

Međunarodni sud za krivično gonjenje
osoba odgovornih za teška kršenja
međunarodnog humanitarnog prava
počinjena na teritoriji bivše
Jugoslavije od 1991. godine

Predmet br. IT-05-88-T
Datum: 10. juni 2010.
Original: engleski

PRED PRETRESNIM VIJEĆEM II

U sastavu: sudija Carmel Agius, predsjedavajući
sudija O-Gon Kwon
sudija Kimberly Prost
sudija Ole Bjørn Støle – rezervni sudija

Sekretar: g. John Hocking

Presuda od: 10. juna 2010.

TUŽILAC
protiv
VUJADINA POPOVIĆA
LJUBIŠE BEARE
DRAGE NIKOLIĆA
LJUBOMIRA BOROVIĆANINA
RADIVOJA MILETIĆA
MILANA GVERE
VINKA PANDUREVIĆA

JAVNA REDIGOVANA VERZIJA

PRESUDA
Tom I

Tužilaštvo

g. Peter McCloskey

Odbrana

g. Zoran Živanović i gđa Mira Tapušковиć za Vujadina Popovića
g. John Ostojić i g. Predrag Nikolić za Ljubišu Bearu
gđa Jelena Nikolić i g. Stéphane Bourgon za Dragu Nikolića
g. Christopher Gosnell i gđa Tatjana Čmerić za Ljubomira Borovčanina
gđa Natacha Fauveau Ivanović i g. Nenad Petrušić za Radivoja Miletića
g. Dragan Krgović i g. David Josse za Milana Gveru
g. Peter Haynes i g. Simon Davis za Vinka Pandurevića

SADRŽAJ**TOM I****I. UVOD****1****II. RAZMATRANJA U VEZI S DOKAZIMA****3**

A. OPŠTI PRINCIPI POSTUPANJA S DOKAZIMA

3

B. KONKRETNA RAZMATRANJA U VEZI S DOKAZIMA

5

(a) Svjedočenje i izjave optuženih

5

(i) Preliminarna pitanja

5

a. Borovčaninova izjava

5

b. Pandurevićev iskaz

6

(ii) Pandurevićeva vjerodostojnost

7

(iii) Izjave optuženih na osnovu pravila 84bis

7

(b) Iskazi osoba koje je Međunarodni sud osudio i iskazi saučesnika

8

a. [REDIGOVANO]

8

b. Momir Nikolić

10

(c) Dokazi vezani za identifikaciju

13

(d) Dokazi vezani za alibi

13

(e) Dokazi prihvaćeni na osnovu pravila 92bis, ter i quater

14

(i) Korištenje izjava prihvaćenih na osnovu pravila 92bis

15

(f) Presretnuti razgovori

16

(g) Izjave prihvaćene samo u svrhu ocjene vjerodostojnosti, a ne zbog istinitosti sadržaja

17

(h) Usaglašene činjenice, činjenice o kojima je presuđeno i stipulacije

17

(i) Usaglašene činjenice i stipulacije

17

(ii) Formalno primanje na znanje činjenica o kojima je presuđeno

18

(i) Snimci iz vazduha

19

(j) Bilježnica Zvorničke brigade

20

(k) Dnevnik IKM-a Zvorničke brigade u Kitovnicama

23

III. ČINJENICE**25**

A. KONTEKST (1991.–1994. GODINE)

25

1. Politička situacija u Bosni i Hercegovini 1991.–1992. godine

25

2. “Strateški ciljevi”

26

3. Formiranje VRS-a

26

4. Direktiva br. 4

26

5. Stvaranje “zaštićenih zona”

27

6. Sporazumi o demilitarizaciji i prekidu neprijateljstava

28

B. VOJNE I CIVILNE STRUKTURE

30

1. Vojska Republike Srpske (VRS)

31

(a) Glavni štab

32

(i) Komanda

32

a. Štabni sektor

34

b. Izvještavanje i postupak odlučivanja

35

c. Direktive

36

d. Inspekcije

37

e. Sektor za bezbjednosno-obavještajne poslove

37

i. Funkcije organa bezbjednosti

38

ii. 10. diverzantski odred

40

iii. Vojna policija

40

(ii) 65. zaštitni puk

41

(b) Drinski korpus

42

(i) Komanda

43

(ii) Organ bezbjednosti	44
(iii) Vojna policija	44
(c) Zvornička brigada	45
(i) Komanda	46
(ii) Organ bezbjednosti	48
(iii) Vojna policija	50
(iv) Inžinjerijska četa	51
(v) Podrinjski odred zvani "Vukovi sa Drine"	52
(vi) Operativni dežurni oficir i postupak izvještavanja	52
2. Civilna policija (snage MUP-a)	54
(a) Specijalna brigada policije (SBP)	56
(b) 2. Odred iz Šekovića	56
(c) Jahorinski regruti	57
(d) Posebne jedinice policije (PJP-ovi) Centra javne bezbjednosti u Zvorniku (CJB)	58
(e) Prepotčinjavanje jedinica MUP-a VRS-u	59
3. Civilna zaštita	59
C. PERIOD KOJI JE PRETHODIO VOJNOM NAPADU NA SREBRENICU I ŽEPU (OD JANUARA DO JULA 1995. GODINE)	61
1. Odnosi između UNPROFOR-a i strana u sukobu	61
2. Direktive br. 7 i 7/1	65
3. Gomilanje snaga i sredstava za izvođenje vojne ofanzive	69
4. Regulisanje kretanja konvoja u RS-u	74
(a) Procedure tokom 1993. i 1994. godine	74
(b) Regulisanje kretanja konvoja UNPROFOR-a tokom 1995. godine	75
(c) Regulisanje kretanja humanitarnih konvoja tokom 1995. godine	77
(d) Regulisanje kretanja sanitetskih konvoja tokom 1995. godine	81
(e) Provjera konvoja	81
5. Restrikcije konvoja i humanitarna situacija u enklavama	82
D. VOJNI NAPAD NA SREBRENICU – "KRIVAJA-95"	91
1. Od 28. juna do 9. jula 1995. godine	91
2. Zauzimanje grada Srebrenice	96
3. Odlazak stanovništva iz grada Srebrenice u Potočare	101
4. Formiranje i odlazak kolone	103
E. POTOČARI (10.–13. JULI 1995. GODINE)	107
1. Sastanci u hotelu "Fontana"	107
2. Obezbeđivanje autobusa i goriva za prevoz stanovnika, bosanskih Muslimana	116
3. Snage bosanskih Srba preuzimaju kontrolu nad Potočarima	119
4. Razoružavanje Nizozemskog bataljona	121
5. Humanitarna situacija i atmosfera	122
6. Prevoz bosanskih Muslimana iz Potočara	125
(a) Ukcrcavanje u autobuse i odvajanje muškaraca, bosanskih Muslimana, od njihovih porodica	125
(b) Zatočavanje muškaraca, bosanskih Muslimana, u "bijeloj kući"	129
(c) Prevoz žena, djece i staraca, bosanskih Muslimana, na teritoriju pod kontrolom ABiH	131
(d) Prevoz muškaraca, bosanskih Muslimana, u Bratunac	133
(e) Zaključak	135
(f) Prevoz ranjenika iz Srebrenice	136
7. Ubijanje	138
(a) Škola u selu Luke blizu Tišće	138
(b) "Situaciono uslovljeno" ubijanje u Potočarima	139
(i) Ubijanje devet muškaraca, bosanskih Muslimana, čija su tijela pronađena 13. jula u blizini baze Nizozemskog bataljona	139
(ii) Ubijanje muškarca, bosanskog Muslimana, kod "bijeke kuće" 13. jula	141
F. BRATUNAČKO PODRUČJE (11.–15. JULI 1995. GODINE)	142

1. Uvod	142
2. Raspoređivanje snaga bosanskih Srba na bratunačkom području (11.–12. juli)	143
(a) Sastanak u Komandi Bratunačke brigade	144
(b) Dodatno raspoređivanje snaga bosanskih Srba na bratunačkom području (12.–13. juli)	148
3. Pretres terena u potrazi za muškarcima, bosanskim Muslimanima iz kolone (12.–13. juli)	148
4. Zatočavanje muškaraca, bosanskih Muslimana, iz kolone, koji su se predali ili bili zarobljeni duž puta Bratunac – Konjević Polje i puta Nova Kasaba - Konjević Polje (13. juli)	150
(a) Livada u Sandićima	151
(b) Konjević Polje	153
(c) Štab Bratunačke brigade	155
(d) Fudbalsko igralište u Novoj Kasabi	156
(e) Kamioni kod supermarketa u Kravici	158
5. Zatočavanje muškaraca, bosanskih Muslimana u Bratuncu (12.–14. juli)	158
6. Ubijanje muškaraca, bosanskih Muslimana (12.–14. juli)	163
(a) Okolina Konjević Polja	163
(i) Rijeka Jadar (13. juli)	163
(ii) Dolina Cerske (13. juli)	164
(iii) Nova Kasaba (13. juli)	166
(b) Duž puta Bratunac - Konjević Polje	169
(i) Livada u Sandićima (13. juli)	169
(ii) Skladište u Kravici (13.–14. juli)	170
(iii) “Situaciono uslovljeno” ubijanje u supermarketu u Kravici	179
(iv) Štab Bratunačke brigade	180
(v) “Situaciono uslovljeno” ubijanje u Bratuncu	181
a. Muškarci, bosanski Muslimani, zatočeni u hangaru (12.–13. juli)	181
b. Mentalno zaostali muškarac, bosanski Musliman, ispred škole "Vuk Karadžić" (13. juli)	182
c. Dvojica muškaraca, bosanskih Muslimana, koja su skinuta sa kamiona i dovedena u garažu	183
d. Muškarci, bosanski Muslimani, u školi "Vuk Karadžić" i ispred nje (13.–15. juli)	183
7. Komunikacija sa Glavnim štabom VRS-a 13. jula 1995. godine	185
8. Sastanci održani u Bratuncu od 13. do 14. jula 1995. godine	186
G. ZVORNİČKO PODRUČJE (13.–17. JULI 1995. GODINE)	187
1. Uvod	187
2. Period koji je prethodio događajima u Zvorniku	187
3. Zatočavanje i ubijanje muškaraca, bosanskih Muslimana (13.–17. juli)	190
(a) Orahovac (13.–16. juli)	190
(i) Zatočavanje – škola u Grbavcima (13.–14. juli)	190
(ii) Ubijanje (14. juli)	191
(iii) Pokopavanje (14.–15. juli)	195
(iv) Forenzički dokazi	196
(b) Petkovci (14.–16. juli)	197
(i) Zatočavanje i “situaciono uslovljeno” ubijanje – škola u Petkovcima (14. juli)	197
(ii) Ubijanje – brana u Petkovcima (15. juli)	199
(iii) Pokopavanje (15.–16. juli)	200
(iv) Forenzički dokazi	201
(c) Škola u Ročeviću i Kozluk (14.–16. juli)	201
(i) Zatočavanje – škola u Ročeviću (14.–15. juli)	202
(ii) Ubijanje – Kozluk (15. juli)	207
(iii) Pokopavanje (16. juli)	209
(iv) Forenzički dokazi	210
(d) Pilica (14.–17. juli)	211
(i) Zatočavanje i ubijanje – škola u Kuli (14.–15. juli)	211
(ii) Ubijanje – Vojna ekonomija Branjevo (16. juli)	213
(iii) Zatočavanje i ubijanje – Dom kulture u Pilici	216
(iv) Pokopavanje (16.–17. jula)	217

(v) Forenzički dokazi	219
H. 16.–27. JULI 1995. GODINE	221
1. 16. juli 1995.godine: Otvaranje koridora za prolazak kolone muškaraca, bosanskih Muslimana	221
(a) Okolnosti koje su dovele do otvaranja koridora	221
(b) Otvaranje koridora	223
(c) Izvještaj i istraga o otvaranju koridora	224
2. Stalni pretres terena	225
3. Ubijanje na Zvorničkom području	226
(a) Baljkovica – blizu Nezuka	226
(b) Ranjeni zarobljenici, bosanski Muslimani, iz bolnice u Milićima	229
(c) Snagovo	232
(d) Četvorica preživjelih s Vojne ekonomije Branjevo	234
4. Prebacivanje u Batković	236
5. Ostali slučajevi ubijanja – okolina Trnova	239
I. PONOVRNO POKOPAVANJE	240
J. UKUPAN BROJ MRTVIH: FORENZIČKI I DEMOGRAFSKI DOKAZI	244
1. Uvod	244
2. Grobnice	244
3. Ekshumacije	245
(a) Prigovori u vezi s vremenskim okvirom	245
(b) Prigovori u pogledu načina i uzroka smrti	247
(c) Minimalan broj osoba u svakoj grobnici	251
4. Demografski dokazi	252
5. Podaci MKNL-a o nestalim osobama	258
6. Izvještaj vještaka Janca	262
(a) Izračunavanje broja preminulih	262
(b) Veze između primarnih i sekundarnih grobnica	263
7. Zaključak	266
K. ŽEPA	267
1. Situacija u Žepi 1995. godine	267
2. Prvi krug pregovora (13. juli 1995. godine)	272
3. Vojni napad VRS-a na Žepu u sklopu operacije "Stupčanica-95" (14.–19. juli 1995. godine)	275
4. Drugi krug pregovora (19. juli 1995. godine)	280
5. Nastavak borbi (20.–24. juli 1995. godine)	283
6. Treći krug pregovora (24. juli 1995. godine)	286
7. Prevoz civila, bosanskih Muslimana, iz Žepe	290
8. Sudbina vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Žepe	298
IV. PRAVNI ZAKLJUČCI	307
A. ČLAN 3: OPŠTI USLOVI	307
1. Mjerodavno pravo	307
2. Konstatacije	309
B. ČLAN 5: OPŠTI USLOVI	310
1. Mjerodavno pravo	310
(a) Mora postojati napad	310
(b) Napad mora biti usmjeren protiv civilnog stanovništva	310
(c) Napad mora biti rasprostranjen ili sistematski	312
(d) Djela izvršioca moraju činiti dio napada	312
(e) <i>Mens rea</i> i postojanje znanja	313
2. Konstatacije	313
(a) Oružani sukob	313
(b) Rasprostranjen ili sistematski napad usmjeren protiv civilnog stanovništva, čiji dio moraju činiti djela izvršilaca	313

(i) Početak napada – plan prisilnog uklanjanja stanovništva, bosanskih Muslimana, iz enklava	314
(ii) Ograničavanje dostave humanitarne pomoći u enklave i popune zaliha UNPROFOR-a	315
(iii) Vojna dejstva koja su prethodila padu enklava	316
(iv) Vojni napad na enklave	317
(v) Odlazak žena, djece i staraca iz enklava	319
(vi) Odvajanje muškaraca i dječaka i njihovo kasnije pogubljenje	320
(vii) Odlazak muškaraca iz Srebrenice u koloni i djela počinjena nad tim muškarcima	320
(viii) Odlazak vojno sposobnih muškaraca iz Žepe	322
(ix) Zaključak	322
(c) Uslov znanja za krivična djela iz člana 5 Statuta	322
C. UBISTVO	323
(a) Mjerodavno pravo	323
(b) Optužbe	323
(c) Konstatacije	324
D. ISTREBLJIVANJE	327
1. Mjerodavno pravo	327
1. Konstatacije	328
E. GENOCID	329
1. Mjerodavno pravo	329
(a) Ciljana grupa	329
(b) Djela u osnovi	330
(i) Član 4(2)(a): ubijanje pripadnika grupe	330
(ii) Član 4(2)(b): nanošenje teške tjelesne ili duševne povrede pripadnicima grupe	330
(iii) Član 4(2)(c): smišljeno nametanje pripadnicima grupe životnih uslova koji su sračunati da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja	331
(iv) Član 4(2)(d): uvođenje mjera kojima je cilj sprečavanje rađanja unutar grupe	332
(c) Genocidna namjera	333
(i) Namjera da se uništi ciljana grupa kao takva	333
(ii) Znatnost dijela ciljane grupe	336
2. Optužbe	337
3. Konstatacije	338
(a) Grupa	338
(b) Djela u osnovi	339
(i) Ubijanje pripadnika grupe	339
(ii) Nanošenje teške tjelesne ili duševne povrede pripadnicima grupe	339
(iii) Smišljeno nametanje pripadnicima grupe životnih uslova koji su sračunati da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja i uvođenje mjera kojima je cilj sprečavanje rađanja unutar grupe	341
(c) Genocidna namjera	342
(i) Znatnost grupe	344
F. UDRUŽIVANJE RADI VRŠENJA GENOCIDA	346
1. Mjerodavno pravo	346
2. Optužbe	349
3. Preliminarno pitanje	349
4. Konstatacije	350
G. PRISILNO PREMJEŠTANJE KAO NEHUMANO DJELO I DEPORTACIJA	352
1. Mjerodavno pravo	352
(a) Prisilno premještanje kao nehumano djelo po članu 5(i)	352
(b) Obilježja prisilnog premještanja i deportacije	353
(i) <i>Actus reus</i>	353
a. Prisilni karakter raseljavanja	354
b. Zakonit boravak	355
c. Osnove po kojima je u međunarodnom pravu prisilno raseljavanje dopušteno	355
(ii) <i>Mens rea</i>	357

(c) Žrtve prisilnog premještanja, odnosno deportacije	357
2. Konstatacije	360
(a) Srebrenica	360
(i) Prisilno odvoženje žena, djece i staraca, bosanskih Muslimana, autobusima iz Potočara	360
(ii) Muškarci, bosanski Muslimani, iz kolone koja je bježala na teritoriju pod kontrolom ABiH	364
(iii) Prisilno odvoženje autobusima u Bratunac i na područje Zvornika muškaraca, bosanskih Muslimana, koji su odvojeni i zatočeni u Potočarima, odnosno onih koji su se predali ili su bili zarobljeni iz kolone	366
(iv) Zaključak	367
(b) Žepa	368
(i) Situacija koja je prethodila vojnom napadu u julu 1995. godine	368
(ii) Prisilno odvoženje civila, bosanskih Muslimana, autobusima	368
(iii) Prisilno iseljavanje vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana	372
a. Preliminarno pitanje: žrtve prisilnog premještanja i deportacije iz navoda Optužnice	372
b. Prisilno premještanje, odnosno deportacija vojno sposobnih muškaraca	372
(iv) Zaključak	374
H. PROGON NA POLITIČKOJ, RASNOJ I VJERSKOJ OSNOVI	375
1. Mjerodavno pravo	375
(a) Obilježja krivičnog djela progona	375
(i) Djela ili propusti u osnovi	375
(ii) Posebna namjera	377
(b) Konkretna djela na kojima se temelji optužba za progon	377
(i) Ubistvo	378
(ii) Okrutno i nečovječno postupanje	378
(iii) Terorisanje civila	379
(iv) Uništavanje lične imovine	380
(v) Prisilno premještanje i deportacija	381
2. Konstatacije	382
(a) Djela u osnovi	382
(i) Ubistvo	382
(ii) Okrutno i nečovječno postupanje	383
(iii) Terorisanje civila	384
(iv) Uništavanje lične imovine	385
(v) Prisilno premještanje i deportacija	386
(b) Zaključak	386

Tom II

V. INDIVIDUALNA KRIVIČNA ODGOVORNOST	388
A. MJERODAVNO PRAVO	388
1. Član 7(1) Statuta	388
(a) Planiranje	388
(b) Podsticanje	388
(c) Naređivanje	389
(d) Pomaganje i podržavanje	390
(e) Činjenje, uključujući učešće u udruženom zločinačkom poduhvatu	393
(i) Udruženi zločinački poduhvat (UZP)	393

2. Član 7(3) Statuta	397
(i) Odnos nadređeni-podređeni	398
(b) Nadređeni je znao ili je bilo razloga da zna	399
(c) Propust da se preduzmu nužne i razumne mjere	400
B. KONSTATACIJE	402
1. Udruženi zločinački poduhvat ubistva	402
(a) Argumenti tužilaštva	402
(b) Zajednički cilj	403
(c) Izrada i početne faze plana	403
(d) Provođenje plana	405
(e) Obim udruženog zločinačkog poduhvata	411
(f) Treća kategorija udruženog zločinačkog poduhvata	414
2. Udruženi zločinački poduhvat prisilnog uklanjanja stanovništva iz Srebrenice i Žepe	415
3. Vujadin Popović	418
(a) Optužbe protiv Popovića	418
(b) Položaj i funkcija koju je obavljao	418
(c) Postupci i lokacije na kojima se nalazio	420
(i) 11. juli 1995. godine	420
(ii) 12. juli 1995. godine	421
(iii) 13. juli 1995. godine	423
(iv) 14. juli 1995. godine	425
(v) 15. juli 1995. godine	429
a. Petkovci	429
b. Ročević	429
(vi) 16. juli 1995. godine	431
(vii) 17. juli 1995. godine	438
(viii) 23. juli 1995. godine	439
a. Bišina	439
b. Ranjeni zarobljenici, bosanski Muslimani, iz bolnice u Milićima	442
(ix) 2. avgust 1995. godine (Žepa)	444
(x) Septembar 1995. godine	444
(d) Zaključci	445
(i) Učešće u dva udružena zločinačka poduhvata	445
a. Udruženi zločinački poduhvat ubistva	446
i. Prva kategorija udruženog zločinačkog poduhvata	446
ii. Treća kategorija udruženog zločinačkog poduhvata	448
b. Udruženi zločinački poduhvat prisilnog uklanjanja	448
(ii) Tačka 1: genocid	450
(iii) Tačka 2: udruživanje radi vršenja genocida	452
(iv) Uslov znanja za krivično djelo iz člana 5 Statuta	453
(v) Tačke 4 i 5: ubistvo	454
(vi) Tačka 3: istrebljivanje	454
(vii) Tačka 6: progon	455
(viii) Tačka 7: nehumana djela (prisilno premještanje)	456
(ix) Tačka 8: deportacija	457
4. Ljubiša Beara	458
(a) Optužbe protiv Beare	458
(b) Položaji i funkcije koje je obavljao	458
(c) Postupci i lokacije na kojima se nalazio	460
(i) Preliminarna pitanja - Bearini argumenti	460
a. Dokazi u vezi s identifikacijom	460
i. Navodi o namjernom lažnom svjedočenju	460
ii. Pouzdanost definitivne identifikacije	465
b. Dokazi u vidu presretnutih razgovora	471

c. Alibi za 13. i 14. juli 1995. godine	476
(ii) Enklava Srebrenica	481
a. Period do pada Srebrenice	481
b. 12.-13. juli 1995. godine	482
i. Deronjić	487
ii. Borovčanin	488
iii. Momir Nikolić	488
iv. Svjedok PW-161	489
v. Svjedok PW-170	490
c. 14. juli 1995. godine	492
d. 15. juli 1995. godine	496
e. 16. - 17. juli 1995. godine	498
(iii) Enklava Žepa	500
(iv) Operacija ponovnog pokopavanja	501
(d) Zaključci	502
(i) Učešće u dva udružena zločinačka poduhvata	502
a. Udruženi zločinački poduhvat ubistva	502
i. Prva kategorija udruženog zločinačkog poduhvata	502
ii. Treća kategorija udruženog zločinačkog poduhvata	504
b. Udruženi zločinački poduhvat prisilnog uklanjanja	504
(ii) Tačka 1: genocid	506
(iii) Tačka 2: udruživanje radi vršenja genocida	509
(iv) Uslov znanja za krivično djelo iz člana 5 Statuta	509
(v) Tačka 3: istrebljivanje	510
(vi) Tačke 4 i 5: ubistvo	511
(vii) Tačka 6: progon	511
(viii) Tačka 7: nehumana djela (prisilno premještanje)	513
(ix) Tačka 8: deportacija	513
5. Drago Nikolić	514
(a) Optužbe protiv Nikolića	514
(b) Položaj i funkcija koju je obavljao	514
(i) Ovlasti koje je imao kao načelnik za bezbjednost Zvorničke brigade	514
(ii) Organ bezbjednosti i Vojna policija Zvorničke brigade	516
(c) Postupci i lokacije na kojima se nalazio	516
(i) 12. juli 1995. godine	516
(ii) 13. juli 1995. godine	517
(iii) 14. juli 1995. godine	522
a. Prevoz zarobljenika iz Bratunca u Zvornik	522
b. Škola u Kuli	523
c. Orahovac	524
d. Škola u Petkovicima	526
(iv) 15. juli 1995. godine	526
a. Škola u Ročeviću	526
(v) 16. juli 1995. godine	528
(vi) Iskazi svjedoka PW-102 i svjedoka PW-108 u vezi s Nikolićevim fizičkim učešćem u pogubljenjima	529
(vii) Poslije 17. jula 1995. godine	531
a. Četvorica preživjelih sa Vojne ekonomije Branjevo	531
b. Ranjeni zarobljenici, bosanski Muslimani, iz bolnice u Milićima	532
c. Operacija ponovnog pokopavanja	533
(d) Zaključci	534
(i) Učešće u dva udružena zločinačka poduhvata	534
a. Udruženi zločinački poduhvat ubistva	535
i. Prva kategorija udruženog zločinačkog poduhvata	535

ii. Treća kategorija udruženog zločinačkog poduhvata	536
b. Učešće u udruženom zločinačkom poduhvatu prisilnog uklanjanja	537
(ii) Tačka 1: genocid	538
(iii) Tačka 2: udruživanje radi vršenja genocida	543
(iv) Uslov znanja za krivična djela iz člana 5 Statuta	544
(v) Tačke 4 i 5: ubistvo	544
(vi) Tačka 3: istrebljivanje	545
(vii) Tačka 6: progon	546
(viii) Tačka 7: nehumana djela (prisilno premještanje)	547
(ix) Tačka 8: deportacija	547
6. Ljubomir Borovčanin	548
(a) Optužbe protiv Borovčanina	548
(b) Položaj i funkcija koju je obavljao	548
(c) Postupci i lokacije na kojima se nalazio	550
(i) Dolazak u Bratunac	550
(ii) Napredovanje prema Potočarima	552
(iii) Kontrola kretanja žena, djece i staraca, bosanskih Muslimana, na putu iz Potočara	553
(iv) Obezbjedenje puta Bratunac-Konjević Polje	554
(v) Skladište u Kravici	557
(vi) 14. – 18. juli 1995. godine	559
(d) Zaključci	560
(i) Preliminarno pitanje u vezi s neodređenošću navoda u Optužnici: optužba za ubistvo u vezi s livadom u Sandićima, tačke 3 do 6 i tačka 8	560
(ii) Prisilno premještanje	562
a. UZP prisilnog uklanjanja	562
i. Navodi tužilaštva	562
ii. Da li je Borovčanin znao za UZP prisilnog uklanjanja	564
b. Drugi vidovi odgovornosti	569
c. Pomaganje i podržavanje	569
(iii) Ubistvo	571
a. Prva kategorija UZP-a ubistva	571
i. Navodi tužilaštva	572
ii. Da li je Borovčanin znao za UZP ubistva	573
iii. Zaključak	585
b. Drugi vidovi odgovornosti	585
c. Pomaganje i podržavanje pogubljenja u skladištu u Kravici	586
i. Nadzor nas zarobljenicima i/ili kontrola nad njima	587
ii. Borovčaninova obaveza da zaštiti zarobljenike	589
iii. Da li je Borovčanin bio u mogućnosti da djeluje	589
iv. Da li je Borovčaninovo nečinjenje značajno doprinijelo zločinima	590
v. Borovčaninova <i>mens rea</i>	591
vi. Zaključak	592
(iv) “Situaciono uslovljeno” ubijanje	592
(v) Odgovornost nadređenog	593
a. Postojanje odnosa nadređeni-podređeni	593
b. Da li je Borovčanin znao ili je “bilo razloga da zna”	594
c. Propust da kazni	595
d. Zaključak	596
(vi) Tačke Optužnice	597
a. Uslov znanja za krivično djelo iz člana 5 Statuta	597
b. Tačke 4 i 5: ubistvo	598
c. Tačka 3: istrebljivanje	599
d. Tačka 1: genocid	600
e. Tačka 2: udruživanje radi vršenja genocida	601

f. Tačka 6: progon	601
g. Tačka 7: nehumana djela (prisilno premještanje)	603
h. Tačka 8: deportacija	603
7. Radivoje Miletić	604
(a) Optužbe protiv Miletića	604
(b) Preliminarna pitanja	604
(i) Navodno učešće u udruženom zločinačkom poduhvatu ubistva	604
(ii) Vremenski okvir Optužnice	605
(iii) Formalno primanje na znanje činjenica u vezi s konvojima humanitarne pomoći i konvojima UNPROFOR-a	606
(iv) Tumačenje riječi "nadzor"	606
(v) Navođenje pravno relevantnih činjenica	607
(vi) Odgovornost za krivična djela koja su počinili podređeni	608
(c) Položaj i funkcija koju je obavljao	609
(i) Ovlaštenja koja je imao kao načelnik Uprave za operativno-nastavne poslove	609
(ii) Miletićeva ovlaštenja 1995. godine	611
(d) Djela	619
(i) Izrada dokumenata i direktiva, uključujući Direktivu br. 7	619
(ii) Uloga u odobravanju konvoja	623
(iii) Uloga u operacijama u Srebrenici i Žepi	626
a. 28. juni do 6. juli 1995. godine	626
b. 7-11. juli 1995. godine	627
c. 12. juli 1995. godine	628
d. 13. juli 1995. godine	629
e. 14. juli 1995. godine	630
f. 15. juli 1995. godine	631
g. 16. juli 1995. godine	632
h. 17- 24. juli 1995. godine	633
i. 25. juli 1995. godine	636
j. 26. juli–1. avgust 1995. godine	637
(e) Konstatacije	639
(i) Učešće u udruženom zločinačkom poduhvatu prisilnog uklanjanja	640
a. Prva kategorija Udruženog zločinačkog poduhvata	640
i. Navodi tužilaštva	640
ii. Izrada direktiva	641
iii. Ograničavanje dostave humanitarne pomoći i popune zaliha UNPROFOR-a	641
iv. Nadziranje i koordinacija	643
v. Zaključak	644
(ii) Uslov znanja za krivično djelo prema članu 5 Statuta	645
(iii) Tačka 7: nehumana djela (prisilno premještanje)	645
(iv) Tačka 8: deportacija	646
(v) Tačke 4 i 5: ubistvo	646
(vi) Tačka 6: progon	647
8. Milan Gvero	650
(a) Optužbe protiv Gvere	650
(b) Preliminarna pitanja	650
(c) Položaj i funkcija koju je obavljao	652
(i) Uloga pomoćnika komandanta za moral, vjerske i pravne poslove	652
(d) Djela i ponašanje	658
(i) Upoznatost sa strateškim ciljevima i direktivama	658
(ii) Uključenost u procedure za prolaz konvoja	659
(iii) Uključenost u događaje u Srebrenici	660
(iv) Uključenost u događaje u Žepi	667
(v) Uključenost u odvoženje ranjenika i bolesnika iz RS-a	670

(e) Konstatacije	673
(i) Udruženi zločinački poduhvat prisilnog uklanjanja	673
a. Upoznatost s planom	674
b. Učešće u udruženom zločinačkom poduhvatu	674
i. Opšta uloga	674
ii. Ograničavanje humanitarne pomoći	676
iii. Odvoženje ranjenih i bolesnih iz RS-a	676
iv. Ratna propaganda, obmanjujuće informacije i prijetnje	678
v. Zaključak	681
(ii) Uslov znanja za krivično djelo iz člana 5 Statuta	681
(iii) Tačka 7: nehumana djela (prisilno premještanje)	681
(iv) Tačka 8: deportacija	682
(v) Tačke 4 i 5: ubistvo	682
(vi) Tačka 6: progon	683
9. Vinko Pandurević	685
(a) Optužbe protiv Pandurevića	685
(b) Položaj i funkcija	685
(c) Postupci i lokacije na kojima se nalazio	686
(i) 1–10. juli 1995. godine	686
(ii) 11. juli 1995. godine	689
(iii) 12. juli 1995. godine	690
(iv) 13. juli 1995. godine	692
(v) 14. juli 1995. godina	693
(vi) 15. juli 1995. godine	694
(vii) 16. juli 1995. godine	700
(viii) 17. juli 1995. godine	706
(ix) 18. juli 1995. godine	708
(x) 19. juli 1995. godine	710
(xi) 20–23. juli 1995. godine	710
(xii) 26–31. juli 1995. godine	717
(xiii) 3. avgust–15. septembar 1995. godine	718
(xiv) 16–17. septembar 1995. godine	719
(xv) 25–27. septembar 1995. godine	722
(d) Konstatacije	725
(i) Ubistvo	725
a. Udruženi zločinački poduhvat ubistva	725
i. Upoznatost sa zajedničkim ciljem	725
ii. Namjera da se provede u djelo zajednički cilj	738
iii. Doprinos zajedničkom cilju	738
iv. Zaključak	742
b. Drugi vidovi odgovornosti	742
c. Pomaganje i podržavanje ubistva ranjenih zarobljenika iz bolnice u Milićima	742
(ii) Prisilno premještanje	746
a. Udruženi zločinački poduhvat prisilnog uklanjanja	746
i. Upoznatost sa zajedničkim ciljem	746
ii. Namjera da se zajednički cilj provede u djelo	747
iii. Zaključak	753
b. Drugi vidovi odgovornosti	753
c. Pomaganje i podržavanje prisilnog premještanja	753
(iii) "Situaciono uslovljeno" ubijanje	754
(iv) Odgovornost nadređenog	755
a. Krivična djela koja su počinili podređeni	755
b. Odnos nadređeni-podređeni	757
c. Da li je znao ili da li je "bilo razloga da zna"	762

d. Propust da preduzme nužne i razumne mjere	764
i. Obaveza sprečavanja	764
ii. Obaveza kažnjavanja	768
e. Zaključak	773
(v) Tačke Optužnice	773
a. Uslov znanja za krivično djelo iz člana 5 Statuta	773
b. Tačke 4 i 5: ubistvo	774
c. Tačka 3: istrebljivanje	775
d. Tačka 1: genocid	776
e. Tačka 2: udruživanje radi vršenja genocida	779
f. Tačka 6: progon	780
g. Tačka 7: nehumana djela (prisilno premještanje)	782
h. Tačka 8: deportacija	782
VI. KONSTATACIJE PRETRESNOG VIJEĆA	783
A. OPTUŽBE PROTIV VUJADINA POPOVIĆA	783
B. OPTUŽBE PROTIV LJUBIŠE BEARE	784
C. OPTUŽBE PROTIV DRAGE NIKOLIĆA	786
D. OPTUŽBE PROTIV LJUBOMIRA BOROVIĆANINA	787
E. OPTUŽBE PROTIV RADIVOJA MILETIĆA	788
F. OPTUŽBE PROTIV MILANA GVERE	789
G. OPTUŽBE PROTIV VINKA PANDUREVIĆA	790
VII. KUMULATIVNE OSUĐUJUĆE PRESUDE	793
VIII. ODMJERAVANJE KAZNE	799
A. SVRHA KAŽNJAVANJA	799
B. MJERODAVNO PRAVO	799
1. Težina krivičnog djela	800
2. Otežavajuće i olakšavajuće okolnosti	801
3. Opšta praksa izricanja zatvorskih kazni na sudovima bivše Jugoslavije	804
C. ODREĐIVANJE KAZNI	805
1. Težina zločina	806
2. Opšta zapažanja relevantna za sve optužene	807
(a) Otežavajuće okolnosti	807
(b) Olakšavajuće okolnosti	808
3. Pojedinačna zapažanja	808
(a) Popović	808
(i) Karakter i obim učešća optuženog	808
(ii) Otežavajuće okolnosti	808
(iii) Olakšavajuće okolnosti	809
(b) Beara	810
(i) Karakter i obim učešća optuženog	810
(ii) Otežavajuće okolnosti	810
(iii) Olakšavajuće okolnosti	811
(c) Nikolić	812
(i) Karakter i obim učešća optuženog	812
(ii) Otežavajuće okolnosti	813
(iii) Olakšavajuće okolnosti	813
(d) Borovčanin	814
(i) Karakter i obim učešća optuženog	814
a. Prisilno premještanje	814
b. Ubistvo	815
(ii) Otežavajuće okolnosti	817

(iii) Olakšavajuće okolnosti	817
(e) Miletić	819
(i) Karakter i obim učešća optuženog	819
(ii) Otežavajuće okolnosti	819
(iii) Olakšavajuće okolnosti	821
(f) Gvero	822
(i) Karakter i obim učešća optuženog	822
(ii) Otežavajuće okolnosti	822
(iii) Olakšavajuće okolnosti	823
(g) Pandurević	823
(i) Karakter i obim učešća optuženog	823
a. Prisilno premještanje	824
b. Ubistvo	824
(ii) Otežavajuće okolnosti	825
(iii) Olakšavajuće okolnosti	826
a. Otvaranje koridora u Baljkovici i vandredni borbeni izvještaji	826
b. Drugi olakšavajući faktori	827
4. Opšta praksa izricanja zatvorskih kazni na sudovima bivše Jugoslavije	829
5. Doživotna kazna i mogućnost prijevremenog puštanja na slobodu	829
6. Uračunavanje vremena provedenog u pritvoru	829
IX. DISPOZITIV	830
X. SUPROTNA I IZDVOJENA MIŠLJENJA SUDIJE KWONA	837
A. UVOD	837
B. NEKA PITANJA U VEZI S PRISILNIM PREMJEŠTANJEM	837
1. Šta sve obuhvata pojam žrtava prisilnog premještanja	837
(a) Načela iznošenja navoda u optužnici	837
(b) Bijeg muškaraca iz Srebrenice u koloni	838
(c) Prelazak vojno sposobnih muškaraca iz Žepe preko rijeke Drine	841
2. Predvidljivost situaciono uslovljenog ubijanja i Miletićeva odgovornost	843
3. Borovčaninova odgovornost za prisilno premještanje	845
C. OKVIRI UZP-A UBISTVA: TRNOVO	848
D. UTICAJ ISKAZA NA OSNOVU PRAVILA 92BIS (SUPERMARKET U KRAVICI)	849
E. DVA PITANJA U VEZI S PANDUREVIĆEM	852
1. Efektivna kontrola nad Zvorničkom brigadom tokom operacije "Krivaja-95"	852
(a) Uvod	852
(b) Jednostarješinstvo/jedinstvo komandovanja	852
(c) Situacija u kojoj se nalazio Pandurević	853
(d) Situacija u kojoj se nalazio Obrenović	855
(e) Zaključak	856
2. Pandurevićeva odgovornost za ranjene zarobljenike iz bolnice u Milićima	857
F. O ODMJERAVANJU KAZNE	860
1. Komentar o mojim suprotnim mišljenjima	860
2. Miletić: zloupotreba vlasti i dugotrajno učešće	861
3. Pandurević	862
XI. IZDVOJENO MIŠLJENJE SUDIJE PROST	865
DODATAK 1: GLOSAR	1
A. PODNESCI U OVOM PREDMETU	1
B. PRESUDE I ODLUKE MKSJ-A	3
C. PRESUDE I ODLUKE MKSR-A	10
D. PRESUDE MSP-A	14

E. VOJNI SUDOV I OSNOVANI POSLIJE 2. SVJETSKOG RATA	14
F. PRAKSA DRUGIH SUDOVA	15
G. SPISAK DRUGIH IZVORA	15
1. Domaće zakonodavstvo	15
2. Međunarodni pravni instrumenti i komentari	15
3. Izbor drugih pravnih izvora	16
4. Izvještaji	17
5. Rezolucije UN-a	17
H. SPISAK SKRAĆENIH NAZIVA	17
DODATAK 2: ISTORIJAT POSTUPKA	1
A. PRETPRETRESNI POSTUPAK	1
1. Optužnica i spajanje odnosno razdvajanje predmeta	1
2. Dovođenje, prvo stupanje pred Sud i izjašnjavaње o krivici	3
3. Dodjela branilaca po službenoj dužnosti	4
4. Pretpretresni podnesci	5
5. Vođenje postupka u pretpretresnoj fazi	5
6. Privremeno puštanje na slobodu	6
7. Određivanje vijeća	7
B. PRETRESNI POSTUPAK	7
1. Izvođenje dokaza tužilaštva	7
2. Oslobađajuća presuda	8
3. Izvođenje dokaza odbrane	8
4. Svjedok Vijeća	10
5. Postupak pobijanja i ponovno otvaranje dokaznog postupka	11
6. Završni podnesci i završne riječi	14
7. Usaglašene činjenice, stipulacije i činjenice o kojima je presuđeno	15
8. Postupci u vezi s nepoštovanjem Suda	16
9. Pitanja u vezi s dokazima	17
(a) Borovčaninova izjava	17
(b) Dokumentarni dokazi prihvaćeni bez posredstva svjedoka	18
(c) Vještaci	19
(d) Oспорavanje vjerodostojnosti vlastitog svjedoka	21
(e) Presretnuti razgovori kao dokazi	22
10. Privremeno puštanje na slobodu	22
11. Promjene u sastavu timova odbrane	25
12. Obilazak lica mjesta	26

I. UVOD

1. Ovaj predmet se odnosi na tragične događaje koji su se desili u julu 1995. godine, nakon pada enklava Srebrenice i Žepe. Prema tome, zločini navedeni u Optužnici počinjeni su u po zlu poznatom i bezočnom kontekstu. Početkom jula, na te dvije zone pod zaštitom Ujedinjenih nacija, koje su uspostavljene da bi se u njima mogli skloniti civili pogođeni ratnim nedaćama, izvršen je žestok vojni napad od strane snaga bosanskih Srba.¹ U obje enklave zaštitne snage Ujedinjenih nacija su onesposobljene i lišene moći djelovanja. Prestrašeni bosanski Muslimani, stanovništvo Srebrenice, pobjegli su u obližnji grad Potočare. Humanitarna situacija u kojoj su se tamo našli bila je katastrofalna i na kraju su žene, djeca i starci ukrcani u prepune autobuse i odvezeni iz svojih domova u istočnoj Bosni. Veliki dio muškog stanovništva, koji je odvojen od njih, zarobljen ili se predao, čekala je najstrašnija sudbina. Hiljade tih ljudi držano je u zatočeništvu u stravičnim uslovima i kasnije pogubljeno po kratkom postupku. U Žepi je niz vojnih napada takođe doveo do uklanjanja cjelokupnog stanovništva, bosanskih Muslimana, koje je odvezeno iz tog grada ili je pobjeglo. Fizički, emotivni i socijalni ožiljci koje su ta užasna djela ostavila još uvijek su prisutni, a intenzivna pravna, psihološka i historijska analiza tih događaja se nastavlja, kako i mora da bude.

2. Dok zločini počinjeni u Srebrenici i njenoj okolini u julu 1995. godine čine temelj ovog predmeta, ovo suđenje se u krajnjoj liniji ticalo sedmorice ljudi – **Vujadina Popovića, Ljubiše Beare, Drage Nikolića, Ljubomira Borovčanina, Radivoja Miletića, Milana Gvere i Vinka Pandurevića** – i individualne krivične odgovornosti kojom se oni terete. U tom kontekstu, uloga koju je u odnosu na te događaje trebalo da odigra Pretresno vijeće – mada značajna – bila je strogo definisana i ograničena. Njegov jedini zadatak bio je da razmotri dokaze koji su mu predloženi kako bi utvrdilo eventualnu krivičnu odgovornost te sedmorice ljudi koji su prema navodima tužilaštva optuženi za konkretne zločine. U tom konkretnom i strogo definisanom kontekstu, u ovoj Presudi se iznose rezultati ocjene dokaza koju je Pretresno vijeće izvršilo, te njegove konstatacije i obrazloženja tih konstatacija.

3. Godine 1995., svaki od optuženih je bio na nekom konkretnom položaju u vojsci, odnosno policiji. **Ljubiša Beara** je bio načelnik za bezbjednost u Glavnom štabu VRS-a i imao je čin pukovnika. **Vujadin Popović** je bio načelnik za bezbjednost Drinskog korpusa VRS-a i imao je čin potpukovnika. **Drago Nikolić** je bio načelnik za bezbjednost Zvorničke brigade Drinskog korpusa VRS-a i imao je čin potporučnika. **Ljubomir Borovčanin** je bio zamjenik komandanta Specijalne brigade policije MUP-a Republike Srpske. **Vinko Pandurević** je bio komandant Zvorničke brigade

¹ Za definiciju izraza "snage bosanskih Srba", v. par. 102.

Drinskog korpusa VRS-a i imao je čin potpukovnika. Zbog svojih djela i ponašanja navedenih u Optužnici, ova petorica ljudi - **Beara, Popović, Nikolić, Borovčanin i Pandurević** – optužena su za genocid (tačka 1); udruživanje radi vršenja genocida (tačka 2); istrebljivanje, kao zločin protiv čovječnosti (tačka 3); ubistvo, kao zločin protiv čovječnosti i kao kršenje zakona ili običaja ratovanja (tačke 4 i 5); progon, kao zločin protiv čovječnosti (tačka 6); nehumana djela (prisilno premještanje), kao zločin protiv čovječnosti (tačka 7), i deportaciju, kao zločin protiv čovječnosti (tačka 8).

4. Godine 1995., **Radivoje Miletić** je bio načelnik za operativno-nastavne poslove u Glavnom štabu VRS-a i imao je čin generala. **Milan Gvero** je bio pomoćnik komandanta Glavnog štaba VRS-a za moral, vjerske i pravne poslove i takođe je imao čin generala. Prema navodima Optužnice, **Miletić i Gvero** su odgovorni za ubistvo, kao zločin protiv čovječnosti i kao kršenje zakona ili običaja ratovanja (tačke 4 i 5); progon, kao zločin protiv čovječnosti (tačka 6); nehumana djela (prisilno premještanje), kao zločin protiv čovječnosti (tačka 7), i deportaciju, kao zločin protiv čovječnosti (tačka 8).

5. Pretresnom vijeću je predočena velika količina dokaza o događajima koji su se desili prije, u toku i poslije napada na Srebrenicu i Žepu u julu 1995. godine i o učešću i ulozi svakog od optuženih u tim događajima. Pretresno vijeće je saslušalo 315 svjedoka, a dokazi izvedeni u sudnici ispunili su ukupno 34.915 stranica transkripta. Od hiljada dokumenata koji su predočeni u ovom predmetu, u spis su uvrštena 5.383 dokazna predmeta, s ukupno 87.392 stranice.

6. Ova Presuda je podijeljena u dva toma. Tom I sadrži odjeljke koji se bave razmatranjima u vezi s dokazima, činjenicama i pravnim zaključcima. Tom II sadrži odjeljke koji se bave individualnom krivičnom odgovornošću, kumulativnim osuđujućim presudama i odmjeravanjem kazne, kao i izdvojena i suprotna mišljenja sudije Kwona i izdvojeno mišljenje sudije Prost, te dodatke.

II. RAZMATRANJA U VEZI S DOKAZIMA

A. Opšti principi postupanja s dokazima

7. Pretresnom vijeću su, u usmenom ili dokumentarnom obliku, predloženi neposredni i posredni dokazi, dokazi očevidaca i dokazi iz druge ruke, primarni i sekundarni dokazi, kao i činjenice o kojima su se strane složile ili o kojima je presuđeno pred ovim Međunarodnim sudom, te pismene izjave umjesto usmenog svjedočenja na osnovu pravila 92bis, 92ter i 92quater Pravilnika o postupku i dokazima Međunarodnog suda (dalje u tekstu: Pravilnik).

8. Pretresno vijeće je sve dokaze koji su izvedeni u toku suđenja ocijenilo u svjetlu cjelokupnog sudskog spisa i u skladu sa Statutom i Pravilnikom. U slučajevima u kojima Pravilnik nije pružao nikakve smjernice, dokazi su, kao što je propisano pravilom 89(B), ocijenjeni na način koji najviše ide u prilog pravičnom odlučivanju u predmetu i u duhu je Statuta i opštih pravnih načela, uključujući načelo *in dubio pro reo*.²

9. Prema članu 21(3) Statuta, optuženi se smatra nevinim dok mu se ne dokaže krivica. Na tužilaštvu leži teret da van razumne sumnje dokaže svako obilježje krivičnog djela i obilježje vida odgovornosti za koje se optuženi tereti, kao i svaku činjenicu koja je neophodna za izricanje osuđujuće presude.³ Pretresno vijeće je ocijenilo da li je težina koja je na kraju pridana prihvaćenim dokazima dovoljna da se van razumne sumnje dokažu obilježja krivičnih djela za koja se optuženi terete u Optužnici i, u krajnjoj liniji, njihova odgovornost. Ako je tužilaštvo dokazivalo stanje svijesti optuženog zaključivanjem, Pretresno vijeće bi razmotrilo da li je njegov zaključak jedini razumni zaključak do kojeg se moglo doći na osnovu datih dokaza.⁴ Ukoliko to nije bio slučaj, Vijeće bi konstatovalo da tužilaštvo nije dokazalo svoju tezu. Pretresno vijeće napominje da uz svoje konstatacije nije svaki put ponavljalo formulaciju "van razumne sumnje", iako je taj standard dokazivanja primjenjivalo kroz čitavu Presudu.

10. Prilikom ocjenjivanja svjedoka *viva voce*, Pretresno vijeće je uzimalo u obzir, između ostalog, njihovo držanje, ponašanje i karakter, kao i vrijeme koje je proteklo od događaja za koje se optuženi terete u Optužnici i mogući uticaj proteklog vremena na pouzdanost dokaza.

² Shodno načelu *in dubio pro reo*, svaka sumnja u vezi s dokazima rješava se u korist optuženog.

³ Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 55; Drugostepena presuda u predmetu *Ntagerura i drugi*, par. 174–175; Drugostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 125.

⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 120.

11. Prema praksi Međunarodnog suda, dokazi iz druge ruke su prihvatljivi. Težina koju treba pridati dokazima te vrste zavisi od bezbroj promjenjivih okolnosti vezanih za dokaze iz druge ruke, zbog čega je Pretresno vijeće takve dokaze ocjenjivalo pojedinačno.⁵

12. Posredni dokazi su dokazi o okolnostima nekog događaja ili krivičnog djela na osnovu kojih se može izvesti razuman zaključak o postojanju neke činjenice.⁶ Posredni dokazi mogu biti neophodni za dokazivanje nekog činjeničnog navoda, pogotovo u krivičnim postupcima kao što su oni koji se vode pred ovim Međunarodnim sudom, gdje često ne postoje očevici niti nepobitni dokumentarni dokazi o nekom konkretnom činjeničnom navodu. Iako pojedinačni posredni dokazi, sami za sebe, mogu biti nedovoljni za dokazivanje neke činjenice, uzeti zajedno oni mogu imati odlučujuću ulogu.⁷ Dokazna vrijednost posrednih dokaza nije smatrana manjom od dokazne vrijednosti neposrednih dokaza.⁸ Kao i u slučaju neposrednih dokaza, ako je neka činjenica na kojoj počiva osuđujuća presuda dokazivana zaključivanjem na osnovu posrednih dokaza, izvedeni zaključak mora biti jedini razumni zaključak do kojeg se moglo doći na osnovu predočenih dokaza.⁹

13. U vezi sa svakim od svjedoka, Pretresno vijeće je ocjenjivalo vjerovatnoću i dosljednost predočenih dokaza, kao i okolnosti predmeta i potkrijepljenost drugim dokazima. Događalo se da o određenom događaju svjedoči samo jedan svjedok. Iako je Žalbeno vijeće zauzelo stav da svjedočenje jedinog svjedoka o nekoj pravno relevantnoj činjenici, pravno gledano, ne iziskuje potkrepljivanje,¹⁰ Pretresno vijeće je u takvim slučajevima s velikom pažnjom analiziralo dokaze prije nego što se na njih oslonilo u odlučujućoj mjeri.

14. Kada je osporavana autentičnost nekog dokumenta, Pretresno vijeće je prilikom njegovog ocjenjivanja uzimalo u obzir razne faktore, između ostalog, dokaze o njegovom izvoru, kontinuitet nadzora, iskaze vještaka-grafologa, kao i druge dokaze vezane za taj dokument. Pretresno vijeće nije smatralo da su dokumenti bez potpisa, datuma ili pečata nužno lišeni autentičnosti.¹¹ Čak i kad se uvjerilo da je određeni dokument autentičan, Pretresno vijeće nije automatski prihvatilo da izjave koje su u njemu sadržane predstavljaju tačan prikaz činjenica. Pretresno vijeće je takve dokaze ocjenjivalo u kontekstu cjelokupnog sudskog spisa.

⁵ V. *Tužilac protiv Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-AR73, Odluka po žalbi tužitelja u vezi s prihvatljivošću dokaza, 16. februar 1999. godine, par. 15.

⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 458.

⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Orić*, par. 21; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 35; *Tužilac protiv Martića*, predmet br. IT-95-11-T, Odluka o usvajanju smernica za standarde prema kojima treba prihvatati dokaze, 19. januar 2006. godine, Dodatak A, par. 10.

⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Orić*, par. 21; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 35.

⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Štakić*, par. 219.

¹⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 506; Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 62. Pitanje da li dokazi prihvaćeni na osnovu pravila 92^{quater} Pravilnika iziskuju potkrepljivanje razmotreno je u poglavlju II, odjeljak B.(e) dolje.

¹¹ Za konkretno pitanje težine koja je pridana dokumentima s otkucanim potpisom, u vezi s optuženim **Miletićem**, v. dolje par. 1638.

15. Pravo optuženog na obrazloženje, zagarantovano članom 23(2) Statuta i pravilom 98ter(C), ne znači da je Pretresno vijeće dužno da raspravlja o svakoj činjeničnoj tvrdnji iz Optužnice ili da objašnjava svaku pojedinost svoje ocjene predočenih dokaza.¹² Pretresno vijeće napominje da su, i kad neki konkretni dokaz nije izričito pomenut u Presudi, u obzir uzimani svi relevantni dokazi.¹³

16. U periodu od 2. do 7. oktobra 2006. godine, Pretresno vijeće i strane u postupku izvršili su obilazak lica mjesta na više lokacija u istočnoj BiH. Svrha tog obilaska bila je da se vide neka mjesta koja su relevantna za predmet u kojem Pretresno vijeće postupa.¹⁴ Pretresno vijeće prilikom obilaska nije uzimalo niti prihvatilo dokaze.¹⁵

B. Konkretna razmatranja u vezi s dokazima

17. Član 21(4)(g) Statuta predviđa da optuženi ne smije biti primoran da svjedoči. Protiv optuženih koji su koristili svoje pravo na šutnju nisu izvođeni nikakvi zaključci koji bi im išli na štetu.

(a) Svjedočenje i izjave optuženih

(i) Preliminarna pitanja

a. Borovčaninova izjava

18. Dana 25. oktobra 2007. godine, Pretresno vijeće je uvrstilo u spis izjavu koju je **Borovčanin** dao tužilaštvu 2002. godine u svojstvu osumnjičenog (dalje u tekstu: Borovčaninova izjava).¹⁶ Pretresno vijeće je zaključilo da su prilikom **Borovčaninovog** razgovora s tužilaštvom primijenjeni proceduralni zaštitni mehanizmi predviđeni pravilima 42 i 43 i da se izjava koju je dao može koristiti protiv njega.¹⁷ Pretresno vijeće je Borovčaninovu izjavu, većinom glasova, prihvatilo i kao dokaz protiv suoptuženih, ali ne u svrhu dokazivanja njihovih djela i ponašanja.¹⁸ Dana 14. decembra 2007. godine, Žalbeno vijeće je poništilo zaključak Pretresnog vijeća u vezi s ograničenim korištenjem Borovčaninove izjave protiv suoptuženih i vratilo predmetno pitanje na

¹² V. Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 23.

¹³ V. *ibid.*; Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 141.

¹⁴ T. 2425–2431 (16. oktobar 2006. godine).

¹⁵ V. T. 2426 (16. oktobar 2006. godine).

¹⁶ Odluka o prihvatljivosti razgovora s Borovčaninom i izmjenama i dopunama spiska dokaznih predmeta na osnovu pravila 65ter, 25. oktobar 2007. godine (dalje u tekstu: Odluka o Borovčaninovoj izjavi); dokazni predmet P02852, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Borovčaninom, 20. februar 2002. godine; dokazni predmet P02853, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Borovčaninom, 11. i 12. mart 2002. godine.

¹⁷ Odluka o Borovčaninovoj izjavi, par. 29–39.

¹⁸ *Ibid.*, par. 54–80.

ponovno rješavanje Pretresnom vijeću.¹⁹ Pretresno vijeće je 18. januara 2008. godine taj dokaz ocijenilo u skladu sa zaključcima Žalbenog vijeća i presudilo da se Borovčaninova izjava može koristiti protiv suoptuženih za sve svrhe.²⁰

b. Pandurevićev iskaz

19. Prema Pravilniku, strane u postupku su dužne da, prilikom unakrsnog ispitivanja, svjedoku iznesu svoje navode.²¹ **Pandurević** tvrdi da je, prema pravilu 90(H)(ii), tužilaštvo bilo dužno da mu prilikom njegovog svjedočenja iznese sve aspekte svojih navoda.²² **Pandurević** nadalje tvrdi da se, u onim slučajevima gdje tužilaštvo to nije učinilo, ne mogu izvesti nikakvi zaključci koji bi mu išli na štetu.²³ **Pandurević** takođe tvrdi da je tužilaštvo bilo dužno da ga unakrsno ispita o svim aspektima svojih navoda. Prema njegovoj tvrdnji, ako postoje dokazi koje mu tužilaštvo nije predočilo, a koji se kose s njegovim navodima, iz njih se ne mogu izvoditi nikakvi zaključci koji bi mu išli na štetu.²⁴

20. S obzirom na složenost i obim ovog predmeta, činjenicu da je **Pandurević** svjedočio u poodmakloj fazi postupka i da je bio svjestan konteksta pitanja i navoda tužilaštva pošto je bio u dovoljnoj mjeri obaviješten o optužbama kojima se tereti i pravno relevantnim činjenicama na kojima se te optužbe temelje, kao i s obzirom na činjenicu da je prisustvovao suđenju,²⁵ Pretresno vijeće smatra da tužilaštvo nije bilo dužno da **Pandureviću** prilikom unakrsnog ispitivanja iznese svaki aspekt svojih navoda.²⁶

21. Nadalje, tužilaštvo nije bilo dužno da **Pandurevića** unakrsno ispita u vezi sa svakim aspektom svojih navoda.²⁷ Pretresno vijeće ističe da ono nije dužno, kao što **Pandurević** sugeriše, da prihvati kao vjerodostojne one dijelove njegovog svjedočenja koje tužilaštvo nije izričito osporavalo u toku unakrsnog ispitivanja.²⁸ Kao što je slučaj sa svakim svjedokom, od Pretresnog

¹⁹ *Tužilac protiv Popovića i drugih*, predmet br. IT-05-88-AR73.1, Odluka po žalbama na odluku o prihvatanju materijala u vezi s Borovčaninovim ispitivanjem, 14. decembar 2008. godine (gdje se upućuje, između ostalog, na *Tužilac protiv Prlića i drugih*, predmet br. IT-04-74-AR73.6, Odluka po žalbama na odluku da se transkript ispitivanja Jadranka Prlića uvrsti u spis, 23. novembar 2007. godine).

²⁰ T. 19992–19993 (18. januar 2008. godine).

²¹ Pravilo 90(H)(ii).

²² Pandurevićeva završna riječ, T. 34883–34884 (15. septembar 2009. godine).

²³ *Ibid.*

²⁴ Pandurevićeva završna riječ, T. 34758–34764 (14. septembar 2009. godine), T. 34883–34884 (15. septembar 2009. godine). V. takođe Završna riječ tužilaštva, T. 34840–34841 (15. septembar 2009. godine).

²⁵ V. Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 370.

²⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 368–370 (gdje se upućuje, između ostalog, na predmet *Browne v. Dunn*, (1893.) 6 R. 1894, 67).

²⁷ *Ibid.*, par. 368.

²⁸ V. Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 371; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 820, 824. Žalbeno vijeće je navelo da "činjenica da tužilac svjedokinju Bemeriki nije unakrsno ispita o nekim aspektima njenog

vijeća se traži da utvrdi opštu vjerodostojnost optuženog koji svjedoči na svom suđenju i da zatim ocijeni dokaznu vrijednost njegovog iskaza u svjetlu ukupnih dokaza.²⁹

(ii) Pandurevićeva vjerodostojnost

22. **Pandurević** je u periodu od 22 dana opširno svjedočio i unakrsno je ispitan od strane tužilaštva i četvorice suoptuženih.³⁰ Pretresno vijeće je za mnoge dijelove njegovog iskaza konstatovalo da su vjerodostojni i na njih se oslanjalo kako bi utvrdilo činjenice ili ih dovelo u razumnu sumnju. Te konkretne konstatacije biće izložene dalje u Presudi.

23. Međutim, Pretresno vijeće je takođe konstatovalo da je **Pandurević** u nekim slučajevima, u nastojanju da se zaštiti od odgovornosti, pokušavao da smjesti određene događaje u neko drugo vrijeme ili da negira određene činjenice. Pretresno vijeće je te slučajeve uzelo u obzir prilikom donošenja konkretnih zaključaka o pitanjima kojih se oni tiču, kao i prilikom ocjenjivanja **Pandurevićeve** opšte vjerodostojnosti. Međutim, ono iz tih slučajeva u kojima **Pandurevićev** iskaz nije prihvaćen ili je konstатовano da nije vjerodostojan nije izvodilo nikakve druge zaključke u vezi s njegovom krivičnom odgovornošću.

(iii) Izjave optuženih na osnovu pravila 84bis

24. **Gvero** i **Nikolić** dali su izjave na osnovu pravila 84bis. **Gvero** je dao izjavu na početku i po okončanju izvođenja svojih dokaza.³¹ **Nikolić** je dao izjavu po okončanju izvođenja svojih dokaza.³²

25. Svrha pravila 84bis je da se optuženom pruži mogućnost da dâ iskaz pred Pretresnim vijećem, a da pritom ne mora da pristupi kao svjedok.³³ Davanje izjave na osnovu pravila 84bis je dopunsko pravo optuženog, koje on može da iskoristi ako to želi, bez obzira na druga prava

svjedočenja ili da joj sudije nisu postavile pitanja o određenim stvarima ne može značiti da je Pretresno vijeće bilo dužno da određene dijelove njenog svjedočenja prihvati kao vjerodostojne". *Ibid.*, par. 820.

²⁹ V. Drugostepena presuda u predmetu *Karera*, par. 19, 27–29.

³⁰ T. 30661 (27. januar 2009. godine) – 32469 (3. mart 2009. godine). **Pandurevića** su unakrsno ispitali **Popović, Nikolić, Beara** i **Borovčanin**.

³¹ Gverina uvodna riječ, T. 610–617 (23. avgust 2006. godine); Gverina izjava, T. 34899–34911 (15. septembar 2009. godine). V. *Tužilac protiv Prlića i drugih*, predmet br. IT-04-74-AR73.15, Odluka po interlokutornoj žalbi Jadranka Prlića na odluku o dopuni izjave optuženog Prlića na osnovu pravila 84bis, 20. april 2009. godine, par. 16–17.

³² Nikolićeva izjava, T. 34896–34899 (15. septembar 2009. godine). V. *Tužilac protiv Prlića i drugih*, predmet br. IT-04-74-AR73.15, Odluka po interlokutornoj žalbi Jadranka Prlića na odluku o dopuni izjave optuženog Prlića na osnovu pravila 84bis, 20. april 2009. godine, par. 16–17.

³³ *Tužilac protiv Prlića i drugih*, predmet br. IT-04-74-AR73.15, Odluka po interlokutornoj žalbi Jadranka Prlića na odluku o dopuni izjave optuženog Prlića na osnovu pravila 84bis, 20. april 2009. godine, par. 13 (gdje se upućuje na zaključak Pretresnog vijeća i on se ne mijenja).

predviđena Statutom i Pravilnikom.³⁴ O dokaznoj vrijednosti izjava datih na osnovu pravila 84bis odlučuju pretresna vijeća.³⁵ Ovo Pretresno vijeće je takve izjave tretiralo kao podneske.

(b) Iskazi osoba koje je Međunarodni sud osudio i iskazi saučesnika

26. Pretresno vijeće je saslušalo nekoliko svjedoka koji se zbog svog učešća u kriminalnim događajima koji čine temelj ove Optužnice mogu svrstati u kategoriju "svjedoka-saučesnika". Protiv nekih od njih je zbog tog učešća preduzeto krivično gonjenje, dok protiv drugih nije. Pretresno vijeće je iskaze svih takvih svjedoka analiziralo s velikim oprezom.³⁶ Iskazi tih svjedoka se razmatraju u čitavoj Presudi, tamo gdje je to relevantno. Međutim, postoje konkretni svjedoci-saučesnici čija su svjedočenja posebno važna i čiju vjerodostojnost su optuženi žestoko osporavali. Iz tog razloga, Pretresno vijeće će u ovom odjeljku dati opštu ocjenu vjerodostojnosti tih konkretnih svjedoka.

27. Međutim, ne smije biti zabune u vezi s namjerom Pretresnog vijeća ili njegovim analitičkim pristupom vjerodostojnosti. U jednom ovako složenom suđenju, gdje su činjenična pitanja mnogobrojna i svjedočenja pojedinih svjedoka obimna, nemoguće je za temelj bilo kojeg zaključka uzeti ocjenu opšte vjerodostojnosti bilo kojeg konkretnog svjedoka. U principu, neki svjedok može , biti vjerodostojan i pouzdan, a ipak dati netačan ili neistinit iskaz o nekom konkretnom pitanju. Isto tako, svjedok za kog je ocijenjeno da, generalno gledano, baš i nije otvoren ili iskren, može ipak iskreno i pouzdano svjedočiti o pojedinim stvarima. Iskaz datog svjedoka o pojedinim pitanjima takođe može biti potkrijepljen drugim dokazima. Pretresno vijeće je, stoga, pored toga što je iznijelo opšte zaključke o vjerodostojnosti relevantnih svjedoka, njihove iskaze o pitanjima koja su posebno važna za ovaj predmet ocjenjivalo i dalje u Presudi.

a. [REDIGOVANO]

³⁴ *Ibid.*

³⁵ V. takođe *ibid.*, par. 28.

³⁶ U vezi s iskazima takvih svjedoka, Pretresno vijeće je slijedilo stav koji je Žalbeno vijeće zauzelo u predmetu *Krajišnik*: "[U] u praksi oba *ad hoc* međunarodna suda [je] ustaljeno da ništa ne sprečava pretresna vijeća da se oslone na iskaze osuđenih osoba, uključujući i iskaze saučesnika osobe kojoj se sudi pred pretresnim vijećem. Zapravo, iskazi saučesnika i, u širem smislu, iskazi svjedoka koji bi mogli da imaju motive ili pobude da inkriminišu optuženog, nisu sami po sebi nepouzdana, posebno u slučajevima kad je takve svjedoke moguće posebno unakrsno ispitati; stoga oslanjanje na takve iskaze, kao takvo, ne predstavlja grešku u primjeni prava. Međutim, 's obzirom na to da svjedoci koji su bili saučesnici mogu da imaju motive ili pobude da inkriminišu optuženog pred Međunarodnim sudom, prilikom ocjenjivanja dokazne vrijednosti takvih iskaza, vijeća ih moraju pažljivo razmotriti u svjetlu okolnosti pod kojima su dati'. Shodno tome, pretresna vijeća bi trebala barem ukratko obrazložiti zbog čega prihvataju iskaze svjedoka koji bi mogli da imaju motive ili pobude da inkriminišu optuženog; na taj način, pretresna vijeća pokazuju da su te dokaze razmotrila s oprezom". Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 146 (fusnote izostavljene).

28. [REDIGOVANO]³⁷
29. [REDIGOVANO]^{38 39}
30. [REDIGOVANO]^{40 41 42 43}
31. [REDIGOVANO]
32. [REDIGOVANO]^{44 45 46}
33. [REDIGOVANO]^{47 48}
34. [REDIGOVANO]^{49 50 51}
35. [REDIGOVANO]
36. [REDIGOVANO]^{52 53}
37. [REDIGOVANO]^{54 55}
38. [REDIGOVANO]⁵⁶
39. [REDIGOVANO]^{57 58}
40. [REDIGOVANO]⁵⁹
41. [REDIGOVANO]^{60 61 62 63}

³⁷ [REDIGOVANO]
³⁸ [REDIGOVANO]
³⁹ [REDIGOVANO]
⁴⁰ [REDIGOVANO]
⁴¹ [REDIGOVANO]
⁴² [REDIGOVANO]
⁴³ [REDIGOVANO]
⁴⁴ [REDIGOVANO]
⁴⁵ [REDIGOVANO]
⁴⁶ [REDIGOVANO]
⁴⁷ [REDIGOVANO]
⁴⁸ [REDIGOVANO]
⁴⁹ [REDIGOVANO]
⁵⁰ [REDIGOVANO]
⁵¹ [REDIGOVANO]
⁵² [REDIGOVANO]
⁵³ [REDIGOVANO]
⁵⁴ [REDIGOVANO]
⁵⁵ [REDIGOVANO]
⁵⁶ [REDIGOVANO]
⁵⁷ [REDIGOVANO]
⁵⁸ [REDIGOVANO]
⁵⁹ [REDIGOVANO]

42. [REDIGOVANO]
43. [REDIGOVANO]
44. [REDIGOVANO]^{64 65}
45. [REDIGOVANO]⁶⁶
46. [REDIGOVANO]
47. [REDIGOVANO]

b. Momir Nikolić

48. Zbog svog učešća u događajima koji se desili poslije pada Srebrenice, Momir Nikolić se 7. maja 2003. godine izjasnio krivim za progon kao zločin protiv čovječnosti. Izrečena mu je kazna u trajanju od 27 godina,⁶⁷ koja je zatim u žalbenom postupku smanjena na 20 godina.⁶⁸

49. U toku pregovora o izjašnjavanju o krivici, Momir Nikolić je tužilaštvu pružio lažne informacije u nastojanju da obezbijedi sklapanje sporazuma.⁶⁹ Iako je taj iskaz u suštini bio samoinkriminirajući i on ga je nedugo zatim povukao, jasno je da taj slučaj baca sumnju na njegovu vjerodostojnost. Momir Nikolić je u ovom predmetu pristupio kao svjedok Vijeća nakon što ga je tužilaštvo povuklo kao svjedoka uz obrazloženje da je počeo da nanosi štetu tezi tužilaštva i izrazilo zabrinutost u vezi s njegovom vjerodostojnošću.⁷⁰ Tužilaštvo u svom Završnom podnesku tvrdi da se na Nikolićev iskaz treba oslanjati samo pod uslovom da je potkrijepljen.⁷¹ Više optuženih je iznijelo prigovore u vezi s vjerodostojnošću Momira Nikolića, kako generalno tako i u vezi s pojedinim dijelovima njegovog svjedočenja. U prilog svojim tvrdnjama oni su ukazali, između ostalog, na lažnu izjavu koju je on dao tužilaštvu tokom pregovora o izjašnjavanju o krivici i na

⁶⁰ [REDIGOVANO]

⁶¹ [REDIGOVANO]

⁶² [REDIGOVANO]

⁶³ [REDIGOVANO]

⁶⁴ [REDIGOVANO]

⁶⁵ [REDIGOVANO]

⁶⁶ [REDIGOVANO]

⁶⁷ Presuda o kazni u predmetu *Nikolić*.

⁶⁸ Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Nikolić*.

⁶⁹ Momir Nikolić, T. 33090–33098 (23. april 2009. godine); dokazni predmet P04485, Tab B uz "Zajednički prijedlog za razmatranje sporazuma o izjašnjavanju o krivici između Momira Nikolića i tužilaštva", koji su potpisali g. Momir Nikolić, njegov branilac Veselin Londrović, subranilac Stefan Kirsch i viši zastupnik tužilaštva Peter McCloskey, 6. maj 2003. godine.

⁷⁰ V. T. 17398–17399 (2. novembar 2007. godine) (gdje je tužilaštvo povuklo Momira Nikolića kao svjedoka); Nalog da se pozove Momir Nikolić, 10. mart 2009. godine.

⁷¹ Završni podnesak tužilaštva, par. 502.

navodne primjere poricanja odgovornosti i nedostatka iskrenosti u njegovom iskazu.⁷² Prilikom da ocijene i komentarišu vjerodostojnost Momira Nikolića imala su i druga vijeća – kako pretresna tako i Žalbeno vijeće – koja su pritom došla do različitih zaključaka.⁷³

50. Iako je primilo na znanje argumente koje su iznijele strane u postupku, kao i mišljenja koja su izložila druga vijeća, kad je riječ o svjedočenju Momira Nikolića u ovom predmetu, ovo Pretresno vijeće je dužno da donese sopstvenu ocjenu i zaključak o njegovoj vjerodostojnosti i težini koju treba pridati njegovom iskazu. Pretresno vijeće je pritom pažljivo razmotrilo njegov iskaz u svjetlu ukupnih okolnosti u kojima je dat.

51. Pretresno vijeće na početku napominje da je Momir Nikolić stupio pred ovo Vijeće nakon što je priznao krivicu u krivičnom postupku i nakon što mu je izrečena kazna zatvora.⁷⁴ To pokazuje da on barem djelimično prihvata sopstvenu krivicu. Pa ipak, Momir Nikolić je u dopunskoj izjavi koju je dostavio na zahtjev ovog Pretresnog vijeća između ostalog pokušao da ublaži karakter svog učešća u događajima i stepen svoje odgovornosti uopšte.⁷⁵ Isto tako, u nekoliko prilika u toku svjedočenja Momir Nikolić je pokušavao da umanjí svoju ulogu i odgovornost, a jednom je čak

⁷² V., npr., Popovićev završni podnesak, par. 289–305 (gdje se tvrdi da je iskaz Momira Nikolića "nedovoljno vjerodostojan" i upućuje na konkretne dijelove njegovog svjedočenja); Bearin završni podnesak, par. 121–123 (gdje se vjerodostojnost Momira Nikolića dovodi u pitanje i kaže, između ostalog, da je "[u] nastojanju da sklopi sporazum o izjašnjavanju o krivici Momir Nikolić išao čak dotle da tvrdi da je prisustvovao imaginarnom sastanku Deronjića i Beare, iako g. Deronjić, koji je autor te priče, nije g. Nikoliću namijenio takvu ulogu"), par. 156–166 (gdje se upućuje na konkretne dijelove svjedočenja Momira Nikolića); Nikolićev završni podnesak, par. 47–48 (gdje se tvrdi da su "činjenica da je tužilaštvo povuklo [Momira Nikolića] i razlozi za to povlačenje indikativni" i upućuje na to da je tužilaštvo "smatralo da mu on nanosi štetu i da nije vjerodostojan"), par. 589–646 ("Nedostatak vjerodostojnosti Momira Nikolića", gdje se upućuje na konkretne dijelove njegovog svjedočenja); Borovčaninov završni podnesak, par. 72, 92–102 (gdje se upućuje na konkretne dijelove svjedočenja Momira Nikolića, između ostalog, na njegovo svjedočenje o evakuaciji u Potočarima 12. i 13. jula, u vezi s kojim Borovčanin u par. 97 tvrdi da je "Momir Nikolić, naravno, umanjio sopstvenu ulogu u evakuaciji i ovlaštenja koja je imao u vezi s tim procesom tako što je 'koordinisanje' aktivnosti raznih jedinica koje je vršio prekvalifikovao u puko pružanje pomoći. Iza te prekvalifikacije stoji njegov očigledan interes da dobije nižu kaznu i ona se kosi s iskazima svjedoka koji su bili u Potočarima kao pripadnici međunarodne zajednice), par. 196–203 (gdje se upućuje na priznanje Momira Nikolića iz 2003. godine da je naredio pogubljenja u skladištu u Kravici, koje je kasnije povukao. Borovčanin tvrdi da je "[l]ažno priznanje jednog tako masovnog zločina u svrhu postizanja povoljnijeg sporazuma potpuno besmisleno" i dodaje da je to priznanje potkrijepljeno "obiljem posrednih dokaza" da je Momir Nikolić bio umiješan u pogubljenja u skladištu u Kravici); Miletićev završni podnesak, par. 229, 420 (gdje se tvrdi da je vjerodostojnost svjedočenja Momira Nikolića ograničena i upućuje na konkretne dijelove tog svjedočenja); Pandurevićev završni podnesak, par. 540 (gdje se tvrdi da je Momir Nikolić "svjedok jako problematične vjerodostojnosti. O razmjerama toga svjedoči činjenica da je tužilaštvo odustalo od toga da ga pozove, smatrajući da mu se ne može vjerovati.").

⁷³ Pretresno vijeće koje je izreklo kaznu Momiru Nikoliću iznijelo je ozbiljnu kritiku na njegov račun, konstatujući da je prilikom svjedočenja u više navrata izbjegavao odgovore i da nije uvijek susretljivo pružao informacije. Presuda o kazni u predmetu *Nikolić*, par. 156. Međutim, Žalbeno vijeće, koje je te komentare preispitalo u kontekstu odmjeravanja težine koju treba pridati saradnji kao olakšavajućoj okolnosti, konstatovalo je da Pretresno vijeće nije obrazložilo svoje zaključke u vezi s tim i da je stoga počinilo grešku. Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Nikolić*, par. 98–103. Na suđenju u predmetu *Blagojević i Jokić*, Momir Nikolić je svjedočio nakon što je sklopio sporazum o izjašnjavanju o krivici, ali prije nego što mu je izrečena kazna. S obzirom na te okolnosti i činjenicu da je bio saučesnik, Pretresno vijeće je bilo oprezno u ocjeni njegovog iskaza, koji je u nekim slučajevima prihvatilo, a u drugim odbacilo. V. Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 212, 262 (gdje je Pretresno vijeće prihvatilo iskaz Momira Nikolića zbog njegovog samoinkriminirajućeg karaktera), par. 472 (gdje Pretresno vijeće nije prihvatilo nepotkrijepljen iskaz Momira Nikolića o pitanjima koja su se direktno ticala Blagojevićevog znanja). V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 80–83 (gdje je zaključeno da Pretresno vijeće nije nerazumno postupilo kada je određene dijelove iskaza Momira Nikolića prihvatilo, a druge odbacilo).

⁷⁴ Pretresno vijeće napominje da se ta situacija razlikuje od one u predmetu *Blagojević i Jokić*, u kojem je on svjedočio nakon što se izjasnio krivim, ali mu još nije bila izrečena kazna.

⁷⁵ Dokazni predmet C00002, Dopunska izjava Momira Nikolića, 16. april 2009. godine.

poricao da je napravio nešto što je dokazano drugim dokazima izvedenim pred Pretresnim vijećem.⁷⁶ Ti faktori, kao i lažna izjava koju je Momir Nikolić dao tužilaštvu u toku pregovora o izjašnjavanju o krivici, potakli su Pretresno vijeće da prilikom razmatranja njegovog iskaza bude vrlo oprezno i pažljivo.

52. Međutim, dopunska izjava koju je on dostavio i primjeri ublažavanja sopstvene uloge istovremeno se ne tiču nijednog ključnog dijela njegovog iskaza i nisu relevantni za ovaj predmet. U stvari, on je, otkako se u maju 2003. godine izjasnio o krivici, ostao prilično dosljedan u svom opisu relevantnih događaja. U ovom predmetu držao se ključnih dijelova svog svjedočenja uprkos opsežnom unakrsnom ispitivanju i osporavanju.⁷⁷ Uz to, što je važno, neki dijelovi iskaza koji je dao podjednako su inkriminirajući za njega i za druge.⁷⁸ S obzirom na njegovu nevoljnost da otvoreno prizna svoju punu odgovornost, to dodatno govori u prilog vjerodostojnosti tih dijelova njegovog iskaza.

53. Pretresno vijeće je takođe imalo priliku da vidi i sasluša Momira Nikolića i da ocijeni njegovo držanje i način na koji odgovara na pitanja Vijeća i ona postavljena u okviru unakrsnog ispitivanja. Uzimajući u obzir sve te faktore zajedno, Pretresno vijeće je mišljenja da njegov iskaz ima dokaznu vrijednost i da zaslužuje da bude uzet u obzir tamo gdje je to relevantno; međutim, ono je prilikom pripisivanja težine tom iskazu postupalo oprezno. Konkretno, kad se radilo o važnim pitanjima, Pretresno vijeće je ocjenjivalo njegovu vjerodostojnost u vezi sa svakim pitanjem posebno, uzimajući u obzir razne faktore, uključujući konkretan kontekst i prirodu iskaza, kao i njegovu potkrijepljenost drugim dokazima. S obzirom na velik broj i raznovrsnost okolnosti koje utiču na vjerodostojnost iskaza Momira Nikolića, Pretresno vijeće smatra da je takav pristup njegovom iskazu najrazboritiji, zbog čega će rezultati analize i obrazloženja zaključaka o njegovoj vjerodostojnosti biti izloženi dalje u Presudi.

⁷⁶ V. Momir Nikolić, T. 32925–32930 (21. april 2009. godine), T. 33012, 33028–33029, 33035–33039 (22. april 2009. godine), T. 33170 (24. april 2009. godine). Tokom svjedočenja Momira Nikolića, **Popović** ga je u jednoj prilici ispitivao o zabilješkama u vezi s ratnim zarobljenicima koje su rukom napisane na dokumentu iz dokaznog predmeta ID00382, Naređenje Komande Drinskog korpusa za aktivna borbena dejstva, s potpisom general-majora Milenka Živanovića, 2. juli 1995. godine, par. 10. Prema svjedočenju Dragoslava Trišića, te zabilješke je napisao Momir Nikolić. Dragoslav Trišić, T. 27059–27104 (20. oktobar 2008. godine), 27107–27109 (21. oktobar 2008. godine). Momir Nikolić je to poricao, tvrdeći da to naređenje nikada nije vidio, i dodao da uopšte nije ni bio ovlašten da mijenja sadržaj nekog naređenja koje je potpisao Živanović. Momir Nikolić, T. 33078–33080 (23. april 2009. godine). U toku unakrsnog ispitivanja od strane **Beare**, kad mu je pokazana odštampana verzija originalnog dokumenta iz dokaznog predmeta ID00382, Momir Nikolić je ponovio da to nije njegov rukopis. Kad mu je pokazan jedan dokument povezan s ovim prethodnim, dokazni predmet P03025, Naređenje Komande Bratunačke brigade za aktivna borbena dejstva, izdato komandama 1., 2., 3. i 4. bataljona, s Blagojevićevim potpisom, 5. juli 1995. godine, koji takođe sadrži neke rukom pisane zabilješke, Momir Nikolić je u svom svjedočenju rekao da ni te zabilješke nije on napisao. *Ibid.*, T. 33199–33200 (24. april 2009. godine).

⁷⁷ V., npr., Momir Nikolić, T. 32937–32939, 32944, 32960–32962 (21. april 2009. godine), T. 33178–33180 (24. april 2009. godine); Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, par. 10.

⁷⁸ V., npr., Momir Nikolić, T. 32904–32905, 32918, 32920–32922, 32937–32939 (21. april 2009. godine).

(c) Dokazi vezani za identifikaciju

54. U toku ovog postupka bilo je spornih pitanja u vezi s identifikacijom – kako vizuelnom tako i auditivnom – optuženih i njihovih podređenih na raznim mjestima i u razna vremena, kao i na raznim slikama i snimcima. Kao i u slučaju svih obilježja krivičnog djela, tužilaštvo je dužno da identifikaciju optuženog dokaže van razumne sumnje. Ako su neka pitanja u vezi s identitetom optuženog sporna, ona se moraju rješavati u svjetlu svih relevantnih dostupnih dokaza:

Premda svaka vizuelna identifikacija i drugi relevantan dokaz sami za sebe možda nisu nedovoljni da tužilaštvo uspješno ispuni svoju obavezu dokazivanja, kumulativni efekat tih dokaza, tj. ukupnost dokaza koji se tiču identiteta optuženog jeste ono što se mora odmeriti da bi se utvrdilo da li je tužilaštvo van razumne sumnje za svakog optuženog dokazalo da je on počilac dela koje mu stavlja na teret.⁷⁹

55. Pretresno vijeće prihvata da kod dokaza u vezi s identifikacijom postoji izrazito velika mogućnost pogreške i da se, da bi iskaz nekog svjedoka bio dovoljan kao dokaz o definitivnoj identifikaciji, čak i kada se čini da je dotični svjedok iskren, Pretresno vijeće mora uvjeriti da je njegov iskaz objektivno pouzdan.⁸⁰ Prilikom ocjenjivanja dokaza u vezi s identifikacijom, Pretresno vijeće je uzelo u obzir niz relevantnih faktora, kao što su uslovi u kojima je svaki od svjedoka, prema svojoj tvrdnji, vidio optuženog, trajanje posmatranja, pitanje da li je svjedok optuženog poznao prije identifikacije i svjedokov opis sopstvene identifikacije optuženog.⁸¹

(d) Dokazi vezani za alibi

56. Neki od optuženih u ovom postupku su se u svom dokaznom postupku pozivali na alibi.⁸² Pretresno vijeće prihvata da alibi nije "odbrana" u strogom smislu riječi⁸³ i da optuženi, osim što mora da izvede dokaze koji će vjerovatno izazvati razumnu sumnju u tezu tužilaštva, ne snosi teret dokazivanja alibija.⁸⁴

57. Kad optuženi iznese dokaze o alibiju, na tužilaštvu ostaje teret da isključi svaku razumnu sumnju da je taj alibi istinit.⁸⁵ Tužilaštvo je dužno da van razumne sumnje dokaže da su činjenice navedene u Optužnici, uprkos dokazima o alibiju, tačne.⁸⁶ Ukoliko, čak i u svjetlu dokaza koje je

⁷⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Limaj i drugi*, par. 20; Drugostepena presuda u predmetu *Limaj i drugi*, par. 153.

⁸⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 561; Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 16.

⁸¹ V. Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 16.

⁸² Popovićev završni podnesak, par. 483–528; Bearin završni podnesak, par. 105–257.

⁸³ Drugostepena presuda u predmetu *Zigiranyirazo*, par. 17; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 581; v. Prvostepena presuda u predmetu *Lukić i Lukić*, par. 23.

⁸⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 202.

⁸⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 15; Drugostepena presuda u predmetu *Limaj i drugi*, par. 64.

⁸⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 15; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 581; Drugostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 200, 202; Drugostepena presuda u predmetu *Limaj i drugi*, par. 64; Drugostepena presuda u predmetu *Niyitegeka*, par. 60.

ono izvelo, i dalje postoji "razumna mogućnost istinitosti" alibija, "odbrana" alibijem se mora prihvatiti.⁸⁷

58. Prilikom donošenja ocjene o "razumnoj mogućnosti istinitosti" alibija na koje su se pozvali optuženi u ovom predmetu, Pretresno vijeće je uzelo u obzir kumulativni efekt svih relevantnih dokaza i tužilaštva i odbrane. Kao i kod svih pitanja koja se tiču identiteta optuženog, da bi se utvrdilo da li je tužilaštvo isključilo svaku razumnu mogućnost da je alibi istinit, potrebno je odmjeriti "ukupnost" relevantnih dokaza,⁸⁸ uključujući faktor iskrenosti i pouzdanosti svjedoka i kvalitet eventualnih identifikacija.

(e) Dokazi prihvaćeni na osnovu pravila 92bis, ter i quater

59. U toku čitavog suđenja, obje strane su u velikoj mjeri koristile mogućnost da predlažu pismene izjave za uvrštavanje u spis na osnovu pravila 92bis, uključujući nekadašnje pravilo 92bis(D), te na osnovu pravila 92ter i 92quater.⁸⁹

60. Kad je riječ o izjavama prihvaćenim na osnovu pravila 92bis i 92quater, Pretresno vijeće podsjeća na zaključak Žalbenog vijeća u predmetu Galić da "u situacijama gdje svjedok koji je dao izjavu nije pozvan da bi se optuženom dala odgovarajuća i primjerena mogućnost da ospori tu izjavu i ispita dotičnog svjedoka, dokazi koje ta izjava sadrži mogu dovesti do osuđujuće presude samo ukoliko postoje i drugi dokazi koji potkrepljuju navode iz te izjave".⁹⁰ Dokaz koji nije bio

⁸⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 414; Drugostepena presuda u predmetu *Niyitegeka*, par. 61; Drugostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 205–206.

⁸⁸ V. Prvostepena presuda u predmetu *Limaj i drugi*, par. 20.

⁸⁹ Pretresno vijeće napominje da su pravila 92ter i quater uvrštena u Pravilnik 13. septembra 2006. godine, dakle, nakon što je suđenje počelo i nakon što je donesena prva odluka o prihvatanju pismenih dokaza u ovom predmetu. V. Odluka po povjerljivom zahtjevu tužilaštva za prihvatanje pismenih iskaza umjesto usmenog svjedočenja na osnovu pravila 92bis, 12. septembar 2006. godine; Odluka po zahtjevu odbrane za odobrenje da uloži žalbu na odluku o prihvatanju pismenih dokaza na osnovu pravila 92bis, 19. oktobar 2006. godine; Nalog o izmjeni odluke po povjerljivom zahtjevu tužilaštva za prihvatanje pismenih iskaza umjesto usmenog svjedočenja na osnovu pravila 92bis od 12. septembra 2006., 19. oktobar 2006. godine; Odluka po povjerljivom zahtjevu tužilaštva da se odobri izmjena statusa dva svjedoka sa pravila 92bis na pravilo 92ter, 13. decembar 2006. godine; Odluka po povjerljivom zahtjevu tužilaštva da se dopusti izmjena spiska svjedoka dodavanjem osam operatera koji su vršili presretanje kao svjedoka na osnovu pravila 92ter i za određivanje zaštitnih mjera, povjerljivo, 17. januar 2007. godine; Odluka po zahtjevu za promjenu statusa svjedoka *viva voce* u svjedoke na osnovu pravila 92ter, 31. maj 2007. godine; Odluka po zahtjevu tužilaštva za dodavanje osamnaest svjedoka na spisak tužilaštva u skladu s pravilom 65ter i prihvatanje njihovih pismenih izjava u skladu s pravilom 92bis, 29. januar 2008. godine; Odluka po zahtjevu tužilaštva za uvrštavanje u spis dokaznih predmeta na osnovu pravila 92quater, 21. april 2008. godine; Odluka po Nikolićevom i Bearinom zahtjevu za odobrenje da ulože žalbu na odluku na osnovu pravila 92quater, 19. maj 2008. godine; Odluka po interlokutornim žalbama Beare i Nikolića na odluku Pretresnog vijeća od 21. aprila 2008. kojom su u spis uvršteni dokazi u skladu s pravilom 92quater, povjerljivo, 18. avgust 2008. godine; Odluka po Bearinim zahtjevima za prihvatanje pismenih iskaza umjesto svjedočenja *viva voce*, 10. juli 2008. godine; Odluka po Nikolićevom zahtjevu na osnovu pravila 92bis, 28. juli 2008. godine; Odluka po Borovčaninom zahtjevu za uvrštavanje pismenih dokaza na osnovu pravila 92bis, 22. septembar 2008. godine; Odluka po Pandurevićevom zahtjevu za uvrštavanje u spis pismenih dokaza na osnovu pravila 92bis i 92ter, 17. decembar 2008. godine; Redigovana verzija "Odluke po zahtjevu kojim se u ime Drage Nikolića traži prihvatanje dokaza na osnovu pravila 92quater", zavedene na povjerljivoj osnovi 18. decembra 2008., 19. februar 2009. godine; Odluka po Gverinom zahtjevu za uvrštavanje u spis dokaza na osnovu pravila 92quater, 3. februar 2009. godine; Odluka po zahtjevu generala Miletića za prihvatanje jedne pismene izjave na osnovu pravila 92bis, 9. juni 2009. godine.

⁹⁰ *Tužilac protiv Stanislava Galića*, predmet br. IT-98-29-AR73.2, Odluka po interlokutornoj žalbi u vezi s pravilom 92bis(C), 7. juni 2002. godine, fusnota 34, gdje se upućuje, između ostalog, na *Solakov v. FYROM*, Presudu od 31. oktobra 2001. godine, par. 57: "Konkretno, ako se osuđujuća presuda isključivo ili u odlučujućoj mjeri, zasniva na iskazima svjedoka koga optuženi nije

predmet unakrsnog ispitivanja, a kojim se dokazuju djela i ponašanje optuženog ili koji je od ključnog značaja za tezu tužilaštva ne može poslužiti kao isključiva osnova za izricanje osuđujuće presude.⁹¹ Prilikom ocjenjivanja dokaza koji su prihvaćeni na osnovu pravila 92*quarter* i odmjeravanja njihove težine, Pretresno vijeće je posebno vodilo računa o posljedicama nemogućnosti da se oni provjere unakrsnim ispitivanjem na ovom suđenju.⁹²

(i) Korištenje izjava prihvaćenih na osnovu pravila 92**bis**

61. Žalbeno vijeće je zaključilo da pravilo 92**bis** nije u suprotnosti s članom 21(4)(e) Statuta, koji predviđa sljedeće:

Prilikom rješavanja po svim optužbama na osnovu ovog Statuta, optuženom se, uz puno poštovanje načela ravnopravnosti, garantuju sljedeća minimalna prava:

[...] da ispita svjedoke koji ga terete ili da se oni ispituju u njegovo ime, kao i da se svjedoci odbrane dovedu i ispituju pod istim uslovima kao i svjedoci koji ga terete [...].⁹³

62. U prilog tom svom zaključku, Žalbeno vijeće se pozvalo na praksu Evropskog suda za ljudska prava (dalje u tekstu: ESLJP) vezanu za slične zaštitne odredbe iz Evropske konvencije o ljudskim pravima.⁹⁴ Naime, ESLJP je zaključio da je prihvatanje pismenih izjava koje nisu bile predmet unakrsnog ispitivanja u skladu s pomenutim pravima.⁹⁵ U praksi ESLJP-a je eksplicitno prihvaćen stav da je izricanje osuđujuće presude, koja se isključivo, ili u odlučujućoj mjeri, zasniva na dokazima izvedenim putem svjedoka koga optuženi nije mogao ispitati, nespojivo s pravom na pravično suđenje koje garantuje Konvencija.⁹⁶ Žalbeno vijeće je na sličan način ograničilo korištenje izjava na osnovu pravila 92**bis** s obzirom na član 21(4)(e) Statuta, zaključivši da je, ako su dokazi koji su od ključnog značaja za odgovornost optuženog za konkretna krivična djela

imao mogućnost ispitati ili koji nije ispitan u njegovo ime, bilo tokom istrage bilo tokom suđenja, pravo odbrane je ograničeno u mjeri koja je nespojiva sa zahtjevima člana 6." V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 316, 318.

⁹¹ *Tužilac protiv Martića*, predmet br. IT-95-11-AR73.2, Odluka po žalbi na odluku Pretresnog veća u vezi sa iskazom svedoka Milana Babića, 14. septembar 2006. godine, par. 20; *Tužilac protiv Prlića i drugih*, predmet br. IT-04-74-AR73.6, Odluka po žalbama na odluku da se transkript ispitivanja Jadranka Prlića uvrsti u spis, 23. novembar 2007. godine, par. 53.

⁹² *V. Tužilac protiv Stanislava Galića*, predmet br. IT-98-29-AR73.2, Odluka po interlokutornoj žalbi u vezi s pravilom 92**bis**(C), 7. juni 2002. godine, fusnota 34, gdje se upućuje na presude Evropskog suda za ljudska prava. V. takođe, npr., *Tužilac protiv Miloševića*, predmet br. IT-02-54-T, Odluka po zahtevu optužbe za prihvatanje pismenih izjava u skladu sa pravilom 92**bis**, 21. mart 2002. godine, par. 7; *Tužilac protiv Prlića i drugih*, predmet br. IT-04-74-AR73.6, Odluka po žalbama na odluku da se transkript ispitivanja Jadranka Prlića uvrsti u spis, 23. novembar 2007. godine, posebno par. 50–61.

⁹³ *Tužilac protiv Stanislava Galića*, Odluka po interlokutornoj žalbi u vezi s pravilom 92**bis**(C), 7. juni 2002. godine, fusnota 34.

⁹⁴ Evropska konvencija, član 6(3)(d).

⁹⁵ *Isgrò v. Italy*, Presuda od 19. februara 1991. godine.

⁹⁶ *Bocos-Cuesta v. The Netherlands*, Presuda od 10. februara 2006. godine, par. 67–70; *Solakov v. FYOM*, Presuda od 31. januara 2002. godine, par. 57; *Lucà v. Italy*, Presuda od 27. februara 2001. godine, par. 38–40; *Isgrò v. Italy*, Presuda od 19. februara 1991. godine, par. 34.

izvedeni putem izjave na osnovu pravila 92bis koja nije bila predmet unakrsnog ispitivanja, osuđujuća presuda za ta krivična djela neodrživa,⁹⁷ osim u slučaju da su ti dokazi potkrepljeni.⁹⁸

63. Pretresno vijeće, većinom glasova, uz suprotno mišljenje sudije Kwona,⁹⁹ konstatuje da se primjena ove prakse mora pažljivo sagledati u kontekstu konkretnih krivičnih djela za koja ovaj Međunarodni sud ima nadležnost i prirode navoda u konkretnom predmetu. Osobe kojima se sudi pred ovim Međunarodnim sudom optužene su, i na kraju oslobođene optužbi ili osuđene, za zločine protiv čovječnosti, ratne zločine ili genocid. Kao što je to i ovdje slučaj, u mnogim predmetima koji se vode pred ovim Međunarodnim sudom djela u osnovi koja čine temelj neke tačke optužnice po svojoj prirodi su višestruka, često i višeslojna, tako da se optuženom osuđujuća presuda neće izreći na osnovu zaključaka o jednom djelu. Gledano u tom kontekstu, pred ovim Međunarodnim sudom će se rijetko desiti da osuđujuće presude za ta krivična djela budu isključivo, ili u odlučujućoj mjeri, zasnovane na dokazima koji su izvedeni na osnovu pravila 92bis, tim više što to pravilo ne dopušta prihvatanje izjava kojima se dokazuju djela i ponašanje optuženog.

(f) Presretnuti razgovori

64. Dana 7. decembra 2007. godine, Pretresno vijeće je prihvatilo 213 pojedinačnih presretnutih razgovora.¹⁰⁰ Pretresno vijeće se uvjerilo da je tužilaštvo pokazalo da ti presretnuti razgovori ispunjavaju uslov relevantnosti iz pravila 89(C).¹⁰¹ Ono je zatim razmotrilo pitanje da li bi, "na osnovu ukupnih dokaza, razumni presuditelj o činjenicama mogao da zaključi da su presretnuti razgovori zaista ono što tužilaštvo tvrdi – zapis o razgovorima pripadnika VRS-a nastao u dato vrijeme".¹⁰² Pretresno vijeće je razmotrilo svjedočenja nekoliko svjedoka o presretnutim razgovorima, konkretno, iskaze tehničara za presretanje komunikacija, jednog vještaka za radio-relejne veze¹⁰³ i jednog analitičara tužilaštva.¹⁰⁴ Ono je razmotrilo sve prigovore koje je iznijela odbrana, uključujući teoriju da su presretnuti razgovori falsifikovani, dokaze o kontinuitetu nadzora i činjenicu da za veliku većinu presretnutih razgovora nisu predočeni audio-zapisi.

⁹⁷ V. Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 193, fusnota 486; predmet *Prlić*, Odluka po žalbama na odluku da se transkript ispitivanja Jadranka Prlića uvrsti u spis, 23. novembar 2007. godine, par. 53.

⁹⁸ *Tužilac protiv Stanislava Galića*, Odluka po interlokutornoj žalbi u vezi s pravilom 92bis(C), 7. juni 2002. godine, fusnota 34.

⁹⁹ V. dolje, Suprotno mišljenje sudije Kwona, par. 40-46.

¹⁰⁰ Odluka o prihvatljivosti presretnutih razgovora, 7. decembar 2007. godine (dalje u tekstu: Odluka o presretnutim razgovorima), par. 3, 79. Tom prilikom je prihvaćena i pripadajuća dokumentacija u vidu fotokopija relevantnih dijelova originalnih, rukom pisanih sveski na b/h/s-u, prijevoda tog materijala na engleski, odštampanih primjeraka originalnih, elektronskih verzija transkripata iz rukom pisanih sveski na b/h/s-u, kao i prijevoda tih transkripata na engleski, te dokumentacija u vidu traka s audio-zapisima nekih od presretnutih razgovora. *Ibid.*

¹⁰¹ Odluka o presretnutim razgovorima, par. 29.

¹⁰² *Ibid.*, par. 37.

¹⁰³ V. Đuro Rodić, T. 12059–12130 (24. maj 2007. godine), T. 12452–12525 (12. juni 2007. godine); dokazni predmet 1D00321, Analiza presretanja; dokazni predmet 1D00322 (povjerljivo); dokazni predmet 1D00323, Dodatak II.

¹⁰⁴ V. Stefanie Frease, T. 6084–6113 (19. januar 2007. godine), T. 6357–6415 (25. januar 2007. godine), T. 7756–7810 (26. februar 2007. godine), T. 7817–7895 (27. februar 2007. godine), T. 8047–8056 (1. mart 2007. godine), T. 8058–8165 (2. mart 2007. godine), T. 8168–8251 (5. mart 2007. godine), T. 8252–8309 (6. mart 2007. godine).

Ukratko, Pretresno vijeće je zaključilo da je tužilaštvo pokazalo da su presretnuti razgovori, uzeti kao cjelina, *prima facie* relevantni i da imaju dokaznu vrijednost.¹⁰⁵ Donošenje konačnih zaključka o relevantnosti i dokaznoj vrijednosti svakog pojedinog presretnutog razgovora odgođeno je do okončanja dokaznog postupka.¹⁰⁶

65. Pretresno vijeće je i dalje uvjereno, posebno u svjetlu iskaza tehničara za presretanje komunikacija, da predmetni presretnuti razgovori predstavljaju zapis o razgovorima pripadnika VRS-a nastao u dato vrijeme. Ono se uvjerilo da ne postoje nikakvi nedostaci u kontinuitetu nadzora nad presretnutim materijalom i smatra da nema dokaza u prilog navodima odbrane da su presretnuti razgovori bilo falsifikovani bilo neovlašteno mijenjani. Po mišljenju Pretresnog vijeća, iskaz vještaka odbrane Đure Rodića ne izaziva razumnu sumnju u tom pogledu.¹⁰⁷

66. Ukratko, Pretresno vijeće je konstatovalo da presretnuti razgovori, opšte uzevši, imaju dokaznu vrijednost i da su pouzdani. Pretresno vijeće je konkretne prigovore u vezi s određenim presretnutim razgovorima razmatralo pojedinačno.

(g) Izjave prihvaćene samo u svrhu ocjene vjerodostojnosti, a ne zbog istinitosti sadržaja

67. Pretresno vijeće je određeni broj ranijih izjava svjedoka uvrstilo u spis isključivo u svrhu ocjene njihovog iskaza *viva voce* ili ocjene njihove vjerodostojnosti, u slučaju da je ona osporavana.¹⁰⁸ Takvi dokazi su korišteni isključivo u svrhu u koju su prihvaćeni. Isto tako, Pretresno vijeće je izjave čiji davaoci nikada nisu pozvani radi svjedočenja, a predočene su nekom svjedoku radi osporavanja njegove vjerodostojnosti, koristilo isključivo u svrhu ocjene vjerodostojnosti dotičnog svjedoka, a ne zbog istinitosti njihovog sadržaja.¹⁰⁹

(h) Usaglašene činjenice, činjenice o kojima je presuđeno i stipulacije

(i) Usaglašene činjenice i stipulacije

68. Iako je, u skladu s pravilom 65ter(H), Pretresno vijeće ulagalo napore da olakša postizanje sporazuma između strana u postupku po pitanju pravno relevantnih činjenica vezanih za Optužnicu,

¹⁰⁵ Odluka o presretnutim razgovorima, par. 38–78.

¹⁰⁶ *Ibid.*, par. 74–78.

¹⁰⁷ V. Odluka o presretnutim razgovorima, par. 65.

¹⁰⁸ V., npr., T. 8036 (1. mart 2007. godine); T. 21193 (7. februar 2008. godine) (u vezi s dokaznim predmetom 1D00432, dokaznim predmetom 1D00383 i dokaznim predmetom 1D00438); Odluka po zahtjevu odbrane za odobrenje za ulaganje žalbe na odluku o uvrštavanju u spis izjava iz razgovora sa svjedokom PW-104, 25. april 2007. godine.

¹⁰⁹ V., npr., Odluka po zahtjevu odbrane za izuzimanje iz spisa izjave o činjenicama Momira Nikolića, 6. februar 2008. godine, par. 19–22. Pretresno vijeće napominje da je u ovom konkretnom slučaju Momir Nikolić kasnije pozvan kao svjedok Vijeća.

strane se u pretpretresnoj fazi nisu usaglasile po tom pitanju.¹¹⁰ U toku suđenja je podnesen određeni broj "stipulacija" između strana, koje su uvrštene u spis.¹¹¹ Pretresno vijeće je takve stipulacije tretiralo kao usaglašene činjenice. Pretresno vijeće podsjeća da nijedan sporazum postignut između strana u postupku za njega nije obavezujući¹¹² i da ono nije dužno da donosi eksplicitne zaključke o činjenicama o kojima su se strane složile ili o nespornim činjenicama; već samo upućivanje na takve činjenice pokazuje da ih je ono prihvatilo kao istinite.

(ii) Formalno primanje na znanje činjenica o kojima je presuđeno

69. Pretresno vijeće je, na osnovu pravila 94(B), formalno primilo na znanje stotine činjenica o kojima je presuđeno u predmetima *Krstić, Blagojević, Krajišnik i Orić*.¹¹³

70. Pretresno vijeće podsjeća na svoju Odluku po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, u kojoj je navelo zaključak Žalbenog vijeća u predmetu *Slobodan Milošević* da "formalnim primanjem na znanje neke činjenice o kojoj je već presuđeno, veće utvrđuje osnovanu pretpostavku o tačnosti te činjenice, koju stoga ne treba ponovo dokazivati na suđenju, ali koja se, kao predmet te pretpostavke, može pobijati na suđenju".¹¹⁴

71. Činjenice o kojima je presuđeno koje su formalno primljene na znanje ona strana u postupku koja nije tražila njihovo formalno primanje na znanje može, kao i sve osporive dokaze, pobijati tokom suđenja. Stoga je Pretresno vijeće prilikom konačnog vijećanja odmjerilo težinu relevantnih činjenica, pri čemu je uzelo u obzir cjelokupan sudski spis i, prije svega, sve dokaze koje je radi pobijanja činjenica o kojima je presuđeno izvela strana u postupku koja nije tražila njihovo formalno primanje na znanje.¹¹⁵

¹¹⁰ Pravilo 65ter(H) predviđa sljedeće: "Pretpretresni sudija će evidentirati o kojim pravnim i činjeničnim pitanjima postoji slaganje, odnosno neslaganje. S tim u vezi, on može naložiti stranama da predaju pismene podneske pretpretresnom sudiji ili pretresnom vijeću".

¹¹¹ V. Dodatak II (Historijat postupka), odjeljak B.7.

¹¹² V. Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Babić*, par. 18.

¹¹³ Odluka po zahtjevu tužilaštva za formalno primanje na znanje činjenica o kojima je već presuđeno, s Dodatkom, 26. septembar 2006. godine (dalje u tekstu: Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno); Odluka po Popovićevom zahtjevu za formalno primanje na znanje činjenica o kojima je presuđeno, s Dodatkom, 2. juni 2008. godine.

¹¹⁴ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, par. 20; *Tužilac protiv Slobodana Miloševića*, predmet br. IT-02-54-AR73.5, Odluka po interlokutornoj žalbi optužbe na odluku Pretresnog veća po predlogu optužbe za formalno primanje na znanje činjenica o kojima je već presuđeno od 10. aprila 2003., 28. oktobar 2003. godine, str. 4. Žalbeno vijeće u predmetu *Karemera* potvrdilo je taj zaključak: "Što se tiče formalnog primanja na znanje na osnovu pravila 94(B), njegova posljedica je jedino rasterećenje tužilaštva od obaveze da na početku predoči dokaze u prilog datom argumentu; odbrana zatim može taj argument dovesti u pitanje izvođeci pouzdane i vjerodostojne dokaze o suprotnom." *Tužilac protiv Karemera, Ngirumpatsea i Nzirorere*, predmet br. ICTR-98-44-AR73(C), Odluka po interlokutornoj žalbi tužioca na odluku o formalnom primanju na znanje, 16. juni 2006. godine, par. 42.

¹¹⁵ *Tužilac protiv Krajišnika*, predmet br. IT-00-39-T, Odluka po trećem i četvrtom zahtjevu tužilaštva za formalno primanje na znanje činjenica o kojima je već presuđeno, 24. mart 2005. godine, par. 17; v. takođe *Tužilac protiv Prlića i drugih*, predmet br. IT-04-74-PT, Odluka po zahtjevu za primanje na znanje činjenica o kojima je već presuđeno na osnovu pravila 94(B), 14. mart 2006. godine, par. 11 ("Činjenice o kojima je već presuđeno i koje su formalno primljene na znanje na osnovu pravila 94(B)

(i) Snimci iz vazduha

72. Da bi dokazalo navode o operaciji pokopavanja i ponovnog pokopavanja, tužilaštvo je dostavilo snimke prekopavane zemlje koji su snimljeni iz vazduha nakon što su počinjena ubistva navedena u Optužnici, a pribavljeni su od Vlade Sjedinjenih Država.

73. **Beara** je iznio tvrdnju da su snimci iz vazduha koje je predložilo tužilaštvo nepouzdati.¹¹⁶ Richard Butler je u svom svjedočenju rekao da, po njegovom mišljenju, te snimke iz vazduha niko nije mogao da mijenja,¹¹⁷ dok je Jean-René Ruez, svjedok putem kojeg ih je tužilaštvo predložilo, objasnio zašto je umetao i brisao datume na određenim snimcima.¹¹⁸ Prigovor u vezi s prihvatljivošću, odnosno pouzdanošću snimaka iz vazduha uložio je samo **Beara**.¹¹⁹ Pretresno vijeće je 7. februara 2008. godine zaključilo da je u vezi sa svim snimcima iz vazduha koje je predložilo tužilaštvo izvedeno dovoljno dokaza u pogledu relevantnosti i dokazne vrijednosti, te ih je uvrstilo u spis, bez prejudiciranja težine koja će im biti pridana na kraju ovog postupka.¹²⁰

74. U svom Završnom podnesku, **Popović** tvrdi da se prekopavana zemlja koja se vidi na određenim snimcima iz vazduha ne može legitimno dovesti u vezu sa zločinima za koje se optuženi terete, budući da ne postoje snimci s kojima bi se oni mogli uporediti.¹²¹ On nadalje tvrdi da "za neke od snimaka nemamo nikakav pokazatelj koji ih dovodi u vezi s datim mjestom grobnice i to zato što ni na jednom od njih nema oznake lokacije, odnosno koordinata".¹²²

75. Pretresno vijeće smatra da Ruezovo objašnjenje da je za potrebe ovog predmeta izbrisao određene datume koje je Vlada Sjedinjenih Država upisala bijelom bojom i zamijenio ih datumima koje je upisao olovkom u boji ne ide na štetu težine koju treba pridati snimcima iz vazduha. Pretresno vijeće je mišljenja da je neutemeljen **Popovićev** argument da nije predloženo dovoljno snimaka da bi se moglo pouzdati u opise sa snimaka pribavljenih od Vlade Sjedinjenih Država. Pretresno vijeće je na kraju konstatovalo, posebno u svjetlu opširnih iskaza Rueza, Deana Manninga i Richarda Butlera, da su snimci iz vazduha autentični i pouzdani i pridalo im je odgovarajuću težinu.

Pravilnika mora procijeniti Pretresno vijeće i odlučiti koji se eventualni zaključci iz njih mogu izvući, što će zahtijevati njihovo razmatranje zajedno sa svim ostalim dokazima izvedenim pred Sud.").

¹¹⁶ V., npr., T. 21171–21172 (6. februar 2008. godine).

¹¹⁷ Richard Butler, T. 20182 (22. januar 2008. godine).

¹¹⁸ Jean-René Ruez, T. 1654–1655 (14. septembar 2006. godine).

¹¹⁹ T. 21175–21176 (6. februar 2008. godine).

¹²⁰ T. 21187–21188 (7. februar 2008. godine).

¹²¹ Popovićev završni podnesak, par. 737–742.

¹²² *Ibid.*, par. 741.

(j) Bilježnica Zvorničke brigade

76. Bilježnica Zvorničke brigade¹²³ je dokument koji je dežurni oficir te brigade koristio za bilježenje informacija i poruka, službene i privatne prirode, koje je primao od pretpostavljene komande, potčinjenih jedinica i načelnika štaba.¹²⁴ Bilježnica Zvorničke brigade je dokument te brigade nastao u to vrijeme.¹²⁵

77. Prema tvrdnji tužilaštva, Bilježnica Zvorničke brigade je, iz raznih razloga, i autentična i pouzdana.¹²⁶ Tužilaštvo tvrdi da ona nije prepravljena i da njome nije manipulirano, kao i da, uprkos određenim kasnijim dodacima i prigovorima u vezi s kontinuitetom nadzora, sadrži zabilješke napisane 1995. godine.¹²⁷ Ono tvrdi da su bivši dežurni oficiri Milanko Jovičić, Sreten Milošević, Ljubo Bojanović i Milan Marić prepoznali svoj rukopis u tom dokumentu i potvrdili da su relevantne zabilješke koje su napisali tačne.¹²⁸ Da su oni napisali te zabilješke potvrdila je i Kathryn Barr, vještak-grafolog kojeg je pozvalo tužilaštvo, kao i Ljubomir Gogić, vještak-grafolog koga je pozvala odbrana.¹²⁹ Pored toga, jedan broj svjedoka, uključujući **Pandurevića**, svjedoka PW-168, Miodraga Dragutinovića, Zorana Aćimovića, Mihajla Galića i svjedoka PW-140, svjedočio je o tome kako je Bilježnica Zvorničke brigade korištena u praksi i potvrdio da je njen sadržaj tačan, što govori u prilog njenoj pouzdanosti.¹³⁰ U prilog pouzdanosti i tačnosti tog dokumenta takođe govori nekoliko presretnutih razgovora i borbenih izvještaja Zvorničke brigade.¹³¹ Na Bilježnicu Zvorničke brigade su se, prilikom ispitivanja svjedoka, pozivali čak i neki od branilaca.¹³²

78. **Beara** osporava autentičnost i pouzdanost Bilježnice Zvorničke brigade.¹³³ **Beara** tvrdi da neke njene stranice nedostaju, da je jednoj osobi u čijem je posjedu ona bila bilo u interesu da prepravlja zabilješke i da se za nekoliko bilježaka ne zna ko ih je napisao.¹³⁴ Prema **Bearinim** riječima, s obzirom na neprimjereni kontinuitet nadzora i nesporne prepravke i kasnije dodatke,

¹²³ Dokazni predmet P00377, Bilježnica dežurnog oficira Zvorničke brigade, 29. maj – 27. juli 1995. godine.

¹²⁴ Miodrag Dragutinović, T. 12623–12624 (14. juni 2007. godine).

¹²⁵ *Ibid.*, T. 12624 (14. juni 2007. godine).

¹²⁶ Završni podnesak tužilaštva, par. 1183–1195.

¹²⁷ Završni podnesak tužilaštva, par. 1184.

¹²⁸ *Ibid.*, par. 1185.

¹²⁹ *Ibid.*, par. 1186.

¹³⁰ *Ibid.*, par. 1191–1193.

¹³¹ *Ibid.*, par. 1191.

¹³² *Ibid.*, par. 1194.

¹³³ Bearin završni podnesak, par. 339–354.

¹³⁴ *Ibid.*, par. 339–354.

Bilježnica Zvorničke brigade je nepouzdana.¹³⁵ On nadalje tvrdi da su zabilješke koje se odnose na njega nedosljedne, nepotpune i nepotkrijepljene, zbog čega ih ne treba uzimati u razmatranje.¹³⁶

79. Osvrćući se zatim na iskaz Kathryn Barr, vještaka-grafologa tužilaštva, Beara tvrdi da je ona ustanovila da postoje čvrsti, ali ne i neoborivi dokazi da je većinu bilježaka za 14. i 15. juli 1995. godine, sadržanih na stranicama 126-135 Bilježnice Zvorničke brigade, napisao Dragan Jokić.¹³⁷ Prema **Bearinoj** tvrdnji, Barr čak ni nakon dodatne analize nije posvetila primjerenu pažnju činjenici da je između uzorka rukopisa i spornog teksta uočila razliku u pisanju pojedinih znakova, zbog čega je njena analiza u tom pogledu pogrešna.¹³⁸ Budući da ona nije dala konkretno mišljenje o tom pitanju, **Beara** tvrdi da se ne može isključiti mogućnost da je taj tekst napisala neka druga osoba sa sličnim stilom pisanja.¹³⁹ **Beara** nadalje tvrdi da su, po mišljenju vještaka-grafologa odbrane Ljubomira Gogića, većinu relevantnog teksta napisala tri skriptora, dok su skriptori nekoliko konkretnih bilježaka nepoznati.¹⁴⁰ Konkretno, on je za nekoliko bilježaka koje se odnose na **Bearu** ustanovio da ih je napisao nepoznati skriptor i da su napisane asinhrono, tj. nezavisno jedne od drugih.¹⁴¹ Za razliku od Kathryn Barr, Gogić je izvršio analizu apsorptivnih i luminiscentnih svojstava teksta na relevantnim stranicama kako bi otkrio eventualne prepravke i otiske.¹⁴² Ustanovio je da su neke prepravke napisane mastilom koje je po apsorptivnim i luminiscentnim svojstvima identično mastilu kojim je napisan sadržaj prije prepravljanja, zbog čega nije mogao da zaključi kada su te prepravke napravljene.¹⁴³ **Beara** ističe da se Barr i sama složila da je moguće da su zabilješke koje se odnose na njega dodate kasnije.¹⁴⁴

80. **Popović** tvrdi da, s obzirom na probleme u vezi s kontinuitetom nadzora, Bilježnica Zvorničke brigade nije vjerodostojna.¹⁴⁵ On nadalje tvrdi da nije jasno koji je od dežurnih oficira i kada napisao zabilješku za 16. juli 1995. godine.¹⁴⁶ Vještak-grafolog tužilaštva Barr nije mogla da potvrdi da je zabilješku za taj dan napisao Trbić.¹⁴⁷ Isto tako, prema **Pandurevićevoj** tvrdnji,

¹³⁵ Bearin završni podnesak, par. 339–340, 353–354.

¹³⁶ *Ibid.*, par. 354.

¹³⁷ *Ibid.*, par. 342. Te stranice nose oznaku ERN 02935744–02935753.

¹³⁸ *Ibid.*, par. 345.

¹³⁹ *Ibid.*, par. 345–346. Kathryn Barr nije dala mišljenje o tome koliko je još skriptora pisalo na stranicama koje je analizirala i nije znala ko je i kada napisao sporne zabilješke niti da li su zabilješke dodavane naknadno. *Ibid.*, par. 343.

¹⁴⁰ Bearin završni podnesak, par. 347.

¹⁴¹ *Ibid.* par. 348–349. Gogić je objasnio da asinhrono znači da se prethodno obustavljeni položaj ruke pri pisanju mora ponovo uspostaviti za sljedeći, zaseban upis. *Ibid.*, par. 349. V. takođe Ljubomir Gogić, T. 25574, 25579–25581 (10. septembar 2008. godine). Dokazni predmet 2D00582, Vještačenje rukopisa na fotokopijama stranica iz "Dnevnika operativnog dežurnog", "IKM Kitovnice – Dnevnika operativnog dežurstva" i "Pomoćne knjige", str. 8–9.

¹⁴² Bearin završni podnesak, par. 351.

¹⁴³ Bearin završni podnesak, par. 351. Gogić je došao do istog zaključka u vezi s primjerima asinhrono napisanih bilježaka koje je naveo. *Ibid.* V. dokazni predmet 2D00582, Vještačenje rukopisa na fotokopijama stranica iz "Dnevnika operativnog dežurnog", "IKM Kitovnice – Dnevnika operativnog dežurstva" i "Pomoćne knjige", str. 5–6.

¹⁴⁴ *Ibid.*, par. 351–352.

¹⁴⁵ Popovićev završni podnesak, par. 564.

¹⁴⁶ *Ibid.*, par. 563–566.

¹⁴⁷ *Ibid.*, par. 563.

tužilaštvo je često izvodilo neutemeljene zaključke iz nerazjašnjenih bilježaka u Bilježnici Zvorničke brigade.¹⁴⁸

81. **Nikolić** tvrdi da je Bilježnica Zvorničke brigade jako problematična po pitanju kontinuiteta nadzora, prepravaka i dodataka, te da je stoga nepouzdana.¹⁴⁹

82. Strane u postupku su temeljito analizirale Bilježnicu Zvorničke brigade i o tačnosti njenog sadržaja unakrsno ispitale veliki broj svjedoka, koji su za razne zabilješke potvrdili da su tačne i pojasnili njihovo značenje.¹⁵⁰ Iskazi tih svjedoka su pritom potkrijepljeni dokumentarnim dokazima.¹⁵¹ Pored toga, Barr je za nekoliko bilježaka potvrdila da su ih napisali pripadnici Zvorničke brigade, što govori u prilog autentičnosti tog dokumenta.¹⁵² Pretresno vijeće konstatuje da se Bilježnica Zvorničke brigade, opšte uzevši, podudara s drugim dokazima izvedenim na suđenju. Pretresno vijeće je ocijenilo prigovore u vezi s autentičnošću i pouzdanošću Bilježnice Zvorničke brigade koji su izneseni na osnovu kontinuiteta nadzora i kasnijih prepravaka i dodataka. Ono je pritom, tamo gdje je to relevantno, uzelo u obzir objašnjenja koja su svjedoci dali u vezi s nadzorom i prepravkama,¹⁵³ kao i iskaze vještaka-grafologa.¹⁵⁴ Pretresno vijeće konstatuje da ni

¹⁴⁸ Pandurevićev završni podnesak, par. 13–16.

¹⁴⁹ Nikolićev završni podnesak, par. 440, 456–461, 468–472.

¹⁵⁰ Milanko Jovičić, T. 11487–11488 (14. maj 2007. godine); Sreten Milošević, T. 33967–33969, 34004, 34006–34007, 34009 (15. juli 2009. godine); Ljubo Bojanović, dokazni predmet P03135a, Povjerljivi transkript na osnovu pravila 92*quater*, BT. 11760 (8. juli 2004. godine); Milan Marić, dokazni predmet P03138, Transkript na osnovu pravila 92*quater*, BT. 11617–11620 (7. juli 2004. godine); Vinko Pandurević, T. 31083 (9. februar 2009. godine), T. 31864–31865 (20. februar 2009. godine), T. 32241–32242 (27. februar 2009. godine); svjedok PW-168, T. 15826 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine), T. 16842–16843 (zatvorena sjednica) (25. oktobar 2007. godine), T. 16981 (zatvorena sjednica), T. 16995–16996 (zatvorena sjednica) (26. oktobar 2007. godine), T. 17023–17024 (zatvorena sjednica) (29. oktobar 2007. godine); Miodrag Dragutinović, T. 12830–12831 (19. juni 2007. godine); Zoran Aćimović, T. 22054–22055 (10. juni 2008. godine); Mihajlo Galić, T. 10658 (27. april 2007. godine); svjedok PW-104, T. 7938–7939 (djelimično zatvorena sjednica) (28. februar 2007. godine).

¹⁵¹ Dokazni predmet P01161a, Presretnuti razgovor, 14. juli 1995. godine, 20:38 sati; dokazni predmet P01164a, Presretnuti razgovor, 14. juli 1995. godine, 21:02 sati; dokazni predmet P01176a, Presretnuti razgovor, 15. juli 1995. godine, 09:39 sati; dokazni predmet P01204a, Presretnuti razgovor, 16. juli 1995. godine, 22:33 sati; dokazni predmet P01206a, Presretnuti razgovor, 17. juli 1995. godine, 06:15 sati; dokazni predmet P01208a, Presretnuti razgovor, 17. juli 1995. godine, 08:59 sati; dokazni predmet P00322, Dnevni izvještaj 1. zvorničke pješadijske brigade o stanju br. 06/215 podnesen Komandi Drinskog korpusa, s Pandurevićevim potpisom, 12. juli 1995. godine; dokazni predmet 7DP00325, Dnevni borbeni izvještaj Zvorničke brigade br. 06-216 podnesen Komandi Drinskog korpusa, s Pandurevićevim potpisom, 13. juli 1995. godine; dokazni predmet 7DP00326, Dnevni borbeni izvještaj Zvorničke brigade br. 06-216 podnesen Komandi Drinskog korpusa, s Obrenovićevim potpisom, 14. juli 1995. godine; dokazni predmet 5DP00327, Vanredni izvještaj Zvorničke brigade br. 06-216/2 podnesen Komandi Drinskog korpusa, s Obrenovićevim potpisom, 14. juli 1995. godine; dokazni predmet 5DP00328, Dnevni borbeni izvještaj Zvorničke brigade br. 06-217 podnesen Komandi Drinskog korpusa, s Pandurevićevim potpisom, 15. juli 1995. godine.

¹⁵² Kathryn Barr, T. 13181–13182, 13185–13187, 13208, 13219, 13241–13244, 13259 (25. juni 2007. godine), T. 13275 (26. juni 2007. godine) (gdje se upućuje na zabilješke koje su napisali Jokić, Štrbac i Nikolić); dokazni predmet P00377, Bilježnica dežurnog oficira Zvorničke brigade, 29. maj – 27. juli 1995. godine; dokazni predmet P02846, Izvještaj o analizi rukopisa naslovljen "Dragan Jokić", 16. juli 2003. godine, par. 5.3; dokazni predmet P02847, Izvještaj o analizi rukopisa naslovljen "Dragan Jokić", 22. avgust 2003. godine, par. 1, 6; dokazni predmet P02848, Izvještaj o analizi rukopisa naslovljen "Dragan Jokić", 27. januar 2004. godine, par. 2.4–2.5. Dokazni predmet P02844, Izvještaj o analizi rukopisa naslovljen "Milorad Trbić", 10. januar 2007. godine; dokazni predmet P02845, Izvještaj vještaka-grafologa tužilaštva Kathryn Barr, 29. juni 2006. godine; Izvještaj o analizi rukopisa naslovljen "Milorad Trbić, Drago Nikolić i Ljubislav Štrbac", 29. juni 2006. godine. V., npr., Kathryn Barr, T. 13184–13186 (25. juni 2007. godine); dokazni predmet 2D00582, Vještačenje rukopisa na fotokopijama stranica iz "Dnevnika operativnog dežurnog", "IKM Kitovnice – Dnevnika operativnog dežurstva" i "Pomoćne knjige", str. 6–7. V. takođe Ljubomir Gogić, T. 25599–25605 (11. septembar 2008. godine).

¹⁵³ [REDIGOVANO]

¹⁵⁴ Ljubomir Gogić, T. 25579–25580 (10. septembar 2008. godine), T. 25592–25594, 25597–25598, 25601 (djelimično zatvorena sjednica), T. 25605–25606 (11. septembar 2008. godine). V. takođe Kathryn Barr, T. 13181–13182, 13186–13187, 13200, 13208–13209, 13211–13212, 13250–13251, 13257 (25. juni 2007. godine); dokazni predmet P02846, Izvještaj o analizi

okolnosti vezane za kontinuitet nadzora ni prepravke i dodaci ne utiču na pouzdanost tog dokumenta. Pored toga, ono konstatuje da nerazjašnjene zabilješke iz Bilježnice Zvorničke brigade ili zabilješke koje su napisali nepoznati skriptori ni na koji način ne podrivaju njenu autentičnost, posebno s obzirom na prirodu tog dokumenta i okolnosti u kojima je nastao. Na osnovu ukupnih predočenih dokaza, Pretresno vijeće se uvjerilo da je Bilježnica Zvorničke brigade tačna, autentična i pouzdana. Ono se nadalje uvjerilo da je Bilježnica Zvorničke brigade dokument te brigade koji je nastao u to vrijeme.¹⁵⁵

(k) Dnevnik IKM-a Zvorničke brigade u Kitovnicama

83. Dnevnik IKM-a Zvorničke brigade u Kitovnicama vođen je kako bi se zabilježile sve aktivnosti o kojima izvjesti ili koje prijavi dežurni oficir na Isturenom komandnom mjestu, situacija na liniji razgraničenja i situacija na terenu uopšte.¹⁵⁶

84. **Nikolić** osporava pouzdanost Dnevnika IKM-a Zvorničke brigade u Kitovnicama, konkretno, bilježaka za period od 13. do 22. jula 1995. godine.¹⁵⁷ On tvrdi da taj dokument, zbog veoma problematičnog kontinuiteta nadzora i dokaza da je s njime manipulirano, nema dokaznu vrijednost i da ga ne treba uzimati kao dokaz koji potkrepljuje svjedočenje Mihajla Galića i svjedoka PW-168.¹⁵⁸ Na prvi pogled se čini da su zabilješke iz Dnevnika IKM-a Zvorničke brigade u Kitovnicama za period od 13. do 22. jula sastavljala samo dva oficira: Mihajlo Galić i jedan nepoznati oficir.¹⁵⁹ **Nikolić**, između ostalog, tvrdi da su zabilješku za 12. juli izgleda sastavljale dvije različite osobe i da to upućuje na zaključak da su stranice između njihovih bilježaka istrgnute.¹⁶⁰ Prema **Nikolićevoj** tvrdnji, na tim stranicama je bila njegova zabilješka za 13. juli, koju je sastavio dok je bio dežurni oficir na IKM-u.¹⁶¹ **Nikolić** takođe tvrdi da Galićeve zabilješke sadrže informacije kakve se "normalno" nisu prosljeđivale IKM-u niti su dežurnom oficiru na IKM-u bile dostupne.¹⁶² Izgleda da su Galićeve zabilješke za period od 13. do 15. jula sastavljene na temelju borbenih izvještaja Zvorničke brigade, dok je procedura nalagala upravo suprotno.¹⁶³ **Nikolić** nadalje tvrdi da je i "format dnevnika IKM-a" između 13. i 22. jula "promijenjen", što je još jedan

rukopisa naslovljen "Dragan Jokić", 16. juli 2003. godine, par. 5.3; dokazni predmet P02847, Izvještaj o analizi rukopisa naslovljen "Dragan Jokić", 22. avgust 2003. godine; dokazni predmet P02848, Izvještaj o analizi rukopisa naslovljen "Dragan Jokić", 27. januar 2004. godine.

¹⁵⁵ Prilikom donošenja takve ocjene, Pretresno vijeće ima u vidu prepravke i dodatke za koje je ustanovljeno da su uneseni kasnije.

¹⁵⁶ Nebojša Jeremić, T. 10500 (25. april 2007. godine); Dragan Stojkić, T. 21993 (9. juni 2008. godine); dokazni predmet P00347, Dnevnik dežurnog operativnog oficira Isturenog komandnog mjesta (IKM) Zvorničke brigade, 7. juli – 5. oktobar 1995. godine.

¹⁵⁷ Nikolićev završni podnesak, par. 681.

¹⁵⁸ *Ibid.*, par. 680–697; Nikolićeva završna riječ, T. 34503 (9. septembar 2009. godine).

¹⁵⁹ Nikolićev završni podnesak, par. 686–687.

¹⁶⁰ *Ibid.*, par. 690.

¹⁶¹ *Ibid.*, par. 690.

¹⁶² *Ibid.*, par. 693.

¹⁶³ *Ibid.*, par. 693.

pokazatelj da je s tim dokumentom manipulirano.¹⁶⁴ Naposljetku, on tvrdi da je Dnevnik IKM-a Zvorničke brigade u Kitovnicama, uprkos tome što izgleda kao da je u totalnom raspadu, "savršen, u smislu da mu ne nedostaje ni jedna jedinica stranica", što je neobično ako se ima u vidu da drugim sličnim knjigama Zvorničke brigade nedostaju stranice.¹⁶⁵ Postoji i potvrda, s pečatom i potpisom, ali ne i datumom.¹⁶⁶ Prema **Nikolićevim** riječima, iz toga se vidi da je s njom manipulirano.¹⁶⁷

85. Pretresno vijeće je pažljivo razmotrilo **Nikolićevu** argumentaciju. Ono je također razmotrilo dokaze izvedene u prilog pouzdanosti predmetnog dokumenta, posebno svjedočenje Mihajla Galića, kada je on prepoznao svoj rukopis i potpis u Dnevniku IKM-a Zvorničke brigade u Kitovnicama. Pretresno vijeće smatra da je njegov iskaz vjerodostojan.¹⁶⁸ Ono napominje da je Galić sastavio znatan dio bilježaka za relevantni period. Pretresno vijeće smatra da su **Nikolićeve** tvrdnje o prepravkama i stranicama koje nedostaju potpuno spekulativne i da nemaju nikakvu potporu u dokazima. Pored toga, njegove tvrdnje u vezi s tim pitanjem su protivrječne: prema **Nikolićevim** riječima, Dnevniku IKM-a Zvorničke brigade u Kitovnicama nedostaju stranice, ali je također suviše kompletan da bi mogao biti autentičan.¹⁶⁹ Isto tako, Pretresno vijeće smatra da, za razliku od **Nikolićeve** tvrdnje, ni informacije sadržane u Dnevniku ni format u kom su one napisane ne pružaju nikakve dokaze o manipulisanju.¹⁷⁰ Na osnovu pažljive analize sadržaja Dnevnika IKM-a Zvorničke brigade u Kitovnicama, izvršene u svjetlu svih predočenih dokaza, Pretresno vijeće se uvjerilo da je taj dokument tačan, autentičan i pouzdan.

¹⁶⁴ Nikolićev završni podnesak, par. 688–689.

¹⁶⁵ *Ibid.*, par. 694.

¹⁶⁶ *Ibid.*, par. 695.

¹⁶⁷ *Ibid.*, par. 695–697; Nikolićeva završna riječ, T. 34503 (9. septembar 2009. godine).

¹⁶⁸ Mihajlo Galić, T. 10500–10501 (25. april 2007. godine).

¹⁶⁹ V. gore, par. 84.

¹⁷⁰ V. gore, par. 84.

III. ČINJENICE

A. Kontekst (1991.–1994. godine)

1. Politička situacija u Bosni i Hercegovini 1991.–1992. godine

86. Ovaj predmet odnosi se na događaje koji su se, kako je navedeno, desili 1995. godine u Srebrenici i Žepi na području Podrinja, u istočnom dijelu Bosne i Hercegovine (dalje u tekstu: BiH).¹⁷¹

87. Opština Srebrenica je 1991. godine imala 37.000 stanovnika, od kojih su tri četvrtine bili Muslimani, a jedna četvrtina Srbi.¹⁷² Grad Srebrenica imao je otprilike 3.500 stanovnika, s istim nacionalnim sastavom.¹⁷³ Žepa je bila selo sa manje od 3.000 stanovnika,¹⁷⁴ većinom bosanskih Muslimana.¹⁷⁵ Rijeka Drina je označavala istočnu granicu tog područja sa Srbijom.¹⁷⁶

88. BiH je 15. oktobra 1991. godine započela svoj put ka nezavisnosti usvajanjem skupštinske deklaracije o suverenosti,¹⁷⁷ poslije koje je 3. marta 1992. godine uslijedila deklaracija o nezavisnosti.¹⁷⁸ Skupština srpskog naroda u BiH¹⁷⁹ nije bila naklonjena ovakvom razvoju događaja i, reagujući na njega, jednoglasno je 27. marta 1992. godine proglasila Srpsku Republiku BiH (kasnije Republiku Srpsku).¹⁸⁰ Uslijedila je borba za kontrolu teritorija između tri glavne grupe: bosanskih Muslimana, bosanskih Srba i bosanskih Hrvata. U istočnom dijelu BiH, sukob između bosanskih Srba i bosanskih Muslimana bio je naročito žestok.¹⁸¹ Međunarodna zajednica je iznijela prijedlog za pregovore, predlažući “kantonizaciju” BiH “zasnovan[u] na nacionalnim principima, pri čemu se uzimaju u obzir ekonomski, geografski i drugi kriterijumi”.¹⁸² Pregovarač EU Cutileiro

¹⁷¹ Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, Činjenica br. 9; Dokazni predmet 7DP02109, Mapa zone odgovornosti Drinskog korpusa.

¹⁷² Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 12; Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno u predmetu *Popović*, Dodatak, Činjenica br. 19.

¹⁷³ Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno u predmetu *Popović*, Dodatak, Činjenica br. 19.

¹⁷⁴ Dokazni predmet P02502, Sedmični izvještaj o stanju, UNPROFOR, 15. juli 1995. godine, str. 3.

¹⁷⁵ Esma Palić, T. 6909, 6928 (6. februar 2007. godine).

¹⁷⁶ Dokazni predmet P02502, Sedmični izvještaj o stanju, UNPROFOR, 15. juli 1995. godine, str. 3; dokazni predmet 7D00064, Mapa Zvornika.

¹⁷⁷ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 7.

¹⁷⁸ Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno u predmetu *Popović*, Dodatak, Činjenica br. 18.

¹⁷⁹ Skupština srpskog naroda u BiH osnovana je 24. oktobra 1991. godine Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno u predmetu *Popović*, Dodatak, Činjenica br. 10.

¹⁸⁰ Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno u predmetu *Popović*, Dodatak, Činjenica br. 18. Radi lakšeg snalaženja, Pretresno vijeće će u cijeloj Presudi koristiti naziv “Republika Srpska” (dalje u tekstu: RS).

¹⁸¹ Momčilo Krajišnik, T. 21582 (2. juni 2008. godine); Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 8; Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno u predmetu *Popović*, Dodatak, Činjenica br. 20.

¹⁸² Dokazni predmeti P03324, 1D01156, Izjava o načelima o novom ustavnom poretku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 18. mart 1992. godine, odjeljak A.

izložio je ove principe — takozvani Cutileirov plan — na otvaranju konferencije o BiH u Lisabonu početkom maja 1992. godine.¹⁸³

2. “Strateški ciljevi”

89. Poslije neuspjeha konferencije u Lisabonu, delegacija bosanskih Srba izradila je šest “strateških ciljeva” srpskog naroda u BiH.¹⁸⁴ O tim ciljevima raspravljano je na javnoj sjednici tokom 16. zasjedanja Skupštine srpskog naroda u BiH, održanog 12. maja 1992. godine u Banjoj Luci.¹⁸⁵ Prvi cilj predstavljalo je “državno razgraničenje od druge dve nacionalne zajednice”.¹⁸⁶ Treći se odnosio na područja Srebrenice i Žepe, a činilo ga je “[u]spostavljanje koridora u dolini reke Drine, odnosno eliminisanje Drine kao granice između srpskih država”.¹⁸⁷

3. Formiranje VRS-a

90. Vojska RS-a formirana je 12. maja 1992. godine (dalje u tekstu: VRS).¹⁸⁸ Radovan Karadžić, predsjednik RS-a, postao je vrhovni komandant VRS-a; general Ratko Mladić postao je komandant Glavnog štaba VRS-a.¹⁸⁹ VRS je uživao vojnu superiornost, dok je Armija BiH (dalje u tekstu: ABiH) usvojila jednu vrstu gerilskog ratovanja, koja je krajem 1992. godine postala prilično uspješna.¹⁹⁰

4. Direktiva br. 4

91. Dana 19. novembra 1992. godine, Mladić je izdao Direktivu op. br. 4.¹⁹¹ U Direktivi br. 4 navodi se da neprijateljske snage nastavljaju s intenzivnim borbenim dejstvima i da na proljeće planiraju preduzeti još žešću ofanzivu “sa krajnjim ciljem da potpuno unište Srbe”.¹⁹² Korpusu

¹⁸³ Momčilo Krajišnik, T. 21583, 21587–21588 (2. juni 2008. godine). V. dokazni predmeti P03324, 1D01156, Izjava o načelima o novom ustavnom poretku u BiH, Sarajevo, 18. mart 1992. godine, Odjeljak E: “Osnovače se radna grupa koja će imati zadatak da tačno odredi teritoriju konstitutivne jedinice prema nacionalnim principima i uzimajući u obzir ekonomske, geografske i druge kriterijume. Karta sastavljena na osnovu apsolutne ili relativne većine stanovnika određene nacionalnosti u svakoj opštini služi kao polazište u radu radne grupe[...].” Na sastanku u Lisabonu početkom maja i predstavnici međunarodne zajednice na čelu sa Cutileirom predočili su jednu mapu. Momčilo Krajišnik, T. 21586 (2. juni 2008. godine); dokazni predmet 1D01160, “Cutileirova mapa”.

¹⁸⁴ Momčilo Krajišnik, T. 21583, 21598 (2. juni 2008. godine); dokazni predmet P02755, Odluka o strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, 12. maj 1992. godine, objavljena u *Službenom glasniku Republike Srpske*, tom II, br. 22, član 386, 26. novembar 1993. godine.

¹⁸⁵ Dokazni predmet P00025, Zapisnik sa 16. sjednice Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini. Šesnaestoj sjednici predsjedavao je Krajišnik, a strateške ciljeve iznio je Karadžić. *Ibid.*, str. 13–15. Šesnaestoj sjednici je prisustvovao i Mladić, koji je govorio o potrebi rada kako na vojnom tako i na političkom nivou u svrhu postizanja strateških ciljeva. *Ibid.*, str. 40.

¹⁸⁶ Dokazni predmet P02755, Odluka o strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, 12. maj 1992. godine, objavljena u *Službenom glasniku Republike Srpske*, tom II, br. 22, član 386, 26. novembar 1993. godine.

¹⁸⁷ *Ibid.*

¹⁸⁸ Manojlo Milovanović, T. 12319 (31. maj 2007. godine).

¹⁸⁹ V. dolje, par. 104.

¹⁹⁰ Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno u predmetu *Popović*, Dodatak, Činjenica br. 21.

¹⁹¹ Dokazni predmet P00029, Naređenje Glavnog štaba VRS-a br. 02/5-210, Direktiva op. br. 4, 19. novembar 1992. godine.

¹⁹² Dokazni predmet P00029, Naređenje Glavnog štaba VRS-a br. 02/5-210, Direktiva op. br. 4, 19. novembar 1992. godine, str. 1–2.

VRS-a data je sljedeća direktiva: “[S]tabilizovati odbranu na dostignutim linijama, očistiti slobodnu teritoriju Republike Srpske od zaostalih skupina neprijatelja i paravojskih formacija, [...], povratiti izgubljene teritorije u Hercegovini i otvoriti koridor preko Hercegovine”.¹⁹³ Drinski korpus je konkretno zadužen da glavninu svojih snaga upotrijebi za odbranu Višegrada, a “[o]stalim snagama na širem prostoru Podrinja [trebalo je] iznurivati neprijatelja. Nanositi mu što veće gubitke i prisiliti ga da sa muslimanskim stanovništvom napusti prostore Birača, Žepe i Goražda. Prethodno ponuditi razoružavanje borbena sposobnih i naoružanih muškaraca, a ako ne pristaje – uništiti ga.”¹⁹⁴

5. Stvaranje “zaštićenih zona”

92. Do januara 1993. godine srebrenička enklava je dodatno proširena prema sjeverozapadu.¹⁹⁵ Borbe su se u narednim mjesecima intenzivirale.¹⁹⁶ Napadi koji su dolazili sa obiju strana imali su za cilj preuzimanje kontrole, prvenstveno nad područjima u blizini glavnog puta koji je presijecao ovaj region sa sjeverozapada na jugoistok, puta Bratunac-Konjević Polje.¹⁹⁷ Stanovnici okolnih područja, bosanski Muslimani, slili su se u grad Srebrenicu.¹⁹⁸ Do proljeća 1993. godine populacija grada Srebrenice izuzetno se povećala i dostigla 50.000 do 60.000 stanovnika.¹⁹⁹ U Žepi je takođe prilikom popisa 1993. godine ustanovljeno da je broj stanovnika porastao na oko 10.000, pošto je bila preplavljena bosanskim Muslimanima sa drugih područja.²⁰⁰ Humanitarna situacija u Srebrenici je bila očajna.²⁰¹ U martu i aprilu 1993. godine UNHCR je iz Srebrenice evakuisao između 8.000 i 9.000 bosanskih Muslimana, uprkos tome što se vlada bosanskih Muslimana u Sarajevu protivila evakuacijama, tvrdeći da one doprinose “etničkom čišćenju”.²⁰²

93. U martu 1993. godine, general Philippe Morillon, komandant UNPROFOR-a za BiH, obratio se okupljenim uspaničenim građanima Srebrenice i obavijestio ih da je grad pod zaštitom

¹⁹³ *Ibid.*, str. 3.

¹⁹⁴ *Ibid.*, str. 5. Ta uputstva odnosila su se na zadatak utvrđen u ranijoj Direktivi br. 3 od 3. avgusta 1992. godine, za koji je u Direktivi br. 4 navedeno da nije izvršen: “[N]isu u potpunosti razbijene neprijateljske grupacije u širem rejonu Goražda, Žepe, Srebrenice i Cerske.” *Ibid.*, str. 3. Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 19.

¹⁹⁵ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 20.

¹⁹⁶ *Ibid.*, Činjenica br. 21.

¹⁹⁷ *Ibid.*; dokazni predmet P02103, Dokumenti predloženi s izjavom svjedoka Jeana-Renéa Rueza, str. 1.

¹⁹⁸ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 22.

¹⁹⁹ *Ibid.*

²⁰⁰ Dokazni predmet P02502, Sedmični izvještaj o stanju, UNPROFOR, 15. juli 1995. godine, str. 3. Dokazni predmet 6D00027, Obavještajno-bezbjednosni podaci, Komanda Rogatičke brigade, 13. decembar 1993. godine, str. 1. U ovom obavještajnom izvještaju navode se brojke od 10.000 do 16.000 ljudi i iznosi zvaničan podatak od 16.000 koji su koristile humanitarne organizacije kao što su UNHCR i MKCK, dok su predstavnici UNPROFOR-a naveli podatak od oko 10.000. U tom dokumentu se dalje navodi da je broj ljudi “predimenzioniran – svjesno, dok je krajnji cilj – nagomilavanje viška hrane.” *Ibid.* Hamdija Torlak, T. 9717–9718 (29. mart 2007. godine), T. 9844 (2. april 2007. godine). Hamdija Torlak pominje cifru od otprilike 9.000 ljudi. *Ibid.*

²⁰¹ Svjedok PW-155, T. 6825–6826 (5. februar 2007. godine); svjedok PW-118, T. 3477 (2. novembar 2006. godine). V. takođe Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno u predmetu *Popović*, Dodatak, Činjenica br. 23 i Činjenica br. 24.

²⁰² Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 26.

UN-a.²⁰³ Poslije Morillonove izjave, Savjet bezbjednosti UN-a, reagujući na “ubrzano pogoršanje stanja u Srebrenici i njenoj okolini”, usvojio je 16. aprila 1993. godine Rezoluciju br. 819, kojom je Srebrenica proglašena “zaštićenom zonom” i kojom se pozivaju “paravojne jedinice bosanskih Srba da odmah obustave oružane napade na Srebrenicu i da se odmah povuku iz njene okoline”.²⁰⁴ Savjet bezbjednosti je takođe pozvao na preduzimanje hitnih koraka kako bi se povećalo prisustvo UNPROFOR-a u Srebrenici i okolini.²⁰⁵

94. Na osnovu Rezolucije Savjeta bezbjednosti, UNPROFOR je posredovao oko sklapanja sporazuma o prekidu vatre između ABiH i VRS-a, koji je potpisan 18. aprila 1993. godine.²⁰⁶ U njemu se poziva na razoružavanje srebreničke enklave pod nadzorom UNPROFOR-a.²⁰⁷ Istog dana, u Srebrenicu su stigli prvi pripadnici UNPROFOR-a.²⁰⁸

95. Savjet bezbjednosti je 6. maja 1993. godine usvojio Rezoluciju br. 824 kojom se Žepa i Goražde takođe proglašavaju zaštićenim zonama.²⁰⁹ UNPROFOR je uspostavio prisustvo u Žepi, gdje je stigla Ukrajinska četa, u čijem je sastavu bilo oko 80 vojnika (dalje u tekstu: Ukrajinska četa).²¹⁰ Ukrajinska četa je formirala bazu u centru Žepe i kontrolne punktove na svim prilazima.²¹¹ Glavni kontrolni punkt na južnom ulazu u Žepu postavljen je u Bokšanici, u pravcu Rogatice.²¹²

6. Sporazumi o demilitarizaciji i prekidu neprijateljstava

96. VRS i ABiH su 8. maja 1993. godine, u prisustvu UNPROFOR-a, zaključili sporazum o demilitarizaciji Srebrenice i Žepe.²¹³ U tom sporazumu je navedeno sljedeće: “[S]vaka vojna ili paravojna jedinica će se morati ili povući iz demilitarizovane zone ili dati/predati svoje oružje [...] UNPROFOR-u”.²¹⁴ Demilitarizacija Srebrenice morala je biti provedena i proglašena do 10. maja, a demilitarizacija Žepe do 12. maja 1993.godine.²¹⁵ Strane su se dalje složile da će se, kada demilitarizacija bude proglašena okončanom, “svo teško naoružanje i sve jedinice koje ugrožavaju

²⁰³ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 24; svjedok PW-106, T. 3930–3931, 3933 (15. novembar 2006. godine), T. 4003 (16. novembar 2006. godine).

²⁰⁴ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 29 i Činjenica br. 30.

²⁰⁵ *Ibid.*, Činjenica br. 33.

²⁰⁶ *Ibid.*, Činjenica br. 34.

²⁰⁷ *Ibid.*

²⁰⁸ *Ibid.*, Činjenica br. 36.

²⁰⁹ *Ibid.*, Činjenica br. 29.

²¹⁰ Meho Džebo, dokazni predmet br. P02486, Povjerljivo - izjava na osnovu pravila 92ter (23. mart 2007. godine), str. 2; svjedok PW-155, T. 6828–6829 (5. februar 2007. godine). Louis Fortin, T. 18267 (27. novembar 2007. godine); Hamdija Torlak, T. 9718–9719 (29. mart 2007. godine).

²¹¹ Hamdija Torlak, T. 9718–9719 (29. mart 2007. godine).

²¹² Dokazni predmet PIC00082, Mapa Žepe i okolnog područja (Brezova Ravan i Bokšanica), s oznakama koje je unio svjedok Hamdija Torlak; Hamdija Torlak, T. 9741–9743 (30. mart 2007. godine); Špiro Pereula, T. 24170–24171 (28. juli 2008. godine).

²¹³ Dokazni predmet 5D00502, 6D00031, Sporazum VRS-a i ABiH o demilitarizaciji Srebrenice i Žepe, 8. maj 1993. godine.

²¹⁴ *Ibid.*, str. 2.

demilitarizovane zone [...] povući. Teško naoružanje i tenkovi će biti koncentrisani u ograničenim područjima koje će nadzirati UNPROFOR i u principu izvan dometa demilitarizovane zone”.²¹⁶

97. General Halilović, načelnik štaba Vrhovne komande ABiH, naredio je 28. diviziji ABiH u Srebrenici da povuče sve naoružano ljudstvo i vojnu opremu iz novouspostavljenog demilitarizovanog područja. On je takođe izjavio da ništa od ispravnog naoružanja i municije ne treba biti predato UNPROFOR-u. Shodno tome, predato je samo staro i neispravno oružje, a zadržano je sve što je bilo ispravno.²¹⁷ Najveći dio oružja u Žepi predat je UNPROFOR-u; postoje, međutim, dokazi koji ukazuju na to da je dio oružja u ličnom vlasništvu — lako pješadijsko naoružanje, lovačke puške, karabini i pojedine automatske puške — ostalo u rukama njenih stanovnika.²¹⁸

98. Period relativne stabilnosti uslijedio je nakon uspostavljanja “zaštićenih zona”, kada je došlo do smanjenja granatiranja²¹⁹ i poboljšanja humanitarne situacije.²²⁰ Ipak, uslovi u kojima su živjeli stanovnici bili su daleko od idealnih.²²¹ Obje strane su kršile sporazum o “zaštićenoj zoni”.²²² Ni Žepa ni Srebrenica nisu nikada u potpunosti demilitarizovane; roba i oružje premješteni su iz jedne enklave u drugu.²²³ Helikopteri bosanskih Muslimana letjeli su narušavajući zonu zabranjenog leta;²²⁴ ABiH je otvarala vatru prema linijama VRS-a i kretala se kroz “zaštićenu zonu”; 28. divizija je nastavila da se naoružava; a ABiH je oduzimala barem jedan dio humanitarne pomoći koja je pristizala u enklavu.²²⁵ U Srebrenici, 28. divizija ABiH vršila je izviđačke i diverzantske aktivnosti protiv snaga VRS-a raspoređenih na tom području.²²⁶ U Žepi, ABiH je 27. januara 1994. godine od jedinica 1. i 2. žepkog odreda formirala 1. žepsku brigadu (dalje u tekstu: Žepska brigada).²²⁷ Žepskom brigadom komandovao je pukovnik Avdo Palić.²²⁸ S druge strane, VRS je bio

²¹⁵ Dokazni predmeti 5D00502, 6D00031, Sporazum VRS-a i ABiH o demilitarizaciji Srebrenice i Žepe, 8. maj 1993. godine, str. 2.

²¹⁶ *Ibid.*, str. 3.

²¹⁷ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 49. Svjedok PW-169 je, međutim, izjavio da su, kada je demilitarizacija Srebrenice proglašena, “svi [...] predali oružje”. Svjedok PW-169, T. 17345 (1. novembar 2007. godine).

²¹⁸ Hamdija Torlak, T. 9721–9722 (30. mart 2007. godine), T. 9819 (2. april 2007. godine).

²¹⁹ *Ibid.*, T. 9833–9834 (2. april 2007. godine).

²²⁰ Meho Džebo, dokazni predmet P02486, Povjerljiva izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (23. mart 2007. godine), str. 2.

²²¹ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 51; Meho Džebo, dokazni predmet P02486, Povjerljiva izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (23. mart 2007. godine), str. 2.

²²² Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 47.

²²³ Dokazni predmet P02502, Sedmični izvještaj o stanju, UNPROFOR, 15. juli 1995. godine, str. 3. V. takode Meho Džebo, T. 9599 (28. mart 2007. godine); Hamdija Torlak, T. 9819 (2. april 2007. godine).

²²⁴ Dokazni predmet 5D01049, Izvještaj Drinskog korpusa o preletu neprijateljskog helikoptera u toku noći, 6./7. februar 1995. godine, upućen Glavnom štabu VRS-a, 7. februar 1995. godine; Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 50.

²²⁵ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 50.

²²⁶ *Ibid.*, Činjenica br. 46.

²²⁷ Dokazni predmet 6D00083, Dokument Žepske brigade upućen 1. korpusu ABiH, 2. februar 1994. godine, str. 3-4.

²²⁸ *Ibid.*, str. 4.

organizovan na geografskoj osnovi, a Srebrenica je potpala pod nadležnost Drinskog korpusa; između 1.000 i 2.000 vojnika VRS-a bilo je razmješteno oko srebreničke enklave.²²⁹

99. Krajem jula 1994. godine, Glavni štab VRS-a saopštio je svojim korpusima da je Sporazum o prekidu vatre od 18. aprila 1993. godine “van snage”.²³⁰ Kao razlog je naveo da ABiH i UNPROFOR nisu izvršili Sporazum o demilitarizaciji budući da se pripadnici ABiH “i dalje kreću naoružani, otvaraju vatru iz pješadijskog naoružanja i minobacača” na VRS i stanovništvo.²³¹ Drinskom korpusu je naređeno da se enklave svedu na zonu koja je predviđena u sporazumu — Srebrenica (grad) i Žepa (grad i zone od 3 km) — i da, “po svaku cenu”, spriječi komuniciranje i izlazak Muslimana na relacijama između Srebrenice i Žepe i Srebrenice i Tuzle.²³²

100. Dana 31. decembra 1994. godine potpisan je još jedan sporazum o prekidu neprijateljstava između VRS-a i ABiH.²³³

101. Stanje u Srebrenici i Žepi nije se bitnije izmijenilo tokom sljedećih mjeseci. *Status quo* je trajao do perioda koji je neposredno prethodio napadu na Srebrenicu.²³⁴

B. Vojne i civilne strukture

102. U vrijeme neposredne ratne opasnosti ili ratnog stanja, policijske snage RS-a u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova (dalje u tekstu: MUP) (dalje u tekstu: snage MUP-a) po zakonu su ulazile u sastav Oružanih snaga. Shodno tome, Oružane snage su se 1995. godine sastojale od dviju komponenata, Vojske Republike Srpske (dalje u tekstu: VRS) i snaga MUP-a (dalje u tekstu, zajedno: snage bosanskih Srba).²³⁵ Tokom perioda od 1992. do 1995. godine, vrhovni komandant

²²⁹ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 44. V. takođe dokazni predmet P03177, Izvještaj Bratunačke brigade s Ognjenovićevim potpisom, 4. juli 1994. godine. Ognjenović, koji je u to vrijeme bio komandant Bratunačke brigade, u skladu sa zadacima utvrđenim u Direktivi br. 4, naveo je sljedeće: “U Podrinju smo rat dobili, ali muslimane nismo dotukli, što moramo uraditi u narednom periodu. Moramo ostvariti konačni cilj – da Podrinje bude u cjelosti srpsko. Enklave: Srebrenica, Žepa i Goražde moraju biti vojnički poražene. Vojsku RS moramo neprekidno opremiti, obučavati, disciplinovati i pripremati za izvršenje tog odlučujućeg zadatka – protjerivanja muslimana iz enklave Srebrenica. Oko enklave nema povlačenja, već se mora ići naprijed. Neprijatelju treba zagorčavati život i činiti nemogućim privremeni opstanak u enklavi, shvatajući da mu u njoj nema opstanka.” *Ibid.*, str. 2–3.

²³⁰ Dokazni predmet 5DP02749, Naređenje Glavnog štaba VRS-a upućeno Drinskom, Hercegovačkom i Sarajevsko-romanijskom korpusu, s Mladićevim potpisom, 22. juli 1994. godine, str. 1. V. takođe dokazni predmet P02667, Naređenje Drinskog korpusa, s Živanovićevim potpisom, 24. juli 1994. godine.

²³¹ *Ibid.*

²³² *Ibid.*

²³³ Dokazni predmet 5D01292, Naređenje Glavnog štaba VRS-a o realizaciji sporazuma o potpunom prekidu neprijateljstava, 31. decembar 1994. godine, s Dodatkom.

²³⁴ V. dolje, poglavlje III, odjeljci C i D.

²³⁵ Dokazni predmet P00422, *Službeni glasnik RS-a*, tom III, posebno izdanje br. 1, 29. novembar 1994. godine, str. 3 (na osnovu čl. 2 Zakona o primeni Zakona o odbrani u uslovima neposredne ratne opasnosti ili ratnog stanja, Oružane snage RS-a čine snage VRS-a i MUP-a), str. 9 (na osnovu čl. 4 Zakona o primeni Zakona o unutrašnjim poslovima za vreme neposredne ratne opasnosti ili ratnog stanja, MUP se smatra dijelom Oružanih snaga RS-a, a njegovim snagama rukovodi predsjednik RS-a kao vrhovni komandant); Dokazni predmet 4D00092, Shema - Struktura Oružanih snaga RS.

Oružanih snaga bosanskih Srba bio je Radovan Karadžić, predsjednik RS-a.²³⁶ Karadžić je bio na čelu “Vrhovne komande”, političkog tijela u čijem su sastavu bili predsjednik Republike, potpredsjednici, predsjednik Skupštine, predsjednik Vlade, ministar odbrane i ministar unutrašnjih poslova.²³⁷ Vrhovni komandant izdavao je direktive,²³⁷ koje su odražavale strateške političke ciljeve i definisale dugoročne aktivnosti snaga bosanskih Srba.²³⁸

1. Vojska Republike Srpske (VRS)

103. VRS je formiran od komponenti Jugoslovenske narodne armije (dalje u tekstu: JNA) i sastojao se od šest korpusa organizovanih na geografskoj osnovi: 1. krajiškog korpusa, 2. krajiškog korpusa, Istočnobosanskog korpusa, Sarajevsko-romanijskog korpusa, Hercegovačkog korpusa i korpusa relevantnog za ovu Presudu — Drinskog korpusa.²³⁹ Rukovođenje i komandovanje tim korpusima vršio je Glavni štab.²⁴⁰ VRS je preuzeo mnoge propise JNA koji su se odnosili na vojnu organizaciju.²⁴¹ U VRS-u je vladao princip jedinstva komandovanja.²⁴²

²³⁶ Manojlo Milovanović, T. 12177 (29. maj 2007. godine); Richard Butler, T. 19601 (14. januar 2008. godine); dokazni predmet. 7DP00703, Zakon o vojsci RS-a, objavljen u *Službenom glasniku srpskog naroda u BiH*, 1. juni 1992. godine, Član 174.

²³⁷ Manojlo Milovanović, T. 12174, 12177–12178 (29. maj 2007. godine). Kao ministar unutrašnjih poslova, Tomo Kovač je bio u sastavu Vrhovne komande. Petar Škrbić, T. 15545 (18. septembar 2007. godine). Iako nijedan od članova Glavnog štaba nije bio u sastavu Vrhovne komande, na neke od njenih sastanaka pozivani su Mladić ili drugi članovi Glavnog štaba. Manojlo Milovanović, T. 12177–12178 (29. maj 2007. godine).

²³⁸ Manojlo Milovanović, T. 12192–12193 (29. maj 2007. godine). V. dolje, par. 115.

²³⁹ Dokazni predmet. P02764, Izvještaj vještaka R. Butlera o komandnoj odgovornosti Glavnog štaba VRS-a, 9. juni 2006. godine, par. 1.0; Manojlo Milovanović, T. 12319 (31. maj 2007. godine); Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Činjenica br. 75 (Drinski korpus formiran je u novembru 1992. godine, s konkretnim ciljem da se “poboljša” situacija bosanskih Srba koji žive u oblasti Srednjeg Podrinja čiji je značajan dio predstavljala Srebrenica).

²⁴⁰ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Činjenica br. 84; Dokazni predmet P02764, Izvještaj vještaka R. Butlera o komandnoj odgovornosti Glavnog štaba VRS-a, 9. juni 2006. godine, par. 1.0.

²⁴¹ Manojlo Milovanović, T. 12162 (29. maj 2007. godine); Petar Škrbić, T. 15494 (17. septembar 2007. godine); svjedok PW-168, T. 15747 (zatvorena sjednica) (25. septembar 2007. godine). V. takođe Vinko Pandurević, T. 30717–30718 (27. januar 2009. godine); Richard Butler, T. 20765–20766 (31. januar 2008. godine); dokazni predmet br. P00694, Pravilo brigada (pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornarička pešadija i laka) JNA, Savezni Sekretarijat za narodnu odbranu, 1984.; dokazni predmet 5DP00699 Uputstvo za rad komandi - štabova JNA, 1983. godine.

²⁴² Petar Škrbić, T. 15494 (17. septembar 2007. godine). Na osnovu člana 173 Zakona o VRS-u, “[k]omandovanje u Vojsci zasniva se na načelima jedinstva komandovanja u pogledu upotrebe snaga i sredstava, jednostarešinstva i obaveze izvršenja odluka, zapovijesti i naređenja pretpostavljenog starješine”. Dokazni predmet 7DP00703, Zakon o Vojsci RS-a, objavljen u *Službenom glasniku srpskog naroda u BiH*, 1. juni 1992. godine; Richard Butler, T. 20659–20660 (29. januar 2008. godine). Ovaj princip je na sljedeći način ilustrirao Mirko Trivić: pomoćnik komandanta za pozadinu iz korpusa mogao je zahtijevati od komandanta za pozadinu brigade da se određeni zadatak izvrši, ali je pomoćnik komandanta brigade bio dužan da kaže pomoćniku komandanta korpusa da se mora konsultovati sa svojim komandantom brigade ili, u njegovom odsustvu, sa vršiocem dužnosti načelnika štaba, zato što bez znanja komandanta brigade nije mogao angažovati snage iz pozadinskog dijela brigade. Mirko Trivić, T. 12007–12008 (23. maj 2007. godine). Ali v. Milovanović, T. 12328–12329 (31. maj 2007. godine) (gdje je izjavio da je jedan oficir Glavnog štaba barem u dva navrata izdao naređenja direktno komandantima brigada ne obavještavajući o njima komandanta korpusa); i svjedok PW-168, T. 16612–16614 (zatvorena sjednica) (19. oktobar 2007. godine); T. 16146–16147 (zatvorena sjednica) (10. oktobar 2007. godine); T. 16072–16074 (zatvorena sjednica) (9. oktobar 2007. godine) (gdje je izjavio da ipak, sa praktičnog stanovišta, ako bi neki visoki oficir iz Vrhovne komande posjetio trupe, on bi mogao, ne pozivajući se na komandanta brigade, direktno izdavati naređenja jedinicama brigade (ili pojedincima), i ta naređenja bila bi poštovana. Dotični visoki oficir bi po pravilu obavijestio komandanta brigade ili načelnika štaba o svojim naređenjima. Ako bi komandant Glavnog štaba izdao naređenje direktno komandantu brigade, brigada bi izvršila to naređenje uprkos činjenici da bi, teoretski, svako naređenje komandanta Glavnog štaba trebalo biti izdato posredstvom komandanta Drinskog korpusa.

(a) Glavni štab

104. Glavni štab je bio najviši operativni organ VRS-a, a komandant je bio general Ratko Mladić.²⁴³ On je u operativnom smislu djelovao pod vođstvom Radovana Karadžića, vrhovnog komandanta, te u saradnji i sa Ministarstvom odbrane i sa MUP-om.²⁴⁴ Mladić je bio neposredno podređen Karadžiću.²⁴⁵ Sjedište Glavnog štaba nalazilo se u Crnoj Rijeci, dok je logističko (pozadinsko) komandno mjesto bilo u Han-Pijesku.²⁴⁶

(i) Komanda

105. Na čelu Komande Glavnog štaba bili su komandant, kabinet komandanta i odjeljenje za vezu sa stranim vojnim predstavnicima, uključujući UNPROFOR, koje je bilo u vezi s kabinetom komandanta i direktno potčinjeno Mladiću.²⁴⁷ Komanda Glavnog štaba se dalje sastojala od više različitih komandnih organa, od kojih je svaki bio organizovan da pruža potrebnu tehničku stručnu pomoć komandantu Glavnog štaba.²⁴⁸ Ona se sastojala od štabnog sektora; sektora za moral, pravna i vjerska pitanja; sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove; sektora za pozadinu (pozadinske službe); i sektora za mobilizaciju i personalne poslove.²⁴⁹ Na čelu štabnog sektora bio je general Manojlo Milovanović, kao načelnik štaba, koji je takođe, prema potrebi, obavljao dužnosti zamjenika komandanta i bio direktno potčinjen Mladiću. Na čelu ostalih sektora bili su pomoćnici komandanta, koji su takođe bili direktno potčinjeni Mladiću: general **Milan Gvero** je bio pomoćnik komandanta za moral, pravna i vjerska pitanja; general Zdravko Tolimir je bio pomoćnik

²⁴³ Dokazni predmet. P02764, Izvještaj vještaka R. Butlera o komandnoj odgovornosti Glavnog štaba VRS-a, 9. juni 2006. godine, par. 2.0.

²⁴⁴ Manojlo Milovanović, T. 12325–12326 (31. maj 2007. godine); dokazni predmet P02764, Izvještaj vještaka R. Butlera o komandnoj odgovornosti Glavnog štaba VRS-a, 9. juni 2006. godine, par. 2.0; Odluka Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 86. Manojlo Milovanović, koji je bio načelnik Štaba u Glavnom štabu u julu 1995. godine, u svom svjedočenju je rekao da je primao direktna naređenja od Karadžića. On je dalje izjavio da je imao zakonsku obavezu da izvršava Mladićeve naređenja, a samo izuzetno, u hitnim slučajevima, da izvršava direktna naređenja “vrhovnog komandanta”, koji je bio njegov drugi pretpostavljeni. Kad god bi Milovanović primio takva direktna naređenja, bio je obavezan obratiti se Mladiću, koji bi mu rekao ili da to izvrši, a u ovom slučaju i kako, ili da ne izvrši. Milovanović je upozorio Karadžića da se radi o dupliranju komandovanja i da će to prouzrokovati odugovlačenje zbog toga što je, umjesto 24 sata, za izvršenje naređenja potrebno 48 sati. Manojlo Milovanović, T. 12178–12179 (29. maj 2007. godine).

²⁴⁵ Manojlo Milovanović, T. 12178 (29. maj 2007. godine).

²⁴⁶ Nedeljko Trkulja, T. 15082 (10. septembar 2007. godine), Petar Škrbić, T. 15468 (17. septembar 2007. godine). Za potrebe komunikacije, kodni naziv Komande Glavnog štaba bio je “Panorama”. Kada je uz riječ “Panorama” korišten broj “01”, to se odnosilo na komandanta Glavnog štaba. Vinko Pandurević, T. 31013 (2. februar 2009. godine). Za opis službenih prostorija u Crnoj Rijeci, v. dokazni predmet P02828, Skica lokacija službenih prostorija u sjedištu Glavnog štaba; Manojlo Milovanović, T. 12209–12213 (30. maj 2007. godine).

²⁴⁷ Petar Škrbić, T. 15539–15540 (18. septembar 2007. godine); Ljubomir Obradović, T. 28212, 28258 (14. novembar 2008. godine). Na čelu odjeljenja za vezu sa stranim vojnim predstavnicima bio je pukovnik Miloš Đurđić, koji je takođe bio sekretar ili *aide de camp* komandanta. Slavko Kralj, T. 29256 (4. decembar 2008. godine); Ljubomir Obradović, T. 28258 (14. novembar 2008. godine); Petar Škrbić, T. 15540, 15542 (18. septembar 2007. godine).

²⁴⁸ Dokazni predmet P02764, Izvještaj vještaka R. Butlera o komandnoj odgovornosti Glavnog štaba VRS-a, 9. juni 2006. godine, par. 2.6.

²⁴⁹ Pored toga, postojala je uprava za ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušnu odbranu, kao i uprava za planiranje, razvoj i finansijske poslove. Dokazni predmet P00692, Struktura Glavnog štaba; Petar Škrbić, T. 15498–15500 (17. septembar 2007. godine); Bogdan Sladojević, T. 14359–14360 (27. avgust 2007. godine); dokazni predmet P02764, Izvještaj vještaka R. Butlera o komandnoj odgovornosti Glavnog štaba VRS-a, 9. juni 2006. godine, par. 2.6.

komandanta za obavještajno-bezbjednosne poslove; general Petar Škrbić bio je pomoćnik komandanta za organizaciju, mobilizaciju i personalne poslove; a general Đorđe Đukić je bio pomoćnik komandanta za pozadinu.²⁵⁰ Načelnik štaba i pomoćnici komandanata davali su Mladiću savjete o tome kako treba provoditi strateške ciljeve Vrhovne komande, kao i planiranje i izvođenje potrebnih borbenih dejstava.²⁵¹

106. Načelnik štaba bio je na istom nivou kao pomoćnici komandanta, ali je smatran prvim među jednakima²⁵² budući da je, u odsustvu komandanta, načelnik štaba preuzimao komandu na komandnom mjestu i mogao je izdavati naređenja pomoćnicima komandanata koji su mu u tom slučaju bili potčinjeni.²⁵³ Kada su sa komandnog mjesta bili odsutni i Mladić i Milovanović, komandanta je zamjenjivao jedan od pomoćnika komandanta, obično najstariji po činu general koji je bio prisutan.²⁵⁴ Međutim, VRS je uvijek bio pod Mladićevom komandom dok se on nalazio na teritoriji RS-a. Osoba koja zamjenjuje komandanta imala je samo ovlaštenja vezana za organizacioni rad na komandnom mjestu.²⁵⁵

107. Među pomoćnicima komandanta nije bilo preklapanja ovlaštenja i obaveza.²⁵⁶ Pomoćnici komandanta mogli su izdavati izvršna naređenja u nadležnosti svojih sektora, kao što je naređenje nekoj jedinici da obradi informacije. Međutim, oni nisu mogli izdavati borbena naređenja potčinjenim jedinicama, ukoliko Mladić, kao komandant, nije ovlastio pomoćnika komandanta da komanduje tim jedinicama.²⁵⁷

108. Kao pomoćnik komandanta za moral, pravna i vjerska pitanja, **Gvero** je bio odgovoran za učvršćivanje i praćenje stanja morala u jedinicama VRS-a,²⁵⁸ kao i za upravljanje informativno-

²⁵⁰ Manojlo Milovanović, T. 12146, 12152–12153 (29. maj 2007. godine); Slobodan Kosovac, T. 29997 (12. januar 2009. godine); Petar Škrbić, T. 15467–15469 (17. septembar 2007. godine). Kada je riječ o preostala dva sektora, general Jovo Marić bio je pomoćnik komandanta za ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušnu odbranu, a general Stevo Tomić pomoćnik komandanta za finansije. Manojlo Milovanović, T. 12153–12154 (29. maj 2007. godine). U sektoru za pozadinu, pukovnik Željko Kerkez bio je načelnik pododjeljenja za saobraćaj i transport. Željko Kerkez, T. 24066, 24068 (25. juli 2008. godine). Pododjeljenje za saobraćaj i transport bilo je zaduženo za planiranje, organizaciju i transport svih materijala, tehničkih resursa i ljudstva, i kretanje ljudstva iz jedinica na nivou korpusa. *Ibid.*, T. 24068–24069 (25. juli 2008. godine).

²⁵¹ Ljubomir Obradović, T. 28295 (17. novembar 2008. godine); Manojlo Milovanović, T. 12249 (30. maj 2007. godine); Dokazni predmet P02764, Izvještaj vještaka R. Butlera o komandnoj odgovornosti Glavnog štaba VRS-a, 9. juni 2006. godine, par. 2.3.

²⁵² Petar Škrbić, T. 15501–15502 (17. septembar 2007. godine); Manojlo Milovanović, T. 12307 (31. maj 2007. godine).

²⁵³ Manojlo Milovanović, T. 12159 (29. maj 2007. godine), T. 12307 (31. maj 2007. godine).

²⁵⁴ *Ibid.*, T. 12305 (31. maj 2007. godine); Ljubomir Obradović, T. 28368–28369 (18. novembar 2008. godine) (19. novembar 2008. godine). V. takođe dokazni predmet 7DP00417, Privremeni propisi o službi u VRS-u, avgust 1992. godine, čl. 17 (gdje se navodi sljedeće: Pripadnici Vojske su dužni da izvršavaju naređenja najstarijeg prisutnog starješine, kada nije prisutan pretpostavljeni starješina); Richard Butler, T. 20826 (31. januar 2008. godine) (gdje se takođe navodi da su Privremeni propisi o službi bili na snazi 1995. godine).

²⁵⁵ Ljubomir Obradović, T. 28455 (19. novembar 2008. godine).

²⁵⁶ Petar Škrbić, T. 15541 (18. septembar 2007. godine). Shodno Propisima o službi i doktrini VRS-a, takođe nije bilo moguće ni da jedan pomoćnik komandanta preuzme funkcije drugog pomoćnika komandanta. Manojlo Milovanović, T. 12245 (30. maj 2007. godine).

²⁵⁷ Manojlo Milovanović, T. 12242–12243 (30. maj 2007. godine), T. 12304–12305 (31. maj 2007. godine), T. 12371–12372 (1. juni 2007. godine).

²⁵⁸ *Ibid.*, T. 12242, 12245–12246 (30. maj 2007. godine); Novica Simić, T. 28593 (21. novembar 2008. godine). Organizovanje proslava i svečanosti vršeno je u svrhu podizanja morala. Manojlo Milovanović, T. 12246–12247 (30. maj 2007. godine).

propagandnom kampanjom među jedinicama u svrhu podrške ratnim ciljevima.²⁵⁹ Kada je riječ o pravnim poslovima, **Gvero** je zajedno sa Ministarstvom odbrane pratio rad vojnih sudova.²⁶⁰ On se takođe bavio nepravilnostima u vojsci koje nisu bile predmet krivičnog gonjenja, kao što su kršenja discipline u jedinicama koja utiču na stanje njihovog morala.²⁶¹

109. Sektor za mobilizaciju i personalne poslove bio je zadužen za mobilizaciju žive sile i materijalnih sredstava za potrebe VRS-a.²⁶² Odgovornost sektora za pozadinu bila je da obezbijedi nabavku sve opreme i materijala koji su potrebni za rat, kao što su municija i oružje, gorivo, hrana, odjeća i obuća. Međutim, odgovornost načelnika štaba bila je da odlučuje o raspodjeli materijala jedinicama.²⁶³

a. Štabni sektor

110. Štabni sektor je bio organizaciona jedinica u okviru Glavnog štaba na čijem čelu je bio Milovanović kao načelnik štaba. On se sastojao od organa za rodove – uključujući pješadijske jedinice, oklopne i mehanizovane jedinice, inženjerske jedinice,²⁶⁴ kao i Uprave za operativno-nastavne poslove na čijem čelu je bio general **Radivoje Miletić**.²⁶⁵ Uprava za operativno-nastavne poslove bila je podijeljena u tri odjeljenja: Odjeljenje za operativne poslove, Odjeljenje za nastavne poslove i Operativni centar.²⁶⁶ **Miletićev** neposredni pretpostavljeni bio je Milovanović.²⁶⁷

111. Zadatak Štabnog sektora bio je planiranje i praćenje borbenih dejstava. Jedna od funkcija načelnika štaba bila je da, u konsultaciji sa svojim pomoćnicima, predlaže komandantu kako da koristi jedinice VRS-a u borbi.²⁶⁸ Redovni dnevni zadaci načelnika štaba uključivali su primanje

²⁵⁹ Petar Škrbić, T. 15567–15571 (18. septembar 2007. godine); dokazni predmet P02764, Izvještaj vještaka R. Butlera o komandnoj odgovornosti Glavnog štaba VRS-a, 9. juni 2006. godine, par. 2.10, 2.11; Slobodan Kosovac, T. 30388–30389 (20. januar 2009. godine).

²⁶⁰ Manojlo Milovanović, T. 12246–12247 (30. maj 2007. godine).

²⁶¹ *Ibid.*

²⁶² Petar Škrbić, T. 15467–15468 (17. septembar 2007. godine).

²⁶³ Manojlo Milovanović, T. 12162–12164 (29. maj 2007. godine).

²⁶⁴ Petar Škrbić, T. 15502–15503 (17. septembar 2007. godine). V. takođe dokazni predmet P00692 Struktura Glavnog štaba.

²⁶⁵ Petar Škrbić, T. 15502 (17. septembar 2007. godine); Ljubomir Obradović, T. 28202–28203, 28205 (13. novembar 2008. godine); T. 28212 (14. novembar 2008. godine); Bogdan Sladojević, T. 14359 (27. avgust 2007. godine). **Miletić** je preuzeo dužnost načelnika za operativno-nastavne poslove u julu 1993. godine, a 28. juna 1995. godine unaprijeđen je u čin generala. Manojlo Milovanović, T. 12158–12159 (29. maj 2007. godine).

²⁶⁶ Petar Škrbić, T. 15502 (17. septembar 2007. godine); Ljubomir Obradović, T. 28210–28211 (14. novembar 2008. godine). Načelnik Odjeljenja za operativne poslove bio je Ljubomir Obradović; načelnik Odjeljenja za nastavu bio je Krsto Đerić. *Ibid.*, T. 28210 (14. novembar 2008. godine).

²⁶⁷ Mirko Trivić, T. 11936 (22. maj 2007. godine).

²⁶⁸ Manojlo Milovanović, T. 12155 (29. maj 2007. godine). Sistem rada Štaba zasnivao se na kolegijumima, svakodnevnim sastancima. Obično su svi pomoćnici pripremali prijedloge u vezi sa svojim oblastima, a Milovanović je pripremao prijedloge za borbeni upotrebu jedinica. *Ibid.*

izvještaja iz korpusa, njihovu obradu, referisanje i davanje savjeta komandantu Glavnog štaba, kao i podnošenje dnevnih (takozvanih “redovnih”) borbenih izvještaja Vrhovnoj komandi.²⁶⁹

112. Kao načelnik za operativno-nastavne poslove, **Miletić** je bio zadužen za prenošenje Mladićevih odluka putem naređenja ili drugih dokumenata; njihovo upućivanje Korpusu; praćenje izvršenja komandantovih naređenja; i obavještavanje komandanta u vezi s izvršenjem njegovih naređenja, kao i s tim da li se ono odvija po planu, takođe putem prosljeđivanja izvještaja iz Korpusa komandantu.²⁷⁰ Odjeljenje za operativne poslove koordiniralo je rad na planiranju borbenih dejstava i rad drugih organa, a izrađivalo je i borbene dokumente. Dokumenti koje je sastavljalo Odjeljenje za operativne poslove bili su dostavljani na uvid načelniku štaba; on bi ih zatim podnosio komandantu na odobrenje i potpis. Uprava za operativno-nastavne poslove planirala je operacije na strateškom nivou, tj. te operacije obuhvatale bi cjelokupnu vojsku ili snage dva ili više korpusa; s druge strane, komande korpusa planirale su aktivnosti na operativnom nivou. Uprava za operativno-nastavne poslove takođe je imala određenu ulogu u postupku odobravanja neke operacije Korpusa od strane komandanta. Ako bi dokumenti bili podneseni na vrijeme, ona bi pregledala naređenja koja je pripremao Korpus i davala savjete komandantu preko načelnika štaba.²⁷¹

b. Izvještavanje i postupak odlučivanja

113. Postupak odlučivanja u Komandi Glavnog štaba u smislu planiranja i izvođenja borbenih dejstava bio je zasnovan na izvještajima koje je Glavni štab primao od podređenih jedinica. Svakog dana oko 15:00 sati, komandanti bataljona upućivali su izvještaje komandantima brigada. Komandanti brigada proučavali su te izvještaje i sastavljali sopstvene borbene izvještaje koji su upućivani komandantima korpusa, koji su ponovo proučavali sve te izvještaje i sastavljali izvještaje koje je trebalo uputiti Glavnom štabu prije 08:00 sati. Kada bi svi borbeni izvještaji stigli iz svih različitih korpusa, primali bi ih Milovanović ili, u njegovom odsustvu, **Miletić**. **Miletić** bi proučio sve izvještaje i identifikovao ono što je relevantno za svaki sektor.²⁷² Svakog jutra u 07:00 sati, sastajali bi se Mladić, pomoćnici komandanta, i obično **Miletić**—načelnik za operativno-nastavne poslove, načelnik za obavještajne poslove, i **Beara**—načelnik za bezbjednost. Obično bi Mladić sazivao sastanke i davao riječ Milovanoviću ili **Miletiću**, koji bi obavještavali sve prisutne o

²⁶⁹ *Ibid.*, 12174–12175 (29. maj 2007. godine).

²⁷⁰ *Ibid.*, T. 12159–12161 (29. maj 2007. godine).

²⁷¹ Ljubomir Obradović, T. 28287, 28295–28296 (17. novembar 2008. godine).

²⁷² Manojlo Milovanović, T. 12187–12188 (29. maj 2007. godine). Prema Milovanovićevim riječima, kada bi on bio odsutan, **Miletićeva** funkcija je bila da direktno savjetuje Mladića u vezi s tim izvještajima. *Ibid.*, T. 12311 (31. maj 2007. godine). **Miletić** bi takođe informisao Vrhovnu komandu o svim relevantnim borbenim vijestima. *Ibid.*, T. 12182, 12185 (29. maj 2007. godine).

problemima na ratištu.²⁷³ Pomoćnici komandanta i načelnici uprava proučavali bi pojedini na koje im je skrenuta pažnja i iznosili Mladiću prijedloge zasnovane na svojoj ekspertizi.²⁷⁴

114. Opisani postupak odlučivanja odražavao je takozvani “potpuni metod” koji je primjenjivan kada je komandantu i užem krugu Komande stajalo na raspolaganju dovoljno vremena da se upoznaju sa stanjem i izvrše neophodne procjene. Druga dva metoda koji su primjenjivani bili su “skraćeni metod”, gdje je postupak odlučivanja bio skraćen, iako su u njemu učestvovali svi organi Komande; i “metod bez konsultacije organa”, koji je primjenjivan kada je situacija bila hitna i kada nije bilo vremena.²⁷⁵

c. Direktive

115. Direktive su predstavljale opšte dokumente u kojima su postavljani ciljevi koje je trebalo postići, za razliku od naređenja u kojima su navođeni konkretni zadaci.²⁷⁶ Direktive su mogli izdavati vrhovni komandant ili komandant Glavnog štaba.²⁷⁷ Direktive koje je izdavao vrhovni komandant bile su politički dokumenti i dokumenti o politici rata u kojima se definišu dugoročne aktivnosti Oružanih snaga.²⁷⁸ Budući da Vrhovna komanda nije bila tehnički osposobljena da rješava vojna pitanja, većinu tih direktiva uobličavao bi Glavni štab na osnovu smjernica vrhovnog komandanta i zatim ih podnosio na uvid Vrhovnoj komandi.²⁷⁹ Glavni štab bi unio izmjene i ispravke, a zatim pripremao konačnu verziju koju je trebalo vratiti vrhovnom komandantu na potpis.²⁸⁰ Kada bi vrhovni komandant potpisao direktivu, Komanda Glavnog štaba bi izdala naređenje za izvršenje Komandi korpusa.²⁸¹

116. Većina direktiva je izrađivana takozvanim “punim” ili “potpunim” metodom, koji je uključivao rad svih komandnih organa Glavnog štaba.²⁸² Svaki komandni organ pripremio bi

²⁷³ *Ibid.*, T. 12188–12189 (29. maj 2007. godine). Kada bi Mladić i Milovanović bili odsutni, najstariji po činu general bi predsjedavao sastanku, pri čemu bi **Miletić** i dalje objašnjavao situaciju. *Ibid.*

²⁷⁴ *Ibid.*, T. 12189 (29. maj 2007. godine).

²⁷⁵ Ljubomir Obradović, T. 28465–28466 (19. novembar 2008. godine); Slobodan Kosovac, T. 30050–30051 (13. januar 2009. godine); Dokazni predmet 5D00759, Izvještaj S. Kosovca o funkcionisanju VRS-a, 2008. godine, str. 51; Dokazni predmet 5DP00699, Uputstvo za rad komandi – štabova JNA, 1983., str. 55–56. V. takođe Richard Butler, T. 19685–19691 (15. januar 2008. godine), gdje se upućuje na dokazni predmet P00414, Analiza borbene gotovosti i aktivnosti VRS-a u 1992. godini, Han-Pijesak, april 1993. godine, str. 8.

²⁷⁶ Slobodan Kosovac, T. 30055, 30461 (13. januar 2009. godine).

²⁷⁷ Novica Simić, T. 28659 (21. novembar 2008. godine).

²⁷⁸ Manojlo Milovanović, T. 12192 (29. maj 2007. godine).

²⁷⁹ *Ibid.*, T. 12193 (29. maj 2007. godine).

²⁸⁰ *Ibid.*, T. 12193 (29. maj 2007. godine).

²⁸¹ *Ibid.*, T. 12194 (29. maj 2007. godine).

²⁸² Ljubomir Obradović, T. 28304 (17. novembar 2008. godine), T. 28472–28473 (19. novembar 2008. godine). V. takođe dolje, par. 1646. Dokazni predmet 5DP00699, Uputstvo za rad komandi-štabova JNA, 1983., str. 52–62, gdje se opisuju tri metoda odlučivanja, tj. puni metod, skraćeni metod i odluke komandanta bez prethodnih konsultacija u Komandi. Taj dokument se još uvijek koristio u VRS-u. Ljubomir Obradović, T. 28465 (19. novembar 2008. godine). U vezi s drugačijim metodima v. takođe *Ibid.*, T. 28465–28466 (19. novembar 2008. godine); Dragiša Masal, T. 29072 (1. decembar 2008. godine).

elemente koji se odnose na njegov sektor.²⁸³ Uprava za operativno-nastavne poslove zatim bi spojila sve elemente koje su pripremili drugi komandni organi i koje je odobrio komandant Glavnog štaba i inkorporirala sve te elemente u jedan dokument pod nazivom “direktiva”.²⁸⁴ Godine 1995., **Miletić**, kao načelnik za operativno-nastavne poslove, izradio bi spojeni dokument, tj., direktivu.²⁸⁵

d. Inspekcije

117. Na nivou Glavnog štaba, VRS je imao *ad hoc* timove koji su slani u jedinice kako bi utvrdili nivo borbene gotovosti i stanje na linijama fronta. Komande korpusa usvojile su i koristile isti sistem u pogledu nižih jedinica. Oficiri koji su vršili inspekciju komandi i jedinica imali su vođe timova. Timom iz Glavnog štaba koji vrši inspekciju korpusa rukovodio bi neki član Komande Glavnog štaba. Komandant Glavnog štaba, ili komandant korpusa ako je dotični tim upućen iz korpusa, mogao je da ovlasti vođu tima ili jednog od oficira da utiču na stanje u nižim jedinicama na licu mjesta, i oni su to redovno činili.²⁸⁶ Taj “uticaj” je takođe mogao da bude “u komandnom smislu”, budući da bi taj tim vršio inspekciju jedinica ne samo da utvrdi stanje, nego i da “otkloni nedostatke” i, iz tog razloga, zaduženi oficiri su morali biti u mogućnosti da izdaju naređenja. Vrsta naređenja bi zavisila od zadatka koji je povjeren timu za inspekciju. Ako je nekom pomoćniku komandanta povjeren zadatak da se pozabavi datim stanjem, on je tada morao da ima ovlaštenja za izdavanje naređenja. Međutim, on je svoja naređenja prosljeđivao preko komandanta jedinice.²⁸⁷

118. Glavni štab i korpus su vršili najavljene i nenajavljene kontrole i inspekcije podređenih jedinica Glavnog štaba i korpusa. Nenajavljene kontrole od strane Glavnog štaba su vršili Mladić ili, po Mladićevom naređenju, Milovanović. Ako bi bilo koji od drugih oficira došao da izvrši inspekciju jedinica, njihove posjete bi bile najavljene. Inspekcije načelnika sektora morao je da odobri Mladić.²⁸⁸

e. Sektor za bezbjednosno-obavještajne poslove

²⁸³ Ljubomir Obradović, T. 28472 (19. novembar 2008. godine).

²⁸⁴ *Ibid.*, T. 28305 (17. novembar 2008. godine), T. 28475 (19. novembar 2008. godine); Novica Simić, T.28510–28512 (19. novembar 2008. godine).

²⁸⁵ Ljubomir Obradović, T. 28474 (19. novembar 2008. godine).

²⁸⁶ Manojlo Milovanović, T. 12327–12328 (31. maj 2007. godine).

²⁸⁷ *Ibid.*, T. 12349–12351 (31. maj 2007. godine). Kao primjer, Milovanović je naveo da on ne bi prosto vršio inspekciju Zvorničke brigade i pomjerao neki bataljon; on bi kontaktirao **Pandurevića**, komandanta, i rekao mu šta treba učiniti, a **Pandurević** bi bio taj koji izdaje naređenje. *Ibid.*, T. 12351 (31. maj 2007. godine). U principu, komandant brigade bio je dužan da smjesta obavijesti komandanta korpusa o nekoj inspeksijskoj posjeti. *Ibid.*, T. 12334–12335 (31. maj 2007. godine).

²⁸⁸ Manojlo Milovanović, T. 12333–12334 (31. maj 2007. godine). Milovanović je često prolazio kroz Zvornik i navraćao u Komandu Zvorničke brigade. U takvim prilikama, praktično u odsustvu bilo kog drugog iz Komande Drinskog korpusa, komandant brigade bi izvještavao Milovanovića, na njegov zahtjev, o stanju u Brigadi. *Ibid.*, T. 12335 (31. maj 2007. godine).

119. Sektor za bezbjednosno-obavještajne poslove na čijem je čelu bio general Tolimir, pomoćnik komandanta za bezbjednosno-obavještajne poslove, bio je podijeljen u dvije uprave: Upravu za obavještajne poslove i Upravu za bezbjednost. Pukovnik Petar Salapura, načelnik za obavještajne poslove i puk. **Ljubiša Beara**, načelnik za bezbjednost, bili su direktno podređeni Tolimiru.²⁸⁹

i. Funkcije organa bezbjednosti

120. U ovom odjeljku takođe se generalno govori o specijalnoj funkciji organa bezbjednosti u VRS-u, koja nije relevantna samo za Glavni štab nego i za funkcionisanje organa bezbjednosti na nivou korpusa i brigade. Funkcija organa bezbjednosti u VRS-u generalno se sastojala u otkrivanju i sprečavanju neprijateljskih aktivnosti usmjerenih protiv VRS-a, što je uključivalo otkrivanje, praćenje i sprečavanje obavještajne djelatnosti neprijatelja.²⁹⁰ Neprijateljske aktivnosti mogle su dolaziti izvana ili iz VRS-a.²⁹¹ Kontraobavještajni zadaci organa bezbjednosti, koji su činili oko 80% njegovih zadataka, ogledali su se u sprečavanju da informacije o VRS-u dospiju u ruke neprijatelja.²⁹² Na nivou Glavnog štaba, odgovornost organa bezbjednosti za kontraobavještajni rad uključivala je to da Uprava bezbjednosti sastavlja planove kontraobavještajne zaštite jedinica, organa i ustanova VRS-a.²⁹³

121. Zbog jedinstva komandovanja, organi bezbjednosti u VRS-u su bili direktno potčinjeni komandantu jedinice u čijem su se sastavu nalazili.²⁹⁴ Međutim, organ bezbjednosti obavljao je kontraobavještajne zadatke ne primajući nikakva konkretna naređenja.²⁹⁵ Ti zadaci su bili dio stručne nadležnosti organa bezbjednosti; s obzirom na visoko tehničku i nezavisnu prirodu tih

²⁸⁹ *Ibid.*, T. 12153 (29. maj 2007. godine); Ljubomir Obradović, T. 28249 (14. novembar 2008. godine). Jedan od oficira koji su služili u obavještajnom ogranku bio je puk. Radoslav Janković. Dokazni predmet P00692, Struktura Glavnog štaba.

²⁹⁰ Peter Vuga, T. 23052 (30. juni 2008. godine); dokazni predmet P00407, Pravilo službe organa bezbednosti u Oružanim snagama SFRJ, 1984., str. 7; Milomir Savčić, T. 15240–15241; 15270–15271 (12. septembar 2007. godine).

²⁹¹ Peter Vuga, T. 23052–23053 (30. juni 2008. godine); dokazni predmet P00407, Pravilo službe organa bezbednosti u Oružanim snagama SFRJ iz 1984. godine., str. 7.

²⁹² Kontraobavještajni rad razlikuje se od obavještajnog rada, koji predstavlja prikupljanje informacija o neprijatelju. Kontraobavještajne procjene vrše isključivo organi bezbjednosti. Kontraobavještajna procjena predstavlja stalno ocjenjivanje nivoa opasnosti, zasnovano na svim raspoloživim informacijama. Ta procjena distribuira se kroz više nivoa. Peter Vuga, T. 23106–23108 (1. juli 2008. godine); dokazni predmet 3D00275, Uputstvo o metodima i sredstvima rada organa bezbednosti JNA, Savezni Sekretarijat za narodnu odbranu, 1986., par. 10–11, 13; dokazni predmet P02741, Instrukcija o rukovođenju i komandovanju bezbjednosno-obavještajnim organima VRS-a, s potpisom Ratka Mladića, 24. oktobar 1994. godine, par. 1. Iako je glavni zadatak organa bezbjednosti bio kontraobavještajni rad, on je takođe bio zadužen za postupanje “[u] radnjama koje prethode započinjanju krivičnog postupka, kao i u krivičnom postupku saglasno odredbama saveznih zakona kojima je uređen krivični postupak i nadležnost vojnih sudova.” Dokazni predmet P00407, Pravilo službe organa bezbjednosti u Oružanim snagama SFRJ iz 1984. godine, par. 7(e). Savezni zakon kojim se uređivao krivični postupak bio je Ukaz o proglašenju zakona o vojnim sudovima i njime se organ bezbjednosti i Vojna policija određuju kao sudski istražni organi. Dokazni predmet 4DP00420, *Službeni glasnik RS-a*, br. 27: Ukaz o proglašenju zakona o vojnim sudovima, čl. 56.

²⁹³ Milomir Savčić, T. 15241 (12. septembar 2007. godine).

²⁹⁴ Richard Butler, T. 19634–19635 (14. januar 2008. godine); dokazni predmet P00407, Pravilo službe organa bezbjednosti u Oružanim snagama SFRJ iz 1984. godine, par. 16.

²⁹⁵ Peter Vuga, T. 23055–23056 (30. juni 2008. godine); dokazni predmet P00407, Pravilo službe organa bezbjednosti u Oružanim snagama SFRJ iz 1984. godine, str. 7–9.

zadataka, organu bezbjednosti bila je potrebna specijalizovana podrška nadređenih jedinica bezbjednosti.²⁹⁶ To je imalo za posljedicu da oficiri organa bezbjednosti — u korpusu i brigadama — imaju dva paralelna lanca uputstava: redovni komandni lanac i stručni lanac za podršku, koji nije bio iznad redovnog komandnog lanca.²⁹⁷

122. Po stručnoj ili specijalističkoj liniji, organi bezbjednosti — u brigadama i na nižim nivoima — bili su direktno potčinjeni načelnicima bezbjednosti u korpusu, a oni su bili direktno potčinjeni Upravi bezbjednosti. Iako je u određenoj mjeri postupao samostalno, organ bezbjednosti je bio dužan da redovno podnosi izvještaje višem oficiru bezbjednosti. Viši oficir bezbjednosti morao je da ima puni uvid u rad potčinjenog organa bezbjednosti, kako bi davao smjernice i ocijenio da li potčinjeni organ bezbjednosti radi u skladu s pravilima ili prekoračuje svoja ovlaštenja.²⁹⁸

123. U redovnom komandnom lancu, organi bezbjednosti dostavljali su izvještaje komandantima jedinica u čijem su se sastavu nalazili; na primjer, organ bezbjednosti Drinskog korpusa bi dostavljao izvještaje komandantu Drinskog korpusa, a organ bezbjednosti u Zvorničkoj brigadi bi dostavljao izvještaje komandantu Zvorničke brigade.

124. Kada je riječ o kontraobavještajnom radu, organi bezbjednosti primali su od nadređenih organa bezbjednosti uputstva kako da obavljaju zadatke. Komandanti jedinica u čijem su sastavu bili znali su za ta uputstva kako bi se omogućilo potpuno izvršavanje zadataka.²⁹⁹ Stručni lanac podrške takođe je davao smjernice komandantima jedinica u vezi s određenim procedurama ili opasnostima kojima bi jedinice mogle biti izložene.³⁰⁰ Vojni propisi priznavali su te odvojene lance na koje su se takođe odnosila uputstva koja je izdavao Mladić.³⁰¹

125. U Glavnom štabu, organ bezbjednosti na čijem je čelu bio **Beara** imao je odjeljenje Vojne policije koje je bilo angažovano na stručnim pitanjima djelovanja Vojne policije. On je bio odgovoran za sastavljanje planova i programa, borbenu obuku i opremanje jedinica Vojne policije.³⁰² Uloga Uprave bezbjednosti bila je čisto stručna, što je značilo da ona nije imala

²⁹⁶ Richard Butler, T. 19635–19636 (14. januar 2008. godine). V. takođe dokazni predmet P00407, Pravilo službe organa bezbjednosti u Oružanim snagama SFRJ iz 1984. godine, par. 18.

²⁹⁷ Richard Butler, T. 19636 (14. januar 2008. godine).

²⁹⁸ Peter Vuga, T. 23109 (1. juli 2008. godine).

²⁹⁹ Špiro Pereula, T. 24154–24155 (28. juli 2008. godine).

³⁰⁰ Richard Butler, T. 19636 (14. januar 2008. godine).

³⁰¹ *Ibid.*, T. 19636 (14. januar 2008. godine); Petar Vuga, T. 23094–23095 (1. juli 2008. godine); dokazni predmet. P02741, Instrukcija o rukovođenju i komandovanju bezbjednosno-obavještajnim organima VRS-a, s potpisom Ratka Mladića, 24. oktobar 1994. godine, par. 2 (“Bezbjednosno-obavještajnim organima neposredno komanduje komandant jedinice – ustanove u čijem se sastavu nalaze, s tim da sa njima u stručnom pogledu centralizovano rukovode bezbjednosno-obavještajni organi, pretpostavljene komande, što ukazuje na njihovu punu samostalnost u realizaciji obavještajnih i kontraobavještajnih zadataka i operativnom kombinovanju [...]”). Isto tako, ove instrukcije su predviđale da “[k]ontrolu stručnosti, zakonitosti i pravilnosti u radu bezbjednosno-obavještajnih organa vrše isključivo prvopretpostavljeni organi za bezbjednosno-obavještajne poslove, osim onog dijela njihovog angažovanja koji se odnosi na komandno-štabne poslove.” *Ibid.* par. 7.

³⁰² Milomir Savčić, T. 15241, 15271–15272 (12. septembar 2007. godine).

komandnu funkciju u odnosu na Vojnu policiju. Ona bi iznosila prijedloge komandantu Glavnog štaba u vezi s upotrebom Vojne policije.³⁰³

126. Kada je riječ o ratnim zarobljenicima, vojni propisi nisu navodili da ratni zarobljenici spadaju u stručnu nadležnost organa bezbjednosti. Organ bezbjednosti bi, međutim, mogao koristiti ratne zarobljenike kao izvor informacija.³⁰⁴

ii. 10. diverzantski odred

127. 10. diverzantski odred bio je specijalna jedinica Glavnog štaba, koja je bila direktno podređena Upravi za obavještajne poslove na čijem je čelu bio pukovnik Petar Salapura, načelnik za obavještajne poslove u Glavnom štabu. U njegovom sastavu bilo je između 50 i 60 ljudi u dva različita voda: jednim u Vlasenici i jednim u Bijeljini.³⁰⁵ Vojnici u 10. diverzantskom odredu bili su obučeni za diverzantske aktivnosti.³⁰⁶ U julu 1995. godine, uniforme 10. diverzantskog voda činili su: crni kombinezon sa zamjenjivim oznakama 10. diverzantskog odreda; regularna dvodijelna maskirna uniforma VRS sa zamjenjivim oznakama 10. diverzantskog odreda; uniforma američke vojske i uniforme ABiH i HVO.³⁰⁷

iii. Vojna policija

128. Vojnom policijom su generalno rukovodili i komandovali komandanti jedinica Vojne policije u njenom sastavu.³⁰⁸ Na nivou korpusa, Vojnom policijom je komandovao komandant korpusa, a na nivou brigade, Vojnom policijom je komandovao komandant brigade. Na nivou

³⁰³ *Ibid.*, T. 15271–15272 (12. septembar 2007. godine).

³⁰⁴ Peter Vuga, T. 23081–23083 (30. juni 2008. godine); dokazni predmet 3D00275, Uputstvo Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu o metodima i sredstvima rada organa bezbednosti JNA iz 1986. godine, par. 134. Vuga je objasnio da, shodno Pravilima, ratni zarobljenici ne bi spadali u nadležnost organa bezbjednosti budući da se radilo o razoružanim neprijateljskim vojnicima koji stoga nisu bili nosioci ugrožavanja kojima bi se bavili organi bezbjednosti. Nadalje, obezbjeđivanje ratnih zarobljenika, uključujući njihov transport i držanje u logorima za ratne zarobljenike, ne bi iziskivalo takav stepen profesionalizma ili stručnosti koje bi zahtijevalo angažovanje organa bezbjednosti. Peter Vuga, T. 23081–23082 (30. juni 2008. godine). V. međutim svjedok PW-168, T. 16228–16229 (zatvorena sjednica) (11. oktobar 2007. godine), koji je u svom svjedočenju rekao da je bilo uobičajeno da se organi bezbjednosti i Vojna policija bave ratnim zarobljenicima, kako je navedeno u dokaznom predmetu P00107, Naređenje Komande Drinskog korpusa 04/156-2, Zapovest op. br. 1 "Krivaja-95", 2. juli 1995. godine, str. 7 ("[O]rgani bezbednosti i vojne policije odrediće rejone prikupljanja i obezbeđenje ratnih zarobljenika i ratnog plijena").

³⁰⁵ Dražen Erdemović, T. 10931–10934 (4. maj 2007. godine); Manojlo Milovanović, T. 12165–12166 (29. maj 2007. godine). Potporučnik Milorad Pelemiš bio je komandant 10. diverzantskog odreda. Dražen Erdemović, T. 10935 (4. maj 2007. godine); dokazni predmet P02869, Naređenje 10. diverzantskom odredu br. 123-2/95, s potpisom Franca Kosa, 10. juli 1995. godine.

³⁰⁶ Dražen Erdemović, T. 10935 (4. maj 2007. godine). Diverzantske aktivnosti uključivale su "ulaženje iza neprijateljskih linija, uništavanje hangara sa municijom, postavljanje eksploziva ispod naoružanja velikog kalibra, rušenje mostova." *Ibid.*

³⁰⁷ *Ibid.*, T. 10939 (4. maj 2007. godine).

³⁰⁸ Dokazni predmet P00707, Pravilo službe Vojne policije Oružanih snaga SFRJ, 1985., par. 12.

Glavnog štaba, Vojna policija je bila u sastavu jedne elitne jedinice, 65. zaštitnog puka, koja je bila direktno potčinjena Mladiću.³⁰⁹

129. Zadaci Vojne policije obuhvatali su obezbjeđenje objekata, puteva i komandanata putem patrolne i sprovedničke službe; kao i borbu protiv ubačenih diverzantskih i terorističkih grupa.³¹⁰ Vojni propisi predviđali su da, kada je riječ o sprovedničkoj službi, Vojna policija sprovodi ratne zarobljenike sa lokacija na kojima su privremeno držani u logore za ratne zarobljenike.³¹¹

130. Iako je komandant jedinice u čijem je sastavu bila Vojna policija komandovao Vojnom policijom, organ bezbjednosti je vršio “stručni” ili “specijalistički” nadzor nad Vojnom policijom.³¹² Na osnovu svog stručnog znanja, organ bezbjednosti predlagao je komandantu jedinice u čijem su sastavu bili organ bezbjednosti i Vojna policija kako da koristi Vojnu policiju i pomagao je komandantu Vojne policije davanjem stručnih smjernica za izvršavanje naređenja koja je izdavao komandant jedinice.³¹³

(ii) 65. zaštitni puk

131. 65. zaštitni puk (dalje u tekstu: Zaštitni puk), motorizovani puk, bio je elitna jedinica VRS-a.³¹⁴ On je obezbjeđivao Glavni štab, ali je takođe korišten kao rezervna snaga Glavnog štaba, za intervencijske potrebe.³¹⁵ Komandant Zaštitnog puka, pukovnik Milomir Savčić, bio je direktno potčinjen Mladiću kao komandantu Glavnog štaba ili, “ako je puk angažovan za odbranu Glavnog štaba”, najstarijem po činu generalu u Glavnom štabu.³¹⁶

132. U julu 1995. godine, u sastavu Zaštitnog puka bile su sljedeće jedinice: bataljon Vojne policije, motorizovani borbeni bataljon, diverzantska jedinica povezana sa 10. diverzantskim

³⁰⁹ V. dolje, par. 131–133.

³¹⁰ Mikajlo Mitrović, T. 25054 (2. septembar 2008. godine).

³¹¹ *Ibid.*, T. 25055 (2. septembar 2008. godine); dokazni predmet P00707, Pravilo službe Vojne policije Oružanih snaga SFRJ 1985. godine, par. 55, 57. V. takođe Richard Butler, T. 19637 (14. januar 2008. godine), T. 20343–20344 (24. januar 2008. godine) (gdje se navodi da se ratni zarobljenici predaju na staranje vojnoj policiji koja im pruža zaštitu dok ne budu predati onima koji će biti odgovorni za njihov dugotrajni pritvor); dokazni predmet P00107, Naređenje Komande Drinskog korpusa br. 04/156-2, Zapovest op. br. 1 "Krivaja-95", 2. juli 1995. godine, str. 7 (“[O]rgani bezbednosti i Vojne policije odrediće rejone prikupljanja i obezbedenje ratnih zarobljenika i ratnog plijena”).

³¹² Mikajlo Mitrović, T. 25051–25052 (2. septembar 2008. godine); Peter Vuga, T. 23058–23059 (30. juni 2008. godine); dokazni predmet P00407, Pravilo službe organa bezbjednosti u Oružanim snagama SFRJ, 1984., par. 23; dokazni predmet P00707, Pravila službe Vojne policije Oružanih snaga SFRJ, 1985., par. 13 (gdje stoji da “[Vojnom policijom] u stručnom pogledu rukovodi starešina organa bezbednosti vojne jedinice i ustanove u čijem se formacijskom sastavu nalazi jedinica vojne policije ili joj je pridodata”).

³¹³ Peter Vuga, T. 23058–23060 (30. juni 2008. godine); dokazni predmet P00407, Pravilo službe organa bezbednosti u Oružanim snagama SFRJ, 1984. godine, par. 23; Dokazni predmet P00707, Pravilo službe Vojne policije Oružanih snaga SFRJ, 1985., par. 13.

³¹⁴ Manojlo Milovanović, T. 12164 (29. maj 2007. godine).

³¹⁵ *Ibid.*

³¹⁶ *Ibid.*, T. 12165 (29. maj 2007. godine).

odredom Glavnog štaba, artiljerijski raketni bataljon protivvazdušne odbrane, tenkovska četa, pozadinska četa, minobacačka četa i saobraćajna četa.³¹⁷

133. Jedinica koja je najrelevantnija za ovu Presudu je Bataljon Vojne policije, koji je imao štab u Novoj Kasabi, na putu Milići-Konjević Polje. Komandant tog Bataljona Vojne policije bio je Zoran Malinić.³¹⁸ Kada je trebalo rasporediti Bataljon Vojne policije, Mladić bi izdavao naređenja Savčiću kao komandantu Zaštitnog puka, koji bi, sa svoje strane, izdavao naređenja Maliniću.³¹⁹ U ostvarivanju svoje stručne nadležnosti, Uprava bezbjednosti Glavnog štaba, na čijem je čelu bio **Beara**, iznosila je Mladiću prijedloge u vezi s upotrebom Bataljona Vojne policije.³²⁰

(b) Drinski korpus

134. Štab Drinskog korpusa uspostavljen je prvo u Han-Pijesku, a kasnije je premješten u Vlasenicu, gdje je bio lociran tokom jula 1995. godine.³²¹ IKM Drinskog korpusa IKM u julu 1995. godine prvobitno je uspostavljeno u Pribićevcu, a kasnije je premješteno u Krivače, koje se nalaze između Han-Pijeska i Žepe.³²²

135. U sastavu Drinskog korpusa bile su sljedeće potčinjene brigade: 1. zvornička pješadijska brigada (dalje u tekstu: Zvornička brigada); 1. bratunačka laka pješadijska brigada (dalje u tekstu: Bratunačka brigada); 1. vlasenička laka pješadijska brigada (dalje u tekstu: Vlasenička brigada); 2. romanijska motorizovana brigada (dalje u tekstu: 2. romanijska brigada); 1. birčanska pješadijska brigada (dalje u tekstu: Birčanska brigada);³²³ 1. milička laka pješadijska brigada (dalje u tekstu: Milička brigada); 1. podrinjska laka pješadijska brigada (dalje u tekstu: Rogatička brigada); 5. podrinjska laka pješadijska brigada (5. podrinjska brigada);³²⁴ 1. samostalni pješadijski bataljon Skelani (dalje u tekstu: Skelanski bataljon). Ove brigade su bile borbeno sposobne, a podršku su im pružali 5. mješoviti artiljerijski puk (dalje u tekstu: Mješoviti artiljerijski puk), 5. inženjerijski

³¹⁷ *Ibid.*, T. 12164 (29. maj 2007. godine); Milimir Savčić, T. 15234–15235 (12. septembar 2007. godine).

³¹⁸ Milimir Savčić, T. 15235–15237 (12. septembar 2007. godine).

³¹⁹ *Ibid.*, T. 15239–15240 (12. septembar 2007. godine).

³²⁰ *Ibid.*, T. 15240 (12. septembar 2007. godine).

³²¹ Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, činjenica br. 77; svjedok PW-109, T. 14598 (djelimično zatvorena sjednica) (31. avgust 2007. godine); Milenko Jevđević, T. 29802 (16. decembar 2008. godine) Za komunikacione potrebe, kodni naziv Komande Drinskog korpusa bio je "Zlatar". Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, činjenica br. 87; Vinko Pandurević, T. 31045 (3. februar 2009. godine).

³²² Milenko Jevđević, T. 29517 (10. decembar 2008. godine), T. 29525 (11. decembar 2008. godine), T. 29595 (12. decembar 2008. godine) (gdje se opisuje njegov dolazak na IKM Pribićevac 5. jula, uspostavljanje mobilnog centra veze i uspostavljanje komunikacija sa Komandom Drinskog korpusa u Vlasenici); Vinko Pandurević, T. 30943 (30. januar 2009. godine) (gdje se upućuje na IKM u Krivačama 15. jula).

³²³ Takođe poznata pod nazivom Jekovička brigada. Dokazni predmet 7DP02109, Mapa zone odgovornosti Drinskog korpusa.

³²⁴ Takođe poznata pod nazivom Višegradaska brigada. *Ibid.*

bataljon (dalje u tekstu: Inženjerski bataljon),³²⁵ 5. bataljon veze (dalje u tekstu: Bataljon veze) i 5. bataljon Vojne policije (dalje u tekstu: Bataljon Vojne policije).^{326,327}

(i) Komanda

136. General-major Milenko Živanović stupio je na dužnost komandanta Drinskog korpusa i obavljao je do 13. jula 1995. godine, kada je izvršena primopredaja dužnosti komandanta general-majoru Radislavu Krstiću, koji je obavljao dužnost načelnika štaba Drinskog korpusa.³²⁸

137. Direktno podređeno komandantu Korpusa bilo je Odjeljenje za bezbjednost, kojim je komandovao potpukovnik **Vujadin Popović**,³²⁹ Odjeljenje za pozadinu³³⁰ i Odjeljenje za moral, pravna i vjerska pitanja.³³¹

³²⁵ Dokazni predmet 1D00379, Pregled imajućeg brojnog stanja u jedinicama DK za mesec juli 1995. godine pokazuje da je u julu 1995. godine, 5. inženjerski bataljon je imao 134 pripadnika, uključujući 111 vojnika, od kojih su svi bili rezervisti. Bataljon se sastojao od četiri čete i jednog voda: pionirske čete, putno-mosne čete, inženjerske čete, pontonirske čete i pozadinskog voda. Mile Simanić, T. 14675-14677 (3. septembar 2007. godine), gdje se upućuje na dokazni predmet P02672, Redovni borbeni izvještaj 5. inženjerskog bataljona Komandi Drinskog korpusa, 14. juli 1995. godine, str. 1–2. U julu 1995. godine, jedan dio Petog inženjerskog bataljona bio je stacioniran u Konjevici -Polju, smješten u nekoliko oštećenih privatnih kuća i djelimično u školi. Mile Simanić, T. 14625–14626 (3. septembar 2007. godine).

³²⁶ U sastavu Bataljona Vojne policije bilo je približno 40 ljudi. Gordan Bjelanović, T. 22063–22064 (10. juni 2008. godine); svjedok PW-172, T. 32568 (djelimično zatvorena sjednica) (10. mart 2009. godine).

³²⁷ Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, činjenica br. 83. Zvorničkom brigadom komandovao je potpukovnik **Vinko Pandurević**, Bratunačkom brigadom pukovnik Vidoje Blagojević, Vlaseničkom brigadom major Mile Kosorić, 2. romanijskom brigadom pukovnik Mirko Trivić, Birčanskom brigadom pukovnik Svetozar Andrić, Miličkom brigadom kapetan prve klase Milomir Nastić, Rogatičkom brigadom potpukovnik Rajko Kušić, 5. podrinjskom brigadom potpukovnik Radomir Furtula, a Skelanskim bataljonom kapetan prve klase Bogdan Radetić. Mješovitim artiljerijskim pukom komandovao je pukovnik Dragoljub Borovina, Inženjerskim bataljonom kapetan prve klase Milenko Avramović, Bataljonom veze major Milenko Jevđević i Bataljonom Vojne policije poručnik Ratko Vujović. Dokazni predmet 1D00379, Pregled imajućeg brojnog stanja u jedinicama DK za mesec juli 1995. godine. V. takođe Mirko Trivić, T. 11795, 11803 (18. maj 2007. godine), T. 11976 (23. maj 2007. godine); Milenko Lazić, T. 21806 (5. juni 2008. godine); Vinko Pandurević, T. 30881 (30. januar 2009. godine), T. 31187 (10. februar 2009. godine), T. 32193 (26. februar 2009. godine); Mile Simanić, T. 14622 (3. septembar 2007. godine); Milenko Jevđević, T. 29480 (10. decembar 2008. godine), T. 29921 (17. decembar 2008. godine); Richard Butler, T. 19763 (16. januar 2008. godine); dokazni predmet P00686, Iskaz o vojnim događanjima u Srebrenici (Revizija) – operacija “Krivaja-95”, R. Butler, 1. novembar 2002. godine, str. 18–24. 5. mješoviti artiljerijski puk bio je stacioniran u Vlasenici. Milenko Lazić, T. 21806–21807 (5. juni 2008. godine). Za Drinski korpus i zone odgovornosti brigade, v. dokazni predmet 7DP02109, Mapa br. 4 iz Knjige mapa: Zona odgovornosti Drinskog korpusa. Mirko Trivić, komandant 2. romanijske brigade objasnio je da bi se “zona odgovornosti” mogla tumačiti kao zona borbenih dejstava i da ona pokriva područje na kom su raspoređene trupe. Mirko Trivić, T. 11941 (22. maj 2007. godine).

³²⁸ Dokazni predmet br. P00118, Dokument Komande Drinskog korpusa - Primo-predaja dužnosti komandanta korpusa, potpisom potpukovnika Radenka Jovičića od 13. jula 1995.; Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, činjenice br. 78, 80.

³²⁹ Svetozar Kosorić, T. 33786 (30. juni 2009. godine); Gordan Bjelanović, T. 22065 (10. juni 2008. godine); svjedok PW-168, T. 15768 (zatvorena sjednica) (25. septembar 2007. godine); Milorad Birčaković, T. 11012 (7. maj 2007. godine). Gordan Bjelanović, pripadnik Bataljona Vojne policije Drinskog korpusa je u svom svjedočenju rekao da bi se **Popovićeve** kolege, koje su i same bile oficiri, obraćale **Popoviću** sa “Pop”. Gordan Bjelanović, T. 22071 (10. juni 2008. godine). Bjelanović je u svom svjedočenju dalje rekao da je **Popović** imao golf, koji je pripadao organu bezbjednosti. Njime je upravljao vozač po imenu Dušan Vučetić i on je, prema Bjelanovićevim riječima, takođe bio korišten za vožnju drugih pojedinaca. Gordan Bjelanović, T. 22071–22072 (10. juni 2008. godine).

³³⁰ Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, činjenica br. 80; Božo Momčilović, T. 14071–14072 (22. avgust 2007. godine). Odjeljenjem za pozadinu komandovao je pukovnik Lazar Aćimović. Pukovnik Rajko Krsmanović bio je načelnik saobraćajne službe u Odjeljenju za pozadinu. Željko Kerkez, T. 24088 (25. juli 2008. godine); Dragoslav Trišić, T. 27066 (20. oktobar 2008. godine).

³³¹ Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, činjenica br. 80. Odjeljenjem za moral, pravna i vjerska pitanja komandovao je puk. Slobodan Cerović. *Ibid.*

138. Štab, koji je bio direktno podređen načelniku štaba, sastojao se od Odjeljenja za operativno-nastavne poslove;³³² Odjeljenja za popunu i personalne poslove³³³ i Odjeljenja za obavještajne poslove.³³⁴ Direktno potčinjen načelniku štaba takođe je bio načelnik veze.³³⁵

(ii) Organ bezbjednosti

139. U Drinskom korpusu, organi za bezbjednosno-obavještajne poslove nisu bili dio jednog odjeljenja. Oni su radili odvojeno jedan od drugog, ali su razmjenjivali informacije koje su bile od interesa za bilo koje od njih.³³⁶ **Popović** je bio jedini oficir u organu bezbjednosti Drinskog korpusa.³³⁷ U stručnom komandnom lancu, **Popović** je bio potčinjen **Beari**, načelniku bezbjednosti Glavnog štaba. **Popović** je bio pretpostavljen organima bezbjednosti brigada Drinskog korpusa, uključujući **Dragu Nikolića**, načelnika bezbjednosti u Zvorničkoj brigadi, i Momira Nikolića, načelnika za bezbjednosno-obavještajne poslove u Bratunačkoj brigadi.³³⁸ Zadaci organa bezbjednosti na nivou Korpusa bili su isti kao i oni koji su gore navedeni.³³⁹

(iii) Vojna policija

140. Bataljon Vojne policije Drinskog korpusa, na čijem je čelu bio poručnik Ratko Vujović, bio je direktno podređen komandantu Korpusa, dok je **Popović**, načelnik bezbjednosti, u stručnom ili tehničkom smislu bio nadređen Vojnoj policiji kako je gore navedeno.³⁴⁰

141. Pripadnici Vojne policije Drinskog korpusa nosili su istu uniformu kao i drugi pripadnici VRS-a; međutim, pripadnici Vojne policije nosili su drugačije oznake na lijevoj naramenici uniforme, na kojima je pisalo "5. bataljon Vojne policije" a ispod toga "Vojna policija Drinskog korpusa" sa grbom.³⁴¹

³³² Milenko Lazić, T. 21753 (4. juni 2008. godine). Na čelu Odjeljenja za operativno-nastavne poslove i obuku bio je puk. Milenko Lazić, načelnik za operativno-nastavne poslove i obuku, koji je takođe bio zamjenik načelnika štaba. *Ibid.*

³³³ Dokazni predmet br. P00685, Iskaz o vojnim događanjima u Srebrenici – operacija "Krivaja-95", R. Butler, 15. maj 2000. godine, str. 108.

³³⁴ Svetozar Kosorić, T. 33760 (30. juni 2009. godine). Na čelu Odjeljenja za obavještajne poslove bio je Svetozar Kosorić. Pavle Golić je bio oficir Odjeljenja za obavještajne poslove i bio je potčinjen Kosoriću. Richard Butler, T. 20082–20083 (21. januar 2008. godine); dokazni predmet P00685, Iskaz o vojnim događanjima u Srebrenici – Operacija "Krivaja-95", R. Butler, 15. maj 2000. godine, str. 108.

³³⁵ Neđo Blagojević, T. 22264 (17. juni 2008. godine).

³³⁶ Svetozar Kosorić, T. 33786 (30. juni 2009. godine).

³³⁷ Richard Butler, T. 20081 (21. januar 2008. godine); Dokazni predmet P00685, Iskaz o vojnim događanjima u Srebrenici – operacija "Krivaja-95", R. Butler, 15. maj 2000. godine, str. 108.

³³⁸ Svetozar Kosorić, T. 33760 (30. juni 2009. godine); Richard Butler, T. 19646–19647 (14. januar 2008. godine).

³³⁹ V. gore, par. 120–126.

³⁴⁰ Milenko Lazić, T. 21742 (4. juni 2008. godine). V. gore, par. 130.

³⁴¹ Gordana Bjelanović, T. 22061–22062 (10. juni 2008. godine). Prema Bjelanovićevim riječima, pripadnici Bataljona Vojne policije nosili bi bijeli oprtač jedino kada su bili na kontrolnim punktovima. *Ibid.*

(c) Zvornička brigada

142. 1. zvornička pješadijska brigada (dalje u tekstu: Zvornička brigada) imala je štab u tzv. kasarni u preduzeću "Standard" u Karakaju, oko dva kilometra sjeverno od Zvornika, na putu Konjević Polje-Zvornik-Bijeljina.³⁴² U julu 1995. godine, jedno IKM bilo je locirano u selu Kitovnice, u zaseoku Delići (dalje u tekstu: IKM u Kitovnicama), 15 kilometara od kasarne u preduzeću "Standard", u pravcu sela Orahovac.³⁴³

143. U sastavu Zvorničke brigade 1995. godine bilo je više od 5.000 ljudi.³⁴⁴ Prema strukturi prilikom osnivanja, Zvornička brigada sastojala se od osam pješadijskih bataljona.³⁴⁵ Godine 1994., Drinski korpus prepotčinio je 8. bataljon Zvorničke brigade Bratunačkoj brigadi, i on je tako postao 4. bataljon Bratunačke brigade. Međutim, otprilike 20. jula 1995. godine, taj bataljon je ponovo prepotčinjen Zvorničkoj brigadi, kada je ponovo dobio svoj prvobitni naziv, 8. bataljon.³⁴⁶

144. 1. bataljon Zvorničke brigade, takođe poznat pod nazivom Bataljon Lokanj Pilica,³⁴⁷ bio je lociran u Loknju, selu lociranom pokraj Pilice, i njime je komandovao poručnik Milan Stanojević; 2. bataljonom, lociranom u selu Malešić, koje se nalazi na oko 14 kilometara od Ročevića, komandovao je Srećko Aćimović; 3. bataljonom, lociranim u Boškovićima, komandovao je kapetan Branko Studen; 4. bataljonom, koji je bio lociran u Rebićima, komandovao je potporučnik Pero Vidaković, a Lazar Ristić bio je zamjenik komandanta; 5. bataljonom, lociranim u Kiseljaku,

³⁴² Miodrag Dragutinović, T. 12724 (15. juni 2007. godine); Milorad Birčaković, T. 11011 (7. maj 2007. godine). 1. laka zvornička pješadijska brigada je osnovana u junu 1992. godine. Godine 1993., ta brigada je preimenovana u 1. zvorničku pješadijsku brigadu, naziv koji je zadržala do početka 1996. godine kada je pretvorena u 303. motorizovanu brigadu. Svjedok PW-168, T. 16057–16059 (zatvorena sjednica) (9. oktobar 2007. godine). Za plan Štaba Zvorničke brigade u julu 1995. godine, v. dokazni predmet P02913, Shematski prikaz Štaba Zvorničke Brigade; dokazni predmet 3DIC00254, Tlocrt Štaba Zvorničke brigade s oznakama koje je unio Sreten Milošević (gdje se vidi da je na prvom spratu pod br. 1. soba dežurnog oficira, pod br. 2 kancelarija pomoćnika komandanta za pozadinu; pod br. 3 kancelarija komandanta brigade; pod br. 4 kancelarija načelnika štaba; pod br. 5 kancelarija načelnika bezbjednosti; pod br. 6 strana na kojoj se nalazio put Zvornik-Bijeljina; i pod br. 7 strana na kojoj se nalazila rijeka Drina. Sreten Milošević, T. 33964–33966 (15. juli 2009. godine). Gorivo koje je koristila Brigada bilo je uskladišteno na benzinskoj pumpi u Karakaju, nekoliko stotina metara od Komande Brigade. Vinko Pandurević, T. 31209 (10. februar 2009. godine). Brigada je takođe imala kasarnu u Karakaju i kasarnu u Kozluku. Svjedok PW-168, T. 16138 (10. oktobar 2007. godine) (zatvorena sjednica). Borbenim ili odbrambenim dejstvima nije nikada komandovano iz kasarne u preduzeću "Standard", već sa IKM ili nekog drugog položaja bliže liniji fronta. *Ibid.* Za potrebe komunikacije, kodni naziv Komande Zvorničke brigade bio je "Palma". Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, činjenica br. 87.

³⁴³ Milorad Birčaković, T. 11013 (7. maj 2007. godine); Lazar Ristić, T. 10167 (17. april 2007. godine), gdje je obilježen dokazni predmet 3DIC00087, Mapa 3D94, s oznakama koje je unio svjedok (gdje se vidi lokacija IKM-a u Kitovnicama). IKM u Kitovnicama se sastojalo od jedne male montažne zgrade sa dvije ili tri sobe u kojima je bio centar veze; kontejnera u blizini zgrade u kom su bili smješteni pripadnici bezbjednosti i vezisti; a na sjeveru, nekih 300 metara dalje od tog objekta, bio je posmatrački položaj, sačinjen od drveta i zemlje i povezan s montažnom zgradom. Zvornička brigada imala je tokom rata tri lokacije za IKM-e. Vinko Pandurević, T. 30967–30968 (2. februar 2009. godine).

³⁴⁴ Miodrag Dragutinović, T. 12636 (14. juni 2007. godine); dokazni predmet 7DP00382, Izvještaj Zvorničke brigade br. 05/283-03, 20. juli 1995. godine. Tokom 1995. godine, Zvorničkoj brigadi je nedostajao veliki broj obučanih viših oficira. Iako je u njenom sastavu bilo više od 5.000 vojnika, ona u svojim redovima nije nikada imala više od 12 profesionalnih oficira. Svjedok PW-168, T. 15742 (zatvorena sjednica) (25. septembar 2007. godine).

³⁴⁵ Dokazni predmet 7D00622, Shema - Struktura Zvorničke brigade.

³⁴⁶ Svjedok PW-168, T. 16441–16442 (16. oktobar 2007. godine), T. 16502 (17. oktobar 2007. godine) (zatvorena sjednica).

³⁴⁷ 1. bataljon imao je radni vod (dalje u tekstu: Radni vod 1. bataljona) na Vojnoj ekonomiji Branjevo, koji je pripremao hranu za vojnike i povremeno putovao na liniju fronta da kopa rovove. Radnim vodom komandovao je kapetan Radivoje Lakić. Jevto Bogdanović, T. 11314–11316, 11343 (10. maj 2007. godine).

komandovao je potporučnik Vladan Matić; 6. bataljonom, lociranim u Petkovcima, komandovao je kapetan 1. klase Ostoja Stanišić, a Marko Milošević bio je zamjenik komandanta; 7. bataljonom, lociranim u Memićima, komandovao je potporučnik Drago Beatović; a 8. bataljonom komandovao je kapetan 1. klase Radika Petrović, dok je Boško Petrović bio zamjenik komandanta.³⁴⁸ Svi komandanti bataljona podnosili su izvještaje i bili direktno potčinjeni komandantu brigade.³⁴⁹

145. Pored osam pješadijskih bataljona, postojao je takozvani bataljon R. Njegovi pripadnici bili su raspoređeni po fabrikama i školama i bili su mobilisani samo u hitnim situacijama, kada je postojala posebna potreba. U sastavu bataljona bilo je manje od 250 ljudi, što je bilo mnogo manje nego u slučaju ostalih bataljona.³⁵⁰

146. Pored pješadijskih bataljona, Zvornička brigada takođe je imala inženjersku četvu, četvu Vojne policije, četvu veze, mješovitu artiljerijsku diviziju, laku artiljerijsku diviziju protivvazdušne odbrane, pozadinski bataljon, i manevarski bataljon takođe poznat pod nazivom “Podrinjski odred” ili “Vukovi sa Drine” (kako se navodi u ovoj Presudi).³⁵¹

(i) Komanda

147. Godine 1995., **Vinko Pandurević** bio je komandant Zvorničke brigade. Dragan Obrenović je bio načelnik štaba i zamjenik komandanta; on je bio potčinjen i podnosio je izvještaje direktno **Pandureviću**.³⁵²

148. Direktno potčinjeni **Pandureviću**, kao komandantu brigade, takođe su bili kapetan Sreten Milošević, pomoćnik za pozadinu,³⁵³ major Nenad Simić, pomoćnik komandanta za moral, vjerska i

³⁴⁸ Radivoje Lakić, T. 10265, 10273 (19. april 2007. godine); Slavko Perić, T. 11368 (11. maj 2007. godine); Srećko Aćimović, T. 12931 (20. juni 2007. godine); Lazar Ristić, T. 10131 (17. april 2007. godine); Ostoja Stanišić, T. 11593–11595, 11603 (16. maj 2007. godine); svjedok PW-168, T. 16132 (zatvorena sjednica) (10. oktobar 2007. godine); T. 16441 (16. oktobar 2007. godine) (zatvorena sjednica); dokazni predmet P00686, Iskaz o vojnim događanjima u Srebrenici (Revizija) – Operacija “Krivaja-95”, R. Butler, 1. novembar 2002. godine, str. 20–21.

³⁴⁹ Miodrag Dragutinović, T. 12567–12568 (13. juni 2007. godine).

³⁵⁰ Svjedok PW-168, T. 16105–16107 (9. oktobar 2007. godine) (zatvorena sjednica) U julu 1995. godine, na osnovu jednog naređenja **Pandurevića**, bataljon R zauzeo je položaje u blizini Orahovca, od sela Planinci sve do Crnog vrha. *Ibid.*, T. 16106–16107 (9. oktobar 2007. godine) (zatvorena sjednica). V. takođe dokazni predmet 7D00622, Shema - struktura Zvorničke brigade.

³⁵¹ Svjedok PW-168, T. 16130 (10. oktobar 2007. godine) (zatvorena sjednica); dokazni predmet 7D00622, Shema - struktura Zvorničke brigade.

³⁵² Miodrag Dragutinović, T. 12562 (13. juni 2007. godine); T. 12633–12634 (14. juni 2007. godine); Milan Marić, dokazni predmet P03138, transkript prihvaćen na osnovu pravila 92^{quater}, BT. 11549 (6. juli 2004. godine). **I Pandurević** i Obrenović preuzeli su svoje dužnosti u Brigadi u decembru 1992. Miodrag Dragutinović, T. 12562 (13. juni 2007. godine), T. 12633–12634 (14. juni 2007. godine).

³⁵³ U svojstvu pomoćnika komandanta za pozadinu, Milošević je bio zadužen za obezbjeđenje zaliha potrebnih za život i rad Zvorničke brigade kao što su hrana, odjeća i gorivo. Krstić, načelnik Tehničke službe, Boško Nikolić, koji je bio zadužen za intendantsku službu i Radisav Pantić, koji je bio načelnik za saobraćaj i transport, bili su pripadnici pozadinskog organa i direktno pod Miloševićevim rukovodstvom. Transportom se bavio pozadinski bataljon kojim Milošević nije rukovodio, ali je imao funkcionalnu vezu sa njim, na osnovu svoje stručne nadležnosti. Sreten Milošević, T. 33958–33959, T. 33961, 33996 (15. juli 2009. godine). V. takođe Željko Kerkez, T. 24102 (25. juli 2008. godine).

pravna pitanja; i **Drago Nikolić**, pomoćnik komandanta za bezbjednost, pri čemu se ta funkcija ponekad navodi kao funkcija načelnika bezbjednosti.³⁵⁴

149. Komandant, načelnik štaba i tri pomoćnika komandanta činili su užu komandu koja je u hijerarhijskom smislu bila iznad ostalih štabnih oficira i bila je zadužena za planiranje aktivnosti Brigade.³⁵⁵

150. Shodno načelu jedinstva komandovanja, komandant brigade komandovao je jedinicama u svojoj Brigadi i onima koje su joj bile pridate.³⁵⁶ Komandant brigade bio je odgovoran za stanje svojih jedinica, između ostalog, za njenu bezbjednost, moral, borbenu gotovost, obučenosť i pravilno izvršavanje zadataka.³⁵⁷ On je donosio odluke, davao zadatke jedinicama i kontrolisao njihovo izvršenje.³⁵⁸ On je takođe bio odgovoran za provođenje zadataka koje mu je povjerila Vrhovna komanda i obezbjeđenje reda u brigadi, kao i za poštovanje međunarodnih ratnih pravila.³⁵⁹

151. Komandant brigade takođe je definisao dužnosti načelnika štaba. Načelnik štaba mogao je postavljati zadatke u duhu naređenja komandanta; on nije mogao izdavati naređenja samostalno. Poslije davanja zadataka potčinjenim jedinicama, on je kontrolisao rad tih jedinica. Načelnik štaba je mogao predlagati komandantu upotrebu jedinica, a kada bi komandant donio odluku, načelnik štaba bi formulisao tu odluku u borbeno naređenje i, zajedno sa Štabom, sastavljao sve borbene dokumente u kojima se definišu pojedinosti konkretnog naređenja.³⁶⁰

152. Štab Zvorničke brigade, koji je predstavljao otprilike 50 – 60 posto Komande brigade, sastojao se od organa za operativno-nastavne poslove, organa za obavještajne poslove, organa za popunu i personalne poslove, organa za borbena oružja, uključujući načelnika inžinjerije, i

³⁵⁴ Sreten Milošević, T. 33959–33960 (15. juli 2009. godine); Milan Marić, dokazni predmet P03138, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92*quater*, BT. 11549 (6. juli 2004. godine); Miodrag Dragutinović, T. 12562 (13. juni 2007. godine); Ljubo Bojanović, dokazni predmet P03135a, Povjerljivi transkript prihvaćen osnovu pravila 92*quater*, BT. 11675 (8. juli 2004. godine); Vinko Pandurević, T. 30781–30782 (28. januar 2009. godine) (gdje je izjavio da je **Drago Nikolić**, kao pomoćnik komandanta za bezbjednost, bio njegov potčinjeni), T. 30832 (29. januar 2009. godine). Naziv **Nikolićevog** položaja bio je “načelnik za bezbjednost”; dokazni predmet P00686, Iskaz o vojnim događanjima u Srebrenici (Revizija) – Operacija “Krivajac-95”, R. Butler, 1. novembar 2002. godine, str. 20. V. *takođe* dokazni predmet 7D00622, Shema-struktura Zvorničke brigade;

³⁵⁵ Ljubo Bojanović, dokazni predmet P03135a, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92*quater*, BT. 11674–11675 (8. juli 2004. godine); Milan Marić, dokazni predmet P03138, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92*quater*, BT. 11549–11550 (6. juli 2004. godine).

³⁵⁶ Dokazni predmet P00694, Pravilo brigada (pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka) JNA, Savezni Sekretarijat za narodnu odbranu, 1984., par. 115; svjedok PW-168, T. 15746, 15749 (zatvorena sjednica) (25. septembar 2007. godine).

³⁵⁷ *Ibid.*

³⁵⁸ *Ibid.*

³⁵⁹ Svjedok PW-168, T. 15747 (zatvorena sjednica) (25. septembar 2007. godine).

³⁶⁰ *Ibid.*, T. 16156–16157 (10. oktobar 2007. godine) (zatvorena sjednica).

kancelarije.³⁶¹ Obrenović je kao načelnik štaba bio na čelu organa štaba. Članovi Štaba direktno potčinjeni načelniku štaba bili su Duško Vukotić, načelnik za obavještajne poslove; major Miodrag Dragutinović, načelnik za operativno-nastavne poslove;³⁶² Mihajlo Galić, načelnik za personalne poslove; Dragan Jokić, načelnik inženjerije; i Milosav Petrović, načelnik veze.³⁶³

(ii) Organ bezbjednosti

153. U julu 1995. godine, za “bezbjednost” i “obavještajne poslove” su bila zadužena dva zasebna organa u Zvorničkoj brigadi.³⁶⁴ U skladu sa “stručnom” ili “specijalističkom” nadležnošću organa bezbjednosti, **Drago Nikolić** je, kao načelnik bezbjednosti u Zvorničkoj brigadi, bio nadležan za kontraobavještajni rad, tj., sprečavanje neprijatelja da pribavi informacije iz Brigade.³⁶⁵ I načelnik za bezbjednost i načelnik za obavještajne poslove mogli su ispitivati zarobljenike radi pribavljanja informacija.³⁶⁶

154. **Nikoliću** je pomagao poručnik Milorad Trbić.³⁶⁷ **Nikolićevi** zadaci kao organa bezbjednosti Brigade bili su sljedeći: kao komandni organ Brigade on je bio zadužen za poslove bezbjednosti, specijalistički nadzor nad Vojnom policijom i krivični postupak;³⁶⁸ dok je njegov drugi djelokrug rada, vezan za njegovu specijalnost, obuhvatao kontraobavještajni rad.³⁶⁹

155. **Nikolić** je imao dvije linije subordinacije: “specijalističku” ili “stručnu” liniju, i “liniju subordinacije”. Kada je riječ o stručnim ili kontraobavještajnim aktivnostima, ti bezbjednosno-

³⁶¹ *Ibid.*, T. 15749–15750 (zatvorena sjednica) (25. septembar 2007. godine); dokazni predmet P00694, Pravilo brigada (pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka) JNA, Savezni Sekretarijat za narodnu odbranu, 1984. godine, par. 116.

³⁶² Pored načelnika za operativno-nastavne poslove, u Odjeljenju za operativno-nastavne Zvorničke brigade poslove radilo je više službenika. Sljedeći uputstva načelnika Štaba, Odjeljenje za operativno-nastavne poslove bi učestvovalo u planiranju, organizaciji i izradi dokumenata za borbene operacije, te pripremanju analiza i izvještaja zasnovanih na tim dokumentima. Milan Marić, dokazni predmet P03138, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92*quater*, BT. 11551 (6. juli 2004. godine). Za funkcije organa za operativno-nastavne poslove, v. takođe dokazni predmet P00694, Pravilo brigada (pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka) JNA, Savezni Sekretarijat za narodnu odbranu, 1984. godine, par. 117.

³⁶³ Mihajlo Galić, T. 10573 (26. april 2007. godine); Milan Marić, dokazni predmet P03138, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92*quater*, BT. 11550-11551 (6. juli 2004. godine); Ljubo Bojanović, dokazni predmet P03135a, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92*quater*, BT. 11675–11676 (8. juli 2004. godine); Zoran Aćimović, T. 22026–22027 (9. juni 2008. godine). Postojali su takođe načelnik artiljerije, načelnik protivvazdušne odbrane i načelnik veze. Dokazni predmet 7D00622, Shema - struktura Zvorničke brigade.

³⁶⁴ Svjedok PW-168, T. 15754–15755 (zatvorena sjednica) (25. septembar 2007. godine). Početkom 1995. godine, tadašnji komandant Drinskog korpusa, general Živanović, izdao je naređenje pod naslovom “Izmene u organizaciji obavještajno-bezbednosnog obezbeđenja VRS-a”, kojim su obavještajni i bezbjednosni zadaci podijeljeni između bezbjednosnih i obavještajnih organa u redovnim pešadijskim brigadama. U tom naređenju takođe se potvrđuje da su “[o]rgan bezbednosti i obavještajni organi [...] obavezni svakodnevno razmjenjivati informacije od međusobnog značaja.” Dokazni predmet P03031, Naređenje Komande Drinskog korpusa, 29. januar 1995. godine, str. 2.

³⁶⁵ Dokazni predmet P00694, Pravilo brigada (pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka) JNA, Savezni Sekretarijat za narodnu odbranu, 1984. godine, par. 208–209, 225; Vinko Pandurević, T. 31622–31623 (17. februar 2009. godine).

³⁶⁶ Svjedok PW-168, T. 16224 (zatvorena sjednica) (11. oktobar 2007. godine), T. 17045 (zatvorena sjednica) (29. oktobar 2007. godine).

³⁶⁷ Milorad Birčaković, T. 11012 (7. maj 2007. godine) (gdje se navodi da je Trbić bio zamjenik načelnika za bezbjednost).

³⁶⁸ Nebojša Jeremić, T. 10418, T. 10420–10421, T. 10447 (24. april 2007. godine), T. 10481 (25. april 2007. godine). V. takođe dolje, par. 160–161 kada je riječ o službi za suzbijanje kriminala.

³⁶⁹ Peter Vuga, T. 23284 (4. juli 2008. godine).

obavještajni organi su bili pod centralnim nadzorom organa bezbjednosti i obavještajnih poslova Vrhovne komande. To je značilo da je, po stručnoj liniji, **Nikolić** bio potčinjen **Popoviću**, kao pomoćniku komandanta za bezbjednost Drinskog korpusa, i potpadao pod njegov nadzor.³⁷⁰ Po liniji subordinacije u Brigadi, međutim, **Nikolić** je bio potčinjen komandantu brigade. Stoga je **Nikolić**, u onoj mjeri u kojoj je to bilo neophodno za bezbjednost Brigade, morao da obavještava **Pandurevića** o procjenama, zaključcima i prijedlozima koji su bili formulisani kroz kontraobavještajni rad.³⁷¹ Ipak, kako bi se obezbijedila sva potrebna tajnost u pogledu kontraobavještajnog rada, komandant Brigade ne bi morao biti informisan o specijalizovanim uputstvima ili aktivnostima organa za bezbjednost u vezi s kontraobavještajnim radom.³⁷²

156. Uloga načelnika bezbjednosti u odnosu na Vojnu policiju bila je, prije svega, da savjetuje komandanta brigade o najboljem načinu upotrebe Vojne policije i, drugo, da provodi planove za Vojnu policiju za koje komandant brigade na kraju odluči da su primjereni, postupajući po izvedenom ovlaštenju komandanta brigade i razrađujući “konkretne i određene zadatke” za Vojnu policiju.³⁷³ U tom kontekstu, načelnik bezbjednosti je mogao izdavati uputstva direktno Vojnoj policiji i njenom komandantu u duhu naređenja komandanta brigade, ne tražeći odobrenje komandanta brigade za svako od svojih uputstava. Isto tako, kada je riječ o manjim zadacima koji ne iziskuju veći broj pripadnika, uključujući hitno hapšenje neke osobe, načelnik bezbjednosti je mogao koristiti Vojnu policiju bez odobrenja komandanta.³⁷⁴

³⁷⁰ Dokazni predmet P02741, Instrukcija o rukovođenju i komandovanju bezbjednosno-obavještajnim organima VRS-a iz Glavnog štaba, s potpisom Ratka Mladića, 24. oktobar 1994. godine, par. 2. Svjedok PW-168, T. 15758, 15767–15768 (zatvorena sjednica) (25. septembar 2007. godine), T. 16213–16215 (zatvorena sjednica) (11. oktobar 2007. godine). Centralizovano rukovođenje u pogledu bezbjednosno-obavještajnog rada značilo je da su na jedno mjesto, gotovo istovremeno, stizale sve raspoložive informacije o prijetnjama; on je obavljan na maksimalnom nivou iskustva, stručnosti i obaviještenosti, a zatim je prosljeđivan svim nadležnim organima bezbjednosti. Peter Vuga, T. 23095 (1. juli 2008. godine).

³⁷¹ Peter Vuga, T. 23095 (1. juli 2008. godine); dokazni predmet P02741, Instrukcija o rukovođenju i komandovanju bezbjednosno-obavještajnim organima VRS-a iz Glavnog štaba, s potpisom Ratka Mladića, 24. oktobar 1994. godine, par. 3; Dokazni predmet P00407, Pravilo službe organa bezbjednosti u Oružanim snagama SFRJ, 1984. godine, par. 12; svjedok PW-168, T. 15768 (zatvorena sjednica) (25. septembar 2007. godine). Prema Vuginim riječima, organ bezbjednosti takođe nije mogao djelovati sasvim samostalno. Komandant jedinice morao je dati odobrenje za određene segmente rada organa bezbjednosti. Na primjer, organu bezbjednosti je bilo dopušteno da primjenjuje vlastite samostalne metode jedino ako se time ne zadire u ljudska prava i slobode. Petar Vuga, T. 23076–23077 (30. juni 2008. godine).

³⁷² Richard Butler, T. 19644 (14. januar 2008. godine), T. 20050–20051 (21. januar 2008. godine), T. 20345–20346 (24. januar 2008. godine) (gdje je izjavio da su među informacijama koje je pomoćnik komandanta za bezbjednost mogao uskratiti svom komandantu bile istrage o pripadnicima jedinice, kao i o samom komandantu brigade). V. takođe Vinko Pandurević, T. 30781–30782 (28. januar 2009. godine) (gdje se navodi da je **Nikolić**, kao pomoćnik komandanta za bezbjednost, bio njegov potčinjeni, ali da je samo u obimu od 20%, jer je 80% **Nikolićevog** rada predstavljao kontraobavještajni rad i da **Pandurević** nije morao da ima uvid u njega). Postupanje sa ratnim zarobljenicima i korištenje vojne policije u tom pogledu ne bi iziskivalo tajnost u odnosu na komandanta. Svjedok PW-168, T. 15763 (zatvorena sjednica) (25. septembar 2007. godine); Richard Butler, T. 19645 (14. januar 2008. godine).

³⁷³ Miodrag Dragutinović, T. 12777 (18. juni 2007. godine); Richard Butler, T. 19637–19640 (14. januar 2008. godine); dokazni predmet P00707, Pravilo službe Vojne policije Oružanih snaga SFRJ iz 1985. godine, par. 13. Prema Pravilu, pomoćnik komandanta za bezbjednost bio bi odgovoran za borbeni gotovost Vojne policije. On ne bi utvrđivao kako treba obavljati borbene aktivnosti; naime, jedinica Vojne policije bila bi pridružena pješadijskoj formaciji a “komandant za borbena dejstva” bi davao zadatke Vojnoj policiji. Richard Butler, T. 20335–20336 (24. januar 2008. godine).

³⁷⁴ Svjedok PW-168, T. 15763 (zatvorena sjednica) (25. septembar 2007. godine), T. 16704–16707 (zatvorena sjednica) (22. oktobar 2007. godine).

157. Međutim, s obzirom na svoju znatnu veličinu, Zvornička brigada nije bila organizovana po formacijskoj strukturi prilikom osnivanja.³⁷⁵ U jednom naređenju od 21. marta 1994. godine, **Pandurević** je preinačio organizacionu strukturu Brigade u nastojanju da svede Brigadu na najniži broj organizacionih jedinica i smanji broj neposrednih veza između jedinica i komandanta brigade.³⁷⁶ Stoga je Brigada preinačena tako da jedinice budu pridružene Štabu, što je značilo da Četa Vojne policije, kao i Četa veze, Inženjerska četa i Izviđački vod, nisu bili pod direktnom komandom komandanta brigade, već su direktno podnosili izvještaje načelniku štaba i odgovarajućim pomoćnicima komandanta ili načelnicima. Ipak, **Pandurević** je i dalje komandovao tim jedinicama, ali putem posrednika, načelnika štaba i pomoćnika komandanta ili načelnika, koji bi mu podnosili izvještaje. On je i dalje bio konsultovan o svim konkretnim zadacima, uključujući upotrebu Vojne policije u borbi, koju je morao odobriti.³⁷⁷

(iii) Vojna policija

158. Četa Vojne policije Zvorničke brigade imala je sjedište u kasarni u preduzeću "Standard" i sastojala se od otprilike 110 vojnika organizovanih u tri voda.³⁷⁸ Komandir Čete Vojne policije bio je poručnik Miomir Jasikovac.³⁷⁹ Iako je **Pandurević**, kao komandant brigade, komandovao Vojnom policijom, Jasikovac je podnosio izvještaje direktno načelniku štaba i **Nikoliću**, kao načelniku bezbjednosti.³⁸⁰

159. Pretresno vijeće je takođe saslušalo iskaz da je **Nikolić** izdavao uputstva i direktna naređenja četi Vojne policije Zvorničke brigade. Nebojša Jeremić je "svaki dan" viđao komandira Čete Vojne

³⁷⁵ Vinko Pandurević, T. 30761 (28. januar 2009. godine); v. dokazni predmet 7D00324, Naređenje Komande Drinskog korpusa upućeno 1. zvorničkoj pješadijskoj brigadi, s potpisom potpukovnika Radenka J., 20. septembar 1995. godine (gdje se napominje da bi Zvornička brigada trebala imati četiri pješadijska bataljona umjesto sedam). **Pandurević** je u svom svjedočenju rekao da je u raznim periodima, Zvornička brigada imala čak 6.000 ljudi i da je, s obzirom na svoju veličinu i opremu, mogla predstavljati brigadu ili čak motorizovanu brigadu. Trebalo je da budu dvije zvorničke brigade, ali 2. zvornička pješadijska brigada nije nikada osnovana. Stoga, Zvornička brigada nije odražavala "idealnu" strukturu prema Pravilu brigada JNA iz 1984. godine. Vinko Pandurević, T. 30759, 30762 (28. januar 2009. godine). V. takođe dokazni predmet 7D00539, Organizaciona shema pješadijske brigade.

³⁷⁶ Vinko Pandurević, T. 30764–30765 (28. januar 2009. godine); dokazni predmet 7D00806, Naređenje Komande Zvorničke brigade, s potpisom majora Vinka Pandurevića, 21. mart 1994. godine.

³⁷⁷ Vinko Pandurević, T. 30764–20766 (28. januar 2009. godine), T. 31685 (18. februar 2009. godine). V. takođe Miodrag Dragutinović, T. 12568–12570 (13. juni 2007. godine), T. 12595–12596 (14. juni 2007. godine), T. 12777 (18. juni 2007. godine) (gdje je izjavio da je u julu 1995. godine u Zvorničkoj brigadi primjenjivana ubrzana procedura podnošenja izvještaja. Službe u okviru Štaba podnosile bi izvještaje direktno "svojim načelnicima", a načelnik štaba bi direktno davao konkretne zadatke jedinicama. U miru, odgovarajući načelnici bi predložili neki zadatak komandantu, koji bi zatim donosio odluku i saopštavao je posredstvom načelnika štaba dotičnim jedinicama. U julu 1995. godine, komandant Vojne policije nije podnosio izvještaje komandantu brigade, nego načelniku za bezbjednosti. Komandant Vojne policije bi podnosio izvještaje načelniku štaba, ali zbog efikasnosti rukovođenja i djelotvornijeg komandovanja, oni su u to vrijeme skratili proceduru tako da bi komandant Vojne policije mogao podnositi i podnosio je izvještaje direktno načelniku za bezbjednost. Naređenje o angažovanju neke jedinice Vojne policije dolazilo bi bilo od komandanta Zvorničke brigade bilo od načelnika štaba, "ako su policijske jedinice učestvovala u nekoj operaciji u okviru Komande brigade.").

³⁷⁸ Svjedok PW-168, T. 15759 (zatvorena sjednica) (25. septembar 2007. godine).

³⁷⁹ Nebojša Jeremić, T. 10418 (24. april 2007. godine); svjedok PW-168, T. 16239 (11. oktobar 2007. godine) (zatvorena sjednica).

³⁸⁰ Nebojša Jeremić, T. 10418, 10447 (24. april 2007. godine); Vinko Pandurević, T. 30764–30766 (28. januar 2009. godine), T. 31685 (18. februar 2009. godine); dokazni predmet P00707, Pravilo službe Vojne policije Oružanih snaga SFRJ iz 1985. godine, par. 12.

policije Miomira Jasikovca u **Nikolićevoj** kancelariji kako prima uputstva za svoj rad.³⁸¹ Uobičajena praksa je bila da **Nikolić** postrojava vojne policajce, a pripadnici Vojne policije su **Nikolića** smatrali svojim “komandantom”, i pretpostavljenim Jasikovcu.³⁸²

160. U okviru čete Vojne policije Zvorničke brigade, postojala je Služba za suzbijanje kriminaliteta sa sjedištem u kasarni u preduzeću "Standard".³⁸³ Služba za suzbijanje kriminaliteta bavila se istragom o krivičnim djelima koja eventualno počine pripadnici Brigade.³⁸⁴ **Nikolić** je bio taj koji bi naredio Službi za suzbijanje kriminaliteta da pokrene istragu.³⁸⁵ Poslije dnevnih referisanja sa komandantom brigade, **Nikolić** ili, u njegovom odsustvu, Trbić, davali bi uputstva pripadnicima Službe za suzbijanje kriminaliteta. Oni bi zatim izvještavali **Nikolića** o onome šta je urađeno, a on bi onda podnosio izvještaj komandantu brigade.³⁸⁶

161. Pripadnici Službe za suzbijanje kriminaliteta prikupljali su dokumentaciju koja je morala biti priložena uz krivične prijave, kao što su izvještaji vojnika Zvorničke brigade i svjedoka.³⁸⁷ Ako bi se radilo o nekom težem krivičnom djelu, kao što je ubistvo, pripadnici Službe djelovali su u saradnji s civilnom policijom.³⁸⁸ Služba za suzbijanje kriminaliteta bi zatim cjelokupnu dokumentaciju, zajedno s krivičnom prijavom, prosljeđivala Vojnom tužilaštvu u Bijeljini.³⁸⁹

(iv) Inžinjerijska četa

162. Inžinjerijska četa Zvorničke brigade sastojala se od tri voda — pionirskog voda, putnomosnog voda i voda za inženjerijske radove.³⁹⁰ Komandir je bio Dragan Jevtić, a njegov zamjenik Slavko Bogičević.³⁹¹

163. Načelnik inžinjerije u Štabu nije bio komandant Inžinjerijske čete, ali je imao “funkcionalnu vezu” s Inžinjerijskom četom u kontekstu svoje “stručne” ili “specijalističke” nadležnosti.³⁹² Kao i **Nikolić** kada je riječ o Vojnoj policiji, Dragan Jokić, kao načelnik inžinjerije, davao bi stručne

³⁸¹ Nebojša Jeremić, T. 10422–10443 (24. april 2007. godine)

³⁸² Svjedok PW-142, T. 6441, 6492 (djelimično zatvorena sjednica) (29. januar 2007. godine).

³⁸³ Nebojša Jeremić, T. 10417–10418 (24. april 2007. godine). Načelnik Službe za suzbijanje kriminaliteta je bio Goran Bogdanović. *Ibid.*, T. 10434 (24. april 2007. godine).

³⁸⁴ Nebojša Jeremić, T. 10418–10419 (24. april 2007. godine).

³⁸⁵ *Ibid.*, T. 10421 (24. april 2007. godine).

³⁸⁶ Nebojša Jeremić, T. 10421–10422, 10442, 10444, 10449 (24. april 2007. godine). Jeremić je u svom svjedočenju rekao da je **Nikolić** bio njegov neposredni pretpostavljeni u Službi za suzbijanje kriminaliteta. Kada je riječ o borbenim pitanjima u sferi Vojne policije i vojnih poslova, Jeremićev pretpostavljeni je bio komandant Čete Vojne policije, Miomir Jasikovac. *Ibid.*, T. 10447–10448 (24. april 2007. godine).

³⁸⁷ *Ibid.*, T. 10419–10420 (24. april 2007. godine).

³⁸⁸ *Ibid.*, T. 10420 (24. april 2007. godine).

³⁸⁹ *Ibid.*, T. 10420, 10444–10445 (24. april 2007. godine).

³⁹⁰ Damjan Lazarević, T. 14436 (29. avgust 2007. godine); Ljubo Bojanović, dokazni predmet P03135a, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92^{quater}, BT. 11679–11680 (8. juli 2004. godine).

³⁹¹ Damjan Lazarević, T. 14434–14435 (29. avgust 2007. godine).

³⁹² Svjedok PW-168, T. 16159–16160 (10. oktobar 2007. godine) (zatvorena sjednica).

savjete komandantu brigade u vezi s upotrebom Inženjerijske čete. Pošto komandant donese odluku u vezi s angažovanjem Inženjerijske čete, Jokić je mogao izdavati naređenja direktno Inženjerijskoj četi i njenom komandiru u duhu naređenja komandanta brigade.³⁹³ U julu 1995. godine, Jevtić je podnosio izvještaje direktno Jokiću.³⁹⁴

164. Inženjerijska četa imala je svoju opremu i u julu 1995. godine, putno-mosni vod imao je dva – tri kamiona, 75 buldožera i "skip", jednu malu građevinsku mašinu sa točkovima, poput traktora, sa manjom kašikom za utovar sa prednje i jednom kašikom sa stražnje strane.³⁹⁵ Budući da Inženjerijska četa nije posjedovala veću mehanizaciju, kada bi se javila potreba, ona bi rekvirirala veću mehanizaciju od raznih civilnih građevinskih preduzeća.³⁹⁶

(v) Podrinjski odred zvani "Vukovi sa Drine"³⁹⁷

165. "Vukovi sa Drine" bili su samostalna manevarska jedinica koja je korištena za borbena dejstva i bila direktno potčinjena komandantu Zvorničke brigade.³⁹⁸ U julu 1995. godine, "Vukovi sa Drine" imali su oko 360 ljudi, kojima je komandovao kapetan prve klase Milan Jolović, poznat pod nadimkom Legenda.³⁹⁹

166. U julu 1995. godine, dio "Vukova sa Drine" je bio angažovan u operaciji "Krivaja-95" kao komponenta Taktičke grupe 1 kojom je komandovao **Pandurević**, dok je drugi dio bio angažovan na sarajevskom ratištu.⁴⁰⁰

(vi) Operativni dežurni oficir i postupak izvještavanja

167. Zvornička brigada imala je jednog operativnog dežurnog oficira (dalje u tekstu: dežurni oficir) u kasarni u preduzeću "Standard" i jednog na IKM.⁴⁰¹ Dežurni oficir je bio viši oficir koji je

³⁹³ *Ibid.*, T. 15757 (zatvorena sjednica) (25. septembar 2007. godine), T. 16159 (zatvorena sjednica) (10. oktobar 2004. godine). Pripadnici Inženjerijske čete primali su uputstva od Jokića, bilo direktno bilo posredstvom Jevtića. Ostoja Stanojević, dokazni predmet P02260, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 5676–5677 (4. decembar 2003. godine); Damjan Lazarević, T. 14434 (29. avgust 2007. godine).

³⁹⁴ Damjan Lazarević, T. 14434 (29. avgust 2007. godine).

³⁹⁵ Damjan Lazarević, T. 14436–14438 (29. avgust 2007. godine). "Skip" nije mogao biti korišten za neke značajnije građevinske radove. *Ibid.*, T. 14437 (29. avgust 2007. godine).

³⁹⁶ *Ibid.*, T. 14438 (29. avgust 2007. godine).

³⁹⁷ Takođe poznat pod nazivom Manevarski bataljon ili "POSS", skraćenica za Podrinjski odred specijalnih snaga. Svjedok PW-168, T. 15808 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine), T. 16414-16415 (zatvorena sjednica) (16. oktobar 2007. godine).

³⁹⁸ Miodrag Dragutinović, T. 12567–12568 (13. juni 2007. godine); T. 12673-12674 (15. juni 2007. godine). Odred se sastojao od dvije pješadijske čete, mješovite minobacačke čete za podršku, pozadinskog voda, odjeljenja za vezu i oklopne čete. Svjedok PW-168, T. 15807–15808 (26. septembar 2007. godine).

³⁹⁹ Miodrag Dragutinović, T. 12673 (15. juni 2007. godine); Vinko Pandurević, T. 30848 (29. januar 2009. godine).

⁴⁰⁰ Miodrag Dragutinović, T. 12673–12674 (15. juni 2007. godine); svjedok PW-168, T. 15807–15808 (26. septembar 2007. godine).

⁴⁰¹ Vinko Pandurević, T. 32396 (3. mart 2009. godine). Dužnosti dežurnog oficira na IKM zavisile su od ozbiljnosti borbenog stanja na liniji fronta; dežurni oficir imao je direktnu mogućnost da posmatra front, da prima informacije od isturenih jedinica i

obavljao svakodnevnu obavezu koja je izvršavana “cijelih 24 sata”.⁴⁰² On je bio potčinjen komandantu brigade.⁴⁰³ U kasarni u preduzeću "Standard" bio je takođe pomoćnik dežurnog oficira, dok na IKM nije bilo nikoga.⁴⁰⁴ Po propisima, dežurni oficir na IKM nije mogao napustiti IKM a da nema zamjenu ili dopuštenje pretpostavljenog oficira.⁴⁰⁵ Kao opšte pravilo, dežurni oficir bio je na dužnosti 24 sata, počinjući između 07:00 i 08:00 sati, dok je pomoćnik dežurnog oficira bio na dužnosti od ponoći do 05:00 sati.⁴⁰⁶

168. Komandant Brigade bi definisao smjenu operativnog dežurstva naredjenjem.⁴⁰⁷ Na osnovu spiska koji je Štab sastavio, komandant brigade bi odlučivao o tome ko će biti na spisku dežurnih oficira.⁴⁰⁸ Ovu odluku bi provodio načelnik za operativno-nastavne poslove, koji je sačinjavao dnevni, sedmični ili mjesečni raspored na osnovu odluke komandanta brigade.⁴⁰⁹

169. Tokom svog dežurstva, dežurni oficir je morao biti u toku sa svim značajnim događajima u Brigadi i pratiti izvršavanje zadataka.⁴¹⁰ Dežurni oficir predstavljao je ključni punkt za sve informacije o neprijateljskim aktivnostima. Vanredni događaji prijavljivani su organu bezbjednosti. Komandanti bataljona morali su podnositi izvještaje samo ako je to iziskivala promjena na terenu.⁴¹¹

170. Dežurni oficir vodio je “bilježnicu” u koju je bilježio sve informacije koje su pristizale tokom njegovog dežurstva, čak i one lične prirode.⁴¹² Takođe je postojao “dnevnik” koji se u suštini zasnivao na informacijama iz Bilježnice, ali bi izostavljao lične stavke i informacije nevezane za funkcionisanje Brigade.⁴¹³ Dnevnik je pisan svakog dana na kraju dežurstva i činio je osnovu jutarnjih referisanja sa komandantom.⁴¹⁴ Pored Bilježnice i Dnevnika, postojao je takozvani “ratni dnevnik”, koji je vođen u Operativnom odjeljenju i koji je sadržao samo najznačajnije informacije u

da komunicira s dežurnim oficirima u kasarni u preduzeću "Standard". Vinko Pandurević, T. 32396–32397 (3. mart 2009. godine).

⁴⁰² Miodrag Dragutinović, T. 12620–12621 (14. juni 2007. godine).

⁴⁰³ *Ibid.*, T. 12762 (18. juni 2007. godine). V. takođe dokazni predmet 7D00442, Uputstvo o operativnom dežurnom oficiru u Zvorničkoj brigadi, str. 4 (gdje se navodi da je dežurni oficir potčinjen komandantu brigade).

⁴⁰⁴ Vinko Pandurević, T. 32396 (3. mart 2009. godine). Pomoćnik bi bio niži po činu. Miodrag Dragutinović, T. 12620–12621 (14. juni 2007. godine).

⁴⁰⁵ Vinko Pandurević, T. 32397 (3. mart 2009. godine).

⁴⁰⁶ Sreten Milošević, T. 33963 (15. juli 2009. godine).

⁴⁰⁷ Svjedok PW-168, T. 16165 (zatvorena sjednica) (10. oktobar 2007. godine). V. dokazni predmet 7D00442, Uputstvo o operativnom dežurnom oficiru Zvorničke brigade.

⁴⁰⁸ Svjedok PW-168, T. 16165 (zatvorena sjednica) (10. oktobar 2007. godine).

⁴⁰⁹ *Ibid.* Operativno odjeljenje je objavljivalo raspored dežurstava sedam dana unaprijed. Miodrag Dragutinović, T. 12620–12621 (14. juni 2007. godine).

⁴¹⁰ Miodrag Dragutinović, T. 12622–12623 (14. juni 2007. godine). Kada je riječ o funkcijama dežurnog oficira v. takođe dokazni predmet 5DP00699, Uputstvo za rad komandi - štabova JNA, 1983., članovi 65 i 66.

⁴¹¹ Miodrag Dragutinović, T. 12763–12766 (18. juni 2007. godine).

⁴¹² *Ibid.*, T. 12623–12624 (14. juni 2007. godine). V. dokazni predmet P00377, Bilježnica dežurnog oficira Zvorničke brigade, 29. maj – 27. juli 1995. godine.

⁴¹³ Miodrag Dragutinović, T. 12624 (14. juni 2007. godine). V. dokazni predmet 7DP00378, Dnevnik dežurnog oficira Zvorničke brigade, 12. februar 1995. godine - 3. januar 1996. godine.

⁴¹⁴ Miodrag Dragutinović, T. 12624 (14. juni 2007. godine).

vezi s funkcionisanjem Brigade i borbenim operacijama. On nije vođen svakodnevno, a ponekad je samo retroaktivno ažuriran.⁴¹⁵ Od ova tri dokumenta, Bilježnica je u najvećoj mjeri odražavala aktuelne događaje.⁴¹⁶

171. Dežurni oficir u kasarni u preduzeću "Standard" bio je obavezan da podnosi (redovne) pismene dnevne borbene izvještaje Komandi Drinskog korpusa najmanje dva puta u toku 24 sata, a takođe i usmene izvještaje, s učestalošću koja je varirala zavisno od perioda, ponekad svaka dva sata.⁴¹⁷ Jedan od daktilografa u štabnoj kancelariji prekucavao bi pismeni dnevni borbeni izvještaj koji je sastavljao dežurni oficir, nakon čega bi ga dežurni oficir nosio na teleprinter u prostoriji za šifrovanje.⁴¹⁸ Dežurni šifro-teleprinterista šifrovaio bi izvještaj i prosljeđivao ga Vrhovnoj komandi koristeći zaštićene komunikacije.⁴¹⁹ Poslije prosljeđivanja, kopija borbenog izvještaja čuvala bi se u Komandi brigade.⁴²⁰

172. Ti dnevni borbeni izvještaji dežurnog oficira, sastavljeni uglavnom od informacija primljenih od komandanata ili dežurnih oficira bataljona, bili bi otkucani ili u ime **Pandurevića** ili u ime Obrenovića, u zavisnosti od toga ko je komandovao u dotično vrijeme.⁴²¹ Tokom određenog perioda, bilo je obavezno da ili **Pandurević** ili Obrenović potpišu (redovne) pismene dnevne borbene izvještaje, ali budući da oni obično nisu bili u štabu, procedura je kasnije promijenjena tako da bi ih dežurni oficir mogao potpisivati i slati.⁴²²

173. Za razliku od dnevnih borbenih izvještaja, takođe su postojali vanredni borbeni izvještaji koji su izdavani samo ako je to bilo potrebno iz vanrednih razloga. Te vanredne borbene izvještaje koji su se bavili "vanrednim" događajima obično bi slao **Pandurević**, a ponekad i Obrenović.⁴²³

2. Civilna policija (snage MUP-a)

174. U julu 1995. godine, MUP nije imao ministra, a na njegovom čelu je bio zamjenik ministra Tomislav Kovač.⁴²⁴ On se sastojao od Resora javne bezbjednosti i Resora državne bezbjednosti.

⁴¹⁵ *Ibid.*, T. 12624–12625 (14. juni 2007. godine). V. dokazni predmet 7DP00384, Ratni dnevnik Zvorničke brigade, od 12. maja do 15. oktobra 1995. godine.

⁴¹⁶ Miodrag Dragutinović, T. 12626 (14. juni 2007. godine).

⁴¹⁷ Svjedok PW-168, T. 16165–16166 (zatvorena sjednica) (10. oktobar 2007. godine); Miodrag Dragutinović, T. 12627, 12629 (14. juni 2007. godine); dokazni predmet. 7D00442, Uputstvo o operativnom dežurnom oficiru u Zvorničkoj brigadi, tačka 14.

⁴¹⁸ Svjedok PW-168, T. 16167 (zatvorena sjednica) (10. oktobar 2007. godine).

⁴¹⁹ Svjedok PW-168, T. 16167 (zatvorena sjednica) (10. oktobar 2007. godine).

⁴²⁰ *Ibid.*, T. 16169 (zatvorena sjednica) (10. oktobar 2007. godine).

⁴²¹ *Ibid.*, T. 16168 (zatvorena sjednica) (10. oktobar 2007. godine).

⁴²² *Ibid.*, T. 16167 (zatvorena sjednica) (10. oktobar 2007. godine). Šifro-teleprinterista bi samo prosljeđivao otkucani potpis, a ne svojeručni potpis ili rukom pisane zabilješke. Svojeručni potpis primalac dokumenta stoga ne bi vidio; on bi vidio samo otkucani potpis. Ako bi oznaka "SR" bila dodata ispod otkucanog potpisa to bi značilo da je dotična osoba svojeručno potpisala dokument. *Ibid.*, T. 17178 (zatvorena sjednica) (30. oktobar 2007. godine).

⁴²³ *Ibid.*, T. 16168–16169 (zatvorena sjednica) (10. oktobar 2007. godine).

MUP je takođe imao jedinice koje su bile komponenta snaga bosanskih Srba za učestvovanje u borbenim dejstvima, tj. specijalnu brigadu policije (dalje u tekstu: SBP), koja je bila direktno podređena kabinetu ministra, i posebne jedinice policije (dalje u tekstu: PJP) organizovane na regionalnom nivou.⁴²⁵

175. Dok je SBP bio zasebno formirana borbena jedinica, PJP se sastojao od pripadnika redovnog sastava policije koji su bili organizovani u PJP-ove za potrebe izvođenja borbenih zadataka.⁴²⁶ PJP-ovi su bili dio centara javne bezbjednosti (dalje u tekstu: CJB-ovi) na regionalnom nivou i popunjavani su policajcima iz lokalnih stanica javne bezbjednosti (dalje u tekstu: SJB-ovi).⁴²⁷ Redovne policijske stanice bile su organizovane kao unutrašnje organizacione jedinice u okviru SJB-ova.⁴²⁸ SJB-ovi su bili dio Resora javne bezbjednosti MUP-a,⁴²⁹ dok je SBP u organizacionom smislu pripadala kabinetu ministra.⁴³⁰ Iako su SBP i PJP-ovi saradivali, oni nisu bili u hijerarhijskom odnosu.⁴³¹ Za vrijeme ratnog stanja, MUP bi kontrolisao i SBP i PJP-ove preko Štaba policijskih snaga Ministarstva.⁴³²

⁴²⁴ Dokazni predmet 4D00140, Informacija zamjenika ministra unutrašnjih poslova RS-a upućena Policijskoj upravi u Bijeljini, Komanda policijskih snaga MUP-a, 19. juni 1995. godine, s potpisom Tomislava Kovača; Dokazni predmet 4D00119, Memorandum zamjenika ministra unutrašnjih poslova RS-a upućen predsjedniku RS-a; Dokazni predmet P02852, Transkript razgovora predstavnika Tužilaštva s Ljubomirom Borovčaninom, 20. februar 2002. godine, str. 15–16 (gdje se konstatuje da u to vrijeme nije bilo ministra i da je Kovač bio “načelnik štaba”). V. takođe dokazni predmet P00094, Depeša s naredjenjem ministra upućena jedinicama MUP-a RS, 10. juli 1995. godine (upućena iz kabineta ministra, s potpisom Tomislava Kovača u svojstvu “komandanta štaba”); dokazni predmet 1D4D00394, Naredenje MUP -a od 13. jula 1995. godine, s potpisom zamjenika ministra Tomislava Kovača.

⁴²⁵ Mladen Bajagić, T. 26729–26731 (7. oktobar 2008. godine); dokazni predmet 4D00212, *Službeni glasnik RS-a*, br. 6/94 - Zakon o unutrašnjim poslovima, prečišćen tekst, 25. mart 1994. godine, članovi 14, 18, 21, 24; dokazni predmet 4D00448, Shema-struktura MUP-a u julu 1995. godine – shema br. 1a iz Izvještaja vještaka Bajagića; dokazni predmet 4D00459, Shema-Struktura Štaba policijskih snaga. Komandant PJP-a bio je pridružen Upravi policije koja je bila u sastavu Resora javne bezbjednosti. Mladen Bajagić, T. 26737–26738 (7. oktobar 2008. godine); dokazni predmet 4D00451, Struktura Resora javne bezbjednosti – shema br. 1a iz Izvještaja vještaka Bajagića. Pripadnici PJP-a i SBP-a često su zajedno izlazili na teren i dok su bili na terenu, njihovi zadaci su bili gotovo isti. Tim zajedničkim borbenim grupama komandovao je pripadnik SBP-a. Dobrisav Stanojević, T. 12868, 12904 (19. juni 2007. godine).

⁴²⁶ Dragan Nešković, T. 27465 (28. oktobar 2008. godine); svjedok PW-160, T. 8571–8572 (9. mart 2007. godine).

⁴²⁷ Dragan Nešković, T. 27450–27451 (28. oktobar 2008. godine).

⁴²⁸ Mladen Bajagić, T. 26699 (6. oktobar 2008. godine); dokazni predmet 4D00172, *Službeni glasnik srpskog naroda u BiH*, br. 4, 23. mart 1992. godine – Zakon o unutrašnjim poslovima, čl. 30.

⁴²⁹ Dokazni predmet 4D00144, Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji MUP-a, april 1994.; čl. 6. Komandant PJP-a bio je pridružen Upravi policije, koja je bila u sastavu Resora javne bezbjednosti. Mladen Bajagić, T. 26737–26738 (7. oktobar 2008. godine); dokazni predmet 4D00451, Struktura Resora javne bezbjednosti – shema br. 1a iz Izvještaja vještaka Bajagića.

⁴³⁰ Dokazni predmet 4D00144, Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji MUP-a, april 1994. godine, čl. 2; Mladen Bajagić, T. 26699 (6. oktobar 2008. godine).

⁴³¹ Mladen Bajagić, T. 26798 (8. oktobar 2008. godine); dokazni predmet 4D00459, Shema- Struktura Štaba policijskih snaga.

⁴³² Dokazni predmet P00422, *Službeni glasnik RS-a*, tom III, posebno izdanje br. 1, 29. novembar 1994. godine, str. 12 (na osnovu čl. 13 Zakona o primeni Zakona o unutrašnjim poslovima za vreme neposredne ratne opasnosti ili ratnog stanja, ministar unutrašnjih poslova rukovodi jedinicama policije preko Štaba komande policijskih snaga Ministarstva); dokazni predmet 4D00144, Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji MUP-a, april 1994. godine, čl. 57 (gdje se kaže: “U slučaju proglašenja ratnog stanja obavezuje se štab Ministarstva kojim rukovodi ministar [...]. Štab [...] sačinjavaju ministar, zamjenik ministra, rukovodilac resora javne i državne bezbjednosti, komandant specijalne brigade policije, komanda brigade i komandant posebnih jedinica policije. Pod snagama policije [...] smatraju se pripadnici specijalne brigade policije i pripadnici aktivnog i rezervnog sastava policije.”); Mladen Bajagić, T. 26800–26801 (8. oktobar 2008. godine); dokazni predmet 4D00459, Shema-Struktura Štaba policijskih snaga. Tokom 1995. godine, takođe je postojao Štab policijskih snaga u Zvorniku koji je pratio situaciju u tom sektoru. Načelnik Štaba policijskih snaga bio je Dragomir Vasić. Iako je Štab bio prvobitno lociran u CJB-u Zvornik, negdje u vrijeme pada Srebrenice on je premješten u policijsku stanicu u Bratuncu. Tokom tog perioda, Dragomir Vasić dijelio je kancelariju sa Miodragom Josipovićem, načelnikom SJB-a u Bratuncu. Dragan Nešković, T. 27418 (27. oktobar 2008. godine), T. 27445–27446, 27489 (28. oktobar 2008. godine); Nenad Filipović, T. 26981 (10. oktobar 2008. godine); Slaviša Simić, T.

(a) Specijalna brigada policije (SBP)

176. Tokom rata, SBP je funkcionisala kao borbena jedinica.⁴³³ Štab SBP-a bio je u Janji.⁴³⁴ U julu 1995., Goran Sarić je bio komandant, a **Borovčanin** je bio zamjenik komandanta SBP-a.⁴³⁵ Kao zamjenik komandanta SBP-a, **Borovčanin** nije mogao izdavati naređenja pripadnicima PJP-a.⁴³⁶

177. U julu 1995. godine, u sastavu Specijalne brigade policije bilo je više odreda koji su bili raspoređeni širom RS-a, kao i jedinica s policijskim psima.⁴³⁷ Svaki odred pokrivaio je neku konkretnu teritoriju; međutim, prema potrebi, odredi su upućivani na druga područja širom BiH pod komandom VRS-a aktivnom na dotičnom području.⁴³⁸ Lokacije odreda poklapale su se sa štabovima CJB-a.⁴³⁹

(b) 2. Odred iz Šekovića

178. Jedan od odreda SBP-a bio je 2. odred iz Šekovića.⁴⁴⁰ U julu, taj odred je bio pod komandom Radeta Čturića sa nadimkom Oficir.⁴⁴¹ Čturićevi neposredni pretpostavljeni bili su Sarić i **Borovčanin**.⁴⁴²

179. Odred je imao tri pješadijska voda, kao i pozadinski vod, pri čemu je svaki od njih imao od 20 do 30 ljudi.⁴⁴³ Odred je imao minobacačku podršku, jednu pragu, dva tenka T-55 i oklopno

27491–27493 (28. oktobar 2008. godine); dokazni predmet 4D00244, MUP RS, CJB Zvornik – Izvještaj sa sastanka Štaba policijskih snaga Centra, s potpisom načelnika Centra Dragomira Vasića, 21. mart 1995. godine.

⁴³³ Svjedok PW-160, T. 8571 (9. mart 2007. godine); Mladen Bajagić, T. 26746–26747 (7. oktobar 2008. godine), gdje se takođe upućuje na dokazni predmet 4D00192, Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji Ministarstva unutrašnjih poslova u uslovima neposredne ratne opasnosti, septembar 1992. godine, čl. 23. Za sveobuhvatan spisak zadataka SBP-a, v. takođe dokazni predmet 4D00144, Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji MUP-a april 1994. godine, član 2 za SBP (gdje se navodi da SBP “izvršava posebne poslove i zadatke, i to: učešće u borbenim dejstvima, neutralisanje diverzantsko-terorističkih grupa i pojedinaca, uspostavljanje u većem obimu narušenog javnog reda i mira, vrši odbrambene pripeme ratnog sastava Brigade, vrši stručno osposobljavanje pripadnika Brigade, [...] izvršava i druge poslove i zadatke koji joj se narede od strane ministra”).

⁴³⁴ Svjedok PW-160, T. 8570–8571 (9. mart 2007. godine). Janja je selo koje se nalazi na 12 kilometara od Bijeljine. *Ibid.*, T. 8571 (9. mart 2007. godine).

⁴³⁵ Mendeljev Đurić, T. 10797 (1. maj 2007. godine); Dragan Nešković, T. 27437 (28. oktobar 2008. godine). U julu 1995. godine, Sarić je bio podređen Tomislavu Kovaču. Svjedok PW-160, T. 8572, 8574 (9. mart 2007. godine).

⁴³⁶ Dragan Nešković, T. 27437 (28. oktobar 2008. godine). Nešković, pripadnik PJP-a pri SJB u Bratuncu, u svom svjedočenju je rekao da bi on pomogao ako bi **Borovčanin** zatražio nekakvu pomoć, na primjer, ako bi želio da telefonira iz njihovih prostorija ili pošalje telegram ali se to moralo zabilježiti. *Ibid.*, T. 27437–27438 (28. oktobar 2008. godine).

⁴³⁷ Svjedok PW-160, T. 8570 (9. mart 2007. godine); Mendeljev Đurić, T. 10797–10798 (1. maj 2007. godine). Mladen Bajagić, T. 26750–26751 (7. oktobar 2008. godine) (gdje se navodi da je broj odreda porastao sa sedam na devet odreda). Odredi su bili locirani u Bijeljini, na Jahorini, u Šekovićima, Doboju, Banjoj Luci, i Prijedoru. Svjedok PW-160, T. 8570 (9. mart 2007. godine); Mendeljev Đurić, T. 10798 (1. maj 2007. godine); dokazni predmet 4D00144, Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji MUP-a, april 1994. godine, član 2. Za strukturu specijalnog odreda policije, v. dokazni predmet 4D00455, Shema br. 5 iz Izvještaja vještaka Bajagića – Struktura Specijalnog odreda policije u julu 1995.

⁴³⁸ Mendeljev Đurić, T. 10798 (1. maj 2007. godine); T.10906 –10907 (3. maj 2007. godine).

⁴³⁹ Mladen Bajagić, T. 26749 (7. oktobar 2008. godine); dokazni predmet 4D00499, Izvještaj vještaka Mladena Bajagića – Organizacija i nadležnost MUP-a RS (1992.-1995. godine), par. 130.

⁴⁴⁰ Predrag čelić, T. 13458 (28. juni 2007. godine).

⁴⁴¹ Predrag čelić, T. 13458–13459 (28. juni 2007. godine); Milenko Pepić, T. 13539 (9. juli 2007. godine). Čturić je preuzeo komandu od Miloša Stupara sredinom juna 1995. godine. Predrag čelić, T. 13459 (28. juni 2007. godine); Milenko Pepić, T. 13539 (9. juli 2007. godine).

vozilo s trocijevnim oruđem, takođe poznato kao BOV.⁴⁴⁴ Pripadnici odreda imali su ručne granate i mitraljez M-84.⁴⁴⁵ Uniformu odreda činili su ili maskirni kombinezon ili dvodijelna sivomaslinasta maskirna uniforma s amblemom na lijevom ramenu na kom je pisalo “Specijalna brigada – policije”, s brojem u sredini i zastavom sa grbom i dvoglavi orlom.⁴⁴⁶

(c) Jahorinski regruti

180. U Centru za obuku na Jahorini (dalje u tekstu: Objekat za obuku na Jahorini) bili su smješteni policajci na obuci, regruti koji su služili vojni rok u MUP-u i dezerteri koji su bili zarobljeni i tamo raspoređeni radi obuke (dalje u tekstu: Jahorinski regruti).⁴⁴⁷ Obuku su vršili inspektori MUP-a i instruktori SBP-a.⁴⁴⁸ Duško Jević, s nadimkom Staljin, bio je pomoćnik komandanta za operativno-nastavne poslove i obuku u SBP-u i načelnik Objekta za obuku na Jahorini.⁴⁴⁹ Bio je odgovoran komandantu SBP-a Sariću, a u njegovom odsustvu, **Borovčaninu**.⁴⁵⁰

181. Jahorinski regruti formirali su dvije čete kojima su komandovali pripadnici redovnog sastava SBP-a; 1. četom komandovao je Mendeljev Đurić zvani Mane, a 2. četom komandovao je Neđo Ikonić.⁴⁵¹ Duško Jević bio je njihov neposredni pretpostavljeni.⁴⁵² Svaka od četa sastojala se

⁴⁴² Predrag čelić, T. 13459, 13462–13463 (28. juni 2007. godine); Milenko Pepić, T. 13539 (9. juli 2007. godine).

⁴⁴³ Predrag čelić, T. 13459–13460, 13494 (28. juni 2007. godine); Milenko Pepić, T. 13540, 13581–13582 (9. juli 2007. godine). Komandir 1. voda bio je Marko Aleksić. Komandir 2. voda bio je ranjen u Sarajevu; umjesto njega, 2. vod je primao naređenja od komandanta odreda Čutura. Komandir 3. voda, takođe poznatog pod nazivom “Skelanski” vod, bio je Milenko Trifunović sa nadimkom čop. Predrag čelić, T. 13459–13461 (28. juni 2007. godine); Milenko Pepić, T. 13540–13541 (9. juli 2007. godine).

⁴⁴⁴ Predrag čelić, T. 13461 (28. juni 2007. godine).

⁴⁴⁵ *Ibid.*, T. 13461–13462, 13501–13502 (28. juni 2007. godine); Milenko Pepić, T. 13542 (9. juli 2007. godine).

⁴⁴⁶ Predrag čelić, T. 13462, 13501 (28. juni 2007. godine); Milenko Pepić, T. 13541–13542 (9. juli 2007. godine). Oni nisu nosili bijele oprtače. Predrag čelić, T. 13501 (28. juni 2007. godine).

⁴⁴⁷ Milan Stojčinović, T. 27598–27599, 27602 (30. oktobar 2008. godine), gdje se upućuje na dokazni predmet 4D00094, Izvještaj o radu MUP-a za 1995. godinu, str. 2; svjedok PW-160, T. 8571 (9. mart 2007. godine), T. 8647 (djelimično zatvorena sjednica) (12. mart 2007. godine); svjedok PW-100, T. 14789 (5. septembar 2007. godine). Objekat za obuku nalazio se u hotelu “Jahorina”. Svjedok PW-160, T. 8568 (9. mart 2007. godine). Svjedok PW-100, Jahorinski regrut, prolazio je obuku u vezi s fizičkom spremnošću, naoružanjem, minama, gađanjem, situacijama s taocima i projektilima za ručni raketni bacač. Svjedok PW-100, 14797–14798 (5. septembar 2007. godine). Pretresno vijeće ima u vidu **Borovčaninovu** tvrdnju da je objekat za obuku na Jahorini bio u sastavu MUP-a, ali ne u sastavu SBP-a i da je “jedina veza između [SBP-a] i Centra za obuku MUP-a na Jahorini bila ta da su neki od instruktora slučajno bili pripadnici [SBP]. Borovčaninov završni podnesak, par. 28. V. dolje, par. 1567, fusnota 4867, gdje se Pretresno vijeće osvrće na tu tvrdnju.

⁴⁴⁸ Mendeljev Đurić, T. 10843–10844 (2. maj 2007. godine); svjedok PW-160, T. 8647 (djelimično zatvorena sjednica) (12. mart 2007. godine).

⁴⁴⁹ Milan Stojčinović, T. 27573–27574 (29. oktobar 2008. godine); svjedok PW-100, T. 14789, 14799–14800 (5. septembar 2007. godine); svjedok PW-160, T. 8569 (djelimično zatvorena sjednica) (9. mart 2007. godine), T. 8647 (djelimično zatvorena sjednica) (12. mart 2007. godine).

⁴⁵⁰ Svjedok PW-160, T. 8569 (djelimično zatvorena sjednica) (9. mart 2007. godine).

⁴⁵¹ Svjedok PW-100, T. 14791–14792 (5. septembar 2007. godine); Mendeljev Đurić, T. 10792, 10796–10797 (1. maj 2007. godine). Svaka četa bila je podijeljena u tri ili četiri voda koje su predvodili pripadnici redovnog sastava SBP-a. Svjedok PW-100, T. 14792, 14794, 14797 (5. septembar 2007. godine); svjedok PW-160, T. 8572 (9. mart 2007. godine).

⁴⁵² Mendeljev Đurić, T. 10797 (1. maj 2007. godine).

od oko 100 ljudi.⁴⁵³ Rekrutima su izdavane dvodijelne maskirne uniforme bez ikakvih oznaka, automatska puška i svjetloplavi pancirni prsluk.⁴⁵⁴ Nisu imali ni oklopna vozila ni tenkove.⁴⁵⁵

(d) Posebne jedinice policije (PJP-ovi) Centra javne bezbjednosti u Zvorniku (CJB)

182. Na podrinjskom području, PJP-ovi su bili organizovani u CJB-u, koji se nalazio u Zvorniku i na čijem je čelu bio Dragomir Vasić.⁴⁵⁶ Zamjenik načelnika CJB-a u Zvorniku bio je Mane Đurić.⁴⁵⁷ SJB-ovi podređeni CJB-u Zvornik nalazili su se u Zvorniku, Bratuncu, Skelanima, Milićima, Vlasenici i Šekovićima.⁴⁵⁸ CJB u Zvorniku je imao šest četa PJP; u sastavu svih četa bili su policajci iz svih SJB-ova u okviru CJB-a.⁴⁵⁹ Komandir 1. čete PJP-a pri CJB-u u Zvorniku bio je Radomir Pantić.⁴⁶⁰

183. Prilikom obavljanja redovnih policijskih dužnosti, pripadnici PJP-a nosili su plavu maskirnu policijsku uniformu sa amblemom na lijevom ramenu na kojem je pisalo "policija".⁴⁶¹ Međutim, kada su učestvovali u borbama kao pripadnici PJP-a, oni su nosili sivomaslinaste maskirne uniforme sa policijskim oznakama.⁴⁶² U borbama su nosili automatsko oružje, a ne pištolje za svakodnevne dužnosti.⁴⁶³ Komandiri čete, zamjenici komandira i komandiri vodova u četama PJP-a bili su snabdjeveni motorolama.⁴⁶⁴ Čete PJP-a nisu imale oklopna vozila, artiljerijske jedinice ili minobacačka odjeljenja.⁴⁶⁵ Nisu imale medicinski tim ili pozadinski vod; VRS je bio zadužen za

⁴⁵³ Svjedok PW-160, T. 8572–8573 (9. mart 2007. godine).

⁴⁵⁴ Svjedok PW-100, T. 14790 (5. septembar 2007. godine); svjedok PW-160, T. 8577–8578 (9. mart 2007. godine). Uniforme koje su nosili Jahorinski regruti predstavljale su različite verzije maskiranih uniformi koje su nosili pripadnici redovnih jedinica SBP-a i nisu bile iste boje. *Ibid.*, T. 8577 (9. mart 2007. godine); Mendeljev Đurić, T. 10847 (2. maj 2007. godine).

⁴⁵⁵ Svjedok PW-160, T. 8578 (9. mart 2007. godine).

⁴⁵⁶ Dragan Nešković, T. 27415 (27. oktobar 2008. godine), T. 27451 (28. oktobar 2008. godine).

⁴⁵⁷ Slaviša Simić, T. 27493 (28. oktobar 2008. godine). Pretresno vijeće napominje da pomenutog Maneta Đurića treba razlikovati od Mendeljeva Đurića zvanog Mane, koji je komandovao jednom četom Jahorinskih regruta. V. gore, para. 181.

⁴⁵⁸ Dokazni predmet 4D00144, Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji MUP-a, april 1994. godine, čl. 9; Dragan Nešković, T. 27451 (28. oktobar 2008. godine). U julu 1995. godine, načelnik SJB-a u Bratuncu bio je Miodrag Josipović, dok je komandant bio Slavoljub Mladenović. Svjedok PW-170, T. 17873 (zatvorena sjednica) (19. novembar 2007. godine); Slaviša Simić, T. 27489 (28. oktobar 2008. godine).

⁴⁵⁹ Dobrisav Stanojević, T. 12867, 12903 (19. juni 2007. godine); Nenad Filipović, T. 26981–26982 (10. oktobar 2008. godine); Žarko Zarić, T. 26910 (9. oktobar 2008. godine).

⁴⁶⁰ Žarko Zarić, T. 26908 (9. oktobar 2008. godine). Zamjenik je bio Radoslav Stuparević. U sastavu 1. čete PJP bilo je oko šezdeset ljudi podijeljenih u tri voda. *Ibid.*; Dobrisav Stanojević, T. 12867, 12904 (19. juni 2007. godine).

⁴⁶¹ Dragan Nešković, T. 27413 (27. oktobar 2008. godine); Slaviša Simić, T. 27488–27489 (28. oktobar 2008. godine); Nenad Filipović, T. 26980, 27010–27011 (10. oktobar 2008. godine); Žarko Zarić, T. 26909–26910 (9. oktobar 2008. godine). Većina automobila policijske stanice u Bratuncu bili su marke folksvagen golf. Dragan Nešković, T. 27467–27468 (28. oktobar 2008. godine). Dva automobila bila su ofarbana u policijske boje, plavu i bijelu, jedan automobil bio je tamnocrvene dok je drugi bio tamnoplave ili indigo boje. U njima su bile radio - stanice za dvosmjernu komunikaciju. *Ibid.*, T. 27467–27468, 27470 (28. oktobar 2008. godine).

⁴⁶² Žarko Zarić, T. 26910 (9. oktobar 2008. godine); Dobrisav Stanojević, T. 12868–12869 (19. juni 2007. godine); Nenad Filipović, T. 26982–26983 (10. oktobar 2008. godine).

⁴⁶³ Nenad Filipović, T. 26983 (10. oktobar 2008. godine); Zoran Janković, T. 27350 (23. oktobar 2008. godine).

⁴⁶⁴ Nenad Filipović, T. 26983, 26992 (10. oktobar 2008. godine); Zoran Janković, T. 27350–27351 (23. oktobar 2008. godine).

⁴⁶⁵ Nenad Filipović, T. 26984 (10. oktobar 2008. godine).

obezbjedivanje hrane i municije.⁴⁶⁶ Kada im je bio potreban prevoz radi obavljanja zadataka na terenu, čete PJP-a ne bi koristile redovne policijske automobile nego autobuse.⁴⁶⁷

(e) Prepotčinjavanje jedinica MUP-a VRS-u

184. Član 14 Zakona o primeni Zakona o unutrašnjim poslovima za vreme neposredne ratne opasnosti ili ratnog stanja predviđao je da se snage MUP-a koje se naredbom vrhovnog komandanta snaga bosanskih Srba upućuju na borbena dejstva prepotčinjavaju komandantu jedinice VRS-a u čijoj zoni odgovornosti izvršavaju borbene zadatke.⁴⁶⁸ Međutim, u njemu je dalje propisano da snagama MUP-a, “neposredno komanduje određeni komandant – pripadnik [MUP-a] [...] [Z]a vreme dok su prepotčinjeni [VRS-u], zadržavaju svoju formaciju i ne mogu se rasparčavati i razdvajati”.⁴⁶⁹ To je bilo propisano za svaku konkretnu aktivnost, na primjer za borbena dejstva ili pretraživanje terena, bez obzira na to da li su jedinice MUP-a bile prepotčinjene VRS-u.⁴⁷⁰

185. Naređenjem ministra od 10. jula 1995. godine, **Borovčanin** je određen za komandanta jedinice MUP-a u čijem su sastavu bili: 2. odred iz Šekovića; 1. četa PJP-a iz Zvornika; mješovita četa združenih snaga MUP-a iz RS-a i Republike Srpske Krajine; i četa Jahorinskih regruta.⁴⁷¹ Jedinici MUP-a je naređeno da 11. jula ode u “rejon Srebrenice”, gdje je **Borovčanin** kao komandant jedinice morao izvještavati Krstića.⁴⁷²

3. Civilna zaštita

186. Civilnu zaštitu osnovala je Vlada RS-a u svrhu odbrane civilnog stanovništva.⁴⁷³ Ona se sastojala od nekoliko jedinica za “opštu namjenu” i “specijalizovan[ih] jedinica”, uključujući radni

⁴⁶⁶ *Ibid.*, T. 26983–26984 (10. oktobar 2008. godine); Zoran Janković, T. 27351 (23. oktobar 2008. godine); Dokazni predmet P00422, *Službeni glasnik RS-a*, tom III, posebno izdanje br. 1, 29. novembar 1994. godine, str. 12 (na osnovu člana 14 Zakona o primeni Zakona o unutrašnjim poslovima za vreme neposredne ratne opasnosti ili ratnog stanja, komandant kojem je prepotčinjena policijska jedinica, u zoni u kojoj policijske snage izvršavaju borbene zadatke, obezbeđuje logističku podršku policijskoj jedinici, kao i ostalim jedinicama VRS-a).

⁴⁶⁷ Nenad Filipović, T. 26984 (10. oktobar 2008. godine); Zoran Janković, T. 27351–27352 (23. oktobar 2008. godine).

⁴⁶⁸ Dokazni predmet P00422, *Službeni glasnik RS-a*, tom III, posebno izdanje br. 1, 29. novembar 1994. godine, str. 12. V. Milomir Savčić, T. 15287–15288 (12. septembar 2007. godine); Dobrisav Stanojević, T. 12873 (19. juni 2007. godine); Dokazni predmet P00008, Naređenje predsjednika RS-a, 22. april 1995. godine.

⁴⁶⁹ Dokazni predmet P00422, *Službeni glasnik RS-a*, tom III, posebno izdanje br. 1, 29. novembar 1994. godine, str. 12. V. takođe dokazni predmet P00008, Naređenje predsjednika RS, 22. april 1995. godine.

⁴⁷⁰ Svedok PW-168, T. 16152–16153 (10. oktobar 2007. godine) (zatvorena sjednica). Dobrisav Stanojević objasnio je pojam “prepotčinjavanja” rekavši da je, iako je VRS vodio borbene operacije, PJP predstavljao “dopunu” koja je bila povremeno angažovana prema potrebi. Dobrisav Stanojević, T. 12873 (19. juni 2007. godine).

⁴⁷¹ Dokazni predmet P00094, Depeša ministra upućena jedinicama MUP-a RS, 10. juli 1995. godine, (gdje se u relevantnim dijelovima navodi: “1) Izdvojiti dio snaga MUP-a RS koji učestvuje u borbenim dejstvima na sarajevskom ratištu i uputiti kao samostalnu jedinicu u rejonu Srebrenice u toku sutrašnjeg dana 11.07.1995. g. 2) U sastav jedinice ulaze Drugi specijalni odred policije iz Šekovića, Prva četa PJP CJB Zvornik, mješovita četa združenih snaga MUP-a RSK-a, Srbije i Republike Srpske i četa iz kampa Centra za obuku na Jahorini. 3) Za komandanta jedinice MUP-a određujem Ljubišu Borovčanina zamjenika komandanta Specijalne brigade policije.”).

⁴⁷² Dokazni predmet P00094, Depeša s naređenjem ministra upućena jedinicama MUP-a RS, 10. juli 1995. godine.

⁴⁷³ Svedok PW-170, dokazni predmet P02960, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 7863, 7895 (20. april 2004. godine).

vod za izvršavanje radnih obaveza koji je bio angažovan sve vrijeme.⁴⁷⁴ Civilna zaštita bila je organizovana na državnom, regionalnom i opštinskom nivou.⁴⁷⁵ U njenom sastavu su uglavnom bili ljudi koji nisu bili sposobni za vojnu službu, ali su ipak bili radno sposobni.⁴⁷⁶

187. Na opštinskom nivou, na čelu Štaba Civilne zaštite bio je predsjednik Izvršnog odbora, a u njegovom sastavu su bili načelnik štaba iz Ministarstva odbrane, jedan član iz policije i jedan član iz vojske, te nekoliko članova određenih da se staraju o provođenju posebnih mjera i aktivnosti kao što su prva pomoć, zaštita i spašavanje od požara, nadzor i "asanacija" ili čišćenje terena.⁴⁷⁷

188. U Bratuncu su dvije jedinice bile zadužene za asanaciju ili čišćenje terena. Postojala je jedinica za radnu obavezu (dalje u tekstu: Jedinica radne obaveze) koja je bila pridružena opštini i bila je sve vrijeme angažovana. Ona je takođe bila raspoređena da pomaže organizacijama kao što je Crveni krst, da pomaže prilikom utovara i istovara humanitarne pomoći.⁴⁷⁸ Pored toga, postojao je vod za asanaciju ili čišćenje terena (dalje u tekstu: Jedinica asanacije) koji je povremeno angažovan na čišćenju okoline.⁴⁷⁹ On je bio pridružen komunalnom preduzeću "Rad", a na njegovom čelu je bio Dragan Mirković, direktor preduzeća, koji je takođe bio član Štaba Civilne zaštite.⁴⁸⁰ U Jedinici radne obaveze je bilo oko 20 ljudi, a u Jedinici asanacije deset do 15 ljudi.⁴⁸¹

189. Oprema koja je bila na raspolaganju Jedinici radne obaveze bila je ograničena i obuhvatala je traktor, vozilo Lada, pogrebna kola i razne motorne alate.⁴⁸² Jedinica asanacije je na raspolaganju imala traktor, kamion FAP, skip i vozilo za odvoženje otpada.⁴⁸³ U slučajevima kada su bili potrebni vozila ili oprema koji pripadaju preduzećima u državnom vlasništvu, njih je moglo mobilisati Ministarstvo odbrane.⁴⁸⁴ Na taj način je korišten jedan utovarivač marke ULT koji je bio u vlasništvu preduzeća "Gradina".⁴⁸⁵

⁴⁷⁴ *Ibid.*, BT. 7862 (20. april 2004. godine).

⁴⁷⁵ Svjedok PW-170, dokazni predmet P02960, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 7863 (20. april 2004. godine).

⁴⁷⁶ *Ibid.*, BT. 7934 (20. april 2004. godine); svjedok PW-170, T. 17914 (zatvorena sjednica) (19. novembar 2007. godine). Nekoliko djelimično sposobnih pripadnika bilo je naoružano. Svjedok PW-170, T. 17914 (zatvorena sjednica) (19. novembar 2007. godine).

⁴⁷⁷ Svjedok PW-170, dokazni predmet P02960, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 7863–7864, 7895–7897 (20. april 2004. godine). U vojnom kontekstu, "asanacija" ili čišćenje terena vezivalo se za uklanjanje i transport ranjenih i poginulih boraca i pokopavanje poginulih. *Ibid.*, BT. 7864–7865 (20. april 2004. godine); Ostoja Stanišić, T. 11733–11734 (17. maj 2007. godine).

⁴⁷⁸ Svjedok PW-170, dokazni predmet P02960, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 7864–7865 (20. april 2004. godine).

⁴⁷⁹ *Ibid.*, BT. 7864–7866 (20. april 2004. godine).

⁴⁸⁰ *Ibid.*, BT. 7864–7866 (20. april 2004. godine). Javna komunalna preduzeća kao što je "Rad" postojala su u svim gradovima u BiH. Svjedok PW-161, T. 9541 (djelimično zatvorena sjednica) (27. mart 2007. godine).

⁴⁸¹ Svjedok PW-170, T. 17913–17914 (zatvorena sjednica) (19. novembar 2007. godine).

⁴⁸² Svjedok PW-170, dokazni predmet P02960, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 7866 (20. april 2004. godine).

⁴⁸³ *Ibid.*

⁴⁸⁴ *Ibid.*, BT. 7867 (20. april 2004. godine).

⁴⁸⁵ *Ibid.*

190. Naređenja o izvršenju mjera Civilne zaštite izdavao bi Izvršni odbor.⁴⁸⁶ Jedinice Civilne zaštite mogle su biti raspoređene da pomažu VRS-u, ako bi ona to zatražila, ali je za to uvijek bilo potrebno naređenje Izvršnog odbora.⁴⁸⁷ Civilna zaštita i VRS su djelovali zajedno i koordinirali aktivnosti, ali je svako od njih imao svoj komandni lanac.⁴⁸⁸

C. Period koji je prethodio vojnom napadu na Srebrenicu i Žepu (od januara do jula 1995. godine)

1. Odnosi između UNPROFOR-a i strana u sukobu

191. U januaru 1995. godine, bataljon UNPROFOR-a iz Nizozemske (dalje u tekstu: Nizozemski bataljon), pod komandom potpukovika Thomasa Karremansa, stigao je po sistemu rotacije u srebreničku enklavu.⁴⁸⁹ Nizozemski bataljon je imao mali komandni centar u Srebrenici (dalje u tekstu: baza čete Bravo) i jednu veću bazu (dalje u tekstu: četa Charlie) oko pet kilometara sjeverno od Srebrenice u Potočarima, gdje je bio smješten štab.⁴⁹⁰ Trinaest posmatračkih položaja (dalje u tekstu: posmatrački položaji) bilo je postavljeno duž granice enklave.⁴⁹¹ U srebreničkoj enklavi su takođe bili raspoređeni Vojni posmatrači Ujedinjenih nacija (dalje u tekstu: vojni posmatrači UN-a), koji su imali zadatak da prate kršenja sporazuma o prekidu vatre.⁴⁹² Kancelarija vojnih posmatrača UN-a nalazila se u zgradi pošte (dalje u tekstu: PTT) u blizini bolnice u Srebrenici.⁴⁹³

192. Pieter Boering, koji je predstavljao Nizozemski bataljon, održavao je jednom sedmično sastanke sa 28. divizijom ABiH u Srebrenici, najčešće u zgradi PTT-a.⁴⁹⁴ Do početka ili sredine februara 1995. godine imenovana osoba za vezu bio je Naser Orić, komandant 28. divizije ABiH, koga je kasnije zamijenio Ramiz Bećirović, načelnik štaba 28. divizije.⁴⁹⁵ Pitanja o kojima je razgovarano na tim sastancima odnosila su se na razoružanje, krijumčarenje, napuštanje enklave od strane civila i držanje depoa oružja u Srebrenici.⁴⁹⁶ U odnosima između ABiH i UNPROFOR-a

⁴⁸⁶ *Ibid.*, BT. 7875 (20. april 2004. godine).

⁴⁸⁷ Svjedok PW-170, dokazni predmet P02960, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 7888, 7890 (20. april 2004. godine).

⁴⁸⁸ *Ibid.*, BT. 7891 (20. april 2004. godine).

⁴⁸⁹ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 42; Robert Franken, T. 2435–2436 (16. oktobar 2006. godine).

⁴⁹⁰ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 39; Rupert Smith, T. 17479–17480 (5. novembar 2007. godine); Leendert van Duijn, T. 2260 (27. septembar 2006. godine); Pieter Boering, T. 1870 (19. septembar 2006. godine).

⁴⁹¹ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 40.

⁴⁹² Joseph Kingori, T. 19156 (12. decembar 2007. godine).

⁴⁹³ *Ibid.*, T. 19156 (12. decembar 2007. godine), T. 19417 (11. januar 2008. godine). Mali centar za vezu ABiH bio je lociran u istoj zgradi. *Ibid.*, T. 19161 (12. decembar 2007. godine), T. 19186 (13. decembar 2007. godine); Pieter Boering, T. 2029 (22. septembar 2006. godine), T. 2179 (26. septembar 2006. godine).

⁴⁹⁴ Pieter Boering, T. 1881 (19. septembar 2006. godine), T. 2029 (22. septembar 2006. godine).

⁴⁹⁵ *Ibid.*, T. 1880–1881 (19. septembar 2006. godine); Robert Franken, T. 2437 (16. oktobar 2006. godine), T. 2594 (17. oktobar 2006. godine). V. takođe Joseph Kingori, T. 19160 (12. decembar 2007. godine).

⁴⁹⁶ Pieter Boering, T. 1882 (19. septembar 2006. godine).

bilo je teškoća. Na primjer, ABiH je sprečavala Nizozemski bataljon da pristupi području pod njenom kontrolom u zapadnom dijelu srebreničke enklave, poznatom pod nazivom “trougao bandera”.⁴⁹⁷ U februaru 1995. godine, ABiH je uzela za taoce vojnike Nizozemskog bataljona koji su pokušavali da patroliraju na tom području.⁴⁹⁸

193. Boering se takođe redovno sastajao sa VRS-om.⁴⁹⁹ Glavna osoba za kontakt s Nizozemskim bataljonom bio je Momir Nikolić, načelnik za obavještajno-bezbjednosne poslove u Bratunačkoj brigadi.⁵⁰⁰ Većina tih sastanaka održavana je u blizini posmatračkog položaja Papa Nizozemskog bataljona, blizu Žutog Mosta (dalje u tekstu: Žuti Most), koji se nalazio na sjevernoj granici enklave između Potočara i Bratunca.⁵⁰¹ Pitanja o kojima je raspravljano na tim sastancima odnosila su se na teškoće s konvojima i zalihama.⁵⁰² Tokom jednog uvodnog sastanka održanog u januaru 1995. godine između Nizozemskog bataljona i VRS-a, komandant Drinskog korpusa Živanović je izjavio da je za VRS najznačajnije pitanje da enklava bude demilitarizovana jer će, u suprotnom, izgubiti pravo na postojanje.⁵⁰³

194. Dana 31. decembra 1994. godine potpisan je novi Sporazum o prekidu neprijateljstava između VRS-a i ABiH.⁵⁰⁴ U tom sporazumu su utvrđeni principi slobodnog kretanja UNPROFOR-a i drugih međunarodnih organizacija, naročito UNHCR-a.⁵⁰⁵ Praktične pojedinosti tih principa dalje su dogovorene između UNPROFOR-a i VRS-a, što je rezultiralo Sporazumom o principima slobode kretanja od 31. januara 1995. godine.⁵⁰⁶

195. Nijedna strana nije bila zadovoljna provođenjem Sporazuma između VRS-a i UNPROFOR-a od 31. januara. Glavni štab VRS-a je 12. februara informisao svoje korpuse o tom sporazumu i

⁴⁹⁷ *Ibid.*, T. 1885 (19. septembar 2006. godine); Robert Franken, T. 2441–2442 (16. oktobar 2006. godine), T. 2601–2604 (17. oktobar 2006. godine).

⁴⁹⁸ Robert Franken, T. 2601–2602 (17. oktobar 2006. godine); Pieter Boering, T. 1884–1885 (19. septembar 2006. godine); Eelco Koster, T. 31183119 (27. oktobar 2006. godine). To je bilo u blizini ili posmatračkog položaja Bravo ili posmatračkog položaja Charlie. Pieter Boering pokušao je da organizuje njihovo puštanje na slobodu, ali je takođe uzet za taoce na tri dana. Pieter Boering, T. 1884–1885 (19. septembar 2006. godine).

⁴⁹⁹ Pieter Boering, T. 1874 (19. septembar 2006. godine).

⁵⁰⁰ *Ibid.*, T. 1869, 1873–1874 (19. septembar 2006. godine).

⁵⁰¹ *Ibid.*, T. 1874–1875 (19. septembar 2006. godine); Joseph Kingori, T. 19167–19168 (13. decembar 2007. godine); Robert Franken, T. 2588 (17. oktobar 2006. godine).

⁵⁰² Pieter Boering, T. 1875 (19. septembar 2006. godine).

⁵⁰³ *Ibid.*, T. 1869, 1907–1908 (19. septembar 2006. godine). Tužilaštvo je Boeringu predočilo izjavu koju je on 1998. godine dao istražiteljima tužilaštva: “General Živanović je tokom prijema održao dugačak govor, u kom je objasnio da ima kuću u enklavi i da se želi tamo vratiti. On je takođe rekao da Nizozemski bataljon mora demilitarizovati enklavu jer će, u suprotnom, biti srušena sa zemljom.” Boering je potvrdio svoju raniju izjavu. *Ibid.*

⁵⁰⁴ Dokazni predmet 5D01292, Naređenje Glavnog štaba VRS-a, Realizacija sporazuma o potpunom prekidu neprijateljstava potpisanog 31. decembra 1994. godine, s Dodatkom, str. 6–7. V. gore, par. 100.

⁵⁰⁵ *Ibid.*, par. 5.

⁵⁰⁶ Dokazni predmet 5D01404, Principi slobode kretanja, s potpisima Brinkmana i Tolimira, 31. januar 1995. godine. Principi slobodnog kretanja koji su utvrđeni i sporazumu trebali su da stupe na snagu 1. februara 1995. godine i konkretno se odnose na “kretanje UNPROFOR-a po teritoriji pod kontrolom Srba”. *Ibid.*

naveo da UNPROFOR pokušava da izbjegne izvršavanje obaveza utvrđenih u sporazumu.⁵⁰⁷ Naglašene su važeće procedure, uključujući prethodno odobravanje konvoja UNPROFOR-a i detaljne kontrole konvoja.⁵⁰⁸ UNPROFOR je takođe bio nezadovoljan provođenjem sporazuma i napisмено se žalio VRS-u da to dovodi do “oštrih restrikcija [...] pravila koja regulišu slobodu kretanja”, što se “vrlo negativno odrazil[o]” na izvršenje zadataka UNPROFOR-a.⁵⁰⁹

196. Jedan izvještaj UNPROFOR-a upućenom sjedištu UN-a u New Yorku, koji se odnosi na prva dva mjeseca 1995. godine, pokazuje da je UNPROFOR bio isfrustriran i ponašanjem bosanske Vlade i ABiH, za koje je smatrao da se sa sve većom nepopustljivošću odnose prema mirovnom procesu, uprkos tome što su prihvatile Sporazum o prekidu neprijateljstava od 31. decembra 1994. godine.⁵¹⁰ ABiH je UNPROFOR-u nametnula ograničenja kretanja, posebno zapadno od srebreničke enklave i na području oko vazduhoplovne baze u Tuzli, a na tom području je uočen do tada nezabilježen broj konvoja sa gorivom i zalihama.⁵¹¹ Sudeći po gomilanju snaga i sredstava pozadine, UNPROFOR je ocijenio da ABiH priprema ofanzivu.⁵¹² UNPROFOR je takođe smatrao da su postupci bosanskih Muslimana “djelimično osmišljeni tako da ubijede međunarodnu zajednicu da [Sporazum o prekidu neprijateljstava od 31. decembra 1994. godine] ne funkcioniše, u cilju diskreditovanja bosanskih Srba”.⁵¹³ U istom izvještaju takođe je primijećeno da su “restrikcije od strane Srba, s druge strane, u značajnoj mjeri smanjene, iako su stroge kontrole još uvijek na snazi u pogledu isporuka goriva enklavama. Međutim, mora se imati u vidu da UNPROFOR nema pristupa područjima pod kontrolom Srba.”⁵¹⁴

197. Tokom proljeća 1995. godine, neprestano su se vodile borbe između VRS-a i ABiH, uključujući područje istočnih enklava.⁵¹⁵ Takođe je rasla napetost između Nizozemskog bataljona i

⁵⁰⁷ Dokazni predmet 5D00725, Dokument Glavnog štaba VRS-a upućen Korpusu u vezi s kretanjem UNPROFOR-a po teritoriji Republike Srpske, s potpisom Zdravka Tolimira, 12. februar 1995. godine.

⁵⁰⁸ *Ibid.* Drinski korpus je dotična uputstva prosljedio brigadama. Dokazni predmet 5D00849, Dokument Drinskog korpusa upućen brigadama, s potpisom Milutina Skočajića, 13. februar 1995. godine. V. takođe dokazni predmet 5D00850, Kretanje UNPROFOR-a po teritoriji Republike Srpske, dokument Birčanske brigade, s potpisom Svetozara Andrića, 15. februar 1995. godine.

⁵⁰⁹ Dokazni predmet 5D01305, Dopis UNPROFOR-a upućen Milovanoviću, s potpisom C.H. Nicolaia, 2. mart 1995. godine.

⁵¹⁰ Dokazni predmet 5D00729, Telegram Akašija upućen Ananu, 1. mart 1995. godine, str. 1.

⁵¹¹ *Ibid.*, str. 1–4. Butler je u svom svjedočenju rekao da je ABiH koristila prekid vatre da se naoruža i da je VRS bio veoma svjestan te činjenice. Richard Butler, T. 20529 (28. januar 2008. godine). Smith je u svom svjedočenju rekao da mu je na proljeće 1995. godine postalo jasno da će Sporazum o prekidu neprijateljstva propasti budući da ABiH dobija više ljudstva, ima brojčanu superiornost na području na koje se bila prisiljena povući, prima oružje i nastoje da promijeni situaciju u svoju korist upotrebom oružane sile. Rupert Smith, T. 17471 (5. novembar 2007. godine).

⁵¹² Dokazni predmet 5D00729, Telegram Akašija upućen Ananu, 1. mart 1995. godine, str. 4.

⁵¹³ *Ibid.*

⁵¹⁴ *Ibid.*, str. 5.

⁵¹⁵ Paul Groenewegen, dokazni predmet P02196, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter, BT. 1016 (10. juli 2003. godine); dokazni predmet 5D01054, Redovni borbeni izvještaj Drinskog korpusa, s potpisom Milenka Živanovića, 27. februar 1995. godine (gdje se pominje napad ABiH iz Srebrenice na sektor Rovni-Poljanci i otvaranje vatre iz Goražda po sektoru Kamenjača); Dokazni predmet 5D00728, Izvještaj o realizaciji Sporazuma o prekidu neprijateljstava tokom marta 1995. godine, str. 2–3 (gdje se pominje intenziviranje vojne aktivnosti, uključujući pokretanje dvije ofanzive ABiH u Tuzli i Travniku, i granatiranje od strane VRS-a u Tuzli, Goraždu i Mostaru). Postojali su obavještajni podaci VRS-a prema kojima je ABiH planirala operaciju u cilju povezivanja snaga iz Kladnja sa enklavama Srebrenice i Žepe, kao i izvođenje drugih napada.

28. divizije ABiH.⁵¹⁶ Srebrenica nije bila demilitarizovana, a Nizozemski bataljon nije tražio oružje po kućama, nego bi ga samo plijenio kada bi prilikom patroliranja naišao na naoružane bosanske Muslimane.⁵¹⁷ U srebreničkoj enklavi aktivno je funkcionisala crna berza, mada Nizozemskom bataljonu nije bilo poznato porijeklo robe.⁵¹⁸ U martu su određene količine hrane, ulja i goriva “izdvojene iz kontigenta humanitarne pomoći” za ABiH “preko UNHCR-a”.⁵¹⁹ “To je bio jedini izvor snadbijevanja” ABiH u Srebrenici.⁵²⁰ VRS je imao obavještajne informacije da je 28. divizija nastojala silom zadržati civilno stanovništvo u Srebrenici i spriječiti njegovo bjekstvo.⁵²¹

198. Dana 5. marta 1995. godine, održan je sastanak između generala Ruperta Smitha, komandanta UNPROFOR-a za Bosnu i Hercegovinu,⁵²² i generala Ratka Mladića, generala Zdravka Tolimira i Nikole Koljevića, potpredsjednika RS-a.⁵²³ Koljević i Mladić su očekivali da će se BiH ponovo angažovati u ratu⁵²⁴ i izrazili mišljenje da UN doprinosi problemu zbog toga što UNPROFOR snadbijeva enklave i dopušta ABiH da izvodi operacije protiv bosanskih Srba.⁵²⁵

Dokazni predmet 5D01064, Dokumenti Obavještajnog odjeljenja Drinskog korpusa, s potpisom Pavla Golića, 11. april 1995. godine; Dokazni predmet 5D01065, Obavještajni izvještaj Drinskog korpusa, s potpisom Pavla Golića, 13. april 1995. godine (gdje se pominje uporna odbrana ABiH na području Majevice; intenziviranje grupisanja snaga ABiH i izviđačke aktivnosti iz Kladnja, Živinica, i Kalesije prema Han-Pijesku, Vlasenici i Šekovićima; i napadna dejstva ABiH na Barbanovcu, Komaru i pravcu Šerići-Blanica). Prema riječima pripadnika Nizozemskog bataljona, ABiH je povremeno zauzimala položaje u blizini posmatračkih položaja i odatle otvarala vatru na VRS, u nastojanju da odvuče paljbu VRS-a na posmatračke položaje, Robert Franken, T. 2626–2627 (18. oktobar 2006. godine); Eelco Koster, T. 3119 (17. oktobar 2006. godine). Prema Egbersovim riječima, u drugim prilikama, ABiH bi otvarala vatru na Nizozemski bataljon sa položaja blizu granica enklave kako bi se Nizozemskom bataljonu učinilo da VRS otvara vatru na njih i kako bi oni uzvratili paljbom po VRS-u. Vincent Egbers, T. 2862 (28. oktobar 2006. godine). V. takođe Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 41. (“Većinu vremena bosanski Srbi i bosanski Muslimani takođe su držali grupe svojih vojnika na položajima u blizini tih punktova kako bi ih pokrivali.”)

⁵¹⁶ Vincent Egbers, T. 2859–2860 (20. oktobar 2006. godine).

⁵¹⁷ Pieter Boering, T. 1909–1910 (19. septembar 2006. godine). V. takođe Cornelis Nicolai, T. 18559 (30. novembar 2007. godine); Eelco Koster, T. 3067 (26. oktobar 2006. godine).

⁵¹⁸ Johannes Rutten, T. 5234 (7. decembar 2006. godine), T. 4869 (30. novembar 2006. godine); Pieter Boering, T. 1891, 1910–1911 (19. septembar 2006. godine), T. 2032–2033 (22. septembar 2006. godine); Vincent Egbers, T. 2874 (20. oktobar 2006. godine).

⁵¹⁹ Dokazni predmet 5D01360, Ministarstvo odbrane BiH, Dokument srebreničke opštine o evidentiranju donacija za ABiH, s Hasanovićevim potpisom, 31. mart 1995. godine, str. 1. Radilo se o 18.000 kg brašna, 6.000 kg graha, 450 kg kuhinjske soli, 470 kg šećera, 1.200 litara jestivog ulja, 9.900 konzervi hrane, 750 kg mlijeka u prahu, 100 kg deterdženta, 70 litara goriva.

⁵²⁰ Dokazni predmet 5D01360, Ministarstvo odbrane BiH, Dokument srebreničke opštine o evidentiranju donacija za ABiH, s Hasanovićevim potpisom, 31. mart 1995. godine, str. 1.

⁵²¹ Svjedok PW–168, T. 16409 (zatvorena sjednica) (16. oktobar 2007. godine). V. takođe dokazne predmete 5D00509, 1D00495, Vanredni izvještaj Komande 2. korpusa Armije BiH u Tuzli u vezi sa sastankom s Kenom Biserom, upućen Rasimu Deliću, s potpisom Seada Delića, 9. decembar 1994. godine, str. 3; Dokazni predmet 6D00097, Naređenje organa bezbjednosti 8. operativne grupe ABiH za Srebrenicu, s potpisom Nedžada Bektića, 30. januar 1995. godine (gdje se navodi da će biti preduzete mjere kako bi se spriječilo da ljudi ilegalno napuštaju zonu odgovornosti 28. divizije i da sa njima treba postupati kao s dezerterima); Dokazni predmet 5D00244, Naređenje 28. divizije ABiH Žepskoj brigadi, s potpisom Ramiza Bećirovića, 27. maj 1995. godine (u kom se naređuje komandama svih jedinica 28. divizije da preduzmu sve potrebne mjere kako bi se spriječili pripadnici Armije i civili da napuste Srebrenicu i Žepu); dokazni predmeti 1D00628, 5D00496, Zahtjev Komande 2. korpusa ABiH za obezbjeđenje uslova u demilitarizovanoj zoni Srebrenica upućen Rasimu Deliću, s potpisom Hazima Sadića, 5. juli 1993. godine (gdje se navodi da ni u kom slučaju ne smije biti dopušteno nijednom stanovniku da se iseli iz demilitarizovane zone); Robert Franken, T. 2550, 2583 (17. oktobar 2006. godine); Eelco Koster, T. 3059 (26. oktobar 2006. godine); dokazni predmet 1D00035, Dopis Akašija (Štab Zaštitnih snaga UN-a u Zagrebu) upućen Ananu u vezi sa stanjem u Srebrenici, 12. juli 1995. godine, par. 5. ABiH je i u Žepi pokušavala da spriječi civile da napuste enklavu. V. dolje, par. 667.

⁵²² Rupert Smith, T. 17464–17465 (5. novembar 2007. godine). Smith je bio komandant UNPROFOR-a za Bosnu i Hercegovinu od januara do avgusta 1995. godine. *Ibid.*

⁵²³ Dokazni predmet P02933, Zabilješke sa sastanka između Smitha, Mladića i Tolimira, 5. mart 1995.; Rupert Smith, T. 17474–17477 (5. novembar 2007. godine).

⁵²⁴ Rupert Smith, T. 17474 (5. novembar 2007. godine).

⁵²⁵ *Ibid.*, dokazni predmet P02933, Zabilješke sa sastanka između Smitha, Mladića i Tolimira, 5. mart 1995. godine

Mladić je takođe govorio o posljedicama međunarodnih sankcija po bosanske Srbe i zaprijetio blokadom svih enklava ukoliko te sankcije ne budu ukinute.⁵²⁶ Nakon što je posjetio Srebrenicu, Smith se sastao s Mladićem u Vlasenici 7. marta.⁵²⁷ Mladić je rekao Smithu da “te enklave predstavljaju veliku smetnju u [njegovoj] pozadini” i da će ih on [Mladić] “spriječiti da postanu problem”.⁵²⁸ U vezi s pitanjem kretanja pomoći i zaliha enklavama, Mladić nije pomenuo sankcije ni uslove za dopuštanje prolaska pomoći.⁵²⁹ Smith je izrazio vlastitu zabrinutost u pogledu nestašice sanitetskog materijala nevladinih organizacija u Srebrenici i opšte nestašice zaliha Nizozemskog bataljona. Mladić je zatim saopštio da je tokom posljednja 24 sata propustio konvoje s hranom i lijekovima za enklave Srebrenice i Žepe.⁵³⁰ Mladić je pitao Smitha za vojnu situaciju u Srebrenici, a Smith je odgovorio da u gradu nije vidio nikakvo oružje.⁵³¹ Mladić je izjavio da očekuje napad ABiH i da je UN dozvolio zaštićenoj zoni da se proširuje tako da se našla naspram strateški važnog puta od istoka prema zapadu, između enklava Srebrenice i Žepe, što je išlo u korist ABiH.⁵³² Mladić je dalje izjavio da su zaštićene zone trebale biti manje.⁵³³ Mladić je objasnio da ga je ta ta zabrinutost navela da ograniči količinu hrane, lijekova i goriva namijenjenog enklavama.⁵³⁴ Smith je ponovio da bi, iako shvata vojne razloge za takav postupak, to bilo protumačeno kao napad na zaštićene zone koji bi bio osuđen od strane međunarodne zajednice.⁵³⁵

2. Direktive br. 7 i 7/1

199. U martu 1995. godine, Karadžić je izdao Direktivu op. br. 7 Vrhovne komande,⁵³⁶ koju je sastavio **Miletić**.⁵³⁷ Direktive Vrhovne komande bile su dokumenti s političkim smjernicama za VRS i odražavale su dugoročne aspiracije RS-a.⁵³⁸ U Direktivi br. 7 se u kratkim crtama iznose stavovi Vrhovne komande u vezi s međunarodnom političkom situacijom poslije Sporazuma o

⁵²⁶ Rupert Smith, T. 17478 (5. novembar 2007. godine); dokazni predmet P02933, Zabilješke sa sastanka između Smitha, Mladića i Tolimira, 5. mart 1995. godine, par. 4. U tim Zabilješkama se navodi da je Mladić “nastavio da zahtijeva reciprocitet u isporuci pomoći i zaliha; na svaki konvoj koji odlazi u enklave, jedan konvoj bi trebao ići bosanskim Srbima. Takođe je predložio da UNPROFOR vrši nabavku potrepština u oblastima pod kontrolom bosanskih Srba.” *Ibid.*

⁵²⁷ Dokazni predmet P02933, Zabilješke sa sastanka između Smitha, Mladića i Tolimira, 5. mart 1995. godine, par. 7; dokazni predmet P02934, Zabilješke sa sastanka između Smitha i Mladića, 7. mart 1995. godine; Rupert Smith, T. 17479 (5. novembar 2007. godine). Sa Smithom su u enklavu takođe ušla jedno ili dva vozila za snadbijevanje. *Ibid.*

⁵²⁸ Rupert Smith, T. 17482 (5. novembar 2007. godine).

⁵²⁹ Dokazni predmet P02934, Zabilješke sa sastanka između Smitha i Mladića, 7. mart 1995. godine, par. 2.

⁵³⁰ *Ibid.*, par. 4. Mladićeve riječi upućene Smithu na tom sastanku potvrdile su Smithu da Mladić i njegov štab “u velikoj mjeri kontrolišu” restrikcije i odobrenja za obnavljanje zaliha u enklavama. Rupert Smith, T. 17482–17483 (5. novembar 2007. godine).

⁵³¹ Dokazni predmet P02934, Zabilješke sa sastanka između Smitha i Mladića, 7. mart 1995. godine, par. 5.

⁵³² Rupert Smith, T. 17483–17484 (5. novembar 2007. godine); dokazni predmet P02934, Zabilješke sa sastanka između Smitha i Mladića, 7. mart 1995. godine, par. 5.

⁵³³ *Ibid.*

⁵³⁴ *Ibid.*

⁵³⁵ *Ibid.*

⁵³⁶ Dokazni predmet P00005, Direktiva br. 7 Vrhovne komande RS-a, 8. mart 1995. V. takođe Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 60.

⁵³⁷ Dokazni predmet P00005, Direktiva br. 7 Vrhovne komande RS-a, 8. mart 1995. godine, str. 15. V. takođe Manojlo Milovanović, T. 12274–12275 (30. maj 2007. godine). V. takođe dolje, par. 1649.

prekidu neprijateljstava od 31. decembra 1994. i konstatuje da su se tim sporazumom “stvorili [...] uslov[i] za vojno jačanje i naoružavanje Muslimana i Hrvata”, kao i za “opstanak muslimanskih enklava (Cazinska Krajina, Goražde, Žepa, Srebrenica, Sarajevo)”.⁵³⁹ U njoj se dalje navode zadaci VRS-a, uključujući odbranu teritorije RS-a od svih napada i izvođenje borbenih operacija kako bi se neprijatelju nanijeli “što već[i] gubi[ci] u živoj sili i tehničko-materijalnim sredstvima”.⁵⁴⁰ U slučaju prekida primirja i produžetka rata, strategijski ciljevi VRS-a bili su “izvršiti što dublje prodore, razbiti i uništiti snage [neprijatelja], naneti što veće gubitke u živoj sili i materijalno-tehničkim sredstvima, i na taj način silom oružja nametnuti neprijatelju konačno rešenje rata, a svet prisiliti da prizna faktičko stanje na terenu i završiti rat” i “popraviti operativno-strategijski položaj Vojske RS”.⁵⁴¹ U tom kontekstu, u Direktivi se konkretno navode zadaci za odgovarajuće korpusse VRS-a.⁵⁴² Zadatak Drinskog korpusa bio je sljedeći:

Krajnje upornom i aktivnom odbranom, a u sadejstvu sa delom snaga SRK, na s/z delu ratišta i oko enklava, sprečiti prodore neprijatelja na izabranim operativno-taktičkim pravcima. Demonstrativnim i aktivnim borbenim dejstvima uz primenu mera operativno-taktičkog maskiranja, vezivati što jače snage za sebe, na severozapadnom delu ratišta, a prema enklavi Srebrenica i Žepa što pre izvršiti potpuno fizičko odvajanje Srebrenice od Žepe, čime sprečiti i pojedinačno komuniciranje između ovih enklava. Svakodnevnim planskim i osmišljenim borbenim aktivnostima stvoriti uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnog opstanka i života mještana u Srebrenici i Žepi.⁵⁴³

[...]

Za slučaj odlaska snaga UNPROFOR-a iz Žepe i Srebrenice, komanda DK će isplanirati operaciju pod nazivom “Jadar” sa zadatkom razbijanja i uništenja muslimanskih snaga u ovim enklavama i definitivnog oslobađanja Podrinja.⁵⁴⁴

U Direktivi se dalje govori o značaju jedinstva između srpskog političkog i vojnog rukovodstva i naglašava potreba “ofanzivnije[g] propagandn[og] delovanja” u cilju “stvaranja slobodne i jedinstvene srpske države na prostoru bivše Jugoslavije”.⁵⁴⁵ U njoj se konkretno navodi sljedeće

Preko nadležnih državnih i vojnih organa, zaduženih za rad sa UNPROFOR-om i humanitarnim organizacijama, planskim i nenametljivim restriktivnim odobravanjem zahteva, smanjiti i ograničiti logističku podršku snaga UNPROFOR-a u enklavama i

⁵³⁸ Manojlo Milovanović, T. 12192 (29. maj 2007. godine), T. 12348 (31. maj 2007. godine); Milenko Lazić, T. 21762 (4. juni 2008. godine); Mirko Trivić, T. 11917–11918 (22. maj 2007. godine).

⁵³⁹ Dokazni predmet P00005, Direktiva br. 7 Vrhovne komande RS-a, 8. mart 1995. godine, str. 2.

⁵⁴⁰ *Ibid.*, str. 7.

⁵⁴¹ *Ibid.*, str. 7–8.

⁵⁴² *Ibid.*, str. 8–14.

⁵⁴³ *Ibid.*, str. 10. V. takođe Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenice br. 61–62.

⁵⁴⁴ Dokazni predmet P00005, Direktiva br. 7 Vrhovne komande RS-a, 8. mart 1995. godine, str. 11.

⁵⁴⁵ *Ibid.*, str. 14.

dotur materijalnih sredstava muslimanskom živilju, i učiniti ih ovisnim od naše dobre volje, a istovremeno izbeći osudu međunarodne zajednice i svetskog javnog mnjenja.⁵⁴⁶

200. Direktiva br. 7 je bila klasifikovana kao državna tajna.⁵⁴⁷ Shodno pravilima VRS-a, takve dokumente je trebalo čuvati u posebnom sefu.⁵⁴⁸ Direktiva br. 7 je čuvana u **Miletićevoj** “kasi” u Glavnom štabu.⁵⁴⁹ Na osnovu odluke vrhovnog komandanta,⁵⁵⁰ Direktiva je prosljeđena korpusima od strane načelnika štaba u Glavnom štabu, Manojla Milovanovića, dopisom od 17. marta 1995. godine.⁵⁵¹

201. Dana 20. marta 1995. godine, brigade Drinskog korpusa primile su naređenje Drinskog korpusa za odbranu i aktivne borbene operacije, Zapovest op. br. 7, koju je potpisao Živanović⁵⁵² i kojom se komandanti brigada obavještavaju⁵⁵³ o predstojećim zadacima, strategijskim ciljevima, i dugoročnim ciljevima koji su sadržani i opisani u Direktivi br. 7.⁵⁵⁴ Time je Drinski korpus praktično preuzeo Direktivu br. 7 i prilagodio je svojim sopstvenim operacijama.⁵⁵⁵ U uvodnom dijelu te zapovijesti se ponavlja tekst koji se pojavljuje u Direktivi br. 7: “Svakodnevnim planskim i osmišljenim borbenim aktivnostima stvoriti uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnjeg opstanka i života meštana u Srebrenici i Žepi.”⁵⁵⁶ U toj zapovijesti se pominje oslobađanje podrinjskog područja, a Drinski korpus zadužuje da izvrši “što pre [...]

⁵⁴⁶ *Ibid.*, str. 14.

⁵⁴⁷ *Ibid.*, str. 2.

⁵⁴⁸ Dokazni predmet 5D01194, Pravilo, Službena prepiska i kancelarijsko poslovanje u Vojsci Jugoslavije iz 1994. godine, pravilo 48. U vezi s posebnim mjerama u pogledu dokumenata klasifikovanih kao (državna) tajna, v. takode Dragiša Masal, T. 29055 (1. decembar 2008. godine).

⁵⁴⁹ Ljubomir Obradović, T. 28343 (17. novembar 2008. godine).

⁵⁵⁰ Slobodan Kosovac, T. 30105 (14. januar 2009 godine.). V. takode Manojlo Milovanović, T. 12194 (29. maj 2007. godine).

⁵⁵¹ V. npr., dokazni predmet P00005, Direktiva br. 7 Vrhovne komande RS-a, 8. mart 1995. godine, str. 1 (dopis kojim se Direktiva prosljeđuje Krajiškom korpusu); dokazni predmet 5D01326, Dopis kojim se Direktiva br. 7 prosljeđuje Hercegovačkom korpusu, s Milovanovićevim potpisom, 17. mart 1995. godine; dokazni predmet 5D01327, “Dopis kojim se Direktiva br. 7 prosljeđuje Sarajevsko-romanijskom korpusu, s Milovanovićevim potpisom, 17. mart 1995.. Direktiva br. 7 upućena je svim korpusima, Ratnom vazduhoplovstvu i protivvazdušnoj odbrani i Centru vojnih škola VRS-a. Dokazni predmet P00005, Direktiva br. 7 Vrhovne komande RS-a, 8. mart 1995. godine, str. 2.

⁵⁵² Dokazni predmet P00203, Komanda Drinskog korpusa, Zapovest za odbranu i aktivna borbena dejstva op.br. 7, s potpisom Milenka Živanovića, 20. mart 1995. godine; Milenko Lazić, T. 21818–21822 (5. juni 2008. godine). Budući da je Direktiva br. 7 prosljeđena komandama korpusa, komande brigada nisu direktno primile Direktivu br. 7. Milenko Lazić, T. 21763, 21781 (4. juni 2008. godine); Mirko Trivić, T. 11916–11917 (22. maj 2007. godine); dokazni premet P00107, Komanda Drinskog korpusa, br. 04/156-2, Zapovest za aktivna b/d op.br.1 “Krivaja-95”, 2. juli 1995. godine.

⁵⁵³ Milenko Lazić, T. 21819 (5. juni 2008. godine).

⁵⁵⁴ *Ibid.*, T. 21818–21822 (5. juni 2008. godine).

⁵⁵⁵ Vinko Pandurević, T. 31430–31431 (13. februar 2009. godine).

⁵⁵⁶ Dokazni predmet br. P00203, Komanda drinskog korpusa, Zapovest za odbranu i aktivna borbena dejstva op.br. 7, s potpisom Milenka Živanovića, 20. mart 1995. godine, str. 6. Lazić se složio da je tekst u dokaznom predmetu P00203 veoma sličan onom koji je korišten u izvještaju Bratunačke brigade od 4. jula 1994. godine, koji je potpisao komandant Ognjenović (dokazni predmet P03177), koji u relevantnom dijelu glasi: “Okolo enklave Srebrenica nema povlačenja, već se mora ići naprijed. Neprijatelju treba zagorčavati život i činiti nemogućnim privremeni opstanak u enklavi, da bi što prije [...] masovno napustila enklavu, shvatajući da mu u njoj nema opstanka”. Milenko Lazić, T. 21852 (5. juni 2008. godine); dokazni predmet P03177, Izvještaj iz Komande Bratunačke brigade, s Ognjenovićevim potpisom, 4. juli 1994. godine, str. 3.

potpuno fizičko odvajanje Srebrenice od Žepe, čime sprečiti i pojedinačno komuniciranje između ovih enklava”.⁵⁵⁷

202. Dana 31. marta 1995. godine, Mladić je izdao Operativnu direktivu br. 7/1 Glavnog štaba VRS-a, koju je sastavio **Miletić**.⁵⁵⁸ U Direktivi br. 7/1 Glavnog štaba opisuju se kršenja Sporazuma o prekidu neprijateljstava od strane ABiH 31. decembra 1994. godine i proglašava da se međunarodna zajednica našla u “u ćorsokaku, bez konkretnih ideja i praktičnih rešenja za zaustavljanje rata”.⁵⁵⁹ Iako se u Direktivi br. 7/1 navode pokušaji nastavljanja pregovaračkog procesa,⁵⁶⁰ u njoj se takođe izlaže operacija "Sadejstvo-95", sa osnovnim ciljem da se “nanesu neprijatelju što već[i] gubi[ci], povrat[i] ugled VRS-a u narodu i svetu i prisil[i] neprijatelja na pregovarački proces i prekid rata na dostignutim linijama”.⁵⁶¹ Snagama VRS-a je naređeno da operaciji "Sadejstvo-95" doprinesu putem, između ostalog, planiranih borbi, bojeva, i operacija u skladu s Direktivom br. 7 na području enklava Srebrenice i Žepe.⁵⁶² Drinskom korpusu je konkretno naređeno sljedeće: “[U]pornom odbranom i aktivnim b/d na s/z delu ratišta i oko enklava, sprečiti prodor neprijatelja na izabranim operativno-taktičkim pravcima, a demonstrativnim dejstvima i primenom mera operativno-taktičkog maskiranja vezivati mu što jače snage”.⁵⁶³

203. Direktiva br. 7/1 bila je upućena komandama korpusa, uključujući Drinski korpus.⁵⁶⁴ Ona ne sadrži pasus iz Direktive br. 7 u kom se naređuje da treba stvoriti “uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnjeg opstanka i života meštana u Srebrenici i Žepi”.⁵⁶⁵

⁵⁵⁷ Dokazni predmet P00203, Komanda Drinskog korpusa, Zapovest za odbranu i aktivna borbena dejstva op.br. 7, s potpisom Milenka Živanovića, 20. mart 1995. godine, str. 6. Lazić je u svom svjedočenju rekao da je oslobađanje Srebrenice i područja gornjeg i srednjeg Podrinja bilo cilj vlade i vojske bosanskih Srba više od dvije godine prije sastavljanja dokaznog predmeta P00203 i Direktive br. 7. Milenko Lazić, T. 21825 (5. juni 2008. godine). Kada je upitan da li je oslobađanje tog područja značilo prisilno protjerivanje muslimanskog stanovništva, Lazić je odgovorio: “[N]ije baš, ovaj, operacija planirana za tako nešto...Ja mislim da se može iz zapovesti za izvršenje tog zadatka videti da nije imalo za cilj prisiljavanje muslimanskog stanovništva već razdvajanje enklava. U što se kasnije ta operacija pretvorila, ja to ne znam jer nisam učestvovao.” *Ibid.*, T. 21825–21826 (5. juni 2008. godine).

⁵⁵⁸ Dokazni predmet 5D00361, Direktiva br. 7/1 Glavnog štaba VRS-a, s Mladićevim potpisom, 31. mart 1995. godine.

⁵⁵⁹ *Ibid.*, str. 1–2.

⁵⁶⁰ *Ibid.*, str. 2.

⁵⁶¹ *Ibid.*, str. 3–4.

⁵⁶² *Ibid.*

⁵⁶³ *Ibid.*, str. 5. U Direktivi se dalje navodi da zadaci Drinskog korpusa trebaju biti sljedeći: “[U] sadejstvu sa IBK što pre realizovati zadatke iz operacije 'Spreča-95', i u I etapi operacije izbiti na liniju: Vis-Kalesija, a zatim izvršiti pregrupisanje snaga i u sadejstvu sa snagama IBK, 1.KK i V i PVO, u II i III etapi operacije, primenom pogodnog manevra, ubacivanjem jačih grupa u pozadini neprijatelja i uvođenjem jačih oklopno-mehanizovanih snaga izvršiti napad opštim pravcem: Kalesija-Dubrave-Tuzla i što pre izbiti na liniju: s. Šerići-Živinice-Jasićak-Ravno brdo, i na taj način odseći snage 2.K tzv. A BiH južno od navedene linije.” *Ibid.*, str. 5. Milovanović se složio da u paragrafu 5.3 Direktive br. 7/1 Glavnog štaba, koji se odnosi na zadatke Drinskog korpusa, zadaci Drinskog korpusa nisu usvojeni na način na koji ih je definisala Vrhovna komanda i dodao da je Mladić “preuzeo na sebe odgovornost da ublaži, odnosno amortizuje odluku vrhovnog komandanta” u toj Direktivi. Mladić nije naredio “upad srpske vojske u enklave”, nego je želio da “ide na izolaciju 2. korpusa [ABiH]”. Manojlo Milovanović, T. 12277 (30. maj 2007. godine). Prema Savčićevim riječima, bilo je “toliko” očigledno u Direktivi br. 7/1 Glavnog štaba “[d]a je zadatak komandanta - da je komandant Drinskog korpusa izmenio zadatak [iz Direktive br. 7]”. Mladić, komandant Drinskog korpusa, nisu naredili “upad na srpske vojske u enklave”, nego da se “ide na izolaciju 2. korpusa [ABiH].” Milomir Savčić, T. 15321–15322 (13. septembar 2007. godine).

⁵⁶⁴ Dokazni predmet 5D00361, Direktiva Glavnog štaba VRS-a br. 7/1, s Mladićevim potpisom, 31. mart 1995. godine, str. 1.

3. Gomilanje snaga i sredstava za izvođenje vojne ofanzive

204. Počevši od sredine aprila 1995. godine, ABiH je u sklopu priprema za operaciju povezivanja enklava Srebrenice i Žepe helikopterom prebacila komandante u srebreničku enklavu i prokrijumčarila uniforme, municiju, ručne bacače granata, rakete i drugo naoružanje.⁵⁶⁶ ABiH je takođe izvodila noćne napade na srpske vojne položaje i okolna srpska sela.⁵⁶⁷ VRS se žalio Nizozemskom bataljonu na te incidente, međutim, kako su naveli iz Nizozemskog bataljona, oni ih nisu mogli istražiti zbog ograničenja kretanja i popune rezervi goriva koja je nametnuo VRS.⁵⁶⁸ UNPROFOR je u vezi s tom situacijom uputio pritužbe ABiH i VRS-u.⁵⁶⁹

205. ABiH je u maju dobila velike količine hrane, koje su bile “[i]zdvojene iz kontigenta humanitarne pomoći koja je stigla na ovo područje preko UNHCR-a, a jedan dio ovih količina je dobiven od [Nizozemskog] bataljona”.⁵⁷⁰ Glavni štab VRS-a bio je upoznat s ovom praksom.⁵⁷¹

206. Dana 15. maja 1995. godine, Krstić, komandant Drinskog korpusa, naredio je da treba stvoriti “uslove za produžetak napada na Žepu [...] [i] Srebrenicu”, a snagama VRS-a oko srebreničke enklave da brane svoje položaje budući da se u ABiH “[i]ntenzivno vrše pripreme za

⁵⁶⁵ Dokazni predmet 5D00361, Direktiva Glavnog štaba VRS-a br. 7/1, s Mladićevim potpisom, 31. mart 1995. godine.

⁵⁶⁶ Dokazni predmet 4D00013, Vanredni izvještaj Generalštaba ABiH, 13. juli 1995. godine (gdje se navodi da je obavljeno 17 helikopterskih letova u Srebrenicu i Žepu i konkretno navode oprema i materijal koji su isporučeni; među akcijama koje su preduzete dalje se navodi sljedeće: “Na pripreme za buduću operaciju spajanja enklava doveli smo i vratili 4 komandanta brigada, 2 načelnika štaba brigada i načelnika štaba 26. divizije”); Pieter Boering, T. 1910–1911 (19. septembar 2006. godine), T. 2038 (22. septembar 2006. godine) (gdje je izjavio da su od sredine aprila u Srebrenici korišteni helikopteri i da je njemu lično poznato pet slučajeva kad se to desilo); Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 50. Dokumentacija ABiH potvrđuje da su u enklavu unošeni vojna oprema, uniforme, čizme i municija. Dokazni predmet 4D00011, Analiza i hronologija događaja u Srebrenici, str. 3, 10–11; Dokazni predmet 4D5D00011, Dokument ABiH u vezi s raspodjelom opreme jedinicama u Srebrenici i Žepi, s Hadžihasanovićevim potpisom, 21. april 1995. godine; dokazni predmet 6D00067, Dokument ABiH u vezi s raspodjelom opreme jedinicama u Srebrenici i Žepi, s Hadžihasanovićevim potpisom, 27. april 1995. godine; dokazni predmet 5D00265, Izvještaj ABiH Izvještaj o doturu UBS i materijalno-tehničkih sredstava u enklave Žepa i Srebrenica, s Hadžihasanovićevim potpisom, 28. maj 1996. godine; Dokazni predmet 4D00005, Dokument iz Skupštine BiH, s Delićevim potpisom, 30. juli 1996. godine, str. 3–4; dokazni predmet 1D00464, Vanredni izvještaj Generalštaba Armije BiH upućen Komandi 1. korpusa, s potpisom Rasima Delića, 13. juli 1995. godine. Prema Torlakovim riječima, UNPROFOR je znao ili je trebao znati da se ABiH naoružava. Hamdija Torlak, T. 9828–9829 (2. april 2007. godine).

⁵⁶⁷ Robert Franken, T. 2579 (17. oktobar 2006. godine); Pieter Boering, T. 2110 (25. septembar 2006. godine); Hamdija Torlak, T. 9722–9723, 9784 (30. mart 2007. godine); dokazni predmet 4D00129, Dokument iz kancelarije Štaba UNPROFOR-a u Sarajevu upućen Mladiću, s Nicolaievim potpisom, 26. juni 1995. godine. V. takođe dokazni predmet 5D01079, Vanredni borbeni izvještaj Drinskog korpusa upućen Glavnom štabu VRS-a, s potpisom Damira Pajtića, 27. maj 1995. godine; dokazni predmet 5D00003, Operativni izvještaj 28. divizije ABiH, s Bećirevićevim potpisom, 30. juli 1995. godine.

⁵⁶⁸ Pieter Boering, T. 2112–2113 (25. septembar 2006. godine); Cornelis Nicolai, T. 18531, 18560–18561 (30. novembar 2007. godine).

⁵⁶⁹ Dokazni predmet 4D00128, Dokument iz Štaba UNPROFOR-a u Sarajevu upućen generalu Deliću, s potpisom C.H. Nicolaia, 26. juni 1995. godine; dokazni predmet P02939, Dopis Ruperta Smitha upućen Mladiću, 26. juni 1995. godine.

⁵⁷⁰ Dokazni predmet 5D00955, Dokument Ministarstva odbrane BiH upućen Sekretarijatu za odbranu u Tuzli, s potpisom Sulje Hasanovića, 5. juni 1995. godine. Prehrambeni artikli uključivali su 25.900 kg brašna, 596 kg šećera, 1.423 litara jestivog ulja, 619 kg soli, 5.000 kg graha, 17.020 narezaka, 100 kg mlijeka u prahu, 62 kg sokova, 7.780 ribljih konzervi; 117 komada pohovane ribe; 480 kg mljevenog mesa; 18.60 kg govedine; 125 fileta ribe; 120 kg karfiola, 90 kg kelja, 150 kg mrkve, 240 kg boranije, 171 litara nafte, 1 litar motornog ulja. V. takođe Joseph Kingori, T. 19481 (11. januar 2008. godine) (gdje se potvrđuje da je, uz znanje UNHCR-a, ABiH primila mali procenat humanitarne pomoći koja je stigla); Robert Franken, T. 2537–2538 (17. oktobar 2006. godine) (gdje je izjavio da je Nizozemski bataljon bio svjestan toga da ABiH uzima robu iz kontingenta humanitarne pomoći).

⁵⁷¹ Slavko Kralj, T. 29309–29311 (5. decembar 2008. godine).

izvođenje ofanzivnih dejstava sa [...] [između ostalog] enklava Srebrenica i Žepa sa osnovnim ciljem presecanja teritorije RS-a, spajanj[a] enklava sa centralnim dijelom [...] i izla[ska] na rijeku Drinu”.⁵⁷² Sljedećeg dana, Krstić je izdao još jedno naređenje kojim je izmijenjeno naređenje od prethodnog dana, a planirana ofanzivna dejstva odgođena do “obezbeđenja dovoljnih snaga”.⁵⁷³ Drinski korpus javio je Glavnom štabu VRS-a da “ni[je] u mogućnosti realizovati [njegovu] naređenje o potpunom zatvaranju enklava i preduzimanju napadnih dejstava prema istim”, zbog nedostatka snaga, ali da nastavlja pripreme u skladu s tim naređenjem.⁵⁷⁴ U izvještaju Glavnog štaba predsjedniku RS-a navodi se da se “[n]astavlja [...] sa pripremama za stabilizaciju odbrane oko enklava Srebrenica i Žepa”.⁵⁷⁵

207. Dana 25. maja 1995. godine, NATO je bombardovao položaje VRS-a na Palama.⁵⁷⁶ Reagujući na to, VRS je granatirao razne mete u BiH.⁵⁷⁷ Po naređenjima Drinskog korpusa, Bratunačka brigada je granatirala srebreničku enklavu.⁵⁷⁸ Četiri granate su ispaljene “po gradu Srebrenic[i]”.⁵⁷⁹ Pretresno vijeće konstatuje da je taj napad VRS-a predstavljao neselektivni napad na civile. Tužilaštvo tvrdi da je, uslijed tog napada, u Bučinovićima poginula jedna devetogodišnja djevojčica čija je sestra tom prilikom teško ranjena.⁵⁸⁰ Međutim, Pretresno vijeće ne raspolaže nikakvim pouzdanim dokazima koji potkrepljuju tvrdnju da su smrt te djevojčice i povreda njene sestre bile izazvane granatama koje je na Srebrenicu ispalila Bratunačka brigada.

208. Krajem maja 1995. godine, Živanović, komandant Drinskog korpusa, naredio je Zvorničkoj, Bratunačkoj i Skelanskoj brigadi da spriječe prodiranje ABiH na područje Zelenog Jadra “posle

⁵⁷² Dokazni predmet P00204, Naređenje Drinskog korpusa, s otkucanim Krstićevim potpisom, 15. maj 1995. godine, str. 1–2. To naređenje bilo je izdato Rogatičkoj brigadi, 65. zaštitnom puku, Romanijskoj brigadi, Vlaseničkoj brigadi, Miličkoj brigadi, Skelanskom bataljonu, Bratunačkoj brigadi, Birčanskoj brigadi i CBS-u u Zvorniku. *Ibid.*, str.1.

⁵⁷³ Dokazni predmet P00205, Naređenje Drinskog korpusa, kao dodatak prethodnom naređenju br. 04/112-14, s otkucanim Krstićevim potpisom, 16. maj 1995. godine, str. 1.

⁵⁷⁴ Dokazni predmet P02892, Dnevni borbeni izvještaj Drinskog korpusa, s Krstićevim potpisom, 16. maj 1995. godine, str. 1.

⁵⁷⁵ Dokazni predmet P02896, Izvještaj Glavnog štaba predsjedniku, s otkucanim Miletićevim potpisom, 16. maj 1995. godine, str. 3.

⁵⁷⁶ Dokazni predmet P03970, Izvještaj Nizozemskog instituta za ratnu dokumentaciju o padu Srebrenice od 25. maja 1995. godine do 6. jula 1995. godine, str. 2; dokazni predmet P03370, Naređenje Drinskog korpusa, s potpisom Milenka Živanovića, 25. maj 1995. godine, str. 1 (gdje se navodi da je NATO napao u 16:00 sati); dokazni predmet P03788, Naređenje Drinskog korpusa, s potpisom Milenka Živanovića, 25. maj 1995. godine, str. 1.

⁵⁷⁷ Dokazni predmet P03970, Izvještaj Nizozemskog instituta za ratnu dokumentaciju o padu Srebrenice od 25. maja 1995. do 6. jula 1995. godine, str. 2; dokazni predmet 5D01077, Naređenje Drinskog korpusa, s potpisom Milenka Živanovića, 25. maj 1995. godine, str. 1 (gdje se navodi da je VRS reagovao na napad NATO-a tako što je “odgovori[o] dejstvom po izabranim ciljevima”). V. takođe dokazni predmet 3D5D01161, Izvještaj Glavnog štaba VRS-a o stanju na ratištu, s Milovanovićevim potpisom, 25. maj 1995. godine, str. 4. Prema Gavriću, Bratunačka brigada je otvorila vatru na Srebrenicu odgovarajući na vatru po svojim položajima sa područja Budaka, koju je otvorio i jedan neprijateljski tenk. Naređeno je da se taj tenk uništi. Mićo Gavrić, T. 26507–26508 (1. oktobar 2008. godine). S obzirom na ukupne dokaze, Pretresno vijeće smatra da taj dio Gavrićevog svjedočenja nije vjerodostojan.

⁵⁷⁸ Dokazni predmet. P03359, Vanredni borbeni izvještaj Bratunačke brigade upućen Drinskom korpusu, s potpisom Vidoja Blagojevića, 25. maj 1995. godine; dokazni predmet P03358, Dokument Bratunačke brigade, s potpisom Miće Gavrića, 25. maj 1995. godine.

⁵⁷⁹ Dokazni predmet P03359, Vanredni borbeni izvještaj Bratunačke Brigade upućen Drinskom korpusu, s potpisom Vidoja Blagojevića, 25. maj 1995. godine (gdje se navodi da su sa položaja Miće Gavrića ispaljene četiri granate na Srebrenicu).

⁵⁸⁰ Optužnica, par. 52.

napuštanja punkta u Zelenom Jadru od strane UNPROFOR-a”.⁵⁸¹ Dana 2. juna 1995. godine, Živanović je izdao dodatno naređenje Komandi Bratunačke brigade i komandantu "Vukova sa Drine",⁵⁸² pod naslovom "Uspostava fizičke kontrole nad objektima i asvaltnom komunikacijom Zelenog Jadra".⁵⁸³ Kontrola nad područjem Zelenog Jadra, a naročito puta, bila je od strateškog značaja.⁵⁸⁴ Dana 3. juna 1995. godine, VRS je izvršio prodor i silom preuzeo posmatrački položaj Echo Nizozemskog bataljona na Zelenom Jadru, koji se nalazio južno od srebreničke enklave.⁵⁸⁵ Prema borbenom izvještaju Drinskog korpusa Glavnom štabu toga dana, "[s]tanovništvo iz Zelenog Jadra [...] u panici se iselilo", a primijećeno je kako se ljudi sa šireg rejona Zelenog Jadra kreću prema Srebrenici poslije povlačenja UNPROFOR-a.⁵⁸⁶ Shodno tome, uspostavljena su dva nova posmatračka položaja Nizozemskog bataljona, Sierra i Uniform.⁵⁸⁷ Komandant Nizozemskog bataljona ocijenio je da je situacija u enklavi Srebrenice "veoma kritična".⁵⁸⁸

209. Krajem maja ili početkom juna 1995. godine povećao se broj bosanskih Muslimana koji su nosili oružje.⁵⁸⁹ Nizozemski bataljon je uočio da ABiH ima nove uniforme i bolje oružje,⁵⁹⁰ ali je "nekako zažmirio i to dopustio, ako muslimanski borci, naoružani muslimanski borci, hodaju naokolo s kalašnjikovima".⁵⁹¹ Otprilike krajem maja i u junu, ABiH je izvršila nekoliko napada i

⁵⁸¹ Dokazni predmet P04097, Naređenje Drinskog korpusa o zaposjedanju rejona Zeleni Jadar, s potpisom Milenka Živanovića, 29. maj 1995. godine, str. 1.

⁵⁸² "Vukovi sa Drine" takođe su bili poznati pod nazivom "Podrinjski odred" ili "Manevarski bataljon". V. gore, par. 146.

⁵⁸³ Dokazni predmet P02894, Naređenje Drinskog korpusa Bratunačkoj brigadi u vezi s uspostavom kontrole nad rejonom Zelenog Jadra, s potpisom Milenka Živanovića, 2. juni 1995. godine.

⁵⁸⁴ Dokazni predmet P00686, Iskaz o vojnim događanjima u Srebrenici (Revizija) – Operacija "Krivaja-95", R. Butler, 1. novembar 2002. godine, par. 1.38; Richard Butler, T. 19766 (16. januar 2008. godine); dokazni predmet P04535, Snimak na Petrovdan 12. juli 1995. godine, str. 7 transkripta; Milenko Jevđević, T. 29730–29731 (15. decembar 2008. godine). V. takođe Robert Franken, T. 2454–2455 (16. oktobar 2006. godine).

⁵⁸⁵ Robert Franken, T. 2452–2456 (16. oktobar 2006. godine); Milenko Jevđević, T. 29498 (10. decembar 2008. godine), T. 29734 (15. decembar 2008. godine); dokazni predmet P02894, Naređenje Drinskog korpusa Bratunačkoj brigadi o uspostavljanju kontrole nad rejonom Zeleni Jadar, s potpisom Milenka Živanovića, 2. juni 1995.; dokazni predmet 5D01083, Redovni borbeni izvještaj Drinskog korpusa Glavnom štabu, s potpisom Milenka Jevđevića, 3. juni 1995. godine; dokazni predmet P00534, Izvještaj zasnovan na referisanju o Srebrenici, 4. oktobar 1995. godine, par. 2.47; dokazni predmet P00528, Izvještaj UN-a o Srebrenici, 15. novembar 1999. godine, str. 51; dokazni predmet P04535, Snimak na Petrovdan 12. juli 1995. godine, str. 7 transkripta (koji sadrži Živanovićev govor u kom se napad na posmatrački položaj Echo pominje u kontekstu priprema za napad na Srebrenicu. On je tom prilikom rekao sljedeće: "[P]robalimo kako izgleda izgonjenje UNPROFOR-a oružjem"). V. takođe dokazni predmet PIC00197, Mapa pod naslovom 'Raspored naših, neprijateljskih i snaga UNPROFOR-a u enklavama Srebrenica i Žepa', s oznakama koje je unio svjedok; Richard Butler, T. 19766–19767 (16. januar 2008. godine); dokazni predmet P02714, Dokument Glavnog štaba VRS-a upućen komandama vojnih pošta 7111 i 7102, s Miletićevim potpisom, 2. juni 1995. godine, str. 3.

⁵⁸⁶ Dokazni predmet 5D01083, Redovni borbeni izvještaj Drinskog korpusa, s potpisom Milenka Jevđevića, 3. juni 1995. godine, str. 1.

⁵⁸⁷ Robert Franken, T. 2454 (16. oktobar 2006. godine); dokazni predmet P00534, Ministarstvo odbrane Nizozemske, Referisanje o Srebrenici, par. 2.47; dokazni predmet P00528, Izvještaj generalnog sekretara UN-a o Srebrenici, 15. novembar 1999. godine, str. 51, par. 223.

⁵⁸⁸ Robert Franken, T. 2455 (16. oktobar 2006. godine).

⁵⁸⁹ Pieter Boering, T. 2170 (26. septembar 2006. godine); Eelco Koster, T. 3058–3059 (26. oktobar 2006. godine), Robert Franken, T. 2537 (17. oktobar 2006. godine).

⁵⁹⁰ Robert Franken, T. 2438 (16. oktobar 2006. godine), T. 2537 (17. oktobar 2006. godine); Pieter Boering, T. 2038–2039, 2066–2067 (22. septembar 2006. godine) (Boering je u svom svjedočenju rekao da je vidio samo nove uniforme i neko lako naoružanje, ali ne i nove kalašnjikove); Vincent Egbers, T. 2862 (20. oktobar 2006. godine). V. takođe svjedok PW-114, dokazni predmet P02188, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter, KT. 1491 (28. mart 2000. godine); Joseph Kingori, T. 19374 (10. januar 2008. godine); Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 50.

⁵⁹¹ Pieter Boering, T. 2116 (25. septembar 2006. godine).

diverzantskih operacija.⁵⁹² Takođe je došlo do gomilanja snaga VRS-a, posebno u južnom dijelu srebreničke enklave.⁵⁹³

210. Kako su naveli oficiri Nizozemskog bataljona, otprilike od maja pa sve do napada u julu, enklave su sve više granatirane i na njih je sve više otvarana snajperska vatra.⁵⁹⁴ Na meti tog granatiranja i snajperskog djelovanja bila je ABiH.⁵⁹⁵ Postoje dokazi da je ponekad i civilno stanovništvo nasumično gađano i da je među njima bilo žrtava.⁵⁹⁶ Nizozemski bataljon je tokom juna i jula iz svoje baze u Potočarima više puta bio svjedok da se iz pravca Bratunca granatiraju kuće u kojima su živjeli bosanski Muslimani, što je za posljedicu imalo da ti stanovnici napuste svoje kuće.⁵⁹⁷ Momir Nikolić je djelovanje snajpera protiv civila okarakterisao kao “jedan segment stvaranja jednog, znači, otežavanja života u enklavi, nedozvoljavanja da ljudi rade, da civili rade svoj posao i tako dalje”.⁵⁹⁸ Patrole Nizozemskog bataljona takođe su uzimane na metu prilikom izlazaka iz baze, što je negativno uticalo na mobilnost Nizozemskog bataljona.⁵⁹⁹ Među jedinicama koje su učestvovala u snajperskom djelovanju bile su Bratunačka brigada, kao i Skelanski bataljon i

⁵⁹² Dokazni predmet 1D01008, Kopija naređenja 28. divizije ABiH o intenziviranju svih oblika aktivnosti, s potpisom Ramiza Bećirovića, 22. maj 1995. godine; dokazni predmet 5D01079, Vanredni borbeni izvještaj Drinskog korpusa Glavnom štabu VRS-a, s potpisom Damira Pajtića, 27. maj 1995. godine (gdje se izvještava da je 27. maja 1995. godine pet pripadnika Miličke brigade ubijeno iz zasjede); dokazni predmet 1D01007, Naređenje 28. divizije ABiH o preduzimanju mjera na pripremanju izvođenja diverzantske akcije, s potpisom Ramiza Bećirovića, 5. juni 1995. godine; dokazni predmet 1D01009, Naređenje 28. divizije ABiH o preduzimanju mjera na pripremanju izvođenja diverzantske akcije, s potpisom Mladena Marinkovića, 14. juni 1995. godine (gdje se navodi da će biti primijenjene diverzantske mjere za “destabiliziran[e] agresorskih redova i erozivn[o] djelovanj[e] na moral njegovih vojnika”); dokazni predmet 1D00742, Izvještaj 28. divizije ABiH upućen Komandi 2. korpusa u Tuzli, s otkucanim potpisom Ramiza Bećirovića, 30. juni 1995. godine (gdje se navodi da je 28. divizija locirana u enklavama intenzivirala svoja dejstva).

⁵⁹³ Johannes Rutten, dokazni predmet P02178, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 2169–2170 (5. april 2000. godine); Cornelis Nicolai, T. 18460 (29. novembar 2007. godine).

⁵⁹⁴ Robert Franken, T. 2440–2441 (16. oktobar 2006. godine); Pieter Boering, T. 1895, 1897–1898 (19. septembar 2006. godine). Momir Nikolić je u svom svjedočenju rekao da su pripadnici ABiH takođe otvarali snajpersku vatra iz demilitarizovane zone “[n]on-stop”, “ubijali vojnike na položajima i takođe ubijali civile koji su bili - neposredno koji su imali imanja u određenim rejonima u zoni odgovornosti Bratunačke brigade.” Momir Nikolić, T. 33063 (23. april 2009. godine).

⁵⁹⁵ Cornelis Nicolai, T. 18461 (29. novembar 2007. godine).

⁵⁹⁶ *Ibid.*, T. 18461 (29. novembar 2007. godine) (gdje je izjavio je u junu 1995. godine Nizozemski bataljon uočio nasumično granatiranje po civilima); Robert Franken, T. 2441 (16. oktobar 2006. godine) (gdje je izjavio da su prilikom incidenta granatiranja i otvaranja vatre više puta ranjeni civili); Momir Nikolić, T. 32965–32966 (21. april 2009. godine) (gdje je izjavio da je otvarana snajperska vatra na civile); Joseph Kingori, T. 19366–19369 (10. januar 2008. godine) (gdje je izjavio da su gađani zemljoradnici), T. 19475 (11. januar 2008. godine) (gdje je izjavio da su civili u enklavi bili gađani granatama); svjedok PW-106, T. 3939–3940 (15. novembar 2006. godine); Pieter Boering, T. 1895–1896 (19. septembar 2006. godine) (gdje je izjavio da su, u junu i julu, pripadnici Nizozemskog bataljona u bazi u Potočarima bili svjedoci granatiranja kuća nastanjenih bosanskim Muslimanima iz pravca Bratunca). V. takođe dokazni predmet 4D00134, Mjesečni izvještaj 28. divizije ABiH, s otkucanim potpisom Nedžada Bektića, 23. juni 1995. godine (gdje se izvještava da je 10. juna 1995. godine jedan civil ranjen snajperskom vatrom VRS-a); dokazni predmet P04109, Izvještaj Odjeljenja obavještajnih poslova 28. divizije ABiH, s otkucanim potpisom Ekrema Salihovića, 3. juli 1995. godine (gdje se navodi “posebno intenzivno otvaranje snajperske vatre” iz rejonu Buljima, Zelenog Jadra i Zalažja, kao i da je jedna žena ubijena snajperskim metkom 2. jula 1995. godine).

⁵⁹⁷ Pieter Boering, T. 1895–1896 (19. septembar 2006. godine). Boering je u svom svjedočenju rekao da je takođe čuo i da su se slični događaji dešavali i malo južnije, ali da on lično nije bio svjedok toga. *Ibid.*

⁵⁹⁸ Momir Nikolić, T. 32966 (21. april 2009. godine). Milenko Jevđević, komandant Bataljona veze Drinskog korpusa, u svom svjedočenju je rekao da Drinski korpus nije u svojim skladištima imao snajperske puške i da na raznim linijama fronta nikada nije vidio nijednu snajpersku pušku u zoni odgovornosti Drinskog korpusa. Milenko Jevđević, T. 29490–29491 (10. decembar 2008. godine), T. 29738 (15. decembar 2008. godine). U vezi s izvještajima da su ispaljivani neki snajperski meci, Jevđević je zaključio da se, u stvari, to odnosilo na metke iz puškomitraljeza ili poluautomatske puške. *Ibid.* Jevđević je ostao pri tom stavu tokom detaljnog unakrsnog ispitivanja od strane Tužilaštva. *Ibid.*, T. 29739–29753 (15. decembar 2008. godine). Pretresno vijeće konstatuje da Jevđević nije vjerodostojan kada je riječ o ovom dijelu njegovog svjedočenja.

⁵⁹⁹ Robert Franken, T. 2441 (16. oktobar 2006. godine); Pieter Boering, T. 1896–1897 (19. septembar 2006. godine), T. 2236 (27. septembar 2006. godine).

Milićka brigada.⁶⁰⁰ Dana 26. juna 1995. godine, Smith je dopisom pozvao Mladića da poštuje zaštićene zone i bezbjednost snaga UNPROFOR-a. On je obavijestio Mladića da “[g]otovo svakodnevno [prima] izvještaje o granatiranju naseljenih područja [...] Srebrenice”.⁶⁰¹ Smith je takođe izvijestio da je sve više izvještaja o direktnom gađanju baza i vozila UNPROFOR-a.⁶⁰²

211. Rano ujutro 26. juna 1995. godine, bosanski Muslimani napali su selo bosanskih Srba Višnjica u blizini Srebrenice i tom prilikom spalili kuće i pobili više ljudi.⁶⁰³ Istog dana, ABiH je izvršila nekoliko drugih napada, uključujući onaj u Crnoj Rijeci.⁶⁰⁴

212. Jednom prilikom tokom sedmica koje su prethodile vojnom napadu na Srebrenicu, vojnici VRS-a — uključujući pripadnike 10. diverzantskog odreda i Bratunačke brigade — infiltrirali su se u Srebrenicu kroz tunel jednog starog rudnika.⁶⁰⁵ Svrha infiltracije bila je “da naprav[e] pobunu” u redovima ABiH da bi oni “počeli da [se] predaju i da se ne bore više za Srebrenicu”.⁶⁰⁶ Kada su izašli iz tunela, došli su do jednog uzvišenja, sa kojeg su lansirali “nekoliko” projektila iz ručnih bacača.⁶⁰⁷ Vojnici VRS-a takođe su otvarali vatru tamo gdje su vjerovali da se nalazi komanda Nasera Orića.⁶⁰⁸ Poslije napada, ljudi su se izvukli natrag kroz tunel i vratili u Bratunac.⁶⁰⁹ Prema izvještaju Nizozemskog bataljona, prilikom tog upada ranjeno je dvoje civila dok je jedan poginuo.⁶¹⁰

⁶⁰⁰ Momir Nikolić, T. 32965 (21. april 2009. godine).

⁶⁰¹ Dokazni predmet P02939, Dopis Ruperta Smitha upućen Mladiću, 26. juni 1995. godine; Rupert Smith, T. 17507 (5. novembar 2007. godine).

⁶⁰² *Ibid.*

⁶⁰³ Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 67; dokazni predmet 6D00179, Dokument 2. korpusa ABiH o podacima dobijenim radio izviđanjem - Tuzla, s potpisom Esada Hadžića, 27. juni 1995. godine. V. takođe dokazni predmet 1D00742, Izvještaj 28. divizije ABiH Komandi 2. korpusa u Tuzli, s otkucanim potpisom Ramiza Bećirovića, 30. juni 1995. godine (gdje se opisuje napad od 26. juna, kao i drugi napadi od 23. juna); dokazni predmet 5D01100, Redovni borbeni izvještaj Drinskog korpusa, s Krstićevim potpisom, 26. juni 1995. godine.

⁶⁰⁴ Dokazni predmet 1D00742, Izvještaj 28. divizije ABiH upućen Komandi 2. korpusa u Tuzli, s otkucanim potpisom Ramiza Bećirovića, 30. juni 1995. godine, str. 1–2. Dana 26. juna, snage ABiH napale su komandno mjesto Glavnog štaba i tom prilikom je sedam vojnika ubijeno, a nekoliko ranjeno. Milomir Savčić, T. 15243–15244 (12. septembar 2007. godine).

⁶⁰⁵ Dražen Erdemović, T. 10935–10936 (4. maj 2007. godine); Momir Nikolić, T. 32975–32977 (22. april 2009. godine); Joseph Kingori, T. 19476 (11. januar 2008. godine); dokazni predmet 5D00541, Izvještaj Štaba Nizozemskog bataljona, 24. juni 1995. godine.

⁶⁰⁶ Dražen Erdemović, T. 10937 (4. maj 2007. godine).

⁶⁰⁷ *Ibid.*; Momir Nikolić, T. 32976 (22. april 2009. godine). V. takođe dokazni predmet 5D00541, Izvještaj Štaba Nizozemskog bataljona, 24. juni 1995. godine, str. 2.

⁶⁰⁸ Dražen Erdemović, T. 10937 (4. maj 2007. godine).

⁶⁰⁹ *Ibid.*, T. 10937 (4. maj 2007. godine). V. takođe dokazni predmet 5D00541, Izvještaj Štaba Nizozemskog bataljona, 24. juni 1995. godine, str. 2.

⁶¹⁰ Dokazni predmet 5D00541, Izvještaj Štaba Nizozemskog bataljona, 24. juni 1995. godine, str. 2. V. takođe Momir Nikolić, T. 32976 (22. april 2009. godine) (gdje je izjavio da su, prema izvještajima Nizozemskog bataljona, tokom tog incidenta ubijeni civili, pri čemu on smatra da ih je bilo od četvoro do sedmero).

213. Neposredno prije napada na Srebrenicu ukupan broj stanovnika srebreničke enklave porastao je sa 36.000 na početku godine na 42.000 ljudi, od kojih su otprilike 85% bile raseljene osobe.⁶¹¹

4. Regulisanje kretanja konvoja u RS-u

(a) Procedure tokom 1993. i 1994. godine

214. Početkom aprila 1993. godine, Glavni štab VRS-a uspostavio je procedure kojima se reguliše prolazak konvoja UNPROFOR-a i humanitarnih konvoja (drugih organizacija) kroz teritoriju RS-a prema kojima je konvojima mogao biti dopušten prolaz samo uz pismeno odobrenje Glavnog štaba VRS-a.⁶¹² Konvoji bez pismenog odobrenja i konvoji koji su stigli ranije nisu mogli da ulaze na teritoriju RS-a ni pod kojim okolnostima.⁶¹³ Utvrđeni su namjeravani putevi dotura do Srebrenice i Žepe, a korpusima je naređeno da podignu kontrolne punktove, da vrše kontrolu konvoja i obezbijede nesmetano kretanje odobrenih konvoja.⁶¹⁴ Nije bilo dopušteno da se u enklave unose ni oprema ni municija, iako su hrana i lijekovi koje je odobrio Glavni štab VRS-a bili dopušteni.⁶¹⁵ Kretanje UNPROFOR-a u enklave i iz njih bilo je zabranjeno bez odobrenja Glavnog štaba VRS-a.⁶¹⁶

215. Procedure za odobravanje kretanja konvoja izmijenjene su kasnije barem jednom. U odobravanju humanitarnih konvoja učestvovala su civilne vlasti, uključujući Ministarstvo odbrane, MUP i koordinaciono tijelo za humanitarnu pomoć.⁶¹⁷ Glavni štab VRS-a nastavio je da pismeno

⁶¹¹ Dokazni predmet P00493, Izvještaj vojnih posmatrača UN-a o situaciji s hranom u Srebrenici, 8. juli 1995. godine, str. 1. V. takođe dokazni predmet 5D00040, Politika Zaštitnih snaga UN-a i informacija Savjetu bezbjednosti, 11. juli 1995. godine, par. 2(b); dokazni predmet 4D00127, Pregled o broju stanovnika i domaćinstava, domaćeg i raseljenog stanovništva, opština Srebrenica, Opštinski štab Civilne zaštite, 11. januar 1995. godine.

⁶¹² Dokazni predmet 5D00768, Naređenje Glavnog štaba VRS-a o kretanju konvoja humanitarne pomoći i UNPROFOR-a kroz prostor RS-a, s Milovanovićevim potpisom, 2. april 1993. godine. V. takođe dokazni predmet 5D00378, Dokument Glavnog štaba VRS-a o regulisanju kretanja konvoja UNPROFOR-a, 3. april 1993. godine; dokazni predmet 5D00771, Naređenje Glavnog štaba VRS-a o kontroli konvoja humanitarne pomoći i UNPROFOR-a, s Milovanovićevim potpisom, 9. april 1993. godine; dokazni predmet 5D00769, Dokument Glavnog štaba VRS-a o kontroli kretanja humanitarne pomoći, s potpisom Manojla Milovanovića, upućen korpusima, 3. april 1993. godine.

⁶¹³ Dokazni predmet 5D00378, Dokument Glavnog štaba VRS-a o regulisanju kretanja konvoja UNPROFOR-a, 3. april 1993. godine; Manojlo Milovanović, T. 12281–12282 (30. maj 2007. godine).

⁶¹⁴ Dokazni predmet 5DP02749, Naređenje Glavnog štaba VRS-a Drinskom, Hercegovačkom i Sarajevsko-romanijskom korpusu, s Mladićevim potpisom, 22. juli 1994. godine; Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 48. V. takođe dokazni predmet 5D00378, Dokument Glavnog štaba VRS-a o regulisanju kretanja konvoja UNPROFOR-a, 3. april 1993. godine.

⁶¹⁵ Dokazni predmet. 5DP02749, Naređenje Glavnog štaba VRS-a Drinskom, Hercegovačkom i Sarajevsko-romanijskom korpusu, s Mladićevim potpisom, 22. juli 1994. godine; Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 48.

⁶¹⁶ Dokazni predmet 5DP02749, Naređenje Glavnog štaba VRS-a Drinskom, Hercegovačkom i Sarajevsko-romanijskom korpusu, s Mladićevim potpisom, 22. juli 1994. godine.

⁶¹⁷ V. dokazni predmet 5D01285, Naređenje Glavnog štaba VRS-a o kretanju konvoja humanitarne pomoći kroz RS, s Milovanovićevim potpisom, 1. avgust 1993. godine, par. 1–3; dokazni predmet 5D00806, Naređenje Glavnog štaba VRS-a u vezi s obezbjeđenjem funkcionisanja humanitarne pomoći, s Milovanovićevim potpisom, 30. decembar 1993. godine; dokazni predmet 5D01218, Dokument predsjednika RS-a upućen Glavnom štabu VRS-a, komandantu Glavnog štaba VRS-a i načelniku štaba, s Karadžićevim potpisom, 24. april 1994. godine, par. 3; dokazni predmet 5D00605, Naređenje Glavnog štaba VRS-a o kretanju humanitarne pomoći, s Milovanovićevim potpisom, 31. avgust 1994. godine; Slavko Kralj, T. 29233–29234 (3.

obavještava svoje potčinjene jedinice o svim odobrenjima datim za konvoje, i bez tog obavještenja konvojima nije dopuštan prolaz.⁶¹⁸ Pored toga, od avgusta 1994. godine, na osnovu jednog Milovanovićevog naređenja, VRS je imao obavezu da kontroliše sve konvoje koji su prelazili liniju razgraničenja, u cilju sprečavanja svakog neodobrenog kretanja, provjeravajući da li nose odobrenu robu i zaustavljajući konvoje kada njihov prelazak nije bio prethodno najavljen Glavnom štabu.⁶¹⁹ One koji bi pokušali da pređu liniju “ilegalno” trebalo je uhapsiti, a njihovu opremu oduzimati.⁶²⁰ Naređenjem je korpusima takođe skrenuta pažnja na činjenicu da su nastali problemi u proceduri davanja odobrenja i da se najave propisno ne saopštavaju Glavnom štabu VRS-a od “organa koji izdaju odobrenja”.⁶²¹

(b) Regulisanje kretanja konvoja UNPROFOR-a tokom 1995. godine

216. Tokom 1995. godine, zahtjevi za prolazak konvoja UNPROFOR-a upućivani su VRS-u.⁶²² O njima su zatim obično odlučivali Mladić ili Milovanović.⁶²³ UNPROFOR bi najavio konvoj Glavnom štabu VRS-a telefaksom u kancelariju na Palama, 48 sati unaprijed, i na engleskom i na srpskom jeziku.⁶²⁴ Svakog dana je primano oko 20 do 30 zahtjeva.⁶²⁵ Po prijemu, te dokumente su razvrstavali pukovnik Miloš Đurđić ili major Slavko Kralj, u zavisnosti od toga koji od njih je bio prisutan, i oni su na dokumente često dopisivali svoje komentare ili sugestije.⁶²⁶ Zahtjev bi se zatim prosljeđivao Milovanoviću ili Mladiću, koji bi upisivali “da” ili “ne” na vrhu stranice originalnog dokumenta, kao i svoje inicijale i tako naznačavali da li ga prihvataju ili odbijaju.⁶²⁷ Tolimir,

decembar 2008. godine); dokazni predmet 5D00785, Dokument Glavnog štaba VRS-a sa smjernicama u vezi s konvojima humanitarne pomoći, s potpisom Manojla Milovanovića, 6. avgust 1993. godine.

⁶¹⁸ Dokazni predmet 5D00605, Naređenje Glavnog štaba VRS-a o kretanju humanitarne pomoći, s Milovanovićevim potpisom, 31. avgust 1994. godine, str. 2.

⁶¹⁹ *Ibid.* V. takođe dokazni predmet 5D01269, Sažetak presretnutog razgovora između Milovanovića i generala UN-a Van Baala, 19. avgust 1994. godine, 23:40 sati; dokazni predmet 5D01271, Sažetak presretnutog razgovora između Milovanovića i generala UN-a Brinkmana, 31. avgust 1994. godine, 22:18 sati; dokazni predmet 5D01273, Sažetak presretnutog razgovora između Mladića i generala UN-a Brinkmana, 5. oktobar 1994. godine, 00:05 sati. Presretnuti razgovori pokazuju da je Glavni štab VRS-a uskraćivao odobrenje za prolazak nekim konvojima sa gorivom tokom/približno tokom avgusta i oktobra 1994. U dokaznom predmetu 5D01269, Milovanović je izjavio da je konvojima uskraćivan prolazak zbog toga što je Glavni štab VRS vjerovao da UNPROFOR dovlači nenormalne količine goriva u zaštićene enklave. Milovanović se takođe raspitivao zašto UNPROFOR donosi teško naoružanje u enklave na šta je general van Baal odgovorio da, shodno odredbama sporazuma o teškom naoružanju, raketni sistem Milan ne spada u kategoriju teškog naoružanja.

⁶²⁰ Dokazni predmet 5D00605, Naređenje Glavnog štaba VRS-a o kretanju humanitarne pomoći, s Milovanovićevim potpisom, 31. avgust 1994. godine, str. 2.

⁶²¹ *Ibid.*, str. 1.

⁶²² Slavko Kralj, T. 29258 (4. decembar 2008. godine).

⁶²³ *Ibid.*, T. 29258–29260, 29281, 29294–29295 (4. decembar 2008. godine); Ljubomir Obradović, T. 28255, 28263–28264 (14. novembar 2008. godine).

⁶²⁴ Slavko Kralj, T. 29258, 29287 (4. decembar 2008. godine); Ljubomir Obradović, T. 28263 (14. novembar 2008. godine). Nicolai je u svom svjedočenju rekao da je UNPROFOR telefaksom upućivao svoje zahtjeve sjedištu vojnih posmatrača UN-a na Palama, koji bi dotičnu poruku prosljeđivali vlastima VRS-a. Cornelis Nicolai, T. 18451 (29. novembar 2007. godine). Koster je u svom svjedočenju rekao da su zahtjevi za obnavljanje zaliha Nizozemskog bataljona upućivani “višem ešalonu sjeveroistočne komande” čijim posredstvom bi stizali u “štab bosanskih Srba na Palama”. Eelco Koster, T. 3033 (26. oktobar 2006. godine).

⁶²⁵ Slavko Kralj, T. 29273, 29287 (4. decembar 2008. godine).

⁶²⁶ *Ibid.*, T. 29258 (4. decembar 2008. godine); Ljubomir Obradović, T. 28409, 28431 (18. novembar 2008. godine).

⁶²⁷ Slavko Kralj, T. 29259, 29273 (4. decembar 2008. godine), T. 29320 (5. decembar 2008. godine); Ljubomir Obradović, T. 28263–28264 (14. novembar 2008. godine), T. 28409 (18. novembar 2008. godine).

Miletić, Gvero i Đurđić povremeno su takođe parafirali zahtjeve.⁶²⁸ Kada neki dijelovi zahtjeva ne bi bili odobreni, ti dijelovi bili bi podvučeni, a na zahtjevu zabilježeno da je odobren, izuzev kada je riječ o podvučenim dijelovima. Od UNPROFOR-a je povremeno traženo da razjasni dio koji nije odobren. Na osnovu odobrenog zahtjeva, novi dokument — objašnjenje — bi se sastavljao i zavodio u Đurđićevoj kancelariji a zatim prosljeđivao na potpis, najčešće Milovanoviću.⁶²⁹ Mladić, Tolimir, i **Miletić** takođe su potpisivali te dokumente.⁶³⁰ Dokumenti bi se zatim prosljeđivali UNPROFOR-u.⁶³¹

217. Pored obavještenja UNPROFOR-u, Glavni štab bi, pridržavajući se redovnog komandnog lanca, pismeno obavještavao relevantne potčinjene jedinice o odlukama koje se tiču odobrenih zahtjeva za konvoje UNPROFOR-a.⁶³² Bez tog obavještenja, konvojima nije dozvoljavano da prođu.⁶³³ Obavještenja su sadržala informacije o odobrenim konvojima — kao što su datum putovanja, sastav i teret, kao i broj konvoja — i uputstva podređenim jedinicama, na primjer, za vršenje detaljne kontrole vozila kako bi se spriječio prolaz robe za koju nije dato odobrenje.⁶³⁴ U odsustvu Milovanovića, **Miletić** je je stavljaao (otkucane) potpise na obavještenja.⁶³⁵

218. Između 1. januara i 28. aprila 1995. godine, odobreno je najmanje 977 zahtjeva za konvoje UNPROFOR-a, a 438 zahtjeva je odbijeno.⁶³⁶ Za period od aprila do jula 1995. godine predočeno je

⁶²⁸ Dokazni predmet 5D01447, Stipulacije u vezi s dokumentima koji se odnose na konvoje, 2. juni 2009. godine, par. 3(b) i Dodatak, tabele 1, 3; dokazni predmet P03999, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a o odobrenjima kretanja konvoja, s otkucanim Milovanovićevim potpisom, 22. februar 1995.; dokazni predmet P04040, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a o odobrenjima kretanja konvoja, s otkucanim Milovanovićevim potpisom, 21. april 1995. V. takođe dolje, par. 1656–1657, 1762.

⁶²⁹ Slavko Kralj, T. 29259, 29276 (4. decembar 2008. godine); Ljubomir Obradović, T. 28409–28410 (18. novembar 2008. godine). V. takođe dokazni predmet 5D01447, Stipulacije u vezi s dokumentima koji se odnose na konvoje, 2. juni 2009. godine, para. 3(a) i Dodatak, Tabela 3.

⁶³⁰ Dokazni predmet 5D01447, Stipulacije u vezi s dokumentima koji se odnose na konvoje, 2. juni 2009. godine, para. 3(a) i Dodatak, tabele 1, 3; Slavko Kralj, T. 29259–29261 (4. decembar 2008. godine); Ljubomir Obradović, T. 28464–28465 (19. novembar 2008. godine).

⁶³¹ Slavko Kralj, T. 29259 (4. decembar 2008. godine).

⁶³² Slavko Kralj, T. 29259–29260, 29285, 29299–29300 (4. decembar 2008. godine); Ljubomir Obradović, T. 28409–28410 (18. novembar 2008. godine).

⁶³³ V. gore, par. 214–215.

⁶³⁴ V., npr., dokazni predmet P02554, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a u vezi s konvojima UNPROFOR-a upućeno Sarajevsko-romanijskom korpusu i Drinskom korpusu, s Miletićevim potpisom, 1. juli 1995. godine, str. 2–3; dokazni predmet P02497, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a u vezi s konvojima UNPROFOR-a za Žepu, Goražde i Srebrenicu upućeno raznim brigadama, s Miletićevim potpisom, 18. juni 1995. godine. Pretresnom vijeću su predočeni protivrječni dokazi o tome da li su obavještenja potčinjenim jedinicama predstavljala naređenja. Pretresno vijeće, međutim, smatra da nomenklatura obavještenja nije relevantna. Pretresno vijeće se uvjerilo da su obavještenja po svojoj prirodi bila obavezujuća i smatra nezamislivim da ih potčinjene jedinice ne bi poštovale, između ostalog, na osnovu činjenice da su ih uglavnom potpisivali Milovanović ili Mladić. Upor. Mirko Trivić, T. 12043–12044 (23. maj 2007. godine).

⁶³⁵ Slobodan Kosovac, T. 30190 (15. januar 2009. godine), T. 30480-300481 (21. januar 2009. godine); Slavko Kralj, T. 29272 (4. decembar 2008. godine). V. takođe dokazni predmet 5D01447, Stipulacije u vezi s dokumentima koji se odnose na konvoje, 2. juni 2009. godine, Dodatak, Tabela 3, prema kojima je na tim obavještenjima povremeno bio (otkucani) potpis Đurđića i Pandžića.

⁶³⁶ Dokazni predmet 5D01447, Stipulacije u vezi s dokumentima koji se odnose na konvoje, 2. juni 2009. godine, par. 3(b) i Dodatak, Tabela 2. Pretresnom vijeću je dalje dostavljeno više obavještenja u vezi s konvojima UNPROFOR-a koja su prihvaćena kao dokazi od 1. januara do 28. aprila 1995. godine, ali koja nisu uvrštena u Stipulacije u vezi s dokumentima koji se odnose na konvoje. Dokazni predmet P04065, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a upućeno Komandi UNPROFOR-a, s Mladićevim potpisom, 7. januar 1995. godine (jedno odobrenje za misiju s helikopterom); dokazni predmet P04001, Dopis Glavnog štaba VRS-a upućen UNPROFOR-u u vezi s konvojima, s Milovanovićevim potpisom, 25. februar 1995. godine (jedno djelimično odobrenje, 10 odobrenja); dokazni predmet 5D00620, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a upućeno Drinskom

malo dokaza u vezi sa zahtjevima za konvoje, odgovorima, i obavještenjima. Pretresno vijeće, u stvari, ima samo informaciju da je 28. aprila 1995. godine, Glavni štab obavijestio svoje potčinjene jedinice da je odobrio 21 konvoj UNPROFOR-a, a da je uskratio odobrenje za četiri konvoja UNPROFOR-a.⁶³⁷ Međutim, ne može se smatrati da je to potpuna evidencija za taj period.

(c) Regulisanje kretanja humanitarnih konvoja tokom 1995. godine

219. Kako je objašnjeno, od prvobitnog uvođenja procedura za prolazak konvoja, na humanitarne konvoje primjenjivale su se drugačije procedure (koje su se razlikovale od onih za UNPROFOR).⁶³⁸

220. Procedura odobravanja humanitarnih konvoja izmijenjena je 14. marta 1995. godine, kada je Karadžić naredio da se formira Državni komitet za saradnju s Ujedinjenim nacijama i međunarodnim humanitarnim organizacijama.⁶³⁹ Komisija je imala sjedište na Palama.⁶⁴⁰ Nikola Koljević, potpredsjednik Republike Srpske, imenovan je za predsjednika Komiteta.⁶⁴¹ Pukovnik

korpusu u vezi s konvojem UNPROFOR-a, s Milovanovićevim potpisom, 6. mart 1995. godine (12 odobrenja); dokazni predmet P02687, Dokument Glavnog štaba VRS-a, s Milovanovićevim potpisom, 7. april 1995. godine (12 uskraćivanja odobrenja); dokazni predmet P02651a, Dokument Glavnog štaba VRS-a upućen Vojnoj pošti 7111, s Miletićevim potpisom, 14. april 1995. godine (četiri odobrenja, 13 uskraćivanja odobrenja); dokazni predmet P03989, Dokument Glavnog štaba VRS-a upućen komandama vojnih pošta 7111 i 7598, s Miletićevim potpisom, 18. april 1995. godine (sedam odobrenja, jedno djelimično odobrenje, 11 uskraćivanja odobrenja).

⁶³⁷ V. dokazni predmet P02497, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a u vezi s konvojima UNPROFOR-a za Žepu, Goražde i Srebrenicu upućeno raznim brigadama, s Miletićevim potpisom, 18. juni 1995. godine (tri odobrenja); dokazni predmet P02554, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a u vezi s konvojima UNPROFOR-a upućeno Sarajevsko-romanijskom korpusu i Drinskom korpusu, s Miletićevim potpisom, 1. juli 1995. godine (šest odobrenja, od kojih su dva uslovna, tri uskraćivanja odobrenja); dokazni predmet P02556, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a u vezi s konvojima UNPROFOR-a upućeno Drinskom korpusu, s Miletićevim potpisom, 3. juli 1995. godine (jedan polazak konvoja iz Srebrenice odobren, za jedan povratak u Srebrenicu uskraćeno odobrenje); dokazni predmet P02558, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a u vezi s konvojima UNPROFOR-a upućeno vojnim poštama 7598 i 7111, s Miletićevim potpisom, 5. juli 1995. godine (dva odobrenja, jedno djelimično odobrenje, jedan polazak odobren dok je povratak u Srebrenicu odbijen); dokazni predmet P02565, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a u vezi s konvojima UNPROFOR-a upućeno Vojnoj pošti 7111, s Miletićevim potpisom, 12. juli 1995. godine (jedno odobrenje); dokazni predmet P02586, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a upućeno Vojnoj pošti 7111 u vezi s odobrenim kretanjem osoblja UNPROFOR-a, s Miletićevim potpisom, 27. juli 1995. godine (jedno odobrenje). V. nadalje dokazni predmet 5D01115, Obavještenje Drinskog korpusa u vezi s konvojem UNPROFOR-a upućeno Romanijskoj brigadi i Rogatičkoj brigadi, s Krstićevim potpisom, 20. juli 1995. godine (jedno odobrenje); dokazni predmet 5D01117, Obavještenje Drinskog korpusa u vezi s odobrenim kretanjem tima UNPROFOR-a upućeno Romanijskoj brigadi i Rogatičkoj brigadi, s Krstićevim potpisom, 25. juli 1995. godine (jedno odobrenje); dokazni predmet 5D01118, Obavještenje Drinskog korpusa u vezi s odobrenim kretanjem tima UNPROFOR-a upućeno Romanijskoj brigadi i Rogatičkoj brigadi, s Krstićevim potpisom, 25. juli 1995. godine (dva odobrenja); dokazni predmet 5D01120, Obavještenje Drinskog korpusa u vezi s odobrenim kretanjem tima UNPROFOR-a upućeno Romanijskoj brigadi i Rogatičkoj brigadi, s Krstićevim potpisom, 27. juli 1995. godine (jedno odobrenje). Prema Kosovčevim riječima, obavještenja Drinskog korpusa predstavljala su kontinuitet odobrenja konvoja koja je davao Glavni štab Slobodan Kosovac, T. 30177–30178 (15. januar 2009. godine).

⁶³⁸ V. gore, par. 214–215.

⁶³⁹ Dokazni predmet 6D00007, *Službeni glasnik RS-a*, Godina IV, broj 3, Odluka o obrazovanju Državnog komiteta za saradnju sa Ujedinjenim nacijama i međunarodnim humanitarnim organizacijama, s Karadžićevim potpisom, 14. mart 1995. godine. V. takođe Manojlo Milovanović, T. 12278 (30. maj 2007. godine), T. 11289–12290 (31. maj 2007. godine) (gdje je izjavio sljedeće: "Direktiva broj 7, koliko se sećam, je izdata 8. marta. Ova odluka je donesena 11. marta kako sam video dole negde pri dnu, a objavljena je u *Službenom glasniku* 14. marta, znači, ipak njena objava je posle Direktive broj 7.").

⁶⁴⁰ Slavko Kralj, T. 29295 (4. decembar 2008. godine).

⁶⁴¹ Dokazni predmet 6D00007, *Službeni glasnik RS-a*, Godina IV, broj 3, Odluka o obrazovanju Državnog komiteta za saradnju sa Ujedinjenim nacijama i međunarodnim humanitarnim organizacijama, s Karadžićevim potpisom, 14. mart 1995. godine, str. 3, čl. 1 (Odluke o imenovanju predsjednika, potpredsjednika i članova Državnog komiteta za saradnju s UN-om i međunarodnim humanitarnim organizacijama); Slavko Kralj, T. 29295 (4. decembar 2008. godine). V. takođe Manojlo Milovanović, T. 12278 (30. maj 2007. godine) (gdje je izjavio da je mislio da su u sastavu Komiteta takođe bili jedan ili dva oficira koji su odluke Komiteta prosljeđivali Glavnom štabu kako bi se sve eventualne borbene aktivnosti suspendovale na putevima kojima je dostavljana ili je trebala biti dostavljana humanitarna pomoć).

Durđić iz Glavnog štaba bio je član Komiteta zadužen za koordinaciju odnosa Komiteta s Ministarstvom odbrane i Glavnim štabom VRS-a.⁶⁴² Jedno od radnih tijela Komiteta bilo je Koordinaciono tijelo za humanitarne operacije.⁶⁴³ Shodno nalogu kojim je osnovan Komitet, odobrenja za kretanja konvoja i službenika UN-a i humanitarnih organizacija na teritoriji RS-a trebalo je da izdaje to Koordinaciono tijelo na osnovu odluka Komiteta.⁶⁴⁴

221. Pretresnom vijeću nisu predočeni dokazi neophodni da bi se u potpunosti shvatila i stvorila jasna predodžba o procesu odobravanja humanitarnih konvoja u cjelini. Stoga se mogu donijeti samo ograničeni zaključci. Na osnovu dokaza koji su mu predočeni, Pretresno vijeće konstatuje da su, poslije formiranja Državnog komiteta, zahtjevi za konvoje humanitarne pomoći morali biti upućivani tom Komitetu na razmatranje.⁶⁴⁵ Komitet je donosio mišljenja u vezi sa zahtjevima, a Koordinaciono tijelo je u skladu s tim izdavalo “odobrenja” relevantnim organizacijama koje su ih tražile.⁶⁴⁶ Koordinaciono tijelo je zahtjeve za konvoje takođe upućivalo Glavnom štabu VRS-a, zajedno s mišljenjem Komiteta.⁶⁴⁷ Pukovnik Đurđić saopštavao je mišljenje Komiteta ili Mladiću ili Milovanoviću, koji su ih u većini slučajeva odobravalu.⁶⁴⁸

222. Pošto bi Milovanović ili Mladić dali odobrenje, Glavni štab je slao obavještenje relevantnim potčinjenim jedinicama pružajući im detaljne informacije o odobrenim konvojima, kao što je to činio i za konvoje UNPROFOR-a.⁶⁴⁹ Bez takvog obavještenja iz Glavnog štaba, konvojima nije dopuštano da prođu.⁶⁵⁰ Obavještenja o konvojima humanitarne pomoći koja su upućivana potčinjenim jedinicama obično su sadržavala referencu na Koordinaciono tijelo i u njima je stajalo da je Glavni štab “saglas[an] sa odobrenjem”, da je saglasan “na osnovu zahteva”, da je saglasan sa

⁶⁴² Dokazni predmet 6D00007, *Službeni glasnik RS-a*, Godina IV, broj 3, Odluka o obrazovanju Državnog komiteta za saradnju sa Ujedinjenim nacijama i međunarodnim humanitarnim organizacijama, s Karadžićevim potpisom, 14. mart 1995. godine, str. 3, član 2(7) (Odluke o imenovanju predsjednika, potpredsjednika i članova Državnog komiteta za saradnju s UN-om i međunarodnim humanitarnim organizacijama); Slavko Kralj, T. 29234 (3. decembar 2008. godine), T. 29295 (4. decembar 2008. godine). Đurđićev neposredni pretpostavljeni bio je Mladić, koji je kasnije prenio dio ovlaštenja u vezi s humanitarnim aktivnostima načelniku štaba. *Ibid.*, T. 29265 (4. decembar 2008. godine).

⁶⁴³ Dokazni predmet 6D00007, *Službeni glasnik RS-a*, Godina IV, broj 3, Odluka o obrazovanju Državnog komiteta za saradnju sa Ujedinjenim nacijama i međunarodnim humanitarnim organizacijama, s Karadžićevim potpisom, 14. mart 1995. godine, str. 2, član 5(1).

⁶⁴⁴ *Ibid.*, član 6.

⁶⁴⁵ Upor. Slavko Kralj, T. 29233–29234 (3. decembar 2008. godine), T. 29295–29297 (4. decembar 2008. godine); Manojlo Milovanović, T. 12278 (30. maj 2007. godine), T. 12289 (31. maj 2007. godine). V. takođe dokazni predmet. 5D01284, Presretnuti razgovor sa Đurđićem u vezi s Koordinacionim tijelom i obavještenjima, str. 1–2.

⁶⁴⁶ Dokazni predmet 6D00007, *Službeni glasnik RS-a*, Godina IV, broj 3, Odluka o obrazovanju Državnog komiteta za saradnju sa Ujedinjenim nacijama i međunarodnim humanitarnim organizacijama, s Karadžićevim potpisom, 14. mart 1995. godine, str. 2, član 6.

⁶⁴⁷ Slavko Kralj, T. 29296 (4. decembar 2008. godine). Pretresno vijeće takođe ima u vidu obavještenja iz Glavnog štaba potčinjenim jedinicama koja upućuju na mišljenja Koordinacionog tijela i sadrže pojedinosti o odobrenim i odbijenim stavkama / konvojima.

⁶⁴⁸ Slavko Kralj, T. 29299 (4. decembar 2008. godine).

⁶⁴⁹ *Ibid.*, T. 29260, 29285, 293299–29300 (4. decembar 2008. godine); Ljubomir Obradović, T. 28410 (18. novembar 2008. godine). Koordinaciono tijelo nije slalo svoja uputstva ili odluke direktno korpusu i brigadama. Slavko Kralj, T. 29294–29302 (4. decembar 2008. godine).

⁶⁵⁰ V. gore, par. 214–215.

“realizacijom zahteva” ili “odobrenja” Koordinacionog tijela.⁶⁵¹ Ta obavještenja uglavnom su potpisivali Milovanović ili **Miletić**.⁶⁵²

223. Pretresnom vijeću su predočeni dokazi o tome da VRS poslije formiranja Državnog komiteta više nije imao uticaja na proceduru odobravanja humanitarnih konvoja nego da su oni samo “bili dužni da izvršava[ju] naloge Komiteta”.⁶⁵³ Međutim, na osnovu svih predočenih dokumenata i iskaza svjedoka, Pretresno vijeće donosi drugačiji zaključak. Pretresno vijeće konstatuje da je, čak i poslije formiranja Državnog komiteta, Glavni štab i dalje imao značajnu ulogu u procesu razmatranja zahtjeva za humanitarne konvoje i njihovog odobravanja ili odbijanja. Donoseći taj zaključak, Pretresno vijeće ima u vidu samu proceduru kojom su dokumenti iz Komiteta i zahtjevi za konvoje podnošeni na odobrenje Milanoviću ili Mladiću — najvišem ešalonu Glavnog štaba. To jasno svjedoči o značajnoj ulozi VRS-a. Pored toga, vještak odbrane je u svom svjedočenju rekao da je, prema sistemu u RS-u, VRS uvijek mogao da vrši vojnu procjenu i, “pa, ako ima [problema], da kod koordinacionog tela interveniše”.⁶⁵⁴ Pored toga, Pretresno vijeće je prihvatilo naređenje koje je Karadžić 13. juna 1995. godine uputio Glavnom štabu i u kom se navodi sljedeće: “Odmah dati pozitivno mišljenje za sve notifikacije koje su pristigle putem

⁶⁵¹ V., npr., dokazni predmet P02678, Dokument Glavnog štaba VRS-a upućen Drinskom, Sarajevskom-romanijskom i Istočnobosanskom korpusu, s potpisom Manojla Milovanovića, 2. april 1995. godine; dokazni predmet P02652b, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a u vezi s humanitarnim konvojima upućeno komandama vojnih pošta 7111 i 7102, s Miletićevim potpisom, 14. april 1995. godine; dokazni predmet 5D00903, Dokument Glavnog štaba VRS-a, u vezi s humanitarnim konvojima, s otkucanim Milovanovićevim potpisom, 12. maj 1995. godine; dokazni predmet 5D00856, Dokument Glavnog štaba VRS-a upućen vojnim poštama 7102, 7111, 7161, 7001 u vezi s konvojima humanitarne pomoći, s otkucanim Milovanovićevim potpisom, 12. maj 1995. godine; dokazni predmet 5D00905, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a upućeno Drinskom korpusu i Istočnobosanskom korpusu u vezi s konvojima humanitarne pomoći, s otkucanim Milovanovićevim potpisom, 19. maj 1995. godine; dokazni predmet P02714, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a u vezi s konvojima UNHCR-a, s otkucanim Miletićevim potpisom, 2. juni 1995. godine; dokazni predmet 5D01429, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a u vezi s humanitarnim konvojima upućeno Drinskom korpusu i Istočnobosanskom korpusu, s otkucanim Miletićevim potpisom, 12. juni 1995. godine; dokazni predmet P02717, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a u vezi s humanitarnim konvojima upućeno Drinskom korpusu, s otkucanim Miletićevim potpisom, 12. juni 1995. godine. Obavještenja su povremeno ukazivala na to da neke stavke nisu odobrene. V. dokazni predmet P02689, Dokument Glavnog štaba VRS-a upućen Drinskom korpusu, s Milovanovićevim potpisom, 7. april 1995. godine, str.2 (“[N]ije odobreno: [...] [m]aterijal švedskog projekta izgradnje za Srebrenicu i Drinjaču” i “govedina, so, ulje i šperploča za enklave [Srebrenicu]”); dokazni predmet P04062, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a u vezi s odobrenjem konvoja humanitarne pomoći upućeno Drinskom korpusu, s Miletićevim potpisom, 30. juni 1995. godine (“[n]ismo odobrili da u sastavu ovoga konvoja bude još jedan kamion sa školskom opremom”); dokazni predmet 5D01429, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a upućeno komandama Drinskog korpusa i Istočnobosanskog korpusa, s Miletićevim potpisom, 12. juni 1995. godine, str. 2 (“[n]ismo odobrili 1 kamion školskog pribora za Srebrenicu 13. juna 1995. godine”); dokazni predmet P02714, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a u vezi s konvojima UNHCR-a, s otkucanim Miletićevim potpisom, 2. juni 1995. godine, str. 1-2 (“[n]ismo odobrili 1 kamion sa školskim priborom [za Srebrenicu]”, “[n]ismo odobrili 60 l. ulja za testere [za Žepu]”, “[n]ismo odobrili da švedski projekat izgradnje ide u Srebrenicu”). Pretresno vijeće napominje da su, iako na prvi pogled ti dokumenti mogu upućivati na zaključak da je odluku da se odbiju te stavke donio Glavni štab, Pretresnom vijeću takođe predočeni dokazi o tome da je jednom drugom prilikom takvo odbijanje bilo isključivo zasnovano na mišljenju Državnog komiteta. Stoga nije ustanovljeno ko je donio konačnu odluku o odbijanju tih stavki. V. dokazni predmet 5D00905, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a upućeno Drinskom korpusu i Istočnobosanskom korpusu u vezi s konvojima humanitarne pomoći, s Milovanovićevim potpisom, 19. maj 1995. godine, str. 2 (“[n]ismo odobrili da se i Srebrenicu dopremi 24.05. satelitski teleks sa opremom”); dokazni predmet 5D01308, Telefaks Koordinacionog tijela za humanitarnu pomoć u vezi s konvojima, 17. maj 1995. godine, str. 1 (gdje se navode odobreni konvoji, ali precizira da satelitski teleks za UNHCR nije odobren); v. takođe *ibid.*, str. 2, 8.

⁶⁵² Slobodan Kosovac, T. 30189–30190 (15. januar 2009. godine), T. 30480–300481 (21. januar 2009. godine); Slavko Kralj, T. 29272 (4. decembar 2008. godine).

⁶⁵³ Manojlo Milovanović, T. 12278 (30. maj 2007. godine), T. 12289–12290 (31. maj 2007. godine).

⁶⁵⁴ Slobodan Kosovac, T. 30418 (20. januar 2009. godine).

[Koordinacionog tela], a odnose se na sedmični plan isporuka UNHCR-a od 10. do 17. juna i koje su već revidirane od strane Komiteta.”⁶⁵⁵ Da Glavni štab nije učestvovao u odobravanju konvoja ne bi bilo nikakve potrebe za takvim naređenjem. Najzad, Pretresno vijeće napominje da su obavještenja Glavnog štaba potčinjenim jedinicama bila formulisana tako da nagovještavaju odlučujuću ulogu Glavnog štaba u tom procesu.⁶⁵⁶

224. Pretresno vijeće ima dokaze za devet obavještenja, koja je Glavni štab poslao svojim potčinjenim jedinicama poslije 28. aprila, koja se tiču humanitarnih konvoja drugih humanitarnih organizacija, a ne UNPROFOR-a, gdje se Glavni štab poziva na Koordinaciono tijelo.⁶⁵⁷ On je takođe poslao dva obavještenja o humanitarnim konvojima u kojima se nije pozvao na Koordinaciono tijelo.⁶⁵⁸

⁶⁵⁵ Dokazni predmet P03051, Naredba predsjednika RS-a upućena Glavnom štabu VRS-a, s Karadžićevim potpisom, 13. juni 1995. godine, str. 1.

⁶⁵⁶ V. gore, par. 222.

⁶⁵⁷ Dokazni predmet 5D00856, Dokument Glavnog štaba VRS-a upućen vojnim poštama 7102, 7111, 7161, 7001 u vezi s humanitarnim konvojima, s otkucanim Milovanovićevim potpisom, 12. maj 1995. godine (odobrenje konvoja za 13. maj i 15.–16. i 18. maj, uskraćivanje odobrenja za konvoj 17. maja); dokazni predmet 5D00903, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a u vezi s humanitarnim konvojima, s Milovanovićevim potpisom, 12. maj 1995. godine (odobrenje konvoja za 13.–14. maj i 16.–18. maj); dokazni predmet 5D00905, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a u vezi s konvojima humanitarne pomoći upućeno Drinskom korpusu i Istočnobosanskom korpusu u vezi s konvojima humanitarne pomoći, s Milovanovićevim potpisom, 19. maj 1995. godine (odobrenje konvoja za 20.–21. maj i 23.–26. maj; uskraćivanje odobrenja za satelitski teleks sa pratećom opremom za Srebrenicu); dokazni predmet 5D00907, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a u vezi s humanitarnim konvojima upućeno vojnim poštama 7111 i 7102, s Milovanovićevim potpisom, 28. maj 1995. godine (odobrenje jednog konvoja za 30. maj); dokazni predmet P02714, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a u vezi s konvojima UNHCR-a, s otkucanim Miletićevim potpisom, 2. juni 1995. godine (odobrenje konvoja za 3.–4. juni i 6.–8. juni; uskraćivanje odobrenja švedskom projektu izgradnje za Srebrenicu, jedan kamion sa školskim priborom, 60 litara ulja za testere); dokazni predmet P02717, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a u vezi s humanitarnim konvojima upućeno Drinskom korpusu, s otkucanim Miletićevim potpisom, 12. juni 1995. godine (odobrenje jednog konvoja za odlazak osoblja MSF-a 13. juna, odobrenje za rotaciju uskraćeno); dokazni predmet 5D01429, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a u vezi s humanitarnim konvojima upućeno Drinskom korpusu i Istočnobosanskom korpusu, s otkucanim Miletićevim potpisom, 12. juni 1995. godine (odobrenje konvoja 13.–15. juna; uskraćivanje odobrenja za jedan kamiona sa školskim priborom za Srebrenicu, 60 litara ulja za testere); dokazni predmet P04062, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a u vezi s odobrenjem konvoja humanitarne pomoći upućeno Drinskom korpusu, Miletićevim potpisom, 30. juni 1995. godine (odobrenje konvoja za 4.–5. juli; uskraćivanje odobrenja za konvoje 1.–2. jula i 5.–6. jula, uskraćivanje odobrenja za jedan kamion sa školskim priborom); dokazni predmet P02570, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a u vezi s kretanjem ekipa MKCK-a i UNHCR-a upućeno raznim vojnim poštama, s potpisom Miletića, 18. juli 1995. godine (odobrenje kretanja MKCK-a i UNHCR-a za 19.–21. juli). Stipulacije takođe obuhvataju obavještenja potčinjenim jedinicama u vezi s humanitarnim konvojima, međutim, njihov broj nije preciziran. V. dokazni predmet 5D01447, Stipulacije u vezi s dokumentima koji se odnose na konvoje, 2. juni 2009. godine, Dodatak, Tabela 3. Pored toga, Pretresno vijeće je prihvatilo nekoliko obavještenja iz perioda od 1. januara do 28. aprila 1995. godine koja nisu obuhvaćena Stipulacijama. Dokazni predmet P02678, Dokument Glavnog štaba VRS-a upućen Drinskom, Sarajevskom-romanijskom i Istočnobosanskom korpusu, s Milovanovićevim potpisom, 2. april 1995. godine (osam odobrenja za radne posjete, kretanje i isporuku humanitarne pomoći); dokazni predmet P02689, Dokument Glavnog štaba VRS-a upućen Drinskom korpusu, s Milovanovićevim potpisom, 7. april 1995. godine (odobrenje konvoja za 8.–9. april i 11.–13. april; uskraćivanje odobrenja za materijal namijenjen švedskom projektu izgradnje, te govedinu, so, ulje i šperploču za Srebrenicu); dokazni predmet P02652b, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a u vezi s humanitarnim konvojima upućeno vojnim poštama 7111 i VP 7102, s Miletićevim potpisom, 14. april 1995. godine (sedam odobrenja).

⁶⁵⁸ Dokazni predmet P02551, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a u vezi s kretanjem civilnih posmatrača UN-a upućeno Vojnoj pošti 7111, s otkucanim Miletićevim potpisom, 29. juni 1995. godine (jedno odobrenje kretanja civilnih posmatrača UN-a); dokazni predmet P02661a, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a upućeno Istočnobosanskom korpusu, Drinskom korpusu, Sarajevsko-romanijskom korpusu i Hercegovačkom korpusu, s Miletićevim potpisom, 26. juli 1995. godine (pet odobrenja ili putnih dozvola za posjete ekipa MKCK-a prihvatnim centrima i zatvorima 26.–29. juli).

(d) Regulisanje kretanja sanitetskih konvoja tokom 1995. godine

225. Odobrenja za kretanje u enklave i iz njih radi medicinske evakuacije — kopnenim putem ili helikopterom — izdavali su Mladić ili Milovanović.⁶⁵⁹ U zahtjevima za medicinsku evakuaciju konkretno su navođeni priroda povrede i kolika je hitnost evakuacije, i njima je uvijek davan prioritet.⁶⁶⁰ Prema Kraljevim riječima, VRS je smatrao da ima zloupotreba prilikom medicinskih evakuacija helikopterom i one su stoga pažljivo kontrolisane.⁶⁶¹ Glavni štab je slao obavještenja UNPROFOR-u i njegovim potčinjenim jedinicama u vezi s odobrenim medicinskim evakuacijama.⁶⁶²

(e) Provjera konvoja

226. Svi konvoji provjeravani su od strane VRS-a na raznim kontrolnim punktovima.⁶⁶³ Kontrole konvoja UNPROFOR-a bile su dogovorene u Sporazumu o principima slobode kretanja. Konvoje je trebalo provjeravati samo jednom.⁶⁶⁴ Nije dopuštano da prođe ništa što nije bilo na listi odobrene robe navedene u obavještenjima.⁶⁶⁵ Na osnovu informacija primljenih iz brigada, korpusi su putem redovnih i vanrednih izvještaja informisali Glavni štab o prolasku konvoja i svim eventualnim problemima na koje su nailazili.⁶⁶⁶ Pretresnom vijeću su predočeni dokazi o tome da je u junu Nizozemski bataljon vršio detaljne kontrole i pretrese konvoja, pored kontrola od strane VRS-a.⁶⁶⁷

⁶⁵⁹ Slavko Kralj, T. 29288 (4. decembar 2008. godine).

⁶⁶⁰ *Ibid.*, T. 29287–29288, 29293 (4. decembar 2008. godine).

⁶⁶¹ *Ibid.*, T. 29294 (4. decembar 2008. godine). V., npr., dokazni predmet 5D01126, Izvještaj Glavnog štaba VRS-a o stanju na ratištu, s Milovanovićevim potpisom, 14. februar 1995. godine.

⁶⁶² Slavko Kralj, T. 29292 (4. decembar 2008. godine). V., npr., dokazni predmet. 5D00890, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a o medicinskoj evakuaciji, s Milovanovićevim potpisom, 21. mart 1995. godine; dokazni predmet 5D00894, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a u vezi s medicinskom evakuacijom upućeno vojnim poštama 7111 i 7598, s Milovanovićevim potpisom, 27. mart 1995. godine; dokazni predmet. 5D01298, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a u vezi s medicinskom evakuacijom, s Milovanovićevim potpisom, 13. februar 1995. godine; dokazni predmet P02567, Dokument Glavnog štaba VRS-a u vezi s medicinskom evakuacijom, s otkucanim Miletićevim potpisom, 16. juli 1995. godine. V. takođe dokazni predmet 5D01114, Obavještenje Drinskog korpusa u vezi s odobrenim kretanjem MKCK-a radi medicinske evakuacije upućeno Romanijskoj brigadi i Rogatičkoj brigadi, s Krstićevim potpisom, 20. juli 1995. godine

⁶⁶³ Svjedok 5DPW-26, dokazni predmet 5D01446, Povjerljiva izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (12. maj 2009. godine), str. 2; Vinko Pandurević, T. 30809–30810 (29. januar 2009. godine), T. 32141–32142 (26. februar 2009. godine); Robert Franken, T. 2444 (16. oktobar 2006. godine); Richard Butler, T. 19739 (15. januar 2008. godine).

⁶⁶⁴ Dokazni predmet 5D01404, Principi slobode kretanja, s potpisima Brinkmana i Tolimira, 31. januar 1995. godine, str. 1

⁶⁶⁵ Svjedok PW-138, T. 3797–3798 (8. novembar 2006. godine).

⁶⁶⁶ Slavko Kralj, T. 29285 (4. decembar 2008. godine). V., npr., dokazni predmet 5D01070, Redovni borbeni izvještaj Drinskog korpusa upućen Glavnom štabu VRS-a, s Krstićevim potpisom, 4. maj 1995. godine, par. 3; dokazni predmet br. 5D01106, Redovni borbeni izvještaj Drinskog korpusa upućen Glavnom štabu VRS-a, s Živanovićevim potpisom, 4. juli 1995. godine, par. 3. Brigade su izvještavale svoje korpusne koji su, sa svoje strane, podnosili izvještaje Glavnom štabu. Dokazni predmeti P00230, 4D00316, Analiza borbene gotovosti Bratunačke brigade za prvo polugodište 1995. godine, s potpisom Vidoja Blagojevića, 4. juli 1995. godine, str. 19; dokazni predmet 5D00320, Redovni borbeni izvještaj Zvorničke brigade upućen Drinskom korpusu, s Pandurevićevim potpisom, 2. april 1995. godine, par. 10; dokazni predmet 5D00321 Redovni borbeni izvještaj Zvorničke brigade upućen Drinskom korpusu, s Pandurevićevim potpisom, 4. april 1995. godine, par. 10.

⁶⁶⁷ Dokazni predmet 5D00054, Izvještaj Nizozemskog instituta za ratnu dokumentaciju, Dio 3, Pad Srebenice, poglavlje IV, Raspoloženje u enklavi: period maj-juli 1995. godine, str. 4–6; svjedok 5DPW-26, dokazni predmet 5D01446, Povjerljiva izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (12. maj 2009. godine), str. 2. Jednom prilikom u drugoj polovini juna 1995. godine, UNHCR je odbio kontrolu Nizozemskog bataljona i odlučio da vrati konvoj bez isporučivanja pomoći. *Ibid.*, str. 2.

5. Restrikcije konvoja i humanitarna situacija u enklavama

227. Karadžić je u više navrata UNPROFOR-u izražavao zabrinutost da se ABiH putem konvoja za pomoć snabdijeva gorivom i drugim materijalom.⁶⁶⁸ Na jednom sastanku UNPROFOR-a i bosanskih Srba održanom 30. aprila 1995. godine na visokom nivou, on je primijetio sljedeće: “[S]matramo da su humanitarni konvoji i konvoji UNPROFOR-a komercijalni konvoji koji idu u korist Muslimana. Mi se nalazimo pod dvostrukim ograničenjima (sankcijama), stoga možete očekivati još ograničenja.”⁶⁶⁹ Na sastanku održanom na Palama 20. aprila u svrhu pregovora o produženju važnosti Sporazuma o prekidu neprijateljstava od 31. decembra 1994. godine Gvero je takođe izjavio da UNPROFOR raspolaže dovoljnim rezervama goriva i da UNPROFOR snabdijeva ABiH u Srebrenici gorivom.⁶⁷⁰

228. Kako su rekli oficiri Nizozemskog bataljona, humanitarna situacija u srebreničkoj enklavi se pogoršala početkom marta 1995. godine, kada su konvojima u sve većoj mjeri uskraćivana odobrenja. Isporuke hrane i lijekova u značajnoj mjeri su redukovane i povremeno su uskraćivane, a zalihe u njihovom skladištu u Srebrenici su se smanjile.⁶⁷¹ Čak i kada su odobrenja za prolazak davana, VRS je redovno blokirao konvoje na putu i vraćao ih,⁶⁷² a pristizalo je sve manje i manje

⁶⁶⁸ Dokazni predmet P02935, Zabilješke sa sastanka između Smitha i Karadžića, 5. april 1995. godine, par. 3, 10; Rupert Smith, T. 17489–17490 (5. novembar 2007. godine); dokazni predmet P02522, Dokument Glavnog štaba VRS-a i Drinskog korpusa, s Miletićevim potpisom, 6. mart 1995. godine, str. 2; Rupert Smith, T. 17500–17501 (5. novembar 2007. godine); dokazni predmet 6D00163, Izvještaj potpukovnika Baxtera o sastanku između Smitha i Karadžića, 9. maj 1995. godine (na tom sastanku, Karadžić je izjavio da UN raspolaže znatnim rezervama goriva u enklavama i da oni snabdijevaju ABiH gorivom); dokazni predmet 6D00164, Izvještaj UNPROFOR-a o sastanku 21. maja 1995. godine između Smitha i Karadžića, 21. maj 1995. godine, par. 4 (gdje se navodi da je Karadžić tokom sastanka rekao da “enklave zapravo predstavljaju zaštićene zone za [ABiH]”, odnosno da su enklave “tempirana bomba koja samo što nije eksplodirala”). U vezi sa snabdjevanjem ABiH, v. takođe Robert Franken, T. 2537–2538 (17. oktobar 2006. godine), T. 2642 (18. oktobar 2006. godine) (gdje je izjavio da bi, u načelu, kada bi neka humanitarna pomoć stigla, ABiH uzela jedan dio za vlastite potrebe); Dragiša Masal, T. 29037 (28. novembar 2008. godine) (gdje je izjavio da su konvoji humanitarne pomoći “vrlo često [...] prevozili veću količinu goriva nego što im je potrebno za potrošnju, na osnovu normi potrošnje njihovih vozila. To gorivo je prodavano vojsci i civilima, ali prvenstveno vojsci muslimanskih ... Muslimanske armije u Žepi i u Goraždu.”); dokazni predmeti 5D00031, Sažeti prikaz krminogenih radnji u zaštićenim zonama u BiH, s Mežićevim potpisom, 12. januar 1996. godine, str. 8–13 (ABiH bi takođe uzimala robu iz skladišta humanitarne pomoći za vlastite potrebe ili ih je prodavala na crnoj berzi); dokazni predmet 6D00072, Naredenje Birčanske brigade u vezi sa sprečavanjem krijumčarenja goriva od strane UNPROFOR-a, UNHCR-a i drugih organizacija, s Andrićevim potpisom, 12. maj 1995. godine; Meho Džebo, T. 9619 (28. mart 2007. godine); Manojlo Milovanović, T. 12282–12283 (30. maj 2007. godine).

⁶⁶⁹ Rupert Smith, T. 17495–17496 (5. novembar 2007. godine); dokazni predmet P02937, Izvještaj UNPROFOR-a u vezi sa sastancima u Sarajevu i na Palama - 20. april 1995. godine, 30. april 1995. godine, par. 12.

⁶⁷⁰ Rupert Smith, T. 17492–17493 (5. novembar 2007. godine); dokazni predmet P02936, Izvještaj UNPROFOR-a u vezi sa sastancima u Sarajevu i na Palama - 20. april 1995. godine, 22. april 1995. godine, par. 9.

⁶⁷¹ Leendert van Duijn, T. 2260–2261 (27. septembar 2006. godine), T. 2322 (28. septembar 2006. godine); Johannes Rutten, T. 4807–4808 (29. novembar 2006. godine), T. 5230–5232 (7. decembar 2006. godine); Eelco Koster, T. 3034–3035, 3097 (26. oktobar 2006. godine); Pieter Boering, T. 1893–1894, 1898–1899 (19. septembar 2006. godine); Robert Franken, T. 2446 (16. oktobar 2006. godine). Franken je u svom svjedočenju rekao da su u njegovom bataljonu restrikcije konvoja od strane VRS-a nazivali “terorom nad konvojima”. *Ibid.*, T. 2450 (16. oktobar 2006. godine). V. takođe Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 53.

⁶⁷² Cornelis Nicolai, T. 18456–18457 (29. novembar 2007. godine). Franken je u svom svjedočenju rekao da zna za jedan konvoj UNHCR-a “koji je UNHCR vratio zbog toga što su bosanskim Srbima na kontrolnim punktovima morali dati dizel-gorivo ili slično, a da su oni to odbili i vratili se.” Robert Franken, T. 2446 (16. oktobar 2006. godine). V. takođe Momir Nikolić, T. 33294 (27. april 2009. godine).

konvoja sa zalihama.⁶⁷³ U izvještaju UNPROFOR-a o provođenju Sporazuma o prekidu neprijateljstava napomenuto je da je sloboda kretanja konvoja UNPROFOR-a kroz teritoriju pod kontrolom VRS-a ograničena, da su svi konvoji s gorivom i poneki s hranom blokirani, a da su zalihe u istočnim enklavama, uključujući Srebrenicu, dostigle “kritičan nivo”.⁶⁷⁴ UNHCR je izvjestio da je količina pomoći u hrani koja je isporučena u Srebrenicu u martu praktično bila ista kao u februaru.⁶⁷⁵ U martu 1995. godine, UNHCR je takođe uspio da u Srebrenicu dostavi zalihe lijekova prvi put od novembra 1994.⁶⁷⁶ Srebrenička bolnica takođe je primila medicinsku opremu i neke druge artikle putem isporuka iz vazduha i od Nizozemskog bataljona, ali je ipak bila suočena s nestašicom osnovnog sanitetskog materijala.⁶⁷⁷

229. Nizozemski bataljon dobijao je zalihe putem konvoja, ali je od marta ili aprila odobravano sve manje i manje konvoja.⁶⁷⁸ VRS je kategorično odbijao da komunikaciona oprema, oružje, municija i rezervni dijelovi budu čak i stavljani na traženi spisak za popunu zaliha.⁶⁷⁹ Konvoji za obnovu zaliha goriva podliježali su većim restrikcijama od sredine februara, pri čemu je bio dozvoljen dolazak samo jednog konvoja s gorivom do juna.⁶⁸⁰ Nizozemski bataljon je zbog nestašice goriva morao obustaviti motorizovane patrole i mogao je patrolirati samo pješke.⁶⁸¹

⁶⁷³ Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 52. V. takođe Johannes Rutten, T. 5230–5232 (7. decembar 2006. godine), (Rutten je procijenio da su u Srebrenicu dva konvoja UNHCR-a stigla u januaru, jedan ili dva u februaru, jedan krajem marta, nijedan u aprilu, jedan u maju, dok u junu nije došao nijedan).

⁶⁷⁴ Dokazni predmet 5D00728, Izvještaj o provođenju Sporazuma o prekidu neprijateljstava tokom marta 1995. godine, par. 6, 12. V. takođe Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica 53. Za pojedinosti o konvojima odobrenim u martu 1995. godine, v., npr., dokazni predmet 5D01312, Glavni štab VRS-a - Informacija o odobrenim i neodobrenim konvojima, s Miletićevim potpisom, 10. mart 1995. godine; dokazni predmet 5D00909, Redovni borbeni izvještaj Bratunačke brigade upućen Drinskom korpusu, s potpisom Slavka Ognjenovića, 21. mart 1995. godine; dokazni predmet 5D00911, Redovni borbeni izvještaj Bratunačke brigade upućen Drinskom korpusu, s potpisom Slavka Ognjenovića, 25. mart 1995. godine; dokazni predmet 5D01314, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a u vezi s konvojima UNPROFOR-a upućeno Komandi UNPROFOR-a, s Milovanovim potpisom, 29. mart 1995. godine. Za pojedinosti u vezi s konvojima za koje je uskraćeno odobrenje, v., npr., dokazni predmet P02531 Dokument Glavnog štaba VRS-a u vezi s konvojima UNPROFOR-a upućeno Drinskom korpusu, s otkucanim Miletićevim potpisom, 10. mart 1995. godine; dokazni predmet P03924, Dokument Glavnog štaba VRS-a upućeno Komandi UNPROFOR-a, s Milovanovim potpisom, 31. mart 1995. V. takođe dokazni predmet 5D01447, Stipulacije u vezi s dokumentima koji se odnose na konvoje, 2. juni 2009. godine, Tabela 3.

⁶⁷⁵ Dokazni predmet P04145, Informativne zabilješke UNHCR-a o bivšoj Jugoslaviji, br. 7/95, juli 1995. godine, str. 21 (gdje se navodi 479 mt u februaru i 482 mt u martu, od mjesečno planirane norme od 678 mt); dokazni predmet 5D01411, Pregled humanitarne pomoći dostavljene bosanskim enklavama. Prema UNPROFOR-ovom izvještaju o provođenju Sporazuma o prekidu neprijateljstava tokom marta 1995. godine, UNHCR je ispunio 93% cilja u pogledu isporuke pomoći u hrani za Srebrenicu. Dokazni predmet 5D00728, Izvještaj o provođenju Sporazuma o prekidu neprijateljstava tokom marta 1995. godine, par. 7.

⁶⁷⁶ Dokazni predmet P04125, telegram UN-a, koji je Akaši uputio Ananu, 22. mart 1995. godine.

⁶⁷⁷ Svjedok PW-106, T. 3941–3942 (15. novembar 2006. godine), T. 4004–4005 (zatvorena sjednica), 4048 (zatvorena sjednica) (16. novembar 2006. godine).

⁶⁷⁸ Cornelis Nicolai, T. 18457 (29. novembar 2007. godine); Eelco Koster, T. 3034–3035 (26. oktobar 2006. godine).

⁶⁷⁹ Eelco Koster, T. 3034–3035 (26. oktobar 2006. godine); Robert Franken, T. 2443–2444, 2447–2448 (16. oktobar 2006. godine); Leendert van Duijn, T. 2262–2263 (27. septembar 2006. godine). V. takođe Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 48.

⁶⁸⁰ Eelco Koster, T. 3034–3035, 3097 (26. oktobar 2006. godine); Robert Franken, T. 2445 (16. oktobar 2006. godine). V. takođe Cornelis Nicolai, T. 18456 (29. novembar 2007. godine) (gdje se napominje da je jedan konvoj s gorivom uspio da uđe u enklavu u martu; međutim, svi kasniji konvoji s gorivom su odbijeni).

⁶⁸¹ Cornelis Nicolai, T. 18459 (29. novembar 2007. godine); Robert Franken, T. 2446–2447 (16. oktobar 2006. godine); Leendert van Duijn, T. 2261 (27. septembar 2006. godine). V. takođe Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, činjenica br. 55. Dnevne potrebe Nizozemskog bataljona za gorivom kretale su se između 8.000 i 9.000 litara. Do jula, Nizozemski bataljon je na minimum sveo potrošnju na ne više od 250 litara dnevno. Robert Franken, T. 2447

Nestašica goriva, u kombinaciji s nestašicom sanitetskog materijala, nagnala je Nizozemski bataljon i da prestane pružati medicinsku pomoć civilnom stanovništvu preko mobilnih punktova Crvenog krsta u nekoliko sela u srebreničkoj enklavi.⁶⁸² Nizozemski bataljon je s hotelom "Fontana" sklopio Sporazum o pružanju ugostiteljskih usluga⁶⁸³ ali je ipak bio suočen s nestašicama svježe hrane i vode, što se negativno odražavalo na zdravstveno stanje pripadnika Nizozemskog bataljona.⁶⁸⁴ Situacija s kojom se suočavao UNPROFOR u srebreničkoj enklavi i drugim enklavama postala je takva da je UNPROFOR morao razviti detaljan vojni plan za obnavljanje zaliha isporukama iz vazduha.⁶⁸⁵ Brojno stanje ljudstva u Nizozemskom bataljonu se postepeno smanjivalo jer su vlasti bosanskih Srba zabranjivale ponovni ulazak oficirima koji bi napustili enklavu.⁶⁸⁶ Broj pripadnika Nizozemskog bataljona se u prvoj polovini 1995. godine značajno smanjio, dostigavši nivo na kom taj bataljon nije bio u stanju da svoje zadatke izvršava na zadovoljavajući način.⁶⁸⁷

230. Od početka aprila, Momir Nikolić, načelnik za obavještajno-bezbjednosne poslove Bratunačke brigade, zahtijevao je od nekih humanitarnih konvoja da ulaze u Srebrenicu samo u njegovom prisustvu i uz njegovo odobrenje.⁶⁸⁸ Momir Nikolić je često, posebno u periodu koji je prethodio napadu na Srebrenicu, telefonom primao usmena naređenja u vezi s konvojima prema

(16. oktobar 2006. godine), T. 2656–2658 (18. oktobar 2006. godine). Tokom marta i aprila, Nizozemski bataljon je bio prisiljen da koristi gorivo UNHCR-a. Robert Franken, T. 2638–2639, 2658 (18. oktobar 2006. godine); Eelco Koster, T. 3097 (26. oktobar 2006. godine).

⁶⁸² Robert Franken, T. 2643–2644 (18. oktobar 2006. godine).

⁶⁸³ Pieter Boering, T. 2108 (25. septembar 2006. godine); dokazni predmet 5D00525, Sporazum o pružanju ugostiteljskih usluga između hotela "Fontana" i Nizozemskog bataljona, 18. mart 1995.; Nedeljko Ilić, T. 29391–29394 (9. decembar 2008. godine) (gdje je izjavio da je on snadbijevao Nizozemski bataljon hranom i pićem jednom ili dva puta sedmično, u skladu sa Sporazumom o pružanju ugostiteljskih usluga s hotelom "Fontana"); dokazni predmet 5D01173, Faktura hotela "Fontana" za Nizozemski bataljon, 5. maj 1995. godine; dokazni predmet P04074, Faktura hotela "Fontana" za Nizozemski bataljon, 2. maj 1995. godine; P04073, Faktura hotela "Fontana" za Nizozemski bataljon, potpisao Nedeljko Ilić, 17. februar 1995. godine. Fature se odnose uglavnom na pića.

⁶⁸⁴ Leendert van Duijn, T. 2260–2262 (27. septembar 2006. godine). Za pročišćavanje vode je bilo potrebno gorivo. *Ibid.*; Vincent Egbers, T. 2919 (20. oktobar 2006. godine); Robert Franken, T. 2447 (16. oktobar 2006. godine).

⁶⁸⁵ Cornelis Nicolai, T. 18454–18456 (29. novembar 2007. godine). Pripreme za plan počele su u martu. Plan je bio spreman krajem aprila. *Ibid.*

⁶⁸⁶ Pieter Boering, T. 1872 (19. septembar 2006. godine); Leendert van Duijn, T. 2261 (27. septembar 2006. godine), T. 2407 (29. septembar 2006. godine); Cornelis Nicolai, T. 18457–18458 (29. novembar 2007. godine); Robert Franken, T. 2449–2450 (16. oktobar 2006. godine); Johannes Rutten, T. 4960 (4. decembar 2006. godine); Vincent Egbers, T. 2708 (18. oktobar 2006. godine). V. takođe Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 48. Međutim, u januaru i februaru, neki zahtjevi UNPROFOR-a za kretanje osoblja UN-a bili su odobreni: dokazni predmet P03999, Dokument Glavnog štaba VRS-a u vezi s konvojima upućen UNPROFOR-u, s Milovanovevim potpisom, 22. februar 1995. godine; dokazni predmet P04001, Dokument Glavnog štaba VRS-a u vezi s konvojima upućen Komandi UNPROFOR-a, s Milovanovevim potpisom, 25. februar 1995. godine. Ali v., npr., dokazni predmet 5D01310, Informacija o neodobrenim konvojima, upućena Komandi UNPROFOR-a, s otkucanim Milovanovevim potpisom, 20. februar 1995. godine, kojim se uskraćuje odobrenje za prolazak konvoja s nekim artiklima i kretanje jedne osobe iz Srebrenice u Sarajevo i natrag.

⁶⁸⁷ Robert Franken, T. 2449–2450 (16. oktobar 2006. godine) (gdje je izjavio da su se snage Nizozemskog bataljona u Srebrenici smanjile sa 318 ljudi u januaru 1995. na 147 u julu); Cornelis Nicolai, T. 18458 (29. novembar 2007. godine) (gdje je izjavio da je broj vojnika UNPROFOR-a u enklavi na kraju smanjen sa 600 na približno 350 ljudi); Pieter Boering, T. 1872 (19. septembar 2006. godine) (gdje je izjavio da se broj pripadnika Nizozemskog bataljona od januara do jula 1995. smanjio sa 400 ili 450 na 300 ili manje). V. takođe Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, činjenica br. 48.

⁶⁸⁸ Dokazni predmet P02678, Dokument Glavnog štaba VRS-a upućen Drinskom, Sarajevsko-romanijskom i Istočnobosanskom korpusu, s Milovanovevim potpisom, 2. april 1995. godine. Ovo obavještenje je potpisao Milovanović, ali ono sadrži rukom pisano zaobilježbu koju je potpisao Momir Nikolić, u kojoj se navodi da nijedan konvoj iz MKCK-a ili iz MSF-a ne može ući u Srebrenicu bez njegovog odobrenja i prisustva; Momir Nikolić, T. 33291, 33293–33294 (27. april 2009. godine). Nikolić je u svom svjedočenju rekao da mu je ili naređeno ili rečeno da to učini budući da sasvim "sigurno" nije na sopstvenu inicijativu odlučivao o toj instrukciji. *Ibid.*, T. 33293 (27. april 2009. godine).

kojima je trebalo da konvojima uskrati prolazak, uprkos ranijim pismenim obavještenjima Glavnog štaba.⁶⁸⁹

231. Prema izvještajima UNHCR-a, Srebrenici je u aprilu dostavljeno nešto više pomoći u hrani nego u martu.⁶⁹⁰ UNPROFOR je izvijestio da su isporuke pomoći UNHCR-a “uglavnom dobre” i da je ostvareno otprilike 80% postavljenog cilja.⁶⁹¹ Međutim, nekoliko konvoja s gorivom za UNPROFOR je odbijeno,⁶⁹² a najmanje četiri konvoja sa hranom, građevinskim materijalom, humanitarnom pomoći i sanitetskom opremom uskraćeno je odobrenje za prolazak u Srebrenicu.⁶⁹³

⁶⁸⁹ Momir Nikolić, T. 33291, 33294 (27. april 2009. godine).

⁶⁹⁰ Dokazni predmet P04145, Informativne zabilješke UNHCR-a o bivšoj Jugoslaviji, br. 7/95, juli 1995. godine, str. 21; Dokazni predmet 5D01411, Pregled humanitarne pomoći dostavljene bosanskim enklavama.

⁶⁹¹ Dokazni predmet 6D00200, Dnevni izvještaj UN-a, 6. juli 1995. godine, par. 4; dokazni P04126, Telegram UN-a koji je Akaši uputio Ananu, 18. april 1995. godine. V. takođe, npr., dokazni predmet P02678, Dokument Glavnog štaba VRS-a upućen Drinskom, Sarajevsko-romanijskom i Istočnobosanskom korpusu, s Milovanovevim potpisom, 2. april 1995. godine (gdje se daje saglasnost za prolazak raznih vozila, uključujući vozila Ljekara bez granica i MKCK-a, s teretom, uključujući i školski/kancelarijski pribor, sapun, zubnu pastu, četkice za zube, kafu, šibice, osobni prtljag, lijekove i cigarete); dokazni predmet 5D00914, Redovni borbeni izvještaj Bratunačke brigade, 4. april 1995. godine (gdje se napominje da je MKCK-u odobren prolaz sa teretom u vidu pošte i sjemenskog krompira); Dokazni predmet 5D00915, Redovni borbeni izvještaj Bratunačke brigade upućen Drinskom Korpusu, s potpisom Slavka Ognjenovića, 5. april 1995. godine i dokazni predmet 5D00916, Redovni borbeni izvještaj Bratunačke brigade upućen Drinskom korpusu, s potpisom Slavka Ognjenovića, 8. april 1995. godine (gdje se u oba dokumenta napominje da se kretanje konvoja odvijalo bez teškoća prema utvrđenom planu); dokazni predmet 5D00918, Redovni borbeni izvještaj Bratunačke brigade upućen Drinskom korpusu, s potpisom Slavka Ognjenovića, 11. april 1995. godine; dokazni predmet 5D00917, Redovni borbeni izvještaj Bratunačke brigade upućen Drinskom korpusu, s potpisom Slavka Ognjenovića, 15. april 1995. godine (gdje se napominje da su dva vojna posmatrača napustila Srebrenicu i da je MKCK ušao sa tovarom pošte, te da je ruski konvoj UNHCR-a ušao sa tovarom hrane i sredstava za higijenu); dokazni predmet 5D00921, Izvještaj Bratunačke brigade upućen Drinskom korpusu, s potpisom Slavka Ognjenovića, 22. april 1995. godine (gdje se napominje da je u Srebrenicu ušao ruski konvoj s brašnom); dokazni predmet P02651a, Dokument Glavnog štaba VRS-a upućen Vojnoj pošti 7111, s Miletićevim potpisom, 14. april 1995. godine (kojim se Vojna pošta Zvornik obavještava o odobrenim konvojima UNPROFOR-a, uključujući konvoj za Srebrenicu od 15. aprila koji je prevezio, između ostalog, 9,5 tona suhe/konzervisane hrane, 4 tone smrznute hrane i 8,7 tona hladne/konzervisane hrane i 16 članova osoblja. Za 15. april nisu odobreni jedan konvoj za Žepu koji se sastojao od tri džipa i osam kamiona, drugi konvoj za Žepu za potrebe rotacije vojnih posmatrača UN-a i tri konvoja za Srebrenicu sa osobljem, dizel gorivom, tehničkom i medicinskom robom, kerozinom i mašinskim uljem); dokazni predmet P03987 Dokument Glavnog štaba VRS-a upućen Komandi UNPROFOR-a, s Miletićevim potpisom, 18. april 1995. godine (gdje se odobrava prolaz konvoja za Srebrenicu 19. aprila sa osobnom opremom, opremom za vozila, dnevnim obrocima za vozače, poštom i drugim materijalom, hranom, prikolicom za vodu, kontejnerom sa medicinskom opremom, drvima za poboljšanje životnih uslova u bazi, ekserima, kopir-aparatom, satelitskim telefonskim sistemom, kablovima i konektorima opreme za vezu, krovnim materijalom, kancelarijskim materijalom, materijalom za čišćenje, toaletnim papirom, televizorima i video rekorderima); dokazni predmet P02689, Dokument Glavnog štaba VRS-a upućen Drinskom korpusu, s Milovanovevim potpisom, 7. april 1995. godine (gdje se odobrava prolaz nekoliko konvoja sa hranom, odjećom, uljem, ulošcima, i šibicama, ali gdje nije odobren, između ostalog, materijal za švedski projekat izgradnje, šperploča i određeni prehrambeni artikli).

⁶⁹² Dokazni predmet P02687, Dokument Glavnog štaba VRS-a, s Milovanovevim potpisom, 7. april 1995. godine (gdje se navode odbijeni konvoji i timovi UNPROFOR-a, uključujući nekoliko vozila i osoblje koje je 8. aprila trebalo transportovati dizel gorivo u Srebrenicu zbog toga što “imaju 79 tona goriva kod [Nasera] Orića”); dokazni predmet P02651a, Dokument Glavnog štaba VRS-a upućen Vojnoj pošti 7111, s Miletićevim potpisom, 14. april 1995. godine, str. 3 (koji sadrži spisak odbijenih konvoja UNPROFOR-a, uključujući transport dizel goriva u Srebrenicu); dokazni predmet P03989, Dokument Glavnog štaba VRS-a upućen komandama vojnih pošta 7111 i 7598, s Miletićevim potpisom, 18. april 1995. godine (gdje se uskraćuje odobrenje za prolazak dva konvoja koji su trebali prevoziti dizel, kerozin i mašinsko ulje u Srebrenicu).

⁶⁹³ Dokazni predmet P02687, Dokument Glavnog štaba VRS-a upućen Sarajevsko-romanijskom i Drinskom korpusu, s Milovanovićevim potpisom, 7 April 1995. godine (gdje se uskraćuje odobrenje za kretanje konvoja UNPROFOR-a koji su trebali sadržati gorivo, kerozin, gas, humanitarnu pomoć (krevete, hranu, odjeću, lijekove, školski pribor), ulje, rastvarače i drugi materijal za održavanje vozila, suhu hranu, ljude, bolničke krevete, rentgenski aparat, signalnu opremu, kancelarijsku opremu i sredstva za čišćenje); dokazni predmet P02651a, Dokument Glavnog štaba VRS-a upućen Vojnoj pošti 7111, s Miletićevim potpisom, 14. april 1995. godine, str. 3–4 (gdje se uskraćuje odobrenje za prolazak konvoja sa tehničkom i medicinskom robom, kao i kerozinom i mašinskim uljem); dokazni predmet P02689, Dokument Glavnog štaba VRS-a upućen Drinskom korpusu, s Milovanovićevim potpisom, 7. april 1995. godine (gdje VRS navodi da “su saglasni sa realizacijom odobrenja koordinativnog tela” vezano za sedmični plan UNHCR-a za dostavljanje Srebrenici 72 mt brašna, graha i uložaka 8. aprila; 72 mt brašna, mlijeka za dojenčad, kvasca, uložaka, odjeće, i šibica 11. aprila; 72 mt brašna i 5.600 litara lož ulja 12. aprila; i za Žepu, 40 mt brašna, graha, i dva bureta nafte 12. aprila. Nije odobren materijal za švedski projekat izgradnje za

Dva redovna borbena izvještaja iz Zvorničke brigade od 2., odnosno 4. aprila ukazuju na to da je VRS oduzeo neke artikle iz konvoja.⁶⁹⁴ Zaplijenjeni artikli sastojali su se od sterilizatora "Veld", deterdženta za rublje, sredstva za čišćenje, šampona, ručnika, piva, vina, votke, kafe, cigareta, upaljača i cigaret papira.⁶⁹⁵ Nije jasno da li je prolaz zaplijenjenih proizvoda bio ranije odobren.⁶⁹⁶

232. Poslije Akašijevog dopisa Karadžiću, 10. aprila je nastavljen transport sanitetskog materijala za Nizozemski bataljon, nakon čega se stanje u pogledu medicinskih zaliha popravilo pa je Nizozemski bataljon nastavio pružati medicinsku pomoć lokalnom stanovništvu punim kapacitetom.⁶⁹⁷ Međutim, obnavljanje tih zaliha je krajem aprila ponovo prekinuto.⁶⁹⁸

233. Početkom maja, UNHCR je imao "dosta redovan pristup" istočnim enklavama.⁶⁹⁹ Poslije vazdušnog napada od strane NATO-a 25. maja 1995. godine, UNHCR je bio prisiljen da otkáže neke konvoje za Goražde zbog bezbjednosnih razloga i restrikcija VRS-a, iako je pristup Srebrenici i Žepi bio "neometan".⁷⁰⁰

Srebrenicu 9., 11. i 13. aprila dok se ne dobije stav Komiteta za saradnju o tom zahtjevu. Takođe nisu odobreni govedina, so, ulje i šperploče za srebreničku enklavu 8.–9. aprila i 11.–13. aprila.

⁶⁹⁴ Dokazni predmet 5D00320, Redovni borbeni izvještaj Zvorničke brigade upućen Drinskom korpusu, s Pandurevićevim potpisom, 2. april 1995. godine, par. 10; dokazni predmet 5D00321, Redovni borbeni izvještaj Zvorničke brigade upućen Drinskom korpusu, s Pandurevićevim potpisom, 4. april 1995. godine, par. 10.

⁶⁹⁵ *Ibid.*

⁶⁹⁶ V. dokazni predmet 5D00320, Redovni borbeni izvještaj Zvorničke brigade upućen Drinskom korpusu, s Pandurevićevim potpisom, 2. april 1995. godine; dokazni predmet 5D00321, Redovni borbeni izvještaj Zvorničke brigade upućen Drinskom korpusu, s Pandurevićevim potpisom, 4. april 1995. godine; dokazni predmet 5D00605, Naređenje Glavnog štaba VRS-a u vezi s kretanjem humanitarne pomoći, s Milovanovićevim potpisom, 31. avgust 1994. godine. U borbenom izvještaju Drinskog korpusa od 4. aprila Glavni štab se ne izvještava o zaplijenjenoj robi. Dokazni predmet 5D00722, Redovni borbeni izvještaj Drinskog korpusa, s potpisom Milenka Živanovića, 4. april 1995. godine.

⁶⁹⁷ Dokazni predmet 5D00053, Izvještaj Nizozemskog instituta za ratnu dokumentaciju, poglavlje IV. Zalihe za slučaj nužde, str. 4. Prema tom izvještaju, nakon što je transport sanitetskog materijala obnovljen bilo je veoma malo nestašica. Zalihe nekih artikala bile su čak "isuviše velike". *Ibid.*

⁶⁹⁸ Dokazni predmet P00510, Dnevni izvještaj o stanju, Vojni posmatrači UN-a, 11. juli 1995. godine", str. 4. Prema tom izvještaju, Nizozemski bataljon nije bi u stanju da pruži veću pomoć ranjenima "jer im zalihe nisu stizale od kraja aprila". *Ibid.*

⁶⁹⁹ Dokazni predmet 6D00200, Dnevni izvještaj UN-a, 6. juli 1995. godine, par. 4.

⁷⁰⁰ Dokazni predmet 6D00200, Dnevni izvještaj UN-a, 6. juli 1995. godine, par. 4. Za informacije o mogućnosti pristupa konvoja Srebrenici tokom sedmica koje su prethodile vazdušnim napadima NATO-a, v., npr., dokazni predmet 5D00924, Redovni borbeni izvještaj Bratunačke brigade upućen Komandi Drinskog korpusa, s potpisom Slavka Ognjenovića, 6. maj 1995. godine, par. 8, gdje se napominje da je u Srebrenicu ušao konvoj UNHCR-a sa 72 tone brašna; dokazni predmet 5D00925, Redovni borbeni izvještaj Bratunačke brigade upućen Drinskom korpusu, s potpisom Slavka Ognjenovića, 9. maj 1995. godine, par. 7, gdje se navodi da je ušao jedan ruski konvoj UNHCR-a s tovarom govedine u konzervama, biljnog ulja, soli i otrova za pacove; dokazni predmet 5D00926, Redovni borbeni izvještaj Bratunačke brigade upućen Drinskom korpusu, 10. maj 1995. godine, par. 7, gdje se navodi da je u Srebrenicu ušao jedan ruski konvoj UNHCR-a s tovarom od 74 tone brašna i 22 tona graha; dokazni predmet 5D00927, Redovni borbeni izvještaj Bratunačke brigade upućen Drinskom korpusu, s potpisom Slavka Ognjenovića, 16. maj 1995. godine, par. 6, gdje se izvještava o prolasku konvoja sa tovarom brašna, suhog kvasca, sapuna i higijenskih uložaka; dokazni predmet 5D00928 Redovni borbeni izvještaj Bratunačke brigade upućen Drinskom korpusu, s otkucanim potpisom Novice Pajića, 20. maj 1995. godine, par. 8, gdje se navodi da je u Srebrenicu ušao jedan ruski konvoj UNHCR-a s brašnom; dokazni predmet 5D00929, Redovni borbeni izvještaj Bratunačke brigade upućen Drinskom korpusu, s potpisom Slavka Ognjenovića, 21. maj 1995. godine, par. 8, gdje se navodi da je ušao jedan konvoj UNHCR-a sa građevinskim materijalom i 200 litara dizela za švedski projekat izgradnje; dokazni predmet 5D00930, Redovni borbeni izvještaj Bratunačke brigade upućen Drinskom korpusu, 23. maj 1995. godine, par. 7, gdje se navodi da je u Srebrenicu ušao jedan konvoj UNHCR-a s hranom.

234. U junu je humanitarnoj pomoći za Srebrenicu omogućavan “sporadičan” pristup, pri čemu je UNHCR ostvario samo 30% postavljenog cilja pomoći za enklavu.⁷⁰¹ Dana 2. juna 1995. godine, Glavni štab je obavijestio relevantnu komandu Vojne policije o sedmičnom planu za konvoje UNHCR-a.⁷⁰² Odobreni konvoji za srebreničku enklavu uključivali su devet kamiona koji su uglavnom prevozili brašno i ulje za 3. juni i 6. juni, kao i deset kamiona takođe sa brašnom, uljem i drugim prehrambenim artiklima za 7. juni.⁷⁰³ Glavni štab nije odobrio jedan kamion sa školskim priborom i materijalom za švedski projekat izgradnje za Srebrenicu.⁷⁰⁴ Dana 12. juna, Glavni štab je poslao obavještenje Drinskom korpusu i Istočnobosanskom korpusu u vezi s odobrenim konvojima UNHCR-a za tu sedmicu. Dana 13. juna odobreni konvoji za Srebrenicu su uključivali osam kamiona s brašnom, ribom, uljem, šećerom i sapunom; za 14. juni, deset kamiona uglavnom s brašnom i, u manjem obimu, grahom, mlijekom u prahu i biskvitima; a za 15. juni, dva kamiona sa materijalom za švedski projekat izgradnje.⁷⁰⁵

235. Dana 1. jula, Glavni štab je obavijestio Zvorničku brigadu da je prolazak dva konvoja u Srebrenicu uslovno odobren nakon što je dogovoreno da će kamioni transportovati istu količinu humanitarne pomoći za Zvornik poput one koja će biti propuštena za bosanske Muslimane.⁷⁰⁶ Zvorničkoj brigadi je dato posebno uputstvo da provjeri kamione kada stignu u Zvornik kako bi se utvrdilo da li oni prevoze humanitarnu pomoć i da o tome obavijesti komandanta Glavnog štaba⁷⁰⁷ nakon čega će dobiti uputstvo u vezi s daljim postupkom za kretanje konvoja.⁷⁰⁸ Dana 3. jula, Glavni štab je uputio obavještenje Drinskom korpusu informišući ga o odobrenju Glavnog štaba za

⁷⁰¹ Dokazni predmet P04145, Informativne zabilješke UNHCR-a o bivšoj Jugoslaviji, br. 7/95, juli 1995. godine, str. 21. U junu 1995. godine, Srebrenica je primila 230 tona hrane pri čemu je mjesečni predviđeni cilj bio 678 tona. *Ibid.* V. takođe dokazni predmet P04138, Dnevni izvještaj UN-a, upućen Ananu od strane Akašija, 20. juni 1995. godine, str. 2, 4 (gdje se navodi da su se problemi s konvojima, kako onih za obnovu pozadinskih zaliha tako i konvoja UNHCR-a, nastavili u mnogim dijelovima zone odgovornosti UNPROFOR-a. Za istočne enklave, VRS je smanjio broj odobrenih kamiona sa 56 na 23, količinu hrane za 50%, a količinu goriva za 70%; VRS je uskratio odobrenje za prolazak dvaju ambulantskih vozila namijenjenih snagama UN-a i nije dopustila nikakvu rotaciju ni pojačanje snaga); dokazni predmet 4D00301, Dokument Komande 2. korpusa ABiH, s potpisom Seada Delića, 28. juni 1995. godine (gdje se pominje teška situacija u vezi sa snabdijevanjem hranom građana i pripadnika ABiH).

⁷⁰² Dokazni predmet P02714, Dokument Glavnog štaba VRS-a upućen Komandi Vojne policije, s Miletićevim potpisom, 2. juni 1995. godine.

⁷⁰³ *Ibid.* Dana 3. juna, kamioni su trebali prevesti 72 tone, od čega su 64 tone obuhvatale brašno i ulje. Dana 6. juna, devet kamiona trebalo je da preveze 72 tone, koje su obuhvatale 64 tone brašna i 320 kutija s uljem. Dana 7. juna, deset kamiona je trebalo da preveze 72 tone, koje su obuhvatale 11 tona brašna, 769 kutija s uljem, 21 tonu graha, 1.376 kutija s govedinom i 18 kutija cucli za bočice.

⁷⁰⁴ Dokazni predmet P02714, Dokument Glavnog štaba VRS-a upućen Komandi Vojne policije, s Miletićevim potpisom, 2. juni 1995. godine.

⁷⁰⁵ Dokazni predmet 5D01429, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a u vezi s humanitarnim konvojima upućeno Drinskom korpusu i Istočnobosanskom korpusu, s otkucanim Miletićevim potpisom, 12. juni 1995. godine, str. 1. Jedan kamion sa školskim priborom za Srebrenicu za 13. juni nije odobren. *Ibid.*, str. 2.

⁷⁰⁶ Dokazni predmet P02554, Dokument Glavnog štaba VRS-a upućen Sarajevsko-romanijskom i Drinskom korpusu, s Miletićevim potpisom, 1. juli 1995. godine, str. 3.

⁷⁰⁷ V. Ljubomir Obradović, T. 28424–28427 (18. novembar 2008. godine).

⁷⁰⁸ Dokazni predmet P02554, Dokument Glavnog štaba VRS-a upućen Sarajevsko-romanijskom i Drinskom korpusu, s potpisom Miletića, 1. juli 1995. godine, str. 3.

konvoj Nizozemskog bataljona koji je trebao poći iz Srebrenice 4. jula. Povratak tog konvoja nije odobren.⁷⁰⁹

236. U jednom izvještaju vojnih posmatrača UN-a se navodi da su početkom jula zalihe hrane u skladištu UNHCR-a bile “skoro na nuli” i da “nema čak dovoljno zaliha za javne kuhinje da obezbijede jedan obrok dnevno za najugroženije”.⁷¹⁰ Vojni posmatrači UN-a, nakon što su posjetili pijace i maloprodajne objekte na širem području Srebrenice, izvijestili su da su cijene osnovnih potrepština u porastu i da je jasno da je situacija s hranom izuzetno kritična budući da većini stanovnika nedostaje sredstava da kupi hranu.⁷¹¹ UNHCR je imao tri planirana konvoja za Srebrenicu, koja bi pokrila 65% potreba stanovništva, međutim, odbijanje VRS-a da propusti u enklavu u prosjeku više od jednog konvoja sedmično značilo je da se podmiruje manje od 25% potreba stanovništva.⁷¹² Medicinske zalihe su bile male, procijenjeno je da mogu potrajati još samo dvije do četiri sedmice.⁷¹³

237. Humanitarna pomoć stizala je u Žepu redovnije nego u Srebrenicu⁷¹⁴ i bosanski Muslimani iz Srebrenice išli su u Žepu po hranu.⁷¹⁵ U jednom izvještaju ABiH upućenom opštini Žepa, izvještava se da UNHCR “relativno dobro snabdijeva” Žepu humanitarnom pomoći, pri čemu je prosječno 85% njegovih isporuka stiglo u periodu od 1. decembra 1994. do 15. februara 1995. godine.⁷¹⁶ UNPROFOR je izvijestio da je oko 80% UNHCR-ovog predviđenog cilja u pogledu

⁷⁰⁹ Dokazni predmet P02556, Dokument Glavnog štaba VRS-a upućen Drinskom korpusu, s potpisom Miletića, 3. juli 1995. godine.

⁷¹⁰ Dokazni predmet P00493, Izvještaj vojnih posmatrača UN-a, 8. juli 1995. godine, par. 2(a). Iako je bosanska Vlada izvijestila da je 13 civila umrlo od gladi, UNHCR je napomenuo da, “iako je stanje s hranom teško, ono nije doseglo nivo na kom bi stanovništvo bilo suočeno s gladovanjem”. Dokazni predmet 6D00200, Dnevni izvještaj UN-a, 6. juli 1995. godine, par. 4. V. takođe Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 64 (“Do sredine 1995. godine, humanitarna situacija za civile, bosanske Muslimane i vojno osoblje u [srebreničkoj] enklavi postala je katastrofalna”).

⁷¹¹ Dokazni predmet P00493, Izvještaj vojnih posmatrača UN-a, 8. juli 1995. godine, par. 2(d); Joseph Kingori, T. 19196–19197 (13. decembar 2007. godine). ABiH je 6. jula izvijestila da su zabilježeni prvi slučajevi da su neke osobe umrle od gladi. Dokazni predmet P00432, Borbeni izvještaj 28. divizije ABiH, s potpisom Ramiza Bećirovića, 6. juli 1995. godine, par. 4.

⁷¹² Dokazni predmet P00493, Izvještaj vojnih posmatrača UN-a, 8. juli 1995. godine, par. 3. V. dokazni predmet P04062, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a u vezi s humanitarnim konvojima upućeno Drinskom korpusu, s potpisom Miletića, 30. juni 1995. godine (odnosi se na odobrenje sedmičnog plana UNHCR-a. Za Srebrenicu, odobreno je osam kamiona, uglavnom s brašnom i nešto mlijeka i ulja za 4. juli. Za Žepu, odobreno je sedam kamiona za 5. juli, uglavnom s brašnom i nešto mlijeka, graha i ulja. Konvoji za Srebrenicu 1. i 5. jula nisu bili odobreni. Takođe nije odobren kamion sa školskim priborom.).

⁷¹³ Dokazni predmet P00493, Izvještaj vojnih posmatrača UN-a, 8. juli 1995. godine, par. 5. Medicinske evakuacije iz Srebrenice odobravane su tokom prve polovine 1995. godine. Slavko Kralj, T. 29287–29293 (4. decembar 2008. godine).

⁷¹⁴ Svjedok PW-155, T. 6829 (5. februar 2007. godine).

⁷¹⁵ *Ibid.*, T. 6829–6830 (5. februar 2007. godine); Meho Džebo, dokazni predmet P02486, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (23. mart 2007. godine), str. 2, par. 5.

⁷¹⁶ Dokazni predmet 5D01357, Izvještaj Štaba Vrhovne komande upućen opštini Žepa, s otkucanim potpisom Hasana Muratovića, 27. februar 1995. godine. Količina realizovane pomoći (u procentima) po stavkama navedena je kako slijedi: mahunarke 57%; meso/riba/sir 112%; kvasac 40%; riža/brašno 109%; mlijeko u prahu 62%; ulje 114%; so 120%; i šećer 73%. Pretresnom vijeću su predočeni dokazi o odobrenjima prolaska kroz teritoriju pod kontrolom VRS-a. Glavni štab VRS-a je krajem januara 1995. izvijestio da su svi odobreni konvoji bezbjedno prošli kroz teritoriju Republike Srpske. Dokazni predmet 5D01122, Izvještaj Glavnog štaba VRS-a o stanju na ratištu, s Milovanovićevim potpisom, 29. januar 1995. godine, str. 3; dokazni predmet 5D01123, Dokument Glavnog štaba VRS-a upućen predsjedniku RS-a i korpusima, s Milovanovićevim potpisom, 30. januar 1995. godine, str. 3; dokazni predmet 5D01124, Dokument Glavnog štaba VRS-a upućen 1. i 2. krajiškom, Sarajevsko-romanijskom i Istočnobosanskom korpusu, s Milovanovićevim potpisom, 31. januar 1995. godine. Dana 2. februara, Glavni štab VRS-a izvijestio je da su konvoji prošli kroz zonu odgovornosti Drinskog korpusa u skladu s planom koji je odobrio Glavni štab. Dokazni predmet 5D01048, Redovni borbeni izvještaj Drinskog korpusa, s potpisom Milutina Skočajića, 2. februar

isporuka hrane ostvareno.⁷¹⁷ Prema izvještajima UNHCR-a, količina hrane koja je dovezena u Žepu iznosila je 112 tona u martu, 104 tone u aprilu i 180 tona u maju (od ciljnih 160 tona mjesečno).⁷¹⁸ Međutim, humanitarna pomoć za Žepu je na kraju takođe smanjena.⁷¹⁹

238. Krajem marta, ilegalna trgovina u Žepi bila je toliko rasprostranjena i nekontrolisana da je postala problem i za ABiH.⁷²⁰ Bilo je opšte poznato da pripadnici Ukrajinske čete prodaju gorivo i robu na svojim kontrolnim punktovima.⁷²¹ Radi kontrole ulaska ljudi, vozila i robe, ABiH je postavila kontrolni punkt u Brezovoj Ravni, na južnom ulazu u Žepu.⁷²² Kontrolni punkt se nalazio blizu kontrolnog punkta Ukrajinske čete i na njemu su bili naoružani pripadnici policije iz Stanice javne bezbjednosti u Žepi (dalje u tekstu SJB).⁷²³ Dana 30. marta, SJB bosanskih Muslimana na tom kontrolnom punktu zaplijenio je ilegalnu robu pronađenu tokom pregleda konvoja, koja je

1995. godine, par. 3. Dana 22. februara, Glavni štab VRS-a obavijestio je o tri konvoja koji su trebali da idu u Žepu, za koje je odobren cjelokupan tovar hrane koji je zatražio UNPROFOR (izuzev kafe, koja je količinski reducirana). Dokazni predmet P03999, Dokument Glavnog štaba VRS-a upućen UNPROFOR-u, s otkucanim Milovanovićevim potpisom, 22. februar 1995. godine. Dana 25. februara, Glavni štab VRS-a odobrio je prolazak konvoja iz Žepe za Sarajevo. Dokazni predmet P04001, Dokument Glavnog štaba VRS-a upućen UNPROFOR-u, s Milovanovićevim potpisom, 25. februar 1995. godine. Dana 28. februara, Drinski korpus izvjestio je Glavni štab VRS-a da su svi planirani konvoji prošli kroz teritoriju Republike Srpske bez teškoća. Dokazni predmet 5D01056, Redovni borbeni izvještaj Drinskog korpusa, s potpisom Milenka Živanovića, 28. februar 1995. godine, par. 3.

⁷¹⁷ U martu 1995. godine, UNHCR je u Žepu je isporučio 80% planirane pomoći, a tri konvoja su blokirana. Dokazni predmet 5D00728, Izvještaj o provođenju Sporazuma o prekidu neprijateljstva za mart 1995. godine, par. 7. U aprilu su odbijena dva zahtjeva za prolazak hrane (propraćena zahtjevom za transport Vojne policije UN-a). Dana 18. aprila, odbijena su dva zahtjeva UNPROFOR-a za transport vojnih policajaca UN-a od Sarajeva do Žepe radi rotacije, kao i za prevoz tehničkih sredstava, hrane i pića. Dokazni predmet P03986, Dokument Glavnog štaba VRS-a upućen UNPROFOR-u, s Miletićevim potpisom, 17. april 1995. godine; Dokazni predmet P03989, Dokument VRS-a upućen vojnim poštamama 7111 i 7598, s Milovanovićevim potpisom, 18. april 1995. godine. Jedan pregled Komande Drinskog korpusa u vezi s odobrenim količinama humanitarne pomoći za Žepu u aprilu pokazuje da su količine brašna, graha, konzervirane govedine, jestivog ulja i mlijeka za dojenčad bile gotovo identične onima koje su bile odobrene u martu, ali da nema isporuke mlijeka u prahu, đusa u prahu, šećera, soli i suhog kvasca. Dokazni predmet 5D00953, Izvještaj Drinskog korpusa o pregledu humanitarne pomoći muslimanskom enklavama za mart i april 1995. godine, s potpisom Slavka Novakovića, 3. maj 1995. godine. Dana 4. maja, Drinski korpus je izvjestio da je jedan konvoj UNHCR-a sa devet kamiona koji su prevozili 72 tone hrane prošao u Žepu. Dokazni predmet 5D01070, Redovni borbeni izvještaj Drinskog korpusa upućen Glavnom štabu VRS-a, s Krstićevim potpisom, 4. maj 1995. godine, str. 1. Glavni štab je 17. maja odobrio konvoj za Žepu sa 26 tona brašna, 2,5 tone graha, 156 kutija s govedinom, 111 kutija s kvascem i 3 tone šećera. Dokazni predmet 5D00903, Dokument Glavnog štaba VRS-a u vezi s humanitarnim konvojima, s otkucanim potpisom Manojla Milovanovića, 12. maj 1995. Rogatička brigada izvjestila je Drinski korpus o prolasku konvoja UNHCR-a 17. maja. Dokazni predmet 5D01257, Izvještaj Rogatičke brigade, s potpisom Rajka Kušića, 18. maj 1995. godine, par. 3. Dana 19. maja, Glavni štab VRS-a je odobrio konvoj UNHCR-a za Žepu u kom je bilo 40 tona brašna, graha, konzervirane govedine, šećera, hrane za dojenčad i deterdženta za rublje. Dokazni predmet 5D00905, Dokument Glavnog štaba VRS-a upućen komandama Drinskog korpusa i Istočnobosanskog korpusa, s Milovanovićevim potpisom, 19. maj 1995. godine.

⁷¹⁸ Dokazni predmet P04145, Informativne zabilješke UNHCR-a o bivšoj Jugoslaviji, br. 7/95, juli 1995. godine, str. 21; Dokazni predmet 5D01411, Pregled humanitarne pomoći dostavljene bosanskim enklavama.

⁷¹⁹ Meho Džebo, Dokazni predmet P02486, Izjava na osnovu pravila 92ter (23. mart 2007. godine), par. 3; svjedok PW-155, T. 6829 (5. februar 2007. godine); dokazni predmet P04145, Informativne zabilješke UNHCR-a o bivšoj Jugoslaviji, br. 7/95, juli 1995. godine, str. 21; dokazni predmet 5D01411, Pregled humanitarne pomoći dostavljene bosanskim enklavama.

⁷²⁰ Dokazni predmet 5D00223, Izvještaj Službe javne bezbjednosti ABiH, 4. april 1995. godine. V. takođe dokazni predmet 5D01359, Dopis ABiH u Žepi upućen Generalštabu Armije sa zahtjevom za upute u vezi s krijumčarenjem, s potpisom Avde Palića, 31. mart 1995. godine.

⁷²¹ Svjedok PW-155, T. 6829 (5. februar 2007. godine); Meho Džebo, T. 9619–9620 (28. mart 2007. godine), T. 9669 (29. mart 2007. godine); Louis Fortin, T. 18269–18270 (27. novembar 2007. godine). V. takođe dokazni predmet 5D01359, Dopis ABiH u Žepi upućen Generalštabu ABiH sa zahtjevom za upute u vezi s krijumčarenjem, s potpisom Avde Palića, 31. mart 1995. godine.

⁷²² Dokazni predmet 5D00223, Izvještaj Službe javne bezbjednosti ABiH, 4. april 1995. godine.

⁷²³ *Ibid.*

pripadala jednom majoru Ukrajinske čete.⁷²⁴ UNPROFOR je vršio ogroman pritisak na ABiH da ukloni taj kontrolni punkt.⁷²⁵

239. Tokom aprila, Glavni štab VRS-a dopustio je osoblju UN-a stacioniranom u Žepi da napušta enklavu, ali ne i da ulazi u nju.⁷²⁶

240. U periodu od 7. marta do 18. juna, Glavni štab VRS-a nije odobrio nijedan transport goriva za Žepu.⁷²⁷ Nedostatak goriva doveo je do toga da Ukrajinska četa prestane koristiti svoje generatore, što je uticalo na njen kapacitet skladištenja hrane.⁷²⁸ Krajem maja, situacija sa zalihama hrane je, prema izvještajima UNPROFOR-a, dosegla "kritičnu tačku."⁷²⁹ Dana 7. juna, VRS je zaustavio jedan konvoj UNHCR-a koji je bio na putu za Žepu radi detaljne kontrole pošto je u njemu pronađena municija za pješadijsko oružje.⁷³⁰ Kada je za gorivo 18. juna dato odobrenje, Rogatička brigada je izvijestila Glavni štab da je, uz saglasnost Ukrajinske čete, za vlastite potrebe uzela pet od deset tona goriva.⁷³¹ Konvoj od 18. juna takođe je donio dugo očekivanu hranu i vodu Ukrajinskoj četi.⁷³²

241. U maju, UNHCR je dostavio 180 tona pomoći u hrani za Žepu, iako je cilj bio 160 tona.⁷³³ Međutim, humanitarnoj pomoći Žepi, kao i Srebrenici, bio je dat "sporadičan" pristup, pri čemu je

⁷²⁴ *Ibid.* Ilegalna roba uključivala je kafu, čokoladu, upaljače za cigarete i cigaret-papir.

⁷²⁵ Dokazni predmet 5D00223, Izvještaj Službe javne bezbjednosti ABiH, 4. april 1995. godine.

⁷²⁶ Početkom aprila, Glavni štab VRS-a dopustio je timu UNHCR-a da ode u radnu posjetu Ukrajinskoj četi. Dokazni predmet P02678, Dokument Glavnog štaba VRS-a upućen Drinskom, Sarajevsko-romanijskom i Istočnobosanskom korpusu, s Milovanovićevim potpisom, 2. april 1995. godine, str. 1. Dana 18. aprila, prolazak iz Žepe za Sarajevo odobren je jednom vojnom posmatraču UN-a i šoferu. Dokazni predmet P03987, Dokument Glavnog štaba VRS-a upućen UNPROFOR-u, s Miletićevim potpisom, 18. april 1995. godine. Najmanje pet zahtjeva za transfer u Žepu radi rotacije odbijeno je u aprilu. Dana 14. aprila, Glavni štab VRS-a odbio je zahtjeve za dva konvoja za Žepu; jedan je bio sastavljen od tri džipa i osam kamiona, a drugi je imao za svrhu rotacije vojnih posmatrača UN-a. Dokazni predmet P02651a, Dokument Glavnog štaba VRS-a upućen Vojnoj pošti 7111, s Miletićevim potpisom, 14. april 1995. godine. Dana 18. aprila, odbijena su dva zahtjeva UNPROFOR-a za kretanje od Sarajeva do Žepe u svrhu transporta vojnih policajaca UN-a radi rotacije, kao i određene količine tehničkih sredstava, hrane, i pića. Dokazni predmet P03989, Dokument Glavnog štaba VRS-a upućen komandama vojnih pošta 7111 i 7598, s Miletićevim potpisom, 18. april 1995. godine. Dana 22. aprila, uskraćeno je odobrenje za prebacivanje vojnog osoblja UN-a u Žepu. Dokazni predmet 5D01315, Dokument Glavnog štaba VRS-a upućen Komandi UNPROFOR-a u Sarajevu, s Milovanovićevim potpisom, 22. april 1995. godine.

⁷²⁷ Dokazni predmet P02956, Sedmični izvještaj o stanju za Sektor Sarajevo, 3. juni 1995. godine, str. 3; dokazni predmet P02497, Izvještaj Glavnog štaba VRS-a upućen Vojnoj pošti 7111, s Miletićevim potpisom, 18. juni 1995. godine.

⁷²⁸ Dokazni predmet P02956, Sedmični izvještaj o stanju za Sektor Sarajevo, 3. juni 1995. godine, str. 3. V. takođe Rupert Smith, T. 17816 (9. novembar 2007. godine).

⁷²⁹ Dokazni predmet P02956, Sedmični izvještaj o stanju za Sektor Sarajevo, 3. juni 1995. godine, str. 3; dokazni predmet P04132, Sedmični izvještaj o stanju za Sektor Sarajevo, 1. juni 1995. godine, str. 1.

⁷³⁰ Dokazni predmet 5D01259, Redovni borbeni izvještaj Rogatičke brigade upućen Drinskom korpusu, s potpisom Rajka Kušića, 8. juni 1995. godine, par. 3. V. takođe dokazni predmet 5D01405, Presretnuti razgovor, 8. juni 1995. godine, 17:58 sati; dokazni predmet P03051, Naređenje predsjednika RS-a upućeno Glavnom štabu VRS-a, s Karadžićevim potpisom, 13. juni 1995. godine, par. 2.

⁷³¹ Dokazni predmet P02496, Dokument Rogatičke brigade upućen Glavnom štabu VRS-a, s potpisom Rajka Kušića, 23. juni 1995. godine.

⁷³² Dokazni predmet P02497, Izvještaj Glavnog štaba upućen Vojnoj pošti 7111, s Miletićevim potpisom, 18. juni 1995. godine, par. 1. Ukrajinska četa smatrala je "neuobičajenima" artikle za popunu zaliha koji su se sastojali od 525 kg kečapa, 1.396 kg krompira, 150 litara sirceta i nekih začinjnih malezijskih borbenih sledovanja. U tom konvoju navodno nije bilo nikakvog mesa, šećera, soli, brašna, povrća ili voća. Dokazni predmet P02957, Sedmični izvještaj o stanju za Sektor Sarajevo, 24. juni 1995. godine.

⁷³³ Dokazni predmet P04145, Informativne zabilješke UNHCR-a o bivšoj Jugoslaviji, br. 7/95, juli 1995. godine., str. 21.

UNHCR ostvarivao samo oko 30% predviđenog cilja u pružanju pomoći. Prema obavještenju Glavnog štaba u vezi s odobrenim konvojima UNHCR-a za tu sedmicu, koje je 12. juna upućeno Drinskom korpusu i Istočnobosanskom korpusu, za Žepu je bilo odobreno pet kamiona koji su uglavnom prevozili brašno i nešto graha, ribe, sapuna i šećera.⁷³⁴ Jedan kamion sa školskim priborom i jedan kamion sa uljem za testere nisu odobreni.⁷³⁵ Dana 21. juna, jedan konvoj UNHCR-a stigao je u Žepu, noseći 50 tona uglavnom prehrambenih proizvoda, od 160 tona čija je isporuka bila planirana za taj mjesec.⁷³⁶

D. Vojni napad na Srebrenicu – "Krivaja-95"

1. Od 28. juna do 9. jula 1995. godine

242. Dana 28. juna 1995. godine, Radovan Karadžić, predsjednik RS-a i vrhovni komandant VRS-a, i Momčilo Krajišnik, predsjednik Skupštine bosanskih Srba, došli su s pratnjom u Komandu Drinskog korpusa u Vlasenici.⁷³⁷ General Živanović, komandant Drinskog korpusa, bio je odsutan, pa je na sastanak s Karadžićem pozvan Krstić, načelnik štaba Drinskog korpusa.⁷³⁸ Karadžić je upitao Krstića za koje vrijeme mogu da krenu na Srebrenicu.⁷³⁹ Krstić je odgovorio da bi mu trebalo tri do pet dana, u zavisnosti od cilja.⁷⁴⁰ Karadžić je rekao da treba nastojati da te pripreme budu što je moguće kraće.⁷⁴¹ Krstić je rekao Karadžiću da Drinskom korpusu nedostaje municije, goriva i hrane, na šta mu je Karadžić odgovorio da će dobiti sve što zatraži.⁷⁴² Bilo je neobično to što je Karadžić kao vrhovni komandant direktno intervenisao u Korpusu zaobilazeći Glavni štab.⁷⁴³ U takvim slučajevima, Korpus je imao obavezu da obavijesti Glavni štab, što je učinjeno telegramom.⁷⁴⁴

243. Nakon što je Karadžić otišao, Krstić je u svoju kancelariju pozvao Lazića, načelnika za operativno-nastavne poslove Drinskog korpusa, i rekao mu da u operativnu salu pozove "cijelu Komandu".⁷⁴⁵ Oko pola sata do jednog sata poslije Karadžićeve posjete, održan je sastanak na

⁷³⁴ Dokazni predmet 5D01429, Obavještenje Glavnog štaba VRS-a u vezi s humanitarnim konvojima upućeno Drinskom korpusu i Istočnobosanskom korpusu, s otkucanim Miletićevim potpisom, 12. juni 1995. godine, str. 1.

⁷³⁵ *Ibid.*, str. 1–2.

⁷³⁶ Dokazni predmet 6D00200, Dnevni izvještaj UN-a, 6. juli 1995. godine, par. 4; P04145, Informativne zabilješke UNHCR-a o bivšoj Jugoslaviji, br. 7/95, juli 1995. godine, str. 21.

⁷³⁷ Milenko Lazić, T. 21727, 21745 (4. juni 2008. godine), T. 21861 (5. juni 2008. godine).

⁷³⁸ *Ibid.*, T. 21727 (4. juni 2008. godine).

⁷³⁹ *Ibid.*, T. 21727 (4. juni 2008. godine), T. 21862 (5. juni 2008. godine).

⁷⁴⁰ *Ibid.*, T. 21727 (4. juni 2008. godine), T. 21862 (5. juni 2008. godine).

⁷⁴¹ *Ibid.*, T. 21727 (4. juni 2008. godine), T. 21862 (5. juni 2008. godine).

⁷⁴² *Ibid.*, T. 21866 (5. juni 2008. godine).

⁷⁴³ Milenko Lazić, T. 21745–21746 (4. juni 2008. godine). Pravilo je bilo da komandni lanac treba slijediti, ali da su dopušteni izuzeci kao što je ovaj. U tim izuzetnim slučajevima, Krstić je imao obavezu da obavijesti Glavni štab. *Ibid.*, T. 21746 (4. juni 2008. godine).

⁷⁴⁴ *Ibid.*, T. 21746 (4. juni 2008. godine), T. 21865 (5. juni 2008. godine).

⁷⁴⁵ *Ibid.*, T. 21724, 21728, 21757–21758 (4. juni 2008. godine).

kojem je Krstić objasnio Komandi Drinskog korpusa zadatak.⁷⁴⁶ Komanda Korpusa započela je rad na sastavljanju borbenog plana.⁷⁴⁷ Krstić je bio odgovoran za sastavljanje i formulisanje plana, koji je kasnije postao poznat kao "Krivaja-95".⁷⁴⁸

244. Dana 2. jula 1995. godine, dva naređenja, "Krivaja-95", izdata su u ime Živanovića, komandanta Drinskog korpusa.⁷⁴⁹ Prvo naređenje bilo je pripremno naređenje upućeno Zvorničkoj, Birčanskoj, Romanijskoj, Vlaseničkoj, Podrinjskoj, Bratunačkoj, Miličkoj i Skelanskoj brigadi Drinskog korpusa.⁷⁵⁰ Navedeno je da je ABiH pokrenula ofanzivu širokih razmjera u cilju presijecanja RS-a na više pravaca i da će njene snage iz enklava Srebrenice i Žepe djelovati tako da presijeku nadvoje zonu odgovornosti Drinskog korpusa i povežu enklave sa teritorijom pod kontrolom ABiH.⁷⁵¹ Komanda Drinskog korpusa naredila je, na osnovu direktiva br. 7 i 7/1, dotičnim jedinicama da se pripreme za napad.⁷⁵²

245. Drugo naređenje bila je zapovijest za aktivna borbena dejstva, prema kojoj je Drinski korpus trebao "i dalje izvoditi upornu i aktivnu odbranu [...] što pre razdvojiti enklave Žepa i Srebrenica".⁷⁵³ Ta zapovijest nije obuhvatala zauzimanje grada Srebrenice.⁷⁵⁴ Zapovijest za aktivna borbena dejstva predviđala je da Drinski korpus "ima zadatak da slobodnim snagama izvodi ofanzivna dejstva [...] da što prije razdvoji enklave Žepa i Srebrenica i suzi ih na gradsko područje."⁷⁵⁵ Shodno toj zapovijesti trebalo je "iznenadnim napadom potpuno razdvojiti i suziti enklave Srebrenica i Žepa, popraviti taktički položaj snaga u dubini zone i stvoriti uslove za eliminisanje enklava".⁷⁵⁶ Naređenjem su dalje odgovarajućim brigadama dati konkretni zadaci na različitim pravcima i navedeno je da su organi bezbjednosti i Vojne policije odgovorni za

⁷⁴⁶ *Ibid.*, T. 21728 (4. juni 2008. godine).

⁷⁴⁷ *Ibid.*, T. 21728 (4. juni 2008. godine). Krstić je reference za te dokumente uzeo iz direktiva br. 7 i 7/1. *Ibid.*, T. 21864 (5. juni 2008. godine).

⁷⁴⁸ *Ibid.*, T. 21731 (4. juni 2008. godine); dokazni predmet P00107, Naređenje Komande Drinskog korpusa br. 04/156-2, Operativno naređenje br. 1 "Krivaja-95", 2. juli 1995. godine.

⁷⁴⁹ Dokazni predmet 5DP00106, Naređenje Drinskog korpusa br. 01/04-156-1, Pripremno naređenje br. 1, s otkucanim potpisom Milenka Živanovića, 2. juli 1995. godine; dokazni predmet P00107, Naređenje Komande Drinskog korpusa br. 04/156-2, Operativno naređenje br. 1 "Krivaja-95", 2. juli 1995. godine.

⁷⁵⁰ Dokazni predmet 5DP00106, Naređenje Drinskog korpusa br. 01/04-156-1, Pripremno naređenje br. 1, s otkucanim potpisom Milenka Živanovića, 2. juli 1995. godine. Na ovo pripremno naređenje nije skrenuta pažnja Glavnom štabu VRS-a budući da nije bilo obavezno da komandant šalje priprema naređenja višoj komandi. Mirko Trivić, T. 11913–11914 (22. maj 2007. godine).

⁷⁵¹ Dokazni predmet 5DP00106, Naređenje Drinskog korpusa br. 01/04-156-1, Pripremno naređenje br. 1, s otkucanim potpisom Milenka Živanovića, 2. juli 1995. godine, par. 1.

⁷⁵² *Ibid.*, par. 2.

⁷⁵³ Dokazni predmet P00107, Naređenje Komande Drinskog korpusa br. 04/156-2, Operativno naređenje br. 1 "Krivaja-95", 2. juli 1995. godine, par. 4. Zadatak je bio da se izbije na liniju Predol–Divljinja–Banja Guber–Živkovo brdo–Alibegovac–Kak, a zatim do linije Gradac–Bojan–[iljato brdo.

⁷⁵⁴ Odluka o činjenicama o kojima je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br 70; dokazni predmet P00107, Naređenje Komande Drinskog korpusa br. 04/156-2, Operativno naređenje br. 1 "Krivaja-95", 2. juli 1995. godine, par. 4.

⁷⁵⁵ Dokazni predmet P00107, Naređenje Komande Drinskog korpusa br. 04/156-2, Operativno naređenje br. 1 "Krivaja-95", 2. juli 1995. godine, par. 2.

⁷⁵⁶ *Ibid.*, par. 4.

određivanje rejona prikupljanja i obezbjeđenje ratnih zarobljenika i ratnog plijena.⁷⁵⁷ U postupanju s ratnim zarobljenicima i civilnim stanovništvom, snagama je naređeno da se u potpunosti ponašaju u skladu sa Ženevskim konvencijama.⁷⁵⁸

246. VRS je procijenio da je oko 10.000 naoružanih ljudi bilo organizovano u 28. diviziju ABiH u Srebrenici,⁷⁵⁹ dok je Nizozemski bataljon procijenio da je 28. divizija bila organizovana sa 3.000 ili 4.000 ljudi.⁷⁶⁰ Oficirima Nizozemskog bataljona nije bilo jasno gdje je tačna lokacija štaba 28. divizije ABiH budući da su imali dojam da se ona neprestano pomjera.⁷⁶¹ U sastav 28. divizije ABiH ulazilo je šest potčinjenih brigada, sa grupom za vatrenu podršku brigade, u svojoj zoni odgovornosti.⁷⁶² Jedan detaljni interni dokument ABiH pokazuje da su brigade ABiH koristile privatne kuće, hotele i industrijske objekte za smještaj komande i druge vojne svrhe. Na primjer, u gradu Srebrenici korišten je GRAD UPI, poljoprivredno-prerađivački kompleks, a u Potočarima su korištene četiri porodične kuće.⁷⁶³

247. Dana 2. jula, na osnovu pripremnog naređenja "Krivaja-95", osnovane su dvije taktičke grupe (dalje u tekstu: "Taktička grupa 1" ili "TG-1", odnosno "Taktička grupa 2" ili "TG-2").⁷⁶⁴

⁷⁵⁷ *Ibid.*, par. 5, 10. B. Konkretnije govoreći, dijelu Bratunačke brigade povjeren je zadatak da spriječi intervenciju ABiH iz Potočara prema Srebrenici, a bataljonu Zvorničke brigade povjeren je zadatak da napadne snage ABiH na pravcu tri šumovita brda (500 metara sjeverno od Zelenog Jadra) – selo Pušmulići – Bojna – Srebrenica. *Ibid.*, par. 5.

⁷⁵⁸ *Ibid.*, par. 10. B. Prema Trivićevim riječima, njima su dati zadaci da djeluju protiv pripadnika 28. divizije ABiH, ali da izbjegavaju bilo kakve sukobe s osobljem UN-a. Trivić je potvrdio naređenje Glavnog štaba Drinskom korpusu, u kom je naglašeno da bi oni trebali u potpunosti štititi pripadnike UNPROFOR-a i civilno stanovništvo, bosanske Muslimane, dok ne demilitarizuju područje Srebrenice. Mirko Trivić, T. 11884–11886 (21. maj 2007. godine), Dokazni predmet P00033, P00849, Saopštenje Glavnog štaba VRS-a u vezi s borbenim dejstvima oko Srebrenice upućeno Komandi Drinskog korpusa, s Tolimirovim potpisom, 9. juli 1995. godine.

⁷⁵⁹ Mirko Trivić, T. 11807–11809 (18. maj 2007. godine), T. 11881 (21. maj 2007. godine). V. takođe Milenko Lazić, T. 21735 (4. juni 2008. godine).

⁷⁶⁰ Johannes Rutten, dokazni predmet P02178, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 2164 (5. april 2000. godine).

⁷⁶¹ Johannes Rutten, T. 4959 (4. decembar 2006. godine). V. takođe Robert Franken, T. 2646 (18. oktobar 2006. godine) (gdje je izjavio da je 28. divizija ABiH imala, više-manje, dva štaba; koristili su jednu učionicu u Potočarima i neke prostorije u bivšoj pošti u Srebrenici); Pieter Boering, T. 2178–2179 (26. septembar 2006. godine) (gdje je izjavio da je Štab 28. divizije ABiH bio u gradu Srebrenici, ne u samom centru, nego na periferiji).

⁷⁶² Dokazni predmet 7D00814, Generalštab ABiH br. 4/19-2, Reorganizacija ABiH, str. 3; dokazni predmet P00107, Naređenje Komande Drinskog korpusa br. 04/156-2, Operativno naređenje br. 1 "Krivaja-95", 2. juli 1995. godine, par. 1. 280. brigada, koja je imala komandno mjesto u selu Budak, trebala je braniti Zonik, industrijsku zonu u Potočarima. 281. brigada, koja je imala komandno mjesto na području Sućeske, trebala je braniti Borovac, selo Žedanjsko, selo Sućeska i Kok. 282. brigada, koja je imala komandno mjesto u selu Bojna, trebala je braniti pošumljene visove 200 metara sjeverno od Zelenog Jadra, Prhulja, Živkovog brda, rejon sela Pasmulići, rejon Bojne i Vagan. 283. brigada, koja je imala komandno mjesto na području sela Slapovići, trebala je braniti Alibegovac, selo Bučje, selo Kiprova i Viogor. 284. brigada, koja je imala komandno mjesto u selu Milačevići, trebala je braniti Jabučno, selo Jagličići i selo Pale. Rezervna 28. divizija, koja se sastojala od jednog brdskog bataljona i policijskih snaga bila je locirana u Srebrenici, u Potočarima i selu Luka, u gotovosti za napad na ugroženim pravcima. Dokazni predmet P00107, Naređenje Komande Drinskog korpusa br. 04/156-2, Operativno naređenje br. 1 "Krivaja-95", 2. juli 1995. godine, par. 1. Međutim, Nizozemski bataljon je procijenio da su snage ABiH u enklavi bile organizovane u četiri brigade. Johannes Rutten, dokazni predmet P02178, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 2164 (5. april 2000. godine).

⁷⁶³ Dokazni predmet 4D00135, Izvještaj Ministarstva odbrane BiH o poslovnom prostoru koji koristi ABiH, s potpisom Sulje Hasanovića, 22. februar 1995. godine, par. II. 280. brigada ABiH, koja je imala komandno mjesto u Budaku, trebala je braniti, između ostalog, industrijsku zonu u Potočarima, a rezervna 28. divizija bila je locirana u školi u Potočarima. V. dokazni predmet P00107, Naređenje Komande Drinskog korpusa br. 04/156-2, Operativno naređenje br. 1 "Krivaja-95", 2. juli 1995. godine, par. 1. Ali v. Johannes Rutten, T. 4829–4832 (30. novembar 2006. godine) (gdje je izjavio da nije bilo stvarnih vojnih meta ili položaja na kojima su bili vojnici BiH u blizini područja Potočara).

⁷⁶⁴ Dokazni predmet 5DP00106, Naređenje Drinskog korpusa br. 01/04-156-1 Pripreмно naređenje br. 1, s otkucanim potpisom Milenka Živanovića, 2. juli 1995. godine, par. 1–2; Miodrag Dragutinović, T. 12573 (13. juni 2007. godine); Mirko Trivić, T.

TG-1 je imala za cilj "razdvajanje jedinica 28. divizije u enklavama Žepa i Srebrenica i suženje samih enklava."⁷⁶⁵ Istoga dana, **Pandureviću** je Krstić dao usmeno naređenje da komanduje TG-1,⁷⁶⁶ a Milan Jolović, zvani Legendom, imenovan je za zamjenika komandanta.⁷⁶⁷ Mirko Trivić, komandant Romanijske brigade komandovao je TG-2.⁷⁶⁸ Dana 4. jula, kada je napustila kasarnu u preduzeću "Standard" u Zvorniku, TG-1 je podijeljena u dva segmenta, od kojih je jednim komandovao sam **Pandurević**, a drugim major Milutinović.⁷⁶⁹

248. Dana 5. jula 1995. godine, segment Taktičke grupe 1, na čijem je čelu bio **Pandurević**, i Taktičke grupe 2, na čijem je čelu bio Trivić, stigao je u Zeleni Jadar, na jugu srebreničke enklave.⁷⁷⁰ Poslije podne, komandanti, uključujući **Pandurevića**, primili su svoje instrukcije i konkretna naređenja za napad na srebreničku enklavu.⁷⁷¹

249. Borbena gotovost proglašena je za 6. juli, u 04:00 sata.⁷⁷² Istog dana ujutro, Glavni štab poslao je izvještaj o stanju, s **Miletićevim** otkucanim potpisom, Karadžiću, vrhovnom komandantu VRS-a, da je izvršena priprema snaga Drinskog korpusa za aktivna borbena dejstva prema područjima Srebrenice i Žepe.⁷⁷³ Otprilike u 03:00 sata, vojni napad na Srebrenicu započeo je sa svih položaja.⁷⁷⁴ Granatiranje je bilo intenzivno i konstantno.⁷⁷⁵ Šest raketa kalibra 120mm palo je

11798 (18. maj 2007. godine). Taktička grupa je provizorna formacija sastavljena od više borbenih grupa u svrhu izvršavanja nekog konkretnog zadatka u određenom roku i na određenom mjestu. Veličina taktičke grupe obično je ekvivalentna veličini bataljona, ali ima pojačanja. Ta pojačanja mogu biti ili artiljerijska pojačanja ili oklopne i mehanizovane snage. Borbena grupa može predstavljati dio taktičke grupe; stoga je ona manje veličine i snage, ali ponekad može biti skoro identična taktičkoj grupi. Vinko Pandurević, T. 30813 (29. januar 2009. godine).

⁷⁶⁵ Miodrag Dragutinović, T. 12575–12576 (13. juni 2007. godine).

⁷⁶⁶ Vinko Pandurević, T. 31441–31443 (13. februar 2009. godine).

⁷⁶⁷ Dokazni predmet P00318, Naređenje Zvorničke pješadijske brigade upućeno načelniku bezbjednosti, s Pandurevićevim potpisom, 2. juli 1995. godine; Vinko Pandurević, T. 30848 (29. januar 2009. godine). Jedinica majora Jolovića zvala se "Vukovi sa Drine". Mirko Trivić, T. 11814 (18. maj 2007. godine).

⁷⁶⁸ Miodrag Dragutinović, T. 12577–12578 (13. juni 2007. godine). TG-2 se sastojala od borbene grupe kojom je komandovao major Ljubo Erić, organizovane sa 200 ljudi iz Romanijske brigade. Mirko Trivić, T. 11798–11800 (18. maj 2007. godine). Trivićeva prvobitna borbena grupa bila je pojačana trupama koje su bile jednake bataljonu. Artiljerija borbene grupe sastojala se od tri tenka i dva minobacača, zajedno s pješadijskim naoružanjem koje su nosili vojnici. Mirko Trivić, T. 11800, 11806 (18. maj 2007. godine).

⁷⁶⁹ Vinko Pandurević, T. 30852–30853 (29. januar 2009. godine); Miodrag Dragutinović, T. 12675–12678 (15. juni 2007. godine). Zvornička brigada je prilikom formiranja TG-1 dala jedan laki bataljon. Otprilike 400 ljudi napustilo je kasarnu u preduzeću "Standard" u Zvorniku 4. jula. Miodrag Dragutinović, T. 12671–12672 (15. juni 2007. godine); dokazni predmet 7DP00384, Ratni dnevnik Zvorničke brigade, str. 2. **Pandurević** je u svom svjedočenju rekao da je prvi segment bio 3. ešalon, dok je drugi segment predstavljao 1. i 2. ešalon, na čijem je čelu bio on lično. Prvi segment, oklopna mehanizovana četa, išla je iz Zvornika preko Bratunca za Pribičevac, dok je pješadijska jedinica, drugi segment, išla iz Zvornika preko Bratunca, Skelana do Zelenog Jadra. Vinko Pandurević, T. 30852 (29. januar 2009. godine); Miodrag Dragutinović, T. 12675–12678 (15. juni 2007. godine).

⁷⁷⁰ Vinko Pandurević, T. 30853 (29. januar 2009. godine); Mirko Trivić, T. 11800–11801 (18. maj 2007. godine); dokazni predmet P02111, Mapa br. 6 iz Knjige mapa. Uveče 5. jula, **Pandurević** je otišao da vidi drugi segment TG-1, oklopnu mehanizovanu četu, u Pribičevcu kako bi se upoznao s tamošnjom situacijom i kako bi im se dali konkretni zadaci. Vinko Pandurević, T. 30853 (29. januar 2009. godine). Prema Dragutinovićevim riječima, segment na čijem je čelu bio **Pandurević** ostao je u Zelenom Jadru do 6. jula. Miodrag Dragutinović, T. 12679 (15. juni 2007. godine).

⁷⁷¹ Mirko Trivić, T. 11801, 11809 (18. maj 2007. godine).

⁷⁷² *Ibid.*, T. 11807–11810 (18. maj 2007. godine); dokazni predmet P00107, Naređenje Komande Drinskog korpusa br. 04/156-2, Operativno naređenje br. 1 "Krivaja-95", 2. juli 1995. godine, par. 4.

⁷⁷³ Dokazni predmet P02895, Izvještaj Glavnog štaba o stanju na ratištu, s otkucanim Miletićevim potpisom, 6. juli 1995. godine, str. 4.

⁷⁷⁴ Vinko Pandurević, T. 30855 (29. januar 2009. godine) (gdje je izjavio da su u ranim jutarnjim satima 6. jula, prije zore, sve jedinice TG-1 bile na svojim polaznim položajima, i da su one sve zajedno krenule u napad); Joseph Kingori, T. 19173 (13. decembar 2007. godine). V. također Lazar Ristić, T. 10042 (16. april 2007. godine) (gdje je izjavio da je 6. jula jedinicama

u bazu Nizozemskog bataljona u Potočarima oko 03:30 sati, a najmanje 250 artiljerijskih i minobacačkih projektila zabilježeno je u srebreničkoj enklavi do 20:00 sati.⁷⁷⁶ Poređenja radi, granatiranje Srebrenice i Potočara 7. jula bilo je manje intenzivno zbog loših vremenskih uslova,⁷⁷⁷ iako je nastavljeno.⁷⁷⁸ Oko baze Nizozemskog bataljona u Potočarima bilo je žestokog granatiranja, a zabilježeno je da su tri granate pale u Srebrenicu.⁷⁷⁹ Dana 8. jula, granatiranje je pojačano, pri čemu je 30 granata palo u Srebrenicu i Potočare.⁷⁸⁰

250. Pet posmatračkih položaja Nizozemskog bataljona u južnom dijelu enklave pali su jedan za drugim u prodoru VRS-a.⁷⁸¹ Neki vojnici Nizozemskog bataljona povukli su se u enklavu nakon što su napadnuti njihovi posmatrački položaji, dok su se drugi predali pod nadzor VRS-a.⁷⁸² Vojnici ABiH su pokušavali da spriječe povlačenje Nizozemskog bataljona sa posmatračkih položaja.⁷⁸³ Dana 8. jula, dok su se vojnici sa jednog posmatračkog položaja povlačili na nekom vozilu, jedan vojnik Nizozemskog bataljona ubijen je ručnom bombom koju je bacio jedan vojnik ABiH, nakon

VRS-a upućen radio signal da je napad na Srebrenicu počeo); Miodrag Dragutinović, T. 12679 (15. juni 2007. godine); svjedok PW-121, dokazni predmet 02227, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 5748-5749 (26. juli 2000. godine); dokazni predmet P00233, Dnevni borbeni izvještaj Bratunačke brigade upućen Drinskom korpusu, s potpisom pukovnika Blagojevića, 6. juli 1995. godine; dokazni predmet P00490, Izvještaj vojnih posmatrača UN-a, 6. juli 1995. godine, str. 1.

⁷⁷⁵ Leendert van Duijn, T. 2263 (27. septembar 2006. godine).

⁷⁷⁶ Dokazni predmet P00490, Izvještaj vojnih posmatrača UN-a, 6. juli 1995. godine, str. 1; dokazni predmet. P00491, Izvještaj UNPROFOR-a, 6. juli 1995. godine, str. 2. (gdje se navodi da je gađana baza Nizozemskog bataljona u Potočarima i da je posmatrački položaj Foxtrot pogođen sa više tenkovskih projektila; takođe je došlo do žestoke paljbe u južnom, istočnom i sjevernom dijelu srebreničke enklave, a izbrojano je 150 detonacija, iako tačan broj eksplozija, zbog sirena koje su pozivale u sklonište, nije mogao biti dat; uslijed artiljerijskog napada na srebreničku enklavu poginuo je jedan civil i ranjeno jedno dijete); Joseph Kingori, T. 19172–19173, 19177–19181 (13. decembar 2007. godine); Pieter Boering, T. 1920, 1922 (19. septembar 2006. godine); Robert Franken, T. 2456-2457 (16. oktobar 2006. godine); Saliha Osmanović, dokazni predmet P03228, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (19. juni 2000. godine) str. 2 (gdje je izjavila da je njen sin poginuo od granate koja je pala 6. jula).

⁷⁷⁷ Cornelis Nicolai, T. 18539 (30. novembar 2007. godine).

⁷⁷⁸ Joseph Kingori, T. 19181 (13. decembar 2007. godine); svjedok PW-127, T. 3502 (2. novembar 2006. godine). Najmanje 200 granata pogodilo je Srebrenicu. Joseph Kingori, T. 19188 (13. decembar 2007. godine).

⁷⁷⁹ Dokazni predmet P00492, Izvještaj vojnih posmatrača UN-a, 7. juli 1995. godine, str. 1 (gdje se navodi da su tri čovjeka ranjena uslijed granatiranja u okolini baze Nizozemskog bataljona i da su dva čovjeka ranjena uslijed granatiranja u Srebrenici), str. 2 (gdje se navodi da se "šta god da su im ciljevi, čini se da im je koncentracija usmjerena na civilne ciljeve u gradu Srebrenici i u Potočarima"). Dokazni predmet P00494 Izvještaj UNPROFOR-a, 7. juli 1995. godine, str. 2 (gdje se navodi da je u srebreničkoj enklavi zabilježeno 147 detonacija; gađana je električna centrala udaljena 200 metara od baze Nizozemskog bataljona u Potočarima; zbog granatiranja unutar enklave, četiri civila su ubijena, a 17 ih je ranjeno); dokazni predmet P02975, Upozorenje UNPROFOR-a upućeno VRS-u, 9. juli 1995. godine", str. 2 ("Vojska bosanskih Srba je u petak, 7. jula 1995. godine ponovo počela napade na srebreničku enklavu nasumice pucajući na zaštićenu zonu [...] i direktno na objekte UN-a, uzrokujući smrt više civila."); Cornelis Nicolai, T. 18477 (29. novembar 2007. godine), T. 18534 (30. novembar 2007. godine).

⁷⁸⁰ Dokazni predmet. P00497, Izvještaj vojnih posmatrača UN-a, 8. juli 1995. godine, str. 4 (gdje se navodi da su vojni posmatrači UN-a izbrojali 60 eksplozija od 13:35 sati do 14:06 sati u Srebrenici i Potočarima); dokazni predmet P00495, Izvještaj vojnih posmatrača UN-a, 8. juli 1995. godine, 14:30; dokazni predmet P00496, Izvještaj UNPROFOR-a, 8. juli 1995. godine, 21:00 (gdje se takođe navodi da broj detonacija u srebreničkoj enklavi ne zna tačno). Pijaca je pogođena više puta, a bolnica i zgrada PTT-a su gađane, iako nisu pogođene. Joseph Kingori, T. 19192 (13. decembar 2007. godine), T. 19354–19356 (10. januar 2008. godine).

⁷⁸¹ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 93.

⁷⁸² *Ibid.*, činjenice 95 i 96. Vojnici Nizozemskog bataljona koji su lišeni slobode odvedeni su u Bratunac i Miliće. Deset do petnaest vojnika Nizozemskog bataljona je zarobljeno, i oni su na kraju držani u hotelu "Fontana". Pieter Boering, T. 1923–1924 (19. septembar 2006. godine). Posmatrački položaj Foxtrot pao je 8. jula, kada je odbrambeni zid raznesen tenkovskom paljbom, a ljudstvo posmatračkog položaja savladale su srpske snage, ali im je dopušteno da se povuku u grad Srebrenicu. Robert Franken, T. 2460 (16. oktobar 2006. godine).

⁷⁸³ Cornelis Nicolai, T. 18463 (29. novembar 2007. godine); dokazni predmet P00534, Ministarstvo odbrane Nizozemske, Referisanje o Srebrenici, par. 3.2.

što je bezuspješno pokušao da zaustavi to vozilo.⁷⁸⁴ Kada je južna odbrambena linija enklave počela da pada, oko 4.000 bosanskih Muslimana, koji su živjeli u obližnjem švedskom stambenom kompleksu, pobjeglo je na sjever u grad Srebrenicu.⁷⁸⁵ Potpukovnik Karremans, komandant Nizozemskog bataljona, opisao je napad VRS-a od 7 do 9. jula kako slijedi:

[N]avedene operacije su tokom tri dana izvršavane svim mogućim sredstvima: napadima na položaje ABiH i UN-a, granatiranjem enklave i onemogućavanjem Holandskog bataljona putem zastrašivanja korištenjem artiljerije, minobacača i višeciljevnih raketnih bacača (M-63 i M-77) iznad baze u Potočarima u kojoj se nalazi 200 vojnika. Većina mojih osmatračnica gađana je iz minobacača. VBS tačno zna šta radi i koliko daleko u tome može ići. Oni izvode svoje operacije prema premoćnom [...] i dobro organizovanom planu.⁷⁸⁶

251. Dana 9. jula, pored granatiranja, uočena je neprijateljska vatra iz lakog naoružanja.⁷⁸⁷ Do večeri, VRS je prodro četiri kilometra u dubinu enklave, zaustavivši se na samo jedan kilometar od grada Srebrenice.⁷⁸⁸ Posmatrački položaj Mike na sjevernoj granici srebreničke enklave bio je pod minobacačkom i direktnom vatrom, i komandantu posmatračkog položaja bilo je dopušteno da se povuče.⁷⁸⁹ VRS je uspio uspostaviti liniju sa koje je mogao u potpunosti kontrolisati granice enklava i spriječiti svaku komunikaciju između Srebrenice i Žepe.⁷⁹⁰

2. Zauzimanje grada Srebrenice

252. Kasnije 9. jula, Karadžić je izdao naređenje kojim ovlašćuje VRS da zauzme grad Srebrenicu.⁷⁹¹ To naređenje Tolimir je poslao iz Glavnog štaba na IKM u Pribićevcu, putem

⁷⁸⁴ Cornelis Nicolai, T. 18463 (29. novembar 2007. godine); Pieter Boering, T. 1924 (19. septembar 2006. godine); Vincent Egbers, T. 2931 (20. oktobar 2006. godine); dokazni predmet P00534, Ministarstvo odbrane Nizozemske, referisanje o Srebrenici, par. 3.2., 6.23.

⁷⁸⁵ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 99. Sela bosanskih Muslimana u južnom dijelu enklave bila su pod paljbom, a stanovništvo je natjerano da ode u grad Srebrenicu. Pieter Boering, T. 1923 (19. septembar 2006. godine).

⁷⁸⁶ Dokazni predmet P02974, Memorandum pukovnika Karremansa upućen komandantu, Štab Komande za BiH, 9. juli 1995. godine. Nicolai se složio s posljednjom rečenicom iz Karremansove procjene. Cornelis Nicolai, T. 18480 (29. novembar 2007. godine).

⁷⁸⁷ Joseph Kingori, T. 19224 (13. decembar 2007. godine). Vojni posmatrači UN-a izvijestili su da su čuli 78 eksplozija u gradu Srebrenici između 14:00 sati i 15:16 sati. Dokazni predmet P00499, Izvještaj vojnih posmatrača UN-a, 9. juli 1995. godine, 17:00 sati.

⁷⁸⁸ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 100; Cornelis Nicolai, T. 18474 (29. novembar 2007. godina).

⁷⁸⁹ Robert Franken, T. 2461 (16. oktobar 2006. godina).

⁷⁹⁰ Vinko Pandurević, T. 30859 (29. januar 2009. godina). **Pandurević** je bio mišljenja da je TG-1 ispunila zadatak koji joj je dat za "Krivaju-95". Vinko Pandurević, T. 30860 (29. januar 2009. godine).

⁷⁹¹ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 101; dokazni predmeti P00033, P00849, Saopštenje Glavnog štaba VRS-a u vezi s borbenim operacijama oko Srebrenice upućeno Komandi Drinskog korpusa, s Tolimirovim potpisom, 9. juli 1995. godine (gdje se navodi da je, između ostalog, Karadžić "saglasan [...] da se nastave dejstva radi zauzimanja Srebrenice, razoružanja muslimanskih terorističkih bandi i potpune demilitarizacije enklave Srebrenica."). V. takođe Miroslav Deronjić, dokazni predmet P03139a Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92^{quater}, BT. 6132 (19. januar 2004. godine).

telegrama koji je bio upućen **Gveri** i Krstiću lično.⁷⁹² Time je cilj operacije “Krivaja-95” promijenjen sa sužavanja enklave na gradsko područje na zauzimanje grada Srebrenice.⁷⁹³

253. Otprilike u isto vrijeme, četi Bravo Nizozemskog bataljona je naređeno da brani grad Srebrenicu zauzimanjem blokirajućih položaja na južnom rubu grada.⁷⁹⁴ Položaji Nizozemskog bataljona utvrđeni su oko 06:30 sati 10. jula.⁷⁹⁵ Sa jednog od blokirajućih položaja vojnici Nizozemskog bataljona posmatrali su granatiranje grada Srebrenice i gledali eksplozije kuća i dim.⁷⁹⁶ Poslije podne, VRS je napao blokirajuće položaje Nizozemskog bataljona.⁷⁹⁷ To je navelo Nizozemski bataljon da od štaba UNPROFOR-a zatraži vazдушnu podršku.⁷⁹⁸ Međutim, toga dana nije dobivena nikakva vazдушna podrška NATO-a.⁷⁹⁹

254. Prije zore 10. jula, 28. divizija izvršila je kontranapad i gotovo potisnula TG-1 na njene polazne položaje, tako da je TG-1 izgubila sve položaje koje je zauzela dan prije toga.⁸⁰⁰ Negdje prije podneva 10. jula, **Pandurević** je na isturenom komandnom mjestu Drinskog korpusa u Pribićevcu razgovarao radio-vezom (putem RUP-12) sa Mladićem,⁸⁰¹ koji je naredio da se položaji koji su izgubljeni toga dana hitno povrate.⁸⁰² Poslije podne, TG-1 je uspjela ponovo zauzeti jedan izgubljeni položaj.⁸⁰³ Na kraju toga dana, TG-1 je uspjela da ponovo zauzme izgubljene položaje.⁸⁰⁴

⁷⁹² Dokazni predmeti P00033, P00849, Saopštenje Glavnog štaba VRS-a u vezi s borbenim operacijama oko Srebrenice, upućeno Komandi Drinskog korpusa, s Tolimirovim potpisom, 9. juli 1995. godine.

⁷⁹³ Vinko Pandurević, T. 31061, 31063 (3. februar 2009. godine) (gdje se objašnjava da je “cilj te operacije [...] promjenjen” kada je 9. jula “stigao onaj akt na IKM Drinskog korpusa u Pribićevac, da je predsjednik republike zadovoljan sa tokom operacije i da je odobrio da se nastave dejstva i da VRS uđe u grad Srebrenicu”). V. takođe Vinko Pandurević, T. 31332 (12. februar 2009. godine) (gdje se objašnjava da je “[s]ama pojava generala Mladića na IKM-u Drinskog korpusa i njegovo naređenje da se produži u pravcu Srebrenice, promjenil[a] [...] tok operacije i proširil[a] njene ciljeve”).

⁷⁹⁴ Robert Franken, T. 2462–2464 (16. oktobar 2006. godine); dokazni predmet P02263, Naređenje Frankena Groenu, 9. juli 1995. godine. Franken je izdao naređenje kapetanu Groenu, koje je opisano kao “kao ozbiljan nalog sa zelenim svjetlom” da upotrijebe sva vojna sredstva koja im stoje na raspolaganju i da se ponašaju kao “redovna vojska”, ne podliježući restrikcijama misije UN-a.” Robert Franken, T. 2464–2465 (16. oktobar 2006. godine).

⁷⁹⁵ Robert Franken, T. 2471 (16. oktobar 2006. godine). V. takođe Cornelis Nicolai, T. 18482 (29. novembar 2007. godine).

⁷⁹⁶ Leendert van Duijn, T. 2265–2266 (27. septembar 2006. godine).

⁷⁹⁷ Cornelis Nicolai, T. 18482 (29. novembar 2007. godine); Robert Franken, T. 2472–2473 (16. oktobar 2006. godine).

⁷⁹⁸ Cornelis Nicolai, T. 18482 (29. novembar 2007. godine). Boering je u svom svjedočenju rekao da je negdje u julu 1995. godine, pukovnik Karremans izjavio na sastanku sa vođama ABiH u enklavi da će vazдушna podrška UN biti pružena. Pieter Boering, T. 1923, 1926 (19. septembar 2006. godine). Kako je rekao Nicolai, načelnik Štaba UNPROFOR-a od kraja februara do početka septembra 1995. godine, Sarajevo je odobrilo zahtjev, ali je štab u Zagrebu oklijevao da donese konačnu odluku, čime je odgođeno stvarno raspoređivanje vazdušne podrške. Cornelis Nicolai, T. 18482–18483, 18446–18447 (29. novembar 2007. godine).

⁷⁹⁹ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 113.

⁸⁰⁰ Vinko Pandurević, T. 30861–30862 (29. januar 2009. godine); dokazni predmet 7D00474, Vanredni borbeni izvještaj Komande Drinskog korpusa, s Krstićevim potpisom, 10. juli 1995. godine. Prema riječima Dragutinovića, VRS je bio potisnut od strane 28. divizije na Biljeg, gdje se nalazio posmatrački položaj Nizozemskog bataljona, a snage 28. divizije bile su u neposrednoj blizini. Miodrag Dragutinović, T. 12572–12573 (13. juni 2007. godine), T. 12687 (15. juni 2007. godine).

⁸⁰¹ Vinko Pandurević, T. 30862 (29. januar 2009. godine).

⁸⁰² *Ibid.*, T. 30863 (29. januar 2009. godine).

⁸⁰³ *Ibid.*, T. 30863 (29. januar 2009. godine). To je bio položaj Živkovo brdo. *Ibid.*

⁸⁰⁴ *Ibid.*, T. 30865 (29. januar 2009. godine).

Na strani VRS-a je poginulo šest vojnika, dok ih je 10 ranjeno, uglavnom iz redova pripadnika TG-1.⁸⁰⁵

255. Dana 10. jula, situacija u gradu Srebrenici je bila napeta.⁸⁰⁶ Sela u srebreničkoj enklavi su padala, a opsada se intenzivirala, što je za posljedicu imalo priliv bosanskih Muslimana u grad Srebrenicu.⁸⁰⁷ Na grad Srebrenicu ispaljene su brojne rakete.⁸⁰⁸ Došlo je do intenzivnog granatiranja grada Srebrenice, s više od 160 ili 200 detonacija, a Nizozemski bataljon uspio je izbrojati oko 32 aktivna artiljerijska ili minobacačka položaja VRS-a.⁸⁰⁹ Baza čete Bravo takođe je granatirana.⁸¹⁰ U 11:00 sati, dvije teške granate, vjerovatno artiljerijske granate kalibra 155mm, direktno su pogodile područje oko bolnice u kojoj je oko 2.000 civila potražilo utočište, i tom prilikom šestoro njih je ubijeno.⁸¹¹ ABiH je 10. jula još bila prisutna u gradu Srebrenici, ali je počela da napušta enklavu tokom noći.⁸¹²

256. Dana 10. jula, pukovnik Salapura, načelnik Obavještajnog odjeljenja Glavnog štaba, naredio je da se u Srebrenicu upute pripadnici 10. diverzantskog odreda.⁸¹³ Istog dana, **Borovčanin** je imenovan za komandanta nove samostalne jedinice MUP-a, koja se sastojala od 2. odreda Specijalne brigade policije MUP-a RS iz Šekovića (dalje u tekstu: 2. odred SBP-a iz Šekovića), 1. čete PJP-a SJB-a iz Zvornika (dalje u tekstu: 1. četa PJP-a), mješovite čete združenih snaga MUP-a Republike Srpske Krajine, Srbije i RS-a i čete jedinice jahorinskih dezertera iz Objekta za obuku na Jahorini (dalje u tekstu: 1. četa Jahorinskih regruta).⁸¹⁴

⁸⁰⁵ *Ibid.*, T. 30873-30874 (30. januar 2009. godine); 7D00474, Vanredni borbeni izvještaj Drinskog korpusa, s Krstićevim potpisom, 10. juli 1995. godine.

⁸⁰⁶ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 104.

⁸⁰⁷ Osman Salkić, dokazni predmet P02225, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (4. decembar 2004. godine), str. 4. Ljudi su pristizali u Srebrenicu i govorili kako VRS pali sela. Joseph Kingori, T. 19232 (13. decembar 2007. godine).

⁸⁰⁸ Joseph Kingori, T. 19237 (13. decembar 2007. godine); dokazni predmet P00505, Izvještaj vojnih posmatrača UN-a, 10. juli 1995. godine, str. 3.

⁸⁰⁹ Robert Franken, T. 2473-2474 (16. oktobar 2006. godine). Vojni posmatrači UN-a izvjestili su da je od jutra do 12:30 sati potvrđeno preko 100 detonacija u Srebrenici. Takođe je zabilježeno 49 granata od 12:50 sati do 13:53 sata. Dokazni predmet P00505, Izvještaj vojnih posmatrača UN-a, 10. juli 1995. godine, str. 3.

⁸¹⁰ Robert Franken, T. 2473 (16. oktobar 2006. godine), T. 2551 (17. oktobar 2006. godine). Ne samo položaji ABiH nego i položaji UN-a i civili građani su od strane VRS-a. Cornelis Nicolai, T. 18485 (29. novembar 2007. godine). Dana 10. jula, jedna minobacačka granata pala je blizu čete Bravo i ranila jednog dječaka. Pieter Boering, T. 1932 (19. septembar 2006. godine).

⁸¹¹ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 106; Joseph Kingori, T. 19229-19230 (13. decembar 2007. godine); dokazni predmet P00501, Izvještaj vojnih posmatrača UN-a, 10. juli 1995. godine, 10:25. Svi prozori bolnice bili su razbijeni, a zidovi i prostorije bolnice bili su zasuti gelerima zbog čega je bilo teško obavljati kirurške zahvate. Dokazni predmet P00501, Izvještaj vojnih posmatrača UN-a, 10. juli 1995. godine, 10:25 sati, par. 2. Kingori je lično izvršio inspekciju bolnice i izjavio da se ona, po svemu sudeći, ne koristi kao vojna bolnica. Joseph Kingori, T. 19223 (13. decembar 2007. godine). Kada ga je **Miletić** upitao da li je moguće da su 10. jula vojnici ABiH i štab 28. divizije ABiH građani prilikom granatiranja grada Srebrenice od strane VRS-a, Robert Franken je odgovorio: "Da, moguće je, ali moram iznijeti jednu primjedbu: To su onda bili veoma loši strijelci pošto su gađali čitav grad umjesto dvije lokacije." Robert Franken, T. 2646-2647 (18. oktobar 2006. godine).

⁸¹² Cornelis Nicolai, T. 18527 (30. novembar 2007. godine); Leendert van Duijn, T. 2267-2268 (27. septembar 2006. godine); Robert Franken, T. 2584 (17. oktobar 2006. godine), T. 2646 (18. oktobar 2006. godine).

⁸¹³ Dragan Todorović, T. 13998 (21. avgust 2007. godine); dokazni predmet P02869, Naređenje 10. diverzantskom odreda, 10. juli 1995. godine. V. gore, par. 119, 127.

⁸¹⁴ Dokazni predmet P00057, Naređenje ministra br. 64/95 upućeno jedinicama MUP-a RS, s otkucanim potpisom Tomislava Kovača, 10. juli 1995. godine, par. 1-4.

257. Ujutro 11. jula, Nizozemski bataljon je shvatio da su pripadnici 28. divizije ABiH nestali.⁸¹⁵ Stanovništvo bosanskih Muslimana nastavilo je da pristiže u grad Srebrenicu iz spoljnog dijela enklave.⁸¹⁶ Hiljade ljudi, koji su očajnički tražili zaštitu, tiskalo se oko baze čete Bravo Nizozemskog bataljona u gradu Srebrenici, provalivši na kraju unutra silom.⁸¹⁷ Haotičan prizor se pogoršao kada su minobacačke granate pale u bazu oko podneva, ranivši nekoliko ljudi.⁸¹⁸ Neki ljudi su ranjeni i ubijeni u gradu Srebrenici.⁸¹⁹ Poslije granatiranja baze čete Bravo i uz podsticaj pripadnika Nizozemskog bataljona, bosanski Muslimani krenuli su na sjever od grada Srebrenice u pravcu Potočara.⁸²⁰ Granatiranje ih je pratilo na putu za Potočare.⁸²¹

258. Nizozemski bataljon uputio je hitne zahtjeve za vazдушnu podršku NATO-a u svrhu odbrane grada Srebrenice, ali nikakva pomoć nije stigla do 11. jula oko 14:30 sati, kada je NATO bombardovao tenkove VRS-a koji su nadirali prema gradu.⁸²² Avioni NATO-a takođe su pokušali da bombarduju artiljerijske položaje VRS-a sa kojih se pružao pogled na grad, ali su morali odustati od te operacije zbog loše vidljivosti.⁸²³ Poslije podne, **Gvero** je nazvao štab UNPROFOR-a u Sarajevu⁸²⁴ i rekao da će se, ukoliko vazдушna podrška smjesta ne bude obustavljena, “[g]eneral Nicolai, u funkciji zamjenika komandanta [...]smatrati odgovornim za svaki dalji razvoj događaja i sudbinu svojih ljudi i civilnog stanovništva u Srebrenici”.⁸²⁵

⁸¹⁵ Robert Franken, T. 2479 (16. oktobar 2006. godine).

⁸¹⁶ *Ibid.*, T. 2479–2480 (16. oktobar 2006. godine).

⁸¹⁷ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 108.

⁸¹⁸ *Ibid.*, Činjenica br. 109; Joseph Kingori, T.19538–19539 (11. januar 2008. godine).

⁸¹⁹ Mirsada Malagić, dokazni predmet P02218, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 1944–1945 (3. april 2000. godine) (gdje je izjavila da su prije njenog odlaska iz Srebrenice, granate pale usred jedne grupe ljudi i da je među ranjenima bila i ona; i da su, kada je napustila Srebrenicu, u prvoj bazi UNPROFOR-a, blizu Srebrenice, pale granate i da je više ljudi, uključujući nju, ranjeno); svjedokinja PW-126, T. 3598–3599 (6. novembar 2006. godine) (gdje je izjavila da su 11. jula ljudi napustili Srebrenicu zato što su vidjeli kako druge ubijaju i da je čula jednu ženu kako viče da joj je sin ubijen).

⁸²⁰ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 110; Robert Franken, T. 2480 (16. oktobar 2006. godine), T. 2550–2551 (17. oktobar 2006. godine).

⁸²¹ Leendert van Duijn, T. 2268–2270 (27. septembar 2006. godine) (gdje je izjavio da su granate padale oko njega dok je nastojao da organizuje povlačenje izbjeglica iz baze čete Bravo u Potočare); Robert Franken, T. 2480–2481 (16. oktobar 2006. godine) (gdje je izjavio da je primio izvještaje o granatiranju kolone izbjeglica minobacačima i artiljerijom dok je išla od baze čete Bravo u Srebrenici prema Potočarima), T. 2610–2611 (17. oktobar 2006. godine) (gdje je izjavio da su, prema izvještajima koje je on primio, ljudi koji su išli u koloni iz Srebrenice prema Potočarima bili granatirani i da su ranjene ljude iz kolone pokupili vojnici Nizozemskog bataljona i odvezli ih u oklopnim transporterima u stacionar Nizozemskog bataljona). Ali v. dolje, Izdvojeno mišljenje sudije Kwona, fusnota 849.

⁸²² Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 113.

⁸²³ *Ibid.*, Činjenica br. 114. Pieter Boering je u svom svjedočenju rekao da je ograničena vazдушna podrška bila pružena. Pieter Boering, T. 1927–1928 (19. septembar 2006. godine). Nicolai je u svom svjedočenju rekao da je data bliska vazдушna podrška manjih razmjera, sa ograničenim brojem aviona. Cornelis Nicolai, T. 18486 (29. novembar 2007. godine).

⁸²⁴ Cornelis Nicolai, T. 18486–18488, 18512 (29. novembar 2007. godine); dokazni predmet P02906, Zabilješke o telefonskom razgovoru između Nicolaia i Gvere, 11. juli 1995. godine u 16:15 sati.

⁸²⁵ Dokazni predmet P02906, Zabilješke o telefonskom razgovoru između Nicolaia i Gvere, 11. juli 1995. godine u 16:15 sati; dokazni predmet P02374a (povjerljivo); Cornelis Nicolai, T. 18486–18487 (29. novembar 2007. godine). Prema riječima Nicolaia, to je značilo da će, ako vazдушna podrška ne bude obustavljena, baza Nizozemskog bataljona u Potočarima i okolna područja biti granatirani. Prilikom unakrsnog ispitivanja, Nicolai je potvrdio da u Zabilješkama o telefonskom razgovoru između **Gvere** i njega lično ne stoji da će baza u Potočarima i okolna područja biti granatirani. On je, međutim, ostao pri svom stavu, navodeći sljedeće: “[U] trenutku ovog razgovora, kada je general Gvero ukazao na posljedice, ja sam smatrao da je to predstavljalo prijetnju granatiranjem baze”. *Ibid.*, T. 18486–18487, 18511 (29. novembar 2007. godine).

259. Baza Nizozemskog bataljona u Potočarima bila je tada prepuna bosanskih Muslimana iz grada Srebrenice, a više hiljada njih nalazilo se na otvorenom prostoru oko baze.⁸²⁶ Od planova NATO-a da se nastavi sa vazдушnim napadima odustalo se poslije prijetnji VRS-a da će pobiti pripadnike Nizozemskog bataljona koji su bili u njegovom zarobljeništvu, kao i prijetnji da će granatirati bazu Nizozemskog bataljona u Potočarima i okolna područja.⁸²⁷

260. Dana 11. jula, VRS je zauzeo grad Srebrenicu.⁸²⁸ Tokom jutra, **Pandurević** je primio usmeno naređenje od Krstića da nastavi dejstva sa TG-1 i da preuzme kontrolu nad gradom Srebrenicom i okolnim objektima.⁸²⁹ Između 13:00 i 14:00 sati, pripadnici 10. diverzantskog odreda stigli su do centra grada u Srebrenici.⁸³⁰ Još vojnika VRS-a tada je počelo da se spušta sa okolnih brda.⁸³¹ Otprilike između 16:00 i 17:00 sati, borbena grupa TG-1 krenula je južno od grada Srebrenice i preuzela kontrolu nad objektima najbližim gradu, dok je druga borbena grupa ušla u grad i preuzela kontrolu nad jednim objektom zapadno od grada.⁸³² TG-2 je trebala pokrivati šire područje koje se nalazilo nešto zapadnije.⁸³³ TG-1 je ušla u grad Srebrenicu i smjestila svoju komandu u policijsku stanicu.⁸³⁴ Istog dana, Mladić, Živanović, Krstić, **Popović** i **Pandurević** prošetali su praznim ulicama grada Srebrenice.⁸³⁵ Sačekali su ih pripadnici 10. diverzantskog odreda, "Vukova sa Drine" i Romanijske brigade.⁸³⁶ Mladić je više puta upućivao vojnike da nastave prema Potočarima i Bratuncu.⁸³⁷

261. Po dolasku u grad Srebrenicu, pripadnici 10. diverzantskog odreda pozivali su malobrojne ljude koji su ostali da izađu iz svojih kuća.⁸³⁸ Pripadnici odreda uputili su oko 200 civila prema fudbalskom terenu na drugoj strani grada Srebrenice.⁸³⁹

⁸²⁶ Cornelis Nicolai, T. 18487 (29. novembar 2007. godine).

⁸²⁷ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 115.

⁸²⁸ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 107; Miroslav Deronjić, dokazni predmet P03139a, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92*quater*, BT. 6155–6156 (19. januar 2004. godine); Božo Momčilović je u svom svjedočenju rekao da su 11. jula, kasno popodne ili uveče, srpske snage ušle u Srebrenicu i da je IKM zatvoreno. Božo Momčilović, T. 14098, 14115 (22. avgust 2007. godine).

⁸²⁹ Vinko Pandurević, T. 30867 (29. januar 2009. godine), T. 30874–30875 (30. januar 2009. godine).

⁸³⁰ Dražen Erdemović, T. 10946–10948 (4. maj 2007. godine). Erdemović je izjavio da misli da je ta lokacija bila centar grada, gdje su se nalazile zgrade i džamija. Dražen Erdemović, T. 10946. **Pandurević** je, kako je rekao, 11. jula ujutro vidio pripadnike 10. diverzantskog odreda. Vinko Pandurević, T. 30880 (30. januar 2009. godine).

⁸³¹ Dražen Erdemović, T. 10946–10948 (4. maj 2007. godine).

⁸³² Vinko Pandurević, T. 30875–30876 (30. januar 2009. godine).

⁸³³ *Ibid.*, T. 30875 (30. januar 2009. godine).

⁸³⁴ Miodrag Dragutinović, T. 12689 (15. juni 2007. godine).

⁸³⁵ Dokazni predmet P02047, Video-snimak prikazan na suđenju u vezi sa Srebrenicom, 00:24:30–00:33:15; Jean René Ruez, T. 1330 (8. septembar 2006. godine); Vinko Pandurević, T. 30882 (30. januar 2009. godine).

⁸³⁶ Dražen Erdemović, T. 10947–10948, 10951 (4. maj 2007. godine); Jean René Ruez, T. 1329 (8. septembar 2006. godine); dokazni predmet P02047, Video-snimak prikazan na suđenju u vezi sa Srebrenicom, 00:24:30–00:24:39, 00:28:20–00:28:58; dokazni predmet. P02048, Transkript video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom, str. 7, 9.

⁸³⁷ Dokazni predmet P02047, Video-snimak prikazan na suđenju u vezi sa Srebrenicom, 00:25:45–00:26:20, 00:28:00–00:28:13, 00:29:00–00:29:30, 00:30:28–00:30:36, 00:31:11–00:31:50; dokazni predmet P02048 Transkript video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom, str. 7–12.

⁸³⁸ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 119; Dražen Erdemović, T. 10944, 10953 (4. maj 2007. godine).

262. Istog dana, Karadžić je imenovao Miroslava Deronjića za civilnog komesara za “opštinu Srpska Srebrenica” sa zadatkom da revitalizira to područje za povratak raseljenih Srba.⁸⁴⁰

3. Odlazak stanovništva iz grada Srebrenice u Potočare

263. Dana 10. jula grupe civilnog stanovništva iz grada Srebrenice počele su se kretati na sjever, prema Potočarima.⁸⁴¹ Uveče 10. jula, 28. divizija ABiH zaustavila je civilne stanovnike, bosanske Muslimane, koji su pokušavali da napuste grad Srebrenicu i odu u Potočare, rekavši im da se vrate.⁸⁴² Iste večeri, 1.500 naoružanih ljudi okupilo se na pijaci u gradu Srebrenici.⁸⁴³ Nizozemski bataljon je tada posljednji put uočio prisustvo 28. divizije ABiH u gradu Srebrenici.⁸⁴⁴

264. Dana 11. jula, hiljade bosanskih Muslimana pobjeglo je iz Srebrenice u Potočare tražeći zaštitu u bazi Nizozemskog bataljona.⁸⁴⁵ Major Robert Franken, zamjenik komandanta Nizozemskog bataljona, izdao je naređenje kapetanu Groenu, komandiru čete Bravo, da se povuče iz Srebrenice i ide za začeljem bosanskih Muslimana u pravcu sjevera.⁸⁴⁶

265. Nekoliko hiljada bosanskih Muslimana kretalo se putem od Srebrenice do Potočara, većina njih pješke.⁸⁴⁷ Pretresno vijeće konstatuje da je stanovništvo bilo izloženo artiljerijskoj i pušcanoj vatri dok je odlazilo i išlo dalje putem od grada Srebrenice do Potočara.⁸⁴⁸⁸⁴⁹ Neki ljudi su ranjeni,

⁸³⁹ Dražen Erdemović, T. 10953 (4. maj 2007. godine). V. Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 119.

⁸⁴⁰ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 118; dokazni predmet P00010, Direktiva predsjednika Republike Srpske br. 01-1340/95 (01-1350/95). Prema Deronjićevim riječima, Karadžić je od njega zatražio da se postara za srpske i muslimanske civile koji su napustili Srebrenicu i koji su bili u Potočarima. Miroslav Deronjić, dokazni predmet P03139a, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92^{quater}, BT. 6157 (19. januar 2004. godine).

⁸⁴¹ Pieter Boering, T. 1931 (19. septembar 2006. godine), T. 1937 (21. septembar 2006. godine). Tokom noći 10. jula, Van Duijn je vidio ljude kako bježe sa svim što su mogli ponijeti iz južnog u sjeverni dio enklave. Leendert van Duijn, T. 2267 (27. septembar 2006. godine).

⁸⁴² Robert Franken, T. 2583 (17. oktobar 2006. godine).

⁸⁴³ *Ibid.*, T. 2584 (17. oktobar 2006. godine), T. 2646 (18. oktobar 2006. godine).

⁸⁴⁴ *Ibid.*, T. 2584 (17. oktobar 2006. godine).

⁸⁴⁵ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 120. Vincent Egbers je rekao da bi bilo ispravno reći da je odlazak ljudi iz Srebrenice u Potočare inicirao UN zato što je stanovništvo bilo u panici i nije znalo šta da čini. Vincent Egbers, T. 2879 (20. oktobar 2006. godine).

⁸⁴⁶ Robert Franken, T. 2435, 2480 (16. oktobar 2006. godine). Franken je želio da četa Bravo ostane između Srba i civila i da dovede civile u Potočare. *Ibid.*, T. 2480 (16. oktobar 2006. godine).

⁸⁴⁷ Johannes Rutten, T. 4834 (30. novembar 2006. godine; dokazni predmet 6DIC00054, Snimak iz vazduha s oznakama koje je unio Rutten; Eelco Koster, dokazni predmet P02187, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3394–3395 (24. maj 2000. godine).

⁸⁴⁸ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 121; svjedokinja PW-126, T. 3599–3600 (6. novembar 2006. godine) (gdje je rečeno da je, kada je svjedokinja PW-126 oko 11:00 sati napustila Srebrenicu krećući se polako prema Potočarima granatiranje neprekidno trajalo; kad bi velike granate padale dok su išli putem prema Potočarima, ona i njen brat sakrivali su se iza drveća i kuća i nastavljali dalje kada bi se stvari smirile); Momir Nikolić, T. 32977–32978 (22. april 2009. godine) (gdje je izjavio da su 11. jula poslije podne civili koji su se kretali iz Srebrenice prema Potočarima bili gađani od strane 2. bataljona Bratunačke brigade; Momir Nikolić je od ljudi koji su gađali civile koji su se kretali prema Potočarima čuo da su oni mislili da se radi o kretanju muslimanskih snaga, ali je on smatrao da se radi samo o izgovoru; Momir Nikolić je od pripadnika Nizozemskog bataljona i civilnih posmatrača saznao da su gađani civili; po mišljenju Momira Nikolića, sa položaja 2. bataljona i drugih položaja Bratunačke brigade se jasno moglo razabrati da li su ljudi u pokretu bili naoružani); Vincent Egbers, T. 2717–2718 (18. oktobar 2006. godine) (gdje je izjavio da su, kada je ukrao ljude na oklopni transporter i krenuo prema Potočarima, oni četiri ili pet puta gađani iz minobacača s lijeve i desne strane puta, prije nego što je on otišao; uslijed tog otvaranja vatre ljudi u koloni su bili krajnje prestrašeni), T. 2882 (20. oktobar 2006. godine) (gdje je izjavio da su neke granate pale na 100 metara od kolone); Mirsada Malagić, dokazni predmet P02218, Transkript prihvaćen na

bilo je mrtvih tijela duž puta, a civili su bili prestravljeni.⁸⁵⁰ Vojnici Nizozemskog bataljona usmjeravali su stanovništvo koje je bježalo prema Potočarima, a kamioni Nizozemskog bataljona bili su poslani da pomažu u prevozu stanovništva.⁸⁵¹

266. Od oko 15:00 sati 11. jula, bosanski Muslimani, uglavnom žene, djeca i starci, počeli su pristizati u bazu Nizozemskog bataljona u Potočarima — prvo u malim grupama, a zatim u vidu velike neprekidne rijeke.⁸⁵² Ljudi su upućivani da uđu u bazu Nizozemskog bataljona kroz rupu u ogradni u stražnjem dijelu.⁸⁵³ Negdje oko 18:00 sati, kada je 4.000 ili 5.000 bosanskih Muslimana bilo u bazi, drugi bosanski Muslimani su bili spriječeni da uđu.⁸⁵⁴ Oni su bili razmješteni po susjednim fabrikama, autobuskoj stanici, praznim kućama ili dalje, na zapadnoj strani puta.⁸⁵⁵ Do

osnovu pravila 92bis, KT. 1946–1947 (3. april 2000. godine) (gdje je rekla da su, nakon što je ona krenula iz Srebrenice prema Potočarima, duž čitavog puta, odnosno oko četiri kilometra do baze UNPROFOR-a, granate padale sa obje strane puta; te granate više su imale za cilj zastrašivanje djece i bespomoćnih ljudi); svjedok PW-118, dokazni predmet P02210, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 1330 (27. mart 2000. godine) (gdje je izjavio da je bilo nekog granatiranja, ali da on ne može biti siguran da li je sama kolona gađana; mnogo granata je palo u blizini puta); svjedokinja PW-121, dokazni predmet P02227, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 5751 (26. juli 2000. godine) (gdje je izjavila da su na putu prema Potočarima, granate stalno padale oko nje); svjedok PW-125, T. 3309 (31. oktobar 2006. godine) (gdje je izjavio da, dok su ljudi pješke išli prema Potočarima, oni nisu bili direktno granatirani nego su granate padale oko njih); Leendert van Duijn, T. 2268–2270 (27. septembar 2006. godine); Robert Franken, T. 2480–2481 (16. oktobar 2006. godine) (gdje je izjavio da je od strane zapovjednika čete Bravo obaviješten da je stanovništvo koje se kretalo prema Potočarima bilo izloženo minobacačkoj i artiljerijskoj vatri), T. 2610–2611 (17. oktobar 2006. godine); Pieter Boering, T. 1938 (21. septembar 2006. godine) (gdje je izjavio da su se mogli čuti razni pucnji iz kombinacije vatrenog oružja, pušaka, mitraljeza i povremeno granatiranje iz minobacača, premda se nije radilo o veoma bliskoj udaljenosti).

⁸⁴⁹ **Izdvojeno mišljenje sudije Kwona:** Uz dužno poštovanje, ne slažem se sa zaključkom većine sudija da je “granatiranje pratilo [bosanske Muslimane] na putu za Potočare”, kako je navedeno gore u par. 257, ili da je “stanovništvo bilo izloženo artiljerijskoj i puščanoj vatri dok je odlazilo i išlo dalje putem od grada Srebrenice do Potočara”, kako je navedeno gore u glavnom tekstu. Osjećam se obaveznim da napišem izdvojeno mišljenje zbog toga što, po mom mišljenju, dokazi koji su predloženi Pretresnom vijeću ne potkrepljuju tu konstataciju i ona, kako je trenutno formulisana, može da navede na pogrešan zaključak. Nema nikakvog dokaza o tome da su granate pale među bosanske Muslimane koji su se kretali od grada Srebrenice prema Potočarima ili da su ti ljudi gađani ili da je na njih pucano sa bliske udaljenosti. Dokazi na koje se pozvala većina sudija (izuzev kada je riječ o Činjenici br. 121 o kojoj je već presuđeno na prijedlog tužilaštva i svjedočenju Momira Nikolića, koji se ipak nedvosmisleno ne bave kontekstom i načinom na koji su bosanski Muslimani bili izloženi artiljerijskoj i puščanoj vatri) u prethodnoj fusnoti 848 ne potkrepljuju takav zaključak. Većina izvedenih dokaza ukazuje na to da su granate padale pored puta ili oko njega. Pored toga, u tom pogledu, podsjećam na Frankenovo svjedočenje da su, “[snage bosanskih Srba], da su željele da ubiju svakoga u toj koloni, to mogle da učine”. Robert Franken, T. 2611 (17. oktobar 2006. godine). Premda prihvatam da su neke granate pale blizu stanovnika, bosanskih Muslimana koji su bježali u Potočare, ne mogu se složiti s tvrdnjom da su bili “izloženi artiljerijskoj i puščanoj vatri” kao namjeravani ciljevi.

⁸⁵⁰ Svjedokinja PW-126, T. 3599 (6. novembar 2006. godine) (gdje je izjavila da je duž puta bilo mrtvih i krvi, i da je dosta ljudi doživjelo u pomoć; bilo je ljudi obliivenih krvlju, mrtvih i nepokretnih); Momir Nikolić, T. 32977–32978 (22. april 2009. godine) (gdje je izjavio da je od pripadnika Nizozemskog bataljona i vojnih posmatrača saznao da su civili gađani i da su oni koji su bili ranjeni tokom napada evakuisani i da su im pripadnici Nizozemskog bataljona pružili medicinsku pomoć); Robert Franken, T. 2610–2611 (17. oktobar 2006. godine) (gdje je izjavio da su, prema izvještajima koje je on primio, ljudi koji su išli u koloni od Srebrenice do Potočara bili granatirani i da su ranjene ljude iz kolone pokupili vojnici Nizozemskog bataljona i odvezli oklopnim transporterima u stacionar Nizozemskog bataljona). Ali v. Vincent Egbers, T. 2882–2883 (20. oktobar 2006. godine), (gdje je izjavio da niko nije ubijen kada su granate pale 100 metara od kolone; ranjenici koji su bili na njegovom oklopnom transporteru došli su iz bolnice, a nisu bili pokupljeni duž puta).

⁸⁵¹ Johannes Rutten, dokazni predmet P02178, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 2113, 2181 (5. april 2000. godine); Johannes Rutten, T. 4883 (30. novembar 2006. godine). Prema riječima Vincenta Egbersa, oko 20 ljudi bilo je u njegovom oklopnom transporteru i na njemu. Vincent Egbers, T. 2883 (20. oktobar 2006. godine).

⁸⁵² Eelco Koster, dokazni predmet P02187, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3391–3392 (24. maj 2000. godine). V. takođe Eelco Koster, T. 3035–3036 (26. oktobar 2006. godine) (gdje se navodi da je jedna ranjena žena stigla u Potočare 10. jula uveče); Johannes Rutten, dokazni predmet P02178, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 2111 (5. april 2000. godine).

⁸⁵³ Tu rupu je napravio Nizozemski bataljon 10. jula uveče i zatvorio je. Ponovo je otvorena 11. jula. Johannes Rutten, dokazni predmet P02178, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 2108, 2110–2113 (5. april 2000. godine).

⁸⁵⁴ Johannes Rutten, dokazni predmet P02178, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 2113 (5. april 2000. godine).

⁸⁵⁵ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno. Dodatak, Činjenica br. 122; Robert Franken, T. 2485 (16. oktobar 2006. godine); Paul Groenewegen, dokazni predmet P02196, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT.

kraja dana 11. jula, pored ljudi koji su bili u samoj bazi Nizozemskog bataljona, oko 15.000 ljudi bilo je i izvan nje.⁸⁵⁶ Taj broj takođe je uključivao oko 300 muškaraca, bosanskih Muslimana, u bazi Nizozemskog bataljona i oko 600 do 800 muškaraca, bosanskih Muslimana, izvan nje.⁸⁵⁷ Major Franken naredio je majoru Otteru da pronade bezbjedan put za usmjeravanje ljudi u bazu Nizozemskog bataljona u Potočarima zbog toga što je put ispred baze bio na direktnom nišanu artiljerije VRS-a, uključujući protivtenkovski top lociran na području posmatračkog položaja Papa koji je sve vrijeme pucao na bazu.⁸⁵⁸ Između 06:45 i 08:51 sati, 45 granata preletjelo je preko baze Nizozemskog bataljona izazivajući veliku paniku među bosanskim Muslimanima koji su tamo našli utočište, ali namjerno promašujući zgrade.⁸⁵⁹

4. Formiranje i odlazak kolone

267. Uveče 11. jula 1995. godine među bosanskim Muslimanima proširio se glas da žene i slabije osobe trebaju ići u Potočare, a da se vojno sposobni muškarci trebaju okupiti u Šušnjarima,⁸⁶⁰ selu

1020 (10. juli 2003. godine); Eelco Koster, dokazni predmet P02187, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3393–3394 (24. maj 2000. godine); Jean René Ruez, T. 1314–1318 (7. septembar 2006. godine) (gdje se vidi baza Nizozemskog bataljona u Potočarima i okolne fabrike); dokazni predmet P01545, Video-snimak: Od Srebrenice do Potočara/Šušnjara, 00:42 (gdje je prikazan ekspresni depo koji je koristilo autobusko preduzeće), 00:36–01:06 (gdje je prikazana plava fabrika koja se nalazila odmah ispred Nizozemskog bataljona), 01:22–01:25 (gdje je prikazana fabrika akumulatora koju je bataljon UN-a koristio kako svoju glavnu bazu); Johannes Rutten, dokazni predmet P02178, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 2113 (5. april 2000. godine).

⁸⁵⁶ Eelco Koster, dokazni predmet P02187, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3395–3396 (24. maj 2000. godine); svjedok PW-115, dokazni predmet P02200, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, BT. 6082–6083 (17. decembar 2003. godine); Robert Franken, T. 2487–2488 (16. oktobar 2006. godine). V. takođe Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 122 (gdje se navodi procjena da se do kraja dana 11. jula, nekih 20.000 do 25.000 bosanskih Muslimana okupilo u Potočarima); dokazni predmet P00510, Dnevni izvještaj o stanju vojnih posmatrača UN-a, 11. juli 1995. godine, str. 4 (gdje se navodi da je u 16:00 sati 20.000 izbjeglica već stiglo u bazu Nizozemskog bataljona u Potočarima i da taj broj neprestano raste, kao i da su u 17:30 sati izbjeglice još pristizale u bazu); Paul Groenewegen, dokazni predmet P02196, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1020 (10. juli 2003. godine); dokazni predmet ID00035 Dopis Akašija (Štab Zaštitnih snaga UN-a, Zagreb) Ananu u vezi sa situacijom u Srebrenici, 12. juli 1995. godine, str. 2; Pieter Boering, T. 1939 (21. septembar 2006. godine); Vincent Egbers, T. 2719 (18. oktobar 2006. godine).

⁸⁵⁷ Robert Franken, T. 2489 (16. oktobar 2006. godine). V. takođe dokazne predmete ID00463, 4D00017, Vanredni borbeni izvještaj Generalštaba Armije Republike Bosne i Hercegovine, s potpisom načelnika štaba Envera Hadžihasanovića, 12. juli 1995. godine, str. 1–2 (gdje se u relevantnom dijelu navodi da je, oko 23:00 sata 11. jula, u zoni borbenih dejstava bilo između 15.000 i 20.000 izbjeglica, zajedno sa 300 boraca ABiH u logoru u Potočarima); Leendert van Duijn, T. 2350–2351 (28. septembar 2006. godine). Kada mu je pokazan dokazni predmet ID00463, Van Duijn je izjavio da mu se brojke od 15.000 do 20.000 izbjeglica i 300 “boraca” ABiH u bazi Nizozemskog bataljona u Potočarima čine netačnim i da je, u svakom slučaju, ukupan broj vojno sposobnih muškaraca koje je on vidio 12. i 13. jula 1995. godine i muškaraca koji su bili izdvojeni bio veći od 350. *Ibid.*

⁸⁵⁸ Robert Franken, T. 2481 (16. oktobar 2006. godine); Robert Franken označio je na dokaznom predmetu PIC00017, Snimak Potočara iz vazduha, gdje su se nalazile baza UN-a, autobusni depo i napuštene fabrike; i označio je put koji je major Otter uspostavio za prihvatanje izbjeglica. Robert Franken, T. 2482–2483 (16. oktobar 2006. godine).

⁸⁵⁹ Dokazni predmet P00511, Izvještaj vojnih posmatrača UN-a od 11. jula 1995. godine, 19:10 (gdje se navodi da je oko 06:40 sati takođe ispaljeno 22 raketa i granata prema Budaku i Gracu); Joseph Kingori, T. 19237, 19240–19241 (13. decembar 2007. godine) (gdje je izjavio da je zvuk te 22 rakete veoma plašio civile koji su se okupljali u bazi). V. takođe Eelco Koster, T. 3037–3038, 3044–3045, 3057 (26. oktobar 2006. godine) (gdje je izjavio da su 11. jula granate pale između kuća i blizu izbjeglica); Eelco Koster, dokazni predmet P02187, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3399 (24. maj 2000. godine); dokazni predmet ID00035, Dopis Akašija (Štab Zaštitnih snaga UN-a, Zagreb) Ananu u vezi sa situacijom u Srebrenici, 12. juli 1995. godine, str. 1.

⁸⁶⁰ Svjedok PW-139, dokazni predmet P02288, Povjerljiva izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (28. maj 2000. godine), par. 2; svjedok PW-110, T. 812 (25. avgust 2006. godine); Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 245. Dokazi predočeni Pretresnom vijeću jasno ne pokazuju izvor odluke da se krene u Šušnjare i način na koji je ona saopštena. Jedan svjedok dao je iskaz da su “civilne strukture” naredile pokret. Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2943 (14. april 2000. godine). Jedan drugi svjedok je u svom svjedočenju rekao da je “komanda Armije” naredila svim vojno sposobnim muškarcima da krenu prema Šušnjarima.

na ivici srebreničke enklave, smještenom u jednoj dolini nekoliko kilometara sjeverozapadno od Srebrenice.⁸⁶¹ Umjesto da nastave putem prema Potočarima, muškarci, bosanski Muslimani, odvojili su se od porodica na brdu Lehovići, sjeverozapadno od Srebrenice,⁸⁶² i krenuli u šume i pješke prema Šušnjarima.⁸⁶³ Svjedočenja raznih svjedoka, bosanskih Muslimana, ukazuju na to da su ti muškarci pokušavali da pobjegnu u koloni pošto su se bojali da će biti ubijeni ako ostanu tamo kada enklava padne u ruke bosanskih Srba.⁸⁶⁴

268. Oko 19:00 sati 11. Jula, Komanda 28. divizije ABiH stigla je iz Srebrenice u Šušnjare, nakon čega su ljudi počeli da se okupljaju u “Seadovoj kući”.⁸⁶⁵ Oko 22 sata, oni koji su bili u “Seadovoj kući”, uključujući vlasti bosanskih Muslimana iz Srebrenice i Ramiza Bećirovića, koji je bio načelnik štaba 28. divizije ABiH i zamjenjivao njenog komandanta, Nasera Orića, vijećali su i

Svjedok PW-113, dokazni predmet 4D00048, Povjerljiva izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter, (24. juli 1995. godine), str. 2. Suprug Salčinović, koji je bio vojnik ABiH, rekao joj je da mu je naredeno da ode prije pada Srebrenice. Samila Salčinović, dokazni predmet P03233, Izjava na prihvaćena osnovu pravila 92bis (18. juni 2000. godine), str. 3. Svjedokinja Ibišević je u svom svjedočenju rekla da je “vojno rukovodstvo” u Srebrenici kazalo ženama, djeci i starijim ljudima da krenu prema bazi Nizozemskog bataljona u Potočarima, a odraslim muškarcima da se pokušaju probiti kroz šumu do Tuzle. Šehra Ibišević, dokazni predmet P03235, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (21. juni 2000. godine) str. 2. Drugi svjedoci su u svojim svjedočenjima rekli da su ih opšti haos i panika oko njih nagnali da bježe u pravcu suprotnom od Potočara. Svjedok PW-111, T. 6972 (6. februar 2007. godine), T. 7032–7033 (7. februar 2007. godine); svjedok PW-106, T. 3950 (15. novembar 2006. godine); Osman Salkić, dokazni predmet P02225, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (4. decembar 2004. godine), str. 4; svjedok PW-117, dokazni predmet P02207, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis, KT. 3016–3017 (14. april 2000. godine). Mevludin Orić, komandant “odbrambenog odreda” bosanskih Muslimana u selima u susjedstvu Lehovića, u svom svjedočenju je rekao da nije izdato nikakvo naređenje bosanskim Muslimanima da se okupe u Šušnjarima. Mevludin Orić, T. 974, 985, 987 (29. avgust 2006. godine). Prije okupljanja muškaraca, svjedok PW-113 je od vojnika BiH i UNPROFOR-a čuo da se očekuje da će avioni NATO-a bombardovati srpsku vojsku. On je takođe čuo da vojnici BiH planiraju krenuti u kontranapad kako bi povratili izgubljene položaje. Svjedok PW-113, T. 3378 (1. novembar 2006. godine); dokazni predmet 4D00048, Povjerljiva izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (24. juli 1995. godine), str. 2. Na izlazu iz srebreničke enklave, lažni operateri su emitovali vijest da će avioni NATO-a reagovati i da ljudi trebaju sačekati i još ne napuštati Srebrenicu. Svjedok PW-106, T. 3945 (15. novembar 2006. godine).

⁸⁶¹ Svjedok PW-110, T. 794–795 (25. avgust 2006. godine); Mevludin Orić, T. 872 (28. avgust 2006. godine) (gdje je izjavio da su Šušnjari odabrani kao sabirna lokacija zbog toga što je to selo, budući da je okruženo brdima, bilo najbolje zaštićeno od granatiranja i nije se lako moglo vidjeti).

⁸⁶² Dokazni predmet PIC00019, Mapa Srebrenice s oznakama koje je unio Egbers.

⁸⁶³ Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2943 (14. april 2000. godine); svjedok PW-139, dokazni predmet P02288, Povjerljiva izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (28. maj 2000. godine), par. 2; svjedok PW-112, dokazni predmet P02272, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3239 (23. maj 2000. godine); Šehra Ibišević, dokazni predmet P03235, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (21. juni 2000. godine) str. 2. (gdje je izjavila da su žene, djeca i jedan broj muškaraca koji nisu željeli napustiti svoje porodice otišli u Potočare, dok su se drugi sposobni muškarci pokušali probiti kroz šumu na slobodnu teritoriju); Osman Salkić, dokazni predmet P02225, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (4. decembar 2004. godine), str. 4; svjedok PW-117, dokazni predmet P02207, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis, KT. 3016–3017 (14. april 2000. godine). V. takođe svjedok PW-111, T. 6972 (6. februar 2007. godine), T. 7032–7033 (7. februar 2007. godine) (svjedok PW-111 je otišao u Jagliče).

⁸⁶⁴ V. Mevlida Bektić, dokazni predmet P03245, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (16. juni 2000. godine), str. 2; Hana Mehmedović, dokazni predmet P03244, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (17. juni 2000. godine), str. 2; Salih Mehmedović, dokazni predmet P03241, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (15. juni 2000. godine), str. 2; Hanifa Hafizović, dokazni predmet P03230, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (16. juni 2000. godine), str. 2 (gdje je izjavila da su se njeni zet i brat plašili da će biti ubijeni ako odu u bazu Nizozemskog bataljona u Potočarima i da su zaista svi muškarci koji su otišli u Potočare bili ubijeni); svjedok PW-112, dokazni predmet P02272, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3239 (23. maj 2000. godine) (gdje je izjavio da je krenuo u šumu nakon što su bosanski Srbi zaposjeli grad Srebrenicu zbog toga što je stanje bilo haotično i bezizlazno budući da su mogli očekivati samo smrt, a zaštite od strane Nizozemskog bataljona nije bilo). V. takođe Samila Salčinović, dokazni predmet P03233, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (18. juni 2000. godine), str. 3 (gdje je izjavila da su se muški članovi njene porodice plašili da odu u Potočare); svjedok PW-127, T. 3509, 3537 (2. novembar 2006. godine) (gdje je izjavio da je bilo očigledno da je cilj bosanskih Srba bio da “nas sve pobiju”. Svjedok PW-127 je to zaključio “zbog svega što nam se dešavalo [od početka rata], i svolg[] ono[] granatiranj[a] u Srebrenici.” On je takođe izjavio sljedeće: “[Z]ato što smo mi bili Muslimani, išli su da nas sve pobiju.” On je upravo zato krenuo s kolonom); svjedok PW-111, T. 6972 (6. februar 2007. godine) (gdje je izjavio da je stanje u Srebrenici bilo haotično, artiljerijski napadi i granatiranje intenzivni, tako da su oni morali da idu i on je otišao sa kolonom).

donijeli odluku da u koloni krenu prema području pod kontrolom ABiH na sjeveru.⁸⁶⁶ Ta odluka je zatim usmeno saopštena.⁸⁶⁷ Budući da se Šušnjari nalaze južno od puta Bratunac – Konjević Polje, koji je bio glavni asfaltni put na tom području,⁸⁶⁸ kretanje prema Tuzli značilo je probijanje kroz položaje VRS-a i na kraju prelazak preko područja Konjević Polje – Nova Kasaba.⁸⁶⁹

269. Prije ponoći 11. jula, kolona je formirana na ulazu u Buljim, selo u blizini sela Jagličići i Šušnjari.⁸⁷⁰ Oko ponoći,⁸⁷¹ kolona duga oko 10 kilometara, koja se sastojala od otprilike 10.000 do 15.000 ljudi,⁸⁷² krenula je prema Konjević Polju, prolazeći kroz Novu Kasabu, a zatim prema Tuzli.⁸⁷³ Ta grupa se sastojala većinom od muškaraca starih od 16 do 65 godina, premda je i jedan manji broj žena, djece i staraca išao s kolonom.⁸⁷⁴

⁸⁶⁵ Mevludin Orić, T. 871–872 (28. avgust 2006. godine), T. 1076–1077 (30. avgust 2006. godine).

⁸⁶⁶ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, činjenice br. 245–246; Mevludin Orić, T. 990–992 (29. avgust 2006. godine), T. 1077 (30. avgust 2006. godine), T. 1100 (31. avgust 2006. godine); svjedok PW-139, dokazni predmet P02288, Povjerljiva izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (28. maj 2000. godine), par. 2; svjedok PW-110, T. 812–814 (djelimično zatvorena sjednica) (25. avgust 2006. godine); svjedok PW-112, dokazni predmet P02272, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3241–3242 (23. maj 2000. godine) (gdje je izjavio da su se u Šušnjari konsultovali “načelnik opštine i drugi ljudi koji su vodili kao civilne vlasti i još neki koji su i u toku rata bili u Srebrenici načelnici nekih sekretarijata”, kao i da je tamo bila i “Teritorijalna odbrana”); svjedok PW-106, T. 3945–3947 (15. novembar 2006. godine).

⁸⁶⁷ Mevludin Orić, T. 1077 (30. avgust 2006. godine).

⁸⁶⁸ Dokazni predmet P02103, Dokumenti predloženi s izjavom svjedoka Jeana-Renéa Rueza, str. 1; svjedok PW-110, T. 794 (25. avgust 2006. godine); Jean René Ruez, T. 1381 (8. septembar 2006. godine).

⁸⁶⁹ V. Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, činjenice br. 251–252. “Nastojeci se probiti iz enklave, kolona bosanskih Muslimana prvo se kretala kroz zonu odgovornosti Bratunačke brigade [...] [i] napredovala [je] prema zoni odgovornosti Zvorničke brigade.”

⁸⁷⁰ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 247; svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2945 (14. april 2000. godine); svjedok PW-139, dokazni predmet P02288, Povjerljiva izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (28. maj 2000. godine), par. 3–4; Ramiz Husić, dokazni predmet P02203, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (9. juni 1999. godine), str. 4, par. 3. Jagličići su bili selo na samom rubu srebreničke enklave, u blizini posmatračkog položaja Mike. Svjedok PW-111, T. 7032 (7. februar 2007. godine); svjedok PW-138, T. 3871–3872 (9. novembar 2006. godine); Vincent Egbers, T. 2707 (18. oktobar 2006. godine). Buljim je selo iznad Šušnjara. Svjedok PW-112, T. 3284 (30. oktobar 2006. godine). V. takođe svjedok PW-106, T. 4045 (djelimično zatvorena sjednica) (16. novembar 2006. godine).

⁸⁷¹ Svjedok PW-139, dokazni predmet P02288, Povjerljiva izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (28. maj 2000. godine), par. 4 (gdje se navodi da su zbog dužine kolone ljudi na začelju krenuli tek oko 02:00 sata 12. jula 1995. godine). Ali vidi svjedok PW-111, T. 6972 (6. februar 2007. godine), T. 7032 (7. februar 2007. godine) (gdje je izjavio da je u Jagličiće stigao 12. jula u zoru i da je istog dana popodne napustio Jagličiće zajedno s drugim muškarcima u koloni i krenuo kroz šumu prema Tuzli).

⁸⁷² Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2944–2945 (14. april 2000. godine); svjedok PW-117, dokazni predmet P02207, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3017 (14. april 2000. godine); Mirko Trivić, T. 11848 (21. maj 2007. godine); Salih Mehmedović, dokazni predmet P03241, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (15. juni 2000. godine), str. 2; Mevludin Orić, T. 872–873 (28. avgust 2006. godine), T. 991 (29. avgust 2006. godine), T. 1078 (30. avgust 2006. godine); svjedok PW-139, dokazni predmet P02288, Povjerljiva izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (28. maj 2000. godine), par. 3 (gdje je izjavio da se kolona sastojala od otprilike 17.000 ili 18.000 ljudi); svjedok PW-112, T. 3231, 3258 (30. oktobar 2006. godine); svjedok PW-112, dokazni predmet P02272, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3240 (23. maj 2000. godine) (gdje je izjavio da se na području Šušnjara okupilo 12.000–15.000 muškaraca); Osman Salkić, dokazni predmet P02225, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (4. decembar 2004. godine), str. 4 (prema kojoj je kolona bila duga oko sedam kilometara); svjedok PW-106, T. 3950–3951 (15. novembar 2006. godine) (gdje je izjavio da je kolona bila duga nekoliko kilometara).

⁸⁷³ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 257; svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis, KT. 2945 (14. april 2000. godine); Ramiz Husić, dokazni predmet P02203, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (9. juni 1999. godine), str. 4, par. 3; Salih Mehmedović, dokazni predmet P03241, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis, (15. juni 2000. godine), str. 2.

⁸⁷⁴ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenice br. 248–249; svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2944 (14. april 2000. godine) (gdje se navodi da je bilo oko 200–300 žena, a da su muškarci bili stari od 16 do 50 ili 60 godina); svjedok PW-119, dokazni predmet P02212, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3188–3189 (23. maj 2000. godine) (gdje se navodi da su oni bili stari od 10

270. Kolona je bila izmiješana, sa civilnim i vojnim komponentama. Postoje dokazi da je otprilike jedna trećina ljudi u koloni bila naoružana.⁸⁷⁵ Premda su neki svjedoci u svojim svjedočenjima rekli da su muškarci u koloni nosili samo lovačke puške,⁸⁷⁶ postoje dokazi i o poluautomatskom i automatskom vatrenom oružju,⁸⁷⁷ kao i raznom drugom oružju.⁸⁷⁸ Neki od muškaraca, bosanskih Muslimana u koloni bili su djelimično ili potpuno odjeveni u vojne uniforme; drugi su nosili civilnu odjeću.⁸⁷⁹

271. Na čelu kolone bile su jedinice 28. divizije ABiH,⁸⁸⁰ uključujući Ramiza Bećirevića, koji je zamjenjivao komandanta, sa deminerima i naoružanim vojnicima,⁸⁸¹ a odmah za njima je išlo osoblje srebreničke bolnice.⁸⁸² Preostali dio kolone je bio mješovitog sastava.⁸⁸³ Brdski bataljon ABiH, koji je bio pod komandom Ejuba Golića, bio je odgovoran za zaštitu začelja kolone.⁸⁸⁴

do 70 godina). V. takođe svjedok PW-106, T. 3949 (15. novembar 2006. godine), T. 4029 (djelimično zatvorena sjednica) (16. novembar 2006. godine).

⁸⁷⁵ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 256. Otprilike jedna trećina bila je naoružana. Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2944 (14. april 2000. godine); svjedok PW-112, dokazni predmet P02272, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3240 (23. maj 2000. godine); svjedok PW-112, T. 3259, 3283–3284 (30. oktobar 2006. godine) (gdje se konkretno navodi da se procjena o “jednoj trećini” isključivo odnosila na ljude iz kolone koji su bili u Buljimu, gdje su se naoružani muškarci, bosanski Muslimani u civilnoj odjeći, vratili da pomognu nenaoružanim ljudima u koloni koji se nisu uspjeli probiti kroz linije bosanskih Srba). V. takođe, svjedok PW-119, dokazni predmet P02212, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3217–3218 (23. maj 2000. godine) (gdje se navodi da je u koloni bilo ljudi koji nisu vojno sposobni, među kojima su uglavnom bili civili sa malo oružja). Dokazni predmet P00060, Izvještaj CJB-a Zvornik, 12. juli 1995. godine, (gdje se navodi da se 12. jula, oko 17:30 sati, “veći dio vojno sposobnih oko 8.000 (od toga 1.500 naoružanih) na čelu sa Golić Ejubom i Mandžić Ibrahimom [...] nalazi[o] u reonu Konjević Polja i Sandića”); svjedok PW-111, T. 6972–6973 (6. februar 2007. godine), T. 7032–7034 (7. februar 2007. godine) (gdje se navodi da je svjedok PW-111, pripadnik 282. brigade, koja je bila u sastavu 28. divizije, stigao u Jagličice 12. jula u zoru i napustio Jagličice istoga dana popodne zajedno s drugim ljudima u koloni, koji su kroz šumu krenuli prema Tuzli; u koloni je bio veliki broj ljudi sa lovačkim puškama i drugim vrstama oružja). Ali v. Zoran Janković, T. 27371, 27373, 27389 (27. oktobar 2008. godine), prema kojem je 80% ljudi u koloni nosilo oružje.

⁸⁷⁶ Svjedok PW-139, dokazni predmet P02288, Povjerljiva izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (28. maj 2000. godine), par. 3; svjedok PW-119, dokazni predmet P02212, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3189–3190, 3217 (23. maj 2000. godine).

⁸⁷⁷ Svjedok PW-127, T. 3512 (2. novembar 2006. godine); svjedok PW-119, dokazni predmet P02212, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3218 (23. maj 2000. godine).

⁸⁷⁸ Ramiz Husić, dokazni predmet P02203, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (9. juni 1999. godine), str. 5, par. 1; svjedok PW-111, T. 7034 (7. februar 2007. godine); dokazni predmet 4D00013, Vanredni izvještaj Generalštaba ABiH, 13. juli 1995. godine (gdje se pominje isporuka oružja i municije na srebreničko područje, uključujući dvije nitroglicerinske puške sa 100 nitroglicerinskih metaka i raketni bacač kalibra 107 mm sa 28 raketa kalibra 107 mm). V. takođe Zoran Janković, T. 27371, 27373, 27389 (27. oktobar 2008. godine), gdje je izjavio da su muškarci u koloni, bosanski Muslimani imali puške sa nitroglicerinskim mecima, snajperske puške, protivhelikopterske rakete i dva browninga.

⁸⁷⁹ Svjedok PW-112, T. 3259–3261 (30. oktobar 2006. godine); svjedok PW-156, T. 7140 (8. februar 2007. godine); svjedok PW-110, T. 647 (24. avgust 2006. godine), T. 806 (25. avgust 2006. godine); Mevludin Orić, T. 875–876 (28. avgust 2006. godine); Zoran Janković, T. 27371 (27. oktobar 2008. godine).

⁸⁸⁰ Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis, KT. 2996 (14. april 2000. godine); svjedok PW-139, dokazni predmet P02288, Povjerljiva izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (28. maj 2000. godine), par. 3; svjedok PW-106, T. 3958, 4027 (djelimično zatvorena sjednica) (15. novembar 2006. godine); Odluka Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 256. V. takođe Mevludin Orić, T. 991 (29. avgust 2006. godine) (gdje je izjavio da su u vrijeme kada je odluka da se krene prema Tuzli donesena, svi oni koji su bili naoružani i bili vojnici morali su da slušaju komandu nadređenih, a da su se civili jednostavno kretali iza vojske).

⁸⁸¹ Mevludin Orić, T. 1051 (30. avgust 2006. godine).

⁸⁸² Svjedok PW-106, T. 4019, 4026–4027 (djelimično zatvorena sjednica) (16. novembar 2006. godine).

⁸⁸³ Mevludin Orić, T. 1050 (30. avgust 2006. godine).

⁸⁸⁴ Svjedok PW-127, T. 3574 (djelimično zatvorena sjednica) (3. novembar 2006. godine); svjedok PW-139, T. 3749 (7. novembar 2006. godine); svjedok PW-110, T. 795 (25. avgust 2006. godine). Ali v. Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 256, gdje se pominje “Samostalni bataljon 28. divizije ABiH”.

E. Potočari (10.–13. juli 1995. godine)

272. Nakon što su pješke prešli oko četiri – pet kilometara od Srebrenice do Potočara, bosanski Muslimani, koji su stigli u bazu Nizozemskog bataljona u Potočarima, bili su iscrpljeni i prestrašeni.⁸⁸⁵ Dana 11. jula, otprilike 20.000 ljudi okupilo se u bazi Nizozemskog bataljona i ispred nje.⁸⁸⁶ Granatiranje toga dana, a posebno granate koje su preletjele preko baze Nizozemskog bataljona, prouzrokovale su paniku među ljudima koji su se tamo okupili.⁸⁸⁷

273. Naveče 11. jula, Franken, zamjenik komandanta Nizozemskog bataljona, imenovao je komandanta straže i kružno postavio isturene punktove kako bi se snage bosanskih Srba spriječile da uđu na to područje i tako zaštitili bosanski Muslimani koji su se okupljali u Potočarima.⁸⁸⁸ Nizozemski bataljon takođe je uspostavio dva punkta za prvu pomoć i podijelio vodu i nešto hrane.⁸⁸⁹

1. Sastanci u hotelu "Fontana"

274. Dana 11. jula oko 20:00 sati u hotelu "Fontana" u Bratuncu održan je sastanak predstavnika VRS-a i Nizozemskog bataljona.⁸⁹⁰ Prema Mladićevim riječima, taj sastanak je zatražio Nizozemski bataljon.⁸⁹¹ Nizozemski bataljon predstavljali su pukovnik Karremans, major Boering i štabni narednik Rave, a VRS je predvodio general Mladić u čijoj su pratnji bili general Živanović, pukovnik Radislav Janković, jedan obavještajni oficir Glavnog štaba, potpukovnik Svetozar Kosorić, načelnik za obavještajne poslove Drinskog korpusa, major Momir Nikolić, načelnik za bezbjednosno-obavještajne poslove Bratunačke brigade i drugi oficiri VRS-a.⁸⁹²

⁸⁸⁵ Robert Franken, T. 2488–2489 (16. oktobar 2006. godine); Paul Groenewegen, dokazni predmet P02196, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1019 (10. juli 2003. godine); Eelco Koster, dokazni predmet P02187, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3394 (24. maj 2000. godine); Jean René Ruez, T. 1312 (7. septembar 2006. godine) (gdje je rekao da se Potočari nalaze približno na četiri – pet kilometara od Srebrenice); dokazni predmet P01514, Video-snimak napravljen južno od grada Srebrenice u 00:01:54–00:01:59 (na kom je prikazan put od Srebrenice do Potočara s bazom Nizozemskog bataljona koja se nalazila južno od grada Srebrenice); Pieter Boering, T. 1931–1932 (19. septembar 2006. godine), T. 1937–1938 (21. septembar 2006. godine). V. takođe dokazni predmet 4D00017, Vanredni izvještaj Generalštaba ABiH, 12. juli 1995. godine, str. 1.

⁸⁸⁶ V. gore, par. 264, 266.

⁸⁸⁷ V. gore, par. 266.

⁸⁸⁸ Robert Franken, T. 2488 (16. oktobar 2006. godine).

⁸⁸⁹ *Ibid.*

⁸⁹⁰ Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 1; dokazni predmet P01992, Insert iz video-snimka prvog sastanka u hotelu "Fontana", preuzet iz video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom; dokazni predmet P02048, Transkript video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom, str. 14–37.

⁸⁹¹ Dokazni predmet P01992, Insert iz video-snimka prvog sastanka u hotelu "Fontana", preuzet iz video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom, 00:09:38–00:09:42; dokazni predmet P02048, Transkript video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom, str. 19.

⁸⁹² Pieter Boering, T. 1941–1943, 1948–1949 (21. septembar 2006. godine); Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 1; Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, činjenica br. 165. Pieter Boering je rekao da misli da je i Krstić bio prisutan. Pieter Boering, T. 1943 (21. septembar 2006. godine).

275. Mladić je vodio ovaj sastanak na prijeteći način.⁸⁹³ On je optužio Nizozemski bataljon za otvaranje vatre na vojnike VRS-a i propust da razoružaju zaštićenu zonu.⁸⁹⁴ Karremans je rekao da je s generalom Nicolaiem u Komandi UNPROFOR-a u Sarajevu, a i sa “državnim vlastima”, razgovarao o zahtjevu u ime bosanskih Muslimana u Potočarima.⁸⁹⁵ Karremans je rekao da je Komanda UNPROFOR-a uvjeren da je enklava izgubljena i da je on tamo da “pregovara ili zatraži povlačenje bataljona i izvlačenje [...] izbjeglica [okupljenih u Potočarima], i da li [ima] mogućnosti da se pomogne u tom izvlačenju”.⁸⁹⁶ Karremans je Mladiću rekao da se u bazi Nizozemskog bataljona u Potočarima nalazi najmanje 10.000 žena i djece, zajedno sa 82 ranjene osobe, i da su mnoge žene govorile sljedeće: “Mi čekamo na autobuse, a možemo li napustiti enklavu?”⁸⁹⁷ Mladić je izjavio da ni UNPROFOR ni stanovnici, bosanski Muslimani, ne predstavljaju cilj njegovog “dejstva” i rekao Karremansu: “Oдавde možete izaći svi, ostati svi ili umreti svi”.⁸⁹⁸

276. Karremans je zatražio od Mladića humanitarnu podršku, uključujući hranu i lijekove.⁸⁹⁹ Oni su razgovarali o stanju onih stanovnika, bosanskih Muslimana, koji su bili ranjeni, a Mladić je rekao da će VRS zbrinuti ranjenike.⁹⁰⁰ Na kraju sastanka, Mladić je upitao Karremansa da li bi on mogao zatražiti neke autobuse posredstvom generala Nicolaia, a Karremans je odgovorio da misli da se to može organizovati.⁹⁰¹ Mladić je zatražio od Karremansa da se u 23:00 sati vrati radi drugog sastanka i da na sastanak dovede predstavnike bosanskih Muslimana iz Potočara kako bi se s njima

⁸⁹³ Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 168.

⁸⁹⁴ Dokazni predmet P01992, Insert iz video-snimka prvog sastanka u hotelu "Fontana", preuzet iz video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom, 00:02:11–00:06:59; dokazni predmet P02048, Transkript video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom, str. 15–18; Boering je u svom svjedočenju rekao da se na tom sastanku nije osjećao ravnopravnim; naime, osjećao se ugroženim zbog Mladićevog tona i načina na koji su Mladićevi tjelohranitelji odgurnuli Karremansa u ugao. Pieter Boering, T. 1945–1946 (21. septembar 2006. godine). Momir Nikolić je rekao da je Mladić “prijetio nizozemskim oficirima i zastrašivao ih”. Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 1.

⁸⁹⁵ Dokazni predmet P01992, Insert iz video-snimka prvog sastanka u hotelu "Fontana", preuzet iz video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom, 00:09:43–00:10:00; dokazni predmet P02048, Transkript video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom, str. 19.

⁸⁹⁶ Dokazni predmet P01992, Insert iz video-snimka prvog sastanka u hotelu "Fontana", preuzet iz video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom, 00:10:36–00:11:41; dokazni predmet P02048, Transkript video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom, str. 19; Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 170.

⁸⁹⁷ Dokazni predmet P01992, Insert iz video-snimka prvog sastanka u hotelu "Fontana", preuzet iz video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom, 00:11:02–00:11:08, 00:11:57–00:12:05, 00:23:20–00:23:28, 00:33:19–00:33:29; dokazni predmet P02048, Transkript video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom, str. 19–20, 27, 34.

⁸⁹⁸ Dokazni predmet P01992, Insert iz video-snimka prvog sastanka u hotelu "Fontana", preuzet iz video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom; dokazni predmet P02048, Transkript video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom, str. 29–30; Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenice br. 170, 171.

⁸⁹⁹ Dokazni predmet P01992, Insert iz video-snimka prvog sastanka u hotelu "Fontana", preuzet iz video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom; dokazni predmet P02048, Transkript video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom, str. 20.

⁹⁰⁰ Dokazni predmet P01992, Insert iz video-snimka prvog sastanka u hotelu "Fontana", preuzet iz video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom; dokazni predmet P02048, Transkript video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom, str. 33–34.

⁹⁰¹ Dokazni predmet P01992, Insert iz video-snimka prvog sastanka u hotelu "Fontana", preuzet iz video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom; dokazni predmet P02048, Transkript video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom, str. 36; Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 173.

“dogovorio”, te je rekao da, ako ABiH u Srebrenici “žel[i] da razgovara”, Karremans treba povesti jednog od njihovih predstavnika.⁹⁰²

277. Drugi sastanak počeo je otprilike u 23:00 sata te noći.⁹⁰³ U Mladićevoj pratnji bili su Krstić, Radislav Janković, Kosorić, i Momir Nikolić.⁹⁰⁴ U pratnji Karremansa i Boeringa bio je Nesib Mandžić, bivši nastavnik koji je pristao da neslužbeno predstavlja stanovnike, bosanske Muslimane koji su se okupili u Potočarima.⁹⁰⁵ Boering je drugi sastanak opisao kao “očajnu situaciju, u nastojanju [...] da se jasno stavi do znanja da želimo napustiti enklavu i da nema izgleda za bolju podršku.”⁹⁰⁶ Karremans je Mladiću objasnio tešku humanitarnu situaciju u Potočarima, da tamo ima između 15.000 i 20.000 ljudi, da mnogi još pristižu, i da 95% posto njih čine žene, djeca i starci.⁹⁰⁷ On je rekao Mladiću da ima 88 ranjenih osoba i objasnio mu da postoji hitna potreba za hranom, lijekovima i gorivom.⁹⁰⁸ Karremans je rekao Mladiću da je UNHCR spreman da obezbijedi 30 autobusa, da on takođe želi zamoliti Komandu UNPROFOR-a za autobuse i da treba pripremiti plan evakuacije kojim bi se utvrdio prioritet osoba koje treba prve prevesti.⁹⁰⁹

278. Tokom sastanka, prisutni su mogli da čuju skvičanje svinje koju su klali u blizini, što je Boering doživio kao prijatnu.⁹¹⁰ Pored toga, Mladić je naredio da se polomljena tabla sa Skupštine opštine u Srebrenici donese na sastanak i predoči Mandžiću, što je Boering protumačio kao poruku

⁹⁰² Dokazni predmet P01992, Insert iz video-snimka prvog sastanka u hotelu "Fontana" preuzet iz video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom; dokazni predmet P02048, Transkript video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom, str. 30, 31, 36; Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, činjenice br. 172, 175.

⁹⁰³ Pieter Boering, T. 1951 (21. septembar 2006. godine); dokazni predmet P01992, Insert iz video-snimka prvog sastanka u hotelu "Fontana", preuzet iz dokaznog predmeta P02047, 00:39:03–00:39:05; dokazni predmet P02048, Transkript video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom, str. 37; Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, činjenica br. 176. Momir Nikolić je rekao da je taj sastanak održan u 22:00 sata. Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 1.

⁹⁰⁴ Pieter Boering, T. 1952, 1954, 1959 (21. septembar 2006. godine); Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, činjenice br. 178, 181.

⁹⁰⁵ Pieter Boering, T. 1950–1951 (21. septembar 2006. godine); Robert Franken, T. 2486–2487, 2501 (16. oktobar 2006. godine); Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, činjenica br. 182. Boering je u svom svjedočenju rekao da su oficiri Nizozemskog bataljona tražili predstavnika stanovnika, bosanskih Muslimana, u Potočarima nakon što su napustili prvi sastanak, i da su pitali Mandžića samo zbog toga što su ga tada vidjeli i što su ga ranije nekoliko puta sreli. Pieter Boering, T. 2137, 2139–2140 (25. septembar 2006. godine). Franken je u svom svjedočenju rekao da su do tada komandanti ABiH već bili nestali. Robert Franken, T. 2501 (16. oktobar 2006. godine).

⁹⁰⁶ Pieter Boering, T. 1958 (21. septembar 2006. godine).

⁹⁰⁷ Dokazni predmet P01994, Insert iz video-snimka drugog sastanka u hotelu "Fontana", preuzet iz dokaznog predmeta P02047, 00:01:10–00:03:33; dokazni predmet P02048, Transkript video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom, str. 38–39.

⁹⁰⁸ Dokazni predmet P01994, Insert iz video-snimka drugog sastanka u hotelu "Fontana", preuzet iz dokaznog predmeta P02047, 00:02:02–00:15:18; dokazni predmet P02048, Transkript video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom, str. 39–46.

⁹⁰⁹ Dokazni predmet P01994, Insert iz video-snimka drugog sastanka u hotelu "Fontana", preuzet iz dokaznog predmeta P02047, 00:08:48–00:09:20, 00:13:50–00:14:17, 00:15:55–00:16:18; dokazni predmet P02048, Transkript video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom, str. 42, 45, 46.

⁹¹⁰ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, činjenica br. 183; Pieter Boering, T. 1953–1954, 1958–1959 (21. septembar 2006. godine); dokazni predmet P01994, Insert iz video-snimka drugog sastanka u hotelu "Fontana" preuzet iz dokaznog predmeta P02047, 00:01:44–00:02:02.

Mandžiću da VRS kontroliše Srebrenicu.⁹¹¹ Na kraju, Mladić se direktno obratio Mandžiću, rekavši sljedeće:

Ja vas molim da zapišete. Pod broj jedan, trebate da položite oružje, i svima koji polože oružje garantujem život. I imate moju reč, kao čoveka i generala, da ću iskoristiti svoj uticaj da pomognem nedužnom muslimanskom stanovništvu koje nije cilj dejstva Vojske Republike Srpske. [...] Da bih mogao da odlučim i kao čovek i kao komandant, trebam da dobijem jasan stav predstavnika vašeg naroda: da li želite da opstanete, ostanete ili nestanete. I spreman sam sutra primiti delegaciju odgovornih ljudi muslimanske strane u 10 sati na ovome mestu, sa kojima mogu razgovarati o spasu izbavljenja vašega naroda iz enklave, bivše enklave Srebrenica [...] Da li ste me razumeli? Nesibe, i u Vašim je rukama sudbina vašeg naroda. Ne samo na ovom prostoru.⁹¹²

279. Mandžić je rekao da nema ovlaštenje da pregovara u ime ABiH ili bosanskih Muslimana u Potočarima.⁹¹³ Mladić je rekao Mandžiću da mora dovesti sa sobom u hotel sljedećeg jutra “ljude koji mogu obezbediti predaju oružja i spasiti vaš narod od uništenja”.⁹¹⁴ Poslije tog sastanka, Mandžić je, uplašen, krenuo da potraži još predstavnika bosanskih Muslimana u Potočarima koji bi mu se mogli pridružiti na trećem sastanku.⁹¹⁵ Karremans je poslao Komandi UNPROFOR-a telefaks-poruku u kojoj je naveo da se situacija pogoršava i napomenuo da je više od 15.000 ljudi u situaciji krajnje ugroženosti i da ih on neće moći braniti.⁹¹⁶

280. Neposredno prije trećeg sastanka održanog u hotelu "Fontana" 12. jula u 10:00 sati, Momir Nikolić se izvan hotela sastao sa svojim pretpostavljenim **Popovićem**, načelnikom za bezbjednost Drinskog korpusa.⁹¹⁷ **Popović** je rekao Momiru Nikoliću da će više hiljada žena i djece, bosanskih Muslimana, biti prevezeno iz Potočara na teritoriju pod kontrolom ABiH blizu Kladnja, a da će vojno sposobni muškarci u masi civila, bosanskih Muslimana, biti odvojeni, privremeno zatočeni u Bratuncu i ubrzo poslije toga ubijeni.⁹¹⁸ **Popović** je rekao Momiru Nikoliću da “[s]ve balije treba pobiti”.⁹¹⁹ **Popović** je zatražio Nikolićevu pomoć za tu operaciju, a Nikolić je sugerisao da

⁹¹¹ Pieter Boering, T. 1959–1960 (21. septembar 2006. godine); dokazni predmet P01994, Insert iz video-snimka drugog sastanka u hotelu "Fontana", preuzet iz dokaznog predmeta P02047, 00:09:49–00:10:02; Odluka Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, činjenica br. 184. Momir Nikolić je rekao da je Mladić “prijetio prisutnim nizozemskim oficirima i Nesibu Mandžiću i zastrašivao ih” tokom tog sastanka. Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 1.

⁹¹² Dokazni predmet P01994, Insert iz video-snimka drugog sastanka u hotelu "Fontana", preuzet iz dokaznog predmeta P02047, 00:20:46–00:24:14; dokazni predmet P02048, Transkript video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom, str. 47–48; Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, činjenica br. 187.

⁹¹³ Dokazni predmet P01994, Insert iz video-snimka drugog sastanka u hotelu "Fontana", preuzet iz dokaznog predmeta P02047, 00:17:59–00:20:45, 00:24:34–00:24:45; dokazni predmet P02048, Transkript video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom, str. 47–48; Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, činjenica br. 188.

⁹¹⁴ Dokazni predmet. P01994, Insert iz video-snima drugog sastanka u hotelu "Fontana", preuzet iz dokaznog predmeta P02047, 00:24:46–00:24:53; dokazni predmet P02048, Transkript video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom, str. 48; Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, činjenica br. 189.

⁹¹⁵ Pieter Boering, T. 1962 (21. septembar 2006. godine).

⁹¹⁶ *Ibid.*, T. 1965 (21. septembar 2006. godine); dokazni predmet P00531, Dopis komandanta Nizozemskog bataljona u vezi sa sastancima s generalom Mladićem 11. i 12. jula.

⁹¹⁷ Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 2.

⁹¹⁸ *Ibid.*

⁹¹⁹ Momir Nikolić, T. 32918 (21. april 2009. godine).

muškarci, bosanski Muslimani, mogu biti zatočeni u objektima kao što su škola "Vuk Karadžić" i hangar u Bratuncu.⁹²⁰ U jednom trenutku tokom tog razgovora pridružio im se Kosorić, načelnik za obavještajne poslove Drinskog korpusa,⁹²¹ nakon čega su sva trojica nastavila razgovor o mogućim lokacijama na kojima će muškarci, bosanski Muslimani, prije pogubljenja biti zatočeni, uključujući ciglanu i rudnik u Sasama.⁹²² U vrijeme tog razgovora, nijedan od konvoja nije napustio Potočare.⁹²³

281. **Popović** i drugi su osporavali iskaz Momira Nikolića o tom razgovoru vođenom 12. jula.⁹²⁴ Kako je ranije napomenuto, Pretresno vijeće je pristupilo s oprezom iskazu Momira Nikolića zbog zabrinutosti u pogledu njegove vjerodostojnosti.⁹²⁵ Ono je tako postupilo u vezi s ovim konkretnim razgovorom, što je od značaja. Kao prvo, Pretresno vijeće napominje da je Momir Nikolić prepričao taj razgovor u maju 2003. godine u svojoj Izjavi o činjenicama i prihvatanju odgovornosti,⁹²⁶ a njegov opis sadržaja tog razgovora s **Popovićem** ostao je od tada dosljedan.

282. Pretresno vijeće je pažljivo proučilo njegovo svjedočenje u vezi s tim, imajući u vidu da je to bila prva prilika u kojoj su okolnosti tog razgovora bile predmet intenzivne analize, budući da je jedan od ostalih navodnih učesnika — **Popović** — bio optuženi na suđenju. Stoga je, po mišljenju Pretresnog vijeća, razumljivo da je tom prilikom otkriveno više pojedinosti. Iako njegov opis nije do kraja jasan kada je riječ o tome ko je tačno u koje vrijeme bio prisutan, Pretresno vijeće smatra da se to može pripisati okolnostima u kojima je sastanak održan i protoku vremena. Međutim, značajno je napomenuti da je on, i pored obimnog unakrsnog ispitivanja u vezi s tim, ostao dosljedan kada je riječ o temi tog razgovora.⁹²⁷

283. Pošto je pažljivo i u cjelini ocijenilo njegov iskaz u vezi s tim, Pretresno vijeće ga prihvata kao pouzdan. Konkretno, Pretresno vijeće se uvjerilo da je **Popović** rekao Momiru Nikoliću za plan da se muškarci, bosanski Muslimani, odvoje i ubiju, i da se taj razgovor odvijao onako kako ga je opisao Momir Nikolić.

284. Potkrepljujući ovaj zaključak, Pretresno vijeće napominje da je Momir Nikolić, potvrđujući temu tog razgovora, samog sebe direktno inkriminisao u vezi s predmetnim pitanjima. On je

⁹²⁰ *Ibid.*, T. 32918 (21. april 2009. godine); Momir Nikolić, dokazni predmet C00002, Dopunska izjava koju je Momir Nikolić dao na zahtjev Pretresnog vijeća, 16. april 2009. godine, str. 2.

⁹²¹ Svetozar Kosorić, T. 33760 (30. juni 2009. godine).

⁹²² Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 2.

⁹²³ Momir Nikolić, T. 32921 (21. april 2009. godine).

⁹²⁴ V., između ostalog, Popovićev završni podnesak, par. 289–305; Nikolićev završni podnesak, par. 590–646.

⁹²⁵ V. gore, par. 48–54.

⁹²⁶ Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine.

⁹²⁷ V. Momir Nikolić, T. 32904, 32917–32919 (21. april 2009. godine), T. 33042 (22. april 2009. godine), T. 33329–33330 (28. april 2009. godine).

smjestio sebe i svog pretpostavljenog iz organa bezbjednosti u komandni lanac odgovornih za organizovanje pogubljenja. Nadalje, on je ukratko izložio sugestije koje je iznio u pogledu mogućih lokacija zatočavanja i pogubljenja. Takođe treba istaknuti da je on na taj način otklonio svaku eventualnu mogućnost tvrdnje da se njegova uloga u kasnijim odvajanjima u Potočarima ogledala u provođenju običnog postupka provjere, koja se razlikuje od operacije ubistva. To je od značaja, imajući u vidu da su svjedoci naveli da je on u Potočarima sa sobom imao spisak osumnjičenih ratnih zločinaca.⁹²⁸ Svi eventualni argumenti u njegovu korist zasnovani na tom iskazu eliminisani su onim što je on rekao u vezi sa svojim razgovorom s **Popovićem** vođenim 12. jula ujutro. Ti faktori potkrepljuju pouzdanost njegovog iskaza.

285. Postoje i dokazi koji potkrepljuju njegovo svjedočenje s tim u vezi. Postoji video-materijal na kojem se **Popović** i Momir Nikolić vide zajedno ispred hotela "Fontana" prije trećeg sastanka 12. jula ujutro.⁹²⁹ **Popović** i Kosorić su prije sastanka 12. jula viđeni kako razgovaraju ispred hotela "Fontana".⁹³⁰ Pored toga, oficir Nizozemskog bataljona Boering vidio je Kosorića i Momira Nikolića zajedno u Bratuncu poslije trećeg sastanka u hotelu "Fontana".⁹³¹

286. Nekoliko događaja koji su uslijedili neposredno poslije tog razgovora takođe potkrepljuju verziju tog razgovora koju je iznio Momir Nikolić. Ubrzo poslije tog razgovora, na trećem sastanku u hotelu "Fontana", Mladić je prvi put najavio da će se u Potočarima vršiti "provjera" muškaraca, što odgovara onome što je **Popović** rekao Nikoliću da će se desiti.⁹³² Momir Nikolić tvrdi da je pomenuo školu "Vuk Karadžić" i hangar u Bratuncu kao lokacije zatočavanja i te su lokacije na kraju zaista i korištene.⁹³³ Nadalje, on je pomenuo ciglanu kao potencijalno mjesto pogubljenja i, prema drugim dokazima, **Beara** je sljedećeg dana pregledao upravo tu lokaciju.⁹³⁴

287. Pretresno vijeće smatra indikativnim i to što tragični događaji koji su se ubrzo poslije toga desili tačno odgovaraju onome što je Momir Nikolić opisao u tom razgovoru. Muškarci, bosanski Muslimani, bili su odvojeni u Potočarima, zatočeni u Bratuncu i na kraju ubijeni u masovnim

⁹²⁸ Pripadnici Nizozemskog bataljona su u svojim svjedočenjima rekli da je Momir Nikolić, zajedno s pukovnikom Vukovićem, uložio određeni napor da provjeri identitet zatočenih muškaraca u Potočarima i da su oni to činili uz pomoć spiska navodnih ratnih zločinaca koji je bio u njihovom posjedu. V. gore, par. 323; Joseph Kingori, T. 19270 (14. decembar 2007. godine); Johannes Rutten, T. 4853, 4899 (30. novembar 2006. godine); dokazni predmet 4D00015, Spisak ratnih zločinaca poznatih Komandi Bratunačke brigade, 12. juli 1995. godine.

⁹²⁹ Dokazni predmet P02047, Video-snimak prikazan na suđenju u vezi sa Srebrenicom, 01.42.50; dokazni predmet P01936, Stop-fotografije preuzete iz video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom, str. 29.

⁹³⁰ Svjedok PW-109, T. 14589–14591 (djelimično zatvorena sjednica) (31. avgust 2007. godine) (gdje je izjavio da su u tom razgovoru učestvovali i general Krstić i pukovnik Krsmanović, i da su ti ljudi razgovarali o autobusima za prebacivanje stanovnika, bosanskih Muslimana, iako svjedok PW-109 nije čuo **Popovića** kako govori).

⁹³¹ Pieter Boering, T. 1976–1977 (21. septembar 2006. godine).

⁹³² V. dolje, par. 1051–1052.

⁹³³ V. dolje, par. 452–455, 460–463.

⁹³⁴ Miroslav Deronjić, dokazni predmet P03139a, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92^{quater}, BT. 6275 (20. januar 2004. godine (gdje se navodi da se 14. jula **Beara** raspitivao o korištenju ciglane za smještaj zarobljenika).

pogubljenjima. Iako se većina pogubljenja odigrala u Zvorniku, razgovori između **Beare** i **Deronjića** u noći 13. jula svjedoče o tome da se radilo o promjeni plana do kojeg je došlo zbog **Deronjićevog** protivljenja da se ubijanja vrše na njegovom području.⁹³⁵ Momir Nikolić opisuje uloge koordinatora koju su u toj operaciji trebali odigrati **Popović** i organ bezbjednosti i to je, u stvari, ono što Pretresno vijeće smatra da se desilo.⁹³⁶ Pretresno vijeće je razmotrilo mogućnost da je Momir Nikolić iskonstruisao svoj iskaz o tom razgovoru tako da odgovara događajima koji su se poslije toga odvijali. Međutim, budući da je on na taj način u tako ranoj fazi sebe direktno inkriminisao u vezi s operacijom ubistva, Pretresno vijeće smatra da to ne predstavlja razumnu mogućnost. Pošto je odvagunulo sve navedene faktore, Pretresno vijeće zaključuje da je svjedočenje Momira Nikolića o tom razgovoru pouzdano.

288. Donoseći taj zaključak, Pretresno vijeće napominje da je Kosorić u svom svjedočenju negirao da je 12. jula o operaciji ubijanja razgovarao s Momikom Nikolićem i **Popovićem**.⁹³⁷ Pretresno vijeće je razmotrilo Kosorićev iskaz po tom pitanju. Pretresno vijeće napominje da je Kosorić bio svjedok koji oklijeva i da njegov iskaz nije bio sasvim iskren.⁹³⁸ On je izbjegavao davati odgovore i očigledno je umanjivao svoju ulogu u događajima i negirao svako svoje učestvovanje u njima. Pretresno vijeće ne smatra pouzdanim njegov iskaz o sadržaju ovog razgovora i on ne izaziva nikakvu sumnju Pretresnog vijeća u pogledu zaključka o razgovoru između Momira Nikolića, **Popovića** i, na kraju, Kosorića, 12. jula ujutro. Stoga, Pretresno vijeće konstatuje da je razgovor između **Popovića** i Momira Nikolića vođen 12. jula ujutro, kako je to u svom svjedočenju naveo Momir Nikolić.⁹³⁹

289. Otprilike u 10:00 sati 12. jula, održan je treći i posljednji sastanak u hotelu "Fontana".⁹⁴⁰ Ovaj put, Mandžiću i oficirima Nizozemskog bataljona pridružile su se još dvije osobe iz mase bosanskih Muslimana u Potočarima, Ibro Nuhanović i Čamila Omanović, od kojih nijedna nije

⁹³⁵ V. dolje, par. 1264, 1266.

⁹³⁶ V. dolje, par. 1068, 1072, 1166, 1168.

⁹³⁷ Svetozar Kosorić, T. 33763–33765 (30. juni 2009. godine).

⁹³⁸ Kosoriću je upućen nalog *subpoena* radi davanja iskaza (v. Odluka po zahtjevu Vujadina Popovića za nalog *subpoena ad testificandum*, povjerljivo, 14. maj 2009. godine). Tokom svog svjedočenja, Kosorić je često izbjegavao da odgovori na pitanja, odgovarajući bilo da se ne sjeća bilo da ne zna i neprestano je iznosio alternativna opravdanja umjesto direktnih odgovora. Na više puta ponovljeno pitanje da li se sastao s Momikom Nikolićem ispred hotela "Fontana" 12. jula, Kosorić je rekao da se ne sjeća. Međutim, kada mu je predočeno svjedočenje majora Boeringa da je 12. jula vidio Nikolića i Kosorića u hotelu "Fontana", Kosorić je izjavio: "To mi nije poznato". Svetozar Kosorić, T. 33793–33794 (30. juni 2009. godine). čak i kada mu je predočen insert iz video-snimka na kom je Kosorić prikazan u Potočarima, Kosorić je tvrdio da se ne sjeća da je tamo stajao dok su oficiri davali intervju novinarima, a kada je pritisnut, izjavio je da je tamo bio samo kao član Mladićeve pratnje. Svetozar Kosorić, T. 33789 (30. juni 2009. godine). Kosorić je takođe izbjegavao dati odgovor u vezi sa sastancima u hotelu "Fontana". Kada je upitan da li je prisustvovao prvom sastanku, izjavio je da je bio samo osoba za vezu da bi na kraju odgovorio da je zapravo prisustvovao tom sastanku. Svetozar Kosorić, T. 33779–33780 (30. juni 2009. godine).

⁹³⁹ V. gore, par. 280.

⁹⁴⁰ Pieter Boering, T. 1968 (21. septembar 2006. godine); Ljubisav Simić, dokazni predmet 4D00606, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 7607 (15. april 2004. godine); dokazni predmet P01995, Insert iz video-snimka trećeg sastanka u hotelu "Fontana", preuzet iz dokaznog predmeta P02047.

službeno predstavljala ABiH ili opštinske vlasti Muslimana u Srebrenici.⁹⁴¹ U Mladićevoj pratnji bili su Krstić, Kosorić, Radislav Janković i **Popović**.⁹⁴² Bilo je prisutno i nekoliko predstavnika civilnih vlasti, uključujući Ljubisava Simića, predsjednika opštine Bratunac, Srbislava Davidovića, predsjednika Izvršnog odbora opštine Bratunac, Miroslava Deronjića, civilnog komesara za Srpsku opštinu Srebrenica,⁹⁴³ i Dragomira Vasića, načelnika CJB-a Zvornik.⁹⁴⁴ Predstavnici bosanskih Muslimana “traž[ili] su prolaz i vojno sposobnih, jer navodno nemaju oružje, a kontakt sa svojom vojskom koja je po šumama [nisu imali].”⁹⁴⁵

290. Obraćajući se predstavnicima bosanskih Muslimana, Mladić je rekao sljedeće:

Ja želim da vam pomognem. Ali tražim apsolutnu saradnju civilnog stanovništva jer je vaša vojska poražena. Nema potrebe da ginu vaši; ni vaš muž, ni vaša braća, ni vaše komšije. Dovoljno je da kažete šta želite. I sinoć sam rekao gospodinu: možete opstati ili nestati. Za vaš opstanak tražim da svi vaši muškarci koji su pod oružjem, makar i da su zločine pravili, a i jesu mnogi protiv našeg naroda, predaju oružje Vojsci Republike Srpske. Nakon predaje oružja, možete birati da ostanete na teritoriji ili, ako vam to odgovara, da idete tamo gde želite [...] koliko god vas izrazi želju, poštovaće se želja svakog pojedinačnoga stanovnika.⁹⁴⁶

Mladić je takođe rekao da će on obezbijediti vozila za prevoz bosanskih Muslimana, ali da neko drugi mora obezbijediti gorivo, napominjući konkretno da bi UNPROFOR trebao dovesti četiri–pet cisterni s gorivom zbog toga što se veliki broj bosanskih Muslimana okuplja u Potočarima.⁹⁴⁷ Mladić je najavio da će svi muškarci, bosanski Muslimani biti provjereni u odnosu na ratne zločine.⁹⁴⁸ Na kraju sastanka, Mladić i Deronjić su, zajedno s Vasićem, razgovarali s oficirima Nizozemskog bataljona o tehničkim pojedinostima u vezi s prevozom i postigli dogovor da

⁹⁴¹ Pieter Boering, T. 1968 (21. septembar 2006. godine); dokazni predmet P02048, Transkript video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom, str. 49–51.

⁹⁴² Dokazni predmet P00453, Izjava koju su Franken, Mandžić i Deronjić potpisali 17. jula 1995. godine, str. 1 (gdje se navode učesnici sastanka od 12. jula); Pieter Boering, T. 1968–1969 (21. septembar 2006. godine); Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 2; dokazni predmet P01995, Video-insert s trećeg sastanka u hotelu "Fontana", preuzet iz dokaznog predmeta P02047.

⁹⁴³ Dokazni predmet P00453, Izjava koju su Franken, Mandžić i Deronjić potpisali 17. jula 1995. godine, str. 1 (gdje se navode učesnici sastanka od 12. jula); Miroslav Deronjić, dokazni predmet P03139a, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92*quater*, BT. 6189, 6192–6194, 6200–6201 (19. januar 2004. godine), 6423 (22. januar 2004. godine); Ljubisav Simić, dokazni predmet 4D00606, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92*ter*, BT. 7608 (15. april 2004. godine).

⁹⁴⁴ Dokazni predmet P00453, Izjava koju su Franken, Mandžić i Deronjić potpisali 17. jula 1995. godine, str. 1 (gdje se navode učesnici na sastanku 12. jula); Miroslav Deronjić, dokazni predmet P03139a, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92*quater*, BT. 6193 (19. januar 2004. godine); Ljubisav Simić, dokazni predmet 4D00606, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92*ter*, BT. 7608 (15. april 2004. godine); Ljubisav Simić, T. 27207 (22. oktobar 2008. godine).

⁹⁴⁵ Dokazni predmet P03040, Izvještaj CJB-a Zvornik MUP-a RS o trećem sastanku u hotelu "Fontana", 12. juli 1995. godine, str. 1.

⁹⁴⁶ Dokazni predmet P01995, Insert iz video-snimka trećeg sastanka u hotelu "Fontana", preuzet iz dokaznog predmeta P02047, 00:04:26–00:05:38; dokazni predmet P02048, Transkript video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom, str. 51.

⁹⁴⁷ Dokazni predmet P01995, Insert iz video-snimka trećeg sastanka u hotelu "Fontana", preuzet iz dokaznog predmeta P02047, 00:06:18–00:06:48; dokazni predmet P02048, Transkript video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom, str. 52. V. takođe dokazni predmet P03040, Izvještaj CJB-a Zvornik MUP-a RS o trećem sastanku u hotelu "Fontana", 12. juli 1995. godine, str. 1.

⁹⁴⁸ Pieter Boering, T. 1969, 1974 (21. septembar 2006. godine). V. takođe dokazni predmet P03040, Izvještaj CJB-a Zvornik MUP-a RS o trećem sastanku u hotelu "Fontana", 12. juli 1995. godine, str. 1.

Nizozemski bataljon bude u pratnji konvoja.⁹⁴⁹ Mladić je zatražio od civilnih vlasti bosanskih Srba da obezbijede hranu i mlijeko za dojenčad, da organizuju stacionar i da one koji su se nalazili u bolnici u Srebrenici prebace u stacionar Nizozemskog bataljona.⁹⁵⁰ Poslije tog sastanka, Radislav Janković iz Odjeljenja za obavještajno-bezbjednosne poslove Glavnog štaba VRS-a, rekao je Momiru Nikoliću da “koordiniš[e]” prevoz žena i djece i odvajanje vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana.⁹⁵¹

291. Nakon što su otišli sa tog trećeg sastanka, Boering i Karremans razgovarali su o onome što se desilo i shvatili da nisu tačno razumjeli šta je dogovoreno na sastanku.⁹⁵² Njima nije bilo jasno kako će se vršiti pregledi ili provjere bosanskih Muslimana u Potočarima,⁹⁵³ ko će se brinuti za njihove humanitarne potrebe, odnosno ko će vršiti prevoz ili obezbijediti gorivo.⁹⁵⁴ Karremans je onda poslao Boeringa natrag u Bratunac kako bi dobio dodatne informacije.⁹⁵⁵ Po povratku u hotel "Fontana", Boering je zatekao Momira Nikolića zajedno s Kosorićem.⁹⁵⁶ Momir Nikolić je rekao Boeringu da je sve već dogovoreno, da je “to već u toku”, da Boering nema šta dalje da traži u Bratuncu i da treba smjesta otići.⁹⁵⁷ Dok se vozio natrag u Potočare, Boering je vidio kolonu autobusa i kamiona koji su se kretali prema Potočarima.⁹⁵⁸

292. Pet dana kasnije, 17. jula, Mandžić, Deronjić i Franken, zamjenik komandanta Nizozemskog bataljona, na zahtjev Radislava Jankovića, potpisali su izjavu za koju se navodi da predstavlja podsjetnik o tome šta je dogovoreno na sastanku 12. jula u hotelu "Fontana".⁹⁵⁹ U toj potpisanoj izjavi se kaže da su, na zahtjev strane bosanskih Muslimana da se povedu pregovori o evakuaciji civilnog stanovništva, bosanskih Muslimana, iz srebreničke enklave, dvije strane dogovorile sljedeće: (1) da civilno stanovništvo, bosanski Muslimani, može ostati u enklavi ili se iseliti, u zavisnosti od želje svakog pojedinca, (2) da civilno stanovništvo, bosanski Muslimani, može otići

⁹⁴⁹ Miroslav Deronjić, dokazni predmet P03139a, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92*quater*, BT. 6192–6193 (19. januar 2004. godine). V. takođe dokazni predmet P03040, Izvještaj CJB-a Zvoznik MUP-a RS o trećem sastanku u hotelu "Fontana", 12. juli 1995. godine, str. 1.

⁹⁵⁰ Ljubisav Simić, dokazni predmet 4D00606, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92*ter*, BT. 7611 (15. april 2004. godine). V. takođe Miroslav Deronjić, dokazni predmet P03139a, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92*quater*, BT. 6200 (19. januar 2004. godine), BT. 6423 (22. januar 2004. godine).

⁹⁵¹ Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 2; Momir Nikolić, dokazni predmet C00002, Dodatna izjava, str. 2, T. 33268–33269 (27. april 2009. godine).

⁹⁵² Pieter Boering, T. 1976 (21. septembar 2006. godine).

⁹⁵³ *Ibid.*, T. 1969 (21. septembar 2006. godine).

⁹⁵⁴ *Ibid.*, T. 1975 (21. septembar 2006. godine).

⁹⁵⁵ *Ibid.*, T. 1976 (21. septembar 2006. godine).

⁹⁵⁶ Pieter Boering, T. 1976–1977 (21. septembar 2006. godine); Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 2.

⁹⁵⁷ Pieter Boering, T. 1976 (21. septembar 2006. godine); Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 2.

⁹⁵⁸ Pieter Boering, T. 1976 (21. septembar 2006. godine), 2008 (22. septembar 2006. godine).

⁹⁵⁹ Robert Franken, T. 2516–2519 (16. oktobar 2006. godine), 2530 (17. oktobar 2006. godine); Miroslav Deronjić, dokazni predmet P03139a, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92*quater*, BT. 6205–6206 (19. januar 2004. godine), 6217–6218 (20. januar 2004. godine); dokazni predmet P00453, Izjava koju su Franken, Mandžić i Deronjić potpisali 17. jula 1995. godine, str. 1.

gdje god želi ako izabere da napuste enklavu, i da je ono izabralo da budu evakuisano u Kladanj, i (3) da će evakuaciju provesti VRS i policija RS-a, pod nadzorom i u pratnji UNPROFOR-a.⁹⁶⁰ Deronjić je izjavio da su neki segmenti potpisane izjave bili netačni kada je riječ o dogovorima postignutim na sastanku 12. jula, uključujući konkretno to da civilno stanovništvo može ostati ili otići u zavisnosti od toga šta želi.⁹⁶¹ Franken je u svom svjedočenju rekao da je ta izjava predstavljala “besmislicu” budući da bosanski Muslimani nisu imali "realnu mogućnost da ostanu [...] ili da odu u bilo kom pravcu”, a Mladić je naredio da oni idu u Kladanj.⁹⁶²

2. Obezbjedivanje autobusa i goriva za prevoz stanovnika, bosanskih Muslimana

293. Tokom noći 11. jula, Mladić je telefonom zatražio od generala Petra Škrbića, pomoćnika komandanta za organizaciju, mobilizaciju i personalne poslove Glavnog štaba,⁹⁶³ da zatraži da se mobilišu autobusi Ministarstva odbrane RS-a (dalje u tekstu: MO) koje treba uputiti na sportski stadion u Bratuncu do 14:30 sati 12. jula.⁹⁶⁴ Škrbić je poslao Momčilu Kovačeviću, pomoćniku ministra MO,⁹⁶⁵ hitan pismeni zahtjev za autobuse sljedećeg jutra.⁹⁶⁶ Dana 12. jula u 09:50 sati, MO je primilo Škrbićev hitni zahtjev da mobilíše najmanje 50 autobusa koji do 14:30 sati moraju biti upućeni na stadion u Bratuncu iz opština “Pale, Sokolac, Rogatica, Višegrad, Han-Pijesak, Vlasenica, Milići, Bratunac i Zvornik”.⁹⁶⁷ Odgovarajući na taj zahtjev, Kovačević je poslao naređenje lokalnim sekretarijatima MO u Sarajevu i Zvorniku, tražeći da se mobilíše najmanje 20, odnosno 50 autobusa.⁹⁶⁸

⁹⁶⁰ Dokazni predmet P00453, Izjava koju su Franken, Mandžić i Deronjića potpisali 17. jula 1995. godine, str. 1.

⁹⁶¹ Miroslav Deronjić, dokazni predmet P03139a, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92*quater*, BT. 6205-6206 (19. januar 2004. godine), 6217-6218 (20. januar 2004. godine).

⁹⁶² Robert Franken, T. 2517–2518 (16. oktobar 2006. godine), T. 2530 (17. oktobar 2006. godine).

⁹⁶³ Petar Škrbić, T. 15467–15469 (17. septembar 2007. godine).

⁹⁶⁴ *Ibid.*, T. 15469–15474, 15481 (17. septembar 2007. godine); dokazni predmet P02899, Dokument Glavnog štaba br. 09/31/18-3/154, s otkucanim Škrbićevim potpisom, 12. juli 1995. godine.

⁹⁶⁵ V. dokazni predmet P00012, Dokument Ministarstva odbrane RS-a, Zahtjev br. 02-21-3614/95 za mobilizaciju autobusa, Momčilo Kovačević, 12. juli 1995. godine.

⁹⁶⁶ Petar Škrbić, T. 15472–15473, 15476 (17. septembar 2007. godine); dokazni predmet P02899, Dokument Glavnog štaba br. 09/31/18-3/154, s otkucanim Škrbićevim potpisom, 12. juli 1995. godine.

⁹⁶⁷ Dokazni predmet. P02899, Dokument Glavnog štaba br. 09/31/18-3/154, s otkucanim Škrbićevim potpisom, 12. juli 1995. godine.

⁹⁶⁸ Dokazni predmet P00012, Dokument Ministarstva odbrane RS-a, Zahtjev br. 02-21-3614/95 za mobilizaciju autobusa, Momčilo Kovačević, 12. juli 1995. godine. Dokazni predmet P00014, Dokument Ministarstva odbrane RS-a, Zahtjev br. 02-21-3638/95 za mobilizaciju autobusa, s potpisom Momčila Kovačevića, 12. juli 1995. godine; dokazni predmet P00013, Dokument naslovljen – Zahtjev za mobilizaciju autobusa iz Sekretarijata Ministarstva odbrane u Zvorniku, br. 02-21-3615/95, s potpisom Momčila Kovačevića, 12. juli 1995. godine. Reagujući na Kovačevićevo naređenje upućeno MO – Zvornik, Stevan Ivanović, sekretar MO – Zvornik, naredio je sekretarijatima MO u Zvorniku, Milićima, Vlasenici, Šekovićima i Bratuncu da smjesta mobilišu sve autobuse i kamione i jave se na sportski stadion u Bratuncu. Ivanović je dalje naredio otkazivanje svih redovnih autobusnih linija i zatražio da se svakih 30 minuta podnosi izvještaj o provođenju tog naređenja. Dokazni predmet P02900, Naređenje Ministarstva odbrane RS-a br. 02–78/95, upućeno sekretarijatima Ministarstva odbrane u Zvorniku, Milićima, Vlasenici, Šekovićima i Bratuncu, 12. juli 1995. godine; dokazni predmet P02901, Naređenje Ministarstva odbrane RS-a br. 02–79/95 upućeno sekretarijatima Ministarstva odbrane u Zvorniku, Milićima, Šekovićima i Bratuncu, s potpisom Stevana Ivanovića, 12. juli 1995. godine.

294. Dana 12. jula u 07:35 sati, Krstić je naredio potpukovniku Krsmanoviću, načelniku za saobraćaj Drinskog korpusa, da pošalje 50 autobusa sa Pala, iz Višegrada, Rogatice, Sokoca, Han-Pijeska, Vlasenice, Milića, Bratunca i Zvornika na sportski stadion u Bratuncu do 17:00 sati tog dana.⁹⁶⁹ U 08:35 sati, Bratunačka brigada primila je od Živanovića hitno naređenje Komande Drinskog korpusa, upućeno svim potčinjenim jedinicama Drinskog korpusa, u kom se traži sljedeće: “Sve raspoložive autobuse i minibusse koji su vlasništvo jedinica VRS-a, staviti na raspolaganje Komandi Drinskog korpusa dana 12.07.1995.”, tako da najkasnije do 16:30 sati dođu na sportski stadion u Bratuncu i pridržavaju se uputstava u vezi s lokacijama za distribuciju goriva, dok su autobusi iz Zvorničke i Bratunačke brigade trebali biti napunjeni gorivom od strane svojih komandi.⁹⁷⁰ U tom naređenju dalje je navedeno da je Komanda Drinskog korpusa uputila zahtjev MO-u da se mobilišu državni i privatni autobusi.⁹⁷¹

295. Dana 12. jula u 10:00 sati, Drinski korpus izvijestio je Glavni štab da će se koristiti autobusi iz raznih opština,⁹⁷² ali da je njihovo tačno krajnje odredište još uvijek nepoznato.⁹⁷³

296. U određenom trenutku 12. jula, Živanović je poslao još jedno hitno naređenje iz Komande Drinskog korpusa Zvorničkoj i Bratunačkoj brigadi, naloživši Zvorničkoj brigadi da reguliše saobraćaj na raskrsnici Konjević Polje, dok je Bratunačkoj brigadi naređeno da u saradnji sa SJB-om Bratunac reguliše saobraćaj na putu Konjević Polje – Bratunac u 16:30 sati, posebno oko stadiona u Bratuncu.⁹⁷⁴ Prioritet su imali “autobusi za evakuaciju”.⁹⁷⁵ Reagujući na to, Zvornička brigada poslala je odred Vojne policije u Konjević Polje.⁹⁷⁶ U 13:05 sati, snimljen je presretnuti razgovor u kom je Krstić naredio Vlaseničkoj brigadi da stupi u kontakt s MUP-om, a zatim obezbijedi put koji će se koristiti kao ruta za evakuaciju autobusima.⁹⁷⁷

297. VRS je uložio znatne napore da izvrši rekviziciju autobusa.⁹⁷⁸ Gorivo, čija je nestašica vladala u to vrijeme u VRS-u, bilo je potrebno u velikim količinama da bi se stanovnici, bosanski

⁹⁶⁹ Dokazni predmet P01101d, Presretnuti razgovor, 12. juli 1995. godine, 07:35 sati. V. gore, fusnota 330.

⁹⁷⁰ Dokazni predmet P00110, Naređenje Drinskog korpusa, sa Živanovićevim potpisom, 12. juli 1995. godine; Dragoslav Trišić, T. 27064 (20. oktobar 2008. godine).

⁹⁷¹ Dokazni predmet P00110, Naređenje Drinskog korpusa, sa Živanovićevim potpisom, 12. juli 1995. godine; V. takođe Dragoslav Trišić, T. 27064–27066 (20. oktobar 2008. godine); dokazni predmet P00322, Dnevni borbeni izvještaj Zvorničke brigade br. 06/215, s otkucanim potpisom Vinka Pandurevića, 12. juli 1995. godine.

⁹⁷² Dokazni predmet P00156, Dokument Drinskog korpusa br. 21/6-686 upućen Glavnom štabu VRS-a, komandnom mjestu i pozadinskom komandnom mjestu (na znanje), s potpisom komandanta, general-majora Živanovića, 12. juli 1995. godine. Navedene su opštine Pale, Sokolac, Višegrad, Rogatica, Han-Pijesak, Milići, Šekovići, Bratunac i Zvornik. *Ibid.*

⁹⁷³ *Ibid.*

⁹⁷⁴ Dokazni predmet 7DP00157, Naređenje Drinskog korpusa, sa Živanovićevim potpisom, 12. juli 1995. godine.

⁹⁷⁵ *Ibid.*,

⁹⁷⁶ Dokazni predmet P00322, Dnevni borbeni izvještaj Zvorničke brigade br. 06/215, s otkucanim potpisom Vinka Pandurevića, 12. juli 1995. godine; Vinko Pandurević, T. 30925–30926 (30. januar 2009. godine). V. takođe svjedok PW-168, T. 15823 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine), T. 16150–16151 (zatvorena sjednica) (10. oktobar 2007. godine).

⁹⁷⁷ Dokazni predmet P01114a, Presretnuti razgovor, 12. juli 1995. godine, 13:05 sati.

⁹⁷⁸ V. dokazni predmet P01105a, Presretnuti razgovor, 12. juli 1995. godine, 09:15 sati, iz bilježnice br. 92.

Muslimani, prevezli iz Potočara.⁹⁷⁹ U ranim satima 12. jula, po Mladićevom naređenju, Drinski korpus zatražio je odobrenje iz Glavnog štaba za 10.000 litara dizel-goriva i 2.000 litara benzina za snadbijevanje gorivom autobusa koji su korišteni za prevoz.⁹⁸⁰ U raznim presretnutim materijalima zabilježeni su razgovori o problemima koje je VRS imao da nabavi gorivo 12. jula.⁹⁸¹

298. Slično naređenjima poslatim 12. jula, Kovačević je 13. jula poslao naređenja sekretarijatima MO u Sarajevo, Zvornik i Bijeljini, tražeći hitnu mobilizaciju svih raspoloživih prevoznih sredstava iz određenih opština koja se trebaju javiti na određeno mjesto ili biti u pripravnosti.⁹⁸²

299. Dana 12. jula u 10:00 sati u Štabu Bratunačke brigade održan je sastanak kojem je prisustvovao jedan broj oficira, uključujući Mladića, Krstića, **Pandurevića** i Mirka Trivića.⁹⁸³ Tokom tog sastanka, Trivić je čuo Mladića kako telefonom naručuje vozila i gorivo za prevoz stanovnika, bosanskih Muslimana, iz Potočara.⁹⁸⁴ Mladić je rekao da će se postarati za autobuse, dok je osobi sa kojom je on razgovarao naređeno da se postara za gorivo.⁹⁸⁵

300. Dana 13. jula, u jednom izvještaju upućenom MUP-u na Palama, Resoru javne bezbjednosti u Bijeljini i Štabu policijskih snaga u Bijeljini, Vasić je naveo da će MUP biti zadužen za “evakuacij[u] preostalog civilnog stanovništva iz Srebrenice autobusima za Kladanj (oko 15.000 hiljada).” i da je “hitno” potrebno 10 tona nafte.⁹⁸⁶

301. Franken je u svom svjedočenju rekao da je “neko iz UN-a” odlučio da UNPROFOR obezbijedi gorivo za prevoz stanovnika, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice.⁹⁸⁷ Međutim, s obzirom na nestašicu goriva u Nizozemskom bataljonu, prvo je VRS obezbijedio gorivo koje je Nizozemski bataljon kasnije morao nadoknaditi.⁹⁸⁸ VRS je uspio sam nabaviti gorivo i u određenom trenutku 12. jula jedna cisterna sa gorivom stigla je iz Drinskog korpusa i bila na

⁹⁷⁹ Dragoslav Trišić, T. 27114–27115 (21. oktobar 2008. godine).

⁹⁸⁰ Dokazni predmet P00156, Dokument Drinskog korpusa br. 21/6-686 upućen Glavnom štabu VRS-a, komandnom mjestu i pozadinskom komandnom mjestu (na znanje), s potpisom komandanta, general-majora Živanovića, 12. juli 1995. godine.

⁹⁸¹ Dokazni predmet P01105a, Presretnuti razgovor, 12. juli 1995. godine, 09:15 sati, iz bilježnice 92; dokazni predmet P01111a, Presretnuti razgovor, 12. juli 1995. godine, 12:20 sati.

⁹⁸² Dokazni predmet P00015, Dokument Ministarstva odbrane RS-a, Zahtjev (br. 01–21–3655/95) za mobilizaciju autobusa za transport ljudstva, 13. juli 1995. godine; dokazni predmet P00016, Dokument Ministarstva odbrane RS-a, Zahtjev br. (01–21–3656/95) za mobilizaciju autobusa za transport ljudstva, 13. juli 1995. godine; dokazni predmet P00017, Dokument Ministarstva odbrane RS-a, Zahtjev (02–21–3640/95) za mobilizaciju autobusa, 13. juli 1995. godine.

⁹⁸³ V. dolje, par. 366–376.

⁹⁸⁴ Mirko Trivić, T. 11845 (21. maj 2007. godine), T. 11980–11981 (23. maj 2007. godine).

⁹⁸⁵ *Ibid.*, T. 11845 (21. maj 2007. godine).

⁹⁸⁶ Dokazni predmet P00886, Dokument CJB-a Zvornik upućen Kabinetu ministra, MUP Republike Srpske, Pale, Resor javne bezbjednosti Bijeljina, Štabu policijskih snaga Bijeljina, s potpisom načelnika Centra Dragomira Vasića, 13. juli 1995. godine.

⁹⁸⁷ Robert Franken, T. 2568 (17. oktobar 2006. godine). Franken je rekao ili “Smith ili Karremans”. *Ibid.*

⁹⁸⁸ *Ibid.*, T. 2569 (17. oktobar 2006. godine).

raspolaganju kako bi se autobusi na parkiralištu transportnog preduzeća "Vihor" u Bratuncu napunili gorivom.⁹⁸⁹

3. Snage bosanskih Srba preuzimaju kontrolu nad Potočarima

302. Ujutro 12. jula, dok su grupe bosanskih Muslimana još pristizale u Potočare,⁹⁹⁰ snage bosanskih Srba, uključujući neke Jahorinske regrute,⁹⁹¹ 1. četu PJP-a iz Zvornika⁹⁹² i Bratunačku brigadu,⁹⁹³ približavale su se Potočarima i području baze Nizozemskog bataljona iz svih pravaca.⁹⁹⁴ One su zaposjele posmatrački položaj Papa i kontrolni punkt UN-a na Žutom Mostu, pri čemu nije bilo reakcije Nizozemskog bataljona.⁹⁹⁵ Nešto prije trećeg sastanka u hotelu "Fontana", Dragomir Vasić, načelnik CJB-a Zvornik, poslao je izvještaj, između ostalog, snagama MUP-a u Bijeljini i na Palama, u kom je naveo da združene policijske snage napreduju prema Potočarima u cilju "zarobljavanja UNPROFOR-a i okruženja cijelog civilnog stanovništva, te čišćenju terena od neprijateljskih grupa."⁹⁹⁶

⁹⁸⁹ Dragoslav Trišić, T. 27078–27079 (20. oktobar 2008. godine), T. 27111–27115 (21. oktobar 2008. godine); dokazni predmet 4D00613, Pregled prijema i utroška pogonskog goriva Bratunačke brigade, 2. avgust 1995. godine, str. 1; dokazni predmet 5D01385, Priznanica za gorivo Bratunačke brigade, 13. juli 1995. godine; dokazni predmet 5D01386, Priznanica za gorivo preduzeća "Vihor", 14. juli; Robert Franken, T. 2569–2570 (17. oktobar 2006. godine).

⁹⁹⁰ Robert Franken, T. 2488 (16. oktobar 2006. godine).

⁹⁹¹ Svjedok PW-160, T. 8579–8581 (9. mart 2007. godine), T. 8676–8677 (12. mart 2007. godine). V. takođe svjedok PW-100, T. 14802–14803, 14807 (5. septembar 2007. godine); Mendeljev Đurić, T. 10805–10807, 10833–10834, 10857–10859 (2. maj 2007. godine), T. 10893 (3. maj 2007. godine); dokazni predmet PIC00098, Dokazni predmet P02478 koji je označio Mendeljev Đurić.

⁹⁹² Žarko Zarić, T. 26917–26918, (9. oktobar 2008. godine), T. 26952 (10. oktobar 2008. godine); Nenad Filipović, T. 26995–26997 (10. oktobar 2008. godine); svjedok PW-160, T. 8580–8581, 8592 (9. mart 2007. godine).

⁹⁹³ Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 2; svjedok PW-160, T. 8593 (9. mart 2007. godine), T. 8675 (djelimično zatvorena sjednica) (12. mart 2007. godine).

⁹⁹⁴ Robert Franken, T. 2489–2490 (16. oktobar 2006. godine), T. 2614 (17. oktobar 2006. godine); Johannes Rutten, dokazni predmet. P02178, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 2116–2117 (5. april 2000. godine); Johannes Rutten, T. 4835–4836, 4877 (30. novembar 2006. godine); Martijn Anne Mulder, dokazni predmet P02199, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis, (24. i 25. oktobar 1995. godine i 12. maj 2000. godine), str. 3 (24. i 25. oktobar 1995. godine); Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 2; Leendert van Duijn, T. 2273 (27. septembar 2006. godine), T. 2335–2339 (28. septembar 2006. godine); dokazni predmet 4DIC00014, Mapa koju je označio Van Duijn. V. takođe Eelco Koster, dokazni predmet P02187, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3402 (24. maj 2000. godine); svjedok PW-160, T. 8592–8593 (9. mart 2007. godine), T. 8675 (djelimično zatvorena sjednica) (12. mart 2007. godine); dokazni predmet P02853, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Borovčaninom, 11. i 12. mart 2002. godine, str. 27–28; Žarko Zarić, T. 26917–26918, (9. oktobar 2008. godine), T. 26952 (10. oktobar 2008. godine); dokazni predmet. 4D00547, Snimak Žutog Mosta iz vazduha u krupnom planu. Takođe postoje dokazi da su vojnici VRS-a u crnim uniformama prošli kroz Potočare 12. jula. Joseph Kingori, T. 19245 (13. decembar 2007. godine); svjedok PW-114, dokazni predmet P02188, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 1499–1500, 1544 (28. mart 2000. godine). V. takođe Dražen Erdemović, T. 10939–10940, 10951–10952, 10960, 10996 (4. maj 2007. godine) (gdje se navodi da se uniforma sastojala od crnog kombinezona i oznaka koje su se mogle skinuti i da ih je većina dok su bili u Srebrenici 11. jula nosila crne uniforme). Samo na osnovu dokaza da je jedna od uniformi 10. diverzantskog odreda bila crna, Erdemovićevog iskaza da se on toga dana nije približavao Potočarima, kao i činjenice da pripadnici 10. diverzantskog odreda koje je on prepoznao na fotografijama nisu nosili crne uniforme, Pretresno vijeće se nije uvjerilo da su vojnici u crnom koji su se 12. jula približavali Potočarima bili pripadnici 10. diverzantskog odreda.

⁹⁹⁵ Dokazni predmet 4D00510, Borovčaninov izvještaj o borbenom angažovanju snaga MUP-a u operaciji "Srebrenica-95", 5. septembar 1995. godine, str. 2; dokazni predmet P03789, Borovčaninov izvještaj upućen SBP-u i ostalim policijskim štabovima, 13. juli 1995. godine, p. 1; svjedok PW-160, T. 8657–8659 (12. mart 2007. godine); Mendeljev Đurić, T. 10805–10807, 10856–10858 (2. maj 2007. godine); dokazni predmet P02852, Transkript razgovora Tužilaštva s Borovčaninom, 20. februar 2002. godine, str. 61, 63–64; Nenad Filipović, T. 26994, 26996–26997 (10. oktobar 2008. godine); Robert Franken, T. 2588 (17. oktobar 2006. godine).

⁹⁹⁶ Dokazni predmet P00059, Depesa koju je potpisao Dragomir Vasić, 12. juli 1995. godine, par. 6. V. takođe Zarko Zarić, T. 26937–26938 (9. oktobar 2008. godine).

303. Kako su snage bosanskih Srba napredovale prema Potočarima, njihovi pripadnici su pretresali kuće, a neke kuće i stogovi sijena su zapaljeni.⁹⁹⁷ Bosanski Muslimani okupljeni u Potočarima mogli su vidjeti kuće i stogove sijena u plamenu i to je, zajedno sa dolaskom snaga bosanskih Srba, izazvalo paniku među njima.⁹⁹⁸

304. Kada su stigli u Potočare, pripadnici snaga bosanskih Srba, uključujući jedinice MUP-a, koji su svi bilo dobro naoružani,⁹⁹⁹ zauzeli su položaje duž puta, među bosanskim Muslimanima.¹⁰⁰⁰ Dok su se neki pripadnici snaga bosanskih Srba na primjeren način odnosili prema bosanskim Muslimanima,¹⁰⁰¹ bilo je slučajeva ismijavanja i prijetnji.¹⁰⁰² Neki su vrijeđali bosanske Muslimane, govoreći im, na primjer, “nikad u Srebrenicu više doći nećete” ili “vaša je Turska, najbolje bi bilo da idete u Tursku.”¹⁰⁰³

305. U jednom trenutku, snage bosanskih Srba, uključujući pripadnike MUP-a s psima, ušli su u bazu Nizozemskog bataljona sa Frankenom i drugim oficirima Nizozemskog bataljona da provjere da li se tamo skrivaju vojnici ABiH i prolazili pored bosanskih Muslimana koji su se tamo sklonili.¹⁰⁰⁴ Među pripadnicima snaga bosanskih Srba koji su ušli u bazu bili su Momir Nikolić,

⁹⁹⁷ Svjedok PW-114, dokazni predmet P02188, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT.1501 (28. mart 2000. godine); Leendert van Duijn, T. 2273 (27. septembar 2006. godine), T. 2339 (28. septembar 2006. godine); Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 144; Mendeljev Đurić, T. 10806, 10833 (2. maj 2007. godine).

⁹⁹⁸ Johannes Rutten, dokazni predmet P02178, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 2116–2117 (5. april 2000. godine); Hana Mehmedović, dokazni predmet P03244, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (17. juni 2000. godine), str. 2; svjedok PW-118, dokazni predmet P02210, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 1250–1251 (24. mart 2000. godine); Mirsada Malagić, dokazni predmet P02218, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 1950–1951 (3. april 2000. godine); dokazni predmet P04536, Snimak iz Potočara – Video-snimak ulaska srpskih snaga u Potočare 12. jula 1995. godine. 00:03:06–00:03:43, p. 1 (transkript); Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 144.

⁹⁹⁹ Svjedok PW-126, T. 3601 (6. novembar 2006. godine); svjedok PW-114, dokazni predmet P02188, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 1504–1507 (28. mart 2000. godine).

¹⁰⁰⁰ Joseph Kingori, T. 19245–19246 (13. decembar 2007. godine); Johannes Rutten, dokazni predmet P02178, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 2117–2118 (5. april 2000. godine); Johannes Rutten, T. 4877 (30. novembar 2006. godine); Hana Mehmedović, dokazni predmet P03244, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (17. juni 2000. godine), str. 2; Mirsada Malagić, dokazni predmet P02218, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 1951 (3. april 2000. godine).

¹⁰⁰¹ Svjedok PW-126, T. 3601 (6. novembar 2006. godine); svjedok PW-118, dokazni predmet P02210, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 1251 (24. mart 2000. godine); svjedok PW-118, T. 3483 (2. novembar 2006. godine).

¹⁰⁰² Johannes Rutten, dokazni predmet P02178, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 2117–2118, (5. april 2000. godine); Johannes Rutten, T. 4877 (30. novembar 2006. godine); Mirsada Malagić, dokazni predmet P02218, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 1951 (3. april 2000. godine).

¹⁰⁰³ Svjedok PW-126, T. 3601 (6. novembar 2006. godine).

¹⁰⁰⁴ Robert Franken, T. 2490–2491, 2493 (16. oktobar 2006. godine); Paul Groenewegen, T. 2975 (25. oktobar 2006. godine); Martijn Anne Mulder, dokazni predmet P02199, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (24. i 25. oktobar 1995. godine, 12. maj 2000. godine), str. 12 (12. maj 2000. godine); dokazni predmet 1D00035, Dopis Akašija (štab Zaštitnih snaga UN-a, Zagreb) Ananu u vezi sa situacijom u Srebrenici, 12. juli 1995. godine, str. 3; Šehra Ibišević, dokazni predmet P03235, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (21. juni 2000. godine), str. 3–4. Dokazni predmet P02853, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Borovčaninom, 11. i 12. mart 2002. godine, str. 14, 18, 89–91, 144–146; svjedok PW-160, T. 8570 (9. mart 2007. godine), T. 8631 (12. mart 2007. godine). Pretresno vijeće konstatuje da su snage bosanskih Srba sa psima bile snage MUP-a.

načelnik za obavještajno-bezbjednosne poslove Bratunačke brigade, **Borovčanin** i jedan od njegovih komandanata.¹⁰⁰⁵

4. Razoružavanje Nizozemskog bataljona

306. Rano popodne 12. jula, Rutten i drugi vojnici Nizozemskog bataljona patrolirali su na području autobuske stanice u Potočarima kada su na to područje stigle snage bosanskih Srba i oduzele im neku opremu i lične stvari.¹⁰⁰⁶ Vojnici Nizozemskog bataljona odgurnuti su u stranu kad su pokušali spriječiti pripadnike snaga bosanskih Srba da odnesu njihovu opremu.¹⁰⁰⁷ U tom trenutku, sa brda se začula artiljerijska paljba ABiH, a snage bosanskih Srba su uzvratile vatru, koristeći neke vojnike Nizozemskog bataljona kao štitove.¹⁰⁰⁸ Kada je to vidio, Rutten je uperio pištolj na pripadnike snaga bosanskih Srba i zahtijevao od njih da puste nizozemske vojnike.¹⁰⁰⁹ Oni su to učinili, ali su nastavili odnositi opremu Nizozemskog bataljona.¹⁰¹⁰

307. Kasnije tog popodneva, na području autobuske stanice, neki Jahorinski regruti su pod prijetnjom oružjem prisilili Ruttenu i vojnike Nizozemskog bataljona pod njegovom komandom da predaju dodatnu opremu, uključujući oružje, komunikacionu opremu i pancirne prsluke.¹⁰¹¹ Rutten i drugi vojnici Nizozemskog bataljona zatim su zadržani nekoliko sati kod malog mosta blizu autobuske stanice.¹⁰¹² Čuvala su ih dva Jahorinska regruta sve dok ih Mendeljev Đurić, zvani Mane, komandir 1. čete Jahorinskih regruta, nije pustio na slobodu poslije nekoliko sati, i to tek nakon što

¹⁰⁰⁵ Joseph Kingori, T. 19450–19451, 19454 (11. januar 2008. godine); svjedok PW-160, T. 8583, 8585 (9. mart 2007. godine), T. 8671 (12. mart 2007. godine). V. takođe dokazni predmet P04536, Snimak iz Potočara – video-snimak ulaska srpskih snaga u Potočare 12. jula 1995. godine i transkript, 00:07:13–00:07:44, str. 3–4 (transkript) (gdje je prikazan Duško Jević, kako ujutro 12. jula pita oficire Nizozemskog bataljona da li među civilima koji su se sklonili u bazu Nizozemskog bataljona ima i vojnika ABiH i muški glas koji pita koliko tamo ima muškaraca i u kojoj starosnoj dobi).

¹⁰⁰⁶ Johannes Rutten, dokazni predmet P02178, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 2118, 2120–2121 (5. april 2000. godine); svjedok PW-114, dokazni predmet P02188, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 1510 (28. mart 2000. godine), KT. 1562 (29. mart 2000. godine).

¹⁰⁰⁷ Johannes Rutten, dokazni predmet P02178, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 2118 (5. april 2000. godine).

¹⁰⁰⁸ *Ibid.*, KT. 2118–2119 (5. april 2000. godine).

¹⁰⁰⁹ *Ibid.*, KT. 2119 (5. april 2000. godine).

¹⁰¹⁰ *Ibid.*, KT. 2119 (5. april 2000. godine).

¹⁰¹¹ *Ibid.*, KT. 2120–2122 (5. april 2000. godine); Johannes Rutten, T. 4810–4811 (29. novembar 2006. godine), T. 4920–4922 (4. decembar 2006. godine). Ali v. svjedok PW-100, T. 14875 (6. septembar 2007. godine); svjedok PW-160, T. 8659 (12. mart 2007. godine), T. 8708 (13. mart 2007. godine). V. takođe dokazni predmet P02852, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Borovčaninom, 20. februar 2002. godine, str. 70–71; dokazni predmet P02853, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Borovčaninom, 11. i 12. mart 2002. godine, str. 7, 24; svjedok PW-160, T. 8587, 8604 (9. mart 2007. godine), T. 8637–8638 (djelimično zatvorena sjednica), 8639, 8654, 8683 (12. mart 2007. godine); Mendeljev Đurić, T. 10806–10807, 10864, (2. maj 2007. godine). Pretresno vijeće konstatuje da su 12. jula popodne jedina jedinica specijalne policije prisutna u Potočarima pod **Borovčaninovom** komandom bili Jahorinski regruti, pod komandom Mendeljeva Đurića zvanog Mane, koji je pustio na slobodu Ruttenu i druge vojnike Nizozemskog bataljona. Pretresno vijeće stoga konstatuje da su neki Jahorinski regruti opljačkali i zarobili Ruttenu i njegove ljude.

¹⁰¹² Johannes Rutten, dokazni predmet P02178, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 2122–2123 (5. april 2000. godine); Johannes Rutten, T. 4816 (29. novembar 2006. godine); dokazni predmet PIC00052, Snimak iz vazduha s oznakama koje je unio Rutten. V. takođe dokazni predmet PIC00181, Dokument u vezi s posljedicama pada Srebrenice iz Štaba UNPROFOR-a u Sarajevu, Kabinet general-potpukovnika Ruperta Smitha, str. 2–3.

je Rutten kod njega dva puta protestovao zbog pritvaranja vojnika Nizozemskog bataljona i oduzimanja njihove opreme.¹⁰¹³

308. U ranim večernjim satima 12. jula, neki Jahorinski regruti oduzeli su opremu vojnicima Nizozemskog bataljona stacioniranim na području autobuske stanice.¹⁰¹⁴ U grupama od trojice ili četvorice prilazili su jednom po jednom vojniku Nizozemskog bataljona tražeći od njih da predaju oružje, pancirne prsluke i šljemove.¹⁰¹⁵ Dva Jahorinska regruta zahtijevala su od poručnika Kostera, oficira Nizozemskog bataljona, da im preda svu opremu, a kada je on to odbio na njega su uperili vatreno oružje.¹⁰¹⁶ Pustili su ga tek kada je zaprijetio da će incident prijaviti Manetu.¹⁰¹⁷ Tako je većina od 30 do 40 oficira Nizozemskog bataljona koji su te noći bili tu s Kosterom ostala bez opreme.¹⁰¹⁸

5. Humanitarna situacija i atmosfera

309. Tokom perioda od 11. do 13. jula u Potočarima je bilo veoma malo hrane i vode.¹⁰¹⁹ Tokom dana, stanovnici, bosanski Muslimani, koji su se tamo okupili bili su izloženi paklenoj vrućini.¹⁰²⁰ Tokom noći, iako je bilo hladno, većina ljudi je morala spavati napolju bez ćebadi.¹⁰²¹ Budući da je hrane bilo malo, sljedovanja Nizozemskog bataljona mogla su biti dijeljena samo onim bosanskim Muslimanima koji su se nalazili u bazi Nizozemskog bataljona.¹⁰²² Nizozemski bataljon nije mogao pročistiti vodu zbog nedostatka goriva.¹⁰²³ Premda je napolju bio bunar,¹⁰²⁴ mala količina raspoložive vode nije bila dovoljna za 20.000 do 30.000 bosanskih Muslimana koji su se nalazili u samoj bazi Nizozemskog bataljona i ispred nje.¹⁰²⁵

¹⁰¹³ Johannes Rutten, dokazni predmet P02178, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 2122–2124 (5. april 2000. godine); Johannes Rutten, T. 4929–4930 (4. decembar 2006. godine).

¹⁰¹⁴ Eelco Koster, dokazni predmet P02187, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3411 (24. maj 2000. godine); Eelco Koster, T. 3049–3052 (26. oktobar 2006. godine).

¹⁰¹⁵ Eelco Koster, dokazni predmet P02187, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3411 (24. maj 2000. godine).

¹⁰¹⁶ *Ibid.*; Eelco Koster, T. 3052–3053 (26. oktobar 2006. godine).

¹⁰¹⁷ Eelco Koster, T. 3052–3054 (26. oktobar 2006. godine).

¹⁰¹⁸ Eelco Koster, dokazni predmet P02187, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3411 (24. maj 2000. godine); Šehra Ibišević, dokazni predmet P03235, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (21. juni 2000. godine), str. 3–5.

¹⁰¹⁹ Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 123; dokazni predmet 1D00035, Dopis Akašija (Štab Zaštitnih snaga UN-a - Zagreb) Ananu u vezi sa situacijom u Srebrenici, 12. juli 1995. godine, str. 2; Mirsada Malagić, dokazni predmet P02218, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 1950 (3. april 2000. godine); Pieter Boering, T. 1940 (21. septembar 2006. godine); dokazni predmet 4D00017, Vanredni izvještaj Generalštaba ABiH, 12. juli 1995. godine, str. 1.

¹⁰²⁰ Robert Franken, T. 2511 (16. oktobar 2006. godine); Vincent Egbers, T. 2719 (18. oktobar 2006. godine); svjedok PW-121, dokazni predmet P02227, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 5751–5752 (26. juli 2000. godine); Mile Janjić, dokazni predmet P02963, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 9772 (24. maj 2004. godine).

¹⁰²¹ Paul Groenewegen, dokazni predmet P02196, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1021 (10. juli 2003. godine).

¹⁰²² Eelco Koster, dokazni predmet P02187, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3398 (24. maj 2000. godine).

¹⁰²³ Robert Franken, T. 2511 (16. oktobar 2006. godine); Vincent Egbers, T. 2919–2920 (20. oktobar 2006. godine).

¹⁰²⁴ Eelco Koster, dokazni predmet P02187, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3398 (24. maj 2000. godine).

¹⁰²⁵ Vincent Egbers, T. 2919 (20. oktobar 2006. godine); Robert Franken, T. 2488, 2511 (16. oktobar 2006. godine); Eelco Koster, dokazni predmet P02187, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3398 (24. maj 2000. godine); Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 124; svjedok PW-114, dokazni predmet

310. Dana 12. jula, civilne vlasti bosanskih Srba, postupajući po Mladićevom naređenju, poslale su u Potočare vatrogasna kola s vodom za piće i nekoliko cisterni s vodom i dostavile nešto hrane, uključujući hljeb i slatkiše, koje su pripadnici snaga bosanskih Srba dijelili civilima, bosanskim Muslimanima.¹⁰²⁶ Mladić je lično dijelio hranu, kao i **Borovčanin**; **Popović** je takođe bio prisutan.¹⁰²⁷ Sve to je kamerom snimala jedna srpska televizijska stanica.¹⁰²⁸ Međutim, čim su se kamere okrenule, neki pripadnici snaga bosanskih Srba uzeli su natrag hljeb i drugu robu.¹⁰²⁹ Kako je rekao Simić, predstavnik civilnih vlasti bosanskih Srba, "[h]rana je bila kap u moru, moram reći. Bio sam iznenađen kada sam shvatio kakva je situacija. Nikada nisam vidio nešto tako. To je bilo šokantno [...] i dan-danas ostaje šokantno za mene."¹⁰³⁰

311. Opšte stanje u pogledu higijene u Potočarima pogoršavalo se veoma brzo uslijed prenatrpanosti i istovremenog nedostatka uslova za smještaj.¹⁰³¹ Ljudi koji su bili povrijeđeni takođe su tražili da se sklone u bazu Nizozemskog bataljona.¹⁰³² Neki ljudi su čak sami sebe povređivali u nadi da će imati bolji tretman i biti prebačeni pod nadzor MKCK-a.¹⁰³³ Ljekari su obavijestili Frankena da će, bez vode i poboljšanja higijenske situacije, ljudi pomrijeti u naredna dva–tri dana.¹⁰³⁴ Dana 11. jula 1995. godine, vojnici Nizozemskog bataljona dijelili su osnovni

P02188, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 1510 (28. mart 2000. godine). V. takođe dokazni predmet P00515, P00489, Izvještaj Vojnih posmatrača UN-a, 13. juli 1995. godine.

¹⁰²⁶ Ljubisav Simić, dokazni predmet 4D00606, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 7610–7613, 7660–7661 (15. april 2004. godine); Ljubisav Simić, T. 27198–27200 (22. oktobar 2008. godine); svjedok PW-162, T. 9207 (22. mart 2007. godine), T. 9299 (23. mart 2007. godine); svjedok PW-170, dokazni predmet P02960, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 7868 (20. april 2004. godine); Mendeljev Đurić, T. 10894–10895, 10900 (3. maj 2007. godine); Eelco Koster, dokazni predmet P02187, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3404–3405 (24. maj 2000. godine); Johannes Rutten, dokazni predmet P02178, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 2127 (5. april 2000. godine); Dragoslav Trišić, T. 27066–27067 (20. oktobar 2008. godine).

¹⁰²⁷ Mendeljev Đurić, T. 10900–10901 (3. maj 2007. godine); Leendert van Duijn, T. 2277 (27. septembar 2006. godine); dokazni predmet P04536, Snimak iz Potočara - Video-snimak ulaska srpskih snaga u Potočare 12. jula 1995. godine, 00:16:28–00:18:10 (na kom je prikazano kako **Borovčanin** dijeli hranu); 00:30:13–00:30:14 (na kom je prikazan **Popović** na licu mjesta), str. 10–11 (transkript); dokazni predmet P02853, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Borovčaninom, 11. i 12. mart 2002. godine, str. 13–14, 143. V. takođe Dragoslav Trišić, T. 27164 (21. oktobar 2008. godine).

¹⁰²⁸ Svjedok PW-160, T. 8721 (13. mart 2007. godine); dokazni predmet P04536, Snimak iz Potočara-Video-snimak ulaska srpskih snaga u Potočare 12. jula 1995. godine, str. 11 (transkript); dokazni predmet P01577, Video-insert koji prikazuje oklopni transporter UN-a u Srebrenici, preuzet iz video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom – 00:09:16 do 00:10:06; Pieter Boering, T. 2008 (22. septembar 2006. godine); Joseph Kingori, T. 19248 (13. decembar 2007. godine); dokazni predmet P02853, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Borovčaninom, 11. i 12. mart 2002. godine, str. 143.

¹⁰²⁹ Joseph Kingori, T. 19248 (13. decembar 2007. godine); Johannes Rutten, dokazni predmet P02178, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 2125 (5. april 2000. godine).

¹⁰³⁰ Ljubisav Simić, dokazni predmet 4D00606, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 7612 (15. april 2004. godine); Ljubisav Simić, T. 27273 (23. oktobar 2008. godine).

¹⁰³¹ Robert Franken, T. 2511 (16. oktobar 2006. godine); Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 125; dokazni predmet ID00035, Dopis Akašija (Štab Zaštitnih snaga UN-a Zagreb) Ananu u vezi sa situacijom u Srebrenici, 12. juli 1995. godine, str. 2.

¹⁰³² Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 125.

¹⁰³³ Leendert van Duijn, T. 2299 (27. septembar 2006. godine).

¹⁰³⁴ Robert Franken, T. 2511 (16. oktobar 2006. godine).

sanitetski materijal i ukazivali prvu pomoć potpomognuti od strane Ljekara bez granica,¹⁰³⁵ ali vladala je nestašica sanitetskog materijala.¹⁰³⁶

312. U bazi Nizozemskog bataljona, vojnici Nizozemskog bataljona pokušavali su da umire bosanske Muslimane pošto je među njima povremeno izbijala panika.¹⁰³⁷ Zbog prisustva snaga bosanskih Srba ljudi se nisu usuđivali da napuste bazu i koristili su je i za vršenje nužde i za spavanje, a bilo je i porođaja.¹⁰³⁸ U bazi Nizozemskog bataljona najmanje jedna osoba izvršila je samoubistvo,¹⁰³⁹ a više ljudi je umrlo, od kojih neki od dehidriranosti.¹⁰⁴⁰

313. Raspoloženje tokom noći između 12. i 13. jula karakterisao je strah.¹⁰⁴¹ Pripadnici snaga bosanskih Srba kretali su se kroz masu i više puta odvodili ljude, bez obzira na njihovu starost, poslije čega bi se čuli povici, jauci, krici i rafali.¹⁰⁴² Neki od muškaraca, bosanskih Muslimana, koji su odvedeni nisu se vratili.¹⁰⁴³

314. Tokom noći odvođene su i žene i tada bi se takođe čuli krici.¹⁰⁴⁴ Jedan svjedok čuo je djecu kako plaču i vrište, a žene su vikale: “Pusti me”, “Nemoj,” “Daj, vrati”, “Ostavi”, što je doprinijelo atmosferi panike i straha.¹⁰⁴⁵

¹⁰³⁵ Eelco Koster, dokazni predmet P02187, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3397, 3401 (24. maj 2000. godine); Eelco Koster, T. 3060 (26. oktobar 2006. godine). V. takođe Ljubisav Simić, dokazni predmet 4D00606, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 7611–7612, 7629 (15. april 2004. godine).

¹⁰³⁶ Robert Franken, T. 2511 (16. oktobar 2006. godine); Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 125. V. takođe Ljubisav Simić, dokazni predmet 4D00606, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 7611–7612, 7629 (15. april 2004. godine); Zlatan Čelanović, T. 6676–6677 (31. januar 2007. godine).

¹⁰³⁷ Leendert van Duijn, T. 2299 (27. septembar 2006. godine).

¹⁰³⁸ Robert Franken, T. 2511 (16. oktobar 2006. godine). V. takođe Joseph Kingori, T.19273-19274 (14. decembar 2007. godine); dokazni predmet P00515, P00489, Izvještaj vojnih posmatrača UN-a, 13. juli 1995. godine.

¹⁰³⁹ Eelco Koster, T. 3095 (26. oktobar 2006. godine); svjedok PW-114, dokazni predmet P02188, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 1526 (28. mart 2000. godine); Paul Groenewegen, T.2985–2986 (25. oktobar 2006. godine); Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 146; Mirsada Malagić, dokazni predmet P02218, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 1959–1960 (3. april 2000. godine); Robert Franken, T. 2511 (16. oktobar 2006. godine); Leendert van Duijn, T. 2299 (27. septembar 2006. godine).

¹⁰⁴⁰ Robert Franken, T. 2511 (16. oktobar 2006. godine); svjedok PW-114, dokazni predmet P02188, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 1509 (28. mart 2000. godine); Joseph Kingori, T. 19273–19274 (14. decembar 2007. godine); dokazni predmeti P00515, P00489, Izvještaj vojnih posmatrača UN-a, 13. juli 1995. godine.

¹⁰⁴¹ Paul Groenewegen, dokazni predmet P02196, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1028 (10. juli 2003. godine).

¹⁰⁴² Ahmo Hasić, T. 1176-1177 (6. septembar 2006. godine); Hana Mehmedović, dokazni predmet P03244, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (17. juni 2000. godine), str. 2, 4; Šehra Ibišević, dokazni predmet P03235, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (21. juni 2000. godine), str. 5. V. takođe Mirsada Malagić, dokazni predmet P02218, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 1955–1959 (3. april 2000. godine); Hanifa Hafizović, dokazni predmet P03230, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (16. juni 2000. godine), str. 2–3.

¹⁰⁴³ Šehra Ibišević, dokazni predmet P03235, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (21. juni 2000. godine), str. 5; Hana Mehmedović, dokazni predmet P03244, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (17. juni 2000. godine), str. 2; Mirsada Malagić, dokazni predmet P02218, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 1955-1957 (3. april 2000. godine) (gdje se navodi da se njihove porodice od toga dana nisu ni vidjele ni čule s njima i da je među tim ljudima bio Ahmo Salihović, koji je bio jedan od komšija Mirsade Malagić i koji je naveden na spisku osoba čija su posmrtni ostaci ekshumirani iz grobnica vezanih za Srebrenicu, koje je sakupila i identifikovala Međunarodna komisija za nestala lica (dalje u tekstu: Spisak preminulih koji je 2009. godine sastavila Međunarodna komisija za nestala lica), i Bijao Fejzić, koji je u to vrijeme imao oko 17 godina, ali čije se ime ne pojavljuje na Spisku preminulih koji je 2009. godine sastavila Međunarodna komisija za nestala lica). V. dokazni predmet P04494 (povjerljivo).

¹⁰⁴⁴ Šehra Ibišević, dokazni predmet P03235, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (21. juni 2000. godine), str. 3; Behara Krdžić, dokazni predmet P03237, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (16. juni 2000. godine), str. 3; Hana Mehmedović, dokazni predmet P03244, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (17. juni 2000. godine), str. 2, 4.

315. Dok se spuštala noć, bosanski Muslimani su bili sve prestrašeniji, a Ahmo Hasić, bosanski Musliman koji je bio tamo, opisao je to kao da je bio “na ovom svijetu u paklu”.¹⁰⁴⁶ Drugi svjedoci opisali su tu noć na sljedeći način: “[T]u noć [...] je bilo [ubijanja, silovanja] stvarno, stvarno užasno [...]”, i “[k]ad čuješ da možda nekih 30.000 odjednom sve vrisne, to, to se opisati ne može”.¹⁰⁴⁷

6. Prevoz bosanskih Muslimana iz Potočara

(a) Ukrcavanje u autobuse i odvajanje muškaraca, bosanskih Muslimana, od njihovih porodica

316. U ranim ili kasnijim popodnevnim satima 12. jula, desetine autobusa i kamiona počelo je stizati u Potočare ispred baze Nizozemskog bataljona.¹⁰⁴⁸ Kada je započelo ukrcavanje u autobuse, Jević je stajao ispred baze Nizozemskog bataljona i, komunicirajući radio-vezom s Manetom,¹⁰⁴⁹ upućivao autobuse i kamione da se okrenu kako bi se ljudi mogli ukrcati.¹⁰⁵⁰ Mane, koji je predvodio Jahorinske regrute, zajedno s pripadnicima Vojne policije Bratunačke brigade, koordinirao je ukrcavanje bosanskih Muslimana u autobuse.¹⁰⁵¹ Pukovnik Lazar Aćimović, pomoćnik komandanta Drinskog korpusa za pozadinu, rekao je Frankenu da je on zadužen za prevoz.¹⁰⁵² Ljudi koji su ukrcavani u autobuse su većinom bili žene, djeca i starci, bosanski Muslimani.¹⁰⁵³

317. Kako bi spriječili agresiju i kontakt na obje strane, vojnici Nizozemskog bataljona pokušali su da trakom ograde slobodnu zonu između stanovnika, bosanskih Muslimana, i snaga bosanskih

¹⁰⁴⁵ Svjedok PW-118, dokazni predmet P02210, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 1254 (24. mart 2000. godine); svjedok PW-125, T. 3310–3311 (31. oktobar 2006. godine).

¹⁰⁴⁶ Ahmo Hasić, T. 1176-1177 (6. septembar 2006. godine); Mirsada Malagić, dokazni predmet P02218, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 1955 (3. april 2000. godine).

¹⁰⁴⁷ Svjedokinja PW-125, T. 3311 (31. oktobar 2006. godine); Eelco Koster, dokazni predmet P02187, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3398–3399 (24. maj 2000. godine) (gdje se ova situacija opisuje kao “nadrealna”).

¹⁰⁴⁸ Robert Franken, T. 2492 (16. oktobar 2006. godine); Pieter Boering, T. 2008 (22. septembar 2006. godine); Vincent Egbers, T. 2719 (18. oktobar 2006. godine); Leendert van Duijn, T. 2285 (27. septembar 2006. godine); Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 203; Dokazni predmet P00512, Štab vojnih posmatrača UN-a, Sektor za BiH-sjeveroistok, Dnevni izvještaj o stanju, 12. juli 1995.

¹⁰⁴⁹ Mendeljev Đurić, T. 10808–10809, 10816 (2. maj 2007. godine).

¹⁰⁵⁰ Svjedok PW-160, T. 8586, 8596–8598 (9. mart 2007. godine); dokazni predmet PIC00073, Snimak Potočara iz vazduha s oznakama koje je unio svjedok PW-160.

¹⁰⁵¹ Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 210; Leendert van Duijn, T. 2290, 2300–2301 (27. septembar 2006. godine). Ali v. Mendeljev Đurić, T. 10810–10812 (2. maj 2007. godine), T. 10898 (3. maj 2007. godine) (gdje je izjavio da su oni usmjeravali ljude prema autobusima zajedno s Nizozemskim bataljonom, ali da “[n]ije bilo [njegovu] da [osigura] bezbjedno ukrcavanje, [...] nego da obezbijed[i] bezbjednost na prostoru gdje se oni nalaze. Ali, s ukrcavanjem i transportom [on] nije imao ništa.”). Pretresno vijeće, na osnovu svih dokaza koji su mu predloženi, konstatuje da su Mane i Jahorinski regruti pomagali prilikom ukrcavanja bosanskih Muslimana u autobuse. Zbog toga što je on umanjivao svoju ulogu u tome, Pretresno vijeće konstatuje da Đurić nije vjerodostojan po tom pitanju.

¹⁰⁵² Robert Franken, T. 2492 (16. oktobar 2006. godine). V. takođe Joseph Kingori, T. 19274–19275 (14. decembar 2007. godine); dokazni predmeti P00515, P00489, Izvještaj vojnih posmatrača UN-a, 13. juli 1995.; Dragoslav Trišić, T. 27058, 27066, 27092 (20. oktobar 2008. godine).

¹⁰⁵³ Paul Groenewegen, dokazni predmet P02196, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1026 (10. juli 2003. godine); Robert Franken, T. 2496–2497 (16. oktobar 2006. godine); Mendeljev Đurić, T. 10897 (3. maj 2007. godine); Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 203.

Srba.¹⁰⁵⁴ Rano popodne 12. jula, **Borovčanin** je bio unutar te trakom ograđene zone.¹⁰⁵⁵ Vojnici Nizozemskog bataljona pokušavali su da se rasporede kao ljudski kordon, u vrstu, između stanovnika, bosanskih Muslimana, na jednoj strani, i snaga bosanskih Srba, od kojih su neki bili s psima,¹⁰⁵⁶ i autobusa na drugoj.¹⁰⁵⁷ Radi lakše kontrole mase koja se kretala prema autobusima, vojnici Nizozemskog bataljona na smjenu su propuštali male grupe bosanskih Muslimana.¹⁰⁵⁸

318. U jednom trenutku, Mladić, koji je takođe bio na tom području, krenuo je prema okupljenim bosanskim Muslimanima i rekao im da budu strpljivi, da svako ko želi može ostati i da će svako ko želi da bude prebačen u Kladanj ili bilo gdje drugo biti prebačen, i da se mogu osjećati bezbjedno.¹⁰⁵⁹ Mladić je takođe izjavio da se prvenstvo ukrcavanja u autobuse daje ženama i djeci u odnosu na muškarce.¹⁰⁶⁰ Međutim, otprilike u to vrijeme, presretnut je jedan razgovor u kom je on rekao da je “to [...] kapituliralo sve i predalo se, i evakuisaćemo sve, ko hoće i ko neće.”¹⁰⁶¹

319. Ubrzo nakon što su stigli prvi autobusi i kamioni, snage bosanskih Srba, uključujući neke Jahorinske regrute na čelu s Manetom,¹⁰⁶² i Vojnu policiju Bratunačke brigade, pod nadzorom Momira Nikolića, počele su odvajati muškarce, bosanske Muslimane, od njihovih porodica i nisu im dopustile da se ukrcaju u autobuse.¹⁰⁶³ Odvojeni muškarci bili su stari od 15 do 65 godina.¹⁰⁶⁴

¹⁰⁵⁴ Paul Groenewegen, dokazni predmet P02196, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1024–1025 (10. juli 2003. godine); Paul Groenewegen, T. 2967–2968 (25. oktobar 2006. godine); dokazni predmet P02853, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Borovčaninom, 11. i 12. mart 2002. godine, p. 13; dokazni predmet P02852, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Borovčaninom, 20. februar 2002. godine, str. 67–68; svjedokinja PW-125, T. 3312 (31. oktobar 2006. godine).

¹⁰⁵⁵ Dokazni predmet P04536, Snimak iz Potočara-Video-snimak ulaska srpskih snaga u Potočare 12. jula 1995. godine, 00:16:35–00:17:17, p. 8 (transkript); dokazni predmet P02852, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Borovčaninom, 20. februar 2002. godine, str. 69; dokazni predmet P02853, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Borovčaninom, 11. i 12. mart 2002. godine, str. 13, 143.

¹⁰⁵⁶ Paul Groenewegen, dokazni predmet P02196, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1024–1025 (10. juli 2003. godine); Paul Groenewegen, T. 2975 (25. oktobar 2006. godine); dokazni predmet P04536, Snimak iz Potočara-Video-snimak ulaska srpskih snaga u Potočare 12. jula 1995. godine, 00:18:10–00:19:00, str. 9 (transkript). V. takođe Eelco Koster, T. 3052–3053 (26. oktobar 2006. godine).

¹⁰⁵⁷ Leendert van Duijn, T. 2274, 2285–2286, T. 2291 (27. septembar 2006. godine). V. takođe Paul Groenewegen, T. 2981 (25. oktobar 2006. godine); svjedokinja PW-126, T. 3630–3631, 3638–3639 (6. novembar 2006. godine).

¹⁰⁵⁸ Leendert van Duijn, T. 2286 (27. septembar 2006. godine); Mendeljev Đurić, T. 10809–10812 (2. maj 2007. godine), T. 10898 (3. maj 2007. godine); svjedok PW-160, T. 8679 (12. mart 2007. godine).

¹⁰⁵⁹ Mile Janjić, dokazni predmet. P02963, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 9772 (24. maj 2004. godine); svjedok PW-160, T. 8581 (9. mart 2007. godine), T. 8720 (13. mart 2007. godine), T. 8721–8722 (djelimično zatvorena sjednica) (13. mart 2007. godine); Mendeljev Đurić, T. 10809 (2. maj 2007. godine); dokazni predmet P02047, Video-snimak prikazan na suđenju u vezi sa Srebrenicom, 01:58:57–01:59:00, 02:02:33–02:02:54; dokazni predmet P02048, Video-snimak prikazan na suđenju u vezi sa Srebrenicom, str. 55–56.

¹⁰⁶⁰ Mile Janjić, dokazni predmet P02963, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 9772 (24. maj 2004. godine); dokazni predmet P02047, Video-snimak prikazan na suđenju u vezi sa Srebrenicom, 01:59:04–01:59:08, 01:59:19–01:59:21; dokazni predmet P02048, Video-snimak prikazan na suđenju u vezi sa Srebrenicom, str. 55.

¹⁰⁶¹ Dokazni predmet P01113a, Presretnuti razgovor, 12. juli 1995. godine, 12:50 sati.

¹⁰⁶² Leendert van Duijn, T. 2290, 2300–2301 (27. septembar 2006. godine); Mile Janjić, dokazni predmet P02963, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 9779–9780 (24. maj 2004. godine); Mile Janjić, T. 17938–17941 (20. novembar 2007. godine).

¹⁰⁶³ Leendert van Duijn, T. 2286 (27. septembar 2006. godine), T. 2317 (28. septembar 2006. godine); Joseph Kingori, T. 19251–19252 (13. decembar 2007. godine); Mile Janjić, T. 17937–17938 (20. novembar 2007. godine); svjedok PW-100, T. 14818–14819 (5. septembar 2007. godine). Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 2, Momir Nikolić, T. 33012 (22. april 2009. godine). Ali v. Mendeljev Đurić, T. 10811, 10816–10817, 10838, 10862–10863, 10872 (2. maj 2007. godine) (gdje on negira svoju ulogu, odnosno ulogu Jahorinskih regruta u odvajanju muškaraca); Mile Janjić, T. 18015, 18017–18019, 18021 (21. novembar 2007. godine) (gdje se navodi da Vojna policija

Odvajanje je izazvalo veliku uznemirenost i zabrinutost među stanovnicima, bosanskim Muslimanima.¹⁰⁶⁵

320. Kako su odvajanja nastavljena, pripadnici snaga bosanskih Srba povremeno su upotrebljavali silu i gurali ljude u prenatrpane autobuse i kamione.¹⁰⁶⁶ Kada je Van Duijn, oficir Nizozemskog bataljona, vidio ta odvajanja upitao je Maneta, koji mu se predstavio kao "lokalni komandant srpskih snaga", zašto odvajaju muškarce.¹⁰⁶⁷ Mane je odgovorio da oni imaju spisak ratnih zločinaca i žele provjeriti muškarce, bosanske Muslimane.¹⁰⁶⁸ Van Duijn je Manetu iznosio prigovore kad god bi dječaci ili muškarci koji su bili isuviše stari da budu vojnici bili odvajani od svojih porodica i, u svim tim prilikama, dječaci ili muškarci su propuštani i pridruživali su se svojim porodicama na autobusima koji su napuštali Potočare.¹⁰⁶⁹ Među nekim od muškaraca koji su odvajani bili su invalidi i ljudi koji su hodali sa štapovima.¹⁰⁷⁰

321. Prevoz i odvajanje trajali su do 12. jula uveče.¹⁰⁷¹ Mane je rekao Van Duijnu da će tokom noći prekinuti i da će se vratiti sljedećeg dana u 08:30 sati da nastave prevoz.¹⁰⁷² Prije nego što su otišli, Jević je izvršio prozivku Jahorinskih regruta.¹⁰⁷³ Jević je iste večeri o tome podnio izvještaj **Borovčaninu** u policijskoj stanici u Bratuncu, a **Borovčanin** mu je rekao da će s "evakuacijom" nastaviti sljedećeg dana.¹⁰⁷⁴

Bratunačke brigade nije učestvovala u odvajanju bosanskih Muslimana 12. i 13. jula). Imajući u vidu sve dokaze koji su mu predloženi, Pretresno vijeće konstatuje da su Mane i pripadnici 1. čete Jahorinskih regruta takođe učestvovali u odvajanju muškaraca, bosanskih Muslimana. Pretresno vijeće konstatuje da svjedočenja Đurića i Janjića u vezi s tim pitanjem nisu vjerodostojna.

¹⁰⁶⁴ Joseph Kingori, T. 19251, 19254–19255 (13. decembar 2007. godine); Mile Janjić, dokazni predmet P02963, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 9829–9831 (25. maj 2004. godine); Leendert van Duijn, T. 2289, 2291 (27. septembar 2006. godine), T. 2347 (28. septembar 2006. godine); Paul Groenewegen, T. 3001–3002 (25. oktobar 2006. godine); Peter Boering T. 2012 (22. septembar 2006. godine). V. svjedok PW-110, T. 632–633 (djelimično zatvorena sjednica) (24. avgust 2006. godine); Ahmo Hasić, T. 1173 (6. septembar 2006. godine); svjedok PW-105, T. 7744 (djelimično zatvorena sjednica) (26. februar 2007. godine); svjedok PW-106, T. 3927, 3968 (djelimično zatvorena sjednica) (15. novembar 2006. godine); svjedok PW-107, T. 4113 (17. novembar 2006. godine); dokazni predmet P03522 (povjerljivo).

¹⁰⁶⁵ Joseph Kingori, T. 19251–19252, 19256–19257 (13. decembar 2007. godine); Mile Janjić, dokazni predmet P02963, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 9786 (24. maj 2004. godine). V. takođe Paul Groenewegen, T. 2968–2969 (25. oktobar 2006. godine).

¹⁰⁶⁶ Robert Franken, T. 2651–2652 (18. oktobar 2006. godine); svjedok PW-160, T. 8589–8590 (djelimično zatvorena sjednica) (9. mart 2007. godine); Joseph Kingori, T. 19255–19256 (13. decembar 2007. godine); Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 3.

¹⁰⁶⁷ Leendert van Duijn, T. 2287 (27. septembar 2006. godine).

¹⁰⁶⁸ Leendert van Duijn, T. 2287 (27. septembar 2006. godine), T. 2346 (28. septembar 2006. godine); Mile Janjić, T. 18036 (21. novembar 2007. godine); dokazni predmet 4D00015, Spisak ratnih zločinaca poznatih Komandi Bratunačke brigade, 12. juli 1995. godine; dokazni predmet P02853, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Borovčaninom, 11. i 12. mart 2002. godine, str. 10–11, 21. Ali v. Mendeljev Đurić, T. 10883–10884 (3. maj 2007. godine). V. takođe Johannes Rutten, T. 4853–4855 (30. novembar 2006. godine); Joseph Kingori, T. 19283 (14. decembar 2007. godine).

¹⁰⁶⁹ Leendert van Duijn, T. 2289, 2291 (27. septembar 2006. godine), T. 2347 (28. septembar 2006. godine).

¹⁰⁷⁰ Svjedok PW-169, T. 17313 (1. novembar 2007. godine).

¹⁰⁷¹ Leendert van Duijn, T. 2295–2296 (27. septembar 2006. godine); Eelco Koster, T. 3025–3026 (25. oktobar 2006. godine); svjedok PW-160, T. 8607 (9. mart 2007. godine).

¹⁰⁷² Leendert van Duijn, T. 2295–2296 (27. septembar 2006. godine).

¹⁰⁷³ Svjedok PW-100, T. 14821 (5. septembar 2007. godine); Leendert van Duijn, T. 2297–2298 (27. septembar 2006. godine). Prozivka je obavljena na putu između kuće sa travnjakom i "bijeće kuće", gdje je vršeno odvajanje muškaraca. *Ibid.* Pretresno vijeće konstatuje da je prozivka snaga bosanskih Srba koju je pomenuo Van Duijn bila prozivka Jahorinskih regruta.

¹⁰⁷⁴ Svjedok PW-160, T. 8607–8608 (9. mart 2007. godine).

322. Dok su odvajanje i prevoz bosanskih Muslimana bili u toku, Mladić je neprestano išao po tom području.¹⁰⁷⁵ Radislav Janković je takođe bio prisutan u Potočarima.¹⁰⁷⁶ Mile Janjić, pripadnik Vojne policije Bratunačke brigade, zajedno s drugim pripadnicima Vojne policije Bratunačke brigade i jednim pripadnikom MUP-a, pomagao je Jankoviću u prebrojavanju bosanskih Muslimana koji su se ukrcavali u autobuse.¹⁰⁷⁷

323. Autobusi su počeli da stižu već od 06:00 sati 13. jula 1995. godine;¹⁰⁷⁸ vojnici Nizozemskog bataljona započeli su sa prevozom bosanskih Muslimana prije dolaska snaga bosanskih Srba, kako bi zadržali muškarce, bosanske Muslimane, s njihovim porodicama i omogućili njihovo ukrcavanje u autobuse.¹⁰⁷⁹ Kada su se pripadnici snaga bosanskih Srba vratili, otprilike dva sata kasnije, muškarci, bosanski Muslimani, ponovo su odvojeni od svojih porodica.¹⁰⁸⁰ Mane je ponovo predvodio pripadnike snaga bosanskih Srba koji su usmjeravali ljude u autobuse i odvajali muškarce od njihovih porodica.¹⁰⁸¹ Momir Nikolić, zajedno s pukovnikom Vukovićem, oficijom za vezu Skelanske brigade s Nizozemskim bataljonom,¹⁰⁸² imao je spisak navodnih ratnih zločinaca i provjeravao identitet muškaraca, bosanskih Muslimana, u bazi Nizozemskog bataljona.¹⁰⁸³

324. Tog jutra, Momir Nikolić je ponovo naredio Janjiću i drugim vojnim policajcima Bratunačke brigade, koji su 12. jula već bili u Potočarima, da se vrate tamo kako bi nastavili obavljati iste zadatke koje su obavljali i dan ranije.¹⁰⁸⁴ Janjić je zatekao iste ljude koji su tamo bili 12. jula, uključujući Radislava Jankovića i pripadnike SBP-a.¹⁰⁸⁵ Ukrcavanje u autobuse završeno je

¹⁰⁷⁵ Mendeljev Đurić, T. 10809 (2. maj 2007. godine), T. 10900–10901 (3. maj 2007. godine); Leendert van Duijn, T. 2292 (27. septembar 2006. godine); Mile Janjić, dokazni predmet P02963, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 9771–9772 (24. maj 2004. godine); dokazni predmet P02853, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Borovčaninom, 11. i 12. mart 2002. godine, str. 13, 144–145; dokazni predmet P02047, Video-snimak prikazan na suđenju u vezi sa Srebrenicom, 1:58:10–2:02:56 (gdje je prikazan Mladić kako hoda okolo i razgovara s tamo okupljenim bosanskim Muslimanima).

¹⁰⁷⁶ Leendert van Duijn, T. 2280–2281, 2283 (27. septembar 2006. godine); Mile Janjić, dokazni predmet P02963, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 9770 (24. maj 2004. godine); Robert Franken, T. 2493 (16. oktobar 2006. godine), T. 2597–2598 (17. oktobar 2006. godine); Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 5.

¹⁰⁷⁷ Mile Janjić, dokazni predmet P02963, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 9767–9770, 9773–9778 (24. maj 2004. godine), BT. 9840–9846 (25. maj 2004. godine); Mile Janjić, T. 17943, 17946–17948 (20. novembar 2007. godine), T. 18011–18012 (21. novembar 2007. godine); svjedokinja PW-126, T. 3602 (6. novembar 2006. godine).

¹⁰⁷⁸ Leendert van Duijn, T. 2298–2300 (27. septembar 2006. godine); dokazni predmet P02196, Paul Groenewegen, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1028 (10. juli 2003. godine).

¹⁰⁷⁹ Leendert van Duijn, T. 2300 (27. septembar 2006. godine), T. 2318–2319 (28. septembar 2006. godine); Mendeljev Đurić, T. 10815, 10870–10871 (2. maj 2007. godine).

¹⁰⁸⁰ Leendert van Duijn, T. 2300–2301 (27. septembar 2006. godine); dokazni predmet P02196, Paul Groenewegen, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1030–1031 (10. juli 2003. godine). V. takođe Mile Janjić, dokazni predmet P02963, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 9792–9793 (24. maj 2004. godine).

¹⁰⁸¹ Leendert van Duijn, T. 2290, 2300–2301 (27. septembar 2006. godine); Mile Janjić, T. 17938–17941 (20. novembar 2007. godine).

¹⁰⁸² Momir Nikolić, T. 33269–33270 (27. april 2009. godine).

¹⁰⁸³ Joseph Kingori, T. 19270 (14. decembar 2007. godine) (gdje je takođe izjavio da je s Momiom Nikolićem i Vukovićem bio i pukovnik Drcić), T. 19450–19451 (11. januar 2008. godine); dokazni predmet 4D00015, Spisak ratnih zločinaca poznatih Komandi Bratunačke brigade, 12. juli 1995. godine; Johannes Rutten, T. 4853, 4898–4899 (30. novembar 2006. godine).

¹⁰⁸⁴ Mile Janjić, dokazni predmet P02963, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 9793–9795, 9797–9798 (24. maj 2004. godine); Mile Janjić, T. 18015–18016 (21. novembar 2007. godine).

¹⁰⁸⁵ Mile Janjić, dokazni predmet P02963, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 9794–9795, 9797 (24. maj 2004. godine); Mile Janjić, T. 18015–18016 (21. novembar 2007. godine).

kasno popodne, neposredno prije sumraka.¹⁰⁸⁶ Dok su ukrcavani posljednji autobusi, Janković je naredio Janjiću da ode u Srebrenicu kako bi provjerio da li je tamo ostao iko od bosanskih Muslimana.¹⁰⁸⁷ Jasno je da su snage bosanskih Srba željele biti sigurne da tamo više nije ostao niko od bosanskih Muslimana.¹⁰⁸⁸

(b) Zatočavanje muškaraca, bosanskih Muslimana, u "bijeloj kući"

325. I 12. i 13. jula 1995. godine, muškarci, bosanski Muslimani, koji su odvojeni od svojih porodica, bili su zatočeni u obližnjim kućama; jedna od njih bila je jedna bijela kuća (dalje u tekstu: "bijela kuća").¹⁰⁸⁹ "Bijela kuća" nalazila se na oko 150 metara ispred glavnog ulaza u bazu Nizozemskog bataljona u pravcu Bratunca, na oko 15 do 20 metara od glavnog puta, i bila je pod stražom snaga bosanskih Srba.¹⁰⁹⁰

326. Franken je 12. jula primio izvještaje o maltretiranju muškaraca, bosanskih Muslimana, koji su držani u "bijeloj kući".¹⁰⁹¹ On je tokom popodneva poslao na lice mjesta patrole, ali im snage bosanskih Srba nisu dozvolile da uđu u "bijelu kuću".¹⁰⁹² Franken se žalio Radislavu Jankoviću, koji mu je odgovorio da su ti muškarci ratni zarobljenici i da će on preduzeti mjere da spriječi bilo kakvo maltretiranje.¹⁰⁹³ Međutim, tokom čitavog dana, Franken je i dalje primao uznemirujuće izvještaje.¹⁰⁹⁴

327. Da bi "zaštitio" muškarce, bosanske Muslimane, koji su još bili u bazi Nizozemskog bataljona, Franken ih je popisao na jednom spisku.¹⁰⁹⁵ U nadi da će odvratiti snage bosanskih Srba od maltretiranja zatočenih muškaraca, bosanskih Muslimana, Franken je obavijestio Radislava Jankovića o tom spisku i o tome da imena muškaraca na spisku nisu poznata samo u okviru UN-a,

¹⁰⁸⁶ Mile Janjić, dokazni predmet P02963, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 9798 (24. maj 2004. godine).

¹⁰⁸⁷ *Ibid.*, BT. 9799–9800 (24. maj 2004. godine).

¹⁰⁸⁸ Joseph Kingori, T. 19441–19442 (11. januar 2008. godine).

¹⁰⁸⁹ Johannes Rutten, dokazni predmet P02178, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 2129–2130 (5. april 2000. godine); Johannes Rutten T. 4815–4816 (29. novembar 2006. godine), T. 4855 (30. novembar 2006. godine); dokazni predmet PIC00052, Snimak iz vazduha s oznakama koje je unio Rutten; Pieter Boering, T. 2012, 2015, 2017–2018 (22. septembar 2006. godine), dokazni predmet P01535, Fotografija "bijele kuće"; Mile Janjić, dokazni predmet P02963, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 9782–9783 (24. maj 2004. godine); Mile Janjić, T. 18006–18007 (20. novembar 2007. godine).

¹⁰⁹⁰ Pieter Boering, T. 2012 (22. septembar 2006. godine); Vincent Egbers, T. 2749–2750 (19. oktobar 2006. godine); Joseph Kingori, T. 19455 (11. januar 2008. godine); svjedok PW-169, T. 17310–17312 (1. novembar 2007. godine); Robert Franken, T. 2497 (16. oktobar 2006. godine); Ahmo Hasić, T. 1235–1236 (6. septembar 2006. godine).

¹⁰⁹¹ Robert Franken, T. 2498–2500 (16. oktobar 2006. godine); Johannes Rutten, dokazni predmet P02178, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 2134 (5. april 2000. godine); Momir Nikolić, T. 32989–32990 (22. april 2009. godine). Ali v. Ahmo Hasić, T. 1178–1179 (6. septembar 2006. godine), 1252–1253 (7. septembar 2006. godine); Johannes Rutten, dokazni predmet P02178, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 2134 (5. april 2000. godine); Johannes Rutten T. 4857–4858, (30. novembar 2006. godine).

¹⁰⁹² Robert Franken, T. 2499 (16. oktobar 2006. godine).

¹⁰⁹³ Robert Franken, T. 2499 (16. oktobar 2006. godine).

¹⁰⁹⁴ *Ibid.*, T. 2499–2500 (16. oktobar 2006. godine).

¹⁰⁹⁵ *Ibid.*, T. 2500–2503 (16. oktobar 2006. godine); Eelco Koster, dokazni predmet P02187, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3423–3424 (24. maj 2000. godine).

nego da su takođe poslata nizozemskoj Vladi.¹⁰⁹⁶ Učinjeni su pokušaji da se popišu i muškarci, bosanski Muslimani, ispred baze Nizozemskog bataljona, ali zbog zastrašivanja od strane snaga bosanskih Srba, to nije moglo biti učinjeno.¹⁰⁹⁷

328. Poslije podne 12. jula, Boering je vidio pripadnike snaga bosanskih Srba, koje je predvodio Mladićev tjelohranitelj, kako odlaze iza "bijeke kuće".¹⁰⁹⁸ Drugi pripadnici snaga bosanskih Srba sa psima spriječili su Boeringa da ih slijedi.¹⁰⁹⁹ On je kasnije čuo hici.¹¹⁰⁰ Dana 13. jula, Kingori, vojni posmatrač UN-a, otišao je u "bijelu kuću", pokušavajući da istraži izvještaje Nizozemskog bataljona o tim incidentima.¹¹⁰¹ Međutim, snage bosanskih Srba spriječile su ga u tome.¹¹⁰² Pored toga, on je takođe vidio kako jednog čovjeka, bosanskog Muslimana, odvođe iza "bijeke kuće", a zatim je čuo paljbu iz vatrenog oružja, ali je od njega pod prijetnjom zatraženo da napusti to područje.¹¹⁰³

329. Dana 13. jula, "bijela kuća" bila je prepuna muškaraca, bosanskih Muslimana, uključujući neke koji su sjedili ispred nje.¹¹⁰⁴ Prednji balkon na lijevoj strani takođe je bio pun.¹¹⁰⁵ Pripadnici Nizozemskog bataljona procijenili su da je u "bijeloj kući" i na njenom balkonu bilo otprilike 300-400 ljudi, bosanskih Muslimana.¹¹⁰⁶ Tog popodneva, **Borovčanin** je stajao sa Van Duijnom, Kingorijem i Mikijem, prevodiocem, ispred "bijeke kuće" pred kojom su na gomili bile naslagane stvari zatočenih muškaraca, bosanskih Muslimana.¹¹⁰⁷

330. Zatočenim ljudima, bosanskim Muslimanima, nisu bili obezbijeđeni nikakva hrana, voda ili sanitarni objekti.¹¹⁰⁸ Kingori se žalio Mladiću na uslove i prenatrpanost muškaraca, bosanskih

¹⁰⁹⁶ Robert Franken, T. 2503 (16. oktobar 2006. godine).

¹⁰⁹⁷ *Ibid.*, T. 2502 (16. oktobar 2006. godine).

¹⁰⁹⁸ Pieter Boering, T. 2013, 2015–2016 (22. septembar 2006. godine).

¹⁰⁹⁹ *Ibid.*, T. 2013 (22. septembar 2006. godine).

¹¹⁰⁰ *Ibid.*, T. 2013, 2016 (22. septembar 2006. godine). Pretresno vijeće napominje da taj incident nije nikome stavljen na teret u Optužnici, a da se ono takođe nije uvjerilo da su iza "bijeke kuće" ispaljeni hici.

¹¹⁰¹ Joseph Kingori, T. 19267–19268, 19271–19272 (14. decembar 2007. godine) V. takođe dokazni predmet P00514, P00488, Ažurirani izvještaj o stanju, 13. juli 1995. godine; dokazni predmet PIC00181, Dokument u vezi s posljedicama pada Srebrenice iz Štaba UNPROFOR-a u Sarajevu, Kabinet general-potpukovnika Ruperta Smitha, 13. juli 1995. godine, str. 2.

¹¹⁰² Joseph Kingori, T. 19267 (14. decembar 2007. godine).

¹¹⁰³ *Ibid.*

¹¹⁰⁴ Leendert van Duijn, T. 2303 (27. septembar 2006. godine); Joseph Kingori, T. 19249 (13. decembar 2007. godine); Johannes Rutten, dokazni predmet P02178, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 2135 (5. april 2000. godine).

¹¹⁰⁵ Johannes Rutten, T. 4971 (4. decembar 2006. godine); Zoran Petrović, T. 18770–18771 (5. decembar 2007. godine); dokazni predmet P02011, Video-snimak koji je napravio novinar Zoran Petrović, verzija Studija B, koja sadrži dve scene koje nisu na prvobitnom video-snimku (V000-0550), 00:07:28–00:07:34.

¹¹⁰⁶ Johannes Rutten, dokazni predmet P02178, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 2150 (5. april 2000. godine); Johannes Rutten, T. 5216 (7. decembar 2006. godine); dokazni predmet 1DIC00058, Fotografija "bijeke kuće" s oznakama koje je unio Rutten; Paul Groenewegen, dokazni predmet P02196, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1031 (10. juli 2003. godine); Paul Groenewegen, T. 2973, 3015–3016 (25. oktobar 2006. godine).

¹¹⁰⁷ Dokazni predmet P02047, Video-snimak prikazan na sudenju u vezi sa Srebrenicom, 02:29:45–02:30:00; Joseph Kingori, T. 19292 (14. decembar 2007. godine). V. takođe dokazni predmet P02853, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Borovčaninom, 11. i 12. mart 2002. godine, str. 85, 125–127; Leendert van Duijn, T. 2301 (27. septembar 2006. godine).

¹¹⁰⁸ Joseph Kingori, T. 19291 (14. decembar 2007. godine); svjedok PW-169, T. 17311 (1. novembar 2007. godine).

Muslimana, zatočenih u "bijeloj kući", ali ga je Mladić ignorisao.¹¹⁰⁹ Mladić je takođe zabranio Kingoriju ulaz u "bijelu kuću".¹¹¹⁰ I Egbers i Rutten, oficiri Nizozemskog bataljona koji su uspjeli da odu u "bijelu kuću" ujutro i poslije podne 13. jula, zabilježili su da su muškarci, bosanski Muslimani, izgledali veoma uplašeni.¹¹¹¹ Neke ljude koji su tamo bili zatočeni ispitivali su pripadnici snaga bosanskih Srba.¹¹¹²

331. Oba ta dana prije ulaska u "bijelu kuću" muškarci, bosanski Muslimani, morali su da ostave napolju sve lične stvari, uključujući lične karte i pasoše.¹¹¹³ Dana 13. jula, kada je Van Duijn podsjetio Maneta na razlog koji mu je prethodnog dana naveo za odvajanje muškaraca, bosanskih Muslimana - traganje za ratnim zločincima - i na činjenicu da su tim ljudima bili potrebni pasoši kako bi dokazali svoj identitet, Mane se nasmijao i rekao Van Duijnu da im više neće biti potrebni pasoši.¹¹¹⁴ Stvari muškaraca, bosanskih Muslimana, kasnije su spaljene nakon što su oni 13. jula odvezeni iz Potočara.¹¹¹⁵ Većina ljudi koji su odvojeni u Potočarima 12. i 13. jula 1995. godine od tada više nije živa viđena.¹¹¹⁶

(c) Prevoz žena, djece i staraca, bosanskih Muslimana, na teritoriju pod kontrolom ABiH

332. Dana 12. i 13. jula 1995. godine, žene, djeca i starci, bosanski Muslimani, prevezeni su iz Potočara autobusima i kamionima na teritoriju pod kontrolom ABiH blizu Kladnja.¹¹¹⁷ U pratnji

¹¹⁰⁹ Joseph Kingori, T. 19249–19250 (13. decembar 2007. godine); T. 19293 (14. decembar 2007. godine); dokazni predmet P02047, Video-snimak prikazan na suđenju u vezi sa Srebrenicom, 02:30: 46.6 (gdje je prikazana "bijela kuća" koju je Kingori identifikovao kao mjesto "gdje su satjerani svi muškarci").

¹¹¹⁰ Joseph Kingori, T. 19250–19251 (13. decembar 2007. godine).

¹¹¹¹ Johannes Rutten, dokazni predmet P02178, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 2150 (5. april 2000. godine); Vincent Egbers, T. 2751–2752 (19. oktobar 2006. godine), T. 2887 (20. oktobar 2006. godine). V. takođe Leendert van Duijn, T. 2303–2304 (27. septembar 2006. godine).

¹¹¹² Robert Franken, T. 2497 (16. oktobar 2006. godine); svjedok PW-114, dokazni predmet P02188, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 1512 (28. mart 2000. godine); Johannes Rutten, dokazni predmet P02178, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 2134 (5. april 2000. godine); svjedok PW-100, T. 14818–14819 (5. septembar 2007. godine).

¹¹¹³ Robert Franken, T. 2497 (16. oktobar 2006. godine); Eelco Koster, dokazni predmet P02187, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3408–3409 (24. maj 2000. godine); Joseph Kingori, T. 19251, 19256 (13. decembar 2007. godine), T. 19454 (11. januar 2008. godine); Johannes Rutten, dokazni predmet P02178, KT. 2132, 2134, 2195 (5. april 2000. godine); Johannes Rutten, T. 4893 (30. novembar 2006. godine); Pieter Boering, T. 2018–2019 (22. septembar 2006. godine); Leendert van Duijn, T. 2303–2304 (27. septembar 2006. godine); Momir Nikolić, T. 32989 (22. april 2009. godine); Mile Janjić, dokazni predmet P02963, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 9783 (24. maj 2004. godine), BT. 9832 (25. maj 2004. godine).

¹¹¹⁴ Leendert van Duijn, T. 2304 (27. septembar 2006. godine).

¹¹¹⁵ Robert Franken, T. 2512–2513 (16. oktobar 2006. godine) (gdje je izjavio da dokazni predmet P01897, "fotografija", prikazuje kako gori gomila stvari kod "bijele kuće"); svjedok PW-114, dokazni predmet P02188, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 1512–1513 (28. mart 2000. godine), T. 1541–1542 (29. mart 2000. godine); dokazni predmet P02194, Fotografija na kojoj se vidi kako gore stvari.

¹¹¹⁶ Hanifa Hafizović, dokazni predmet P03230, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (16. juni 2000. godine), str. 1, 3, 5; Nura Efendić, dokazni predmet P03238, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (21. juni 2000. godine), str. 2–4; Behara Krdžić, dokazni predmet P03237, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (16. juni 2000. godine), str. 2–3. Na primjer, Kasim Hafizović i Senahid Hafizović, koje su identifikovale Hanifa Hafizović i Nura Efendić, i čija se imena pojavljuju na Spisku preminulih koji je 2009. godine sastavio MKNL; Meho (Meša) Efendić koga su identifikovale Nura Efendić i Hanifa Hafizović i čije se ime pojavljuje na spisku preminulih koji je 2009. godine sastavio MKNL; i Nazif Krdžić, koga je identifikovala Behara Krdžić, i čije se ime pojavljuje na Spisku preminulih koji je 2009. godine sastavio MKNL. V. dokazni predmet P04494 (povjerljivo).

¹¹¹⁷ Nura Efendić, dokazni predmet P03238, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (21. juni 2000. godine), str. 2, 4; Šehra Ibišević, dokazni predmet P03235, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (21. juni 2000. godine), str. 5; Samila Salčinović,

svakog konvoja bili su pripadnici Vojne policije Bratunačke brigade ili pripadnici SBP-a.¹¹¹⁸ Autobusi i kamioni prolazili su kroz Bratunac, prema Konjević Polju i Vlasenici, a mnogi od njih zaustavljali su se kod sela Tišća na putu za Kladanj.¹¹¹⁹

333. Vojnici Nizozemskog bataljona pokušali su da prate autobuse i pratnja prvog konvoja 12. jula, na čijem je čelu bio Kosorić, načelnik za obavještajne poslove Drinskog korpusa, zapravo je uspjela.¹¹²⁰ Kasniji pokušaji Nizozemskog bataljona da ide u pratnji autobusa 12. jula propali su zbog toga što su džipove Nizozemskog bataljona oteli pripadnici snaga bosanskih Srba.¹¹²¹ Oni su oteli njihova vozila, njihovo oružje, njihove pancirne prsluke, municiju i opremu koju su pripadnici Nizozemskog bataljona imali u džipovima.¹¹²² Snage bosanskih Srba zaplijenile su u to vrijeme otprilike 16 vozila UN-a.¹¹²³

334. U više navrata vozila kojima su prevoženi žene, djeca i starci, bosanski Muslimani, zaustavile su snage bosanskih Srba koje su provjeravale da li unutra ima muškaraca, prijetile im i od žena tražile novac.¹¹²⁴

335. Po dolasku u Tišću pripadnici VRS-a usmjeravali su žene, djecu i starce u pravcu Kladnja.¹¹²⁵ Oni su nastavljali pješke prema teritoriji pod kontrolom ABiH, a kasnije su se ukrcali u autobuse koji su ih odvezli u Dubrave, u okolini Tuzle.¹¹²⁶ Major Sarkić, oficir za vezu Miličke brigade, koji je bio zadužen za te vojnike VRS-a, zatražio je od Boeringa, oficira Nizozemskog bataljona koji je bio u pratnji prvog konvoja 12. jula, da prati bosanske Muslimane dok su pješke

dokazni predmet P03233, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (18. juni 2000. godine), str. 1; Pieter Boering, T. 2010, 2015 (22. septembar 2006. godine).

¹¹¹⁸ Mile Janjić, T. 17934–17935 (20. novembar 2007. godine), T. 18016–18017 (21. novembar 2007. godine); Martijn Anne Mulder, dokazni predmet P02199, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (24. i 25. oktobar 1995. godine i 12. maj 2000. godine), str. 3 (24. i 25. oktobar 1995. godine); dokazni predmet P01133a (povjerljivo).

¹¹¹⁹ Hana Mehmedović, dokazni predmet P03244, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (17. juni 2000. godine), str. 2, 6; Hanifa Hafizović, dokazni predmet P03230, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (16. juni 2000. godine), str. 2; Pieter Boering, T. 2021–2022, 2078 (22. septembar 2006. godine); Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 215.

¹¹²⁰ Pieter Boering, T. 2020–2021 (22. septembar 2006. godine) (gdje se navodi da se prvi konvoj sastojao od oko deset autobusa i šest kamiona); Martijn Anne Mulder, dokazni predmet P02199, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis, (24. i 25. oktobar 1995. godine i 12. maj 2000. godine), str. 3 (24. i 25. oktobar 1995. godine), str. 12.–13. (12. maj 2000. godine); Vincent Egbers, T. 2720 (18. oktobar 2006. godine), T. 2803–2804 (19. oktobar 2006. godine); Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, činjenice br. 130, 131, 217.

¹¹²¹ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 217.

¹¹²² Vincent Egbers, T. 2721 (18. oktobar 2006. godine); Robert Franken, T. 2494–2495 (16. oktobar 2006. godine).

¹¹²³ Robert Franken, T. 2495 (16. oktobar 2006. godine); Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 218.

¹¹²⁴ Hana Mehmedović, dokazni predmet P03244, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (17. juni 2000. godine), str. 6; Šehra Ibišević, dokazni predmet P03235, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (21. juni 2000. godine), str. 2, 5; Mirsada Malagić, dokazni predmet P02218, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 1975–1976 (3. april 2000. godine).

¹¹²⁵ Mirsada Malagić, dokazni predmet P02218, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 1981–1982 (4. april 2000. godine).

¹¹²⁶ Nura Efendić, dokazni predmet P03238, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (21. juni 2000. godine), str. 1, 3; Mejra Mešanović, dokazni predmet P03234, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (19. juni 2000. godine), str. 2; Samila Salčinović, dokazni predmet P03233, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (18. juni 2000. godine), str. 1; Mirsada Malagić, dokazni predmet P02218, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 1981.–1982. (4. april 2000. godine); Vincent Egbers, T. 2747–2749 (19. oktobar 2006. godine), T. 2923 (20. oktobar 2006. godine).

išli kroz ničiju zemlju prema strani bosanskih Muslimana u Kladnju, udaljenom otprilike pet kilometara, što je Boering i učinio.¹¹²⁷ Toga dana Mulder, oficir Nizozemskog bataljona, takođe je u vozilima koja su ih upravo prevezla našao nekoliko leševa bosanskih Muslimanki, na kojima, po svemu sudeći, nije bilo nikakvih rana.¹¹²⁸

336. Boering je prisustvovao jednom incidentu kada su vojnici VRS-a, koje je predvodio major Sarkić, izdvojili neke bosanske Muslimane koji su bili "stariji od 14 i mlađi [...] [od] 60-70" godina iz grupe ljudi koji su se upravo iskrcali iz prvog konvoja autobusa blizu Tišće i odveli ih u pravcu šume.¹¹²⁹ Major Sarkić rekao je Boeringu "da taj posao rad[i] po zadatku iz Drinskog korpusa, s [Milićkom brigadom]".¹¹³⁰

337. Ujutro 13. jula 1995. godine vojnicima Nizozemskog bataljona ponovo je dat zadatak da prate konvoje u Kladanj.¹¹³¹ Međutim, pripadnici snaga bosanskih Srba ponovo su pod prijetnjom vatrenim oružjem prisilili desetak oficira Nizozemskog bataljona da se zaustave, uzeli su njihova vozila i opremu, uključujući šljemove i pancirne prsluke, i natjerali ih da posjeduju duž puta kod Konjevića.¹¹³² Kada je Rutten pokušao da prati posljednji konvoj toga dana iz Potočara, njegov automobil su pod prijetnjom oružjem blokirali pripadnici snaga bosanskih Srba koji su vozili dva automobila, tako da se on vratio natrag.¹¹³³

(d) Prevoz muškaraca, bosanskih Muslimana, u Bratunac

338. U prvim konvojima autobusa koji su napustili Potočare bilo je nekoliko muškaraca, ali su neki od njih odvojeni na kontrolnim punktovima, uključujući Tišću, prije nego što su stigli u Kladanj.¹¹³⁴ Kasnije 12. jula, muškarci, bosanski Muslimani, koji su bili zatočeni u "bijeloj kući" odvedeni su jedan za drugim pod stražom pripadnika snaga bosanskih Srba u druge autobuse.¹¹³⁵

¹¹²⁷ Pieter Boering, T. 2023–2025 (22. septembar 2006. godine). V. takođe dokazni predmet P02047, Video-snimak prikazan na suđenju u vezi sa Srebrenicom, 02:13:19–02:17:31.

¹¹²⁸ Martijn Anne Mulder, dokazni predmet P02199, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (24. i 25. oktobar 1995. godine i 12. maj 2000. godine), str. 13 (12. maj 2010. godine). V. takođe dokazni predmeti P00515, P00489, Izvještaj vojnih posmatrača UN-a, 13. juli 1995. godine.

¹¹²⁹ Pieter Boering, T. 2022–2023 (22. septembar 2006. godine); dokazni predmeti 1D00018, 4D00025 Izjava Pietera Boeringa, 3.–6., 10. februar 1998. godine, str. 11.

¹¹³⁰ Pieter Boering, T. 2022–2024 (22. septembar 2006. godine) (gdje je izjavio da je to rečeno na lošem njemačkom). V. takođe Martijn Anne Mulder, dokazni predmet P02199, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (24. i 25. oktobar 1995. godine i 12. maj 2000. godine), str. 13–14 (12. maj 2000. godine).

¹¹³¹ Vincent Egbers, T. 2749 (19. oktobar 2006. godine); Martijn Anne Mulder, dokazni predmet P02199, 24. i 25. oktobar 1995. godine i 12. maj 2000. godine, 12. maj 2000. godine), str. 3 (24. i 25. oktobar 1995. godine), str. 14 (12. maj 2000. godine).

¹¹³² Vincent Egbers, T. 2753–2757 (19. oktobar 2006. godine); Martijn Anne Mulder, dokazni predmet P02199, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis (24. i 25. oktobar 1995. godine i 12. maj 2000. godine), str. 3–4 (24. i 25. oktobar 1995. godine), str. 14 (12. maj 2000. godine).

¹¹³³ Johannes Rutten, dokazni predmet P02178, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 2154–2155 (5. april 2000. godine).

¹¹³⁴ V. gore, poglavlje III, odjeljak E. 6(c). V. takođe Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 3.

¹¹³⁵ Joseph Kingori, T. 19256 (13. decembar 2007. godine); svjedok PW-100, T. 14818–14819 (5. septembar 2007. godine).

Pripadnici snaga bosanskih Srba prisiljavali su ljude da se ukrcaju u autobuse, neke od njih su udarali nogom ili kundacima pušaka.¹¹³⁶ Na početku tog procesa u svakom konvoju sa ženama, djecom i starcima, bosanskim Muslimanima, bio je po jedan autobus koji je prevozio muškarce iz "bijele kuće" prema Bratuncu.¹¹³⁷ Kasnije, muškarci su prevoženi odvojeno od konvoja žena, djece i staraca.¹¹³⁸ Između 10 i 15 autobusa prepunih muškaraca, bosanskih Muslimana, napustilo je Potočare 12. jula.¹¹³⁹

339. Jedan od vojnih posmatrača UN-a pokušao je da zabilježi imena muškaraca koji su se ukrcavali u autobuse tražeći od njih da ih izvikuju.¹¹⁴⁰ Oni su zapomagali, pitajući UNPROFOR zašto ne spriječi bosanske Srbe da ih odvajaju i odvođe "da [ih] ovi ljudi ubiju".¹¹⁴¹ Vojnici Nizozemskog bataljona pokušali su da slijede autobus u kom su bili ti muškarci, ali su zaustavljeni kod posmatračkog položaja Papa na području Žutog Mosta, a kada su pokušali da krenu dalje, ponovo su ih zaustavile snage bosanskih Srba.¹¹⁴² Kada je džip iz pratnje kasnije stigao na začelje konvoja, autobus u kojem su bili muškarci, bosanski Muslimani, već je nestao.¹¹⁴³

340. Dana 13. jula, Van Duijn, oficir Nizozemskog bataljona, koji je želio da bude siguran da će Nizozemski bataljon pratiti muškarce, bosanske Muslimane, dok su oni odvojeno prevoženi iz "bijele kuće", pokušao je da se ukrca u autobus u kom su bili samo muškarci, bosanski Muslimani, ali je spriječen pod prijetnjom vatrenim oružjem.¹¹⁴⁴ Mane ga je odvuкао i jasnim, odmjerenim tonom rekao mu da se ne ukrca u taj autobus.¹¹⁴⁵ Pod pratnjom brigade Vojne policije Bratunačke brigade, muškarci, bosanski Muslimani, odvedeni su u školu "Vuk Karadžić" i staru školu u Bratuncu.¹¹⁴⁶

¹¹³⁶ Svjedokinja PW-126, T. 3618–3619 (djelimično zatvorena sjednica) (6. novembar 2006. godine). V. takođe svjedok PW-160, T. 8589–8590 (djelimično zatvorena sjednica) (9. mart 2007. godine).

¹¹³⁷ Robert Franken, T. 2497–2498 (16. oktobar 2006. godine), T. 2591 (17. oktobar 2006. godine); Hana Mehmedović, dokazni predmet P03244, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (17. juni 2000. godine), str. 2–3. Neki od muškaraca odvedeni su u jedan hangar iza škole "Vuk Karadžić" u Bratuncu. Svjedok PW-169, T. 17315–17316, 17318, 17330 (1. novembar 2007. godine); Ahmo Hasić, T. 1178 (6. septembar 2006. godine).

¹¹³⁸ Robert Franken, T. 2497–2498 (16. oktobar 2006. godine).

¹¹³⁹ Mile Janjić, dokazni predmet P02963, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 9786 (24. maj 2004. godine), BT. 9844–9845 (25. maj 2004. godine); Mile Janjić, T. 17933, 17942–17945 (20. novembar 2007. godine). V. takođe Momir Nikolić, T. 33009–33010 (22. april 2009. godine).

¹¹⁴⁰ Joseph Kingori, T. 19263 (14. decembar 2007. godine).

¹¹⁴¹ *Ibid.*, T. 19256–19257 (13. decembar 2007. godine).

¹¹⁴² Robert Franken, T. 2498 (16. oktobar 2006. godine); Johannes Rutten, dokazni predmet P02178, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 2108 (5. april 2000. godine); Johannes Rutten, T. 4962 (4. decembar 2006. godine).

¹¹⁴³ Robert Franken, T. 2498 (16. oktobar 2006. godine).

¹¹⁴⁴ Leendert van Duijn, T. 2304–2305 (27. septembar 2006. godine).

¹¹⁴⁵ *Ibid.*, T. 2305–2306 (27. septembar 2006. godine).

¹¹⁴⁶ Ahmo Hasić, T. 1178 (6. septembar 2006. godine), T. 1259–1260 (7. septembar 2006. godine). Međutim, Pretresno vijeće napominje da su se strane u postupku složile da je on identifikovao staru školu na jednom snimku Bratunca iz vazduha na pripremnoj sesiji 2003. godine. V. T. 21190–21191 (7. februar 2008. godine); Mile Janjić, dokazni predmet P02963, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 9805 (24. maj 2004. godine); Mile Janjić, T. 17934 (20. novembar 2007. godine), T. 18016–18017 (21. novembar 2007. godine); svjedok PW-115, dokazni predmet P02200, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, BT. 6090–6094, 6098 (17. decembar 2003. godine). Na osnovu slijeda događaja koji je opisao svjedok PW-115, Pretresno vijeće zaključuje da je on mislio na 13. juli 1995. godine. Svjedok PW-115 pokazao je lokaciju škole na dokaznom

(e) Zaključak

341. Sve u svemu, Potočare je 12. jula napustilo negdje između 10.000 i 15.000 bosanskih Muslimana.¹¹⁴⁷ Stanovništvo koje je ostalo u Potočarima, bosanski Muslimani, izuzev nekih ranjenika, uklonjeno je 13. jula.¹¹⁴⁸

342. Momir Nikolić zajedno s Jevićem¹¹⁴⁹ i nekoliko jedinica VRS-a i MUP-a -Vojna policija Drinskog korpusa pod vođstvom majora Petrovića,¹¹⁵⁰ elementi 10. diverzantskog odreda,¹¹⁵¹ elementi Vojne policije 65. zaštitnog puka,¹¹⁵² 2. i 3. bataljon Bratunačke brigade,¹¹⁵³ Vojna policija Bratunačke brigade¹¹⁵⁴ i pripadnici MUP-a s njemačkim ovčarima¹¹⁵⁵ - i 12. i 13. jula pomagali su u odvajanju i zatočavanju vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, i prevozu stanovnika, bosanskih Muslimana.¹¹⁵⁶

predmetu P02202, Snimak grada Bratunca iz vazduha, s oznakama koje je svjedok unio tokom pripremne sesije, gdje se vidi lokacija škole "Vuk Karadžić", kako je naznačeno na dokaznom predmetu P02103, Dokumenti predloženi posredstvom Rueza, str. 272.

¹¹⁴⁷ Dokazni predmet P00059, Depeša koju je potpisao Dragomir Vasić, 12. juli 1995. godine, par. 3; dokazni predmet P00239, Dnevni borbeni izvještaj Bratunačke brigade upućen Drinskom korpusu, s Blagojevićevim potpisom, 12. juli 1995. godine, par. 7.

¹¹⁴⁸ Robert Franken, T. 2504 (16. oktobar 2006. godine); Eelco Koster, dokazni predmet P02187, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3413–3414 (24. maj 2000. godine); dokazni predmet P00516, Izvještaj o stanju vojnih posmatrača UN-a, 13. juli 1995.; Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 219.

¹¹⁴⁹ Momir Nikolić, T. 32904–32905 (21. april 2009. godine); Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 2; Momir Nikolić, dokazni predmet C00002, Dopunska izjava, 16. april 2009. godine, str. 3; Leendert van Duijn, T. 2278–2279 (27. septembar 2006. godine); Mendeljev Đurić, T. 10809 (2. maj 2007. godine). Ali v. svjedok PW-160, T. 8587–8588, 8591–8592 (9. mart 2007. godine), T. 8619–8620, 8657 (12. mart 2007. godine), T. 8720, 8725–8726, 8744 (13. mart 2007. godine). Pretresno vijeće konstatuje da su Jević i Jahorinski regruti pomagali u odvajanju muškaraca, bosanskih Muslimana, i ukrcavanju žena, djece i starijih ljudi, bosanskih Muslimana. V. gore, par. 316, 319–321, 323.

¹¹⁵⁰ Momir Nikolić, T. 33012–33013 (22. april 2009. godine); Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 2; Momir Nikolić, dokazni predmet C00002, Dopunska izjava, 16. april 2009. godine, str. 3. V. takođe Dragoslav Trišić, T. 27073–27074, 27087 (20. oktobar 2008. godine), T. 27168 (21. oktobar 2008. godine). Momir Nikolić, T. 32986–32987 (22. april 2009. godine); Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 2; Momir Nikolić, dokazni predmet C00002, Dopunska izjava, 16. april 2009. godine, str. 3.

¹¹⁵¹ V. takođe Robert Franken, T. 2616 (17. oktobar 2006. godine).

¹¹⁵² Momir Nikolić, T. 32986–32987 (22. april 2009. godine); Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 2; Momir Nikolić, dokazni predmet C00002, Dopunska izjava, 16. april 2009. godine, str. 3. V. takođe Dragoslav Trišić, T. 27166 (21. oktobar 2008. godine).

¹¹⁵³ Momir Nikolić, T. 33012–33013 (22. april 2009. godine); Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 2; Momir Nikolić, dokazni predmet C00002, Dopunska izjava, str. 3. V. takođe dokazni predmet P02853, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Borovčaninom, 11. i 12. mart 2002. godine, str. 18–19; Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 132; Dragoslav Trišić, T. 27069 (20. oktobar 2008. godine).

¹¹⁵⁴ Momir Nikolić, T. 33012–33013 (22. april 2009. godine); Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 2; Momir Nikolić, dokazni predmet C00002, Dopunska izjava, 16. april 2009. godine, str. 3; Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 210; dokazni predmet P02853, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Borovčaninom, 11. i 12. mart 2002. godine, str. 146; dokazni predmet P03246, Razgovor s Borovčaninom - knjiga stop-fotografija, str. 85. V. takođe Dragoslav Trišić, T. 27073–27074 (20. oktobar 2008. godine), T. 27168 (21. oktobar 2008. godine); svjedok PW-160, T. 8592–8593 (9. mart 2007. godine), T. 8675 (12. mart 2007. godine). V. gore, par. 316, 319, 322, 324, 332, 340.

¹¹⁵⁵ Momir Nikolić, T. 32986–32987 (22. april 2009. godine); Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 2; Momir Nikolić, dokazni predmet C00002, Dopunska izjava, 16. april 2009. godine, str. 3. V. takođe dokazni predmet P02853, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Borovčaninom, 11. i 12. mart 2002. godine, str. 89–91, 144; svjedok PW-160, T. 8570 (9. mart 2007. godine).

¹¹⁵⁶ Momir Nikolić, T. 33012–33013 (22. april 2009. godine); Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 2; Momir Nikolić, dokazni predmet C00002, Dopunska izjava koju je Momir

343. Tokom tog procesa uklanjanja stanovnika, bosanskih Muslimana, u Potočarima su bili prisutni sljedeći oficiri VRS-a: Mladić,¹¹⁵⁷ Krstić,¹¹⁵⁸ Radislav Janković,¹¹⁵⁹ **Popović**,¹¹⁶⁰ Svetozar Kosorić,¹¹⁶¹ Momir Nikolić,¹¹⁶² Željko Kerkez, načelnik saobraćajne službe Glavnog štaba,¹¹⁶³ pukovnik Aćimović¹¹⁶⁴ i pukovnik Krsmanović, načelnik saobraćajne službe Drinskog korpusa.¹¹⁶⁵

(f) Prevoz ranjenika iz Srebrenice

344. Dana 11. jula, oficiri Nizozemskog bataljona premjestili su neke od ranjenika i bolesnika iz bolnice u Srebrenici u Potočare.¹¹⁶⁶ Drugi su odvedeni u bolnicu u Bratuncu,¹¹⁶⁷ iako je 13. jula u srebreničkoj bolnici bilo još nekih ranjenika i bolesnika.¹¹⁶⁸

345. Dana 12. jula, Nicolai je kontaktirao **Gveru** u vezi s evakuacijom ranjenika, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice.¹¹⁶⁹ Nicolai je obavijestio **Gveru** o dogovorima koji su postignuti u vezi s “evakuacijom ranjenih ljudi” iz Srebrenice na trećem sastanku u hotelu “Fontana”.¹¹⁷⁰ **Gvero** i Nicolai nisu se složili u vezi s transportovanjem ranjenika vazdušnim putem.¹¹⁷¹

346. Dana 15. jula, u Beogradu je održan sastanak između Miloševića i Mladića, s jedne, i Akašija, Carla Bildta, Thorvalda Stoltenberga i Smitha, s druge strane, tokom kojeg je, između

Nikolić dao na zahtjev Pretresnog vijeća, 16. aprila 2009. godine, str. 3. Pretresno vijeće napominje da je Momir Nikolić u svom svjedočenju rekao da su pripadnici “Vukova sa Drine” Zvorničke brigade učestvovali u zadacima u Potočarima vezanim za “transport žena i djece za Kladanj, te izdvajanje i pritvaranje vojno sposobnih muslimanskih muškaraca”. Pretresno vijeće, međutim, konstatuje da, u svjetlu činjenice da je njegovo svjedočenje u vezi s tim pitanjem nejasno i nepotkrijepljeno, ti dokazi su nedovoljni da se zaključi da su pripadnici “Vukova sa Drine” pomagali u odvajanju i prevozu bosanskih Muslimana u Potočarima. V. dolje, par. 2001.

¹¹⁵⁷ V. gore, par. 310, 322, 330.

¹¹⁵⁸ Dokazni predmet P02047, Video-snimak prikazan na suđenju u vezi sa Srebrenicom, 02:03:05–02:04:25; svjedok PW-109, T. 14592 (zatvorena svednica) (31. avgust 2007. godine); Mile Janjić, T. 17964–17965 (20. novembar 2007. godine).

¹¹⁵⁹ V. gore, par. 322, 326–327.

¹¹⁶⁰ V. gore, par. 310.

¹¹⁶¹ Pieter Boering, T. 2020–2021 (22. septembar 2006. godine); dokazni predmet P02853, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Borovčaninom, 11. i 12. mart 2002. godine, str. 15–16. **Borovčanin** je takođe izjavio da su Glogovac Siniša iz Državne bezbjednosti u Zvorniku i jedan drugi operativac Državne bezbjednosti, čije ime **Borovčanin** nije znao, takođe bili prisutni u Potočarima 12. jula. *Ibid.* V. gore, par. 333.

¹¹⁶² V. gore, par. 305, 319, 323–324.

¹¹⁶³ Željko Kerkez, T. 24068, 24087 (25. juli 2008. godine).

¹¹⁶⁴ V. gore, par. 316.

¹¹⁶⁵ Željko Kerkez, T. 24088 (25. juli 2008. godine).

¹¹⁶⁶ Robert Franken, T. 2610–2611 (17. oktobar 2006. godine), T. 2628–2629 (18. oktobar 2006. godine); Vincent Egbers, T. 2717–2718 (18. oktobar 2006. godine), T. 2918, 2929 (20. oktobar 2006. godine); Pieter Boering, T. 1940 (21. septembar 2006. godine).

¹¹⁶⁷ Joseph Kingori, T. 19265 (14. decembar 2007. godine).

¹¹⁶⁸ *Ibid.*, T. 19269–19270 (14. decembar 2007. godine).

¹¹⁶⁹ Cornelis Nicolai, T. 18493, 18495 (29. novembar 2007. godine), T. 18553 (30. novembar 2007. godine). V. Joseph Kingori, T. 19280 (14. decembar 2007. godine); dokazni predmet P00519, Ažurirani izvještaj o stanju, 14. juli 1995. godine.

¹¹⁷⁰ Cornelis Nicolai, T. 18494–18495 (29. novembar 2007. godine); dokazni predmet P02907, Zabilješke o telefonskom razgovoru između generala Nicolaia i generala Gvere, 12. juli 1995. godine u 14:45 sati, str. 1.

¹¹⁷¹ Dokazni predmet P02907, Zabilješke o telefonskom razgovoru između generala Nicolaia i generala Gvere, 12. juli 1995. godine u 14:45 sati, str. 1; Cornelis Nicolai, T. 18495 (29. novembar 2007. godine), T. 18554–18555 (30. novembar 2007. godine). V. takođe dokazni predmet ID00035, Dopis Akašija (Štab Zaštitnih snaga UN-a, Zagreb) Ananu u vezi sa situacijom u Srebrenici, 12. juli 1995. godine, str. 2.

ostaloga, razgovarano o situaciji u Srebrenici.¹¹⁷² Postignuti su neformalni dogovori da se UNHCR-u i MKCK-u omogućiti puni pristup području Srebrenice i da UNPROFOR treba da organizuje hitnu evakuaciju ranjenika iz Potočara i Bratunca.¹¹⁷³ Pred kraj sastanka, dogovoreno je da se **Gvero** sastane sa UNHCR-om, u podne 16. jula 1995. godine, radi razgovora o evakuaciji ranjenika.¹¹⁷⁴

347. Dana 16. jula, predstavnici Glavnog štaba VRS-a i MKCK-a dogovorili su se da evakuaciju stotinjak ranjenika, bosanskih Muslimana, iz Bratunca u Tuzlu provedu timovi MKCK-a 17. jula.¹¹⁷⁵

348. Na lokalnom nivou, Nizozemski bataljon kontaktirao je VRS i general Nicolai je shvatio da je postigao dogovor da se evakuiše nekoliko ranjenih bosanskih Muslimana iz bolnice u Bratuncu za Tuzlu.¹¹⁷⁶ Međutim, kada je konvoj stigao na granicu teritorije pod kontrolom bosanskih Srba, snage bosanskih snaga otvorile su vatru na njega i prisilile ga da se vrati.¹¹⁷⁷ Kada je Nicolai 16. jula oko 15:00 sati nazvao VRS i zatražio da se konvoj propusti kako je dogovoreno, rečeno mu je da nije postignut detaljan dogovor i da **Gvero** o tom pitanju razgovara sa UNHCR-om.¹¹⁷⁸

349. Franken i predstavnici MKCK-a, sastali su se sa Radislavom Jankovićem, Momiom Nikolićem i Deronjićem sastao tek 17. jula radi razgovora o stanju ranjenika, bosanskih Muslimana, koji su ostali u bazi Nizozemskog bataljona u Potočarima i u bolnici u Bratuncu.¹¹⁷⁹ Na tom sastanku, Franken se složio da se ranjenici predaju MKCK-u.¹¹⁸⁰ Međutim, Momir Nikolić je insistirao na tome da otprati predstavnike MKCK-a do stacionara u bazi Nizozemskog bataljona pošto je smatrao da među ranjenicima, bosanskim Muslimanima, ima ratnih zločinaca.¹¹⁸¹ U saopštenju za štampu od 18. jula 1995. godine, MKCK je saopštio da je 17. i 18. jula, uz **Gverinu** saglasnost, 88 ranjenika i bolesnika evakuisano iz Bratunca i Potočara za Tuzlu.¹¹⁸² Bosanski Srbi

¹¹⁷² Dokazni predmet P02942, Telegram UNPROFOR-a u vezi sa sastankom u Beogradu, upućen od strane Akašija Ananu, 17. juli 1995. godine; Rupert Smith, T. 17530–17532 (6. novembar 2007. godine).

¹¹⁷³ Dokazni predmet P02942, Telegram UNPROFOR-a u vezi sa sastankom u Beogradu, upućen od strane Akašija Ananu, 17. juli 1995. godine.

¹¹⁷⁴ *Ibid.*; Rupert Smith, T. 17533 (6. novembar 2007. godine).

¹¹⁷⁵ Dokazni predmet P02567, Dokument Glavnog štaba VRS-a u vezi s medicinskom evakuacijom, s otkucanim Miletićevim potpisom, 16. juli 1995. godine.

¹¹⁷⁶ Cornelis Nicolai, T. 18497 (29. novembar 2007. godine); dokazni predmet P02978, Zabilješke o telefonskom razgovoru između generala Nicolaia i puk. Markovića, 16. juli 1995. godine u 15:00 sati.

¹¹⁷⁷ Cornelis Nicolai, T. 18497–18498 (29. novembar 2007. godine).

¹¹⁷⁸ *Ibid.* V. takođe P02978, Zabilješke o telefonskom razgovoru između generala Nicolaia i puk. Markovića, 16. juli 1995. godine, 15:00 sati.

¹¹⁷⁹ Robert Franken, T. 2514–2515 (16. oktobar 2006. godine). V. takođe Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 224. Pretresno vijeće smatra da se ovdje moralo raditi o Miroslavu Deronjiću koji se pojavljuje kao potpisnik dokaznog predmeta P00453, Izjava koju su Franken, Deronjić i Mandžić potpisali 17. jula 1995. godine, str. 2.

¹¹⁸⁰ Robert Franken, T. 2516 (16. oktobar 2006. godine).

¹¹⁸¹ *Ibid.*

¹¹⁸² Robert Franken, T. 2530 (17. oktobar 2006. godine); dokazni predmet P00536, Saopštenje za štampu MKCK-a br. 95/32, 18. juli 1995. godine. V. takođe dokazni predmet P04157, Intervju koji je MKCK dao televizijskoj kući *Deutsche Welle*, 20. juli 1995. godine, str. 2; dokazni predmet P02567, Dokument Glavnog štaba VRS-a u vezi sa medicinskom evakuacijom, s otkucanim Miletićevim potpisom, 16. juli 1995. godine; dokazni predmet P00524, Izvještaj o stanju vojnih posmatrača UN-a,

su odbili da daju odobrenje za odlazak još 23 bosanska Muslimana pošto su to bili vojno sposobni muškarci, i oni su zadržani u bratunačkoj bolnici.¹¹⁸³ MKCK ih je smatrao ratnim zarobljenicima.¹¹⁸⁴

350. Dana 19. jula, Smith i Mladić su potpisali sporazum u kom je navedeno da su se obje strane saglasile da se izvrši “[e]vakuacija ranjenih Muslimana iz Potočara, kao i iz bolnice u Bratuncu” i “[e]vakuacija onih žena, djece i starijih Muslimana koji žele da odu.”¹¹⁸⁵

7. Ubijanje

(a) Škola u selu Luke blizu Tišće¹¹⁸⁶

351. Svjedok PW-118, bosanski Musliman, uspio se 13. jula 1995. ujutro ukrcati u jedan od autobusa kod baze Nizozemskog bataljona u Potočarima.¹¹⁸⁷ Tokom vožnje prema Lukama u autobusu su ga skrivale žene, bosanske Muslimanke.¹¹⁸⁸ Selo Luke nalazi se na otprilike 5 kilometara jugozapadno od Tišće, koja se pak nalazi na otprilike 35 kilometara sjeverozapadno od Potočara.¹¹⁸⁹ Autobus se na tom mjestu zaustavio, a ženama i djeci naređeno je da nastave pješke.¹¹⁹⁰ Svjedoka PW-118 zaustavio je jedan vojnik VRS-a i odveo ga u školu u selu Luke po naređenju jednog majora VRS-a.¹¹⁹¹ Po dolasku u školu oko 10:00 sati, svjedoku PW-118 su vezane ruke i on je sjedio na zemlji ispred škole dok nije pala noć.¹¹⁹² Desetak vojnika VRS-a ga je zatim sprovelo u školu sa još 21 muškarcem, bosanskim Muslimanom, gdje su ih ispitivali i tukli.¹¹⁹³

17. juli 1995. godine; dokazni predmet P02570, Naređenje Glavnog štaba VRS-a u vezi s kretanjem međunarodnih humanitarnih organizacija, s Miletićevim potpisom, 18. juli 1995. godine. V. takođe Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, činjenica br. 224.

¹¹⁸³ Dokazni predmet P00536, Saopštenje MKCK-a za štampu br. 95/32, 18. juli 1995. godine; dokazni predmet P02567, Dokument Glavnog štaba VRS-a u vezi s medicinskom evakuacijom, s otkucanim Miletićevim potpisom, 16. juli 1995. godine; dokazni predmet P00524, Izvještaj o stanju Vojnih posmatrača UN-a, 17. juli 1995. godine.

¹¹⁸⁴ Dokazni predmet P00536, Saopštenje MKCK-a za štampu br. 95/32, 18. juli 1995. godine.

¹¹⁸⁵ Dokazni predmet P02265, Sporazum između generala Smitha i generala Mladića, 19. juli 1995. godine; Robert Franken, T. 2698 (18. oktobar 2006. godine).

¹¹⁸⁶ U Optužnici se navodi da su 13. jula 1995. godine neki bosanski Muslimani odvedeni u školu u selo Luke, gdje su bili maltretirani i fizički napadani, i da je dana 13. jula i 14. jula ili otprilike tog datuma, 25 muškaraca, bosanskih Muslimana, iz škole odvezeno na obližnji pašnjak i pogubljeno. Optužnica, par. 30.5.

¹¹⁸⁷ Svjedok PW-118, dokazni predmet P02210, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 1257–1258 (24. mart 2000. godine).

¹¹⁸⁸ *Ibid.*, KT. 1257–1259 (24. mart 2000. godine); svjedok PW-118, T. 3467 (1. novembar 2006. godine).

¹¹⁸⁹ Dokazni predmet P02110, Mapa br. 5 izvorničkog područja iz Knjige mapa, gdje su crvenim tačkama označena mjesta pogubljenja.

¹¹⁹⁰ Svjedok PW-118, dokazni predmet P02210, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 1259–1261 (24. mart 2000. godine).

¹¹⁹¹ *Ibid.*, KT. 1261 (24. mart 2000. godine); svjedok PW-118, T. 3427 (1. novembar 2006. godine). V. takođe dokazni predmet P02103, Dokumenti predloženi s izjavom svjedoka Jeana Renéa Ruela, str. 20–21; Jean-René Ruez, T. 1369–1370 (8. septembar 2006. godine); Pieter Boering, T. 2022–2023 (22. septembar 2006. godine).

¹¹⁹² Svjedok PW-118, dokazni predmet P02210, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 1263, 1268–1269, 1281 (24. mart 2000. godine); svjedok PW-118, T. 3427 (1. novembar 2006. godine).

¹¹⁹³ Svjedok PW-118, dokazni predmet P02210, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 1285–1287 (24. mart 2000. godine); svjedok PW-118, T. 3428 (1. novembar 2006. godine), T. 3472 (2. novembar 2006. godine); dokazni predmet P02283, Fotografija svjedoka (povjerljivo). Svjedok PW-118 prepoznao je jednog od vojnika, bosanskih Srba koji su bili u školi u selu Luke toga dana kao Savu Ristanovića. On je takođe vidio još nekoga koga je znao od prije rata, za koga mu je rečeno da je komandant specijalne interventne jedinice vojske. Svjedok PW-118 je u svom

Svako pitanje bilo je popraćeno udarcem u glavu pesnicom ili puškom ili udarcem nogom u grudi.¹¹⁹⁴ Svjedok PW-118 čuo je vojnike kako razgovaraju o Kravici i govore: “Rasturili smo balije.”¹¹⁹⁵

352. Nešto iza ponoći, zatočenicima je naređeno da se ukrcaju na kamion.¹¹⁹⁶ Kamion je vozio prema Vlasenici, skrenuo lijevo i nakratko se zaustavio kod jednog malog potoka.¹¹⁹⁷ Svjedok PW-118 čuo je jednog od vojnika VRS-a kako lupa na krov kamiona i govori: “Ne tu, vozi ih gore gdje su prije ljude vozili.”¹¹⁹⁸ Kamion se zatim odvezao do jedne napuštene livade u Rašićevom gaju, gdje su vojnici VRS-a počeli da pucaju na zatočeničke u kamionu i izbacuju ih napolje.¹¹⁹⁹ Dva muškarca koji su sjedili do svjedoka PW-118 iskočili su iz kamiona i potrčali, ali su uspjeli preći samo oko 20 metara prije nego što su pogođeni iz vatrenog oružja.¹²⁰⁰ Svjedok PW-118 također je iskočio iz kamiona i potrčao.¹²⁰¹ On je čuo jednog od vojnika VRS-a kako govori, “Pobježe, mater mu balijsku”, a onda su vojnici VRS-a počeli da pucaju na svjedoka PW-118.¹²⁰² Svjedok PW-118 se dokopao šume i na kraju došao na teritoriju pod kontrolom ABiH.¹²⁰³

353. Pretresno vijeće konstatuje da su 13. jula otprilike 22 muškarca, bosanska Muslimana, ispitivana i tučena dok su se nalazili u školi u selu Luke. Tokom noći, ti zarobljenici su ukrcani u jedan kamion, odvezeni na livadu u Rašića gaju i pobijeni iz vatrenog oružja.

(b) “Situaciono uslovljeno” ubijanje u Potočarima

(i) Ubijanje devet muškaraca, bosanskih Muslimana, čija su tijela pronađena 13. jula u blizini baze Nizozemskog bataljona¹²⁰⁴

svjedočenju rekao da su vojnici VRS-a koji su tukli zatočeničke bili obučeni kao ovaj komandant i nosili su uniforme “kombinezonskog tipa” s povezima u raznim bojama vezanim pozadi, sličnim uniformama diverzantskih jedinica. Svjedok PW-118, dokazni predmet P02210, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 1271–1274, 1276–1277, 1282, 1284, 1287–1288 (24. mart 2000. godine). Pretresno vijeće konstatuje da isključivo na osnovu ovog dokaza ne može zaključiti da su vojnici VRS-a koji su tukli zatočeničke, bosanske Muslimane, bili pripadnici 10. diverzantskog odreda.

¹¹⁹⁴ Svjedok PW-118, dokazni predmet P02210, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 1285–1286 (24. mart 2000. godine).

¹¹⁹⁵ *Ibid.*, KT. 1285 (24. mart 2000. godine).

¹¹⁹⁶ *Ibid.*, KT. 1288–1290 (24. mart 2000. godine).

¹¹⁹⁷ *Ibid.*, KT. 1292–1293 (24. mart 2000. godine).

¹¹⁹⁸ *Ibid.*, KT. 1293 (24. mart 2000. godine).

¹¹⁹⁹ *Ibid.*, KT. 1294–1296 (24. mart 2000. godine). Svjedok PW-118 je dva muškarca koji su bili sa njim na kamionu i koji su ubijeni kod Rašića gaja identifikovao kao Azema Bočića i Abdula Kadira. Svjedok PW-118, dokazni predmet P02210, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 1262, 1301–1302 (24. mart 2000. godine). Pretresno vijeće napominje da se nijedno od tih imena ne pojavljuje na spisku pojedinaca čiji su posmrtni ostaci ekshumirani iz grobnica vezanih za Srebrenicu, koje je sakupila i identifikovala Međunarodna komisija za nestala lica (dalje u tekstu: Spisak preminulih koji je 2009. godine sastavio MKNL). V. dokazni predmet P04494 (povjerljivo).

¹²⁰⁰ Svjedok PW-118, dokazni predmet P02210, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 1296 (24. mart 2000. godine).

¹²⁰¹ *Ibid.*, KT. 1297 (24. mart 2000. godine).

¹²⁰² *Ibid.*

¹²⁰³ *Ibid.*, KT. 1297, 1301 (24. mart 2000. godine).

¹²⁰⁴ U Optužnici se navodi da je 12. jula devet muškaraca, bosanskih Muslimana ubijeno u šumi blizu baze Nizozemskog bataljona pokraj glavnog puta na strani na kojoj leži Budak. Za to ubijanje se navodi da spada u “situaciono uslovljeno” ubijanje.

354. Poslije podne 13. jula 1995. godine oficiri Nizozemskog bataljona Rutten, Koster i Van Schaik otišli su da istraže glasine koje su čuli o tome da su muškarci, bosanski Muslimani, ubijeni u Potočarima, pokraj jednog potoka, u blizini puta na strani na kojoj leži Budak.¹²⁰⁵

355. Njih su mještani uputili na jedno polje blizu potoka, na otprilike 500 metara od baze Nizozemskog bataljona, gdje su otkrili devet muških leševa u civilnoj odjeći.¹²⁰⁶ Svi osim dvojice čija su lica bila okrenuta postrance ležali su lica okrenutog dolje prema potoku.¹²⁰⁷ Rutten je pregledao svaki leš i provjerio ima li znakova života.¹²⁰⁸ Leševi su još bili topli, oko njih nije bilo muha, a na leđima u blizini srca krv je još uvijek curila iz strijelnih rana od pješadijskog naoružanja.¹²⁰⁹ Na zemlji nije bilo tragova krvi.¹²¹⁰

356. Van Schaik je vidio lične isprave kako leže pored leševa, ali, pošto su snage bosanskih Srba otvorile vatru na oficire Nizozemskog bataljona, on nije uzeo dokumente.¹²¹¹

357. Po povratku u bazu Nizozemskog bataljona Rutten je obavijestio Komandu Nizozemskog bataljona o tome da su otkriveni leševi,¹²¹² ali nije provedena nikakva dodatna istraga budući da su snage bosanskih Srba ograničile kretanje Nizozemskog bataljona izvan baze.¹²¹³

Optužnica, par. 31.1.a. V. takođe Završna riječ tužilaštva, T. 34175 (3. septembar 2009. godine) (gdje se napominje da, iako se u Optužnici navodi 12. juli, dokazi pokazuju da su mrtvi muškarci pronađeni 13. jula). Pretresno vijeće napominje da je odbrana o tome obaviještena.

¹²⁰⁵ Johannes Rutten, dokazni predmet P02178, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 2138–2139 (5. april 2000. godine); Johannes Rutten, T. 4906–4907 (30. novembar 2006. godine), T. 4965 (4. decembar 2006. godine); Eelco Koster, dokazni predmet P02187, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3415 (24. maj 2000. godine); Eelco Koster, T. 3025–3026 (25. oktobar 2006. godine), T. 3073–3075 (26. oktobar 2006. godine).

¹²⁰⁶ Johannes Rutten, dokazni predmet P02178, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 2139–2140 (5. april 2000. godine); Johannes Rutten, T. 4965 (4. decembar 2006. godine); dokazni predmet PIC00053, Snimak iz vazduha, dokazni predmet P02179, s oznakama koje je unio Rutten; Eelco Koster, dokazni predmet P02187, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3415–3416 (24. maj 2000. godine); Eelco Koster, T. 3072–3074 (26. oktobar 2006. godine); dokazni predmet PIC00025, Snimak iz vazduha, dokazni predmet P01516, s oznakama koje je unio Koster. V. takođe svjedok PW-114, dokazni predmet P02188, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 1506, 1528–1533 (28. mart 2000. godine), KT. 1538–1539 (29. mart 2000. godine); svjedok PW-114, T. 3146–3147, 3157–3159 (27. oktobar 2006. godine); dokazni predmet P02190, Snimak Potočara iz vazduha 13. jula, s oznakama koje je unio svjedok PW-114; dokazni predmet 4DIC00027, Snimak iz vazduha, dokazni predmet P01516, s oznakama koje je unio svjedok PW-114; Robert Franken, T. 2505–2507 (16. oktobar 2006. godine); dokazni predmet PIC00017, Snimak Potočara iz vazduha, s oznakama koje je unio Franken.

¹²⁰⁷ Johannes Rutten, dokazni predmet P02178, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 2140 (5. april 2000. godine); Eelco Koster, dokazni predmet P02187, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3415 (24. maj 2000. godine); Eelco Koster, T. 3077 (26. oktobar 2006. godine); svjedok PW-114, T. 3147 (27. oktobar 2006. godine).

¹²⁰⁸ Johannes Rutten, T. 4878, 4907–4908 (30. novembar 2006. godine).

¹²⁰⁹ Johannes Rutten, dokazni predmet P02178, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 2140 (5. april 2000. godine); Johannes Rutten, T. 5257–5258 (7. decembar 2006. godine); Eelco Koster, dokazni predmet P02187, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3415 (24. maj 2000. godine); svjedok PW-114, dokazni predmet P02188, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 1539 (29. mart 2000. godine); svjedok PW-114, T. 3170 (27. oktobar 2006. godine).

¹²¹⁰ Johannes Rutten, T. 4812 (29. novembar 2006. godine); svjedok PW-114, T. 3170 (27. oktobar 2006. godine).

¹²¹¹ Johannes Rutten, T. 4916–4917 (4. decembar 2006. godine); Eelco Koster, T. 3032–3033 (26. oktobar 2006. godine), T. 3116–3117 (27. oktobar 2006. godine). Rutten je snimio nekoliko fotografija tih devet tijela i sačuvaio je film dok se nije vratio u Nizozemsku, gdje ga je major De Ruiter iz obavještajnog ogranka Nizozemske vojske odnio na razvijanje. Sljedećeg dana, Rutten je obaviješten da je film uništen. Tog istog dana, kada je Rutten razgovarao sa komandantom Bloemenom, imao je utisak da je ovaj drugi vidio razvijene fotografije. Johannes Rutten, T. 4901–4902 (30. novembar 2006. godine), T. 4979–4982 (4. decembar 2006. godine), T. 5268–5269 (7. decembar 2006. godine).

¹²¹² Johannes Rutten, T. 4965–4966 (4. decembar 2006. godine).

¹²¹³ *Ibid.*, T. 4879 (30. novembar 2006. godine).

358. Dana 25. jula 2005. godine, ekshumirani su posmrtni ostaci tri osobe iz grobnice na polju zvanom Rabin, u vlasništvu Osme Šahinagića, u Potočarima.¹²¹⁴ Dana 25. aprila 2006. godine, na istom polju su iz druge grobnice ekshumirani posmrtni ostaci šest osoba, koje su kasnije identifikovane.¹²¹⁵ Na fotografiji polja Rabin snimljenoj iz vazduha vide se dva područja sa zemljom prekopavanom u periodu od 17. do 27. jula 1995. godine.¹²¹⁶ Ta dva područja s prekopavanom zemljom nalazila su se blizu mjesta na kom su oficiri Nizozemskog bataljona naveli da su pronašli devet muškaraca, bosanskih Muslimana, i na istom području na kom su ekshumirana tijela na dva mjesta gdje su pokopane žrtve 2005. i 2006. godine.¹²¹⁷

359. Pošto je razmotrilo sve dokaze koji su mu predočeni, Pretresno vijeće konstatuje da su snage bosanskih Srba 13. jula 1995. godine ubile devet muškaraca, bosanskih Muslimana, na jednom polju u blizini potoka, na oko 500 metara udaljenosti od baze Nizozemskog bataljona.

(ii) Ubijanje muškarca, bosanskog Muslimana, kod "bijeke kuće" 13. jula¹²¹⁸

360. Dana 13. jula 1995. godine, dok je patrolirao na području na kojem su se bosanski Muslimani ukrcavali u autobuse, Paul Groenewegen, vojnik Nizozemskog bataljona, čuo je veliku viku.¹²¹⁹ Vika je dolazila iz pravca kuće gdje je jedan nenaoružani muškarac, bosanski Musliman, od oko 30 godina, u civilnoj odjeći, pokušavao da se odupre da ga ne odvedu četiri pripadnika snaga bosanskih Srba.¹²²⁰ Oni su ga prilično agresivno natjerali da stane licem prema zidu, okružili ga i pucali mu u glavu sa udaljenosti od otprilike tri metra.¹²²¹ Čovjek je smjesta pao.¹²²² Drugi

¹²¹⁴ Dušan Dunjić, T. 27860–27864 (5. novembar 2008. godine); dokazni predmet 4D00540, Forenzički izvještaj vještaka prof. Dušana Dunjića o Potočarima i Sandićima, str. 32–37; dokazni predmet P03894, Skica lica mjesta ekshumacija u Potočarima 25. jula 2005. godine, lokacija br. SR POT-01; dokazni predmet P03486, Zapisnik o ekshumaciji br. 1466/05 za Potočare, 27. jula 2005. godine.

¹²¹⁵ Dokazni predmet P04490, Istraga o Srebrenici Dušana Janca, istražitelja Tužilaštva MKSJ-a, , Tužilaštvo MKSJ - Dopunjeni rezime forenzičkog dokaznog materijala – ekshumacija grobnica u vezi sa Srebrenicom, 13. mart 2009. godine, str. 4, 34; dokazni predmet P03517d (povjerljivo). Tu su navedeni Ramo Zukić, Mujo Pejmanović, Sadik Suljagić, Redžo Dautović, Hasib Čavkušić, Muaz Šišić, posljednji put viđeni 11. jula 1995. u Potočarima, izuzev Rame Zukića koji je posljednji put viđen u šumi. *Ibid.* Dušan Dunjić, T. 27859 (djelimično zatvorena sjednica), 27860–27864 (5. novembar 2008. godine); dokazni predmet 4D00540, Forenzički izvještaj prof. Dušana Dunjića o Potočarima i Sandićima, str. 32–37 (gdje se takođe navodi da su u grobnici pronađene i lične isprave koje su pripadale Hasibu Čavkušiću i Muazu Šišiću); dokazni predmet P03895, Skica lica mjesta ekshumacija u Potočarima 25. aprila 2006. godine, lokacija br. POT 01 SRE; dokazni predmet P03485, Izvještaj o obdukciji br. KTA-RZ. 22/06 za Potočare, 15. maj 2006. godine (ekshumacija provedena 25. aprila 2006. godine).

¹²¹⁶ Dokazni predmet P03483 Snimak iz vazduha prekopavane zemlje - Potočari, Bosna i Hercegovina, 27. juli 1995. godine.

¹²¹⁷ Dokazni predmet P03897, Poređenje snimaka iz vazduha prekopavane zemlje i svjedočenja pripadnika Nizozemskog bataljona u vezi s lokacijom devet tijela u Potočarima; dokazni predmet P03894, Skica lica mjesta ekshumacije u Potočarima 25. jula 2005. godine, lokacija br. SR POT-01; dokazni predmet P03895, Skica lica mjesta ekshumacije u Potočarima 25. april 2006. godine, lokacija br. POT 01 SRE; Dušan Dunjić, T. 27862–27865 (5. novembar 2008. godine).

¹²¹⁸ U Optužnici se navodi da je 13. jula, jedan muškarac, bosanski Musliman, odveden u jednu zgradu iza "bijeke kuće" i pogubljen. Optužnica, par. 31.1. d.

¹²¹⁹ Paul Groenewegen, dokazni predmet P02196, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1030, 1034 (10. juli 2003. godine).

¹²²⁰ *Ibid.*, BT. 1033–1035 (10. juli 2003. godine); Paul Groenewegen, T. 2965, 2976, 3013–3014 (25. oktobar 2006. godine).

¹²²¹ Paul Groenewegen, dokazni predmet P02196, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1034 (10. juli 2003. godine); Paul Groenewegen, T. 2965–2967, 2990–2991, 3014 (25. oktobar 2006. godine); dokazni predmet P02266, Mapa, s oznakama koje je unio Groenewegen; Robert Franken, T. 2506 (16. oktobar 2006. godine), Robert Franken, T. 2572–2573, 2589 (17. oktobar 2006. godine).

¹²²² Paul Groenewegen, dokazni predmet P02196, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1035 (10. juli 2003. godine).

pripadnici snaga bosanskih Srba prolazili su oko mjesta na kom se to desilo i posmatrali incident, ali su išli za svojim poslom.¹²²³ Pogubljenje se odigralo na otprilike 70–80 metara od mase bosanskih Muslimana,¹²²⁴ i oni su to mogli vidjeti.¹²²⁵ Groenewegen je prijavio pogubljenje kasnije te iste večeri, a sljedećeg jutra je dao službenu izjavu.¹²²⁶

361. Pretresno vijeće konstatuje da su pripadnici snaga bosanskih Srba 13. jula ubili jednog bosanskog Muslimana, u blizini "bijeke kuće" naočigled bosanskih Muslimana koji su tamo bili okupljeni.

F. Bratunačko područje (11.–15. juli 1995. godine)

1. Uvod

362. Za potrebe ovog odjeljka, termin "bratunačko područje" obuhvata teritoriju ograničenu putem Bratunac-Konjević Polje na sjeveru, putem Konjević Polje - Milići na zapadu i putem Bratunac - Srebrenica na istoku. Grad Bratunac se nalazi u Republici Srpskoj, otprilike na pet kilometara od Potočara i deset kilometara od Srebrenice u pravcu sjevera i bio je izvan parametara "zaštićene zone" Srebrenice.¹²²⁷ Bratunac je ulazio u zonu Bratunačke brigade čiji se štab nalazio u gradu Bratuncu.¹²²⁸ Tamo su se nalazili i drugi objekti značajni za potrebe ove Presude, kao što su hotel "Fontana",¹²²⁹ kancelarija SDS-a u Bratuncu, kao i stanice Vojne i Civilne policije. Grad Bratunac nije se mogao zaobići na putu iz Potočara u Kladanj i druge dijelove teritorije pod kontrolom ABiH.

363. Kako je ranije pomenuto u ovoj Presudi, tokom noći sa 11. na 12. juli 1995. godine, kolona muškaraca, bosanskih Muslimana, pokušala je da napusti enklavu Srebrenice prema Tuzli, probijajući se kroz odbrambene linije VRS-a na bratunačkom području.¹²³⁰

¹²²³ *Ibid.*, BT. 1035–1036 (10. juli 2003. godine).

¹²²⁴ *Ibid.*, BT. 1036 (10. juli 2003. godine); Paul Groenewegen, T. 2989–2990 (25. oktobar 2006. godine); dokazni predmet P02266, Mapa, s oznakama koje je unio Groenewegen. V. takođe Robert Franken, T. 2506 (16. oktobar 2006. godine), T. 2621–2622 (17. oktobar 2006. godine); dokazni predmet 6DIC00018, Fotografija Potočara iz vazduha, s oznakama koje je unio Franken.

¹²²⁵ Paul Groenewegen T. 2989–2990 (25. oktobar 2006. godine).

¹²²⁶ Paul Groenewegen, dokazni predmet P02196, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1036 (10. juli 2003. godine); Paul Groenewegen, T. 2991–2992 (25. oktobar 2006. godine); Robert Franken, T. 2505–2506 (16. oktobar 2006. godine), T. 2572–2573, 2589 (17. oktobar 2006. godine).

¹²²⁷ Dragan Nesković, T. 27432 (28. oktobar 2008. godine); Mićo Gavrić, T. 26495 (1. oktobar 2008. godine); dokazni predmet P01876, Mapa sjevernog područja na kojoj su prikazane zone odgovornosti bataljona, str. 2; dokazni predmet P02103, Dokumenti predloženi s izjavom Jeana-Renéa Rueza, str. 5.

¹²²⁸ Zlatan Čelanović, T. 6627–6628, 6649 (31. januar 2007. godine); dokazni predmet PIC00060, Dokazni predmet P02103, s oznakama koje je unio Zlatan Čelanović. V. takođe gore, 135.

¹²²⁹ V. gore, par. 274–293.

¹²³⁰ V. dolje, par. 267–271.

2. Raspoređivanje snaga bosanskih Srba na bratunačkom području (11.–12. juli)

364. Dana 11. jula 1995. godine, reagujući na informacije koje su primile o pokretima 28. divizije ABiH, snagama VRS-a, većinom jedinicama Drinskog korpusa, naređeno je “[u] cilju sprečavanja povratka i izvlačenja muslimanskih snaga u i iz Srebrenice i komuniciranja na pravce enklava - Kladanj i Olovo i obratno,” [...] “[d]opunskim zaprečavanjem, zasednim dejstvima i patrolama, obezbediti kontrolu teritorije duž linije fronta i po dubini zona i rejona odbrane”.¹²³¹

365. Dana 12. jula 1995. godine,¹²³² otprilike oko 09:00 sati, Krstić je sazvao sastanak u Bojni,¹²³³ kojem su takođe prisustvovali **Pandurević**, Mirko Trivić, pukovnik Svetozar Andrić i pukovnik Obrad Vičić.¹²³⁴ Toga dana, više različitih jedinica raspoređeno je da pokriva razne dijelove puta Bratunac - Konjević Polje.¹²³⁵ Komandant 2. odreda SBP-a iz Šekovića Rado Čuturić¹²³⁶ naredio je svojoj jedinici da obezbjeđuje put od “muslimanskih snaga” koje su pokušavale da se probiju u pravcu Tuzle.¹²³⁷ Predveče 12. jula, 1. četa PJP-a takođe je bila raspoređena u Sandićima, s uputstvom da ostane tamo i obezbjeđuje put Bratunac - Konjević Polje, što su oni i činili do ranih sati sljedećeg jutra.¹²³⁸ Tokom kasnog poslijepodneva i noći 12. jula duž puta je raspoređeno ukupno oko 170 pripadnika Jahorinskih regruta.¹²³⁹ Praga i jedno borbeno vozilo BVP sa trocijevnim topom raspoređeni su na području na kom je bila raspoređena 1. četa

¹²³¹ Dokazni predmeti 7DP00438, 4D00079, Naređenje Milenka Živanovića upućeno Drinskom korpusu, 11. juli 1995. godine; dokazni predmet 6DP00439, Naređenje za sprečavanje spajanja snaga 28. divizije, 11. juli, str. 2. V. takođe dokazni predmet 4D00078, Naređenje Mladića upućeno Drinskom korpusu, 11. juli 1995. godine.

¹²³² Vinko Pandurević, T. 30897 (30. januar 2009. godine); Mirko Trivić, T. 11833 (21. maj 2007. godine), T. 11978, 11998–12000 (23. maj 2007. godine).

¹²³³ Bojna se na jugu graniči sa gradom Srebrenicom. Dokazni predmet P02116, Mapa "Krivaja-95", Srebrenica i Bratunac.

¹²³⁴ Vinko Pandurević, T. 30897 (30. januar 2009. godine); Mirko Trivić, T. 11795 (18. maj 2007. godine). Dana 12. jula 1995. godine, Obrad Vičić bio je načelnik za operativno-nastavne poslove Drinskog korpusa. Za detaljniji opis položaja Mirka Trivića, pukovnika Andrića i pukovnika Vičića.

¹²³⁵ Lazar Ristić, T. 10043–10044 (16. april 2007. godine), T. 10190 (18. april 2007. godine); dokazni predmet 7D01056, Mapa zone odgovornosti Zvorničke brigade po naređenju Drinskog korpusa.

¹²³⁶ Postoje protivrječni dokazi o tome ko je bio komandant 2. odreda SBP-a iz Šekovića u julu 1995. godine. Neki dokazi ukazuju na to da je komandant bio Rado Čuturić. Predrag Čelić, T. 13459 (28. juni 2007. godine); svjedok PW-160 T. 8625 (12. mart 2007. godine); Milenko Pepić, T. 13539 (9. juli 2007. godine). V. takođe Borovčaninov završni podnesak, par. 26. Ali v. dokazni predmet P02853, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Ljubomirom Borovčaninom, 11. i 12. mart 2002. godine, str. 64; Završni podnesak tužilaštva, par. 594, 1410, 1874, 1991, 1997, 2145; dokazni predmet P00070, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske – Personalni upitnik za utvrđivanje čina ovlaštenog službenog lica, Miloš Stupar. Nakon što je razmotrilo ukupne predočene dokaze, Pretresno vijeće se oslanja na Pepićev i Čelićev iskaz, s obzirom na to da su oni bili članovi 2. odreda SBP-a iz Šekovića i konstatuje da je Čuturić bio komandant 2. odreda iz Šekovića u relevantnom periodu.

¹²³⁷ Milenko Pepić, T. 13549–13551, 13589–13590 (9. juli 2007. godine). Duž tog puta, iz pravca Kravice prema Sandićima, 2. vod 2. odreda SBP-a iz Šekovića bio je raspoređen najbliže Kravici—otprilike na jedan kilometar od skladišta u Kravici, neposredno na granici koja je razdvajala sela Sandići i Kravice, nedaleko od putnog znaka koji je označavao početak područja Sandića — 3. vod bio je raspoređen najbliže Konjević Polju, a 1. vod bio je raspoređen između ta dva voda. *Ibid.*, T. 13550–13551 (9. juli 2007. godine).

¹²³⁸ Dobrisav Stanojević, T. 12880–12883, 12896, 12900–12901 (19. juni 2007. godine); dokazni predmet PIC00132, Mapa Sandića, s oznakama koje je unio svjedok; dokazni predmet P02852, Transkript razgovora Tužilaštva s Borovčaninom, 20. februar 2004. godine, str. 78–79.

¹²³⁹ Dokazni predmet 4D00510, Borovčaninov izvještaj o borbenom angažovanju snaga MUP-a u operaciji "Srebrenica- 95", 5. septembar 1995. godine, str. 3; dokazni predmet P00060, Izvještaj CJB-a Zvornik, 13. juli 1995. godine; Mendeljev Đurić, T. 10812–10813, 10819, 10865–10866, 10869–10870 (2. maj 2007. godine); Nenad Filipović, T. 26998–26999, 27015 (10. oktobar 2008. godine); Žarko Zarić, T. 26931–26933 (9. oktobar 2008. godine); svjedok PW-160, T. 8602–8604 (9. mart 2007. godine), T. 8683, 8687 (12. mart 2007. godine).

PJP-a iz Zvornika,¹²⁴⁰ a 13. jula pridružio im se i jedan tenk.¹²⁴¹ Pored toga, elementi bataljona Vojne policije 65. zaštitnog puka Glavnog štaba VRS-a i, poslije toga, druge čete PJP-a Zvornik, jedna četa PJP-a Bijeljina, jedna četa PJP-a Doboj i 2. četa Jahorinskih regruta, pored ostalih, takođe su učestvovali u blokiranju kolone 12. i 13. jula na raznim mjestima na području Bratunca, uključujući okolinu Konjević Polja i Nove Kasabe.¹²⁴²

(a) Sastanak u Komandi Bratunačke brigade

366. Tužilaštvo i optuženi slažu se da je, poslije pada Srebrenice, održan sastanak komandanata VRS-a u Komandi Bratunačke brigade. Međutim, datum tog sastanka je bio žestoko osporavan. Tužilaštvo tvrdi da je taj sastanak održan 12. jula.¹²⁴³ S druge strane, **Pandurević** tvrdi da je taj sastanak održan 11. jula.¹²⁴⁴

367. Argumentacija tužilaštva usredsređena je na svjedočenje i dnevnik Mirka Trivića, komandanta Romanijske brigade, koji je u svom svjedočenju rekao da je sastanak održan 12. jula 1995. godine.¹²⁴⁵ **Pandurević** osporava pouzdanost Trivićevog dnevnika, takođe ukazujući na svoje vlastito svjedočenje i na svjedočenja Milenka Jevđevića, Zvonka Bajagića, Eileene Gillece i Miodraga Dragutinovića, koji kažu da je sastanak održan 11. jula.¹²⁴⁶

368. Pretresno vijeće je pažljivo razmotrilo dnevnik u cijelosti, i sagledalo je relevantne dijelove u kontekstu, u svjetlu iskaza koji je dao Trivić i drugih dokaza koji su mu predočeni. Pretresno vijeće napominje da se taj dnevnik u određenom trenutku raspao i da ga je ponovo sastavio Trivić, da su stranice numerisane na vrhu i da su izvađene određene stranice koje su sadržale lične

¹²⁴⁰ Dobrisav Stanojević, T. 12882 (19. juni 2007. godine); v. takođe dokazni predmet 4D00510, Borovčaninov izvještaj o borbenom angažovanju snaga MUP-a u operaciji "Srebrenica-95", 5. septembar 1995. godine, str. 3; dokazni predmet. P00062, Dokument CJB-a Zvornik, s potpisom Dragomira Vasića, 13. juli 1995. godine".

¹²⁴¹ Dobrisav Stanojević, T. 12882 (19. juni 2007. godine).

¹²⁴² Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 259; svjedok PW-168, T. 15991–15992 (zatvorena sjednica) (28. septembar 2007. godine); dokazni predmet P01121a, Presretnuti razgovor, 12. juli 1995. godine, 16:40 sati (gdje se precizira da se jedno odjeljenje Civilne policije nalazi oko Konjević Polja i Hrnčića, a da se 65. zaštitni puk oko Nove Kasabe, Jelaha i Kamenice); svjedok PW-160, T. 8600 (djelimično zatvorena sjednica), 8603–8604 (9. mart 2007. godine), T. 8683, 8687 (12. mart 2007. godine); dokazni predmet 4D00510, Borovčaninov izvještaj o borbenom angažovanju snaga MUP-a u operaciji "Srebrenica-95", 5. septembar 1995. godine, str. 3; dokazni predmet P00886, Dokument CJB-a Zvornik upućen MUP-u RS-a, s otkucanim Vasićevim potpisom, 13. juli 1995. godine; Dokazni predmet P03112, Depesha CJB-a Zvornik br. 12-6/08-508/95 u vezi s aktivnostima raznih jedinica PJP-a, Dragomir Vasić, 14. juli 1995. godine.

¹²⁴³ Pretpretresni podnesak tužilaštva, par. 224. V. takođe Završni podnesak tužilaštva, par. 1355–1361, 1380, 1387–1388. V. takođe dolje, par. 1855.

¹²⁴⁴ Pandurevićev završni podnesak, par. 98, 411, 413–419; Vinko Pandurević, T. 32151, 32173 (26. februar 2009. godine). V. takođe dolje, par. 1855.

¹²⁴⁵ Mirko Trivić, T. 11836–11837 (21. maj 2007. godine), T. 11978–11979 (23. maj 2007. godine); dokazni predmet P04630, Trivićev dnevnik, str. 0648–6799.

¹²⁴⁶ Vinko Pandurević, T. 32161–32163 (26. februar 2009. godine); Pandurevićev završni podnesak, par. 414–418, 421. Prema **Pandurevićevim** riječima, broj zabilješki u Trivićevom dnevniku koje se odnose na Žepu nije u urednom stanju, što utiče na tačnost redoslijeda stranica u prednjem dijelu, budući da bi te stranice, kao dio jedne bilježnice, trebale biti povezane. Pandurevićev završni podnesak, par. 422–423. To zbog toga što je Trivić pisao o dešavanjima tokom srebreničke operacije na uobičajen način, da bi zatim okrenuo bilježnicu naopačke i unosio zabilješke o žepskoj operaciji odstraga. *Ibid.*, par. 421. Pretresno vijeće napominje da se datum 12. juli zaista ne pojavljuje na istom listu kao referenca na sastanak.

informacije.¹²⁴⁷ Ipak, Pretresno vijeće konstatuje da nema ničeg što bi upućivalo na zaključak da je Trivić imao ikakav motiv da modifikuje strukturu dnevnika ili da ga reorganizuje u prilog argumentaciji tužilaštva. Oznake na vrhu stranica dodao je pošto se dnevnik raspao kako se najbolje mogao sjetiti prema prvobitnoj strukturi dnevnika.¹²⁴⁸ Pretresno vijeće smatra da je u tom pogledu upravo Trivić u to vrijeme bio u najboljoj poziciji da zna koji je bio ispravan redoslijed.

369. Pretresno vijeće ne može isključiti mogućnost da je stranica 0648-6788 dnevnika stavljena na pogrešno mjesto i da ne predstavlja nastavak 0648-6787.¹²⁴⁹ Međutim, to nema veliki značaj u kontekstu stranica neposredno prije ili poslije nje, budući da se, na osnovu uvida u stranice od 0648-6787 do 0648-6795 u kontekstu, Pretresno vijeće uvjerilo da je u njima tačno opisan napad na grad Srebrenicu, od 09:00 do 17:30 sati, koji je kulminirao Mladićevim dolaskom i njegovom trijumfalnom šetnjom po gradu 11. jula. Nadalje, Pretresno vijeće napominje da stranice od 0648-6794 do 0648-6795 dobro teku, budući da Trivić završava donekle personalizovanim opisom svog razgovora s Mladićem, a zatim okreće novu stranicu na kojoj bilježi događaje od 17:30 sati pa sve do 11. jula. Te zabilješke su razumljivo kratke poslije sudbonosnog pada Srebrenice. Događaji koji su ovdje zabilježeni su generalno potkrijepljeni dokazima u sudskom spisu.¹²⁵⁰

370. Prelazeći na stranice od 0648-6796 do 0648-6798, koje se odnose na dan 12. jula, Pretresno vijeće se uvjerilo da, nakon što je opisao zadatke koji su mu dodijeljeni, Trivić na sljedećoj stranici izlaže stvarno kretanje jedinica kroz grad i o tome piše dalje na sljedećoj stranici. Što je još značajnije, događaji opisani na stranici 0648-6797 odražavaju ono što je na osnovu drugih dokaza već utvrđeno — ujutro 12. jula održan je sastanak u Bojni s Krstićem, “pun grad boraca”, “zbjeg naroda [...] [koji su] se razbježali po šumi”, i Krstić dolazi u selo Viogor — što sve skupa ukazuje na činjenicu da se to moglo desiti samo 12. jula.¹²⁵¹ Stranica 0648-6798 logično se nadovezuje na posljednju zabilješku na prethodnoj strani — Krstić dolazi, Trivić razgovara sa njim, a zatim bilježi svoja razmišljanja o onome što je rečeno.¹²⁵²

¹²⁴⁷ V. Odluka po zahtjevu tužilaštva da ponovo otvori svoj dokazni postupak, 26. januar 2010. godine; dokazni predmet 7D01240, Stipulacije između Tužilaštva i odbrane u vezi s Trivićevim dnevnikom.

¹²⁴⁸ V. Odluka po zahtjevu tužilaštva da ponovo otvori svoj dokazni postupak, 26. januar 2010. godine; dokazni postupak 7D01240, Stipulacije između Tužilaštva i odbrane u vezi s Trivićevim dnevnikom.

¹²⁴⁹ Pretresno vijeće napominje da postoji razumna mogućnost da bi to moglo predstavljati nastavak onoga što se dešavalo 11. jula, a ne 10. jula. V. dokazni predmet P04630, Trivićev dnevnik.

¹²⁵⁰ V. gore, par. 260, 264, 266; Vinko Pandurević, T. 32166–32167 (26. februar 2009. godine) (gdje se navodi da Bratunačka brigada nije imala problema u napadu 10. jula). Datum 11. juli pojavljuje se na stranici 0648-6789. V. dokazni predmet P04630, Trivićev dnevnik.

¹²⁵¹ Mirko Trivić, T. 11832–11833, 11853–11854 (21. maj 2007. godine); dokazni predmet PIC00116, Mapa br. 02116, s oznakama koje je unio Mirko Trivić; Vinko Pandurević, T. 30897 (30. januar 2009. godine). V. takođe gore, par. 266, 272, 342–343, 365.

¹²⁵² Čak i da se prihvati je ta stranica bila stavljena na pogrešno mjesto i da se diskusija o Birčanskoj brigadi prebaci u odjeljak vezan za 11. juli, Pretresno vijeće se uvjerilo da se stranica 0648-6798 ipak nadovezuje na stranicu 0648-6799 i ne utiče na mjesto zabilješke o sastanku Komande Bratunačke brigade te noći koja se nalazi na stranici 0648-6799. V. dokazni predmet P04630, Trivićev dnevnik.

371. Prelazeći na stranice od 0648-6799 do 0648-6801, Pretresno vijeće je mišljenja da one takođe predstavljaju logičan slijed. Na stranici 0648-6799, Trivić bilježi naređenja koja mu je dao Krstić, uključujući i da su komandanti brigada trebali otići u Komandu Bratunačke brigade te noći u 21:00 sat. To su događaji koji su se nedvosmisleno desili 12. jula i, što je najznačajnije, jasno je da zabilješkom “u 22:00 č. dolazi general Mladić”, Trivić opisuje osporavani sastanak u Komandi Bratunačke brigade.¹²⁵³ Ovaj opis sadržan je na stranicama od 0648-6798 do 0648-6800. Na vrhu stranice 0648-6800, Trivić bilježi da će se 13. jula ujutro vojnicima obratiti Mladić. Preostale zabilješke odnose se na kasne sate 12. jula, a prva zabilješka na stranici 0648-6801 počinje sa planiranim Mladićevim govorom u selu Viogor vojnicima koji su trebali krenuti za Žepu 13. jula.¹²⁵⁴

372. Pretresno vijeće je ovaj dnevnik razmotrilo zajedno sa iskazom koji je dao Trivić, i konstatuje da je dnevnik pouzdan.¹²⁵⁵ Konkretno, Pretresno vijeće je takođe imalo u vidu određene značajne pokazatelje, kao što je činjenica da je Trivić u svom svjedočenju rekao da je oko 20:30 sati prošao kroz Potočare na putu na sastanak u Komandi Bratunačke brigade, gdje je vidio veliku masu ljudi i jedinice VRS-a i MUP-a.¹²⁵⁶ Time se dokazuje da je Trivić prošao kroz Potočare 12. jula. Pretresno vijeće je takođe razmotrilo **Pandurevićev** argument da je Mladić 13. jula otišao da podigne moral trupama, iako je navodno 11. jula naredio pokret u Žepu.¹²⁵⁷ Pretresno vijeće se u to nije uvjerilo, jer bi to značilo da su trupe marširale čitavog dana 12. jula prije nego što im je u cilju podizanja morala održan govor u Viogoru 13. jula, što ne predstavlja vjerodostojnu mogućnost.

373. Pretresno vijeće takođe je razmotrilo iskaze Jevđevića, Bajagića i **Pandurevića**, imajući u vidu i argumente koji se odnose na obrok na bazi ribe koji se po tradiciji jede za večeru na Petrovdan, 11. jula, što navodno ukazuje na to da je sastanak u Komandi Bratunačke brigade održan 11. jula.¹²⁵⁸ S obzirom na prisutne i sadržaj sastanka, a u svjetlu ostalih vjerodostojnih dokaza, jasno je da su i Jevđević i Trivić i **Pandurević** prisustvovali istom sastanku. Međutim, Pretresno vijeće

¹²⁵³ V. takođe Mirko Trivić, T. 11839–11842 (21. maj 2007. godine).

¹²⁵⁴ V. takođe *ibid.*, T. 11853–11854 (21. maj 2007. godine); Vinko Pandurević, T. 30904–30905 (30. januar 2009. godine).

¹²⁵⁵ U tom kontekstu, Pretresno vijeće je razmotrilo iskaz svjedoka PW-109 i zaključilo da, premda je njegovo sjećanje u pogledu vremena, datuma i događaja donekle neprecizno, u svjetlu Trivićevog iskaza, Vijeće konstatuje da je njegov iskaz o datumu sastanka u Komandi Bratunačke brigade tačan. Svjedok PW-109, T. 14591 (djelimično zatvorena sjednica), 14594–14595 (djelimično zatvorena sjednica) (31. avgust 2007. godine). V. takođe *ibid.*, T. 14586 (djelimično zatvorena sjednica) (31. avgust 2007. godine).

¹²⁵⁶ Mirko Trivić, T. 11837–11838, 11853 (21. maj 2007. godine). V. takođe *ibid.*, T. 11981–11982 (23. maj 2007. godine).

¹²⁵⁷ Vinko Pandurević, T. 30897 (30. januar 2009. godine), T. 32153 (26. februar 2009. godine). V. Mirko Trivić, T. 11832–11833, 11843 (21. maj 2007. godine).

¹²⁵⁸ Zvonko Bajagić, T. 32513, 32516–32519, 32527–32535 (9. mart 2009. godine); *Ibid.*, dokazni predmet 7D01092, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter, str. 2; Milenko Jevđević, T. 29607–29609, 29649–29650 (12. decembar 2008. godine), T. 29754–29762 (15. decembar 2008. godine), T. 29766–29777, 29799–29814, 29824–29830 (16. decembar 2008. godine), T. 29914, 29918–29928 (17. decembar 2008. godine). Dokazni predmeti 7DP00438, 4D00079, Naređenje Milenka Živanovića upućeno Drinskom korpusu, 11. juli 1995. godine, str. 2; Dokazni predmet 6DP00439, Naređenje za sprečavanje spajanja snaga 28. divizije, 11. juli 1995. godine, str. 2; dokazni predmet P04418, Putni radni list za VW golf, reg br. P-7105 za juli 1995.

konstatuje da dokazi **Pandurevića**, Jevđevića i Bajagića o obroku na bazi ribe ne mogu biti odlučujući kada je riječ o datumu tog sastanka.¹²⁵⁹

374. Isto tako, Pretresno vijeće je ocijenilo iskaz Eileen Gilleece, koja je, na osnovu svojih zabilješki, u svom svjedočenju rekla da joj je **Pandurević** rekao da je 11. jula prisustvovao sastanku s Krstićem i Mladićem u Bratuncu i rekao joj da je 12. jula Drinski korpus krenuo prema Žepi.¹²⁶⁰ Na osnovu pouzdanih dokaza koji pokazuju da je do pokreta u Žepu došlo 13. jula, Pretresno vijeće konstatuje da je taj iskaz nepouzdan. Nadalje, Vijeće je takođe razmotrilo iskaz Dragutinovića, i napominje da ga ne smatra uvjerljivim.¹²⁶¹

375. Imajući u vidu ukupne predočene dokaze i pridajući posebnu težinu Trivićevom svjedočenju i dnevniku, Pretresno vijeće konstatuje da je sastanak u Komandi Bratunačke brigade održan 12. jula.

376. Uveče 12. jula 1995. godine, Mladić, Živanović, Krstić, Trivić i **Pandurević**,¹²⁶² između ostalih, sastali su se u Komandi Bratunačke brigade, gdje je Mladić stigao oko 22:00 sata i čestitao komandantima na njihovim uspjesima.¹²⁶³ On je naredio Krstiću da se pripremi za oslobađanje Žepe.¹²⁶⁴ Trivić i **Pandurević** predložili su da se njihove snage pošalju na odmor i budu zamijenjene, ali taj njihov prijedlog nije prihvaćen.¹²⁶⁵ Na kraju sastanka, Mladić se složio da se lično obrati vojnicima sljedećeg dana kako bi im podigao moral s obzirom na to da neće biti pušteni na odmor.¹²⁶⁶ Mladić se složio da to učini 13. jula, prije pokreta u Žepu.¹²⁶⁷ Nadalje, Bratunačkoj i Milićkoj brigadi, naređeno je da u sadejstvu sa snagama MUP-a obezbjeđuju put Bratunac-Konjević Polje i put Konjević Polje - Milići.¹²⁶⁸ VRS je bio zabrinut u bezbjednosnom smislu u vezi s tim

godine, u vezi s čim je Bajagić negirao da je on 12. jula napunio rezervoar automobila; dokazni predmet 7D01090, Razgovor sa Svetozarom Andrićem, str.1.

¹²⁵⁹ V. dokazni predmet P04535, Snimak na Petrovdan 12. jula 1995. godine (gdje je ta riba takođe služena na svečanom ručku povodom Petrovdana).

¹²⁶⁰ Eileen Gilleece, T. 6728 (1. februar 2007. godine); dokazni predmet P02408, Redigovane zabilješke razgovora s Milenom Živanovićem i Vinkom Pandurevićem, 2. oktobar 2001. godine, str. 3.

¹²⁶¹ Miodrag Dragutinović, T. 12579–12580, 12583–12584 (13. juni 2007. godine) (gdje je izjavio da je ujutro 12. jula u Zelenom Jadru vidio **Pandurevića**, koji mu je rekao da je išao u Bratunac da prisustvuje sastanku koji je sazvao Krstić).

¹²⁶² Mirko Trivić, T. 11837–11841 (21. maj 2007. godine). Jevđević je takođe bio prisutan na tom sastanku, Milenko Jevđević, T. 29607 (12. decembar 2008. godine); Vinko Pandurević, T. 32151 (26. februar 2009. godine).

¹²⁶³ Mirko Trivić, T. 11841–11842, 11844 (21. maj 2007. godine).

¹²⁶⁴ *Ibid.*, T. 11841–11842 (21. maj 2007. godine).

¹²⁶⁵ *Ibid.*, T. 11842 (21. maj 2007. godine).

¹²⁶⁶ *Ibid.*, T. 11843 (21. maj 2007. godine).

¹²⁶⁷ *Ibid.*, T. 11843 (21. maj 2007. godine). Sljedećeg jutra 13. jula, između 10:00 i 11:00 sati, Mladić i Krstić obratili su se Trivićevim trupama. *Ibid.*, T. 11853–11854 (21. maj 2007. godine). V. takođe Vinko Pandurević, T. 30904–30905 (30. januar 2009. godine).

¹²⁶⁸ Mirko Trivić, T. 11844 (21. maj 2007. godine). Trivić je konkretno pomenuo “komunikacije na pravcu od Srebrenice koje vode od Srebrenice prema Vlasenici preko Bratunca.” Pretresno vijeće će ove komunikacije navoditi kao put Bratunac-Konjević Polje i put Konjević Polje-Milići.

putnim pravcem zbog toga što je smatrao da se nekoliko hiljada naoružanih vojnika ABiH pokušava probiti kroz linije odbrane VRS-a, u nastojanju da dođe do Tuzle i Kladanja.¹²⁶⁹

(b) Dodatno raspoređivanje snaga bosanskih Srba na bratunačkom području (12.–13. juli)

377. Tokom noći 12. jula, pedesetak ljudi iz 1. čete Jahorinskih regruta raspoređeno je da izvrši obezbjeđenje dionice puta Bratunac - Konjević Polje, otprilike do Glogove.¹²⁷⁰ Tokom noći 13. jula, jedna veća grupa iz sastava 1. čete Jahorinskih regruta, zajedno sa 2. četom Jahorinskih regruta, raspoređena je da pokrije dužu dionicu puta: od Glogove sve do ulaza u Kravicu.¹²⁷¹

378. Tokom noći između 12. i 13. jula, došlo je do borbi duž puta Bratunac - Konjević Polje. Kolonu su napale snage VRS-a koje su tamo bile stacionirane. Jedan pripadnik 1. čete PJP-a iz Zvornika je ubijen, a nekoliko ih je ranjeno.¹²⁷²

379. Nadalje, naređenja VRS-a da se blokira kolona u zonama odgovornosti Bratunac, Zvornik i Vlasenica izdata su 13. jula. Na primjer, Glavni štab VRS-a naredio je komandama Drinskog korpusa, Zvorničke brigade, Birčanske brigade i Vlaseničke brigade, da se angažuju na “otkrivanju, blokiranju, rauzoružavanju i zarobljavanju uočenih muslimanskih grupa, kao i njihovom sprečavanju prolaska na muslimansku teritoriju. Duž cele komunikacije: Zvornik-Crni vrh-Šekovići-Vlasenica organizovati zasedna dejstva.”¹²⁷³ Daljnja operativna naređenja izdavana su na nivou Drinskog korpusa.¹²⁷⁴

3. Pretres terena u potrazi za muškarcima, bosanskim Muslimanima iz kolone (12.–13. juli)

380. Kolona je upala u zasjedu VRS-a 12. jula 1995. godine, oko 08:00 sati, ispod brda Buljim blizu Bara, otprilike tri kilometra od Jaglića u pravcu puta Bratunac – Konjević Polje.¹²⁷⁵ Otprilike 30 ljudi iz kolone je ubijeno, a najmanje 45 ih je ranjeno.¹²⁷⁶ Prednji dio kolone izložen je žestokom granatiranjem oko 10:30 sati između Buljima i Kamenice, na kratkoj udaljenosti južno od puta

¹²⁶⁹ Mirko Trivić, T. 11844–11845, 11847–11848 (21. maj 2007. godine), T. 11984–11985, 11989 (23. maj 2007. godine).

¹²⁷⁰ Mendeljev Đurić, T. 10812–10813, 10819, 10865–10866, 10868–10870 (2. maj 2007. godine).

¹²⁷¹ *Ibid.*, T. 10819–10824, 10868–10869 (2. maj 2007. godine).

¹²⁷² Milenko Pepić, T. 13594–13595 (9. juli 2007. godine); Nenad Filipović, T. 27001, 27003 (10. oktobar 2008. godine); dokazni predmet P02852, Transkript razgovora Tužilaštva s Borovčaninom, 20. februar 2002. godine, str. 79; dokazni predmet P02853, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Borovčaninom, 11. i 12. mart 2002. godine, str. 33–34, 41.

¹²⁷³ Dokazni predmet P00045, Naređenje Glavnog štaba VRS-a upućeno Drinskom korpusu, s otkucanim potpisom Milana Gvere, 13. juli 1995. godine, str.1.

¹²⁷⁴ Dokazni predmet 4D00080, Naređenje Komande Drinskog korpusa, 13. juli 1995. godine; dokazni predmet P00116, Naređenje Drinskog korpusa, 13. juli 1995. godine.

¹²⁷⁵ Svjedok PW-139, dokazni predmet P02288, Povjerljiva izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (28. maj 2000. godine), str. 2; dokazni predmet 7D01066, Mapa angažovanja TG-1.

¹²⁷⁶ Svjedok PW-139, dokazni predmet P02288, Povjerljiva izjava prihvaćena na osnovu 92ter (28. maj 2000. godine), str. 2 par. 5. V. takođe svjedok PW-156, T. 7083 (8. februar 2007. godine); svjedok PW-127, T. 3512–3513 (2. novembar 2006. godine); Mevludin Orić, T. 876 (28. avgust 2006. godine).

Bratunac – Konjević Polje, južno od Sandića.¹²⁷⁷ Ubijeno je 15-20 bosanskih Muslimana.¹²⁷⁸ Oko podneva, u dvosatnoj zasjedi ubijena su četvorica.¹²⁷⁹ Petnaest minuta kasnije ubijeno je još deset osoba, a 20 ih je ranjeno, od kojih su neki bili vojnici ABiH koji su nosili puške.¹²⁸⁰

381. Oko 18:00 sati 12. jula, nakon što su se pregrupisali i pokupili ranjene, ljudi u koloni izloženi su žestokom granatiranju dok su prelazili preko puta Bratunac - Konjević Polje.¹²⁸¹ Tokom tog dvadesetominutnog napada neki ljudi su ubijeni, a neki teško ranjeni.¹²⁸² Snage bosanskih Srba granatirale su kolonu tokom čitave noći¹²⁸³ i postavljali joj zasjede više puta,¹²⁸⁴ uključujući zasjedu blizu Kravice.¹²⁸⁵ Snage bosanskih Srba otvarale su vatru iz protivavionskih topova i bacale ručne bombe sa puta Bratunac - Konjević Polje u šumu.¹²⁸⁶ Tokom noći sa 12. na 13. juli došlo je do razmjene vatre između snaga bosanskih Srba i ljudi u koloni.¹²⁸⁷ Pored toga, neki ljudi u koloni izvršili su samoubistvo koristeći ručne bombe.¹²⁸⁸ Mrtvi i neki od ranjenih ostavljeni su.¹²⁸⁹ U različita vremena 12. i 13. jula ljudi u koloni razdvojili su se u više grupa, bilo po svom izboru bilo zbog toga što su se bili odsječeni od glavne grupe.¹²⁹⁰

382. Pored postavljanja zasjeda i granatiranja kolone, snage bosanskih Srba koristile su i drugu taktiku da zaustave napredovanje kolone. Na primjer, pripadnici snaga bosanskih Srba megafonom

¹²⁷⁷ Osman Salkić, dokazni predmet P02225, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92 bis (4. decembar 2004. godine), str. 4; dokazni predmet 7D01066, Mapa angažovanja TG-1.

¹²⁷⁸ Osman Salkić, dokazni predmet P02225, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (4. decembar 2004. godine), str. 4. V. takođe svjedok PW-156, T. 7083 (8. februar 2007. godine).

¹²⁷⁹ Ramiz Husić, dokazni predmet P02203, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (9. juni 1999. godine), str. 4; svjedok PW-112, dokazni predmet P02272, Povjerljiva izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter, KT. 3243 (23. maj 2000. godine).

¹²⁸⁰ Ramiz Husić, dokazni predmet P02203, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (9. juni 1999. godine), str. 4.

¹²⁸¹ Osman Salkić, dokazni predmet P02225, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (4. decembar 2004. godine), str. 4. V. takođe svjedok PW-113, T. 3363–3365 (31. oktobar 2006. godine).

¹²⁸² Osman Salkić, dokazni predmet P02225, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (4. decembar 2004. godine), str. 4.

¹²⁸³ Svjedok PW-113, dokazni predmet P02280, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1383 (21. juli 2003. godine); svjedok PW-113, T. 3347, 3354–3357, 3364–3365 (31. oktobar 2006. godine). V. takođe, *Ibid.*, T. 3356 (31. oktobar 2006. godine); svjedok PW-139, dokazni predmet P02288, Povjerljiva izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (28. maj 2000. godine), str. 3; svjedok PW-139, T. 3732–3734 (7. novembar 2006. godine).

¹²⁸⁴ Svjedok PW-113, T. 3354–3355 (31. oktobar 2006. godine); Mevludin Orić, T. 877 (28. avgust 2006. godine). V. takođe svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92 bis, KT. 2946–2947, 2991, 3003–3004 (14. april 2000. godine).

¹²⁸⁵ Svjedok PW-111, T. 7040 (7. februar 2007. godine).

¹²⁸⁶ *Ibid.* V. takođe svjedok PW-106, T. 3956–3957 (15. novembar 2006. godine); Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 260.

¹²⁸⁷ Svjedok PW-111, T. 7039–7040 (7. februar 2007. godine); svjedok PW-139, dokazni predmet P02288, Povjerljiva izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter, (28. maj 2000. godine), par. 5.

¹²⁸⁸ Svjedok PW-113, T. 3342–3346 (31. oktobar 2006. godine); svjedok PW-139, dokazni predmet P02288, Povjerljiva izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter, (28. maj 2000. godine), str. 3; svjedok PW-139, T. 3732–3734 (7. novembar 2006. godine); svjedok PW-110, T. 797–798 (25. avgust 2006. godine); Marinko Jevđević, T. 23848–23849 (23. juli 2008. godine); svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92 bis, KT. 2946 (14. april 2000. godine).

¹²⁸⁹ Svjedok PW-111, T. 7040 (7. februar 2007. godine). V. takođe svjedok PW-113, dokazni predmet P02280, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1383–1384 (21. juli 2003. godine); svjedok PW-106, T. 3957, 3959 (15. novembar 2006. godine), T. 4009 (16. novembar 2006. godine); dokazni predmet 2D00233, Službena zabilješka iz policijske stanice Srebrenica, Kadija Avdić, 24. avgust 2003. godine.

¹²⁹⁰ Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2945–2946 (14. april 2000. godine); Ramiz Husić, dokazni predmet P02203, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (9. juni 1999. godine), str. 4; Osman Salkić, dokazni predmet P02225, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (4. decembar 2004. godine), str. 4; svjedok PW-106, T. 3958 (15. novembar 2006. godine); Mevludin Orić, T. 876 (28. avgust 2006. godine), T. 975–976 (29. avgust 2006. godine); v. takođe Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 261.

su dozivali ljude iz kolone u šumi govoreći im da će biti granatirani ako se ne predaju, obećavajući da će poštovati Ženevske konvencije i ukazujući im na to da će biti prebačeni na teritoriju pod kontrolom ABiH.¹²⁹¹ Na drugim mjestima snage bosanskih Srba pucale su po šumi protivavionskim topovima i drugim oruđima ili su koristile ukradenu opremu UN-a kako bi zavarale bosanske Muslimane i navele ih da povjeruju da je UN prisutan kako bi pratio kako će se postupati prema njima nakon zarobljavanja.¹²⁹² Otprilike oko 14:00 ili 15:00 sati 13. jula, snage bosanskih Srba postavile su ultimatum bosanskim Muslimanima u šumi, ili da se predaju ili da budu ubijeni,¹²⁹³ nakon čega se veliki broj bosanskih Muslimana predao.¹²⁹⁴

4. Zatočavanje muškaraca, bosanskih Muslimana, iz kolone, koji su se predali ili bili zarobljeni duž puta Bratunac – Konjević Polje i puta Nova Kasaba - Konjević Polje (13. juli)

383. Dva glavna pravca duž kojih su pripadnici snaga bosanskih Srba 13. jula zarobili velike grupe bosanskih Muslimana iz kolone ili su im se oni predali, bila su put Bratunac - Konjević Polje i put Nova Kasaba - Konjević Polje.¹²⁹⁵ Razgovor koji je presretnut u 17:30 sati 13. jula ukazuje na to da je na tri lokacije na području Bratunca bilo zatočeno otprilike 6.000 zarobljenika, bosanskih Muslimana, na na svakoj lokaciji ih je bilo oko 1.500 do 2.000.¹²⁹⁶ Jedna od tih lokacija je izgleda bila fudbalski stadion u Novoj Kasabi, za drugu je navedeno da se nalazila “gore gdje je onaj punkt na raskršću”, a treća je bila “na pola puta od punkta do tamo ukrcaja.”¹²⁹⁷ U tom kontekstu, Pretresno vijeće je mišljenja da je jedno od tih mjesta livada u Sandićima, a drugo Nova Kasaba.

¹²⁹¹ Svjedok PW-106, T. 3956 (15. novembar 2006. godine); Osman Salkić, dokazni predmet P02225, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (4. decembar 2004. godine), str. 4; svjedok PW-111, T. 6974–6475 (6. februar 2007. godine); svjedok PW-113, dokazni predmet P02280, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1384 (21. juli 2003. godine); svjedok PW-110, T. 650 (24. avgust 2006. godine); svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2946 (14. april 2000. godine). V. takođe Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 264.

¹²⁹² Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 265. V. takođe dokazni predmet P02047, Video-snimak prikazan na suđenju u vezi sa Srebrenicom, 02:50:13.

¹²⁹³ Svjedok W-113, dokazni predmet P02280, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 1384 (21. juli 2003. godine); svjedok PW-110, T. 650 (24. avgust 2006. godine).

¹²⁹⁴ *Ibid.*

¹²⁹⁵ U vezi s putem Bratunac-Konjević Polje, v. svjedok PW-111, T. 6973 (6. februar 2007. godine); svjedok PW-100, T. 14837–14838 (5. septembar 2007. godine), T. 1488214883 (6. septembar 2007. godine); svjedok PW-112, dokazni predmet P02272, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3245–3247 (23. maj 2000. godine); svjedok PW-110, T. 648–650 (24. avgust 2006. godine); svjedok PW-120, dokazni predmet P02220, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2766–2767 (12. april 2000. godine); Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 268; dokazni predmet P02215, Mapa puta kojim se svjedok PW-119 kretao prema Nezuku.

¹²⁹⁶ Dokazni predmet P01143a, Presretnuti razgovor, 13. juli 1995. godine, 17:30 sati.

¹²⁹⁷ *Ibid.*

(a) Livada u Sandićima

384. Duž puta Bratunac - Konjević Polje, otprilike na jedan i po kilometar od skladišta u Kravici u pravcu Konjević Polja, nalazila se velika čistina okružena šumom - livada u Sandićima.¹²⁹⁸

Tokom 13. jula, procjenjuje se da je tamo bilo zatočeno između 1.000 i 2.000 bosanskih Muslimana iz kolone koji su se predali ili bili zarobljeni.¹²⁹⁹

385. Nakon predaje nekim bosanskim Muslimanima je naređeno da podignu ruke na potiljak, spuste svoje stvari na gomilu i predaju svoj novac.¹³⁰⁰ U nekim slučajevima oni koji su nosili oružje bacili su ga prije nego što su se predali.¹³⁰¹ Iako je zarobljenicima data voda, nisu im obezbijedeni ni hrana ni ljekarska njega.¹³⁰² Neki pripadnici snaga bosanskih Srba vrijeđali su zarobljenike i od njih tražili novac.¹³⁰³ Međutim, nekim ženama, mladim djevojkama i nekolicini dječaka koji su bili mlađi od 15 godina, dozvoljeno je da napuste livadu u Sandićima i ukrcaju se na autobuse koji su išli na teritoriju pod kontrolom ABiH.¹³⁰⁴

386. Nekoliko jedinica snaga bosanskih Srba bilo je prisutno na području livade u Sandićima 13. jula.¹³⁰⁵ I 2. odred SBP-a iz Šekovića¹³⁰⁶ i 1. četa PJP-a iz Zvornika¹³⁰⁷ su toga dana ostali

¹²⁹⁸ Dokazni predmet P02986, Knjiga puta – stop-fotografije iz Petrovićevog video-snimka i slike lokacija prikazanih na Petrovićevom video-snimku, str. 21; dokazni predmet PIC00132, Snimak iz vazduha, s oznakama koje je unio svjedok; V. dolje, dokazni predmet P02111, Mapa-Zvorničko područje; svjedok PW-100, T. 14822 (5. septembar 2007. godine).

¹²⁹⁹ Procjene o broju zatočenika držanih na livadi kreću se od 900 do 2.000. Svjedok PW-110, T. 657–658 (24. avgust 2006. godine); svjedok PW-127, T. 3516–3517, 3524 (2. novembar 2006. godine), T. 3557–3558 (3. novembar 2006. godine); svjedok PW-111, T. 6975 (6. februar 2007. godine), T. 7052 (7. februar 2007. godine); Ramiz Husić, dokazni predmet P02203 Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (9. juni 1999. godine), str. 64; svjedok PW-113, dokazni predmet P02280, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1386, 1391 (21. juli 2003. godine); svjedok PW-156, T. 7086 (8. februar 2007. godine). Pretresno vijeće napominje da su, iako je svjedok PW-156 u svom svjedočenju rekao da je čuo da je livada na kojoj su ga držali bila u Lolićima, Lolići i Sandići blizu i konstatuje da je svjedok PW-156 držan na istoj livadi u Sandićima koju su opisali drugi svjedoci koji su tamo bili. V. takođe Tomasz Blaszczyk, T. 18637 (3. decembar 2007. godine) (gdje se napominje da je lokacija na "području" Lolića udaljena otprilike 900 metara od livade u Sandićima). V. takođe Zoran Petrović, T. 18791–18792, 18795–18796 (5. decembar 2007. godine), T. 18857–18858 (6. decembar 2007. godine); dokazni predmet P02011, Video-snimak koji je napravio Zoran Petrović, verzija Studija B; dokazni predmet P02986, Knjiga puta – stop-fotografije iz Petrovićevog video-snimka i slike lokacija prikazanih na Petrovićevom video-snimku, str. 56; dokazni predmet P02047, Video-snimak suđenja za Srebrenicu, 02:47:45–02:48:12.

¹³⁰⁰ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 270; svjedok PW-111, T. 6972–6973 (6. februar 2007. godine).

¹³⁰¹ Svjedok PW-111, T. 7038–7039 (7. februar 2007. godine).

¹³⁰² Svjedok PW-110, T. 660 (24. avgust 2006. godine). V. takođe svjedok PW-113, dokazni predmet P02280, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1396–1397 (21. juli 2003. godine); svjedok PW-127, T. 3533–3534 (2. novembar 2006. godine); svjedok PW-156, T. 7088 (8. februar 2007. godine).

¹³⁰³ Svjedok PW-111, E. P02280, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 1386 (21. juli 2003. godine); svjedok PW-110, T. 651 (24. avgust 2006. godine), T. 804–805 (25. avgust 2006. godine) (gdje se navodi da je zatočenicima rečeno da legnu potbuške na livadu i viču "Živio kralj").

¹³⁰⁴ Svjedok PW-110, T. 656, 658–659 (24. avgust 2006. godine); svjedok PW-111, T. 6976–6977, 6981 (6. februar 2007. godine). V. takođe svjedok PW-127, T. 3535 (2. novembar 2006. godine).

¹³⁰⁵ Svjedok PW-127, T. 3530–3531 (2. novembar 2006. godine), T. 3566 (djelimično zatvorena sjednica) (3. novembar 2006. godine); svjedok PW-156, T. 7089 (8. februar 2007. godine); svjedok PW-110, T. 759, 802–803 (25. avgust 2006. godine); svjedok PW-111, T. 6973–6974 (6. februar 2007. godine); dokazni predmet P02853, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Borovčaninom, 11. i 12. mart 2002. godine, str. 54–56.

¹³⁰⁶ Dokazni predmet P02000, Video-snimak koji je snimio Zoran Petrović tokom jula 1995. godine, koji je dostavio BBC, na 00:09:51 (na kojem se vidi Milenko Trifunović, pripadnik 2. odreda SBP-a iz Šekovića); Predrag Celić, T. 13489–13490 (28. juni 2007. godine) (gdje identifikuje Trifunovića); Dobrisav Stanojević, T. 12894–12896 (19. juni 2007. godine) (gdje identifikuje Trifunovića, s nadimkom Dugi, pripadnika 1. čete PJP-a iz Zvornika, kako stoji do svog brata, takođe sa nadimkom Dugi, pripadnika 2. odreda SBP-a iz Šekovića); Milenko Pepić, T. 13549–13551, 13555–13556, 13589–13590, 13594 (9. juli

raspoređeni na livadi u Sandićima i oko nje, duž puta Bratunac - Konjević Polje.¹³⁰⁸ Pripadnici 1. čete Jahorinskih regruta takođe su bili raspoređeni na livadi u Sandićima i oko nje.¹³⁰⁹ U određenom trenutku tokom popodneva 13. jula, na livadu u Sandićima je došla još jedna grupa pripadnika snaga bosanskih Srba odjevenih u crne uniforme da čuva zarobljene bosanske Muslimane.¹³¹⁰ Na zarobljene bosanske Muslimane bio je uperen mitraljez na crnom tenku postavljenom blizu livade.¹³¹¹ U blizini su bila i dva-tri oklopna transportera.¹³¹²

387. **Borovčanin** je tokom popodneva 13. jula bio na livadi u Sandićima.¹³¹³ Negdje tokom popodneva,¹³¹⁴ na livadu je došao Mladić i rekao zatočenim ljudima da nikome neće biti nanoseno nikakvo zlo već da će biti razmijenjeni kao ratni zarobljenici, kao i da će njihove porodice biti bezbjedno prebačene na teritoriju pod kontrolom ABiH.¹³¹⁵

-
2007. godine); Zoran Petrović, T. 18855 (6. decembar 2007. godine); dokazni predmet P01936, Stop-fotografije preuzete iz video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom, str. 66 (na kom se vidi čovjek s nadimkom Dugi, pripadnik 1. čete PJP-a iz Zvornika, kako stoji do svog brata, takođe s nadimkom Dugi, pripadnika 2. odreda SBP-a iz Šekovića).
- ¹³⁰⁷ Dokazni predmet P02000, Video-snimak koji je snimio Zoran Petrović tokom jula 1995. godine, dostavljen od strane BBC-a, 00:22:25–00:24:05 (na kom se vidi Predrag Krstić, pripadnik 1. čete PJP-a iz Zvornika); dokazni predmet P02047, Video-snimak prikazan na suđenju u vezi sa Srebrenicom, 02:49:15.27; Dobislav Stanojević, T. 12896–12897 (19. juni 2007. godine) (gdje identifikuje Predraga Krstića, Vasića, pripadnika 1. čete PJP-a iz Zvornika sa crnom maramom oko glave i jedinog policajca iz Skelana, te Dugog, pripadnika 2. odreda SBP-a iz Šekovića); dokazni predmet P02832, Stop-fotografija čovjeka u vojnoj uniformi s crnim povezom oko glave blizu livade u Sandićima preuzeta sa video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom u 02:49:15–02:49:27 (na kojoj se vidi jedna osoba sa crnim povezom oko glave čije je prezime “Vasić”, koji je bio pripadnik 1. čete PJP-a iz Zvornika i policajac iz Skelana); dokazni predmet P01936, Video-fotografije preuzete iz video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom, str. 65 (na kojoj je prikazan čovjek s nadimkom “Dugi”, pripadnik 1. čete PJP-a iz Zvornika, kako stoji do svog brata, takođe s nadimkom Dugi, pripadnika 2. odreda iz Šekovića).
- ¹³⁰⁸ Zoran Petrović, T. 18782–18784, 18786 (5. decembar 2007. godine), T. 18855 (6. decembar 2007. godine); dokazni predmet P00062, Dokument iz CJB-a Zvornik koji je potpisao Dragomir Vasić, 13. juli 1995.; dokazni predmet P00886, Dokument iz CJB-a Zvornik upućen MUP-u RS, s otkucanim Vasićevim potpisom, 13. juli 1995. godine; dokazni predmet P03112, Depeša CJB-a Zvornik u vezi s aktivnostima raznih jedinica PJP-a, Dragomir Vasić, 14. juli 1995. godine; Mendeljev Đurić, T. 10822–10824 (2. maj 2007. godine); dokazni predmet P02054, Visokokvalitetna kopija snimljenog materijala Zorana Petrovića u rolni od 8 mm, 00:16:25–00:22:14; dokazni predmet P02985, Transkript Petrovićevog video-snimka, str. 10–14.
- ¹³⁰⁹ Mendeljev Đurić, T. 10812–10813, 10819, 10822, 10826, 10865–10866, 10869–10871 (2. maj 2007. godine); svjedok PW-160, T. 8586 (9. mart 2007. godine), T. 8642–8644 (12. mart 2007. godine); dokazni predmet P02047, Video-snimak prikazan na suđenju u vezi sa Srebrenicom, 02:47:20–02:47:22, 02:47:51, 02:49:37, 02:49:45; dokazni predmet P02000, Video-snimak koji je snimio Zoran Petrović tokom jula 1995. godine, dostavljen od strane BBC-a, na 00:18:45–00:21:32; svjedok PW-100, T. 14813–14818, 14820–14827, 14843–14844 (5. septembar 2007. godine), T. 14908–14909 (6. septembar 2007. godine). Na osnovu svjedočenja svjedoka PW-100 kada se sagleda u kontekstu drugih posrednih dokaza, kao što je činjenica da su bosanski Muslimani autobusima odvezeni iz Potočara 12. jula, Pretresno vijeće konstatuje da je svjedok PW-100 opisivao livadu u Sandićima i da je bio na toj livadi 13. jula.
- ¹³¹⁰ Svjedok PW-110, T. 804–805 (25. avgust 2006. godine); svjedok PW-111, T. 6976 (6. februar 2007. godine).
- ¹³¹¹ Svjedok PW-127, T. 3524 (2. novembar 2006. godine); svjedok PW-111, T. 6976 (6. februar 2007. godine); Ramiz Husić, dokazni predmet P02203, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (9. juni 1999. godine), str. 7; dokazni predmet P02986, Knjiga puta – stop-fotografije iz Petrovićevog video-snimka i slike lokacija prikazanih na Petrovićevom video-snimku, str. 28.
- ¹³¹² Svjedok PW-110, T. 804 (25. avgust 2006. godine), V. takođe Dobrisav Stanojević, T. 12882 (19. juni 2007. godine).
- ¹³¹³ Dokazni predmet P02853, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Borovčaninom, 11. i 12. mart 2002. godine, str. 47–51; Zoran Petrović, T. 18783, 18793 (5. decembar 2007. godine), T. 18855 (6. decembar 2007. godine). V. takođe svjedok PW-160, T. 8585–8586 (9. mart 2007. godine).
- ¹³¹⁴ Svjedok PW-110, T. 748–749 (25. avgust 2006. godine); svjedok PW-111, T. 6977–6978 (6. februar 2007. godine).
- ¹³¹⁵ Svjedok PW-110, T. 661–662 (24. avgust 2006. godine), T. 748–749 (25. avgust 2006. godine); svjedok PW-111, T. 6977–6978 (6. februar 2007. godine); svjedok PW-160, T. 8585–8586 (9. mart 2007. godine); Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 271.

388. Tokom popodneva, zarobljenici su u grupama prebacivani sa livade u Sandićima.¹³¹⁶ Dok su neki ukrcavani u autobuse ili išli prema obližnjem skladištu u Kravici,¹³¹⁷ drugi su ukrcavani u autobuse i kamione i odvođeni u Bratunac.¹³¹⁸ U međuvremenu, takođe je bilo slučajeva prelaćivanja i ubijanja zarobljenika, bosanskih Muslimana,¹³¹⁹ od strane nekih pripadnika snaga bosanskih Srba.¹³²⁰

(b) Konjević Polje

389. Jedan broj ljudi, bosanskih Muslimana, iz kolone 13. jula 1995. godine se predao ili je bio zarobljen na raskrsnici puteva Bratunac-Konjević Polje i Nova Kasaba - Konjević Polje.¹³²¹ Rečeno im je da legnu licem prema zemlji i stave ruke na potiljak dok su pretresani i dok im je oduzimana sva imovina.¹³²² Neki od bosanskih Muslimana odvedeni su u jedno skladište u Konjević Polju, gdje su držani pod stražom u jednoj prostoriji.¹³²³ Zarobljenim bosanskim Muslimanima, iako ne svima, dati su voda, kao i nešto piva i cigareta.¹³²⁴ Čuvala su ih tri vojna policajca.¹³²⁵ Jedna grupa od tridesetak zarobljenih bosanskih Muslimana, uključujući svjedoka PW-116, prevezena je od

¹³¹⁶ Svjedok PW-111, T. 6978–6979, 6981 (6. februar 2007. godine), T. 7056 (7. februar 2007. godine); svjedok PW-156, T. 7094, 7112–7113 (8. februar 2007. godine). V. takođe Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 272.

¹³¹⁷ Svjedok PW-111, T. 6978–6979, 6981 (6. februar 2007. godine), T. 7056 (7. februar 2007. godine); svjedok PW-156, T. 7094, 7112–7113 (8. februar 2007. godine). V. takođe Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 272.

¹³¹⁸ Svjedok PW-110, T. 663 (24. avgust 2006. godine); svjedok PW-113, T. 3337–3338 (31. oktobar 2006. godine); Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 272.

¹³¹⁹ Svjedok PW-127 identifikovao je na livadi u Sandićima Dulana Tabakovića, Tabakovićeve dva sina, Ahmu Tihica i Džemu Tihica, te još jednog muškarca, brata Seada Krdžića. Svjedok PW-127, T. 3531–3532 (djelimično zatvorena sjednica) (2. novembar 2006. godine). Svjedok PW-127 identifikovao je Tabakovićeve dva sina u dokaznom predmetu P02407, Video-snimak prikazan na suđenju u vezi sa Srebrenicom u 02:50:48 sati; svjedok PW-127 T. 3540 (djelimično zatvorena sjednica) (2. novembar 2006. godine); Ramiz Husić, dokazni predmet P02203, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (9. juni 1999. godine), str. 7 (gdje je izjavio da je vidio kako Dulana Tabakovića odvođe u kukuružište i da nije vidio da se on vratio). Nijedan od zarobljenika nije se vratio i svjedok PW-127 nije više nikada vidio te zarobljenike. Svjedok PW-127, T. 3532 (2. novembar 2006. godine). Pretresno vijeće napominje da nikakav Dulan Tabaković nije pronađen na Spisku preminulih koji je 2009. godine sastavio MKNL. Međutim, tamo su Ahmo Tihic i Džemo Tihic. Tamo je takođe Sejad Krdžić, koji, po svemu sudeći, ima dva brata: Seida Krdžića i Adema Krdžića. V. dokazni predmet P04494 (povjerljivo).

¹³²⁰ Svjedok PW-127 T. 3530–3531, 3533–3534 (2. novembar 2006. godine); svjedok PW-156, T. 7088 (8. februar 2007. godine); svjedok PW-111, T. 6976 (6. februar 2007. godine), T. 7054–7055 (7. februar 2007. godine).

¹³²¹ Mevludin Orić, T. 883–885, 902–903 (28. avgust 2006. godine); Željko Kerkez, T. 24090 (25. juli 2008. godine); svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2949 (14. april 2000. godine). Orić je izjavio da ih je tada bilo ukupno 13 ljudi i da su neki od njih otišli dolje da se predaju, misleći da su bezbjedni kada su ugledali vozila. Mevludin Orić, T. 884–885 (28. avgust 2006. godine). Mevludin Orić je dalje izjavio da više nije bio vojnik ABiH kada je krenuo iz Jaglića prema Tuzli. *Ibid.* Pripadnici snaga bosanskih Srba — od kojih je jedan bio izvjesni “Gligić” ili “Simić” — bili su naoružani i nosili su maskirne uniforme. Orić je naznačio lokaciju na kojoj je bio zarobljen na dokaznom predmetu PIC00002, Mapa s oznakama koje je unio Mevludin Orić. Ona se nalazi blizu raskrsnice u Konjević Polju. Mevludin Orić, T. 886–887, 904 (28. avgust 2006. godine).

¹³²² Mevludin Orić, T. 885–889 (28. avgust 2006. godine). Orić se sjeća da je u predmetu *Blagojević* naveo prezime osobe koja mu je rekla da legne na zemlju, ali se ne sjeća da li je rekao Gligić ili Simić. Dotični čovjek bio je iz Studenića, blizu Potočara. Mevludin Orić, T. 1002 (30. avgust 2006. godine). Mevludin Orić je izjavio da su mnogi od zarobljenika, bosanskih Muslimana, bacili svoje lične isprave prije nego što su se predali. Mevludin Orić, T. 889–890 (28. avgust 2006. godine).

¹³²³ Mevludin Orić, T. 889 (28. avgust 2006. godine); svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2949 (14. april 2000. godine) (gdje se pominje jedan “hangar” u kom su držani 20 minuta).

¹³²⁴ Mevludin Orić, T. 888 (28. avgust 2006. godine); svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2949 (14. april 2000. godine) (gdje je izjavio da je vode, koja im je data, bilo nedovoljno).

¹³²⁵ Mevludin Orić, T. 890–894 (28. avgust 2006. godine), T. 1123 (31. avgust 2006. godine) (koji je takođe rekao da su stražari nosili plave pancirne jakne s okruglim amblemima na rukavima na kojima je velikim slovima pisalo “VP” – “Vojna policija”).

skladišta do fudbalskog igrališta u Novoj Kasabi u tri ili četiri civilna kamiona.¹³²⁶ Druga grupa zarobljenih bosanskih Muslimana, uključujući Mevludina Orića, ukrcana je u dva autobusa negdje oko 21:00 ili 22:00 sata i, zajedno s vojnim policajcima koji su ih čuvali, prevezena iz skladišta do Bratunca.¹³²⁷

390. Trojica bosanskih Muslimana i jedan dječak od otprilike 15 godina iz kolone takođe su 13. jula 1995. godine zarobljeni na putu Bratunac - Konjević Polje, blizu Konjević Polja.¹³²⁸ Jednog od njih, svjedoka PW-112, zarobili su pripadnici MUP-a.¹³²⁹ Oduzeli su mu lične isprave i stvari¹³³⁰ i odveli ga na prvo mjesto zatočenja, gdje je vidio onu drugu dvojicu muškaraca, bosanskih Muslimana.¹³³¹ Tu trojicu čuvali su pripadnici snaga bosanskih Srba,¹³³² od kojih je barem jedan bio pripadnik MUP-a.¹³³³ Ta trojica odvedena su na drugu lokaciju, gdje su ih ispitivala četiri pripadnika snaga bosanskih Srba.¹³³⁴ Poslije ispitivanja, ta trojica su odvedena na treće mjesto zatočenja, gdje im se pridružio onaj dječak.¹³³⁵ Oni su svi kasnije odvedeni u jedno skladište na obali rijeke Jadar, gdje su bili zatočeni sa još 12 zarobljenika, bosanskih Muslimana, i gdje im je naređeno da skinu odjeću, postrojani su uza zid i batinani.¹³³⁶ Pripadnici snaga bosanskih Srba koji

¹³²⁶ Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2948–2950 (14. april 2000. godine) (gdje se navodi da je grupi od 30 muškaraca sa kojima je držan u skladištu naređeno da se ukrcaju na tri ili četiri civilna kamiona koja su bila parkirana na raskršnici Konjević Polje).

¹³²⁷ Mevludin Orić, T. 889 (28. avgust 2006. godine) (gdje navodi da mu je rečeno da će zarobljenici, uključujući njega samog, na povratku u Bratunac biti prebacivani autobusima kojima su civili transportovani iz Potočara u Kladanj), 890–894 (28. avgust 2006. godine), T. 1123 (31. avgust 2006. godine).

¹³²⁸ Svjedok PW-112, dokazni predmet P02272, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3245, 3250, 3252–3253, 3263 (23. maj 2000. godine).

¹³²⁹ Svjedok PW-112, dokazni predmet P02272, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3245–3250, 3251–3253 (djelimično zatvorena sjednica) (23. maj 2000. godine). Svjedok PW-112 je opisao pripadnike snaga bosanskih Srba koji su ga zarobili i oduzeli mu isprave kao osobe koje su na sebi imale “[...] kombinezone tamnoplave boje sa malim šarenim, nisu bile skroz plave, nego one maskirne uniforme, iz jednog dijela, tu su oko pojasa imali kaiš i imali su rajfšlus naprijed.” *Ibid.*, KT. 3247. Svjedok PW-112 prepoznao je jednog od ljudi koji su učestvovali u njegovom zarobljavanju kao Milisava Gavrića iz Srebrenice. *Ibid.*, KT. 3253. Pretresno vijeće je saslušalo iskaz da je Milisav Gavrić bio policajac. Svjedok PW-126, T. 3602, 3625 (djelimično zatvorena sjednica) (6. nov 2006. godine).

¹³³⁰ Svjedok PW-112, dokazni predmet P02272, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3246 (23. maj 2000. godine).

¹³³¹ Svjedok PW-112, dokazni predmet P02272, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3250 (23. maj 2000. godine); dokazni predmet P02103, Dokumenti predloženi s izjavom Jeana-Renéa Rueza, p. 32; Jean-René Ruez, T. 1378 (8. septembar 2006. godine).

¹³³² Svjedok PW-112, dokazni predmet P02272, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3250–3251 (javna sjednica s povremeno zatvorenim dijelovima) (23. maj 2000. godine).

¹³³³ *Ibid.* Svjedok PW-112 znao je ovog čovjeka od prije rata i identifikovao ga je kao Dragišu Žekića. Svjedok PW-112 je u svom svjedočenju rekao da je, kada je vidio Žekića u Konjević-Polju, on nosio tamnoplavu jednodijelnu maskirnu uniformu kao pripadnici MUP-a koji su ga uhapsili, svjedok PW-112, T. 3251–3252 (djelimično zatvorena sjednica) (23. maj 2000. godine). Pretresnom vijeću nisu predočeni drugi dokazi u vezi s radnim mjestom Dragiše Žekića, ali, s obzirom na boju njegove uniforme, zaključuje da je on zapravo bio pripadnik MUP-a.

¹³³⁴ Svjedok PW-112, dokazni predmet P02272, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3255–3261 (23. maj 2000. godine); svjedok PW-112, T. 3222 (30. oktobar 2006. godine); dokazni predmet P02275, “Fotografija” (na kojoj je označena kuća u kojoj su ispitivani svjedok PW-112 i druga dvojica muškaraca, bosanskih Muslimana).

¹³³⁵ Svjedok PW-112, dokazni predmet P02272, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3262–3263 (23. maj 2000. godine); svjedok PW-112, T. 3221 (30. oktobar 2006. godine); dokazni predmet P01935, Fotografija (na kojoj je označena kuća u koju su svjedok PW-112 i druga dvojica muškaraca, bosanskih Muslimana, dovedeni poslije ispitivanja). Dječaka je pretukao jedan policajac dok su držani na toj lokaciji. Svjedok PW-112, dokazni predmet P02272, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3263 (23. maj 2000. godine).

¹³³⁶ Svjedok PW-112, dokazni predmet P02272, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3264–3271 (javna sjednica s povremeno zatvorenim dijelovima) (23. maj 2000. godine).

su zarobljenike u skladištu čuvali i tukli nosili su vojne maskirne uniforme.¹³³⁷ Među njima je bio i Nenad Deronjić,¹³³⁸ pripadnik MUP-a.¹³³⁹

(c) Štab Bratunačke brigade¹³⁴⁰

391. Otprilike oko 10:00 ili 11:00 sati 13. jula “pripadnici specijalnih snaga” ili “specijalci” doveli su Nazifa Avdića,¹³⁴¹ Muniba Dedića,¹³⁴² Aziza Husića,¹³⁴³ Muju Husića¹³⁴⁴ i Hasiba Ibiševića¹³⁴⁵ kod Zlatana Čelanovića, referenta za pravne poslove, vjerska pitanja i moral u Bratunačkoj brigadi,¹³⁴⁶ odnosno u njegovu kancelariju u Štabu Bratunačke brigade.¹³⁴⁷ U jednom trenutku poslije toga Momir Nikolić doveo je u Čelanovićevu kancelariju Rešida Sinanovića,¹³⁴⁸ bivšeg šefa bratunačke policije.¹³⁴⁹ Nakon što su ispitani, šestoricu bosanskih Muslimana odveli su pripadnici “ili neke specijalne vojne jedinice ili specijalne neke policije” u školu “Vuk Karadžić” u Bratuncu.¹³⁵⁰

¹³³⁷ *Ibid.* KT. 3268 (djelimično zatvorena sjednica) (23. maj 2000. godine).

¹³³⁸ V. dolje, par. 408.

¹³³⁹ Svjedok PW-112, dokazni predmet P02272, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3267 (djelimično zatvorena sjednica) (23. maj 2000. godine).

¹³⁴⁰ U Optužnici se navodi da su snage MUP-a 13. jula 1995. godine zarobile šest muškaraca, bosanskih Muslimana iz Srebrenice, a zatim ih ispitivale u Štabu Bratunačke brigade. U Optužnici se dalje navodi da su ta šestorica muškaraca poslije ispitivanja bili zatočeni zajedno s ostalim zarobljenicima, bosanskim Muslimanima, u Bratuncu, a zatim po kratkom postupku pogubljeni, par. 30.1.

¹³⁴¹ Zlatan Čelanović, T. 6658 (31. januar 2007. godine); dokazni predmet P00249, Zabilješke u vezi s ispitivanjem Nazifa Avdića, Muniba Dedića, Aziza Husića i Hajrudina Begzadića. U Optužnici se pominje “Zazif Avdić, od oca Rame, rođen 15. septembra 1954. godine,” Optužnica, par. 30.1(a). Međutim, Pretresno vijeće napominje da rukom pisane zabilješke Zlatana Čelanovića u vezi s ispitivanjem upućuju na Nazifa Avdića, od istog oca i s istim datumom rođenja koji su navedeni u Optužnici i smatra da je njegovo ime u Optužnici pogrešno napisano štamparskom greškom.

¹³⁴² Zlatan Čelanović, T. 6658 (31. januar 2007. godine); dokazni predmet P00249, Zabilješke u vezi s ispitivanjem Nazifa Avdića, Muniba Dedića, Aziza Husića i Hajrudina Begzadića. U Optužnici se kao datum rođenja Muniba Dedića navodi 26. april 1956. godine. Optužnica, par. 30.1(b). Pretresno vijeće napominje da se u rukom pisanim zabilješkama Zlatana Čelanovića u vezi s ispitivanjem kao datum rođenja Muniba Dedića navodi 26. april 1966. godine, ali smatra tu referencu štamparskom greškom.

¹³⁴³ Zlatan Čelanović, T. 6658 (31. januar 2007. godine); dokazni predmet P00249, Zabilješka u vezi s ispitivanjem Nazifa Avdića, Muniba Dedića, Aziza Husića i Hajrudina Begzadića.

¹³⁴⁴ Zlatan Čelanović, T. 6655 (31. januar 2007. godine); dokazni predmet P00247, Zabilješka u vezi s ispitivanjem Muje Husića.

¹³⁴⁵ Zlatan Čelanović, T. 6659 (31. januar 2007. godine); dokazni predmet P00250, Zabilješka u vezi s ispitivanjem Hasiba Ibiševića.

¹³⁴⁶ Zlatan Čelanović, T. 6626, 6630 (31. januar 2007. godine).

¹³⁴⁷ Zlatan Čelanović, T. 6628, 6632, 6645, 6647 (31. januar 2007. godine). Čelanović je opisao one koji su doveli zarobljenike kao ljude u novim uniformama koje su se sastojale od crnog ili tamnoplavog kombinezona, iako su dvojica bila odjevena u višebojne maskirne uniforme, što je ukazivalo da su bili dio neke elitne jedinice, budući da je čelanovićeve jedinice imala stare, iznošene uniforme. *Ibid.*, T. 6645, 6647, 6671 (31. januar 2007. godine).

¹³⁴⁸ Svjedok PW-162, T. 9219 (22. mart 2007. godine); Zlatan Čelanović, T. 6632–6633 (31. januar 2007. godine).

¹³⁴⁹ Zlatan Čelanović, T. 6632–6635 (31. januar 2007. godine); Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 4; T. 32932 (21. april 2009. godine). Momir Nikolić je takođe rekao svjedoku PW-138 da je odveo Rešida Sinanovića u Bratunac. Svjedok PW-138, T. 3826–3827 (8. novembar 2006. godine). Momir Nikolić je sumnjičio Sinanovića za učestvovanje u napadu na selo Bjelovac. Zlatan Čelanović, T. 6634 (31. januar 2007. godine).

¹³⁵⁰ Zlatan Čelanović, T. 6645 (31. januar 2007. godine). Čelanović je školu u koju su muškarci odvedeni nazvao “škola Branko Radičević”, ali je izjavio da nije siguran kako se ta škola zvala u julu 1995. godine. *Ibid.*, T. 6638–6639 (31. januar 2007. godine). Čelanović je svjedoku PW-162, koji je toga dana posjetio Sinanovića, takođe rekao da će Sinanović poslije podne biti prebačen u školu “Branko Radičević”. Svjedok PW-162, T. 9219, 9226–9227 (22. mart 2007. godine). Pretresnom vijeću su predočeni dokazi da je to nekad bila škola “Vuk Karadžić”. V. svjedok PW-162, T. 9221 (22. mart 2007. godine). Nakon što je sa Sinanovićem jedan sat razgovarao, Čelanović je smatrao da nema osnova za sumnju da je on nanio bilo kakvo zlo bosanskim Srbima. Čelanović je takođe ispitao ostalih pet bosanskih Muslimana u dvorištu ispred zgrade i došao do zaključka da većina njih nisu bili vojnici nego civili. Čelanović je ispitivao te ljude o ljudima i događajima pomenutim u knjizi *Hronika našeg groblja*. Zlatan Čelanović, T. 6634–6635, 6637, 6657–6658 (31. januar 2007. godine).

(d) Fudbalsko igralište u Novoj Kasabi¹³⁵¹

392. Dana 13. jula 1995. godine, grupu od otprilike 300 ljudi, bosanskih Muslimana, koji su se predali ili bili zarobljeni na području puta Nova Kasaba - Konjević Polje, pripadnici snaga bosanskih Srba prevezli su u kamionima pokrivenim ceradama za koje je svjedok rekao da su bili "civilni kamioni [...] kamioni 'Boksita'".¹³⁵² Odvedeni su u pravcu Nove Kasabe nakon što su im oduzeti zlato i novac.¹³⁵³ Pripadnici snaga bosanskih Srba koji su bili na kamionima nosili su tamnoplave maskirne uniforme.¹³⁵⁴

393. Grupi zarobljenika u kojoj je bio svjedok PW-116 naređeno je da izađe iz kamiona na fudbalskom igralištu u neposrednoj blizini Nove Kasabe, fudbalskom igralištu Nova Kasaba.¹³⁵⁵ Grupa od 15 do 20 naoružanih vojnih policajaca 65. zaštitnog puka, stacionirana u školskoj zgradi u blizini fudbalskog igrališta u Novoj Kasabi u neposrednoj blizini Nove Kasabe već je bila prisutna na ulazu na igralište.¹³⁵⁶ Oni su psovali zatočenike i naredili su im da uđu na igralište.¹³⁵⁷ Po dolasku grupe zatočenika u kojoj je bio svjedok PW-116 na igralištu je već bilo nekoliko stotina zarobljenika, bosanskih Muslimana, koji su sjedili u redovima.¹³⁵⁸ Nisu dobili ni hrane ni vode.¹³⁵⁹ Nad zarobljenicima je stražarilo ukupno stotinjak vojnih policajaca iz 65. zaštitnog puka u maskirnim uniformama, od kojih su neki vatreno oružje držali upereno na zarobljenike.¹³⁶⁰

¹³⁵¹ Pretresno vijeće pominjaće lokaciju u Novoj Kasabi na kojoj su držani zarobljenici, bosanski Muslimani, kao "fudbalsko igralište u Novoj Kasabi", iako su ga svjedoci navodili naizmjenično i kao "fudbalsko igralište", v. Vincent Egbers, T. 2726 (18. oktobar 2006. godine), svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2950 (14. april 2000. godine), dokazni predmet P02103, Dokumenti predloženi s izjavom Jeana-Renéa Rueza, str. 27–28.

¹³⁵² Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2948, 2950 (14. april 2000. godine).

¹³⁵³ *Ibid.*, KT. 2950 (14. april 2000. godine). V. takođe Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Činjenica br. 274.

¹³⁵⁴ Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2948 (14. april 2000. godine).

¹³⁵⁵ *Ibid.* KT. 2950–2951 (14. april 2000. godine); dokazni predmet P01664, Stop-fotografija fudbalskog igrališta snimljena iz helikoptera.

¹³⁵⁶ Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92 bis, KT. 2950, 2952–2953 (14. april 2000. godine); Mirko Trivić, T. 11860–11861 (21. maj 2007. godine), T. 12002 (23. maj 2007. godine); Martijn Anne Mulder, dokazni predmet P02199, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (24. i 25. oktobar 1995. godine, 12. maj 2000. godine), str. 4–5 (12. maj 2000. godine); Bojan Subotić, T. 24976, 24984 (1. septembar 2008. godine); Vincent Egbers, T. 2758 (19. oktobar 2006. godine); dokazni predmet P01688, Fotografija škole u Novoj Kasabi.

¹³⁵⁷ Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2952 (14. april 2000. godine).

¹³⁵⁸ Vincent Egbers, T. 2756 (19. oktobar 2006. godine); Martijn Anne Mulder, dokazni predmet P02199, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (24. i 25. oktobar 1995. godine, 12. maj 2000. godine), str. 14–15 (24. i 25. oktobar 1995. godine); Bojan Subotić, T. 24980, 25018–25019 (1. septembar 2008. godine). V. takođe dokazni predmet P01130a, Presretnuti razgovor, 13. juli 1995. godine, 10:09 sati; dokazni predmet P02103, Dokumenti predloženi s izjavom Jeana-Renéa Rueza, str. 27–28 (gdje se vidi fudbalsko igralište u Novoj Kasabi sa zarobljenicima 13. jula 1995. godine u 14:00 sati). V. takođe svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2950–2952 (14. april 2000. godine); Mirko Trivić, T. 11859–11860 (21. maj 2007. godine), T. 12002 (23. maj 2007. godine).

¹³⁵⁹ Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2955 (14. april 2000. godine).

¹³⁶⁰ Mirko Trivić, T. 11860–11861 (21. maj 2007. godine), T. 12002 (23. maj 2007. godine); Martijn Anne Mulder, dokazni predmet P02199, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (24. i 25. oktobar 1995. godine, 12. maj 2000. godine), str. 4–5 (12. maj 2000. godine); Bojan Subotić, T. 24976, 24984 (1. septembar 2008. godine); Vincent Egbers, T. 2758 (19. oktobar 2006. godine); dokazni predmet P01688, Fotografija škole u Novoj Kasabi; svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2952–2953 (14. april 2000. godine).

394. U određenom trenutku stigao je jedan sivomaslinasti oklopni transporter iz kojeg je izašao Mladić.¹³⁶¹ Mladić je vikao na zarobljenike i rekao im da ih njihove vlasti na teritoriji pod kontrolom ABiH ne žele, da će im njegovi ljudi dati vode i hrane, “pa ćemo viditi dal' ćemo vas u Krajinu kod Fikreta Abdića ili [...] u Batkovića u Bijeljini, dole u logor”.¹³⁶² Snage bosanskih Srba s psima pokrivala su šumu kako bi spriječile bilo koga da pređe put Nova Kasaba - Konjević Polje.¹³⁶³

395. Otprilike sat vremena nakon što je Mladić otišao zarobljenici su ukrcani u kamione i autobuse.¹³⁶⁴ Odgovarajući na primjedbu jednog od zatočenika koji je rekao da bi trebali ponijeti svoje torbe, jedan od srpskih vojnika je rekao da im one više neće trebati; nešto kasnije, stvari zarobljenika, bosanskih Muslimana, su spaljene.¹³⁶⁵ Do otprilike 19:00 sati 13. jula 1995. godine sve bosanske Muslimane koji su bili zatočeni na fudbalskom igralištu u Novoj Kasabi pripadnici 65. zaštitnog puka Vojne policije prevezli su u Bratunac i predali ih civilnim policajcima u Bratuncu, koji su ih čekali u školi "Vuk Karadžić" u Bratuncu.¹³⁶⁶ Zarobljenici su prevezeni autobusima i velikim civilnim kamionima koji su stigli iz pravca Zvornika i Milića.¹³⁶⁷ Ukupno je osam vojnih policajaca iz 65. zaštitnog puka pratilo konvoj autobusa i kamiona, na čijem čelu je bilo jedno oklopno vozilo, a na začelju praga.¹³⁶⁸ Oni su se često zaustavljali na putu zato što su zatočenici bili uznemireni uslijed prenatrpanosti vozila i vrućine, dopuštajući im da piju vode kada bi prošli pored nekog potoka.¹³⁶⁹ Iz tog razloga oni su u Bratunac stigli oko 21:00 sat.¹³⁷⁰

396. Dana 13. jula, petoricu oficira Nizozemskog bataljona, koji su pokušali da iz Potočara otprate konvoje sa ženama, djecom i starcima, bosanskim Muslimanima, na teritoriju pod kontrolom ABiH, zarobili su vojnici VRS-a, i njih su u jednoj školskoj zgradi u blizini fudbalskog igrališta u Novoj Kasabi čuvali pripadnici Vojne policije 65. zaštitnog puka.¹³⁷¹ Oni su tamo držani

¹³⁶¹ Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2953 (14. april 2000. godine); Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 278.

¹³⁶² Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2954 (14. april 2000. godine).

¹³⁶³ *Ibid.* KT. 2953–2954, 2992 (14. april 2000. godine).

¹³⁶⁴ *Ibid.* KT. 2954–2955 (14. april 2000. godine); Bojan Subotić, T. 24987–24989, 24991 (1. septembar 2008. godine).

¹³⁶⁵ Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2954–2955 (14. april 2000. godine); Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, činjenica br. 277.

¹³⁶⁶ Bojan Subotić, T. 24971, 24985, 24988, 24990–24993, 24995, 25011, 25025–25026, 25029, 25033–25034 (1. septembar 2008. godine). V. takođe poglavlje III, odjeljak F.5.

¹³⁶⁷ *Ibid.*, T. 24987–24991 (1. septembar 2008. godine).

¹³⁶⁸ Bojan Subotić, T. 24991, 25025 (1. septembar 2008. godine) (gdje je izjavio da nije bilo dovoljno vojnih policajaca da prate konvoj).

¹³⁶⁹ *Ibid.* T. 24992–24993 (1. septembar 2008. godine).

¹³⁷⁰ *Ibid.* T. 24993 (1. septembar 2008. godine).

¹³⁷¹ Martijn Anne Mulder, dokazni predmet P02199, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (24. i 25. oktobar 1995. godine, 12. maj 2000. godine), str. 4–5 (24. i 25. oktobar 1995. godine), 14–15 (12. maj 2000. godine); Vincent Egbers, T. 2756–2758, 2784–2788, 2799–2800 (19. oktobar 2006. godine); Bojan Subotić, T. 24976, 24984, 24995, 25014 (1. septembar 2008. godine); dokazni predmet P01688, Fotografija škole u Novoj Kasabi. V. takođe par. 333, 337.

preko noći, a pušteni su na slobodu tek sljedećeg popodneva.¹³⁷² Dok se nalazio u školi, Martijn Anne Mulder, jedan od vojnika Nizozemskog bataljona, vidio je naoružane pripadnike VRS-a kako u aneks škole dovode tridesetak zatočenika u civilnoj odjeći, a kasnije je čuo pucnje iz pištolja.¹³⁷³

(e) Kamioni kod supermarketa u Kravici

397. Dana 13. jula 1995. godine svjedok PW-116, koji je bio u koloni bosanskih Muslimana predao se policajcima, bosanskim Srbima,¹³⁷⁴ blizu Kravice, i bio je zatočen na fudbalskom igralištu u Novoj Kasabi prije nego što su ga prisilili da se ukrca na tri ili četiri kamiona sa još 118 drugih bosanskih Muslimana.¹³⁷⁵ Svi kamioni zaustavili su se blizu supermarketa u Kravici i ostali tamo preko noći s ukranim bosanskim Muslimanima.¹³⁷⁶

398. Muškarci, bosanski Muslimani u kamionu, dozivali su tražeći pomoć i nešto vode.¹³⁷⁷ Nisu dobili nikakvu hranu i samo jednu kofu vode sve vrijeme dok su se nalazili u kamionu.¹³⁷⁸ Neki od zatočenika su pili sopstvenu mokraću zbog nesnošljive vrućine pod ceradom kamiona.¹³⁷⁹

5. Zatočavanje muškaraca, bosanskih Muslimana u Bratuncu (12.–14. juli)¹³⁸⁰

399. U večernjim satima 12. jula, vozila u kojima su bili bosanski Muslimani počela su da stižu u Bratunac,¹³⁸¹ i nastavila da stižu i 13. jula.¹³⁸² Otrprike u 19:00 sati 13. jula, na fudbalsko igralište u

¹³⁷² Vincent Egbers, T. 2760–2761, 2773–2776, 2817, 2819–2831 (19. oktobar 2006. godine), T. 2848–2851, 2854–2856 (20. oktobar 2006. godine). V. takođe Milomir Savčić, T. 15249 (12. septembar 2007. godine).

¹³⁷³ Martijn Anne Mulder, dokazni predmet P02199, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (24. i 25. oktobar 1995. godine, 12. maj 2000. godine), str. 5 (24. i 25. oktobar 1995. godine).

¹³⁷⁴ Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2949 (14. april 2000. godine). Svjedok PW-116 je u svom svjedočenju rekao da su ti ljudi nosili tamnoplave maskirne uniforme, ali dao on u vrijeme tih događaja nije razlikovao uniforme policije i vojske. Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2949 (14. april 2000. godine). Svjedok PW-112 vidio je policajce u plavim uniformama blizu Kravice 13. jula 1995. godine. Svjedok PW-112, dokazni predmet P02272, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3244–3247 (23. maj 2000. godine). Simanić je u svom svjedočenju takođe rekao da su policajci “u rejonu Konjević Polja” nosili plave uniforme. Mile Simanić, T. 14721 (4. septembar 2007. godine). Pretresno vijeće se uvjerilo da su vojnici, bosanski Srbi kojima se svjedok PW-116 predao bili policajci.

¹³⁷⁵ Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2946–2951, 2954–2956, 2959–2960 (14. april 2000. godine). Muškarci u kamionu u kom je bio svjedok PW-116 sami su se prebrojali. *Ibid.*, KT. 2956 (14. april 2000. godine). Svjedok PW-116 takođe je pokazao lokaciju fudbalskog igrališta (između Nove Kasabe i Konjević Polja) i Kravice na mapi. *Ibid.*, KT. 2958–2959 (14. april 2000. godine). V. dolje, par. 446–449.

¹³⁷⁶ Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2956, 2958–2959, 2961–2962 (14. april 2000. godine). V. takođe Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 276.

¹³⁷⁷ Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2961 (14. april 2000. godine).

¹³⁷⁸ *Ibid.* KT. 2959 (14. april 2000. godine). Dana 14. jula, svjedok PW-116 je zajedno s drugim zarobljenicima odveden u školu u Petkovicima. Dok su bili u kamionima, ponovo su ih tukli i prijetili im smrću ako bilo ko od njih pokuša da pobjegne. V. dolje, par. 495–498.

¹³⁷⁹ Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2961 (14. april 2000. godine).

¹³⁸⁰ U Optužnici se navodi da su od 12. do 15. jula 1995. godine, muškarci bosanski Muslimani, koji su bili odvojeni od svojih porodica u Potočarima, i muškarci, bosanski Muslimani, koji se predali ili bili zarobljeni od strane snaga bosanskih Srba duž puta između Bratunca, Konjević Polja i Milića, privremeno zatočavani u zgradama i vozilima u Bratuncu. Optužnica, par. 28–29.

¹³⁸¹ Svjedok PW-162, T. 9214–9215 (22. mart 2007. godine); svjedok PW-169, T. 17307, 17315, 17330 (1. novembar 2007. godine). V. takođe svjedok PW-161, T. 9494, 9513 (27. mart 2007. godine).

Novoj Kasabi stiglo je petnaestak vozila koja su se vraćala iz Kladnja, kako bi zarobljenike prevezla u Bratunac.¹³⁸³ Bosanski Muslimani koji su odvedeni u Bratunac bili su zatočeni u raznim objektima, kao što je škola "Vuk Karadžić"¹³⁸⁴ i hangar koji se nalazio između škole "Vuk Karadžić" i stare građevinske škole.¹³⁸⁵ Zarobljenici, bosanski Muslimani, također su bili zatočeni u vozilima,¹³⁸⁶ parkiranim blizu škole "Vuk Karadžić",¹³⁸⁷ Skupštine opštine,¹³⁸⁸ stadiona¹³⁸⁹ i garaže preduzeća "Vihor".¹³⁹⁰ Dana 12. jula 1995. godine, tri autobusa bila su parkirana ispred zgrade opštine u Bratuncu,¹³⁹¹ druga tri autobusa bila su parkirana u obližnjoj ulici,¹³⁹² a između 20 i 25

¹³⁸² Mevludin Orić, T. 889 (28. avgust 2006. godine), T. 931 (29. avgust 2006. godine); svjedok PW-110, T. 648, 663 (24. avgust 2006. godine); Miroslav Deronjić, dokazni predmet P03139a, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92^{quater}, BT. 6422 (22. januar 2004. godine); Zlatan Čelanović, T. 6638, 6694–6695 (31. januar 2007. godine); svjedok PW-117, dokazni predmet P02207, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3017–3018, 3027–3028 (14. april 2000. godine); svjedok PW-113, dokazni predmet P02280, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1397–1398 (21. juli 2003. godine); svjedok PW-113, T. 3369 (31. oktobar 2006. godine); Bojan Subotić, T. 24991, 25025 (1. septembar 2008. godine); Vincent Egbers, T. 2749–2753 (19. oktobar 2006. godine), T. 2884–2885 (20. oktobar 2006. godine). V. također Mile Janjić, dokazni predmet P02963, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 9798, 9805–9806 (24. maj 2004. godine); Mile Janjić, T. 18016–18017 (21. novembar 2007. godine); Dobrisav Stanojević, T. 12886 (19. juni 2007. godine); Jean-René Ruez, T. 1474 (11. septembar 2006. godine); dokazni predmet P02103, Dokumenti predloženi s izjavom Jeana-Renéa Rueza, str. 11, 119, 121 (gdje se vidi pogled na grad Bratunac s konvojima autobusa i lokacijama zatočavanja 12. i 13. jula 1995. godine).

¹³⁸³ Bojan Subotić, T. 24989–24990 (1. septembar 2008. godine).

¹³⁸⁴ Ahmo Hasić, T. 1178–1179 (6. septembar 2006. godine), T. 1259–1260 (7. septembar 2006. godine); Zlatan Čelanović, T. 6653 (31. januar 2007. godine); svjedok PW-138, T. 3833 (djelimično zatvorena sjednica) (8. novembar 2006. godine); svjedok PW-162, T. 9218, 9221 (22. mart 2007. godine); Miroslav Deronjić, dokazni predmet P03139a, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92^{quater}, BT. 6418 (22. januar 2004. godine); Mevludin Orić, T. 931 (29. avgust 2006. godine); dokazni predmet P02094, Rukom nacrtana skica mape Bratunca, nacrtao i potpisao Mevludin Orić. Mile Janjić, dokazni predmet P02963, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 9808 (24. maj 2004. godine). Pretresno vijeće napominje da je nekoliko svjedoka tu školu nazvalo školom "Branko Radičević" i konstatuje da su škola "Vuk Karadžić" i škola "Branko Radičević" jedna te ista škola. Svjedok PW-162, T. 9218, 9221 (22. mart 2007. godine); Zlatan Čelanović, T. 6638–6639 (31. januar 2007. godine).

¹³⁸⁵ Svjedok PW-169, T. 17315–17318, 17330 (1. novembar 2007. godine); svjedok PW-138, T. 3833 (djelimično zatvorena sjednica) (8. novembar 2006. godine). V. također Miroslav Deronjić, dokazni predmet P03139a, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92^{quater}, BT. 6418 (22. januar 2004. godine); svjedok PW-113, dokazni predmet P02280, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1392 (21. juli 2003. godine); svjedok PW-170, T. 17866, 17868–17869 (19. novembar 2007. godine); dokazni predmet PIC00187, Snimak grada Bratunca iz vazduha (dokazni predmet P01552), s oznakama koje je unio svjedok PW-170; dokazni predmet PIC00188, Fotografija hangara u školi "Vuk Karadžić" (dokazni predmet 02103 str. 13), s oznakama koje je unio svjedok PW-170; dokazni predmet P01553, Snimak grada Bratunca iz vazduha - dopunjen napomenama o raznim ključnim lokacijama.

¹³⁸⁶ Mevludin Orić, T. 908–909 (28. avgust 2006. godine); svjedok PW-138, T. 3833 (djelimično zatvorena sjednica) (8. novembar 2006. godine); Zlatan Čelanović, T. 6639, 6645 (31. januar 2007. godine); svjedok PW-117, dokazni predmet P02207, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3027–3028 (14. april 2000. godine); svjedok PW-113, dokazni predmet P02280, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1397–1398 (21. juli 2003. godine); svjedok PW-113, T. 3369 (31. oktobar 2006. godine), T. 3386 (1. novembar 2006. godine).

¹³⁸⁷ Mile Janjić, dokazni predmet P02963, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 9805, 9808 (24. maj 2004. godine); Zlatan Čelanović, T. 6638 (31. januar 2007. godine); svjedok PW-117, dokazni predmet P02207, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3028 (14. april 2000. godine); svjedok PW-115, dokazni predmet P02200, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, BT. 6093 (17. decembar 2003. godine); Mevludin Orić, T. 908–909 (28. avgust 2006. godine), T. 931 (29. avgust 2006. godine); dokazni predmet P02094, Skica mape Bratunca, koju je nacrtao Mevludin Orić; dokazni predmet P02202, Dokazni predmet P-677 sa suđenja u predmetu *Blagojević i Jokić* - snimak Bratunca iz vazduha; dokazni predmet PIC00077, Snimak iz vazduha, dokazni predmet P01553 (škola "Vuk Karadžić"), s oznakama koje je unio svjedok PW-161.

¹³⁸⁸ Mile Janjić, dokazni predmet P02963, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 9809 (24. maj 2004. godine).

¹³⁸⁹ Zlatan Čelanović, T. 6642, 6651 (31. januar 2007. godine); dokazni predmet PIC00060, Dokazni predmet P02103 s oznakama koje je unio Zlatan Čelanović; dokazni predmet P02853, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Borovčaninom, 11. i 12. mart 2002. godine, str. 35–36, 82–83.

¹³⁹⁰ Svjedok PW-110, T. 663–666 (24. avgust 2006. godine), T. 810 (25. avgust 2006. godine). Svjedok PW-110 je u svom svjedočenju rekao da mu je, kada su se vozila zaustavila, jedan od zarobljenika rekao da se nalaze blizu garaže preduzeća "Vihor". Svjedok PW-110, T. 663, 665–666 (24. avgust 2006. godine). Pored toga, svjedok PW-110 je u svom svjedočenju rekao da je vidio kolonu vozila koja su tamo bila parkirana. Svjedok PW-110, T. 666–667 (24. avgust 2006. godine). V. također dokazni predmet P01553, Snimak grada Bratunca iz vazduha - dopunjen napomenama o raznim ključnim lokacijama. Pretresno vijeće konstatuje da je svjedok PW-110 bio zatočen u jednom vozilu koje je bilo parkirano blizu garaže preduzeća "Vihor".

¹³⁹¹ Svjedok PW-161, T. 9494 (27. mart 2007. godine); svjedok PW-162, T. 9212–9215 (22. mart 2007. godine).

¹³⁹² Svjedok PW-162, T. 9214–9215 (22. mart 2007. godine).

autobusa bilo je parkirano na stadionu.¹³⁹³ Pored toga, dana 13. jula 1995. godine, dvadesetak autobusa i kamiona bilo je parkirano u ulici koja vodi prema školi "Vuk Karadžić",¹³⁹⁴ a najmanje dvadesetak autobusa bilo je parkirano blizu garaže preduzeća "Vihor".¹³⁹⁵

400. Uslove u objektima i vozilima u kojima su zarobljenici, bosanski Muslimani, bili zatočeni karakterisala je pretrpanost.¹³⁹⁶ Na primjer, između 150 i 200 bosanskih Muslimana držano je u jednoj prostoriji u školi "Vuk Karadžić",¹³⁹⁷ u hangaru iza škole "Vuk Karadžić" bilo je otprilike 400 zarobljenika,¹³⁹⁸ a bosanski Muslimani koji su bili u vozilima bili su natrpani zajedno.¹³⁹⁹

401. U školi "Vuk Karadžić" zarobljenici su natjerani da svoje torbe, uključujući hranu, ostave ispred zgrade.¹⁴⁰⁰ Dok su bili tamo, od njih nije traženo da navedu svoja imena, i sa njima niko nije razgovarao.¹⁴⁰¹ Podijeljeno je jedva nešto hrane, dok voda jeste davana, ali je nije bilo dovoljno.¹⁴⁰² Nije ukazivana nikakva medicinska pomoć,¹⁴⁰³ iako su Pretresnom vijeću predloženi dokazi da je zatočenim bosanskim Muslimanima u Bratuncu pružena određena medicinska pomoć.¹⁴⁰⁴

402. Ujutro 13. jula, zarobljenicima koji su bili zatočeni u hangaru iza škole "Vuk Karadžić" naređeno je da predaju lične karte, novčanike i satove.¹⁴⁰⁵ Zatočenicima je dato nešto vode, ali nimalo hrane, a kada su se na to požalili stražari su pucali iznad njihovih glava i zaprijetili im da će ih pobiti.¹⁴⁰⁶ Tokom popodneva u hangar je došao Mladić i rekao zarobljenicima da će biti

¹³⁹³ *Ibid.*, T. 9215 (22. mart 2007. godine).

¹³⁹⁴ Zlatan Čelanović, T. 6638, 6652 (31. januar 2007. godine). V. takođe, dokazni predmet P02963, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 9798, 9805 (24. maj 2004. godine).

¹³⁹⁵ Svjedok PW-110, T. 676 (24. avgust 2006. godine).

¹³⁹⁶ Ahmo Hasić, T. 1178–1179, 1222 (6. septembar 2006. godine); svjedok PW-169, T. 17315–17316, 17319 (1. novembar 2007. godine); svjedok PW-110, T. 666 (24. avgust 2006. godine); svjedok PW-113, dokazni predmet P02280, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1398, 1402 (21. juli 2003. godine); svjedok PW-117, dokazni predmet P02207, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3027 (14. april 2000. godine); Mevludin Orić, T. 898, 907 (28. avgust 2006. godine).

¹³⁹⁷ Ahmo Hasić, T. 1178–1179, 1222 (6. septembar 2006. godine).

¹³⁹⁸ Svjedok PW-169, T. 17315–17316, 17319 (1. novembar 2007. godine).

¹³⁹⁹ Svjedok PW-110, T. 666 (24. avgust 2006. godine); svjedok PW-113, dokazni predmet P02280, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1398 (21. juli 2003. godine); svjedok PW-117, dokazni predmet P02207, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3027 (14. april 2000. godine); Mevludin Orić, T. 898, 907 (28. avgust 2006. godine).

¹⁴⁰⁰ Ahmo Hasić, T. 1179–1180 (6. septembar 2006. godine).

¹⁴⁰¹ *Ibid.*, T. 1179, 1222 (6. septembar 2006. godine).

¹⁴⁰² *Ibid.*, T. 1189–1190 (6. septembar 2006. godine). Ahmo Hasić je u svom svjedočenju rekao da su tek poslije druge noći provedene u školi, prije napuštanja Bratunca, a poslije ukrcavanja na autobuse, vojnici i vozači, bosanski Srbi, dali zarobljenicima nekoliko kriški hljeba. *Ibid.*, T. 1190 (6. septembar 2006. godine).

¹⁴⁰³ Ahmo Hasić, T. 1189–1190 (6. septembar 2006. godine).

¹⁴⁰⁴ Bojan Subotić, pripadnik Bataljona Vojne policije 65. motorizovanog zaštitnog puka, rekao je u svom svjedočenju da je zarobljenicima koji su kasnije dovedeni u Bratunac previjao rane. Bojan Subotić, T. 24980–24981 (1. septembar 2008. godine). Pretresnom vijeću takođe su predloženi dokazi o tome da je veliki broj ranjenih, bolesnih i nemoćnih odveden u medicinski centar u Bratuncu i da je 11. ili 12. jula 1995. Izvršni odbor uputio civilnu zaštitu da obezbijedi 42 zarobljenika, bosanska Muslimana, koji su bili odvedeni u medicinski centar u Bratuncu. Zarobljenici su ostali u medicinskom centru u Bratuncu oko dan – dva, a kasnije su odvedeni u pratnji jednog ljekara i predstavnika Nizozemskog bataljona. Miroslav Deronjić, dokazni predmet P03139a, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92quater, BT. 6202 (19. januar 2004. godine); svjedok PW-170, dokazni predmet P02960, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 7867–7868, 7919 (20. april 2004. godine); svjedok PW-170, T. 17877–17878 (zatvorena sjednica) (19. novembar 2007. godine).

¹⁴⁰⁵ Svjedok PW-169, T. 17326 (1. novembar 2007. godine), T. 17379–17380 (2. novembar 2007. godine).

¹⁴⁰⁶ *Ibid.*, T. 17319, 17326 (1. novembar 2007. godine)

razmijenjeni u Kalesiji.¹⁴⁰⁷ Dok je bio u hangaru, primijećeno je kako Mladić daje uputstva otprilike desetorici pripadnika snaga bosanskih Srba.¹⁴⁰⁸

403. U vozilima parkiranim na raznim lokacijama širom Bratunca, zarobljenicima je davano malo ili nimalo hrane,¹⁴⁰⁹ a kada im je davana voda, to nije bilo dovoljno.¹⁴¹⁰ Zatočenicima nije ukazivana nikakva medicinska pomoć.¹⁴¹¹

404. Neke zarobljenike koji su bili zatočeni na raznim lokacijama u Bratuncu tukli su pripadnici snaga bosanskih Srba.¹⁴¹² Krici, jauci i rafalna paljba čuli su se u okolini mjesta zatočenja.¹⁴¹³ U nekoliko navrata, u autobusu parkiranom blizu škole "Vuk Karadžić" intervenisao je vojni policajac i zaustavljao premlaćivanja.¹⁴¹⁴ Neki od zarobljenika koji su izvedeni iz prostorija i vozila nisu se vratili.¹⁴¹⁵ Kada je jedan od zarobljenika upitao da li treba sa sobom ponijeti torbu rečeno mu je da mu ona više neće trebati.¹⁴¹⁶ Druge zarobljenike su pripadnici snaga bosanskih Srba vratili nakon što su ih pretukli i pokazali ih drugim zarobljenicima.¹⁴¹⁷ U školi "Vuk Karadžić", zarobljenike bi premlaćivali dok su išli u klozet tako da su oni radije vršili nuždu tamo gdje su se nalazili.¹⁴¹⁸

405. Naveče 13. jula, svjedok PW-110 bio je zatočen u jednom vozilu parkiranom blizu garaže preduzeća "Vihor".¹⁴¹⁹ Tokom čitave noći, svjedok PW-110 je mogao čuti ljude za koje je pretpostavljao da su vojnici kako prozivaju bosanske Muslimana iz određenih sela da se jave.¹⁴²⁰ One bosanske Muslimane koji su se odazvali izvodili su iz vozila i tukli kundacima pušaka.

¹⁴⁰⁷ *Ibid.*, T. 17324–17325 (1. novembar 2007. godine).

¹⁴⁰⁸ *Ibid.*, T. 17325 (1. novembar 2007. godine).

¹⁴⁰⁹ Mevludin Orić, T. 919 (28. avgust 2006. godine); svjedok PW-110, T. 668 (24. avgust 2006. godine). Pretresno vijeće napominje da mala količina hrane koja je obezbijedena nije bila dovoljna. Pored toga, ona je dijeljena na pojedinačnoj osnovi, a ne u sklopu nekog organizovanog sistema. Mile Janjić je u svom svjedočenju rekao da su on i još dva vojna policajca zarobljenicima, bosanskim Muslimanima, na njihovo traženje dali nešto hljeba. Mile Janjić, dokazni predmet P02963, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 9848 (25. maj 2004. godine).

¹⁴¹⁰ Svjedok PW-113, dokazni predmet P02280, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1399, 1402 (21. juli 2003. godine). V. takođe svjedok PW-161, T. 9494 (27. mart 2007. godine); svjedok PW-162, T. 9213–9214 (22. mart 2007. godine); svjedok PW-117, dokazni predmet P02207, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3030 (14. april 2000. godine); Mile Janjić, dokazni predmet P02963, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 9848 (25. maj 2004. godine); svjedok PW-110, T. 668, 674 (24. avgust 2006. godine); Mevludin Orić, T. 919 (28. avgust 2006. godine).

¹⁴¹¹ Svjedok PW-110, T. 668 (24. avgust 2006. godine).

¹⁴¹² Svjedok PW-169, T. 17319–17323 (1. novembar 2007. godine); Ahmo Hasić, T. 1189 (6. septembar 2006. godine); svjedok PW-110, T. 663, 666–667 (24. avgust 2006. godine), T. 808 (25. avgust 2006. godine), T. 835–836 (28. avgust 2006. godine); Mevludin Orić, T. 910–911, 914–918 (28. avgust 2006. godine); Ahmo Hasić, T. 1180–1181, 1187–1189, 1223 (6. septembar 2006. godine), T. 1253 (7. septembar 2006. godine). V. takođe dolje, par. 452–454,460.

¹⁴¹³ Svjedok PW-169, T. 17320 (1. novembar 2007. godine), T. 17387–17388 (2. novembar 2007. godine); svjedok PW-110, T. 666–667 (24. avgust 2006. godine); Ahmo Hasić, T. 1180–1181, 1187, 1222 (6. septembar 2006. godine); Mevludin Orić, T. 918–919 (28. avgust 2006. godine).

¹⁴¹⁴ Mevludin Orić, T. 910–911, 914 (28. avgust 2006. godine).

¹⁴¹⁵ Svjedok PW-169, T. 17320–17321 (1. novembar 2007. godine), T. 17385–17386 (2. novembar 2007. godine); Ahmo Hasić, T. 1180, 1187–1188, 1223 (6. septembar 2006. godine); Mevludin Orić, T. 915–919 (28. avgust 2006. godine); svjedok PW-117, dokazni predmet P02207, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3029 (14. april 2000. godine). V. takođe dolje, par. 453, 460–461.

¹⁴¹⁶ Svjedok PW-169, T. 17320 (1. novembar 2007. godine).

¹⁴¹⁷ *Ibid.*, T. 17320–17321 (1. novembar 2007. godine).

¹⁴¹⁸ Ahmo Hasić, T. 1189 (6. septembar 2006. godine).

¹⁴¹⁹ Svjedok PW-110, T. 663 (24. avgust 2006. godine), T. 749 (25. avgust 2006. godine).

¹⁴²⁰ *Ibid.*, T. 663, 667 (24. avgust 2006. godine), T. 808 (25. avgust 2006. godine), T. 835–836 (28. avgust 2006. godine).

Svjedok PW-110 je čuo krike i jauke i rafalnu paljbu.¹⁴²¹ Pripadnici snaga bosanskih Srba izgleda nisu imali spisak s imenima zarobljenika i ni u jednom trenutku tokom te noći nisu upitali zatočenike za njihova imena.¹⁴²²

406. Nad zatočenim bosanskim Muslimanima u Bratuncu stražarili su pripadnici snaga bosanskih Srba,¹⁴²³ uključujući vojne policajce iz Bratunačke brigade.¹⁴²⁴ Vojni policajci primili su od Momira Nikolića uputstva da odvedu zarobljenike u Bratunac.¹⁴²⁵ Pripadnici MUP-a takođe su viđeni oko škole "Vuk Karadžić"¹⁴²⁶ i ispred zgrade opštine 12. jula 1995. godine.¹⁴²⁷ Na sastanku koji je 13. jula naveče održan u Štabu Bratunačke brigade odlučeno je da muškarce, bosanske Muslimane u Bratuncu i okolini, trebaju i dalje "čuvati djelovi vojne policije Bratunačke brigade, razne civilne snage MUP-a i naoružani dobrovoljci iz Bratunca."¹⁴²⁸

407. Velika koncentracija zarobljenika, bosanskih Muslimana, u gradu izazvala je zabrinutost među bosanskim Srbima, naročito zbog toga što su snage ABiH još bile aktivne na tom području.¹⁴²⁹ Naveče 13. jula, Zlatan Čelanović se sastao s **Bearom** u Bratuncu i prošetao s njim do

¹⁴²¹ *Ibid.*, T. 666–667 (24. avgust 2006. godine), T. 810–811 (25. avgust 2006. godine).

¹⁴²² *Ibid.*, T. 677–678 (24. avgust 2006. godine). Svjedok PW-110 pomenuo je samo jedan incident u kom je jedan zarobljenik upitan za ime ili za ime svog oca. U tom incidentu, koji se desio 14. jula 1995. godine, zarobljenik je dao samo svoje lično ime. *Ibid.*, T. 668–669 (24. avgust 2006. godine). Mile Janjić je u svom svjedočenju rekao da nije imao skoro nikakvog kontakta sa zarobljenicima. Mile Janjić, dokazni predmet P02963, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 9848 (25. maj 2004. godine). V. takođe Zlatan Čelanović, T. 6639–6640 (31. januar 2007. godine) (koji je u svom svjedočenju rekao da je kazao **Beari** da je "samo nekoliko ljudi dovedeno pred policiju, da, da od rezultata legitimisanja nema ništa").

¹⁴²³ Mevludin Orić, T. 908–909 (28. avgust 2006. godine); Ahmo Hasić, T. 1181 (6. septembar 2006. godine); svjedok PW-169, T. 17315 (1. novembar 2007. godine). Svjedok PW-117, dokazni predmet P02207, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3027–3029 (14. april 2000. godine); svjedok PW-115, dokazni predmet P02200, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92 bis, BT. 6093–6095 (17. decembar 2003. godine). V. takođe dokazni predmet. P00220, Dnevnik Vojne policije Bratunačke brigade, str. 13; Zlatan Čelanović, T. 6691 (31. januar 2007. godine); Milomir Savčić, T. 15292–15293 (12. septembar 2007. godine).

¹⁴²⁴ Mile Janjić, dokazni predmet P02963, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 9804, 9808–9809 (24. maj 2004. godine). V. takođe svjedok PW-138, T. 3834–3836 (djelimično zatvorena sjednica) (8. novembar 2006. godine), T. 3907–3908 (djelimično zatvorena sjednica) (9. novembar 2006. godine); Zlatan Čelanović, T. 6689–6690 (31. januar 2007. godine).

¹⁴²⁵ Mile Janjić, dokazni predmet P02963, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 9804, 9807–9808, 9811 (24. maj 2004. godine); Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 4; Momir Nikolić, T. 33170 (24. april 2009. godine).

¹⁴²⁶ Bojan Subotić, T. 24971, 24987–24988, 24991–24993, 24995, 25006–25008, 25029, 25033–25034 (1. septembar 2008. godine).

¹⁴²⁷ Svjedok PW-161, T. 9494, 9526–9527 (27. mart 2007. godine); svjedok PW-162, T. 9213 (22. mart 2007. godine). V. takođe Ahmo Hasić, T. 1178–1181 (6. septembar 2006. godine), T. 1253 (7. septembar 2006. godine).

¹⁴²⁸ Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 6.

¹⁴²⁹ Zoran Petrović T. 18814–18815 (5. decembar 2007. godine); Miroslav Deronjić, dokazni predmet P03139a, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92quater, BT. 6418–6419, 6437 (22. januar 2004. godine); svjedok PW-162, T. 9215–9216 (22. mart 2007. godine); dokazni predmet P02853, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Borovčaninom, 11. i 12. mart 2002. godine, str. 93. Međutim, Pretresno vijeće je takođe saslušalo drugačiji iskaz, prema kojem je stanje u Bratuncu bilo bezbjedno i bez incidenata između zarobljenika, bosanskih Muslimana i građana, bosanskih Srba, koji su živjeli u gradu. Svjedok PW-170, T. 17877 (zatvorena sjednica) (19. novembar 2007. godine).

škole "Vuk Karadžić"¹⁴³⁰ i stadiona,¹⁴³¹ gdje su vidjeli vozila sa zatočenim bosanskim Muslimanima.¹⁴³²

6. Ubijanje muškaraca, bosanskih Muslimana (12.–14. juli)

(a) Okolina Konjević Polja

(i) Rijeka Jadar (13. juli)¹⁴³³

408. Ujutro 13. jula 1995. godine, pripadnici bosanskih snaga ispitivali su svjedoka PW-112.¹⁴³⁴ Kasnije su ga odveli do skladišta u blizini obala rijeke Jadar, gdje su njega i druge bosanske Muslimane tukli pripadnici snaga bosanskih Srba, uključujući Nenada Deronjića, koji je bio pripadnik MUP-a.¹⁴³⁵ Oni su se razlikovali od pripadnika MUP-a koji su ga ranije tog jutra zarobili i zatočili blizu Konjević Polja.¹⁴³⁶ Svjedok PW-112 je čuo Nenada Deronjića kako govori da zarobljenici neće biti razmijenjeni, dodajući sljedeće: "[J]a ću ih da pobijem".¹⁴³⁷ Na kraju je svjedoku PW-112 i petnaestorici drugih zarobljenika - među kojima je bio jedan petnaestogodišnji dječak - naredeno da se ukrcaju u autobus pod stražom četiri pripadnika snaga bosanskih Srba i onda su odvezeni do jednog proširenja na putu iznad Konjević Polja.¹⁴³⁸ Tamo su pripadnici snaga bosanskih Srba, među kojima je bio Nenad Deronjić, postrojili zarobljenike uz obalu rijeke i pucali na njih.¹⁴³⁹ Svjedok PW-112 je vidio kako je muškarac koji je stajao ispred njega pogođen iz

¹⁴³⁰ Zlatan Čelanović, T. 6640–6641, 6650 (31. januar 2007. godine). V. dolje, par. 1207–1249 za diskusiju o lokacijama na kojima se **Beara** nalazio 13. jula 1995. godine.

¹⁴³¹ Zlatan Čelanović, T. 6641–6642 (31. januar 2007. godine) (gdje je Zlatan Čelanović u svom svjedočenju rekao da je **Beara** gledao na stadion sa ulaza, dok je on stajao iza).

¹⁴³² Zlatan Čelanović, T. 6640–6642, 6650 (31. januar 2007. godine); dokazni predmet PIC00060, Dokazni predmet P02103 s oznakama koje je unio Zlatan Čelanović.

¹⁴³³ U Optužnici se navodi da je 16 bosanskih Muslimana odvedeno iz Konjević Polja na jedan prostor na osami na obalama rijeke Jadar, gdje je 15 njih pogubljeno po kratkom postupku, par. 30.2.

¹⁴³⁴ Svjedok PW-112, dokazni predmet P02272, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3245, 3250, 3252–3253, 3255–3261 3263 (23. maj 2000. godine), T. 3222 (30. oktobar 2006. godine).

¹⁴³⁵ *Ibid.*, KT. 3267, 3269–3270, 3287 (djelimično zatvorena sjednica) (23. maj 2000. godine), T. 3215–3216 (djelimično zatvorena sjednica) (30. oktobar 2006. godine) (gdje identifikuje Nenada Deronjića kao pripadnika MUP-a, budući da ga je poznao nekoliko godina). V. takođe Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 4; Momir Nikolić, T. 32931 (21. april 2009. godine); Slaviša Simić, T. 27535 (29. oktobar 2008. godine). Pretresno vijeće takođe ima u vidu iskaz Richarda Butlera koji je rekao da je Nenad Deronjić bio pripadnik 2. čete PJP-a iz Zvornika. Richard Butler, T. 19829 (16. januar 2008. godine). Budući da Butler nije naveo na kojoj osnovi je došao do tog zaključka, Vijeće neće smatrati pouzdanim taj njegov iskaz. Iako se uvjerilo da je Nenad Deronjić bio pripadnik MUP-a, Pretresno vijeće ne može konstatovati da je on bio pripadnik bratunačke policije i pripadnik 2. čete PJP-a iz Zvornika, kako je navedeno u Optužnici. V. Optužnica, par. 123 (d).

¹⁴³⁶ V. gore, par. 383, 389–390.

¹⁴³⁷ Svjedok PW-112, dokazni predmet P02272, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3270 (23. maj 2000. godine).

¹⁴³⁸ Svjedok PW-112, dokazni predmet P02272, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3272, 3274–3276, 3286–3287; dokazni predmet P01470, Mapa (na kojoj je prikazano područje između Zvornika i Nove Kasabe i gdje je žutom tačkom označena lokacija na kojoj se autobus zaustavio).

¹⁴³⁹ Svjedok PW-112, dokazni predmet P02272, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3274–3276, 3279–3280, 3287 (djelimično zatvorena sjednica) (23. maj 2000. godine); dokazni predmet P01923, Fotografija (na kojoj je prikazan rub rijeke Jadar gdje je došlo do pogubljenja). V. gore, par. 390.

vatrenog oružja.¹⁴⁴⁰ Svjedok PW-112 je takođe bio pogođen metkom u lijevi kuk i on se bacio u rijeku. Dok se udaljavao plutajući, pripadnici snaga bosanskih Srba nastavili su da pucaju na njega.¹⁴⁴¹ Napoljetku, iako je teško krvario, uspio je izvući se iz vode.¹⁴⁴² Kasnije je naišao na jednu odvojenu grupu muškaraca, bosanskih Muslimana, koji su bježali iz Srebrenice blizu rijeke Drinjače i nastavio ići s njima.¹⁴⁴³ Dana 15. jula 1995. godine, primljen je u klinički centar Gradina u Zvorniku.¹⁴⁴⁴

409. Pretresno vijeće konstatuje da su 13. jula 1995. godine pripadnici snaga bosanskih Srba, uključujući Nenada Deronjića, prevezli 16 muškaraca, bosanskih Muslimana iz kolone, na jedan prostor na obali rijeke Jadar i strijeljali ih. Pretresno vijeće dalje konstatuje da je 15 njih ubijeno.

(ii) Dolina Cerske (13. juli)¹⁴⁴⁵

410. Dana 13. jula 1995. godine, svjedok PW-120, muškarac, bosanski Musliman koji je bježao iz Srebrenice, bio je na jednom brdu koje se nalazi na manje od 500 metara od puta Konjević Polje - Nova Kasaba.¹⁴⁴⁶ Gledajući dolje prema dolini Cerske, svjedok PW-120 je vidio dva–tri autobusa kako skreću desno sa tog asfaltnog puta, vozeći u pravcu Cerske.¹⁴⁴⁷ Te autobuse slijedili su jedan oklopni transporter i jedno zeleno vozilo u kom su bili vojnici u maskirnim uniformama.¹⁴⁴⁸ Te autobuse i oklopne transportere slijedio je pak jedan žuti rovokopač s kašikom.¹⁴⁴⁹ Otprilike deset minuta nakon što su se ta vozila odvezla izvan vidokruga svjedoka PW-120, on je začuo žestoku paljbu iz lakog oružja i mitraljeza koja je odjekivala dolinom.¹⁴⁵⁰ Pucnjava je trajala oko 15 do 30 minuta.¹⁴⁵¹ Autobusi su se vratili prazni istim putem, i nastavili u pravcu Konjević Polja, a nešto kasnije je za njima otišao i rovokopač s kašikom.¹⁴⁵²

¹⁴⁴⁰ Svjedok PW-112, dokazni predmet P02272, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3276–3277 (23. maj 2000. godine).

¹⁴⁴¹ *Ibid.*, KT. 3277, 3280 (23. maj 2000. godine).

¹⁴⁴² *Ibid.*, KT. 3278 (23. maj 2000. godine).

¹⁴⁴³ *Ibid.*, T. 3277–3278 (30. oktobar 2006. godine).

¹⁴⁴⁴ *Ibid.*, T. 3277–3278, 3280 (30. oktobar 2006. godine).

¹⁴⁴⁵ U Optužnici se navodi da su “[d]ana 13. jula 1995. godine, u ranim poslijepodnevnim satima, pripadnici VRS-a i/ili MUP-a prevezli [...] oko 150 bosanskih Muslimana na jedno mjesto uz neasfaltirani put u dolini Cerske, udaljeno oko 3 (tri) kilometra od Konjević Polja, pogubili ih po prijekom postupku i pomoću teške mehanizacije zatrpali zemljom.” Optužnica, par. 30.3.

¹⁴⁴⁶ Svjedok PW-120, dokazni predmet P02220, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92 bis, KT. 2733–2737, 2741–2742, 2769–2770 (12. april 2000. godine); v. takođe dokazni predmet 7D01066, Mapa borbenog angažovanja TG-1 u akcijama (na kojoj su prikazana sela Jelah i Krke istočno od puta Konjević Polje-Nova Kasaba, koje je svjedok PW-120 opisao kao dva sela koja okružuju brdo Dolina, sa mjesta na kom se nalazio 13. jula).

¹⁴⁴⁷ Svjedok PW-120, dokazni predmet P02220, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2738–2739, 2772, 2784 (12. april 2000. godine). Sa mjesta na kom se nalazio, svjedok PW-120 je takođe vidio kamione i autobuse koji su se kretali od Konjević Polja prema Novoj Kasabi tokom čitavog dana. *Ibid.*, KT. 2737, 2785 (12. april 2000. godine).

¹⁴⁴⁸ *Ibid.*, KT. 2738–2739 (12. april 2000. godine).

¹⁴⁴⁹ *Ibid.*, KT. 2737, 2739 (12. april 2000. godine).

¹⁴⁵⁰ Svjedok PW-120, dokazni predmet P02220, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2739, 2781 (12. april 2000. godine).

¹⁴⁵¹ *Ibid.*

¹⁴⁵² *Ibid.*, KT. 2739, 2780, 2785–2787 (12. april 2000. godine).

411. U septembru 1995. godine, svjedok PW-120 je naišao na nešto što mu se učinilo kao velika grobnica duž puta kroz Cersku dolinu, prema raskrsnici puta Nova Kasaba - Konjević Polje-Zvornik.¹⁴⁵³ Svjedok PW-120 je vidio iskopanu zemlju i vidljive tragove rovokopača i osjetio je smrad iz zemljišta.¹⁴⁵⁴ Forenzički antropolozi kasnije su iskopali masovnu grobnicu jugozapadno od uskog, neasfaltiranog puta kroz dolinu Cerske.¹⁴⁵⁵

412. Na osnovu forenzičkih dokaza je utvrđeno da ta grobnica predstavlja primarnu neprekopavanu grobnicu.¹⁴⁵⁶ Među posmrtnim ostacima koji su ekshumirani iz te grobnice, 142 tijela su na osnovu analize DNK identifikovana kao tijela osoba koje su prijavljene kao nestale poslije pada Srebrenice.¹⁴⁵⁷ Ekshumirano je 150 tijela muškaraca; svi, osim jednog, umrli su od strijelnih rana.¹⁴⁵⁸ Čahure pronađene u grobnici podudarale su se s čahurama pronađenim duž puta i u blizini grobnog lokaliteta.¹⁴⁵⁹ Na osnovu tog dokaza, William Haglund, forenzički antropolog koji je vodio ekshumaciju, zaključio je da su žrtve bile postrojene duž južne strane puta, dok su se osobe koje su na njih pucale nalazile na sjevernoj strani puta, zasipajući žrtve rafalima.¹⁴⁶⁰

413. Od 150 tijela koja su izvađena iz grobnice u Cerskoj, najstarija su pripadala ljudima koji su bili u pedesetim godinama, a najmlađa osobama između 11 i 15 godina starosti.¹⁴⁶¹ U grobnici je pronađeno ukupno 48 ligatura, od kojih su njih 24 pronađene oko ručnih zglobova žrtava vezanih

¹⁴⁵³ *Ibid.*, KT. 2751–2754, 2758–2759, 2777 (12. april 2000. godine).

¹⁴⁵⁴ *Ibid.*, KT. 2751–2754, 2777 (12. april 2000. godine).

¹⁴⁵⁵ Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 309; dokazni predmet P00611, Izvještaj Williama Haglunda – kriminalističko-tehnička obrada na lokalitetu Cerska, 15. juni 1998. godine, naslovna stranica, vii, str. 16. Pregled je proveden od 31. jula i 22. avgusta 1996. godine. Za lokaciju masovne grobnice u Cerskoj, v. dokazni predmet P00611, Izvještaj Williama Haglunda – kriminalističko-tehnička obrada na lokalitetu Cerske, 15. juni 1998. godine, str. 16. Pretresno vijeće se uvjerilo da je lokacija koju je identifikovao svjedok PW-120 ista kao lokacija grobnice na kojoj je ekshumacija izvršena 1996. godine. Upor. dokazni predmet P02221, dokazni predmet P-120 u predmetu *Krstić* i dio dokaznog predmeta P-801 u predmetu *Blagojević i Jokić* sa dokaznim predmetom P00611, Izvještaj Williama Haglunda – kriminalističko-tehnička obrada na lokalitetu Cerska, 15. juni 1998. godine, str. 6.

¹⁴⁵⁶ William Haglund, dokazni predmet P02150, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3737 (29. maj 2000. godine). “Primarna grobnica” predstavlja prvobitnu lokaciju na kojoj su tijela pokopana. *Ibid.*, KT. 3742 (29. maj 2000. godine). Zaključak da je neka grobnica neprekopavana zasniva se na činjenici da su posmrtni ostaci relativno netaknuti i da je, u tim vrstama grobnica raspadanje brže. *Ibid.*, KT. 3737–3738 (29. maj 2000. godine).

¹⁴⁵⁷ Dokazni predmet P04490, Rezime forenzičkog dokaznog materijala Dušana Janca, 13. mart 2009. godine, Prilog A, str. 2. Pretresno vijeće konstatuje da nema nikakve nepodudarnosti sa činjenicom o kojoj je presuđeno u predmetu *Krstić* da je u to vrijeme identifikovano devet tijela, s obzirom na protok vremena i kasniju identifikaciju. Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 315. Istražitelj tužilaštva Dušan Janc je u svom svjedočenju rekao da je identifikacija DNK, proces koji još traje. Dušan Janc, T. 33524 (1. maj 2009. godine).

¹⁴⁵⁸ William Haglund, dokazni predmet P02150, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3734 (29. maj 2000. godine). Uzrok smrti jedne osobe nije utvrđen. Dokazni predmet P00611, Izvještaj Williama Haglunda – kriminalističko-tehnička obrada na lokalitetu Cerske, 15. juni 1998. godine, str. 52.

¹⁴⁵⁹ Dokazni predmet P00611, Izvještaj Williama Haglunda kriminalističko-tehnička obrada na lokalitetu Cerska, 15. juni 1998. godine, str. 9–10. čaure je pronašao tim za ekshumaciju. dokazni predmet P00611 Izvještaj Williama Haglunda – kriminalističko-tehnička obrada na lokalitetu Cerske, 15. juni 1998. godine, *Ibid.*

¹⁴⁶⁰ William Haglund, dokazni predmet P02150, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3734–3737 (29. maj 2000. godine). Za opštu analizu Haglundovog rada na širem području Srebrenice, v. dolje, par. 612–620.

¹⁴⁶¹ Dokazni predmet P00611, Izvještaj Williama Haglunda – kriminalističko-tehnička obrada na lokalitetu Cerska, 15. juni 1998. godine, str. viii, 25, 28; Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenice br. 311–312; William Haglund, dokazni predmet P02150, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3734 (29. maj 2000. godine). Haglund je objasnio da prilikom utvrđivanja minimalnog i maksimalnog raspona starosti, uvijek postoji margina greške od minus ili plus jedan. William Haglund, T. 9007–9008 (15. mart 2007. godine).

iza leđa.¹⁴⁶² 147 tijela bilo je odjeveno u civilnu odjeću, a predmeti koji ukazuju na muslimansku pripadnost, kao što su molitvene brojanice i vrećice i dokumenti Islamske zajednice, pronađeni su na devet tijela.¹⁴⁶³

414. Pretresno vijeće zaključuje da su 13. jula 1995. godine neidentifikovani pripadnici snaga bosanskih Srba prevezli otprilike 150 bosanskih Muslimana na jedan prostor duž zemljanog puta u dolini Cerske i tamo ih pobili.

(iii) Nova Kasaba (13. juli)¹⁴⁶⁴

415. Dana 13. jula 1995. godine, otprilike 2.000 do 3.000 bosanskih Muslimana iz kolone nalazilo se u zamci između Nove Kasabe i Konjević Polja pošto su put Nova Kasaba-Konjević Polje blokirali pripadnici snaga bosanskih Srba.¹⁴⁶⁵ Dok su se neki krili po okolnim šumama,¹⁴⁶⁶ drugi su se predali snagama bosanskih Srba.¹⁴⁶⁷ Ostale su oko 13:00 sati opkolili pripadnici snaga bosanskih Srba i potisnuli ih prema asfaltnom putu.¹⁴⁶⁸ Do tada se svjedok PW-119 već odvojio od kolone bosanskih Muslimana i skrivao se u okolnim šumama.¹⁴⁶⁹ Otprilike u to vrijeme, sa mjesta na kom se nalazio na 300 do 500 metara od puta Nova Kasaba - Konjević Polje, svjedok PW-119 je vidio pripadnike snaga bosanskih Srba koji su opkolili bosanske Muslimane¹⁴⁷⁰ i posmatrao kako bosanski Srbi ubijaju otprilike 200 do 300 bosanskih Muslimana, koji su, nakon što su odlučili da se predaju, stajali na određenoj udaljenosti od glavne grupe u kojoj je ukupno bilo oko 2.000 bosanskih Muslimana.¹⁴⁷¹

¹⁴⁶² William Haglund, dokazni predmet P02150, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3734 (29. maj 2000. godine); Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 314; dokazni predmet P00611, Izvještaj Williama Haglunda – kriminalističko-tehnička obrada na lokalitetu Cerske, 15. juni 1998. godine, str. viii.

¹⁴⁶³ Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 313. Pronađeni su jedna vojna jakna i dva para pantalona vojničkog tipa. V. dokazni predmet P00611, Izvještaj Williama Haglunda – kriminalističko-tehnička obrada na lokalitetu Cerska, 15. juni 1998. godine, str. 50, 53.

¹⁴⁶⁴ U Optužnici se navodi da su “[u] ranim poslijepodnevrim satima 13. jula 1995. godine vojnici VRS-a i-ili MUP-a, uz podršku otprilike četiri oklopna transportera, sproveli [...] stotinjak bosanskih Muslimana do jednog mjesta na brdu nedaleko od puta između Konjević Polja i Nove Kasabe, postrojili [...] zatočenike u nekoliko redova i pogubili vatrom iz teških mitraljeza. Nedugo zatim stigla je i druga grupa u kojoj je bilo otprilike 30 zatočenika, koji su postrojeni i takođe pogubljeni. Ubrzo potom stigla je i treća grupa i pogubljena na sličan način.” Optužnica, par. 30.3.1.

¹⁴⁶⁵ Svjedok PW-119, dokazni predmet P02212, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3190–3191 (23. maj 2000. godine); dokazni predmet P02215, Mapa puta kojim se svjedok PW-119 kretao prema Nezuku. V. par. 382–383, 389.

¹⁴⁶⁶ Svjedok PW-119, dokazni predmet P02212, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3188–3189, 3191–3192 (23. maj 2000. godine).

¹⁴⁶⁷ Svjedok PW-120, dokazni predmet P02220, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2766–2769 (12. april 2000. godine).

¹⁴⁶⁸ Svjedok PW-119, dokazni predmet P02212, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3192–3193 (23. maj 2000. godine).

¹⁴⁶⁹ *Ibid.*, KT. 3188–3189, 3191–3193 (23. maj 2000. godine).

¹⁴⁷⁰ *Ibid.*, KT. 3192–3193 (23. maj 2000. godine).

¹⁴⁷¹ *Ibid.*, KT. 3192–3193, 3221, 3226–3227 (23. maj 2000. godine).

416. Tokom iskopavanja koja su provedena od 22. do 26. jula 1996. godine, četiri plitke grobnice su locirane blizu puta Nova Kasaba - Konjević Polje-Zvornik, sjeverno od Nove Kasabe.¹⁴⁷² Sve te četiri grobnice su bile primarne, neprekopavane grobnice, a stanje leševa ukazivalo je na to da su bili pokopani otprilike godinu dana.¹⁴⁷³ Među posmrtnim ostacima ekshumiranim iz tih grobnica na osnovu analize DNK identifikovana su 32 tijela osoba koje su poslije pada Srebrenice prijavljene kao nestale.¹⁴⁷⁴ Osobe čija su tijela pronađena u jednoj od tih grobnica ubijene su u samoj grobnici.¹⁴⁷⁵ Od posmrtnih ostataka koji su pronađeni u tim grobnicama, 27 pojedinaca imalo je ruke vezane iza leđa ligaturama,¹⁴⁷⁶ i svi su, osim jednog, umrli od strijelnih rana.¹⁴⁷⁷ 31 ih je nosilo civilnu odjeću,¹⁴⁷⁸ a na dva tijela¹⁴⁷⁹ pronađen je islamski “zapis”.¹⁴⁸⁰

417. Otprilike na kilometar i po od četiri primarne grobnice ekshumirane tokom 1996. godine, četiri dodatne primarne grobnice, koje su bile veoma blizu jedna drugoj, iskopane su blizu puta Nova Kasaba-Konjević Polje-Zvornik između 18. avgusta i 6. septembra 1999. godine.¹⁴⁸¹ Među posmrtnim ostacima ekshumiranim iz tih grobnica je na osnovu analize DNK-a identifikovano 51 tijelo osoba koje su prijavljene kao nestale poslije pada Srebrenice.¹⁴⁸² U mjeri u kojoj je to moglo

¹⁴⁷² William Haglund, dokazni predmet P02150, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3738–3739 (29. maj 2000. godine); William Haglund, T. 8910 (15. mart 2007. godine); dokazni predmet P00621, Izvještaj Williama Haglunda – kriminalističko-tehnička istraga četiri grobnice na području Nove Kasabe, 15. juni 1998. godine, str. vii, 5, 26. Prema riječima Deana Manninga, te grobnice su locirane uz pomoć tehničkih uređaja za snimanje iz vazduha. Dean Manning, T. 19056–19057 (11. decembar 2007. godine).

¹⁴⁷³ William Haglund, dokazni predmet P02150, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3742 (29. maj 2000. godine); dokazni predmet P00621, Izvještaj Williama Haglunda – kriminalističko-tehnička istraga četiri grobnice na području Nove Kasabe, 15. juni 1998. godine, str. 48. Pregledi leševa u grobnicama obavljani su od 27. avgusta do 1. septembra 1996. godine, dokazni predmet P00621, Izvještaj Williama Haglunda – kriminalističko-tehnička istraga četiri grobnice na području Nove Kasabe, 15. juni 1998. godine, str. viii, 1.

¹⁴⁷⁴ Dokazni predmet P04490, Rezime forenzičkog dokaznog materijala Dušana Janca, 13. mart 2009. godine, Dodatak A, str. 2.

¹⁴⁷⁵ William Haglund, T. 8910–8911 (15. mart 2007. godine). Kada je upitan da kako je znao da su ljudi čiji su ostaci nađeni u grobnici poznatoj pod nazivom Nova Kasaba 2 ubijeni u samoj grobnici, forenzički antropolog William Haglund je rekao: “Oni su bili u klečećem položaju sa trupovima nagnutim prema naprijed, [sa] glavama naprijed. Mnogi od njih bili su još u tom položaju, neki su pali na stranu u tom položaju. A većina tih ljudi [...] 95 posto njih pogođeno je u glavu iz vatrenog oružja.” William Haglund, T. 8911 (15. mart 2007. godine). V. takođe dokazni predmet P00621, Izvještaj Williama Haglunda – kriminalističko-tehnička istraga četiri grobnice na području Nove Kasabe, 15. juni 1998. godine, str. viii, 14, 25.

¹⁴⁷⁶ William Haglund, T. 8910 (15. mart 2007. godine). V. takođe William Haglund, dokazni predmet P02150, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3740 (29. maj 2000. godine).

¹⁴⁷⁷ William Haglund, dokazni predmet P02150, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3740 (29. maj 2000. godine). Osoba koja nije umrla od strijelnih rana umrla je od masivnih povreda glave, prouzrokovanih nepoznatim instrumentom. *Ibid.*, KT. 3740 (29. maj 2000. godine).

¹⁴⁷⁸ Dokazni predmet P00621, Izvještaj Williama Haglunda – kriminalističko-tehnička istraga četiri grobnice na području Nove Kasabe, 15. juni 1998. godine, str. 40 (gdje se navodi da su obadvije dotične osobe nosile jaknu vojnog tipa i pantalone vojnog tipa).

¹⁴⁷⁹ Haglund definiše “zapis” kao komadić papira na kom je na arapskom zapisan stih ili rečenica iz Kurana. Taj papir je umotan u trokut komadićem crvene tkanine koja je premazana uljem ili voskom kako bi se učinila otpornijom. Dokazni predmet P00621, Izvještaj Williama Haglunda – kriminalističko-tehnička istraga četiri grobnice na području Nove Kasabe, 15. juni 1998. godine, str. 45.

¹⁴⁸⁰ Dokazni predmet P00621, Izvještaj Williama Haglunda – kriminalističko-tehnička istraga četiri grobnice na području Nove Kasabe, 15. juni 1998. godine, str. 45. Ekshumaciju tijela iz tih grobnica proveo je forenzički antropolog William Haglund. Za opštu analizu Haglundovog rada na širem području Srebrenice, v. dolje, par. 612–620.

¹⁴⁸¹ Dokazni predmet P00560, Izvještaj o ekshumaciji grobnica u istočnoj Bosni, avgust-oktobar 1999. godine., str. 3 (gdje se navodi da su tri grobnice bile locirane u prednjoj i stražnjoj bašti kuće, a da se četvrta nalazila na susjednom polju istočno od njih), 7, 12, 15, 18, 44 (s mapom na kojoj je prikazana lokacija grobnica blizu puta); dokazni predmet P00575, Aktivnosti MKSJ-a u Bosni i Hercegovini tokom 1999. godine, Izvještaj glavnog patologa, str. 1; Jose Pablo Baraybar, dokazni predmet P02474, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3810, 3815, 3819, 3822, 3823 (30. maj 2000. godine).

¹⁴⁸² Dokazni predmet P04490, Rezime forenzičkog dokaznog materijala Dušana Janca, 13. mart 2009. godine, Dodatak A, str. 2–3.

biti utvrđeno, sve žrtve bile su muškarci, stari od 13 do 85 godina, pri čemu je većina bila starija od 25 godina.¹⁴⁸³ S jednim od pokopanih pojedinaca pronađena su 54 neispucana projektila municije za kalašnjikov u šaržeru blizu njegovog tijela.¹⁴⁸⁴ Nijedno od tijela nije imalo poveze za oči niti ligature,¹⁴⁸⁵ a u dvije grobnice pronađene su molitvene brojanice.¹⁴⁸⁶ Od svih tijela, na 48 su se vidjeli tragovi strijelnih rana.¹⁴⁸⁷ Od onih koji su bili ustrijeljeni, 60 posto ih je ustrijeljeno sa strane ili straga.¹⁴⁸⁸ Patolog John Clark je u svom svjedočenju rekao da je postojao opšti obrazac rana koje su upućivale na pogubljenje i da “postoje sve indikacije da su ti ljudi bili pogubljeni”.¹⁴⁸⁹

418. Fotografija iz vazduha snimljena 27. jula 1995. godine prikazuje površine prekopanog zemljišta na lokaciji oba niza grobnica,¹⁴⁹⁰ dok se na snimku iz vazduha koji je snimljen 13. jula 1995. godine ne vidi nikakvo prekopano zemljište na toj lokaciji.¹⁴⁹¹ Tokom 1999. godine, istražitelji tužilaštva su otkrili metke, fragmente metaka, čahure granata i nešto što je izgledalo kao šrapnel na tom koncentrisanom području.¹⁴⁹²

419. Mjesto na kom je svjedok PW-119 prešao put Nova Kasaba - Konjević Polje podudara se s lokacijom grobnica na kojima su i 1996. i 1999. godine vršene ekshumacije, iako su informacije nedovoljno precizne da bi se moglo zaključiti koji se od dva niza grobnica nalazio bliže mjestu na kom je bio svjedok PW-119 kad je vidio ubijanje.¹⁴⁹³

¹⁴⁸³ John Clark, dokazni predmet P02128, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3925 (31. maj 2000. godine).

¹⁴⁸⁴ Jose Pablo Baraybar, dokazni predmet P02474, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3818, 3857, 3884–3885 (30. maj 2000. godine); dokazni predmet P00560, Izvještaj o ekshumaciji grobnica u istočnoj Bosni, avgust-oktobar 1999. godine, str. 11, Baraybar je u svom svjedočenju rekao da je paket s mecima bio bukvalno pričvršćen za tijelo, ali ne pojasom. Jose Pablo Baraybar, dokazni predmet P02474, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3884–3885 (30. maj 2000. godine).

¹⁴⁸⁵ Dokazni predmet P00575, Aktivnosti MKSJ-a u Bosni i Hercegovini tokom 1999. godine; Izvještaj glavnog patologa za 1999. godine, str. 13 (gdje se navodi mogućnost da su u jednom slučaju ručni zglobovi bili vezani ligaturom).

¹⁴⁸⁶ Dokazni predmet P00560, Izvještaj o ekshumaciji masovnih grobnica u Istočnoj Bosni, avgust-oktobar 1999. godine, str. 21.

¹⁴⁸⁷ Dokazni predmet P00575, Aktivnosti MKSJ-a u Bosni i Hercegovini tokom 1999. godine; Izvještaj glavnog patologa za 1999. godinu, str. 13.

¹⁴⁸⁸ *Ibid.*, str. 14.

¹⁴⁸⁹ John Clark, dokazni predmet P02128, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3968–3971 (31. maj 2000. godine). Clarkovo mišljenje u vezi s tim odnosilo se na sve obdukcije koje su izvršene tokom 1999. godine u Kozluku, Novoj Kasabi, Konjević Polju i Glogovoj. *Ibid.*

¹⁴⁹⁰ Jean-René Ruez, T. 1427–1430 (11. septembar 2006. godine); dokazni predmet P02103, Dokumenti predloženi s izjavom Jeana-Renéa Rueza, str. 64; William Haglund, dokazni predmet P02150, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3738–3739 (29. maj 2000. godine) (gdje se upućuje na dokazni predmet 14/4 iz predmeta *Krstić*, identičan dokaznom predmetu P00649, Rezime sudskomedicinskog dokaznog materijala – stratišta i masovne grobnice, 16. maj 2000. godine, Dodatak A, str. 12).

¹⁴⁹¹ Jean-René Ruez, T. 1424–1425 (11. septembar 2006. godine); dokazni predmet P02103, Dokumenti predloženi s izjavom Jeana-Renéa Rueza, str. 61.

¹⁴⁹² Dokazni predmet P00649, Rezime sudskomedicinskog dokaznog materijala – stratišta i masovne grobnice, 16. maj 2000. godine, Dodatak A, str. 8. V. takođe Jean-René Ruez, T. 1426 (11. septembar 2006. godine); dokazni predmet P02103, Dokumenti predloženi s izjavom Jeana-Renéa Rueza, str. 63. Lokacija livade koja se pominje u vezi s dva niza grobnica pokazana je na dokaznom predmetu P02103, Dokumenti predloženi s izjavom Jeana-Renéa Rueza, str. 64. Jean-René Ruez, T. 1427–1430 (11. septembar 2006. godine).

¹⁴⁹³ Svjedok PW-119, dokazni predmet P02212, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3190–3191 (23. maj 2000. godine); dokazni predmet P02215, Mapa puta kojim je svjedok PW-119 išao prema Nezuku; dokazni predmet P00560, Izvještaj o ekshumaciji grobnica u istočnoj Bosni, avgust-oktobar 1999. godine, str. 44–45; dokazni predmet P00621, Izvještaj Williama Haglunda – kriminalističko-tehnička istraga četiri grobnice na području Nove Kasabe, 15. juni 1998. godine, str. 5.

420. Na osnovu uvida u dokaze koji su mu predloženi, Pretresno vijeće konstatuje da se ubijanje u Novoj Kasabi o kojem se govori u Optužnici u nekim ključnim detaljima ne podudara s onim koje je opisao svjedok PW-119.¹⁴⁹⁴ Pored toga, nema ničega što bi suštinski povezivalo ekshumirane grobnice s incidentom koji je opisao svjedok PW-119. Nema drugih dokaza o ovom konkretnom incidentu i ničega što bi povezivalo iskaz svjedoka PW-119 s bilo kojim drugim incidentom kojim se optuženi terete u Optužnici ili s nekom grobnicom. Međutim, Pretresno vijeće konstatuje da DNK i forenzički dokazi zaista povezuju posmrtno ostatke koji su pronađeni u tim grobnicama s masovnim ubijanjem koje je uslijedilo poslije pada Srebrenice.¹⁴⁹⁵

(b) Duž puta Bratunac - Konjević Polje

(i) Livada u Sandićima (13. juli)¹⁴⁹⁶

421. Do kasnog popodneva ili rane večeri 13. jula, svi osim 10 do 15 zarobljenika, bosanskih Muslimana, prevezeni su u Bratunac ili u skladište u Kravici.¹⁴⁹⁷ Jahorinskim regrutima je rečeno da neće doći više autobusa i da se strijeljanjem moraju riješiti zarobljenika.¹⁴⁹⁸ Naređenje da se preostali zarobljenici strijeljaju stiglo je posredstvom osobe po imenu "Aleksa", koji je bio zamjenik komandira voda jedne čete SBP-a.¹⁴⁹⁹ Svjedok PW-100 i dva Jahorinska regruta odbila su da izvrše naređenje da pogube zarobljenike.¹⁵⁰⁰ Međutim, druga dva Jahorinskih regruta pristala su

¹⁴⁹⁴ Tvrdnja da je stotinjak bosanskih Muslimana sprovedeno na brdo gdje su ih postrojili i pogubili, da je ubrzo poslije toga stigla druga grupa od 30 zatočenika, koji su postrojani i pogubljeni, i da je ubrzo poslije toga stigla treća grupa koja je na sličan način pogubljena, ne podudara se s iskazom koji je dao svjedok PW-119 u vezi s ubistvima koja je on vidio. V. Optužnica, par. 30.3.1; svjedok PW-119, dokazni predmet P02212, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3192–3193, 3221, 3226–3227 (23. maj 2000. godine). Pretresno vijeće napominje da se tužilaštvo u svom završnom podnesku ne oslanja na iskaz svjedoka PW-119 kako bi potkrijepilo navod da su u Novoj Kasabi izvršena pogubljenja. Na svjedoka PW-119 se poziva samo u vezi s pogubljenjem u Nezuku. V. Završni podnesak tužilaštva, par. 1006–1019.

¹⁴⁹⁵ V. dolje, poglavlje III, odjeljak J.1–3, 5–7.

¹⁴⁹⁶ U Optužnici se navodi da je naveče 13. jula, 10–15 zarobljenika, bosanskih Muslimana koje su snage MUP-a držale na livadi u Sandićima i koji su tamo ostali dok su drugi zarobljenici odvedeni na druge lokacije, po kratkom postupku pogubljeno od strane pripadnika jedne jedinice policajaca RS-a iz Centra za obuku na Jahorini. Optužnica, par. 30.4.1.

¹⁴⁹⁷ Svjedok PW-100, T. 14830 (5. septembar 2007. godine); v. takođe dolje, poglavlje III, odjeljak F.6(b)(ii) u vezi s lišavanjem života u skladištu u Kravici.

¹⁴⁹⁸ *Ibid.*, T. 14830–14831 (5. septembar 2007. godine).

¹⁴⁹⁹ Svjedok PW-100, T. 14830–14831 (5. septembar 2007. godine) (gdje se navodi da je Aleksa bio zamjenik komandira jednog voda 1. čete Jahorinskih regruta ili SBP-a). Aleksa je bio zamjenik čovjeka po imenu Goran a komandir Aleksine čete zvao se Mane. Premda nije bio siguran, svjedok PW-100 je takođe rekao da je Aleksa bio pripadnik SBP-a. Aleksa je već bio na livadi u Sandićima kada su kasno popodne tamo upućeni Jahorinski regruti. Jahorinski regruti izvještavali su pripadnike SBP-a koji su imali dvosmjerni radio i bili stacionirani približno pola kilometra dalje svaki put kada bi zarobljenike trebalo odvesti. Svjedok PW-100 je takođe rekao da je Aleksa imao dvosmjerni radio. *Ibid.*, T. 14829–14831 (5. septembar 2007. godine), T. 14906–14907 (6. septembar 2007. godine). Svjedok PW-100 je bio u 1. četi Jahorinskih regruta, a njegov komandir je bio Mane. Svjedok PW-100, T. 14797, 14801 (5. septembar 2007. godine). Mendeljev Đurić, zvani Mane je u svom svjedočenju pred ovim Pretresnim vijećem rekao da je 13. jula kasno popodne primio naređenje svog pretpostavljenog zapovjednika, Jevića, da rasporedi ljude duž puta Bratunac - Konjević Polje, sve negdje do Glogove. Mendeljev Đurić, T. 10812–10813, 10819, 10865–10866, 10869–10870 (2. maj 2007. godine). Međutim, Pretresnom vijeću nisu predloženi nepobitni dokazi da je on bio pod Aleksinom komandom. Postoje značajni dokazi koji pokazuju da su 2. odred SBP-a iz Šekovića i 1. četa PJP-a iz Zvornika takođe bili raspoređeni u blizini livade u Sandićima tokom čitavog dana i ranim večernjim satima 13. jula. V. gore, par. 384–388.

¹⁵⁰⁰ Jahorinski regruti koji su odbili da ubijaju muškarce, bosanske Muslimane, držani su u samici jedan dan bez hrane. Svjedok PW-100, T. 14833–14834 (5. septembar 2007. godine).

da izvrše naređenje i pronašla su još dobrovoljaca da ubiju zarobljenike, bosanske Muslimane.¹⁵⁰¹ Zarobljenici su odvedeni, svjedok PW-100 je zatim čuo rafalnu paljbu, a Aleksa se poslije toga s pripadnicima Jahorinskih regruta koji su se dobrovoljno javili da ubijaju bosanske Muslimane vratio na mjesto u blizini livade u Sandićima na kom je svjedok PW-100 ostao na putu.¹⁵⁰²

422. U periodu od 14. do 21. juna 2004. godine, bosanska Federalna komisija za nestale osobe izvršila je ekshumaciju tijela iz jedne grobnice u blizini livade u Sandićima.¹⁵⁰³ Među posmrtnim ostacima koji su ekshumirani iz tih grobnica, na osnovu analize DNK-a identificovano je 17 tijela osoba koje su bile prijavljene kao nestale poslije pada Srebrenice.¹⁵⁰⁴ Međutim, lokacija grobnice i oskudni dokazi o toj ekshumaciji ne dopuštaju Pretresnom vijeću da konstatuje da je ta grobnica povezana s ubijanjem koje se navodi u Optužnici.¹⁵⁰⁵

423. Pretresno vijeće konstatuje da su 10 do 15 bosanskih Muslimana koji su bili zatočeni na livadi u Sandićima ubili pripadnici Jahorinskih regruta, po naređenju Alekse, zamjenika komandira voda jedne čete SBP-a.

(ii) Skladište u Kravici (13.–14. juli)¹⁵⁰⁶

424. Skladište u Kravici je poljoprivredna zadruga koja se nalazi na putu Bratunac - Konjević Polje.¹⁵⁰⁷ Ono se sastojalo od zapadne sobe, (dalje u tekstu: zapadna prostorija), istočne sobe, (dalje u tekstu: istočna prostorija) i centralne prostorije.¹⁵⁰⁸ Iz pravca Bratunca, idući na zapad prema Novoj Kasabi, skladište u Kravici nalazi se između Žutog Mosta,¹⁵⁰⁹ koji je lociran na istoku i

¹⁵⁰¹ Svjedok PW-100, T. 14832–14833 (5. septembar 2007. godine).

¹⁵⁰² *Ibid.*

¹⁵⁰³ Dokazni predmet P04490, Rezime forenzičkog dokaznog materijala Dušana Janca, 13. mart 2009. godine, Dodatak A, str. 28–29.

¹⁵⁰⁴ *Ibid.*

¹⁵⁰⁵ V. takođe Borovčaninov završni podnesak, par. 406 (gdje se navodi da je više osoba koje su identifikovane iz te grobnice viđeno živo poslije 13. jula). Na spisku nestalih i preminulih iz 2007. godine nalaze se četiri osobe čija su tijela identifikovana iz grobnice kod livade u Sandićima, ali je datum njihovog nestanka bio poslije 13. jula 1995. godine. Dokazni predmet P03006 (povjerljivo), str. 16, 76, 94, 133; Dean Manning, T. 19116–19118 (djelimično zatvorena sjednica) (12. decembar 2007. godine); Ewa Tabeau, T. 21065–21068 (djelimično zatvorena sjednica) (5. februar 2008. godine); Dušan Dunjić, T. 27823–27824 (djelimično zatvorena sjednica) (4. novembar 2008. godine); dokazni predmet 4D00540, Forenzički izvještaj prof. Dušana Dunjića o Potočarima i Sandićima, str. 67.

¹⁵⁰⁶ U Optužnici se navodi da su 13. jula 1995. godine, specijalne policijske snage MUP-a zarobile na stotine muškaraca, bosanskih Muslimana, i zatočile ih u jednom velikom skladištu u Kravici. U Optužnici se dalje navodi da su “pripadnici VRS-a i/ili specijalnih snaga MUP-a” po kratkom postupku pogubili više od 1.000 muškaraca, bosanskih Muslimana zatočenih u skladištu, čija su tijela pokopana u masovnim grobnicama koje su se nalazile u blizini, u Glogovoj i Ravnicama. Optužnica, par. 30.4.

¹⁵⁰⁷ Milenko Pepić, T. 13555, 13559–13561 (9. juli 2007. godine); Miladin Jovanović, dokazni predmet 2D00554, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter, 24. april 2007. godine, str. 1; Miladin Jovanović, T. 24219–24220 (28. juli 2008. godine); dokazni predmet P01563, Stop-fotografija preuzeta iz filmskog snimka skladišta u Kravici napravljenog iz vazduha; dokazni predmet P04529, Skica s dimenzijama skladišta u Kravici, s označenom kopijom dokaznog predmeta P01563 i priloženom deklaracijom Tomasza Blaszczyka, 4. maj 2009. godine.

¹⁵⁰⁸ Jean-René Ruez T. 1142–1445, 1149, 1451–1455 (11. septembar 2006. godine); dokazni predmet P02103, Dokumenti predloženi s izjavom Jeana-Renéa Rueza, str. 91, 93, 103, 112, 114.

¹⁵⁰⁹ Pretresno vijeće napominje da se ovaj Žuti Most razlikuje od onog u Potočarima. V. Milenko Pepić, T. 13557 (9. juli 2007. godine).

livade u Sandićima na zapadu.¹⁵¹⁰ Dana 13. jula, 2. vod 2 odreda SBP-a iz Šekovića bio je raspoređen duž puta koji je najbliži skladištu u Kravici, otprilike na jedan kilometar od njega, tačno na granici koja odvaja sela Sandiće i Kravicu.¹⁵¹¹ Tokom popodneva, oko 16:50 sati, **Borovčanin**, koji se nalazio u jednom automobilu na putu Bratunac - Konjević Polje, obaviješten je da je kolona zarobljenika sa livade u Sandićima u pokretu,¹⁵¹² i naredio Čturiću, komandantu 2. odreda SBP-a iz Šekovića, da zaustavi saobraćaj na putu Bratunac - Konjević Polje.¹⁵¹³

425. U međuvremenu, Čturić je obavijestio Milenka Pepića, potčinjenog pripadnika 2. voda, da će velika grupa zarobljenika, bosanskih Muslimana, biti sprovedena putem od livade u Sandićima do skladišta u Kravici.¹⁵¹⁴ Čturić je dao Pepiću radio i odvezao ga do Žutog Mosta, na oko 700 metara od skladišta u Kravici, u pravcu Bratunca.¹⁵¹⁵ Na kraju je putem radija dao Pepiću uputstvo da zaustavi konvoj autobusa sa ženama, djecom i starcima, bosanskim Muslimanima, koji su išli od Potočara do Konjević Polja i dalje na teritoriju pod kontrolom ABiH, kako bi zarobljenici, bosanski Muslimani, koje su sprovodili od livade u Sandićima do skladišta u Kravici mogli nesmetano proći.¹⁵¹⁶ Pepić je zaustavio konvoj kada je stigao na lokaciju na kojoj je on bio.¹⁵¹⁷

426. Svjedoci PW-111 i PW-156 bili su među ostalim muškarcima, bosanskim Muslimanima, zatočenim na livadi u Sandićima koje su neidentifikovani pripadnici snaga bosanskih Srba odveli, pješke ili autobusom, do skladišta u Kravici 13. jula.¹⁵¹⁸ Svjedoku PW-156 i mnogim drugim bosanskim Muslimanima naređeno je da formiraju kolonu i krenu od livade u Sandićima prema Kravici, pri čemu su do skladišta u Kravici stigli između 15:00 i 17:00 sati.¹⁵¹⁹ Pripadnici snaga bosanskih Srba koji su ih pratili bili su u vojnim uniformama, s automatskim puškama i

¹⁵¹⁰ Milenko Pepić, T. 13555-13557, 13570-13571 (9. juli 2007. godine); dokazni predmet PIC00137, Mapa, s oznakama koje je unio Milenko Pepić. V. dolje, dokazni predmet P02111, Mapa Zvorničkog područja.

¹⁵¹¹ Milenko Pepić, T. 13550-13551, 13589-13590, 13594-13595 (9. juli 2007. godine); Predrag Čelić, T. 13472 (28. juni 2007. godine). V. takođe gore, par. 384, 386.

¹⁵¹² Dokazni predmet P02047, Video-snimak prikazan na suđenju u vezi sa Srebrenicom, na 02:45:25-02:45:53; dokazni predmet P02048, Transkript video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom, str. 70; Dokazni predmet P02054, Kopija snimljenog materijala Zorana Petrovića u rolni od 8 mm, na 00:16:48-00:16:58; Dokazni predmet P02985, Transkript Petrovićevog video-snimka, str. 10-11. V. dolje, par. 1454, 1514.

¹⁵¹³ Dokazni predmet P02047, Video-snimak prikazan na suđenju u vezi sa Srebrenicom, na 02:45:25-02:45:53; Dokazni predmet P02048, Transkript video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom, str. 70; dokazni predmet P02054, Kopija snimljenog materijala Zorana Petrovića u rolni od 8 mm, na 00:16:48-00:16:58; dokazni predmet P02985, Transkript Petrovićevog video-snimka, str. 10-11; Milenko Pepić, T. 13559-13560 (9. juli 2007. godine). V. dolje, par. 1454, 1514.

¹⁵¹⁴ Milenko Pepić, T. 13538-13539, 13555-13556, 13561-13562 (9. juli 2007. godine).

¹⁵¹⁵ Milenko Pepić, T. 13555-13557, 13570-13571 (9. juli 2007. godine); dokazni predmet PIC00137, Mapa s oznakama koje je unio Milenko Pepić preuzeta iz P02111. Čturić ga je odvezao do "Žutog Mosta" u Kravici. Ovaj "Žuti Most" nije žuti most koji se nalazio iznad baze Nizozemskog bataljona u Potočarima. Milenko Pepić, T. 13557 (9. juli 2007. godine).

¹⁵¹⁶ Milenko Pepić, T. 13555-13557, 13559, 13595-13596 (9. juli 2007. godine).

¹⁵¹⁷ Milenko Pepić, T. 13559-13561 (9. juli 2007. godine).

¹⁵¹⁸ Svjedok PW-156, T. 7094, 7112-7113, 7123 (8. februar 2007. godine); svjedok PW-111, T. 6978-6979, 6981 (6. februar 2007. godine), T. 7056 (7. februar 2007. godine). V. takođe Milenko Pepić, T. 13556-13557, 13559 (9. juli 2007. godine).

¹⁵¹⁹ Svjedok PW-156, T. 7090-7091, 7094, 7106 (djelimično zatvorena sjednica), 7123 (8. februar 2007. godine). V. takođe dokazni predmet P02103, Dokumenti predloženi s izjavom Jeana-Renéa Rueza, str. 92 (snimak iz vazduha na kom se vidi da su približno u 14:00 sati 13. jula dva autobusa bila parkirana pored ulaza u istočnu prostoriju skladišta u Kravici); Jean-René Ruez, T. 1443-1444 (11. septembar 2006. godine); Mevludin Orić, T. 897-898 (28. avgust 2006. godine), T. 1061-1062 (30. avgust 2006. godine).

redenicima.¹⁵²⁰ Jedan bosanski Srbin u civilu s njemačkim ovčarom predvodio je kolonu dok se kretala prema skladištu u Kravici.¹⁵²¹

427. Svjedoku PW-111 je naređeno da se ukrca u prvi od dva autobusa koja su došla na livadu u Sandićima.¹⁵²² Autobus je bio prepun.¹⁵²³ Svjedok PW-111 je bio jedan od prvih zarobljenika, bosanskih Muslimana, koji su stigli u skladište u Kravici.¹⁵²⁴ On je stigao poslije podne kada je još bilo sunčano i veoma toplo.¹⁵²⁵ Odveden je u istočnu prostoriju skladišta u Kravici.¹⁵²⁶ Bilo je potrebno oko sat-dva da se ta prostorija napuni zarobljenicima, bosanskim Muslimanima.¹⁵²⁷ U međuvremenu, svjedok PW-156 bio je zatočen u zapadnoj prostoriji.¹⁵²⁸ Skladište u Kravici bilo je prepuno bosanskih Muslimana koje su čuvali pripadnici snaga bosanskih Srba, uključujući pripadnike 2. odreda SBP-a iz Šekovića¹⁵²⁹ i pripadnike Vojne policije, 1. pješadijskog bataljona i "Crvenih beretki" Bratunačke brigade,¹⁵³⁰ koji su nosili zelene maskirne, višebojne uniforme.¹⁵³¹ Jedan od njih nosilo je plavi šljem UN-a.¹⁵³² Zarobljenicima su oduzimani novac, zlato i satovi.¹⁵³³ Zarobljenim bosanskim Muslimanima dato je nešto vode u kofi, ali je to bilo nedovoljno s obzirom na broj zarobljenika.¹⁵³⁴

428. Svjedočanstvo svjedoka PW-111 i PW-156, dvojice preživjelih, o tome kako su strijeljanja počela razlikuju se, ali to može biti djelimično zbog činjenice da su bili zatočeni u različitim prostorijama skladišta u Kravici.¹⁵³⁵ Prema svjedočanstvu svjedoka PW-156, strijeljanja su počela u zapadnoj prostoriji skladišta u Kravici.¹⁵³⁶ On se sjeća da je, kada je i posljednji od zarobljenika, bosanskih Muslimana ušao u zapadnu prostoriju, jedan od njih protestovao pred jednim

¹⁵²⁰ Svjedok PW-156, T. 7113 (8. februar 2007. godine); Predrag čelić, T. 13477–13478, 13503–13504 (28. juni 2008. godine).

¹⁵²¹ *Ibid.*, T. 7090, 7112–7113 (8. februar 2007. godine).

¹⁵²² Svjedok PW-111, T. 6978–6979, 6981, 6987 (6. februar 2007. godine).

¹⁵²³ *Ibid.*, T. 6978–6979 (6. februar 2007. godine).

¹⁵²⁴ *Ibid.*, T. 6987 (7. februar 2007. godine).

¹⁵²⁵ *Ibid.*, T. 6987, 7056 (7. februar 2007. godine).

¹⁵²⁶ *Ibid.*, T. 6987–6988 (7. februar 2007. godine); dokazni predmet PIC00063, Snimak iz vazduha, s oznakama koje je unio svjedok PW-111 preuzet iz dokaznog predmeta P01563; dokazni predmet P02103, Dokumenti predloženi s izjavom Jeana-Renéa Ruela, str. 103, 114.

¹⁵²⁷ Svjedok PW-111, T. 6990 (7. februar 2007. godine).

¹⁵²⁸ Svjedok PW-156, T. 7101–7104 (8. februar 2007. godine); dokazni predmet PIC00065, Fotografija 01565, s oznakama koje je unio svjedok PW-156; dokazni predmet PIC00066, Fotografija 01565, s oznakama koje je unio svjedok PW-156; dokazni predmet P02103, Dokumenti predloženi s izjavom Jeana-Renéa Ruela, str. 93, 112.

¹⁵²⁹ V. dolje, par. 1522–1523.

¹⁵³⁰ Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 5 (gdje se navodi da je, nakon što se raspitao, utvrdio da su među onima koji su učestvovali u pogubljenjima u skladištu u Kravici, pored pripadnika MUP-a, bili sljedeći: Nikola Popović iz Kravice, koji je pripadao Vojnoj policiji Bratunačke brigade; Milovan Matić, koji je pripadao 1. pješadijskom bataljonu Bratunačke brigade; Ilija Nikolić, koji je pripadao 1. pješadijskom bataljonu Bratunačke brigade; i Rašo Milanović, koji je bio komandir policijske jedinice u Kravici); dokazni predmet 4DP01892, Knjiga pacijenata Doma zdravlja u Bratuncu (gdje se pominje pripadnik "Crvenih beretki", Miroslav Stanojević, koji je bio ranjen).

¹⁵³¹ Svjedok PW-156, T. 7094, 7089, 7128 (djelimično zatvorena sjednica) (8. februar 2007. godine); svjedok PW-111, T. 6990, 6992 (7. februar 2007. godine).

¹⁵³² Svjedok PW-111, T. 6992 (7. februar 2007. godine).

¹⁵³³ *Ibid.*, T. 6990–6991, 7057 (7. februar 2007. godine).

¹⁵³⁴ *Ibid.*, T. 6992, 7058 (7. februar 2007. godine).

¹⁵³⁵ V. gore, par. 1516, 1529.

¹⁵³⁶ Svjedok PW-156, T. 7095, 7123 (8. februar 2007. godine).

stražarom, bosanskim Srbinom, zbog toga što nema gdje da sjedne i da je stražar otvorio vatru na njega i druge zatočenike.¹⁵³⁷ U uglu zapadne prostorije, svjedok PW-156 je pognuo glavu i zatvorio oči.¹⁵³⁸ Pucnjava je nastavljena, s prekidima, skoro do sumraka.¹⁵³⁹ Kada je pala noć, pucnjava je utihnula.¹⁵⁴⁰

429. U međuvremenu, svjedok PW-111, koji je bio u istočnoj prostoriji, izjavio je da su “poslije nekog [...] vremena,”¹⁵⁴¹ pripadnici snaga bosanskih Srba koji su čuvali zarobljenike u istočnoj prostoriji postali uznemireni i ljuti.¹⁵⁴² Svjedok PW-111 je zatim čuo i vidio otvaranje vatre ispred istočne prostorije u pravcu zapadne prostorije.¹⁵⁴³ Pripadnici snaga bosanskih Srba koji su ih čuvali takođe su izgledali prestrašeno.¹⁵⁴⁴ Dvojica njih — jedan s plavim šljemom UN-a i drugi s kovrdžavom kosom do ramena i crnim naočalama — željeli su da pucaju na zarobljenike.¹⁵⁴⁵ Zaustavio ih je treći koji im je rekao da te zarobljenike ne treba ni za šta kriviti.¹⁵⁴⁶ Strijeljanje napolju je trajalo oko pola sata.¹⁵⁴⁷ Nakon što se smirilo, pripadnici snaga bosanskih Srba naredili su dvojici bosanskih Muslimana da odu i unesu ranjenog “vojnika”, bosanskog Srbina.¹⁵⁴⁸ Stvari su se zatim smirile i postalo je veoma tiho.¹⁵⁴⁹

430. Kasnije je pet do deset pripadnika snaga bosanskih Srba ušlo u istočnu prostoriju, a onaj s kovrdžavom kosom do ramena i crnim naočalama i onaj s plavim šljemom UN-a bili su prvi koji su počeli pucati na zatočenike.¹⁵⁵⁰ Svjedok PW-111 je smjesta legao potrbuške, uvjeren da će oni pobiti sve zarobljenike.¹⁵⁵¹ Bilo je mnogo buke, dima i pucnjave iz raznih vrsta oružja.¹⁵⁵²

431. Neko vrijeme nakon što je Pepić zaustavio konvoj autobusa, on i Čelić, koji je takođe bio pripadnik 2. voda 2. odreda SBP-a iz Šekovića, sa svog položaja na putu Bratunac - Konjević Polje čuli su jaku i intenzivnu paljbu iz vatrenog oružja, kao “da se puca samo sa jedne strane”, koja je dolazila iz pravca skladišta u Kravici.¹⁵⁵³ On je takođe čuo razmjenu poruka preko radija,

¹⁵³⁷ Svjedok PW-156, T. 7095, 7123 (8. februar 2007. godine).

¹⁵³⁸ *Ibid.*

¹⁵³⁹ *Ibid.*

¹⁵⁴⁰ *Ibid.*, T. 7095, 7123–7124 (8. februar 2007. godine). Svjedok PW-156 nije mogao identifikovati pripadnike snaga bosanskih Srba koji su pucali. *Ibid.*, T. 7124 (8. februar 2007. godine).

¹⁵⁴¹ Svjedok PW-111, T. 6992 (7. februar 2007. godine).

¹⁵⁴² *Ibid.*, T. 6992–6995, 7059, 7065 (7. februar 2007. godine).

¹⁵⁴³ *Ibid.*, T. 6992–6995, 6997–6999 (7. februar 2007. godine); dokazni predmet PIC00063, Snimak iz vazduha, s oznakama koje je unio svjedok PW-111, preuzet iz P01563 (gdje je strelicom koju je ubilježio svjedok PW-111 pokazano da su stražari pucali u pravcu zapadne prostorije i šume).

¹⁵⁴⁴ Svjedok PW-111, T. 6998 (7. februar 2007. godine).

¹⁵⁴⁵ *Ibid.*, T. 6992 (7. februar 2007. godine).

¹⁵⁴⁶ *Ibid.*, T. 6992 (7. februar 2007. godine).

¹⁵⁴⁷ *Ibid.*, T. 6995–6996, 7060 (7. februar 2007. godine). V. takođe Miloš Đukanović, T. 11768 (18. maj 2007. godine).

¹⁵⁴⁸ Svjedok PW-111, T. 6993 (7. februar 2007. godine).

¹⁵⁴⁹ *Ibid.*, T. 6999 (7. februar 2007. godine).

¹⁵⁵⁰ *Ibid.*, T. 6999–7000, 7060–7062 (7. februar 2007. godine). V. takođe svjedok PW-158, T. 7095, 7123 (8. februar 2007. godine).

¹⁵⁵¹ Svjedok PW-111, T. 6999–7000 (7. februar 2007. godine).

¹⁵⁵² *Ibid.*, T. 6999 (7. februar 2007. godine). V. takođe svjedok PW-156, T. 7095, 7123 (8. februar 2007. godine).

¹⁵⁵³ Milenko Pepić, T. 13560–13561 (9. juli 2007. godine). V. takođe Predrag Čelić, T. 113478–3479 (28. juni 2007. godine).

uključujući Čturića kako zove **Borovčanina**¹⁵⁵⁴ i izvještava da se “desila šnala”, što je značilo da je neko ubijen ili ranjen.¹⁵⁵⁵

432. U međuvremenu, nakon što je primio Stuparovu poruku da hitno ode tamo, **Borovčanin** je stigao u skladište u Kravici negdje između 17:15 i 17:30 sati.¹⁵⁵⁶ **Borovčanin** je vidio gomilu tijela ispred zapadne i centralne prostorije skladišta u Kravici i veliki broj rupa od metaka na spoljnim zidovima.¹⁵⁵⁷ Vrata zapadne prostorije skladišta u Kravici su bila zatvorena.¹⁵⁵⁸ **Borovčanin** je rekao da je nakratko porazgovarao sa Stuparom i da je zatim otišao sa lica mjesta.¹⁵⁵⁹

433. Otprilike u 17:30 sati, Čturić se vozio pored Žutog Mosta iz pravca skladišta u Kravici prema Bratuncu sa zavijenom rukom.¹⁵⁶⁰ Zaustavio se nakratko i rekao Pepiću da je upravo stigao iz skladišta u Kravici, gdje je jedan zarobljenik, bosanski Musliman, uzeo pušku Krste Dragičevića, pripadnika 3. voda, Skelanskog voda, 2. odreda SBP-a iz Šekovića, pucao na njega i ubio ga.¹⁵⁶¹ Čturić je zgrabio puščanu cijev od tog zarobljenika, bosanskog Muslimana, opekao ruku i krenuo prema Domu zdravlja u Bratuncu.¹⁵⁶² Čturić je rekao Pepiću da se u skladištu u Kravici “puca po Muslimanima”.¹⁵⁶³ Miroslav Stanojević, pripadnik "Crvenih beretki" Bratunačke brigade takođe je povrijeđen u ovom incidentu “opečenih ruku”.¹⁵⁶⁴ Kada je Čturić otišao, Pepić je nastavio da zadržava konvoj.¹⁵⁶⁵

434. Čturić je ponovo prošao pored Pepića, vraćajući se iz Doma zdravlja u Bratuncu.¹⁵⁶⁶ Poslije nekog vremena, Čturić je naredio Pepiću da ponovo otvori put Bratunac - Konjević Polje i pusti konvoj da prođe, što je on učinio.¹⁵⁶⁷ Pepić je ostao na svom položaju dok autobus 2. odreda

¹⁵⁵⁴ *Ibid.*, T. 13558 (9. juli 2007. godine).

¹⁵⁵⁵ *Ibid.*, T. 13561 (9. juli 2007. godine).

¹⁵⁵⁶ Dokazni predmet P02853, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Borovčaninom, 11. i 12. mart 2002. godine, str. 63; Zoran Petrović, T. 18797–18798 (5. decembar 2007. godine). **Borovčanin** se uglavnom slaže s ovim hronološkim prikazom, navodeći, međutim, da se on tamo vjerovatnije nalazio između 17:20 i 17:30 sati. Borovčaninovi završni argumenti, T. 34563 (9. septembar 2009. godine). V. takođe dokazni predmet P02853, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Borovčaninom, 11. i 12. mart 2002. godine, str. 65, 72.

¹⁵⁵⁷ Dokazni predmet P02853, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Borovčaninom, 11. i 12. mart 2002. godine, str. 64, 66; dokazni predmet P02047, Video-snimak prikazan na suđenju u vezi sa Srebrenicom, na 02:56:14–02:56:17, 02:56:24–02:56:49; dokazni predmet P02011, Video-snimak koji je napravio Zoran Petrović, verzija Studija B, na 18:08–18:11. V. dolje, par. 1516–1519.

¹⁵⁵⁸ U svojim završnim argumentima, tužilaštvo je ponudilo sklapanje sporazuma o činjenicama da su vrata skladišta u Kravici koja se vide na video-snimku bila zatvorena kada je **Borovčanin** bio tamo. Završna riječ tužilaštva, T. 34232 (4. septembar 2009. godine). V. Borovčaninov završni podnesak, par. 150.

¹⁵⁵⁹ Dokazni predmet P02853, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Borovčaninom, 11. i 12. mart 2002. godine, str. 64–65.

¹⁵⁶⁰ Milenko Pepić, T. 13561 (9. juli 2007. godine); dokazni predmet 4DP01892, Knjiga pacijenata Doma zdravlja u Bratuncu (gdje stoji da je čturić primljen u 17:40 sati, a da je tijelo Krste Dragičevića dovezeno u 19:00 sati).

¹⁵⁶¹ Milenko Pepić, T. 13561–13565, 13577, 13599 (9. juli 2007. godine); dokazni predmet 4DP01892, Knjiga pacijenata Doma zdravlja u Bratuncu.

¹⁵⁶² Milenko Pepić, T. 13562 (9. juli 2007. godine).

¹⁵⁶³ *Ibid.*, T. 13563 (9. juli 2007. godine).

¹⁵⁶⁴ Dokazni predmet 4DP01892, Knjiga pacijenata Doma zdravlja u Bratuncu.

¹⁵⁶⁵ Milenko Pepić, T. 13566 (9. juli 2007. godine).

¹⁵⁶⁶ *Ibid.*, T. 13566 (9. juli 2007. godine).

¹⁵⁶⁷ Milenko Pepić, T. 13566–13567, 13598–13599 (9. juli 2007. godine).

SBP-a iz Šekovića nije prošao da ga pokupi i odveze do Konjević Polja, negdje u večernjim satima ili u sumrak.¹⁵⁶⁸ Plastovi sijena koji tamo nisu bili ranije toga dana vidjeli su se ispred skladišta u Kravici.¹⁵⁶⁹ Ispred skladišta u Kravici su takođe bili naoružani pripadnici snaga bosanskih Srba.¹⁵⁷⁰

435. Tokom cijele noći sa 13. na 14. juli, pripadnici snaga bosanskih Srba su povremeno ulazili u skladište u Kravici, pucali i ubacivali ručne bombe kroz prozore.¹⁵⁷¹ Svjedok PW-111 uspio je da pobjegne iz skladišta u Kravici provukavši se kroz jedan uski prozor tokom zatišja u pucnjavi.¹⁵⁷² Kada je pao na zemlju, svjedok PW-111 je začuo glas neke osobe koja je rekla: “Eno ga, iskoči još jedan.”¹⁵⁷³ Dok je svjedok PW-111 ležao potrbuške čekajući da bude ubijen, jedan vojnik prišao je i pucao mu u desno rame.¹⁵⁷⁴ Ne reagujući, svjedok PW-111 je ležao nepokretno tokom ostatka noći, pretvarajući se da je mrtav.¹⁵⁷⁵ Svjedok PW-156 takođe se pretvarao da je mrtav dok je ležao među mrtvima u skladištu u Kravici.¹⁵⁷⁶ U jednom trenutku, svjedok PW-156 se pokrenuo među mrtvima i našao jednog komšiju koji je još bio živ.¹⁵⁷⁷ Kada je taj čovjek ustao, pogođen je rafalnom paljbom.¹⁵⁷⁸ Svjedok PW-156 je zatim postavio dva tijela preko sebe i ostao tamo sve vrijeme 14. jula.¹⁵⁷⁹ Tokom noći sa 14. na 15. juli, svjedok PW-156 je na kraju uspio da pobjegne iz skladišta u Kravici.¹⁵⁸⁰

436. Pripadnici snaga bosanskih Srba su 14. jula ujutro prozivali ranjenike da izađu iz skladišta u Kravici da ih odvedu u bolnicu.¹⁵⁸¹ One koji su izašli primoravali su da pjevaju srpske nacionalističke pjesme o Draži Mihajloviću, a zatim ih pobili.¹⁵⁸² Ranjenima koji su zapomagali od bola ili tražili vode psovali su “tursku majku” ili “islam[sko] pleme” prije nego što su i njih ubili.¹⁵⁸³

437. Forenzičkim pregledom skladišta u Kravici kasnije su otkriveni ne samo jasni tragovi ljudske krvi, kostiju i tkiva po zidovima, podu i plafonu, nego i dokazi o oštećenjima

¹⁵⁶⁸ Milenko Pepić, T. 13567, 13572, 13600–13601 (9. juli 2007. godine); Predrag Čelić, T. 13480, 13505 (28. juni 2007. godine).

¹⁵⁶⁹ Milenko Pepić, T. 13573 (9. juli 2007. godine).

¹⁵⁷⁰ *Ibid.*, T. 13575, 13599 (9. juli 2007. godine).

¹⁵⁷¹ Svjedok PW-111, T. 6999–7000 (7. februar 2007. godine).

¹⁵⁷² *Ibid.*, T. 7001 (7. februar 2007. godine).

¹⁵⁷³ *Ibid.*, T. 7003 (7. februar 2007. godine).

¹⁵⁷⁴ *Ibid.*, T. 7003–7005 (7. februar 2007. godine).

¹⁵⁷⁵ *Ibid.*, T. 7005 (7. februar 2007. godine).

¹⁵⁷⁶ Svjedok PW-156, T. 7095–7096 (8. februar 2007. godine).

¹⁵⁷⁷ *Ibid.*, T. 7095–7096, 7106–7107 (djelimično zatvorena sjednica) (8. februar 2007. godine).

¹⁵⁷⁸ *Ibid.*

¹⁵⁷⁹ *Ibid.*, T. 7095–7096 (8. februar 2007. godine).

¹⁵⁸⁰ *Ibid.*, T. 7097–7098 (8. februar 2007. godine).

¹⁵⁸¹ *Ibid.*, T. 7005 (7. februar 2007. godine); svjedok PW-156, T. 7096 (8. februar 2007. godine).

¹⁵⁸² Svjedok PW-111, T. 7006 (7. februar 2007. godine).

¹⁵⁸³ Svjedok PW-156, T. 7096–7097 (8. februar 2007. godine).

prouzrokovanim oružjem, bombama i eksplozivom.¹⁵⁸⁴ Takođe su pronađene ručice ručnih bombi i uzorci ostataka eksploziva.¹⁵⁸⁵

438. Dana 14. i 15. jula 1995. godine, do skladišta u Kravici dovezeni su rovokopači radi utovara tijela mrtvih.¹⁵⁸⁶ Ujutro 14. jula pripremane su grobnice u Glogovi¹⁵⁸⁷ a tokom sljedeća tri dana iskopane su dodatne jame dok su stizali kamioni s tijelima.¹⁵⁸⁸ Dana 14. jula, Dragan Jokić je Ostoja Stanojeviću—vozaču inženjerske čete Zvorničke brigade — naredio da se javi u zgradu jedinice Civilne zaštite u Zvorniku na zadatak čišćenja smeća.¹⁵⁸⁹ Naređeno mu je da tijela kod skladišta u Kravici utovari i odveze ih na mjesto pokopavanja kod Glogove, da bi 15. jula odnio dva tovora.¹⁵⁹⁰ Jedna mala grupa pripadnika Civilne zaštite iz Bratunca upućena je u Glogovu da kopa grobnice, a jedna veća grupa u Kravicu da utovara tijela.¹⁵⁹¹ Momir Nikolić je rekao pripadnicima Civilne zaštite da trebaju otići u Kravicu gdje su ih vozilima sproveli pripadnici Vojne policije Zvorničke brigade.¹⁵⁹²

439. Za primarne grobnice¹⁵⁹³ na dvije različite lokacije utvrđene su forenzičke veze s događajima u skladištu u Kravici: u dvije grobnice u Ravnicama — Ravnice 1 i Ravnice 2 — pronađen je građevinski materijal, uključujući stiropor, beton i gips, koji ih dovodi u vezu sa skladištem u Kravici,¹⁵⁹⁴ a u dvije grobnice u Glogovi — Glogova 1 i Glogova 2— pronađeni su

¹⁵⁸⁴ Dean Manning, T. 18979–18980 (10. decembar 2007. godine); dokazni predmet P00649, Rezime sudsko-medicinskog dokaznog materijala – stratišta i masovne grobnice, 16. maj 2000. godine, str. 5, Dodatak A, str. 4–7. Istraga je otkrila značajan broj udara metaka u skladište u Kravici, kako iznutra tako i spolja. Dean Manning, T. 18979 (10. decembar 2007. godine). Istraga unutrašnjosti skladišta u Kravici takođe je otkrila ostatke eksploziva i oštećenja od udara. Dokazni predmet P00649, Rezime sudsko-medicinskog dokaznog materijala – stratišta i masovne grobnice, 16. maj 2000. godine, str. 5, Dodatak A, str. 6; Dean Manning, T. 18979–18980 (10. decembar 2007. godine); dodatak P02103, Dokumenti predloženi s izjavom Jeana-Renéa Rueza, str. 94–99, 102, 104–106, 112–118.

¹⁵⁸⁵ Dokazni predmet P00649, Rezime sudsko-medicinskog dokaznog materijala – stratišta i masovne grobnice, 16. maj 2000. godine, str. 5, Dodatak A, str. 6. Ručice ručnih bombi takođe su pronađene grupisane oko dva prozora na zapadnoj strani skladišta u Kravici. *Ibid.*, Dodatak A, str. 4.

¹⁵⁸⁶ Svjedok PW-111, T. 7006 (7. februar 2007. godine); svjedok PW-156, T. 7097–7098, 7103–7104, 7106–7107 (djelimično zatvorena sjednica), 7124 (8. februar 2007. godine); dokazni predmet PIC00066, Slika 01565, s oznakama koje je unio svjedok PW-156; svjedok PW-170, dokazni predmet P02960, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 7909 (20. april 2004. godine); svjedok PW-170, T. 17862–17863 (zatvorena sjednica) (19. novembar 2007. godine).

¹⁵⁸⁷ Svjedok PW-161, T. 9370–9371 (23. mart 2007. godine); svjedok PW-170, dokazni predmet P02960, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 7876, 7879 (20. april 2004. godine); svjedok PW-170, T. 17862 (zatvorena sjednica) (19. novembar 2007. godine).

¹⁵⁸⁸ Svjedok PW-161, T. 9391–9392 (26. mart 2007. godine).

¹⁵⁸⁹ Ostoja Stanojević, T. 13656–13657 (10. juli 2007. godine).

¹⁵⁹⁰ Ostoja Stanojević, dokazni predmet P02260, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 5685, 5688–5691 (4. decembar 2003. godine).

¹⁵⁹¹ Svjedok PW-170, dokazni predmet P02960, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 7876, 7879, (20. april 2004. godine); svjedok PW-170, T. 17862 (zatvorena sjednica) (19. novembar 2007. godine).

¹⁵⁹² Krsto Simić, dokazni predmet 4D00608, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, BT. 7321–7322 (23. februar 2004. godine).

¹⁵⁹³ V. dolje par. 608.

¹⁵⁹⁴ Dokazni predmet P04490, Rezime forenzičkog dokaznog materijala Dušana Janca, 13. mart 2009. godine, Dodatak A, str. 7.

polomljeni komadi zida i okvira od vrata koji se ne razlikuju od onih koji se nalaze u skladištu u Kravici.¹⁵⁹⁵

440. Pored toga, forenzički dokazi povezuju sekundarne grobnice¹⁵⁹⁶ na tri različite lokacije s događajima u skladištu u Kravici. U Zelenom Jadru, sedam grobnica može se dovesti u vezu sa skladištem u Kravici: u Zelenom Jadru 5 i 6, vezu su potvrdili beton, gips i drugi građevinski materijal koji se nalazio u grobnicama;¹⁵⁹⁷ u grobnici Zeleni Jadar 2, dijelovi tijela pronađeni u grobnici odgovarali su jednom zubu koji je pronađen u skladištu u Kravici.¹⁵⁹⁸ Pored toga, u svim grobnicama u Zelenom Jadru — Zeleni Jadar 1A, 1B, 2, 3, 4, 5 i 6 — veze s primarnom grobnicom Glogova 1 utvrđene su identifikacijom dijelova tijela koji su pripadali istim osobama i u grobnici Glogova 1 i u relevantnoj sekundarnoj grobnici.¹⁵⁹⁹

441. Međutim, dvije sekundarne grobnice u Blječevi povezane su s primarnom grobnicom Glogova 2, a jedna sekundarna grobnica u Blječevi povezana je sa primarnom grobnicom Glogova 1. Veze su utvrđene identifikacijom dijelova tijela koji su pripadali istim osobama i u primarnoj i u relevantnim sekundarnim grobnicama.¹⁶⁰⁰

442. Pored toga, u Budaku, dvije sekundarne grobnice takođe su povezane s primarnom grobnicom Glogova 1. Te veze ponovo su potvrđene identifikacijom dijelova tijela koji su pripadali istim osobama i u primarnoj i u relevantnim sekundarnim grobnicama.¹⁶⁰¹

443. Istražitelj tužilaštva Dušan Janc pripremio je izvještaj vještaka u kom je zaključio da su posmrtni ostaci 1.319 osoba pronađeni u primarnim i sekundarnim grobnicama povezanim s ubijanjem u skladištu u Kravici.¹⁶⁰² Janc je naknadno podnio corrigendum svog izvještaja u kom je naveo da su neke od tih 1.319 osoba možda umrle u okolnostima nevezanim za događaje u skladištu u Kravici.¹⁶⁰³ Janc ne navodi izričito za koliko bi taj broj trebalo umanjiti, premda ukazuje na to da

¹⁵⁹⁵ *Ibid.*, str. 6. V. takođe Dean Manning, T. 18981 (10. decembar 2007. godine); dokazni predmet P01565, Panoramska fotografija skladišta u Kravici; dokazni predmet P02993, Rezime forenzičkog dokaznog materijala Deana Manninga, 27. novembar 2007. godine, str. 5–7, 16; dokazni predmet P00674, Izvještaj o iskopavanjima i ekshumacijama Glogova 1 tokom 2000. godine, str. 18–19; Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 329.

¹⁵⁹⁶ V. dolje, par. 608.

¹⁵⁹⁷ Dokazni predmet P04490, Rezime forenzičkog dokaznog materijala Dušana Janca, 13. mart 2009. godine, Dodatak A, str. 21.

¹⁵⁹⁸ Dušan Janc, T. 33394–33395 (28. april 2009. godine), T. 33486–33490 (1. maj 2009. godine); dokazni predmet P04525, Izvještaj o pregledanju i uzimanju dokaznog materijala iz skladišta u Kravici, septembar/oktobar 2000. godine, koji je pripremio Michael J. Hedley, 9. mart 2001. godine, str. 9. Ta veza nije navedena u izvještaju Janca, budući da on za nju nije znao u vrijeme sastavljanja izvještaja. Dušan Janc, T. 33495 (1. maj 2009. godine).

¹⁵⁹⁹ Dokazni predmet P04490, Rezime forenzičkog dokaznog materijala Dušana Janca, 13. mart 2009. godine, Dodatak A, str. 21–25. Takođe su utvrđene veze DNK koje povezuju svaku sekundarnu grobnicu sa drugim sekundarnim grobnicama.

¹⁶⁰⁰ *Ibid.*, str. 26–27. Takođe su utvrđene veze DNK koje povezuju svaku sekundarnu grobnicu sa drugim sekundarnim grobnicama.

¹⁶⁰¹ *Ibid.*, str. 27–28. Takođe su utvrđene veze DNK koje povezuju svaku sekundarnu grobnicu s drugim sekundarnim grobnicama.

¹⁶⁰² Dokazni predmet P04490, Rezime forenzičkog dokaznog materijala Dušana Janca, 13. mart 2009. godine, Dodatak A, str. 34–36. Ove osobe identifikovane su analizom DNK kao osobe koje su prijavljene kao nestale poslije pada Srebrenice. *Ibid.*

¹⁶⁰³ Dokazni predmet P04492, *Corrigendum* dopunjenog Rezimea forenzičkog dokaznog materijala – ekshumacija grobnica vezanih za Srebrenicu – mart 2009. godine, pripremio Dušan Janc, 9. april 2009. godine.

su sljedeća tijela bila pokopana u grobnicama vezanim za skladište u Kravici, ali da se ne mogu povezati s ubijanjem u skladištu u Kravici: (a) 12 osoba koje su vraćene VRS-u iz Srbije;¹⁶⁰⁴ (b) do 80 tijela sa prostora oko škole "Vuk Karadžić";¹⁶⁰⁵ (c) 6–7 tijela iz Potočara;¹⁶⁰⁶ (d) 10–15 tijela iz Konjević Polja;¹⁶⁰⁷ i (e) jedan kamion s tijelima sa područja duž puta Bratunac - Konjević Polje.¹⁶⁰⁸ Nadalje, Pretresno vijeće napominje da su mu predočeni dokazi u vezi s tri osobe pokopane u grobnici Glogova koji ukazuju na to da one nisu bile žrtve ubijanja u skladištu u Kravici.¹⁶⁰⁹ Pored toga, jedna osoba iz sekundarne grobnice u Blječevi posljednji put je viđena 18. jula i stoga se ne može povezati s pogubljenjem u skladištu u Kravici.¹⁶¹⁰ Kako je dolje navedeno, Pretresno vijeće prihvata dokaze koje je predočio Janc u vezi s DNK i forenzičke veze utvrđene između primarnih i sekundarnih grobnica.¹⁶¹¹ Uzimajući gorenavedene dokaze u obzir, Pretresno vijeće zaključuje da je u skladištu u Kravici ubijeno najmanje 1.000 ljudi.

444. Mnogi bosanski Srbi čuli su u to vrijeme izvještaje o incidentu "opečenih ruku" i o tome kako su zarobljenici strijeljani u skladištu u Kravici.¹⁶¹² Pretresno vijeće je dolje detaljno razmotrilo razna svjedočenja, okolnosti incidenta "opečenih ruku" i pogubljenja do posljednjeg čovjeka koje je tamo očigledno izvršeno, kao i to koji su pripadnici anaga bosanskih Srba učestvovali u ova dva incidenta.¹⁶¹³

445. Pretresno vijeće je mišljenja da je jedini razuman zaključak taj da je pogubljenje bosanskih Muslimana, do posljednjeg čovjeka, izvršeno u skladištu u Kravici, predstavljalo dio zajedničkog

¹⁶⁰⁴ V. Dušan Janc, T. 33664–33665 (5. maj 2009. godine).

¹⁶⁰⁵ V. svjedok PW-161 T. 9538, 9555–9556 (27. mart 2007. godine); svjedok PW-170, dokazni predmet P02960, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 7883, 7916–7918, 7920 (20. april 2004. godine); svjedok PW-170, T. 17863–17864 (zatvorena sjednica) (19. novembar 2007. godine); Dušan Janc, T. 33638–33639 (4. maj 2009. godine) (gdje je u zapisnik pročitana dio izjave Desmira Dukanovića u kojoj je on izjavio da su tijela iz škole "Vuk Karadžić" pokopana u Glogovoj. Janc je prihvatio da je to svjedočenje tačno).

¹⁶⁰⁶ V. svjedok PW-170, dokazni predmet P02960, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 7886, 7925 (20. april 2004. godine).

¹⁶⁰⁷ V. svjedok PW-161, T. 9372 (23. mart 2007. godine), T. 9455 (26. mart 2007. godine).

¹⁶⁰⁸ V. *ibid.*, T. 9389 (26. mart 2007. godine).

¹⁶⁰⁹ Jedna osoba nestala je 11. jula 1995. godine u Udrc-Zvorniku, daleko od Kravice; druga je nestala 18. jula 1995. godine, poslije incidenta u skladištu u Kravici; za treću nije zabilježen datum nestanka. Dušan Janc, T. 33675–33676 (5. maj 2009. godine); dokazni predmet 4D00535 (povjerljivo), Izvod iz "Nestalih iz Srebrenice" - Ažuriranog izvještaja MKNL-a za 2007. godinu, (samo Glogova). Janc se složio da te osobe nisu mogle biti žrtve ubijanja u skladištu u Kravici, iako je izjavio da podaci o datumu nestanka nisu uvijek pouzdani. Dušan Janc, T. 33675–33676 (5. maj 2009. godine).

¹⁶¹⁰ *Ibid.*

¹⁶¹¹ V. dolje, par. 653–658, 660.

¹⁶¹² V. svjedok PW-170, dokazni predmet P02960, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 7873 (20. april 2004. godine); svjedok PW-170, T. 17909 (zatvorena sjednica) (19. novembar 2007. godine); Miladin Jovanović, dokazni predmet 2D00554, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (24. april 2007. godine), str. 2; Mendeljev Đurić, T. 10829 (2. maj 2007. godine); Dragan Nešković, T. 27440 (28. oktobar 2008. godine); Miloš Đukanović, T. 11767–11768, 11791 (18. maj 2007. godine); svjedok PW-160, T. 8622, 8624–8626 (javna sjednica s povremenim zatvorenim dijelovima) (12. mart 2007. godine); Predrag čelić, T. 13480–13483 (28. juni 2007. godine); Slaviša Simić, T. 27515 (29. oktobar 2008. godine); Ljubisav Simić, dokazni predmet 4D00606, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 7629–7630 (15. april 2004. godine); Ljubisav Simić, T. 27206–27207 (22. oktobar 2008. godine); svjedok PW-100, T. 14835 (5. septembar 2007. godine), T. 14888 (6. septembar 2007. godine); svjedok PW-168, T. 15877–15878 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine), T. 16527–16528 (zatvorena sjednica) (18. oktobar 2007. godine); Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 5. V. dolje, par. 1516–1526.

¹⁶¹³ V. dolje, par. 1516–1536.

plana da se pobiju vojno sposobni muškarci Srebrenice i genocidnog plana. Pretresno vijeće se takođe uvjerilo da su zarobljenici tamo bili zatočeni privremeno, najvjerojatnije da bi bili prebačeni na neko drugo mjesto zatočenja, što je predstavljalo stalni obrazac, da bi na kraju bili ubijeni. Međutim, Pretresno vijeće konstatuje da je kao reakcija na neočekivani incident “opečenih ruku” plan ubistva zatočenika, bosanskih Muslimana, koji su bili zatočeni u skladištu u Kravici pomjeren unaprijed i da su oni ubijeni na licu mjesta.

(iii) “Situaciono uslovljeno” ubijanje u supermarketu u Kravici¹⁶¹⁴

446. Tokom noći sa 13. na 14. juli 1995. godine pripadnici snaga bosanskih Srba koji su čuvali kamione kod supermarketa u Kravici, koji su stigli sa fudbalskog igrališta u Novoj Kasabi,¹⁶¹⁵ tukli su zarobljenike kundacima pušaka i tražili od ljudi iz određenih sela oko Srebrenice da kažu svoja imena.¹⁶¹⁶ Zatim su iz kamiona izveli upravo te zarobljenike.¹⁶¹⁷ Petbosanskih Muslimana su tokom noći jednog po jednog izveli iz kamiona u kom je bio svjedok PW-116.¹⁶¹⁸ U vezi s tim ljudima svjedok PW-116 je izjavio: “Nisam vidio da su ih tu na licu mesta pobili, ali nisu se vratili na kamion.”¹⁶¹⁹ Svjedok PW-116 je cijelu noć slušao rafale iz vatrenog oružja, krikove, jauke i dozivanje upomoć u blizini svog kamiona.¹⁶²⁰

447. Jedan pripadnik snaga bosanskih Srba zaprijetio je da će ubiti svjedoka PW-116 i deset drugih zarobljenika ukoliko čuje bilo kakav zvuk iz kamiona.¹⁶²¹ Otprilike oko 14:00 ili 15:00 sati 14. jula, kamion sa svjedokom PW-116 otišao je u pravcu Zvornika, a bosanski Muslimani su upozoreni da će deseterica biti ubijena ako bilo ko od njih pokuša da iskoči iz kamiona.¹⁶²² Iza kamiona u kom se nalazio svjedok PW-116 je vidio kako kreće još jedan kamion u čijoj su kabini bila dva naoružana pripadnika snaga bosanskih Srba.¹⁶²³ Jedan od njih je kroz prozor držao uperenu pušku prema kamionu u kom se vozio svjedok PW-116.¹⁶²⁴

¹⁶¹⁴ U Optužnici se navodi da je “[t]okom noći 13. na 14. juli, u blizini jednog supermarketa u Kravici jedan pripadnik VRS-a ili MUP-a gurnuo je cijev puške jednom zarobljenom bosanskom Muslimanu u usta i po prijekom postupku ga pogubio. Osim toga, u istom tom periodu pripadnici VRS-a i/ili MUP-a su udarali, tukli kundacima i po prijekom postupku vršili pogubljenja zarobljenih bosanskih Muslimana koji su se predali, bili zarobljeni iz kolone muškaraca u povlačenju iz srebreničke enklave ili bili izdvojeni u Potočarima, a bili su zatočeni u kamionima kod tog supermarketa.” Optužnica, par. 31.3. Pretresno vijeće napominje da je 2. septembra 2009. godine tužilaštvo dostavilo *Corrigendum* Završnog podneska tužilaštva, u kom je odustalo od navoda da je jedan vojnik, bosanski Srbin, gurnuo cijev puške jednom bosanskom Muslimanu u usta i ubio ga. Tužilaštvo je zadržalo ostale navode iz par. 31.3 Opužnice. *Corrigendum* Završnog podneska tužilaštva, 2. septembar 2009. godine, par. 9.

¹⁶¹⁵ V. gore, par. 397–398.

¹⁶¹⁶ Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2957 (14. april 2000. godine).

¹⁶¹⁷ *Ibid.*, KT. 2957, 2992 (14. april 2000. godine).

¹⁶¹⁸ *Ibid.*, KT. 2957 (14. april 2000. godine).

¹⁶¹⁹ *Ibid.*, KT. 2957 (14. april 2000. godine).

¹⁶²⁰ *Ibid.*, KT. 2957 (14. april 2000. godine).

¹⁶²¹ *Ibid.*, KT. 2961 (14. april 2000. godine).

¹⁶²² *Ibid.*, KT. 2961–2962 (14. april 2000. godine). V takođe dolje, par. 470, 473–474, 1061, 1063.

¹⁶²³ Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2962 (14. april 2000. godine).

¹⁶²⁴ *Ibid.*, KT. 2962 (14. april 2000. godine).

448. Pretresno vijeće napominje da je svjedočenje svjedoka PW-116 prihvaćeno na osnovu bivšeg pravila 92bis(D) Pravilnika, bez unakrsnog ispitivanja od strane optuženih u ovom predmetu. Ta izjava je jedini dokaz predočen Pretresnom vijeću u vezi s konkretnim premlaćivanjem i ubijanjem izvršenim kod supermarketa u Kravici, kako je navedeno u Optužnici.¹⁶²⁵ Međutim, treba napomenuti da su okolnosti koje opisuje svjedok PW-116 analogne onima na drugim lokacijama na kojima je utvrđeno da je vršeno “situaciono uslovljeno” ubijanje. Taj incident čini jedan od nekoliko navoda sadržanih u Optužnici koji se odnose na “situaciono uslovljeno” ubijanje koje je predstavljalo prirodnu i predvidljivu posljedicu UZP-a prisilnog uklanjanja i UZP-a ubistva.¹⁶²⁶ To ubijanje čini dio činjeničnih navoda na kojima se zasnivaju tačke Optužnice za ubistvo i progon protiv Miletića i Gvere. Protiv ostalih optuženih iznosi se kombinovani navod o pogubljenjima po kratkom postupku hiljada osoba i više “situaciono uslovljeno” ubijanje na kojima se zasnivaju tačke Optužnice za ubistvo, istrebljivanje i progon. Stoga, ovi konkretni činjenični navodi vezani samo za “situaciono uslovljeno” ubijanje u okviru UZP-a III, o kojima je svjedočio svjedok PW-116, ne bi nikada mogla predstavljati osnovu za osuđujuću presudu bilo kojem od optuženih za genocid, zločine protiv čovječnosti ili ratne zločine, kako je navedeno u Optužnici. Iz toga proizlazi da se nepotkrijepljeni iskaz svjedoka PW-116, u kontekstu činjenica ovog predmeta, ne može klasifikovati kao dokaz koji bi mogao činiti jedinu pa čak ni odlučujuću osnovu za osuđujuću presudu bilo kojem od optuženih. Nijednom optuženom ne može se izreći osuđujuća presuda isključivo ili velikim dijelom na osnovu ovog iskaza, koji nije provjeren unakrsnim ispitivanjem i nije potkrijepljen. Stoga je većina sudija Pretresnog vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Kwona,¹⁶²⁷ spremna prihvatiti ga kao osnovu za zaključak da je tužilaštvo dokazalo navode o ovom premlaćivanju i ubijanju.

449. Imajući u vidu sve dokaze koje su mu predočeni, većina sudija Pretresnog vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Kwona, konstatuje da su tokom noći sa 13. na 14. juli, pripadnici snaga bosanskih Srba prijetili, premlaćivali i po prijekom postupku pogubili nepoznat broj zarobljenika, bosanskih Muslimana, koji su bili zatočeni u kamionima kod supermarketa u Kravici.

(iv) Štab Bratunačke brigade¹⁶²⁸

450. Nakon što su ih 13. jula ispitali u Štabu Bratunačke brigade, pripadnici specijalne policije ili specijalnog voda VRS-a odveli su Nazifa Avdića, Muniba Dedića, Aziza Husića, Muju Husića,

¹⁶²⁵ V. Optužnica par. 31.3.

¹⁶²⁶ V. Optužnica, par. 31.

¹⁶²⁷ V. gore, par. 62–63. V. Suprotno mišljenje sudije Kwona, dolje, par. 40–46.

¹⁶²⁸ U Optužnici se navodi da je 13. jula 1995. godine, poslije ispitivanja, šest muškaraca, bosanskih Muslimana iz Srebrenice, bilo zatočeno zajedno sa ostalim zarobljenicima, bosanskim Muslimanima, u Bratuncu, nakon čega su pogubljeni po kratkom postupku, par. 30.1.

Hasiba Ibiševića i Rešida Sinanovića u školu "Vuk Karadžić" u Bratuncu.¹⁶²⁹ Izuzev Ibiševića i Sinanovića,¹⁶³⁰ posmrtni ostaci ovih ljudi pronađeni su u primarnoj grobnici u Kozluku i u povezanoj sekundarnoj grobnici.¹⁶³¹

451. S obzirom na slične okolnosti u kojima su ti ljudi zarobljeni, ispitani i zatočeni, kao i na ono što je Pretresnom vijeću predočeno o tome šta se dogodilo zarobljenicima, bosanskim Muslimanima koji su bili u školi "Vuk Karadžić", Pretresno vijeće konstatuje da su pripadnici snaga bosanskih Srba ubili Nazifa Avdića, Muniba Dedića, Aziza Husića, Muju Husića i Hasiba Ibiševića. Rešid Sinanović je preživio, ali postoje određeni dokazi da je on naknadno ubijen u jednom drugom pogubljenju.

(v) "Situaciono uslovljeno" ubijanje u Bratuncu

a. Muškarci, bosanski Muslimani, zatočeni u hangaru (12.–13. juli)¹⁶³²

452. Do 13. jula 1995. godine ujutro, najmanje 400 bosanskih Muslimana bilo je zatočeno u hangaru iza škole "Vuk Karadžić", a neke od njih pripadnici snaga bosanskih Srba su odvodili i tukli.¹⁶³³ Neki od zarobljenika se nisu vratili, dok su druge pripadnici snaga bosanskih Srba odvodili natrag u prostoriju nakon što su ih pretukli. Pokazivali su ih drugim zarobljenicima, a zatim odvlačili sa strane u hangar.¹⁶³⁴ Nakon što su izveli osobu po imenu Hamed Efendić, svjedok PW-169 je čuo pucanj, a iza toga ljude kako viču: "Vucite ga, mrtav je, gotov je. Vuci ga tamo."¹⁶³⁵

¹⁶²⁹ V. gore, par. 391.

¹⁶³⁰ Dokazni predmet P03159a (povjerljivo), str. 165. Rešid Sinanović ne pojavljuje se na Spisku preminulih koji je 2009. godine sastavio MKNL. V. dokazni predmet P04494 (povjerljivo). Dopis od 5. marta 2003. godine, koji je iz zdravstvenog centra "dr Milenko Marin" u Loznici, Srbija, upućen Veselinu Londroviću, tadašnjem braniocu Momira Nikolića, priložen je kao dokazni predmet P02407. Tom dopisu je priložen protokol iz bolnice u Banji Koviljači, Srbija, u kom se pojavljuje ime osobe po imenu "Rešid" s datumom 15. jula 1995. godine. Iako su u prijevodu na engleski jezik kao nečitke označene sve druge informacije o identitetu, Čelanović je u svom svjedočenju rekao da je iz originalnog dokumenta jasno da se takođe pojavljuje prezime Sinanović. Prema Čelanovićevim riječima, ta zabilješka predstavlja dokaz da je Sinanović 15. jula 1995. godine bio na liječenju u bolnici. Dokazni predmet P02407, Dopis i fotokopija ljekarskog protokola, str. 3; Zlatan Čelanović, T. 6660–6661 (31. januar 2007. godine). V. takođe Momir Nikolić, T. 33073–33074 (23. april 2009. godine), T. 33352–33353 (28. april 2009. godine).

¹⁶³¹ Dokazni predmet P04494 (povjerljivo), str. 102 (Nazif Avdić), str. 42 (Munib Dedić), str. 7 (Aziz Husić), str. 82 (Mujo Husić). Pretresno vijeće napominje da je u dokaznom predmetu P04494 kao datum rođenja Nazifa Avdića naveden 10. septembar 1954. godine, dok se u Optužnici pominje Zazif Avdić, rođen 15. septembra 1954. godine. Pretresno vijeće konstatuje da ta nepodudarnost nije značajna. Svastika/snaha Hasiba Ibiševića je u svom svjedočenju rekla da je njegovo tijelo ekshumirano u Pilici i identifikovano. Šehra Ibišević, dokazni predmet P03235, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis, str. 5 (21. juni 2001. godine). Ime Hasiba Ibiševića ne pojavljuje se na Spisku preminulih koji je 2009. godine sastavio MKNL, međutim, ono se pojavljuje na spisku nestalih i preminulih iz 2005. godine. V. dokazni predmet P04494 (povjerljivo); dokazni predmet P03159a (povjerljivo), str. 76.

¹⁶³² U Optužnici se navodi da je, 12. i 13. jula 1995. godine, više od 50 muškaraca, bosanskih Muslimana, odvedeno iz hangara iza škole "Vuk Karadžić" u Bratuncu i po kratkom postupku pogubljeno. Optužnica, par. 31.2.a.

¹⁶³³ V. gore, par. 402, 404.

¹⁶³⁴ Svjedok PW-169, T. 17320–17321 (1. novembar 2007. godine).

¹⁶³⁵ *Ibid.*, T. 17321 (1. novembar 2007. godine). V. takođe *ibid.*, T. 17388 (2. novembar 2007. godine).

Tijelo osobe po imenu Hamed Efendić ekshumirano je 1998. godine iz grobnice Zeleni Jadar, južno od Srebrenice, i identifikovano.¹⁶³⁶

453. Svjedok PW-169 nije vidio da je iko ubijen tokom noći sa 12. na 13. juli.¹⁶³⁷ Međutim, on je čuo krikove, jauke i jedan pucanj iz vatrenog oružja.¹⁶³⁸ On je pretpostavljao da su oni zarobljenici koji se nisu vratili u hangar ubijeni.¹⁶³⁹ Ujutro 13. jula 1995. godine, tijela pet zarobljenika koji su prethodno pretučeni izvukli su iz prostorije u kojoj je bio svjedok PW-169 i drugi zarobljenici.¹⁶⁴⁰ Oni koji su odveli tijela iz prostorije rekli su svjedoku PW-169 da su vidjeli gomilu tijela iza hangara.¹⁶⁴¹ Svjedok PW-169 je procijenio da je otprilike 40 zarobljenika ubijeno.¹⁶⁴²

454. Odvođenje zarobljenika iz hangara nastavljeno je 13. jula 1995. godine.¹⁶⁴³ Ljudi su premlaćivani, a neki ubijani.¹⁶⁴⁴ Tokom popodneva 13. jula, prije nego što su prevezeni iz Bratunca, zarobljenici, bosanski Muslimani, u hangaru prebrojani su i bilo ih je 296.¹⁶⁴⁵ Svjedok PW-169 je procijenio da je toga dana ubijeno još 40 zarobljenika.¹⁶⁴⁶

455. Pretresno vijeće se uvjerilo da je negdje između 40 i 80 zatočenika, bosanskih Muslimana odvedeno iz hangara iza škole "Vuk Karadžić" i ubijeno 12. i 13. jula 1995. godine

b. Mentalno zaostali muškarac, bosanski Musliman, ispred škole "Vuk Karadžić" (13. juli)¹⁶⁴⁷

456. Dana 13. jula 1995. godine, jedan od zarobljenika koji su držani u autobusu parkiranom izvan škole "Vuk Karadžić" zaspao je.¹⁶⁴⁸ Jedan od vojnih policajaca VRS-a ušao je u autobus i udario tog čovjeka u rame. Dotični čovjek, koji je bio mentalno zaostao, uzvratio je udarac.¹⁶⁴⁹

¹⁶³⁶ Dokazni predmet P04494 (povjerljivo). Grobnice u Zelenom Jadru 2, 5 i 6 su sekundarne grobnice koje se nalaze južno od Bratunca i Srebrenice. Forenzički dokazi povezuju primarnu grobnicu Glogova 1 sa sekundarnim grobnicama Zeleni Jadar 5 i 6. Richard Wright, dokazni predmet P02162, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3666–3667 (26. maj 2000. godine); dokazni predmet P00666, Izvještaj Richarda Wrighta o ekshumacijama u istočnoj Bosni tokom 1998. godine, 24–25; dokazni predmet P00561, Izvještaj o antropološkom pregledu ljudskih ostataka iz istočne Bosne tokom 2000. godine, str. 4; dokazni predmet P02475, Izvještaj o iskopavanjima na lokaciji Glogova 2 1999.–2001. godine, 25. avgust 2003. godine, str. 20; dokazni predmet P02476, Izvještaj o iskopavanjima na lokaciji Zeleni Jadar 6, Bosna i Hercegovina 2001. godine, str. 12–13. Glogova se nalazi na približno 8 kilometara istočno od Kravice, u pravcu Bratunca. Jean-René Ruez, T. 1540 (12. septembar 2006. godine).

¹⁶³⁷ Svjedok PW-169, T. 17387–17388 (2. novembar 2007. godine).

¹⁶³⁸ *Ibid.*, T. 17387–17388 (2. novembar 2007. godine).

¹⁶³⁹ Svjedok PW-169, T. 17389 (2. novembar 2007. godine).

¹⁶⁴⁰ Svjedok PW-169, T. 17321–17322 (1. novembar 2007. godine).

¹⁶⁴¹ *Ibid.*, T. 17322 (1. novembar 2007. godine).

¹⁶⁴² *Ibid.*, T. 17320, 17324 (1. novembar 2007. godine), T. 17385 (2. novembar 2007. godine).

¹⁶⁴³ *Ibid.*, T. 17320, 17322–17323 (1. novembar 2007. godine).

¹⁶⁴⁴ *Ibid.*, T. 17323 (1. novembar 2007. godine), T. 17387 (2. novembar 2007. godine).

¹⁶⁴⁵ *Ibid.*, T. 17324–17325 (1. novembar 2007. godine).

¹⁶⁴⁶ *Ibid.*, T. 17322–17324, 17346 (1. novembar 2007. godine).

¹⁶⁴⁷ U Optužnici se navodi da je 13. jula 1995. godine uveče jedan mentalno zaostali muškarac, bosanski Musliman, izveden iz autobusa parkiranog ispred škole "Vuk Karadžić" u Bratuncu i po kratkom postupku pogubljen. Optužnica, par. 31.2.c.

¹⁶⁴⁸ Mevludin Orić, T. 889, 908–909, 911 (28. avgust 2006. godine).

¹⁶⁴⁹ Mevludin Orić, T. 911–912 (28. avgust 2006. godine), T. 1071–1072 (30. avgust 2006. godine). Mevludin Orić je izjavio: "Ljudi koji su sjedili oko njega, znaš, i koji ga poznaju vjerovatno rekli su da nije on sasvim normalan, da je nenormalan čovjek,

Nakon što ga je vojni policajac opsovao, druga dva vojna policajca ušla su u autobus i izvela tog čovjeka napolje. Ispred autobusa okružili su ga vojni policajci i vojnici VRS-a i odveli su ga prema školi.¹⁶⁵⁰ Mevludin Orić čuo je kratak rafal i krikove tog čovjeka.¹⁶⁵¹ On je taj događaj opisao na sljedeći način: "Kad su ga izvukli [...] [o]ni su ga vukli prema školi. Čuo je se rafal. Kraći rafal. Čuo sam da je zapomagao i da je neko rekao: 'Vucite ga u školu'. U tom momentu sam to čuo i ništa dalje."¹⁶⁵²

457. Pretresno vijeće konstatuje da su vojni policajci i vojnici VRS-a 13. jula ubili jednog mentalno zaostalog čovjeka.

c. Dvojica muškaraca, bosanskih Muslimana, koja su skinuta sa kamiona i dovedena u garažu¹⁶⁵³

458. Ujutro 14. jula, neposredno prije polaska, jedan vojnik prepoznao je dvojicu zarobljenika, bosanskih Muslimana, u vozilu u kojem je bio svjedok PW-110 parkirano blizu garaže preduzeća "Vihor",¹⁶⁵⁴ i naređeno im je da izađu.¹⁶⁵⁵ Nije se čula nikakva pucnjava nakon što su ta dvojica zarobljenika odvedena. Svjedok PW-110 je čuo vojnike kako viču: "Vodite ih sad Fikretu i [A]liji pa ih razmijenite", i vozila su krenula bez te dvojice zatočenika.¹⁶⁵⁶

459. Imajući u vidu nedovoljnost predočenih dokaza, Pretresno vijeće se nije van razumne sumnje uvjerilo da su ta dva bosanska Muslimana ubijena.

d. Muškarci, bosanski Muslimani, u školi "Vuk Karadžić" i ispred nje (13.–15. juli)¹⁶⁵⁷

460. Dana 13. i 14. jula 1995. godine, pripadnici snaga bosanskih Srba izveli su šest-sedam zatočenika, bosanskih Muslimana, iz jedne prostorije u školi "Vuk Karadžić".¹⁶⁵⁸ Ti zarobljenici se nisu vratili u prostoriju.¹⁶⁵⁹ Zarobljenike su takođe tukli.¹⁶⁶⁰ Iz škole su izveli jednog čovjeka, nakon

da je lud. Vjerovatno ga takvog poznaju, ti zarobljenici i oni su to govorili, ali oni su ga izvukli i ubili su ga." *Ibid.*, T. 911 (28. avgust 2006. godine).

¹⁶⁵⁰ Mevludin Orić, T. 911–914 (28. avgust 2006. godine), T. 927 (29. avgust 2006. godine), T. 1071–1072 (30. avgust 2006. godine); dokazni predmet P02094, Rukom nacrtana skica mape Bratunca, koju je nacrtao i potpisao svjedok Mevludin Orić.

¹⁶⁵¹ Mevludin Orić, T. 913 (28. avgust 2006. godine), T. 1072–1073 (30. avgust 2006. godine).

¹⁶⁵² Mevludin Orić, T. 913 (28. avgust 2006. godine). V. takođe *ibid.*, T. 1073 (30. avgust 2006. godine).

¹⁶⁵³ U Optužnici se navodi da su uveče 13. jula 1995. godine dvojica muškaraca, bosanskih Muslimana, izvedena iz kamiona u gradu Bratuncu u obližnju garažu i po kratkom postupku pugučljena. Optužnica, par. 31.2.b.

¹⁶⁵⁴ Svjedok PW-110, T. 668, 671–673 (24. avgust 2006. godine).

¹⁶⁵⁵ *Ibid.*, T. 809, 811 (25. avgust 2006. godine).

¹⁶⁵⁶ *Ibid.*, T. 668–669, 673 (24. avgust 2006. godine), T. 809, 811 (25. avgust 2006. godine).

¹⁶⁵⁷ U Optužnici se navodi da su, u Bratuncu, od večeri 13. jula do jutra 15. jula, pripadnici VRS-a i/ili MUP-a bez prestanka vršili pogubljenja bosanskih Muslimana u osnovnoj školi "Vuk Karadžić" i ispred nje. Optužnica, par. 31.2.d.

¹⁶⁵⁸ Ahmo Hasić, T. 1180–1181, 1187–1188, 1223 (6. septembar 2006. godine). Ahmo Hasić je u svom svjedočenju rekao: "[Vojnici su radili] kako ko hoće. Nije bilo nikoga da kaže 'stop', da se spriječi to." *Ibid.*, T. 1188 (6. septembar 2006. godine).

¹⁶⁵⁹ *Ibid.*, T. 1180, 1187–1188, 1223 (6. septembar 2006. godine).

¹⁶⁶⁰ *Ibid.*, T. 1180, 1189, 1222 (6. septembar 2006. godine), T. 1252–1253, 1255, 1260 (7. septembar 2006. godine).

čega su se čuli jauci i krici.¹⁶⁶¹ On se nije vratio.¹⁶⁶² Tokom čitavog dana i noći između 13. i 15. jula mogli su se čuti krici i rafali iz mitraljeza.¹⁶⁶³

461. Tokom noći sa 13. na 14. juli 1995. godine, zarobljenici koji su držani u autobusima kod škole "Vuk Karadžić" izvedeni su iz autobusa i više se nisu vratili.¹⁶⁶⁴ Jedan vojnik VRS-a¹⁶⁶⁵ i druga dva pripadnika snaga bosanskih Srba kupili su zarobljenike, bosanske Muslimane, iz različitih vozila,¹⁶⁶⁶ kao i iz školskog dvorišta, i odvodili ih u školu.¹⁶⁶⁷ Iz škole su se čuli krici i rafali. Nijedan od onih koji su odvedeni nije se vratio.¹⁶⁶⁸ Tokom noći sa 13. na 14. juli jedan zarobljenik, bosanski Musliman, pozvao je ostale zarobljenike da pruže otpor.¹⁶⁶⁹ Ubrzo poslije toga se iz pravca škole "Vuk Karadžić" začula paljba iz automatskog oružja.¹⁶⁷⁰

462. Otprilike 13. jula 1995. godine ispred škole "Vuk Karadžić" moglo se vidjeti pet-šest tijela.¹⁶⁷¹ Jedan kamion sa tijelima viđen je kako prolazi kroz centar Bratunca 14. jula 1995. godine.¹⁶⁷² Pored toga, ujutro 15. ili 16. jula 1995. godine, između 40 i 60 muških leševa pronađeno je razbacano u više učionica u prizemlju i na prvom spratu škole "Vuk Karadžić".¹⁶⁷³ Ta tijela su pokopana u Glogovi.¹⁶⁷⁴

463. Pretresno vijeće konstatuje da su pripadnici snaga bosanskih Srba ubili nepoznat broj zarobljenika, bosanskih Muslimana, u školi "Vuk Karadžić" i ispred nje od večeri 13. jula do jutra 15. jula 1995. godine.

¹⁶⁶¹ Ahmo Hasić, T. 1180 (6. septembar 2006. godine).

¹⁶⁶² *Ibid.*

¹⁶⁶³ *Ibid.*, T. 1181, 1187, 1192–1193, 1222 (6. septembar 2006. godine).

¹⁶⁶⁴ Mevludin Orić, T. 915–919 (28. avgust 2006. godine); svjedok PW-117, dokazni predmet P02207, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3029 (14. april 2000. godine).

¹⁶⁶⁵ Orić je identifikovao tog vojnika kao izvjesnog "Iliju" iz Spata, koga je on poznao prije rata i viđao ga u Bratuncu i Srebrenici. Mevludin Orić, T. 915–918 (28. avgust 2006. godine), T. 1053 (30. avgust 2006. godine).

¹⁶⁶⁶ U vozilu Mevludina Orića taj vojnik je tražio izvjesnog "Čatića" ili "Džanića" i odveo je zarobljenika koji je sebe identifikovao kao tu osobu. Mevludin Orić, T. 915 (28. avgust 2006. godine).

¹⁶⁶⁷ Mevludin Orić, T. 915–917 (28. avgust 2006. godine).

¹⁶⁶⁸ *Ibid.*, T. 918–919 (28. avgust 2006. godine).

¹⁶⁶⁹ Mile Janjić, dokazni predmet P02963, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 9812 (24. maj 2004. godine); Mile Janjić, T. 18002 (20. novembar 2007. godine).

¹⁶⁷⁰ Mile Janjić, dokazni predmet P02963, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 9811– 9812 (24. maj 2004. godine); Mile Janjić, T. 18002 (20. novembar 2007. godine).

¹⁶⁷¹ Svjedok PW-161, T. 9390 (26. mart 2007. godine); dokazni predmet PIC00077, Dokazni predmet P01553 (škola "Vuk Karadžić") s oznakama koje je unio svjedok PW-161. V. takođe Momir Nikolić, T. 32946 (21. april 2009. godine) (gdje je izjavio da su se tijela nalazila pored puta, a u pravcu zgrade opštine).

¹⁶⁷² Zoran Petrović T. 18817–18818 (5. decembar 2007. godine).

¹⁶⁷³ Svjedok PW-170, dokazni predmet P02960, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 7883, 7916–7918, 7920 (20. april 2004. godine); svjedok PW-170, T. 17852, 17863, 17866, 17879, 17881 (19. novembar 2007. godine); dokazni predmet PIC00187, Snimak grada Bratunca iz vazduha (dokazni predmet P1552) s oznakama koje je unio svjedok PW-170.

¹⁶⁷⁴ Svjedok PW-170, dokazni predmet P02960, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 7920 (20. april 2004. godine); svjedok PW-161, T. 9391 (26. mart 2007. godine). V. takođe dokazni predmet P04492, *Corrigendum* Dopunjenog rezimea forenzičkog dokaznog materijala – ekshumacije grobnica u vezi sa Srebrenicom – mart 2009. koji je pripremio Dušan Janc, 9. april 2009. godine.

7. Komunikacija sa Glavnim štabom VRS-a 13. jula 1995. godine

464. Zarobljenici su 13. jula i dalje bili predmet više naređenja i dopisa Glavnog štaba VRS-a.¹⁶⁷⁵ Dana 13. jula, u ranim popodnevnim satima, Glavni štab VRS-a izdao je naređenje, s **Gverinim** otkucanim potpisom, kojim se komande Drinskog korpusa, Zvorničke brigade, Birčanske brigade i Vlaseničke brigade upućuju da se angažuju na “otkrivanju, blokiranju, razoružavanju i zarobljavanju” bosanskih Muslimana.¹⁶⁷⁶ Takođe im je naređeno da sprečavaju prelazak bosanskih Muslimana na teritoriju pod kontrolom ABiH, kao i sljedeće: “[Z]arobljene i razoružane [M]uslimane smestiti u za to pogodne prostorije koje se mogu obezbediti sa manjim snagama i odmah izveštavati pretpostavljenu komandu.”¹⁶⁷⁷

465. Oko 15:00 sati 13. jula 1995. godine, Tolimir je izdao naređenje Komandi bataljona Vojne policije 65. motorizovanog zaštitnog puka¹⁶⁷⁸ u vezi s procedurom postupanja prema ratnim zarobljenicima.¹⁶⁷⁹ Mladiću i **Gveri** dostavljene su kopije.¹⁶⁸⁰ Tolimir je sugerisao da se zabrani “pristup svim nepozvanim licima, snimanje i fotografisanje zarobljenika, [...] prelazak do daljnog svih vozila Ujedinjenih nacija na pravcu Zvornik-Vlasenica” i njihovo preusmjeravanje preko Šekovića i preduzimanje mjera za sklanjanje ratnih zarobljenika van magistralnog puta Milići-Zvornik i njihovo odvođenje na prostore zaštićene od osmatranja sa zemlje ili iz vazduha.¹⁶⁸¹

466. Naveče 13. jula, oko 22:30 sati, Tolimir je uputio još jedan dopis, ovaj put **Gveri** lično u Glavni štab.¹⁶⁸² Tolimir je obavijestio **Gveru** da je, za slučaj da on ne nađe adekvatan smještaj za sve ratne zarobljenike s područja Srebrenice, u logoru na Sjemeću obezbijeden prostor za 800 zarobljenika, gdje mogu biti iskorišteni za poljoprivredne radove.¹⁶⁸³

¹⁶⁷⁵ V. dokazni predmet 7D2D00642, Presretnuti razgovor, 13. juli 1995. godine, 11:25 sati (gdje se navodi sljedeće: “Beara [...] šalje u Kasabu 4 autobusa, 2 kamiona i 1 šleper za prevoz zarobljenih Muslimana. Isti će biti otpremljeni u logor u s. Batkovići gdje će se izvršiti 'selekcija' na ratne zločince i na obične vojnike.”); Ljubomir Mitrović, T. 23608, 23613–23616, 23638–23639, 23642–23643 (11. juli 2008. godine). V. dolje, par. 1263–1274. V. takođe dokazni predmet P00117, Naređenje Drinskog korpusa-Sprečavanje prolazaka muslimanskih grupa ka Tuzli i Kladnju, Živanović, 13. juli 1995. godine, Zatočenički objekat u Batkoviću nalazio se približno u zoni odgovornosti Istočnobosanskog korpusa. Novica Simić, T. 28581 (20. novembar 2008. godine). V. dolje, par. 590–596.

¹⁶⁷⁶ Dokazni predmeti P01059, P00045, Naređenje Glavnog štaba VRS-a, Sprečavanje polaska muslimanskih grupa ka Tuzli i Kladnju, upućeno Drinskom korpusu, s otkucanim Gverinim potpisom, 13. juli 1995. godine, str. 1.

¹⁶⁷⁷ *Ibid.*

¹⁶⁷⁸ Dokazni predmet P00192, Postupak sa ratnim zarobljenicima, upućeno Mladiću i Gveri, s otkucanim Savčičevim potpisom. V. takođe Milomir Savčić, T. 15261–15263 (12. septembar 2007. godine).

¹⁶⁷⁹ Dokazni predmet P00192, Postupak sa ratnim zarobljenicima, upućeno Mladiću i Gveri, s otkucanim Savčičevim potpisom; Novica Simić, T. 28726 (24. novembar 2008. godine). V. takođe Petar Škrbić, T. 15616–15617 (19. septembar 2007. godine).

¹⁶⁸⁰ *Ibid.*

¹⁶⁸¹ Dokazni predmet P00192, Postupak sa ratnim zarobljenicima, upućeno Mladiću i Gveri, s otkucanim Savčičevim potpisom.

¹⁶⁸² Dokazni predmet P00131, Informacija o smještaju ratnih zarobljenika, upućeno od strane Tolimira Gveri lično, 13. juli 1995.

¹⁶⁸³ *Ibid.*, str. 1.

467. Otprilike u to vrijeme,¹⁶⁸⁴ Mladić je izdao naređenje, koje je po sadržaju bilo slično onome što je Tolimir ranije tog popodneva¹⁶⁸⁵ predlagao, Drinskom korpusu i drugim jedinicama,¹⁶⁸⁶ upućujući ih da preduzmu određene mjere, između ostalog, “[u] cilju organizovanog odvijanja planiranih borbenih dejstava i drugih aktivnosti u širim rejonima Srebrenice i Žepe”.¹⁶⁸⁷ U tom naređenju im je dalje naloženo da “svim nepozvanim licima” spriječe ulaz u zonu izvođenja borbenih dejstava u Srebrenici i Žepi, da zatvore za saobraćaj komunikacije Konjević Polje-Kravica-Bratunac i Rogatica-Borike-Višegrad i postave rampe i kontrolne punktove na određenim raskrsnicama.¹⁶⁸⁸ Takođe je trebalo da spriječe ulazak svih domaćih i stranih novinara i suzdrže se od davanja informacija ili izjava sredstvima javnog informisanja o stanju borbenih dejstava, posebno o ratnim zarobljenicima, evakuisanim civilima i prebjezima.¹⁶⁸⁹

8. Sastanci održani u Bratuncu od 13. do 14. jula 1995. godine

468. Niz sastanaka održan je naveče 13. jula i rano ujutro 14. jula u kancelarijama SDS-a u Bratuncu. Pripadnici civilnih vlasti, uključujući Miroslava Deronjića, sastali su se s pripadnicima VRS-a, uključujući, između ostalih, **Bearu**, da razgovaraju o logistici operacije ubijanja.¹⁶⁹⁰ Na kraju je odlučeno da zarobljenike, bosanske Muslimane koji su držani u Bratuncu, treba prebaciti u Zvornik gdje će biti izvršena pogubljenja.¹⁶⁹¹ Takođe je detaljno razgovarano o operaciji pokopavanja, uključujući moguće lokacije grobnica, i neophodnim resursima.¹⁶⁹²

¹⁶⁸⁴ Dokazni predmet 5DP00035, Naređenje Glavnog štaba VRS-a u vezi sa sprečavanjem oticanja tajnih vojnih podataka, s otkucanim Mladićevim potpisom, 13. juli 1995. godine (gdje u originalnoj verziji na bosanskom/hrvatskom/srpskom jeziku pored “13. jula” stoji “22:30”, što ukazuje na vrijeme kada je naređenje poslato i vrijeme kada je primljeno u 12:20 sati 14. jula, pogrešno označeno kao “13. juli”).

¹⁶⁸⁵ Danko Gojković, dokazni predmet P02776, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (16. maj 2006. godine), str. 24–26; Danko Gojković, T. 10727–10731 (1. maj 2007. godine).

¹⁶⁸⁶ To su bili 65. zaštitni puk, 67. puk veze, sektor za moral, vjerska i pravna pitanja i obavještajno-bezbjednosne poslove—na znanje—i Rogatičkoj brigadi, 5. podrinjskoj brigadi, Romanijskoj brigadi, Birčanskoj brigadi i Bratunačkoj brigadi, Miličkoj brigadi, Vlaseničkoj brigadi i Zvorničkoj brigadi. V. dokazni predmet 5DP00035, Naređenje Glavnog štaba VRS-a u vezi sa sprečavanjem oticanja tajnih vojnih podataka, s otkucanim Mladićevim potpisom, 13. juli 1995.

¹⁶⁸⁷ Dokazni predmet 5DP00035, Naređenje Glavnog štaba VRS-a u vezi sa sprečavanjem oticanja tajnih vojnih podataka, s otkucanim Mladićevim potpisom, 13. juli 1995. godine.

¹⁶⁸⁸ *Ibid.*, str. 1.

¹⁶⁸⁹ *Ibid.*

¹⁶⁹⁰ Ljubisav Simić, dokazni predmet 4D00606, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 7625–7627 (15. april 2004. godine); Ljubisav Simić, T. 27238–27239, 27245 (22. oktobar 2008. godine); Miroslav Deronjić, dokazni predmet P03139a, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92quater, BT. 6226–6227, 6274, 6278 (20. januar 2004. godine), BT. 6438, 6440–6443, 6447–6450 (22. januar 2004. godine). V. takođe Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 6 (gdje je izjavio da je u prostorijama SDS-a održan sastanak na kom je vidio Deronjića i **Bearu**); Momir Nikolić, T. 32937 (21. april 2009. godine); **Borovčanin** je takođe čuo svađu **Beare** i Deronjića te večeri. Dokazni predmet P02853, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Borovčaninom, 11. i 12. mart 2002. godine, str. 83. 92. V. takođe dolje, par. 1263–1274.

¹⁶⁹¹ Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 6; Momir Nikolić, T. 32944–32945 (21. april 2009. godine), T. 33180 (24. april 2009. godine). V. dolje, par. 472, 1061, 1106, 1270, 1357.

¹⁶⁹² Svjedok PW-161, T. 9362, 9367–9372 (23. mart 2007. godine), T. 9459 (26. mart 2007. godine), T. 9485–9487, 9553 (djelimično zatvorena sjednica) (27. mart 2007. godine, svjedok PW-170, dokazni predmet P02960, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 7873–7874, 7876, 7901–7902 (20. april 2004. godine); svjedok PW-170, T. 17862 (zatvorena sjednica) (19. novembar 2007. godine); Momir Nikolić, T. 33127–33130 (djelimično zatvorena sjednica) (23. april 2009. godine), T. 33355 (28. april 2009. godine); svjedok PW-162, T. 9230–9232, 9235 (22. mart 2007. godine). V. dolje, par. 1263–1274.

G. Zvorničko područje (13.–17. juli 1995. godine)

1. Uvod

469. Zona odgovornosti Zvorničke brigade protezala se zapadnom obalom rijeke Drine, od Pilice na sjeveru do ušća pritoke Drinjače na jugu.¹⁶⁹³ U julu 1995. godine, **Vinko Pandurević** je bio komandant,¹⁶⁹⁴ Dragan Obrenović je bio načelnik štaba,¹⁶⁹⁵ a **Drago Nikolić** je bio načelnik bezbjednosti.¹⁶⁹⁶ Štab Zvorničke brigade, poznat kao kasarna u preduzeću "Standard", nalazio se u Karakaju, duž puta Konjević Polje-Zvornik-Bijeljina, koji je slijedio rijeku Drinu.¹⁶⁹⁷ Kasarna u preduzeću "Standard" predstavljala je kompleks koji se sastojao od nekoliko zgrada, iza kapije sa obezbjeđenjem.¹⁶⁹⁸ U njoj su bili smješteni, između ostalog, Komanda brigade, Inženjerska četa i četa Vojne policije.¹⁶⁹⁹ Istureno komandno mjesto Zvorničke brigade nalazilo se u Kitovnicama (dalje u tekstu: IKM u Kitovnicama), 15 kilometara od kasarne u preduzeću "Standard", prema Orahovcu.¹⁷⁰⁰

2. Period koji je prethodio događajima u Zvorniku

470. Predveče 13. jula 1995. godine, **Drago Nikolić** nalazio se na IKM u Kitovnicama.¹⁷⁰¹ Između 19:00 i 20:00 sati, **Drago Nikolić** je nazvao Obrenovića i rekao mu da ga je **Popović** obavijestio da će veliki broj zarobljenika biti doveden iz Bratunca u Zvornik.¹⁷⁰² **Popović** je također rekao **Dragi Nikoliću** da zarobljenike dovode u Zvornik da ih ubiju.¹⁷⁰³ **Nikolić** je naveo da je **Mladić** ovo lično naredio, i da su o tome obaviješteni pretpostavljena komanda i **Pandurević**.¹⁷⁰⁴

¹⁶⁹³ Dokazni predmet 7DP02109, Mapa br. 4 iz Knjige mapa: Zona odgovornosti Drinskog korpusa; Miodrag Dragutinović, T. 12655–12658 (14. juni 2007. godine); dokazni predmet P02103, Dokumenti predloženi s izjavom svjedoka Jeana-Renéa Rueza, str. 1. Ali v. svjedok PW-168, koji je u svom svjedočenju rekao da su Kula, Branjevo, Pilica, Ročević, Petkovci i Orahovac (uključujući školu) bili izvan zone odbrane bataljona Zvorničke brigade i na znatnoj udaljenosti od linija fronta Brigade, gdje je bila stacionirana većina njenih aktivnih pripadnika. Svjedok PW 168, T. 16131 (zatvorena sjednica) (10. oktobar 2007. godine).

¹⁶⁹⁴ Vinko Pandurević, T. 30668–30669 (27. januar 2009. godine); dokazni predmet 7DP00372, Podaci o vojnoj službi Vinka Pandurevića, str. 4–8.

¹⁶⁹⁵ Vinko Pandurević, T. 30686 (27. januar 2009. godine); gore, par. 147.

¹⁶⁹⁶ Vinko Pandurević, T. 30781–30782 (28 Jan 2009. godine); gore, par. 148.

¹⁶⁹⁷ V. gore, par. 142.

¹⁶⁹⁸ V. dokazni predmet 3D00498, Fotografija; dokazni predmet 3DIC00245, Dokazni predmet 3D00497 (fotografija), s oznakama koje je unio Momir Nikolić; dokazni predmet 3DIC00244, Dokument 3D00502, s oznakama koje je unio Momir Nikolić; Momir Nikolić, T. 33221–33222 (24. april 2009. godine), T. 33241–33244 (27. april 2009. godine).

¹⁶⁹⁹ V. gore, par. 142, 158; Miodrag Dragutinović, T. 12565 (13. juni 2007. godine) (gdje je izjavio da je Inženjerska četa imala štab u kasarni u preduzeću "Standard").

¹⁷⁰⁰ V. gore, par. 142; Milorad Birčaković, T. 11013 (7. maj 2007. godine).

¹⁷⁰¹ V. gore, para. 1345.

¹⁷⁰² Svjedok PW-168, T. 15830 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine). Pretresno vijeće napominje da **Nikolić** to osporava. Za detaljnu analizu v. dolje, par. 1346–1356.

¹⁷⁰³ *Ibid.*, T. 15830–15831 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine). **Nikolić** je rekao sljedeće: "Naređenje je da zarobljenike dovedu tu u rejon Zvornika i da se streljaju". *Ibid.*

¹⁷⁰⁴ Svjedok PW-168, T. 15831 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine).

Nikolić je takođe rekao da će zarobljenike dovesti **Beara** i **Popović**, koji su takođe dobili zadatak da organizuju i sprovedu tu operaciju i da je **Popović** zatražio od **Nikolića** da pomogne.¹⁷⁰⁵

471. **Nikolić** je upitao Obrenovića može li mu staviti na raspolaganje Miomira Jasikovca, komandira čete Vojne policije Zvorničke brigade¹⁷⁰⁶ i jedan vod vojne policije.¹⁷⁰⁷ Uveče 13. jula, po Obrenovićevom naređenju, Miomir Jasikovac i njegov vod Vojne policije stavljeni su na raspolaganje da pomognu u tom zadatku.¹⁷⁰⁸ Jasikovac je naredio pripadnicima čete Vojne policije Zvorničke brigade da odu u školu u Grbavcima u Orahovcu kako bi pripremili školu za dolazak zarobljenika.¹⁷⁰⁹ Kada su stigli u školu, pripadnici Vojne policije slijedili su Jasikovčeva naređenja i izvršili neophodne pripreme.¹⁷¹⁰ Te večeri, jedan konvoj od šest autobusa sa muškarcima, bosanskim Muslimanima, napustio je Bratunac i stigao u školu u Grbavcima.¹⁷¹¹ U pratnji autobusa je bio neidentifikovani viši po činu oficir VRS-a koji je razgovarao s Jasikovcem u školi.¹⁷¹² **Nikolić** je takođe bio prisutan u školi te noći i rasporedio je pripadnike čete Vojne policije Zvorničke brigade da tokom noći ostanu iza škole kako bi čuvali zarobljenike.¹⁷¹³ U školi su te noći bili i neki neidentifikovani vojnici VRS-a.¹⁷¹⁴

472. Dana 14. jula oko 08:00 sati, **Nikolić**, **Popović** i **Beara** održali su u kasarni u preduzeću "Standard" sastanak u trajanju od 15 do 20 minuta.¹⁷¹⁵ Iako nema nikakvih neposrednih dokaza o tome o čemu je razgovarano na tom sastanku, imajući u vidu vrijeme održavanja tog sastanka i

¹⁷⁰⁵ *Ibid.*, T. 15830–15833 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine).

¹⁷⁰⁶ *Ibid.*, T. 15759 (zatvorena sjednica) (25. septembar 2007. godine).

¹⁷⁰⁷ Svjedok PW-168, T. 15830–15832 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine). **Nikolić** je najprije zatražio četvu Vojne policije, ali kada mu je rečeno da je to nemoguće insistirao je da dobije Jasikovca i vod. *Ibid.*, T. 16050 (zatvorena sjednica) (9. oktobar 2007. godine).

¹⁷⁰⁸ Svjedok PW-168, T. 15759 (zatvorena sjednica) (25. septembar 2007. godine), T. 15830–15833, 15836–15837 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine). V. gore par. 1345–1356.

¹⁷⁰⁹ Dragoje Ivanović, T. 14539–14541 (30. avgust 2007. godine); Stanoje Birčaković, T. 10741–10744, 10764 (1. maj 2007. godine); svjedok PW-143, T. 6527 (30. januar 2007. godine); Stevo Kostić, T. 26003 (22. septembar 2008. godine); svjedok PW-142, T. 6441, 6443 (djelimično zatvorena sjednica), 6446–6447 (javna sjednica s povremeno zatvorenim dijelovima), (29. januar 2007. godine). Iako nijedan od tih svjedoka nije mogao navesti tačan datum večeri kada su pripadnici Vojne policije Zvorničke brigade otišli u školu u Grbavcima, jasno je da su oni otišli u tu školu veče uoči dana kada su zarobljenici ubijeni. Dragoje Ivanović, T. 14539–14552 (30. avgust 2007. godine); Stanoje Birčaković, T. 10741–10754 (1. maj 2007. godine); svjedok PW-143, T. 6527–6541 (30. januar 2007. godine). Pregled angažovanosti ljudstva Vojne policije Zvorničke brigade pokazuje da su na dan 14. jula svi pripadnici Zvorničke brigade, osim jednog, bili odsutni iz kasarne u preduzeću "Standard". Dokazni predmet P00354, Pregled angažovanja ljudstva Zvorničke brigade, juli 1995.

¹⁷¹⁰ Dragoje Ivanović, T. 14540–14541 (30. avgust 2007. godine); Stanoje Birčaković, T. 10744, 10766 (1. maj 2007. godine); svjedok PW-142, T. 6446–6447 (javna sjednica s povremeno zatvorenim dijelovima) (29. januar 2007. godine).

¹⁷¹¹ Svjedok PW-162, T. 9216 (22. mart 2007. godine); svjedok PW-169, T. 17324, 17326–17327 (1. novembar 2007. godine). Svjedok PW-169, koji je prevezen iz Bratunca u Orahovac 13. jula 1995. godine, u svom svjedočenju je rekao da je putovao u konvoju od šest vozila. Svjedok PW-169, T. 17327 (1. novembar 2007. godine). V. takođe Stanoje Birčaković, T. 10745–10746, 10766 (1. maj 2007. godine); Dragoje Ivanović, T. 14541, 14543 (30. avgust 2007. godine).

¹⁷¹² Dragoje Ivanović, T. 14542 (30. avgust 2007. godine).

¹⁷¹³ Svjedok PW-143, T. 6529–6533 (javna sjednica s povremeno zatvorenim dijelovima) (30. januar 2007. godine); v. dolje, par. 1350–1356.

¹⁷¹⁴ Svjedok PW-143, T. 6530–6531 (30. januar 2007. godine).

¹⁷¹⁵ Milorad Birčaković, T. 11014–11017 (7. maj 2007. godine), T. 11090–11091 (8. maj 2007. godine). V. dolje, par. 1106, 1272, 1357.

položaj tih ljudi, kao što su radili prije i poslije toga,¹⁷¹⁶ Pretresno vijeće konstatuje da se taj sastanak ticao organizacije i koordinacije operacije ubijanja. Poslije sastanka s **Popovićem** i **Bearom, Nikolić** i Birčaković otišli su u hotel "Vidikovac", oko dva kilometra od Zvornika, i čekali na autobuse iz Bratunca.¹⁷¹⁷

473. Dana 14. jula, zarobljenici koji su bili držani na raznim lokacijama oko Bratunca primorani su da se ukrcaju u autobuse¹⁷¹⁸ a pratili su ih, pored ostalih, pripadnici Vojne policije Bratunačke brigade¹⁷¹⁹ i civilne policije iz Zvornika.¹⁷²⁰ Bilo je više autobusa koji su činili konvoj.¹⁷²¹ U autobusima je bilo pretrpano i izuzetno vruće — zarobljenici su padali u nesvijest, neki su umirali, a drugi su pogođeni dok su pokušavali da pobjegnu.¹⁷²²

474. **Popović** je u svom tamnoplavom golfu pratio konvoj vozila preko Konjević Polja do Zvornika.¹⁷²³ On je naredio komandantu Vojne policije Bratunačke brigade da slijedi njegovo vozilo u oklopnom transporteru UN-a.¹⁷²⁴ Konvoj se na putu za Zvornik zaustavio kod hotela

¹⁷¹⁶ Naročito to da je **Popović** prethodne noći nazvao **Nikolića** radi razgovora o planu da se ubiju muškarci, bosanski Muslimani (gore, par. 470 i dolje, par. 1104) i neposredno poslije sastanka, **Popović** i **Nikolić** organizovali su prevoz muškaraca, bosanskih Muslimana, u Bratuncu za Zvornik, gdje su tokom narednih dana ubijeni (dolje, par. 474, 1107, 1358). Pretresno vijeće takođe ima u vidu svoje zaključke o ulozi organa bezbjednosti u operaciji ubistava. V. dolje, para. 1068.

¹⁷¹⁷ Milorad Birčaković, T. 11017 (7. maj 2007. godine), T. 11121 (8. maj 2007. godine).

¹⁷¹⁸ U nekim vozilima novi vojnici zamijenili su one koji su čuvali zarobljenike u Bratuncu, dok su u drugima ostali isti. Svjedok PW-117, dokazni predmet P02207, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3031 (14. april 2000. godine); Mevludin Orić, T. 934–935 (29. avgust 2006. godine); svjedok PW-169, T. 17325 (1. novembar 2007. godine); Mile Janjić, dokazni predmet P02963, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 9815–9816 (24. maj 2004. godine); Ahmo Hasić, T. 1191 (6. septembar 2006. godine).

¹⁷¹⁹ Dokazni predmet P00220, Dnevnik Vojne policije Bratunačke brigade, od 30. juna 1995. do 29. aprila 1996. godine, str. 14 (gdje izvještaj za 14. / 15. juli glasi: "Policija je angažovana na sprovođenju muslimanskih izbjeglica"); svjedok PW-138, T. 3857, 3859 (djelimično zatvorena sjednica) (9. novembar 2006. godine).

¹⁷²⁰ Svjedok PW-142 je u svom svjedočenju rekao da su zarobljenike čuvali civilni policajci u plavim borbenim kombinezonima, od kojih su neki bili naoružani, a neki nosili pancirne jakne. On je prepoznao neke civilne policajce iz Zvornika koji nisu bili u sastavu Zvorničke brigade. Svjedok PW-142, T. 6446, 6449, 6467–6469, 6475–6476, 6481–6482 (djelimično zatvorena sjednica) (29. januar 2007. godine). V. takođe Dragoje Ivanović, T. 14541 (30. avgust 2007. godine) (koji je u svom svjedočenju rekao da je vidio oficire VRS-a na autobusima koji su stigli u školu u Orahovcu); Milorad Birčaković, T. 11019 (7. maj 2007. godine), T. 11085, 11122, 11149–11150 (8. maj 2007. godine), T. 11158–11159 (9. maj 2007. godine) (gdje potvrđuje svoju raniju izjavu da su stražari koji su obezbjeđivali autobuse bili civilni policajci u plavim uniformama, a zatim kaže da nije siguran da li su stražari obezbjeđenja bili civilni ili vojni policajci, priznajući zatim da se moglo raditi i o vojnim i o civilnim policajcima).

¹⁷²¹ Svjedok PW-113, dokazni predmet P02280, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1400-1402 (21. juli 2003. godine); svjedok PW-117, dokazni predmet P02207, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3029–3030 (14. april 2000. godine); Mevludin Orić, T. 934–938 (29. avgust 2006. godine); Ahmo Hasić, T. 1190-1191 (6. septembar 2006. godine.), T. 1291–1292 (7. septembar 2006. godine); svjedok PW-169, T. 17326–17328 (1. novembar 2007. godine). V. takođe svjedok PW-110, T. 675–677 (24. avgust 2006. godine), T. 761 (25. avgust 2006. godine); svjedok PW-138, T. 3837–3844 (djelimično zatvorena sjednica) (8. novembar 2006. godine), T. 3849 (9. novembar 2006. godine); Milorad Birčaković, T. 11017–11018 (7. maj 2007. godine); Nebojša Jeremić, T. 10423–10426 (24. april 2007. godine), T. 26074, 26085–26087 (23. septembar 2008. godine); Stevo Kostić, T. 26002–26003 (22. septembar 2008. godine), T. 26074, 26077 (23. septembar 2008. godine).

¹⁷²² Svjedok PW-110, T. 674 (24. avgust 2006. godine); svjedok PW-117, dokazni predmet P02207, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3029–3030 (14. april 2000. godine); svjedok PW-113, dokazni predmet P02280, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1400, 1402 (21. juli 2003. godine); Ahmo Hasić, T. 1191–1192 (6. septembar 2006. godine), T. 1273–1274, 1291–1292 (7. septembar 2006. godine).

¹⁷²³ Svjedok PW-138, T. 3842–3844 (djelimično zatvorena sjednica) (8. novembar 2006. godine), T. 3849–3851 (9. novembar 2006. godine) (gdje je izjavio da je **Popović** bio na čelu konvoja za školu u Grbavcima). **Popović** je tvrdio da se on 14. jula nalazio negdje drugdje, a taj iskaz se analizira dolje, u par. 1114–1115.

¹⁷²⁴ Svjedok PW-138, T. 3796 (djelimično zatvorena sjednica), T. 3837–3840–3843 (djelimično zatvorena sjednica) (8. novembar 2006. godine); svjedok PW-117, dokazni predmet P02207, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3029–3030, 3032 (14. april 2000. godine); Mevludin Orić, T. 934–938 (29. avgust 2006. godine) (gdje je izjavio da je na čelu konvoja bio jedan

"Vidikovac", gdje su čekali **Nikolić** i Birčaković.¹⁷²⁵ Tamo se Birčaković pridružio konvoju i nastavio, pored Karakaja, do škole u Grbavcima.¹⁷²⁶ **Nikolić** se sam odvezao od hotela "Vidikovac" do škole u Grbavcima u svom opel rekordu.¹⁷²⁷

3. Zatočavanje i ubijanje muškaraca, bosanskih Muslimana (13.–17. juli)

(a) Orahovac (13.–16. juli)¹⁷²⁸

(i) Zatočavanje – škola u Grbavcima (13.–14. juli)

475. Orahovac je mali zaselak sjeverozapadno od Zvornika.¹⁷²⁹ Nalazi se na otprilike 10 kilometara zapadno od kasarne u preduzeću "Standard".¹⁷³⁰ Škola u Grbavcima nalazi se na glavnom putu u centru Orahovca.¹⁷³¹

476. Dana 13. jula, civilni policajci sproveli su autobusima zarobljenike, bosanske Muslimane, do škole u Grbavcima.¹⁷³² Po dolasku, ti policajci su uz pomoć vojnih policajaca Zvorničke brigade i neidentifikovanih oficira VRS-a sproveli bosanske Muslimane u fiskulturnu salu.¹⁷³³

oklopni transporter UNPROFOR-a); Stanoje Birčaković, T. 10745–10746, 10766 (1. maj 2007. godine) (gdje je izjavio da je na čelu konvoja u kom je bilo 15–20 autobusa bio jedan oklopni transporter UN-a).

¹⁷²⁵ Milorad Birčaković, T. 11017–11019 (7. maj 2007. godine), T. 11083–11085 (8. maj 2007. godine).

¹⁷²⁶ Svjedok PW-138, T. 3838, 3842–3844 (djelimično zatvorena sjednica) (8. novembar 2006. godine); Milorad Birčaković, T. 11017–11019 (7. maj 2007. godine).

¹⁷²⁷ Milorad Birčaković, T. 11022 (7. maj 2007. godine), T. 11124–11125 (8. maj 2007. godine).

¹⁷²⁸ U Optužnici se navodi da je na stotine bosanskih Muslimana prevezeno od Bratunca do škole u Grbavcima, gdje su zatočeni, a dva zarobljenika ubijena. Otprilike 1.000 muškaraca, bosanskih Muslimana, zatim je prevezeno iz škole u Grbavcima na jednu obližnju poljanu, gdje su pogubljeni. Optužnica, par. 30.6.

¹⁷²⁹ Dokazni predmet P02103, Dokumenti predloženi s izjavom svjedoka Jeana-Renéa Rueza, str. 1; Mevludin Orić, T. 937 (29. avgust 2006. godine).

¹⁷³⁰ Dokazni predmet P02103, Dokumenti predloženi s izjavom svjedoka Jeana-Renéa Rueza, str. 1.

¹⁷³¹ Milorad Birčaković, T. 11031, 11035 (7. maj 2007. godine); dokazni predmet P01700, Snimak škole u Grbavcima i LZ-02 i LZ-01 iz vazduha.

¹⁷³² V. gore, par. 473.

¹⁷³³ Stanoje Birčaković, T. 10745–10746, 10766 (1. maj 2007. godine); Dragoje Ivanović, T. 14541, 14543 (30. avgust 2007. godine); svjedok PW-169, T. 17328 (1. novembar 2007. godine); svjedok PW-142, T. 6441, 6443–6445, 6476, 6479–6482 (djelimično zatvorena sjednica) (29. januar 2007. godine); Nada Stojanović, dokazni predmet 3D00511, Transkript razgovora na osnovu pravila 92^{quater} (1. juli 2002. godine), str. 12, 17, 20–21, 38, 40; Milorad Birčaković, T. 11021–11022 (7. maj 2007. godine), T. 11086–11087 (8. maj 2007. godine); Lazar Ristić, T. 10075–10077, 10080–10082 (16. april 2007. godine). V. takođe dokazni predmet P00289, Otpremna knjiga Kp-6 saobraćajne službe s podacima o kretanju vozila od 2. decembra 1994. do 31. decembra 1995. godine, str. 8 (gdje je zabilježeno da je vozilo Zvorničke brigade bilo u Orahovcu u 01:00 sati 13. jula sa napomenom "Orahovac – policija"); Sreten Milošević, T. 34014 (15. juli 2009. godine) (gdje je izjavio da on misli da se u verziji na bosanskom/hrvatskom/srpskom jeziku stoji "0100" – u prijevodu se kaže da je taj broj nečitak). Četiri pripadnika Vojne policije Zvorničke brigade za koje je Dragoje Ivanović rekao da su ga pratili u Orahovac, kao i sam Dragoje Ivanović, vode se kao da su bili "na terenu" 14. jula, prema Pregledu angažovanja ljudstva Vojne policije Zvorničke brigade. Dokazni predmet P00354, Pregled angažovanja ljudstva policijske jedinice Zvorničke brigade za juli 1995. V. takođe Dragoje Ivanović, T. 14540 (30. avgust 2007. godine). Tužilaštvo je, međutim, tvrdilo da je Pregled angažovanja ljudstva izmijenjen tako da se sakrije njihovo prisustvo. Stevo Kostić je potvrdio da je Vojna policija Zvorničke brigade upućena u školu u Grbavcima i izjavio tokom svog svjedočenja da je izmijenio pregled angažovanja ljudstva za deset vojnika koji su bili u Orahovcu kako bi pokazao da su bili na terenu, iako je rekao da je to bila uobičajena praksa, da to nije urađeno kako bi se sakrile informacije niti na osnovu ičijeg naređenja. Stevo Kostić, T. 26015–26016, 26025, 26043, 26053–26057 (22. septembar 2008. godine), 26071 (23. septembar 2008. godine); dokazni predmet P00354, Pregled angažovanja ljudstva policijske jedinice Zvorničke brigade za juli 1995. godine. Na osnovu ocjene svih dokaza, Pretresno vijeće se van razumne sumnje uvjerilo da su pripadnici Vojne policije Zvorničke brigade bili u školi u Grbavcima uveče 13. jula i 14. jula 1995. godine.

477. Dana 13. i 14. jula zarobljenike su čuvali pripadnici Vojne policije Zvorničke brigade.¹⁷³⁴ Između 20 i 40 vojnika VRS-a - nepoznatih Vojnoj policiji Zvorničke brigade koji su ih vidjeli - takođe je bilo prisutno 14. jula.¹⁷³⁵

478. Ujutro 14. jula, konvoj vozila u čijoj je pratnji bio **Popović** stigao je u školu u Grbavcima vozeći zarobljenike koji su ranije bili zatočeni na raznim lokacijama u Bratuncu.¹⁷³⁶ U svakom autobusu su bili pripadnici civilne policije, koji su zarobljenike u autobusima sprovodili zajedno sa pripadnicima Vojne policije Zvorničke brigade koji su već bili u školi.¹⁷³⁷ Zarobljenici su bili prisiljeni da ostave lične stvari i neke dijelove odjeće na gomilu ispred škole.¹⁷³⁸ Kada je posljednja grupa ljudi dovedena u školu, stotine zarobljenika je već bilo natrpano u fiskulturnu salu, u toj mjeri da su neki morali da sjede u krilu drugog zarobljenika.¹⁷³⁹ Stražari su povremeno pucali u zidove i u plafon.¹⁷⁴⁰ Zarobljenicima nisu dali nikakvu hranu i malo vode. Nužda se mogla vršiti samo u kofu.¹⁷⁴¹ Ranjenima nije ukazivana nikakva medicinska pomoć, a neki stariji ljudi su se od vrućine onesvijestili.¹⁷⁴²

(ii) Ubijanje (14. juli)

479. Oko podneva 14. jula, pripadnici Inžinjerijske čete Zvorničke brigade okupili su se na jednoj poljani nedaleko od škole u Grbavcima i počeli da kopaju jednu veliku jamu.¹⁷⁴³ U međuvremenu, negdje poslije podne 14. jula, deset pripadnika 4. bataljona Zvorničke brigade stiglo je u fiskulturnu

¹⁷³⁴ V. gore, par. 476, fusnota 1733, gdje Pretresno vijeće konstatuje da su pripadnici Vojne policije Zvorničke brigade bili u školi u Grbavcima uveče 13. jula i 14. jula.

¹⁷³⁵ Dragoje Ivanović, T. 14544 (30. avgust 2007. godine); Stanoje Birčaković, T. 10747 (1. maj 2007. godine) (gdje je izjavio da je oko 08:00 sati stiglo između 20 i 40 vojnika, bosanskih Srba, koji su mu bili nepoznati); Tanacko Tanić, T. 10327-10335 (23. april 2007. godine), T. 10400-10403 (24. april 2007. godine). Sreten Milošević, pomoćnik komandanta Zvorničke brigade za pozadinu, bio je prisutan u školi u Grbavcima 14. jula. Sreten Milošević, T. 33977 (15. juli 2009. godine).

¹⁷³⁶ Mevludin Orić, T. 908-909 (28. avgust 2006. godine), T. 933-934 (29. avgust 2006. godine); svjedok PW-169, T. 17315-17316, 17333, 17345 (1. novembar 2007. godine); svjedok PW-110, T. 663, 665-666 (24. avgust 2006. godine). V. gore, par. 1108.

¹⁷³⁷ Svjedok PW-142, T. 6446, 6475-6476, 6481 (29. januar 2007. godine); Milorad Birčaković, T. 11122-11123 (8. maj 2007. godine).

¹⁷³⁸ Mevludin Orić, T. 938-939 (29. avgust 2006. godine); svjedok PW-110, T. 677, 695-696 (24. avgust 2006. godine) (gdje je izjavio da mu je po dolasku oduzeta kožna jakna, a da su drugi bili prisiljeni da skinu svoje košulje). V. takođe, Milorad Birčaković, T. 11029 (7. maj 2007. godine); Tanacko Tanić, T. 10336 (23. april 2007. godine) (gdje je izjavio da je 14. jula u školi u Grbavcima vidio gomilu odjeće i jednu štaku).

¹⁷³⁹ Svjedok PW-169, T. 17332-17333 (1. novembar 2007. godine).

¹⁷⁴⁰ Svjedok PW-110, T. 698-699 (24. avgust 2006. godine). V. takođe Jean-René Ruez, T. 1479-1480 (11. septembar 2006. godine); dokazni predmet P02103, Dokumenti predloženi s izjavom svjedoka Jeana-Renéa Rueza, str. 126-127, 129 (gdje se vide rupe od metaka u zidovima i na plafonu škole u Grbavcima).

¹⁷⁴¹ Svjedok PW-110, T. 700-702 (24. avgust 2006. godine).

¹⁷⁴² Mevludin Orić, T. 942-945 (29. avgust 2006. godine), T. 1005 (30. avgust 2006. godine); svjedok PW-169, T. 17333 (1. novembar 2007. godine); svjedok PW-110, T. 700-701 (24. avgust 2006. godine).

¹⁷⁴³ Cvijetin Ristanović, dokazni predmet P02256, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 5361-5364, 5371-5372, 5406-5408 (1. decembar 2003. godine).

salu.¹⁷⁴⁴ Lazar Ristić, vršilac dužnosti komandanta 4. bataljona, poslao je svoje ljude na zahtjev Milorada Trbića.¹⁷⁴⁵

480. Po dolasku vojnika 4. bataljona, stražari su počeli da pucaju u zidove i plafone, a sporadična pucnjava mogla se čuti izvana.¹⁷⁴⁶ Najmanje dva zarobljenika izvedena su iz fiskulturne sale - ubrzo zatim se začula rafalna paljba - i oni se nisu nikada vratili.¹⁷⁴⁷ Tog popodneva su ispred škole viđena najmanje dva leša.¹⁷⁴⁸ Jedan drugi zarobljenik, koji je ustao i uzviknuo: “Nemojte se, ljudi, bojati, ima nas dosta!”, ustrijeljen je na ulazu u fiskulturnu salu pred zarobljenicima.¹⁷⁴⁹

481. Usred tih incidenata, počeo je prevoz na mjesto pogubljenja. Zarobljenici su najprije ušli u svlačionicu, gdje su im vezali ruke i stavili im poveze na oči.¹⁷⁵⁰ Zatim je svakom zarobljeniku data po šolja vode da popije.¹⁷⁵¹ Zarobljenike su zatim na TAM-ove kamione ukrcali pripadnici Zvorničke brigade, uključujući pripadnike 4. bataljona, pozadinske čete i Vojne policije.¹⁷⁵² Većina pripadnika civilne policije je do tada napustila školu u Grbavcima.¹⁷⁵³

482. Zarobljenici su prevezeni na jednu poljanu koja se nalazila otprilike na kilometar od škole, na kojoj su pripadnici Inžinjerijske čete Zvorničke brigade počeli radove na iskopavanju jedne

¹⁷⁴⁴ Lazar Ristić, T. 10035–10037, 10062–10063, 10068–10069 (16. april 2007. godine), T. 10116 (17. april 2007. godine); svjedok PW-168, T. 15888 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine); Milorad Birčaković, T. 11039 (7. maj 2007. godine), T. 11143 (8. maj 2007. godine). U jednom trenutku tokom popodneva 14. jula, u fiskulturnu salu je došao Mladić i obratio se zarobljenicima. Mevludin Orić, T. 947 (29. avgust 2006. godine); svjedok PW-169, T. 17334 (1. novembar 2007. godine).

¹⁷⁴⁵ Lazar Ristić, T. 10035–10037, 10062–10063, 10068–10069 (16. april 2007. godine), T. 10116 (17. april 2007. godine) (gdje je izjavio da mu je 14. jula rečeno da je Gojko Simić bio u školi u Grbavcima, iako je on znao da je Simić tog dana bio na dopustu); Milorad Birčaković, T. 11038–11039 (7. maj 2007. godine) (gdje je izjavio da je Gojko Simić, pripadnik 2. čete 4. bataljona koga je Birčaković poznao od 1992. godine, bio jedan od ljudi koje su poslali); svjedok PW-168, T. 15888 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine) (gdje se navodi da mu je Ristić rekao da je poslao ljude u Orahovac 14. jula, a njegovi ljudi bili su tamo kada su vršena pogubljenja). Pretresno vijeće se uvjerilo da je Gojko Simić 14. jula bio prisutan u školi u Grbavcima.

¹⁷⁴⁶ Mevludin Orić, T. 945–946 (29. avgust 2006. godine), T. 1006 (30. avgust 2006. godine). V. takođe Jean-René Ruez, T. 1479–1480 (11. septembar 2006. godine); dokazni predmet P02103, Dokumenti predloženi s izjavom svjedoka Jeana-Renéa Rueza, str. 126–127, 129 (gdje se vide rupe od metaka na krovu škole u Grbavcima).

¹⁷⁴⁷ Svjedok PW-110, T. 698–699, 703 (24. avgust 2006. godine), T. 765 (25. avgust 2006. godine); svjedok PW-169, T. 17333–17334 (1. novembar 2007. godine). V. Mevludin Orić, T. 945–946 (29. avgust 2006. godine), T. 1006 (30. avgust 2006. godine).

¹⁷⁴⁸ Tanacko Tanić, T. 10336 (23. april 2007. godine).

¹⁷⁴⁹ Mevludin Orić, T. 945–946 (29. avgust 2006. godine).

¹⁷⁵⁰ *Ibid.*, T. 949, 952–953 955–956 (29. avgust 2006. godine); svjedok PW-169, T. 17335–17336 (1. novembar 2007. godine); svjedok PW-110, T. 708–712 (24. avgust 2006. godine); Milorad Birčaković, T. 11025–11026 (7. maj 2007. godine); svjedok PW-142, T. 6454, 6458 (djelimično zatvorena sjednica) (29. januar 2007. godine); Sreten Milošević, T. 33978 (15. juli 2009. godine) (gdje je izjavio da su ljudima stavljali poveze na oči dok su se ukrcavali u autobuse).

¹⁷⁵¹ Svjedok PW-110, T. 709 (24. avgust 2006. godine), T. 765–766 (25. avgust 2006. godine); svjedok PW-169, T. 17335 (1. novembar 2007. godine); Mevludin Orić, T. 949 (29. avgust 2006. godine).

¹⁷⁵² Mevludin Orić, T. 953–956 (29. avgust 2006. godine); svjedok PW-169, T. 17335–17336 (1. novembar 2007. godine); svjedok PW-110, T. 708–712 (24. avgust 2006. godine); Milorad Birčaković, T. 11025–11026, 11038 (7. maj 2007. godine) (gdje je izjavio da je jedan od vozača bio iz 4. bataljona Zvorničke brigade); svjedok PW-142, T. 6454, 6458 (djelimično zatvorena sjednica) (29. januar 2007. godine); svjedok PW-101, T. 7559, 7571–7572, 7579 (22. februar 2007. godine), T. 7682–7683 (23. februar 2007. godine); svjedok 3DPW-10, T. 25658–25660 (djelimično zatvorena sjednica), 25664–25668, 25671–25672 (15. septembar 2008. godine) (gdje je izjavio da su najmanje dva pripadnika Zvorničke brigade prevozila zarobljenike).

¹⁷⁵³ Svjedok PW-142, T. 6454, 6476 (29. januar 2007. godine); Milorad Birčaković, T. 11087, 11128 (8. maj 2007. godine) (gdje je izjavio da ga je jednom ili dvaput, jedan civilni policajac iz Bijeljine pratio dok je slijedio kamione do mjesta pogubljenja i natrag, iako je to bilo zato što je brat tog civilnog policajca bio zatvoren u Srebrenici i on je bio tamo da od ljudi (vjerovatno zarobljenika u autobusima) traži informacije).

velike jame.¹⁷⁵⁴ Dana 14. jula oko 14:00 sati, Obrenović je čuo preko radija da dežurni oficir traži dvojicu mašinista iz Inženjerijske čete Zvorničke brigade da “idu da prave neki put”, a kada se on raspitivao o tom zahtjevu, rečeno mu je da dvojica mašinista moraju otići u Orahovac “u vezi sa poslom koji obavljaju **Beara i Popović**”.¹⁷⁵⁵

483. Vojnici iz 4. bataljona i pozadinske čete prevozili su zarobljenike na mjesto pogubljenja.¹⁷⁵⁶ Kamioni, od kojih je najmanje jedan pripadao Zvorničkoj brigadi,¹⁷⁵⁷ više puta su išli tamo i natrag tokom čitavog popodneva i tokom večeri, pri čemu su ti kamioni stizali i odlazili otprilike svakih deset minuta.¹⁷⁵⁸ Ubrzo nakon što su prvi kamioni otišli, paljba iz vatrenog oružja čula se iz pravca u kom su se ti kamioni odvezli.¹⁷⁵⁹

484. Kada bi stigli na poljanu, zarobljenicima bi naredili da se iskrcaju iz kamiona, postrojili ih i pucali na njih iz automatskih pušaka.¹⁷⁶⁰ Jedan od onih koji su pucali bio je pripadnik 4. bataljona Zvorničke brigade.¹⁷⁶¹ Zarobljenici su padali jedan preko drugog dok su ispaljivani hici.¹⁷⁶² Neki ranjeni zarobljenici tražili su da ih ubiju, ali su neko vrijeme ostavljani da leže u bolovima prije nego što je na njih ponovo pucano iz neposredne blizine.¹⁷⁶³

485. Mevludin Orić opisao je to ubijanje na sljedeći način:

U mene amidžića pogodilo odmah. Pogoden, zapomagao je, stiskao me za ruku. Ja sam se trzno' iz ruke i bacio se zemlji. On je pao po meni. Ovaj dio, donji dio kičme. Po kičmi je pao po meni. Ja sam od tog momenta se pravio mrtav. On je ono jedno vrijeme kao drhto

¹⁷⁵⁴ Cvijetin Ristanović, dokazni predmet P02256, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 5367–5372, 5407–5408 (1. decembar 2003. godine); Cvijetin Ristanović, T. 13620–13621 (10. juli 2007. godine) (gdje je izjavio da je jama iskopana otprilike na jedan kilometar od škole, duž puta između Orahovca i Križevića, blizu punkta za vodosnadbijevanje i prijelaza ispod pruge Živinice/Zvornik). V. takođe, Milorad Birčaković, T. 11031–11035 (7. maj 2007. godine); Dokazni predmet PIC00104, Dokazni predmet P01700 s oznakama koje je unio Milorad Birčaković; dokazni predmet PIC00105, Dokazni predmet P01700 s oznakama koje je unio Milorad Birčaković.

¹⁷⁵⁵ Svjedok PW-168, T. 15842–15846, 15853–15857 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine) (citat na T. 15845).

¹⁷⁵⁶ Milorad Birčaković, T. 11038 (7. maj 2007. godine); svjedok 3DPW-10, T. 25658–25660 (djelimično zatvorena sjednica), 25662–25674 (15. septembar 2008. godine). V. takođe Sreten Milošević, T. 33978 (15. juli 2009. godine).

¹⁷⁵⁷ Ostoja Stanojević, dokazni predmet P02260, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 5675, 5694–5695 (4. decembar 2003. godine) (gdje je izjavio da, uprkos činjenici da je u putnom radnom listu Zvorničke brigade zabilježeno njegovo ime kao vozača koji je 14. jula vozio tamić iz Orahovca, on je samo napunio to vozilo benzinom i nije 14. jula otišao u Orahovac). V. dokazni predmet P00298, Dokazni predmet P-517 - predmet br. IT-02-60-T - Putni radni list Zvorničke brigade za TAM 75 (M-5264) (1. juli 1995.–31. juli 1995. godine). Pretresno vijeće konstatuje da je, bez obzira na to ko je bio vozač, kamion koji je pripadao Zvorničkoj brigadi bio u Orahovcu 14 jula.

¹⁷⁵⁸ Mevludin Orić, T. 962 (29. avgust 2006. godine) (gdje je izjavio da su kamioni stizali svakih četiri-pet minuta); svjedok PW-110, T. 713, 715 (24. avgust 2006. godine.) (gdje je izjavio da su kamioni stizali svakih 10–15 minuta); svjedok PW-169, T. 17336–17337 (1. novembar 2007. godine); Stanoje Birčaković, T. 10753–10754 (1. maj 2007. godine).

¹⁷⁵⁹ Svjedok PW-143, T. 6540–6541 (30. januar 2007. godine).

¹⁷⁶⁰ Mevludin Orić, T. 955–956 (29. avgust 2006. godine); svjedok PW-169, T. 17335–17336 (1. novembar 2007. godine); svjedok PW-110, T. 712 (24. avgust 2006. godine).

¹⁷⁶¹ Svjedok PW-110, T. 717–718 (djelimično zatvorena sjednica) (24. avgust 2006. godine), T. 731–732 (djelimično zatvorena sjednica) (25. avgust 2006. godine) (gdje je izjavio da je prepoznao glas Gojka Simića, pripadnika 4. bataljona Zvorničke brigade, kako na mjestu pogubljenja govori ostalima da pakuje municiju i odu na livadu na kojoj je trava bila pokošena da bi se nastavilo s ubijanjem, i on je pretpostavljao da je Simić bio glavni). V. gore, par. 479, fusnota 1745, gdje je Pretresno vijeće konstatovalo da je Gojko Simić bio 14. jula u Orahovcu.

¹⁷⁶² Mevludin Orić, T. 956 (29. avgust 2006. godine).

¹⁷⁶³ *Ibid.*, T. 956–957, 962 (29. avgust 2006. godine); svjedok PW-110, T. 712–715 (24. avgust 2006. godine), T. 727–728 (25. avgust 2006. godine).

na meni i samo je se ukočio. Izumro je na meni. Ostali tu u grupi, čulo ih se dvojica trojica da su počeli pomagati, ranjeni su bili. Ovi su došli dovršili ih. Tako je to nastavilo, dovlačenje, ubijanje.¹⁷⁶⁴

486. Milorad Birčaković, pripadnik Vojne policije Zvorničke brigade, slijedio je jedan od tih kamiona u opel rekordu dok se vozio na mjesto pogubljenja i natrag.¹⁷⁶⁵ On je pratio kamione četiri do šest puta, jednom ili dvaput u pratnji jednog civilnog policajca iz Bijeljine.¹⁷⁶⁶ Cvijetin Ristanović, pripadnik Inžinjerijske čete Zvorničke brigade, koristio je jedan rovokopač iz Zvorničke brigade za kopanje rovova dok je ubijanje vršeno.¹⁷⁶⁷ Tokom večeri 14. jula, **Nikolić** i jedan “potpukovnik ili pukovnik” bili su prisutni tokom pogubljenja.¹⁷⁶⁸

487. Svjedok PW-101 je gledao kako zatočenike postrojavaju i streljaju.¹⁷⁶⁹ On je u svom svjedočenju rekao:

U toj hrpi, u toj gomili mrtvih tijela, koja više nisu nalikovala ljudskim, to je bila samo gomila mesa u komadima, a zatim se pojavilo ljudsko biće. Ja kažem ljudsko biće, ali je to zapravo bio neki dječak od pet-šest godina. To je bilo nevjerovatno. Nevjerovatno. Ljudsko biće je izašlo i počelo se kretati prema stazi, stazi na kojoj su radeći svoj posao stajali muškarci s automatskim puškama. [...] A zatim su sasvim iznenada oni spustili svoje puške i svi su se, do posljednjeg, naprosto ukočili. A tamo je bilo samo dijete. Da se radilo o osobi od 70 ili 80 godina bilo bi to strašno, a kamoli o nevinom, slatkom djetetu. A to dijete bilo je prekriveno tkivom utrobe drugih ljudi. [...] I kako se to dijete pojavljivalo iz gomile pogubljenih, govorilo je: “Babo”, to je kako oni zovu oca. On je govorio: “Babo, gdje si?”¹⁷⁷⁰

488. Kako je rekao svjedok PW-101, “potpukovnik ili pukovnik” upitao je vojnike šta čekaju i rekao “[š]ta čekate, završavajte.”¹⁷⁷¹ Vojnici su to odbili, a svjedok PW-101 je na kraju odveo dječaka u jednu bolnicu u Zvorniku.¹⁷⁷²

¹⁷⁶⁴ Mevludin Orić, T. 956 (29. avgust 2006. godine).

¹⁷⁶⁵ Milorad Birčaković, T. 11025–11029, 11031, 11035, 11037 (7. maj 2007. godine), T. 11087, 11126, 11129 (8. maj 2007. godine) (gdje je izjavio da mu je naređeno da slijedi autobuse do jednog izvora vode, čiju je lokaciju naznačio na fotografiji tog područja koja je snimljena iz vazduha). V. dokazni predmet P01700, Snimak škole u Grbavcima i LZ-02 i LZ-01 iz vazduha; dokazni predmet PIC00103, Dokazni predmet P01700 s oznakama koje je unio Milorad Birčaković. V. takođe dokazni predmet P02103, Dokumenti predloženi s izjavom svjedoka Jeana-Renéa Rueza, str. 135 (gdje se vidi da je mjesto koje je Birčaković naznačio bilo mjesto na kom su kasnije pronađene grobnice).

¹⁷⁶⁶ Milorad Birčaković, T. 11027–11028 (7. maj 2007. godine), T. 11087, 11128 (8. maj 2007. godine).

¹⁷⁶⁷ Cvijetin Ristanović, dokazni predmet P02256, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 5361–5364, 5406–5408 (1. decembar 2003. godine); Cvijetin Ristanović, T. 13627–13629 (10. juli 2007. godine); dokazni predmet P00300, Dokazni predmet P-515 - predmet br. IT-02-60-T - Putni radni list Zvorničke brigade za Rovokopač (C-3117) (gdje je zabilježeno da je 14. jula jedan rovokopač vozio na relaciji “Baza-Orahovac-obratno, iskop rova”); svjedok PW-169, T. 17337 (1. novembar 2007. godine); svjedok PW-110, T. 715, 719–721, 723 (24. avgust 2006. godine) (gdje je izjavio da je stigao jedan utovarivač i da su njegova svjetla osvijetljavala područje na kojima je ubijanje nastavljeno); dokazni predmet P02851, Pregled angažovanja ljudstva Inžinjerijske čete Zvorničke brigade, juli 1995. godine; Mevludin Orić, T. 957 (29. avgust 2006. godine) (gdje je izjavio da je na mjestu pogubljenja čuo zvuk građevinske mehanizacije).

¹⁷⁶⁸ Svjedok PW-101, T. 7581–7582, 7585–7586, 7589–7590 (22. februar 2007. godine). Za detaljnu analizu uloge koju je odigrao **Nikolić**, v. dolje, par. 1361–1365. V. takođe zaključke u vezi s identifikacijom “potpukovnika ili pukovnika” dolje, par. 1111–1112.

¹⁷⁶⁹ Svjedok PW-101, T. 7580 (22. februar 2007. godine).

¹⁷⁷⁰ *Ibid.*, T. 7581–7582 (22. februar 2007. godine).

¹⁷⁷¹ *Ibid.*, T. 7581–7582 (22. februar 2007. godine) (citat na str. T. 7582).

(iii) Pokopavanje (14.–15. juli)

489. Kako je ranije navedeno, grobnice su iskopavane kako su se pogubljenja vršila,¹⁷⁷³ i oba ta posla nastavljena su i tokom večeri.¹⁷⁷⁴ Naređenje da se iskopa grobnica došlo je od Dragana Jokića, dežurnog oficira i načelnika inženjerije Zvorničke brigade.¹⁷⁷⁵ Po dolasku u Orahovac, Cvijetin Ristanović primao je naređenja od Slavka Bogičevića, zamjenika komandira Inženjerijske čete.¹⁷⁷⁶

490. Pokopavanje je nastavljeno 15. jula, kada je Ristanoviću Damjan Lazarević, komandir njegovog voda u Inženjerijskoj četi Zvorničke brigade, naredio da se vrati u Orahovac.¹⁷⁷⁷ Toga dana, Ristanović je kopao drugu grobnicu i primijetio otprilike četiri do šest ljudi odjevenih u radnu civilnu odjeću (iz Civilne zaštite ili javnog komunalnog preduzeća u Zvorniku) i vojnike.¹⁷⁷⁸ On je takođe na toj lokaciji vidio leševe.¹⁷⁷⁹

¹⁷⁷² *Ibid.*, T. 7582–7584 (22. februar 2007. godine), T. 7659–7660 (23. februar 2007. godine). V. takođe svjedok PW-105, T. 7742–7751 (26. februar 2007. godine); dokazni predmet P02452 (povjerljivo); svjedok PW-101, T. 7596 (22. februar 2007. godine). Pretresnom vijeću predloženi su različiti iskazi o putu tog dječaka od mjesta pogubljenja do bolnice. Svjedok PW-101 je rekao da je bio sam sa tim dječakom, međutim, Tanacko Tanić je rekao da je on takođe bio prisutan u kombiju, zajedno sa Sretenom Miloševićem i drugima. Bez obzira na tu nepodudarnost, Tanić je potvrdio da je dječak “što je preživio streljanje” bio prisutan u kombiju sa svjedokom PW-101 i da je svjedok PW-101 odveo tog dječaka u bolnicu u Zvorniku. Tanacko Tanić, T. 10351–10352, 10353 (djelimično zatvorena sjednica) (23. april 2007. godine). Svjedok 3DPW-10 je rekao da je svjedok PW-101 odveo dječaka iz škole u Grbavcima, a ne sa mjesta pogubljenja. Svjedok 3DPW-10, T. 25688 (djelimično zatvorena sjednica) (15. septembar 2008. godine). Mirko Šakotić, koji je bio na dužnosti u saobraćajnoj jedinici Zvorničke brigade 14. jula rekao je da je toga dana poslao svjedoka PW-101 u Užice u Srbiji, kako je navedeno u putnom nalogu Zvorničke brigade za juli 1995, i da upis “loko” (lokalna vožnja) za taj dan nije mogao pokriti putovanje u Orahovac. Mirko Šakotić, T. 25768–25770 (16. septembar 2008. godine); dokazni predmet 3D00473 (povjerljivo), str. 3. Svjedok PW-101 je sa svoje strane rekao da je njegovo putovanje u Orahovac potpadalo pod “loko”. Svjedok PW-101, T. 7619–7621 (djelimično zatvorena sjednica) (22. februar 2007. godine). Uzimajući u obzir sve dokaze, Pretresno vijeće konstatuje da protivrječnosti u tom iskazu ne mogu dovesti u pitanje suštinu iskaza svjedoka PW-101, a ne mogu dovesti u pitanje ni vjerodostojnost svjedoka PW-101. Pretresno vijeće stoga prihvata iskaz svjedoka PW-101.

¹⁷⁷³ Cvijetin Ristanović, dokazni predmet P02256, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 5363–5387, 5406–5407 (1. decembar 2003. godine); Cvijetin Ristanović, T. 13622, 13625–13626 (10. juli 2007. godine) (gdje je izjavio da mu je više puta naređeno da prestane kopati i okrene se kako se kamion približavao, poslije čega je čuo vikanje i paljbu iz vatrenog oružja, da je vidio jedan broj mrtvih tijela i da je koristio G-700 u vlasništvu jednog privatnog preduzeća u Zvorniku); dokazni predmet P00297, Knjiga dnevnih zapovijesti Inženjerijske čete Zvorničke brigade, str. 15–16 (gdje se vidi da su BGH-700 i ULT-220 radili u Orahovcu 15. i 16. jula); Damjan Lazarević, T. 14446–14451, 14457–14461, 14471–14472 (29. avgust 2007. godine) (gdje je izjavio da je na više lokacija na mjestu pogubljenja vidio brojna mrtva tijela i da je ULT-220 korišten za ubacivanje tijela u grobnice); dokazni predmet P00302 Dokazni predmet P-522-predmet br. IT-02-60-T – Putni radni list Zvorničke brigade za ULT 220 iz “Birač-Holderinga”, str. 1–2 (gdje se navodi da je ULT-22 u vlasništvu “Birač-Holderinga” bio korišten od strane VRS-a 15. jula 1995. godine za “iskop rova u Orahovcu”).

¹⁷⁷⁴ Mevludin Orić, T. 964, 966 (29. avgust 2006. godine).

¹⁷⁷⁵ Cvijetin Ristanović, dokazni predmet P02256, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 5361–5364, 5406–5408 (1. decembar 2003. godine); dokazni predmet P02851, Pregled angažovanja ljudstva Inženjerijske čete Zvorničke brigade za juli 1995. godine.

¹⁷⁷⁶ Cvijetin Ristanović, dokazni predmet P02256, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 5371–5372 (1. decembar 2003. godine); dokazni predmet P00300, Dokazni predmet P-515 - predmet br. IT-02-60-T – Putni radni list vozila Zvorničke brigade za rovokopač (C-3117) (gdje je zabilježeno da je 14. jula rovokopačem upravljao Cvijetin Ristanović i da je put Baza-Orahovac-obratno “iskop rova”).

¹⁷⁷⁷ Cvijetin Ristanović, dokazni predmet P02256, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 5363, 5382, 5411 (1. decembar 2003. godine).

¹⁷⁷⁸ *Ibid.*, BT. 5382–5384, 5412 (1. decembar 2003. godine).

¹⁷⁷⁹ *Ibid.*, BT. 5383–5384, 5386 (1. decembar 2003. godine). V. takođe dokazni predmet P02258, Dokazni predmet P-661 - predmet br. IT-02-60-T - Skica koji je svjedok napravio tokom razgovora s Tužilaštvom, str. 2 (gdje je pokazano mjesto na kom je Ristanović vidio leševe).

(iv) Forenzički dokazi¹⁷⁸⁰

491. Tokom 1996. i 2000. godine izvršene su ekshumacije na lokalitetima dviju primarnih prekopanih masovnih grobnica, označenih kao Lažete 1 i 2, u blizini puta koji vodi prema školi u Grbavcima.¹⁷⁸¹ Platnene trake koje su “vjerojatno korištene kao povezi za oči” bile su nađene uz tijela 89 osoba u grobnici Lažete 1, a tijela triju osoba pronađena su s ligaturama.¹⁷⁸² Iz grobnice i oko nje izvađeno je ukupno 456 čahura.¹⁷⁸³ Kada je riječ o grobnici Lažete 2, 14 čahura prikupljeno je na površini grobnice, a platneni povezi za oči pronađeni su uz 107 tijela.¹⁷⁸⁴ U vezi s grobnicom Lažete 1, zaključeno je da su, u slučajevima u kojima je uzrok smrti mogao biti utvrđen, to bile strijelne rane, a mišljenje vještaka bilo je da je način smrti svih osoba bilo ubistvo.¹⁷⁸⁵ Pored toga, forenzički dokazi povezuju sedam sekundarnih grobnica lociranih na putu za Hodžiće s primarnim grobnicama na lokacijama Lažete 1 i 2.¹⁷⁸⁶

492. Među posmrtnim ostacima ekshumiranim iz primarnih grobnica u Orahovcu i sekundarnih grobnica koje su sa njima povezane, analizom DNK-a je identifikovano 807 osoba za koje je utvrđeno da su poslije pada Srebrenice prijavljene kao nestale.¹⁷⁸⁷ Uzimajući u obzir sve dokaze, uključujući svjedočenja i procjene¹⁷⁸⁸ svjedoka, Pretresno vijeće konstatuje da je 14. jula 1995. godine u Orahovcu pogubljeno između 800 i 2.500 muškaraca, bosanskih Muslimana.

¹⁷⁸⁰ Pretresno vijeće će forenzičke dokaze koji su mu predočeni razmotriti u vezi sa svakom grobnicom koja je povezana s ubijanjima u Zvorniku. Pretresno vijeće napominje da to razmatranje predstavlja samo analizu dokaza i da nije nužno izvesti zaključak u vezi s tačnim brojem osoba ubijenih na svakoj lokaciji. Forenzički dokazi se razmatraju u svrhu potkrepljivanja dokaza koji su već predočeni u vezi s tim pogubljenjima i ilustracije razmjera navedenih zločina.

¹⁷⁸¹ Dokazni predmet P00649, Rezime sudsko-medicinskog dokaznog materijala – stratišta i masovne grobnice, 16. maj 2000. godine, Dodatak A, str. 24; dokazni predmet P00616, Izvještaj Williama Haglunda – Kriminalističko-tehnička obrada grobnice na lokalitetu Lažete 2, 15. juni 1998. godine, str. 1–2; dokazni predmet P02459, Lažete 1, Bosna i Hercegovina, Izvještaj o iskopavanju i ekshumaciji, str. 2, 4; Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenice br. 364, 365, 369.

¹⁷⁸² Dokazni predmet P02459, Lažete 1, Bosna i Hercegovina, Izvještaj o iskopavanju i ekshumaciji, str. 3, 22–23, 30; Freddy Peccerelli, T. 8751 (13. mart 2007. godine).

¹⁷⁸³ Dokazni predmet P02459, Lažete 1, Bosna i Hercegovina, Izvještaj o iskopavanju i ekshumaciji, str. 10.

¹⁷⁸⁴ Dokazni predmet P00616, Izvještaj Williama Haglunda – Kriminalističko-tehnička obrada grobnice na lokalitetu Lažete 2, 15. juni 1998. godine, str. 69; dokazni predmet P00649, Rezime sudsko-medicinskog dokaznog materijala – stratišta i masovne grobnice, 16. maj 2000. godine, Dodatak A, p. 25.

¹⁷⁸⁵ Dokazni predmet P00616, Izvještaj Williama Haglunda – Kriminalističko-tehnička obrada grobnice na lokalitetu Lažete 2, 15. juni 1998. godine, str. 49 (gdje se navodi da su uzrok smrti 158 od 165 osoba bile strijelne rane).

¹⁷⁸⁶ Dokazni predmet P04490, Rezime forenzičkog dokaznog materijala Dušana Janca, 13. mart 2009. godine, Dodatak A, str. 36; dokazni predmet P00666, Izvještaj Richarda Wrighta o ekshumacijama u istočnoj Bosni 1998. godine, str. 22–24 (gdje se navodi da su veze obuhvatale krečnjak, stijene, polen, grumenje egzotičnog zemljišta i crnu plastičnu cijev) Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 374; Dean Manning, T. 18976 (10. decembar 2007. godine) (gdje je izjavio da su se čahure pronađene na primarnim i sekundarnim grobnicama podudarale).

¹⁷⁸⁷ Dokazni predmet P04490, Rezime forenzičkog dokaznog materijala Dušana Janca, 13. mart 2009. godine, str. 2, Dodatak A, str. 36–37; Thomas Parsons, T. 20873 (1. februar 2008. godine) (gdje je izjavio da su te osobe nestale poslije pada Srebrenice MKNL-u dostavile porodice nestalih osoba).

¹⁷⁸⁸ Procjena o broju zarobljenika zatočenih u školi u Grbavcima varira. U Optužnici se navodi približno 1.000 muškaraca. Optužnica, par. 30.6. V. svjedok PW-110, T. 697–698 (24. avgust 2006. godine) (gdje se procjenjuje da je bilo 500 do 1.000 muškaraca); svjedok PW-142, T. 6478–6479 (djelimično zatvorena sjednica) (29. januar 2007. godine) (gdje se procjenjuje da je bilo 1.000 muškaraca); Mevludin Orić, T. 943 (29. avgust 2006. godine) (gdje se procjenjuje da je bilo više od 2.000 muškaraca); svjedok PW-169, T. 17338, 17352 (1. novembar 2007. godine) (gdje se procjenjuje da je bilo 2.500 zarobljenika).

(b) Petkovci (14.–16. juli)¹⁷⁸⁹

493. Skretanje prema Petkovicima s puta Konjević Polje–Zvornik–Bijeljina nalazi se na otprilike jedan kilometar sjeverno od kasarne u preduzeću "Standard".¹⁷⁹⁰ Petkovci su mali zaselak na oko šest do sedam kilometara zapadno od glavnog puta, a nova osnovna škola, "škola u Petkovicima",¹⁷⁹¹ je dvospratnica koja se u njemu nalazi.¹⁷⁹² Štab 6. bataljona Zvorničke brigade bio je smješten u staroj školi u Petkovicima, na otprilike 600 do 800 metara od škole u Petkovicima.¹⁷⁹³ Brana Crveni mulj, poznata kao "brana u Petkovicima", nalazi se samo na tri do četiri kilometra od Petkovaca.¹⁷⁹⁴

(i) Zatočavanje i "situaciono uslovljeno" ubijanje – škola u Petkovicima (14. juli)

494. Ujutro 14. jula, dežurni oficir Dragan Jokić telefonom je obavijestio Marka Miloševića, zamjenika komandanta 6. bataljona Zvorničke brigade, da će zarobljenici, bosanski Muslimani, biti dovedeni u školu u Petkovicima u pratnji "obezbeđenja".¹⁷⁹⁵ Milošević je o tome obavijestio komandanta Bataljona, kapetana Ostoju Stanišića, kada se ovaj kasnije tog popodneva vratio u Komandu bataljona.¹⁷⁹⁶

495. Stotine muškaraca, bosanskih Muslimana, koji su bili zatočeni na raznim lokacijama u Bratuncu odvedene su u školu u Petkovicima 14. jula popodne.¹⁷⁹⁷ Zarobljenicima je naređeno da izvikuju prosrpske parole, a prilikom ulaska u školu su ih udarali kundacima pušaka.¹⁷⁹⁸ Neki

¹⁷⁸⁹ U Optužnici se navodi da je približno 1.000 muškaraca, bosanskih Muslimana, prevezeno od Bratunca do škole u Petkovicima gdje su zatočeni, a zatim su odvedeni do jedne brane u blizini Petkovaca, gdje su pogubljeni. U Optužnici se dalje navodi da su "mnogi" muškarcima, bosanski Muslimani, ubijeni u školi u Petkovicima prije nego što su prevezeni od brane. To ubijanje navodi se kao dio "situaciono uslovljenog ubijanja". Optužnica, par. 30.7–30.8, 31.4.

¹⁷⁹⁰ Dokazni predmet P02103, Dokumenti predloženi s izjavom svjedoka Jeana-Renéa Rueza, str. 156.

¹⁷⁹¹ Marko Milošević, T. 13318 (26. juni 2007. godine).

¹⁷⁹² Marko Milošević, T. 13318 (26. juni 2007. godine); Jean-René Ruez, T. 1494–1497 (11. septembar 2006. godine); dokazni predmet P02103, Dokumenti predloženi s izjavom svjedoka Jeana-Renéa Rueza, str. 157–168.

¹⁷⁹³ Marko Milošević, T. 13318 (26. juni 2007. godine); Ostoja Stanišić, T. 11606 (16. maj 2007. godine); dokazni predmet P02815, Fotografija Petkovaca iz vazduha, s oznakama koje je unio Ostoja Stanišić tokom pripremnog razgovora 13. maja 2007. godine.

¹⁷⁹⁴ Svjedok PW-168, T. 15917 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine); Jean-René Ruez, T. 1495 (11. septembar 2006. godine).

¹⁷⁹⁵ Marko Milošević, T. 13299–13301, 13336, 13341–13342 (26. juni 2007. godine).

¹⁷⁹⁶ Marko Milošević, T. 13301 (26. juni 2007. godine); Ostoja Stanišić, T. 11600–11601 (16. maj 2007. godine).

¹⁷⁹⁷ Svjedok PW-113, T. 3337–3338, 3367–3368 (31. oktobar 2006. godine); svjedok PW-113, dokazni predmet P02280, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1389–1393, 1396–1405 (21. juli 2003. godine); svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2950–2956, 2961–2965 (14. april 2000. godine); dokazni predmet P01730, Fotografija stepeništa u školi u Petkovicima, dokazni predmet P01729, Fotografija škole u Petkovicima; dokazni predmet P02103, Dokumenti predloženi s izjavom svjedoka Jeana-Renéa Rueza, str. 158–162; Jean-René Ruez, T. 1495–1496 (11. septembar 2006. godine).

¹⁷⁹⁸ Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2965 (14. april 2000. godine) (gdje je izjavio da su muškarce šamarali, udarali nogama i kundacima pušaka, i da im je bilo naređeno da stave ruke na potiljak i glasno skandiraju: "Živjela Republika Srpska" i "Srebrenica je srpska"); svjedok PW-113, dokazni predmet P02280, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1404–1405 (21. juli 2003. godine) (gdje se navodi da su muškarce udarali kundacima pušaka i prisiljavali da ponavljaju da su zemlja i Srebrenica srpske).

zarobljenici su bili primorani da čekaju u autobusima i do sat vremena prije nego što im je dozvoljeno da izađu. Njihovim vapajima za vodu nije udovoljeno.¹⁷⁹⁹

496. Zarobljenici su bili zatočeni u pretrpanim učionicama na oba sprata škole.¹⁸⁰⁰ Pod jedne od učionica bio je prekriven krvlju i mokraćom.¹⁸⁰¹ Stražari su od zatočenika tražili novac, a na hodniku je bila skupljena gomila ličnih isprava i odjeće.¹⁸⁰² Kada je svjedok PW-116 ušao u učionicu u kojoj je bio zatočen, u uglu je vidio dva muškarca koji su bili teško premlaćeni i obliveni krvlju.¹⁸⁰³ Uprkos vrućini, zarobljenicima je davano malo ili nimalo vode i nije im bilo dopušteno da otvore prozore.¹⁸⁰⁴ Zarobljenicima nije bilo dozvoljeno da koriste WC.¹⁸⁰⁵

497. Na zarobljenike su njihovi stražari takođe pucali i udarali ih.¹⁸⁰⁶ Kada je jedan bosanski Musliman pokušao da pogleda kroz prozor, na njega je pucano i on je ranjen ležao u učionici.¹⁸⁰⁷ Druge zarobljenike su odvodili iz učionica, poslije čega su se mogli čuti zvuci paljbe iz vatrenog oružja, premlaćivanja i jauci.¹⁸⁰⁸ Zarobljenici koji su odvedeni nisu se vraćali, a tri-četiri leša viđena su kasnije u krvlju prekrivenom hodniku.¹⁸⁰⁹ Pucnjava se sve do ponoći mogla čuti u čitavoj zgradi.¹⁸¹⁰ Pretresno vijeće konstatuje da je više bosanskih Muslimana ubijeno iz vatrenog oružja tokom zatočavanja u školi u Petkovicima 14. jula 1995. godine.

498. Kasno poslije podne 14. jula, Ostoja Stanišić je primio poziv Dragana Jokića koji ga je uputio da obavijesti **Bearu** - za koga je Jokić rekao da se može pronaći kod škole u Petkovicima - da

¹⁷⁹⁹ Svjedok PW-113, dokazni predmet P02280, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1402 (21. juli 2003. godine) (gdje se navodi da je jedan zatočenik bio tako žedan da je pio vlastitu mokraćnu).

¹⁸⁰⁰ Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2966, 2995 (14. april 2000. godine); svjedok PW-113, dokazni predmet P02280, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1406 (21. juli 2003. godine).

¹⁸⁰¹ Svjedok PW-113, dokazni predmet P02280, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1406 (21. juli 2003. godine).

¹⁸⁰² Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2965–2968 (14. april 2000. godine). V. takođe svjedok PW-113, dokazni predmet P02280, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1407 (21. juli 2003. godine).

¹⁸⁰³ Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2966–2967 (14. april 2000. godine).

¹⁸⁰⁴ Svjedok PW-113, dokazni predmet P02280, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1406–1407 (21. juli 2003. godine); svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2966 (14. april 2000. godine).

¹⁸⁰⁵ Svjedok PW-113, dokazni predmet P02280, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1406 (21. juli 2003. godine) (gdje se navodi da su skoro svi bili natopljeni mokraćom).

¹⁸⁰⁶ Pretresnom vijeću nisu predočeni dovoljni dokazi na osnovu kojih bi se mogao utvrditi identitet osoba koje su čuvale zarobljenike.

¹⁸⁰⁷ Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2966–2967 (14. april 2000. godine); dokazni predmet P02103, Dokumenti predloženi s izjavom svjedoka Jeana-Renéa Ruela, str. 165–166 (gdje se vide rupe od metaka na tabli u jednoj od učionica škole u Petkovicima); Jean-René Ruez, T. 1499 (11. septembar 2006. godine).

¹⁸⁰⁸ Svjedok PW-113, dokazni predmet P02280, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1407–1408 (21. juli 2003. godine).

¹⁸⁰⁹ Svjedok PW-113, dokazni predmet P02280, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1407–1408, 1415 (21. juli 2003. godine); svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2970 (14. april 2000. godine).

¹⁸¹⁰ Svjedok PW-113, dokazni predmet P02280, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1408 (21. juli 2003. godine). I Marko Milošević i Ostoja Stanišić su 14. jula čuli paljbu iz vatrenog oružja iz pravca škole. Marko Milošević, T. 13307 (26. juni 2007. godine); Ostoja Stanišić, T. 11607 (16. maj 2007. godine).

se **Beara** treba javiti u kasarnu u preduzeću "Standard".¹⁸¹¹ Poslije tog poziva, Stanišić je poslao Marka Miloševića da prenese poruku. Milošević je sreo **Nikolića** na jednoj raskrsnici, 70-80 metara od škole u Petkovicima.¹⁸¹² Milošević je tu poruku prenio **Beari** nakon što mu je **Nikolić** pokazao gdje je.¹⁸¹³ Milošević je vidio nekoliko autobusa i kamiona parkiranih niže na putu i vojnike koji su stražarili pred školom.¹⁸¹⁴ Tu je bilo prisutno četiri-pet oficira Vojne policije.¹⁸¹⁵

(ii) Ubijanje – brana u Petkovicima (15. juli)

499. U ranim jutarnjim satima 15. jula, zarobljenike u školi u Petkovicima izveli su iz učionica i rekli im da skinu cipele i veći dio odjeće.¹⁸¹⁶ U hodniku je stajala gomila ličnih isprava, odjeće, obuće i dokumenata.¹⁸¹⁷ Zarobljenicima su zatim vezali ruke iza leđa i rekli im da se ukrcaju u kamione koji su bili parkirani ispred škole.¹⁸¹⁸ Grupe zarobljenika prevezene su u više kamiona koji su pripadali 6. bataljonu Zvorničke brigade na jednu poljanu blizu brane u Petkovicima.¹⁸¹⁹ Svjedok PW-116 je izjavio da je u kamionu u kom se nalazio bilo otprilike 100 ljudi.¹⁸²⁰ Kamion u kom je bio svjedok PW-113 zaustavio se nekoliko puta, pri čemu je nekim zarobljenicima rečeno da se

¹⁸¹¹ Ostoja Stanišić, T. 11601, 11604 (16. maj 2007. godine), T. 11703–11705, 11725–11726 (17. maj 2007. godine) (gdje je izjavio da je, kada je on upitao Jokića kojoj "komandi" **Beara** treba da se javi, Jokić na to rekao: "Zna on u koju komandu treba da se javi."); Marko Milošević, T. 13302–13303 (26. juni 2007. godine) (gdje je izjavio da je rekao **Beari** da se javi u "Komandu brigade").

¹⁸¹² Ostoja Stanišić, T. 11604–11606 (16. maj 2007. godine); Marko Milošević, T. 13302–13304 (26. juni 2007. godine).

¹⁸¹³ V. dolje, par. 1279, 1366. Marko Milošević, T. 13303–13304 (26. juni 2007. godine); dokazni predmet P00377, Bilježnica dežurnog oficira Zvorničke brigade, 29. maj–27. juli 1995. godine, str. 128 (gdje je za 14. juli zabilježeno sljedeće: "15:00 [sati] – dolazi puk. Beara da se Orovoc [sic], Petkovci, Ročević, Pilica").

¹⁸¹⁴ Marko Milošević, T. 13304–13305 (26. juni 2007. godine) (gdje je izjavio da je vidio plavi golf III parkiran kod autobusa i kamiona). V. takođe Ostoja Stanišić, T. 11605 (16. maj 2007. godine).

¹⁸¹⁵ Marko Milošević, T. 13304–13305, 13344 (26. juni 2007. godine) (gdje je izjavio da pripadnici Vojne policije nisu bili iz Zvorničke brigade, iako nije znao svakog vojnog policajca Vojne policije Zvorničke brigade); Ostoja Stanišić, T. 11605 (16. maj 2007. godine). Dokazni predmet P00220, Dnevnik Vojne policije Bratunačke brigade, 30. juni 1995.–29. april 1996. godine, str. 14 (gdje je za 14. juli zabilježeno sljedeće: "Policija je angažovana na sprovođenju muslimanskih izbjeglica"). Ni Milošević ni Stanišić nisu svjedočili o tome iz koje su brigade došli ti vojni policajci. Tužilaštvo tvrdi da su ti ljudi morali biti iz Zvorničke brigade zbog toga što je "škola u Petkovicima bila u zoni odgovornosti Zvorničke brigade, a vojni policajci su bili s Dragom Nikolićem". Završni podnesak tužilaštva, par. 784. Pretresno vijeće je mišljenja da mu nisu predloženi dovoljni dokazi za donošenje zaključka o tome kojoj brigadi su pripadali ti vojni policajci.

¹⁸¹⁶ Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2968 (14. april 2000. godine) (gdje je izjavio da mu je naređeno da skinu svu odjeću, ali mu je dopušteno da na sebi ostavi samo potkošulju); svjedok PW-113, dokazni predmet P02280, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1409 (21. juli 2003. godine) (gdje je izjavio da su ga skinuli do pasa).

¹⁸¹⁷ Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2968 (14. april 2000. godine).

¹⁸¹⁸ Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2969–2970 (14. april 2000. godine); svjedok PW-113, dokazni predmet P02280, BT. 1409–1410, 1414–1416 (21. juli 2003. godine).

¹⁸¹⁹ Svjedok PW-113, dokazni predmet P02280, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1415–1418, 1423 (22. juli 2003. godine); svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2968–2970, 2974–2975 (14. april 2000. godine); dokazni predmet P00944, Putni radni list koji važi od 1. jula do 31. jula 1995. godine, Vojna pošta Zvornik, str. 2 (gdje je zabilježeno da su dva tamića iz 6. bataljona Zvorničke brigade 15. jula napravila šest, odnosno četiri vožnje, od Petkovaca do brane u Petkovicima). V. takođe svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2988 (14. april 2000. godine) (gdje se identifikuje područje pokazano u dokaznom predmetu P01741, Pogled iz helikoptera na to područje, anotirano u sudnici); svjedok PW-113, dokazni predmet P02280, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1497–1498 (22. juli 2003. godine); Jean-René Ruez, T. 1499 (11. septembar 2006. godine); dokazni predmet P02103, Dokumenti predloženi s izjavom svjedoka Jean-René Rueza, str. 173–176 (gdje se navodi da se područja za koja su pokazali svjedoci PW-116 i PW-113 nalaze kod Petkovaca).

¹⁸²⁰ Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2974 (14. april 2000. godine).

iskrcaju. Nakon što su odabrani zarobljenici tako postupili, pokraj kamiona se začula rafalna paljba.¹⁸²¹

500. Kada je jedna grupa zarobljenika stigla na poljanu pored brane u Petkovicima, ona je bila osvijetljena reflektorima, a puno mrtvih tijela ležalo je licima okrenutim prema zemlji, vezanih ruku.¹⁸²² Zarobljenicima je naređeno da se postroje i pripadnici snaga bosanskih Srba pucali su im u leđa i glave s udaljenosti od sedam do deset metara.¹⁸²³ Zarobljenici su popadali po tijelima.¹⁸²⁴ Dvojica zarobljenika pala su na zemlju pretvarajući se da su mrtvi¹⁸²⁵ i posmatrala pogubljenje ostalih zarobljenika:

Oni su i dalje u tom redu mom, s desne strane izvodili druge grupe[...] Meci su oko mene udarali u kamenje, toliko zviždali da sam samo se trzao i čekao da me pogode [...] Pomišljao sam i samo čekao da umrem.¹⁸²⁶

Dok su pripadnici snaga bosanskih Srba provjeravali tijela kako bi se uvjerali da su zarobljenici mrtvi, jedan od njih pucao je jednom zarobljeniku u glavu.¹⁸²⁷

(iii) Pokopavanje (15.–16. juli)

501. U ranim jutarnjim satima 15. jula, jedan utovarivač marke ULT i jedan rovokopač koji su pripadali Inžinjerijskoj četi Zvorničke brigade radili su blizu brane u Petkovicima.¹⁸²⁸ Jedan utovarivač kupio je tijela i stavljao ih u jedan veliki traktor.¹⁸²⁹ Svjedok PW-116 vjeruje da su ta tijela odnesena negdje u blizinu brane u Petkovicima.¹⁸³⁰ Kasnije tog istog dana, na zahtjev seljana iz Petkovaca, Stanišić je odobrio da se jedan kamion koji je pripadao 6. bataljonu koristi za odvoženje tijela iz škole u Petkovicima.¹⁸³¹

¹⁸²¹ Svjedok PW-113, dokazni predmet P02280, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1417 (22. juli 2003. godine).

¹⁸²² Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2975, 2984 (14. april 2000. godine).

¹⁸²³ *Ibid.*, KT. 2975–2976 (14. april 2000. godine).

¹⁸²⁴ *Ibid.*, KT. 2976–2977 (14. april 2000. godine).

¹⁸²⁵ Svjedok PW-113, dokazni predmet P02280, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1419–1421 (22. juli 2003. godine).

¹⁸²⁶ *Ibid.*

¹⁸²⁷ Svjedok PW-113, dokazni predmet P02280, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1420–1421 (22. juli 2003. godine).

¹⁸²⁸ Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2978–2981 (14. april 2000. godine); dokazni predmet P00297, Knjiga dnevnih zapovesti Inžinjerske čete Zvorničke brigade, str. 15.

¹⁸²⁹ Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2981, 2983–2984 (14. april 2000. godine); svjedok PW-113, dokazni predmet P02280, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 1423 (22. juli 2003. godine) (i svjedok PW-113 i svjedok PW-116 su u svojim svjedočenjima rekli da su vidjeli kako utovarivač kupi mrtva tijela. Svjedok PW-116 poznavao je građevinsku opremu i bio je uvjeren da je ono što je vidio bio buldožer, tipa broj 7, s jednim "Caterpillarom", sa gusjenicama i utovarivač ULT 160, proizveden u Kragujevcu prije rata).

¹⁸³⁰ Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2982 (14. april 2000. godine). Svjedok PW-116 nije obrazložio zašto tako misli.

¹⁸³¹ Ostoja Stanišić, T. 11610–11612 (16. maj 2007. godine).

(iv) Forenzički dokazi

502. Godine 1998. blizu brane u Petkovicima izvršena je ekshumacija primarne prekopavane masovne grobnice.¹⁸³² Navodi se da se oblik više fragmenata lobanja podudara s uočenim strijelnim ranama na glavi.¹⁸³³ U toj grobnici takođe je pronađena dvostruka ligatura i tkanina koja je možda korištena kao povež za oči.¹⁸³⁴ Zabilježeni su dokazi o strijelnim ranama.¹⁸³⁵ Pored toga, forenzički dokazi povezuju pet sekundarnih masovnih grobnica duž puta za Liplje s primarnom masovnom grobnicom kod brane u Petkovicima.¹⁸³⁶

503. Među posmrtnim ostacima ekshumiranim iz primarne grobnice kod brane u Petkovicima i sekundarnih grobnica koje su sa njom povezane, identifikovano je 805 tijela osoba koje su prijavljene kao nestale poslije pada Srebrenice.¹⁸³⁷ Uzimajući u obzir sve dokaze, uključujući svjedočenje i ocjene svjedoka,¹⁸³⁸ Pretresno vijeće konstatuje da je 15. jula 1995. godine u Petkovicima pogubljeno više od 800 bosanskih Muslimana.

(c) Škola u Ročeviću i Kozluk (14.–16. juli)¹⁸³⁹

504. Selo Kozluk nalazi se pored Drine, otprilike deset kilometara sjeverno od kasarne u preduzeću "Standard", duž puta Konjević Polje-Zvornik-Bijeljina.¹⁸⁴⁰ Skretanje za Ročević je još

¹⁸³² Dokazni predmet P00666, Izvještaj Richarda Wrighta o ekshumacijama u istočnoj Bosni tokom 1998. godine, str. 7; dokazni predmet P01746, Snimak iz vazduha, 5. juli 1995. godine; Dean Manning, T. 18934 (10. decembar 2007. godine) (gdje se vidi prostor prekopavanog zemljišta blizu brane u Petkovicima, gdje su kasnije vršene ekshumacije, pri čemu se na fotografiji iste lokacije koja je iz vazduha snimljena 5. jula 1995. godine ne vidi to prekopavanje).

¹⁸³³ Dokazni predmet P00640, Izvještaj dr Lawrencea sa lokaliteta Brana, juni 1998. godine, str. 7.

¹⁸³⁴ *Ibid.*, str. 2.

¹⁸³⁵ Dokazni predmet P00640, Izvještaj dr Lawrencea sa lokaliteta Brana, juni 1998. godine, str. 2 (gdje se navodi da je bilo šest definitivnih rana iz vatrenog oružja, dvije vjerovatne rane iz vatrenog oružja i 15 mogućih rana iz vatrenog oružja koje su identifikovane u sadržaju 10 vreća s posmrtnim ostacima).

¹⁸³⁶ Dokazni predmet P04490, Rezime forenzičkog dokaznog materijala Dušana Janca, 13. mart 2009. godine, Dodatak A, str. 36–37. Put za Liplje nalazi se na oko 14 kilometara od brane u Petkovicima. Dokazni predmet P00666, Izvještaj Richarda Wrighta o ekshumacijama u istočnoj Bosni tokom 1998. godine, str. 20. Grobnica Liplje 2 sadržala je istu vrstu kamenja koje je pronađeno u primarnoj grobnici. Richard Wright, dokazni predmet P02162, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3658 (26. maj 2000. godine); dokazni predmet P00666, Izvještaj Richarda Wrighta o ekshumacijama u istočnoj Bosni tokom 1998. godine, str. 20, 24; dokazni predmet P00640, Izvještaj dr Lawrencea sa lokaliteta Brana, juni 1998. godine, str. 8 (gdje se napominje da je obrazac oštećenja [usljed] vremenskih prilika i smrkavanja uzrokovanog kamenim ulomcima u grobnici Liplje 2 bio sličan kao u grobnici kod brane u Petkovicima).

¹⁸³⁷ Dokazni predmet P04490, Rezime forenzičkog dokaznog materijala Dušana Janca, 13. mart 2009. godine, Dodatak A, str. 36–37; Thomas Parsons, T. 20873 (1. februar 2008. godine) (gdje je izjavio da su informacije o tome da su te osobe nestale poslije pada Srebrenica MKNL-u dostavile porodice nestalih osoba).

¹⁸³⁸ Svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 2968 (14. april 2000. godine) (gdje je izjavio da je u jednoj od učionica škole u Petkovicima bilo približno 200 muškaraca).

¹⁸³⁹ U Optužnici se navodi da je približno 500 muškaraca, bosanskih Muslimana, bilo zatočeno u školi u Ročeviću, a zatim prevezeno na jednu lokaciju blizu Kozluka i pogubljeno. Optužnica, par. 30.8.1, 30.10. Pretresno vijeće napominje da su žrtve koje su zatočene u školi u Ročeviću iste one koje su ubijene blizu Kozluka.

¹⁸⁴⁰ Dokazni predmet P01760, Mapa Kozluka; dokazni predmet P02103, Dokumenti predloženi s izjavom svjedoka Jeana-Renéa Rueza, str. 1.

pet-šest kilometara sjeverno, a škola u Ročeviću nalazi se samo oko 100 metara od te raskrsnice.¹⁸⁴¹

Komanda 2. bataljona nalazila se u Malešiću, otprilike 14 kilometara od Ročevića.¹⁸⁴²

(i) Zatočavanje – škola u Ročeviću (14.–15. juli)

505. Do večeri 14. jula bosanski Muslimani su već bili zatočeni u školi u Ročeviću, gdje su ih čuvali pripadnici Bratunačke brigade, uključujući vojne policajce.¹⁸⁴³

506. Srećko Aćimović, komandant 2. bataljona Zvorničke brigade, dao je iskaz Pretresnom vijeću.¹⁸⁴⁴ **Nikolić** je osporavao pouzdanost Aćimovićevog iskaza, na osnovu toga što je Aćimović bio lično umiješan u događaje u Ročeviću, i toga što se dijelovi njegovog svjedočenja ne podudaraju s drugim dokazima koji su predloženi Pretresnom vijeću.¹⁸⁴⁵ **Nikolić** na toj osnovi tvrdi da je Aćimovićev iskaz nepouzdan i da mu ne treba pridati nikakvu dokaznu vrijednost.¹⁸⁴⁶

Pretresno vijeće je razmotrilo ukupan Aćimovićev iskaz, uključujući detaljna unakrsna ispitivanja koja su provedena.¹⁸⁴⁷ Pošto ga je vidjelo i saslušalo, Pretresno vijeće je uzelo u obzir ne samo sadržaj njegovog svjedočenja nego i njegovo držanje i način na koji ga je iznio. Nadalje, Pretresno vijeće je to svjedočenje ocijenilo u kontekstu drugih dokaza koji su mu predloženi, a takođe je uzelo u obzir i njegovu internu postojanost. Pretresno vijeće je mišljenja da je Aćimović tokom svog cjelokupnog svjedočenja nastojao umanjiti vlastitu ulogu u događajima u Ročeviću. Pretresno vijeće smatra da, s obzirom na tu motivaciju, Aćimović nije uvijek govorio istinu u svom prikazu događaja i nije bio potpuno iskren. Vijeće je dalje mišljenja da nedosljednosti koje su otkrivene između dijelova Aćimovićevog iskaza i drugih dokaza koji su predloženi Pretresnom vijeću u većini slučajeva proizlaze iz njegovog pokušaja da umani vlastitu odgovornost, možda i pred samim sobom. Međutim, Pretresno vijeće se ne slaže s **Nikolićem** da to čini Aćimovićev iskaz u potpunosti nepouzdanim. Mnogi aspekti njegovog iskaza su u skladu s drugim dokazima, a neki su konkretno

¹⁸⁴¹ Svjedok PW-165, T. 9919–9921 (3. april 2007. godine); Dragan Jović, T. 18059 (21. novembar 2007. godine); Mile Janjić, T. 17949–17951 (20. novembar 2007. godine); dokazni predmet P02494, Mapa Ročevića; dokazni predmet PIC00083, Dokazni predmet P02494, s oznakama koje je unio svjedok PW-165; dokazni predmet P02103, Dokumenti predloženi s izjavom svjedoka Jeana-Renéa Rueza, str. 1.

¹⁸⁴² Srećko Aćimović, T. 12931 (20. juni 2007. godine).

¹⁸⁴³ Mile Janjić, T. 17951–17952, 17954, 17998 (20. novembar 2007. godine); Mile Janjić, dokazni predmet P02963, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 9756 (24. maj 2004. godine); Dragan Jović, T. 18053, 18083 (21. novembar 2007. godine). Svjedok PW-138 je rekao Pretresnom vijeću da Vojna policija Bratunačke brigade nije nikada bila zadužena za čuvanje zarobljenika, bosanskih Muslimana, ali je kasnije izjavio da nije siguran. U svom ranijem svjedočenju pred Međunarodnim sudom i jednom drugom predmetu, svjedok PW-138 je naveo da je Vojna policija Bratunačke brigade u stvari pomagala u čuvanju bosanskih Muslimana u Bratuncu. Kada je taj iskaz predložen svjedoku PW-138 u ovom predmetu, on je potvrdio njegovu tačnost. Svjedok PW-138, T. 3834–3836 (djelimično zatvorena sjednica) (8. novembar 2006. godine), T. 3908 (djelimično zatvorena sjednica) (9. novembar 2006. godine). Nakon što je razmotrilo svjedočenje svjedoka PW-138, a imajući u vidu iskaz Mileta Janjića da je u školi vidio pripadnike Vojne policije Bratunačke brigade, Pretresno vijeće konstatuje da su pripadnici Vojne policije Bratunačke brigade i vojnici čuvali zarobljenike u školi u Ročeviću tokom noći 14. jula.

¹⁸⁴⁴ T. 12928 (20. juni 2007. godine)–13158 (22. juni 2007. godine) (uključujući djelimično zatvorenu sjednicu).

¹⁸⁴⁵ V. Nikolićev završni podnesak, par. 892–955.

¹⁸⁴⁶ *Ibid.*, par. 892, 907, 955.

¹⁸⁴⁷ Srećko Aćimović, T. 12992 (21. juni 2007. godine)–13157 (22. juni 2007. godine) (uključujući djelimično zatvorenu sjednicu).

potkrijepljeni.¹⁸⁴⁸ Nadalje, on se vjerodostojno pridržavao nekoliko navoda, uprkos intenzivnom unakrsnom ispitivanju. Stoga, Pretresno vijeće smatra da njegov iskaz mora pažljivo ispitati u vezi sa svakim bitnim pitanjem kako bi utvrdilo koju mu težinu eventualno treba pridati, te je u skladu s tim postupilo u analizi koja slijedi.

507. Aćimović je u svom svjedočenju rekao da je za zatočavanje u školi u Ročeviću saznao posredstvom civila, a takođe je čuo i da su neki zarobljenici ubijeni ispred škole u Ročeviću.¹⁸⁴⁹ Između 20:30 i 21:30 sati 14. jula, nakon što je lično posjetio školu, Aćimović je nazvao Komandu Zvorničke brigade u kasarni u preduzeću "Standard", a dežurni oficir mu je rekao da su **Pandurević** i **Obrenović** odsutni, ali da je **Popović** upravo stigao.¹⁸⁵⁰ Aćimović je izvijestio **Popovića** o tome da su zarobljenici zatočeni u školi u Ročeviću i da ima izvještaja da su neki ubijeni. **Popović** je rekao Aćimoviću da ne dramatičuje stvari budući da će zarobljenici biti razmijenjeni sljedećeg jutra.¹⁸⁵¹

508. Aćimović je u svom svjedočenju rekao da je između 01:00 i 02:00 sata 15. jula primio telegram od Komande Zvorničke brigade da će jedan vod vojnika biti poslat da pogubi zarobljenike u školi u Ročeviću.¹⁸⁵² Kako je rekao Aćimović, taj telegram je bio šifrovan, a dešifrovali su ga pripadnici 2. bataljona.¹⁸⁵³ Aćimović je o tom telegramu razgovarao sa dva bliska saradnika u 2. bataljonu, Vujom Lazarevićem, pomoćnikom komandanta za moral i vjerska pitanja, i Mitrom Lazarevićem, referentom za opšte poslove.¹⁸⁵⁴ Oni su se svi složili da niko od ljudstva neće biti upućen na taj zadatak, a Komandi Zvorničke brigade upućen je telegram u kom se navodi da 2. bataljon nema na raspolaganju ljudstvo za pogubljenje zatočenika.¹⁸⁵⁵ Aćimović je u svom svjedočenju rekao da je od Komande Zvorničke brigade primio drugi šifrovani telegram s istim naređenjem i da je poslat drugi odgovor.¹⁸⁵⁶ Aćimović je izjavio da je o drugom telegramu ponovo razgovarao sa svoja dva bliska saradnika, kao i sa komandirima četa ili zamjenicima komandira.¹⁸⁵⁷

¹⁸⁴⁸ Npr., Mitar Lazarević, Dragan Jović, Veljko Ivanović.

¹⁸⁴⁹ Srećko Aćimović, T. 12934–12935, 12941–12943 (20. juni 2007. godine), T. 13006 (21. juni 2007. godine), T. 13123–13124 (22. juni 2007. godine).

¹⁸⁵⁰ *Ibid.*, T. 12937–12940 (20. juni 2007. godine) (gdje je izjavio da je telefonirao iz Kozluka "poljskim telefonom" u "bivšoj svojoj pozadinskoj jedinici"); Mitar Lazarević, T. 13372–13373, 13392 (27. juni 2007. godine).

¹⁸⁵¹ Srećko Aćimović, T. 12940–12941 (20. juni 2007. godine), T. 13008–13009 (21. juni 2007. godine). Iako nije identifikovao **Popovića** kao osobu s kojom je razgovarao Aćimović, Mitar Lazarević je rekao da je Aćimović razgovarao s "bezbednjakom iz Korpusa". Mitar Lazarević, T. 13372–13373, 13392 (27. juni 2007. godine). S obzirom na kontekst i sadržaj prenesenog razgovora, Pretresno vijeće konstatuje da je Aćimovićev iskaz u vezi s tim razgovorom pouzdan.

¹⁸⁵² Srećko Aćimović, T. 12944–12946 (20. juni 2007. godine); Mitar Lazarević, T. 13373–13374, 13386 (27. juni 2007. godine).

¹⁸⁵³ Srećko Aćimović, T. 12945 (20. juni 2007. godine), T. 13020–13021 (21. juni 2007. godine).

¹⁸⁵⁴ *Ibid.*, T. 12943, 12948 (20. juni 2007. godine).

¹⁸⁵⁵ *Ibid.*, T. 12943, 12946–12948 (20. juni 2007. godine). V. takođe, Mitar Lazarević, T. 13375–13377, 13406 (27. juni 2007. godine).

¹⁸⁵⁶ Srećko Aćimović, T. 12947–12950 (20. juni 2007. godine).

¹⁸⁵⁷ *Ibid.*, T. 12948–12949 (20. juni 2007. godine), T. 13059 (21. juni 2007. godine), T. 13069–13070, 13141 (22. juni 2007. godine).

Međutim, Mitar Lazarević je u svom svjedočenju rekao da je bio samo jedan telegram i jedan odgovor.¹⁸⁵⁸

509. **Nikolić** je tvrdio da Aćimovićev iskaz po tom pitanju treba odbaciti zato što je (a) bilo nemoguće da Komanda 2. bataljona primi šifrovani telegram i što (b) drugi svjedoci iz 2. bataljona nisu bili obaviješteni o telegramu, i da on, stoga, sigurno nije postojao.¹⁸⁵⁹ Pretresno vijeće ima u vidu protivrječna svjedočenja u vezi s načinom i vremenom dostave telegrama, kao i brojem primljenih telegrama.¹⁸⁶⁰ Međutim, Pretresno vijeće je mišljenja da to kako je tačno ta instrukcija primljena predstavlja periferno pitanje. Suština Aćimovićevog svjedočenja je u tome da je iz kasarne u preduzeću "Standard" primljena instrukcija da jedan vod treba poslati da pogubi zarobljenike u školi u Ročeviću, a Pretresno vijeće ne smatra nepodudarnosti dovoljno ozbiljnim da bace sumnju na postojanje ove instrukcije. Pretresno vijeće takođe napominje da je Mitar Lazarević potkrepio taj iskaz.¹⁸⁶¹ Suština tog iskaza je dalje potkrijepljena činjenicom da su vojnici iz 2. bataljona zapravo bili upućeni u školu u Ročeviću i da su zarobljenici koji su tamo bili pogubljeni.¹⁸⁶² Pretresno vijeće takođe napominje da je analogan postupak korišten kako bi se obezbijedila pomoć 1. bataljona za čuvanje zarobljenika u školi u Kuli. Prvi telegram poslat je iz Komande Zvorničke brigade, nakon čega je **Nikolić** uputio i telefonski poziv.¹⁸⁶³ Iako dokazi ne ukazuju na to da je ubijanje pomenuto bilo u telegramu bilo u telefonskom pozivu, Pretresno vijeće smatra da sličnost tog procesa pruža određenu dodatnu potkrepu Aćimovićevom iskazu.

510. Aćimović je oko 14:30 sati primio telefonski poziv od **Nikolića**, koji mu je rekao da je to naređenje "odozgo" i da se mora izvršiti.¹⁸⁶⁴ **Nikolić** ga je ponovo pozvao oko 07:00 ili 08:00 sati

¹⁸⁵⁸ Mitar Lazarević, T. 13405 (26. juni 2007. godine).

¹⁸⁵⁹ Nikolićev završni podnesak, par. 920–943, gdje se upućuje, između ostalog, na iskaz Dragana Stevanovića, komandira jedinice veze 2. bataljona, da "[š]ifre nisu korištene" u Komandi 2. bataljona. Dragan Stevanović, T. 32856 (1. april 2009. godine).

¹⁸⁶⁰ V. takođe Mitar Lazarević, T. 13373–13376 (27. juni 2007. godine) (gdje je izjavio da je telegram bio šifrovan i da su ga vjerovatno dešifrovali vezisti 2. bataljona, uključujući Milisava Cvijetinovića, i da je Milan Radić, komandir 3. čete 2. bataljona, znao za to, kao i da su svi oni koji su bili prisutni u Komandi 2. bataljona pročitali telegram); Milisav Cvijetinović, T. 25835–25838, 25855, 25891 (17. septembar 2008. godine) (gdje je izjavio da ni on ni bilo koji drugi vezista nisu bili sposobni ili stručni da šifruju ili dešifruju telegrame, i da njemu nije poznat nikakav telegram u kom se tražilo da vojnici učestvuju u pogubljenjima); Milan Radić, dokazni predmet 3D00477, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (6. april 2008. godine), str. 2 (gdje se navodi da je on 15. jula bio na terenu i da nije imao nikakvu komunikaciju sa 2. bataljonom); Petko Tomić, T. 26181 (24. septembar 2008. godine); Petko Tomić, dokazni predmet 3D00478, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (6. april 2008. godine), str. 2 (Radićev zamjenik, koji je izjavio da nikada nije rekao Radiću za postojanje takvog telegrama i rekao da nije prisustvovao nikakvom sastanku komandira četa u Komandi 2. bataljona tokom kog je razgovarano o takvom telegramu, niti je on ikada bio obaviješten o tom telegramu); Dragan Jović, T. 18086 (21. novembar 2007. godine) (Aćimovićev vozač, koji je izjavio da nikada nije čuo za postojanje bilo kakvog telegrama); Dragan Stevanović, T. 32848–32849 (1. april 2009. godine) (gdje je izjavio da nikada nije čuo za neki telegram kojim se naređuje 2. bataljonu da stavi na raspolaganje vojnike koji će učestvovati u pogubljenju zatočenika).

¹⁸⁶¹ Mitar Lazarević, T. 13399, 13421 (djelimično zatvorena sjednica) (27. juni 2007. godine) .T. 13373–13374 (27. juni 2007. godine) (gdje je izjavio da je telegram bio šifrovan i da su ga vjerovatno dešifrovali vezisti 2. bataljona, uključujući Milisava Cvijetinovića, i da je Milan Radić, komandir 3. čete 2. bataljona, znao za to, i da su svi oni koji su bili prisutni u Komandi 2. bataljona pročitali telegram).

¹⁸⁶² V. dolje, par. 517, 519–520.

¹⁸⁶³ V. dolje, par. 527.

¹⁸⁶⁴ Srećko Aćimović, T. 12949–12951 (20. juni 2007. godine); Mitar Lazarević, T. 13377–13378, 13387–13388, 13392 (27. juni 2007. godine) (gdje je rekao da Aćimović nije uopšte pomenuo **Nikolića**, ali da je, nakon što je poslat uzvratni telegram, čuo

kako bi ustanovio da li je Aćimović izvršio to naređenje.¹⁸⁶⁵ Aćimović je rekao **Nikoliću** da neće uputiti nikoga da pogubi zarobljenike.¹⁸⁶⁶ **Nikolić** je bio ljut i naredio je Aćimoviću da se sastane sa njim u školi kasnije tog jutra.¹⁸⁶⁷

511. Negdje oko 09:00 ili 10:00 sati 15. jula, Aćimović se odvezao do škole u Ročeviću, gdje je vidio najmanje desetak leševa koji su ležali na zemlji.¹⁸⁶⁸ **Nikolić** nije bio prisutan, ali se Aćimović sastao s **Popovićem** ispred škole.¹⁸⁶⁹ **Popović** je vikao na Aćimovića, pitajući ga zašto nije doveo ljude kako mu je naređeno.¹⁸⁷⁰ **Popović** je prijetio Aćimoviću da će biti smatran odgovornim za nepoštovanje naređenja.¹⁸⁷¹ **Popović** je Aćimovića takođe pitao za pogodne lokacije za pogubljenja i vršio na njega pritisak da zatraži od vojnika u školskom dvorištu da pronađu dobrovoljce koji su spremni učestvovati u pogubljenju.¹⁸⁷² Aćimović se obratio Draganu Joviću, pripadniku 2. bataljona koji je bio u školi u Ročeviću, i rekao mu da se raspita da li izvjesni “Drašković”, čiji je brat ubijen u ratu, želi da učestvuje u pogubljenju zatočenika u školi u Ročeviću.¹⁸⁷³ Aćimović je izjavio sljedeće: “To mora, to je naređenje takvo. Naređenje se mora izvršiti”.¹⁸⁷⁴ Uzimajući u obzir ovaj iskaz, zajedno s iskazima drugih prisutnih svjedoka, a naročito potkrepu u vezi s **Popovićevim** prisustvom, te kasnije radnje Aćimovića i drugih, kako je utvrđeno, Pretresno vijeće se uvjerilo da je Aćimovićev opis tog susreta s **Popovićem** pouzdan.

512. Tokom svog sastanka s Aćimovićem, **Popović** je nazvao kasarnu u preduzeću "Standard", tražeći da u Ročević budu poslani kamioni.¹⁸⁷⁵ **Popović** je takođe zatražio da se hitno pošalju ili

Aćimovića kako psuje i svađa se preko telefona s nekom nepoznatom osobom). Imajući u vidu ovu potkrepu Aćimovićevog iskaza, Pretresno vijeće prihvata Aćimovićev iskaz po tom pitanju.

¹⁸⁶⁵ Srećko Aćimović, T. 12951 (20. juni 2007. godine).

¹⁸⁶⁶ Srećko Aćimović, T. 12951–12952 (20. juni 2007. godine).

¹⁸⁶⁷ *Ibid.*, T. 12952–12953, 12956 (20. juni 2007. godine).

¹⁸⁶⁸ *Ibid.*, T. 12957–12958 (20. juni 2007. godine); Mitar Lazarević, T. 13367, 13379 (26. juni 2007. godine) (gdje je izjavio da je Aćimović otišao u školu u Ročeviću sam, da obavijesti one u školi da on neće poslati nijednog čovjeka da učestvuje u pogubljenjima, kao i da mu je Aćimović rekao da su 14. jula zarobljenici ubijeni u školi); Dragan Jović, T. 18049–18050 (21. novembar 2007. godine) (gdje je rekao da je čuo da je 14. jula kod škole u Ročeviću bilo leševa).

¹⁸⁶⁹ Srećko Aćimović, T. 12957–12958 (20. juni 2007. godine); Dragan Jović, T. 18055–18056 (21. novembar 2007. godine) (gdje je izjavio da je u školi u Ročeviću vidio Aćimovića kako razgovara s jednim “krupnim” čovjekom izbrijanog, okruglog lica koji je nosio uniformu bez oznaka čina i nije nosio nikakvo oružje ni šapku. Jović ga nije prepoznao kao pripadnika Zvorničke brigade).

¹⁸⁷⁰ *Ibid.*, T. 12958–12959, 12964–12965 (djelimično zatvorena sjednica) (20. juni 2007. godine).

¹⁸⁷¹ *Ibid.*

¹⁸⁷² *Ibid.*, T. 12959–12961, 12964–12966 (djelimično zatvorena sjednica) (20. juni 2007. godine), T. 13117 (djelimično zatvorena sjednica) (22. juni 2007. godine) (gdje je izjavio da ga je, kada je rekao **Popoviću** da neće obezbijediti ljude niti učestvovati u pogubljenju zarobljenika, **Popović** opsovao i rekao “Da li ti znaš šta se je dešavalo sa Srbima u Kravici i ostalim srpskim selima koja su bila popaljena i koja su se nalazila oko Srebrenice?”).

¹⁸⁷³ Dragan Jović, T. 18056–18057 (21. novembar 2007. godine).

¹⁸⁷⁴ *Ibid.*, T. 18057 18081 (21. novembar 2007. godine) (gdje je izjavio da je “Drašković” odbio da učestvuje u pogubljenju zarobljenika); svjedok PW-174, T. 32701, 32706 (djelimično zatvorena sjednica), 32716–32717 (djelimično zatvorena sjednica), 32760 (djelimično zatvorena sjednica) (23. mart 2009. godine) (gdje je izjavio da je kod škole vidio Vukašina Draškovića kako ide u pravcu mjesta pogubljenja, iako svjedok PW-174 nije znao da li je on pucao na zarobljenike). Suprotno Jovićevom svjedočenju, Aćimović je u svom svjedočenju rekao da nije regrutovao dobrovoljce za učešće u pogubljenjima. Srećko Aćimović, T. 13121 (djelimično zatvorena sjednica) (22. juni 2007. godine). Pretresno vijeće se uvjerilo da je to jedan od slučajeva u kojima je Aćimović umanjivao svoju ulogu u događajima i stoga prihvata Jovićev iskaz u vezi s tim pitanjem.

¹⁸⁷⁵ Srećko Aćimović, T. 12965–12966 (djelimično zatvorena sjednica) (20. juni 2007. godine).

Trbić ili Jasikovac.¹⁸⁷⁶ Negdje oko 11:00 sati ili oko podneva, Jasikovac je obišao školu u Ročeviću gdje je dao naređenja pripadnicima Vojne policije Zvorničke brigade.¹⁸⁷⁷

513. **Popović** je bio ljut kada je stigao samo jedan kamion i rekao je da će zarobljenike sve morati pobiti blizu škole.¹⁸⁷⁸ **Popović** je pokušao da nabavi dodatne kamione angažovanjem civilnih vozača.¹⁸⁷⁹ Aćimović je u svom svjedočenju rekao da namjerno nije kontaktirao nijednog vozača.¹⁸⁸⁰ Međutim, Dragan Jović i Veljko Ivanović, jedan drugi pripadnik 2. bataljona, u svojim su svjedočenjima rekli da im je Aćimović naredio da zarobljenike prevezu na mjesto pogubljenja blizu Kozluka.¹⁸⁸¹ Pretresno vijeće, imajući u vidu da je Aćimović imao motiv da u svom svjedočenju umanju vlastitu odgovornost, prihvata iskaze Jovića i Ivanovića u vezi s tim pitanjem.

514. U jednom trenutku, u kancelariju je došao jedan vojnik i rekao da se neko dobrovoljno javio da učestuje u pogubljenju.¹⁸⁸² Taj dobrovoljac nije bio pripadnik Zvorničke brigade, a **Popović** mu je rekao da ode napolje i potraži druge dobrovoljce.¹⁸⁸³ Aćimović je otišao iz škole rano popodne, ostavljajući tamo tri vojnika iz 2. bataljona.¹⁸⁸⁴

515. Neki drugi vojnici iz Zvorničke brigade takođe su bili prisutni u školi u Ročeviću.¹⁸⁸⁵ Pripadnici Vojne policije Zvorničke brigade, postupajući po naređenjima svog komandanta

¹⁸⁷⁶ Srećko Aćimović, T. 12986–12987 (21. juni 2007. godine) (gdje je izjavio da je **Popović** zatražio “jednog od one dvojice koji su bili, ili koji se nalaze u Petkovicima ili Orahovcu” i da je, poslije tog događaja, Milorad Trbić rekao Aćimoviću da je **Popović** vjerovatno mislio ili na Trbića ili na Jasikovca). Imajući u vidu ovaj iskaz, a takođe imajući u vidu da je Jasikovac kasnije stigao u školu u Ročeviću, Pretresno vijeće zaključuje da je **Popović** tražio Trbića ili Jasikovca.

¹⁸⁷⁷ Svjedok PW-142, T. 6463 (djelimično zatvorena sjednica) (29. januar 2007. godine); Dragoje Ivanović, T. 14553–14555 (30. avgust 2007. godine) (gdje je izjavio da je Jasikovac ušao u školu na oko 20 minuta i da su se, kada je on izašao, oni vratili u kasarnu u preduzeću "Standard", i da on u školi nije vidio nijednog drugog pripadnika Zvorničke brigade, iako je tamo vidio vojnike VRS-a); dokazni predmet P00296, Putni radni list za opel rekord P-4528, str. 4 (gdje je zabilježeno da je automobil Zvorničke brigade 14. jula putovao, između ostalog, u Ročević).

¹⁸⁷⁸ Srećko Aćimović, T. 12968–12969 (djelimično zatvorena sjednica) (20. juni 2007. godine). V. takođe dolje, par. 1282, gdje se vidi da je u 10:00 sati 15. jula presretnut **Bearin** razgovor kada je pokušavao da angažuje 15–30 ljudi i rekao sljedeće: “Ja ne znam šta da radim, Krle, najozbiljnije ti kažem. Ima još 3.500 'paketa' koje moram da razdijelim, a nemam rješenja.”

¹⁸⁷⁹ Srećko Aćimović, T. 12967–12970 (djelimično zatvorena sjednica) (20. juni 2007. godine).

¹⁸⁸⁰ *Ibid.*, T. 12969–12970 (djelimično zatvorena sjednica) (20. juni 2007. godine); T. 13105 (22. juni 2007. godine).

¹⁸⁸¹ Dragan Jović, T. 18058–18059 (21. novembar 2007. godine); Veljko Ivanović, T. 18174, 18177–18178 (26. novembar 2007. godine) (gdje je izjavio da je Aćimović rekao da ne želi voziti zarobljenike na mjesto pogubljenja, ali je Aćimović slegao ramenima i rekao mu da se to “mora odraditi”. Ivanović je ponovo odbio, govoreći Aćimoviću da bi vožnja na teren značila polukružno okretanje u njegovom selu, ali je Aćimović rekao: “Ovo mora da odradite [...] A ja ovo ne mogu gledat”). U oštroj suprotnosti sa svjedočenjem i Jovića i Ivanovića, Aćimović je nepokolebljivo negirao da je izdao bilo kakva naređenja svojim ljudima da učestvuju u pogubljenju i izjavio da je **Popović** bio taj koji je izdao ta naređenja. Srećko Aćimović, T. 12957, 12968–12969 (djelimično zatvorena sjednica) (20. juni 2007. godine).

¹⁸⁸² Srećko Aćimović, T. 12971 (djelimično zatvorena sjednica) (20. juni 2007. godine).

¹⁸⁸³ Srećko Aćimović, T. 12971–12972 (djelimično zatvorena sjednica) (20. juni 2007. godine), T. 13118 (djelimično zatvorena sjednica) (22. juni 2007. godine) (gdje je izjavio da nikada ranije nije vidio tu osobu i opisao dobrovoljca kao osobu staru 17 – 18 godina, odjevenu u civilnu odjeću).

¹⁸⁸⁴ *Ibid.*, T. 12988–12989 (21. juni 2007. godine), T. 13109–13110 (djelimično zatvorena sjednica) (22. juni 2007. godine) (gdje je na djelimično zatvorenoj sjednici izjavio da su ti ljudi bili Veljko Ivanović, Dragan Jović i Đoko Nikolić).

¹⁸⁸⁵ Svjedok PW-142, T. 6461–6462, 6487–6488 (29. januar 2007. godine) (gdje je izjavio da su ti uniformisani muškarci bili pripadnici Zvorničke brigade iz okoline, ali nije mogao potvrditi kojoj su jedinici oni pripadali); svjedok PW-143, T. 6545 (30. januar 2007. godine).

Jasikovca, čuvali su zarobljenike¹⁸⁸⁶ i postavili kontrolni punkt odmah ispred škole kako bi civilima onemogućili pristup.¹⁸⁸⁷ U jednom trenutku toga dana, pored kontrolnog punkta su prošla dva vozila u kojima su bili oficiri za bezbjednost Zvorničke brigade.¹⁸⁸⁸

516. Ispred škole se vidjelo nekoliko mrtvih tijela.¹⁸⁸⁹ U jednom trenutku pokraj škole se okupila masa ljutih civila, bosanskih Srba.¹⁸⁹⁰ Kasnije istog dana, pripadnici Vojne policije Zvorničke brigade ukrkali su u kamione zarobljenike zatočene u školi u Ročeviću i prevezli ih do jedne šljunkare blizu Kozluka, zajedno s mrtvim tijelima.¹⁸⁹¹

(ii) Ubijanje – Kozluk (15. juli)

517. Dana 15. jula 1995. godine, Veljko Ivanović, pripadnik 2. bataljona Zvorničke brigade, bio je stacioniran u Karakaju kada je primio naređenje da donese tri sanduka municije za automatske puške do škole u Ročeviću.¹⁸⁹² Ivanović je to naređenje primio od čovjeka po imenu Pantić.¹⁸⁹³ Ivanović je isporučio municiju Aćimoviću kod škole.¹⁸⁹⁴ Kasnije toga dana, Dragan Jović, drugi pripadnik 2. bataljona, bio je u školi u Ročeviću kada je od Aćimovića saznao da će zarobljenike

¹⁸⁸⁶ Svjedok PW-142, T. 6460 (djelimično zatvorena sjednica), 6461 (29. januar 2007. godine); svjedok PW-143, T. 6542–6543, 6545 (30. januar 2007. godine) (gdje je izjavio da su vojnici VRS-a pripadali jednom od bataljona Zvorničke brigade, uz napomenu: “To je bilo moje mišljenje. Nisam ni pomišljao da su neki vojnici iz drugih brigada tu”).

¹⁸⁸⁷ Svjedok PW-165, T. 9905, 9909–9913, 9919–9921 (3. april 2007. godine), T. 9988, 10002 (4. april 2007. godine); dokazni predmet P02494, Mapa Ročevića; dokazni predmet PIC00083, Mapa P02494 s oznakama koje je unio svjedok; dokazni predmet 3DIC00085, Mapa škole u Ročeviću, s oznakama koje je unio svjedok; svjedok PW-142, T. 6461 (29. januar 2007. godine); svjedok PW-143, T. 6542–6543, 6545 (30. januar 2007. godine). Svjedok PW-165 je u svom svjedočenju rekao da je to naređenje primio 11. jula. Svjedok PW-165, T. 9913, 9916 (3. april 2007. godine). Međutim, na osnovu iskaza svjedoka PW-142 i PW-143 da su oni dobili taj zadatak dan nakon što su stacionirani u školi u Grbavcima, zajedno s Pregledom angažovanja ljudstva Vojne policije Zvorničke brigade o kojem će dolje detaljnije biti riječi, Pretresno vijeće zaključuje da je svjedok PW-165 pogriješio u pogledu datuma i da je zapravo 15. jula bio prisutan u školi u Ročeviću s drugim muškarcima. V. svjedok PW-142, T. 6460–6461, 6478 (29. januar 2007. godine); svjedok PW-143, T. 6542–6543, 6550 (30. januar 2007. godine). Tužilaštvo tvrdi da je Pregled angažovanja ljudstva Vojne policije Zvorničke brigade za juli 1995. godine izmijenjen kako bi se promijenila lokacija šest oficira sa “R” na “T”. Stevo Kostić, T. 26053 (22. septembar 2008. godine); dokazni predmet P00354, Pregled angažovanja ljudstva Vojne policije Zvorničke brigade, juli 1995. godine. Stevo Kostić, četni evidentičar Vojne policije Zvorničke brigade, u svom svjedočenju je rekao da je on bio odgovoran za vođenje evidencije angažovanja i da, iako je on unio neke izmjene u evidenciju, to nije učinjeno s namjerom da se prikriju informacije. Pored toga, on je u svom svjedočenju rekao da se slovo “R” ne pojavljuje na tom dokaznom predmetu na njegovom spisku skraćenica. Stevo Kostić, T. 25982, 26015–26016 (22. septembar 2008. godine), T. 26070 (23. septembar 2008. godine). Kostić je u svom svjedočenju takođe rekao da je slovo “T” uglavnom korišteno za označavanje da se neki vojnik nalazi na terenu. *Ibid.*, T. 26025, 26043 (22. septembar 2008. godine). Pretresno vijeće smatra da nema potrebe da rješava po ovom pitanju - bez obzira na to da li je Pregled angažovanja ljudstva mijenjan; u svakom slučaju, dokazi ukazuju na to da su vojni policajci Zvorničke brigade bili na terenu.

¹⁸⁸⁸ Svjedok PW-165, T. 9923 (3. april 2007. godine), T. 9961 (4. april 2007. godine). U Putnom radnom listu, izdatom Miloradu Birčakoviću, zabilježeno je pet putovanja u Ročević 15. jula. Dokazni predmet P00296, Putni radni list za opel rekord, P-4528, str. 4. V. takođe dolje, par. 1370.

¹⁸⁸⁹ Svjedok PW-142, T. 6461–6462, 6487 (29. januar 2007. godine).

¹⁸⁹⁰ *Ibid.*, T. 6461, 6467–6468 (29. januar 2007. godine) (gdje je izjavio da je mislio da se civili žele svetiti zarobljenicima u školi zbog toga što je čuo nekoga kako viče: “Pustite me da dođem da ja ubijem!”); svjedok PW-165, T. 9911–9912 (3. april 2007. godine) (gdje je izjavio da je u školi bila jedna grupa od 20–30 ljutih civila, bosanskih Srba).

¹⁸⁹¹ Svjedok PW-142, T. 6461–6462, 6464 (29. januar 2007. godine).

¹⁸⁹² Veljko Ivanović, T. 18176–18179 (26. novembar 2007. godine).

¹⁸⁹³ *Ibid.*, T. 18176–18177 (26. novembar 2007. godine). Pantić je bio načelnik za transport u kasarni u preduzeću “Standard”. *Ibid.*, T. 18178 (26. novembar 2007. godine).

¹⁸⁹⁴ Veljko Ivanović, T. 18177 (26. novembar 2007. godine).

koji su tamo držani pogubiti.¹⁸⁹⁵ Jović i Veljko Ivanović prevezli su zarobljenike do mjesta pogubljenja poslije podne.¹⁸⁹⁶

518. Zarobljenici su ukrcani u kamione koji su stigli iz 2. bataljona, u čijoj su pratnji bila dva do četiri vojna policajca koji su pomagali u stražarenju kod škole.¹⁸⁹⁷ Jović i Ivanović su učestvovali u prevozu tri–četiri kamiona punih zarobljenika, pri čemu je korišten kamion 2. bataljona.¹⁸⁹⁸ Zarobljenicima su stavili poveze na oči i vezali im ruke.¹⁸⁹⁹ Ivanović je izjavio:

Oni su bili polumrtvi, iscrpljeni, nema vode, nema hljeba. Niko nije pitao za život ni molio. Niko. To me brine. Niko nije rekao 'Ostavite me živa'.¹⁹⁰⁰

519. Vojni policajci su iskricali zarobljenike kod šljunkare u Kozluku.¹⁹⁰¹ Grupa bosanskih Srba - od kojih je najmanje jedan bio pripadnik Vojne policije Zvorničke brigade - pobila je zarobljenike iz vatrenog oružja.¹⁹⁰² Ivanović je ta pogubljenja opisao kao neorganizovana i konfuzna i u jednom času se zapitao da li će strijelci završiti pogađajući jedan drugog.¹⁹⁰³ Neki od ranjenih pali su u Drinu i držali su se za rastinje dok je na njih pucano.¹⁹⁰⁴ Ranjenike koji su pokušavali pobjeći hvatali su i tukli.¹⁹⁰⁵ Među zarobljenicima je bio i jedan dječak od 12–14 godina, za koga je rečeno

¹⁸⁹⁵ Dragan Jović, T. 18048, 18051, 18056–18057 (21. novembar 2007. godine).

¹⁸⁹⁶ *Ibid.*, T. 18063 (21. novembar 2007. godine (gdje je izjavio da je prevezio zatočenike od 14:00–15:00 do 18:00–19:00 sati); Veljko Ivanović, T. 18179 (26. novembar 2007. godine) (gdje je rekao da je u školu u Ročeviću stigao oko 11:00 sati, dok je prevoz na mjesto pogubljenja je počeo nešto poslije toga, a završen je u 14:30–15:00 sati); svjedok PW-142, T. 6461–6462, 6464–6465 (29. januar 2007. godine) (gdje je izjavio da je u školu u Ročeviću stigao oko 11:00 sati i da je prevoz na mjesto pogubljenja započeo nešto poslije toga, a završen je do noći).

¹⁸⁹⁷ Dragan Jović, T. 18059–18060, 18083 (21. novembar 2007. godine) (gdje je izjavio da nije znao kojoj su jedinici pripadali ti vojni policajci). I pripadnici Vojne policije Bratunačke brigade i pripadnici Vojne policije Zvorničke brigade viđeni su kod škole u Ročeviću toga dana. V. gore, par. 505, 512, 515.

¹⁸⁹⁸ Dragan Jović, T. 18061–18062 (21. novembar 2007. godine) (gdje je izjavio da je dva ili tri puta kamionom, na koji je moglo stati približno 10 zatočenika, prevezao zatočenike od Ročevića do Kozluka; Veljko Ivanović, T. 18191 (djelimično zatvorena sjednica) (26. novembar 2007. godine). Upor. Srećko Aćimović, T. 12930–12931 (20. juni 2007. godine); T. 13110, 13118–13119 (djelimično zatvorena sjednica) (22. juni 2007. godine) (gdje je negirao da su određeni pripadnici njegovog bataljona koje je Veljko Ivanović imenovao kao učesnike u prevozu zarobljenika to i činili, ali je potvrdio da su, kada je on napustio školu u Ročeviću, Veljko Ivanović, Dragan Jović i Đoko Nikolić ostali i da on pretpostavlja da su oni učestvovali u prevozu zarobljenika).

¹⁸⁹⁹ Veljko Ivanović, T. 18182 (djelimično zatvorena sjednica) (26. novembar 2007. godine).

¹⁹⁰⁰ *Ibid.*, T. 18218 (djelimično zatvorena sjednica) (26. novembar 2007. godine).

¹⁹⁰¹ Dragan Jović, T. 18059–18060 (21. novembar 2007. godine).

¹⁹⁰² Veljko Ivanović, T. 18189–18192, 18195, 18222 (djelimično zatvorena sjednica) (26. novembar 2007. godine); Dragan Jović, T. 18060 (21. novembar 2007. godine); svjedok PW-174, T. 32701–32702, 32707–32713 (djelimično zatvorena sjednica), 32720, 32758 (djelimično zatvorena sjednica), 32762 (djelimično zatvorena sjednica) (23. mart 2009. godine) (gdje je izjavio da je bio prisutan na mjestu pogubljenja dok je vršeno ubijanje, i da je na toj lokaciji vidio 15–20 vojnih policajaca, od kojih je jednog prepoznao kao vojnog policajca Zvorničke brigade s nadimkom “Cigo”. “Cigo” je imao pušku, ali ga svjedok PW-174 nije vidio da puca iz nje. Svjedok PW-174 opisao je “Cigu” kao visokog, tamnoputog i mršavog, i izjavio je da “Cigo nije bio u Srećinom bataljonu nego u Zvorničkoj brigadi”. Svjedok PW-174 je izjavio da se sa Cigom upoznao dvije ili tri godine poslije jula 1995. i da ga sada dobro poznaje. Svjedok PW-174 je takođe izjavio da mu je Dragan Jović dao pušku i rekao: “Zašto si došao tu? Zašto me doveo tu nego da, što stojim tu?”, na šta je svjedok PW-174 reagovao tako što je pucao iz puške u jamu kojoj su bili zarobljenici). Pretresno vijeće se na osnovu iskaza svjedoka PW-174 uvjerilo da je u pogubljenjima u Kozluku učestvovao najmanje jedan pripadnik Vojne policije Zvorničke brigade. V. takođe Milorad Birčaković, T. 11049 (7. maj 2007. godine); svjedok PW-142, T. 6489–6490 (29. januar 2007. godine).

¹⁹⁰³ Veljko Ivanović, T. 18189–18191 (djelimično zatvorena sjednica), 18222 (djelimično zatvorena sjednica) (26. novembar 2007. godine).

¹⁹⁰⁴ *Ibid.*, T. 18224 (djelimično zatvorena sjednica) (26. novembar 2007. godine).

¹⁹⁰⁵ *Ibid.*, T. 18189 (djelimično zatvorena sjednica) (26. novembar 2007. godine).

sljedeće: “Molio je da ga ostavimo živog.”¹⁹⁰⁶ Isprva nijedan od ljudi nije htio da puca na tog dječaka, ali je na kraju pronađen egzekutor i taj dječak je ubijen.¹⁹⁰⁷

520. Nešto poslije toga, Jović je prevezao vojnike i još zarobljenika od škole u Ročeviću do šljunkare, i primijetio je da, pored pripadnika vojne policije, ima više vojnika nego ranije.¹⁹⁰⁸

(iii) Pokopavanje (16. juli)

521. Ujutro 16. jula Dragan Jokić, dežurni oficir i načelnik inženjerije Zvorničke brigade, naredio je Damjanu Lazareviću, komandiru 2. voda Inženjerijske čete Zvorničke brigade, da ode u Kozluk da pokopa tijela.¹⁹⁰⁹ Istog jutra Jokić je takođe naredio drugoj dvojici pripadnika Inženjerijske čete Zvorničke brigade, Milošu Mitroviću i Nikoli Rikanoviću, da otputuju u Kozluk s rovokopačem.¹⁹¹⁰ Na mjestu pogubljenja bile su jame pune tijela i slomljenog stakla iz obližnje fabrike stakla.¹⁹¹¹ Kada su stigli Mitrović i Rikanović, Lazarević im je pokazao tijela i rekao im da ih zatrpaju koristeći jedan skip, za koji se, međutim, ispostavilo da je premalen za taj zadatak.¹⁹¹² Kasnije je civil po imenu Rade Bošković stigao s utovarivačem ULT-220 a Lazarević ga je uputio da zatrpa tijela.¹⁹¹³

522. Pretresno vijeće prima k znanju znatnu umiješanost elemenata Zvorničke brigade u događaje u školi u Ročeviću i Kozluku. Dok su bosanski Muslimani bili zatočeni u školi u Ročeviću, Aćimović je bio prisutan s pripadnicima 2. bataljona,¹⁹¹⁴ a Jasikovac je bio prisutan s pripadnicima

¹⁹⁰⁶ Veljko Ivanović, T. 18190 (djelimično zatvorena sjednica) (26. novembar 2007. godine).

¹⁹⁰⁷ *Ibid.*; dokazni predmet P04494 (povjerljivo), str. 176 (gdje je zabilježeno da su u grobnici u Kozluku 1995. godine pronađeni posmrtni ostaci jednog četrnaestogodišnjaka).

¹⁹⁰⁸ Dragan Jović, T. 18060–18062, 18065–18066 (21. novembar 2007. godine) (gdje je izjavio da nije ni znao ni prepoznao te vojnike i da nije znao da li su oni bili iz 2. bataljona).

¹⁹⁰⁹ Damjan Lazarević, T. 14436, 14431, 14435–14436, 14454–14455 (29. avgust 2007. godine) (gdje je izjavio da je to naređenje prenio ili Slavko Bogičević, zamjenik komandira Inženjerijske čete Zvorničke brigade ili Vojkan Šekonjić, četni starješina); Jean-René Ruez, T. 1507–1508 (12. septembar 2006. godine) (gdje je izjavio da jedan snimak iz vazduha ukazuje na to da je masovna grobnica u Kozluku iskopana između 5. i 17. jula 1995. godine); dokazni predmet P02103, Dokumenti predloženi s izjavom svjedoka Jeana-Renéa Rueza, str. 192; dokazni predmet P00649, Sažetak forenzičkih dokaza – stratišta i masovne grobnice, 16. maj 2000. godine, Dodatak A, str. 48; Dean Manning, T. 18933–18934, 18976 (10. decembar 2007. godine); dokazni predmet P01761, Snimak Kozluka iz vazduha, 5. i 17. juli 1995. godine; dokazni predmet P01763, Snimak Kozluka iz vazduha, 7. i 27. septembar 1995. godine.

¹⁹¹⁰ Miloš Mitrović, dokazni predmet P02259, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, BT. 5603, 5612 (3. decembar 2003. godine); dokazni predmet P00295, Putni radni list vozila Zvorničke brigade za juli 1995. godine, str. 489–490 (iz kojeg se vidi da je rovokopač marke "Torpedo" iskopavao rove u Kozluku osam sati 16. jula. Mitrović je prepoznao taj rovokopač "Torpedo" kao skip koji je odvezao u Kozluk); Damjan Lazarević, T. 14435, 14454–14455 (29. avgust 2007. godine).

¹⁹¹¹ Damjan Lazarević, T. 14455–14457 (29. avgust 2007. godine) (gdje je izjavio da su se tijela nalazila blizu Drine gdje je iskopavan šljunkar za građevinsku industriju i odlagano slomljeno staklo iz fabrike za flaširanje mineralne vode "Vitinka"); dokazni predmet P00665, Izvještaj Richarda Wrighta u vezi s Kozlukom iz 1999. godine, 2. februar 2000. godine, str. 4 (gdje se navodi da se ekshumacija koju je on vršio dešavala na prostoru deponije otpadaka i vađenja šljunka duž rijeke Drine).

¹⁹¹² Miloš Mitrović, dokazni predmet P02259, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 5604–5609 (3. decembar 2003. godine); Damjan Lazarević, T. 14456–14457 (29. avgust 2007. godine), T. 14522 (30. avgust 2007. godine).

¹⁹¹³ Miloš Mitrović, dokazni predmet P02259, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 5606–5607, 5609–5610 (3. decembar 2003. godine), T. 5630–5631 (4. decembar 2003. godine); Damjan Lazarević, T. 14458–14459 (29. avgust 2007. godine), T. 14522 (30. avgust 2007. godine).

¹⁹¹⁴ Srećko Aćimović, Dragan Jović i Veljko Ivanović su u svom svjedočenju rekli da su bili prisutni. Gore, par. 511, 517.

Vojne policije Zvorničke brigade.¹⁹¹⁵ Obojica su izdavala naređenja svojim potčinjenima.¹⁹¹⁶ Pripadnici 2. bataljona su prevezli zarobljenike iz škole na mjesto pogubljenja.¹⁹¹⁷ U pogubljenjima je učestvovao najmanje jedan pripadnik Vojne policije Zvorničke brigade,¹⁹¹⁸ a pripadnici Inženjerske čete Zvorničke brigade zakopavali su tijela.¹⁹¹⁹

(iv) Forenzički dokazi

523. Ekshumacija iz jedne primarne prekopavane masovne grobnice izvršena je u Kozluku 1999. godine.¹⁹²⁰ Sva tijela su bila odjevena u civilnu odjeću, za koju se moglo utvrditi da pripada osobama muškog pola, a za najmanje 237 osoba je zaključeno da su umrle od povreda iz vatrenog oružja.¹⁹²¹ Na toj lokaciji je pronađeno na stotine čahura, a na osnovu forenzičkih dokaza je utvrđeno da su mnoge od žrtava ubijene iz vatrenog oružja na lokaciji grobnice.¹⁹²² Povezi za oči nađeni su na 44 tijela, a ligaturama su i dalje bila vezana 140 tijela.¹⁹²³ Pored toga, forenzički dokazi povezuju šest sekundarnih grobnica na Čančarskom putu s primarnom grobnicom u Kozluku.¹⁹²⁴

524. Među posmrtnim ostacima ekshumiranim iz primarne grobnice u Kozluku i sekundarnih grobnica koje su sa njom povezane, analizom DNK identifikovano je 1.040 tijela osoba koje su prijavljene kao nestale poslije pada Srebrenice.¹⁹²⁵ Uzimajući u obzir sve dokaze, uključujući ovaj forenzički dokaz i procjene očevidaca,¹⁹²⁶ Pretresno vijeće zaključuje da je 15. jula 1995. godine u Kozluku pogubljeno više od 1.000 ljudi.

¹⁹¹⁵ V. gore, par. 512.

¹⁹¹⁶ Jasikovac je naredio svojim ljudima da čuvaju zarobljenike, Aćimović je naredio svojim ljudima da pronađu vozače. Gore, par. 512–513.

¹⁹¹⁷ V. gore, par. 518.

¹⁹¹⁸ V. gore, par. 519.

¹⁹¹⁹ V. gore, par. 521.

¹⁹²⁰ Dokazni predmet P00665, Izvještaj Richarda Wrighta u vezi s Kozlukom iz 1999. godine, 2. februar 2000. godine, str. 3–4.

¹⁹²¹ *Ibid.*, str. 2; dokazni predmet P00575, Aktivnosti MKSJ-a u Bosni i Hercegovini tokom 1999. godine: Izvještaj glavnog patologa, str. 6, 10–12. V. takođe Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, str. 28 Dodatak, činjenice 453 i 454.

¹⁹²² Dokazni predmet P00665, Izvještaj Richarda Wrighta u vezi s Kozlukom iz 1999. godine, 2. februar 2000. godine, str. 11, 13–14; Richard Wright, dokazni predmet P02162, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter, KT. 3687–3688, 3716–3717 (29. maj 2000. godine); Richard Wright, T. 7507–7509 (21. februar 2007. godine).

¹⁹²³ Dokazni predmet P00575, Aktivnosti MKSJ-a u Bosni i Hercegovini tokom 1999. godine: Izvještaj glavnog patologa, str. 7.

¹⁹²⁴ Sekundarne grobnice povezane s Kozlukom su čančarski put 2–5, 7 i 13. Dokazni predmet P04490, Rezime forenzičkog dokaznog materijala Dušana Janca, 13. mart 2009. godine, Dodatak A, str. 36–37. Te veze činili su, između ostalog, polomljeno zeleno staklo od boca, naljepnice fabrike za flaširanje bezalkoholnih pića "Vitinka" u Kozluku i zemlja s komadima donesene ilovače koja je sadržala crvene pločice i klinker. Dokazni predmet P00665, Izvještaj Richarda Wrighta u vezi s Kozlukom iz 1999. godine, 2. februar 2000. godine, str. 14 Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 461.

¹⁹²⁵ Dokazni predmet P04490, Rezime forenzičkog dokaznog materijala Dušana Janca, 13. mart 2009. godine, Dodatak A, str. 36–37; Thomas Parsons, T. 20873 (1. februar 2008. godine) (gdje je izjavio da su informacije o tome da su te osobe nestale poslije pada Srebrenice dostavljene MKNL-u od strane porodica nestalih osoba).

¹⁹²⁶ Svjedok PW-142, T. 6478–6479 (djelimično zatvorena sjednica) (29. januar 2007. godine) (gdje je izjavio da je u školi bilo zatočeno oko 1.000 zarobljenika, uz potvrdu da je teško dati procjenu, ali da on misli da je broj zarobljenika u Ročeviću bio isti kao u Orahovcu, gdje je, prema njegovom shvatanju, bilo zatočeno 1.000 ljudi).

(d) Pilica (14.–17. juli)¹⁹²⁷

525. Pilica je malo selo u opštini Zvornik koje se nalazi otprilike 25 kilometara sjeverno od kasarne u preduzeću "Standard", duž puta Konjević Polje – Zvornik - Bijeljina.¹⁹²⁸ Dom kulture u Pilici nalazi se na tom putu u centru grada.¹⁹²⁹ Da bi se došlo do škole u Kuli u Pilici, mora se skrenuti s puta Konjević Polje – Zvornik - Bijeljina otprilike jedan kilometar južno od Pilice i putovati dva–tri kilometra tim putem pored malih parcela obradivog zemljišta dok se ne dođe do jedne dvospratnice boje breskve, škole u Kuli.¹⁹³⁰ Štab 1. bataljona Zvorničke brigade bio je u Manojlovićima, u selu Lokanj, koje se nalazi između dva i četiri kilometra zapadno od Pilice.¹⁹³¹

526. Krajem 1994. godine, **Pandurević** je izvršio rekviziciju šest hektara zemlje od preduzeća "Agroprom" radi proizvodnje hrane za 1. bataljon.¹⁹³² Taj komad zemljišta postao je poznat kao Vojna ekonomija Branjevo,¹⁹³³ koja se nalazi na otprilike dva do tri kilometra od Pilice, putem kojim se skreće sa puta Konjević Polje-Zvornik-Bijeljina.¹⁹³⁴ U julu 1995. godine Vojna ekonomija Branjevo nalazila se pod vlašću i kontrolom 1. bataljona Zvorničke brigade.¹⁹³⁵

(i) Zatočavanje i ubijanje – škola u Kuli (14.–15. juli)

527. Ujutro 14. jula 1995. godine, Momir Pelemiš, zamjenik komandanta 1. bataljona, saopštio je članovima Komande da se čuo "s nekim iz brigade", koji ga je obavijestio da će grupa od 200 bosanskih Muslimana biti dovedena u školu u Kuli.¹⁹³⁶ Telegramom iz Komande Zvorničke brigade u kasarni u preduzeću "Standard" 1. bataljonu je naređeno da pripremi školu u Kuli za dolazak između 100 i 200 zarobljenika.¹⁹³⁷ Otprilike jedan sat nakon što je taj telegram stigao, **Nikolić** je

¹⁹²⁷ U Optužnici se navodi da je 1.200 muškaraca, bosanskih Muslimana, prevezeno od Bratunca do škole u Kuli, gdje su bili zatočeni. "Preostal[i] ljud[i]" iz te grupe prevezeni su do Vojne ekonomije Branjevo i pogubljeni. Pet stotina muškaraca koji su se predali ili bili zarobljeni iz kolone muškaraca koja se povlačila iz Srebrenice, odnosno bili odvojeni u Potočarima ubijeni su u Domu kulture u Pilici.

¹⁹²⁸ Dokazni predmet P02103, Dokumenti predloženi s izjavom svjedoka Jeana-Renéa Rueza, str. 1.

¹⁹²⁹ Zoran Radosavljević, T. 22118, 22131–22132 (11. juni 2008. godine); dokazni predmet 1DIC00203, Mapa opštine Zvornik, s oznakama koje je unio svjedok; dokazni predmet P01820, Video-snimak Doma kulture u Pilici; Jean René Ruez, T. 1534–1535 (12. septembar 2006. godine).

¹⁹³⁰ Dokazni predmet P02103, Dokumenti predloženi s izjavom svjedoka Jeana-Renéa Rueza, str. 1, 197–208.

¹⁹³¹ Slavko Perić, T. 11369, 11371 (11. maj 2007. godine); Rajko Babić, T. 10214–10215 (18. april 2007. godine); Radivoje Lakić, T. 10264–10265, 10286–10287 (19. april 2007. godine).

¹⁹³² Radivoje Lakić, T. 10265–10268, 10297 (19. april 2007. godine) (gdje je, između ostalog, rekao da je 1. pješadijski bataljon povremeno nazivan Lokanjsko–pilički bataljon).

¹⁹³³ *Ibid.*, T. 10265, 10293–10294 (19. april 2007. godine).

¹⁹³⁴ Dokazni predmet P02103, Dokumenti predloženi s izjavom svjedoka Jeana-Renéa Rueza, str. 1; Ahmo Hasić, T. 1200–1201 (6. septembar 2006. godine) (gdje je izjavio da se Vojna ekonomija Branjevo nalazila na dva i po kilometra od Pilice).

¹⁹³⁵ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica br. 439; Radivoje Lakić, T. 10264–10267 (19. april 2007. godine) (gdje je izjavio da je bio kapetan prve klase 1. bataljona Zvorničke brigade i da je bio zadužen za Radni vod na Vojnoj ekonomiji Branjevo. Komandant njegovog bataljona bio je Milan Stanojević).

¹⁹³⁶ Slavko Perić, T. 11369, 11371, 11375–11376 (11. maj 2007. godine) (citat na str. T. 11375).

¹⁹³⁷ Rajko Babić, T. 10214–10217, 10241 (18. april 2007. godine) (gdje je izjavio da je pregledao telegram i da je, kada se vratio u Komandu bataljona 16. jula, provjerio dnevnik i utvrdio da stranica dnevnika koja je sadržala "naredbu"—po svemu sudeći, prvobitno naređenje za pripremu škole—nedostaje. Niko nije htio reći Babiću kako, odnosno zašto ta stranica nedostaje); Slavko Perić, T. 11375–11378 (11. maj 2007. godine) (gdje je izjavio da je znao za telegram u tom smislu); Dokazni predmet 3D00131, Dnevnik dežurnog oficira Zvorničke brigade, od 13. do 15. jula 1995. godine, str. 7-15 (koji ne sadrži

nazvao Slavka Perića, pomoćnika komandanta za obavještajno-bezbjednosne poslove u 1. bataljonu, i rekao mu “nešto slično tome što se sadržavalo u telegramu” i da Perić treba otići u školu u Kuli kako bi obezbijedio da ne bude problema s lokalnim stanovništvom.¹⁹³⁸ Sat-dva poslije prijema tog naređenja, oko 10 do 15 pripadnika 1. bataljona obezbjeđivalo je školu u Kuli u okviru priprema za dolazak zarobljenika.¹⁹³⁹

528. Poslije podne 14. jula, nakon što su pripadnici 1. bataljona stigli u školu u Kuli, grupe zarobljenika, bosanskih Muslimana, počele su stizati u autobusima i kamionima pod stražom pripadnika snaga bosanskih Srba koji nisu bili iz 1. bataljona.¹⁹⁴⁰ Zajedno s tim ljudima, pripadnici 1. bataljona preuzeli su stražarske dužnosti u školi.¹⁹⁴¹

529. Zarobljenici su smješteni u fiskukturnu salu i učionice, a neki su ostali u autobusima koji su bili parkirani ispred škole.¹⁹⁴² Uslovi su bilo veoma teški zbog prenatrpanosti.¹⁹⁴³ Hrane i vode bilo je malo, a nikome nije ukazivana nikakva medicinska pomoć.¹⁹⁴⁴ Zarobljenici su batinani kada bi

nikakve informacije o naređenju da se škola pripremi za dolazak zarobljenika 14. jula i ništa na skeniranom originalu ne ukazuje na to da je stranica koja se odnosi na 14. juli istrgnuta); Pero Petrović, dokazni predmet P02470 (povjerljivo), BT. 5499–5500, 5503–5504 (2. decembar 2003. godine) (gdje je izjavio da mu je Perić rekao da je izdato naređenje da se prostorije škole u Kuli pripreme za dolazak zarobljenika. Petrović je zatim nazvao Komandu Zvorničke brigade i razgovarao s Draganom Jokićem, pitajući ga šta se događa u Pilici. Jokić je odgovorio da zarobljenici nisu Petrovićeva briga i da Petrović treba gledati svoja posla budući da je situacija pod kontrolom). V. takođe gore, par. 508 (gdje je rekao da je između 01:00 i 02:00 sata 15. jula, Komanda Zvorničke brigade poslala telegram 2. bataljonu s naređenjem da se jedan vod za pogubljenje zarobljenika pošalje u školu u Ročeviću).

¹⁹³⁸ Slavko Perić, T. 11375–11378 (11. maj 2007. godine) (citat na str. T. 11376). Perić je rekao da ono što mu je kazao **Nikolić** nije predstavljalo naređenje, iako je nedugo poslije toga u svom svjedočenju **Nikolićevo** uputstvo okvalifikovao kao naređenje. *Ibid.*, T. 11378, 11380 (11. maj 2007. godine).

¹⁹³⁹ Među njima su bili Slavko Perić, Rajko Babić, oficir za opšte poslove, i Dragan Pantić, pomoćnik komandanta bataljona za moral i informacije. Slavko Perić, T. 11380–11381 (11. maj 2007. godine); Rajko Babić, T. 10214, 10219–10220 (18. april 2007. godine). V. takođe, par. 494 (gdje se navodi da je 14. jula Jokić nazvao Marka Miloševića, zamjenika komandanta 6. bataljona Zvorničke brigade, u Petkovce i obavijestio ga da će zarobljenici, bosanski Muslimani, biti odvedeni u školu u Petkovcima).

¹⁹⁴⁰ Slavko Perić, T. 11381–13382 (11. maj 2007. godine); Rajko Babić, T. 10221–10224, 10232–10233 (18. april 2007. godine). Perić nije znao ko su ti vojnici niti ko im komanduje. Slavko Perić, T. 11381–11382, 11389, 11396 (11. maj 2007. godine). Babić nije znao odakle su ti vojnici, dodajući da je siguran da oni nisu bili iz 1. bataljona Zvorničke brigade, ali nije znao da li su iz neke druge jedinice Zvorničke brigade. Rajko Babić, T. 10223, 10250 (18. april 2007. godine).

¹⁹⁴¹ Slavko Perić, T. 11383–11385 (11. maj 2007. godine). Kada je riječ o ulozi 1. bataljona, Perić je u svom svjedočenju rekao sljedeće: “[...] a šta im je bio pravi zadatak, znači, da ne bi došlo do kontakta sa ovim okolnim stanovništvom. [...] P. Da li hoćete da kažete da su ti ljudi štitili zarobljenike od lokalnog stanovništva? O. Da. P. Da li su ti ljudi takođe sprečavali zarobljenike da bježe? A. To je sad jako složeno pitanje. Znači, isključivu nadležnost nad ovim ljudima su imali ovi ljudi iz njihove pratnje. Oni su ih mogli odvesti u svakom trenutku i uraditi s njima šta su god htjeli. Mi smo tu bili neki nijemi posmatrači.” *Ibid.*, T. 11385 (11. maj 2007. godine). Tužilaštvo tvrdi da je Perićevo objašnjenje “sasvim nelogično”, i da je razumno zaključiti da je 1. bataljon bio tamo da spriječi zarobljenike da pobjegnu. Završni podnesak tužilaštva, par. 892–893. Rajko Babić je u svom svjedočenju rekao da je jedan zarobljenik ustrijeljen dok je pokušavao da pobjegne, u vezi s čim je izjavio: “Tada su vjerovatno naši vojnici u pratnji spriječili ga da pobjegne, vjerovatno pucajući za njim i tako su ga pogodili u nogu.” Rajko Babić, T. 10229 (18. april 2007. godine). Pretresno vijeće prihvata argument tužilaštva i konstatuje da je uloga 1. bataljona bila da čuva zarobljenike kako bi se obezbijedilo da oni ne bi pobjegli.

¹⁹⁴² Rajko Babić, T. 10221–10227 (18. april 2007. godine); Slavko Perić, T. 11393 (11. maj 2007. godine), T. 11429–11430 (14. maj 2007. godine); Ahmo Hasić, T. 1194 (6. septembar 2006. godine) (gdje je izjavio da su muškarci s kojima je on bio zatočen u Pilici bili stari od 15 do 80 godina).

¹⁹⁴³ Svjedok PW-117, dokazni predmet P02207, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3036 (14. april 2000. godine).

¹⁹⁴⁴ *Ibid.*, KT. 3032–3033, 3036–3037 (14. april 2000. godine) (gdje je izjavio da je voda koju su on i četvorica ostalih dobrovoljno prikupili bila nedovoljna za sve zatočenike i da je on dobio paštetu i krišku hljeba nakon što se onesvijestio, ali da nije vidio da je bilo kom drugom data hrana u noći 14. jula); Ahmo Hasić, T. 1195 (6. septembar 2006. godine) (gdje je izjavio da su u jednom trenutku nekim zatočenicima dati komadi hljeba veličine zalogaja).

išli u WC, tako da su nuždu vršili stojeći.¹⁹⁴⁵ Tokom čitave noći čuli su se krici, jauci i rafalna paljba iz vatrenog oružja, a neki muškarci su izvođeni napolje da se nikada više ne vrate.¹⁹⁴⁶ Jedan zarobljenik ranjen je iz vatrenog oružja u nogu dok je pokušavao da pobjegne.¹⁹⁴⁷

530. Oko 10:00 ili 11:00 sati 15. jula Perić je otišao u kasarnu u preduzeću "Standard" kako bi razgovarao o nedostatku saradnje Komande Zvorničke brigade u vezi sa zahtjevom za premještanje zarobljenika iz škole u Kuli.¹⁹⁴⁸ Perić je o situaciji u školi razgovarao sa četiri-pet oficira, uključujući Dragana Jokića, opisujući je "[još] dramatičnijom nego što ona zaista jeste".¹⁹⁴⁹ Perić je atmosferu na sastanku opisao kao napetu i zaključio da su oficiri nezainteresovani za ono što on govori.¹⁹⁵⁰

531. Tokom večeri 15. jula, 15–20 vojnika 1. bataljona došlo je u školu u Kuli da preuzme dužnost od vojnika 1. bataljona koji su tamo bili preko noći.¹⁹⁵¹ Takođe 15. jula, jedno mrtvo tijelo viđeno je na zemlji ispred škole u Kuli,¹⁹⁵² dok je devet mrtvih tijela odjevenih u civilnu odjeću pronađeno na otprilike 50 metara od škole u Kuli.¹⁹⁵³ Ta tijela utovarili su u jedan kamion pripadnici Radnog voda 1. bataljona Zvorničke brigade.¹⁹⁵⁴ Pretresno vijeće konstatuje da je između 14. i 15. jula 1995. godine ubijeno deset bosanskih Muslimana koji su bili zatočeni u školi u Kuli u Pilici.

(ii) Ubijanje – Vojna ekonomija Branjevo (16. juli)

532. Ujutro 16. jula, Komanda Zvorničke brigade koja se nalazila u kasarni u preduzeću "Standard" obavijestila je Pelemiša da će neko doći da odvede zarobljenike iz škole u Kuli.¹⁹⁵⁵

533. Oko podneva u školu u Kuli su došli **Beara** i **Popović**.¹⁹⁵⁶ U jednom presretnom razgovoru vođenom 16. jula u 13:58 sati zabilježeno je kako dežurni oficir Zvorničke brigade kaže

¹⁹⁴⁵ Ahmo Hasić, T. 1193 (6. septembar 2006. godine).

¹⁹⁴⁶ Svjedok PW-117, dokazni predmet P02207, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3033–3036; 3038, 3050 (14. april 2000. godine); Ahmo Hasić, T. 1192–1195 (6. septembar 2006. godine).

¹⁹⁴⁷ Rajko Babić, T. 10229 (18. april 2007. godine).

¹⁹⁴⁸ Slavko Perić, T. 11392, 11395 (11. maj 2007. godine).

¹⁹⁴⁹ *Ibid.*, T. 11395–11397, 11399–11401 (11. maj 2007. godine) (citat na str. T. 11397) (gdje je izjavio da je većinu oficira brigade znao iz viđenja, i da je jedan od prisutnih oficira mogao biti Jokić. On je takođe rekao sljedeće: "Mislim da je jedan od njih otišao iz te kancelarije, vratio se veoma brzo i pozvao se na majora Obrenovića, da li da je se s njim vidio i čuo ne mogu da tvrdim i otprilike je prenio totalnu nezainteresovanost za taj problem"); svjedok PW-168, T. 15869–15871 (26. septembar 2007. godine) (gdje je izjavio da se Obrenović 15. jula oko 11:00 sati vratio u Komandu Zvorničke brigade, i da mu je Jokić rekao da ima velikih problema sa čuvanjem zarobljenika i njihovim pokopavanjem). Na osnovu iskaza svjedoka PW-168 i Slavka Perića, Pretresno vijeće se uvjerilo da je Dragan Jokić bio jedan od oficira koji su prisustvovali tom sastanku.

¹⁹⁵⁰ Slavko Perić, T. 11395–11396, 11399–11400 (11. maj 2007. godine).

¹⁹⁵¹ Rajko Babić, T. 10231–10233 (18. april 2007. godine).

¹⁹⁵² Milorad Birčaković, T. 11046 (7. maj 2007. godine).

¹⁹⁵³ Jevto Bogdanović, T. 11323–11324, 11344 (10. maj 2007. godine).

¹⁹⁵⁴ *Ibid.*, T. 11323–11324, 11344 (10. maj 2007. godine).

¹⁹⁵⁵ Slavko Perić, T. 11408 (11. maj 2007. godine) (gdje je izjavio da ga je Pelemiš pozvao i prosljedio mu ove informacije. Pelemiš nije rekao kako će zatočenicima biti prevezeni, kao ni gdje će biti prevezeni).

dežurnom oficiru Drinskog korpusa da **Popović** traži da se u Pilicu dostavi 500 litara goriva.¹⁹⁵⁷ Takođe, u 11:11 sati, vođen je razgovor između **Beare**, Milorada Trbića i dežurnog oficira Drinskog korpusa, u kom je bilo riječi o provođenju “trijaže” nekih zarobljenika.¹⁹⁵⁸

534. Tog istog dana, Jevti Bogdanoviću, pripadniku Radnog voda 1. bataljona, Radivoje Lakić, komandir tog istog voda i upravnik Vojne ekonomije Branjevo,¹⁹⁵⁹ naredio je da ode u školu u Kuli.¹⁹⁶⁰ Po dolasku, Bogdanoviću su prisutni vojnici naredili da čuva stražu, kako bi zarobljenici, koji su svi nosili civilnu odjeću, mogli biti ukrcani u autobuse.¹⁹⁶¹ Zarobljenici su odvođeni iz škole u grupama od otprilike osam ljudi, ruku vezanih na leđima—neke grupe imale su i poveze za oči—a onda su ukrcavani u autobuse i prevezeni na Vojnu ekonomiju Branjevo.¹⁹⁶² Dok su ga izvodili iz škole, Ahmo Hasić je u prizemlju škole vidio jedno mrtvo tijelo u lokvi krvi.¹⁹⁶³

535. Brano Gojković je bio zadužen za jednu jedinicu 10. diverzantskog odreda Glavnog štaba, koja je bila direktno potčinjena Upravi za obavještajne poslove.¹⁹⁶⁴ Ujutro 16. jula, Gojković je naredio osmorici svojih ljudi¹⁹⁶⁵ da pogube sve bosanske Muslimane koji autobusima trebaju stići na Vojnu ekonomiju Branjevo.¹⁹⁶⁶ Navedena osmorica otišla su u kasarnu u preduzeću "Standard", gdje su im se pridružili izvjesni “potpukovnik” i dvojica vojnih policajaca.¹⁹⁶⁷ Oni su zajedno

¹⁹⁵⁶ Slavko Perić, T. 11414 (11. maj 2007. godine). O pouzdanosti Peričeve identifikacije biće riječi dolje, par. 1125, fusnota 3674. Pretresno vijeće ima u vidu jednu zabilješku u Bilježnici dežurnog oficira Zvorničke brigade unesenu između 04:00 sata i 06:00 sati 16. jula, gdje je zabilježeno da je 1. bataljon zatražio 50 litara nafte, 20 litara benzina i 10 sanduka municije za “odvoz ljudstva na Kulu”. Dokazni predmet P00377, Dnevnik dežurnog oficira Zvorničke brigade, od 29. maja do 27. jula 1995. godine, str. 37. Za dodatnu analizu ove zabilješke, v. dolje, par. 1372.

¹⁹⁵⁷ Dokazni predmet P01189a, Presretnuti razgovor, 16. juli. 1995. godine, 13:58 sati.

¹⁹⁵⁸ Dokazni predmet P01187a, Presretnuti razgovor, 16. juli 1995. godine, 11:11 sati. Ovaj razgovor je detaljnije analiziran dolje, par. 1285.

¹⁹⁵⁹ Radivoje Lakić, T. 10264–10265, 10267 (19. april 2007. godine); dokazni predmet P02506, Dokument Zvorničke brigade, s potpisom Vinka Pandurevića, 7. decembar 1994. godine.

¹⁹⁶⁰ Jevto Bogdanović, T. 11314–11315, 11319, 11343 (10. maj 2007. godine) (gdje je izjavio da je njegov Radni vod bio u sastavu 1. bataljona i da su mu to naređenje prenijeli Stevo Ostojić i Rajo Jurošević).

¹⁹⁶¹ *Ibid.*, T. 11320–11322 (10. maj 2007. godine).

¹⁹⁶² Svjedok PW-117, dokazni predmet P02207, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3040–3041 (14. april 2000. godine); Ahmo Hasić, T. 1192–1195, 1200–1201 (6. septembar 2006. godine); Rajko Babić, T. 10234–10235 (18. april 2007. godine).

¹⁹⁶³ Ahmo Hasić, T. 1195–1196 (6. septembar 2006. godine).

¹⁹⁶⁴ V. Dražen Erdemović, T. 10963 (4. maj 2007. godine).

¹⁹⁶⁵ Dražen Erdemović, Zoran Svetković, Marko Boskić, Zoran Goronja, Franc Kos, Stanko Savanović i izvjesni Golijan. Dražen Erdemović, T. 11005 (7. maj 2007. godine). Dražen Erdemović je bio pripadnik 10. diverzantskog odreda kome je izrečena osuđujuća presuda za učestvovanje u ubijanju na Vojnoj ekonomiji Branjevo. *Ibid.*, T. 10928 (4. maj 2007. godine). V. takođe Optužnica, par. 123(d). U Optužnici se navodi da je fizički izvršilac bio “Zoran Goronja”, ali Pretresno vijeće smatra da je ta slova nepodudarnost posljedica štamparske greške. V. Optužnica, par. 123(d). Erdemović je zaključio da je potporučnik Milorad Pelemiš, komandir 10. diverzantskog odreda, rekao Brani Gojkoviću “šta treba da se uradi” u vezi s aktivnostima na Vojnoj ekonomiji Branjevo. Dražen Erdemović, T. 10963 (4. maj 2007. godine).

¹⁹⁶⁶ Dražen Erdemović, T. 10962–10963 10970–10972 (4. maj 2007. godine).

¹⁹⁶⁷ *Ibid.*, T. 10964–10971 (4. maj 2007. godine). U vezi s identitetom tog potpukovnika, v. dolje, par. 1131–1135. Erdemović je rekao da se sjeća da je pročitao “Vojna policija” na uniformama tih ljudi i zaključio da su oni iz Drinskog korpusa, zato što je shvatio da se Štab Drinskog korpusa nalazio u Zvorniku. *Ibid.*, T. 10966–10967 (4. maj 2007. godine). Budući da je Erdemovićeva pretpostavka bila zasnovana na netačnim informacijama (Štab Drinskog korpusa zapravo se nalazio u Vlasenici, v. gore, par. 134), Pretresno vijeće ne može izvesti zaključak u vezi s pripadnošću tih vojnih policajaca.

nastavili do Vojne ekonomije Branjevo, ali su “potpukovnik” i vojni policajci otišli kada su počeli da stižu bosanski Muslimani.¹⁹⁶⁸

536. Od 10:00 do 15:00 ili 16:00 sati, osam pripadnika 10. diverzantskog voda pogubilo je zarobljenike, bosanske Muslimane.¹⁹⁶⁹ Rano popodne iz Bratunca je stiglo osam ili deset vojnika VRS-a koji su se priključili pogubljenju.¹⁹⁷⁰

537. Erdemović, pripadnik 10. diverzantskog odreda, opisao je to ubijanje na sljedeći način:

Izveli su deset osoba. Mi smo stajali u koloni. [...] prve osobe iz prvog autobusa su bile, imale su povez na očima i bile su im ruke zavezane na leđima. [...] Odveli smo te ljude, ne mogu tačno da kažem, ali ja mislim 100 do 200 metara od autobusa i onda smo, bilo nam je naređeno da pucamo u te ljude. Bili su okrenuti nama leđima. [...] Izvodili su ljude iz autobusa po grupama i, jedna grupa iza, tako su dovodili ljude, po deset, ja mislim, i bili su streljani.¹⁹⁷¹

538. Oni koji su preživjeli opisano pogubljenje bili su u grupama odvedeni na jednu livadu koja je bila prekrivena leševima, gdje im je rečeno da se leđima okrenu prema vojnicima koji su tamo čekali.¹⁹⁷² Brano Gojković je izdao naređenje za otvaranje vatre, a zarobljenici su, nakon što su pogođeni, popadali na zemlju.¹⁹⁷³ Vojnici su zatim pitali da li je iko ostao živ i pucali na one koji su odgovorili.¹⁹⁷⁴ Dok su Ahmu Hasića vodili na mjesto pogubljenja, udarali su ga nogom u stomak zbog toga što nije imao da predâ vojnicima novac. On je opisao očaj ljudi koji su bili zarobljeni sa njim dok su preklinjali za vodu prije nego što ih ubiju. Drugi su pristajali da se izjasne kao Srbi, iako ih to nije spasilo.¹⁹⁷⁵

¹⁹⁶⁸ Dražen Erdemović, T. 10969–10971 (4. maj 2007. godine).

¹⁹⁶⁹ *Ibid.*, T. 10962, 10971–10973, 10983 (4. maj 2007. godine).

¹⁹⁷⁰ Ti ljudi takođe su tukli zarobljenike. Dražen Erdemović, T. 10974–10975 (4. maj 2007. godine). Brano Gojković, vođa jedinice 10. diverzantskog odreda u kojoj je bio Dražen Erdemović, prepoznao je te ljude, međutim, Erdemović nije znao kojoj su jedinici ti ljudi pripadali, iako se jednog od njih sjetio pošto je on bio odjeven u američku vojnu uniformu i imao povez oko glave. *Ibid.*, T. 10974, 10992 (4. maj 2007. godine). Erdemović je tog čovjeka prepoznao na dokaznom predmetu PIC00101, Slika muškarca s povezom oko glave, s oznakama koje je unio Erdemović i dokazni predmet. P01918, Slika muškarca s povezom oko glave u Potočarima 12. jula 1995. godine. Dražen Erdemović, T. 10976–10977 (4. maj 2007. godine). Muškarac s povezom oko glave takođe je identifikovan, na osnovu iste fotografije, od strane Dobrisava Stanojevića, koji ga je prepoznao kao Radenka Tomića, s nadimkom Gargija, pripadnika dviju jedinica, koji je prvo bio u jedinici "Panteri", a kasnije prekomandovan u Bratunačku brigadu. Nije naveden vremenski period u kom je Tomić mogao biti prekomandovan u Bratunačku brigadu. Dobrisav Stanojević, T. 12888, 12891, 12899 (19. juni 2007. godine); dokazni predmet PIC00127, Fotografija P01936 s oznakama koje je unio svjedok. Pretresno vijeće zaključuje da je Radenko Tomić, s nadimkom Gargija, vojnik VRS-a, učestvovao u pogubljenjima na Vojnoj ekonomiji Branjevo.

¹⁹⁷¹ Dražen Erdemović, T. 10971–10972 (4. maj 2007. godine).

¹⁹⁷² Svjedok PW-117, dokazni predmet P02207, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3040–3041 (14. april 2000. godine); Ahmo Hasić, T. 1202–1203 (6. septembar 2006. godine); dokazni predmet 7D00013 (povjerljivo), str. 4; Dražen Erdemović, T. 10970–10971 (4. maj 2007. godine). Erdemović je u svom svjedočenju takođe rekao da je potporučnik Milorad Pelemiš, komandant 10. diverzantskog odreda, morao znati za ubijanje zato što “[n]i jedna akcija naše jedinice nije mogla da se uradi bez znanja našeg komandanta jedinice”. *Ibid.*, T. 11004 (7. maj 2007. godine).

¹⁹⁷³ Dražen Erdemović, T. 10972 (4. maj 2007. godine); Ahmo Hasić, T. 1201–1203 (6. septembar 2006. godine); svjedok PW-117, dokazni predmet P02207, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3041 (14. april 2000. godine).

¹⁹⁷⁴ Svjedok PW-117, dokazni predmet P02207, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3042 (14. april 2000. godine); Ahmo Hasić, T. 1203–1205 (6. septembar 2006. godine) (gdje je izjavio da je do dva sata pred zoru čekao da pobjegne s livade).

¹⁹⁷⁵ Ahmo Hasić, T. 1201–1202 (6. septembar 2006. godine).

539. Svjedok PW-117 se sjeća sljedećeg:

Kad su srpski vojnici zapucali, ja sam se bacio na zemlju. Ruke su mi bile svezane na leđima, pao sam licem ka zemlji. Jedan je čovjek pao meni na glavu. Ja mislim da je bio mrtav na mjestu. Osjetio sam krv po meni, vruća. Pucali su zatim, naredili su da se prituče jedan po jedan. i čula se pojedinačna paljba. Jedan vojnik je rekao da ne puca u glavu jer mozak pršće. Da puca u leđa.¹⁹⁷⁶

(iii) Zatočavanje i ubijanje – Dom kulture u Pilici

540. Nekoliko dana prije 16. jula 1995. godine, vojnici VRS-a doveli su zarobljenike u Dom kulture u Pilici.¹⁹⁷⁷ Negdje oko 15:00 ili 16:00 sati 16. jula, “potpukovnik” se vratio na Vojnu ekonomiju Branjevo i naredio vojnicima VRS-a koji su tamo bili raspoređeni da odu u Dom kulture u Pilici da bi pogubili 500 bosanskih Muslimana koji su tamo bili zatočeni.¹⁹⁷⁸ Ona osmorica pripadnika 10. diverzantskog odreda odbila su da odu tamo.¹⁹⁷⁹ Vojnici VRS-a iz Bratunca koji su takođe bili na Vojnoj ekonomiji Branjevo toga dana dobrovoljno su se javili i otišli s “potpukovnikom” i dva vojna policajca.¹⁹⁸⁰ Putevi iz pravca Pilice obezbjeđeni su, a istog popodneva sa Vojne ekonomije Branjevo mogla se čuti paljba.¹⁹⁸¹ Paljba i eksplozije mogli su se čuti tog popodneva i iz mjesta Pilice, dolazeći iz pravca Doma kulture u Pilici.¹⁹⁸²

541. Na osnovu instrukcije “potpukovnika”, Erdemović je u 15:00 ili 16:00 sati otišao u jedan kafić odmah preko puta Doma kulture u Pilici 16. jula, odakle je mogao vidjeti jedan broj tijela ispred Doma kulture u Pilici.¹⁹⁸³ Na prilazu centru postavljen je kontrolni punkt na kom su stražarili naoružani civilni policajci.¹⁹⁸⁴ Poslije kraćeg vremena, vojnik VRS-a Radenko Tomić, čiji je nadimak bio Gargija i koji je učestvovao u pogubljenjima na Vojnoj ekonomiji Branjevo, ušao je u taj kafić i rekao “potpukovniku”, da je “sve završeno”.¹⁹⁸⁵ Kasnije, neposredno prije nego što su svi otišli iz kafića, “potpukovnik” je ustao i saopštio: “Ko je ost'o živ, ost'o je.”¹⁹⁸⁶

¹⁹⁷⁶ Svjedok PW-117, dokazni predmet P02207, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3041 (14. april 2000. godine).

¹⁹⁷⁷ Svjedoci takođe pominju Dom kulture u Pilici kao Dom u Pilici ili Društveni dom u Pilici. Pero Petrović, dokazni predmet P02470, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 5511–5515 (2. decembar 2003. godine); dokazni predmet P02471, Crtež koji je nacrtao Pero Petrović. Slavko Perić je primijetio obezbjeđenje — ljude u vojnim i policijskim uniformama koje nije prepoznao — ispred Doma kulture u Pilici 15. jula, pošto je otputovao tamo zato što je saznao da drže zarobljenike. Slavko Perić, T. 11404–11405 (11. maj 2007. godine).

¹⁹⁷⁸ Dražen Erdemović, T. 10970–10971, 10975, 10982 (4. maj 2007. godine).

¹⁹⁷⁹ *Ibid.*, T. 10982 (4. maj 2007. godine).

¹⁹⁸⁰ *Ibid.*, T. 10982 (4. maj 2007. godine).

¹⁹⁸¹ Radivoje Lakić, T. 10269–10271 (19. april 2007. godine).

¹⁹⁸² Dražen Erdemović, T. 10983–10985 (4. maj 2007. godine) (gdje je izjavio da su se paljba i eksplozije čuli oko 15:00 ili 16:00 sati).

¹⁹⁸³ *Ibid.*, T. 10983–10986 (4. maj 2007. godine); dokazni predmet P01820, Video-snimak Doma kulture u Pilici, 0:34–0:55.

¹⁹⁸⁴ *Ibid.*, T. 10984 (4. maj 2007. godine) (gdje je izjavio da su tamo bila dva–tri naoružana civilna policajca, odjevena u plave maskirne uniforme MUP-a RS).

¹⁹⁸⁵ *Ibid.*, T. 10985 (4. maj 2007. godine). V. gore, par. 536, fusnota 1970.

¹⁹⁸⁶ *Ibid.*, T. 10986 (4. maj 2007. godine).

(iv) Pokopavanje (16.–17. jula)

542. Dana 16. jula 1995. godine,¹⁹⁸⁷ “kurir” iz 1. bataljona¹⁹⁸⁸ stigao je na Vojnu ekonomiju Branjevo i zatražio da pet ljudi ode u Dom kulture u Pilici da utovari leševe.¹⁹⁸⁹ Lakić je poslao sve ljude iz svog Radnog voda 1. bataljona (odnosno, Jevtu Bogdanovića, Dušana Trivkovića, Jevtu Lazarevića, Jovana Ilića, Raju Juroševića, Voju Lakića i Stevu Ostojića) da izvrše taj zadatak.¹⁹⁹⁰

543. Oni su se onih nekoliko kilometara do Doma kulture u Pilici vozili s “kurirom” na traktoru. Duž puta, primijetili su tijela desetak ljudi u civilnoj odjeći sa očiglednim strijelnim ranama.¹⁹⁹¹ Kada su stigli u Dom kulture u Pilici, tamo su bili vojnici.¹⁹⁹² Vojnici su obezbjeđivali to područje i nisu puštali lokalne seljane u Dom kulture.¹⁹⁹³ Kada su stigli u Dom kulture u Pilici, pripadnici 1. bataljona ukrcali su mrtva tijela na dva “tiperaša”. Navodi se da su u Domu kulture u Pilici leševi bili “[j]edan na drugome tamo, povaljani i tako”,¹⁹⁹⁴ da su tijela — od kojih su dva pripadala ženskim osobama — sva bila odjevena u civilnu odjeću i, po svemu sudeći, te osobe su ubijene u Domu kulture.¹⁹⁹⁵

544. Forenzički dokazi potkrepljuju zaključak da je u Domu kulture u Pilici bilo ubijanja.¹⁹⁹⁶ Velike koncentracije očigledno rasprskane krvi i tkiva pronađene su na zidovima, a u vezi s tim je

¹⁹⁸⁷ Lakić je u svom svjedočenju rekao da su se to dogodilo u nedjelju, a 16. juli 1995. godine je pao u nedjelju. Radivoje Lakić, T. 10275 (19. april 2007. godine).

¹⁹⁸⁸ Radivoje Lakić, T. 10272–10273 (19. april 2007. godine).

¹⁹⁸⁹ *Ibid.*, T. 10272–10275 (19. april 2007. godine).

¹⁹⁹⁰ *Ibid.*, T. 10272–10275 (19. april 2007. godine); Jevtu Bogdanović, T. 11327, 11343 (10. maj 2007. godine). Lakić je u svom svjedočenju rekao da mu je bilo teško odabrati petoricu ljudi i da mu je njegov pomoćnik Periša sugerisao da pošalje sve svoje ljude (Lakić je u svom svjedočenju rekao da ih je bilo šestorica), što je on učinio. Lakić je na osnovu njihovog izraza mogao reći da ne žele ići, ali su se povinivali. Radivoje Lakić, T. 10274 (19. april 2007. godine). Suprotno Lakićevoj izjavi da su u Radnom vodu bila šestorica muškaraca, Bogdanović je u svom svjedočenju rekao da je bilo 12 pripadnika Radnog voda, izuzimajući njega. Jevtu Bogdanović, T. 11329 (10. maj 2007. godine). Bogdanović je u svom svjedočenju takođe rekao da je Lakić bio prisutan u Pilici kada ti ljudi utovarali kamione. *Ibid.*, T. 11332 (10. maj 2007. godine). To je suprotno Lakićevom svjedočenju, gdje je on rekao da nije otišao u Pilicu sa svojim ljudima. Radivoje Lakić, T. 10275–10276 (19. april 2007. godine). Budući da je posmatralo Lakićevo svjedočenje, Pretresno vijeće zaključuje da on nije rekao potpunu istinu o svom prisustvu u Pilici, i prihvata Bogdanovićevo svjedočenje da je Lakić bio u Pilici sa svojim ljudima.

¹⁹⁹¹ Radivoje Lakić, T. 10273–10274 (19. april 2007. godine); Jevtu Bogdanović, T. 11327 (10. maj 2007. godine). Dana 17. jula 1995. godine, Stevo Ostojić je tu grupu napustio čim mu se ukazala prilika bez ikakvih posljedica. Radivoje Lakić, T. 10274 (19. april 2007. godine). Pero Petrović je vidio petoricu muškaraca odjevenih u majice s kratkim rukavima i sivomaslinaste pantalone kako utovaraju leševe ispred Doma kulture u Pilici. Petrović je u svom svjedočenju rekao da je to vidio u ponedjeljak ujutro poslije Petrovdana, koji pada 12. jula. Pero Petrović, dokazni predmet P02470 (povjerljivo), BT. 5517–5518 (2. decembar 2003. godine). 12. juli je 1995. godine pao u srijedu, što znači da je sljedeći ponedjeljak bio 17. juli 1995. godine.

¹⁹⁹² Bogdanović nije znao iz koje su jedinice ili bataljona bili ti vojnici. Jevtu Bogdanović, T. 11328 (10. maj 2007. godine).

¹⁹⁹³ Jevtu Bogdanović, T. 11328 (10. maj 2007. godine).

¹⁹⁹⁴ Jevtu Bogdanović, T. 11329–11330 (10. maj 2007. godine) (citat na str. T. 11330).

¹⁹⁹⁵ *Ibid.*, T. 11330–11331 (10. maj 2007. godine).

¹⁹⁹⁶ Od 27. septembra do 2. oktobra 1996. godine, jedan tim u čijem su sastavu bili službenici tužilaštva MKSJ-a i pripadnici Službe za kriminalističke istrage Pomorskih snaga SAD izvršio je inspekciju Doma kulture u Pilici. Dokazni predmet P00679, Izvještaj Službe za kriminalističke istrage Pomorskih snaga SAD, str. 1, 3–4; Dean Manning, T. 18981–18983 (10. decembar 2007. godine). V. takođe dokazni predmet P01817, Fotografija strážnjeg dijela prostorije Doma kulture u Pilici (gdje se vidi krv i tkivo po zidovima, kao i šteta na podu koja ukazuje na eksploziju; Dokazni predmet P00599, Izvještaj de Bruyna o forenzičkim uzorcima eksploziva, 2. mart 2000. godine, str. 5 (gdje se navodi da je kasnija analiza uzoraka uzetih iz Doma kulture u Pilici potvrdila postojanje ostatka eksploziva).

primijećeno da je “malo [...] površina koje nisu njima prekrivene”, a takođe su primijećena i višestruka oštećenja koja odgovaraju udaru zrna iz vatrenog oružja i eksplozijama.¹⁹⁹⁷

545. Dana 17. jula, Milenko Tomić, vozač i pripadnik bataljona R¹⁹⁹⁸ Zvorničke brigade, javio se u Dom kulture u Pilici, postupajući po naređenju svog pretpostavljenog, Radislava Pantića.¹⁹⁹⁹ Tomić je stigao u Dom kulture u Pilici s kamionom koji je pripadao "Metalnom" (preduzeću za koje je radio) i, zajedno s jednim vojnikom čiji identitet nije utvrđen, prevezao dva kamiona leševa iz Doma kulture u Pilici na Vojnu ekonomiju Branjevo.²⁰⁰⁰

546. Ujutro 17. jula 1995. godine, Damjan Lazarević, komandir 2. voda Inžinjerijske čete Zvorničke brigade,²⁰⁰¹ naredio je pripadnicima Inžinjerijske čete Zvorničke brigade, uključujući rukovodca mehanizacijom Cvijetina Ristanovića, da na Vojnu ekonomiju Branjevo odvezu jedan rovokopač i tamo iskopaju jamu.²⁰⁰² Taj zadatak Lazareviću su povjerali Slavko Bogičević, zamjenik komandira Inžinjerijske čete, i Vojkan Šekonjić, četni starješina.²⁰⁰³ Dok je izvršavao Lazarevićevo naređenje, Ristanović je primijetio jedan utovarivač koji je radio u blizini jednog broja leševa na toj lokaciji.²⁰⁰⁴

547. Damjan Lazarević je lično bio na Vojnoj ekonomiji Branjevo dok je trajalo pokopavanje, i primijetio da su tijela uglavnom ručno utovarana na mehanizaciju, iako je rukovalac mašinom povremeno koristio kašiku za utovar tijela.²⁰⁰⁵ On je takođe primijetio da je možda bilo prisutno i

¹⁹⁹⁷ Dokazni predmet P00679, Izvještaj Službe za kriminalističke istrage Pomorskih snaga SAD, str. 3, 10–11 (citat na str. 3).

¹⁹⁹⁸ V. gore, para. 145.

¹⁹⁹⁹ Milenko Tomić, T. 21001, 21022 (5. februar 2008. godine); dokazni predmet P00295, Putni radni list Zvorničke brigade iz jula 1995. godine, str. 583–584.

²⁰⁰⁰ Milenko Tomić, T. 21001–21002, 21006 (5. februar 2008. godine); dokazni predmet P00295, Putni radni list Zvorničke brigade iz jula 1995. godine, str. 584 (gdje je zabilježeno pet putovanja na relaciji “Zvor-Pilica-Kula-Pilica-Zvor” na dan 17. jula 1995. godine); dokazni predmet P00305, Putni radni list br. 22-1667/95 (gdje je zabilježeno da je jedan kamion iz preduzeća "Metalno" izdat Milenku Tomiću 17. jula 1995. godine).

²⁰⁰¹ Damjan Lazarević, T. 14436 (29. avgust 2007. godine).

²⁰⁰² Cvijetin Ristanović, dokazni predmet P02256, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 5360, 5389–5392, 5418 (1. decembar 2003. godine); dokazni predmet P00377, Bilježnica dežurnog oficira Zvorničke brigade, 29. maj – 27. juli 1995. godine. (Bilježnica), str. 153 (gdje je zabilježen sljedeći zahtjev (i da je on prenesen Draganu Jokiću, načelniku inžinjerije, i Sretenu Miloševiću, pomoćniku komandanta za pozadinu) za 16. juli u 22:22 sata: “iz 1 p/b traže 1 utovarivač, 1 rovokopač i kamion sa ceradom koji [treba] da je u Pilici 08:00”); Damjan Lazarević, T. 14472 (29. avgust 2007. godine); dokazni predmet P00297, Knjiga dnevnih zapovesti Inžinjerijske čete Zvorničke brigade, str. 17 (gdje je zabilježeno da su BGH-700 i ULT 220 bili u Branjevu 17. jula 1995. godine); Damjan Lazarević, T. 14480 (29. avgust 2007. godine); dokazni predmet P00302, Putni radni list Zvorničke brigade za ULT 220 iz "Birač-Holdinga", str. 2 (gdje je zabilježeno da je za ULT-220 upis za 17. juli 1995. godine bio “VRS, iskop rova u Branjevu” za osam i po sati); međutim, Damjan Lazarević je u svom svjedočenju rekao da ova mašina nije bila u Branjevu 17. jula 1995. i da je u Branjevu bila jedna druga mašina ULT-220, vlasništvo kamenoloma u Jošanici. Damjan Lazarević, T. 14481 (29. avgust 2007. godine). Uzimajući u obzir sve ove dokaze, Pretresno vijeće konstatuje da je oprema Inžinjerijske čete Zvorničke brigade korištena za kopanje rovova u Pilici 17. jula 1995. godine.

²⁰⁰³ Damjan Lazarević, T. 14435, 14459 (29. avgust 2007. godine).

²⁰⁰⁴ Ti leševi bili su na livadi. Cvijetin Ristanović, dokazni predmet P02256, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 5393–5395 (1. decembar 2003. godine); dokazni predmet P02258, Skica Cvijetina Ristanovića, str. 1; dokazni predmet P00299, Putni radni list Zvorničke brigade za vozilo Mercedes 2626, str. 2. (gdje je zabilježeno da je jedan utovarivač tipa 700 vozio na putnom pravcu “Baza-Standard-Branjevo-Baza” 17. jula 1995. godine).

²⁰⁰⁵ Damjan Lazarević, T. 14461–14462 (29. avgust 2007. godine).

nekoliko ljudi iz pozadinskog bataljona Zvorničke brigade,²⁰⁰⁶ kao i da su radnici javnog komunalnog preduzeća i organi Civilne zaštite pomagali u pokopavanju.²⁰⁰⁷

(v) Forenzički dokazi

548. Tokom 1996. godine, ekshumirana su tijela iz primarne masovne grobnice na Vojnoj ekonomiji Branjevo, koja su, sva osim jednog, bila odjevena u civilnu odjeću.²⁰⁰⁸ U svakom slučaju u kom je mogao biti utvrđen pol, utvrđeno da se radilo o muškarcima, a tamo gdje je uzrok smrti mogao biti utvrđen, radilo se o strijelnim ranama.²⁰⁰⁹ Izvađene su ligature kojima su bile vezane 83 osobe, a dokazi o pripadnosti muslimanskoj vjeri nađeni su kod pet osoba.²⁰¹⁰ Iznesen je stav da su dotične osobe vjerovatno ubijene najmanje godinu dana prije ekshumacije koja je izvršena 1996. godine.²⁰¹¹ Pored toga, četiri sekundarne grobnice locirane duž Čančarskog puta povezane su s primarnom grobnicom na Vojnoj ekonomiji Branjevo.²⁰¹²

549. Među posmrtnim ostacima koji su ekshumirani iz primarne grobnice na Vojnoj ekonomiji Branjevo i sekundarnih grobnica koje su s njom povezane, analizom DNK identifikovano je 960 tijela osoba koje su prijavljene kao nestale poslije pada Srebrenice.²⁰¹³ Pored 960 osoba identifikovanih u tim grobnicama, pronađena je peta sekundarna grobnica povezana s primarnom grobnicom na Vojnoj ekonomiji Branjevo, Čančarski put 8. Ekshumacija te grobnice izvršena je u

²⁰⁰⁶ *Ibid.*, T. 14462 (29. avgust 2007. godine).

²⁰⁰⁷ *Ibid.*

²⁰⁰⁸ Dokazni predmet P00622, Izvještaj Williama Haglunda u vezi s grobnicom na Vojnoj ekonomiji Branjevo, 15. juni 1998. godine, str. ix, 43, 49, 67–68. V. takođe Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 431.

²⁰⁰⁹ Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br 432; dokazni predmet P00622, Izvještaj Williama Haglunda u vezi s grobnicom na Vojnoj ekonomiji Branjevo, 15. juni 1998. godine, str. 43, 50–51, 67; William Haglund, dokazni predmet P02150, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3754 (29. maj 2000. godine).

²⁰¹⁰ Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 433.; dokazni predmet P00622, Izvještaj Williama Haglunda u vezi s grobnicom na Vojnoj ekonomiji Branjevo, 15. juni 1998. godine, str. 52–53 (gdje je zabilježeno da su pronađeni amuleti, brojanice i dokumenti koji ukazuju na pripadnost islamskoj zajednici).

²⁰¹¹ Dokazni predmet P00622, Izvještaj Williama Haglunda u vezi s grobnicom na Vojnoj ekonomiji Branjevo, 15. juni 1998. godine, str. 68 (gdje se navodi da je ovaj zaključak zasnovan isključivo na ostacima “s tkivom” i relativnom odustvu prirodnog procesa razglobljavanja ostataka).

²⁰¹² Ove grobnice su čančarski put 9–12. Dokazni predmet P04490, Rezime forenzičkog dokaznog materijala Dušana Janca, 13. mart 2009. godine, Dodatak A, str. 13–14, 37. čančarski put nalazi se približno 30–40 kilometara jugozapadno od Vojne ekonomije Branjevo. Dokazni predmet 4DP04524, Srebrenica – primarne i sekundarne masovne grobnice; veze DNK i forenzičkih dokaza; Dušan Janc, T. 33496–33497 (1. maj 2009. godine. Veza između grobnica zasniva se na analizi zemljišta, polena i tekstila. V. dokazni predmet P00559, Izvještaj Josea Pabla Baraybara – Antropološki pregled posmrtnih ostataka iz istočne Bosne tokom 1999. godine, str. 3, 8; dokazni predmet P00562, Izjava Antonyja G. Browna, 26. februar 1999. godine, str. 10; dokazni predmet P00675, Izvještaj S.E. Maljaarsa o ispitivanju tekstila, 11. februar 2000. godine, str. 23; Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 488. Snimci iz vazduha ukazuju na to da je Čančarski put 12 nastao između 7. i 27. septembra 1995. godine i da je zatrpan prije 2. oktobra 1995. godine. Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 434; dokazni predmet P01868, Snimak iz vazduha, čančari, 27. septembar 1995. godine; dokazni predmet. P01869, Snimak iz vazduha, Čančari, 2. oktobar 1995. godine (s oznakom CR-12); Dean Manning, T. 19148 (12. decembar 2007. godine).

²⁰¹³ Dokazni predmet P04490, Rezime forenzičkog dokaznog materijala Dušana Janca, 13. mart 2009. godine, Dodatak A, str. 37; Thomas Parsons, T. 20873 (1. februar 2008. godine) (gdje je rekao da su informacije da su te osobe nestale poslije pada Srebrenice MKNL-u dostavile porodice nestalih osoba).

oktobru i novembru 2008. godine i utvrđeno je da sadrži tijela najmanje 84 osobe, kao i pet platnenih ligatura.²⁰¹⁴

550. Uzimajući u obzir sve dokaze, uključujući forenzičke dokaze, kao i dokaze u vezi s procijenjenim brojem pogubljenih zarobljenika²⁰¹⁵ i prevozom tijela od Doma kulture u Pilici do Vojne ekonomije Branjevo,²⁰¹⁶ Pretresno vijeće zaključuje da je 16. jula 1995. godine na području Pilice (na Vojnoj ekonomiji Branjevo i u Domu kulture u Pilici) pogubljeno između 1.000 i 2.000 osoba.

²⁰¹⁴ Dokazni predmet P04499, Sažeti izvještaj MKNL-a u vezi s Čančarskim putem 8, sačinjen od 20. oktobra do 19. novembra 2008. godine, str. 8.

²⁰¹⁵ Dražen Erdemović, T. 10983 (4. maj 2007. godine) (gdje je procijenio da je pogubljeno 1.000–1.200 zarobljenika. On je tu svoju procjenu zasnovao na činjenici da je na Ekonomiju stiglo 15–20 autobusa); Ahmo Hasić, T. 1205, 1229 (6. septembar 2006. godine) (gdje, na osnovu broja leševa koje je vidio, iznosi procjenu da je na Vojnoj ekonomiji Branjevo 16. jula 1995. godine ubijeno između 1.000 i 1.500 muškaraca);

²⁰¹⁶ Gore, par. 545 (dokaz da su leševi prevezeni od Doma kulture u Pilici do Vojne ekonomije Branjevo). V. takođe Dražen Erdemović, T. 10982 (4. maj 2007. godine) (gdje je izjavio da je u Domu kulture u Pilici bilo 500 zarobljenika); Jevto Bogdanović, T. 11333 (10. maj 2007. godine) (gdje je izjavio da je u julu 1995. godine u Domu kulture u Pilici i oko njega vidio približno 550 tijela). Negdje od sredine do kraja jula 1995. godine, Pero Petrović je čuo od mještana da su oni koji su ubijeni u Domu kulture u Pilici sahranjeni na Vojnoj ekonomiji Branjevo. Pero Petrović, dokazni predmet P02470, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 5519 (2. decembar 2003. godine); Pero Petrović je u to vrijeme bio predsjednik Mjesne zajednice u Pilici. Pero Petrović, dokazni predmet P02470, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 5496 (2. decembar 2003. godine).

H. 16.–27. juli 1995. godine**1. 16. juli 1995.godine: Otvaranje koridora za prolazak kolone muškaraca, bosanskih Muslimana****(a) Okolnosti koje su dovele do otvaranja koridora**

551. Ujutro 15. jula, Krstić je naredio **Pandureviću** — koji se nalazio u okolini Podžeplja²⁰¹⁷ — da se vrati sa svojim snagama u zonu odgovornosti Zvorničke brigade radi “blokiranja” kolone i “sprečavanj[a] posledica od eventualnog napada na Zvornik” i spajanja kolone sa snagama 2. korpusa ABiH.²⁰¹⁸

552. Otprilike u 11:00 sati 15. jula, Dragan Obrenović se sastao s Dragomirom Vasićem u kasarni u preduzeću "Standard" radi razgovora o situaciji s kojom se suočavala Zvornička brigada kada je riječ o 28. diviziji. **Borovčanin** i Miloš Stupar — iz 2. odreda iz Šekovića — pridružili su se tom sastanku kasnije.²⁰¹⁹ Do tog vremena, Duško Vukotić, pomoćnik načelnika štaba Zvorničke brigade za obavještajne poslove,²⁰²⁰ već je u ime Obrenovića obavio nekoliko razgovora sa [emsom Muminovićem, u kojima je Muminović zatražio slobodan prolaz 28. divizije kroz zonu Zvorničke brigade.²⁰²¹ Na sastanku je razgovarano o jednom inicijalnom prijedlogu, koji je potekao ili od

²⁰¹⁷ Podžeplje se nalazi sjeverno od Žepe, prema Han-Pijesku. Dokazni predmet 7DIC00126, Mapa s oznakama koje je unio Miodrag Dragutinović.

²⁰¹⁸ Dokazni predmet 5D7D00686, Naređenje o povratku dijela Zvorničke brigade, s Krstićevim potpisom, 15. juli 1995. godine. V. takođe dolje, par. 1859. V. takođe dokazni predmet 5DP00327, Vanredni borbeni izvještaj Zvorničke brigade, 14. juli 1995. godine (gdje se napominje da je jedan dio kolone bio dugačak dva–tri kilometra); dokazni predmet 5DP00169, Izvještaj Drinskog korpusa o formaciji naoružanih Muslimana, 14. juli 1995. godine; dokazni predmet P00377, Bilježnica dežurnog oficira Zvorničke brigade, 29. maj–27. juli 1995. godine, str. 138 (gdje se navodi da je u 09:21 sati 15. jula: “Obrenović – naredio da se hitno traži pojačanje iz korpusa. IZVESTIO”). Pukovnik Milanović naveo je da su velike grupe neprijateljskih vojnika još uvijek bile prisutne na području istočno od puta Milići-Konjević Polje-Bratunac i da je Bratunačka brigada još uvijek pretraživala taj teren. Odluka o presuđenim činjenicama koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 285. V. takođe dokazni predmet 4D00083, Naređenje Bratunačke brigade, s Blagojevićevim potpisom, 14. juli 1995. godine; dokazni predmet 4D00085, Redovni borbeni izvještaj Drinskog korpusa, s otkucanim Krstićevim potpisom, 15. juli 1995. godine. Pukovnik Milanović je predložio, u odsustvu raspoloživih kadrova iz Drinskog korpusa, da komandant Bratunačke brigade, pukovnik Blagojević, bude postavljen za komandanta snaga angažovanih na čišćenju terena. General Krstić je kasnije prihvatio taj prijedlog. Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 286; v. takođe dokazni predmet 4D00086, Dokument Ignjata Milanovića u vezi s pretresom terena, 15. juli 1995. godine. Dokazni predmet P00913, Izvještaj CJB-a, 15. juli 1995. godine (gdje se navodi da su 15. jula ofanzivne snage MUP-a krenule prema Crnom vrhu i Baljkovici zajedno sa VRS-om).

²⁰¹⁹ Svjedok PW-168, T. 15869–15873 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine), T. 16524 (zatvorena sjednica) (17. oktobar 2007. godine), T. 16527–16528 (zatvorena sjednica) (18. oktobar 2007. godine); dokazni predmet P02853, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Ljubomirom Borovčaninom, 11. i 12. mart 2002. godine, str. 102.

²⁰²⁰ V. gore, par. 152.

²⁰²¹ Svjedok PW-168, T. 15872 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine), T. 16545–16546 (zatvorena sjednica) (18. oktobar 2007. godine).

Vasića²⁰²² ili od **Borovčanina**,²⁰²³ da se odobri slobodan prolaz bosanskim Muslimanima iz kolone.²⁰²⁴

553. U tom trenutku Obrenović je zatražio da Komanda Drinskog korpusa odobri prijedlog da se 28. divizija pusti da prođe kroz njihovu teritoriju.²⁰²⁵ On je takođe pokušao da kontaktira **Pandurevića**, koji je bio nedostupan pošto je već bio na putu prema Komandi Zvorničke brigade.²⁰²⁶ Budući da su komandant Drinskog korpusa i načelnik štaba bili nedostupni, Dragan Obrenović nazvao je Glavni štab VRS-a i zatražio da ga povežu s “nek[im] od generala”.²⁰²⁷ **Miletić** je odgovorio na poziv i rekao da ne odobrava taj prijedlog; naredio je Obrenoviću da upotrijebi sve raspoloživo ljudstvo i opremu Zvorničke brigade za nastavak borbe s kolonom i “da to uništ[e]”.²⁰²⁸

554. Otrprike u 00:00 sati, **Pandurević** se sastao s Obrenovićem, **Borovčaninom**, Vasićem, Danilom Zoljićem - komandantima jedinica PJP-a iz Zvornika - i Milošem Stuparom, u kasarni u preduzeću "Standard"; i naredio im je da odsjeku kolonu i tako neutrališu snage 28. divizije.²⁰²⁹ Na kraju tog sastanka, **Pandurević** je poslao Obrenovića u Komandu 4. bataljona u Baljkovici, dok je **Borovčanin** poveo svoje jedinice u rejon Parloga i Baljkovice.²⁰³⁰ **Pandurević** je otišao na IKM u Kitovnicama. On je u svom svjedočenju rekao da je situacija na terenu bila znatno drugačija od one koja mu je ranije opisana: u sektorima 4. i 6. bataljona Zvorničke brigade bilo je mirno i samo je sporadična pucnjava dolazila iz pravca Memića, na lijevoj strani IKM-a.²⁰³¹ Međutim, **Borovčanin** je, po dolasku u Baljkovicu, vidio da su njegove jedinice izložene intenzivnoj vatri i da je dio kolone zauzeo položaj na kom su bile njegove jedinice.²⁰³²

555. Poslije podne 15. jula, nakon što je **Pandurević** rasporedio snage neophodne za slučaj da dođe do borbi, između njega i Muminovića došlo je do nesporazuma u vezi s propuštanjem čitave

²⁰²² *Ibid.*, T. 15872 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine).

²⁰²³ Dokazni predmet P02853, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Ljubomirom Borovčaninom, 11. i 12. mart 2002. godine, str. 102–103.

²⁰²⁴ Svjedok PW-168, T. 15872 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine); dokazni predmet P02853, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Ljubomirom Borovčaninom, 11. i 12. mart 2002. godine, str. 102–103.

²⁰²⁵ Svjedok PW-168, T. 15873–15874 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine). V. takođe P02853, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Ljubomirom Borovčaninom, 11. i 12. mart 2002. godine, str. 102–103.

²⁰²⁶ Svjedok PW-168, T. 15873 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine).

²⁰²⁷ *Ibid.*, T. 15873 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine), T. 16639 (zatvorena sjednica) (19. oktobar 2007. godine).

²⁰²⁸ *Ibid.*, T. 15874 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine).

²⁰²⁹ V. dolje, par. 1862–1863. Vinko Pandurević, T. 30962–30963 (2. februar 2009. godine). V. takođe dokazni predmet P02853, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Ljubomirom Borovčaninom, 11. i 12. mart 2002. godine, str. 40; svjedok PW-168, T. 16524–16525 (zatvorena sjednica) (17. oktobar 2007. godine); Žarko Zarić, T. 26945 (10. oktobar 2008. godine).

²⁰³⁰ V. dolje, par. 1863.

²⁰³¹ Vinko Pandurević, T. 30964–30969 (2. februar 2009. godine). **Pandurević** je stigao na IKM u Kitovnicama oko 13:00 sati. *Ibid.*

²⁰³² Dokazni predmet P02853, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Ljubomirom Borovčaninom, 11. i 12. mart 2002. godine, str. 106. Baljkovica se nalazi sjeverozapadno od Zvornika, blizu Nezuka. Dokazni predmet 7D01056, Mapa zone odgovornosti Zvorničke brigade prema naređenju Drinskog korpusa iz 1992. godine.

kolone kroz liniju odbrane VRS-a na područje Nezuka.²⁰³³ U 19:25 sati te večeri, **Pandurević** je poslao vanredni izvještaj u kom obavještava Komandu Drinskog korpusa da je ponudio komandantu 28. divizije da se civili odvoje, a ostali predaju, ali da je 28. divizija to odbila, tražeći da im se svima dopusti da prođu.²⁰³⁴

556. Naveče 15. jula i u ranim jutarnjim satima 16. jula, u nekoliko talasa je dolazilo do napada 2. korpusa ABiH, a borbe između dviju formacija bile su žestoke.²⁰³⁵

(b) Otvaranje koridora

557. Između 09:00 i 10:00 sati 16. jula, nakon što ga je Obrenović obavijestio da je stanje u 28. diviziji veoma teško s obzirom na brojne gubitke, **Pandurević** je uspostavio kontakt sa 28. divizijom u cilju pregovora za prolazak kolone.²⁰³⁶ Između 10:00 i 11:00 sati uslijedili su pregovori između **Pandurevića** i Muminovića, pri čemu u tom intervalu nije otvarana vatra iz artiljerijskog oružja.²⁰³⁷ **Pandurević** je, suprotno Krstićevim naređenjima, pristao da propusti 28. diviziju i “civilno stanovništvo koje ju je pratilo”.²⁰³⁸ Dogovor je bio da se otvori nekoliko stotina metara širok koridor na pravcu Resnik i Žuta Zemlja, premještanjem vojnika 4. bataljona Zvorničke brigade iz tri rova i upućivanjem vojnika 28. divizije da prođu kroz taj koridor. Takođe je dogovoreno da neki vojnici 2. korpusa trebaju ući u pravcu Baljkovice i pomoći u evakuaciji ranjenih i bolesnih u koloni.²⁰³⁹

558. Između 13:00 i 14:00 sati 16. jula - nakon što je VRS napustio rovove i nakon što su neprijateljstva prekinuta za otprilike dva sata - dotični sporazum je stupio na snagu.²⁰⁴⁰ Linije odbrane ponovo su uspostavljene oko 18:00 sati 17. jula.²⁰⁴¹ **Pandurević** je sve to vrijeme pratio situaciju i procijenio da je otprilike 5.000 do 6.000 bosanskih Muslimana iz kolone prošlo kroz

²⁰³³ Vinko Pandurević, T. 30977–30978 (2. februar 2009. godine). V. takođe par. 1867.

²⁰³⁴ Dokazni predmet P00329, Vanredni borbeni izvještaj Zvorničke brigade, s Pandurevićevim potpisom, 15. juli 1995. godine. V. takođe dolje, par. 1868–1870.

²⁰³⁵ Dokazni predmet P02853, Transkript razgovora koji je tužilaštvo obavilo s Ljubomirom Borovčaninom, 11. i 12. mart 2002. godine, str. 109. Rano ujutro 16. jula, negdje oko 04:00 sati, borbe su dalje eskalirale kada je 2. korpus napao položaj 4., 6. i 7. bataljona Zvorničke brigade. Vinko Pandurević, T. 31012 (2. februar 2009. godine), T. 31056 (3. februar 2009. godine); Lazar Ristić, T. 10097 (16. april 2007. godine). 7. bataljon je uspješno odbio taj napad. Miodrag Dragutinović, T. 12601 (14. juni 2007. godine).

²⁰³⁶ V. dolje, par. 1872–1873.

²⁰³⁷ V. dolje, par. 1873. V. takođe Miodrag Dragutinović, T. 12707–12708 (15. juni 2007. godine); Lazar Ristić, T. 10150 (17. april 2007. godine).

²⁰³⁸ V. dolje, par. 1873–1874.

²⁰³⁹ Vinko Pandurević, T. 31034 (3. februar 2009. godine) (gdje se konkretno navodi da, u vrijeme postizanja sporazuma, **Pandurević** nije iznio nikakav protivzahtjev, ali da je kasnije zatražio puštanje na slobodu dva zarobljenika).

²⁰⁴⁰ V. dolje, par. 1873.

²⁰⁴¹ Vinko Pandurević, T. 31093–31094 (9. februar 2009. godine).

koridor 16. i 17. jula, neki naoružani, a neki u uniformama.²⁰⁴² U drugim dokazima su Pretresnom vijeću predočene nešto veće brojke.²⁰⁴³

(c) Izveštaj i istraga o otvaranju koridora

559. U 13:55 sati 16. jula, **Pandurević** je saopštio Komandi Drinskog korpusa da je uspostavio koridor za prolazak bosanskih Muslimana i da se još vode borbe sa 28. divizijom.²⁰⁴⁴ Poslije nekoliko bezuspješnih pokušaja Glavnog štaba VRS-a i Drinskog korpusa da **Pandurevića** obavijeste o situaciji na terenu, **Pandurević** je u 20:00 sati istog dana podnio izvještaj Komandi Drinskog korpusa u kom, između ostalog, navodi da je odlučio da “otvor[i] koridor civilnom stanovništvu – koga je bilo oko 5000 hiljada [...] Vjerovatno je među civilima izaš'o i određen broj vojnika, ali sve što je prošlo prošlo je nenaoružano.”²⁰⁴⁵

560. Ujutro 17. jula, dvojica oficira iz Glavnog štaba VRS-a, pukovnik Nedeljko Trkulja²⁰⁴⁶ i Bogdan Sladojević,²⁰⁴⁷ otputovali su u Komandu Zvorničke brigade po **Miletićevom** naređenju.²⁰⁴⁸ Sladojević je shvatio da je svrha njihovog puta bila da se utvrdi da li nekoga treba pozvati na odgovornost za to što je koloni bosanskih Muslimana dozvoljeno da prođe na pravcu Udrc-Crni vrh prema Tuzli.²⁰⁴⁹ Poslije podne, Trkulja i Sladojević su otišli na IKM u Kitovnicama da se sastanu s

²⁰⁴² *Ibid.*, T. 31075 (3. februar 2009. godine). V. dolje, par. 1873. V. takođe Ostoja Stanišić, T. 11713–11714 (17. maj 2007. godine) (gdje je izjavio da je to bila “velika masa ljudi [...] jedna velika, duga kolona”); Lazar Ristić, T. 10157–10159 (17. april 2007. godine) (“Bilo ih je puno. Stvarno ogromna kolona, ali ne mogu da procijenim.”); Miodrag Dragutinović, T. 12708 (15. juni 2007. godine) (gdje je izjavio da je primijetio kolonu dijelom iz Pandurice i vidio da su neki od bosanskih Muslimana bili vojnici).

²⁰⁴³ Svjedok PW-168, T. 15897 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine) (gdje je iznio procjenu da je kroz koridor prošlo 7.000 do 10.000 ljudi, od kojih je polovina bila naoružana).

²⁰⁴⁴ V. dolje, par. 1874.

²⁰⁴⁵ Dokazni predmet 7DP00330, Vanredni borbeni izvještaj Zvorničke brigade, s Pandurevićevim potpisom, 16. juli 1995. godine. V. takođe dolje, par. 1874, 1876.

²⁰⁴⁶ Trkulja je penzionisani pukovnik. U julu 1995. godine on je bio načelnik oklopnih jedinica Glavnog štaba VRS-a. Nedeljko Trkulja, T. 15072, 15074–15075 (10. septembar 2007. godine).

²⁰⁴⁷ Dana 13. jula 1995. godine, pukovnik Bogdan Sladojević je prekomandovan u Han-Pijesak, gdje ga je **Miletić** obavijestio da će biti načelnik operativnog odjeljenja Glavnog štaba. Bogdan Sladojević, T. 14358–14361 (27. avgust 2007. godine).

²⁰⁴⁸ Nedeljko Trkulja, T. 15105–15107, 15110 (10. septembar 2007. godine). Tog jutra, Sladojević je vidio **Miletića** kako daje Trkulji neki papir, pri čemu je ovaj potonji kasnije rekao Sladojeviću da je **Miletić** natuknuo “da će se nešto desiti” u rejonu Baljkovice. Bogdan Sladojević, T. 14367–14368 (27. avgust 2007. godine). V. dolje, par. 1680.

²⁰⁴⁹ Bogdan Sladojević, T. 14367, 14372–14373, 14406 (27. avgust 2007. godine) (gdje je izjavio da se takođe pričalo da je koloni bosanskih Muslimana dopušteno da prođe preko “zone odbrane” Zvorničke brigade); Miodrag Dragutinović, T. 12604–12605 (14. juni 2007. godine); T. 12709–12710 (15. juni 2007. godine). V. takođe dokazni predmet 7DP00378, Dnevnik dežurnog oficira Zvorničke brigade, 12. februar 1995. godine - 3. januar 1996. godine, str. 4 (gdje se navodi sljedeće: “08.45 sati – Ekipa starešina na čelu sa pukovnikom Trkuljom boravila u brigadi – IKM povodom sagledavanja stanja u novonastaloj situaciji, ista se vratila u 15:00 časova”); Vinko Pandurević, T. 31090–31092 (9. februar 2009. godine). Dokazni predmet P00927, Naređenje Glavnog štaba VRS-a, Objedinjavanje dejstava na razbijanju zaostalih muslimanskih snaga, s Mladićevim potpisom, 17. juli 1995. (gdje se navodi sljedeće: “1. Iz [Glavnog štaba] uputiti trojicu starešina (pukovnici Trkulja Neđo, Stanković Milovan i Sladojević Bogdan) u Komandu [Zvorničke brigade] za ispomoc na objedinjavanju snaga VRS-a i MUP-a, planiranju i koordinaciji borbenih aktivnosti u blokiranju, razbijanju i uništenju zaostalih muslimanskih snaga u širem rejonu Kamenice i Cerske. 2. Ekipa [Glavnog štaba] VRS-a će sagledati stanje na frontu i u pozadini brigade, raspoložive snage, saslušati predlog i mišljenje komandanta [Zvorničke brigade]”).

Pandurevićem.²⁰⁵⁰ Treći oficir Glavnog štaba, pukovnik Milovan Stanković, već je bio sa **Pandurevićem** na IKM-u u Kitovnicama.²⁰⁵¹

561. **Pandurević** je oficire Glavnog štaba izvijestio o borbenom stanju i razlozima za otvaranje koridora.²⁰⁵² Sladojević i Trkulja napustili su IKM između 15:00 i 16:00 sati istog dana, a Trkulja je usmeno referisao **Miletiću** 18. jula.²⁰⁵³

2. Stalni pretres terena

562. Ujutro 17. jula prije 09:00 sati, u Štabu Bratunačke brigade sazvan je sastanak u svrhu podjele zadataka Bratunačkoj brigadi i uključenim jedinicama MUP-a radi “angažovanja u pretresu terena na [tom] području”.²⁰⁵⁴ Tokom ove operacije, dijelovi terena, uključujući rejone Pobuđa, Glogove, Hrnčića i Konjević Polja, pretreseni su u potrazi za snagama ABiH.²⁰⁵⁵ Pretresom terena je komandovao Mićo Gavrić iz Bratunačke brigade.²⁰⁵⁶

563. **Pandurević** je 17. jula naredio Miodragu Dragutinoviću, pomoćniku načelnika štaba za operativno-nastavne poslove Zvorničke brigade da izvrši izviđanje tog područja i provjeri da li se ABiH pridržava sporazuma koji je ranije postignut između **Pandurevića** i Muminovića i da li se zadržava u okviru dogovorenih granica koridora.²⁰⁵⁷ Dana 18. jula, Dragutinović i njegova jedinica nastavili su da pomažu 4. i 7. bataljonu Zvorničke brigade u borbi sa ciljem da “ojača[ju] odbranu”.²⁰⁵⁸

²⁰⁵⁰ Miodrag Dragutinović, T. 12602–12603 (14. juni 2007. godine). V. takođe dolje, par. 1887.

²⁰⁵¹ Bogdan Sladojević, T. 14369–14370, 14372 (27. avgust 2007. godine). Pukovnik Milovan Stanković bio je referent u odjeljenju za bezbjednosno-obavještajne poslove Glavnog štaba VRS-a. Bogdan Sladojević, T. 14370 (27. avgust 2007. godine). V. takođe dokazni predmet P00927, Naređenje Glavnog štaba VRS-a, Objedinjavanje dejstava na razbijanju zaostalih muslimanskih snaga, s Mladićevim potpisom, 17. juli 1995. godine (instrukcija da se upute trojica starješina iz Glavnog štaba VRS-a—pukovnici Neđo Trkulja, Milovan Stanković i Bogdan Sladojević—u Komandu Zvorničke brigade).

²⁰⁵² V. dolje, par. 1887.

²⁰⁵³ Nedeljko Trkulja, T. 15115 (10. septembar 2007. godine); Bogdan Sladojević, T. 14377–14378 (27. avgust 2007. godine).

²⁰⁵⁴ Svjedok PW-160, T. 8631, 8633 (12. mart 2007. godine); Mićo Gavrić, T. 26488–26490 (1. oktobar 2008. godine). Svjedok PW-160 je u svom svjedočenju rekao: “Uključeni su demineri od strane vojske a od strane policije uključene su jedinice sa službenim psima, raspoređeni su po jednim i drugim jedinicama.” Svjedok PW-160, T. 8631 (12. mart 2007. godine). Ali v. Momir Nikolić, T. 32946–32947, 32957 (21. april 2009. godine) (gdje je izjavio da on nije bio zainteresovan za “operaciju čišćenja” koja je počela 17. jula 1995. godine i da u njoj nije učestvovao).

²⁰⁵⁵ Svjedok PW-160, T. 8634 (12. mart 2007. godine), T. 8704–8706 (13. mart 2007. godine); Mićo Gavrić, T. 26488–26489, 26514 (1. oktobar 2008. godine); Dragoslav Trišić, T. 27093 (20. oktobar 2008. godine); dokazni predmet 4DP00262, Dnevni borbeni izvještaj Bratunačke brigade, 18. juli 1995.; dokazni predmet 4DIC00074, Mapa s oznakama koje je unio svjedok PW-160; svjedok PW-160, T. 8700–8703, 8706 (13. mart 2007. godine).

²⁰⁵⁶ Svjedok PW-160, T. 8699 (13. mart 2007. godine). V. takođe svjedok PW-160, T. 8705 (13. mart 2007. godine); dokazni predmet 4D00086, Dokument pukovnika Ignjata Milanovića u vezi s pretresom terena, 15. juli 1995. (gdje je zapisan prijedlog da se “komandant 1. [Bratunačke brigade] ovlasti i postavi za komandanta svih snaga koje učestvuju u pretresu terena, kao i asanaciju bojišta istočno od komunikacije (i u zahvatu komunikacije Kasaba-Drinjača”).

²⁰⁵⁷ Miodrag Dragutinović, T. 12602–12603 (14. juna 2007. godine).

²⁰⁵⁸ *Ibid.*, T. 12603–12604 (14. juni 2007. godine).

564. Tokom prva tri–četiri dana nakon što je koridor zatvoren, elementi Zvorničke brigade takođe su učestvovali u pretraživanju terena u potrazi za vojnicima ABiH.²⁰⁵⁹ Neki vojnici ABiH su ubijeni, a drugi su zarobljeni.²⁰⁶⁰ U presretnutom razgovoru vođenom 23. jula 1995. u 08:00 sati, **Pandurević** je rekao pukovniku Ceroviću, pomoćniku za moral, pravne i vjerske poslove Drinskog korpusa, da oni još “hvata[ju] [...] Turke”.²⁰⁶¹ Dana 23. jula 1995. godine, Zvornička brigada je još uvijek vršila pretres terena.²⁰⁶²

3. Ubijanje na Zvorničkom području

(a) Baljkovica – blizu Nezuka²⁰⁶³

565. Dana 15. jula 1995. godine, **Miletić** je izdao obavještenje o preraspoređivanju jedne jedinice 1. krajiškog korpusa u cilju pomoći “za razbijanje i uništenje odbeglih muslimanskih grupa u širem rejonu Kamenice”.²⁰⁶⁴ Krajiški korpus uputio je jednu pješadijsku četu 16. krajiške motorizovane brigade, koja se javila Zvorničkoj brigadi u 18:30 sati 16. jula 1995. godine.²⁰⁶⁵ I **Pandurević** i komandant 16. brigade Krajiškog korpusa su bili obaviješteni.²⁰⁶⁶ 16. brigada ostala je pod

²⁰⁵⁹ Vinko Pandurević, T. 31099, 31130 (9. februar 2009. godine) (gdje se navodi da su Podrinjski odred, Istočno-bosanski korpus i 4. i 7. bataljon i njihovi interventni vodovi bili među jedinicama koje su učestvovali); svjedok PW-168, T. 15905 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine); Ljubo Bojanović, dokazni predmet P03135, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, BT. 11734–11735 (8. juli 2004. godine). V. takođe dokazni predmet P01206a, Presretnuti razgovor, 17. juli 1995. godine, 06:15 sati (gdje je zabilježeno kako Krstić pita Trbića, pomoćnika za bezbjednost Zvorničke brigade, “Dobro, jeste li pobili Turke gore?”). V. takođe dolje, par. 1892.

²⁰⁶⁰ Dokazni predmet P00377, Bilježnica dežurnog oficira Zvorničke brigade, 29. maj–27. juli 1995. godine, str. 164 (gdje se navodi da ih je “[l]ikvidirano još 28 zarobljeno 3”); Vinko Pandurević, T. 31130 (9. februar 2009. godine). V. takođe dolje, par. 1892, 1897. V. takođe dokazni predmet P01261a, Presretnuti razgovor, 19. juli 1995. godine, 08:12 sati (gdje se navodi da je **Pandurević** imao saznanja o operaciji čišćenja blizu Baljkovice. Tokom tog razgovora, **Pandurević** je rekao pukovniku Ceroviću sljedeće: “juče smo jedno 20 i nešto likvidirali” i naveo sljedeće: “jutros jedno 150 imamo tamo jurimo u okruženju”, a to se odnosilo na one koji su bili opkoljeni na području Planinci-Baljkovica); dokazni predmet P00336 Dnevni borbeni izvještaj Zvorničke brigade, s otkucanim potpisom Vinka Pandurevića, 19. juli 1995. godine (gdje je zabilježeno da je 19. jula jedna četa 16. krajiške brigade, pored ostalih, vodila operaciju pretresa oko Kalesije kojom prilikom je “uhapšeno 2 i likvidirano 13 muslimanskih vojnika”). V. takođe dokazni predmet P01387b, Presretnuti razgovor, 2. avgust, 09:50 sati, gdje Krstić pita Obrenovića sljedeće: “Je li vi radite dole?” i kaže Obrenoviću: “[N]i jednog nemojte ostavljat' živoga”.

²⁰⁶¹ Vinko Pandurević, T. 31146 (9. februar 2009. godine); dokazni predmet P01309a, Presretnuti razgovor, 23. juli 1995. godine, 08:00 sati.

²⁰⁶² Dokazni predmet P01307a, Presretnuti razgovor, 23. juli 1995. godine, 06:40 sati (gdje je zabilježeno da je dežurni oficir Zvorničke brigade Ljubo Bojanović rekao Krstiću da je “šest Turaka zarobljeno”).

²⁰⁶³ U Optužnici se navodi da su 19. jula 1995. godine, pripadnici 1. krajiškog korpusa VRS-a, koji su bili prepotčinjeni Zvorničkoj brigadi, zarobili desetak muškaraca, bosanskih Muslimana iz Srebrenice u blizini mjesta Nezuk. Ubrzo poslije toga, njih su po kratkom postupku pogubili oni koji su ih zarobili. Optužnica, par. 30.13.

²⁰⁶⁴ Dokazni predmet P02754, Izvještaj o upućivanju jedinica jačine pješadijske čete za ispomoć 1. Zvorničkoj pješadijskoj brigadi, par. 1. V. dolje, par. 1641.

²⁰⁶⁵ Dokazni predmet P00405, Naređenje 1. krajiškog korpusa o upućivanju jedne pješadijske čete u rejon Zvornika, s potpisom Momira Talića, 16. juli 1995. godine, str. 1 (gdje je zabilježeno da je Momir Talić, komandant 1. krajiškog korpusa, izdao naređenje depešom, koje je takođe sadržalo uputstva za upućivanje “starešin[e] u svojstvu prethodnice [...] [koji će] od komandanta brigade dobiti potrebna uputstva i naređenja”); dokazni predmet P00377, Bilježnica dežurnog oficira Zvorničke brigade, 29. maj – 27. juli 1995. godine, str. 151.

²⁰⁶⁶ Dokazni predmet P00377, Bilježnica dežurnog oficira Zvorničke brigade, 29. maj – 27. juli 1995. godine, str. 151.

komandom **Pandurevića** do 21. jula 1995. godine, kada je ta jedinica preraspoređena u Sarajevsko-romanijski korpus na osnovu naređenja koje je potpisao **Miletić**.²⁰⁶⁷

566. U jednoj zabilješci od 18. jula u Bilježnici dežurnog oficira Zvorničke brigade upisan je jedan izvještaj Ljube Bojanovića, koji je bio na IKM u Kitovnicama, da je jedna jedinica 16. brigade Krajiškog korpusa bila raspoređena otprilike na četiri kilometra od Nezuka.²⁰⁶⁸

567. Dana 18. jula, jedna grupa od 500 do 1.000 bosanskih Muslimana iz kolone, okupila se u Baljkovici, blizu Nezuka.²⁰⁶⁹ Sljedećeg dana, manje grupe muškaraca počele su da se odvajaju od veće grupe pokušavajući da pređu na teritoriju pod kontrolom ABiH.²⁰⁷⁰ Negdje između podneva i 14:00 sati, vojnici, uključujući one iz sastava 16. krajiške brigade, zarobili su šestoricu tih ljudi²⁰⁷¹ i rekli im da predaju svoje dokumente i dragocjenosti i legnu licem prema zemlji.²⁰⁷² Zatim su ih

²⁰⁶⁷ Dokazni predmet P03923, Naređenje Glavnog štaba VRS-a o upućivanju motorizovane čete iz 16. krajiške motorizovane brigade u rejon Trnova, s Miletićevim potpisom, 21. juli 1995. godine, str. 1. V. dolje, par. 1641.

²⁰⁶⁸ Dokazni predmet P00377, Bilježnica dežurnog oficira Zvorničke brigade, 29. maj – 27. juli 1995. godine, str. 160 (gdje se navodi da je Brigada bila raspoređena na "H 602"); dokazni predmet 3DIC00232, Mapa područja Kladnja i Zvornika, s oznakama koje je unio svjedok; Jovo Marković, T. 27665 (31. oktobar 2008. godine) (gdje je govorio o položaju "H 602"); dokazni predmet 3D00094, Mapa područja Kladnja i Zvornika - (Baljkovica-Zvornik-Snagovo-Memići) (gdje se vidi da se "H 602" nalazi na približno 4 kilometra od Nezuka); Vinko Pandurević, T. 31587 (17. februar 2009. godine) (gdje se navodi da je izvještaj u Bilježnici dežurnog oficira potekao od Ljube Bojanovića); Ljubo Bojanović, dokazni predmet P03135, BT. 11723, 11732 (8. juli 2004. godine) (gdje se navodi da je on 16. jula bio na IKM u Kitovnicama). V. takođe dokazni predmet P00334, Vanredni borbeni izvještaj Zvorničke brigade, s Pandurevićevim potpisom, 18. juli 1995. godine, par. 2 ("Snage Zvorničke pješadijske brigade ojačane sa četom iz 16. krajiške brigade, četom iz Bratunačke [lake pješadijske brigade], dva voda iz Vojne policije Bijeljina i vodom iz Vlaseničke [lake pješadijske brigade] su uspešno odbile sve napade neprijatelja sa fronta i vršile blokadu i pretres terena u širem rejonu Crni vrh – Pandurica – Križeviči...").

²⁰⁶⁹ Svjedok PW-119, dokazni predmet P02212, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3194–3196 (23. maj 2000. godine) (gdje je izjavio da je u Baljkovicu stigao 18. jula i da je sljedećeg dana zarobljen); svjedok PW-139, dokazni predmet P02288, Povjerljiva izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (18. maj 2009. godine), par. 9–10 (gdje je rekao da je zarobljen 18. ili 19. jula); T. 3686 (7. novembar 2006. godine). Iako otpusnica ukazuje na to da je svjedok PW-119 ranjen 11. avgusta, Pretresno vijeće se ipak na osnovu iskaza svjedoka PW-119 i PW-139 uvjerilo da se taj incident desio 19. jula. V. dokazni predmet P02213 (povjerljivo) (Otpusnica od 12. avgusta 1995. godine, gdje se navodi da je svjedok PW-119 liječen u vojnoj bolnici od strijelne rane iznad lijeve ključne kosti i da je rana zadobijena prethodnog dana).

²⁰⁷⁰ Svjedok PW-119, dokazni predmet P02212, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3194–3196 (23. maj 2000. godine); svjedok PW-139, dokazni predmet P02288, Povjerljiva izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (18. maj 2009. godine), par. 9.

²⁰⁷¹ Pretresno vijeće napominje da je svjedok PW-119 u svom svjedočenju rekao da ih je bilo jedanaest u grupi, dok je svjedok PW-139 u svom svjedočenju rekao da se šest muškaraca predalo (u oba slučaja, ovaj broj uključuje svjedoka). S obzirom na to da svjedok PW-139 može imenovati ljude s kojima je bio zarobljen (uključujući svjedoka PW-119), Pretresno vijeće prihvata iskaz svjedoka PW-139 u vezi s tim pitanjem. Svjedok PW-139, dokazni predmet P02288, Povjerljiva izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (18. maj 2009. godine), par. 10; *ibid.*, T. 3673–3675 (djelimično zatvorena sjednica) (6. novembar 2006. godine). V. takođe svjedok PW-119, dokazni predmet P02212, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3196 (23. maj 2000. godine).

²⁰⁷² Svjedok PW-119, dokazni predmet P02212, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3196–3197, 3205–3206, 3212 (23. maj 2000. godine); svjedok PW-139, dokazni predmet P02288, Povjerljiva izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (18. maj 2009. godine), par. 9–10; *ibid.*, T. 3672–3675 (djelimično zatvorena sjednica) (6. novembar 2006. godine). Svjedok PW-119 je siguran da je vidio da su vojnici imali žute oznake na lijevom rukavu. Bio je to "žuti krug kao amblem jedan na kome je pisalo "Krajišnici", tako nešto, "Krajiški", nisam siguran." Svjedok PW-119, dokazni predmet P02212, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3205–3206, 3224–3225, 3229–3230 (23. maj 2000. godine). Na nekoliko drugih amblema, svjedok PW-119 misli da je vidio slova "DRE" na lijevom rukavu, dolazeći do zaključka da je riječ bila "Drinski" ili "Drina". On ima "osjećaj da je to stajalo tamo". Svjedok PW-119, dokazni predmet P02212, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3206–3207, 3223, 3225 (23. maj 2000. godine). Svjedok PW-139 je u svom svjedočenju rekao da su vojnici VRS-a nosili maskirne uniforme s oznakama na rukavu na kojima je ćirilicom pisalo "Vojska Republike Srpske" u tri boje srpske zastave i orlom sa četiri ćirilica slova "S". Svjedok PW-139, dokazni predmet P02288, Povjerljiva izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (18. maj 2000. godine), par. 11; *ibid.*, T. 3680 (6. novembar 2006. godine). Orao je bio sličan motivu oznake na dokaznom predmetu 7D00063, Fotografija vojne oznake. PW-139, T. 3719 (7. novembar 2006. godine). Jedan vojnik je rekao da su oni bili "Krajišnici", iz Krajine. Svjedok PW-139, dokazni predmet P02288, Povjerljivo - izjava na osnovu pravila 92ter (18. maj 2000. godine), par. 11; T. 3680 (6. novembar 2006. godine). Na osnovu svih dokaza, Pretresno vijeće konstatuje da su tamo bili prisutni ljudi iz 16. brigade 1. krajiškog korpusa koji su bili prepotčinjeni Zvorničkoj brigadi.

ispitivali pod prijetnjom oružjem.²⁰⁷³ Jedan vojnik VRS-a pod nadimkom Stari bio je zadužen za ispitivanja, tokom kojih je jedan od bosanskih Muslimana rekao da se u okolini nalazi oko 500 pripadnika ABiH.²⁰⁷⁴ Nakon što je čuo te informacije, Stari je smjesta telefonom prenio uputstvo jednom drugom komandantu, “Vuki Šinoviću”, da “[ih] dokrajči” i rekao prisutnim vojnicima VRS-a sljedeće “Uradiće to Vukovi.”²⁰⁷⁵

568. Poslije ispitivanja vojnici VRS-a su odveli bosanske Muslimane na stranu i pobili ih jednog po jednog iz automatskih pušaka iz neposredne blizine.²⁰⁷⁶ Jedan od bosanskih Muslimana nije ubijen zbog toga što je putem radija stiglo naređenje da ga odvedu u Zvornik i razmijene za zarobljene vojnike VRS-a.²⁰⁷⁷ Taj čovjek je na kraju odveden u zatočenički centar Batković.²⁰⁷⁸ Jedan drugi bosanski Musliman preživio je iako je bio pogođen u lijevo rame.²⁰⁷⁹

569. Svjedok PW-139, jedan od onih koji su preživjeli ovaj incident, imenovao je petoricu muškaraca s kojima je zarobljen.²⁰⁸⁰ Jedan od muškaraca koje je on imenovao jeste svjedok PW-119. Za drugog čovjeka svjedok PW-139 je mogao samo dati dio imena. Imena trojice preostalih muškaraca pojavljuju se na Spisku nestalih i preminulih iz 2007. godine sa statusom “nestali”, što znači da su prijavljeni kao nestali poslije pada Srebrenice, ali da još nisu identifikovani ili njihova smrt nije potvrđena analizom DNK. Pretresnom vijeću nisu predloženi nikakvi drugi forenzički dokazi u vezi s ovim incidentom.²⁰⁸¹ Na osnovu svjedočenja očevidaca i uzimajući u obzir da su ta

²⁰⁷³ Svjedok PW-119, dokazni predmet P02212, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3197–3199 (23. maj 2000. godine); svjedok PW-139, dokazni predmet P02288, Povjerljiva izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (18. maj 2000. godine), par. 11; svjedok PW-139, T. 3677–3678 (djelimično zatvorena sjednica) (6. novembar 2006. godine).

²⁰⁷⁴ Svjedok PW-119, dokazni predmet P02212, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3198, 3202–3204 (23. maj 2000. godine) (gdje je izjavio da je Stari imao “vojni uniformu [...] bez oznaka čina nekog ili nešto. Uglavnom, vojna maskirna uniforma. Stariji čovjek, proćelav, čupave ruke, onako malo niži”).

²⁰⁷⁵ *Ibid.*, KT. 3198, 3203–3204 (23. maj 2000. godine). Svjedok PW-119 je pretpostavio da se pod “Vukovima” misli na jedinicu “Vukovi sa Drine”, zbog toga što je svjedok PW-119 čuo za tu jedinicu. *Ibid.*, KT. 3229 (23. maj 2000. godine). Kada je komandant razgovarao putem radija, pomenuo je jednog drugog komandanta po imenu “Vuka Šinović”. Svjedok PW-139 imao je utisak da je Vuka Šinović bio pripadnik “Vukova sa Drine”, ali se nije mogao sjetiti zašto je tako mislio. Svjedok PW-139, dokazni predmet P02288, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter (18. maj 2000. godine), par. 11.

²⁰⁷⁶ Svjedok PW-119, dokazni predmet P02212, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3198–3207 (23. maj 2000. godine) (gdje je izjavio da je odveden na jednu padinu i pogođen u lijevo rame sa udaljenosti od otprilike jednog metra. Dok je ležao na toj padini praveći se mrtav, svjedok PW-119 je čuo kako ljude oko njega ubijaju iz vatrenog oružja i vidio više leševa. Prije nego što je krenuo prema teritoriji pod kontrolom ABiH, svjedok PW-119 je viknuo dva ili tri puta kako bi provjerio ima li preživjelih, ali niko nije odgovorio. Svjedok PW-119 je mogao vidjeti da je muškarac koji je ležao do njega mrtav zato što nije davao znake života. Prije nego što je pogođen, svjedok PW-119 je takođe primijetio da je jedan od muškaraca koje su prije njega odveli na strijeljanje mrtav po boji njegove kože). V. takođe dokazni predmet P02213 (povjerljivo).

²⁰⁷⁷ Svjedok PW-139, dokazni predmet P02288, Povjerljiva izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (18. maj 2000. godine), par. 11 (gdje je izjavio da je komandant bio taj koji je nazvao telefonom, ali bez dodatnih pojedinosti). Sagledavši ga u kontekstu iskaza svjedoka PW-119, Pretresno vijeće zaključuje da je taj komandant zapravo bio Stari.

²⁰⁷⁸ *Ibid.*, par. 12–13.

²⁰⁷⁹ Svjedok PW-119, dokazni predmet P02212, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, KT. 3200–3202 (23. maj 2000. godine).

²⁰⁸⁰ V. svjedok PW-139, dokazni predmet P02288, Povjerljiva izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (18. maj 2000. godine), par. 10; T. 3674–3675 (djelimično zatvorena sjednica) (6. novembar 2006. godine).

²⁰⁸¹ Ewa Tabeau, T. 21032 (5. februar 2008. godine); dokazni predmet P03159a (povjerljivo), str. 3, 12, 112. Dva imena koja je dao svjedok PW-139 takođe se pojavljuju na Spisku preminulih koji je 2009. godine sastavio MKNL, međutim, imena navedena na spisku su neprecizna (data su dva alternativna imena), a posmrtni ostaci pronađeni su na dva različita mjesta (jedna nespješivovana brana i Liplje, približno 12 kilometara jugoistočno od Baljkovice). Imajući ovo u vidu, Pretresno vijeće konstatuje da nema dovoljno dokaza da se zaključi da se radi o posmrtnim ostacima muškaraca koje je imenovao svjedok PW-

trojica nestala u isto vrijeme, Pretresno vijeće se uvjerilo da su četvorica bosanskih Muslimana ubijena u Baljkovici 19. jula. Međutim, Pretresno vijeće konstatuje da nema dovoljno dokaza da se van razumne sumnje utvrdi da su pripadnici 16. krajiške brigade, koji su učestvovali u zarobljavanju muškaraca, učestvovali u ubijanju te četvorice.²⁰⁸²

(b) Ranjeni zarobljenici, bosanski Muslimani, iz bolnice u Milićima²⁰⁸³

570. Dana 14. jula, poslije zadržavanja od oko 24 sata u bolnici u Milićima, jedna grupa ranjenih bosanskih Muslimana prebačena je u bolnicu u Zvorniku.²⁰⁸⁴ Naređenje za njihovo premještanje došlo je od dr Ratka Rokvića, načelnika sanitetske službe VRS-a, koji je bio član Glavnog štaba VRS-a.²⁰⁸⁵ Ti ljudi su izgledali uplašeno, a neki su bili teško ranjeni.²⁰⁸⁶ U izvještaju koji je potpisao dr Davidović, direktor bolnice u Milićima, navodi se da je iz Milića u Zvornik prebačeno ukupno 18 bosanskih Muslimana.²⁰⁸⁷ U spis je uvrštena medicinska dokumentacija u vezi s 11 bosanskih Muslimana.²⁰⁸⁸ Pretresno vijeće konstatuje da je 11 bosanskih Muslimana prebačeno iz Milića u bolnicu u Zvorniku.

139. V. dokazni predmet P04494, (povjerljivo); dokazni predmet P01876, "Mapa 'sjevernog' područja sa zonama odgovornosti bataljona" (gdje se vidi da se Liplje nalazi na približno 12 kilometara jugoistočno od Baljkovice).

²⁰⁸² Pretresno vijeće napominje da postoji dnevni borbeni izvještaj Zvorničke brigade s otkucanim **Pandurevićevim** potpisom i datumom 19. juli 1995. godine, gdje se navodi da je jedna četa 16. krajiške brigade, između ostalih, provela operaciju pretresa u okolini Kalesije, kojom prilikom je "uhapšeno 2 i likvidirano 13 muslimanskih vojnika". Dokazni predmet P00336, Dnevni borbeni izvještaj Zvorničke brigade, s otkucanim potpisom Vinka Pandurevića, 19. juli 1995. godine. Međutim, u odsustvu dodatnih dokaza, Pretresno vijeće ne može zaključiti da pominjanje u ovom izvještaju muslimanskih vojnika koji su "eliminirani" predstavlja referencu na četiri muškarca ubijena pored Nezuka. U tom pogledu, Pretresno vijeće smatra da se može izvesti razuman zaključak da se navod u izvještaju o vojnicima "eliminiranim" tokom operacije odnosi na vojnike koji su ubijeni u borbi.

²⁰⁸³ U Optužnici se navodi da je približno 13. jula 1995. godine, 19 ranjenih muškaraca, bosanskih Muslimana, odvedeno u bolnicu u Milićima, nakon što su se predali ili bili zarobljeni. Ubrzo poslije toga, 11 od 19 ranjenika prebačeno je u bolnicu u Zvorniku po naređenjima iz Glavnog štaba VRS-a; a odatle su nekoliko dana kasnije odvedeni u stacionar Zvorničke brigade. Približno 20. jula, pripadnici VRS-a su po kratkom postupku pogubili 11 muškaraca, bosanskih Muslimana. Optužnica, par. 30.15.

²⁰⁸⁴ Jugoslav Gavrić, T. 9114–9115 (21. mart 2007. godine); dokazni predmet P02482, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (19. januar 2003. godine), str. 1–3; Radivoje Novaković, dokazni predmet P02480, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (6. mart 2003. godine), p. 2; *ibid.*, T. 9029–9030, 9036 (20. mart 2007. godine); dokazni predmet P01884, (povjerljivo); dokazni predmet 6DP01880, Zabilješka u vezi s prebacivanjem ranjenika iz bolnice u Milićima u bolnicu u Zvorniku, s potpisom Radomira Davidovića, 20. juli 1995. godine. V. takođe Jugoslav Gavrić, T. 9120 (21. mart 2007. godine) (Gavrić je shvatio da je jedini razlog iz kog su ti muškarci prebačeni taj što bolnica u Milićima nije imala kapaciteta za njihovo liječenje; to je predstavljalo rutinsku praksu i dešavalo se i ranije); dokazni predmet P01882, Dvije stranice izvađene iz knjige evidencije pacijenata bolnice u Milićima sa bilješkama od 13. jula 1995. godine, str. 1–2 (stranice izvađene iz knjige evidencije pacijenata bolnice u Milićima, gdje se vidi da je 14 muškaraca, bosanskih Muslimana, primljeno u bolnicu 13. jula 1995. godine).

²⁰⁸⁵ Dokazni predmet P03178, Kadrovska evidencija Glavnog štaba VRS-a, str. 0505-7641; dokazni predmet 6DP01888, Dopis iz bolnice u Milićima, s potpisom dr Davidovića, 20. juli 1995. godine (gdje se navodi da "ranjenici" trebaju biti prebačeni u bolnicu u Zvorniku po naređenju načelnika sanitetske službe VRS-a, načelnika Opštine i načelnika SJB-a u Milićima); dokazni predmet P01880, Izvještaj o pružiocima zdravstvenih usluga upućen Komandi Drinskog korpusa, generalu Radislavu Krstiću, s potpisom dr Davidovića (gdje se navodi da su ranjeni muškarci, bosanski Muslimani, prebačeni u bolnicu u Zvorniku po naređenju Glavnog štaba).

²⁰⁸⁶ Jugoslav Gavrić, dokazni predmet P02482, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (19. januar 2003. godine), str. 2. Prema medicinskoj evidenciji bolnice u Milićima, imena tih muškaraca su: Aziz Bećirović, Mensur Salkić, Behaija Kurtić, Izet Halilović, Behudin Lolić, Huso Salihović, Vahdet Suljić, Remzija Ibišević, Mujo Bečić, Sulejman Begović i Mehmedalija Hamzabegović. dokazni predmet P01884 (povjerljivo). Iako je ovaj dokazni predmet povjerljiv, Pretresno vijeće smatra da nema nikakve prepreke da se imena tih muškaraca objelodane u javnosti, budući da su ona navedena u javnoj Optužnici.

²⁰⁸⁷ Dokazni predmet P01880, Izvještaj o pružiocima zdravstvenih usluga upućen Komandi Drinskog korpusa, generalu Radislavu Krstiću, s potpisom dr Davidovića, str. 2.

²⁰⁸⁸ Dokazni predmet P01884 (povjerljivo).

571. Dr Radivoje Novaković, hirurg bolnice u Zvorniku, liječio je te zarobljenike, bosanske Muslimane, i rečeno mu je da će biti razmijenjeni.²⁰⁸⁹ Aziz Bećirović,²⁰⁹⁰ jedan od tih bosanskih Muslimana, pretrpio je teške povrede lica i preminuo je u bolnici u Zvorniku.²⁰⁹¹

572. Ranjeni zarobljenici, bosanski Muslimani iz bolnice u Milićima ostali su u bolnici u Zvorniku više nego jedan dan prije nego što su ponovo premješteni, ovaj put u kasarnu u preduzeću "Standard".²⁰⁹² Budući da je jedan od njih preminuo u bolnici u Zvorniku, Pretresno vijeće konstatuje da je deset ranjenih zarobljenika prebačeno iz bolnice u Zvorniku u kasarnu u preduzeću "Standard". U vrijeme prebacivanja tih bosanskih Muslimana u kasarnu u preduzeću "Standard", njihove povrede nisu bile opasne po život.²⁰⁹³ Bosanski Muslimani zadržani su u kasarni u preduzeću "Standard" pet do sedam dana,²⁰⁹⁴ pod stražom Vojne policije Zvorničke brigade.²⁰⁹⁵

573. Po **Pandurevićevom** naređenju, Obrenović je otišao u stacionar kasarne u preduzeću "Standard" kako bi provjerio bezbjednosno stanje ranjenih zarobljenika, bosanskih Muslimana iz bolnice u Milićima.²⁰⁹⁶ **Pandurević** je takođe kontaktirao Višu komandu kako bi riješio problem ranjenih zarobljenika, budući da Zvornička brigada nije bila opremljena da stražari i stara se o njima.²⁰⁹⁷ Dva presretnuta razgovora od 23. jula 1995. godine potkrepljuju zaključak da je **Pandurević** tražio smjernice po pitanju ranjenih zarobljenika i da mu je rečeno da će **Popović** doći

²⁰⁸⁹ Radivoje Novaković, T. 9036 (20. mart 2007. godine).

²⁰⁹⁰ U dokaznom predmetu P01884 upućuje se na "Aziza Bećirovića", a i na "Aziza Bećirevića", međutim, u Novakovićevom svjedočenju *viva voce* pominje se samo "Bećirević". Budući da je Novaković u svom svjedočenju govorio o Bećirovićevoj medicinskoj evidenciji iz dokaznog predmeta P01884, Pretresno vijeće zaključuje da on upućuje na Aziza Bećirovića navedenog u Optužnici.

²⁰⁹¹ Radivoje Novaković, dokazni predmet P02480, Izjava na osnovu pravila 92ter (6. mart 2003. godine), str. 2; *ibid.*, T. 9039–9041, 9075, 9084 (20. mart 2007. godine). V. takođe dokazni predmet P01884, (povjerljivo), str. 34; dokazni predmet P00377, Bilježnica dežurnog oficira Zvorničke brigade, 29. maj – 27. juli 1995. godine, str. 144 (gdje se navodi sljedeće: "U bolnici izumro Bećirević Aziz; javljeno da komunalno završi posao"). Ali v. Radivoje Novaković, T. 9081–9082 (20. mart 2007. godine) (gdje je izjavio da se ne sjeća da je prijavio smrt Aziza Bećirovića ni da je Zvornička brigada o tome obaviještena). Novakovićev iskaz u vezi s tim pitanjem ne utiče na zaključak Pretresnog vijeća da je Aziz Bećirević zaista preminuo u bolnici u Zvorniku.

²⁰⁹² Zoran Begović, dokazni predmet P02481, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (2. april 2003. godine), par. 7; Radivoje Novaković, dokazni predmet P02480, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (6. mart 2003. godine), str. 2.

²⁰⁹³ Zoran Begović, T. 9146–9147 (21. mart 2007. godine).

²⁰⁹⁴ Zoran Begović, dokazni predmet P02481, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (2. april 2003. godine), par. 8–9. Dr Novaković i drugi ljekari nastavili su ukazivati ljekarsku pomoć muškarcima, bosanskim Muslimanima, i nakon što su oni prebačeni u kasarnu u preduzeću "Standard", premda im je Novaković tamo samo jednom ukazao ljekarsku pomoć. Radivoje Novaković, dokazni predmet br. P02480, 6. mart 2003. godine, str. 3; Zoran Begović, dokazni predmet P02481, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (2. april 2003. godine), par. 15.

²⁰⁹⁵ Zoran Begović, T. 9140 (21. mart 2007. godine); *ibid.*, dokazni predmet P02481, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (2. april 2003. godine), par. 10; svjedok PW-168, T. 15914 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine). Svjedok PW-168 nije precizirao da li je policija bila vojna ili civilna, međutim, na osnovu Begovićevog svjedočenja i činjenice da su oni bili hospitalizovani u kasarni "Standard", Pretresno vijeće zaključuje da su ranjene bosanske Muslimane čuvali vojni policajci Zvorničke brigade.

²⁰⁹⁶ Vinko Pandurević, T. 31169 (10. februar 2009. godine); Zoran Begović, T. 9134 (21. mart 2007. godine), dokazni predmet P02481, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (2. april 2003. godine), str. 2–3; svjedok PW-168, T. 15914 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine). Konkretno, **Pandurević** je rekao Obrenoviću da on treba zabraniti svim pripadnicima Zvorničke brigade da ulaze u stacionar (svjedok PW-168, T. 15914 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine), i da će se sa ranjenim zarobljenicima, bosanskim Muslimanima, postupati na isti način kao s bilo kojom drugom ranjenom osobom. Vinko Pandurević, T. 31169 (10. februar 2009. godine).

²⁰⁹⁷ Svjedok PW-168, T. 15914 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine).

da riješi taj problem.²⁰⁹⁸ U prvom razgovoru u 08:00 sati, **Pandurević** kaže pukovniku Ceroviću da ima neke ranjene zarobljenike sa kojima ne zna šta bi i raspituje se o mogućnosti razmjene.²⁰⁹⁹ Drugi poziv upućen je pet minuta kasnije i Cerović upućuje dežurnog oficira da prenese **Pandureviću** poruku da će **Popović** stići u 17:00 sati da “kaže šta treba učiniti u vezi s poslom o kojem smo razgovarali.”²¹⁰⁰

574. Nešto poslije toga, kako je izjavio svjedok PW-168, dežurni oficir je obavijestio Obrenovića da su ranjeni zarobljenici odvezeni veoma rano tog jutra.²¹⁰¹ Kasnije istoga dana kada je saznao da su ranjeni zarobljenici odvedeni, Obrenovića je **Pandurević** takođe informisao da je **Popović** stigao sa Mladićevim naređenjem da ranjeni muškarci, bosanski Muslimani, budu likvidirani.²¹⁰² Ranjeni zarobljenici napustili su kasarnu u preduzeću "Standard" bez svoje medicinske dokumentacije.²¹⁰³

575. **Pandurević** negira da je odobrio pogubljenje ranjenih zarobljenika, bosanskih Muslimana, iz bolnice u Milićima, posvjedočivši umjesto toga da mu je 24. jula Obrenović javio da su ti ranjeni zatočenici odvedeni u zatočenički centar Batković u Bijeljini.²¹⁰⁴ Begović, načelnik sanitetske službe Zvorničke brigade, u svom svjedočenju je rekao da mu je Obrenović rekao da će ranjeni muškarci biti razmijenjeni u Bijeljini.²¹⁰⁵ Jadan vojnik u kasarni u preduzeću "Standard" rekao je Novakoviću, hirurgu bolnice u Zvorniku, da su ranjeni muškarci, bosanski Muslimani, odvedeni da budu razmijenjeni blizu Patkovače u opštini Bijeljina.²¹⁰⁶

576. Kako je ranije navedeno, Aziz Bećirović je preminuo u bolnici u Zvorniku.²¹⁰⁷ Posmrtni ostaci jednog drugog pacijenta, Redže Mustafića, identifikovani su u grobnici u Liplju.²¹⁰⁸ Prema

²⁰⁹⁸ V. dolje, par. 1903–1904.

²⁰⁹⁹ Dokazni predmet P01309a, Presretnuti razgovor, 23. juli 1995. godine, 08:00 sati; Vinko Pandurević, T. 31146 (9. februar 2009. godine) (gdje je izjavio da misli da je druga osoba u ovom presretnutom razgovoru bila pukovnik Cerović).

²¹⁰⁰ Dokazni predmet P01310a, Presretnuti razgovor, 23. juli 1995. godine, 08:05 sati. V. takođe dokazni predmet P00377, Bilježnica dežurnog oficira Zvorničke brigade, 29. maj – 27. juli 1995. godine, str. 177 (gdje se navodi sljedeće: “08:30 sati – Potpukovnik Cerović javio za komandanta da će potpukovnik Popović doći do [17:00 sati]”); Vinko Pandurević, T. 32262–32263 (27. februar 2009. godine). Svjedok PW-168 je, na osnovu svog znanja o incidentu i uvida u presretnuti razgovor, u svom svjedočenju rekao da je pomenuti “Ljubo” major Ljubo Bojanović, koji je bio na dužnosti toga dana. Svjedok PW-168, T. 16025 (zatvorena sjednica) (28. septembar 2007. godine). Pretresno vijeće konstatuje da je “Ljubo” referenca na Ljubo Bojanovića, a da je “Vinko” referenca na **Pandurevića**.

²¹⁰¹ Svjedok PW-168, T. 15914–15916 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine). V. takođe dolje, para. 1905.

²¹⁰² Svjedok PW-168, T. 15915–15916 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine) (gdje je rekao da su muškarci preuzeti “od Drage Nikoliće i odvezeni”). V. takođe Interni memorandum u vezi s verifikacijom tačnosti prijevoda u predmetu br. IT-05-88-T, pretres od 27. septembra 2007. godine, povjerljivo, 4. decembar 2009. godine. V. takođe dolje, par. 1905.

²¹⁰³ Zoran Begović, T. 9147–9148 (21. mart 2007. godine).

²¹⁰⁴ Vinko Pandurević, T. 31170 (10. februar 2009. godine).

²¹⁰⁵ Zoran Begović, T. 9133–9134, 9148 (21. mart 2007. godine).

²¹⁰⁶ Radivoje Novaković, dokazni predmet P02480, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (6. mart 2003. godine), str. 3.

²¹⁰⁷ V. gore, par. 571.

²¹⁰⁸ Dokazni predmet P04494 (povjerljivo), str. 163.

stanju od novembra 2007. godine, ostalih devet ranjenih bosanskih Muslimana vodili su se još kao nestali.²¹⁰⁹

577. Na osnovu ovih dokaza, uzimajući u obzir da je deset ranjenih zarobljenika iz bolnice u Milićima nestalo otprilike u isto vrijeme i da su oni posljednji put viđeni dok su bili pod **Popovićevim** nadzorom, Pretresno vijeće se van razumne sumnje uvjerilo da su deseterica zarobljenih ranjenika, bosanskih Muslimana, koja su odvedena iz kasarne u preduzeću "Standard", ubijena.

(c) Snagovo²¹¹⁰

578. Negdje između 14. i 24. jula, u Snagovo je raspoređen jedan vod PJP-a u čijem je sastavu bilo osam do jedanaest policajaca iz raznih policijskih stanica, uključujući SJB Ugljevik.²¹¹¹ Svi pripadnici voda PJP-a u kom je bio svjedok PW-107 su bili odjeveni u iste maslinaste uniforme.²¹¹² Dragan Kulić, načelnik SJB-a u Ugljeviku,²¹¹³ izdao je vodu PJP-a naređenja tokom kratkog sastanka prije njegovog raspoređivanja.²¹¹⁴ Njihova naređenja su bila:

da odu na područje Snagova, da odu tamo i počiste teren. [...] Kad je rekao da ni muha ne smije izaći, podrazumijevalo čišćenje terena. Znači, ubijanje. Šta bi drugo bilo u prevodu? Nije rekao ali to se podrazumijeva.²¹¹⁵

579. Kada je vod došao u rejon Snagova, u pozadini se mogla čuti puščana vatra, zajedno s pripadnicima snaga bosanskih Srba koji su preko megafona pozivali bosanske Muslimane da se

²¹⁰⁹ Dokazni predmet P03159a (povjerljivo). Imena pacijenata Muslimana, kao i imena njihovih očeva, odgovaraju imenima koja su navedena u dokaznom predmetu P01884 (povjerljivo), međutim za Izeta Halilovića, Husu Salihovića, Remziju Ibiševića, Muju Bečića i Sulejmana Begovića, imena očeva nisu zabilježena u dokaznom predmetu P01884. Datum rođenja Mehmedalije Hamzabegovića u dokaznom predmetu P03159a (povjerljivo) je 15. januar 1957. godine, dok se u Optužnici kao datum rođenja ove osobe navodi 15. februar 1957. godine. Pretresno vijeće konstatuje da ta nepodudarnost nije od suštinske važnosti.

²¹¹⁰ U Optužnici se navodi da su 22. jula 1995. godine ili otprilike tog datuma, snage MUP-a zarobile i pogubile približno šest muškaraca, bosanskih Muslimana, koji su izvedeni iz kolone u šumi nedaleko od mjesta Snagova, u zoni odgovornosti Zvorničke brigade. Optužnica, par. 30.15.1.

²¹¹¹ Svjedok PW-107, T. 4093–4094, 4102–4104 (djelimično zatvorena sjednica) (17. novembar 2006. godine); dokazni predmet P02295 (povjerljivo). Svjedok PW-107 je u svom svjedočenju rekao da je krenuo za Snagovo 10. ili 12. jula 1995. godine, ali je naglasio da nije siguran u pogledu datuma. Svjedok PW-107, T. 4093 (djelimično zatvorena sjednica) (17. novembar 2006. godine). U izvještaju Centra javne bezbjednosti Bijeljina, policijska stanica u Ugljeviku, navodi se da je vod svjedoka PW-107 bio raspoređen na zadatak između 14. i 24. jula 1995. godine. Dokazni predmet P02295 (povjerljivo). Na osnovu ovog dokaza, Pretresno vijeće zaključuje da je svjedok PW-107 bio raspoređen između 14. i 24. jula 1995. godine.

²¹¹² Svjedok PW-107, T. 4112, 4158 (djelimično zatvorena sjednica) (17. novembar 2006. godine). V. takođe svjedok PW-106, T. 3968–3969, 3991, 3996 (djelimično zatvorena sjednica) (15. novembar 2006. godine); dokazni predmet 6D00004 (povjerljivo). Svjedok PW-106 je u svom svjedočenju prvo rekao da je vidio oznake Vojne policije RS-a Ugljevik. Međutim, svjedok PW-106 je kasnije izjavio da nije siguran da li su oznake ukazivale na vojnu ili civilnu policiju. *Ibid.*

²¹¹³ Svjedok PW-107, T. 4079–4080 (djelimično zatvorena sjednica) (16. novembar 2006. godine).

²¹¹⁴ *Ibid.*, T. 4094, 4097–4099 (djelimično zatvorena sjednica) (17. novembar 2006. godine), T. 4216–4217 (djelimično zatvorena sjednica) (20. novembar 2006. godine); dokazni predmet 7D00069 (povjerljivo), str. 3.

²¹¹⁵ Svjedok PW-107, T. 4094, 4097 (djelimično zatvorena sjednica) (17. novembar 2006. godine). Zaključak da je suština Kulićevog naređenja bila da se ubiju svi bosanski Muslimani na koje nađu potkrepljen je činjenicom da je Kulić strogo ukorio vod svjedoka PW-107 kada su se vratili u SJB Ugljevik s jedinim bosanskim Muslimanom. V. svjedok PW-107, T. 4124 (djelimično zatvorena sjednica) (17. novembar 2006. godine), T. 4186 (djelimično zatvorena sjednica) (20. novembar 2006. godine).

predaju, govoreći: “Predajte se. Ne bojte se”.²¹¹⁶ Po čitavom terenu bilo je razbacano nekoliko leševa muškaraca i djece u stanju raspadanja.²¹¹⁷

580. Otprilike 20. jula 1995. godine, vod PJP-a je u blizini Snagova zarobio jednu grupu od pet bosanskih Muslimana²¹¹⁸ koji su išli prema Tuzli.²¹¹⁹ Kada je vod PJP-a preuzeo nadzor nad tim bosanskim Muslimanima, iznenada se pojavilo dvadesetak pripadnika snaga bosanskih Srba, koji su bili odjeveni u maslinaste vojne uniforme slične uniformama PJP-a.²¹²⁰ Jedan od njih je nosio traku oko glave i on je pucao četvorici bosanskih Muslimana u glavu.²¹²¹ Mислеći da je jedan od zatočenika maloljetnik, jedan od pripadnika voda PJP-a odveo ga je na stranu i skrenuo mu pogled od strijeljanja.²¹²²

²¹¹⁶ Svjedok PW-107, T. 4110–4111 (17. novembar 2006. godine), T. 4169–4170 (20. novembar 2006. godine). Svjedok PW-107 je izjavio da ne zna da li su bosanski Srbi koji su koristili megafone bili vojnici ili policajci budući da se nalazio predaleko od njih i da su i vojnici i policajci bili obučeni u iste vojne uniforme. *Ibid.*, T. 4169–4170 (20. novembar 2006. godine).

²¹¹⁷ *Ibid.*, T. 4110–4111 (17. novembar 2006. godine). Svjedok PW-107 je izjavio da se nije približavao tijelima zbog zadaha i da zbog toga nije znao da li je smrt bila posljedica strijeljnih rana ili šrapnela. *Ibid.*, T. 4165–4166 (20. novembar 2006. godine).

²¹¹⁸ Svjedok PW-106 je bio pripadnik ove grupe i on je u svom svjedočenju rekao da je se grupa prvobitno sastojala od sedam muškaraca (uključujući njega), međutim, neposredno prije njihovog zarobljavanja, jedan pripadnik grupe otišao je u izvidanje terena i poslije toga više nije viđen, a drugi pripadnik grupe uspio je da pobjegne dok su druge zarobljavali, tako da je na kraju zarobljeno pet muškaraca. Svjedok PW-106, T. 3961, 3963–3966 (15. novembar 2006. godine), 4037 (16. novembar 2006. godine). Svjedok PW-107 je u svom svjedočenju takođe rekao da je njegov vod PJP-a naišao na trojicu bosanskih Muslimana - dva muškarca stara od 35 do 40 godina i jednog šesnaestogodišnjaka - koji je izašao iz šume, dovikujući im da ne pucaju. Svjedok PW-107, T. 4112–4113 (17. novembar 2006. godine). Svjedok PW-107 je u svom svjedočenju rekao da su drugi pripadnici njegovog voda PJP-a dali izjave da se radilo o četvorici muškaraca, bosanskih Muslimana. Svjedok PW-107, T. 4113 (17. novembar 2006. godine). Budući da je svjedok PW-106 mogao imenovati sve osim jednog od muškaraca u njegovoj grupi i da su imena tih ljudi takođe zabilježena na Spisku nestalih i preminulih iz 2007. godine i na Spisku preminulih iz 2009. godine (v. dolje, par. 638), Pretresno vijeće prihvata iskaz svjedoka PW-106 da su petorica muškaraca bila zatočena.

²¹¹⁹ Svjedok PW-107, T. 4112–4114 (17. novembar 2006. godine); svjedok PW-106, T. 3949–3950, 3960–3965 (15. novembar 2006. godine). Svjedok PW-106 je u svom svjedočenju rekao da se može sjetiti datuma na osnovu činjenice da je, kada je zarobljen, već bio proveo 11 dana u šumi. Svjedok PW-106, T. 3963 (15. novembar 2006. godine). Ovo otprilike odgovara iskazu svjedoka PW-107 da je naišao na svjedoka PW-106 četiri ili pet dana pošto je krenuo na izvršenje zadatka, odnosno poslije 14. jula 1995. Svjedok PW-107, T. 4108 (17. novembar 2006. godine); dokazni predmet P02295, (povjerljivo). Ali v. dokazni predmet 6D00004, (povjerljivo) (gdje se navodi da je grupa zatočena 22. jula).

²¹²⁰ Svjedok PW-107, T. 4112, 4114 (17. novembar 2006. godine), T. 4171–4172 (20. novembar 2006. godine). U Optužnici se u par. 123(d) navodi da je fizički izvršilac ovog zločina bio jedan "policajac iz policijske stanice u jednoj opštini u istočnoj Bosni". Uniforme koje su nosili novopridošli muškarci bile su izdate od vojske. *Ibid.*, T. 4172 (20. novembar 2006. godine). Svjedok PW-107 nije rekao zašto je mislio da su novopridošli muškarci bili policajci. S obzirom na nesigurnost svjedoka PW-107 u pogledu izgleda tih muškaraca, Pretresno vijeće se nije van razumne sumnje uvjerilo da sui oni bili pripadnici jedinice PJP-a.

²¹²¹ Svjedok PW-106, T. 3969–3970 (15. novembar 2006. godine); svjedok PW-107, T. 4114–4115 (17. novembar 2006. godine). Svjedok PW-107 nije znao tog čovjeka koji je nosio traku oko glave, premda je kasnije čuo da je on iz Zvornika. Svjedok PW-107, T. 4114 (17. novembar 2006. godine). Svjedok PW-107 je u svom svjedočenju rekao da se nalazio deset ili dvadeset metara dalje i da su bosanski Muslimani pretreseni i strijeljani deset minuta nakon što su zarobljeni. Svjedok PW-107, T. 4114–4115 (17. novembar 2006. godine), T. 4176, 4231 (20. novembar 2006. godine). Nasuprot tome, svjedok PW-106 je u svom svjedočenju rekao da su osobama iz te grupe ruke vezane iza leđa, da su ih odveli 200 metara dalje i žestoko tukli dvadesetak minuta, nakon čega su svjedoka PW-106 odveli 200 do 300 metara dalje od grupe kada je čuo rafal iz vatrenog oružja i pojedinačne pucnje. Svjedok PW-106, T. 3965–3967, 3969–3970 (15. novembar 2006. godine). Neke od ovih nepodudarnosti predočene su svjedoku PW-107 tokom unakrsnog ispitivanja, ali je on ostao pri svojoj verziji događaja. V. svjedok PW-107, T. 4231–4232 (djelimično zatvorena sjednica) (20. novembar 2006. godine). Pretresno vijeće zaključuje da ova nepodudarnost nije od suštinske važnosti i da su svjedoci PW-106 i PW-107 zapravo svjedočili o istoj epizodi.

²¹²² Svjedok PW-107, T. 4114–4115 (17. novembar 2006. godine), T. 4230–4231 (djelimično zatvorena sjednica) (20. novembar 2006. godine). Ovaj zatočenik zapravo nije bio maloljetnik. On je osobama koje su ga zarobile dao lažan datum rođenja koji je ukazivao na to da mu je 14 godina u nadi da će mu poštediti život. Svjedok PW-106, T. 3968 (djelimično zatvorena sjednica) (15. novembar 2006. godine).

581. Preživjeli zarobljenik, bosanski Musliman, bio je prestrašen i istraumiran i ostao je s vodom PJP-a do odlaska u SJB u Ugljeviku 24. jula 1995. godine.²¹²³ Pripadnici voda PJP-a dali su mu hrane i vode.²¹²⁴ Po dolasku u SJB u Ugljeviku, zarobljenik je podvrgnut ispitivanju, kojom prilikom ga je jedan muškarac u maskirnoj uniformi ošamario prije nego što ga je, po Kulićevom naređenju, jedan policajac u civilnom policijskom automobilu odveo u zatočenički logor Batković.²¹²⁵

582. Kulić je ukorio pripadnike voda PJP-a, jasno stavljajući do znanja da tog zarobljenika, bosanskog Muslimana, nije trebalo dovesti u SJB u Ugljeviku.²¹²⁶ Pripadnicima voda PJP-a naređeno je da napišu izvještaje o tome zašto nisu izvršili naređenja i svi su suspendovani u trajanju od tri do četiri dana.²¹²⁷

583. Forenzički i demografski dokazi ukazuju na to da su zarobljenici, bosanski Muslimani, koji su ubijeni bili na spiskovima nestalih ili preminulih.²¹²⁸ Na osnovu svjedočenja očevidaca i uzimajući u obzir da su sva četvorica nestala u isto vrijeme i da nikada više nisu viđena, Pretresno vijeće se van razumne sumnje uvjerilo da su ta četvorica bosanskih Muslimana ubijena blizu Snagova na dan 22. jula 1995. godine ili otprilike tog datuma. U Optužnici se navodi da su u ovom incidentu ubijena šestorica bosanskih Muslimana; međutim, na osnovu dokaza je jasno da su petorica bosanskih Muslimana zarobljena, da su četvorica njih pogubljena, a da je jedan preživio pogubljenje.

(d) Četvorica preživjelih s Vojne ekonomije Branjevo²¹²⁹

584. Dana 16. jula 1995. godine Ahmo Hasić je preživio pogubljenje na Vojnoj ekonomiji Branjevo zajedno s još četvoricom bosanskih Muslimana: Almirom Halilovićem, Sakibom Kivirićem, Eminom Mustafićem i Fuadom Đozićem (dalje u tekstu: četvorica bosanskih

²¹²³ Svjedok PW-106, T. 3969–3970, 3973 (15. novembar 2006. godine); svjedok PW-107, T. 4115, 4119, 4123 (djelimično zatvorena sjednica) (17. novembar 2006. godine); dokazni predmet P02295, (povjerljivo).

²¹²⁴ Svjedok PW-106, T. 4060–4061 (djelimično zatvorena sjednica) (16. novembar 2006. godine); svjedok PW-107, T. 4119 (djelimično zatvorena sjednica) (17. novembar 2006. godine), T. 4180 (20. novembar 2006. godine), T. 4185 (djelimično zatvorena sjednica) (20. novembar 2006. godine).

²¹²⁵ Svjedok PW-106, T. 3974–3975, 3998 (djelimično zatvorena sjednica) (15. novembar 2006. godine); svjedok PW-107, T. 4127 (djelimično zatvorena sjednica) (17. novembar 2006. godine).

²¹²⁶ Svjedok PW-107, T. 4124 (djelimično zatvorena sjednica) (17. novembar 2006. godine).

²¹²⁷ Svjedok PW-107, T. 4125 (djelimično zatvorena sjednica) (17. novembar 2006. godine). V. takođe *ibid.*, T. 4128 (djelimično zatvorena sjednica) (17. novembar 2006. godine), T. 4186–4187 (djelimično zatvorena sjednica) (20. novembar 2006. godine).

²¹²⁸ Posmrtni ostaci muškaraca, bosanskih Muslimana, identifikovani su analizom DNK, pri čemu je jedan skup ostataka pronađen u jednoj grobnici u Snagovu. Jedan od muškaraca, bosanskih Muslimana, još uvijek se se vodi kao nestao. Nejasno je da li je četvrti muškarac, bosanski Musliman, nestao ili preminuo pošto se njegovo ime dvaput javlja na Spisku nestalih i preminulih iz 2007. godine. Dokazni predmet P04494, (povjerljivo), str. 29, 106; dokazni predmet P03159a (povjerljivo), str. 68, 107.

²¹²⁹ U Optužnici se navodi da su dana 19. jula 1995. godine ili otprilike tog datuma, snage VRS-a i/ili MUP-a u zoni odgovornosti Zvorničke brigade zarobile četiri bosanska Muslimana koji su preživjeli pogubljenje na Vojnoj ekonomiji Branjevo i predale ih pripadnicima bezbjednosti Zvorničke brigade pod nadzorom [...] **Nikolića**, radi ispitivanja. Poslije nekoliko dana u zatočeništvu pripadnici Zvorničke brigade su ih po kratkom postupku pogubili. Optužnica, par. 30.14.

Muslimana).²¹³⁰ Četvorica bosanskih Muslimana rastala su se s Hasićem u jednoj šumi pored mjesta pogubljenja na Vojnoj ekonomiji Branjevo naveče 16. jula 1995. godine.²¹³¹

585. Dana 18. jula 1995. godine u Loknju, u opštini Zvornik, četvorica bosanskih Muslimana naišla su na Neška Đokića, lokalnog zemljoradnika i vojnika VRS-a. Đokić im je donio hranu i čistu odjeću pošto je odjeća koju su nosili bila umazana krvlju.²¹³² Na kraju je Đokićev sin, Slobodan (koji je takođe bio vojnik VRS-a), rekao toj četvorici bosanskih Muslimana koji je najkraći put do Teočaka.²¹³³

586. Četvorica bosanskih Muslimana slijedila su put koji im je pokazao Slobodan, ali su se izgubili i naišli na jedno srpsko selo. Predali su se srpskom vojniku po imenu "Bojo", koji ih je nahranio i poslije toga odveo u Komandu VRS-a u Teočaku, odakle su sprovedeni u Ugljevik na ispitivanje.²¹³⁴ Dana 23. jula 1995. godine, četvorica bosanskih Muslimana odvedena su u zatočenički objekat kasarne u preduzeću "Standard".²¹³⁵ Po njihovom dolasku, Nebojša Jeremić, vojni policajac Službe za suzbijanje kriminaliteta Zvorničke brigade, uzeo je izjave od trojice zarobljenika, bosanskih Muslimana, odnosno od Almira Halilovića, Sakiba Kivirića i Emina Mustafića.²¹³⁶ Jeremićev kolega u Službi za suzbijanje kriminaliteta, Čedo Jović, uzeo je izjavu od četvrtog zarobljenika, Fuada Đozića.²¹³⁷ Četvorica bosanskih Muslimana otkrila su da su im

²¹³⁰ Hasić je u svom svjedočenju rekao da su muškarci koje je sreo bili stari između 16 i 25 godina i da je jedan od njih bio iz Jagodnje. Ahmo Hasić, T. 1205–1206 (6. septembar 2006. godine). To odgovara izjavama svjedoka koje su kasnije uzete od tih muškaraca u zatočeničkom objektu kasarne u preduzeću "Standard", gdje se precizno navodi da su ti muškarci rođeni 1964., 1965., 1969. i 1980. godine. Dokazni predmet P00392, Dokument Vojne policije Zvorničke brigade, Izjava Almira Halilovića, str. 1; dokazni predmet P00389, Dokument Vojne policije Zvorničke brigade, Izjava Sakiba Kivirića, str. 1; dokazni predmet P00390, Dokument Vojne policije Zvorničke brigade, Izjava Emina Mustafića, str. 1; dokazni predmet P00391, dokument Vojne policije Zvorničke brigade, Izjava Fuada Đozića, str. 1.

²¹³¹ Ahmo Hasić, T. 1205–1206 (6. septembar 2006. godine). Hasić je u svom svjedočenju rekao da je kasnije čuo da su četvorica bosanskih Muslimana s kojima je pobjegao zarobljena i odvedena u Zvornik. *Ibid.*

²¹³² Dokazni predmet P00393 Dokument Vojne policije Zvorničke brigade, Izjava Neška Đokića, str. 1. Đokić je bio pripadnik 1. bataljona Zvorničke brigade. Đokić je izjavio sljedeće: "Pošto su bili krvavi a i po odjeći odmah sam znao da se radi o Muslimanima, pošto su ovih dana bježali iz Srebrenice prema svojoj teritoriji". *Ibid.*

²¹³³ *Ibid.*; dokazni predmeti P00345, P00386 Izvještaj Zvorničke brigade br. 17/94, s potpisom Drage Nikolića, str. 1; dokazni predmet P00389, Dokument Vojne policije Zvorničke brigade, Izjava Sakiba Kivirića, str. 1; dokazni predmet P00390, Dokument Vojne policije Zvorničke brigade, Izjava Emina Mustafića, str. 1. V. takođe Nebojša Jeremić, T. 10428–10430 (24. april 2007. godine).

²¹³⁴ Dokazni predmet P00392, Dokument Vojne policije Zvorničke brigade, Izjava Almira Halilovića; dokazni predmet P00389, Dokument Vojne policije Zvorničke brigade, Izjava Sakiba Kivirića; dokazni predmet P00390, Dokument Vojne policije Zvorničke brigade, Izjava Emina Mustafića; dokazni predmet P00391, Dokument Vojne policije Zvorničke brigade, Izjava Fuada Đozića.

²¹³⁵ Svjedok PW-168, T. 15916–15917 (27. septembar 2007. godine) (zatvorena sjednica). V. takođe dokazni predmet P00392, Dokument Vojne policije Zvorničke brigade, Izjava Almira Halilovića, str. 1; dokazni predmet P00389, Dokument Vojne policije Zvorničke brigade, Izjava Sakiba Kivirića, str. 1; dokazni predmet P00390, Dokument Vojne policije Zvorničke brigade, Izjava Emina Mustafića, str. 1 (koji svi ukazuju na to da su izjave uzete 23. jula 1995. godine).

²¹³⁶ Nebojša Jeremić, T. 10431–10433 (24. april 2007. godine); dokazni predmet P00392, Dokument Vojne policije Zvorničke brigade, Izjava Almira Halilovića; dokazni predmet P00389, Dokument Vojne policije Zvorničke brigade, Izjava Sakiba Kivirića; dokazni predmet P00390, Dokument Vojne policije Zvorničke brigade, Izjava Emina Mustafića.

²¹³⁷ Nebojša Jeremić, T. 10419, 10433 (24. april 2007. godine); dokazni predmet P00391, Dokument Vojne policije Zvorničke brigade, Izjava Fuada Đozića.

pomogla dvojica vojnika VRS-a.²¹³⁸ Jeremić je tada posljednji put vidio tu četvoricu bosanskih Muslimana; on nije znao šta se na kraju sa njima desilo.²¹³⁹

587. Otprilike u isto vrijeme, Neško i Slobodan Đokić dovedeni su u kasarnu u preduzeću "Standard" radi ispitivanja.²¹⁴⁰ U jednom trenutku tokom ispitivanja, **Nikolić** je rekao Jeremiću da su to "naši borci koji su pomagali neprijatelju" i da protiv njih treba pokrenuti krivični postupak.²¹⁴¹ **Nikolić** je ošamario Slobodana Đokića, zbog toga što nije htio priznati iz kojih razloga su on i njegov otac dovedeni u kasarnu u preduzeću "Standard".²¹⁴² Jeremićev kolega je od njih uzeo izjave.²¹⁴³ **Nikolić** je naredio Jeremiću da sastavi naređenje u ime komandanta brigade kojim će se njima dvojici izreći kazna vojnog zatvora u trajanju od 60 dana.²¹⁴⁴ Ubrzo nakon što su njih dvojica dala svoje izjave, **Nikolić** je napustio kancelariju.²¹⁴⁵

588. Četvorica bosanskih Muslimana prijavljena su kao nestala poslije pada Srebrenice i još nisu identifikovana, a nije potvrđeno ni da su mrtvi putem analize DNK-a.²¹⁴⁶

589. Imajući u vidu predočene dokaze i uzimajući u obzir da su četvorica bosanskih Muslimana bili pod nadzorom Zvorničke brigade nakon što su nedavno izbjegli masovno pogubljenje, Pretresno vijeće se van razumne sumnje uvjerilo da su ta četvorica bosanskih Muslimana ubijena negdje poslije 23. jula 1995. godine.

4. Prebacivanje u Batković

590. Zatočenički centar Batković za ratne zarobljenike nalazio se na otprilike deset kilometara sjeveroistočno od Bijeljine i 50 kilometara sjeveroistočno od Zvornika, u zoni odgovornosti Istočnobosanskog korpusa.²¹⁴⁷ Sredinom jula 1995. godine, komandant zatočeničkog centra

²¹³⁸ Svjedok PW-168, T. 15916–15917 (27. septembar 2007. godine); dokazni predmet P00392, Dokument Vojne policije Zvorničke brigade, Izjava Almira Halilovića; dokazni predmet P00389, Dokument Vojne policije Zvorničke brigade, Izjava Sakiba Kivirića; dokazni predmet P00390, Dokument Vojne policije Zvorničke brigade, Izjava Emina Mustafića; dokazni predmet P00391, Dokument Vojne policije Zvorničke brigade, Izjava Fuada Đozića.

²¹³⁹ Nebojša Jeremić, T. 10439 (24. april 2007. godine).

²¹⁴⁰ *Ibid.*, T. 10427 (24. april 2007. godine).

²¹⁴¹ Nebojša Jeremić, T. 10427 (24. april 2007. godine).

²¹⁴² *Ibid.*, T. 10427–10428 (24. april 2007. godine).

²¹⁴³ *Ibid.*, T. 10427–10429 (24. april 2007. godine).

²¹⁴⁴ *Ibid.*, T. 10427, 10473–10474 (24. april 2007. godine). Međutim, Jeremić se nije mogao sjetiti da li je naređenje kojim se izriče kazna zatvora u trajanju od 60 dana zaista napisano u ime komandanta brigade. *Ibid.*, T. 10438 (24. april 2007. godine). Suprotno tim usmenim uputstvima, **Nikolić** je potpisao rješenje o pritvoru za Neška i Slobodana Đokića u trajanju od samo tri dana, od 24. jula 1995. do 27. jula 1995. godine. Dokazni predmet P00385 Rješenje protiv Neška Đokića i Slobodana Đokića (za pomaganje četvorici muškaraca, bosanskih Muslimana).

²¹⁴⁵ Nebojša Jeremić, T. 10428 (24. april 2007. godine).

²¹⁴⁶ Dokazni predmet P03159a, (povjerljivo), str. 39, 52, 93, 126.

²¹⁴⁷ Novica Simić, T. 28706 (24. novembar 2008. godine); Ljubomir Mitrović, T. 23615–23616, 23658 (11. juli 2008. godine); dokazni predmet P03132, (povjerljivo). V. dokazni predmet P03521, Snimak Batkovića iz vazduha.

Batković, u saradnji s MKCK-om, pripremio je smještaj i hranu, kao i sanitetski materijal u očekivanju dolaska oko 1.300 zarobljenika.²¹⁴⁸

591. Dana 18. jula, otprilike 20 zarobljenika, od kojih je većina bila ranjena, stiglo je u Batković.²¹⁴⁹ Oni su došli iz bolnice u Bratuncu, u pratnji vojnih policajaca iz Istočnobosanskog korpusa, shodno naređenju iz Glavnog štaba VRS-a.²¹⁵⁰

592. Poslije 17. jula, **Pandurević** je naredio da zarobljenici, bosanski Muslimani, koji su se predali, budu predati Vojnoj policiji, koja ih je zatočila u vojnom zatvoru kasarne u preduzeću "Standard".²¹⁵¹ Do 20. jula, u Zvorničkoj brigadi je već bilo više zarobljenika i **Pandurević** je htio da budu razmijenjeni.²¹⁵² Do 22. jula, vojni zatvor, u koji nije moglo stati više od 30–40 ljudi, bio je pun.²¹⁵³ **Pandurević** je 22. jula sačinio vanredni borbeni izvještaj u kom od Komisije Drinskog korpusa traži da "Komisija za razmjenu počne sa radom što prije."²¹⁵⁴ On je takođe zatražio instrukcije o tome "šta da rad[i] sa zarobljenicima, gdje ih smjestiti i kome ih predati".²¹⁵⁵

593. Ujutro 23. jula, **Pandurević** je još uvijek pokušavao da zarobljenike premjesti iz svog pretrpanog zatočeničkog objekta i zatražio je da dio njih bude prebačen u zatočenički centar Batković.²¹⁵⁶ Drinski korpus odlučio je da ih prebaci iz kasarne u preduzeću "Standard" u

²¹⁴⁸ Dana 13. jula, Milenko Todorović, načelnik bezbjednosti Istočnobosanskog korpusa, obavijestio je Ljubomira Mitrovića iz Komisije za razmjenu zarobljenih i mrtvih Istočnobosanskog korpusa, da se u logoru Batković vrše pripreme za dolazak 1.300 vojnika, bosanskih Muslimana, koji trebaju biti smješteni u dva hangara. Ljubomir Mitrović, T. 23608, 23638–23639, 23642–23643 (11. juli 2008. godine). Mitrović nije mogao objasniti nepodudarnost između broja od 1.300 zarobljenika koje su očekivali u Batkoviću i samo 200 njih koji su stvarno došli. Ljubomir Mitrović, T. 23663–23666 (11. juli 2008. godine). On je izjavio sljedeće: "Moglo se pretpostaviti da se nešto loše događa, ali ni od kog nisam primio takvo obaveštenje". Ljubomir Mitrović, T. 23644, 23670–23671 (11. juli 2008. godine). V. takođe svjedok PW-162, T. 9215 (22. mart 2007. godine) (gdje je izjavio da mu je jedan policajac rekao 11. jula da će zarobljenici, bosanski Muslimani iz Bratunca, biti prebačeni u Batković). Svjedok PW-168 je Tužilaštvu izjavio sljedeće: "**Drago Nikolić** mi je rekao da oni neće upućivati zarobljenike u Batković zato što Crveni krst zna za Batković. On je rekao da je naređeno da zarobljenike treba dovesti u Zvornik i strijeljati", svjedok PW-168, T. 17092-17093 (zatvorena sjednica) (29. oktobar 2007. godine). Svjedok PW-168 je usvojio raniju izjavu koja je zabilježena u dokaznom predmetu 7D00289 (povjerljivo), str. 12.

²¹⁴⁹ Ljubomir Mitrović, T. 23643–23644 (11. juli 2008. godine); Novica Simić, T. 28729–28730 (24. novembar 2008. godine); dokazni predmet P03522, (povjerljivo); dokazni predmet 3D00017, (povjerljivo).

²¹⁵⁰ Novica Simić, T. 28729–28730 (24. novembar 2008. godine). Simić se nije mogao sjetiti ko je u Glavnom štabu izdao to naređenje. *Ibid.*

²¹⁵¹ Vinko Pandurević, T. 32438 (3. mart 2009. godine); Miodrag Dragutinović, T. 12711, 12740 (15. juni 2007. godine).

²¹⁵² Vinko Pandurević, T. 31137 (9. februar 2009. godine); dokazni predmet P00377, Bilježnica dežurnog oficira Zvorničke brigade, 29. maj – 27. juli 1995. godine, str. 167. **Pandurević** je, kako je sam rekao, želio da odmah razmijeni zarobljenike, ali je u tome bio spriječen 20. jula i 22. jula zbog borbi i zato što je mislio da bi pokušaj premještanja bio isuviše riskantan. Vinko Pandurević, T. 31144 (9. februar 2009. godine).

²¹⁵³ Vinko Pandurević, T. 31142–31146 (9. februar 2009. godine); dokazni predmet P01307B, Presretnuti razgovor, 23. juli 1995. godine, 06:40 sati.

²¹⁵⁴ Vinko Pandurević, T. 31142, 31146 (9. februar 2009. godine); dokazni predmet 7DP00340, Borbeni izvještaj Zvorničke brigade, 22. juli 1995. godine, par. 3.

²¹⁵⁵ Dokazni predmet 7DP00340, Borbeni izvještaj Zvorničke brigade, 22. juli 1995. godine, par. 3.

²¹⁵⁶ Vinko Pandurević, T. 31145–31147 (9. februar 2009. godine); dokazni predmet P01309a, Presretnuti razgovor, 23. juli 1995. godine, 08:00 sati. **Pandurević** je objasnio da smatra da je riječ "Matković," kako je zabilježeno u dokaznom predmetu P01309a, štamparska greška budući da su razgovarali o Batkoviću. Vinko Pandurević, T. 31147 (9. februar 2009. godine).

Batković.²¹⁵⁷ Između 23. i 26. jula, u Batković je prebačeno otprilike 140 do 150 ratnih zarobljenika.²¹⁵⁸

594. Dana 26. jula, civilna policija iz Bijeljine sprovela je zarobljenike iz Pilice u Batković.²¹⁵⁹ Na području Bratunačke brigade, od sredine do kraja jula 1995. godine, veći broj bosanskih Muslimana iz Srebrenice i Potočara, koji su prešli u Srbiju, vraćen je Bratunačkoj brigadi a zatim prebačen u zatočeničke objekte u Knežini, Batkoviću, odnosno Vlasenici, na osnovu naređenja Komande Drinskog korpusa.²¹⁶⁰

595. Dana 26. jula, zarobljenici u Batkoviću registrovani su od strane MKCK-a, kojem nisu nametnute nikakve restrikcije u pogledu pristupa zatočeničkom centru.²¹⁶¹ Ukupno oko 185 zarobljenika registrovano je kao ratni zarobljenici u zatočeničkom centru Batković u drugoj polovini jula 1995. godine.²¹⁶²

596. Razmjena bosanskih Muslimana zatočenih u Batkoviću počela je u julu 1995. a okončana je do 24. decembra 1995. godine, kada je taj zatočenički logor zatvoren.²¹⁶³

²¹⁵⁷ Vinko Pandurević, T. 32435 (3. mart 2009. godine); Miodrag Dragutinović, T. 12711, 12740 (15. juni 2007. godine).

²¹⁵⁸ Vinko Pandurević, T. 31168–31169 (10. februar 2009. godine), T. 32325 (2. mart 2009. godine); dokazni predmet P03522, (povjerljivo) (spisak 171 osoba iz Batkovića koje su razmijenjene krajem 1995. godine). Prijavlivanje zarobljenih neprijateljskih vojnika predstavljalo je uobičajenu praksu, a u dnevnom borbenom izvještaju Zvorničke brigade upućenom Drinskom korpusu za 24. juli navodi se da je zarobljeno 14 vojnika ABiH. Dana 25. jula, prijavljeno je da ih je još 25 zarobljeno i poslato u Batković; a za 26. juli da je još 34 vojnika ABiH zarobljeno i poslato u Batković. Vinko Pandurević, T. 31163–31166 (10. februar 2009. godine); dokazni predmet P00342, Dnevni borbeni izvještaj Zvorničke brigade, 24. juli 1995. godine, par. 3; dokazni predmet 3DP00344, Dnevni borbeni izvještaj Zvorničke brigade, 25. juli 1995. godine, par. 3; dokazni predmet 3DP00346, Dnevni borbeni izvještaj Zvorničke brigade, 26. juli 1995. godine, par. 2.

²¹⁵⁹ Novica Simić, T. 28642 (21. novembar 2008. godine); P00346, Dnevni borbeni izvještaj Zvorničke brigade, 26. juli 1995. godine, par. 2.

²¹⁶⁰ Momir Nikolić, T. 33147–33148 (24. april 2009. godine). Nikolić je u svom svjedočenju rekao da zna da su zarobljenici prebačeni u Batković i Vlasenicu zato što je Zlatko Cejanović bio osoba zadužena za sastavljanje popratnih dokumenata za slanje tih ljudi u navedene objekte; Nikolić je vidio spiskove iz Batkovića i Knežine koji sadrže imena zarobljenika i odakle oni dolaze. Momir Nikolić, T. 33148 (24. april 2009. godine). Nikolić je odbacio mogućnost da zarobljenici nisu transportovani u Batković nego da su ubijeni ut Glogovoj. Momir Nikolić, T. 33152 (24. april 2009. godine).

²¹⁶¹ Dokazni predmet 2D00522, Ažurirani izvještaj MKCK-a o aktivnostima MKCK-a u bivšoj Jugoslaviji; Ahmo Hasić, T. 1282–1283 (7. septembar 2006. godine); Ljubomir Mitrović, T. 23646 (11. juli 2008. godine); Novica Simić, T. 28568–28569 (20. novembar 2008. godine); svjedok PW-139, T. 3687 (7. novembar 2006. godine). V. takođe dokazni predmet P02265, Sporazum između Smitha i Mladića, 19. juli 1995. godine.

²¹⁶² Dokazni predmet 3D00017, (povjerljivo); dokazni predmet P03522, (povjerljivo). V. takođe Ahmo Hasić, T. 1283 (7. septembar 2006. godine); svjedok PW-139, dokazni predmet P02288, Povjerljivo - izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter, 28. maj 2000. godine, par. 13, *ibid.*, T. 3699, 3745–3746 (7. novembar 2006. godine); Novica Simić, T. 28568–28569 (20. novembar 2008. godine), T. 28642 (21. novembar 2008. godine); svjedok PW-107, T. 4226–4227 (djelimično zatvorena sjednica) (20. novembar 2006. godine); Novica Simić, T. 28731 (24. novembar 2008. godine); svjedok PW-106, T. 4006 (djelimično zatvorena sjednica) (16. novembra 2006. godine).

²¹⁶³ Ljubomir Mitrović, T. 23648 (11. juli 2008. godine); Ahmo Hasić, T. 1230 (djelimično zatvorena sjednica) (6. septembar 2006. godine). Ali v. svjedok PW-106, T. 3980 (djelimično zatvorena sjednica) (15. novembar 2006. godine) (gdje je izjavio da je on bio u Batkoviću do 26. decembra 1995. godine). Simić je u svom svjedočenju rekao da je, kao prvo, 30 muškaraca razmijenjeno za zarobljene pripadnike VRS-a na Lisači. Novica Simić, T. 28711–28712 (24. novembar 2008. godine). Dana 27. jula, Komisija u Tuzli, koja se bavila razmjenama za bosanske Muslimane ponudila je da razmijeni 101 srpskog zarobljenika za sve bosanske Muslimane koji su bili zatočeni u Batkoviću, što je predstavljalo ponudu koju Ljubomir Mitrović, predsjednik Komisije za razmjenu zarobljenih i mrtvih Istočnobosanskog korpusa nije mogao prihvatiti, zato što je, kako je rekao, tokom pregovora sve vrijeme važio dogovor "jedan borac za jednog borca". Međutim, kasnije tokom septembra, iz Batkovića su na kraju prebačene dvije grupe zarobljenika - 45 zarobljenika je prebačeno u Kotorsko na području Krajiškog korpusa, a 88 zarobljenika, bosanskih Muslimana, prebačeno je iz Batkovića da bi bili razmijenjeni za 66 muškaraca. Ljubomir Mitrović, T. 23647–23648 (11. juli 2008. godine).

5. Ostali slučajevi ubijanja – okolina Trnova²¹⁶⁴

597. Borbena jedinica "Škorpioni" bila je raspoređena na otprilike 150 kilometara od Zvornika na liniji fronta Trnovo/Treskavica, u zoni odgovornosti Sarajevsko-romanijskog korpusa.²¹⁶⁵ U julu 1995. godine, poslije pada Srebrenice, "Škorpioni" su doveli šestoricu bosanskih Muslimana iz Srebrenice na jednu izolovanu lokaciju u blizini dviju napuštenih zgrada u Godinjskim Barama, blizu Trnova.²¹⁶⁶ Dvojicu su prisilili da legnu okrenuti licem prema zemlji, a ostalu četvoricu su postrojili jednog ispred drugog.²¹⁶⁷ Pripadnici "Škorpiona" ubili su četvoricu muškaraca jednog po jednog iz automatskih pušaka, a zatim su odvezali ruke dvojici muškaraca koji su ležali na zemlji i prisilili ih da odnesu tijela do jedne od napuštenih zgrada.²¹⁶⁸ Kada su ta dvojica to učinila, pripadnici "Škorpiona" ubili su ih iz automatskih pušaka.²¹⁶⁹ Pripadnici "Škorpiona" ostavili su tijela u napuštenoj zgradi.²¹⁷⁰ Te događaje je na video-traci zabilježio Slobodan Stojković, koji je i sam bio pripadnik "Škorpiona".²¹⁷¹

598. Posmrtni ostaci te šestorice bosanskih Muslimana kasnije su pronađeni u napuštenim zgradama u Godinjskim Barama i oko njih.²¹⁷² Tijela je otkrio jedan tim iz bosanske Komisije za nestala lica, a u obdukcionim zapisnicima je zaključeno da je svaka žrtva umrla od strijelnih rana.²¹⁷³

²¹⁶⁴ U Optužnici se navodi sljedeće: "[N]egdje u julu ili avgustu 1995. godine, nakon pada srebreničke enklave, jedna jedinica srpskog MUP-a zvana "Škorpioni", radeći zajedno s VRS-om i/ili MUP-om RS, pogubila je po kratkom postupku u blizini Trnova, u Bosni i Hercegovini, šest Muslimana iz Srebrenice[...]" Optužnica, par. 30.16.

²¹⁶⁵ Dokazni predmet P03248, Stipulacija u vezi s Trnovom, par. 1. V. T. 21188–21189 (7. februar 2008. godine).

²¹⁶⁶ Dokazni predmet P03248, Stipulacija u vezi s Trnovom, par. 2, 4. Ti ljudi su bili Safet Fejzić, Azmir Alispahić, Smajil Ibrahimović, Sidik Salkić, Juso Delić i Dino Salihović. Osman Salkić i njegov rođak Azmir Alispahić bili su u koloni ljudi koja je poslije pada Srebrenice pokušavala da prodre na teritoriju pod kontrolom ABiH. Kolona je 12. jula 1995. godine upala u zasjedu između Buljima i Kamenice, a Salkić nije više nikada vidio Alispahića, premda mu je rečeno da je on preživio tu zasjedu. Salkić je uspio da identifikuje Alispahića na fotografijama koje su mu pokazane. On nije bio u stanju da identifikuje Alispahićeve posmrtno ostatke u mrtvačnici u Visokom, ali mu je rečeno da je utvrđena podudarnost DNK. Osman Salkić. dokazni predmet P02225, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (4. decembar 2004. godine), str. 4–5. Prema Spisku preminulih koji je 2009. godine sastavio MKNL, posmrtni ostaci Azmira Alispahića pronađeni su na dvije lokacije: u Han-Pijesku i Godinjskim Barama. Dokazni predmet P04494, (povjerljivo), str. 93. Svjedok PW-125 identifikovao je Safeta Fejzića na stop-fotografiji sa video-snimka koji su snimili "Škorpioni" blizu Trnova u julu 1995. Svjedok PW-125, T. 3304–3305, 3314 (djelimično zatvorena sjednica) (31. oktobar 2006. godine); dokazni predmet P02278 (povjerljivo). Ime Safeta Fejzića s podacima koji odgovaraju onima koje je naveo svjedok godine Svjedok PW-125 pojavljuju se na Spisku preminulih osoba koji je 2009. godine sastavio MKNL, što ukazuje na to da su njegovi posmrtni ostaci pronađeni i u Han-Pijesku i u Godinjskim Barama. Dokazni predmet P04494 (povjerljivo) str. 119. Posmrtni ostaci trojice drugih muškaraca - Sidika Salkića, Juse Delića, Dine Salihovića - takođe su pronađeni u Godinjskim Barama. Dokazni predmet P04494 (povjerljivo), str. 119, 145, 133. Pretresno vijeće konstatuje da su muškarci, bosanski Muslimani, koji se pominju u dokaznom predmetu P03249, Video-snimak "Škorpiona" i prateći transkripti, muškarci koji su imenovani u dokaznom predmetu P03248, Stipulacija u vezi s Trnovom, par. 4. Jedan od tih muškaraca, Samil Ibrahimović, ne nalazi se na Spisku preminulih osoba koji je 2009. godine sastavio MKNL.

²¹⁶⁷ Dokazni predmet P03248, Stipulacija u vezi s Trnovom, par. 2; dokazni predmet P03249, Video-snimak "Škorpiona" i prateći transkripti.

²¹⁶⁸ *Ibid.*

²¹⁶⁹ *Ibid.*

²¹⁷⁰ *Ibid.*

²¹⁷¹ Dokazni predmet P03248, Stipulacija u vezi s Trnovom, par. 1–2; dokazni predmet P03249, Video-snimak "Škorpiona" i prateći transkripti.

²¹⁷² Dokazni predmet P03248, Stipulacija u vezi s Trnovom, par. 3.

²¹⁷³ *Ibid.*

599. Pretresno vijeće konstatuje da su poslije pada Srebrenice pripadnici jedinice "Škorpioni" ubili šestoricu bosanskih Muslimana, odnosno Safeta Fejića, Azmira Alispahića, Smajila Ibrahimovića, Sidika Salkića, Jusu Delića i Dinu Salihovića.

I. Ponovno pokopavanje²¹⁷⁴

600. Kako je ranije konstatovano, muškarci, bosanski Muslimani, pokopani su u julu na Vojnoj ekonomiji Branjevo, u Kozluku, kod brane u Petkovcima, u Orahovcu²¹⁷⁵ i Glogovi.²¹⁷⁶ Tokom septembra i oktobra 1995. godine, izvršene su ekshumacije primarnih grobnica na tim lokacijama, a tijela su ponovo pokopana u sekundarnim grobnicama.²¹⁷⁷

601. Na osnovu naređenja iz Glavnog štaba VRS-a, **Popović** je Momiru Nikoliću dao instrukcije da izvrši ponovno pokopavanje tijela bosanskih Muslimana u Glogovi.²¹⁷⁸ Momiru Nikoliću je isto uputstvo dao njegov komandant, Blagojević.²¹⁷⁹ **Popović** je takođe rekao Momiru Nikoliću da je organ bezbjednosti Drinskog korpusa dobio zadatak da obezbijedi potrebnu količinu goriva za izvođenje te operacije.²¹⁸⁰ Kada taj zadatak bude obavljen, Momir Nikolić je trebalo da podnese izvještaj o utrošku goriva primljenog od Drinskog korpusa.²¹⁸¹

602. Dana 14. septembra 1995. godine, Glavni štab je uputio hitno naređenje, s Mladićevim otkucanim potpisom, Komandi Drinskog korpusa i Sektoru za pozadinu Glavnog štaba VRS-a, odobravajući pet tona dizel-goriva D-2 za inženjerske radove u zoni odgovornosti Drinskog korpusa, koje je trebalo isporučiti kapetanu Miloradu Trbiću, zamjeniku načelnika bezbjednosti Zvorničke brigade.²¹⁸² U tom naređenju se dalje navodi da je "Trbić odgovoran za precizno vođenje evidencije o broju moto-časnova rada inženjerskih mašina i na osnovu istoga [treba] pravdati

²¹⁷⁴ U Optužnici se navodi da su od približno 1. avgusta 1995. do približno 1. novembra 1995. godine "pripadnici VRS-a i MUP-a" učestvovali u organizovanim i sveobuhvatnim nastojanjima da se prikriju ubijanja i pogubljenja u zonama odgovornosti Zvorničke i Bratunačke brigade prebacivanjem tijela iz primarnih masovnih grobnica u sekundarne grobnice. Konkretno, u Optužnici se navodi da su tijela ekshumirana sa Vojne ekonomije Branjevo, iz Kozluka, brane u Petkovcima, Orahovca i Glogove, a kasnije prebačena i pokopana na lokacijama duž čančarskog puta (tijela sa Vojne ekonomije Branjevo i iz Kozluka), lokacijama blizu Liplja (tijela sa brane kod Petkovaca), lokacijama blizu Hodžića (tijela iz Orahovca) i na lokacijama blizu Zelenog Jadra (tijela iz Glogove). Optužnica, par. 32.

²¹⁷⁵ Grobnice u Orahovcu navode se i pod nazivom Lažete. Dean Manning, T. 18937 (10. decembar 2007. godine).

²¹⁷⁶ V. gore, par. 438–439, 489–490, 501, 521, 545–547.

²¹⁷⁷ Dean Manning, T. 18933–18938 (10. decembar 2007. godine); Krsto Simić, dokazni predmet 4D00608, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis, BT. 7336–7337 (23. februar 2004. godine); Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 7; Damjan Lazarević, T. 14468–14469 (29. avgust 2007. godine). V. takođe gore, par. 440–443, 491, 502, 523, 548–549, 608, 653–658.

²¹⁷⁸ Dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 7; Momir Nikolić, T. 32960–32962 (21. april 2009. godine). V. takođe svjedok PW-138, T. 3865, 3867 (djelimično zatvorena sjednica) (9. novembar 2006. godine).

²¹⁷⁹ Momir Nikolić, T. 32960 (21. april 2009. godine).

²¹⁸⁰ *Ibid.*, T. 32961–32962 (21. april 2009. godine).

²¹⁸¹ *Ibid.*, T. 32962–32963 (21. april 2009. godine).

²¹⁸² Dokazni predmet P00041, Naređenje Glavnog štaba VRS-a o dodjeli goriva, s otkucanim Mladićevim potpisom, 14. septembar 1995. godine; Vinko Pandurević, T. 31243 (11. februar 2009. godine). V. takođe dokazni predmet 3D00217, Izvod iz dokaznog predmeta P379 - Bilježnica dežurnog oficira Zvorničke brigade, 29. maj – 27. juli 1995. godine - zabilješka za 14. septembar 1995. godine.

utrošak goriva.”²¹⁸³ Ovo naređenje je istog dana proveo načelnik Tehničkog odjeljenja Sektora za pozadinu Glavnog štaba, pukovnik Žarko Ljuboječić, koji je izdao 5.000 litara dizela D-2 Drinskom korpusu.²¹⁸⁴ Drinski korpus je zatim isporučio gorivo za operaciju Trbiću.²¹⁸⁵

603. Na području Bratunačke brigade, ekshumacija i prebacivanje leševa iz Glogove u Zeleni Jadar vršeni su noću tokom određenog perioda.²¹⁸⁶ Postupajući u skladu s uputstvima **Popovića** i **Blagojevića**, Momir Nikolić je pomagao u operaciji ekshumacije i ponovnog pokopavanja.²¹⁸⁷ Bratunačka brigada primila je dvije isporuke goriva za tu operaciju, jednu od pet tona i drugu od tri tone.²¹⁸⁸ Momir Nikolić je vodio evidenciju o količinama goriva i vozilima koja su korištena i radnu evidenciju za ljude koji su bili angažovani, koje je podnio Bratunačkoj brigadi po završetku tog zadatka.²¹⁸⁹ Momir Nikolić je takođe tokom redovnih sastanaka komandantu podnosio izvještaje o toj operaciji.²¹⁹⁰ Operacija ponovnog pokopavanja nazvana je “asanacija”, što na bosanskom/hrvatskom/srpskom jeziku označava higijenske i sanitarne mjere.²¹⁹¹ Prema riječima Momira Nikolića, “asanacija” je obično bila vezana za uklanjanje i pokopavanje poginulih s bojišta, međutim, u ovom konkretnom slučaju, taj termin se odnosio na premještanje tijela pokopanih u Glogovi u manje sekundarne grobnice na području oko Srebrenice.²¹⁹² Ta operacija je trebala biti tajna, ali je sve rađeno otvoreno i javno²¹⁹³ i iziskivalo angažovanje mnogo ljudi, resursa, sredstava i vozila.²¹⁹⁴

604. Momir Nikolić je od Miroslava Deronjića zatražio da obezbijedi pomoć civilnih vlasti u vezi s operacijom ponovnog pokopavanja.²¹⁹⁵ Prema Deronjićevim uputstvima, radnici Opštinskog štaba Civilne zaštite u Bratuncu javili su se u Štab Bratunačke brigade, gdje ih je Momir Nikolić uputio

²¹⁸³ Dokazni predmet P00041, Naređenje Glavnog štaba VRS-a o dodjeli goriva, s otkucanim Mladićevim potpisom, 14 septembar 1995. godine.

²¹⁸⁴ Dokazni predmet P00042, Naređenje Glavnog štaba VRS-a o izdavanju 5.000 litara dizel-goriva D-2, s otkucanim potpisom Žarka Ljuboječića, 14. septembar 1995. godine. Zvorničkoj brigadi dostavljena je kopija ovog izvršnog naređenja.

²¹⁸⁵ Svjedok PW-168, T. 15921–15922 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine).

²¹⁸⁶ Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 7; svjedok PW-170, dokazni predmet P02960, Povjerljivi transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, BT. 7889 (zatvorena sjednica) (20. april 2004. godine); Krsto Simić, dokazni predmet 4D00608, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, BT. 7336–7339, 7344 (23. februar 2003. godine); Dragoslav Trišić, T. 27169 (21. oktobar 2008. godine).

²¹⁸⁷ Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 7; dokazni predmeti C00002, P04483, Daljnja izjava Momira Nikolića, 16. april 2009. godine, str. 4. V. takođe Krsto Simić, dokazni predmet 4D00608, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, BT. 7336–7337 (23. februar 2003. godine).

²¹⁸⁸ Momir Nikolić, T. 33058 (23. april 2009. godine).

²¹⁸⁹ Momir Nikolić, T. 32962–32963 (21. april 2009. godine). Momir Nikolić je u svom svjedočenju rekao da je, po završetku operacije, dostavio Drinskom korpusu evidenciju o izdavanju i potrošnji goriva. *Ibid.*, T. 33059 (23. april 2009. godine).

²¹⁹⁰ Dokazni predmeti C00002, P04483, Daljnja izjava Momira Nikolića, 16. april 2009. godine, str. 4.

²¹⁹¹ Momir Nikolić, T. 32959–32960 (21. april 2009. godine); Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 7; dokazni predmet P00219, Referisanje i sastanci Bratunačke brigade, 28. juni 1995.– maj 1997. godine, str. 25. Dragoslav Trišić, T. 27169–27170 (21. oktobar 2008. godine) takođe je u svom svjedočenju rekao da je Nikolić tokom sastanka podnio izvještaj o “asanaciji”.

²¹⁹² Momir Nikolić, T. 32960–32961 (21. april 2009. godine), T. 33052 (22. april 2009. godine). Nikolić je u svom svjedočenju rekao da to smatra pogrešnom upotrebom termina “asanacija”.

²¹⁹³ Momir Nikolić, T. 32964 (21. april 2009. godine).

²¹⁹⁴ *Ibid.*, T. 32962, 32964 (21. april 2009. godine).

²¹⁹⁵ *Ibid.*, T. 33060 (23. april 2009. godine).

da pomognu u operaciji ponovnog pokopavanja.²¹⁹⁶ Bratunačka brigada je provela operaciju ponovnog pokopavanja u sadejstvu s elementima 5. inženjerskog bataljona Drinskog korpusa.²¹⁹⁷ Vojna policija Bratunačke brigade obezbjeđivala je put od Bratunca do Srebrenice kako bi olakšala kretanje vozila kroz nastanjena područja.²¹⁹⁸ Oni su takođe obezbjeđivali lokacije grobnica dok su radnici iz Opštinskog štaba Civilne zaštite izvršavali svoje zadatke.²¹⁹⁹ U tome je učestvovala i civilna policija.²²⁰⁰ Tijela iz primarnih grobnica u Glogovi ponovo su pokopana u sekundarnim grobnicama na području oko Zelenog Jadra negdje između 24. avgusta i 23. oktobra 1995. godine.²²⁰¹ Jedan rovokopač-utovarivač i rovokopač s kašikom korišteni su za iskopavanje, a četiri do pet kamiona korišteno je za prebacivanje tijela iz Glogove u Zeleni Jadar.²²⁰²

605. U zoni odgovornosti Zvorničke brigade, ekshumacija i premještanje tijela iz primarnih grobnica provedena je tokom nekoliko noći, u septembru i oktobru 1995. godine.²²⁰³ Milorad Trbić

²¹⁹⁶ Svjedok PW-170, dokazni predmet P02960, Povjerljiva izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter, BT. 7886–7887, 7927–7929 (zatvorena sjednica) (20. april 2004. godine). Momir Nikolić je potvrdio da su na početku operacija ljudi podnosili izvještaje njemu. Kada je upitan može li potvrditi da je Deronjić njemu slao ljude, Momir Nikolić je odgovorio da ne može isključiti mogućnost da je Deronjić bio umiješan. Međutim, on nije znao da li je Deronjić njemu slao ljude i mislio je da to nije slučaj. Momir Nikolić, T. 33061–33062 (23. april 2009. godine). Pretresno vijeće ne smatra da to utiče na vjerodostojnost svjedoka PW-170.

²¹⁹⁷ Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 7.

²¹⁹⁸ *Ibid.*; svjedok PW-138, T. 3863–3864 (zatvorena sjednica) (9. novembar 2006. godine). V. takođe Krsto Simić, dokazni predmet 4D00608, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, BT. 7337 (23. februar 2004. godine).

²¹⁹⁹ Krsto Simić, dokazni predmet 4D00608, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92bis, BT. 7337 (23. februar 2004. godine). V. takođe svjedok PW-170, dokazni predmet. P02960, Povjerljiva izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter, BT. 7886–7887, 7928–8929 (zatvorena sjednica) (20. april 2004. godine).

²²⁰⁰ Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 7.

²²⁰¹ Dokazni predmet P01652, Snimak Zelenog Jadra iz vazduha, 24. avgust i 2. oktobar 1995. godine (s oznakom ZJ-2) (što Manning tumači kao dokaz da je Zeleni Jadar 2 nastao između 24. avgusta i 2. oktobra 1995. godine); dokazni predmet P01653, Snimak Zelenog Jadra iz vazduha, 20. i 23. oktobar 1995. godine (s oznakama ZJ-2) (koji Manning tumači kao dokaz da je ta grobnica zapečaćena između 20. i 23. oktobra 1995. godine); dokazni predmet P01654, Snimak Zelenog Jadra iz vazduha, 7. septembar i 2. oktobar 1995. godine (s oznakom ZJ-3) (koji Manning tumači kao dokaz da je Zeleni Jadar 3 nastao između 7. septembra i 2. oktobra 1995. godine); dokazni predmet P01655, Snimak Zelenog Jadra iz vazduha, 20. oktobar 1995. godine (koji Manning tumači kao dokaz da je Zeleni Jadar 3 zapečaćen do 20. oktobra 1995. godine); dokazni predmet P01656, Snimak Zelenog Jadra iz vazduha, 7. septembar i 12. oktobar 1995. godine (s oznakama ZJ-4 i ZJ-5) (koji Manning tumači kao dokaz da su Zeleni Jadar 4 i 5 nastali između 7. septembra i 12. oktobra 1995. godine); dokazni predmet P01657, Snimak Zelenog Jadra iz vazduha, 18. oktobar 1995. godine (s oznakama ZJ-4 i ZJ-5) (koji Manning tumači kao dokaz da su Zeleni Jadar 4 i 5 zapečaćeni do 18. oktobra 1995. godine); Dean Manning, T. 18939–18942 (10. decembar 2007. godine); Dušan Dunjić, T. 22869 (26. juni 2008. godine); dokazni predmet P00649, Rezime sudskomedicinskog dokaznog materijala - stratišta i masovne grobnice, Dean Manning, str. 14; Dokazni predmet P02994, Rezime forenzičkog dokaznog materijala Deana Manninga, 24. avgust 2003. godine, str. 4; Richard Wright, T. 7499 (21. februar 2007. godine); dokazni predmet P00560, Izvještaj Josea Pabla Baraybara – Antropološki pregled posmrtnih ostataka iz istočne Bosne tokom 1999. godine, 8. decembar 1999. godine, str. 6, 33; dokazni predmet P02476, Izvještaj Josea Pabla Baraybara o Zelenom Jadru 6, 2001. godine, 25. avgust 2003. godine, str. 12–13. V. takođe Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenica br. 488.

²²⁰² Krsto Simić, dokazni predmet 4D00608, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis, BT. 7337–7339 (23. februar 2004. godine). Richard Wright je u svom svjedočenju rekao da Zeleni Jadar nije iskopan utovarivačem sa prednjom ralicom budući da nije bilo ulazne rampe, čitavih tragova ili otisaka zupčanika. Wright je bio mišljenja da je Zeleni Jadar iskopan rovokopačem sa stražnjom kašikom, koji predstavlja "mašinu sa krakom koji može da kopa". Richard Wright, dokazni predmet P02162, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3666 (26. maj 2000. godine).

²²⁰³ Damjan Lazarević, T. 14485–14487 (29. avgust 2007. godine), T. 14509–14511 (30. avgust 2007. godine); svjedok PW-168, T. 15920, 15927 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine); Vinko Pandurević, T. 31242 (11. februar 2009. godine), T. 32304 (2. mart 2009. godine). V. takođe dokazni predmet 7D00681, Redovni borbeni izvještaj Zvorničke brigade, s Pandurevićevim potpisom, 27. septembar 1995. godine, par. 6 (gdje je zabilježeno da je upotrebjeno 3.870 litara dizel-goriva D2-Diesel, iako se ne navodi u koju svrhu).

je koordinirao tu operaciju.²²⁰⁴ Pretresnom vijeću su predočeni fotografski dokazi koji pokazuju aktivnosti na tim lokacijama između 7. septembra i 2. oktobra 1995. godine.²²⁰⁵

606. Od rukovalaca mehanizacijom iz Inženjerske čete Zvorničke brigade koji su izvršili prvobitna pokopavanja²²⁰⁶ traženo je da iskopaju tijela na Vojnoj ekonomiji Branjevo, u Kozluku i Orahovcu,²²⁰⁷ zajedno s novim rukovaocima mehanizacije iz drugih jedinica Zvorničke brigade.²²⁰⁸ Pripadnici Inženjerskog bataljona Drinskog korpusa takođe su pomagali.²²⁰⁹ Za kopanje su korišteni rovokopači,²²¹⁰ a kamioni raznih preduzeća korišteni su za prevoz tijela na lokacije sekundarnih grobnica budući da su kamioni Inženjerske čete bili stari i nisu se mogli koristiti “da se to završi.”²²¹¹ Komandir Putno-mosnog voda Inženjerske čete Zvorničke brigade izjavio je da, iako je širi krug vojnika i civila u određenoj mjeri možda bio svjestan toga što se dešava, samo

²²⁰⁴ Damjan Lazarević, T. 14488–14489 (29. avgust 2007. godine). Lazarević je u svom svjedočenju rekao da bi, na kraju svakog posla, Trbić pozivao radnike da mu podnesu izvještaj o obavljenom poslu. Lazarević je u svom svjedočenju rekao da je od majora Jokića i Slavka Bogičevića dobio zadatak da pomaže u operaciji ponovnog pokopavanja. *Ibid.*, T. 14468 (29. avgust 2007. godine).

²²⁰⁵ Dokazni predmet P01723, Snimak Orahovca iz vazduha, 7. i 27. septembar 1995. godine (s oznakama LZ-01 i LZ-01); dokazni predmet P01747, Snimak brane u Petkovicima iz vazduha, 7., 27. septembar 1995. godine; dokazni predmet P01763, Snimak Kozluka iz vazduha, 7. i 27. septembar 1995. godine; dokazni predmet P01800, Snimak iz vazduha, 21. septembar 1995. godine (s oznakama za put Bijeljina - Zvornik); dokazni predmet P01801, Snimak iz vazduha, 27. septembar 1995. godine; dokazni predmet P01835, Snimak Snagova iz vazduha, 7. septembar 1995. godine (nema oznaka); dokazni predmet P01836, Snimak Snagova iz vazduha, 2. oktobar 1995. godine (s oznakama LP-1 i LP-2); dokazni predmet P01838, Snimak Snagova iz vazduha, 7. septembar 1995. godine (nema oznaka); dokazni predmet P01839, Snimak Snagova iz vazduha, 2. oktobar 1995. godine (s oznakom LP-4); dokazni predmet P01847, Snimak Ravnog iz vazduha, 7. septembar 1995. godine (nema oznaka); dokazni predmet P01848, Snimak Ravnog iz vazduha, 2. oktobar 1995. godine (s oznakom CR-2); dokazni predmet P01849, Snimak Ravnog iz vazduha, 7. septembar 1995. godine (nema oznaka); dokazni predmet P01850, Snimak Ravnog iz vazduha, 2. oktobar 1995. godine (s oznakom CR-3); dokazni predmet P01851, Snimak Ravnog iz vazduha, 7. septembar 1995. godine (nema oznaka); dokazni predmet P01852, Snimak Ravnog iz vazduha, 2. oktobar 1995. godine (s oznakama CR-4 i CR-5); dokazni predmet P01853, Snimak Redžića iz vazduha, 7. septembar 1995. godine (nema oznaka); dokazni predmet P01854, Snimak Redžića iz vazduha, 2. oktobar 1995. godine (s oznakom CR-6); dokazni predmet P01855, Snimak Redžića iz vazduha, 7. septembar 1995. godine (nema oznaka); dokazni predmet P01856, Snimak Redžića iz vazduha, 2. oktobar 1995. godine (s oznakom CR-7). V. takođe Dean Manning, T. 18933–18939, 18943–18944 (10. decembar 2007. godine); Jean-René Ruez, T. 1537–1541 (12. septembar 2007. godine); dokazni predmet P02103, Dokumenti predloženi s izjavom svjedoka Jeana-Renéa Rueza, str. 240–244, 247; Richard Wright, dokazni predmet P02162, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3658–3659 (26. maj 2000. godine); dokazni predmet P00649, Rezime sudskomedicinskog dokaznog materijala - stratišta i masovne grobnice, Dean Manning, str. 14–15; dokazni predmet P00665, Izvještaj Richarda Wrighta u vezi s Kozlukom, 24. juni–6. avgust 1999. godine, str. 14; dokazni predmet P00666, Izvještaj Richarda Wrighta o ekshumacijama u istočnoj Bosni tokom 1998. godine, str. 20–22. V. takođe Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno koje je predložilo tužilaštvo, Dodatak, činjenice br. 404, 488.

²²⁰⁶ V. gore, par. 482, 486, 490, 521–522, 546–547.

²²⁰⁷ Damjan Lazarević, T. 14468 (29. avgust 2007. godine).

²²⁰⁸ *Ibid.*, T. 14484 (29. avgust 2007. godine).

²²⁰⁹ Vinko Pandurević, T. 31243 (11. februar 2009. godine).

²²¹⁰ Damjan Lazarević, T. 14529 (30. avgust 2007. godine). V. takođe Richard Wright, dokazni predmet P02162, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3661 (26. maj 2000. godine). Tokom ekshumacija od strane istražitelja, primijećeno je da se sekundarne lokacije u velikoj mjeri međusobno podudaraju u pogledu veličine i oblika kao i mehanizacije kojom su napravljene. Na svim lokacijama, izuzev Zelenog Jadra, vidjeli su se tragovi točkova i zupčanika rovokopača, zvanog utovarivač s prednjom kašikom, što ukazuje na to da ih je napravila takva mašina. Richard Wright, dokazni predmet P02162, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3661, 3669 (26. maj 2000. godine). Lazarević je u svom svjedočenju izjavio da je BGH rovokopač, takođe zvani rovokopač sa stražnjom kašikom. To vozilo ima kašiku na prednjem dijelu i uglavnom se koristi za kopanje kanala i gradnju temelja. To je vozilo sa gusjenicama i može se okretati u bilo kom pravcu. Damjan Lazarević, T. 14445 (29. avgust 2007. godine). Lazarević je u svom svjedočenju dalje rekao da je ULT građevinska mašina sa kašikom na prednjem dijelu, koja je uglavnom korištena za utovarivanje građevinskog materijala. Iako ta mašina može biti korištena za manja iskopavanja na ravnim površinama, ona ne može dublje kopati. *Ibid.*, T. 14446 (29. avgust 2007. godine). V. takođe dokazni predmet P02174, Brošura za ULT-200.

²²¹¹ Damjan Lazarević, T. 14485 (29. avgust 2007. godine).

veoma mali broj ljudi znao je za pojedinosti operacije.²²¹² Kamioni koji su nosili tijela prolazili su kroz Zvornik ostavljajući za sobom nepodnošljivi zadatak i uznemirujući lokalno stanovništvo.²²¹³

J. Ukupan broj mrtvih: Forenzički i demografski dokazi

1. Uvod

607. Pretresnom vijeću je predložen obiman forenzički i demografski dokazni materijal u vezi s brojem osoba koje su ubijene poslije pada Srebrenice. Pretresno vijeće napominje da tačan broj mrtvih nije neophodan za donošenje zaključka u pogledu krivičnih djela navedenih u Optužnici.²²¹⁴ Međutim, takva procjena je relevantna, posebno za krivično djelo genocida i istrebljenja, zločin protiv čovječnosti. Stoga će Pretresno vijeće razmotriti dokazne predmete koji su mu predloženi kako bi se došlo do procijenjenog broja osoba koje su ubijene u masovnim pogubljenjima poslije pada Srebrenice. Tamo gdje je to primjereno, neki forenzički dokazi (zajedno s relevantnim prigovorima) razmatraju se u dijelu u kojem se govori o konkretnom krivičnom djelu na koje se ti dokazi odnose.²²¹⁵

2. Grobnice

608. Tužilaštvo je izvršilo ekshumacije u Srebrenici i njenoj okolini u periodu od 1996. do 2001. godine, kada je nadležnost za ekshumacije preostalih grobnica predata Vladi BiH, u saradnji s Međunarodnom komisijom za nestala lica (dalje u tekstu: MKNL).²²¹⁶ Prema stanju od marta 2009. godine, pronađene su 73 grobnice, a ekshumacije su izvršene u slučaju svih tih grobnica, osim jedne: 31 primarne grobnice,²²¹⁷ 37 sekundarnih grobnica²²¹⁸ i pet grobnica za koje nisu bile

²²¹² *Ibid.*, T. 14511 (30. avgust 2007. godine).

²²¹³ Vinko Pandurević, T. 31242 (11. februar 2009. godine), T. 32304 (2. mart 2009. godine); Damjan Lazarević, T. 14485 (29. avgust 2007. godine).

²²¹⁴ Zaključak u pogledu broja ubijenih osoba ne čini obilježje navedenih krivičnih djela. V. Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 471; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 260, gdje se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Ntakirutimana*, par. 516; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 501.

²²¹⁵ V., na primjer, gore, par. 439–443.

²²¹⁶ Dokazni predmet P02993, Rezime forenzičkog dokaznog materijala Deana Manninga, 27. novembar 2007. godine, str. 1.

²²¹⁷ Dokazni predmet P04490 Istraga o Srebrenici – Dopunjeni rezime forenzičkog dokaznog materijala – Ekshumacije grobnica u vezi sa Srebrenicom – mart 2009. godine, pripremio Dušan Janc, Dodatak A, str. 1–9, 25, 28–33. Istražitelj tužilaštva Dušan Janc identifikovao je 31 primarnu grobnicu—uključujući masovne grobnice, manje grobnice i pojedinačne grobnice—na sljedećim područjima: Cerska; Nova Kasaba (2 grobnice); Orahovac (2 grobnice, takođe poznate kao Lažete 1 i 2); Pilica (Vojna ekonomija Branjevo; Brana u Petkovicima; Kozluk; površinski ostaci u Kozluku; Glogova (2 grobnice); Ravnice (2 grobnice); Konjević Polje (2 grobnice); Godinjske Bare; Bišina; Sandići; Potočari; srebrenička bolnica; Nova Kasaba (2 grobnice); Kaldrmice; Brežljak; Motovska Kosa; Križevići; vlasenička Jelovačka česma; Kaldrmice (1 pojedinačna grobnica); Pasmulići (1 pojedinačna grobnica); Šeher (1 pojedinačna grobnica); Krušev Dol-Vukotin Stan (1 pojedinačna grobnica). *Ibid.* Pretresno vijeće napominje da je Janc na svoj spisak grobnica uvrstio površinske ostatke za koje je imao informacije da se uzrok smrti može povezati s događajima u Srebrenici. Jedan takav primjer su Godinjske Bare.

²²¹⁸ Dokazni predmet P04490, Istraga o Srebrenici – Dopunjeni rezime forenzičkog dokaznog materijala – Ekshumacija grobnica u vezi sa Srebrenicom – mart 2009. godine, pripremio Dušan Janc, Prilog A, str. 9–28. Dušan Janc identifikovao je 37 sekundarnih masovnih grobnica na sljedećim lokacijama: 13 grobnica duž Čančarskog puta; sedam grobnica duž Hodžićkog puta; pet grobnica u Liplju; sedam grobnica u Zelenom Jadru, tri grobnice u Blječevoj i dvije grobnice u Budaku. *Ibid.* Ta

dostupne nikakve informacije o tome da li su one primarne ili sekundarne²²¹⁹ (dalje u tekstu, zajedno: grobnice vezane za Srebrenicu). Primarna grobnica je prva grobnica u koju su posmrtni ostaci pokopani, a sekundarna grobnica je grobnica u koju su posmrtni ostaci preneseni nakon što su prvobitno bili pokopani u primarnoj grobnici.²²²⁰

3. Ekshumacije

609. Nekoliko eksperata koji su vršili ekshumacije tih grobnica svjedočilo je pred Pretresnim vijećem; pored ostalih, antropolozi William Haglund,²²²¹ Jose Pablo Baraybar,²²²² Richard Wright²²²³ i Fredy Peccerelli,²²²⁴ kao i forenzički patolozi John Clark²²²⁵ i Christopher Lawrence.²²²⁶ Zaključci pojedinačnih izvještaja vezani za konkretne grobnice navedeni su u dijelovima ove Presude koji se odnose na Potočare,²²²⁷ Bratunac²²²⁸ i Zvornik²²²⁹.

(a) Prigovori u vezi s vremenskim okvirom

610. Forenzički izvještaji koje je predočilo tužilaštvo uglavnom ne upućuju na zaključak o tačnom vremenu smrti osoba pokopanih u grobnicama vezanim za Srebrenicu. Dušan Dunjić,

grobница poznata je kao Čančarski put 1 i njena ekshumacija nije bila izvršena u vrijeme svjedočenja Dušana Janca. Dušan Janc, T. 35621 (4. maj 2009. godine).

²²¹⁹ Dokazni predmet P04490, Istraga o Srebrenici – Dopunjeni rezime forenzičkog dokaznog materijala – Ekshumacija iz grobnica vezanih za Srebrenicu – mart 2009. godine, pripremio Dušan Janc, Prilog A, str. 20–21, 32 (Te grobnice pronađene su u Liplju (tri grobnice) i Novoj Kasabi (dvije pojedinačne grobnice)).

²²²⁰ Dean Manning, T. 18930 (10. decembar 2007. godine).

²²²¹ William Haglund je vršio ekshumacije u Novoj Kasabi, Lažetama blizu Orahovca, dolini Cerske i u Pilici (Vojna ekonomija Branjevo). Dokazni predmet P00621, Izvještaj Williama Haglunda - Kriminalističko-tehnička istraga četiri grobnice u Novoj Kasabi, 15. juni 1998. godine; Dokazni predmet P00616, Izvještaj Williama Haglunda o grobnici Lažete 2, 15 juni 1998.; Dokazni predmet P00611, Izvještaj Williama Haglunda - Kriminalističko-tehnička istraga grobnice na lokalitetu Cerska - tom I, 15. juni 1998. godine; dokazni predmet P00622, Izvještaj Williama Haglunda - Kriminalističko-tehnička obrada grobnice na lokalitetu Pilica (Vojna ekonomija Branjevo) - tom I, 15. juni 1998. godine.

²²²² Jose Pablo Baraybar je dao iskaz o ekshumacijama u Kozluku, na čančarskom putu, Glogovi, Zelenom Jadru, Novoj Kasabi, Konjević-Polju, Lažetama, Hodžićkom putu, Pilici (Vojna ekonomija Branjevo) i Ravnicama. Dokazni predmet P00559, Izvještaj Josea Pabla Baraybara - Antropološki pregled posmrtnih ostataka iz istočne Bosne tokom 1999. godine; dokazni predmet P00561, Izvještaj o antropološkom pregledu ljudskih ostataka iz istočne Bosne tokom 2000. godine, pripremio Jose Pablo Baraybar, 2. februar 2001. godine; dokazni predmet P02476, Izvještaj o iskopavanjima na lokaciji Zeleni Jadar 6 tokom 2001. godine, 25. avgust 2003. godine; dokazni predmet P00560, Izvještaj Josea Pabla Baraybara o antropološkom pregledu masovnih grobnica u istočnoj Bosni, 8. decembar 1999. godine

²²²³ Richard Wright je radio na ekshumacijama na brani u Petkovicima, u Kozluku, Glogovi, Liplju, na čančarskom putu, Hodžićkom putu i Zelenom Jadru. Dokazni predmet P00666, Izvještaj Richarda Wrighta o ekshumacijama u istočnoj Bosni tokom 1998. godine; dokazni predmet P00665, Izvještaj Richarda Wrighta o Kozluku tokom 1999. godine, 2. februar 2000. godine; dokazni predmet P00674, Izvještaj prof. Richarda Wrighta o iskopavanjima i ekshumacijama masovne grobnice Glogova 1 u 2000. godini, 9. februar 2001. godine.

²²²⁴ Fredy Peccerelli radio je na ekshumacijama u Lažetama. Fredy Peccerelli, T. 8773–8776 (13. mart 2007. godine); dokazni predmet P02459, Lažete 1, Bosna i Hercegovina, Izvještaj o iskopavanju i ekshumaciji.

²²²⁵ John Clark je radio na ekshumacijama u Kozluku, Novoj Kasabi, Konjević-Polju, Glogovi, Lažetama, Ravnicama i Zelenom Jadru. Dokazni predmet P02446, Izvještaj pod naslovom - Aktivnosti MKSJ-a u Bosni i Hercegovini tokom 2001. godine, 14. maj 2003. godine; dokazni predmet P00598, Izvještaj dr Johna Clarka - Aktivnosti MKSJ-a u Bosni i Hercegovini tokom 2000. godine, grobnice vezane za Srebrenicu, 24. februar 2001. godine; dokazni predmet P00575, Izvještaj dr Johna Clarka - Aktivnosti MKSJ-a u Bosni i Hercegovini tokom 1999. godine, grobnice vezane za Srebrenicu.

²²²⁶ Christopher Lawrence je radio na ekshumacijama kod brane u Petkovicima, Liplju, Hodžićkom putu, čančarskom putu i Zelenom Jadru. Dokazni predmet P02160, Christopher Lawrence, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3979–3980 (31. maj 2000. godine).

²²²⁷ V. gore, par. 358.

²²²⁸ V. gore, par. 411–413, 416–419, 422, 439–443.

²²²⁹ V. gore, par. 491–492, 502–503, 523–524, 548–549.

profesor sudske medicine koji je svjedočio kao vještak odbrane, izjavio je da tačno vrijeme smrti za ta tijela nije moglo biti utvrđeno. Pošto je pregledao neke od izvještaja vještaka tužilaštva,²²³⁰ Dunjić je primijetio greške i nedosljednosti prilikom praćenja promjena u truljenju leševa²²³¹ i nedostatke prilikom bilježenja stanja u kom su ta tijela pronađena.²²³² Dunjić je naglasio značaj valjanog provođenja tih procedura, budući da analiza artikulacije zglobova i analiza stepena očuvanosti, truljenja, ili skeletizacije može omogućiti procjenu vremena smrti.²²³³

611. Pretresno vijeće prihvata Dunjićevo mišljenje da utvrđivanje tačnog vremena smrti žrtava u grobnicama vezanim za Srebrenicu isključivo na osnovu izvještaja o obdukcijama i ekshumacijama može ponekad biti problematično. U tom pogledu, Pretresno vijeće napominje da se u mnogim izvještajima o ekshumaciji ne procjenjuje tačno vrijeme smrti žrtava na osnovu obdukcionih izvještaja.²²³⁴ Međutim, Pretresno vijeće napominje da, iako je Dunjić priznao da neki antropolog, da bi donio zaključke, prilikom procjenjivanja vremena smrti, može u obzir uzeti i druge faktore, a ne samo stanje tijela,²²³⁵ Dunjić je, po svemu sudeći, ipak izolovano posmatrao izvještaje o ekshumaciji. Dunjićev izvještaj i svjedočenje s tim u vezi ne pokazuju da je uzeto u obzir ono što se dogodilo u Srebrenici i njenoj okolini u julu 1995. godine. Pretresnom vijeću je predočena velika količina takvih dokaza. Od toga je najvažnije da Vijeće raspolaže dokazima da su u julu 1995. godine izvršena višestruka masovna pogubljenja velikih razmjera na području na kojem su provedene ekshumacije masovnih grobnica. Pretresno vijeće se nije uvjerilo da bi problemi s izračunavanjem tačnog vremena smrti za svaku od nekoliko hiljada osoba čija su tijela ekshumirana iz grobnica vezanih za Srebrenicu doveli u pitanje pouzdanost izvještaja vještaka koje je predložilo tužilaštvo.

²²³⁰ Dunjić je pregledao izvještaje iz Nove Kasabe (primarna grobnica), Pilice (Vojna ekonomija Branjevo) (primarna grobnica), Zelenog Jadra (sekundarna grobnica) i Ravnice (gdje su leševi pronađeni na površini). Dušan Dunjić, T. 22778 (25. juni 2008. godine).

²²³¹ Na primjer, Dunjić je uočio greške i nedosljednosti u bilježenju stepena truljenja leševa u poređenju s truljenjem vanjskih dijelova leša. Pored toga, Dunjić je napomenuo da je naročito značajno utvrditi vrijeme smrti. Dušan Dunjić, T. 22790 (25. juni 2008. godine); dokazni predmet 1D01070 Sudsko-medicinska ekspertiza obdukcionih izvještaja i medicinske dokumentacije koja se odnosi na ekshumacije, Dušan Dunjić, mart/april 2008. godine, str. 42–44.

²²³² Dušan Dunjić, T. 22856, 22873, 22906 (26. juni 2008. godine). Dunjić je osporio opis stanja očuvanosti, truljenja i djelimične skeletizacije tijela. On je kritikovao riječi koje je upotrijebio Clark, kao što su “potpuno” ili “artikulacija, djelimična”, koje, prema Dunjiću, predstavljaju “apsolutno nedovoljan opis stanja zglobova”. *Ibid.*, T. 22786 (25. juni 2008. godine).

²²³³ *Ibid.*, T. 22786–22788 (25. juni 2008. godine). Ima nekoliko faza u procesu koji dovodi do potpunog truljenja mekog tkiva (skeletizacije), a višestruki faktori, kao što su okruženje, način smrti ili zadobijene povrede, mogu uticati na proces truljenja. *Ibid.*

²²³⁴ V., na primjer, dokazni predmet P02446, Izvještaj - Aktivnosti MKSJ-a u Bosni i Hercegovini tokom 2001. godine, 14. maj 2003. godine (gdje nije data procjena vremena smrti); dokazni predmet P00598, Izvještaj dr Johna Clarka - Aktivnosti MKSJ-a u Bosni i Hercegovini tokom 2000. godine, grobnice vezane za Srebrenicu, 24. februar 2001. godine (gdje nije data procjena vremena smrti); dokazni predmet P00666, Izvještaj Richarda Wrighta u vezi s ekshumacijama u Istočnoj Bosni 1998. godine, str. 28–31 (gdje je jedini dokaz o vremenu smrti bio datum kada je stao ručni sat koji je pronađen u grobnici); i dokazni predmet P00665, Izvještaj Richarda Wrighta o Kozluku iz 1999. godine, 2. februar 2000. godine, str. 14 (gdje su jedini dokazi koji se pominju u vezi s vremenom smrti bile cvijetne biljke koje su nađene u grobnici).

²²³⁵ Dušan Dunjić, T. 22894–22895 (26. juni 2008. godine).

(b) Prigovori u pogledu načina i uzroka smrti

612. Forenzički dokazi koje je predložilo tužilaštvo ukazuju na to da su glavni utvrđeni uzrok smrti bile strijelne rane.²²³⁶ Međutim, uzrok smrti nije mogao biti utvrđen u “značajnom broju slučajeva” zato što su nedostajali dijelovi tijela i meko tkivo, a uzrok smrti se nije mogao utvrditi samo na osnovu kostiju.²²³⁷ Clark je primijetio da u grobnicama koje je on ekshumirao nije “zasigurno bilo ničega što bi upućivalo na zaključak da se radi o žrtvama palim u borbi”.²²³⁸

613. Dunjić je pregledao izvještaje i zapisnike o obdukcijama posmrtnih ostataka iz odabranih grobnica vezanih za Srebrenicu koje su ekshumirali Haglund, Lawrence i Clark (i primarnih i sekundarnih grobnica) i površinskih ostataka.²²³⁹ On je ocijenio da su mnogi od zaključaka koji se tiču uzroka i načina smrti bili proizvoljni i da nisu zasnovani na naučnim dokazima, posebno u slučajevima u kojima je zaključeno da je preminula osoba umrla nasilnom smrću.²²⁴⁰ Dunjić je izjavio da je u nekim slučajevima koje je on pregledao, osoba koja je izvršila ekshumaciju i/ili obdukciju izvela proizvoljne zaključke koji nisu potkrepljeni nalazima;²²⁴¹ donijela zaključak ne bilježeci detaljan opis rane, čime je onemogućena provjera tog zaključka;²²⁴² ili zabilježila da je način smrti ubistvo, ali nije donijela zaključak o uzroku smrti.²²⁴³

614. Dunjić je posebno kritikovao rad Haglunda, Lawrencea i Clarka. U vezi s Novom Kasabom, Dunjić je izjavio da je opis rana na tijelima iz grobnica koje je ekshumirao Haglund bio “katastrofalan” i da se odlikuje ozbiljnim nedostatkom preciznosti i detalja.²²⁴⁴ Po Dunjićevom

²²³⁶ Dean Manning, T. 18956 (10. decembar 2007. godine); dokazni predmet P02994, Rezime forenzičkog dokaznog materijala Deana Manninga, 24. avgust 2003. godine, str. 2–3.

²²³⁷ Dean Manning, T. 18956 (10. decembar 2007. godine).

²²³⁸ John Clark, dokazni predmet P02128, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3939 (31. maj 2000. godine) (koji se odnosi samo na tijela na kojima je obdukcija izvršena 1999. godine); John Clark, T. 7342–7344 (20. februar 2007. godine). Međutim, Clark je nekoliko puta priznao da nije bio u stanju da u potpunosti isključi mogućnost da su neke od žrtava umrle u borbi. John Clark, T. 7344, 7368, 7369, 7371, 7372 (20. februar 2007. godine).

²²³⁹ Dušan Dunjić, T. 22774–22778 (25. juni 2008. godine); dokazni predmet 1D01070 Sudsko-medicinska ekspertiza obdukcionih izvještaja i medicinske dokumentacije koja se odnosi na ekshumacije, Dušan Dunjić, mart/april 2008. godine, str. 4–5. Dunjić je pregledao izvještaje iz Nove Kasabe (primarna grobnica), Pilica (Vojna ekonomija Branjevo) (primarna grobnica), Zeleni Jadar (sekundarna grobnica) i Ravnice (gdje su leševi pronađeni na površini). Dušan Dunjić, T. 22778 (25. juni 2008. godine).

²²⁴⁰ Dušan Dunjić, T. 22857–22858 (26. juni 2008. godine). Na primjer, Dunjić je naveo da je za Novu Kasabu 1, 2 i 3 zaključak da su žrtve umrle nasilnom smrću bio proizvoljan zbog prisustva višestrukih povreda prouzrokovanih šrapnelom. *Ibid.*

²²⁴¹ *Ibid.*, T. 22792–22793 (25. juni 2008. godine). Dunjić je takođe zaključio da primjedbe u vezi s traumatološkim dokazima nisu u skladu s propisanim stručnim forenzičkim standardima zbog toga što zaključak da je rana nanesena vatrenim oružjem postojala nje potkrepljena nijednim detaljem u traumatološkom nalazu - dijagnoza je jednostavno data bez ikakvog popratnog opisa povrede (na primjer, veličina, rubovi, kanali, preostala tkiva, itd). *Ibid.*

²²⁴² *Ibid.*, T. 22816 (25. juni 2008. godine.).

²²⁴³ Dušan Dunjić, T. 22816–22818 (25. juni 2008. godine).

²²⁴⁴ *Ibid.*, T. 22784–22790 (25. juni 2008. godine); T. 22857–22858 (26. juni 2008. godine); dokazni predmet 1D01070 Sudsko-medicinska ekspertiza obdukcionih izvještaja i medicinske dokumentacije koja se odnosi na ekshumacije, Dušan Dunjić, mart/april 2008. godine, str. 4, 35–65. U vezi s izvještajima o obdukcijama vezanim za Novu Kasabu, Dunjić je primijetio sljedeće: “U pojedinim obdukcionim zapisnicima uočio sam da se u traumatološkom nalazu (u kome treba detaljno opisati ono što je uočeno na lešu) umjesto toga daju gotove dijagnoze i zaključci, koji čak u nekim slučajevima nisu tačni (za pojedine prelome lobanje bez karakterističnog opisa ulazne i izlazne rane od projektila, tvrdi se da su nastali od projektila, a za sličan opis povreda, druge lobanje u drugom slučaju, navodi se da je nastao od tupine - za oba slučaja se navodi da je uzrok smrti u vezi sa povredom lobanje - to je stručno neprihvatljivo. Obdukcioni zapisnici su štiri - nepotpuni, sa veoma slabim opisom povreda”.

mišljenju, to čini rezultate nepouzdanim zbog toga što se ne mogu provjeriti.²²⁴⁵ Dunjić je iznio istu kritiku po pitanju Haglundovog izvještaja u vezi s Pilicom (Vojna ekonomija Branjevo), navodeći da se zaključak koji je donesen o uzroku smrti ne može provjeriti na osnovu opisa u izvještaju,²²⁴⁶ kao i Clarkov rad u Ravnicama, navodeći da nedovoljan opis povreda onemogućava da se provjeri da li su rane nastale onako kako je opisano.²²⁴⁷

615. Dunjić je takođe naglasio činjenicu da su mnoga tijela u grobnicama vezanim za Srebrenicu bila u poodmakloj fazi truljenja u vrijeme ekshumacije, što znači da je gotovo nemoguće zaključiti da li je rana nađena na tijelu nanesa prije ili poslije smrti.²²⁴⁸

616. Dunjić je priznao da, izuzev stanja posmrtnih ostataka, postoje mnogi faktori (na primjer, svjedočenja svjedoka i drugi dokazi) koje treba uzeti u obzir prilikom donošenja zaključka o uzroku smrti.²²⁴⁹ U tom pogledu, Pretresno vijeće napominje da su u grobnicama pronađene ligature i povezi za oči, što ukazuje na to da su ekshumirana tijela pripadala žrtvama masovnih pogubljenja.²²⁵⁰ Dunjić se složio da bi se, kada je riječ o tijelima kod kojih su pronađene ligature,

Dokazni predmet 1D01070, Sudsko-medicinska ekspertiza obdukcioničkih izvještaja i medicinske dokumentacije koja se odnosi na ekshumacije, Dušan Dunjić, mart/april 2008. godine, str. 29.

²²⁴⁵ Dušan Dunjić, T. 22816 (25. juni 2008. godine); T. 22904–22905 (26. juni 2008. godine).

²²⁴⁶ *Ibid.*, T. 22865 (26. juni 2008. godine). Na primjer, kada je riječ o jednom slučaju ekshumacije u vezi s Pilicom, Dunjić je uočio da je dat sljedeći opis povreda (Opšti opis ostataka: Nekompletno telo - nedostaje glava, ali je baza lobanje prisutna. Putrifikacija i saponifikacija), i naveo: "Opis povreda nedovoljan, nije moguće proveriti nalaz, data gotova dijagnoza povrede koja nije ničim potkrepljena. Kao i u ostalim slučajevima, diskutabilan uzrok smrti". Dokazni predmet 1D01070 Sudsko-medicinska ekspertiza obdukcioničkih izvještaja i medicinske dokumentacije koja se odnosi na ekshumacije, Dušan Dunjić, mart/april 2008. godine, str. 74.

²²⁴⁷ Dokazni predmet 1D01070, Sudsko-medicinska ekspertiza obdukcioničkih izvještaja i medicinske dokumentacije koja se odnosi na ekshumacije, Dušan Dunjić, mart/april 2008. godine, str. 105–122. V. dokazni predmet P00598 Izvještaj dr Johna Clarka - Aktivnosti MKSJ-a u Bosni i Hercegovini tokom 2000. godine, grobnice vezane za Srebrenicu, 24. februar 2001. godine. Na primjer, Dunjić je u jednom od izvještaja o obdukciji uočio sljedeći opis: "Glavne povrede: Glava i vrat: Lobanja fragmentirana u parčiće različite veličine. Rekonstrukcija otkriva mali otvor u desnoj parijetalnoj kosti sa unutrašnjim bevelingom. Čeona kost, delovi maksile, deo okcipitalne kosti nedostaju. Trup: Mali otvor na grebenu lopatice. Sva rebra i većina pršljenova nedostaju. Ekstremiteti: Sve kosti obe ruke nedostaju, osim leve ulne. Prelom gornje trećine desne tibije sa fragmentima kosti od srednjeg dela tela kosti. Polomljen medijalni deo ilijuma desnog kuka. Polomljena donja trećina levog femura sa fragmentima. Polomljen gornji kraj i leve tibije i fibule sa delovima koji nedostaju. Projektili: Dva metka, fragment bakarne košuljice metka. Dva metalna fragmenta u čarapi. Deo čaure u plastičnoj kesi u vreći gde je telo. Uzrok smrti: Povreda glave naneta vatrenim oružjem". U vezi s tim, Dunjić je primijetio sljedeće: "Nepotpun opis povreda, nalaz o povredama iz vatrene oružja površan. Zaključak, kao u većini slučajeva, diskutabilan. Date su gotove dijagnoze o povredama vatrenim oružjem, a nisu kao takve i opisane". Dokazni predmet 1D01070, Sudsko-medicinska ekspertiza obdukcioničkih izvještaja i medicinske dokumentacije koja se odnosi na ekshumacije, Dušan Dunjić, mart/april 2008. godine, str. 107.

²²⁴⁸ Dušan Dunjić, T. 22796–22797 (25. juni 2008. godine). Clark je uvažio ovaj problem, navodeći "Strogo govoreći, prema tome, kod ovih često necjelovitih i raspadnutih tijela bilo je sasvim nemoguće ustanoviti da li je do bilo koje od pronađenih povreda nužno došlo tokom života. Teoretski je do svih njih moglo doći nakon smrti, što važi čak i za sasvim očigledne rane od vatrene oružja. Ove komentare, međutim, treba posmatrati naspram opažanja da su se tijela svih tih ljudi nalazila u masovnoj grobnici, da je kod svih njih smrt morala biti uzrokovana na neki način, te da je u slučajevima u kojima ona nije nastupila prevashodno zbog ranjavanja vatrenim oružjem posrijedi neki drugi uzrok koji nije očigledan. Još uvijek je moguće da je smrt nastupila npr. trovanjem, gušenjem itd., no takve mogućnosti treba posmatrati u kontekstu činjenice da je velika većina ovih žrtava nekoliko puta pogodena hicima, i to u različite dijelove tijela." Dokazni predmet P02446, Izvještaj - Aktivnosti MKSJ-a u Bosni i Hercegovini tokom 2001. godine, 14. maj 2003. godine, str. 3.

²²⁴⁹ Dušan Dunjić, T. 22895 (26. juni 2008. godine).

²²⁵⁰ Prema Manningovom izvještaju, ligature i/ili povezi za oči pronađeni su u sljedećim grobnicama: Cerska (48 ligatura); Nova Kasaba 1996. godine (27 ligatura); Orahovac (takođe poznat kao Lažete 2 A i B) (1 ligatura i 107 poveza za oči); Orahovac (takođe poznat kao Lažete 2C) (40 poveza za oči i 4 ligature); Orahovac (takođe poznat kao Lažete 1) (138 poveza za oči); Hodžički put 3 (16 poveza za oči), Hodžički put 4 (40 poveza), Hodžički put 5 (34 poveza za oči i 1 ligatura); Pilica (Vojna ekonomija Branjevo) (83 ligature i 2 poveza za oči); čančarski put 3 (37 ligatura i 8 poveza za oči), čančarski put 12 (16 ligatura i 8 poveza za oči); brana u Petkovicima (1 ligatura); Liplje (23 ligature); Zeleni Jadar 5 (2 ligature); Glogova 1 (12 ligatura);

moglo zaključiti da se radi o žrtvama pogubljenja strijeljanjem.²²⁵¹ Vještaci tužilaštva takođe su ukazali na činjenicu da je kod nekoliko poveza za oči tkanina bila probušena mecima i da je položaj nekoliko tijela koja su ekshumirana na različitim lokacijama ukazivao na to da su im ručni zglobovi bili vezani.²²⁵² Na nekim lokacijama grobnica takođe je pronađen veliki broj čahura što ukazuje na to da su dotične osobe ubijene na lokaciji grobnice.²²⁵³

617. Dunjić je ispitao više slučajeva iz Nove Kasabe za koje je zaključio da je uzrok smrti mogao biti posljedica legitimnih borbenih operacija.²²⁵⁴ Istražitelj tužilaštva Dušan Janc složio se da su neke osobe čija su tijela pronađena u grobnicama vezanim za Srebrenicu možda stradale od protivpješadijskih mina, izvršile samoubistvo ili poginule u legitimnim borbenim operacijama, i izjavio da se takvi slučajevi najvjerojatnije mogu pronaći među površinskim ostacima.²²⁵⁵ Janc je, na osnovu 648 osoba koje su dotad bile identifikovane iz površinskih ostataka, procijenio da je ukupan broj takvih slučajeva mogao biti 1.000, ali da bi taj broj mogao biti i veći.²²⁵⁶ Borbene

Kozluk (168 ligatura i 55 poveza za oči). Dokazni predmet P02994, Istraga o Srebrenici – Rezime sudskomedicinskog dokaznog materijala – stratišta i masovne grobnice 2001. godine, Dodatak D. V. takođe Dušan Janc, T. 33614–33616 (4. maj 2009. godine).

²²⁵¹ Dušan Dunjić, T. 22935–22936 (27. juni 2008. godine); dokazni predmet 1D01070, Sudsko-medicinska ekspertiza obdukcionihi izveštaja i medicinske dokumentacije koja se odnosi na ekshumacije, pripremio Dušan Dunjić, mart/april 2008. godine, str. 23.

²²⁵² Dean Manning, T. 18930–18931 (10. decembar 2007. godine).

²²⁵³ Stotine čahura pronađeno je na lokaciji grobnice u Kozluku. Dokazni predmet P00665, Izvještaj Richarda Wrighta o Kozluku iz 1999. godine, 2. februar 2000. godine, str. 11, 13, 14; Richard Wright, dokazni predmet P02162, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3688, 3716–3717 (29. maj 2000. godine); Richard Wright, T. 7507–7508 (21. februar 2007. godine). V. takođe dokazni predmet P00649, Rezime sudskomedicinskog dokaznog materijala – stratišta i masovne grobnice 2000. godine, Izvještaj Deana Manninga, 16. maj 2000. godine. Istražitelj tužilaštva Dean Manning naveo je da su čahure pronađene u Zelenom Jadru 5, povezujući tu masovnu grobnicu sa skladištem u Kravici. Čahure su takođe pronađene u Cerskoj pored puta u blizini grobnice. Kod masovne grobnice u Lažetama takođe su pronađene čahure identične čahurama pronađenim u tri sekundarne grobnice, Hodžički put 3, 4 i 5. Najzad, čahure su pronađene na površini kod brane u Petkovicima i u grobnici kod brane u Petkovicima. *Ibid.*, Dodatak A, str. 56, 9–11, 23–37, 40–41.

²²⁵⁴ Dokazni predmet 1D01070, Sudsko-medicinska ekspertiza obdukcionihi izveštaja i medicinske dokumentacije koja se odnosi na ekshumacije, Dušan Dunjić, mart/april 2008. godine. Ukupno, Dunjić je pregledao oko 159 pojedinačnih obdukcionihi zapisnika sa šest lokacija na kojima su pronađene masovne grobnice: Nova Kasaba (33); Pilica (Vojna ekonomija Branjevo) (52); Zeleni Jadar (20); Ravnice (20); Potočari (11) i Sandići (23). Bilo je nekoliko obdukcionihi zapisnika iz Nove Kasabe, uključujući neke u kojima je Dunjić zaključio da je smrt mogla nastupiti tokom borbi i druge za koje Dunjić nije donio taj zaključak. Dunjić je za potrebe svog izvještaja vještaka pregledao 31 obdukcionihi zapisnik iz Nove Kasabe 8 i zaključio da su u 25 slučajeva bile moguće povrede zadobijene u oružanoj borbi. To je bilo evidentno u slučajevima Nova Kasaba 8:48, 8:49, 8:50, 8:51, 8:52, 8:55, 8:56, 8:57, 8:58, 8:61, 8:62, 8:63, 8:64, 8:65, 8:66, 8:67, 8:69 zbog toga što su u tijelu pronađeni projektili, šrapneli, ili metalni fragmenti. *Ibid.*, str. 44–65. V. Dušan Dunjić, T. 22837–22854 (26. juni 2008. godine).

²²⁵⁵ Dušan Janc, T. 33593 (4. maj 2009. godine).

²²⁵⁶ *Ibid.*, T. 33594–33604 (4. maj 2009. godine). Janc se nije složio s Butlerovom izjavom s tim u vezi da bi broj od “1.000 do 2.000 [...] bio razuman”. *Ibid.* Janc je izračunao da je bilo ukupno 648 ljudi čiji su posmrtni ostaci pronađeni na tlu ili na površini. Ukupan broj posmrtnih ostataka koji su prikupljeni je 957. *Ibid.*, T. 33515 – 33517 (1. maj 2009. godine). V. takođe dokazni predmet P04490, Dopolnjeni rezime forenzičkog dokaznog materijala – Ekshumacije na lokacijama grobnica u vezi sa Srebrenicom – mart 2009. godine, pripremio Dušan Janc, Dodatak B, str.2. V. Richard Butler, T. 20251 (23. januar 2008. godine). Janc nije prihvatio sugestiju da je 2.000–3.000 tijela pronađeno na bojištu na području Pobudja. Dušan Janc, T. 33595–33599 (4. maj 2009. godine). V. takođe dokazni predmet 2D00702, Izjava g. Velida Mujkića, 23. avgust 1995. godine (gdje je jedan muškarac iz kolone izjavio da je 500 muškaraca ubijeno na bojištu). Janc je kategorizovao lokacije na kojima su prikupljeni posmrtni ostaci u četiri “šira područja: područje Pobuda (koje se proteže južno od puta Bratunac-Konjević Polje); područje Baljkovice (koje se proteže sjeverozapadno od Zvornika); područje Snagova (koje se proteže jugozapadno od Zvornika); druga područja (izvan gorepomenutih područja, ali ipak relativno blizu njih).” Dokazni predmet P04490, Ažurirani sažetak forenzičkih dokaza – Ekshumacije na lokacijama grobnica vezanih za Srebrenicu, mart 2009. godine, Dodatak B, str. 2. Upor. dokazni predmet 1D00374, UNPROFOR, Ažurirani podaci o Srebrenici-Tuzli, 17. juli 1995. godine. Prema ovom UNPROFOR-ovom izvještaju od 17. jula 1995. godine, “Oni koji su pobjegli iz Srebrenice stigli su u Vazduhoplovnu bazu Tuzla kako bi se pridružili svojim porodicama. Vojni posmatrači UN-a, predstavnici za civilne poslove i drugi razgovarali su odvojeno s više osoba koje su opisale slične patnje: [...] Usput je smrtno stradalo do tri hiljade osoba, uglavnom od mina i

operacije odvijale su se u blizini grobnica vezanih za Srebrenicu (konkretno, u Ravnom Buljimu, Kamenici, Sandićima i Konjević Polju i Udrcu), ali Janc nije smatrao da su osobe pokopane u obližnjim grobnicama mogle smrtno stradati uslijed tih operacija, zbog toga što su - naročito u grobnicama u Novoj Kasabi i Cerskoj - pronađeni dokazi o ligaturama i povezima za oči.²²⁵⁷

618. Dunjić je takođe ispitao rad Lawrencea u Zelenom Jadru 5 i, s obzirom na dokaze o ranama prouzrokovanim ručnim bombama i šrapnelima, tvrdio da su zadobijene povrede mogle nastati uslijed borbenih dejstava.²²⁵⁸ Međutim, Pretresno vijeće napominje da je Zeleni Jadar 5 sekundarna grobnica koja je vezana za grobnicu u Glogovi, primarnu grobnicu povezanu s pogubljenjima u skladištu u Kravici. Pretresnom vijeću su predloženi dokazi o oštećenjima prouzrokovanim ručnim bombama i eksplozivom u skladištu u Kravici.²²⁵⁹

619. Pretresno vijeće napominje da je podmakli stadij truljenja i skeletizacije tijela predstavljao problem za one koji su vršili ekshumacije grobnica vezanih za Srebrenicu, naročito prilikom utvrđivanja uzroka smrti. Ipak, kada se izvještaji o ekshumacijama razmotre zajedno sa drugim dokazima predloženim Pretresnom vijeću u vezi s masovnim pogubljenjima velikih razmjera koja su se desila na području Srebrenice u julu 1995. godine, Pretresno vijeće je uvjeren u pouzdanost zaključaka u vezi s uzrocima smrti koji su izvedeni u izvještajima vještaka tužilaštva.

620. Haglund je pristupio kao svjedok tužilaštva u predmetu Tužilac protiv Rutagande, gdje je Pretresno vijeće koje je postupalo u tom predmetu konstatovalo da se, “na osnovu svjedočenja dr Kathleen Reich, forenzičkog patologa kojeg je kao vještaka pozvala odbrana, nije uvjerilo da je naučni metod koji je primijenio profesor Haglund takav da dopušta Vijeću da se tokom rješavanja u predmetu osloni na njegove zaključke” i da, “iznad svega, Vijeće napominje da tužilac nije pokazao direktnu vezu između zaključaka profesora Haglunda i dr Peerwanija i konkretnog navoda u Optužnici.”²²⁶⁰ Izgleda da je, iako je dr Reich kritikovala Haglundov metod utvrđivanja uzroka smrti, te zaključke zapravo donio drugi vještak u tom predmetu, dr Peerwani.²²⁶¹ U predmetu Rutaganda, dr Reich je takođe kritikovala Haglundov metod utvrđivanja vremena smrti pošto on nije uzeo u obzir informacije o insektima, analizu tkanine i odjeće, nije uzeo odljeve lobanja i nije

napada VRS-a. Ne zna se koliko ih je zarobljeno. Neki su počinili samoubistvo. Nepoznat broj ostalih otišao je u Žepu”. *Ibid.*, str. 2. V. takođe Borovčaninov završni podnesak, par. 522.

²²⁵⁷ Dušan Janc, T. 33611–33616 (4. maj 2009. godine). V. dokazni predmet 2DIC00252, Dokument br. 2110 koji je tužilaštvo objelodanilo na osnovu pravila 65ter, s oznakama koje je u sudnici unio svjedok g. Janc, 4. maj 2009. godine za mapu borbenih područja u vezi s grobnicama.

²²⁵⁸ Dušan Dunjić, T. 22869–22873 (25. juni 2008. godine); dokazni predmet 1D01070, Sudsko-medicinska ekspertiza obdukcioničkih izvještaja i medicinske dokumentacije koja se odnosi na ekshumacije, Dušan Dunjić, mart/april 2008. godine, str. 93–104.

²²⁵⁹ V. gore, par. 437.

²²⁶⁰ William Haglund, T. 8923 (15. mart 2007. godine), gdje se poziva na Prvostepenu presudu u predmetu *Rutaganda*, par. 257–258.

²²⁶¹ *Ibid.*, T. 8924–8927 (15. mart 2000. godine).

koristio procjene o tjelesnoj građi. Haglund je odgovorio da ti metodi ili nisu uobičajena praksa u Kanadi ili u Sjedinjenim Državama ili nisu mogli biti primijenjeni u kontekstu Ruande.²²⁶² Haglund je takođe pristupio kao vještak tužilaštva u predmetu Tužilac protiv Kayisheme i u tom kontekstu nije bio kritikovan.²²⁶³ Tužilaštvo je osnovalo stručnu komisiju da istraži pritužbe protiv Haglunda i jedan drugi patolog je utvrdio da Haglund nije napravio nikakav prestup, navodeći da ništa u vezi s provođenjem ekshumacija nije ugrozilo njihovu naučnu valjanost.²²⁶⁴ Pretresno vijeće je mišljenja da ništa što je iznijela odbrana ne može izazvati razumnu sumnju u pouzdanost Haglundovog rada, koju je tužilaštvo dokazalo pred Pretresnim vijećem.

(c) Minimalan broj osoba u svakoj grobnici

621. Broj osoba koje su pokopane u svakoj od grobnica vezanih za Srebrenicu nije moguće utvrditi prostim prebrojavanjem tijela, s obzirom na stepen razglobljavanja posmrtnih ostataka.²²⁶⁵ Prilikom utvrđivanja broja mrtvih na lokacijama grobnica, antropolozi su određivali minimalni broj osoba (MBL). MBL predstavlja procjenu minimalnog broja osoba koji je neophodan za utvrđivanje broja dijelova tijela ili kostiju ekshumiranih iz date grobnice.²²⁶⁶ Do te procjene dolazi se izračunavanjem najprisutnije vrste kosti na datoj lokaciji grobnice.²²⁶⁷ Smatra se da kosti koje ne pripadaju vrsti kostiju koja je odabrana za izračunavanje MBL predstavljaju pojedince samo ako je toliko očito da ta dotična kost ne predstavlja pojedinca čije je prisustvo već utvrđeno pomoću drugih kostiju.²²⁶⁸

622. Dean Manning, istražitelj koji je radio za tužilaštvo, napisao je u svom izvještaju da se Tužilaštvo ranije, prilikom analize posmrtnih ostataka, oslanjalo na antropološki MBL. Međutim, kada su podaci o identifikaciji pomoću DNK postali dostupni posredstvom MKNL-a, Tužilaštvo je

²²⁶² *Ibid.*, T. 8928–8929 (15. mart 2007. godine).

²²⁶³ *Ibid.*, T. 8904 (15. mart 2007. godine).

²²⁶⁴ Dokazni predmet 2D00070, Haglund – Izvještaj Nadzorne komisije, 2. februar 1998. godine, str. 7; William Haglund, dokazni predmet P02150, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3760 (29. maj 2000. godine); T. 8913, 8921, 8974 (15. mart 2007. godine).

²²⁶⁵ Debra Komar, T. 23903–23904 (23. juli 2008. godine); dokazni predmet P00559, Izvještaj Josea Pabla Baraybara - Antropološki pregled posmrtnih ostataka iz Istočne Bosne 1999. godine (Dokazni predmet P-233 u predmetu *Krstić*), str. 5–6.

²²⁶⁶ Jose Pablo Baraybar, dokazni predmet P02474, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3793 (29. maj 2000. godine); T. 8797, 8865 (14. mart 2007. godine).

²²⁶⁷ Jose Pablo Baraybar, T. 8798 (14. mart 2007. godine); dokazni predmet P02474, Transkript prihvaćen na osnovu pravila 92ter, KT. 3804 (29. maj 2000. godine). Najprisutnija kost bila bi neuparena kost ili jedna kost iz para. Dokazni predmet P00559, Izvještaj Josea Pabla Baraybara - Antropološki pregled posmrtnih ostataka iz istočne Bosne 1999. godine (dokazni predmet P-233 u predmetu *Krstić*), str. 6.

²²⁶⁸ Jose Pablo Baraybar, T. 8802, 8865–8866 (14. mart 2007. godine). Na primjer, ako se pronađe stotinu desnih butnih kostiju odraslih, pronađeno je i stotinu odraslih. Međutim, ako se, pored toga, pronađe kost ruke nekog djeteta, ali ne i njegova butna kost, ručna kost smatraće se dodatnim pojedincem, iako nije pronađena nikakva dodatna butna kost. *Ibid.*, T. 8802 (14. mart 2007. godine).

radije koristilo te podatke nego antropološki MBL zbog toga što podaci MKNL-a “daju mnogo tačniji broj lica u masovnim grobnicama”.²²⁶⁹

623. Debra Komar, antropologinja koja je pristupila kao vještak odbrane, pregledala je radove Wrighta, Baraybara i Lawrencea i utvrdila metodološke manjkavosti njihovog izračunavanja MBL u svakoj grobnici.²²⁷⁰ Na primjer, prilikom ekshumacija koje je nadzirao Wright, glavni patolog u mrtvačnici nije pokušao da ponovo sastavi dijelove tijela; vreće s tijelima jednostavno su evaluirane kako su stizale.²²⁷¹ Po mišljenju Debre Komar, ponovno sastavljanje je neophodno za valjanu analizu broja osoba, a propust da se ponovo sastave posmrtni ostaci narušava integritet zaključaka u Wrightovom izvještaju.²²⁷²

624. Čak i kada bi Debra Komar bila u pravu kada je riječ o metodološkim manjkavostima koje je utvrdila u pogledu izračunavanja MBL, njen zaključak ne može imati nikakav suštinski značaj u ovom predmetu zato što se dokazima na osnovu DNK predočenim Pretresnom vijeću daje prednost u odnosu na MBL kao metod izračunavanja ukupnog broja posmrtnih ostataka u svakoj grobnici. Pretresno vijeće će se osloniti na podatke MKNL-a kada bude ocjenjivalo ukupan broj mrtvih u grobnicama vezanim za Srebrenicu.

4. Demografski dokazi

625. Helge Brunborg, demograf koji je radio za tužilaštvo, sastavio je spisak od 7.661 osobe koja je nestala u vrijeme pada Srebrenice (dalje u tekstu: Spisak nestalih iz 2005. godine).²²⁷³ Ewa Tabeau, demograf, koja je takođe radila za tužilaštvo, sastavila je ažuriranu verziju Spiska nestalih iz 2005. godine, u kojoj se navode imena svakog od 7.661 osobe navedene na Spisku iz 2005. godine i dodatno naznačava da li je MKNL identifikovao posmrtne ostatke svake od navedenih osoba.²²⁷⁴ Na Spisku nestalih iz 2005. godine i u njegovoj ažuriranoj verziji koju je pripremila Ewa Tabeau koriste se podaci MKNL-a, evidencija MKCK-a²²⁷⁵ i evidencija Ljekara za ljudska

²²⁶⁹ Dokazni predmet P02993, Rezime forenzičkog dokaznog materijala Deana Manninga, 27. novembar 2007. godine, str. 2.

²²⁷⁰ Debra Komar, T. 23889–23890 (23. juli 2008. godine); Dokazni predmet 2D00534, Dr Komar, Izvještaj vještaka, 28. februar 2008. godine, str. 2–5.

²²⁷¹ Debra Komar, T. 23898–23900 (23. juli 2008. godine). V. dokazni predmet P00666, Izvještaj Richarda Wrighta MKSJ-u u vezi s ekshumacijama u istočnoj Bosni 1998. godine.

²²⁷² Debra Komar, T. 23900 (23. juli 2008. godine).

²²⁷³ Dokazni predmet P02413, Ažurirani izvještaj Helgea Brunborga - Nestali i mrtvi iz Srebrenice: Izvještaj i spisak iz 2005. godine.

²²⁷⁴ Ewa Tabeau, T. 21032 (5. februar 2008. godine); dokazni predmet P02413, Ažurirani izvještaj Helgea Brunborga - Nestali i mrtvi iz Srebrenice: Izvještaj i spisak iz 2005. godine, 16. novembar 2005. godine; dokazni predmet P03159, Izvještaj pod naslovom Nestali iz Srebrenice: Izvještaj o napretku identifikacije na osnovu DNK koju je 2007. godine proveo MKNL, pripremili E. Tabeau i A. Hetland, 11. januar 2008. godine, s dodacima I i II; dokazni predmet P03159a, (povjerljivo). Ewa Tabeau takođe je predočila dodatni spisak 426 zapisa MKNL-a koja se ne nalaze na Spisku nestalih iz 2005. godine (165 osoba) ili koji predstavljaju manje izvjesne uparene uzorke (261 pojedinaca). Dokazni predmet P03159a, (povjerljivo).

²²⁷⁵ Više od 95% informacija o nestalim osobama na spisku MKCK-a prijavili su članovi porodice. Podaci MKCK-a sadržali su datum rođenja, pol, ime, prezime, očevo ime, mjesto i datum nestanka i, eventualno, mjesto rođenja ili mjesto boravka. Brunborg nije primio originalne upitnike MKCK-a koji su sadržali više pojedinosti zbog politike neutralnosti MKCK-a. Helge

prava.²²⁷⁶ Za razliku od Spiska preminulih koji je 2009. godine sastavio MKNL, Spisak nestalih koji je pripremila Ewa Tabeau sadrži imena osoba koje su prijavljene kao nestale, ali za koje još nije izvršena identifikacija na osnovu DNK.

626. Brunborg je provjerio podatke MKCK-a o osobama prijavljenim kao nestale poredeći ih, koliko god je to bilo moguće, s drugim izvorima.²²⁷⁷ Kako je ranije pomenuto, ukupan broj osoba registrovanih na Spisku nestalih iz 2005. godine iznosi 7.661.²²⁷⁸ Tužilaštvo tvrdi da bi na taj spisak trebalo dodati 165 osoba.²²⁷⁹ Ti ljudi su identifikovani putem analize DNK, ali se nisu mogli upariti s identitetom nijedne osobe navedene na Spisku nestalih iz 2005. godine.²²⁸⁰

627. Spisak nestalih iz 2005. godine upoređen je s Popisom stanovništva Bosne i Hercegovine iz 1991. godine (dalje u tekstu: Popis iz 1991. godine) kako bi se utvrdilo da li su nestale osobe registrovane u Popisu iz 1991. godine.²²⁸¹ Ako su nestale osobe bile registrovane u Popisu iz 1991. godine, Brunborg je zaključio da su one, u stvari postojale.²²⁸² Tokom popisa, prikupljene su informacije o ukupno 4,3 miliona osoba,²²⁸³ i on je sadržao podatke o imenu, očevom imenu,

Brunborg, T. 6779–6782 (1. februar 2007. godine); T. 11184, 11185, 11189 (9. maj 2007. godine); T. 11255, 11285 (10. maj 2007. godine); dokazni predmet P00571, Izvještaj Helgea BRUNBORG - Izvještaj o broju nestalih u umrlih iz Srebrenice, str. 3–4.

²²⁷⁶ Ewa Tabeau, T. 21032–21033, 21042, 21050, 21063 (5. februar 2008. godine); dokazni predmet P02412, Izvještaj Helgea Brunborga - Izvještaj kojim se pobija Izvještaj o broju nestalih i mrtvih iz Srebrenice, 25. avgust 2004. godine, str. 5–6. Ljekari za ljudska prava prikupili *ante mortem* podatke kako bi pomogli u identifikaciji nestalih osoba. Spisak Ljekara za ljudska prava sadržao je podatke koje su dali članovi porodica u vezi s fizičkim karakteristikama, posebnom odjećom i posebnim karakteristikama zuba. Ljekari za ljudska prava prikupili su slične podatke kao MKCK, ali su popisivali i nacionalnu pripadnost nestalih osoba. Na spisku Ljekara za ljudska prava ima manje slučajeva nego na spisku MKCK-a, najvjerovatnije zbog toga što su Ljekari za ljudska prava počeli kasnije od MKCK-a aktivno raditi na popisivanju ljudi samo u Tuzli i Sarajevu. Helge Brunborg, T. 6783 (1. februar 2007. godine); dokazni predmet P02413, Ažurirani izvještaj Helgea Brunborga - Nestali i mrtvi iz Srebrenice: Izvještaj i Spisak iz 2005. godine, 16. novembar 2005. godine, str. 7,

²²⁷⁷ Helge Brunborg, T. 11285-11286 (10. maj 2007. godine).

²²⁷⁸ *Ibid.*, T. 6783-6784 (1. februar 2007. godine); dokazni predmet P02413, Ažurirani izvještaj Helgea Brunborga - Nestali i mrtvi iz Srebrenice: Izvještaj i Spisak iz 2005. godine, 16. novembar 2005. godine, str. 19; dokazni predmet P02423, Broj slučajeva na Spisku nestalih i umrlih u vezi s padom Srebrenice koji je 2005. godine dostavilo tužilaštvo. Broj od 7.661 predstavlja najmanji broj. Dokazni predmet P02413, Ažurirani izvještaj Helgea Brunborga - Nestali i mrtvi iz Srebrenice: Izvještaj i spisak iz 2005. godine, str. 2. U Dopuni ovog izvještaja naglašava se da se za 103 imena koja se pojavljuju na spisku identifikovanih mrtvih koji je dostavio MKNL, ali za koje nije utvrđena podudarnost sa spiskom nestalih osoba MKCK-a može smatrati da predstavljaju produženje Spiska nestalih osoba koje je 2005. dostavilo tužilaštvo. Dokazni predmet P02416 (povjerljivo), str. 10; dokazni predmet P02418 (povjerljivo). 96.4% žrtava prijavljeno su kao nestalo u julu 1995. godine, pri čemu ogromna većina u periodu od 11. do 18. jula. Krajem avgusta 1995. godine, gotovo 99% žrtava prijavljeno je kao nestalo (tj. 7.558); “samo” 103 žrtve nestale su u periodu od septembra do decembra 1995. Potočari su bili mjesto nestanka najvećeg broja nestalih (2.070), a slijedili su šuma (1.085), Kravica (811), Konjević Polje (804) i Kamenica (723). Dokazni predmet P02413, Ažurirani izvještaj Helgea Brunborga - Nestali i mrtvi iz Srebrenice: Izvještaj i spisak iz 2005. godine, 16. novembar 2005. godine, str. 20–22.

²²⁷⁹ Završni podnesak tužilaštva, par. 1134.

²²⁸⁰ Dokazni predmet P03159a (povjerljivo), str. ii.

²²⁸¹ Helge Brunborg, T. 6792 (1. februar 2007. godine).

²²⁸² Helge Brunborg, T. 6792 (1. februar 2007. godine). V. takođe *Ibid.*, T. 11186 (9. maj 2007. godine).

²²⁸³ *Ibid.*, T. 6791 (1. februar 2007. godine). V. takođe dokazni predmet P02413, Ažurirani izvještaj Helgea Brunborga - Nestali i mrtvi iz Srebrenice: Izvještaj i spisak iz 2005. godine, str. 7. Popisom je obuhvaćena cjelokupna populacija Bosne i Hercegovine na dan 31. marta 1991. godine. *Ibid.*

datumu rođenja, mjestu boravka, bračnom stanju, prihodima, školskoj spremi i jedinstvenom matičnom broju.²²⁸⁴

628. Spisak nestalih iz 2005. godine takođe je upoređen s biračkim spiskom sastavljenim 1997. i 1998. godine i bazom podataka UNHCR-a o raseljenim osobama i izbjeglicama.²²⁸⁵ Brunborg je objasnio da je time provjeravana valjanost spiskova nestalih zbog toga što su se preživjeli koji su možda pogrešno prijavljeni kao nestali mogli registrovati da glasaju.²²⁸⁶ Brunborg je na taj način sa spiska isključio 12 osoba.²²⁸⁷

629. Samo 68 osoba na Spisku nestalih iz 2005. godine su žene,²²⁸⁸ a većinu čine osobe stare od 16 do 60 godina,²²⁸⁹ 87,9% ih je bilo muslimanske nacionalnosti,²²⁹⁰ 30 osoba je imalo manje od 16 godina starosti, a 360 osoba (uključujući jednu ženu) bilo je starije od 60 godina.²²⁹¹

630. Miladin Kovačević, demograf koji je pristupio kao vještak odbrane, ponovio je proceduru koju je primijenio Brunborg kada je sastavljao Spisak nestalih iz 2005. godine, odnosno Kovačević je uporedio Spisak nestalih iz 2005. godine sa biračkim spiskovima i popisom iz 1991. godine.²²⁹² Kovačević je utvrdio da se 57 od 7.661 pojedinaca sa Spiska nije moglo upariti ni sa kim na popisu primjenom kriterijuma koje je usvojio Brunborg.²²⁹³

631. Kovačević je takođe primijenio drugačiji pristup od Brunborgovog kako bi procijenio broj nestalih osoba poslije pada Srebrenice. On je pripremio tabele koje pokazuju, između ostalog, (i) ukupno stanovništvo srebreničke enklave, uključujući vojnike, u konkretnim periodima od 1991. do

²²⁸⁴ Helge Brunborg, T. 6788-6789 (1. februar 2008. godine). Popis je takođe sadržao informacije o velikom broju varijabli, uključujući, između ostalog, opštinu i mjesto boravka, ime i prezime, očevo ime, redni broj domaćinstva, jedinstveni matični broj građana, datum i mjesto rođenja, pol, zanimanje, nacionalnu pripadnost, maternji jezik, vjeroispovijest i broj rođene djece. Dokazni predmet P02413, Ažurirani izvještaj Helgea Brunborga - Nestali i mrtvi iz Srebrenice: Izvještaj i spisak iz 2005. godine, 16. novembar 2005. godine, str. 7.

²²⁸⁵ Helge Brunborg, T. 6792-6793 (1. februar 2007. godine); T. 11190 (9. maj 2007. godine); dokazni predmet P02413, Ažurirani izvještaj Helgea Brunborga - Nestali i mrtvi iz Srebrenice: Izvještaj i spisak iz 2005. godine, str.17–18.

²²⁸⁶ Helge Brunborg, T. 6793–6794 (1. februar 2007. godine). Brunborg je rekao da je, iako su birački spiskovi sadržali datume rođenja, jedinstveni matični broj i opštinu prebivališta, značajan nedostatak bio u tome što je njima bila obuhvaćena samo populacija iznad 18 godina starosti i da je u prosjeku samo 70% stanovnika bilo upisano u biračke spiskove. *Ibid.*

²²⁸⁷ Helge Brunborg, T. 6793, 6796, 6811 (1. februar 2007. godine); dokazni predmet P02413, Ažurirani izvještaj Helgea Brunborga - Nestali i mrtvi iz Srebrenice: Izvještaj i spisak iz 2005. godine, str. 18; dokazni predmet P02423 Dokument pod naslovom - Broj slučajeva na Spisku nestalih i umrlih u vezi s padom Srebrenice po kategorijama žrtava koji je 2005. godine dostavilo Tužilaštvo. Brunborg je istakao da je vjerovatnije da su svi koji su isključeni, ili većina njih, bili pogrešno registrovani kao birači ili raseljene osobe, a ne pogrešno registrovani kao nestali. Dokazni predmet P02413, Ažurirani izvještaj Helgea Brunborga - Nestali i mrtvi iz Srebrenice: Izvještaj i spisak iz 2005. godine, str. 18.

²²⁸⁸ Helge Brunborg, T. 6800 (1. februar 2007. godine).

²²⁸⁹ *Ibid.*, T. 6800 (1. februar 2007. godine); dokazni predmet P02424, Grafikon - starosna struktura nestalih i mrtvih u vezi sa Srebrenicom (apsolutni brojevi).

²²⁹⁰ Dokazni predmet P03159, Izvještaj pod naslovom Nestali iz Srebrenice: Izvještaj o napretku identifikacije na osnovu DNK koju je 2007. godine proveo MKNL, pripremili E. Tabeau i A. Hetland, 11. januar 2008. godine, s dodacima I i II, str. 8–9.

²²⁹¹ Dokazni predmet P03159, Izvještaj pod naslovom Nestali iz Srebrenice: Izvještaj o napretku identifikacije na osnovu DNK koju je 2007. godine proveo MKNL, pripremili E. Tabeau i A. Hetland, 11. januar 2008. godine, s dodacima I i II, str. 8–9.

²²⁹² Miladin Kovačević, T. 22652–22655 (23. juni 2008. godine); T. 22677–22678 (24. juni 2008. godine).

²²⁹³ Miladin Kovačević, T. 22665 (23. juni 2008. godine); T. 22676, 22684 (24. juni 2008. godine); dokazni predmet ID01129 Izvještaj vještaka o broju nestalih u Srebrenici u julu 1995. godine, Miladin Kovačević, par. 14.

januara 1995. godine,²²⁹⁴ (ii) broj raseljenih osoba za svaki period,²²⁹⁵ i (iii) razliku između tih brojki.²²⁹⁶ Za svaki period koji je uzet u obzir u tabeli se za stanovnike Srebrenice navode četiri cifre u rasponu od 36.051 do 37.255.²²⁹⁷ Prema riječima Kovačevića, sve cifre navedene u tabeli zasnivaju se na popisu iz 1991. godine i dokumentima Vlade BiH.²²⁹⁸ U vezi s brojem raseljenih osoba, Kovačević je, spajajući nekoliko dokumenata, na kraju došao do jedinstvene cifre od 34.537 osoba kao minimalnog broja raseljenih, uzimajući u obzir samo one koje su se vodile kao nestale od 1995. godine, i eliminišući sve eventualne duplikate.²²⁹⁹ Prilikom oduzimanja broja nestalih osoba od ukupnog stanovništva - za svaki period koji je uzet u obzir - najveći broj je bio 2.988.²³⁰⁰ Te konstatacije navele su Kovačevića na zaključak da broj nestalih osoba poslije pada Srebrenice nije mogao biti veći od 3.000.²³⁰¹

632. Kovačević je izjavio da je, prilikom izračunavanja broja raseljenih osoba (34.537), uzeo u obzir samo ljude koji su raseljeni 1995. godine.²³⁰² Pretresno vijeće napominje da je situacija u Bosni i Hercegovini bila takva da je tokom čitave te godine u Srebrenici i okolini vjerovatno raseljeno mnogo ljudi. To znači da postoji vjerovatnoća da cifra od 34.537 uključuje osobe koje su raseljene ili prije jula 1995. godine ili znatno poslije toga. Po mišljenju Pretresnog vijeća, ovaj nedostatak preciznosti čini Kovačevićevu analizu nepouzdanom.

633. Pored toga, Pretresno vijeće napominje da Kovačevićeva analiza isključuje sve eventualne podatke o broju osoba koje su prijavljene kao nestale poslije pada Srebrenice, zanemarujući tako jedan značajan izvor koji je koristio Brunborg. Kovačević je krenuo da utvrdi koliko je ljudi nestalo poslije pada Srebrenice, a pritom nije uzeo u obzir podatke MKCK-a i Ljekara za ljudska prava o osobama koje su prijavljene kao nestale poslije pada Srebrenice. Kada je riječ o dokumentima koji su Kovačeviću bili dostupni, jasno je da se on opredijelio da zanemari značajne izvore i da ne

²²⁹⁴ Periodi koji su uzeti u obzir u tabeli su sljedeći: januar 1994. godine, 1991. godina, 11. januar 1995. godine i 11. januar 1994. godine. Dokazni predmet 1D01129 Izvještaj vještaka o broju nestalih u Srebrenici u julu 1995. godine, Miladin Kovačević, tabela 1, str. 8.

²²⁹⁵ Ova cifra je utvrđena na osnovu raznih dokumenata iz Predsjedništva opštine Srebrenica, Zavoda za statistiku u Tuzli i Opštinskog štaba Civilne zaštite u Srebrenici. Dokazni predmet 1D01129, Izvještaj vještaka o broju nestalih u Srebrenici u julu 1995. godine, Miladin Kovačević, str. 10–11.

²²⁹⁶ Dokazni predmet 1D01129 Izvještaj vještaka o broju nestalih u Srebrenici u julu 1995. godine, Miladin Kovačević, tabela 1, str. 8.

²²⁹⁷ *Ibid.*

²²⁹⁸ Miladin Kovačević, T. 22696 (24. juni 2008. godine); dokazni predmet 1D01129, Izvještaj vještaka o broju nestalih u Srebrenici u julu 1995. godine, Miladin Kovačević, str. 8, 9–13, tabela 1; dokazni predmet 1D00312, Dokument iz Zavoda za statistiku Republike BiH, Okružni sekretarijat za odbranu Tuzla, potpisao Fahrudin Salihović, 11. januar 1994. godine.

²²⁹⁹ Miladin Kovačević, T. 22697–22698 (24. juni 2008. godine); dokazni predmet 1D01129 Izvještaj vještaka o broju nestalih u Srebrenici u julu 1995. godine, Miladin Kovačević, tabela 1, str. 8, 11–12.

²³⁰⁰ Miladin Kovačević, T. 22687, 22696 (24. juni 2008. godine).

²³⁰¹ Miladin Kovačević, T. 22687 (24. juni 2008. godine). U vezi brojem koji je on dao —2.988—Kovačević je u svom svjedočenju rekao da je “[t]aj broj daleko ispod broja 7.661 i [...] ovi indikativni brojevi dovode u sumnju utvrđeni broj od 7.661.” *Ibid.*; dokazni predmet 1D01129 Izvještaj vještaka o broju nestalih u Srebrenici u julu 1995. godine, Miladin Kovačević, par. 35.

²³⁰² Miladin Kovačević, T. 22697–22698 (24. juni 2008. godine); dokazni predmet 1D01129 Izvještaj vještaka o broju nestalih u Srebrenici u julu 1995. godine, Miladin Kovačević, tabela 1, str. 8, par. 41–42.

navodi nikakvo objašnjenje zašto je to učinio. Po mišljenju Pretresnog vijeća, ovaj pristup ne samo da je zbujujući nego je u osnovi pogrešan i čini nepouzdanom Kovačevićevu analizu.²³⁰³

634. Svetlana Radovanović, drugi demograf koji je takođe svjedočio kao vještak odbrane, kritikovala je Brunborgov pristup zbog toga što je on zanemario mnoge druge raspoložive izvore koji bi, da su korišteni u njegovoj studiji, dali pouzdaniji spisak nestalih osoba.²³⁰⁴ Primjeri tih izvora uključuju Bilten raseljenih osoba koji je objavilo Ministarstvo BiH, razne baze podataka ABiH, bazu podataka koje je prikupila grupa pod nazivom Muslimani protiv genocida,²³⁰⁵ kao i bazu podataka DEM 2T, koju je prikupio Zavod za statistiku u BiH i RS-a na osnovu naloga Međunarodnog suda.²³⁰⁶

635. Svetlana Radovanović je zaključila da cifru od 7.661 osobe na Spisku nestalih iz 2005. godine treba smanjiti za jednu četvrtinu, koja obuhvata dvije kategorije osoba koje su pogrešno uključene.²³⁰⁷ U prvu kategoriju spadaju osobe koje, prema riječima Svetlane Radovanović, nisu mogle biti pronađene na popisu iz 1991. godine, i stoga ih, prema Brunborgovoj metodologiji, nije trebalo ubrojati.²³⁰⁸ Svetlana Radovanović je izbrojala 1.002 osobe, otprilike 13% od 7.661, čiji se podaci nisu podudarali s dokumentacijom popisa.²³⁰⁹ Svetlana Radovanović je tvrdila da je, bez obzira na to što je nestanak tih osoba prijavljen MKCK-u, njihovo uvrštavanje u Spisak nestalih iz 2005. godine, bez utvrđivanja podudarnosti njihovih podataka s podacima iz popisa, bilo neprimjereno prema metodologiji koju je koristio Brunborg.²³¹⁰ Brunborg je u svom svjedočenju

²³⁰³ **Izdvojeno mišljenje sudije Kwona:** Iako se slažem sa zaključkom Pretresnog vijeća da je Kovačevićeva analiza nepouzdana iz razloga navedenog u paragrafu 632, izražavam, uz dužno poštovanje, neslaganje s dodatnom ocjenom većine sudija o Kovačevićevoj analizi, koja se razmatra u par. 633. Većina sudija konstatuje da je Kovačevićeva analiza nepouzdana zbog toga što je on zauzeo "zbujujući" i "suštinski manjkav" pristup zanemarujući značajne podatke MKCK-a i Ljekara za ljudska prava o osobama koje su prijavljene kao nestale poslije pada Srebrenice, koji su predstavljali glavne izvore za Izvještaj Helgea Brunborga, demografa koji je radio za tužilaštvo. Napominjem da su zadaci koje su Kovačeviću dali **Popovićev** i **Pandurevićev** branilac bili da "[predoči] svoje mišljenje o broju nestalih iz Srebrenice jula meseca 1995. godine", a takođe da ocijeni "metod koji je koristio Helge Brunborg u izradi svog Izveštaja". Dokazni predmet 1D01129, Izvještaj vještaka Miladina Kovačevića, str. 1. Mišljenja sam da je Kovačević, kao vještak odbrane, obavljajući svoj zadatak da ispita objektivnost i tačnost Brunborgovog izvještaja, imao pravo da odabere svaki metod koji mu je stajao na raspolaganju kako bi procijenio broj nestalih osoba u Srebrenici u tom periodu i osporio Brunborgovu analizu. Štaviše, on je mogao odabrati da kritikuje tačnost glavnog izvora u Brunborgovom izvještaju, koji čine podaci MKCK-a i Ljekara za ljudska prava; on je mogao odabrati da ukaže na manjkavost Brunborgovog metodološkog pristupa; i/ili je mogao odabrati da provede vlastitu analizu ne oslanjajući se ni na jedan od Brunborgovih izvora i da zatim uporedi svoje rezultate s Brunborgovim. Kovačević se opredijelio za ovaj posljednji pristup, koji smatram naročito osnovanim u ovom slučaju. Iako ocjena Pretresnog vijeća o tome da li je Kovačevićeva analiza sama po sebi bila precizna predstavlja zasebno pitanje, ne smatram da je njegov pristup "suštinski manjkav" ili "zbujujući" isključivo zbog činjenice da on nije uzeo u obzir podatke MKCK-a i Ljekara za ljudska prava kao izvor njegove analize. Smatram savršeno razumnim to da Kovačević nije htio koristiti podatke MKCK i Ljekara za ljudska prava u svojoj analizi, budući da su ti podaci činili osnovu Brunborgovog izvještaja, koji je upravo on bio zadužen da ospori.

²³⁰⁴ Svetlana Radovanović, T. 24326–24327 (29. juli 2008. godine); T. 24475–24476 (31. juli 2008. godine); dokazni predmet 3D00398, Demografski nalaz prof. dr Svetlane Radovanović, mart 2008. godine, str. 6, 21–23.

²³⁰⁵ Svetlana Radovanović, T. 24326–24327 (29. juli 2008. godine); T. 24345–24347 (30. juli 2008. godine).

²³⁰⁶ *Ibid.*, T. 24355–24358 (30. juli 2008. godine).

²³⁰⁷ Svetlana Radovanović, T. 24363–24365 (30. juli 2008. godine); dokazni predmet 3D00398, Demografski nalaz prof. dr Svetlane Radovanović, mart 2008. godine, str. 19.

²³⁰⁸ Svetlana Radovanović, T. 24363–24365, 24403–24404 (30. juli 2008. godine); dokazni predmet 3D00398, Demografski nalaz prof. dr Svetlane Radovanović, mart 2008. godine, str. 13, 19.

²³⁰⁹ Svetlana Radovanović, T. 24408–24409 (30. juli 2008. godine); T. 24497 (31. juli 2008. godine).

²³¹⁰ *Ibid.*, T. 24497–24499 (31. juli 2008. godine).

rekao da su vjerovatan razlog iz kog podudarnost podataka za ovih 1.000 pojedinaca nije mogla biti utvrđena predstavljale slovne greške ili nepotpuni datumi rođenja i druge pojedinosti - budući da su obrasci skenirani, greške su mogle nastati uslijed nečitkog rukopisa.²³¹¹ Datum rođenja bio je nepotpun “samo [za] nekoliko osoba”, a u takvim slučajevima Brunborg je koristio druge raspoložive podatke, kao što su mjesto rođenja i prebivalište.²³¹² Pretresno vijeće prihvata Brunborgov rad, naročito zbog toga što se on osvrnuo na pitanje koje je pokrenula Svetlana Radovanović i pokušao da popuni praznine u svom radu koristeći druge raspoložive podatke.

636. Drugu kategoriju koju je navela Svetlana Radovanović čine ljudi čije je podatke Brunborg uspio upariti sa popisom iz 1991. godine, ali koji nisu bili povezani s događajima u Srebrenici u julu 1995. godine, bilo zbog toga što su umrli prije 10. jula 1995. godine, bilo zbog toga što se ne mogu u teritorijalnom smislu povezati sa srebreničkom enklavom.²³¹³ Na osnovu Brunborgovih podataka, Svetlana Radovanović je procijenila da je bilo još 1.000 takvih ljudi.²³¹⁴ Pretresno vijeće ima u vidu da je Ewa Tabeau u svom svjedočenju navela da su osobe na Spisku ABiH koje su registrovane kao nestale prije jula 1995. godine, a koje je Svetlana Radovanović vjerovatno uključila u svoju procjenu pogrešno uključenih osoba, na kraju identifikovane u grobnicama vezanim za Srebrenicu.²³¹⁵ Na toj osnovi, Pretresno vijeće se ne može složiti s tvrdnjom koju je iznijela Svetlana Radovanović da su te osobe pogrešno uključene na Spisak nestalih iz 2005. godine.

637. Prilikom izračunavanja broja raseljenih osoba poslije pada Srebrenice, i Kovačević i Svetlana Radovanović koriste dokumente koji su u njihovim izvještajima identifikovani samo brojem.²³¹⁶ Ni u jednom od tih izvještaja ne objašnjava se ni izvor ni sadržaj tih dokumenata. Upitana o porijeklu tih dokumenata, Svetlana Radovanović je odgovorila da ne zna odakle oni dolaze.²³¹⁷ Pretresno vijeće u tom pogledu napominje da se i Svetlana Radovanović i Kovačević oslanjaju na dokumente i izvore koji ne pružaju Pretresnom vijeću nikakvu osnovu za ocjenu njihove pouzdanosti. Ovo posebno važi za Svetlanu Radovanović, budući da ona, kada je o tome

²³¹¹ Helge Brunborg, T. 6789 (1. februar 2007. godine); T. 11186 (9. maj 2007. godine). Upor. dokazni predmet P02413, Ažurirani izvještaj Helgea Brunborga - nestali i mrtvi iz Srebrenice: Izvještaj i spisak iz 2005. godine, str. 7–8. Brunborg je izjavio da se takva skeniranja obično provjeravaju, ali da je Zavod za statistiku u Sarajevu rekao da nije bilo dovoljno vremena za to. Helge Brunborg, T. 11202 (9. maj 2007. godine).

²³¹² Helge Brunborg, T. 11203–11205 (9. maj 2007. godine).

²³¹³ Svetlana Radovanović, T. 24363–24365 (30. juli 2008. godine); dokazni predmet 3D00398, Demografski nalaz prof. dr Svetlane Radovanović, mart 2008. godine, str. 19.

²³¹⁴ Svetlana Radovanović, T. 24364 (30. juli 2008. godine).

²³¹⁵ Ewa Tabeau, T. 21052 (5. februar 2008. godine).

²³¹⁶ I Radovanović i Kovačević su te dokumente identifikovali kao “D000-2101, D000-2102, D000-2103 i D000-2104”. Dokazni predmet 1D01129 Izvještaj vještaka o broju nestalih u Srebrenici u julu 1995. godine, Miladin Kovačević, par. 41; dokazni predmet 3D00398, Demografski nalaz prof. dr Svetlane Radovanović, mart 2008. godine, str. 22.

²³¹⁷ Svetlana Radovanović, T. 24503–24504 (31. juli 2008. godine) (“To su CD-ovi koje sam ja dobila od odbrane kao obelodanjene materijale tužilaštva. P. Dobro. Zna li ko je sastavio te spiskove? O. Mislite te spiskove imenima, prezimenima i tako dalje. Pa sad, ne bih mogla tačno, ne sećam se da, ne znam zaista ko, ne mogu se sada setiti. Ja sam to poodavno radila. Ne znam koje sastavio spiskove u ovom trenutku, ali bih mogla da proverim. Postoje CD-ovi, mogu se videti spiskovi pa se može i ustanoviti ko ih je sastavio.”)

upitana, nije mogla identifikovati izvor tih dokumenata. Budući da nema dovoljno informacija kojima bi se potkrijepili zaključci koje su izveli Svetlana Radovanović i Kovačević, Pretresno vijeće njihova svjedočenja smatra pukim nagađanjem.

5. Podaci MKNL-a o nestalim osobama

638. Međunarodna komisija za nestala lica (dalje u tekstu: MKNL) sastavila je spisak osoba čiji su posmrtni ostaci ekshumirani iz grobnica vezanih za Srebrenicu i identifikovani (dalje u tekstu: Spisak preminulih koji je 2009. godine sastavio MKNL).²³¹⁸ Identitet je utvrđen uparivanjem uzoraka DNK s posmrtnih ostataka sa uzorcima DNK rođaka osoba koje su prijavljene kao nestale.²³¹⁹ Spisak preminulih koji je 2009. godine sastavio MKNL takođe sadrži 294 “jedinstvena” profila DNK. Jedinstveni profil DNK znači da je profil utvrđen, ali da nijedan donator koji odgovara tim posmrtnim ostacima nije mogao biti pronađen zbog čega se nije mogla izvršiti identifikacija.²³²⁰

639. Thomas Parsons, direktor za forenzičke nauke u MKNL-u, u svom svjedočenju je rekao da je, prema stanju od 30. novembra 2007. godine, MKNL dobio uzorke od rođaka 7.772 osobe koje su prijavljene kao nestale u julu 1995. godine i profile DNK sa 8.445 skupina posmrtnih ostataka pronađenih na površini i u grobnicama vezanim za Srebrenicu, koji predstavljaju 5.280 različitih pojedinaca.²³²¹ Od tih 5.280 profila DNK, MKNL je upario 5.055 skupina posmrtnih ostataka sa DNK članova porodica.²³²²

640. Pretresnom vijeću su iznesena različita tumačenja podataka MKNL-a u nastojanju da se izračuna ukupan broj osoba pokopanih u grobnicama vezanim za Srebrenicu.

641. Parsons je koristio podatke koji je MKNL prikupio prema stanju od 30. novembra 2007. godine kako bi procijenio ukupan broj osoba pokopanih u grobnicama vezanim za Srebrenicu, uključujući one pokopane u grobnicama koje još nisu ekshumirane. Njegova procjena zasnovana je na dvije pretpostavke. Prvo, da su do sada provjereni uzorci kostiju reprezentativni u smislu izgleda za uparivanje DNK, za sve osobe koje su pronađene u grobnicama vezanim za Srebrenicu. Drugo, da je razlog za neuspjeh uparivanja DNK na datom uzorku kosti taj što nema referentnog uzorka u

²³¹⁸ Dokazni predmet P04494 (povjerljivo).

²³¹⁹ Thomas Parsons, T. 20872–20873; 20876; 20889–20903 (1. februar 2008. godine). Informacije o mjestu nestanka nestalih osoba dostavljali su MKNL-u direktno članovi porodica. Thomas Parsons, T. 20873 (1. februar 2008. godine).

²³²⁰ Dušan Janc, T. 33507 (1. maj 2009. godine); dokazni predmet P04494a (povjerljivo). V. dokazni predmet P04491 (povjerljivo), str. 150, gdje se navode osobe pronađene u grobnici Zelene Jadar 1B čija identifikacija nije izvršena. Dušan Janc, T. 33510–33511 (1. maj 2009. godine).

²³²¹ Thomas Parsons, T. 20878 (1. februar 2008. godine); dokazni predmet P03005 (povjerljivo).

²³²² Thomas Parsons, T. 20878, 20904 (1. februar 2008. godine).

bazi podataka profila DNK živih članova porodice nestalih.²³²³ Na toj osnovi, Parsons je izračunao da su referentni uzorci prikupljeni za 95,7% osoba koje su MKNL-u prijavljene kao nestale.²³²⁴ Parsons je koristio podatke koji su mu bili dostupni za procjenu ukupnog broja osoba nestalih poslije pada Srebrenice, uzimajući u obzir 4,3% osoba koje su prijavljene kao nestale i za koje uzorak još nije pronađen. Parsons je procijenio da ovaj ukupan broj iznosi otprilike 8.100.²³²⁵

642. Debra Komar, antropologinja koja je pristupila sudu kao vještak odbrane, kritikovala je Parsonsov zaključak tvrdeći da nema nikakvog osnova za pretpostavku da su uzorci koje je prikupio MKNL reprezentativni za populaciju u cjelini ili u smislu izgleda za uparivanje DNK i da je, prema tome, zaključivanje na osnovu raspoloživih podataka nepouzdanost.²³²⁶ Debra Komar je ispitala neobrađene podatke MKNL-a i, nakon što je eliminisala duplikate parova, pronašla ukupno 3.959 identifikovanih osoba.²³²⁷ Međutim, Debra Komar u svom izvještaju nije navela, a ni u svom svjedočenju nije rekla kako je došla do tog broja i na kojoj osnovi, a na osnovu informacija u njenom izvještaju ne može se sa sigurnošću utvrditi koje je tačno podatke MKNL-a ispitala.

643. Debra Komar je upozorila na opasnost od oslanjanja na izolovane podatke MKNL-a. Ona je u svom svjedočenju rekla da bi, u idealnoj situaciji, uzorci bili uzeti od oba roditelja nestale osobe i korišteni da se identifikuje dotična osoba, budući da DNK neke osobe predstavlja kombinaciju DNK svakog roditelja.²³²⁸ U mnogim situacijama, uključujući one s kojima se suočavao MKNL, DNK jednog ili oba roditelja nije dostupan zbog čega se koriste uzorci od daljih rođaka.²³²⁹ Međutim, budući da se na osnovu provjere DNK može utvrditi podudarnost u situaciji u kojoj su moguće višestruke identifikacije, identifikaciji je potrebno dodati antropološku komponentu kako bi se spriječilo da “više osoba koje su u suštini lažno ili netačno nagomilane predstavljaju jednog

²³²³ Dokazni predmet P03005 (povjerljivo). Parsons je izjavio sljedeće: “Te pretpostavke su vjerovatno gotovo tačne, ali MKNL ne tvrdi da su potpuno tačne, niti da se stepen nepouzdanosti može empirijski tačno procijeniti. [...] Veliki spektar varijabli koje MKNL ne može razmatrati s empirijskom tačnošću mogao bi imati manji uticaj na procijenjeni broj, u smislu da ga može umanjiti ili povećati, ali, uopšteno uzevši visoka stopa podudaranja govori u prilog procjeni broja na gotovo 8.100 [nestalih] osoba”. *Ibid.*

²³²⁴ Do ovog procenta se stiglo uzimajući u obzir broj posmrtnih ostataka za koje je podudarnost utvrđena (5.055) i dijeleći taj broj s brojem prikupljenih profila DNK (5.280). [$5.055 \div 5.280 = 95.7\%$].

²³²⁵ Dokazni predmet P03005 (povjerljivo). Do ovog broja se došlo uzimajući broj prikupljenih uzoraka (7.772) i množeći ga sa 100/95.7.

²³²⁶ Dokazni predmet 2D00534, Dr Komar, Izvještaj vještaka, 28. februar 2008. godine, str. 2.

²³²⁷ *Ibid.*

²³²⁸ Debra Komar, T. 23940 (24. juli 2008. godine). Debra Komar je u svom svjedočenju rekla da DNK oba roditelja i njihovog djeteta čini ‘trougao’ i da su u idealnom svijetu potrebne sve tri strane trougla kako bi se izvršila identifikacija. *Ibid.*

²³²⁹ Debra Komar, T. 23939–23941 (24. juli 2008. godine). Standardne operativne procedure MKNL-a za statističko izračunavanje identifikacije na osnovu DNK predviđaju da je svako sa biološkom krvnom vezom s nestalom osobom potencijalni donator. Dokazni predmet P03224, Standardne operativne procedure Međunarodne komisije za nestala lica (MKNL) za statističko izračunavanje identifikacija na osnovu DNK korištenjem programa DNA View, str. 14. Debra Komar je izjavila da korištenje roditelja ili oba niza roditelja za utvrđivanje podudarnosti bilo “neuporedivo preporučljivije” od korištenja daljih članova porodice, kao što su babe i djede, rođaci u drugom koljenu, ili polubraća i polusestre. Debra Komar, T. 23941 (24. juli 2008. godine).

pojedince”.²³³⁰ Debra Komar je navela takav primjer: slučaj u kom je antropološka starosna procjena iznosila 45–55 godina, dok je procjena na osnovu DNK bila 23 godine. Ponovna analiza tih posmrtnih ostataka otkrila je da je, iako se za njih prvobitno mislilo da predstavljaju samo jednu osobu, kost sa koje je uzet uzorak DNK pripadala nekom drugom pojedincu, a ne preostalim posmrtnim ostacima.²³³¹ Pretresno vijeće napominje da je zabrinutost koju je iznijela Debra Komar u vezi s tim da bi identifikacija na osnovu DNK trebala obuhvatiti antropološku komponentu kako bi se obezbijedila veća tačnost otklonjena Parsonsovim svjedočenjem, koje će biti razmotreno dolje, da MKNL provodi dodatnu istragu o slučajevima u kojima postoji sumnja da bi identifikacija mogla biti pogrešna.²³³²

644. Parsons je naglasio da Spisak preminulih koji je 2009. godine sastavio MKNL ne predstavlja spisak zaključenih slučajeva, nego izvještaje o uparivanju podudarnosti DNK koji sa “visokom statističkom sigurnošću pripisuju ime nekog pojedinca uzorku neke žrtve”.²³³³ On je u svom svjedočenju rekao da postoje tri razloga iz kojih identifikacija koju je proveo MKNL može biti pogrešna, u kom slučaju bi MKNL bio obavezan da provede dodatnu istragu.²³³⁴ To su sljedeći slučajevi: (a) kada su dodatni rođaci žrtve takođe nestale osobe, a ta informacija nije prijavljena MKNL (ovo može dovesti do toga da se izvještaj MKNL-a o nekoj utvrđenoj podudarnosti izda za pogrešnog rođaka); (b) kada je originalni uzorak DNK pogrešno obilježen prije nego što stigne do MKNL (ovo može dovesti do toga da se tačan par dodijeli pogrešnom slučaju); i (c) kada se uzorak ili etiketa zamijene tokom procesa provjere u MKNL-u.²³³⁵ Prema Parsonsovom riječima, na Spisku preminulih koji je 2009. godine sastavio MKNL bilo je samo osam slučajeva koji su iziskivali “određenu dodatnu istragu” s obzirom na očigledne nepodudarnosti.²³³⁶

645. Oliver Stojković, profesor forenzičke genetike koji je pristupio kao vještak odbrane, primijetio je da je MKNL izvršio 4.000 identifikacija prije nego što je dobio stručnu akreditaciju.²³³⁷ On smatra da nije moguće zaključiti da li je rad koji je obavljen prije akreditacije

²³³⁰ Debra Komar, T. 23943–23945 (24. juli 2008. godine). Debra Komar u kratkim crtama navodi greške u procesu identifikacije na osnovu DNK i neophodnost antropološke analize, pozivajući se na dokazni predmet 2D00540, Yazedjian L.N., Kešetović R., Arlotti A., Karan Z., Značaj korištenja tradicionalnih antropoloških metoda u sistemu identifikacije na osnovu DNK, sjednica godišnje skupštine Američke akademije forenzičkih nauka 2005. godine. *Ibid.*

²³³¹ Dokazni predmet 2D00534, Dr Komar, Izvještaj vještaka, 28. februar 2008. godine, par. 1.4.

²³³² Dolje, par. 644.

²³³³ Thomas Parsons, T. 33404 (29. april 2009. godine).

²³³⁴ Thomas Parsons, T. 33404–33405 (29. april 2009. godine); dokazni predmet P04526 (povjerljivo).

²³³⁵ Dokazni predmet P04526 (povjerljivo), str. 1.

²³³⁶ Thomas Parsons, T. 33404 (29. april 2009. godine).

²³³⁷ Oliver Stojković, T. 23010 (30. juni 2008. godine). Stojković je izjavio da akreditacija, u kontekstu analize DNK, znači da se neka priznata organizacija postarala da obezbijedi da i analiza DNK i laboratorije i postupci mjerenja i kalibracije budu u potpunom skladu s međunarodnim standardima. Oliver Stojković, T. 23010–23011 (30. juni 2008. godine). V. takođe dokazni predmet 1D0169, Analiza dokumenata u vezi s identifikacijom posmrtnih ostataka iz Srebrenice putem DNK koju je obavio MKNL, Oliver Stojković, str. 15.

proveden valjano i stručno.²³³⁸ Parsons je u svom svjedočenju rekao da od 2001. godine, kada su laboratorije MKNL-a za analizu DNK prvi put započele s radom, procedure i metodologije MKNL-a stalno evoluiraju kako bi se obezbijedilo da način na koji MKNL vrši profiliranje DNK bude uvijek u skladu s aktuelnim stručnim standardima.²³³⁹ Međutim, Pretresno vijeće je mišljenja da nepostojanje akreditacije MKNL-a prije oktobra 2007. godine²³⁴⁰ ne dovodi u pitanje autentičnost identifikacija izvršenih prije tog vremena. Iako Stojković spekuliše da nepostojanje akreditacije dovodi u pitanje rad MKNL-a, Pretresno vijeće je mišljenja da davanje akreditacije zapravo predstavlja izraz priznanja radu MKNL-a.

646. Stojković je u svom svjedočenju takođe rekao da ne može ocijeniti pouzdanost zaključaka MKNL-a²³⁴¹ zbog toga što mu nisu dostavljeni elektroferogrami, koji predstavljaju rezultate genetičke analize nekog uzorka.²³⁴² Stojkoviću su dostavljeni izvještaji o DNK, metodološki izvještaji i standardne operativne procedure.²³⁴³ Međutim, on je u svom svjedočenju rekao da, opšte uzevši, nezavisna i samostalna provjera valjanosti profila i izvještaja o DNK može biti provedena samo ako mu se stave na raspolaganje elektroferogrami.²³⁴⁴

647. Poslije Stojkovićevog svjedočenja, **Popoviće**va odbrana je podnijela Zahtjev na osnovu pravila 66(B) za objelodanjivanje dokumentacije na osnovu koje je utvrđen identitet ekshumiranih osoba, tvrdeći da svjedočenje Thomasa Parsonsa i Spisak preminulih koji je 2009. godine sastavio MKNL, a koji je predložen njegovim posredstvom, sadrže ograničeni opis procedura usvojenih u postupku identifikacije od strane MKNL-a, i da nije iznesen nikakav dokaz o tome kako su identifikacije stvarno izvršene.²³⁴⁵ Pretresno vijeće je odbilo taj Zahtjev napominjući, prije svega, da je on kasno podnesen i da je **Popoviće**va odbrana mogla zatražiti taj materijal čim je primila

²³³⁸ Oliver Stojković, T. 23012 (30. juni 2008. godine). V. takođe dokazni predmet 1D1069, Analiza dokumenata u vezi s identifikacijom posmrtnih ostataka iz Srebrenice putem DNK koju je obavio MKNL, Oliver Stojković, str. 15.

²³³⁹ Thomas Parsons, T. 20868–20869, 20871 (1. februar 2008. godine).

²³⁴⁰ Parsons je u svom svjedočenju izjavio da je MKNL dobio akreditaciju u oktobru 2007. godine. Thomas Parsons, T. 20872 (1. februar 2008. godine).

²³⁴¹ Dva izvještaja u vezi s DNK razmotrena su u sudnici. V. dokazni predmet 1D01242 (povjerljivo); dokazni predmet 1D01243 (povjerljivo).

²³⁴² Oliver Stojković, T. 22985, 22992–22993 (27. juni 2008. godine); T. 23016–23017 (30. juni 2008. godine). Stojković je u svom svjedočenju rekao da “[e]lektroferogrami predstavljaju rezultate konkretne genetičke analize s konkretnog biološkog uzorka koji je analiziran u svakom konkretnom predmetu. Na osnovu tih elektroferograma koje prikuplja i u elektronskoj formi čuva kompjuterski uređaj koji je prikačen na sistem za elektroferozu, dakle na osnovu tih elektroferograma taj kompjuterski uređaj pomoću dva posebna [... softverska programa] može da kreira [...] DNK profil koji zaista predstavlja sastavni deo DNK izveštaja.” *Ibid.*, T. 22984–22985 (27. juni 2008. godine).

²³⁴³ Dokazni predmet 1D01069, Analiza dokumenata u vezi sa identifikacijom posmrtnih ostataka iz Srebrenice putem DNK koju je obavio ICMP, pripremio Oliver Stojković, str. 9–11.

²³⁴⁴ Oliver Stojković, T. 22984–22985 (27. juni 2008. godine); T. 23017 (30. juni 2008. godine). Stojković je takođe izjavio da elektroferogrami imaju veliku dokaznu vrijednost u sudskom postupku i neophodni su vještaku kako bi iznio svoje mišljenje o pouzdanosti analize DNK. *Ibid.*, T. 22986, 22987, 22991–22992 (27. juni 2008. godine).

²³⁴⁵ Zahtjev Vujadina Popovića za objelodanjivanje na osnovu pravila 66(B) i Zahtjev za odobrenje da se dostavi Dopuna Izvještaju vještaka prof. Stojkovića, 6. avgust 2008. godine.

Stojkovićev izvještaj vještaka i, drugo, da u Zahtjevu nije pokazano da je dotični materijal bio pod “nadzorom ili kontrolom tužilaštva”.²³⁴⁶

648. Stojkoviću je na kraju dostavljena zbirka uzoraka analize DNK, uključujući elektroferograme, vezana za jednu grobnicu u Bišini (jednu od grobnica vezanih za Srebrenicu). Stojković je pregledao taj materijal i iznio tvrdnju da, uprkos Parsonsovom svjedočenju da je u vezi s vađenjem DNK usvojen konzervativan pristup,²³⁴⁷ to u praksi nije uvijek bilo tako.²³⁴⁸ Međutim, kada je Stojković dao jedan primjer u prilog tom zaključku, priznao je da taj rezultat ipak potpada pod standard koji je utvrdio MKNL, napominjući da je on bio potreban u okviru tražene “donj[e] granic[e] za prijavljivanje podudaranja”.²³⁴⁹

649. Pretresno vijeće je mišljenja da je Stojkovićeva rigorozna provjera tog uzorka, da bi na kraju došao do istog zaključka kao MKNL, zajedno s Parsonsovim svjedočenjem, u toj mjeri ubjedljiva, kada je riječ o pouzdanosti analize MKNL-a, da objelodanjivanje dodatnih elektroferograma ne bi napravilo nikakvu razliku. Stoga, Stojkovićeva analiza uzorka elektroferograma ima za svrhu samo da osnaži zaključak da je analiza DNK koju je izvršio MKNL pouzdana. Nema nikakvog osnova za zaključak da bi dalje objelodanjivanje u ovom slučaju dovelo do drugačijeg zaključka.

6. Izvještaj vještaka Janca

(a) Izračunavanje broja preminulih

650. Dušan Janc, istražitelj koji je radio za tužilaštvo, podnio je rezime forenzičkog dokaznog materijala u vezi s nestalima i mrtvima poslije pada Srebrenice.²³⁵⁰ Glavni osnov Jančevog izvještaja bio je Spisak preminulih koji je 2009. godine sastavio MKNL.²³⁵¹ Na osnovu svoje analize tog spiska, Janc je zaključio da je, prema stanju od marta 2009. godine, iz grobnica vezanih za Srebrenicu 5.358 osoba identifikovano pomoću analize DNK.²³⁵²

²³⁴⁶ Odluka po Popovićevom zahtjevu za objelodanjivanje na osnovu pravila 66(B) i Zahtjevu za odobrenje da se dostavi Dopuna Izvještaju vještaka profesora Stojkovića, 6. oktobar 2008. godine, par. 6–11.

²³⁴⁷ V. Thomas Parsons, T. 33440(29. april 2009. godine).

²³⁴⁸ Oliver Stojković, dokazni predmet 1D01448, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (9. maj 2009. godine), par. 22–28.

²³⁴⁹ *Ibid.*, par. 26. Stojković je izjavio da je procijenjena vjerovatnoća umanjena sa 99,99999% na 99,95%. *Ibid.*

²³⁵⁰ Dušan Janc, T. 33378–33379, 33382 (28. april 2009. godine). Izvještaj Janca takođe predstavlja revidiranu dopunu izvještaja koji je u novembru 2007. pripremio Dean Manning. *Ibid.*, T. 33378–33379 (28. april 2009. godine). V. dokazni predmet P04490, Rezime forenzičkog dokaznog materijala Dušana Janca, 13. mart 2009.; dokazni predmet P02993, Rezime forenzičkog dokaznog materijala Deana Manninga, 27. novembar 2007. godine.

²³⁵¹ Dušan Janc, T. 33378–33382 (28. april 2009. godine). Janc je takođe koristio dokumente Kantonalnog tužilaštva u Tuzli i Tužilaštva BiH, kao i dokumente iz Instituta za nestale osobe BiH. *Ibid.* Spisak preminulih koji je 2009. godine sastvio MKNL je spisak osoba koje su prijavljene kao nestale poslije pada Srebrenice i čiji su posmrtni ostaci ekshumirani na području oko Srebrenice i identifikovani. Identifikacija je potvrđena uparivanjem uzorka DNK s uzorkom DNK nekog rođaka osobe koje je prijavljena kao nestala. V. gore, par. 638.

²³⁵² Dušan Janc, T. 33507 (1. maj 2009. godine); dokazni predmet P04490, Rezime forenzičkog dokaznog materijala Dušana Janca, 13. mart 2009. godine, str. 2. Broj 5.358 obuhvata 294 “jedinstvena” profila DNK, što znači da je profil DNK utvrđen, ali da

651. Pored 5.358 osoba identifikovanih u grobnicama vezanim za Srebrenicu, Janc je u svom izvještaju naveo da je na površini zemlje u okolini Srebrenice ili u plitkim grobnicama otkriveno ukupno 648 skupina posmrtnih ostataka.²³⁵³ Ovaj broj obuhvata samo one posmrtne ostatke za koje je podudarnost DNK zabilježena na Spisku preminulih koji je 2009. godine sastavio MKNL, budući da, bez identifikacije, Janc nije mogao biti siguran da su ti posmrtni ostaci pripadali osobama povezanim s događajima poslije pada Srebrenice.²³⁵⁴

652. Janc je tri od grobnica vezanih za Srebrenicu označio kao “mješovite grobnice”, zbog toga što su sadržale posmrtne ostatke osoba u vezi s kojima postoje dokazi da okolnosti njihove smrti nisu bile vezane za događaje koji su uslijedili poslije pada Srebrenice.²³⁵⁵ Prilikom izračunavanja ukupnog broja osoba pokopanih u grobnicama vezanim za Srebrenicu,²³⁵⁶ Janc nije uključio osobe u vezi s kojima su postojali dokazi da njihova smrt nije bila vezana za događaje koji su uslijedili poslije pada Srebrenice.²³⁵⁷

(b) Veze između primarnih i sekundarnih grobnica

653. U Jančevom izvještaju detaljno se navode veze koje su utvrđene između grobnica na osnovu povezanosti DNK (koja se utvrđuje kada se posmrtni ostaci najmanje jedne osobe pronađu u najmanje dvije različite grobnice) i forenzičke povezanosti (koja se utvrđuje kada postoji veza između forenzičkih dokaza pronađenih u najmanje dvije različite grobnice).²³⁵⁸ Tamo gdje se povezanost DNK utvrđivala između primarne grobnice i sekundarne grobnice, Janc je, ukoliko nije

nema donatora čiji bi se podaci podudarali s podacima u vezi s tim posmrtnim ostacima i tako definitivno identifikovali osobu kojoj pripadaju. Dušan Janc, T. 33507 (1. maj 2009. godine). Janc u ovaj ukupan broj nije uvrstio ljude koji su identifikovani, ali za koje postoje informacije da njihova smrt nije vezana za događaje koji su uslijedili poslije pada Srebrenice. V. takođe, par. 652.

²³⁵³ Dušan Janc, T. 33513–33516 (1. maj 2009. godine); dokazni predmet P04490, Rezime forenzičkog dokaznog materijala Dušana Janca, 13. mart 2009. godine, Prilog B. Zaključak Janca zasnivao se na informacijama pribavljenim od Komisije BiH za nestale osobe vezanim za površinske ostatke koji su prikupljeni u periodu od 1996. do 2008. godine. Dokazni predmet P03609, Federalna komisija za nestale osobe BiH – Informacija o lokacijama na kojima su nađeni identifikovani posmrtni ostaci, 28. decembar 2007. godine; dokazni predmet P04501, Institut za nestale osobe, Odjeljenje u Tuzli – Tabela ekshumacija tokom 2008. godine. V. takođe dokazni predmet P03901, Mape posmrtnih ostataka na širem području Srebrenice od jula 1995. godine (gdje su prikazana područja na kojima su pronađeni površinski ostaci, uključujući Snagovo i Baljkovicu).

²³⁵⁴ Dušan Janc, T. 33517–33518 (1. maj 2009. godine); dokazni predmet P04490, Dopunjeni rezime forenzičkog dokaznog materijala – Ekshumacija iz grobnica u vezi sa Srebrenicom – mart 2009. godine, Dušan Janc, str. 5.

²³⁵⁵ Dušan Janc, T. 33508–9, 33519–33521, 33525–33526 (1. maj 2009. godine); T. 33640–33644, 33648–33649 (4. maj 2009. godine); dokazni predmet P04492, *Corrigendum* Dopunjenog rezimea forenzičkog dokaznog materijala – Ekshumacije iz grobnica u vezi sa Srebrenicom – mart 2009. godine., Dušan Janc, 9. april 2009. godine. Mješovite grobnice su Glogova, Blječeva 1 i Liplje 8. *Ibid.*

²³⁵⁶ V. gore, par. 650.

²³⁵⁷ Dušan Janc, T. 33508–33509, 33526–33527 (1. maj 2009. godine). Za pojedinosti o isključivanima vezanim za grobnicu u Glogovi, v. gore, par. 443.

²³⁵⁸ Dokazni predmet P04490, Dopunjeni rezime forenzičkog dokaznog materijala – Ekshumacija iz grobnica u vezi sa Srebrenicom – mart 2009. godine, Dušan Janc, Prilog C, str. 65.

imao dokaze koji ukazuju na suprotno,²³⁵⁹ zaključio da bi se sva tijela pokopana u sekundarnoj grobnici mogla povezati sa pogubljenjem s kojim je povezana prva grobnica.²³⁶⁰

654. Janc je naglasio da je, u slučajevima kad je utvrđena veza između grobnica na osnovu DNK, dotična osoba brojana samo jednom u okviru njegovog zaključka u vezi s ukupnim brojem osoba koje su pronađene u grobnicama vezanim za Srebrenicu. Janc je naglasio da ukupan broj obuhvata samo “glavne slučajeve”, odnosno, osobe koje su identifikovane putem analize DNK.²³⁶¹ Kada se prikupe različiti dijelovi tijela, oni se kategorizuju kao dijelovi koji se mogu upariti (povezati s drugim dijelovima tijela pronađenim u nekoj odvojenoj grobnici) i ne dodaju ukupnom broju žrtava kako bi se izbjeglo dupliranje.²³⁶² Janc je sastavio tabelu koja prikazuje broj forenzičkih, i DNK veza koje su utvrđene između svake od primarnih i sekundarnih grobnica vezanih za Srebrenicu.²³⁶³ Ta tabela je priložena na kraju ove Presude.

655. Dušan Dunjić, profesor sudske medicine koji je pristupio sudu kao vještak odbrane, osporio je zaključke Janca u pogledu DNK veza između primarnih i sekundarnih grobnica, tvrdeći da se samo za ona tijela kod kojih postoji DNK veza može smatrati da potiču iz primarne grobnice s kojom je utvrđena povezanost.²³⁶⁴ Analizirajući izvještaj Janca, Dunjić je izračunao da je između primarnih i sekundarnih grobnica utvrđeno samo 307 DNK veza. Dunjić nije raspolagao dokazima o forenzičkoj povezanosti grobnica i pogrešno je protumačio Jančev izvještaj da su DNK veze predstavljale jedinu osnovu na kojoj je Janc zaključio da svih 4.049 tijela iz sekundarnih grobnica potiče iz primarnih masovnih grobnica.²³⁶⁵ Jasno je da to nije slučaj. Pretresno vijeće naglašava da su, pored DNK veza, sve primarne grobnice, osim jedne, takođe povezane sa sekundarnim grobnicama putem forenzičkih veza (uključujući uzorke zemljišta, uzorke polena, poveze za oči, ligature, staklo i čahure).²³⁶⁶

656. Dunjić je kritikovao što je Janc klasifikovao grobnice kao sekundarne. Po Dunjićevom mišljenju, “veliki broj” tijela pronađenih u sekundarnim grobnicama je, zapravo, pokopan samo jednom.²³⁶⁷ Prema Dunjićevim riječima, ovaj zaključak potkrijepljen je forenzičkim dokazima koji

²³⁵⁹ V., na primjer, dokazni predmet P04492, *Corrigendum* Dopunjenog rezimea forenzičkog dokaznog materijala – Ekshumacija iz grobnica u vezi sa Srebrenicom – mart 2009. godine, Dušan Janc, 9. april 2009. godine (gdje se navodi da su posmrtni ostaci 12 osoba vraćeni iz Srbije pokopani u grobnici Glogova 1).

²³⁶⁰ Dušan Janc, T. 33534–33543 (1. maj 2009. godine).

²³⁶¹ *Ibid.*, T. 33540–33543 (1. maj 2009. godine).

²³⁶² *Ibid.*

²³⁶³ Dokazni predmet P04490, Dopunjeni rezime forenzičkog dokaznog materijala – Ekshumacija iz grobnica u vezi sa Srebrenicom – mart 2009. godine, Dušan Janc, Prilog C, str. 65.

²³⁶⁴ Dušan Dunjić, dokazni predmet 1D01447, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (10. maj 2009. godine), par. 42–44, 58–59.

²³⁶⁵ *Ibid.*, par. 77–85.

²³⁶⁶ Dokazni predmet P04490, Dopunjeni rezime forenzičkog dokaznog materijala – Ekshumacija iz grobnica u vezi sa Srebrenicom – mart 2009. godine, pripremio Dušan Janc, Prilog C, str. 65. Od sedam primarnih grobnica, Glogova 1 jedina nije forenzički povezana sa sekundarnom grobnicom. *Ibid.*

²³⁶⁷ Dušan Dunjić, dokazni predmet. 1D01447, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92bis (10. maj 2009. godine), par. 76.

ukazuju na različite stadijume truljenja i skeletizacije.²³⁶⁸ S obzirom na uvjerljive dokaze o povezanosti tijela navedene u izvještaju Janca, Dunjićeva tvrdnja ne može izazvati razumnu sumnju u pogledu veza utvrđenih između grobnica. Pretresno vijeće smatra da su Dunjićeva zapažanja u tom pogledu u najboljem slučaju spekulativna, napominjući da ima mnogo faktora koji mogu uticati na stepen truljenja i skeletizacije leševa.²³⁶⁹ Pretresno vijeće je mišljenja da Dunjićeva opšta primjedba o različitim stadijumima raspadanja leševa u sekundarnim grobnicama, posebno u poređenju s uvjerljivim dokazima o povezanosti, ne izaziva razumnu sumnju u vezi s ponovnim pokopavanjem tih posmrtnih ostataka.

657. DNK veze nisu utvrđene za sekundarne grobnice Čančarski put 1, Čančarski put 4 i Čančarski put 8.²³⁷⁰ Janc je objasnio da još nije izvršena ekshumacija grobnice Čančarski put 1, a da su ekshumacije grobnica Čančarski put 4 i 8 tek nedavno izvršene i da tužilaštvo još ne raspolaže svim informacijama u vezi s njima.²³⁷¹ Forenzička veza je utvrđena između grobnice Čančarski put 8 i grobnice na Vojnoj ekonomiji Branjevo.²³⁷² Pretresno vijeće napominje da je Janc u svoju procjenu uračunao 10 identifikovanih osoba iz grobnice Čančarski put 4.²³⁷³ Budući da mu nisu predloženi nikakvi dokazi o tome da je grobnica Čančarski put 4 povezana s bilo kojom od primarnih grobnica, Pretresno vijeće će tih 10 osoba izuzeti iz svoje procjene.

658. Tamo gdje postoje dokazi da su u nekoj grobnici pokopani posmrtni ostaci osoba koje nisu vezane za pad Srebrenice, Pretresno vijeće podržava Jančev pristup, da te osobe (bez obzira na to da li su pronađene u primarnoj ili sekundarnoj grobnici) ne mogu biti uračunate u ukupan broj preminulih poslije pada Srebrenice. Pretresno vijeće uvažava činjenicu da, čak i u odsustvu konkretnih dokaza, uvijek postoji mogućnost da su neke osobe koje su umrle u okolnostima koje nisu vezane za događaje u Srebrenici bile dodate u sekundarne grobnice. Međutim, budući da je ta mogućnost veoma mala, Pretresno vijeće se uvjerilo da forenzička i/ili DNK veza između grobnica predstavlja uvjerljivu osnovu za zaključak da se žrtve pokopane u sekundarnim grobnicama mogu povezati s incidentom koji je vezan s primarnom grobnicom, i Pretresno vijeće tako zaključuje.

²³⁶⁸ *Ibid.* Više o Dunjićevim kritikama zasnovanim na različitim stepenima truljenja leševa v. gore, par. 610–611.

²³⁶⁹ Dušan Dunjić, T. 22787 (25. juni 2008. godine) (gdje se navodi: “Na taj stepen truljenja i skeletizacije utječu brojni faktori: sredine, načina smrti recimo, povređivanja, gde se telo zadržalo [...] Od stepena truležnih promena zavisi procena vremena smrti. Pod jedan: koji su to spoljašnji faktori doprineli, recimo, da jedan deo tela brže truli, drugi sporije. Treća stvar: u kakvoj se situaciji taj leš nalazio pre sahranjivanja i da li su truležne promene koje su konstantovane nastale isključivo u grobnici odakle je izvađen leš”).

²³⁷⁰ Dušan Janc, T. 33621 (4. maj 2009. godine); dokazni predmet P04490, Dopunjeni rezime forenzičkog dokaznog materijala – Ekshumacija iz grobnica u vezi sa Srebrenicom – mart 2009. godine, Dušan Janc, Prilog C, str. 65.

²³⁷¹ Dušan Janc, T. 33621 (4. maj 2009. godine).

²³⁷² Dušan Janc, T. 33503–3505, 3505 (djelimično zatvorena sjednica) (1. maj 2009. godine); dokazni predmet P04504, Zapisnik o ekshumaciji (lokalitet Kamenica - KAM08ZVO), 20. oktobar 2008. godine, str. 7; dokazni predmet P04491 (povjerljivo), str. 23.

²³⁷³ Dokazni predmet P04490, Dopunjeni rezime forenzičkog dokaznog materijala – Ekshumacija iz grobnica u vezi sa Srebrenicom – mart 2009. godine, Dušan Janc, str. 3.

7. Zaključak

659. Kako tvrdi tužilaštvo, “dokazi o DNK pokazuju da je, prema stanju od marta 2009. godine, iz [...] grobnica vezanih za Srebrenicu ili iz površinskih ostataka identifikovano najmanje 6.006 osoba”.²³⁷⁴ Tužilaštvo je do te brojke došlo sabravši osobe identifikovane u grobnicama vezanim za Srebrenicu (5.358) s onima koje su identifikovane među površinskim ostacima (648).²³⁷⁵ Tužilaštvo takođe sugerije da će, budući da su istrage još u toku, taj broj neizbježno rasti i procjenjuje da će ukupan broj biti veći.²³⁷⁶ Kako tvrdi tužilaštvo, može se procijeniti da je poslije pada Srebrenice nestalo ili umrlo najmanje 7.826 ljudi.²³⁷⁷ Ovaj broj je izračunat tako što su broju osoba navedenih na Spisku nestalih iz 2005. godine (7.661) dodate osobe koje nisu prijavljene kao nestale prema podacima MKCK-a ili Ljekara za ljudska prava (165).²³⁷⁸

660. Kako je gore navedeno, Pretresno vijeće se uvjerilo u pouzdanost izvještaja vještaka Janca. Janc je dopustio mogućnost da su neke osobe nabrojane u njegovom izvještaju vještaka mogle umrijeti od posljedica djelovanja protivpješačkih mina, usljed samoubistva ili legitimnih borbenih operacija i izjavio da se takvi slučajevi najčešće sreću među površinskim ostacima. Pretresno vijeće stoga u svoju procjenu neće uključiti površinske ostatke.

661. Pored toga, Pretresno vijeće u svoju procjenu neće uključiti deset osoba identifikovanih iz grobnice Čančarski put 4, budući da nije utvrđena povezanost te grobnice sa nekom od drugih grobnica koje su u vezi sa Srebrenicom.

662. Pored toga, Pretresno vijeće napominje da Jančev proračun da je 5.358 osoba identifikovano u grobnicama vezanim za Srebrenicu obuhvata osobe za koje je Janc pogrešno mislio da su žrtve pogubljenja u skladištu u Kravici, što je ispravljeno u *corrigendumu* njegovog izvještaja i u odjeljku ove Presude koji se odnosi na skladište u Kravici.²³⁷⁹ Među tim pogrešno obuhvaćenim osobama je 12 osoba koje su vraćene VRS-u iz Srbije, 80 osoba iz škole "Vuk Karadžić" i sa prostora oko nje, 6–7 iz Potočara, 10–15 iz okoline Konjević Polja i “jedan kamion” sa područja duž puta za Konjević Polje. Pretresno vijeće napominje da, i s izuztkom 12 osoba koje su vraćene VRS-u, okolnosti smrti navedenih osoba ukazuju na to da su one umrle u događanjima koja su uslijedila poslije pada Srebrenice. Stoga, pored 10 osoba iz Čančarskog puta 4, Pretresno vijeće će i ovih 12 osoba takođe oduzeti od Jančevog proračuna koji obuhvata 5.358 osoba.

²³⁷⁴ Završni podnesak tužilaštva, par. 1130.

²³⁷⁵ *Ibid.*, par. 1143.

²³⁷⁶ *Ibid.*, par. 1130, 1143.

²³⁷⁷ *Ibid.*, par. 1134.

²³⁷⁸ *Ibid.* V. takođe dokazni predmet P03159a (povjerljivo), str. 2.

663. Uzimajući u obzir masovna pogubljenja poslije pada Srebrenice, operaciju pokopavanja, operaciju ponovnog pokopavanja, veliku količinu forenzičkih dokaza i demografskih podataka o nestalim osobama, kao i utvrđene forenzičke i DNK veze između grobnica, Pretresno vijeće prihvata Jančeve dokaze koji se odnose na povezanost između grobnica vezanih za Srebrenicu.

664. Pretresno vijeće se van razumne uvjerilo da je najmanje 5.336 identifikovanih osoba ubijeno u pogubljenjima poslije pada Srebrenice.²³⁸⁰ Pretresno vijeće takođe napominje da dokazi koji su mu predloženi nisu sveobuhvatni. I dan-danas se otkrivaju nove grobnice i provode ekshumacije, a broj identifikovanih osoba će porasti. Pretresno vijeće stoga smatra da bi taj broj mogao dostići i 7.826.²³⁸¹

K. Žepa

1. Situacija u Žepi 1995. godine

665. Iako su uslovi života u Žepi 1995. godine bili teški, humanitarna situacija je bila manje drastična nego u Srebrenici.²³⁸² Međutim, ABiH je u januaru 1995. godine izvijestila da se povećava broj bosanskih Muslimana koji “ilegalno” napuštaju zonu odgovornosti Žepske brigade ABiH.²³⁸³ ABiH je sumnjivala VRS da potpomaže takve postupke.²³⁸⁴

666. Nakon što je Savjet bezbjednosti UN-a 1993. godine proglasio Žepu zaštićenom zonom, ta enklava, kao ni Srebrenica, nikada nije u potpunosti demilitarizovana.²³⁸⁵ Sredinom februara 1995. godine, kako su se vojne aktivnosti na obje strane intenzivirale, VRS je zatražio od Komande UNPROFOR-a da zbog aktivnosti ABiH proglasi Žepu “nedemilitarizovanom zonom”, a da će u suprotnom započeti napadna borbena dejstva.²³⁸⁶ Žepskoj brigadi ABiH je naređeno da stepen

²³⁷⁹ Dokazni predmet P04492, *Corrigendum* Dopunjenog rezimea forenzičkog dokaznog materijala – Ekshumacija iz grobnica u vezi sa Srebrenicom – mart 2009. godine, Dušan Janc, 9. april 2009. godine. V. gore, par. 443.

²³⁸⁰ Kako je objašnjeno gore, par. 662, ovaj broj je izračunat na sljedeći način: 5.358 – 12 – 10 = 5.336.

²³⁸¹ Ta procjena predstavlja broj osoba koje su prijavljene kao nestale poslije pada Srebrenice (7.661) i dodatan broj jedinstvenih DNK profila koji su identifikovani, ali nisu upareni s osobama koje su prijavljene kao nestale (165) nije utvrđena. Dokazni predmet P03159a (povjerljivo), str. 2.

²³⁸² Meho Džebo, dokazni predmet P02486, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (23. mart 2007. godine), str. 2 (gdje je izjavio da su ljudi u Žepi ipak “bili bolje opskrbljeni hranom od Srebrenice. Ljudi iz Srebrenice su dolazili pješke u Žepu po hranu”).

²³⁸³ Dokazni predmet 6D00097, Naređenje organa bezbjednosti 8. operativne grupe ABiH “Srebrenica”, 30. januar 1995. godine; Meho Džebo, T. 9616–9617 (28. mart 2007. godine).

²³⁸⁴ Dokazni predmet 6D00097, Naređenje organa bezbjednosti 8. operativne grupe ABiH “Srebrenica”, 30. januar 1995. godine.

²³⁸⁵ Dokazni predmeti P02502, P02875, Sedmični izvještaj o stanju za sektor Sarajevo, UNPROFOR, 15. juli 1995. godine, str. 3. V. takođe Meho Džebo, T. 9599 (28. mart 2007. godine); Hamdija Torlak, T. 9819 (2. april 2007. godine). Esmā Palić je u svom svjedočenju rekla da je, iako su tokom 1992. godine protiv Žepe izvedena dva napada praćena granatiranjem i vazдушnim udarima, od maja 1993. do marta 1995. godine granatiranje bilo obustavljeno. Esmā Palić, T. 6910–6911 (6. februar 2007. godine).

²³⁸⁶ Dokazni predmet 5D00228, Naređenje ABiH za podizanje borbene gotovosti jedinica, s potpisom Envera Hadžihasanovića, 17. februar 1995. godine, str. 1 (Hadžihasanović je izjavio da je VRS to tražio zato što su “registrovani helikopterski preleti kojima [ABiH] doprema oružje i municiju; da su uočeni pokreti [ABiH] u rejonu Žepe; da se pripadnici [Ukrajinske čete] optužuju da prikrivaju aktivnosti i namjere ARBiH i [da im] to ne garantuje više sigurnost; da su u noćnim satima

borbene gotovosti podigne “na najveći nivo”.²³⁸⁷ Glavni štab VRS-a je predvidio da će ABiH otpočeti ofanzivu da poveže enklave Žepe i Srebrenice, te je stoga naredio Drinskom korpusu i 65. zaštitnom puku da upute vojnike prema enklavama.²³⁸⁸ U martu 1995. godine ponovo je započelo granatiranje rubnih područja, a u junu 1995. godine je “stvarno počelo snažn[o] granatiranj[e]” koje je dovelo do civilnih žrtava.²³⁸⁹

667. Početkom maja 1995. godine, Ratno predsjedništvo Žepe²³⁹⁰ je posredstvom Žepske brigade ABiH²³⁹¹ obavijestilo rukovodstvo BiH u Sarajevu da dio stanovništva Žepe, bosanskih Muslimana, traži da bude evakuisan na druge teritorije pod kontrolom ABiH.²³⁹² Tokom rata, najmanje dvije trećine stanovništva činile su izbjeglice iz gradova i sela u okolini Žepe.²³⁹³ Ratno predsjedništvo Žepe upitalo je rukovodstvo BiH da li je, po njegovom mišljenju, “socijalna evakuacija” ove grupe ljudi u trenutnoj vojno-političkoj situaciji opravdana.²³⁹⁴ Ratno predsjedništvo Žepe takođe je zatražilo stav rukovodstva BiH o tome da li o “socijalnoj evakuaciji” može pregovarati sa Milanom Pećancem, oficijom bezbjednosti VRS-a.²³⁹⁵ Žepska brigada ABiH takođe je Glavnom štabu ABiH izrazila zabrinutost u pogledu mogućeg “samovoljnog i ilegalnog” bjekstva bosanskih Muslimana, uključujući “civile, žene, djecu i [pripadnike ABiH]”, iz Žepe na teritorije pod kontrolom ABiH.²³⁹⁶ U svom odgovoru, brigadni general iz Generalštaba ABiH Enver Hadžihasanović dao je uputstvo komandantu Žepske brigade ABiH Paliću da preduzme mjere u cilju “sprečavanja samovoljnog i

15/16.02.1995. godine uočeni preleti naših helikoptera na koje je otvarana pješadijska vatra.”). V. takođe dokazni predmet 6D00073, Naređenje ABiH, s potpisom Seada Delića, 17. februar 1995. godine.

²³⁸⁷ Dokazni predmet 5D01356, Naređenje Žepskoj brigadi ABiH, s potpisom Namera Orića, 18. februar 1995. godine. V. takođe Slobodan Kosovac, T. 30141–30142 (15. januar 2009. godine).

²³⁸⁸ Dokazni predmet 5D01055, Naređenje Glavnog štaba VRS-a, s otkucanim potpisom Manojla Milovanovića, 28. februar 1995. godine. V. takođe Slobodan Kosovac, T. 30143–30144 (15. februar 2009. godine).

²³⁸⁹ Esma Palić, T. 6911 (6. februar 2007. godine). V. takođe *ibid.*, T. 6914 (6. februar 2007. godine).

²³⁹⁰ Torlak je u svom svjedočenju rekao da je 1993. godine formirano Ratno predsjedništvo Žepe čiji je predsjednik bio Benjamin Kulovac, kojeg je 1995. godine naslijedio Mehmed Hajrić. Hamdija Torlak, T. 9713, 9716–9717 (29. mart 2007. godine).

²³⁹¹ Torlak je u svom svjedočenju rekao da je taj dokument uputila Žepska brigada ABiH zbog toga što je od sredine 1994. godine jedini sistem veze bio pod kontrolom ABiH i da je stoga svaki dokument mogao biti upućen u Sarajevo samo posredstvom Žepske brigade ABiH. Hamdija Torlak, T. 9846–9847 (2. april 2007. godine).

²³⁹² Dokazni predmet 5D00259, Zahtjev Ratnog predsjedništva Žepe rukovodstvu ABiH, 5. maj 1995. godine, str. 1 (gdje se napominje da “[o]d ukupnog broja stanovnika Žepe 65% čine izbjeglice koje su došle uglavnom sa teritorija opština Han-Pijesak, Rogatica, Višegrad i Vlasenica. [...] Taj dio stanovništva vrši stalni pritisak na opštinske vlasti u Žepi sa zahtjevom da im se omogući evakuacija kod svojih u druge dijelove R BiH”; Broj onih koji su tražili da budu evakuisani iznosio oko 150).

²³⁹³ Esma Palić, T. 6909–6910 (6. februar 2007. godine).

²³⁹⁴ Dokazni predmet 5D00259, Zahtjev Ratnog predsjedništva Žepe rukovodstvu ABiH, 5. maj 1995. godine, str. 1–2.

²³⁹⁵ Dokazni predmet 5D00259, Zahtjev Ratnog predsjedništva Žepe rukovodstvu ABiH, 5. maj 1995. godine, str. 1–2 (gdje se navodi da su pregovori bili predloženi za 10. maj 1995. godine). V. takođe Hamdija Torlak, T. 9846 (2. april 2007. godine). Torlak je u svom svjedočenju rekao da ni u jednom dijelu BiH nije bilo nikakvih pregovora na lokalnom nivou bez saglasnosti viših vlasti. *Ibid.*, T. 9846–9867 (2. april 2007. godine).

²³⁹⁶ Dokazni predmet 5D00224, Izvještaj Žepske brigade Generalštabu ABiH, s potpisom Saliha Hasanovića, 25. maj 1995. godine. Kada mu je pokazan ovaj dokument, Torlak je potvrdio da je poznao Saliha Hasanovića i da je on bio oficir zadužen za bezbjednost Žepske brigade. On je u svom svjedočenju rekao da je bjekstvo pripadnika ABiH predstavljalo nešto što Žepska brigada ABiH nije željela. Hamdija Torlak, T. 9847–9849 (2. april 2007. godine).

ilegalnog napuštanja teritorije Žepe od strane jednog broja civilnih lica i eventualno pripadnika ARBiH”.²³⁹⁷

668. Tokom tog perioda, VRS je vjerovao da ABiH priprema ofanzivna dejstva na širem području Tuzle, Kladnja, Srebrenice i Žepe u cilju presijecanja teritorija pod kontrolom VRS-a.²³⁹⁸ Drinski korpus je naredio pojačanu odbranu fronta oko Žepe.²³⁹⁹ Prijavljeno je da se “zatvaranj [e]” Žepske enklave postepeno privodi kraju.²⁴⁰⁰

669. Dana 2. juna 1995. godine, 28. divizija ABiH naredila je Žepskoj brigadi ABiH da ne dozvoli vojnicima Ukrajinske čete da odu, da vojnike Ukrajinske čete razoruža i zarobi ako pokušaju otići; i da obavijesti Ukrajinsku četu da je ABiH spremna da je brani.²⁴⁰¹ Sredinom juna 1995. godine, Žepska brigada ABiH izvela je jedan napad izvan žepske enklave u cilju smanjenja pritiska na sektor Sarajevo.²⁴⁰² Neposredno poslije tog napada, VRS je krenuo u protivnapad na enklavu.²⁴⁰³ Krajem juna 1995. godine, minobacači VRS-a gađali su kontrolne punktove Ukrajinske čete i njenu bazu.²⁴⁰⁴ Lokalni komandant VRS-a je Ukrajinskoj četini saopštio da će napadi biti nastavljeni dok ona ne pristane da napusti enklavu.²⁴⁰⁵

²³⁹⁷ Dokazni predmet 6D00039, Uputstvo Generalštaba ABiH upućeno Žepskoj brigadi, s potpisom Envera Hadžihasanovića, 26. maj 1995. godine, str. 1. V. takođe dokazni predmet 5D00244, Naređenje 28. divizije ABiH upućeno Žepskoj brigadi, s potpisom Ramiza Bećirovića, 27. maj 1995. godine (gdje se navodi sljedeće: “Komande svih jedinica u sastavu 28. divizije dužne su preduzeti sve mjere na sprečavanju pripadnika Armije i civilnih lica u namjeri da napuste d/z Srebrenice i Žepe, bez prethodno pribavljenog odobrenja od Komande divizije, ili Komandi jedinica, bilo da se ta lica namjeravaju uputiti iz jedne u drugu demilitarizovanu zonu, ili namjeravaju napustiti demilitarizovanu zonu i uputiti se u pravcu drugih slobodnih prostora u Republici BiH, ili eventualno uputiti se u pravcu Srbije”). V. takođe dokazni predmet 5D00235, Naređenje 28. divizije ABiH upućeno Žepskoj brigadi, s potpisom Ramiza Bećirovića, 17. juni 1995. godine (gdje se navodi sljedeće: “I pored izdatih naredbi o sprečavanju vojnih lica i civila u napuštanju demilitarizovanih zona Srebrenice i Žepa sve su učestalije pojave da pojedinci i manje organizovane grupe napuštaju ove prostore i bez odgovarajućih odobrenja odlaze u pravcu Kladnja i Tuzle.”); Dokazni predmet 4D00301, Dokument Komande 2. korpusa ABiH, s potpisom Seada Delića, 28. juni 1995. godine. Kada je upitan da li je pokušao da spriječi vojno sposobne muškarce da napuste enklavu Žepe, Torlak je izjavio da su “svi [...] željeli da izađu iz Žepe, ali nije postojao način”. Hamdija Torlak, T. 9781 (30. mart 2007. godine).

²³⁹⁸ Dokazni predmet P00204, Naređenje Drinskog korpusa, s otkucanim potpisom Radislava Krstića, 15. maj 1995. godine.

²³⁹⁹ *Ibid.* V. takođe dokazni predmet P00205, Naređenje Drinskog korpusa, s otkucanim potpisom Radislava Krstića, 16. maj 1995.; dokazni predmet 5D01257, Izvještaj Rogatičke brigade upućen Drinskom korpusu, s potpisom Rajka Kušića, 18. maj 1995. godine.

²⁴⁰⁰ Dokazni predmet 5D01237, Naređenje Drinskog korpusa, s potpisom Radislava Krstića, 18. maj 1995. godine, str. 1.

²⁴⁰¹ Dokazni predmet 6D00075, Naređenje 28. divizije ABiH upućeno Žepskoj brigadi, 2. juni 1995. godine.

²⁴⁰² Hamdija Torlak, T. 9722–9723 (30. mart 2007. godine). Torlak je u svom svjedočenju rekao da su ti napadi bili kontraproduktivni zbog toga što su samo pružali izgovor VRS-u da napadne Žepu. *Ibid.*, T. 9820–9821 (2. april 2007. godine). V. takođe dokazni predmet 5D00229, Naređenje Generalštaba ABiH upućeno 28. diviziji, s potpisom Sulejmana Budakovića, 17. juni 1995. godine; dokazni predmet 5D00227, Borbeni izvještaj Žepske brigade ABiH upućen 2. korpusu i 28. diviziji, s potpisom Avde Palića, 28. juni 1995. godine; dokazni predmet P02970, Sedmični izvještaj o stanju za sektor Sarajevo, 2. juli 1995. godine. Pripadnici Žepske brigade ABiH koji su djelovali u većim diverzantskim grupama ubijali su civile na okolnoj teritoriji RS-a i primali su od 2. korpusa ABiH uputstva da napadaju VRS kako bi ga udaljili od Sarajeva. Milan Vojinović, T. 23694–23695 (21. juli 2008. godine).

²⁴⁰³ Hamdija Torlak, T. 9821 (2. april 2007. godine).

²⁴⁰⁴ Dokazni predmet P02970, Sedmični izvještaj o stanju za sektor Sarajevo, 2. juli 1995. godine, str. 4. UNPROFOR je izvjestio da je 30. juna uništen jedan oklopni transporter Ukrajinske čete. Dokazni predmet P02502, P02875, Sedmični izvještaj o stanju za sektor Sarajevo, 15. juli 1995. godine, str. 3.

²⁴⁰⁵ Dokazni predmet P02970, Sedmični izvještaj o stanju za sektor Sarajevo, 2. juli 1995. godine, str. 4 (gdje se izvještava da “nasilje nad UNPROFOR-om može biti uvod u opšti napad na enklavu”).

670. Tokom 1995. godine, u Žepi je živjelo od 6.500 do 8.000 ljudi.²⁴⁰⁶ U julu 1995. godine, 1.200²⁴⁰⁷ do 2.000²⁴⁰⁸ stanovnika činili su vojno sposobni muškarci, iako je bilo teško napraviti razliku između civila i vojske.²⁴⁰⁹ Prema Torlakovim riječima, od tih 1.200 ljudi, od 600 do 700 njih bili su vojnici Žepske brigade ABiH, kojima je komandovao Palić.²⁴¹⁰

671. Početkom jula, VRS je izvijestio da ABiH žestoko napada jedinice Drinskog korpusa u enklavama Žepa i Srebrenica.²⁴¹¹ I Drinski korpus i Bratunačka brigada izdali su naređenja svojim jedinicama da nastave s aktivnom odbranom oko enklava.²⁴¹² Dana 9. jula 1995. godine, Palić je izvijestio Generalštab ABiH da je petodnevni napad VRS-a uspješno odbijen, da je uslijed minobacačkog granatiranja bilo ranjavanja civila, da je u okolnim selima uništeno 30 kuća, dok je njihovo stanovništvo evakuisano.²⁴¹³ Ukrajinska četa je predala ABiH, na njen zahtjev, 127 komada oružja koje je zaplijenjeno poslije postizanja sporazuma o demilitarizaciji iz 1993. godine i za koje je UNPROFOR smatrao da nije od naročite vojne vrijednosti.²⁴¹⁴

672. Dana 10. jula 1995. godine, Mladić je naredio Drinskom korpusu i 65. zaštitnom puku da 12. aprila izvedu ofanzivna borbena dejstva protiv enklave Žepa.²⁴¹⁵ Istog dana, Palić je zaprijetio da će u slučaju napada VRS-a zaplijeniti borbenu opremu Ukrajinske čete, a njene vojnike uzeti za taoce.²⁴¹⁶ UNPROFOR je izvijestio da je poslije pada Srebrenice u Žepi “zavladala panika” i da je Mladić izjavio da očekuje da će se “muslimanske paravojne snage” u enklavi predati u roku od 48 sati.²⁴¹⁷ VRS je nastavio s napadima na kontrolne punktove Ukrajinske čete.²⁴¹⁸ Na sam grad Žepu i

²⁴⁰⁶ Esma Palić, T. 6910 (6. februar 2007. godine) (gdje je izjavila da je u Žepi živjelo 8.000 ljudi); Hamdija Torlak, T. 9718 (29. mart 2007. godine) (gdje je izjavio da je u Žepi bilo oko 7.000 stanovnika); dokazni predmet 1D00019, Izvještaj Generalštaba ABiH upućen komandantu ABiH, 23. februar 1995. godine, str. 5 (gdje se navodi da u Žepi živi oko 6.500 ljudi).

²⁴⁰⁷ Hamdija Torlak, T. 9721 (30. mart 2007. godine).

²⁴⁰⁸ Dokazni predmet P03523 Izvještaj Službe državne bezbjednosti MUP-a RS, s otkucanim potpisom Dragana Kijca, 28. juli 1995. godine, str. 1.

²⁴⁰⁹ Hamdija Torlak, T. 9832 (2. april 2007. godine).

²⁴¹⁰ *Ibid.*, T. 9721 (30. mart 2007. godine).

²⁴¹¹ Dokazni predmet P00107, Naređenje Komande Drinskog korpusa 04/156-2, Op.br.1 "Krivaja-95", 2. juli 1995. godine; dokazni predmet P03025, Naređenje Komande Bratunačke brigade za aktivna borbena dejstva upućeno komandama 1., 2., 3. i 4. bataljona, s Blagojevićevim potpisom, 5. juli 1995. godine. V. takođe dokazne predmete 1D00382, 4D00377, 4D00378, Naređenje Drinskog korpusa, s potpisom Milenka Živanovića, 2. juli 1995. godine; dokazni predmet 4D00326, Izvještaj Komande 2. korpusa ABiH, s potpisom Seada Delića, 8. juli 1995. godine.

²⁴¹² Dokazni predmet P00107, Naređenje Komande Drinskog korpusa, Op. br. 1 "Krivaja-95", 2. juli 1995. godine; Dokazni predmet P03025, Naređenje Komande Bratunačke brigade za aktivna borbena dejstva upućeno komandama 1., 2., 3. i 4. bataljona, s Blagojevićevim potpisom, 5. juli 1995. godine. V. takođe dokazne predmete 1D00382, 4D00377, 4D00378, Naređenje Drinskog korpusa, s potpisom Milenka Živanovića, 2. juli 1995. godine.

²⁴¹³ Dokazni predmet P02951, Izvještaj Žepske brigade ABiH, s potpisom Avde Palića, 9. juli 1995. godine (gdje se dalje napominje sljedeće: “Ako se ovakvo stanje nastavi imamo odobrenje od komadanta Ukrajinske jedinice da uzmemo od njih oružje koje smo predali.”).

²⁴¹⁴ Dokazni predmeti P02502, P02875, Sedmični izvještaj o stanju za sektor Sarajevo, 15. juli 1995. godine, str. 2. V. takođe Louis Fortin, T. 18273 (27. novembar 2007. godine); Meho Džebo, T. 9599–9600 (28. mart 2007. godine).

²⁴¹⁵ Dokazni predmet P00181, Naređenje Glavnog štaba VRS-a upućeno Drinskom korpusu i 65. zaštitnom motorizovanom puku, s potpisom Ratka Mladića, 10. juli 1995. godine, str. 5.

²⁴¹⁶ Dokazni predmet P00076, Izvještaj Resora državne bezbjednosti MUP-a VRS, s potpisom Dragana Kijca, 12. juli 1995. godine, str. 1–2.

²⁴¹⁷ Dokazni predmeti P02502, P02875, Sedmični izvještaj o stanju za sektor Sarajevo, 15. juli 1995. godine, str. 2. Dana 11. jula prijavljeno je sljedeće: “Svako eventualno povlačenje [Nizozemskog bataljona] iz Srebrenice imaće ozbiljne posljedice po snage UNPROFOR-a u Žepi i Goraždu: i) vlade koje su uputile te snage možda će htjeti da ih povuku; ii) u slučaju nizozemskog

okolna sela takođe je otvarana sporadična artiljerijska, minobacačka i vatra iz teških mitraljeza.²⁴¹⁹ Većina stanovništva, bosanskih Muslimana, u Žepi povukla se u okolne šume i pećine.²⁴²⁰

673. Dana 12. jula 1995. godine, **Pandurević** se javio u Bojnu i prisustvovao sastanku na kom su bili prisutni Trivić, pukovnik Andrić, pukovnik Vičić i Krstić.²⁴²¹ Jedinicana VRS-a dati su zadaci - da krenu prema Srebrenici-Viogoru-Sučeski u pravcu Žepe i da se “kao rezerva” kreću tim pravcem, pri čemu su dvije borbene jedinice iz Romanijske brigade i Birčanske brigade trebale vršiti pretres terena, tragajući za elementima 28. divizije ABiH.²⁴²² VRS je napredovao kako je planirano prema Žepi.²⁴²³

674. Uveče 12. jula 1995. godine, u Komandi Bratunačke brigade održan je sastanak²⁴²⁴ na kom je Mladić naredio Krstiću da se pripremi za oslobađanje Žepe.²⁴²⁵ Tokom tog sastanka, Trivić i **Pandurević** su zatražili da njihove snage budu zamijenjene kod provođenja operacije Žepa, budući da je njihovim vojnicima bio potreban odmor, ali je Mladić odbio taj zahtjev.²⁴²⁶ Oni su zatim zatražili da se Mladić obrati njihovim trupama radi podizanja morala.²⁴²⁷ Mladić je pristao da to učini 13. jula, prije polaska za Žepu.²⁴²⁸ Sljedećeg jutra, Mladić i Krstić su otišli u Viogor.²⁴²⁹ Mladić se obratio jedinicama i komandantima, uključujući **Pandurevića** i Trivića.²⁴³⁰ Mladić je takođe saopštio da je Krstić sada preuzeo komandu nad Drinskim korpusom.²⁴³¹ Mladić je naredio taktičkim grupama da budu spremne za marš prema Žepi u cilju izvršenja zadatka preuzimanja enklave Žepa.²⁴³²

povlačenja, održivost njihovog daljeg prisustva biće dovedena u sumnju u očima zaraćenih strana, kao i stanovništva enklava; iii) srpski napad na Žepu ili na Goražde očigledno bi izložio ozbiljnom riziku sigurnost snaga UN-a na tom području”. Dokazni predmet 5D00040, Smjernice Zaštitnih snaga UN-a i Informacija Savjetu bezbjednosti, 11. juli 1995. godine, str. 2–3.

²⁴¹⁸ Dokazni predmet P02502, P02875, Sedmični izvještaj o stanju za sektor Sarajevo, 15. juli 1995. godine, str. 2–3; dokazni predmet 6D00204, Izvještaj o stanju Zaštitnih snaga UN-a, 10. juli 1995. godine, str. 3.

²⁴¹⁹ Dokazni predmeti P02502, P02875, Sedmični izvještaj o stanju za sektor Sarajevo, 15. juli 1995. godine, str. 2.

²⁴²⁰ Dokazni predmet P00076, Izvještaj Resora državne bezbjednosti MUP-a upućen VRS-u, s potpisom Dragana Kijca, 12. juli 1995. godine, str. 1.

²⁴²¹ V. dolje, par. 1853.

²⁴²² Vinko Pandurević, T. 30897–30900 (30. januar 2009. godine). V. takođe Mirko Trivić, T. 11835–11836 (21. maj 2007. godine).

²⁴²³ Vinko Pandurević, T. 30899–30901 (30. januar 2009. godine); dokazni predmet P00886, Dokument CJB-a Zvornik upućen MUP-u RS, s otkucanim Vasićevim potpisom, 13. juli 1995. godine. ABiH se pripremala za napade VRS-a. Dokazni predmet 4D00013, Vanredni izvještaj Generalštaba ABiH, 13. juli 1995. godine. Istog dana, 5. podrinjska brigada uputila je Komandi Drinskog korpusa borbeni izvještaj, izvještavajući da brigada realizuje zadatke “po planu”. Dokazni predmet P02902, Borbeni izvještaj 5. podrinjske brigade, s potpisom Radomira Furtule, 12. juli 1995. godine.

²⁴²⁴ V. gore, par. 376.

²⁴²⁵ *Ibid.*

²⁴²⁶ *Ibid.*

²⁴²⁷ *Ibid.*

²⁴²⁸ *Ibid.*

²⁴²⁹ *Ibid.*

²⁴³⁰ Vinko Pandurević, T. 20904–30905 (30. januar 2009. godine). V. takođe Mirko Trivić, T. 11853–11854 (21. maj 2007. godine).

²⁴³¹ Vinko Pandurević, T. 30905 (30. januar 2009. godine).

²⁴³² Miodrag Dragutinović, T. 12587 (13. juni 2007. godine); Dokazni predmet 7D00941, Zapovijest Zvorničke brigade, s potpisom Vinka Pandurevića, 13. juli 1995. godine, str. 1–2. **Pandurević** je u svom svjedočenju rekao da je naređenje izdao usmeno i da je pismenu zapovijest koju je sastavio Dragutinović prvi put vidio u sudnici. Taj dokazni predmet takođe sadrži **Pandurevićev** potpis, ali je on u svom svjedočenju rekao da ne misli da ga je potpisao. Vinko Pandurević, T. 30906–30907 (30. januar 2009.

2. Prvi krug pregovora (13. juli 1995. godine)

675. Uveče 12. jula 1995. godine, poslije brzog prodora VRS-a prema Žepi, VRS je preko komandanta Ukrajinske čete Semjona Dudnika kontaktirao Palića, informišući ga da je zainteresovan za održavanje razgovora.²⁴³³ Ratno predsjedništvo Žepe najprije je od Generalštaba ABiH i političkog rukovodstva u Sarajevu zatražilo odobrenje da se upusti u takve razgovore.²⁴³⁴ Političko rukovodstvo BiH oklijevalo je da Ratnom predsjedništvu Žepe odobri započinjanje pregovora s VRS-om, potičući umjesto toga organizovani otpor.²⁴³⁵ VRS je kasnije zahtijevao da se sastanak održi najkasnije do 11:00 sati 13. jula 1995. godine, ili da će se, u suprotnom, nastaviti borbena dejstva i prodor prema Žepi.²⁴³⁶ Ratno predsjedništvo Žepe je na kraju dobilo odobrenje iz Sarajeva, pod uslovom da ništa ne potpisuju.²⁴³⁷

676. U Izvještaju Drinskog korpusa od 13. jula navedeno je da je Palić više puta odgađao sastanak s VRS-om zato što su u toku bile konsultacije s političkim rukovodstvom BiH.²⁴³⁸ Napomenuto je sljedeće: “Mišljenja smo da je rukovodstvo Žepe spremno za iseljenje, ali da na njihovu odluku nepovoljno utiče rukovodstvo iz Sarajeva.”²⁴³⁹ Živanović je smatrao da bosanski Muslimani koriste istu taktiku kao u Srebrenici - žene i djeca, bosanski Muslimani, evakuišu se na organizovan način, a vojno sposobni muškarci će se “ilegalno prebac[iti]” na teritoriju pod

godine). V. takođe Mirko Trivić, T. 11862–11863 (21. maj 2007. godine) (gdje je izjavio da je ujutro 13. jula 1995. godine Triviću već bio dat zadatak da djeluje kao rezervna snaga za elemente Zvorničke brigade koji su bili pod komandom **Pandurevića** u operaciji Žepa). **Pandurević** je u svom svjedočenju rekao da su se oko ponoći zaustavili u Vlasenićima da natoče gorivo, nakon čega su nastavili dalje, najprije prema Han-Pijesku, a onda su se zaustavili oko 02:00 sati 14. jula u selu Rijeka da odspavaju nekoliko sati. Vinko Pandurević, T. 30908–30911 (30. januar 2009. godine); dokazni predmet 7D00091, Putni radni list iz jula 1995. godine, str. 2. V. takođe dolje, par. 1856.

²⁴³³ Hamdija Torlak, T. 9723 (30. mart 2007. godine), T. 9794–9795 (2. april 2007. godine); dokazni predmet P02745, Izvještaj Drinskog korpusa, s potpisom Milenka Živanovića, 13. juli 1995. godine, str. 1.

²⁴³⁴ Hamdija Torlak, T. 9723 (30. mart 2007. godine), T. 9794–9795 (2. april 2007. godine). Torlak je u svom svjedočenju rekao da je bilo potrebno odobrenje da bi bosanski Muslimani u Žepi mogli da pregovaraju na lokalnom nivou. *Ibid.*, T. 9795 (2. april 2007. godine).

²⁴³⁵ Dokazni predmet 5D00275, Dopis Generalštaba ABiH upućen Žepskoj brigadi, s potpisom Envera Hadžihasanovića, 13. juli 1995. godine, str. 1 (gdje se vidi da je Enver Hadžihasanović, načelnik štaba ABiH, obavijestio predsjednika Ratnog predsjedništva Žepe o sljedećem: “[N]e treba pregovarati sa agresorskom stranom. Od agresorske strane možete očekivati bezuslovni ultimativni zahtjev za predajom. Narod i borci Žepe trebaju nastaviti sa pripremom za organizovani otpor agresoru i spriječiti bilo kakvu paniku a odlučnim nastupom uvjeravati narod o mogućnosti uspješnog otpora agresoru. Predsjedništvo i Vlada BiH ulažu maksimalne napore na međunarodnom vojnom i političkom planu.”). V. takođe dokazni predmet 6D00104, Dopis Generalštaba ABiH s potpisom Rasima Delića, 13. juli 1995. godine, gdje se izvještava da je ABiH prenijela Ratnom predsjedništvu Žepe stav Vlade BiH “da ne treba pregovarati i da će se Žepi pokušati pomoći vojno i politički.” Upitan da li je znao da je Hadžihasanović protiv toga da on učestvuje u pregovorima, Torlak je u svom svjedočenju rekao sljedeće: “[k]oliko se sjećam tog 13. jula jutro, obzirom, ponavljam, sva komunikacija je išla preko centra veze koji je bio ili držala je vojska. Znači, većinu tih stvari smo kao odgovor dobijali u usmenoj formi. Bez, znači, dokumenata. Koliko se sjećam, sa dva različita mjesta na naš zahtjev su stigla dva oprečna odgovora. Jedni su bili za, da idemo a drugi, ne znam da li se radilo sad o vojnom koji je bio za, a politički protiv ili obrnuto. I mi smo odlučili da se ide i krene na te razgovore”. Hamdija Torlak, T. 9851–9852 (2. april 2007. godine).

²⁴³⁶ Dokazni predmet P02745, Izvještaj Drinskog korpusa, s potpisom Milenka Živanovića, 13. juli 1995. godine, str. 2. V. takođe dokazni predmet P00077, Izvještaj Resora državne bezbjednosti MUP-a RS, s potpisom Dragana Kijca, 13. juli 1995. godine, str. 1 (gdje se navodi da “[n]eki indikatori ukazuju da je rukovodstvo Muslimana iz Žepe spremno prihvatiti pozive na mirnu predaju od strane vlasti Republike Srpske.”).

²⁴³⁷ Hamdija Torlak, T. 9794–9795 (2. april 2007. godine). V. takođe *ibid.*, T. 9851–9852 (2. april 2007. godine).

²⁴³⁸ Dokazni predmet P02745, Izvještaj o Žepi, s potpisom Milenka Živanovića, 13. juli 1995. godine, str. 1.

²⁴³⁹ *Ibid.*

kontrolom ABiH.²⁴⁴⁰ Živanović je smatrao da, izbjegavanjem sastanka sa VRS-om, bosanski Muslimani u Žepi kupuju vrijeme za evakuaciju vojno sposobnih muškaraca iz Žepe.²⁴⁴¹ On je naredio da se preduzmu sve mjere borbene podrške u cilju sprečavanja prelaska formacija ABiH na teritoriju pod kontrolom VRS-a.²⁴⁴²

677. U podne 13. jula 1995. godine²⁴⁴³ održan je sastanak na kontrolnom punktu 2 Ukrajinske čete u Bokšanici.²⁴⁴⁴ Hamdija Torlak, predsjednik Izvršnog odbora u Žepi i član Ratnog predsjedništva Žepe,²⁴⁴⁵ i Mujo Omanović, član Izvršnog odbora,²⁴⁴⁶ predstavljali su bosanske Muslimane iz Žepe.²⁴⁴⁷ VRS su zastupali Tolimir i pukovnik Rajko Kušić, komandant Rogatičke brigade.²⁴⁴⁸ Tolimir, koji je vodio glavnu riječ tokom najvećeg dijela sastanka, rekao je “da je Srebrenica pala i sad je red na Žepu”.²⁴⁴⁹

678. Predstavnici bosanskih Muslimana zatražili su od VRS-a sljedeće:

1. Da im se omogući da u roku tri dana izvrše konsultacije sa stanovništvom Žepe i rukovodstvom u Sarajevu o odluci da isele iz Žepe u željenom pravcu;
2. Da im se omogući iseljenje svog civilnog i vojno sposobnog stanovništva;
3. Da se evakuacija iz Žepe vrši uz prisustvo UNPROFOR-a, UNHCR-a, MKCK-a, i vojnih posmatrača;
4. Da im rukovodstvo RS i GŠVRS garantuju bezbjedan transport preko teritorije RS;
5. Da im se omogući ostanak na teritoriji – licima koja izraze želju.²⁴⁵⁰

679. VRS je prihvatio sve zahtjeve, izuzev prvog, insistirajući da predstavnici bosanskih Muslimana iz Žepe sve neophodne konsultacije zaključe do 15:00 sati, kada je trebalo da počne evakuacija svih civila, bosanskih Muslimana, i vojno sposobnih muškaraca koji su predali svoje

²⁴⁴⁰ *Ibid.*

²⁴⁴¹ *Ibid.*

²⁴⁴² *Ibid.*, str. 1–2.

²⁴⁴³ Dokazni predmet P00188, Izvještaj Rogatičke brigade, s otkucanim potpisom Zdravka Tolimira, 13. juli 1995. godine, str. 1. V. takođe Hamdija Torlak, T. 9723–9724 (30. mart 2007. godine).

²⁴⁴⁴ Hamdija Torlak, T. 9723–9724 (30. mart 2007. godine).

²⁴⁴⁵ *Ibid.*, T. 9713 (29. mart 2007. godine).

²⁴⁴⁶ *Ibid.*, T. 9724 (30. mart 2007. godine).

²⁴⁴⁷ *Ibid.*, T. 9723–9724, 9729 (30. mart 2007. godine); dokazni predmet P00188, Izvještaj Rogatičke brigade, s otkucanim potpisom Zdravka Tolimira, 13. juli 1995. godine, str. 1. Torlak je u svom svjedočenju rekao da Avdo Palić nije prisustvovao sastanku zbog toga što se plašio. Hamdija Torlak, T. 9729 (30. mart 2007. godine).

²⁴⁴⁸ Hamdija Torlak, T. 9723–9724 (30. mart 2007. godine). V. takođe gore, par. 135. Mladić i Tolimir su došli na komandno mjesto Zaštitnog puka u Borikama 23. juna 1995. godine, a Tolimir je još bio tamo 14. jula. Milomir Savčić, T. 15243, 15247 (12. septembar 2007. godine).

²⁴⁴⁹ Hamdija Torlak, T. 9725 (30. mart 2007. godine). V. takođe *ibid.*, T. 9850–9851 (2. april 2007. godine).

²⁴⁵⁰ Dokazni predmet P00188, Izvještaj Rogatičke brigade, s otkucanim potpisom Zdravka Tolimira, 13. juli 1995. godine, str. 2 (Tolimir je takođe izjavio da jamči bezbjednost civilima, bosanskim Muslimanima, koji odluče da ostanu i prihvate vlast RS-a). V. takođe Hamdija Torlak, T. 9730 (30. mart 2007. godine), T. 9801–9802 (2. april 2007. godine).

oružje.²⁴⁵¹ Oni su trebali biti evakuisani autobusima iz Žepe u Olovo ili Kladanj.²⁴⁵² VRS je predočio dvije alternative: ili potpuna evakuacija cjelokupnog stanovništva Žepe ili vojno rješenje.²⁴⁵³ VRS je takođe odredio da svi vojno sposobni muškarci moraju biti evidentirani i razmijenjeni za ratne zarobljenike, bosanske Srbe, koji su bili zatočeni od strane ABiH.²⁴⁵⁴

680. Poslije ovog sastanka, predstavnici bosanskih Muslimana iz Žepe posavjetovali su se s preostalim članovima Ratnog predsjedništva Žepe. Poslije duže rasprave, Palić je preko Dudnika iz Ukrajinske čete obavijestio VRS da bosanski Muslimani u Žepi neće prihvatiti zahtjev VRS-a.²⁴⁵⁵ Postojala je opšta zabrinutost da predložena evakuacija možda neće biti provedena na dogovoreni način.²⁴⁵⁶ Do tog vremena, Srebrenica je pala, ali vijesti o tome šta se dogodilo stanovništvu Srebrenice, bosanskim Muslimanima, još nisu bile došle do Žepe.²⁴⁵⁷ Bosanski Muslimani u Žepi zatražili su odgađanje svoje odluke do podneva 14. jula 1995. godine.²⁴⁵⁸ Tolimir je izvijestio Glavni štab VRS-a i Komandu Drinskog korpusa da VRS ne prihvata taj zahtjev, napominjući sljedeće:

Odbili smo pomeranje roka za odluku i zatražili novi kontakt koji očekujemo. Planiramo im ponuditi evakuaciju svog stanovništva i vojno sposobnih, ukoliko to prihvate danas. Ukoliko budu prolongirali rok iseljenja, uslovićemo zadržavanje dijela vojno sposobnih. Prema našim saznanjima, pod pritiskom rukovodstva iz Sarajeva, odgađaju donošenje odluke, jer im se obećava zaštita snagama za brzo reagovanje. Cijenimo da smo našim predlozima za iseljenje izazvali dezorganizaciju u njihovim redovima. Sve izbjeglice u Žepi su se opredjelile za iseljenje kao i dio domaćeg stanovništva. Očekujemo da će dio muslimanskih vojnika napuštati linije odbrane radi organizovanja porodica za iseljenje.²⁴⁵⁹

Ubrzo nakon što su 13. jula pregovori propali, VRS je napao enklavu Žepe, izvodeći pješadijske napade i granatirajući linije odbrane ABiH, kao i naseljena područja.²⁴⁶⁰ ABiH je organizovala otpor kako bi se suprotstavila tim napadima.²⁴⁶¹

²⁴⁵¹ Dokazni predmet P00188, Izvještaj Rogatičke brigade, s potpisom Zdravka Tolimira, 13. juli 1995. godine, str. 2.

²⁴⁵² Hamdija Torlak, T. 9725 (30. mart 2007. godine).

²⁴⁵³ Hamdija Torlak, T. 9724 (30. mart 2007. godine); dokazni predmet P00188, Izvještaj Rogatičke brigade, s otkucanim potpisom Zdravka Tolimira, 13. juli 1995. godine, str. 2.

²⁴⁵⁴ Dokazni predmet P00188, Izvještaj Rogatičke brigade, s otkucanim potpisom Zdravka Tolimira, 13. juli 1995. godine, str. 2 (Tolimir je izjavio da je taj zahtjev "bio taktički potez da bi im se u ponovljenom razgovoru kojeg su uslovljavali konsultacijama sa rukovodstvom u Sarajevu odbili eventualni kontra – argumenti.").

²⁴⁵⁵ Hamdija Torlak, T. 9726 (30. mart 2007. godine). Razgovori su održani između predsjednika Ratnog predsjedništva, Mehmeda Hajrića, koga su ponekad nazivali "gradonačelnikom" Žepe. Hajrić je po profesiji takođe bio vjerski službenik, odnosno "hodža". *Ibid.*, T. 9717 (29. mart 2007. godine). V. takođe Thomas Dibb, T. 16287–16288 (15. oktobar 2007. godine) (gdje je izjavio da hodža nije bio borac, već da je bio povezan sa džamijom).

²⁴⁵⁶ Hamdija Torlak, T. 9726 (30. mart 2007. godine). V. takođe *ibid.*, T. 9862 (3. april 2007. godine).

²⁴⁵⁷ *Ibid.*, T. 9726–9727 (30. mart 2007. godine).

²⁴⁵⁸ Dokazni predmet P00188, Izvještaj Rogatičke brigade, s otkucanim potpisom Zdravka Tolimira, 13. juli 1995. godine, str. 2.

²⁴⁵⁹ Dokazni predmet P00188, Izvještaj Rogatičke brigade, s otkucanim potpisom Zdravka Tolimira, 13. juli 1995. godine, str. 2–3.

²⁴⁶⁰ Hamdija Torlak, T. 9727 (30. mart 2007. godine) (gdje je izjavio da je sve bilo granatirano, uključujući "linije odbrane i ovamo naseljena mjesta, sela."). U svom izvještaju Glavnom štabu VRS-a, Tolimir je naveo da, ako bosanski Muslimani "odustanu od iseljavanja na već ponuđene uslove, planiramo početi sa borbenim dejstvima." Dokazni predmet P00187, Izvještaj Rogatičke brigade o Žepi, s otkucanim potpisom Zdravka Tolimira, 13. juli 1995. godine, str. 2.

681. Takođe 13. jula, Krstić je podređenim jedinicama, uključujući Bratunačku, Rogatičku i Zvorničku brigadu, dao naređenje da započnu vojnu operaciju “Stupčanica-95” protiv enklave Žepa.²⁴⁶² U svom naređenju, Krstić je naveo da je otprilike 1.200 vojnika Žepske brigade ABiH organizovalo odbranu enklave Žepa i da je:

“[P]ored tih snaga u Žepu se izvuklo oko 700-1000 vojnika iz razbijenih jedinica u enklavi Srebrenica i vjerovatno će se uključiti u odbranu enklave Žepa. [...] Odlučio sam koristeći efekte dejstva u enklavi Srebrenica odmah preći u napad i razbiti neprijatelja u enklavi Žepa sa ciljem osloboditi i očistiti srpsko Podrinje od muslimanskih snaga i likvidirati enklave.”²⁴⁶³

Krstić je odredio da gotovost za napad počne u 08:00 sati 14. jula.²⁴⁶⁴ Krstić je dalje naveo da civilno stanovništvo, bosanski Muslimani, i UNPROFOR nije na meti operacija, dodajući sljedeće uputstvo: “[I]ste prikupljati i stražom obezbjeđivati, a naoružane muslimanske grupe razbijati i uništavati.”²⁴⁶⁵

3. Vojni napad VRS-a na Žepu u sklopu operacije "Stupčanica-95" (14.–19. juli 1995. godine)

682. Ujutro 14. jula 1995. godine, Tolimir je izvijestio, između ostalog, Komandu Drinskog korpusa i Krstića da su vojnici ABiH na liniji fronta i da se civilno stanovništvo sklonilo izvan naseljenih mjesta u Žepi.²⁴⁶⁶ Tolimir je dalje izvijestio da su sve jedinice Rogatičke brigade i

²⁴⁶¹ Hamdija Torlak, T. 9728 (30. mart 2007. godine). Istog dana, komandant ABiH Rasim Delić obavijestio je predsjednika ABiH da su materijalno-tehnička sredstva isporučena u Srebrenicu i Žepu. Dokazni predmet 1D00464, Vanredni izvještaj Generalštaba ABiH, s potpisom Rasima Delića, 13. juli 1995. godine, str. 1.

²⁴⁶² Dokazni predmet P00114, Naređenje Komande Drinskog korpusa u vezi sa Žepom, s potpisom Radislava Krstića, 13. juli 1995. godine, str. 1.

²⁴⁶³ *Ibid.* Trivić je u svom svjedočenju rekao da mu je data procjena da na području Žepe ima otprilike 1.500-2.000 naoružanih pripadnika snaga ABiH, da su oni organizovani i da je stiglo još 500-700 ljudi iz Srebrenice, poslije njenog pada u ruke VRS-a. Mirko Trivić, T. 11903 (22. maj 2007. godine). V. takođe dokazni predmet P6D00165 (povjerljivo), str. 119–120 (gdje se za 12. juli navodi sljedeće: “[B]osanske snage [u Žepi], jedna brigada sa 5 bataljona, tj. 2.000 vojnika (obavještajno odjeljenje kaže 1.000, plus jedan bataljon u Luci. Isti komandant brigade kao u Srebrenici”). V. takođe Louis Fortin, T. 18412 (28. novembar 2007. godine).

²⁴⁶⁴ Dokazni predmet P00114, Naređenje Komande Drinskog korpusa u vezi sa Žepom, s potpisom Radislava Krstića, 13. juli 1995. godine, str. 1. V. takođe Milenko Jevđević, T. 29611–29612 (12. decembar 2008. godine) (gdje je izjavio da je to naređenje sastavio pukovnik Vičić); Vinko Pandurević, T. 30914 (30. januar 2009. godine). Što se tiče Zvorničke brigade, Krstić joj je naredio da “napada neprijatelja pravcem s. Purtići – s. Čavčići – Žepa sa zadatkom razbiti neprijatelja na pravcu napada i izbiti na liniju Palež – Borak sa koje produžiti napad i u sledećem zadatku izbiti u Žepu.” Dokazni predmet P00114, Naređenje Komande Drinskog korpusa u vezi sa Žepom, s Krstićevim potpisom, 13. juli 1995. godine, str. 2. Kosovac je u svom svjedočenju rekao da Odjeljenje Glavnog štaba za operativno-nastavne poslove nije primilo niti je imalo ikakvu ulogu u izdavanju ovog naređenja niti je imalo ikakvu ulogu u izdavanju tog naređenja i da dijelovi koji su relevantni za napad na enklavu Žepa od 13. jula 1995. godine ne sadrže elemente koji navode na zaključak da on implicira raseeljavanje stanovništva, bosanskih Muslimana, ili bilo kakve aktivnosti protiv njih. Slobodan Kosovac T. 30172–30173 (15. januar 2009. godine).

²⁴⁶⁵ Dokazni predmet P00114, Naređenje Komande Drinskog korpusa u vezi sa Žepom, s potpisom Radislava Krstića, 13. juli 1995. godine, str. 4. Krstić je obavijestio Glavni štab VRS-a da su pripreme za Žepu ušle u završnu fazu. Dokazni predmet P00136, Redovni borbeni izvještaj Drinskog korpusa, s potpisom Radislava Krstića, 13. juli 1995. godine, str. 1. Glavni štab VRS-a izdao je izvještaj, koji je potpisao Miletić, prosleđujući ovu informaciju predsjedniku RS-a. Dokazni predmet P00047, Izvještaj Komande Glavnog štaba, s potpisom Radivoja Miletića, 13. juli 1995. godine, str. 3.

²⁴⁶⁶ Dokazni predmet P00189, Izvještaj Rogatičke brigade, s otkucanim potpisom Zdravka Tolimira, 14. juli 1995. godine, str. 1–2 (gdje se navodi da su predstavnici bosanskih Muslimana odbili da dodu na jedan sastanak koji je bio zakazan za to jutro zbog toga što rukovodstvo u Sarajevu nije odobrilo evakuaciju. Tolimir je takođe napomenuo da je Ukrajinsku četu obavijestio da bosanski Muslimani planiraju da blokiraju kontrolne punktove Ukrajinske čete i predložio Ukrajinskoj četi da uspostavi dva komandna mjesta kako bi VRS mogao vršiti “kontrolu rada i izvještavanja UNPROFORA prema pretpostavljenima.”).

elementi 65. zaštitnog puka u stanju borbene gotovosti od 08:00 sati.²⁴⁶⁷ Otprilike u to vrijeme, na IKM-u Drinskog korpusa u Krivačama, koje se nalazilo između Han-Pijeska i Žepe,²⁴⁶⁸ Krstić je naredio **Pandureviću** da krene u napad iz Podžeplja²⁴⁶⁹ u pravcu Žepe.²⁴⁷⁰ Taj napad je trajao čitav dan.²⁴⁷¹

683. Dana 14. jula 1995. godine, VRS je zatražio od Ukrajinske čete da se povuče sa svojih kontrolnih punktova pošto će oni biti napadnuti u 14:00 sati.²⁴⁷² Ubrzo poslije 15:00 sati, VRS je započeo pješadijske napade i na Ukrajinsku četu i na Žepsku brigadu ABiH.²⁴⁷³ Žepska brigada ABiH organizovala je otpor,²⁴⁷⁴ uglavnom oko kontrolnih punktova Ukrajinske čete.²⁴⁷⁵ Do 15. jula, VRS je preuzeo kontrolu nad kontrolnim punktom 2 Ukrajinske čete u Bokšanici.²⁴⁷⁶

²⁴⁶⁷ Dokazni predmet P00189, Izvještaj Rogatičke brigade, s otkucanim potpisom Zdravka Tolimira, 14. juli 1995. godine, str. 2.

²⁴⁶⁸ Dokazni predmet 7DIC00126, dokazni predmet 7D00624, s oznakama koje je unio Miodrag Dragutinović; Miodrag Dragutinović, T. 12696 (15. juni 2007. godine); Milenko Jevđević, T. 29610 (12. decembar 2008. godine). IKM u Krivačama je počeo sa radom u 18:00 sati 13. jula 1995. godine. Dokazni predmet P00114, Naređenje Komande Drinskog korpusa u vezi sa Žepom, s Krstićevim potpisom, 13. juli 1995. godine, str. 4.

²⁴⁶⁹ Za lokaciju Podžeplja, v. dokazni predmet 7DIC00126, dokazni predmet 7D00624, s oznakama koje je unio Miodrag Dragutinović.

²⁴⁷⁰ Miodrag Dragutinović, T. 12592 (13. juni 2007. godine) (gdje je izjavio da je **Pandureviću** naredeno da izvrši napad pravcem Podžeplje-Brložnik-Purtići).

²⁴⁷¹ Miodrag Dragutinović, T. 12592–12593 (13. juni 2007. godine) (gdje je izjavio da su **Pandurevićeve** jedinice zauzele Brložnik i stigle iznad Purčića). Za lokacije Brložnika i Putrića, v. dokazni predmet 7DIC00126, dokazni predmet 7D00624, s oznakama koje je unio Miodrag Dragutinović. Savčić, komandant 65. zaštitnog puka Glavnog štaba VRS-a, u svom je svjedočenju rekao da je 14. jula 1995. godine u rejonu Sjeversko dobio zadatak da se javi "Barijeri 01" - kodno ime za Mladića - u rejon Laza. Na svom putu do Laza, Savčić je sreo pukovnika Svetozara Andrića, koji mu je rekao da je Drinski korpus dobio zadatak da se postara da granice Žepe dovede na "one koje su propisane odgovarajućom odlukom." Savčić se toga dana takođe sastao s komandantom Bratunačke brigade Vidojem Blagojevićem, a tokom tog perioda i sa Krstićem na istom području. Milomir Savčić, T. 15246, 15278–15279, 15284 (12. septembar 2007. godine). U Lazama, Mladić je naredio Savčiću da napadne neprijatelja pravcem Laze-Gusinac-Brezova Ravan, da razbije borbeno obezbjeđenje Žepske brigade ABiH u rejonu Gusinac i zauzme rejon Brezova Ravan. *Ibid.*, T. 15246–15247 (12. septembar 2007. godine). Savčić je od Komande Drinskog korpusa zatražio da oformi dvije artiljerijske grupe - jednu grupu minobacača od 120 milimetara iz Bratunačke brigade i drugu grupu topova B-1 iz Rogatičke brigade. Te artiljerijske grupe formirane su u 16:00 sati sljedećeg dana. *Ibid.*, T. 15279 (12. septembar 2007. godine), T. 15327, 15370 (13. septembar 2007. godine). Istog dana, 14. jula, Blagojević je poslao dnevni borbeni izvještaj Komandi Drinskog korpusa, navodeći da je vod "Crvenih beretki", koji je bio u sastavu Bratunačke brigade, upućen u 10:00 sati u rejon Milića radi uključivanja u zadatak prema Žepi. Dokazni predmet 4D00088, Dnevni borbeni izvještaj, s potpisom Vidoja Blagojevića, 14. juli 1995. godine; Dragoslav Trišić, T. 27086–27087 (20. oktobar 2008. godine). Istog dana, Krstić je obavijestio Glavni štab VRS-a o svojoj odluci da treba "blokirati enklavu Žepa i prisiliti neprijatelja na predaju u cilju oslobađanja enklave Žepa". Dokazni predmet 4D00084, Redovni borbeni izvještaj Drinskog korpusa, s otkucanim potpisom Radislava Krstića, 14. juli 1995. godine, str. 2.

²⁴⁷² Dokazni predmeti P02502, P02875, Izvještaj o stanju za sektor Sarajevo, 15. juli 1995. godine, str. 2; dokazni predmet. ID00373, Dopis UNPROFOR-a upućen generalnom sekretaru UN-a, 14. juli 1995. godine, str. 2.

²⁴⁷³ *Ibid.* Istog dana, Tolimir je uputio zahtjev Glavnom štabu, na ličnost **Miletića**, za uređaj za radio vezu i kriptozastitu kako bi mogao da prati radio-veze formacija angažovanih u borbenim dejstvima oko Žepe. Dokazni predmet P00183, Izvještaj Rogatičke brigade upućen Glavnom štabu VRS-a, s otkucanim potpisom Zdravka Tolimira, 14. juli 1995. godine.

²⁴⁷⁴ Hamdija Torlak, T. 9728 (30. mart 2007. godine), gdje je izjavio da su napadi trajali do 19. jula 1995. godine. ABiH je posjedovala lako naoružanje, pješadijsko i protivoklopno naoružanje i lake raketne lansere. Milomir Savčić, T. 15327–15328 (13. septembar 2007. godine). Savčić je potvrdio da su, kada je stigao u Žepu, stanovnici bosanski Muslimani već bili napustili selo Žepu i otišli da potraže utočište u brdima. *Ibid.*, T. 15331–15332 (13. septembar 2007. godine).

²⁴⁷⁵ Dokazni predmeti P02503, P02671, Vanredni borbeni izvještaj Rogatičke brigade, s otkucanim potpisom Rajka Kušića, 14. juli 1995. godine, str. 1.

²⁴⁷⁶ Dokazni predmet P02799, Izvještaj Rogatičke brigade, s potpisom Zdravka Tolimira, 14. juli 1995. godine, str. 1–2 (Tolimir je 14. jula izvijestio da je VRS preuzeo potpunu kontrolu nad kontrolnim punktom 2 Ukrajinske čete u Bokšanici, koji će ostati u funkciji kao da nije "blokirani i običen našim snagama [VRS-a]"; da je VRS uputio Ukrajinsku četu na kontrolnom punktu 2 da izda naređenje da se ne otvara vatra na jedinice VRS-a i da, umjesto toga, "simuliraju dejstvo pucanjem u vazduh ukoliko ih na to prisile Muslimani"; i da će se kontrolni punktovi Ukrajinske čete zadržati kako bi se spriječio eventualni vazdušni napad NATO-a na borbene formacije VRS-a). V. takođe dokazne predmete P02503, P02671, Vanredni izvještaj Rogatičke brigade, s otkucanim potpisom Rajka Kušića, 15. juli 1995. godine, str. 1. Dana 15. jula 1995. godine, Tolimir je izdao naređenje Odjeljenju bezbjednosti 1. krajiškog korpusa da transportuje razglas od 5.000 vati u garnizon u Rogatici. Dokazni predmet

684. Dana 15. jula 1995. godine, VRS je izvijestio da je ABiH otvarala vatru iz minobacača na jedinice Drinskog korpusa u enklavi.²⁴⁷⁷ UNPROFOR je istog dana izvijestio da je vjerovatno da će Žepa “uskoro” pasti i da će oko 10.000 bosanskih Muslimana u Žepi “Srbi preseliti [...] kao što su uradili sa stanovnicima Srebrenice.”²⁴⁷⁸

685. Žestoke borbe između ABiH i VRS-a nastavile su se oko kontrolnih punktova Ukrajinske čete.²⁴⁷⁹ U noći sa 15. na 16. jula,²⁴⁸⁰ vojnici ABiH su za taoca uzeli jednog vojnika Ukrajinske čete, zahtijevajući da Ukrajinska četa preda ABiH sve oružje, opremu i municiju i zaprijetivši da će ga, u suprotnom, ubiti.²⁴⁸¹ Nakon što su njihovi razgovori propali, ABiH je prodrla u bazu Ukrajinske čete u Žepi i uzela sve oružje, vojnu opremu, vozila i lijekove.²⁴⁸² VRS je takođe zaprijetio da će pobiti vojnike Ukrajinske čete na njihovim kontrolnim punktovima u slučaju vazdušnih napada NATO-a.²⁴⁸³

686. U međuvremenu, VRS je nastavio s napadima na Žepu.²⁴⁸⁴ Brezovu Ravan, gdje se nalazio kontrolni punkt 1 Ukrajinske čete,²⁴⁸⁵ i selo Vratar, locirano iza Žepe,²⁴⁸⁶ snage VRS-a su zauzele negdje između 15. i 25. jula.²⁴⁸⁷

P02788, Naređenje u vezi s prebacivanjem razglasnog sistema iz Pres centra Krajiškog korpusa u garnizon u Rogatici, s otkucanim potpisom Zdravka Tolimira, 15. jula 1995. godine.

²⁴⁷⁷ Dokazni predmet P00049, Dnevni borbeni izvještaj Glavnog štaba VRS-a br. 03/3-196, s otkucanim potpisom Radivoja Miletića, 15. jula 1995. godine, str. 3.

²⁴⁷⁸ Dokazni predmeti P02502, P02875, Izvještaj o stanju za sektor Sarajevo, UNPROFOR, 15. jula 1995. godine, str. 2.

²⁴⁷⁹ V. dokazne predmete P02502, P02875, Izvještaj o stanju za sektor Sarajevo, UNPROFOR, 15. jula 1995. godine, str. 3; dokazni predmet P02958, Izvještaj o stanju Zaštitnih snaga UN-a, 16. jula 1995. godine; Hamdija Torlak, T. 9797 (2. april 2007. godine) (gdje je izjavio da su borbe u Žepi bile najžešće 18. jula).

²⁴⁸⁰ Dana 16. jula, Blagojević je obavijestio Komandu Drinskog korpusa da je dio jedinice Bratunačke brigade sa oko 400 najkvalifikovanijih vojnika angažovan na četiri lokacije, uključujući Žepu. Dragoslav Trišić, T. 27092 (20. oktobar 2008. godine); dokazni predmet 4D00596, Zahtjev Bratunačke brigade upućen Drinskom korpusu, s potpisom Vidoja Blagojevića, 16. jula 1995. godine, str. 1.

²⁴⁸¹ Dokazni predmet 6D00132, Izvještaj o stanju Nizozemskog bataljona, 17. jula 1995. godine, str. 1.

²⁴⁸² *Ibid.*, (gdje se napominje da je ABiH takođe prijetila da će koristiti vojnike Ukrajinske čete kao ljudske štitove protiv napada VRS-a). V. takođe Rupert Smith, T. 17765 (9. novembar 2007. godine); dokazni predmet 5D01112, Vanredni borbeni izvještaj Drinskog korpusa, s potpisom Radislava Krstića, 19. jula 1995. godine; dokazni predmet P02958, Izvještaj o stanju Zaštitnih snaga UN-a, 16. jula 1995. godine. Avdo Palić je izvijestio Generalštab ABiH da on i njegovi vojnici “UNPROFOR razoružava[ju] po unaprijed datim uputama.” Dokazni predmet 6D00034, Dopis Žepske brigade upućen Asimu Džambasoviću, s potpisom Avde Palića, 16. jula 1995. godine.

²⁴⁸³ Dokazni predmet P02958, Izvještaj o stanju Zaštitnih snaga UN-a, 16. jula 1995. godine, str. 2; dokazni predmet P02959, Izvještaj o stanju, UNPROFOR, 16. jula 1995. godine; dokazni predmet P02340f, Presretnuti razgovor, 16. jula 1995. godine, 17:31 sat. V. takođe Hamdija Torlak, T. 9879–9880 (3. april 2007. godine).

²⁴⁸⁴ Marinko Jevđević, pripadnik bataljona Vojne policije Zaštitnog puka Glavnog štaba VRS-a je u svom svjedočenju rekao da ga je 16. jula 1995. godine njegov komandant Zoran Malinić obavijestio da je Savčić, komandant 65. Zaštitnog puka, ostavio poruku da njegov “paket” - što se često odnosilo na vojnike—treba u zoru da krene na područje Žepe i da je 17. jula 1995. godine Mladić naredio Jevđeviću u Gođenju da povede svoje trupe prema selu Ljubomislje. Marinko Jevđević, T. 23853, 23855 (23. juli 2008. godine). Te večeri, Jevđević se pridružio jednom vođu pod komandom poručnika Stojana Maksimovića u skladu sa Savčićevim naređenjem i pokušao je izvršiti napad na Brezovu Ravan. *Ibid.*, T. 23857 (23. juli 2008. godine). Jedinice Drinskog korpusa, bataljon Bratunačke brigade i elementi 2. romanijske brigade, kao i Bičanske brigade takođe su raspoređeni oko Žepe. *Ibid.*, T. 23860 (23. juli 2008. godine).

²⁴⁸⁵ Marinko Jevđević, T. 23868 (23. juli 2008. godine). Kada je riječ o lokaciji kontrolnog punkta 1 Ukrajinske čete, v. dokazni predmet P02799, Rogatička brigada, s potpisom Zdravka Tolimira, 14. jula 1995. godine, str. 1; dokazni predmet PIC00082, Mapa Žepe i okolnog područja (Brezova Ravan i Bokšanica), s oznakama koje je unio Hamdija Torlak; Hamdija Torlak, T. 9741–9742 (30. mart 2007. godine).

²⁴⁸⁶ Milomir Savčić, T. 15333 (13. septembar 2007. godine).

687. Dana 19. jula 1995. godine, usred operacija,²⁴⁸⁸ Mladić je preko radija izdao naređenje svim jedinicama VRS-a da prekinu borbe.²⁴⁸⁹ Oko podneva istog dana, Mladić se u pratnji Tolimira i potpukovnika Milenka Inđića, sastao s generalom Smithom iz UNPROFOR-a u restoranu "Jela" u Han-Pijesku,²⁴⁹⁰ gdje se nalazilo komandno mjesto Glavnog štaba VRS-a za logistiku (pozadinu).²⁴⁹¹ Oni su razgovarali o Srebrenici, uključujući povlačenje Nizozemskog bataljona, i slobodi kretanja za UNHCR i UNPROFOR u Srebrenici i Žepi.²⁴⁹² Prema jednom izvještaju UNPROFOR-a, Mladić je došao s "jasnom namjerom" da potpiše sporazum u vezi s tim pitanjima;²⁴⁹³ sporazum je postignut na kraju sastanka.²⁴⁹⁴ Mladić je rekao Smithu da je Žepa praktično pala toga dana oko 13:30 sati,²⁴⁹⁵ ali to zapravo nije bio slučaj, iako je grad bio opkoljen od strane VRS-a.²⁴⁹⁶ Mladić je takođe obavijestio Smitha da je organizovao sastanak s

²⁴⁸⁷ Marinko Jevđević, T. 23859–23860 (23. juli 2008. godine) (gdje je izjavio da su oni zauzeli Brezovu Ravan kasnije toga jutra, 18. jula 1995. godine. Prilikom unakrsnog ispitivanja od strane tužilaštva, Jevđević je ponovio da je Brezova Ravan zauzeta tog dana, suprotno svjedočenju Savčića koji je rekao da je bilo potrebno približno deset dana —od 15. jula do 25. jula—da bi se zauzela ta lokacija. *Ibid.*, T. 23868 (23. juli 2008. godine); Milomir Savčić, T. 15280 (12. septembar 2007. godine), T. 15333 (13. septembar 2007. godine) (gdje je izjavio da je njegova jedinica 15. jula 1995. godine zaposjela područje Gusinca i da je, od toga dana do 25. jula 1995. godine, vođena žestoka bitka u cilju zauzimanja objekta Brezova Ravan, koji je na kraju zauzet 24. ili 25. jula 1995. godine); Meho Džebo, T. 9650 (29. mart 2007. godine) (gdje je izjavio da je Brezova Ravan pala u ruke bosanskih Srba dan – dva prije nego što su stanovnici, bosanski Muslimani, evakuisani); dokazni predmet 1D00019, Izvještaj Generalštaba ABiH upućen komandantu ABiH, 23. februar 1996. godine, str. 5 (gdje se napominje da je 23. jula 1995. godine VRS ovladao objektom Brezova Ravan). Iz Vratara, Marinko Jevđević je vidio veliki broj civila, bosanskih Muslimana, koji su dolazili iz sela u okolini Žepe. Marinko Jevđević, T. 23861–23863 (23. juli 2008. godine).

²⁴⁸⁸ Dana 19. jula 1995. godine, 1. bataljon pod vođstvom Blagojevića izvodio je borbena dejstva u širem rejonu Žepe. Dokazni predmet 4DP00263, Dnevni borbeni izvještaj Bratunačke brigade, s potpisom Vidoja Blagojevića, 19. juli 1995. godine. V. takođe dokazni predmet 4D00592, Izvještaj Bratunačke brigade, s potpisom Dragomira Eskića, 19. juli 1995. godine, str. 1.

²⁴⁸⁹ Marinko Jevđević, T. 23860 (23. juli 2008. godine). V. takođe Hamdija Torlak, T. 9798 (2. april 2007. godine) (gdje je izjavio da su 19. jula 1995. godine borbe prestale i da je Mladić zatražio pregovore s bosanskim Muslimanima iz Žepe); dokazni predmet 5D01439, Video-insert i transkript sastanka u Bokšanići", str. 5 (tokom razgovora o transportovanju bosanskih Muslimana iz Žepe 19. jula 1995. godine, Mladić je rekao da je on prekinuo dejstva).

²⁴⁹⁰ Rupert Smith, T. 17534 (6. novembar 2007. godine); dokazni predmet P02943, Šifrovani telegram - sastanak između Smitha i Mladića, 19. juli 1995. godine - koji je Smith uputio Štabu UNPROFOR-a u Zagrebu, 19. juli 1995. godine, str. 2. Dana 15. jula 1995. godine, Smith se sastao s Miloševićem i Mladićem u Beogradu. U jednom izvještaju UNPROFOR-a navodi se da je postignut neformalni sporazum o više pitanja, što će biti potvrđeno na sastanku između Smitha i Mladića zakazanom za 19. juli što treba tretirati kao povjerljivo zbog toga što je "Mladićevo prisustvo na sastanku pitanje veoma osjetljive prirode". Dokazni predmet P02942, Izlazni šifrovani telegram – sastanak u Beogradu između predstavnika UNPROFOR-a, Miloševića, Mladića i Smitha, 15. juli 1995. godine; sastanak između Gvere i predstavnika UNHCR-a u hotelu "Jahorina" 16. jula 1995. godine – upućeno Ananu iz Štaba UNPROFOR-a u Zagrebu, str. 1–3.

²⁴⁹¹ V. gore, par. 104.

²⁴⁹² Rupert Smith, T. 17537 (6. novembar 2007. godine); dokazni predmet P02943, Šifrovani telegram - sastanak između Smitha i Mladića, 19. juli 1995. godine - koji je Smith uputio Štabu UNPROFOR-a u Zagrebu, 19. juli 1995. godine, str. 2.

²⁴⁹³ Dokazni predmet P02943, Šifrovani telegram - sastanak između Smitha i Mladića, 19. juli 1995. godine – koji je Smith uputio Štabu UNPROFOR-a u Zagrebu, 19. juli 1995. godine, str. 2. Sporazum postignut između strana u vezi sa Žepom uključuje: "4. da će dati pozitivan odgovor zahtjevu za logističke konvoje UNPROFOR-a namijenjene za Potočare i Žepu, Goražde i Sarajevo. Pravci kretanja konvoja će biti: Za Žepu: iz Beograda kroz Višegrad i Rogaticu. [...] 6. da će dati pozitivan odgovor UNHCR-ovom zahtjevu za konvoje humanitarne pomoći, prema procijenjenim potrebama, za Goražde i Sarajevo, kao i za Srebrenicu i Žepu." *Ibid.*, str. 5.

²⁴⁹⁴ *Ibid.*, str. 5–6; dokazni predmet P02265, Sporazum između Smitha i Mladića, 19. juli 1995. godine, str. 1–2 (isto kao na str. 5–6 dokaznog predmeta P02943).

²⁴⁹⁵ Rupert Smith, T. 17536 (6. novembar 2007. godine); dokazni predmet P02943, Šifrovani telegram - sastanak između Smitha i Mladića, 19. juli 1995. godine - koji je Smith uputio Štabu UNPROFOR-a u Zagrebu, 19. juli 1995. godine, str. 4. V. takođe dokazni predmet 6D00135, Izvještaj o stanju, UNPROFOR, 23. juli 1995. godine, str. 2.

²⁴⁹⁶ Rupert Smith, T. 17537–17538 (6. novembar 2007. godine). U izvještaju UNPROFOR-a takođe se napominje da je rukovodstvo BiH u Sarajevu negiralo i to da se Žepa predala. Dokazni predmet 6D00135, Izvještaj o stanju, UNPROFOR, 23. juli 1995. godine, str. 2. Smith je u svom svjedočenju rekao da nije vjerovao u ono što je rekao Mladić zato što strana bosanskih Muslimana nije prisustvovala sastanku i da "[su] bili začuđeni time što su oni koji su vršili opsadu imali, kako je izgledalo, jednu grupu ljudi, civile, da započnu pregovore s njima prije nego što su se zapravo pozabavili vojskom." Rupert Smith, T. 17538 (6. novembar 2007. godine).

predstavnicima bosanskih Muslimana u Žepi i Dudnikom iz Ukrajinske čete radi organizovanja “evakuacije izbjeglica” iz enklave Žepa.²⁴⁹⁷

688. Političko rukovodstvo BiH u Sarajevu bilo je u kontaktu s ABiH i Ratnim predsjedništvom Žepe u vezi s pregovorima oko prevoza stanovništva, bosanskih Muslimana, iz Žepe.²⁴⁹⁸ U jednom dopisu koji je 18. jula 1995. godine upućen komandantu ABiH Rasimu Deliću, predsjednik BiH Izetbegović navodi da je Smith rekao da bi UNPROFOR mogao evakuisati žene, djecu i stare osobe.²⁴⁹⁹ Izetbegović je dalje napomenuo da bi u cilju nastavljanja borbi u Žepu mogli biti upućeni jedna brigada ili bataljon vojnika, rekavši da bi se moglo pronaći 500–1.000 dobrovoljaca.²⁵⁰⁰ U drugom dopisu koji je 19. jula 1995. godine upućen predsjedniku Ratnog predsjedništva Žepe, Mehmedu Hajriću, Izetbegović je predložio plan za izmještanje što je moguće više civila dok vojnici nastavljaju otpor,²⁵⁰¹ ili zajedničko izvlačenje (civila, bosanskih Muslimana, i vojnika).²⁵⁰² Torlak je u svom svjedočenju rekao da mu nisu bili poznati planovi političkog rukovodstva BiH u Sarajevu, da je situacija na terenu bila potpuno drugačija od načina na koji se tumačila u Sarajevu i da su on i bosanski Muslimani koji su pregovarali u Žepi morali sami donositi odluke.²⁵⁰³

²⁴⁹⁷ Dokazni predmet P02943, Šifrovani telegram - sastanak između Smitha i Mladića, 19. juli 1995. godine - koji je Smith uputio Štabu UNPROFOR-a u Zagrebu, 19. juli 1995. godine, str. 4; Rupert Smith, T. 17537 (6. novembar 2007. godine). Komandant Palić je, preko radio-veze Ukrajinske čete na Posmatračkom položaju 2 u Bokšanici, primio zahtjev da se sastane s Mladićem. Hamdija Torlak, T. 9728–9729 (30. mart 2007. godine). V. takođe Edward Joseph, T. 14155 (22. avgust 2007. godine). UNPROFOR je 20. jula 1995. godine izvijestio da je taj sastanak održan oko 16:00 sati i da je bio organizovan kako bi se napravili prvi koraci u pravcu evakuacije civilnog stanovništva, bosanskih Muslimana iz Žepe, “do koje je došlo [uslijed] zauzimanja Žepe od strane VRS-a.” Dokazni predmet P02944, Šifrovani telegram UNPROFOR-a, 20. juli 1995. godine, str. 1. V. takođe 6D00103, Izvještaj Žepske brigade ABiH, 20. juli 1995. godine, str. 1.

²⁴⁹⁸ U međuvremenu, 17. jula 1995. godine, Izetbegović je, posredstvom Smitha, pokušao pregovarati s VRS-om o uslovima za bezbjednu evakuaciju civilnog stanovništva Žepe. Mladić je zatražio sastanak s predstavnicima BiH i sa Smithom, ali je Vlada BiH na kraju odbila da uputi bilo kakve predstavnike sa Smithom zato što je sastanak trebalo održati na teritoriji pod kontrolom UN-a ili na neutralnoj teritoriji. Mladić je uputio Smithu novi prijedlog prema kojem “bi moralo doći do bezuslovne predaje [ABiH u Žepi], a nakon toga bi se mogli povesti razgovori u cilju razrade mehanizama evakuacije civila i svih drugih detalja.” Vlada BiH je odbila Mladićeve uslove. Dokazni predmet P03058, Zabilješke UNPROFOR-a o pregovorima s bosanskim Srbima u vezi s izmještanjem civila iz Žepe, 17. juli 1995. godine. U dopisu od 17. jula 1995. godine ministar vanjskih poslova RBiH obratio se Savjetu bezbjednosti UN-a sa zahtjevom za evakuaciju civilnog stanovništva iz Žepe. Dokazni predmet 5D01350, Saopštenje predsjednika Savjeta bezbjednosti UN-a, 20. juli 1995. godine.

²⁴⁹⁹ Dokazni predmet 6D00107, Dopis Izetbegovića upućen Deliću, 18. juli 1995. godine.

²⁵⁰⁰ *Ibid.*

²⁵⁰¹ Dokazni predmet 6D00036, Dopis Izetbegovića upućen Hajriću, 19. juli 1995. godine (gdje se navodi sljedeće: “Mi ćemo činiti sve da vam pomazemo (1) dostavom MTS, (2) dobrovoljcima i (3) ofanzivnim dejstvima u vašem pravcu (mislim da ovo danas kreće). Ako u ovome ne uspijemo, vi se probijate onim putevima (vi ih znate), ali sada bez tereta žena i djece koji bi u međuvremenu bili izvučeni.”).

²⁵⁰² Dokazni predmet 6D00036, Dopis Izetbegovića upućen Hajriću, 19. juli 1995. godine (Izetbegović pita Hajrića “koji plan treba gurati”). Istog dana u 14:30 sati Hajrić je napisao Izetbegoviću dopis u kom pokreće određena pitanja (“(1) O čemu je raspravljao Savjet bezbjednosti i mogu li UN prisiliti četnike da dopuste evakuaciju cjelokupnog stanovništva, po mogućnosti helikoptersku? (2) Je li Savjetu Bezbjednosti ponuđen zahtjev da obezbjedi ovakvu evakuaciju? (3) Imate li zarobljenih četnika koje bi mogli iskoristiti kao vid ucjene?”) i istakao sljedeće: “Na vaš plan ne znam šta da kažem. U svakom slučaju bolje da se bilo ko spasi nego niko, ali stalno insistirate da se obezbjedi evakuacija cjelokupnog stanovništva. Svjesni smo situacije, izbora nemamo, boriti se do zadnjeg moramo.”. Dokazni predmet 5D01366, Dopis Hajrića upućen Izetbegoviću, 19. juli 1995. godine. Vještak za vojna pitanja Kosovac je u svom svjedočenju rekao da ovaj dokument ukazuje “na antagonizam između lokalne vlasti i vlasti Republike [BiH]. [...] Državno rukovodstvo insistira i uvijek je insistiralo da stanovništvo ostane u Žepi i da na takav način ostvaruje svoje ciljeve, a lokalno stanovništvo i lokalna vlast je insistirala da odu iz Žepe.” Slobodan Kosovac, T. 30173–30174 (15. januar 2009. godine).

²⁵⁰³ Hamdija Torlak, T. 9797–9799 (2. april 2007. godine).

4. Drugi krug pregovora (19. juli 1995. godine)

689. U 16:00 sati 19. jula 1995. godine, Mladić, Tolimir i Kušić su se na kontrolnom punktu 2 Ukrajinske čete u Bokšanici sastali sa Torlakom i Benjaminom Kulovcem, koji je takođe bio član Ratnog predsjedništva Žepe, s kojima je bio Dudnik iz Ukrajinske čete.²⁵⁰⁴ Torlak je mislio da je, u datim okolnostima, “pitanje Žepe najbolje riješiti na taj način da cjelokupno stanovništvo napusti sigurno i bezbjedno zonu Žepe”.²⁵⁰⁵ Mladić je rekao da će VRS omogućiti “po slobodnom izboru stanovništva bezbedan prelazak preko naše teritorije [VRS-a]”²⁵⁰⁶ i obezbijediti autobuse i kamione za prevoz pod pratnjom UNPROFOR-a.²⁵⁰⁷ On je zatim precizirao da će prvi konvoj s ranjenicima i bolesnicima krenuti za Kladanj u 10:00 sati 20. jula, a da će konvoj sa ženama i djecom krenuti u 14:00 sati istog dana.²⁵⁰⁸ Kada ih je Mladić upitao koliko ljudi želi ostati u Žepi, predstavnici bosanskih Muslimana su odgovorili da najmanje deset porodica želi da ostane.²⁵⁰⁹

690. Mladić je takođe zahtijevao da muškarci, bosanski Muslimani, starosti između 18 i 55 godina polože oružje i odu u bazu Ukrajinske čete u Žepi, odakle će biti odvedeni u zatočenički centar kako bi bili razmijenjeni za zarobljene vojnike VRS-a.²⁵¹⁰ Predstavnici bosanskih Muslimana iz Žepe pristali su na Mladićeve zahtjeve, pod uslovom da ih prihvate vojnici ABiH u žepskoj enklavi.²⁵¹¹ Torlak je u svom svjedočenju rekao da nije bilo drugog izbora nego da se prihvate Mladićeve zahtjevi, a preostalo neriješeno pitanje u tom trenutku bila je sudbina muškaraca, bosanskih Muslimana, u Žepi,²⁵¹² koji se nisu htjeli predati iz straha za svoje živote zbog onoga što se desilo u Srebrenici.²⁵¹³

691. Poslije sastanka, predstavnici bosanskih Muslimana prenijeli su političkom rukovodstvu BiH u Sarajevu Mladićeve zahtjeve i od njih zatražili da pronađu način i obezbijede da muškarci,

²⁵⁰⁴ *Ibid.*, T. 9728–9729 (30. mart 2007. godine); dokazni predmet P02943, Šifrovani telegram - sastanak između Smitha i Mladića, 19. juli 1995. godine - koji je Smith uputio Štabu UNPROFOR-a u Zagrebu, 19. juli 1995. godine, str. 4. Torlak je u svom svjedočenju rekao da je taj sastanak snimljen na filmsku traku. Hamdija Torlak, T. 9753–9758 (30. mart 2007. godine); dokazni predmet P02489 (povjerljivo); dokazni predmet 5D01439, Video-insert i transkript sastanka u Bokšanici 19. jula 1995. godine.

²⁵⁰⁵ Dokazni predmet 5D01439, Video-insert i transkript sastanka u Bokšanici, str. 1.

²⁵⁰⁶ *Ibid.*; dokazni predmet 6D00103, Izvještaj Žepske brigade ABiH, 19. juli 1995. godine, str. 1–2.

²⁵⁰⁷ Dokazni predmet 5D01439, Video-insert i transkript sastanka u Bokšanici, str. 2; dokazni predmet 6D00103, Izvještaj Žepske brigade ABiH, 19. juli 1995. godine, str. 1–2. V. takođe Hamdija Torlak, T. 9730 (30. mart 2007. godine, gdje je izjavio da je Mladić odredio da ranjenici, žene, djeca i stariji ljudi budu prebačeni u Olovo ili u Kladanj, i da će autobusi biti obezbijedjeni sljedećeg dana; dokazni predmet P02944, Šifrovani telegram UNPROFOR-a, 20. juli 1995. godine, str. 1.

²⁵⁰⁸ Dokazni predmet 6D00103, Izvještaj Žepske brigade ABiH, 19. juli 1995. godine, str. 2. V. takođe dokazni predmet. P02944, Šifrovani telegram UNPROFOR-a, 20. juli 1995. godine, str. 1 (gdje se izvještava da će u 50 autobusa sa ženama i djecom biti evakuisani i stari ljudi i da će tri kamiona Ukrajinske čete evakuisati ranjenike u Sarajevo).

²⁵⁰⁹ Dokazni predmet P02490 (povjerljivo).

²⁵¹⁰ Hamdija Torlak, T. 9730–9731 (30. mart 2007. godine) (gdje je izjavio sljedeće: “S tim da vojno sposobni muškarci iz Žepe se ne predaju prvo UNPROFOR-u nego da se pokuša, tad smo to definisali kao helikopterska evakuacija vojno sposobnih muškaraca i razmjena za zarobljene srpske vojnike.”), T. 9801–9802 (2. april 2007. godine). V. takođe dokazni predmet P02944, Šifrovani telegram UNPROFOR-a, 20. juli 1995. godine, str. 1; dokazni predmet 6D00103, Izvještaj Žepske brigade ABiH, 19. juli 1995. godine, str. 2.

²⁵¹¹ Dokazni predmet P02944, Šifrovani telegram UNPROFOR-a upućen generalnom sekretaru, 20. juli 1995. godine, str. 1.

²⁵¹² Hamdija Torlak, T. 9730–9731 (30. mart 2007. godine).

²⁵¹³ *Ibid.*, T. 9799, 9854 (2. april 2007. godine). V. takođe *ibid.*, T. 9862–9863 (3. april 2007. godine).

bosanski Muslimani, budu razmijenjeni za zarobljene vojnike VRS-a.²⁵¹⁴ Kasnije te večeri, Ratno predsjedništvo Žepe i Žepska brigada ABiH uputili su političkom rukovodstvu BiH u Sarajevu i Deliću jedan zahtjev. To je bio zahtjev da se za razmjenu obezbijedi 400 vojnika VRS-a²⁵¹⁵ i da se organizuje helikopterski prevoz stanovnika, bosanskih Muslimana iz Žepe, izuzimajući ranjenike, bolesnike i stare ljude.²⁵¹⁶

692. U 18:15 sati 19. jula 1995. godine, Delić je izdao naređenje Komandi 2. korpusa i Žepskoj brigadi ABiH da organizuju odbranu i nastave s “odsudnim dejstvima uz preuzimanje upada [...] i zasjeda”.²⁵¹⁷ Torlak je u svom svjedočenju rekao da nije znao za to naređenje budući da se nalazio na pregovorima i da je vladalo opšte mišljenje da se pripadnici Žepske brigade ABiH neće predati jer strahuju za svoje živote.²⁵¹⁸

693. Kasno uveče 19. jula 1995. godine, Smith je primio Mladićev dopis, kojim ga obavještava da se Žepa “predala” i da su predstavnici bosanskih Muslimana “prihvatil[i] uvjete predaje.”²⁵¹⁹ Mladić je dalje od Smitha zatražio da pošalje 50 kamiona za prevoz stanovnika, bosanskih Muslimana, i pet cisterni s gorivom za Ukrajinu četu.²⁵²⁰ Glavni štab se pripremao da obezbijedi neophodna vozila i preduzimao mjere za sprečavanje pljačke i otimanja ratnog plijena iz žepske enklave.²⁵²¹ Smith je u svom svjedočenju rekao da se u to vrijeme Žepa još nije bila predala, i da je “čitav aranžman bio uslovljen” pristankom ABiH na njega.²⁵²²

²⁵¹⁴ *Ibid.*, T. 9731 (30. mart 2007. godine), T. 9802–9803 (2. april 2007. godine).

²⁵¹⁵ Dokazni predmet 6D00102, Transkript razgovora između Amora Mašovića i ‘Žepe’, 20. juli 1995. godine, str. 1.

²⁵¹⁶ Dokazni predmet 6D00103, Izvještaj Žepske brigade ABiH, 19. juli 1995. godine, str. 2 (gdje se takođe napominje da to treba organizovati s VRS-om do 06:00 sati 20. jula 1995. godine i da se “[r]adi [...] o sudbini 7.000 stanovnika Žepe, a od toga 2.000 vojno sposobnih muškaraca.”).

²⁵¹⁷ Dokazni predmet 5D00270, Naređenje Generalštaba ABiH, s potpisom Rasima Delića, 19. juli 1995. godine.

²⁵¹⁸ Hamdija Torlak, T. 9853–9854 (2. april 2007. godine).

²⁵¹⁹ Dokazni predmet P02944, Šifrovani telegram UNPROFOR-a, 20. juli 1995. godine, str. 3. V. takođe Rupert Smith, T. 17537 (6. novembar 2007. godine) (gdje je izjavio da je ujutro 20. jula morao vidjeti taj dopis).

²⁵²⁰ Dokazni predmet P02944, Šifrovani telegram UNPROFOR-a, 20. juli 1995. godine, str. 3 (Mladić je dalje izjavio sljedeće: “Ranjenici će biti prevezeni u Sarajevo vozilima UNPROFOR-a u 10:00 sati. Ostali će biti prevezeni u Kladanj, s početkom u 14:00 sati i u skladu s pripremljenim rasporedom.”).

²⁵²¹ Dokazni predmeti P03065, 5D01113, Naređenje sektora za pozadinu Glavnog štaba VRS-a u vezi s prevozom civila iz Žepe, 19. juli 1995. godine, str. 1–2 (Sektor za pozadinu Glavnog štaba VRS-a izdao je naređenje, koje je mogao potpisati Ratko Mijanović, i uputio ga Komandi svoje pozadinske baze, Komandi Drinskog korpusa, pomoćniku komandanta za pozadinu, i načelniku za nastavno-operativne poslove za prevoženje stanovništva i izvlačenje ratnog plena iz Žepe. Mijanović je u svom svjedočenju rekao da je on to vjerovatno potpisao i da je bio odgovoran za ovo naređenje u kom se navodi sljedeće: “1. Načelnik građevinske službe Glavnog štaba VRS-a obezbediće za 20. juli 1995. godine u selu Sjeversko na Bokšanići: jedan autobus za prevoženje povrijeđenih i oboljelih, u 10,00 časova; 50 autobusa za prevoženje stanovništva (žene i deca), u 13,00 časova. [...] 2. Načelnik sanitetske službe Glavnog štaba VRS-a obezbediće jednu sanitetsku ekipu sa sanitetskim motornim vozilima sa potrebnim lekovima i sanitetskim materijalom. Ekipa se javlja u selo Sjeversko 20. jula 1995. godine u 10,00 časova. 3. Komanda 27. protivoklopne brigade formira ekipu sa potrebnim brojem transportnih sredstava za prikupljanje i izvlačenje ratnog plena. Sredstva i životinje – stoku iz ratnog plena propisno uskladištiti, knjižiti u materijalnu evidenciju, dostaviti izvještaj Glavnom štabu VRS-a i tretirati kao materijalna sredstva obezbedena redovnom linijom materijalnog obezbedenja. 4. Ispred Glavnog štaba VRS-a prikupljanjem i izvlačenjem ratnog plena rukovodio pukovnik Jovanović Milisav koji će za slučaj potrebe preko načelnika operativno-nastavne uprave Glavnog štaba VRS-a obezbediti jedinicu policije. 5. Komanda Drinskog korpusa narediće komandama jedinica u rejonu Žepa da ekipi za izvlačenje ratnog plena pruži svu potrebnu pomoć.” Mijanović je u svom svjedočenju rekao da ne zna ni za kakav plan za transport stanovnika, bosanskih Muslimana, iz Žepe 19. jula. Ratko Mijanović, T. 28938–28942 (27. novembar 2008. godine), T. 28984–28988 (28. novembar 2008. godine). V. takođe dokazni predmet P01271d, Presretnuti razgovor, 19. juli 1995. godine u 21:16 sati (učesnici su razgovarali o organizovanju vozila koje

694. U 14:00 sati 20. jula na sarajevskom aerodromu je, na Mladićev zahtjev, održan sastanak između potpukovnika Indića, koji je predstavljao VRS, i Amora Mašovića, predsjednika Državne komisije za razmjenu ratnih zarobljenika, bosanskih Muslimana, koji je predstavljao Vladu BiH.²⁵²³ Obje strane su pristale na razmjenu zarobljenika po principu svi za sve,²⁵²⁴ odnosno 1.500–2.000 vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Žepe u zamjenu za ratne zarobljenike iz VRS-a koje je držala BiH.²⁵²⁵ Međutim, taj sporazum nije potpisan zbog spora oko spiskova zatočenika, bosanskih Muslimana, odvedenih iz Srebrenice.²⁵²⁶ U međuvremenu, Glavni Štab VRS-a je odobrio kretanje jedne ekipe MKCK-a, s obzirom na potrebu da se izvrši “[h]itna medicinska evakuacija ranjenih i bolesnih iz Žepe”, kao i kretanje jedne ekipe UNPROFOR-a na relaciji Sarajevo-Rogatica-Žepa.²⁵²⁷

695. Istog dana, službenici Odjeljenja UNPROFOR-a za civilne poslove, Joseph i Bezručenko,²⁵²⁸ sastali su se s Mladićem i Tolimirom u krugu kontrolnog punkta 2 Ukrajinske čete u Bokšanići.²⁵²⁹ Mladić je ponovio svoje uslove za “evakuaciju” žepске enklave²⁵³⁰ i izjavio da će snage VRS-a nastaviti napad na enklavu u 19:00 sati toga dana ako bosanski Muslimani ne pristanu

je trebalo poslati u sektor Sjeversko); Dokazni predmet P03015, Dokument Komande Drinskog korpusa u kom se traži angažovanje bataljona Vojne policije Glavnog štaba VRS-a, s otkucanim Krstićevim potpisom, 20. juli 1995. godine.

²⁵²² Rupert Smith, T. 17538 (6. novembar 2007. godine).

²⁵²³ Dokazni predmet P02499, Memorandum UNPROFOR-a za Sektor Sarajevo, 20. juli 1995. godine, str. 2; dokazni predmet P02871, Memorandum za Sektor Sarajevo u vezi s pregovorima o Žepi, 20. juli 1995. godine, str. 1; dokazni predmet 6D00102, Transkript razgovora između Amora Mašovića i “Žepe”, 20. juli 1995. godine, p. 1; Hamdija Torlak, T. 9803 (2. april 2007. godine).

²⁵²⁴ *Ibid.*

²⁵²⁵ V. dokazni predmet 6D00108, Izvještaj UNPROFOR-a o Žepi, pripremio J.R.J Baxter, 26. juli 1995. godine, str. 3.

²⁵²⁶ Dokazni predmet P02499, Memorandum UNPROFOR-a za Sektor Sarajevo, 20. juli 1995. godine, str. 2; dokazni predmet P02871, Memorandum UNPROFOR-a za Sektor Sarajevo u vezi s pregovorima o Žepi, 20. juli 1995. godine, str. 1; Dokazni predmet 6D00102, Transkript razgovora između Amora Mašovića i “Žepe”, 20. juli 1995. godine, str. 1. Taj sporazum obuhvatao je puštanje na slobodu svih vojnika ABiH koji su bili zatočeni u zatvorima i logorima bosanskih Srba, uključujući neke nove zarobljenike iz Srebrenice, i civile, bosanske Muslimane koji su tamo bili zarobljeni, i evakuaciju stanovnika, bosanskih Muslimana, koji su željeli napustiti Žepu. Dokazni predmet 6D00102, Transkript razgovora između Amora Mašovića i “Žepe”, 20. juli 1995. godine, str. 2. UNPROFOR je izvijestio da “[S]rbi polaze od pretpostavke da će [evakuacijom] biti obuhvaćeni svi, uključujući vojnike. Bosanci polaze od pretpostavke, koju je izložio predsjednik Izetbegović, da ona treba obuhvatiti samo ‘ranjive’ pripadnike stanovništva. Ovi pregovori nastavljeni su bez ikakvog stvarnog napretka tokom vikenda.” Dokazni predmet 6D00135, Izvještaj o stanju, UNPROFOR, 23. juli 1995. godine, str. 2. UNPROFOR je izvijestio da su otprilike u isto vrijeme, predstavnici UNPROFOR-a i međunarodnih organizacija uspostavili kontakt s predstavnicima bosanskih Muslimana iz Žepe, koji su pristali na evakuaciju, dok je komandant ABiH u Žepi, najvjerovatnije Avdo Palić, tvrdio da nikakva evakuacija neće biti provedena ukoliko on u tom smislu ne dobije direktna naređenja od rukovodstva BiH u Sarajevu. Dokazni predmet P02871, Memorandum UNPROFOR-a za Sektor Sarajevo u vezi s pregovorima o Žepi, 20. juli 1995. godine, str. 1.

²⁵²⁷ Dokazni predmet 5D01114, Obavještenje Drinskog korpusa u vezi s odobrenim kretanjem MKCK-a radi sanitetske evakuacije upućeno Romanijskoj brigadi i Rogatičkoj brigadi, s Krstićevim potpisom, 20. juli 1995. godine; dokazni predmet 5D01115, Obavještenje Drinskog korpusa u vezi s konvojem UNPROFOR-a upućeno Romanijskoj i Rogatičkoj brigadi, s Krstićevim potpisom, 20. juli 1995. godine.

²⁵²⁸ Joseph je u svom svjedočenju rekao da je Mladić zatražio prisustvo predstavnika Sektora za civilne poslove UNPROFOR-a i da su predstavnici UNHCR-a i MKCK-a takođe bili prisutni. Edward Joseph, T. 14154 (22. avgust 2007. godine), T. 14160 (23. avgust 2007. godine). V. takođe dokazni predmet 6D00135, Izvještaj o stanju, UNPROFOR, 23. juli 1995. godine, str. 2.

²⁵²⁹ Edward Joseph, T. 14154–14155 (22. avgust 2007. godine), T. 14160 (23. avgust 2007. godine); dokazni predmet P02871, Memorandum UNPROFOR-a u vezi s pregovorima o Žepi, 20. juli 1995. godine, str. 1; dokazni predmet 6D00135, Izvještaj o stanju, UNPROFOR, 23. juli 1995. godine, str. 2. Joseph je u svom svjedočenju rekao da je taj sastanak snimljen na filmsku traku, što je odavalo utisak da se održava u propagandne svrhe. Edward Joseph, T. 14161 (23. avgust 2007. godine).

²⁵³⁰ Dokazni predmet P02871, Memorandum UNPROFOR-a u vezi s pregovorima o Žepi, 20. juli 1995. godine, str. 1–2.

na njegove uslove.²⁵³¹ U pozadini je preko razglasa emitovana poruka da stanovništvo, bosanski Muslimani, nemaju nikakvih izgleda i da to područje “kontrolise general Mladić”.²⁵³² Torlak je u svom svjedočenju rekao da je VRS smatrao da je “to razvlačenje, da ga nazovem, odnosno nestvaranje uslova za početak evakuacije, kako je tražio general Mladić”, predstavljalo odbijanje njegovih zahtjeva.²⁵³³

5. Nastavak borbi (20.–24. juli 1995. godine)

696. VRS je kasnije intenzivirala napad na Žepu, uzimajući za cilj linije odbrane, zgrade i kuće, kao i Ukrajinsku četu.²⁵³⁴ ABiH je takođe otvarala vatru na položaje Ukrajinske čete.²⁵³⁵ Negdje u

²⁵³¹ Edward Joseph, T. 14165–14166 (23. avgust 2007. godine); dokazni predmet P02871, Memorandum UNPROFOR-a u vezi s pregovorima o Žepi, 20. juli 1995. godine, str. 2. U telefonskom razgovoru između Amora Mašovića, predsjednika Državne komisije za razmjenu ratnih zarobljenika, bosanskih Muslimana i jedne nepoznate osobe u Žepi koji je zabilježen oko 22:00 sata 20. jula, Mašović je rekao da je, nakon što je u 19:00 sati saznao za ultimatum, ponudio potpukovniku Indiću da obavijesti Mladića da su bosanski Muslimani spremni da provedu prvu etapu sporazuma od 21. jula i da on do tada nije dobio odgovor bosanskih Srba. Dokazni predmet 6D00102, Transkript razgovora između Amora Mašovića i ‘Žepe’, 20. juli 1995. godine, str. 1.

²⁵³² Edward Joseph, T. 14162 (23. avgust 2007. godine). V. takođe Esmā Palić, T. 6912, 6951–6952 (6. februar 2007. godine) (gdje je izjavila da je nekoliko dana poslije pada Srebrenice iz svoje kuće čula razglas iz pravca sjeverozapada - područja zvanog Borovačke stijene, gdje su se nalazili položaji srpske vojske: “[N]arode Žepe. Govori vam Ratko Mladić. U Žepi ne možete ostati. Uzmite bijele zastavice i krenite prema Brezovoj Ravni gdje vas čekaju autobusi koji će vas odvesti na teritoriju pod kontrolom Alije Izetbegovića. Nemojte slušati ludog Avdu. Vi ste njegovi taoci. On će vas odvesti u smrt.”). Joseph je u svom svjedočenju takođe rekao da je tokom sastanka čuo zvuke paljbe iz topova i drugog oružja s obližnjih položaja VRS-a i usmjerene prema Žepi i da je na početku otvaranja vatre iz oružja Mladić iznenada postao veoma ozbiljan i promijenio držanje s prijateljskog u odbojno. *Ibid.*, T. 14162–14166 (23. avgust 2007. godine). V. takođe dokazni predmet P02871, Memorandum UNPROFOR-a u vezi s pregovorima o Žepi, 20. juli 1995. godine, str. 2.

²⁵³³ Hamdija Torlak, T. 9731 (30. mart 2007. godine).

²⁵³⁴ Hamdija Torlak, T. 9731–9732 (30. mart 2007. godine) (gdje je izjavio da je napadnut štab Ukrajinske čete); dokazni predmet P02871, Memorandum UNPROFOR-a u vezi s pregovorima o Žepi, 20. juli 1995. godine, str. 2 (gdje se napominje da je VRS nastavio sa žestokim bombardovanjem Žepe i da je konvoj UN-a koji je bio upućen da pomogne u transportovanju ranjenika poslat natrag u Sarajevo). V. takođe dokazni predmet 6D00133, Izvještaj UNPROFOR-a, 20. juli 1995. godine (gdje se napominje da su borbe između VRS-a i ABiH počele tog dana); dokazni predmet P02874, Memorandum UNPROFOR-a za Sektor Sarajevo u vezi sa Nactrom sporazuma o demilitarizaciji, 19. juli 1995. godine (gdje se napominje da je VRS nastavio da bombarduje Žepu i njeno civilno stanovništvo iz teškog naoružanja i da je VRS takođe uzimao na metu vojnike Ukrajinske čete). Trivić je u svom svjedočenju rekao da je njegovoj jedinici naredeno da obustavi neprijateljstva 19. jula, ali mu je ubrzo nakon toga rečeno da borbe trebaju biti nastavljene sljedećeg dana. Mirko Trivić, T. 11868 (21. maj 2007. godine). Marinko Jevđević je u svom svjedočenju rekao da poslije prekida vatre 19. jula njegove snage nisu otvarale vatru i da na njih nije otvarana vatra, ali da su se borbe vodile na području oko Žepske planine i kote Zlovrh gdje je ABiH pokušavala da se probije kroz linije fronta. Marinko Jevđević, T. 23867–23868 (23. juli 2008. godine). Dana 19. jula, Krstić je izvjestio sljedeće: “Odlučio sam u skladu sa naređenjem komandanta Glavnog štaba Vojske [RS] ispoštovati prekid vatre i dogovoreni način evakuacije Muslimana iz Žepe. U slučaju nepoštovanja dogovorene procedure od strane Muslimana, pristupiti borbenim dejstvima, ući u Žepu i razbiti muslimanske oružane formacije”. Dokazni predmet 5D01112, Vanredni borbeni izvještaj Drinskog korpusa, s Krstićevim potpisom, 19. juli 1995. godine. V. takođe dokazni predmet 5D01350, Izjava predsjednika Savjeta bezbjednosti UN-a, 20. juli 1995. godine (gdje se “najenergičnije [osuduje] ofanziva snaga bosanskih Srba na zaštićenu zonu.”).

²⁵³⁵ Dokazni predmet 6D00091, Izvještaj o stanju, UNPROFOR, 20. juli 1995. godine u 20:45 sati glasi: “Tri minobacačka projektila ciljana direktno na kasarnu Ukrajinske čete. Zabilježene brojne eksplozije u krugu baze Ukrajinske čete. Baza Ukrajinske čete takođe je pogođena vatrom iz ručnog naoružanja i mitraljeza. Poriijeklo vatre je Armija BiH”; dokazni predmet 6D00092, Izvještaj o stanju, UNPROFOR, 20. juli 1995. godine u 20:55 sati glasi: “ABiH otvara vatru iz teških mitraljeza na bazu Ukrajinske čete. Bosanski vojnici su bacili nekoliko granata u ograđeni prostor Ukrajinske čete. Pripadnici Ukrajinske čete zauzeli su odbrambene položaje, ali još nisu odgovorili. Situacija je krajnje kritična”. V. takođe dokazni predmet P02871, Memorandum za Sektor Sarajevo u vezi s pregovorima o Žepi, 20. juli 1995. godine, str. 2; dokazni predmet 6D00165 (povjerljivo), str. 139. Torlak je bio skeptičan u pogledu informacija sadržanih u dokaznom predmetu 6D00091 i izjavio da u to vrijeme ABiH u Žepi nije imala minobacačke projekte, nego uglavnom pješadijsko oružje i par protivoklopnih oruđa, kao i da je on vidio kako su bazu UNPROFOR-a pogodili bosanski Srbi kada je on bio tamo. Hamdija Torlak, T. 9805–9806, 9821 (2. april 2007. godine). Prema UNPROFOR-u, predsjednik Vlade BiH Haris Silajdžić obavijestio je UNPROFOR da je razgovarao s Avdom Palićem i naredio mu da obustavi vatru po bazi Ukrajinske čete u Žepi. Silajdžić je takođe rekao da je najvećim dijelom vatra otvarana iz jednog tenka VRS-a koji je bombardovao grad Žepu. Dokazni predmet 5D00413, Memorandum za

tom periodu, **Miletić** je poslao hitan izvještaj podređenim korpusima Glavnog štaba i Karadžiću, navodeći da dio snaga Drinskog korpusa izvodi borbena dejstva oko žepske enklave.²⁵³⁶

697. U 11:00 sati 21. jula 1995. godine, održan je sastanak između komisija objiju strana za razmjenu zarobljenika, tokom kojeg su bosanski Srbi ponovili Mladićev zahtjev da ne može biti napretka dok “komandant bosanske vojske” ne prihvati sporazum o kapitulaciji koji je postignut dva dana prije toga.²⁵³⁷ U jednom izvještaju UNPROFOR-a situacija u Žepi se opisuje kako slijedi:

Čini se da je trenutno došlo do zastoja po pitanju Žepe. Srbi žele potpunu kapitulaciju bosanskih snaga u Žepi, a spremni su na minimalne ustupke. Oni neće da pregovaraju ni oko kakve pogodbe sa bosanskim zapovjednikom u [žepskom] džepu i ne žele da UNPROFOR niti bilo ko drugi djeluje kao posrednik. Bosansko rukovodstvo u Sarajevu nije sklono da ovjeri srpsko osvajanje sporazumom i želi da se njihovi ljudi i dalje bore. U žrvnju između jednih i drugih su ljudi Žepe koji, čini se, očajnički žele neki dogovor -- premda još uvijek nisu do te mjere očajni da bi prkosili Sarajevu. Malo je vjerovatno da će doći do evakuacije Žepe tokom narednih dan ili dva. Najvjerovatnije će Srbi sada intenzivirati svoj vojni pritisak kako bi prisilili lokalnog vojnog zapovjednika da prihvati srpske uslove. To bi moglo potrajati nekoliko dana, imajući u vidu da oklijevaju uvesti pješadiju, dok Bosanci ne budu razbijeni bombardovanjem.²⁵³⁸

698. Stepennapetosti među bosanskim Muslimanima u Žepi je u to vrijeme bio izuzetno visok; Palić je zaprijetio da će, ukoliko predstavnici UN-a ne dođu do 08:00 sati 21. jula 1995. godine,²⁵³⁹ ABiH pobiti vojnike Ukrajinske čete.²⁵⁴⁰ Frustracija je takođe bila vidljiva na strani VRS-a. U jednom izvještaju VRS-a upućenom lično **Miletiću**, Tolimir je predložio da se bosanski Muslimani unište hemijskim oružjem ili aerosolnim minama i bombama, što bi ih prisililo da se brzo

Sektor Sarajevo u vezi sa pregovorima o Žepi, 21. juli 1995. godine, str. 1. Imajući u vidu predočene dokaze, Pretresno vijeće konstatuje da je ABiH otvarala vatru na položaje Ukrajinske čete.

²⁵³⁶ Dokazni predmet P03020, Izvještaj Glavnog štaba VRS-a, s potpisom Radivoja Miletića, 21. juli 1995. godine, str. 4. Dana 20. jula 1995. godine u 10:30 sati, Krstić je uputio zahtjev **Miletiću** lično u Glavni štab. Krstić je zatražio raspoređivanje bataljona Vojne policije Zaštitnog puka kako bi se spriječilo pljačkanje ratnog plijena u Žepi nakon što ona bude oslobođena od strane VRS-a. Dokazni predmet P03015, Dokument Komande Drinskog korpusa u kom se traži angažovanje bataljona Vojne policije Glavnog štaba VRS-a, s otkucanim Krstićevim potpisom, 20. juli 1995. godine.

²⁵³⁷ Dokazni predmet 5D00413, Memorandum za Sektor Sarajevo u vezi s pregovorima o Žepi, 21. juli 1995. godine, str. 2. Istog dana poslije podne propao je sastanak na sarajevskom aerodromu u vezi s razmjenom zarobljenika i evakuacijom Žepe. Dokazni predmet P03251, Zbirka memoranduma Davida Harlanda, 20. juli 1995.–3. avgust 1995. godine, separator 4, str. 2. U tom izvještaju se navodi: “Kad je sastanak završio, Srbi su potvrdili da ne može biti evakuacije iz Žepe, čak niti za ranjenike, sve dok se ne potpiše sporazum o razmjeni zarobljenika po načelu ‘svi za sve’, i dokle god predstavnici bosanske vojske u žepskom džepu ne prihvate sporazum o kapitulaciji što su ga prije dva dana potpisali general Mladić i civilno vodstvo Žepe. Nikakav novi sastanak nije zakazan.”

²⁵³⁸ Dokazni predmet P03251, Zbirka memoranduma Davida Harlanda, 20. juli 1995.–3. avgust 1995. godine, separator 4, str. 3.

²⁵³⁹ Dokazni predmet 6D00087, Izvještaj o stanju, Ukrajinski bataljon, 20. juli 1995. godine.

²⁵⁴⁰ *Ibid.* V. takođe dokazni predmet P6D00165 (povjerljivo), str. 140. U jednom izvještaju UNPROFOR-a od 23. jula 1995. godine takođe se navodi da je 21. jula u Žepi ABiH zaprijetila da će pobiti vojnike Ukrajinske čete u glavnoj bazi ako UNPROFOR ne organizuje sastanak između lokalnog komandanta bosanskih Muslimana i bosanskih Srba. U njemu se dalje napominje da je, iako je intervencija kod predsjednika Vlade Silajdžića dovela do smirenja situacije, odnos između vojnika Ukrajinske čete i mještana, bosanskih Muslimana, i dalje veoma napet i “mogao bi s vremenom u svakom trenutku da se pogorša.” Dokazni predmet 6D00135, Izvještaj o stanju, UNPROFOR, 23. juli 1995. godine, str. 2. Torlak je u svom svjedočenju rekao da ne zna za napad ABiH na Ukrajinsku četu ni prijetnje Avde Palića. Hamdija Torlak, T. 9806 (2. april 2007. godine). Međutim, u jednom drugom izvještaju UNPROFOR-a napominje se da je, odgovarajući na zahtjev UNPROFOR-a, predsjednik Vlade BiH Silajdžić izjavio: “[V]odi se kampanja dezinformisanja, nema nikakvih prijetnji Ukrajincima u Žepi”. Dokazni predmet P03251, Zbirka memoranduma Davida Harlanda, 20. juli 1995.–3. avgust 1995. godine, separator 4, str. 2.

predaju.²⁵⁴¹ Tolimir je dalje istakao sljedeće: “[M]išljenja smo da bi se uništavanjem zbjegova muslimanskog stanovništva iz pravca Stublića, Radave i Brloške planine, Muslimani prinudili na bržu predaju.”²⁵⁴²

699. Dana 22. jula 1995. godine, UNPROFOR je predložio zaraćenim stranama da pristanu na potpunu demilitarizaciju enklave Žepa.²⁵⁴³ Na sastanku održanom na sarajevskom aerodromu istog dana bosanski Muslimani su htjeli da razgovaraju o modalitetima evakuacije ranjenika i drugih iz Žepe, dok se za bosanske Srbe “činilo da [,„]tu operaciju smatraju zavisnom od bosanskog prihvatanja sporazuma o kapitulaciji [postignutog] od strane bosanskih civilnih vlasti u Žepi 19. jula.”²⁵⁴⁴

700. Dana 23. jula 1995. godine, na sarajevskom aerodromu je održan još jedan sastanak između delegacije bosanskih Muslimana, koju je predvodio Mašović, i delegacije bosanskih Srba, koju je predvodio Dragan Bulajić.²⁵⁴⁵ Delegacija bosanskih Srba je obaviještena o stavu političkog rukovodstva BiH u Sarajevu: neće biti ni predaje ni totalne evakuacije žepske enklave; trebalo bi organizovati ograničenu evakuaciju onih koji se žele izvući; i trebalo bi izvršiti razmjenu zarobljenika po principu "svi za sve" kako bi se bosanski Srbi naveli da prihvate predloženu evakuaciju.²⁵⁴⁶ Bosanski Srbi su odgovorili da bi se totalna evakuacija mogla izbjeći, ako bi se, umjesto nje, provela demilitarizacija i prihvatila “srpska vlast”.²⁵⁴⁷

²⁵⁴¹ Dokazni predmet P02794, Izvještaj Rogatičke brigade, s otkucanim potpisom Zdravka Tolimira, 21. juli 1995. godine.

²⁵⁴² Dokazni predmet P02794, Izvještaj Rogatičke brigade, s otkucanim potpisom Zdravka Tolimira, 21. juli 1995. godine. Savčić je u svom svjedočenju rekao da se u to vrijeme Žepska brigada ABiH nalazila između stanovništva, bosanskih Muslimana, i snaga VRS-a tako da VRS nije bio u stanju da dođe do civila, bosanskih Muslimana, koji su bježali. Milomir Savčić, T. 15371–15373 (13. septembar 2007. godine).

²⁵⁴³ Dokazni predmet 6D00135, Izvještaj o stanju, UNPROFOR, 23. juli 1995. godine, str. 3 (gdje se navodi sljedeće: “[O]vaj aranžman poštedito bi [bosanske Muslimane] humanitarne katastrofe kakva se dogodila u Srebrenici. Isto tako bi im ostavio komad teritorije u istočnoj Bosni, možda kao bazu za buduće teritorijalne pretenzije.”). V. takođe dokazni predmet P03251, Zbirka memoranduma Davida Harlanda, 20. juli 1995.–3. avgust 1995. godine, separator 5, str. 2. Prema jednom izvještaju UNPROFOR-a, ovaj prijedlog za demobilizaciju prvi put je iznesen 19. jula. V. dokazni predmet P02874, Memorandum za sektor Sarajevo u vezi s Nacrtom sporazuma o demilitarizaciji, 19. juli 1995. godine. UNPROFOR je 21. jula 1995. godine izvijestio da je održan sastanak između službenika Odjeljenja za civilne poslove UNPROFOR-a i Tolimira, koji je izrazio određeni interes za prijedlog o radikalnoj demilitarizaciji. Dokazni predmet 5D00413, Memorandum za Sektor Sarajevo u vezi s pregovorima o Žepi, 21. juli 1995. godine, str. 2. Ovaj prijedlog je na kraju povučen. Edward Joseph, T. 14271 (24. avgust 2007. godine) (gdje je izjavio da je postojala vojna situacija zbog koje je brzo eliminisana mogućnost sporazuma o demilitarizaciji).

²⁵⁴⁴ Dokazni predmet P03251, Zbirka memoranduma Davida Harlanda, 20. juli 1995.–3. avgust 1995. godine, tab. 5, str. 3.

²⁵⁴⁵ Dokazni predmet 5D00416, Memorandum za Sektor Sarajevo u vezi s pregovorima o Žepi, 23. juli 1995. godine, str. 2. Dragan Bulajić je bio predstavnik Komisije za razmjenu RS-a, koja je bila civilni organ. Dokazni predmet 6D00102, Transkript razgovora između Amora Mašovića i “Žepe”, 20. juli 1995. godine, str. 1; Edward Joseph, T. 14270 (24. avgust 2007. godine). Joseph je u svom svjedočenju rekao da se, dok su se u Sarajevu vodili pregovori, veoma malo znalo o sudbini muškaraca iz Srebrenice. Edward Joseph, T. 14172–14173 (23. avgust 2007. godine).

²⁵⁴⁶ Dokazni predmet 5D00416, Memorandum UNPROFOR-a za Sektor Sarajevo u vezi s pregovorima o Žepi, 23. juli 1995. godine, str. 2. U 19:30 sati istog dana, Smith se sastao s ministrom BiH Muratovićem, koji je rekao da oni “nikada neće dopustiti da civilno stanovništvo Žepe bude transportovano iz enklave autobusima i kamionima kako se [to] desilo u Srebrenici, zbog toga što bi uslijedila razdvajanja i nova zvjerstva.” Rupert Smith, T. 17540–17541 (6. novembar 2007. godine); Dokazni predmet P02945, Izvještaj UNPROFOR-a o sastancima između Smitha i Šaćirbeja i Muratovića, 23. juli 1995. godine, str. 2. Muratović je dalje izjavio da je “bosanska vlada spremna za razmjenu ratnih zarobljenika po principu 'svi za sve' i u paketu sa demilitarizacijom Žepe, pri čemu bi predlog Civilnih poslova poslužio kao osnovni dokument. Deklarisani interes bosanske

701. Istog dana, borbe između VRS-a i ABiH intenzivirale su se na području kontrolnog punkta 1 Ukrajinske čete na Brezovoj Ravni.²⁵⁴⁸ VRS je uspostavio nove linije koje su se nalazile blizu centra Žepe; ABiH više nije mogla braniti centar Žepe.²⁵⁴⁹ ABiH je prestala s organizovanom odbranom.²⁵⁵⁰ Posredstvom UNPROFOR-a, Mladić je zatražio da bosanski Muslimani iz Žepe obnove pregovore.²⁵⁵¹

6. Treći krug pregovora (24. juli 1995. godine)

702. Dana 24. jula na kontrolnom punktu 2 Ukrajinske čete u Bokšanici održan je treći sastanak između bosanskih VRS Muslimana iz Žepe i VRS-a.²⁵⁵² Bosanske Muslimane predstavljao je samo Torlak, dok su VRS predstavljali Mladić i Tolimir.²⁵⁵³ Mladić je bio ljut i insistirao je da Torlak potpiše sporazum, tvrdeći da nema alternativnog rješenja.²⁵⁵⁴ Torlak je u svom svjedočenju rekao da je cilj bosanskih Muslimana u to vrijeme bio da se započne s evakuacijom civilnog stanovništva budući da je bilo nemoguće odbraniti Žepu.²⁵⁵⁵

703. Mladić je pokazao Torlaku jedan dokument u kom su bili navedeni uslovi prevoza stanovnika, bosanskih Muslimana, iz Žepe,²⁵⁵⁶ i predaje muškaraca, bosanskih Muslimana (dalje u tekstu: Sporazum od 24. jula 1995. godine),²⁵⁵⁷ kojima je određeno sljedeće:

Par. 1 Među sukobljenim stranama nastupiće smjesta prekid vatre.

vlade prije svega je evakuacija ranjive populacije (ranjeni, bolesni, starije osobe, žene i djeca); naredna stepenica je obustava borbi u Žepi dok se ne postigne mirovni sporazum. Njihov je uslov da VRS omogući svima koji to žele slobodan odlazak iz enklave helikopterima, te da se onima koji ostanu omogući normalan život u demilitarizovanoj zoni. [...] Muratović je izjavio da je spreman sastati se sa Koljevićem i Krajišnikom kako bi razgovarali o demilitarizaciji Žepe. Zamolio je generala Smitha da stupi u vezu sa bosanskim Srbima te da dogovori sastanak; rekao da sa njim na sastanak može da dođe i predstavnik ABiH, ukoliko to bude potrebno. General Smith je odgovorio da će dogovoriti sastanak sa Mladićem kako bi se postigao dogovor po ovoj stvari." Dokazni predmet P02945, Izvještaj UNPROFOR-a o sastancima između Smitha i Šaćirbeja i Muratovića, 23. juli 1995. godine, str. 2–3.

²⁵⁴⁷ Dokazni predmet 5D00416, Memorandum UNPROFOR-a za sektor Sarajevo u vezi s pregovorima u Žepi, 23. juli 1995. godine, str. 2.

²⁵⁴⁸ Dokazni predmet 6D00134, Izvještaj UNPROFOR-a, 23. juli 1995. godine, str. 1.

²⁵⁴⁹ Hamdija Torlak, T. 9732 (30. mart 2007. godine).

²⁵⁵⁰ Milomir Savčić, T. 15280 (12. septembar 2007. godine).

²⁵⁵¹ Hamdija Torlak, T. 9732 (30. mart 2007. godine). Istog dana, pukovnik Baxter, Smithov pomoćnik za vojna pitanja, nazvao je **Gveru** da organizuje sastanak s Mladićem radi razgovora o Žepi. **Gvero** je odgovorio da će prenijeti tu poruku Mladiću. Dokazni predmet P01320d, Presretnuti razgovor, 23. juli 1995. godine u 21:20 sati.

²⁵⁵² Hamdija Torlak, T. 9732–9733 (30. mart 2007. godine).

²⁵⁵³ *Ibid.*, T. 9732–9733 (30. mart 2007. godine). V. Esmā Palić, T. 6918 (6. februar 2007. godine).

²⁵⁵⁴ Hamdija Torlak, T. 9733 (30. mart 2007. godine). Smith je u svom svjedočenju rekao da je shvatio da se Torlak našao između dvije vatre, i da je [...] rješenje za to bilo da potpiše dokument koji mu je predočen." Rupert Smith, T. 17549–17550 (6. novembar 2007. godine).

²⁵⁵⁵ Hamdija Torlak, T. 9733 (30. mart 2007. godine).

²⁵⁵⁶ Među stanovnicima, bosanskim Muslimanima, bilo je ranjenih, bolesnih, žena, djece i muškaraca mlađih od 18 ili starijih od 55 godina starosti. Dokazni predmet 6D00108, Izvještaj UNPROFOR-a koji je pripremio J.R.J Baxter, 26. juli 1995. godine, str. 3; Hamdija Torlak, T. 9814 (2. april 2007. godine), T. 9861 (3. april 2007. godine). Pored toga, prema tom sporazumu, ranjeni muškarcima mogli su slobodno napustiti Žepu. Dokazni predmet 6D00108, Izvještaj UNPROFOR-a koji je pripremio J.R.J Baxter, 26. juli 1995. godine, str. 3; Hamdija Torlak, T. 9814 (2. april 2007. godine).

²⁵⁵⁷ Hamdija Torlak, T. 9733 (30. mart 2007. godine), T. 9861 (3. april 2007. godine). Torlak je u svom svjedočenju rekao da su među "vojno sposobnim" muškarcima bili pripadnici Žepske brigade ABiH, kao i drugi ljudi koji nisu bili pripadnici te brigade. *Ibid.*, T. 9865 (3. april 2007. godine).

Par. 2 Avdo Palić će smjesta izdati naređenje svojim jedinicama da se povuku s odbrambenih linija i da se pomaknu, zajedno sa stanovništvom, u središta naseljenih područja – sela; oni ne smiju pokušati da ilegalno prođu kroz teritoriju "Republike Srpske".

Par. 3 Civilno stanovništvo, kao i sve vojno sposobno stanovništvo, koncentrisaće se oko UNPROFOR-ovih baza u Žepi. To će biti signal VRS-u da su jedinice pod komandom Avde Palića prihvatile Sporazum i da ga neće zloupotrebjavati.

Par. 4 Svi pripadnici UNPROFOR-a u Žepi biće momentalno pušteni i deblokirani. Sve njihovo naoružanje biće im vraćeno kako bi mogli posredovati u provođenju Sporazuma.

Par. 5 Avdo Palić će smjesta nastaviti s razoružavanjem svojih jedinica. Sve oružje iz enklave biće predato predstavnicima VRS-a u UNPROFOR-ovoj bazi Žepi.

Par. 6 Avdo Palić će obilježiti minirana područja kako na karti tako i na terenu. Razminiranje gore navedenih područja biće obavljeno ili obaviće se u prisustvu zajedničke komisije i UNPROFOR-a.

Par. 7 Civili iz Žepe uživaće slobodu izbora mjesta za život i boravak u skladu s Ženevskim konvencijama od 12. avgusta 1949. godine i Dopunskim protokolima iz 1977.

Par. 8 Sve vojno sposobno stanovništvo Žepe biće registrovano i smješteno u zbirne centre pod kontrolom VRS-a i MKCK, i tamo će ostati sve dok se ne puste svi zarobljeni pripadnici VRS-a, i Srbi iz zatvora, na teritoriji pod kontrolom vojske pod kontrolom Rasima Delića.

Par. 9 MKCK će transportovati sve vojno sposobno osoblje iz zbirnih centara na teritoriju pod kontrolom vojske pod komandom Rasima Delića, a istovremeno će biti pušteni i prebačeni na teritoriju RS-a svi zatočeni pripadnici VRS-a i Srbi iz zatvora na teritorijima pod kontrolom vojske pod kontrolom Rasima Delića.

Par. 10 UNPROFOR, MKCK i ostale međunarodne humanitarne organizacije u saradnji sa VBS-a omogućiće transport civilnog stanovništva iz Žepe na teritorije pod kontrolom vojske Rasima Delića, ili treće zemlje po njihovom izboru, i u skladu sa Ženevskim konvencijama od 12. avgusta 1949. godine.

Par. 11 Sporazum stupa na snagu odmah po potpisivanju.²⁵⁵⁸

704. Torlak je rekao Mladiću da, kada se radi o predaji vojno sposobnih bosanskih Muslimana, on nije ovlašten da išta potpisuje u ime ABiH.²⁵⁵⁹ Mladić je rekao da će "evakuacija" biti organizovana i provedena u centru Žepe od strane Tolimira i Palića.²⁵⁶⁰ Nije bilo govora o slobodi izbora mjesta za život i boravak.²⁵⁶¹ U 18:30 sati, Torlak, Mladić i Kušić iz VRS-a i Dudnik iz

²⁵⁵⁸ Dokazni predmeti 5D01440, 6D00030, Sporazum o razoružavanju vojno sposobnog stanovništva u enklavi Žepa, 24. juli 1995. godine; dokazni predmet P02800, Izvještaj Rogatičke brigade, 24. juli 1995. godine. V. takođe dokazni predmet 6D00108, Izvještaj UNPROFOR-a koji je pripremio J.R.J Baxter, 26. juli 1995. godine, str. 2; dokazni predmeti P02872, 5D00417, Memorandum UNPROFOR-a za Sektor Sarajevo u vezi s pregovorima o Žepi, 25. juli 1995. godine, str. 1–2.

²⁵⁵⁹ Hamdija Torlak, T. 9733 (30. mart 2007. godine), T, 9811, 9823 (2. april 2007. godine).

²⁵⁶⁰ *Ibid.*, T. 9736 (30. mart 2007. godine). Torlak je trebalo da ode na kontrolni punkt 2 Ukrajinske čete i ostane tamo sve vrijeme kako bi jamčio za Tolimirovu bezbjednost budući da vojnici VRS-a nisu ušli u centar Žepe. *Ibid.*, T. 9736–9737, 9764–9765 (30. mart 2007. godine).

²⁵⁶¹ Hamdija Torlak, T. 9736 (30. mart 2007. godine) (gdje je izjavio da "o tome nije uopšte bilo rasprave u daljem razvoju događaja, niti je ko spominjao dalje tu mogućnost, ali moram da kažem da je to bila jedna posebna atmosfera među narodom, među stanovništvom Žepe i strah. Tako da, ovaj paragraf je tu tekstualno, ali u praksi u tom vremenu, na tom mjestu, nije značio ništa.").

Ukrajinske čete potpisali su Sporazum od 24. jula 1995. godine.²⁵⁶² Njegovo provođenje ovisilo je o tome da li će vojnici ABiH položiti oružje i prihvatiti zarobljenički status, kao i o tome da li će političko rukovodstvo BiH u Sarajevu prihvatiti uslove za razmjenu zarobljenika.²⁵⁶³

705. Poslije Sporazuma od 24. jula 1995. godine, Tolimir je uputio Glavnom štabu izvještaj koji je bio upućen na ličnost "Miletića ili Gvere" lično i u kom se napominje da su oni primili tekst tog sporazuma.²⁵⁶⁴ Tolimir je takođe izvijestio da postoji rizik da bi, ukoliko UNPROFOR u Žepu pošalje generala umjesto pukovnika, može doći do ponavljanja scenarija iz proljeća 1993. godine: VRS je pristao da dozvoli prisustvo UN-a u Srebrenici radi organizovanog premještanja civila, bosanskih Muslimana, što je dovelo do stvaranja stalne zaštićene zone.²⁵⁶⁵

706. Torlak je prosljedio Sporazum od 24. jula 1995. godine Ratnom predsjedništvu Žepe i političkom rukovodstvu BiH u Sarajevu.²⁵⁶⁶ Stanovnici, bosanski Muslimani, takođe su bili obaviješteni da "onaj ko želi da može doći, taj naredni dan 25. juli, u centar Žepe kako bi bio evidentiran prije ulaska u autobuse i transportovan na teritoriju van Žepe, tamo u Kladanj, Olovo, gdje je već bio dogovor."²⁵⁶⁷ Zbog granatiranja, neki od bosanskih Muslimana iz Žepe već su bili otišli u brda ili na područja udaljena nekoliko kilometara od centra, dok su ostali stanovnici ostali u svojim domovima.²⁵⁶⁸ Tada su već kružile glasine o "strašnim događanjima" u Srebrenici, koje su

²⁵⁶² Hamdija Torlak, T. 9733 (30. mart 2007. godine), T. 9823 (2. april 2007. godine); dokazni predmet 6D00030, Sporazum o razoružavanju u enklavi Žepa, 24. juli 1995. godine, str. 2. V. takođe dokazni predmet. P02800, Izvještaj Rogatičke brigade, 24. juli 1995. godine.

²⁵⁶³ Hamdija Torlak, T. 9814–9815 (2. april 2007. godine); dokazni predmet 6D00108, Izvještaj UNPROFOR-a koji je pripremio J.R.J Baxter, 26. juli 1995. godine, str. 1. Torlak je potvrdio da je rekao Smithu da ne raspolaže nikakvim pojedinostima u vezi s predajom oružja i da to treba provjeriti s Avdom Palićem i da bi se, da su bosanski Muslimani u žepskoj enklavi sigurniji u to da će Vlada BiH pristati na razmjenu zarobljenika, atmosfera straha promijenila. Torlak je u svom svjedočenju rekao da je negdje 26. jula 1995. godine postalo jasno da Vlada BiH neće ispoštovati svoj dio dogovora u vezi s muškarcima, bosanskim Muslimanima. Hamdija Torlak, T. 9814–9815 (2. april 2007. godine).

²⁵⁶⁴ Dokazni predmet P00191, Dokument u vezi sa Sporazumom o razoružavanju Žepe, upućen Gveri ili Miletiću, s otkucanim Tolimirovim potpisom, 25. juli 1995. godine, str. 1–2. V. takođe dokazni predmet P6D00183, "Izjava Ruperta Smitha, 13. juli 2006. godine", str. 26.

²⁵⁶⁵ Dokazni predmet P00191, Dokument u vezi sa Sporazumom o razoružavanju Žepe, upućen Gveri ili Miletiću, s otkucanim Tolimirovim potpisom, 25. juli 1995. godine", str. 1–2. V. takođe dokazni predmet P6D00183, Izjava Ruperta Smitha, 13. juli 2006. godine, str. 26.

²⁵⁶⁶ Hamdija Torlak, T. 9737 (30. mart 2007. godine). I Kulovac je bio obaviješten o Sporazumu od 24. jula 1995. godine i on je sljedećeg dana organizovao transport ranjenika koji je 13. ili 14. jula 1995. godine krenuo iz centra Žepe. *Ibid.*, T. 9738 (30. mart 2007. godine).

²⁵⁶⁷ Hamdija Torlak, T. 9737 (30. mart 2007. godine).

²⁵⁶⁸ *Ibid.*, T. 9733, 9744–9745 (30. mart 2007. godine); Esmā Palić, T. 6916–6918, 6953–6955 (6. februar 2007. godine) (gdje je posvjedočila da je približno 2.500 civila, bosanskih Muslimana iz Žepe - uglavnom žena, djece i starijih ljudi - krenulo prema brdima). Svjedok PW-155 je u svom svjedočenju rekao da je sve vrijeme intenzivnih napada na Žepu granatiranjem on na dobrovoljnoj osnovi učestvovao u odbrani na kontrolnom punktu Stublić. On je nadgledao kanjon Drine, veoma blizu srpskih linija - 20 do 50 metara dalje - "[g]ledao da ne bi upali četnici Drinom u selo i da ne bi napravili pokolj stanovništva." Srbi su provocirali bosanske Muslimane riječima poput ovih: "Doći ćemo u vaše selo, silovat ćemo vam bule, vas ćemo pobit, gledat ćete šta radimo od vas, i tako, balije, i tako." Svjedok PW-155, T. 6831–6853 (5. februar 2007. godine). Potpukovnik Svetozar Kosorić iz Odjeljenja za obavještajno-bezbjednosne poslove Komande Drinskog korpusa izvijestio je 24. jula 1995. godine da je ABiH četiri dana otvarala vatru iz teških protivavionskih mitraljeza na VRS i koristila zaplijenjenju opremu i naoružanje UNPROFOR-a, kao i da je ABiH izmjestila stanovnike, bosanske Muslimane, iz borbene zone snaga BiH. Mirko Trivić, T. 11905–11906 (22. maj 2007. godine); dokazni predmet 6D00082, Dokument u vezi s obavještajnim saznanjima o neprijatelju u enklavama Žepa i Goražde iz Komande Drinskog korpusa, Odjeljenje za obavještajno-bezbjednosne poslove upućen Glavnom štabu VRS-a s potpisom Svetozara Kosorića, 24. juli 1995. godine, str. 1–2.

doprinijele opštoj atmosferi straha među stanovništvom.²⁵⁶⁹ Opšta atmosfera u Žepa bila je blizu panici.²⁵⁷⁰

707. U međuvremenu, Krstić je na sljedeći način procijenio situaciju u Žepi:

[N]ajveći deo nenaoružanog dela stanovništva pristupi[će] organizovanoj evakuaciji iz Žepe u Kladanj, kako je to regulisano i utanačeno na pregovorima[...]. Jedan deo naoružanih formacija verovatno će pristati na razoružanje i organizovanu evakuaciju. A deo vojnika (500-700) će se organizovano probijati iz enklave, verovatno prema Kladnju, a nije isključeno na drugim pravicima. Manji delovi oružanih formacija ostaće u bivšoj enklavi i pružati oružani otpor.”²⁵⁷¹

Imajući ovo u vidu, Krstić je brigadama Drinskog korpusa izdao naređenje da pretresu i “očist[e]” teren u Žepi.²⁵⁷²

708. Poslije potpisivanja Sporazuma od 24. jula 1995. godine, borbe najvećeg intenziteta su prestale.²⁵⁷³ Sljedećeg jutra, UNPROFOR je kontaktirao ministra BiH Muratovića, raspitujući se da li Vlada BiH prihvata Sporazum od 24. jula 1995. godine kao valjan.²⁵⁷⁴ Muratović je negirao da Torlak ima ovlaštenje da pregovara u ime Vlade BiH i ustvrdio da će Vlada prihvatiti “potpunu evakuaciju”, pod uslovom da je provede UNPROFOR.²⁵⁷⁵

709. U 12:30 sati 25. jula 1995. godine, Smith se sastao s Mladićem, **Gverom** i Tolimirom u restoranu "Jela" u Han-Pijesku.²⁵⁷⁶ Smith, koji je smatrao da se njegova uloga sastoji u tome “da pokuša ublažiti posljedice pada” enklave,²⁵⁷⁷ upitao je Mladića da li su potpisnici Sporazuma od 24. jula 1995. godine govorili u ime cjelokupnog stanovništva po ovlaštenju Vlade BiH.²⁵⁷⁸ Mladić je

²⁵⁶⁹ Hamdija Torlak, T. 9733–9734 (30. mart 2007. godine). V. takođe *ibid.*, T. 9812–9814, 9821–9822 (2. april 2007. godine).

²⁵⁷⁰ *Ibid.* T. 9734 (30. mart 2007. godine).

²⁵⁷¹ Dokazni predmet P02789, Naređenje Drinskog korpusa, s otkucanim potpisom Radislava Krstića, 24. juli 1995. godine, str. 1.

²⁵⁷² *Ibid.*, str. 1–2.

²⁵⁷³ Hamdija Torlak, T. 9767 (30. mart 2007. godine). V. takođe dokazni predmet P03021, Dokument Glavnog štaba VRS-a, s potpisom Radivoja Miletića, 25. juli 1995. godine, str. 3 (“[O]ko enklave Žepa dejstva su trenutno stala zbog potpisanog dogovora o predaji Muslimana.”).

²⁵⁷⁴ Dokazni predmeti P02872, 5D00417, Memorandum za sektor Sarajevo u vezi s pregovorima u Žepi, 25. juli 1995. godine, str. 2.

²⁵⁷⁵ *Ibid.* Ministar Muratović je 25. jula 1995. godine takođe napomenuo da je “sporazum vjerovatno još jedan srpski trik, poput onog od prošle sedmice, kada su rekli generalu Smithu, na posljednjem sastanku s njim, da se Žepa predala.” Poslije podne 25. jula 1995. godine na sarajevskom aerodromu održan je sastanak na visokom nivou u vezi s evakuacijom Žepe, na kom su obje strane postigle okvirni sporazum o evakuaciji Žepe i razmjeni ratnih zarobljenika “široj zemlje.” V. dokazni predmet P03251, Zbirka memoranduma Davida Harlanda, 20. juli 1995. godine –3. avgust 1995. godine, tab. 8, str. 2.

²⁵⁷⁶ Rupert Smith, T. 17713 (8. novembar 2007. godine); dokazni predmet P02747, Izvještaj UN-a o sastanku između Smitha i Mladića, 25. juli 1995. godine, str. 1; Emma Sayer, T. 21117, 21119 (6. februar 2008. godine). Smithova prevoditeljica Emma Sayer je takođe bila prisutna na tom sastanku. *Ibid.*, T. 21081, 21117 (6. februar 2008. godine). V. takođe dokazni predmet 6D00108, Dokument UN-a u vezi sa situacijom u Žepi koji je pripremio J.R.J. Baxter, str. 2. V. takođe dolje, par. 1785.

²⁵⁷⁷ Rupert Smith, T. 17556 (6. novembar 2007. godine).

²⁵⁷⁸ Dokazni predmet 6D00108, Izvještaj UNPROFOR-a u vezi sa Žepom koji je pripremio J.R.J. Baxter, 26. juli 1995. godine, str. 2.

odgovorio da nije spreman da razgovara s Vladom BiH i da je uvjeren da će potpisnici učiniti sve što je u njihovoj moći “da izbave” stanovništvo, bosanske Muslimane.²⁵⁷⁹

7. Prevoz civila, bosanskih Muslimana, iz Žepe

710. Dana 25. jula, ekipa u čijem su sastavu bili pripadnici UNPROFOR-a upućena je u Žepu kako bi nadgledala prevoz.²⁵⁸⁰ Ta grupa je došla na kontrolni punkt 2 Ukrajinske čete u Bokšanići gdje su bili prisutni Mladić i Tolimir, kao i osoblje MKCK-a.²⁵⁸¹ Nakon što su se toga dana sastali u restoranu "Jela", Mladić i Smith otputovali su odvojeno za Žepu i ponovo su se vidjeli na kontrolnom punktu 2 oko 16:00 sati.²⁵⁸² Oni su se sastali s predstavnicima MKCK-a i Odjeljenja za civilne poslove UNPROFOR-a, tima za vezu UNPROFOR-a i Ukrajinske čete radi razgovora o situaciji na terenu i nadgledanja prevoza ranjenika.²⁵⁸³ Nakon što su dobili Mladićevo dopuštenje, osoblje MKCK-a i grupa iz UNPROFOR-a krenuli su dolje, u centar Žepe.²⁵⁸⁴ U centru Žepe, Palić i Tolimir su razgovarali o nekim tehničkim pojedinostima u vezi s prevozom.²⁵⁸⁵ Prisutni su bili i neki vojnici VRS-a.²⁵⁸⁶

²⁵⁷⁹ Dokazni predmet 6D00108, Izvještaj UNPROFOR-a u vezi sa Žepom koji je pripremio J.R.J Baxter, 26. juli 1995. godine, str. 2 (gdje se dalje napominje da je Mladić “[i]zrazio [...] izvjesnu iritaciju taktikom Vlade, a naročito ministra Muratovića koji, kako je tvrdio, pokušava da pogrešno prikaže njegove stavove i dobre namjere prema ljudima iz Žepe.”).

²⁵⁸⁰ Thomas Dobb, T. 16272, 16276, 16327, 16340–16341, 16354 (15. oktobar 2007. godine); Edward Joseph, T. 14173–14174, 14181–14182 (23. avgust 2007. godine). Dobb je u svom svjedočenju rekao da vjeruje da je cilj misije bio da se obezbijedi da se stvari odvijaju drugačije nego u Srebrenici, ali nije bio siguran da li je do te pretpostavke došao i kasnije ili je tako u to vrijeme obaviješten. Thomas Dobb, T. 16275–16276 (15. oktobar 2007. godine). V. takođe dokazni predmet 6D00108, Izvještaj UNPROFOR-a u vezi sa Žepom koji je pripremio J.R.J Baxter, 26. juli 1995. godine, str. 1, koji u relevantnom dijelu glasi: “UNPROFOR preduzima sljedeće: a. UNPROFOR je poslao na teren mješovitu civilno-vojnu ekipu, poslao Ukrajinskoj četi pojačanje u vojnicima iz Sektora Sarajevo i obezbijedio prisustvo Međunarodnog komiteta Crvenog krsta i novinara u džepu radi posmatranja, te kako bi naše prisustvo osujetilo bilo kakve ekscese od strane bosanskih Srba. b. Priznanje Mladićevog ‘svršenog čina’ i popisivanje izbjeglica koje žele da napuste džep i obezbjeđivanje pratnje za njih. c. UNPROFOR će nastaviti da djeluje kao posrednik između strana u nastojanju da doprinese ostvarenju razmjene utvrđene Sporazumom od [24. jula 1995. godine]”.

²⁵⁸¹ Thomas Dobb, T. 16277 (15. oktobar 2007. godine). V. takođe dokazni predmet P03074, Redovni borbeni izvještaj Drinskog korpusa, s potpisom Radislava Krstića, 25. juli 1995. godine, str. 2 (gdje se izvještava da su vozila i vojnici UNPROFOR-a, službenici Odjeljenja za civilne poslove UNPROFOR-a, službenici MKCK-a i general Smith otišli u Bokšaniću). Dana 25. jula, Krstić je obavijestio relevantne brigade da je Glavni štab odobrio kretanje predstavnika UNPROFOR-a i konvoja na putnom pravcu Sarajevo-Podromanija-Rogatica-Žepa. Dokazni predmet 5D01117, Izvještaj Drinskog korpusa upućen Romanijskoj motorizovanoj brigadi i 1. rogičkoj brigadi, s potpisom Radislava Krstića, 25. juli 1995. godine; dokazni predmet 5D01118, Obavještenje Drinskog korpusa u vezi s odobrenim kretanjem ekipe UNPROFOR-a upućeno Romanijskoj i Rogatičkoj brigadi, s potpisom Radislava Krstića, 25. juli 1995. godine.

²⁵⁸² Rupert Smith, T. 17544–17545 (6. novembar 2007. godine); dokazni predmet P02747, Izvještaj UN-a o sastanku između Smitha i Mladića, 25. juli 1995. godine, str. 1; dokazni predmet 6D00108, Izvještaj UNPROFOR-a u vezi sa Žepom koji je pripremio J.R.J Baxter, 26. juli 1995. godine, str. 2.

²⁵⁸³ Rupert Smith, T. 17544–17546 (6. novembar 2007. godine). V. takođe *ibid.*, T. 17713 (8. novembar 2007. godine); dokazni predmet P02747, Izvještaj UN-a o sastanku između Smitha i Mladića, 25. juli 1995. godine, str. 1; dokazni predmet 6D00108, Izvještaj UNPROFOR-a u vezi sa Žepom, koji je pripremio J.R.J Baxter, 26. juli 1995. godine, str. 2.

²⁵⁸⁴ Thomas Dobb, T. 16278–16279 (15. oktobar 2007. godine). V. takođe Hamdija Torlak, T. 9738, 9765, 9767–9768 (30. mart 2007. godine).

²⁵⁸⁵ Hamdija Torlak, T. 9738, 9764 (30. mart 2007. godine). Torlak je identifikovao Avdu Palića (odjevenog u vojnu košulju) na dokaznom predmetu P02491 (povjerljivo). *Ibid.*, T. 9757 (30. mart 2007. godine).

²⁵⁸⁶ Esma Palić, T. 6919 (6. februar 2007. godine). Dobb je u svom svjedočenju rekao da je prilikom odlaska u centar Žepe sa kontrolnog punkta 2 Ukrajinske čete na putu vidio mnogo vojnika VRS-a i jedan tenk okrenut prema dolini s ispaljenom granatom koja je ležala pored njega i “okolo je letjelo dosta starog novca”; na putu je bila jedna barijera, koja je po svemu sudeći predstavljala granicu do koje je vojnicima VRS-a bilo dopušteno da uđu u selo budući da, nakon što je on prošao tu barijeru, više nije bilo vojnika VRS-a u samom selu; Dobb nije znao ko je zabranio vojnicima VRS-a da uđu u grad. Thomas Dobb, T. 16279–16280 (15. oktobar 2007. godine).

711. Oko 50 do 80 civila, bosanskih Muslimana, okupilo se ispred baze Ukrajinske čete u Žepi; među njima nije bio nijedan vojno sposoban bosanski Musliman.²⁵⁸⁷ Prvi autobusi su stigli u Žepu oko podneva 25. jula.²⁵⁸⁸ Samo nekoliko civila je odlučilo da napusti Žepu toga dana.²⁵⁸⁹ Prvi konvoj s ranjenicima i u pratnji dr Kulovca otišao je u Sarajevo,²⁵⁹⁰ a drugi konvoj je odveo civile u Kladanj.²⁵⁹¹ Žepu je toga dana napustilo dvadesetak vozila s civilima.²⁵⁹² Palić je bio s Tolimirom u jednom vozilu, prateći posljednji konvoj; u tom konvoju su bile Palićeva supruga i kćerke.²⁵⁹³

712. Sva vozila potrebna za prevoz - civilne autobuse i kamione - nabavio je VRS.²⁵⁹⁴ Imena ljudi koji su se ukrcavali u autobuse zabilježena su na jednom spisku, koji je predat osoblju MKCK-a.²⁵⁹⁵ MKCK je odbio da pomaže u registrovanju onih koji se prevoze zato što bi se u tom slučaju "smatralo da oni učestvuju u etničkom čišćenju".²⁵⁹⁶ UNHCR je takođe odbio da učestvuje u prevozu iz istog razloga.²⁵⁹⁷ Vojnici UNPROFOR-a pomagali su u prevozu, dok vojnici VRS-a toga

²⁵⁸⁷ Thomas Dibb, T. 16281–16282 (15. oktobar 2007. godine). Svjedok PW-155 je u svom svjedočenju rekao da je, kada su odbrambene linije ABiH Žepe probijene, čuo da će doći do "evakuacije" od strane UNPROFOR-a ili MKCK-a, zajedno s UNHCR-om. On je sa porodicom otišao u selo [titkov Do, sjeverno od Žepe, gdje se već bilo okupilo oko 1.000 žena, djece i starijih ljudi. Svjedok PW-155, T. 6832–6833 (5. februar 2007. godine). Svjedok PW-155 je negirao da je u izjavi koju je dao tužilaštvu rekao da se "sprovodila planska evakuacija staraca, djece određene dobi i žena." On je htio reći da će "UNHCR i Crveni krst [...] vršiti evakuaciju, ali to nije bila njihova volja. Oni su tu, nije bio plan, mislim da nije njihov bio plan evakuacija, nego to je bio plan, prisilni plan četnika, jer oni su diktirali situaciju na terenu i Crvenom krstu, i UNHCR-u, i UNPROFOR-u, i svima." *Ibid.*, T. 6858–6860 (5. februar 2007. godine). V. takođe *ibid.*, T. 6889 (5. februar 2007. godine) (gdje je izjavio da je pretpostavljao da će se prevoz vršiti uz pomoć međunarodnih organizacija, dodajući sljedeće: "[A]li nisam bio siguran s obzirom da je sve kontrolisano od strane četnika, i UNHCR, i Crveni krst, i UNPROFOR, i svi.").

²⁵⁸⁸ Hamdija Torlak, T. 9738 (30. mart 2007. godine), T. 9866 (3. april 2007. godine); Thomas Dibb, T. 16288–16289, 16291 (15. oktobar 2007. godine). Pretresno vijeće napominje da postoje dokazi o suprotnom. Meho Džebo je u svom iskazu rekao da je evakuacija stanovništva počela 24. jula i nastavila se do 27. jula 1995. godine. Meho Džebo, dokazni predmet P02486, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (23. mart 2007. godine), str. 3; Meho Džebo, T. 9679 (29. mart 2007. godine). Esmā Palić je takođe izjavila da je autobus u koji se ona ukrcala napustio Žepu 24. jula naveče. Esmā Palić, T. 6920–6923, 6964 (6. februar 2007. godine). Pošto je razmotrilo ukupno izvedene dokaze, a posebno Torlakovo direktno učestvovanje u pregovorima s VRS-om, Pretresno vijeće se, međutim, uvjerilo da je prevoz počeo 25. jula 1995. godine.

²⁵⁸⁹ Hamdija Torlak, T. 9745 (30. mart 2007. godine).

²⁵⁹⁰ Hamdija Torlak, T. 9745 (30. mart 2007. godine), T. 9812 (2. april 2007. godine); Thomas Dibb, T. 16283 (15. oktobar 2007. godine); dokazni predmet 6D00108, Izvještaj UNPROFOR-a u vezi sa Žepom koji je pripremio J.R.J Baxter, 26. juli 1995. godine, str. 4. V. takođe Esmā Palić, T. 6921, 6964 (6. februar 2007. godine); dokazni predmet 6D00029, Izvještaj UNPROFOR-a za sektor Sarajevo, 26. juli 1995. godine, str. 1. Tolimir je dao odobrenje za premještanje ranjenika u oklopnom transporteru Ukrajinske čete pod pratnjom Kulovca, ljekara i člana Ratnog predsjedništva Žepe. U odsustvu dr Kulovca, "hodža" je bio osoba za kontakt sa civilnim stanovništvom i pomagao je da se pripreme ljudi koji su odlazili. Thomas Dibb, T. 16287–16288 (15. oktobar 2007. godine). Pretresno vijeće vjeruje da je taj "hodža" bio Mehmed Hajrić. V. gore, par. 680.

²⁵⁹¹ Hamdija Torlak, T. 9745 (30. mart 2007. godine). V. takođe Esmā Palić, T. 6921, 6964 (6. februar 2007. godine); dokazni predmet 6D00029, Izvještaj za sektor Sarajevo, 26. juli 1995. godine, str. 2. Civilni, bosanski Muslimani, prevezeni su iz Žepe u autobusima i otvorenim kamionima na kontrolni punkt 2 u Bokšanici; zatim su oni koji su bili u otvorenim kamionima ukrcani u autobuse i svi su autobusima prebačeni u pravcu Kladnja. Hamdija Torlak, T. 9740–9741, 9747, 9764 (30. mart 2007. godine).

²⁵⁹² Thomas Dibb, T. 16284 (15. oktobar 2007. godine).

²⁵⁹³ Hamdija Torlak, T. 9739, 9768 (30. mart 2007. godine); Esmā Palić, T. 6921–6922 (6. februar 2007. godine). Esmā Palić je u svom svjedočenju rekla da pošto "Avdo [Palić] nije vjerovao u sigurnost evakuacije, Tolimir mu je rekao da sjedne s njim u njegovo auto, da sjedne pozadi, da zadrži svoj pištolj i ako mu išta bude sumnjivo da odmah puca u njegovu glavu, da ga ne pita što je, da će oni ići prvi na čelu kolone civila." Esmā Palić je upozorila Avdu Palića da ne vjeruje Tolimiru, ali on je rekao da je to neophodno kako bi se spasili civilni. Esmā Palić, T. 6919–6920 (6. februar 2007. godine). Istoga dana u 04:00 sata, porodica Avde Palića i drugi u konvoju odvojeni su od Avde Palića koji se vratio u Žepu, a oni su nastavili pješice dok nisu došli do Kladnja. Esmā Palić, T. 6921–6923, 6945 (6. februar 2007. godine); Hamdija Torlak, T. 9739 (30. mart 2007. godine).

²⁵⁹⁴ Hamdija Torlak, T. 9740 (30. mart 2007. godine); Thomas Dibb, T. 16286 (15. oktobar 2007. godine) (gdje je izjavio da je mislio da su vozači bili civilni).

²⁵⁹⁵ Hamdija Torlak, T. 9738–9739 (30. mart 2007. godine).

²⁵⁹⁶ Thomas Dibb, T. 16282–16283, 16303–16304 (15. oktobar 2007. godine).

²⁵⁹⁷ Joseph je u svom svjedočenju rekao da su, prije odlaska u Žepu, on i Bezručenko najprije posjetili UNHCR na Palama kako bi pokušali utvrditi zašto UNHCR ne želi učestvovati u prevozu stanovništva iz Žepe i dobili smjernice o tome kako trebaju postupati. UNHCR je objasnio da oni ne žele da budu optuženi za pomaganje u etničkom čišćenju Žepe. UNHCR je rekao

dana nisu ni učestvovali ni pomagali u tom procesu.²⁵⁹⁸ Vojnici UNPROFOR-a takođe su se ukrkali u vozila, udovoljavajući zahtjevu bosanskih Muslimana da im se zajamči bezbjednost.²⁵⁹⁹

713. Prema Torlakovim riječima, prevoz se odvijao nesmetano i u skladu sa Sporazumom od 24. jula 1995. godine.²⁶⁰⁰ Dibb je u svom svjedočenju rekao da niko nije primoravan da se ukrcava u autobuse i da je evakuacija bila dobro organizovana s obzirom na okolnosti.²⁶⁰¹ Tokom prevoza nije bilo znakova aktivnog zastrašivanja u Žepi.²⁶⁰² Nije bilo zlostavljanja bosanskih Muslimana koji su se ukrcavali u vozila, ali sve se odvijalo sa puno emocija.²⁶⁰³ Oni koji su trebali biti prevezeni iz Žepe strahovali su šta će se desiti s ljudima koji tamo ostanu.²⁶⁰⁴

714. Esmā Palić, koja je odvezena iz Žepe, u svom svjedočenju je rekla da je vjerovala da su civili, bosanski Muslimani, imali samo dvije opcije: “[N]apustiti Žepu pod vrlo, vrlo okrutnim, ponižavajućim uslovima [...] [ili] ostati i da nas biraju: ubiti, patiti.”²⁶⁰⁵ Svjedoku PW-155 je supruga rekla da je, prilikom njenog prevoza iz Žepe,²⁶⁰⁶ situacija bila “haotičn[a]”.²⁶⁰⁷ Svjedok PW-155 je izjavio da on i njegova porodica nisu napustili Žepu dobrovoljno.²⁶⁰⁸ Dibb je u svom svjedočenju rekao da je u Žepi vladao veći strah od onoga šta će se desiti kada borbe prestanu nego od samih borbi.²⁶⁰⁹ Torlak je izjavio sljedeće:

Civili su otišli iz Žepe zato što se plašili, ako ostanu, za svoj život. I to je jedini razlog njihovog odlaska. [...] Situacija je bila takva da vi ni nad kim lično niste mogli imati taj uticaj kod tog izbora i sigurno tvrdim, odgovorno, jer sam bio tamo, da nije bilo nikakve prisile, u smislu da svi napuste Žepu. Jer, prvo 25-og, od početka evakuacije, bilo je iz tog straha zbog same evakuacije da se sjeda u autobuse, ide preko teritorije pod kontrolom bosanskih Srba, da se izrazim tom terminologijom, ljudi je bilo i to strah [...].

Josephu i Bezručniku da, kako bi se utvrdilo da li se stanovništvo prisilno raseljava, UNPROFOR treba utvrditi da li civili, bosanski Muslimani, iz Žepe odlaze svojom voljom. Edward Joseph, T. 14174–14176 (23. avgust 2007. godine).

²⁵⁹⁸ Hamdija Torlak, T. 9740 (30. mart 2007. godine).

²⁵⁹⁹ *Ibid.*, T. 9860 (3. april 2007. godine), T. 9808–9809 (2. april 2007. godine). Vojnici UNPROFOR-a su tamo boravili sve vrijeme dok je trajao prevoz. *Ibid.*, T. 9765 (30. mart 2007. godine). V. takođe Esmā Palić, T. 6958–6959 (6. februar 2007. godine) (gdje je izjavila dalje da nije vidjela vozila MKCK-a ili UNHCR-a).

²⁶⁰⁰ Hamdija Torlak, T. 9746 (30. mart 2007. godine). V. takođe Thomas Dibb, T. 16313–16314 (15. oktobar 2007. godine).

²⁶⁰¹ Thomas Dibb, T. 16313–16314 (15. oktobar 2007. godine). Dibb je situaciju s prevozom u Žepi uporedio sa situacijama u Groznom 1999. godine i u Libanu 2006. godine, i izjavio da ljudi uglavnom odlaze u posljednjem sigurnom momentu, što je u slučajevima Groznog i južnog Libana bilo prije nego što je mjesto zauzeto, dok je u slučaju Žepe to bilo kada su borbe stvarno prestale, a VRS se spremao da uđe u selo. *Ibid.*, T. 16285–16286 (15. oktobar 2007. godine).

²⁶⁰² Thomas Dibb, T. 16310–16312 (15. oktobar 2007. godine). Na civile, bosanske Muslimane, nije pucano dok su čekali da budu prevezeni iz Žepe. *Ibid.*, T. 16309 (15. oktobar 2007. godine).

²⁶⁰³ Hamdija Torlak, T. 9740, 9746, 9764–9765 (30. mart 2007. godine).

²⁶⁰⁴ *Ibid.*, T. 9746 (30. mart 2007. godine). Torlak je u svom svjedočenju dalje rekao da su neki od vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, koji su bili naoružani, došli da se oproste sa svojim porodicama. *Ibid.*, T. 9766–9767 (30. mart 2007. godine).

²⁶⁰⁵ Esmā Palić, T. 6923 (6. februar 2007. godine).

²⁶⁰⁶ Svjedok PW-155, T. 6844 (5. februar 2007. godine).

²⁶⁰⁷ *Ibid.*, T. 6844 (5. februar 2007. godine).

²⁶⁰⁸ *Ibid.*, T. 6845 (5. februar 2007. godine) (gdje je izjavio da je “to [...] bilo prisilno istjeravanje. To je dovršavanje etničkog čišćenja istočne Bosne, jer Žepa enklava je bila zaštićena zona i četnici su zapalili sela oko, zauzeli teritoriju i nije bilo šanse da se oстане. Ja mislim, da niko od tih ljudi, žena, koji su prevezeni nije pričao da je neko pitao da li žele da ostanu u enklavi Žepe, znači da je bilo prisilno, s obzirom da je pobijeno dosta ljudi i to je bilo prisilno premještanje ostatka živih u druge krajeve Bosne i Hercegovine.”).

²⁶⁰⁹ Thomas Dibb, T. 16311 (15. oktobar 2007. godine).

A sama činjenica da je 25-og sve to uspješno prošlo i dobijene povratne informacije da nema nikakvih problema niti maltretiranja, onda je, znači, bio veliki pritisak svog civilnog stanovništva da što prije ode iz Žepe. [...] [L]judi su obavješteni o tome šta je dogovoreno i na svakome je bilo da odluči šta će uraditi, a samo znam kako je svako gledao tu stvar, i njihove emocije i strah od eventualnog ostanka. Mislim da ta opcija eventualnog ostanka u glavama ljudi, u njihovoj psihi, uopšte nije postojala tih dana u Žepi.²⁶¹⁰

715. Ujutro 26. jula 1995. godine,²⁶¹¹ Torlak se u u samom gradu Žepi sastao s Avdom Palićem, koji se vratio iz pratnje konvoja u Kladanj od prethodne noći.²⁶¹² Žene, djeca i starci²⁶¹³ došli su sljedećeg dana u velikom broju u grad, vjerovatno sa više samopouzdanja zbog uspješnog prevoza prethodnog dana.²⁶¹⁴ Tolimir je došao u centar grada i nadgledao ukrcavanje u autobuse. Torlak je putovao s prvim konvojem do kontrolnog punkta u Bokšanici kako bi jamčio Tolimirovu bezbjednost.²⁶¹⁵ Prevoz je najvećim dijelom proveden 26. jula.²⁶¹⁶

716. Torlak je atmosferu tokom prevoza čitavog 26. jula opisao kao “relaksiranu”.²⁶¹⁷ Prema riječima Josepha, bilo je jasno da je pitanje izbora već “odavno prošlo” i da žene odlaze pod prinudom.²⁶¹⁸ Pripadnici UNPROFOR-a pomagali su ženama, bosanskim Muslimankama, da se ukrcaju u autobuse i vodili spiskove s njihovim imenima.²⁶¹⁹ Na upite pripadnika UNPROFOR-a, oko 15 do 19 žena su rekle da odlaze po vlastitom izboru,²⁶²⁰ ali je jedna žena rekla: “Ne, ja ne odlazim dobrovoljno. Želim da ostanem, [...] ali ko će me zaštititi?”²⁶²¹ Žene su bile prestravljene zbog toga što bi bile ubijene da ostanu u Žepi.²⁶²² Vozilo VRS-a na kojem je bila “srpska” zastava

²⁶¹⁰ Hamdija Torlak, T. 9821–9822 (2. april 2007. godine). V. takođe *ibid.*, T. 9812–9813 (2. april 2007. godine) (gdje je izjavio da su “ljudi plašeći se normalno za svoj život birali onu opciju koja im je sigurnija, a to je da napuste to područje. [...] siguran sam da su ljudi intuitivno osjećali [...] da im se ništa ružno neće desiti, da bi oni ostali. [A]li, znači, ljudi reaguju po svom osjećaju”), T. 9863 (3. april 2007. godine) (gdje je izjavio da “[u] trenutku kad [...], se krenulo sa evakuacijom, ta stvar više uopšte nije bila aktuelna. O tome je iskren ili neiskren, činjenica je da nije bilo u tom trenutku nikakve mogućnosti da iko ostane da živi u Žepi. To je ono što je realno i to je bila i posledica svih prethodnih događanja, znači, otpora i tako dalje. Znači, trenutak kad se krenulo sa evakuacijom 25. juli, to nije bila realna opcija, niti je ko o njoj razmišljao”).

²⁶¹¹ Dana 26. jula, Karadžić je odobrio UNHCR-u prolazak u Žepu “radi evakuacije civilnog stanovništva”, napominjući sljedeće: “To je u najboljem interesu [RS] jer se tada evakuacija odvija pod pokroviteljstvom UNHCR-a kao jedine međunarodne institucije zadužene za to”. Dokazni predmet 5D00478, Naređenje Glavnog štaba VRS-a, s potpisom Radovana Karadžića, 26. juli 1995. godine.

²⁶¹² Hamdija Torlak, T. 9744 (30. mart 2007. godine).

²⁶¹³ Dibb je u svom svjedočenju rekao da se ne sjeća da je vidio ijednog muškarca starosti od tinejdžerskih do pedesetih godina. Thomas Dibb, T. 16281 (15. oktobar 2007. godine).

²⁶¹⁴ Thomas Dibb, T. 16284–16285, 16287 (15. oktobar 2007. godine). V. takođe Hamdija Torlak, T. 9744 (30. mart 2007. godine); Edward Joseph, T. 14183 (23. avgust 2007. godine). Torlak je u svom svjedočenju rekao da su civili odlučili da odu ne zato što ih je rukovodstvo BiH u Sarajevu prisililo da to učine, nego zato što su vidjeli da se 25. jula 1995. godine prevoz odvija nesmetano. Hamdija Torlak, T. 9822 (2. april 2007. godine).

²⁶¹⁵ Hamdija Torlak, T. 9744 (30. mart 2007. godine); dokazni predmet P04537, Snimak iz Bokšanice – video-snimak sa kontrolnog punkta UN-a u Bokšanici 26. jula 1995. godine.

²⁶¹⁶ Hamdija Torlak, T. 9745 (30. mart 2007. godine).

²⁶¹⁷ *Ibid.*, T. 9747 (30. mart 2007. godine).

²⁶¹⁸ Edward Joseph, T. 14290 (24. avgust 2007. godine).

²⁶¹⁹ *Ibid.*, T. 14186 (23. avgust 2007. godine).

²⁶²⁰ *Ibid.*, T. 14184 (23. avgust 2007. godine).

²⁶²¹ *Ibid.*, T. 14184 (23. avgust 2007. godine) (gdje je izjavio da je jedna žena počela plakati i da su zatim sve žene oko nje to isto učinile, nakon čega su Joseph i Bezručenko prestali s ispitivanjem). V. takođe *ibid.*, T. 14336 (24. avgust 2007. godine).

²⁶²² *Ibid.*, 14184 (23. avgust 2007. godine), T. 14291–14295, 14318, 14336 (24. avgust 2007. godine).

prolazilo je s vremena na vrijeme kroz grad, što je ulijevalo strah stanovništvu, bosanskim Muslimanima.²⁶²³

717. Vojnici Ukrajinske čete i VRS-a²⁶²⁴ vozili su vozila kojima su prevoženi bosanski Muslimani,²⁶²⁵ od kojih su neka pratili francuski pripadnici UNPROFOR-a.²⁶²⁶ Mladić, **Gvero**, **Pandurević**, Krstić, Kušić i Dudnik iz Ukrajinske čete bili su prisutni na kontrolnom punktu 2 u Bokšanici dok su tamo zaustavljani autobusi.²⁶²⁷ Mladić²⁶²⁸ je ulazio u svaki pojedini autobus koji je stizao na kontrolni punkt 2 u Bokšanici, više puta se hvališući pred bosanskim Muslimanima da im je spasio živote i dozvolio im da napuste enklavu.²⁶²⁹ Poslije odlaska autobusa, Mladić, **Gvero** i Krstić sastali su se s Torlakom.²⁶³⁰

718. Teške ranjenike, bosanske Muslimane, prevozili su francuski UNPROFOR i MKCK.²⁶³¹ MKCK je registrovao ranjenike i dao im legitimacije rekavši im da su oni ratni zarobljenici.²⁶³² Međutim, Palić im je naredio da pocijepaju legitimacije i rekao im da još ne mogu biti prevezeni.²⁶³³ Kada su oklopni transporteri UNPROFOR-a pokušali da odu s novim ranjenicima,

²⁶²³ *Ibid.*, T. 14184–14185 (23. avgust 2007. godine).

²⁶²⁴ U izveštaju Glavnog štaba VRS-a, s potpisom Miletića koji je zastupao načelnika štaba, **Miletić** obavještava Karadžića i korpuse Glavnog štaba VRS-a o situaciji u zoni odgovornosti Drinskog korpusa, ističući da “[a]nagažovanje jedinice na Žepi obezbjeđuju sigurnost evakuacije muslimanskog stanovništva”. Dokazni predmet P03022, Izvještaj Glavnog štaba VRS-a o stanju na ratištu upućen predsjedniku RS-a, s potpisom Radivoja Miletića, 26. juli 1995. godine, str. 4.

²⁶²⁵ Joseph je u svom svjedočenju rekao da su ljudi prevoženi ne samo autobusima, nego i vozilima bilo koje vrste koja su mogla poslužiti. Edward Joseph, T. 14188 (23. avgust 2007. godine).

²⁶²⁶ Edward Joseph, T. 14188 (23. avgust 2007. godine). Jedan francuski vojni kontingent UNPROFOR-a stigao je u Žepu kasnije toga dana. *Ibid.*, T. 14185–14186 (23. avgust 2007. godine). Fortin je u svom svjedočenju rekao da je, u jednom trenutku, kamion s 50 ljudi u kom su bili i mladi i stari zaustavljen od strane UNPROFOR-a zbog toga što u njemu nije bilo nijednog vojnika UNPROFOR-a. Poslije napetih pregovora s vojnicima VRS-a, odlučeno je da se u kamion ukrca i jedan vojnik Ukrajinske čete. Louis Fortin, T. 18278–18279 (27. novembar 2007. godine). Fortin je takođe raspoređen u Žepu kako bi se obezbijedilo da u svakom autobusu bude jedan vojnik UN-a. To je imalo za cilj da obezbijedi da Srbi ne skidaju ljude s autobusa prije nego što dođu do Kladnja, zbog toga što je UNPROFOR raspolagao informacijama “da je mnogo hiljada bosanskih muškaraca [iz Srebrenice] nestalo i [da su oni] ubijeni.” *Ibid.*, T. 18243–18244 (26. novembar 2007. godine), T. 18277–18278 (27. novembar 2007. godine). Prilikom unakrsnog ispitivanja, Fortin je priznao da se ne može sjetiti kako je došao do tih informacija o Srebrenici, odnosno kada ih je počeo dobijati. *Ibid.*, T. 18330 (27. novembar 2007. godine).

²⁶²⁷ Dokazni predmet P04537, Video-snimak Bokšanice s kontrolnog punkta UN-a u Bokšanici 26. jula 1995. godine.

²⁶²⁸ Dibb je u svom svjedočenju rekao da je Mladić bio pretpostavljeni starješina na toj lokaciji i kontrolisao šta se događa u Žepi u to vrijeme. Thomas Dibb, T. 16278–16279 (15. oktobar 2007. godine).

²⁶²⁹ Hamdija Torlak, T. 9747–9748 (30. mart 2007. godine). V. takođe dokazni predmet P04537, Video-snimak iz Bokšanice s kontrolnog punkta UN-a u Bokšanici 26. jula 1995. godine, str. 11 (Mladić je rekao sljedeće: “Ja sam vašu decu spasio i vas. A vaši nisu našu devedeset druge.”), str. 13–14 (Mladić je rekao sljedeće “[A] vašu decu i vas spašavam. A naša decu su pobijena devedeset druge u kanjonu Žepe. [...] Nemojte vi vojno sposobni ponovo na front! Nema više opraštanja. Sad vam poklanjam život. [...] Ja sam general Mladić. Među vama ima i vojno sposobnih koji ste do sad na mene pucali. Svima vam opraštam i poklanjam život. Nemojte više dolaziti preda me na front. Sljedeći put nema opraštaja. [...] Ja sam prema vama milostiv, a vi prema našoj deci niste bili devedeset druge godine u kanjonu Žepe. [...]”). V. takođe *ibid.*, str. 15–16.

²⁶³⁰ Hamdija Torlak, T. 9747–9748 (30. mart 2007. godine); dokazni predmet P04537, Video-snimak iz Bokšanice s kontrolnog punkta UN-a u Bokšanici, 26. juli 1995. godine.

²⁶³¹ Edward Joseph, T. 14186–14188, 14234 (23. avgust 2007. godine). Timovi MKCK-a otišli su na kontrolni punkt 2 u Bokšanici i 26. jula 1995. godine. Dokazni predmet P03075, Redovni borbeni izvještaj Drinskog korpusa, s potpisom Radislava Krstića, 26. juli 1995. godine.

²⁶³² Svjedok PW-111, T. 7019, 7066 (djelimično zatvorena sjednica) (7. februar 2007. godine).

²⁶³³ Video-snimak iz Bokšanice s kontrolnog punkta UN-a u Bokšanici 26. jula 1995. godine, T. 7019 (7. februar 2007. godine). Svjedok PW-111 je u svom svjedočenju takođe rekao da je Avdo Palić pregovarao o prevozu ranjenika. Istog dana, Avdo Palić i Tolimir bili su u bazi Ukrajinske čete u Žepi. Tolimir je zatražio od Avde Palića da naredi svojim vojnicima da predaju oružje kako bi bili prebačeni helikopterom u Tuzlu. Ali, Avdo Palić se s tim nije složio. *Ibid.*, T. 7018 (7. februar 2007. godine). Prije nego što je svjedok PW-111 prevezen iz Žepe, Palić mu je rekao da ne želi otići dok i posljednji civili i posljednji ranjenik ne napuste Žepu i da je spreman da bude uhapšen i ubijen. *Ibid.*, T. 7020–7021 (7. februar 2007. godine).

civili, bosanski Muslimani su ih blokirali strahujući da i UN odlazi.²⁶³⁴ Od Mladića je zatraženo da pošalje još jednu skupinu vozila kako bi se pokazalo da se ne radi o posljednjem prevozu.²⁶³⁵

719. S prevozom je nastavljeno. Većina civila, bosanskih Muslimana prevezena je iz Žepe do 27. jula.²⁶³⁶ Iz Žepe je prevezeno oko 4.000–5.000 civila i ranjenika, bosanskih Muslimana.²⁶³⁷

720. Dvanaestorica ranjenika i bolesnika, bosanskih Muslimana, prevezena su 27. jula 1995. posljednjim autobusom koji je napustio Žepu.²⁶³⁸ U tom autobusu su bila dvojica vojnih policajaca VRS-a,²⁶³⁹ a u pratnji su bili francuski UNPROFOR i Ukrajinska četa.²⁶⁴⁰ Taj autobus je najprije zaustavljen na kontrolnom punktu 2 u Bokšanici, gdje je u autobus ušao Mladić, pitajući neke od putnika za imena.²⁶⁴¹ Autobus je na kraju krenuo kasno te večeri i stigao u Tišću rano ujutro 28. jula, gdje je od muškaraca zatraženo da se ukrcaju u autobus sa starijim ljudima.²⁶⁴² Zatim su ih odveli u zatočenički logor Rasadnik u predgrađu Rogatice.²⁶⁴³ Bosanskim Muslimanima je u tom logoru²⁶⁴⁴ rečeno da njihov daljnji prevoz ovisi o puštanju na slobodu oko 48 pripadnika VRS-a

²⁶³⁴ Thomas Dibb, T. 16285, 16287 (15. oktobar 2007. godine). V. takođe Edward Joseph, T. 14187 (23. avgust 2007. godine).

²⁶³⁵ Thomas Dibb, T. 16287 (15. oktobar 2007. godine).

²⁶³⁶ Dokazni predmeti P02873, 5D00419, Izvještaj UNPROFOR-a za sektor Sarajevo, 27. juli 1995. godine, str. 1; dokazni predmet 6D00089, Izvještaj o stanju Zaštitnih snaga UN-a, 28. juli 1995. godine, str. 3 (gdje se izvještava o sljedećem: [Č]ini se da u Žepi više nema ljudi za evakuaciju, ali tamo se i dalje nalaze pripadnici snaga BiH (njih oko 1.500); dokazni predmet 5D00468, Memorandum Zaštitnih snaga UN-a, 26.–27. juli 1995. godine (gdje se izvještava da je većina civilnog stanovništva evakuisana 27. jula). V. takođe Esma Palić, T. 6964–6965 (6. februar 2007. godine) (gdje je izjavila da je prevoz okončan 27. jula). Joseph je u svom svjedočenju rekao da u vrijeme njegovog odlaska 27. jula u žepskoj enklavi više nije bilo bosanskih Muslimana, izuzev muškaraca iz Žepe koji su bili u brdima. Edward Joseph, T. 14209–14210 (23. avgust 2007. godine). Dana 27. jula 1995. godine, Vlado Marković iz SJB-a Rogatica (Stanica javne bezbjednosti) informisao je CJB Sarajevo (Centar javne bezbjednosti) da je “[...] dana 26.07.1995. godine od 07,00 časova pa do 27.07.1995. godine do 07,00 časova kroz naše područje prošlo je bezbedno 5 konvoja koji evakušu civile i ranjenike iz enklave Žepa. U ovim konvojima ukupno je bilo 40 autobusa, 8 kamiona i 7 kamiona “UN”. U toku današnjeg dana nastaviće se evakuacija stanovništva iz enklave Žepa [...]”. Dokazni predmet 5D01381, Izvještaj Stanice javne bezbjednosti Rogatica upućen Centru javne bezbjednosti Sarajevo, s potpisom Vlade Markovića, 27. juli 1995. godine.

²⁶³⁷ Dokazni predmet 6D00089, Izvještaj UN-a o stanju kopnenih operacija, 28. juli 1995. godine, str. 3; Thomas Dibb, T. 16288–16289, 16291 (15. oktobar 2007. godine) (gdje je izjavio da je 4.000 civila, bosanskih Muslimana, prevezeno tokom 26. i 27. jula 1995. godine i da je 400 civila, bosanskih Muslimana, prevezeno 28. jula). V. takođe dokazni predmet 5D00468, Memorandum Zaštitnih snaga UN-a, 26.–27. juli 1995. godine (gdje se izvještava za dan 27. juli da je “približno 5.000 ljudi sada evakuisano (Broj treba potvrditi)”).

²⁶³⁸ Meho Džebo, dokazni predmet P02486, 23. mart 2007. godine, str. 3. Svjedok PW-111 je u svom svjedočenju rekao da su, prije nego što su ga prevezli, njega i ostale ranjenike u bazi UNPROFOR-a u Žepi najprije pregledali i registrovali jedan francuski ljekar i jedan ljekar VRS-a koji je bio odjeven u maskirnu uniformu. U Žepi su bili vojnici VRS-a, koji su evakuisali mnoge žene, djecu i starije ljude, koji su neprestano pristizali iz okolnih sela. Civili, bosanski Muslimani, evakuisani su autobusima i kamionima u Kladanj. Nakon što su ga pregledala oba ljekara, svjedok PW-111 se zajedno s ostalim ranjenicima ukrcao na autobus radi prevoza. Međutim, u taj autobus je ušao ljekar VRS-a i rekao svjedoku PW-111 da napusti autobus i da će biti prevezen helikopterom. Svjedok PW-111 je pretpostavio da je skinut s autobusa zato što je na sebi imao maskirne pantalone koje je pronašao u šumi ispred skladišta u Kravici. Poslije toga je svjedok PW-111 čekao u Žepi još dvije noći prije nego što je prevezen. Svjedok PW-111, T. 7016–7018, 7020, 7022 (7. februar 2007. godine).

²⁶³⁹ Meho Džebo, dokazni predmet P02486, Izjava na osnovu pravila 92ter (23. mart 2007. godine), str. 3, gdje se navodi da je jedan od vojnih policajaca bio “Đordo Samaržić iz Rogatice.” V. takođe svjedok PW-111, T. 7024 (7. februar 2007. godine).

²⁶⁴⁰ Svjedok PW-111, T. 7024 (7. februar 2007. godine), 7068 (7. februar 2007. godine).

²⁶⁴¹ Meho Džebo, dokazni predmet P02486, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (23. mart 2007. godine), str. 3. V. takođe svjedok PW-111, T. 7022 (7. februar 2007. godine). Kušić, komandant Rogatičke brigade, takođe je ušao u autobus, pitajući ih za njihova imena i druge lične podatke. On je takođe pitao starije ljude da li imaju sinove i gdje se oni nalaze. *Ibid.* V. takođe svjedok PW-111, T. 7022–7023 (7. februar 2007. godine).

²⁶⁴² Meho Džebo, dokazni predmet P02486, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (23. mart 2007. godine), str. 3–4.

²⁶⁴³ *Ibid.*, str. 4. V. takođe svjedok PW-111, T. 7024 (7. februar 2007. godine).

²⁶⁴⁴ U zatočeničkom logoru Džebo je vidio, između ostalih, Hamdiju Torlaka, hodžu Mehmeda Hajrića i Amira Imamovića. Meho Džebo, dokazni predmet P02486, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (23. mart 2007. godine), str. 5.

zarobljenika iz Tuzle.²⁶⁴⁵ Oni su registrovani od strane MKCK-a, a razmijenjeni su u januaru 1996. godine.²⁶⁴⁶

721. Kada je posljednji autobus s civilima, bosanskim Muslimanima, napustio Žepu 27. jula,²⁶⁴⁷ pješadija VRS-a brzo je stigla u Žepu i na okolna brda.²⁶⁴⁸ Dvojica vojnika VRS-a odvela su komandanta Palića iz baze Ukrajinske čete, rekavši mu da Mladić želi s njim da razgovara.²⁶⁴⁹ Sljedećeg jutra, službenik Odjeljenja za civilne poslove UNPROFOR-a, Joseph, raspitivao se kod Mladića o Paliću putem radija i shvatio je da Mladić kaže da je Palić “pobjegao i da je ubijen”.²⁶⁵⁰ Na sastanku između Tolimira i predstavnika UNPROFOR-a toga dana, Tolimir je upitan da li je Mladićeva napomena o Palićevoj smrti tačna.²⁶⁵¹ On je odgovorio da ta informacija predstavlja propagandu u svrhu slabljenja morala neprijatelja.²⁶⁵² Vojinović je u svom svjedočenju rekao da je on Palića ispitivao dva puta tokom nekoliko dana krajem jula ili početkom avgusta 1995. godine u hotelu "Borike" u Rogatici.²⁶⁵³ Palić se od tada vodi kao nestao.²⁶⁵⁴

722. Dana 28. jula 1995. godine, Tolimir je održao sastanak s predstavnicima UNPROFOR-a.²⁶⁵⁵ Kada je riječ o ranjenicima, bolesnicima i starim ljudima koji su 27. jula zatočeni u zatočeničkom

²⁶⁴⁵ Meho Džebo, dokazni predmet P02486, Izjava prihvaćena na osnovu pravila 92ter (23. mart 2007. godine), str. 4.

²⁶⁴⁶ *Ibid.*, str. 4–5; svjedok PW-111, T. 7025 (7. februar 2007. godine).

²⁶⁴⁷ Dana 27. jula 1995. godine, Krstić je javio komandama Romanijske motorizovane brigade i Rogatičke brigade da je Glavni štab VRS-a odobrio kretanje jednog konvoja UNPROFOR-a na putnom pravcu Sarajevo-Žepa. Dokazni predmet 5D01120, Izvještaj Drinskog korpusa upućen Romanijskoj motorizovanoj brigadi i Rogatičkoj brigadi, s potpisom Radislava Krstića, 27. juli 1995. godine. Kosovac je u svom svjedočenju rekao da je postojao kontinuitet u implementaciji odluka Savjeta bezbjednosti UN-a u vezi s UNPROFOR-om, UNHCR-om i MKCK-om. Slobodan Kosovac, T. 30177 (15. januar 2009. godine). V. takođe dokazni predmet 5D00468, Memorandum Zaštitnih snaga UN-a, 26.–27. juli 1995. godine, str. 2 (gdje se izvještava da je konvoj ušao u Žepu).

²⁶⁴⁸ Edward Joseph, T. 14197 (23. avgust 2007. godine).

²⁶⁴⁹ *Ibid.*, T. 14197–14198 (23. avgust 2007. godine).

²⁶⁵⁰ *Ibid.*, T. 14207 (23. avgust 2007. godine) (gdje je izjavio da, međutim, nije siguran da li je Mladić upotrijebio srpsku riječ za “killed” ili “escaped” i da je on pitao Mladićevog prevodioca, koji je potvrdio da je Mladić rekao “killed”). Joseph je takođe izjavio da su riječi “to kill”, “poginuti”, i “to escape”, “pobjeći” zvučale slično. *Ibid.* V. takođe dokazni predmet P03251, Zbirka memoranduma Davida Harlanda, 20. juli 1995. godine.–3. avgust 1995. godine, separator 12, str. 2.

²⁶⁵¹ Dokazni predmet P02969, Zabilješke o sastanku između Gobilliarda i Tolimira, 28. juli 1995. godine, str. 5. Izvještaj Tolimira od 28. jula ukazuje na to da je razgovarao s Avdom Palićem o lokacijama mina koje je postavila Žepska brigada ABiH. Dokazni predmet P02793, Izvještaj Rogatičke brigade, s otkucanim potpisom Zdravka Tolimira, 28. juli 1995. godine.

²⁶⁵² Dokazni predmet P02969, Zabilješke o sastanku između Gobilliarda i Tolimira, 28. juli 1995. godine, str. 5.

²⁶⁵³ Milan Vojinović, T. 23728, 23730–23731 (21. juli 2008. godine). V. takođe dokazni predmet P03523 Izvještaj Resora državne bezbjednosti MUP-a RS, s otkucanim potpisom Dragana Kijca, 28. juli 1995. godine (koji sadrži informacije o razgovoru koji je Vojinović vodio s Palićem). Tokom tih razgovora, Palić je rekao da je iz Sarajeva primio naređenja da se probije kroz teritoriju RS-a kako bi se povezao s drugim brigadama ABiH. Milan Vojinović, T. 23730–23731, 23742–23743 (21. juli 2008. godine). V. takođe dokazni predmet P03523 Izvještaj Resora državne bezbjednosti MUP-a RS, s otkucanim potpisom Dragana Kijca, 28. juli 1995. godine (u kom se govori o broju vojnosposobnih muškaraca iz žepske enklave, o tome koliko njih je naoružano i o planiranom probou, ali ništa o istrazi za ratne zločine).

²⁶⁵⁴ Vojinović je u svom svjedočenju rekao da je primio nezvanične informacije da će Palić biti razmijenjen za jednog visokog oficira VRS-a koga je zarobila ABiH, ali nije znao šta se dogodilo s Palićem poslije tih razgovora. Milan Vojinović, T. 23729, 23732, 23746 (21. juli 2008. godine). Esma Palić je u svom svjedočenju rekla da je Avdo Palić posljednji put viđen “u raznim zatvorima”. Esma Palić, T. 6924, 6961 (6. februar 2007. godine).

²⁶⁵⁵ Louis Fortin, T. 18289 (27. novembar 2007. godine); dokazni predmet P02969, Zabilješke o sastanku između Gobilliarda i Tolimira, 28. juli 1995. godine, str. 1.

logoru Rasadnik, Tolimir je predstavnicima UNPROFOR-a rekao da se tu radilo o vojno sposobnim muškarcima koji su lagali o svojoj starosnoj dobi kako bi pobjegli iz Žepe.²⁶⁵⁶

723. Dok je vršen prevoz, neki vojnici VRS-a učestvovali su u pljačkanju²⁶⁵⁷ i paljenju kuća u Žepi.²⁶⁵⁸ Uništena je i džamija u Žepi.²⁶⁵⁹ S druge strane, izviješteno je da su bosanski Muslimani, po svemu sudeći, takođe palili kuće po okolnim brdima.²⁶⁶⁰

724. Iako Žepa nije granatirana tokom prevoza,²⁶⁶¹ postoje dokazi da su borbe na području Žepe nastavljene poslije potpisivanja Sporazuma od 24. jula 1995. godine i poslije prevoza civila i ranjenika, bosanskih Muslimana.²⁶⁶²

²⁶⁵⁶ Louis Fortin, T. 18289–18290 (27. novembar 2007. godine); dokazni predmet P02969, Zabilješke o sastanku između Gobilliarda i Tolimira, 28. juli 1995. godine, str. 2. Tolimir je takođe rekao da će oni biti odvedeni u Rogaticu, registrovani od strane MKCK-a i razmijenjeni kao ratni zarobljenici. *Ibid.* Ujutro 28. jula, Tolimir se složio da još jedna grupa ranjenih muškaraca, bosanskih Muslimana, može otići iz Žepe, ali nije dopustio jednom čovjeku da ode zajedno s civilima, bosanskim Muslimanima, zato što je bio vojno sposoban. Thomas Dibb, T. 16291–16292, 16297 (15. oktobar 2007. godine).

²⁶⁵⁷ Thomas Dibb, T. 16292–16295 (15. oktobar 2007. godine) (gdje je izjavio da je vidio Kušića, komandanta Rogatičke brigade, kako učestvuje u pljačkanju 25. jula, napominjući da je “više vozila išlo gore-dolje od [kontrolnog punkta] 2 u samo selo Žepu, pri čemu je g. Kušić lično išao gore-dolje u pratnji vozila koja su se vraćala natovarena stokom, namještajem i svačim drugim.”); Louis Fortin, T. 18285–18286 (27. novembar 2007. godine) (gdje je izjavio da je 27. jula vidio kako “prolaze kamioni s frižiderima, s kravama u stražnjem dijelu” i pretpostavio da su vojnici VRS-a “išli po kućama i odnosili sve što je bilo vrijedno odnijeti.”); dokazni predmet P03251, Zbirka memoranduma Davida Harlanda, 20. juli 1995. godine –3. avgust 1995. godine, separator 16, str. 1 (gdje se navodi da, prema stanju od 2. avgusta 1995. godine, selo Žepa “pljačkaju srpski vojnici (koji su viđeni kako odvoze frižidere, domaće životinje itd.) i da je većina kuća spaljena.”). Tokom unakrsnog ispitivanja, **Gvero** je pokazao Dibbu Mladićevo naređenje od 30. jula 1995. godine, u kom je Mladić zabranio odnošenje materijalnih dobara iz ratnih zona bez specijalnog odobrenja pozadinskog organa komandi korpusa, kao i klanje ili odvođenje stoke iz ratnih zona. U tom naređenju se dalje navodi da će protiv osoba koje ne izvršavaju dužnosti iz ovog naređenja biti pokrenut krivični postupak pred nadležnim vojnim sudom. Dokazni predmet 6D00166, Naređenje o obavezama komandi, jedinica i ustanova VRS-a u uslovima proglašenog ratnog stanja u RS upućeno Drinskom korpusu, s Mladićevim potpisom, 30. juli 1995. godine. Dibb je ponovo naglasio da je bilo pljačkanja. *Ibid.*, T. 16343–16346 (15. oktobar 2007. godine).

²⁶⁵⁸ Thomas Dibb, T. 16292 (gdje je izjavio da je s paljevinom nastavljeno sve vrijeme evakuacije na području Žepe), T. 16347–16348 (15. oktobar 2007. godine) (gdje je izjavio da su vojnici VRS-a rekli Dibbu da su podmetali požare u kuće u Žepi zbog toga što su borbe bile završene). Dibb je u svom svjedočenju rekao da je 25. jula jedan vojnik tvrdio da zvuk pucketanja vatre i pucanja drveta prouzrokovan minama u kućama, što je Dibb okarakterisao kao potpunu besmislicu. Dibb nije mogao vidjeti nijedan taktički razlog za paljenje kuća. Prema Dibbovim riječima, bilo je apsolutno nezamislivo da su kuće palili bosanski Muslimani koji su se povlačili. *Ibid.*, T. 16348–16350 (15. oktobar 2007. godine). Dana 28. jula, Dibb nije vidio nikoga kako podmeće požar, ali je rekao da je bilo “kristalno jasno” da to čine vojnici VRS-a i da su sasvim izvjesno svi civili, bosanski Muslimani, u to vrijeme već bili otišli. *Ibid.*, T. 16292–16293 (15. oktobar 2007. godine). Esma Palić je negirala da su bosanski Muslimani prije napuštanja Žepe palili svoje kuće. Esma Palić, T. 6944 (6. februar 2007. godine). Svjedok PW-155 je izjavio: “Sva su sela [u žepskoj enklavi] popaljena. Ko je god nađen nije u enklavi Žepe poslije pada stignut, on je bio ubijen. Masa ljudi ubijena. Znači da je bilo planirano sa strane četnika da se pobije i ukloni stanovništvo, nesrpsko stanovništvo, sa teritorije istočne Bosne.” Svjedok PW-155, T. 6860 (5. februar 2007. godine). Svjedok PW-155 je dalje izjavio da, prilikom napuštanja žepske enklave, bosanski Muslimani nisu nanosili nikakvu štetu svojoj imovini kako bi spriječili pljačkanje od strane bosanskih Srba i da su kuću njegovih roditelja uništili “četnici”. *Ibid.*, T. 6868–6869 (5. februar 2007. godine). Zamoljen da opiše pljačkanje koje je vidio, Fortin je u svom svjedočenju rekao da je vidio kuće u plamenu i čuo povremene pucnjeve u pozadini. Louis Fortin, T. 18286 (27. novembar 2007. godine) (u vezi s 27. julom 1995. godine).

²⁶⁵⁹ Hamdija Torlak, T. 9867 (3. april 2007. godine); Thomas Dibb, T. 16297–16298 (15. oktobar 2007. godine). Dibb je to pitanje pokrenuo s Indićem, koji je bio Dibbova osoba za kontakt sa VRS-om i koji je vrdajući izjavio da je ona uništena zbog toga što je izgledala kao projektil na fotografiji iz vazduha, iz čega je Dibb shvatio da Indić dovodi u pitanje i to da li je potrebno bilo kakvo opravdanje. *Ibid.*, T. 16298–16299 (15. oktobar 2007. godine).

²⁶⁶⁰ Dokazni predmet 6D00029, Izvještaj UNPROFOR-a za sektor Sarajevo, 26. juli 1995. godine, str. 1 (“Bosanci - izuzev vojno sposobnih muškaraca - silazili su iz svojih zaselaka u brdima u sela pod kontrolom Srba i čekali da budu prevezeni srpskim autobusima na liniju sukoba u blizini Kladnja. Mnoge kuće u brdima su gorjele, po svemu sudeći, zapaljane od strane Bosanaca u odlasku”).

²⁶⁶¹ Thomas Dibb, T. 16309 (15. oktobar 2007. godine). U jednom vanrednom borbenom izvještaju koji je potpisao Krstić i koji je datiran 25. jula 1995. godine, navodi se sljedeće “Neprijatelj danas nije dejstvovao osim pojedinačnih grupica . [...] 2. Naše snage danas nisu borbeno dejstvovale. Pridržavale su se naređenja o prekidu vatre radi obezbeđenja organizovane evakuacije neprijateljskih ranjenika i stanovništva Žepe u duhu postignutog sporazuma između predstavnika muslimanske vojske, vojske RS i UNPROFOR-a. 3. Odluka za dalja dejstva: Stvoriti uslove za evakuaciju civilnog stanovništva i vojnika neprijatelja koji

8. Sudbina vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Žepe

725. Naveče 25. jula 1995. godine održan je sastanak između Mladića, Torlaka i Smitha.²⁶⁶³ Torlak je Smithu izrazio zabrinutost u vezi s provođenjem Sporazuma od 24. jula 1995. godine, odnosno izlaskom muškaraca, bosanskih Muslimana, iz enklave u sklopu razmjene zarobljenika po sistemu "svi za sve".²⁶⁶⁴ U to vrijeme, UNPROFOR je izvijestio da će "[bosanski Muslimani] pregovarati ozbiljno i brzo o razmjeni zarobljenika po sistemu 'svi za sve' ili će vojno sposobni muškarci iz Žepe biti ubijeni ili zarobljeni."²⁶⁶⁵ Međutim, Torlak je izjavio da ne zna da li će Vlada BiH pristati na razmjenu zarobljenika po sistemu "svi za sve".²⁶⁶⁶ Mladić je izjavio da se ne može smatrati odgovornim ako bosanski Muslimani pokušaju da pređu Drinu i probiju se iz enklave.²⁶⁶⁷

-
- polože oružje, a nakon toga pristupiti pretresu i čišćenju bivše enklave Žepa od zaostalih naoružanih dijelova neprijatelja." Dokazni predmet 5D01116, Vanredni borbeni izvještaj Drinskog korpusa, s potpisom Radislava Krstića, 25. juli 1995. godine. V. takođe dokazni predmet P03074, Redovni borbeni izvještaj Drinskog korpusa, s potpisom Radislava Krstića, 25. juli 1995. godine, str. 2 (gdje se izvještava da su snage Drinskog korpusa koje su vodile ofanzivna dejstva prema Žepi zaustavljane na dostignutim položajima "zbog predaje i transporta muslimanskog živilja sa te teritorije na teritoriju pod muslimanskom kontrolom."). Marinko Jevđević je u svom svjedočenju rekao da, dok se on nalazio na području Žepe do 25. ili 26. jula 1995. godine, nije primao daljnja naređenja za borbe. Marinko Jevđević, T. 23862–23863 (23. juli 2008. godine).
- ²⁶⁶² Mirko Trivić, T. 11908–11910 (22. maj 2007. godine), T. 11968 (23. maj 2007. godine) (gdje je izjavio da je Trivićeva jedinica dobila zadatak da se probije do Žepskih koliba i da je on ranjen 29. jula 1995. blizu centra veze na Zlovruhu); Milenko Jevđević, T. 29556–9557 (11. decembar 2008. godine) (gdje je izjavio da je, poslije prevoza, VRS ponovo bio u poziciji da nastavi s borbenim dejstvima i da je pružan žestok otpor kod Zlovraha i Žepskih koliba, te da je Trivić bio ranjen u tamošnjim borbama); dokazni predmet 1D00019, Izvještaj Generalštaba ABiH upućen komandantu ABiH, 23. februar 1996. godine, str. 6 (gdje se navodi da je 30. jula 1995. godine, VRS probio linije odbrane Žepске brigade ABiH na Žepskoj plaanini iz pravca Bukovika i preuzeo kontrolu nad kotom Zlovrh); dokazni predmet P03075, Redovni borbeni izvještaj Drinskog korpusa, s potpisom Radislava Krstića, 26. juli 1995. godine (gdje se izvještava da jedinice Drinskog korpusa angažovane u borbenim operacijama u Žepi "vrše razoružavanje neprijateljskih snaga i obezbjeđuju sigurnost evakuacije muslimanskog stanovništva" i naređuje jedinicama angažovanim na tom zadatku da nastave svoj borbeni zadatak).
- ²⁶⁶³ Dokazni predmet 6D00108, Izvještaj UNPROFOR-a koji je pripremio J.R.J Baxter, 26. juli 1995. godine, str. 3. Pretresno vijeće napominje da, iako je datum ovog izvještaja 26. juli, kako je objasnio **Gvero**, on obuhvata događaje koji su se desili 25. jula. V. Rupert Smith, T. 17548 (6. novembar 2007. godine). Iste večeri, Sektor Glavnog štaba za bezbjednosno-obavještajne poslove uputio je Rogatičkoj brigadi i Tolimiru lično izvještaj, u kom ih izvještava da su predstavnici Komisije za razmjenu RS-a prisustvovali sastanku s predstavnicima strane bosanskih Muslimana na sarajevskom aerodromu, da Vlada bosanskih Muslimana "prihvata u celosti predloženi (potpisani) sporazum, pod uslovom da se i civili i vojno sposobni muškarci iz enklave Žepa zajedno evakuišu" i "da je bitno da civili, razoružani vojnici i vojno sposobna lica budu zajedno evakuisani iz Žepe, te zahtevaju garancije da neće biti ubijeni". U tom izvještaju dalje se napominje da su **Miletić** i potpukovnik Jovica Karanović iz sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove obavili razgovor s Bulajićem iz Komisije za razmjene RS-a i da je Bulajiću rečeno da "mi nećemo odstupiti od sporazuma koji je potpisao Kušić sa muslimanskom stranom, bez obzira što je muslimanska delegacija Bulajiću rekla da ne znaju ko je Torlak. Bulajić kaže da ni on na sastanku nije odstupao od već potpisanog sporazuma, ali da muslimani traže garancije da zarobljeni vojnici neće biti ubijeni. Bulajiću smo još jednom objasnili da nećemo odstupiti od potpisanog sporazuma, te da će se razoružavanje i evidentiranje vršiti pod nadzorom UNPROFOR-a i MKCK, kako je sporazumom predviđeno". Dokazni predmet P00190, Obavještajno-bezbjednosni izvještaj Glavnog štaba VRS-a, s otkucanim potpisom Jovice Karanovića, 25. juli 1995. godine. V. takođe Richard Butler, T. 19942 (17. januar 2008. godine).
- ²⁶⁶⁴ Hamdija Torlak, T. 9813–9814 (2. april 2007. godine); dokazni predmet 6D00108, Izvještaj UNPROFOR-a koji je pripremio J.R.J Baxter, 26. juli 1995. godine, str. 3.
- ²⁶⁶⁵ Dokazni predmet 6D00029, Izvještaj za sektor Sarajevo, 26. juli 1995. godine, str. 1; dokazni predmet P03251, Zbirka memoranduma Davida Harlanda, 20. juli 1995. godine –3. avgust 1995. godine, separator 9, str. 3.
- ²⁶⁶⁶ Hamdija Torlak, T. 9814–9815 (2. april 2007. godine); dokazni predmet 6D00108, Izvještaj UNPROFOR-a koji je pripremio J.R.J Baxter, 26. juli 1995. godine, str. 3. Emma Sayer je u svom svjedočenju rekla da je Torlak, kada ga je Smith upitao da li iko želi ostati u Žepi, izjavio da niko ne želi ostati u enklavi zato što su svi uplašeni. Emma Sayer, T. 21084 (6. februar 2008. godine).
- ²⁶⁶⁷ Dokazni predmet 6D00108, Izvještaj UNPROFOR-a koji je pripremio J.R.J Baxter, 26. juli 1995. godine, str. 3. Istog dana, Mladić je izdao naređenje u vezi sa sprečavanjem otkicanja tajnih vojnih podataka u zoni izvođenja borbenih dejstava. On je naredio sljedeće: "1. Organizovanom i potpunom kontrolom sprečiti ulazak svim nepozvanim licima u zonu izvođenja borbenih dejstava u širem rejonu Žepe. [...] 3. Zabraniti i sprečiti davanje informacija i izjava sredstvima javnog informisanja o toku, stanju i rezultatima borbenih dejstava u ovom području i ukupnim aktivnostima vezanim za ovo područje, posebno o ratnim zarobljenicima, evakuisanim civilima, prebezima i slično." Dokazni predmet P00182, Naređenje Glavnog štaba VRS-a, s potpisom Ratka Mladića, 25. juli 1995. godine, str. 1.

726. Kasnije te večeri, Smith se sastao s predsjednikom BiH Izetbegovićem, ministrom Muratovićem i Amorom Mašovićem, predsjednikom Državne komisije za razmjenu ratnih zarobljenika, bosanskih Muslimana.²⁶⁶⁸ Izetbegović je rekao da je Vlada BiH spremna da razmijeni 500 ratnih zarobljenika VRS-a za 2.000 vojno sposobnih bosanskih Muslimana iz Žepe, ali se pribojavao da se Mladić neće pridržavati tog dijela sporazuma.²⁶⁶⁹ Muratović je protestovao zbog toga što je UNPROFOR pomagao u prevozu civila bez dopuštenja Vlade BiH i rekao da oni trebaju biti odgovorni za sastavljanje spiskova izbjeglica u autobusima, njihovo bezbjedno sprovođenje u Kladanj i upoređivanje podataka i imena po dolasku u Kladanj.²⁶⁷⁰

727. Dana 26. jula 1995. godine,²⁶⁷¹ Torlak se sastao sa Smithom na kontrolnom punktu 2 Ukrajinske čete u Bokšanici kako bi razmotrili razne opcije vezane za sudbinu vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana.²⁶⁷² Torlak je u svom svjedočenju rekao da je poslije sastanka sa Smithom shvatio da, iako se on nadao da će političko rukovodstvo BiH u Sarajevu pristati na razmjenu zarobljenika,²⁶⁷³ taj sporazum nikada neće biti postignut.²⁶⁷⁴ U to vrijeme, vojno sposobni bosanski Muslimani, i dalje su bili u planinama oko grada Žepe.²⁶⁷⁵

728. Dana 27. jula 1995. godine održan je još jedan sastanak između Mladića i trojice predstavnika bosanskih Muslimana iz Žepe, tj. Torlaka, “hodže” Mehmeda Hajrića²⁶⁷⁶ i Amira

²⁶⁶⁸ Rupert Smith, T. 17550–17551 (6. novembar 2007. godine); dokazni predmet 6D00108, Izvještaj UNPROFOR-a o Žepi koji je pripremio J.R.J Baxter, 26. juli 1995. godine, str. 3–4. U izvještaju se navodi: “[General] Smith je naglasio da su njegova dva najvažnija zahtjeva bila da se na teren dovedu agencije i osoblje UN-a radi praćenja situacije, što je i postigao, te da se utvrdi kakav bi sporazum mogao da se postigne u vezi sa razmjenom ratnih zarobljenika.” *Ibid.*, str. 4.

²⁶⁶⁹ Dokazni predmet 6D00108, Izvještaj UNPROFOR-a koji je pripremio J.R.J Baxter, 26. juli 1995. godine, str. 4.

²⁶⁷⁰ *Ibid.*

²⁶⁷¹ Istog dana, održan je odvojeni sastanak na visokom nivou na sarajevskom aerodromu, na kom su obje zaraćene strane “objavile da nisu postigle sporazum, ali da su veoma blizu toga i da se nadaju da će ujutro potpisati sporazum. [...] Bosanci neće pristati, međutim, da muškarci iz Žepe ikada padnu u ruke Srbima. Oni prihvataju da ih MKCK može registrovati kao zarobljenike, s tim da, u provođenju razmjene po sistemu ‘svi za sve’ napuste džep pre nego što dođu pod nadzor Srba.” Dokazni predmet P03251, Zbirka memoranduma Davida Harlanda, 20. juli 1995. godine –3. avgust 1995. godine, separator 10, str. 2.

²⁶⁷² Hamdija Torlak, T. 9747 (30. mart 2007. godine). Torlak je označio mjesto sastanka sa Smithom na jednoj mapi. Dokazni predmet PIC00082, Mapa Žepe i okolnog područja (Brezova Ravan i Bokšanica), s oznakama koje je unio Hamdija Torlak; Hamdija Torlak, T. 9742 (30. mart 2007. godine). Dibb je u svom svjedočenju rekao da su, jednom ili dvaput, kada je otišao na kontrolni punkt 2, Smith i Avdo Palić i bosanski Srbi razgovarali o pitanju razmjene navodnih 2.000 vojnika ABiH u brdima za 500 vojnika VRS-a koje su držali bosanski Muslimani i, da je izgledalo da bi Avdo Palić bio zadovoljan sa lokalnom razmjenom zarobljenika, dok je Sarajevo bilo više zainteresovano za veliku razmjenu zarobljenika, kao i da je, po njegovom mišljenju, jasno da je ministar Muratović “kamen spodbijanja.” Dibb je bio u Žepi od 25. jula do 2. avgusta 1995. godine Thomas Dibb, T. 16305, 16354 (15. oktobar 2007. godine), T. 16371–16373 (16. oktobar 2007. godine).

²⁶⁷³ Hamdija Torlak, T. 9816–9817 (2. april 2007. godine).

²⁶⁷⁴ *Ibid.*, T. 9817–9818 (2. april 2007. godine). V. takođe dokazni predmet 6D00098, Dokumenti ABiH, 26. juli 1995. godine.

²⁶⁷⁵ Dokazni predmet 6D00029, Izvještaj za sektor Sarajevo, 26. juli 1995. godine, str. 1 (gdje se navodi da su “[v]ojno sposobni muškarci, Bosanci, još uvijek u brdima I, po svemu sudeći, čekaju garancije da mogu pobjeći i pridružiti se svojim porodicama.”). V. takođe Hamdija Torlak, T. 9766–9767 (30. mart 2007. godine).

²⁶⁷⁶ Torlak je identifikovao hodžu Mehmeda Hajrića (odjevenog u plavu košulju) u dokaznom predmetu P02491 (povjerljivo); Hamdija Torlak, T. 9757–9758 (30. mart 2007. godine). Joseph je identifikovao Torlaka i Hajrića na dokaznom predmetu P02489 (povjerljivo) i dokaznom predmetu P02491 (povjerljivo); Edward Joseph, T. 14210, 14212 (23. avgust 2007. godine). Joseph je u svom svjedočenju rekao da su vojnici VRS-a u jednom trenutku odveli Hajrića i drugu dvojicu predstavnika bosanskih Muslimana na “neki sastanak” i da je, poslije toga, Hajrić nestao. *Ibid.*, T. 14206, 14208–14209, 14212–14213 (23. avgust 2007. godine).

Imamovića.²⁶⁷⁷ Predstavnicima bosanskih Muslimana sada su s Mladićem pregovarali o “sporazumu o predaji”, bez konsultacija s političkim rukovodstvom BiH u Sarajevu.²⁶⁷⁸ Tokom sastanka su upućivane “prikrivene prijetnje” predstavnicima bosanskih Muslimana.²⁶⁷⁹ Smith je stigao na sastanak i odveo na stranu predstavnike bosanskih Muslimana kako bi im rekao da ne potpisuju budući da UNPROFOR ne može ponuditi neke od garancija sadržanih u predloženom sporazumu.²⁶⁸⁰ Ključne odredbe su bile sljedeće:

1. Svi muškarci starosti od 18 do 55 godina predaću oružje [VRS-u].
2. MKCK će ih popisati[;] a onda će biti držani pod stražom pripadnika [VRS-a] vojske bosanskih Srba uz prisustvo UNPROFOR-a, do momenta potpisivanja sporazuma o razmjeni.
3. Nakon potpisivanja sporazuma o razmjeni ratnih zarobljenika i nakon što ratni zarobljenici budu razmijenjeni, muškarci pritvoreni u Žepi biće pod pratnjom UNPROFOR-a evakuirani na teritoriju po sopstvenom izboru.²⁶⁸¹

729. Sporazum je ipak potpisan.²⁶⁸² Smith je upozorio Mladića da je malo vjerovatno da će političko rukovodstvo BiH prihvatiti ovaj sporazum budući da ono u njemu nije direktno učestvovalo, a da je upravo političko rukovodstvo BiH to koje drži ratne zarobljenike VRS-a.²⁶⁸³ Mladić je odgovorio da je ministar Muratović više puta odbio da se sa njim sastane i zatražio je od Smitha da obavijesti političko rukovodstvo BiH da je sporazum potpisan i da će oni koji odbiju da predaju svoje oružje do 18:00 sati 27. jula biti “likvidirani”.²⁶⁸⁴ Smith je razgovarao s trojicom predstavnika bosanskih Muslimana iz Žepe, koji su “izrazili razočarenje time što je [...] Vlada [BiH] imala 13 ili 14 dana da zaključi pregovore o razmjeni ratnih zarobljenika, a to nije uspjela da

²⁶⁷⁷ Louis Fortin, T. 18282–18283 (27. novembar 2007. godine); dokazni predmet P02946, Memorandum o situaciji u Žepi, s potpisom J.R.J. Baxtera, 28. juli 1995. godine, str. 1.

²⁶⁷⁸ Edward Joseph, T. 14204–14205 (23. avgust 2007. godine); dokazni predmeti P02873, 5D00419, Izvještaj za sektor Sarajevo, 27. juli 1995. godine, str. 2. Joseph je sumnjao da predaju umjesto vojnog može izvršiti civilno rukovodstvo bosanskih Muslimana i skrenuo je na to pažnju Smithu. Edward Joseph, T. 14205–14206 (23. avgust 2007. godine).

²⁶⁷⁹ Louis Fortin, T. 18282–18283 (27. novembar 2007. godine).

²⁶⁸⁰ Rupert Smith, T. 17553–17554 (6. novembar 2007. godine); Louis Fortin, T. 18285 (27. novembar 2007. godine). V. takođe dokazni predmet P02946, Memorandum o situaciji u Žepi, s potpisom J.R.J. Baxtera, 28. juli 1995. godine, str. 1. Smith je rekao i Mladiću i trojici predstavnika bosanskih Muslimana iz Žepe da UNPROFOR ni na koji način ne može biti naveden u sporazumu ni kao učesnik ni kao garant. Dokazni predmet P02946, Memorandum u vezi sa situacijom u Žepi, s potpisom J.R.J. Baxtera, 28. juli 1995. godine, str. 1. U tom pogledu, Smith je u svom svjedočenju rekao da nije imao namjeru “prihvatiti odgovornost za provođenje bilo kojeg od tih sporazuma. Ja nisam imao ovlaštenje za to, inače ne bismo došli u situaciju u kojoj smo se našli u Žepi da jesam. Prema tome, potpisati da će se provesti nešto drugo što nijedna strana vjerovatno ionako nije bila spremna da učini, znate, u bilo kakvom međusobnom sporazumu, to nije bilo nešto što sam ja bio spreman da učinim.” Rupert Smith, T. 17556 (6. novembar 2007. godine).

²⁶⁸¹ Dokazni predmet P02946, Memorandum u vezi sa situacijom u Žepi, s potpisom J.R.J. Baxtera, 28. juli 1995. godine, str. 1. V. takođe dokazni predmet 6D00089, Izvještaj o stanju Zaštitnih snaga UN-a, 28. juli 1995. godine, str. 3.

²⁶⁸² Dokazni predmet P02946, Memorandum u vezi sa situacijom u Žepi, s potpisom J.R.J. Baxtera, 28. juli 1995. godine, str. 1. V. takođe dokazni predmet 5D00468, Memorandum Zaštitnih snaga UN-a, 26.–27. juli 1995. godine, str. 2.

²⁶⁸³ Dokazni predmet P02946, Memorandum u vezi sa situacijom u Žepi, s potpisom J.R.J. Baxtera, 28. juli 1995. godine, str. 1.

²⁶⁸⁴ Rupert Smith, T. 17555 (6. novembar 2007. godine) (gdje je izjavio da “dolazimo do kulminacije niza [...] ovih pregovora, kada strane koje ga stvarno mogu provesti zapravo nisu strane u konsultacijama.”); Emma Sayer, T. 21085 (6. februar 2008. godine); dokazni predmet P02946, Memorandum u vezi sa situacijom u Žepi, s potpisom J.R.J. Baxtera, 28. juli 1995. godine, str. 1.

učini.”²⁶⁸⁵ U to vrijeme, VRS je zastupao stav da muškarci iz Žepe moraju predati svoje oružje nakon čega bi došlo do razmjene zarobljenika po sistemu "svi za sve," dok je Vlada BiH ostala pri stavu da bi trebalo da se izvrši “razmjena ratnih zarobljenika 'svi-za-sve', ali da se muškarci iz Žepe moraju evakuisati odmah nakon što predaju oružje tako da ni u jednom momentu stvarno ne dospiju Srbima u ruke.”²⁶⁸⁶ Taj Sporazum nije nikada proveden.²⁶⁸⁷ U tom trenutku, otprilike 1.500 vojnika ABiH ostalo je u šumama oko grada Žepe.²⁶⁸⁸

730. Torlak, Hajrić i Imamović - predstavnici bosanskih Muslimana iz Žepe - nalazili su se u posljednjem konvoju koji je otišao 27. jula 1995. godine.²⁶⁸⁹ Mladić je odbio da propusti konvoj da prođe kroz kontrolni punkt 2 u Bokšanići dok se ne “preda vojska [ABiH]”, zahtijevajući da jedan od predstavnika bosanskih Muslimana ode u planine blizu Žepe gdje su bili okupljeni “vojno sposobni” muškarci, bosanski Muslimani, i kaže im da se predaju.²⁶⁹⁰ Taj zadatak dodijeljen je Hajriću.²⁶⁹¹ Kasnije te večeri, Torlak i Imamović su odvedeni u jednu sobu s vojnicima UNPROFOR-a u bazi UNPROFOR-a u Žepi.²⁶⁹² U prisustvu četvorice–petorice vojnika UNPROFOR-a i komandanta Ukrajinske čete Dudnika, vojnici VRS-a liscama su vezali Torlaka i Imamovića i rekli im da su ratni zarobljenici.²⁶⁹³ Sljedećeg jutra, Torlak i Imamović su odvedeni natrag u Bokšaniću gdje je Torlak vidio Mladića i gdje su ga ispitivali oficiri bezbjednosti.²⁶⁹⁴ Ubrzo poslije toga, Torlak i Imamović vraćeni su u vozilo VRS-a i ponovo odvedeni u hotel "Borike" gdje su proveli narednih nekoliko dana.²⁶⁹⁵ Dibb je lično vidio da Hajriću nije dopušteno da ode i da su ga odveli natrag na kontrolni punkt 2 u Bokšanići.²⁶⁹⁶ Negdje oko 30. jula, Torlak i Imamović, koji su bili pod “stražom Vojne policije VRS-a”, i Hajrić, stavljeni su u istu ćeliju u zatvoru u Rogatici.²⁶⁹⁷ Sredinom avgusta 1995. godine, Imamović i Hajrić izvedeni su iz ćelije.²⁶⁹⁸

²⁶⁸⁵ Dokazni predmet P02946, Memorandum u vezi sa situacijom u Žepi, s potpisom J.R.J. Baxtera, 28. juli 1995. godine, str. 1.

²⁶⁸⁶ Dokazni predmet P02946, Memorandum u vezi sa situacijom u Žepi, s potpisom J.R.J. Baxtera, 28. juli 1995. godine, str. 1.

²⁶⁸⁷ Hamdija Torlak, T. 9819–9819 (2. april 2007. godine).

²⁶⁸⁸ Dokazni predmet 6D00089, Izvještaj o stanju UN-a u vezi s kopnenim operacijama, 28. juli 1995. godine, str. 3. Torlak je potvrdio ovu informaciju i dodao da svi vojnici ABiH vjerovatno nisu naoružani. V. takođe Hamdija Torlak, T. 9818–9819 (2. april 2007. godine).

²⁶⁸⁹ Hamdija Torlak, T. 9748–9749 (30. mart 2007. godine).

²⁶⁹⁰ *Ibid.*, (gdje je izjavio da je Mladić zahtijevao da se “vojska” preda).

²⁶⁹¹ *Ibid.*, T. 9749 (30. mart 2007. godine).

²⁶⁹² *Ibid.*, T. 9748–9752 (30. mart 2007. godine).

²⁶⁹³ *Ibid.*, T. 9749–9750 (30. mart 2007. godine).

²⁶⁹⁴ *Ibid.*, T. 9750–9751 (30. mart 2007. godine).

²⁶⁹⁵ *Ibid.*, T. 9749–9750, 9751–9752 (30. mart 2007. godine).

²⁶⁹⁶ Thomas Dibb, T. 16291–16292, 16297 (15. oktobar 2007. godine).

²⁶⁹⁷ Hamdija Torlak, T. 9748–9752 (30. mart 2007. godine).

²⁶⁹⁸ *Ibid.*, T. 9748–9752 (30. mart 2007. godine). Milan Vojinović, koji je tokom rata radio u Resoru državne bezbjednosti MUP-a RS, u svom svjedočenju je rekao da je krajem jula 1995. godine u Rogatici razgovarao s Hamdijom Torlakom kako bi se informisao o oružanim formacijama izbjeglica iz Žepe koje su ugrožavale bezbjednost civila u okolnim selima. Milan Vojinović, T. 23727–23728 (21. juli 2008. godine).

Torlak je kasnije saznao da su Hajrić i Imamović ubijeni i da su njihova tijela kasnije pronađena u Vragolovima.²⁶⁹⁹

731. Dana 29. jula 1995. godine,²⁷⁰⁰ ministar Muratović je obavijestio UNPROFOR o svojoj namjeri da nastavi pregovore u vezi s preostalim vojno sposobnim muškarcima, bosanskim Muslimanima, iz Žepe.²⁷⁰¹ VRS se najprije složio da se sastane sa stranom bosanskih Muslimana na sarajevskom aerodromu, ali je kasnije otkazao taj sastanak.²⁷⁰² VRS je saopštio UNPROFOR-u da bosanski Muslimani trebaju prihvatiti Sporazum od 24. jula 1995. godine u vezi s muškarcima, bosanskim Muslimanima, iz Žepe; tek onda će VRS biti spreman da razmotri mogućnost razgovora o sudbini muškaraca iz Žepe.²⁷⁰³ Toga dana, **Miletić** je izvijestio potčinjene jedinice Glavnog štaba i Karadžića da muškarci, bosanski Muslimani, iz Žepe pokušavaju da se probiju u Donje Štitarevo kako bi prešli u Srbiju.²⁷⁰⁴ Tolimir je prosljedio uputstva kako bi se obezbijedilo da se borbena dejstva protiv Žepske brigade ABiH nastave “sve dok muslimani ne izvrše dogovorenu razmenu i poštovanje sporazuma od 24. jula o njihovom razoružavanju i predaji.”²⁷⁰⁵

²⁶⁹⁹ Hamdija Torlak, T. 9751–9752 (30. mart 2007. godine) (gdje je izjavio da je 1996. godine pušten na slobodu). V. takođe dokazni predmet P04494 (povjerljivo); dokazni predmet P03479 (povjerljivo).

²⁷⁰⁰ UNPROFOR je izvijestio da je 29. jula 1995. godine pojačano granatiranje u Žepi. Dokazni predmet 6D00136, Izvještaj o stanju Vojnih posmatrača UN-a za sektor, 30. juli 1995. godine, str. 3 (“Tim je izvijestio da je čuo intenzivno granatiranje 29. JULA (23 eksplozije, 8 rafala iz teških mitraljeza i 4-6 izlazna minobacačka projektila), ali nije mogao potvrditi tačke ispaljivanja i područja udara.”).

²⁷⁰¹ Dokazni predmet P02498, Memorandum UNPROFOR-a u vezi s pregovorima o Žepi, 29. juli 1995. godine, str. 1.

²⁷⁰² Dokazni predmet P02498, Memorandum UNPROFOR-a u vezi s pregovorima o Žepi, 29. juli 1995. godine, str. 1.

²⁷⁰³ *Ibid.* Torlak je u svom svjedočenju rekao da stav bosanskih Srba nije bio u skladu sa Sporazumom od 24. jula 1995. godine, koji je iziskivao da muškarci, bosanski Muslimani, budu predati UNPROFOR-u i smjesta registrovani od strane MKCK-a. Hamdija Torlak, T. 9870, 9873 (3. april 2007. godine). Kasnije toga dana, UNPROFOR je izvijestio da VRS planira da zarobi vojnike, bosanske Muslimane, i da “Srbi izgleda koriste UNPROFOR-a kako bi namamili Bosance da predaju oružje i da možda koriste UNPROFOR kako bi kod Bosanaca izazvali lažni osjećaj sigurnosti.” Dokazni predmet P02498, Memorandum UNPROFOR-a u vezi s pregovorima o Žepi, pripremio David Harland, 29. juli 1995. godine, str. 2.

²⁷⁰⁴ Dokazni predmet P03023, Dokument Glavnog štaba VRS-a, s potpisom Radivoja Miletića, 29. juli 1995. godine, str. 4 (gdje se navodi da je “ova formacija [...] razbijena, okružena i pristupilo se njenom uništenju”). V. takođe dokazni predmet P03024, Dokument Glavnog štaba VRS, s potpisom Radivoja Miletića, 31. juli 1995. godine, str. 4 (“[D]obijen je podatak da neprijatelj pravi splavove u rejonu Crnog Potoka i bježi na desnu obalu Drine.”). Istog dana, kapetan Dragomir Pećanac poslao je izvještaj, pored ostalih, Tolimiru i Krstiću, u kom je ponovio informacije koje je **Miletić** poslao tog istog dana. Dokazni predmet P02792, Izvještaj Podrinjske brigade upućen Glavnom štabu VRS-a u vezi sa sastankom s UNPROFOR-om vezanim za evakuaciju civila iz Žepe, s otkucanim potpisom Dragomira Pećanca, 29. juli 1995. godine, str. 5 (“Raspolažem neprovjerenim podacima da dio muslimanskih vojnih snaga iz bivše enklave Žepa pokušava da se probije na desnu obalu rijeke Drine u rejon sela Jagošnice i sela Zemljice vjerovatno u namjeri da se predaju snagama MUP-a Srbije”). V. takođe Richard Butler, T. 19945 (17. januar 2008. godine). Torlak je u svom svjedočenju rekao da je čuo da je dio vojnika, bosanskih Muslimana iz Žepe, uspio da ode sa svojim oružjem i probije se do Olova i Kladnja kroz teritoriju pod kontrolom bosanskih Srba. Drugi su stigli u Srbiju, gdje su bili tretirani kao ratni zarobljenici i kasnije pušteni na slobodu ili razmijenjeni i dopušteno im je da odu u treće zemlje. Hamdija Torlak, T. 9824–9825 (2. april 2007. godine).

²⁷⁰⁵ Dokazni predmet P00186, Obavještajno-bezbjednosni izvještaj Glavnog štaba VRS-a, s otkucanim potpisom Zdravka Tolimira, 29. juli 1995. godine, str. 2 (gdje se dalje navodi sljedeće: “[P]reduzmite sve potrebne mere da sprečite njihovo izvlačenje iz okruženja. Lica koja zarobite do prekida vatre ne evidentirajte i ne prikazujte međunarodnim organizacijama. Čuvaćemo ih za razmenu u slučaju da muslimani ne ispoštuju dogovor, ili se probiju iz našeg okruženja.”). Obradović je u svom svjedočenju rekao da je taj pasus predstavljao Tolimirovo naređenje. Ljubomir Obradović, T. 28292–28293 (17. novembar 2008. godine). Kosovac je u svom svjedočenju rekao da termin “probijanje iz okruženja” ne predstavlja vojni termin i da je ono što je Tolimir mislio kada je rekao “probijanje iz okruženja” predstavljalo uputstvo ili zahtjev upućen komandantu kako bi se problem u okruženju razriješio s njegovom vlastitom jedinicom. Kosovac je takođe izjavio da se ti paragrafi nisu ticali civilnog stanovništva nego isključivo vojnog osoblja. Slobodan Kosovac, T. 30183–30184 (15. januar 2009. godine).

732. U jednom izvještaju Generalštaba ABiH zabilježeno je da su se negdje 30. jula 1995. godine, nakon što je VRS probio linije odbrane, sve jedinice Žepske brigade ABiH okupile u sektoru Vukolin Stan.²⁷⁰⁶ Ramo Čardaković, načelnik štaba Žepske brigade ABiH, predložio je da vojska krene u pravcu Poljanica, gdje će preći Drinu u Srbiju i predati se tamošnjim vlastima.²⁷⁰⁷ U tom izvještaju se dalje napominje sljedeće: “[O]ko 700 do 800 boraca [...], nakon duže rasprave, prihvatilo je ovaj prijedlog i predvođeni Čardakovićem i pomoćnikom komandanta brigade za bezbjednost Hasanović Salihom se uputilo u ovom pravcu.”²⁷⁰⁸ U izvještaju se dalje napominje da su se ti vojnici predali srpskim vlastima i pripadnicima JNA.²⁷⁰⁹ Takođe se navodi sljedeće:

[P]rema izjavama dijela starješinskog kadra Komande brigade koji su se 2. augusta 1995. godine uspjeli probiti sa grupom od oko 150 boraca na slobodne teritorije, nije dao pravce izvlačenja tom djelu Komande brigade, iako je u vezi s tim dobio instrukcije od Komande 2. korpusa. Nakon navedene odluke načelnika Štaba brigade, u jedinici nastaje haotično stanje, jedinica se cijepa na manje grupe koje zasebno donose odluke u kom pravcu će se pokušati probiti do prvih slobodnih teritorija. Jedna veća grupa od 200 boraca, koju je predvodio Šahić Hurem, odlučila je da se probije do Kladnja (grupa je 2. augusta 1995. godine uspjela doći do Kladnja), druga grupa od oko 50 boraca, porijeklom iz Višegrada, predvođena Cocalić Samirom, uputila se prema Goraždu ili Priboju u Srbiji. Treća grupa od 250 do 300 boraca iz Srebrenice, koji su nakon pada Srebrenice došli u Žepu, uputila se ka Srebrenici s namjerom da se istom maršrutom, kuda se izvlačila 28. divizija, probije do Tuzle. Četvrta grupa, ekvivalenta jedne čete, predvođena Zejnilović Šefkom se uputila u pravcu Sušice, u rejonu Crnog Potoka, gdje se namjeravala zadržati duže vrijeme, obzirom da su tu imali sakrivene veće zalihe hrane. Jedna manja grupa od 7 boraca se uspjela probiti 2. augusta 1995. godine na slobodne teritorije u zoni odgovornosti 243. Mpbr. 2. korpusa, a druga grupa od 14 boraca je 3. augusta 1995. godine uspjela doći u Goražde. Prema izjavama boraca iz ove grupe, isti nisu imali većih problema na putu do Goražda, niti su se susretali sa četnicima.²⁷¹⁰

733. Dana 31. jula 1995. godine je održan sastanak između Smitha, **Gvere** i Mladića u hotelu "Balkana" u Mrkonjić Gradu kod Banje Luke.²⁷¹¹ Do tog vremena, cjelokupna komanda VRS-a, uključujući Mladića, **Gveru**, Milovanovića i Tolimira, prešla je sa područja Srebrenice i Žepe u Banju Luku.²⁷¹² Na tom sastanku, Mladić je tvrdio da se bosanski Muslimani, u brdima oko grada Žepe pokušavaju probiti u tri pravca - prema Kladnju, prema Srbiji preko Drine i prema

²⁷⁰⁶ Dokazni predmet 1D00019, Izvještaj Generalštaba ABiH upućen komandantu ABiH, 23. februar 1996. godine, str. 6.

²⁷⁰⁷ *Ibid.*

²⁷⁰⁸ Dokazni predmet 1D00019, Izvještaj Generalštaba ABiH upućen komandantu ABiH, 23. februar 1996. godine, str. 6.

²⁷⁰⁹ *Ibid.*

²⁷¹⁰ *Ibid.*, str. 6–7. V. takođe dokazni predmet 4D00010, Vanredni izvještaj Generalštaba ABiH, 4. avgust 1995. godine, str. 1–2 (gdje se izvještava da je “održan [...] dana 29. jula 1995. godine sastanak Komande i komandira četa [Žepske brigade ABiH], na kojem je odlučeno da se starješine i borci podjele u manje grupe i krenu u proboj prema Goraždu, Sarajevu, Kladnju i Tuzli.”).

²⁷¹¹ Rupert Smith, T. 17558 (6. novembar 2007. godine); Emma Sayer, T. 21090, 21136 (6. februar 2008. godine); dokazni predmet P02947, Izvještaj UNPROFOR-a u vezi sa sastankom između Smitha i Mladića, 31. juli 1995. godine, str. 1.

²⁷¹² Dokazni predmet P02948, Memorandum za sektor Sarajevo, 31. juli 1995. godine, str. 3.

Goraždu”.²⁷¹³ Smith je u svom svjedočenju rekao da je otprilike u to vrijeme saznao da su se vojno sposobni muškarci, bosanski Muslimani, probili preko Drine, umjesto u druga dva pravca, i da je Carl Bildt, specijalni izaslanik Evropske unije za bivšu Jugoslaviju, vršio pripreme za njihov odgovarajući prijem po prelasku rijeke.²⁷¹⁴

734. UNPROFOR je izvijestio da su, prema stanju od 31. jula 1995. godine, pregovori u vezi s vojno sposobnim muškarcima, bosanskim Muslimanima iz Žepe, po svemu sudeći, prestali na svim nivoima, i da se “[č]ini [...] da to znači da su Srbi odustali od ideje o evakuaciji kao rezultatu pregovora i da namjeravaju 'čistiti' teren svojim tempom.”²⁷¹⁵ U izvještaju od 1. avgusta koji je organ za bezbjednosno-obavještajne poslove Bratunačke brigade uputio Upravi za obavještajne poslove i Upravi za bezbjednost Glavnog štaba, **Miletiću** i drugima, navedeno je da se “još 100 balija ” očekuje u Bajinoj Bašti, a da “najveća grupacija balija ” (oko 1.000 ljudi) pokušava da se prebaci na desnu obalu Drine u rejonu Crnog Potoka.²⁷¹⁶

735. Jedan presretnuti razgovor od 1. avgusta 1995. godine između “Jevtića iz Srbije”, Steve i kasnije **Beare**²⁷¹⁷ predstavlja razgovor o bjekstvu bosanskih Muslimana preko Drine.²⁷¹⁸ Dva presretnuta razgovora od 2. avgusta 1995. godine pokazuju da je Krstić dao uputstva **Popoviću** da ode u Srbiju radi rješavanja pitanja bosanskih Muslimana iz Žepe.²⁷¹⁹ U drugom razgovoru održanom u 13:00 sati, **Popović** je rekao Krstiću da je **Beara** upravo nazvao **Popovića** i rekao mu da je **Beara** javio **Miletiću** da se 500 do 600 bosanskih Muslimana nalazi u Srbiji, ali da srpske vlasti neće nikome da dozvole da sa njima razgovara.²⁷²⁰ UNPROFOR je 2. avgusta izvijestio da je

²⁷¹³ *Ibid.* V. takođe dokazni predmet P02947, Izvještaj UNPROFOR-a u vezi sa sastankom između Smitha i Mladića, 31. juli 1995. godine, str. 2.

²⁷¹⁴ Rupert Smith, T. 17560 (6. novembar 2007. godine).

²⁷¹⁵ Dokazni predmet P02948, Memorandum za sektor Sarajevo, 31. juli 1995. godine, str. 2.

²⁷¹⁶ Dokazni predmet P03036, Dokument upućen Glavnom štabu VRS-a, Miletiću, Krstiću, i Drinskom korpusu u vezi s kretanjem neprijateljskih grupa u enklavi Žepa, s otkucanim potpisom Zorana Carkića, 1. avgust 1995. godine, str. 2. Butler je u svom svjedočenju rekao da su tih 1.000 muškaraca bilo vojno sposobno i da su “i te kako mogli” biti i pripadnici Žepske brigade. Richard Butler, T. 19948 (17. januar 2008. godine). Kosovac je u svom svjedočenju rekao da Carkić u čitavom tom dokumentu govori o pripadnicima ABiH. On je dalje izjavio da Uprava za operativno-nastavne poslove nije imala nikakvog uticaja na obavještajne aktivnosti ili zarobljenike. Slobodan Kosovac, T. 30184–30187 (15. januar 2009. godine). Imajući u vidu blizinu Brloške planine Žepi, kao i događaje i izvještaje od tog dana, Pretresno vijeće je uvjeren da se taj razgovor odnosi na bjekstvo bosanskih Muslimana sa područja Žepe i da je “Panorama” **Miletić**.

²⁷¹⁷ Dokazni predmet P01378a (povjerljivo).

²⁷¹⁸ *Ibid.* U jednom drugom presretnutom razgovoru, **Beara** je razgovarao o aktivnostima MUP-a Srbije. Dokazni predmet P01380a (povjerljivo). Približno 20 minuta poslije tog razgovora, **Beara** je razgovarao sa Stevom, koji je rekao **Beari** za pisanje zahtjeva srpskim vlastima. **Beara** mu kaže da su mu srpske vlasti rekly da je zabadava došao u Srbiju zbog toga što je naređenje u vezi s Muslimanima došlo “od najvišeg, a znaš ko im je najviši”. Dokazni predmet P01381a (povjerljivo). V. takođe dolje, par. 1291.

²⁷¹⁹ Dokazni predmet P01392d, Presretnuti razgovor, 2. avgust 1995. godine, 12:40 sati; Dokazni predmet P01395g, Presretnuti razgovor, 2. avgust 1995. godine, 13:00 sati. V. takođe dolje, par. 1292.

²⁷²⁰ Dokazni predmet P01395g, Presretnuti razgovor, 2. avgust 1995. godine, 13:00 sati.

Žepa prazna, ako se izuzme nekoliko vojnika VRS-a,²⁷²¹ i da su neki od vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, prešli Drinu.²⁷²²

736. Dana 2. avgusta 1995. godine, Služba državne bezbjednosti ABiH u Sektoru Goražde izvijestila je da su neke grupe vojnika ABiH iz Žepe prešle preko granice u Srbiju i da je izdato naređenje pograničnoj policiji da bude maksimalno mobilna jer se “navodno, očekuje dolazak naoružanih grupa iz Žepe”.²⁷²³ U jednom izvještaju Generalštaba ABiH od 4. avgusta 1995. godine navodi se sljedeće: “[U] Žepi se nalazilo oko 1.260 boraca i 250 civila, odnosno vojno sposobnih i 650 boraca iz Srebrenice. Na slobodnu teritoriju do danas je pristiglo 163 boraca u Kladanj, dok je u zonu odgovornosti 81. divizije [Armije] – Goražde pristiglo 14 boraca. Oko 1.000 boraca i dalje se nalazi u planinama Žepe, čekajući povoljne uslove za izvlačenje.”²⁷²⁴ Neke od bosanskih Muslimana koji su pokušavali da se probiju na teritoriju pod kontrolom ABiH ubili su pripadnici VRS-a.²⁷²⁵

737. Sredinom avgusta 1995. godine s ratnim zarobljenicima u zatvoru u Foči - bivšim vojnicima Žepske brigade ABiH - obavljani su razgovori u vezi s istragama o ratnim zločinima počinjenim na

²⁷²¹ Dokazni predmet P03251, Zbirka memoranduma Davida Harlanda, 20. juli 1995.–3. avgust 1995. godine, separator 16, str. 1. V. takođe *ibid.*, separator 17, str. 3 (gdje se navodi sljedeće: “[P]reostalo stanovništvo Žepe moraće se brinuti samo za sebe. Većina će navjerovatnije pokušati da pobjegne. A najveći dio njih će vjerovatno biti ubijen ili zarobljen”).

²⁷²² UNPROFOR je izvijestio da, prema nepotvrđenim informacijama VRS-a, bosanskih Muslimana, UNHCR-a i MKCK-a, “grupe Bosanaca pokušavaju pobjeći iz [...] bosanske enklave. Juče je bilo izvještaja o tome da se jedna grupa u kojoj je bilo do 600 ljudi pokušava probiti na teritoriju pod kontrolom Bosanaca u srednjoj Bosni. Prijavljeno je da je jedna grupa presretnuta blizu Luke dok je pokušavala da napusti džep. Prijavljeno je da se jedna grupa od možda 250 ljudi probija preko Drine u Srbiju.” Dokazni predmet P03251, Zbirka memoranduma Davida Harlanda, 20. juli 1995.–3. avgust 1995. godine, separator 16, str. 1. U jednom drugom izvještaju UNPROFOR-a od 3. avgusta 1995. godine navodi se da su posredstvom UNHCR-a primljene informacije od vlasti SRJ-a da je “grupa od oko 500 Bosanaca sa područja Žepe, od kojih mnogi u uniformama, prešla Drinu i ušla u Srbiju”. [...] SRJ je mišljenja da to predstavlja vojno pitanje, ali da će UNHCR-u biti omogućen pristup na to područje radi popisa muškaraca izbjeglica.” Dokazni predmet P03251, Zbirka memoranduma Davida Harlanda, 20. juli 1995.–3. avgust 1995. godine, separator 18, str. 1.

²⁷²³ Dokazni predmet 5D01373, Izvještaj Službe državne bezbjednosti ABiH, s potpisom Midhata Šehovića, 2. avgust 1995. godine, str. 2. Kosovac je u svom svjedočenju rekao da navod “neke naše grupe boraca” u tom izvještaju upućuje na zaključak da se on odnosi “isključivo na vojnike” ABiH. Kada je upitan da li su ti vojnici predstavljali opasnost za VRS i za civilno stanovništvo na teritoriji RS, Kosovac je u svom svjedočenju rekao da se to “pre svega odnosi na razbijene grupe boraca, [koje] su opasnost za sve vojske i za sve stanovništvo, jer njihovo ponašanje u principu je neusmereno, nekontrolisano ako pri sebi imaju naoružanje i vojnu opremu. [...] U svim takvim situacijama prvo se upozore svi organi na terenu, sve komande jedinica vojske, zatim se upozoruje MUP i sve jedinice MUP-a, i upozore se lokalne vlasti koje mogu bilo šta da preduzmu kako o obaveštavanju, tako o bilo čemu drugome. Sve snage na terenu pokušavaju te grupe da registruju i da ih zarobe, odnosno razoružaju i onda kasnije predaju nadležnim organima. Sa takvim grupama se postupa izuzetno oprezno, jer se ne zna kako će one postupiti.” Slobodan Kosovac, T. 30187–30189 (15. januar 2009. godine). V. takođe Mirko Trivić, T. 11868–11869 (21. maj 2007. godine), T. 11997 (23. maj 2007. godine) (gdje je izjavio da se dio Žepske brigade ABiH Žepa na organizovan način povukao preplivavši Drinu, a da su ostali dijelovi krenuli u pravcu Kladnja).

²⁷²⁴ Dokazni predmet 4D00010, Vanredni izvještaj Generalštaba ABiH, 4. avgust 1995. godine, str. 1–2 (taj izvještaj takođe upućuje na jedan sastanak održan 29. jula između Komande Žepske brigade ABiH i komandira četa, na kom je odlučeno da se “starješine i borci podjele u manje grupe i krenu u proboj prema Goraždu, Sarajevu, Kladnju i Tuzli.”).

²⁷²⁵ Dokazni predmet P00209, Dnevni borbeni izvještaj Rogatičke brigade, s otkucanim potpisom Rajka Kušića, 8. avgust 1995. godine, str. 1 (gdje se izvještava da je “[d]ana 7. avgusta 1995. godine u popodnevnom časovima u kanjonu rijeke Prače likvidirano [...] pet preostalih balija koji su se posle pada Žepe kretali pravcem Luka – prevozili se preko Drine čamcom – Kamenički Potok – Babina Gora – Gradina – Kapetanovići – prevezli se na svom drveću preko Drine – Crni vrh – Kopito – iznad Međeđe – Ustiprača – na Dubu sišli na prugu i prugom pokušali proći za Renovicu. Grupa je bila samostalna i putovala 10 dana. Istog dana u neposrednoj blizini Luke likvidiran je ustaša rodnom iz Srebrenice bez oružja star 24 godine. Prije izumiranja izjavio da je zaostao iza sviji i da traži hrane.”).

teritoriji RS-a.²⁷²⁶ Prema tim razgovorima, poslije pada žepske enklave, 800 do 1.000 vojnika Žepske brigade ABiH odlučilo je da se preda JNA prelazeći preko Drine u Srbiju, a 400 do 500 vojnika odlučilo je da se probije preko teritorije RS-a kako bi se povezali sa ABiH.²⁷²⁷

738. Svjedok PW-155 je sa velikom grupom muškaraca, bosanskih Muslimana, preplivao Drinu, a u Srbiji je zarobljen oko 2. avgusta 1995. godine.²⁷²⁸

²⁷²⁶ Milan Vojinović, T. 23684–23685 (21. juli 2008. godine).

²⁷²⁷ *Ibid.*, T. 23687–23688 (21. juli 2008. godine). V. takođe dokazni predmet 2D00524, Informacija o uslovima života i boravka pripadnika MOS-a u prihvatnim centrima Mitrovo Polje i Braneško Polje, 8. mart 1996. godine (gdje se navodi sljedeće: "U vremenu od 31. jula - 25. oktobra 1995. godine, povređujući državnu granicu SRJ, ulazile su veće i manje grupe pripadnika [muslimanskih oružanih snaga] iz žepskog kraja, tako da ih je bilo ukupno 799 lica. Državnu granicu su prelazili na potezu sela Jagoštica, opština Bajina Bašta, a iz pravca Crnog Potoka, odnosno teritorije bivše BiH, prelazeći reku Drinu čamcima, improvizovanim splavovima i sl."). Vojinović je u svom svjedočenju rekao da neki od tih pojedinaca identifikovani kao učesnici u zločinima protiv čovječnosti i ratnim zločinima nisu bili tamo zatočeni i da je istražni tim zaključio da su se oni ili probili na teritoriju pod kontrolom ABiH ili prešli u Srbiju i predali se JNA. Uprava bezbjednosti VRS-a naknadno je podnijela Vojnom tužilaštvu u Bijeljini krivične prijave protiv 149 pojedinaca za zločine protiv čovječnosti i ratne zločine. Milan Vojinović, T. 23696–23699, 23725–23726 (21. juli 2008. godine). V. takođe dokazni predmet 2D00528, Krivična prijava Sektora za bezbjednosno-obavještajne poslove Glavnog štaba VRS-a, 23. avgust 1995. godine (koji sadrži krivičnu prijavu protiv Avde Palića). Prema Vojinovićevim riječima, grupa koja je prešla preko Drine u Srbiju poslije pada enklave bila je sastavljena isključivo od vojnika. Milan Vojinović, T. 23703, 23706–23708, 23711, 23748–23749 (21. juli 2008. godine).

²⁷²⁸ Svjedok PW-155, T. 6836–6838 (5. februar 2007. godine). Svjedok PW-155 je označio lokaciju na kojoj je prešao Drinu. Dokazni predmet PIC00061, Mapa koju je označio svjedok PW-155; svjedok PW-155, T. 6841 (5. februar 2007. godine). Pretresno vijeće ima u vidu **Gverinu** tvrdnju da se na iskaz svjedoka PW-155 ne može osloniti kako bi se van razumne sumnje utvrdila civilna komponenta među muškarcima za koje se navodi da su deportivani. Gverin završni podnesak, par. 122–123. Međutim, imajući u vidu pravne zaključke o prisilnom premještanju i deportaciji, Pretresno vijeće smatra nepotrebnim da utvrdi status svjedoka PW-155. V. dolje, par. 906–913; ali v. Suprotno mišljenje sudije Kwona, dolje, fusnota 6416.

IV. PRAVNI ZAKLJUČCI

A. Član 3: opšti uslovi

1. Mjerodavno pravo

739. Član 3 Statuta se odnosi na sva teška kršenja zakona ili običaja ratovanja. On takođe služi kao rezidualna odredba koja obuhvata sva teška kršenja humanitarnog prava koja nisu obuhvaćena članovima 2, 4 ili 5 Statuta.²⁷²⁹ Postoje dva preliminarna uslova za primjenu člana 3: mora postojati stanje oružanog sukoba i zločin za koji se optuženi tereti mora biti u bliskoj vezi s tim oružanim sukobom (dalje u tekstu: uslov postojanja neksusa).²⁷³⁰ Pored toga, kao što će biti više riječi dolje, da bi Međunarodni sud bio nadležan za neki zločin na osnovu člana 3, moraju biti ispunjena i četiri uslova izložena u Odluci o nadležnosti u predmetu Tadić (dalje u tekstu: četiri uslova iz predmeta Tadić).²⁷³¹

740. U vezi s preliminarnim uslovom postojanja stanja oružanog sukoba, Žalbeno vijeće je zaključilo sljedeće:

[O]ružani sukob postoji svuda gde se pribeglo oružanoj sili između država ili produženom oružanom nasilju između vlasti i organizovanih naoružanih grupa, ili pak između takvih grupa unutar jedne države.²⁷³²

Kada se optuženi tereti za kršenje zakona ili običaja ratovanja po članu 3 Statuta, nebitno je da li je oružani sukob bio međunarodnog karaktera ili nije.²⁷³³

741. U vezi s uslovom postojanja neksusa, Žalbeno vijeće je zaključilo sljedeće:

Ne traži se uzročno-posljedična veza između oružanog sukoba i počinjenja zločina, ali se u najmanju ruku traži da je postojanje oružanog sukoba u znatnoj mjeri utjecalo na sposobnost počinioca da počinji zločin, njegovu odluku da ga počinji, način počinjenja zločina ili cilj s kojim je počinjen.²⁷³⁴

²⁷²⁹ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 91. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 68; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 125.

²⁷³⁰ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 67–70. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 342; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 55.

²⁷³¹ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 94. V. takođe, npr., Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 66.

²⁷³² Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 70. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 341.

²⁷³³ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 137. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 120.

²⁷³⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 58. Da bi utvrdilo da li je neko djelo u dovoljnoj mjeri povezano s oružanim sukobom, Pretresno vijeće može uzeti u obzir, između ostalog, da li je počinitelj bio borac, da li je žrtva bila neborac, da li je žrtva pripadala protivničkoj strani, da li se može smatrati da je to djelo bilo u funkciji ostvarenja krajnjeg cilja vojne kampanje i da li činjenje zločina proizlazi iz službenih dužnosti izvršioca ili spada u njihov okvir. Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 59.

Ovaj uslov je ispunjen kada je zločin za koji se optuženi tereti počinjen u službi, ili barem pod okriljem, situacije koja je stvorena oružanim sukobom.²⁷³⁵

742. Da bi neki zločin bio kažnjiv po članu 3 Statuta, pored uslova o kojima je bilo riječi gore, moraju biti ispunjena i četiri uslova iz predmeta Tadić. Žalbeno vijeće u predmetu Tadić zaključilo je sljedeće:

- (i) kršenje mora predstavljati povredu pravila međunarodnog humanitarnog prava;
- (ii) pravilo mora biti dio običajnog prava ili, ako spada u ugovorno pravo, ugovor nesumnjivo mora biti obavezujući za strane u vrijeme činjenja krivičnog djela za koje se optuženi tereti i ne smije biti u suprotnosti s imperativnim normama međunarodnog prava, odnosno iz njih izuzet;
- (iii) kršenje mora biti teško, odnosno mora predstavljati povredu pravila koje štiti važne vrijednosti, i ta povreda mora rezultirati teškim posljedicama po žrtvu;
- (iv) kršenje pravila mora, u skladu s običajnim pravom ili na osnovu konvencionog prava, povlačiti individualnu krivičnu odgovornost osobe koja ga je prekršila.²⁷³⁶

743. U ovom predmetu, optužbe za ubistvo po članu 3 zasnovane su na zajedničkom članu 3 Ženevskih konvencija iz 1949. godine (dalje u tekstu: zajednički član 3). Kada su optužbe za neki zločin kažnjiv po članu 3 zasnovane na zajedničkom članu 3, žrtve kršenja zakona i običaja ratovanja za koje se optuženi tereti moraju biti osobe koje, u vrijeme kad je počinjen zločin, nisu aktivno učestvovala u neprijateljstvima.²⁷³⁷ Takve žrtve uključuju i pripadnike oružanih snaga koji su položili oružje, kao i osobe koje su van borbenog stroja zbog bolesti, ranjavanja, lišenja slobode ili bilo kojeg drugog razloga.²⁷³⁸ Pored toga, Pretresno vijeće se mora uvjeriti da je "osoba koja je

²⁷³⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 58–59.

²⁷³⁶ V. Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 94 i 143. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 66; Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 20.

²⁷³⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 420.

²⁷³⁸ Zajednički član 3, u relevantnom dijelu, predviđa sljedeće:

"U slučaju oružanog sukoba koji nema karakter međunarodnog sukoba i koji izbije na teritoriji jedne od Visokih strana ugovornica, svaka od strana u sukobu biće dužna da primjenjuje bar sljedeće odredbe:

1. Prema licima koja ne učestvuju neposredno u neprijateljstvima, podrazumijevajući tu i pripadnike oružanih snaga koji su položili oružje i lica onesposobljena za borbu uslijed bolesti, rane, lišenja slobode ili iz kojeg bilo drugog uzroka, postupaće se, u svakoj prilici, čovječno [...].

U tom cilju zabranjeni su i zabranjuju se, u svako doba i na svakom mjestu, prema gore navedenim licima sljedeći postupci:

(a) povrede koje se nanose životu i tjelesnom integritetu, naročito sve vrste *ubistva*, sakaćenja, svireposti i mučenja;

[...]" (naglasak dodat)

V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 420.

počinila zločin za koji se tereti na osnovu zajedničkog člana 3 znala ili je trebalo da bude svjesna da, u vrijeme kad je taj zločin počinjen, žrtva nije aktivno učestvovala u neprijateljstvima".²⁷³⁹

2. Konstatacije

744. Pretresnom vijeću su predočeni dokazi da je u istočnoj Bosni postojao oružani sukob između Republike Bosne i Hercegovine i njenih snaga, s jedne strane, i Republike Srpske i njenih snaga, s druge.²⁷⁴⁰ Na osnovu gore izloženih dokaza u vezi s činjeničnim kontekstom u ovom predmetu,²⁷⁴¹ Pretresno vijeće konstatuje da je u periodu na koji se odnosi Optužnica u istočnoj Bosni postojao oružani sukob.

745. Žrtve ubistva za koje se optuženi terete u ovom predmetu bile su bosanski Muslimani koje su snage bosanskih Srba zarobile u toku ili po okončanju borbenih dejstava.²⁷⁴² Na osnovu gore izloženih dokaza u vezi s navodima o zarobljavanju, zatočenju i ubijanju muškaraca, bosanskih Muslimana,²⁷⁴³ Pretresno vijeće konstatuje da su zločini u osnovi krivičnih djela za koja se optuženi terete u Optužnici bili u bliskoj vezi s oružanim sukobom.

746. U praksi Međunarodnog suda dosljedno je zastupan stav da kršenja zajedničkog člana 3 Ženevskih konvencija iz 1949. godine spadaju u okvir člana 3 Statuta. Žalbeno vijeće je zaključilo da zajednički član 3 čini dio međunarodnog običajnog prava i da su, ako su ta kršenja teška, četiri uslova iz predmeta Tadić automatski ispunjena.²⁷⁴⁴ S obzirom na svoju konstataciju da je počinjeno ubistvo masovnih razmjera,²⁷⁴⁵ Pretresno vijeće konstatuje da su četiri uslova iz predmeta Tadić ispunjena.

747. Žrtve ubistva za koje se optuženi terete bile su osobe koje, u vrijeme kad su počinjeni relevantni zločini, nisu aktivno učestvovala u neprijateljstvima.²⁷⁴⁶ Na osnovu gore izloženih dokaza u vezi sa zarobljavanjem, zatočenjem i ubijanjem bosanskih Muslimana,²⁷⁴⁷ Pretresno vijeće konstatuje da je taj dodatni uslov iz zajedničkog člana 3 ispunjen.

748. Shodno tome, Pretresno vijeće konstatuje da su ispunjeni opšti uslovi za primjenu člana 3.

²⁷³⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Boškoski i Tarčulovski*, par. 66.

²⁷⁴⁰ V. gore, poglavlje III, odjeljci A, C i D. V. takođe Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, činjenice br. 8, 17, 19, 21, 46, 50, 65–68, 93, 97, 100–101, 103, 106–107, 109; Odluka po Popovićevom zahtjevu u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, činjenice br. 20–22, 36, 40, 44, 47. Pandurević je prihvatio da je sve vrijeme na koje se odnosi Optužnica u Bosni i Hercegovini postojalo ratno stanje. Pandurevićev pretpretresni podnesak, par. 14.

²⁷⁴¹ V. gore, poglavlje III, odjeljci A, C i D.

²⁷⁴² V. gore, poglavlje III, odjeljci E, F, G i H.

²⁷⁴³ V. gore, poglavlje III, odjeljci E, F, G i H.

²⁷⁴⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 68. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 133–136.

²⁷⁴⁵ V. dolje, par. 793–796.

B. Član 5: opšti uslovi

1. Mjerodavno pravo

749. Član 5 Statuta se odnosi na razna konkretno navedena krivična djela, "kada su počinjena u oružanom sukobu, bilo međunarodnog bilo unutrašnjeg karaktera, i usmjerena protiv civilnog stanovništva".

750. Uslov da krivična djela moraju biti "počinjena u oružanom sukobu" je uslov za vršenje nadležnosti,²⁷⁴⁸ za koji je potrebno dokazati da je postojao oružani sukob i da su djela optuženog prostorno, kao i vremenski, objektivno povezana s tim oružanim sukobom.²⁷⁴⁹

751. Opšti uslovi koji se traže za primjenu člana 5 su sljedeći: (1) mora postojati napad; (2) napad mora biti usmjeren protiv civilnog stanovništva; (3) napad mora biti rasprostranjen ili sistematski; (4) djela izvršioca moraju činiti dio napada; i (5) izvršilac mora znati da njegova djela čine dio rasprostranjenog ili sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva.²⁷⁵⁰

(a) Mora postojati napad

752. Žalbeno vijeće je objasnilo da, u kontekstu zločina protiv čovječnosti, pojam "napad" nije ograničen na upotrebu oružane sile, već obuhvata svaki oblik zlostavljanja civilnog stanovništva.²⁷⁵¹ "Napad na civilno stanovništvo" i "oružani sukob" su dva zasebna pojma.²⁷⁵² Napad može prethoditi oružanom sukobu, trajati duže od oružanog sukoba ili trajati tokom tog sukoba, no ne mora činiti njegov dio.²⁷⁵³ Prilikom utvrđivanja da li je postojao napad na neko konkretno civilno stanovništvo, svaki eventualni sličan napad protivničke strane smatraće se irelevantnim.²⁷⁵⁴

(b) Napad mora biti usmjeren protiv civilnog stanovništva

753. Može se smatrati da je neki napad bio usmjeren protiv civilnog stanovništva ako je civilno stanovništvo bilo "primarni, a ne uzgredni cilj napada".²⁷⁵⁵ Žalbeno vijeće u predmetu *Kunarac* je potvrdilo da "upotreba riječi 'stanovništvo' ne znači da je napadnuto cijelo stanovništvo neke

²⁷⁴⁶ V. gore, poglavlje III, odjeljci E, F, G i H.

²⁷⁴⁷ V. gore, poglavlje III, odjeljci E, F, G i H.

²⁷⁴⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 249; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 83.

²⁷⁴⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 83. Upor. Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 249, 251.

²⁷⁵⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 85.

²⁷⁵¹ *Ibid.*, par. 86.

²⁷⁵² Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 251.

²⁷⁵³ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 86.

²⁷⁵⁴ *Ibid.*, par. 87, gdje se potvrđuje zaključak iz Prvostepene presude u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 580.

²⁷⁵⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi* par. 91–92. V. Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 421.

geografske cjeline u kojoj je došlo do napada".²⁷⁵⁶ Dovoljno je da se Pretresno vijeće uvjeri da je napad bio usmjeren protiv dovoljnog broja pojedinaca, odnosno da je bio usmjeren protiv njih na takav način da se vidi da je uzimao na metu civilno stanovništvo, "a ne ograničeni i nasumce odabrani broj pojedinaca".²⁷⁵⁷

754. Da bi se ciljano stanovništvo moglo okvalifikovati kao civilno stanovništvo za potrebe člana 5, ono mora da bude pretežno civilnog karaktera.²⁷⁵⁸ U sudskoj praksi je prihvaćen stav da prisustvo među civilnim stanovništvom osoba koje nisu obuhvaćene definicijom civila ne lišava to stanovništvo njegovog civilnog karaktera.²⁷⁵⁹

755. Član 50(1) Dopunskog protokola I predviđa sljedeće: "Civil je svako lice koje ne pripada jednoj od kategorija lica navedenih u članu 4.A(1), (2), (3) i (6) III konvencije i u članu 43. ovog protokola."²⁷⁶⁰ Žalbeno vijeće je zaključilo da iz toga proizlazi da pripadnici oružanih snaga, kao i pripadnici milicija i dobrovoljačkih jedinica koji ulaze u sastav tih oružanih snaga, ne mogu polagati pravo na civilni status.²⁷⁶¹ Civilni, odnosno necivilni status žrtve nije nužno određen

²⁷⁵⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 90.

²⁷⁵⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 95; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 105; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 90.

²⁷⁵⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Limaj i drugi*, par. 186; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 143; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić i Martinović*, par. 235; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 180; Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 425; Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 638.

²⁷⁵⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 31; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 50. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Limaj i drugi*, par. 186; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić i Martinović*, par. 235; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 180; Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 425; Prvostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 54; Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 638. V. Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 214; Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 549. Žalbeno vijeće je napomenulo da prisustvo pripadnika grupa otpora ili bivših boraca koji su položili oružje ne mijenja civilni karakter stanovništva. Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 113.

²⁷⁶⁰ Član 4(A) III ženevske konvencije predviđa da su ratni zarobljenici, u smislu Konvencije, lica koja pripadaju jednoj od sljedećih kategorija, a pala su pod vlast neprijatelja:

(1) pripadnici oružanih snaga jedne strane u sukobu, kao i pripadnici milicija i dobrovoljačkih jedinica koji ulaze u sastav tih oružanih snaga;

(2) pripadnici ostalih milicija i pripadnici ostalih dobrovoljačkih jedinica, podrazumijevajući tu i pripadnike organizovanih pokreta otpora, koji pripadaju jednoj strani u sukobu i koji djeluju izvan ili u okviru svoje sopstvene teritorije, čak i da je ta teritorija okupirana, pod uslovom da te milicije ili dobrovoljačke jedinice, podrazumijevajući tu i ove organizovane pokrete otpora, ispunjavaju sljedeće uslove: a) da na čelu imaju lice odgovorno za svoje potčinjene; b) da imaju određen znak za razlikovanje koji se može uočiti na odstojanju; c) da otvoreno nose oružje; d) da se, pri svojim dejstvima, pridržavaju ratnih zakona i običaja;

(3) pripadnici redovnih oružanih snaga koji izjavljuju da pripadaju jednoj vladi ili vlasti koju nije priznala sila pod čijom se vlašću nalaze; [...]

(6) stanovništvo neokupirane teritorije koje se, uslijed približavanja neprijatelja, dobrovoljno diže na oružje da bi pružilo otpor neprijateljskoj najezdi a koje nije imalo vremena da se organizuje kao redovna oružana sila, ako ono otvoreno nosi oružje i ako poštuje ratne zakone i običaje.

Član 43 Dopunskog protokola I predviđa sljedeće:

(1) Oružane snage strane u sukobu se sastoje od svih organizovanih oružanih snaga, grupa i jedinica, stavljenih pod komandu koja je odgovorna toj strani za rukovođenje svojim potčinjenima, čak kada je ta strana zastupljena vladom ili nekom vlašću koju protivnička strana ne priznaje. Ovakve oružane snage podliježu internom sistemu discipline koji obezbjeđuje, između ostalog, poštovanje pravila međunarodnog prava koja se primjenjuju u oružanim sukobima.

(2) Pripadnici oružanih snaga strane u sukobu (osim medicinskog osoblja i sveštenika obuhvaćenih članom 33 III konvencije) su borci, što znači da imaju pravo da direktno učestvuju u neprijateljstvima.

(3) Kad god strana u sukobu uključi paramilitarnu organizaciju ili oružanu službu za održavanje reda u svoje oružane snage, ona je dužna da o tome obavijesti druge strane u sukobu.

²⁷⁶¹ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 50; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 113.

njenom posebnom situacijom u vrijeme činjenja zločina i činjenica da neki pripadnik oružane organizacije, u vrijeme kad je počinjen zločin, nije bio naoružan ili nije učestvovao u borbi ne daje takvoj osobi civilni status.²⁷⁶² Pojam "civil" ne treba definisati tako široko da obuhvata i osobe van borbenog stroja.²⁷⁶³ Međutim, iako se pojam "civil" mora tumačiti restriktivno, osobe van borbenog stroja ipak mogu biti žrtve nekog djela koje predstavlja zločin protiv čovječnosti, pod uslovom da su ispunjeni svi drugi potrebni uslovi, konkretno, da to djelo čini dio rasprostranjenog ili sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva.²⁷⁶⁴ U praksi Žalbenog vijeća sada je zapravo prihvaćen stav da civilni status žrtava zločina u osnovi nije ni uslov koji se postavlja za zločine protiv čovječnosti ni njihovo obilježje.²⁷⁶⁵

(c) Napad mora biti rasprostranjen ili sistematski

756. U sudskoj praksi je utvrđeno da napad mora biti ili rasprostranjen ili sistematski.²⁷⁶⁶ Izraz "rasprostranjen" se odnosi na velike razmjere napada i veliki broj žrtava, dok se izraz "sistematski" odnosi na organizovani karakter djela nasilja i malu vjerovatnoću da su ona počinjena nasumično.²⁷⁶⁷ Uobičajeni izraz sistematskog napada je obrazac zločina, to jest "redovito ponavljanje, koje nije slučajno, sličnog kriminalnog ponašanja".²⁷⁶⁸ Dokaz da je iza napada stajao neki plan ili politika može u dokaznom postupku poslužiti da se pokaže da je napad bio usmjeren protiv civilnog stanovništva, odnosno da je bio rasprostranjen ili sistematski, ali postojanje plana ili politike nije pravno obilježje iz člana 5.²⁷⁶⁹ Samo jedno djelo ili ograničen broj djela mogu se okvalifikovati kao zločin protiv čovječnosti, pod uslovom da se ne može reći da su ta djela izolovana ili nasumična i da su ispunjeni svi drugi uslovi.²⁷⁷⁰

(d) Djela izvršioca moraju činiti dio napada

757. Djela optuženog moraju činiti dio napada na civilno stanovništvo, mada ne moraju biti počinjena u toku tog napada.²⁷⁷¹ Ovaj uslov se ponekad izražava u smislu postojanja nekusa između djela optuženog i napada.²⁷⁷² Zločin koji je počinjen prije ili poslije glavnog napada na civilno stanovništvo ili čije je činjenje bilo udaljeno od tog napada i dalje može, ukoliko za to

²⁷⁶² Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 114.

²⁷⁶³ Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 302; Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 144.

²⁷⁶⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 313.

²⁷⁶⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 32. V. takode Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 307.

²⁷⁶⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 93.

²⁷⁶⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 94; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 101; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 94.

²⁷⁶⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 101; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 94.

²⁷⁶⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 120; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 98, 101.

²⁷⁷⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 94; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 101; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 96.

²⁷⁷¹ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 100.

²⁷⁷² Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 99, 101.

postoji dovoljna veza, biti dio tog napada.²⁷⁷³ Međutim, ako je djelo toliko udaljeno od napada da se, s obzirom na kontekst i okolnosti u kojima je počinjeno, ne može razumno zaključiti da je bilo dio tog napada, ono se ne može okvalifikovati kao krivično djelo po članu 5.²⁷⁷⁴

(e) Mens rea i postojanje znanja

758. Da bi optuženi bio kriv za neko krivično djelo iz člana 5, on mora imati traženu namjeru da poćini djelo ili djela u osnovi za koje/koja se tereti i mora znati da postoji napad na civilno stanovništvo i da njegova djela ćine dio tog napada.²⁷⁷⁵ Optuženi ne mora biti upućen u pojedinosti napada.²⁷⁷⁶ Njegovi motivi za ućešće u napadu su nebitni.²⁷⁷⁷ Optuženi ne mora dijeliti svrhu ili cilj napada i može poćiniti zloćin protiv ćovjećnosti iz ćisto lićnih pobuda.²⁷⁷⁸

2. Konstataćije

(a) Oružani sukob

759. Pretresno vijeće podsjećća na svoju konstataćiju da je u periodu na koji se odnosi Optužnica u istoćnoj Bosni postojao oružani sukob.²⁷⁷⁹ Pretresno vijeće nadalje konstataćuje da su djela za koja se optuženi terete poćinjena u tom oružanom sukobu.

(b) Rasprostranjen ili sistematski napad usmjeren protiv civilnog stanovništva, ćiji dio moraju ćiniti djela izvršilaca

760. Pretresno vijeće konstataćuje da je van razumne sumnje dokazano da je postojao rasprostranjen i sistematski napad usmjeren protiv civilnog stanovništva Srebrenice i Źepe, bosanskih Muslimana, koji je zapoćeo izdavanjem Direktive br. 7. Taj napad je imao razne komponente,²⁷⁸⁰ ukljućujući gušenje enklava putem ogranićavanja dostave humanitarne pomoći, postepeno slabljenje i onesposobljavanje UNPROFOR-a i planirani voćni napad na enklave, a kulminirao je uklanjanjem hiljada ljudi iz Srebrenice i Źepe. Taj napad je bio rasprostranjen zbog

²⁷⁷³ *Ibid.*, par. 100.

²⁷⁷⁴ *Ibid.*

²⁷⁷⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Ćerkez*, par. 99; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 124. Upor. Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 102; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 248.

²⁷⁷⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 102.

²⁷⁷⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 103.

²⁷⁷⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 103. Upor. Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 248, 252.

²⁷⁷⁹ V. gore, par. 744.

²⁷⁸⁰ "Napad" u kontekstu zloćina protiv ćovjećnosti može imati razne komponente. Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 550-552; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 482; Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 570-578.

svojih velikih razmjera i velikog broja žrtava; a bio je sistematski zbog organizovanog karaktera radnji preduzetih protiv žrtava i male vjerovatnoće da su one bile nasumične.²⁷⁸¹

761. Predmetni napad je, u svojim raznim komponentama, bio usmjeren protiv enklava pod zaštitom Ujedinjenih nacija, koje su uspostavljene upravo zato da bi postojala zona u kojoj će civilno stanovništvo biti bezbjedno.²⁷⁸² Stoga ne može biti nikakve sumnje da je stanovništvo tih enklava bilo pretežno i zapravo u najvećem broju civilno i Pretresno vijeće konstatuje da je to bio slučaj.²⁷⁸³ Mada je Pretresno vijeće konstatovalo da je u enklavama prije i u toku napada bilo pripadnika ABiH,²⁷⁸⁴ to ni na koji način ne mijenja činjenicu da je fundamentalni status enklava bio civilni.

(i) Početak napada – plan prisilnog uklanjanja stanovništva, bosanskih Muslimana, iz enklava

762. Direktiva br. 7 označila je početak napada na civilno stanovništvo. U sklopu realizacije cilja VRS-a da dobije rat i stvori srpsku državu, Direktivom br. 7 je Drinskom korpusu dat zadatak da stvori "uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnjeg opstanka i života mještana u Srebrenici i Žepi".²⁷⁸⁵ Pretresno vijeće primjećuje da je, iako ta direktiva sadrži legitimne vojne ciljeve, istovremeno očigledno da je u njoj izložen protivpravni plan za napad usmjeren protiv civilnog stanovništva, u obliku mjera kojima je bio cilj da se stanovništvo Srebrenice i Žepe prisili da napusti enklave.

763. Pretresno vijeće podsjeća da u Direktivi Glavnog štaba br. 7/1 nije ponovljen tekst iz Direktive br. 7 o stvaranju nepodnošljivih uslova za stanovništvo Srebrenice i Žepe. Pretresnom vijeću su predočeni dokazi da je dio Direktive br. 7 u kojem je Drinskom korpusu dat zadatak da "stvor[i] uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnjeg opstanka i života mještana u Srebrenici i Žepi" bio "nelogič[an]" i da to "nije vojnički zadatak".²⁷⁸⁶ Komandant VRS-a je izdavanjem Direktive br. 7/1 vojnički preformulisao zadatak Drinskog

²⁷⁸¹ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 94; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 101; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 94.

²⁷⁸² V. gore, par. 92–95.

²⁷⁸³ V. gore, par. 213, 667, 670.

²⁷⁸⁴ V. gore, par. 204, 209, 246, 666, 670.

²⁷⁸⁵ Dokazni predmet P00005, Direktiva Vrhovne komande RS-a br. 7, 8. mart 1995. godine, str. 10. Upor. dokazni predmet P00203, Naređenje Drinskog korpusa za odbranu i aktivna borbena dejstva, op. br. 7, s potpisom Milenka Živanovića, 20. mart 1995. godine, str. 6. V. takođe gore, par. 199.

²⁷⁸⁶ Slobodan Kosovac, T. 30473-30474 (21. januar 2009. godine). V. takođe *ibid.*, T. 30100-30101 (14. januar 2009. godine); dokazni predmet 5D00759, Izvještaj S. Kosovca o funkcionisanju VRS-a, 2008. godina, par. 139.

korpusa,²⁷⁸⁷ čime su, prema iznesenim tvrdnjama, zadaci koji su tom korpusu dati u Direktivi br. 7 korigovani i poništeni.²⁷⁸⁸

764. Pretresno vijeće je razmotrilo te dokaze, ali ne prihvata tumačenje koje se u njima predlaže, i to iz sljedećih razloga. Kad je riječ o zadacima Drinskog korpusa, Direktiva br. 7 je u skladu sa politikom definisanom u ranijim dokumentima, između ostalog, u Direktivi Glavnog štaba br. 4, u kojoj se takođe pominje uklanjanje stanovnika, bosanskih Muslimana, iz enklava Srebrenice i Žepe.²⁷⁸⁹ Po mišljenju Pretresnog vijeća, u Direktivi br. 7 taj zadatak se razrađuje i daju uputstva o tome kako ga izvršiti: stvaranjem "uslov[a] totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnjeg opstanka i života mještana u Srebrenici i Žepi".²⁷⁹⁰ Pretresno vijeće takođe napominje da se u Direktivi br. 7/1 ni na jednom mjestu ne kaže da zamjenjuje Direktivu br. 7, već se ona na tu direktivu direktno poziva. Tako se, između ostalog, kaže da su zadaci VRS-a definisani na osnovu Direktive br. 7.²⁷⁹¹ Pored toga, tekst iz Direktive br. 7 vezan za zadatke Drinskog korpusa preuzeo je i sam Drinski korpus, u svom naređenju za odbranu i aktivna vojna dejstva op. br. 7 od 20. marta, koje je potpisao Živanović.²⁷⁹²

765. Na osnovu tih dokaza, Pretresno vijeće se uvjerilo da je Direktiva br. 7 i dalje bila mjerodavna i važeća u pogledu definisanja ciljeva i strategija VRS-a, uključujući plan protjerivanja stanovništva Srebrenice i Žepe. Posmatrana u tom kontekstu, Direktiva br. 7/1 je naprosto bila sljedeći korak u napadu usmjerenom protiv civilnog stanovništva Srebrenice i Žepe. Naređenje Drinskog korpusa od 20. marta, u kojem je ponovljen inkriminirajući tekst iz Direktive br. 7,²⁷⁹³ takođe je, samo za sebe, bilo dalji korak u smislu realizacije napada i činilo je još jednu komponentu tog napada.

(ii) Ograničavanje dostave humanitarne pomoći u enklave i popune zaliha UNPROFOR-a

766. Plan da se stanovništvo Srebrenice i Žepe prisili da napusti enklave izložen je, kao što je gore konstatovano, u Direktivi br. 7. U toj direktivi se eksplicitno kaže da to treba postići, između ostalog, "planskim i nenametljivim restriktivnim odobravanjem zahteva" kako bi se "smanji[la] i

²⁷⁸⁷ Slobodan Kosovac, T. 30473-30474 (21. januar 2009. godine).

²⁷⁸⁸ *Ibid.*, T. 30483 (21. januar 2009. godine). V. takođe Manojlo Milovanović, T. 12277 (30. maj 2007. godine) (koji je posvjedočio da Direktiva br. 7/1 nije "preuzela zadatke Drinskog korpusa u obliku u kom ih je definisala Vrhovna komanda" i da je Mladić "amortiz[ovao] odluku vrhovnog komandanta"; Mirko Trivić, T.11929 (22. maj 2007. godine) (gdje je izjavio da nijedna direktiva, uključujući Direktivu br. 7, nije bila obavezujući dokument, već su tom vrstom dokumenata samo davane smjernice, odnosno sugerisalo se da se razmišlja o tome da se problemi koji postoje na određenom dijelu ratišta rješavaju).

²⁷⁸⁹ V. gore, par. 91.

²⁷⁹⁰ Dokazni predmet P00005, Direktiva Vrhovne komande RS-a br. 7, 8. mart 1995. godine, str. 10.

²⁷⁹¹ Dokazni predmet 5D00361, Direktiva Glavnog štaba VRS-a br. 7/1, s Mladićevim potpisom, 31. mart 1995. godine.

²⁷⁹² V. gore, par. 201.

²⁷⁹³ *Ibid.*

ograniči[la] logističk[a] podršk[a] snaga UNPROFOR-a u enklavama i dotur materijalnih sredstava muslimanskom žvlju, i [njih] učini[lo] ovisnim od naše dobre volje, a istovremeno izbe[gl]a osud[a] međunarodne zajednice i svetskog javnog mnjenja".²⁷⁹⁴ Pretresno vijeće konstatuje da je ovdje riječ o jasnoj politici VRS-a da ograniči dostavu humanitarne pomoći u enklave, čiji je krajnji cilj bio da se bosanski Muslimani prisile da odu. Pretresno vijeće se takođe uvjerilo da je ta politika uključivala ograničavanje popune zaliha UNPROFOR-a, s ciljem da se on onemogući u obavljanju svojih zadataka, od kojih je primarni bio zaštita tih enklava.

767. Pretresno vijeće se uvjerilo da se nakon izdavanja Direktive br. 7 humanitarna situacija u enklavama pogoršala. Na osnovu dokaza nije moguće pouzdano zaključiti kada je nastupilo to pogoršanje. Na primjer, iz podataka Nizozemskog bataljona slijedi da se sve manji i manji broj odobrenih konvoja i pogoršanje situacije bilježe od marta, dok iz podataka UNHCR-a proizlazi da u periodu od marta do maja nije bilo većih promjena u dostavi humanitarne pomoći.²⁷⁹⁵ Međutim, u svjetlu svih predočenih dokaza, Pretresno vijeće se uvjerilo da je najkasnije u junu došlo do osjetnog pada u dostavi humanitarne pomoći, uslijed čega je humanitarna situacija u enklavama Srebrenici i Žepi postala veoma teška. Pretresno vijeće se uvjerilo da je takva situacija bila posljedica ograničavanja kretanja konvoja s humanitarnom pomoći, koja je VRS nametnuo u skladu s planom izloženim u Direktivi br. 7.²⁷⁹⁶ Pretresno vijeće se isto tako uvjerilo da je, u skladu s politikom definisanom u Direktivi br. 7, VRS ograničavao popunu zaliha UNPROFOR-a. Ono se takođe uvjerilo da je to ograničavanje dostave humanitarne pomoći bilo jedna od komponenata napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva.

(iii) Vojna dejstva koja su prethodila padu enklava

768. Pretresno vijeće napominje da je prije operacije "Krivaja-95" civilno stanovništvo Srebrenice i Žepe ponekad nasumično uzimano na metu i da je pritom bilo žrtava.²⁷⁹⁷ Konkretno, Bratunačka brigada je, kao odgovor na to što je NATO bombardovao položaja VRS-a na Palama, po naređenju Drinskog korpusa, 25. maja 1995. godine granatirala srebreničku enklavu.²⁷⁹⁸ Pretresno vijeće nadalje napominje – iako se tu ne radi o dejstvima kojima je direktno uzimano na

²⁷⁹⁴ Dokazni predmet P00005, Direktiva Vrhovne komande RS-a br. 7, 8. mart 1995. godine, str. 14.

²⁷⁹⁵ V. gore, poglavlje III, odjeljak C.5.

²⁷⁹⁶ V. gore, par. 199. Pretresno vijeće skreće pažnju na činjenicu da je nakon izdavanja Direktive br. 7 prošlo neko vrijeme prije nego što je došlo do većeg ograničavanja kretanja konvoja. Po njegovom mišljenju, to govori u prilog zaključku da se kretanje konvoja ograničavalo u skladu s politikom definisanom u Direktivi br. 7, u kojoj se kaže da ograničavanje dostave humanitarne pomoći stanovništvu i popune zaliha UNPROFOR-a treba postići planskim i "nenametljivim" restriktivnim odobravanjem zahtjeva kako bi se izbjegla osuda međunarodne zajednice. Dokazni predmet P00005, Direktiva Vrhovne komande RS-a br. 7, 8. mart 1995. godine, str. 14. Pretresno vijeće stoga zaključuje da je ograničavanje dostave humanitarne pomoći u enklave koje je vršio VRS činilo dio napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva.

²⁷⁹⁷ V. gore, par. 210, 666.

²⁷⁹⁸ V. gore, par. 207.

metu stanovništvo srebreničke enklave – da je 3. juna 1995. godine izvršen napad na Nizozemski bataljon, jedinicu UN-a koja je imala zadatak da zaštiti civilno stanovništvo Srebrenice, u toku kojeg je VRS, po Živanovićevom naređenju, uz upotrebu sile preuzeo posmatrački položaj Echo tog bataljona u Zelenom Jadru.²⁷⁹⁹ VRS je, u međuvremenu, počev od juna 1995. godine intenzivirao sporadično granatiranje enklave Žepa, što je dovelo do civilnih žrtava i razaranja u nekim selima u toj enklavi.²⁸⁰⁰

(iv) Vojni napad na enklave

769. Dana 2. jula, Živanović je izdao naređenja u skladu s planom "Krivaja-95", što je označilo početak vojnog napada na enklave.²⁸⁰¹ Cilj dejstava je bio "iznenadnim napadom potpuno razdvojiti i suziti enklave Žepa i Srebrenica, popraviti taktički položaj snaga u dubini zone i stvoriti uslove za eliminisanje enklava".²⁸⁰² Kod definisanja zadataka Drinskog korpusa, oba naređenja se izričito pozivaju na Direktivu br. 7 i Direktivu br. 7/1.²⁸⁰³ U borbenom naređenju se kaže da je jedan od ciljeva napada "stvoriti uslove za eliminisanje enklava".²⁸⁰⁴ Dana 9. jula, Karadžić je izdao naređenje kojim su dejstava proširena na zauzimanje grada Srebrenice.²⁸⁰⁵ VRS je zauzeo grad Srebrenicu 11. jula.²⁸⁰⁶

770. U toku ove vojne operacije, VRS je napao i onesposobio snage UNPROFOR-a koje su imale zadatak da zaštite civilno stanovništvo i neselektivno otvorao vatru i granatirao enklavu, uključujući, u završnim fazama, i grad Srebrenicu.²⁸⁰⁷ Na primjer, u jutarnjim satima 10. jula u neposrednu okolinu bolnice u gradu Srebrenici, u koju se sklonilo 2.000 civila, pale su dvije velikokalibarske granate, vjerovatno ispaljene iz artiljerijskog oruđa kalibra 155 mm, uslijed čega je šest civila poginulo.²⁸⁰⁸ Dana 11. jula, granatirane su baza čete Bravo Nizozemskog bataljona u Srebrenici i baza Nizozemskog bataljona u Potočarima, u kojima se tada nalazio velik broj

²⁷⁹⁹ V. gore, par. 208.

²⁸⁰⁰ V. gore, par. 666.

²⁸⁰¹ V. gore, par. 244–245.

²⁸⁰² Dokazni predmet P00107, Naređenje Komande Drinskog korpusa br. 04/156-2, Naređenje za borbeno dejstva br. 1 "Krivaja-95", 2. juli 1995. godine, par. 4.

²⁸⁰³ Dokazni predmet 5DP00106, Naređenje Drinskog korpusa br. 01/04-156-1, Pripremno naređenje br. 1, s otkucanim potpisom Milenka Živanovića, 2. juli 1995. godine, str. 1; dokazni predmet P00107, Naređenje Komande Drinskog korpusa br. 04/156-2, Naređenje za borbeno dejstva br. 1 "Krivaja-95", 2. juli 1995. godine, str. 3.

²⁸⁰⁴ Dokazni predmet P00107, Naređenje Komande Drinskog korpusa br. 04/156-2, Naređenje za borbeno dejstva br. 1 "Krivaja-95", 2. juli 1995. godine, str. 3.

²⁸⁰⁵ V. gore, par. 252.

²⁸⁰⁶ V. gore, par. 260.

²⁸⁰⁷ V. gore, par. 249–251, 253, 255, 257.

²⁸⁰⁸ Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, Činjenica 106; Joseph Kingori, T. 19223–19224 (13. decembar 2007. godine); dokazni predmet P00501, Izvještaj Vojnih posmatrača UN-a, 10. juli 1995. godine, 10:25 sati. Upor. Robert Franken, T. 2646–2647 (18. oktobar 2006. godine) (Na pitanje Miletićevog branioca da li je moguće da je VRS prilikom granatiranja grada Srebrenice 10. jula za cilj imao vojnike ABiH i štab 28. divizije ABiH, Robert Franken je odgovorio: "Da, moguće je, ali jednu stvar moram da primijetim: onda su bili jako loši strijelci jer, umjesto te dvije lokacije, pogodili su čitav grad".).

bosanskih Muslimana koji su tamo potražili zaštitu.²⁸⁰⁹ Pretresno vijeće takođe podsjeća na svoju konstataciju da su snage bosanskih Srba pucale na bosanske Muslimane i granatirale ih čak i dok su ovi bježali iz svojih domova putem od Srebrenice ka Potočarima.²⁸¹⁰ Nema nikakve sumnje da je ovaj vojni napad VRS-a bio usmjeren protiv civilnog stanovništva i Pretresno vijeće konstatuje da je to bio slučaj.

771. Ohrabrene uspjehom u Srebrenici, snage bosanskih Srba počele su postepeno napredovati prema Žepi.²⁸¹¹ Nakon što je propao prvi krug pregovora, VRS je izveo slične vojne akcije i protiv enklave Žepa.²⁸¹² Uslijedila su još dva kruga pregovora, ali VRS je i nakon drugog kruga ponovo izveo vojne napade na enklavu.²⁸¹³ Po završetku trećeg kruga pregovora, potpisan je Sporazum od 24. jula, nakon čega su veće borbe prestale.²⁸¹⁴

772. Kao i u Srebrenici, civilno stanovništvo žepske enklave bilo je izloženo vojnom napadu VRS-a. Početkom jula, VRS je izveo petodnevnu akciju u kojoj je došlo do ranjavanja civila minobacačkim granatama i razaranja kuća u okolnim selima.²⁸¹⁵ Na grad Žepu i okolna sela otvarana je i sporadična artiljerijska, minobacačka i mitraljeska vatra.²⁸¹⁶ Nedugo nakon prvog kruga pregovora, VRS je ponovo napao žepsku enklavu, a u okviru tih dejstava je granatirao i naseljena područja.²⁸¹⁷ Nakon neuspjeha drugog kruga pregovora, napad VRS-a na Žepu je intenziviran, pri čemu su na metu uzimani i javni i stambeni objekti.²⁸¹⁸ Ponovo, nema nikakve sumnje da je ovaj niz vojnih napada VRS-a na Žepu bio usmjeren protiv civilnog stanovništva i Pretresno vijeće konstatuje da je to bio slučaj.

773. Akcije protiv Srebrenice i Žepe činile su dio istog napada. Akcije preduzete protiv obje enklave bile su činjenično, prostorno i vremenski blisko povezane. U Direktivi br. 7 se eksplicitno govori o Srebrenici i Žepi i, nakon njenog izdavanja, protiv obje enklave je primijenjena slična strategija.²⁸¹⁹

²⁸⁰⁹ V. gore, par. 257, 266.

²⁸¹⁰ V. gore, par. 257, 265. Ali V. gore, Izdvojeno mišljenje sudije Kwona, fusnota 849.

²⁸¹¹ V. gore, par. 672–674. V. takođe dokazni predmet P00114, Naredenje Komande Drinskog korpusa u vezi sa Žepom, s Krstićevim potpisom, 13. juli 1995. godine, str. 1 ("Odlučio sam, koristeći efekte dejstva u enklavi Srebrenica, odmah preći u napad i razbiti neprijatelja u enklavi Žepa [...]"); Mirko Trivić, T. 11841–11842, 11876–11877 (21. maj 2007. godine); Vinko Pandurević, T. 30883–30885 (30. januar 2009. godine).

²⁸¹² V. gore, poglavlje III, odjeljci K.2–3.

²⁸¹³ V. gore, poglavlje III, odjeljci K.4–5.

²⁸¹⁴ V. gore, poglavlje III, odjeljak K.6.

²⁸¹⁵ V. gore, par. 671.

²⁸¹⁶ V. gore, par. 672.

²⁸¹⁷ V. gore, par. 680.

²⁸¹⁸ V. gore, par. 696.

²⁸¹⁹ V. gore, par. 199; poglavlje III, odjeljci C.5, D, K.

774. Pretresno vijeće napominje da je nesporno da enklave Srebrenica i Žepa nisu nikad u potpunosti demilitarizovane.²⁸²⁰ Pored toga, izvedeni su dokazi da je ABiH koristila neke "civilne" lokacije u Srebrenici za svoj štab i u druge vojne svrhe,²⁸²¹ kao i da je iz enklave vojno djelovala po okolnim selima.²⁸²² Pretresnom vijeću su takođe predloženi dokazi da su enklave bile od velikog strateškog značaja za VRS.²⁸²³ S obzirom na te okolnosti, i tužilaštvo je prihvatilo da su vojni napadi na enklave imali "dvojaku svrhu", od kojih je jedna bila ostvarivanje legitimnih vojnih ciljeva.²⁸²⁴

775. Međutim, nema potrebe da Pretresno vijeće nagada koje su vojne akcije VRS-a u vezi s enklavama eventualno bile opravdane i izvedene radi ostvarivanja tih legitimnih vojnih ciljeva. Kakve god te mjere bile, sveobuhvatni, neselektivni i nesrazmjerni napad koji je VRS izvršio na te civilne enklave pod zaštitom Ujedinjenih nacija²⁸²⁵ nije bio jedna od njih. Pretresno vijeće se uvjerilo da su okolnosti pod kojima je izvedena vojna akcija, kao što je ranije istaknuto,²⁸²⁶ bile takve da je ta akcija već sama za sebe predstavljala rasprostranjen i sistematski protivpravni napad usmjeren protiv civilnog stanovništva. Taj vojni napad na enklave ujedno je činio dio šireg napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva Srebrenice i Žepe, koji je započeo izdavanjem Direktive br. 7.

(v) Odlazak žena, djece i staraca iz enklava

776. Uzroci odlaska žena, djece i staraca iz Potočara 12. i 13. jula leže u njihovom prethodnom zlostavljanju od strane snaga bosanskih Srba, to jest, ograničavanju dostave humanitarne pomoći, vojnoj akciji, zauzimanju srebreničke enklave, teškoj humanitarnoj situaciji i aktima zastrašivanja izvršenim nad tim ljudima.²⁸²⁷ Ti faktori koji su doveli do odlaska žena, djece i staraca iz Potočara činili su dio rasprostranjenog i sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva, koji je započeo izdavanjem Direktive br. 7. Sam fizički čin prevoženja žena, djece i staraca iz Srebrenice takođe je činio dio rasprostranjenog i sistematskog napada i bio njegova kulminacija.

777. Uslovi nametnuti stanovništvu Žepe bili su slični onima koji su nametnuti stanovništvu Srebrenice i uključivali su ograničavanje dostave humanitarne pomoći i popune zaliha

²⁸²⁰ Završni podnesak tužilaštva, par. 98. V. takođe Odluka po zahtjevu tužilaštva u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, činjenice br. 49–50. V. takođe gore, par. 197, 204, 666.

²⁸²¹ V. gore, par. 246.

²⁸²² V. gore, par. 204.

²⁸²³ Dokazni predmet P03307, Zapisnik i magnetofonski snimak sa 53. sjednice Narodne skupštine Republike Srpske, 28. avgust 1995. godine, str. 69 (gdje je Karadžić u vezi s određenim područjima, uključujući Srebrenicu, Zvornik, Vlasenicu i Rogaticu, izjavio da su "zbog strateške važnosti moral[a] [...] postati naš[a]").

²⁸²⁴ V. Završni podnesak tužilaštva, par. 279.

²⁸²⁵ V. gore, poglavlje III, odjeljci D.1–3, K.1–6.

²⁸²⁶ V. gore, poglavlje III, odjeljci D.1–3, K.1–6.

²⁸²⁷ V. dolje, poglavlje IV, odjeljak G.2.(a)(i).

UNPROFOR-a, terorisanje stanovništva, te vojne akcije i zauzimanje enklave.²⁸²⁸ Pored toga, Žepom su za vrijeme trećeg kruga pregovora kružile priče o "strašnim događanjima" koji su se desili u Srebrenici.²⁸²⁹ Kao što je konstatovano, ti uslovi su kumulativno doveli do odlaska žena, djece i staraca iz Žepe u periodu od 25. do 27. jula, koji je činio dio rasprostranjenog i sistematskog napada.²⁸³⁰

778. U diskusiji koja slijedi biće riječi o neksusu između tog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva i radnji koje su kasnije preduzete protiv stanovnika Srebrenice i Žepe, bosanskih Muslimana.

(vi) Odvajanje muškaraca i dječaka i njihovo kasnije pogubljenje

779. Pretresno vijeće podsjeća da su muškarci stari otprilike između 15 i 65 godina odvojeni u Potočarima, zatim prevezeni i držani u zatočeništvu u nepodnošljivim uslovima, a kasnije pogubljeni.²⁸³¹ Budući da pripadnici ABiH i ogromna većina vojno sposobnih muškaraca nisu bili u Potočarima, već su otišli u koloni koja se kretala u pravcu Tuzle,²⁸³² Pretresno vijeće se uvjerilo da su ti ljudi bili pretežno civili i da je među njima bilo dječaka i starijih. Činjenica da su ti ljudi potražili zaklon u Potočarima bila je, kao i u slučaju žena, djece i staraca, direktna posljedica vojnog napada na enklavu. Ti muškarci i dječaci nisu odvojeni zbog toga što se smatralo da su pripadnici ABiH ili nekih drugih oružanih snaga²⁸³³ niti su uloženi ikakvi stvarni naponi da se izvrši provjera i utvrdi da li među njima ima ratnih zločinaca, odnosno da se odvajanje ograniči na takve ljude.²⁸³⁴ Pretresno vijeće stoga konstatuje da su djela počinjena nad tim muškarcima i dječacima bila neraskidivo povezana s rasprostranjenim i sistematskim napadom usmjerenim protiv civilnog stanovništva i da su činila njegov dio.

(vii) Odlazak muškaraca iz Srebrenice u koloni i djela počinjena nad tim muškarcima

780. Nakon što je izvršen vojni napad na enklavu, muškarci iz Srebrenice su, kao i ostalo stanovništvo, pobjegli iz svojih domova.²⁸³⁵ U večernjim satima 11. jula, kad se većina muškaraca

²⁸²⁸ V. gore, poglavlje III, odjeljci C.5., K.

²⁸²⁹ Hamdija Torlak, T. 9733–9734 (30. mart 2007. godine). V. takođe *ibid.*, T. 9812–9814, 9821–9822 (2. april 2007. godine).

²⁸³⁰ V. dolje, poglavlje IV, odjeljak G.2.(b)(ii).

²⁸³¹ V. gore, poglavlje III, odjeljci E.6.(a)–(b), (d), E.7.(a)–(b), F.5., F.6(b)(v)d., G. V. takođe dolje, , poglavlje V, odjeljak B.1.

²⁸³² V. gore, poglavlje III, odjeljak D.4.

²⁸³³ V. gore, poglavlje III, odjeljak E.6.(a)–(b), (d). Postoje dokazi da su u Potočarima, osim muškaraca, odvajani i dječaci. Joseph Kingori, T. 19245, 19248 (13. decembar 2007. godine); Leendert van Duijn, T. 2289, 2291 (27. septembar 2006. godine), T. 2347 (28. septembar 2006. godine); Paul Groenewegen, dokazni predmet P02196, Transkript na osnovu pravila 92ter, BT. 1025–1026 (10. juli 2003. godine), T. 3001–3002 (25. oktobar 2006. godine); Pieter Boering, T. 2010, 2012 (22. septembar 2006. godine). Među odvojenim muškarcima bilo je i invalida i ljudi koji su se pri hodanju pomagali štapom. Svjedok PW-169, T. 17313 (1. novembar 2007. godine).

²⁸³⁴ V. gore, poglavlje III, odjeljak E.6.(a)–(b), (d).

²⁸³⁵ V. gore, par. 267.

okupila u Šušnjarima, postalo je jasno da više ne mogu da se vrata u Srebrenicu.²⁸³⁶ Kasnije te večeri formirana je kolona muškaraca, bosanskih Muslimana, koja je oko ponoći polako krenula u pravcu Tuzle.²⁸³⁷

781. Kao što je ranije detaljno objašnjeno, ta kolona je bila mješovita i sastojala se od civilne i vojne komponente.²⁸³⁸

782. Do formiranja kolone i odlaska muškaraca doveli su isti oni uslovi koji su nagnali žene, djecu i starce da pobjegnu iz Potočara, uključujući katastrofalnu humanitarnu situaciju izazvanu ograničavanjem dostave humanitarne pomoći i vojnim napadom na enklavu.²⁸³⁹ Prema tome, to je također činilo neraskidiv dio rasprostranjenog i sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva. Što se tiče vojne komponente kolone, premda je konstatovano da se bježanje tih ljudi sa ostatkom kolone ne može okvalifikovati kao dio prisilnog premještanja,²⁸⁴⁰ Pretresno vijeće konstatuje da nema sumnje da je ono bilo direktna posljedica vojnog napada VRS-a na enklavu, koji je, sam za sebe, predstavljao rasprostranjen i sistematski napad usmjeren protiv civilnog stanovništva.

783. Kad su saznale za formiranje i odlazak te kolone, snage bosanskih Srba su se gotovo odmah dale u energičnu potragu za ljudima iz kolone, s ciljem da ih zarobe ili nagovore na predaju, i da ih na kraju pobiju.²⁸⁴¹ Na osnovu činjenica iz ovog predmeta, nema nikakvih dokaza da su snage bosanskih Srba među ljudima koje su zarobile ili koji su se predali izvršile ikakav izbor na osnovu sumnje u pripadnost snagama bosanskih Muslimana. Za razliku od činjenica iz predmeta *Mrkšić i Šljivančanin*,²⁸⁴² za metu je neselektivno uzeta čitava kolona i nije uložena nikakva namera da se utvrdi da li su žrtve pripadnici oružanih snaga (odnosno da li su učestvovali u neprijateljstvima) ili su civili.²⁸⁴³ S tim u vezi, također nema nikakvih dokaza da su pripadnici snaga bosanskih Srba koji su učestvovali u toj akciji postupali u uvjerenju da pod nadzor uzimaju samo vojnike. Naprotiv, niko ko je vidio te ljude kako silaze s brda ili na raznim mjestima gdje su bili zatočeni nije mogao

²⁸³⁶ V. gore, par. 267–268; v. dolje par. 926–930.

²⁸³⁷ V. gore, par. 269.

²⁸³⁸ V. gore, par. 270–271.

²⁸³⁹ V. dolje, par. 926–930. U vezi s odlaskom civilne komponente kolone, Pretresno vijeće je, većinom glasova, uz suprotno mišljenje sudije Kwona, konstatovao da je on učinio dio prisilnog premještanja stanovništva Srebrenice. V. dolje, par. 926–931. V. dolje, Suprotno mišljenje sudije Kwona, par. 2–14.

²⁸⁴⁰ V. dolje, par. 927.

²⁸⁴¹ V. gore, poglavlje III, odjeljak F. V. također dolje, par. 1055.

²⁸⁴² Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 35–44. (Žalbeno vijeće u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin* složilo se s Pretresnim vijećem u tom predmetu da su žrtve zločina na Ovčari bile izdvojene zbog toga što se smatralo da pripadaju hrvatskim oružanim snagama i da se s njima, kao takvima, postupalo drugačije nego s civilnim stanovništvom.)

²⁸⁴³ Dokazi da je civilima u nekoliko slučajeva bilo dopušteno da odu iz Sandića ne potiru činjenicu da je napad bio neselektivan, posebno s obzirom na ogroman broj žrtava. V. gore, par. 385.

tako nešto zabunom pomisliti.²⁸⁴⁴ Svakom je bilo jasno da se među ljudima koji su zarobljeni ili su se predali nalazi i velik broj civila. S obzirom na te okolnosti, a posebno imajući u vidu direktnu vremensku i blisku prostornu vezu s događajima u Srebrenici, Pretresno vijeće se uvjerilo da su djela počinjena nad tim ljudima iz kolone činila dio kontinuiranog rasprostranjenog i sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva srebreničke enklave.

(viii) Odlazak vojno sposobnih muškaraca iz Žepe

784. Uporedo s prisilnim odvoženjem civila, bosanskih Muslimana, autobusima iz Žepe, vojno sposobni muškarci počeli su da bježe iz enklave u okolne šume.²⁸⁴⁵ Njima su bili nametnuti isti životni uslovi i bili su izloženi istim vojnim napadima kao i ostatak stanovništva enklave.²⁸⁴⁶ Pored toga, VRS je u raznim krugovima pregovora uporno odbijao da dopusti da ijedan vojno sposobni muškarac – civil ili vojnik – bude premješten iz enklave zajedno s ostatkom stanovništva.²⁸⁴⁷ Pretresno vijeće se stoga, većinom glasova, uz suprotno mišljenje sudije Kwona,²⁸⁴⁸ uvjerilo da je bježanje muškaraca iz Žepe, dijelom i preko Drine, bilo direktna posljedica i produžetak napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva Srebrenice i Žepe.

(ix) Zaključak

785. Na osnovu svega gorenavedenog, Pretresno vijeće konstatuje da zločini navedeni u Optužnici ispunjavaju uslov postojanja neksusa koji se traži za primjenu člana 5 Statuta.

(c) Uslov znanja za krivična djela iz člana 5 Statuta

786. Pitanjem da li su pojedini optuženi znali da postoji rasprostranjen i sistematski napad i da njihova djela čine dio tog napada Pretresno vijeće će se baviti, tamo gdje to potrebno, u odjeljku o individualnoj krivičnoj odgovornosti.

²⁸⁴⁴ V. dokazni predmet P02011, Video-snimak koji je napravio Zoran Petrović, verzija Studija B, 12:43–14:48. V. takođe gore poglavlje III, odjeljak F.3.

²⁸⁴⁵ V. gore, par. 732–738.

²⁸⁴⁶ V. gore, poglavlje III, odjeljci C.5., K.1.–6. V. takođe dolje, par. 955.

²⁸⁴⁷ V. gore, poglavlje III, odjeljci K.2., 4., 6. V. takođe dolje, par. 955.

²⁸⁴⁸ V. dolje, Suprotno mišljenje sudije Kwona, par. 2–6, 15–20.

C. Ubistvo

(a) Mjerodavno pravo

787. Obilježja krivičnog djela ubistva su ista bilo da se njime tereti po članu 3 bilo po članu 5.²⁸⁴⁹ smrt žrtve, to da je smrt nastupila kao posljedica ponašanja optuženog i *mens rea* izvršioca.²⁸⁵⁰

788. Krivično djelo ubistva se može smatrati izvršenim kada je smrt žrtve nastupila kao posljedica nečinjenja, odnosno djela optuženog ili jedne ili više osoba za koje je optuženi krivično odgovoran.²⁸⁵¹ Optužba za ubistvo se može smatrati dokazanom kada je ponašanje optuženog bitno doprinijelo smrti žrtve.²⁸⁵² *Mens rea* ubistva može imati formu namjere lišavanja života²⁸⁵³ ili namjere nanošenja teške tjelesne povrede za koju je optuženi razumno trebalo da zna da može imati smrtnu posljedicu.²⁸⁵⁴

789. Da bi dokazalo smrt žrtve, tužilaštvo ne mora da pokaže da je pronađeno tijelo umrlog.²⁸⁵⁵ Ono smrt žrtve može dokazati i posrednim dokazima, pod uslovom da je jedini razuman zaključak koji se može izvesti iz tih dokaza taj da je žrtva mrtva.²⁸⁵⁶

(b) Optužbe

790. U tačkama 4 i 5 Optužnice, tužilaštvo tereti svu sedmoricu optuženih za ubistvo kao zločin protiv čovječnosti i kao kršenje zakona ili običaja ratovanja, po članovima 3 i 5(a) Statuta.

791. Navodi po kojima se optuženi terete obuhvataju masovno i sistematsko ubijanje izvršeno u periodu od 13. do 16. jula na području Bratunca i Zvornika,²⁸⁵⁷ u periodu od 19. do 22. jula 1995. godine ili otprilike tog datuma u blizini Nezuka i Snagova²⁸⁵⁸ i negdje u julu ili avgustu u blizini Trnova.²⁸⁵⁹ Optužbe uključuju ubijanje bosanskih Muslimana koje je Zvornička brigada držala zatočene u kasarni u preduzeću "Standard" a kasnije su "nestali", konkretno, četvorice ljudi koji su preživjeli pogubljenje koje je, prema navodima, izvršeno na Vojnoj ekonomiji Branjevo i pacijenata

²⁸⁴⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 556, gdje se poziva na Prvostepenu presudu u predmetu *Krnjelac*, par. 323; Prvostepenu presudu u predmetu *Naletilić i Martinović*, par. 248.

²⁸⁵⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 261; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 37.

²⁸⁵¹ Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 260; Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 149. Na primjer, ubistvo može biti posljedica hotimičnog propusta da se pruži ljekarska pomoć. Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 270.

²⁸⁵² Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 382; Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 424.

²⁸⁵³ Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 261; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 37; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 423.

²⁸⁵⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 261.

²⁸⁵⁵ *Ibid.*, par. 260.

²⁸⁵⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 260.

²⁸⁵⁷ Optužnica, par. 30.1–30.12.

²⁸⁵⁸ *Ibid.*, par. 30.13, 30.15.1.

²⁸⁵⁹ *Ibid.*, par. 30.16.

iz bolnice u Milićima.²⁸⁶⁰ U Optužnici se navodi da je, u periodu od 12. do 15. jula 1995. godine, u Potočarima, Bratuncu, supermarketu u Kravici i školi u Petkovicima izvršeno ubijanje za koje tužilaštvo koristi naziv "situaciono uslovljeno" ubijanje.²⁸⁶¹ Iako se Radivoje Miletić i Milan Gvero ne terete odgovornošću za masovno i sistematsko ubijanje, tužilaštvo navodi da su oni odgovorni za pomenuto "situaciono uslovljeno" ubijanje.

792. Pretresno vijeće će sada razmotriti da li su ta ubistva počinjena onako kako je navedeno u Optužnici. Pitanje da li optuženi snose krivičnu odgovornost za ta ubistva koja im se stavljaju na teret biće detaljno razmotreno za svakog optuženog posebno.

(c) Konstatacije

793. Pretresno vijeće je konstatovalo da je u periodu od 12. jula do kraja jula 1995. godine pogubljeno nekoliko hiljada muškaraca, bosanskih Muslimana.²⁸⁶²

794. Pretresno vijeće konstatuje da su dole navedeno ubijanje izvršile snage bosanskih Srba.²⁸⁶³ Ono nadalje konstatuje da su žrtve tog ubijanja bile muškarci, bosanski Muslimani, koji su se predali ili su bili zarobljeni dok su se s kolonom muškaraca povlačili iz srebreničke enklave ili koji su bili odvojeni u Potočarima.

1. Dana 12. i 13. jula 1995. godine, između 40 i 80 zarobljenika, bosanskih Muslimana, odvedeno je iz hangara iza osnovne škole "Vuk Karadžić" u Bratuncu i ubijeno.²⁸⁶⁴
2. Dana 13. jula 1995. godine, na polju blizu potoka na otprilike 500 metara udaljenosti od baze Nizozemskog bataljona u Potočarima ubijeno je devet muškaraca, bosanskih Muslimana,²⁸⁶⁵ a jedan muškarac, bosanski Musliman, odveden je iza jedne zgrade u blizini "bijeće kuće" u Potočarima i ubijen.²⁸⁶⁶
3. Dana 13. jula 1995. godine, na rijeci Jadar ubijeno je 15 bosanskih Muslimana,²⁸⁶⁷ u dolini Cerske ubijeno je 150 bosanskih Muslimana,²⁸⁶⁸ na livadi u Sandićima ubijeno je između 10 i 15 bosanskih Muslimana,²⁸⁶⁹ a otprilike 22 bosanska Muslimana, koja su bila zatočena u školi u selu Luke, odvedena su na livadu u Rašića gaju i strijeljana.²⁸⁷⁰ Dana 13. jula 1995.

²⁸⁶⁰ Optužnica, par. 30.14-30.15.

²⁸⁶¹ *Ibid.*, par. 31.1-31.4.

²⁸⁶² Pretresno vijeće je konstatovalo da je u pogubljenjima koja su izvršena nakon pada Srebrenice ubijeno najmanje 5.336 identifikovanih osoba, a lako je moguće da broj ubijenih dostiže 7.826. V. gore, par. 664.

²⁸⁶³ V. gore, poglavlje III.

²⁸⁶⁴ V. gore, par. 452-455.

²⁸⁶⁵ V. gore, par. 354-359.

²⁸⁶⁶ V. gore, par. 360-361. Pretresno vijeće napominje da je tužilaštvo povuklo dvije optužbe za ubistvo vezane za ubijanje u Potočarima, navedene u par. 31.1.b i 31.1.c Optužnice. V. *Corrigendum* Završnog pretresnog podneska tužilaštva, par. 8.

²⁸⁶⁷ V. gore, par. 408-409.

²⁸⁶⁸ V. gore, par. 410-414.

²⁸⁶⁹ V. gore, par. 421-423.

²⁸⁷⁰ V. gore, par. 351-353.

- godine ili poslije tog datuma, nakon ispitivanja u štabu Bratunačke brigade, ubijeno je pet muškaraca, bosanskih Muslimana.²⁸⁷¹
4. Dana 13. jula 1995. godine, jedan mentalno zaostali muškarac, bosanski Musliman, izveden je iz autobusa parkiranog ispred škole "Vuk Karadžić" i ubijen.²⁸⁷²
 5. Dana 13. i 14. jula 1995. godine, u skladištu u Kravici ubijeno je najmanje 1.000 bosanskih Muslimana.²⁸⁷³
 6. Dana 13. i 14. jula 1995. godine, ubijen je nepoznat broj zarobljenika, bosanskih Muslimana, koji su držani zatočeni u kamionima kod supermarketa u Kravici.²⁸⁷⁴
 7. U periodu od 13. do 15. jula 1995. godine, u školi "Vuk Karadžić" u Bratuncu i ispred te škole ubijen je nepoznat broj muškaraca, bosanskih Muslimana.²⁸⁷⁵
 8. Dana 14. jula 1995. godine, u Orahovcu je ubijeno između 800 i 2.500 bosanskih Muslimana.²⁸⁷⁶
 9. Dana 14. jula 1995. godine, ubijeno je nekoliko muškaraca, bosanskih Muslimana, koji su bili zatočeni u školi u Petkovcima.²⁸⁷⁷
 10. Dana 15. jula 1995. godine, muškarci, bosanski Muslimani, koji su bili zatočeni u školi u Petkovcima dovedeni su na branu kod Petkovaca, gdje je ubijeno više od 800 bosanskih Muslimana.²⁸⁷⁸
 11. Dana 15. jula 1995. godine, u Kozluku je ubijeno više od 1.000 bosanskih Muslimana.²⁸⁷⁹
 12. Dana 14. i 15. jula 1995. godine, ubijeno je deset muškaraca, bosanskih Muslimana, koji su bili zatočeni u školi u Kuli, u Pilici.²⁸⁸⁰
 13. Dana 16. jula, u Domu kulture u Pilici i na Vojnoj ekonomiji Branjevo ubijeno je između 1.000 i 2.000 bosanskih Muslimana.²⁸⁸¹
 14. Dana 19. jula 1995. godine, u Baljkovici, kod Nezuka, ubijena su četiri bosanska Muslimana.²⁸⁸²
 15. Negdje poslije 23. jula 1995. godine, četvorica muškaraca koja su preživjela pogubljenja na Vojnoj ekonomiji Branjevo držana su u zatočeništvu u kasarni u preduzeću "Standard", pod nadzorom Zvorničke brigade i VRS-a. Ti muškarci su kasnije odvedeni i više ih niko nije vidio. Pretresno vijeće se uvjerilo, posebno s obzirom na okolnosti njihovog nestanka, da je

²⁸⁷¹ V. gore, par. 450–451. **Izdvojeno mišljenje sudije Kwona:** Bojim se da ova konstatacija predstavlja dupliranje zaključka. Kao što je Pretresno vijeće već konstatovalo, tih pet muškaraca, bosanskih Muslimana, odvedeno je, nakon ispitivanja u štabu Bratunačke brigade 13. jula, u školu "Vuk Karadžić" u Bratuncu. V. gore, par. 391. Po mom mišljenju, ubijanje tih pet muškaraca obuhvaćeno je jednim od slučajeva masovnog ubijanja iz konstatacija koje su ovdje izložene, i to najvjerojatnije ubijanjem od 15. jula u Kozluku, budući da su njihovi posmrtni ostaci pronađeni u primarnoj grobnici u Kozluku i s njom povezanim sekundarnim grobnicama. V. gore, par. 450–451; dolje, par. 794–11.

²⁸⁷² V. gore, par. 456–457.

²⁸⁷³ V. gore, par. 424–445.

²⁸⁷⁴ V. gore, par. 446–449. Ali v. dolje, Suprotno mišljenje sudije Kwona, par. 40–46. Pretresno vijeće napominje da je tužilaštvo povuklo optužbu za ubistvo vezanu za pogubljenje jednog muškarca kod supermarketa u Kravici, navedenu u par. 31.3 Optužnice. V. *Corrigendum* Završnog pretresnog podneska tužilaštva, par. 9.

²⁸⁷⁵ V. gore, par. 460–463.

²⁸⁷⁶ V. gore, par. 479–492.

²⁸⁷⁷ V. gore, par. 494–498.

²⁸⁷⁸ V. gore, par. 499–503.

²⁸⁷⁹ V. gore, par. 517–524.

²⁸⁸⁰ V. gore, par. 527–531.

²⁸⁸¹ V. gore, par. 532–550.

²⁸⁸² V. gore, par. 565–569.

jedini razuman zaključak do kojeg se može doći na osnovu dokaza da su oni ubijeni.²⁸⁸³ S tim u vezi, Pretresno vijeće podsjeća da se ne traži dokaz da su pronađena njihova tijela.²⁸⁸⁴

16. Dana 23. jula 1995. godine ili nedugo nakon tog datuma, deseterica ranjenih bosanskih Muslimana koja su iz bolnice u Milićima prebačena pod nadzor Zvorničke brigade i VRS-a u kasarni u preduzeću "Standard", odvedena su i "nestala" i više ih niko nije vidio. Pretresno vijeće zaključuje, posebno s obzirom na okolnosti njihovog nestanka, da je jedini razuman zaključak do kojeg se može doći na osnovu dokaza da su oni ubijeni.²⁸⁸⁵
17. Dana 22. jula 1995. godine ili otprilike tog datuma, kod Snagova je ubijeno pet muškaraca, bosanskih Muslimana.²⁸⁸⁶
18. Negdje u julu 1995. godine, u blizini grada Trnova je ubijeno šest muškaraca i dječaka, Bosanaca.²⁸⁸⁷

795. Pretresno vijeće se uvjerilo da je to ubijanje bilo namjerno. Muškarci, bosanski Muslimani, koji su se predali ili su bili zarobljeni dok su se s kolonom muškaraca povlačili iz srebreničke enklave ili koji su bili odvojeni u Potočarima, držani su u zatočeništvu. Oni su kasnije ubijeni na mjestu gdje su bili zatočeni ili odvedeni na mjesto pogubljenja, gdje su postrojani i strijeljani. Mnoga pogubljenja su izvršena pucanjem iz apsolutne blizine. Prije, u toku ili poslije takvih pogubljenja, na mnogim mjestima pogubljenja korištena je teška mehanizacija kako bi se u zemlji iskopala jama za uklanjanje tijela. Na najmanje jednom mjestu pogubljenja, proces ubijanja svih zarobljenika trajao je satima.

796. Pretresno vijeće je već konstatovalo da su svi gorepomenuti slučajevi ubijanja činili dio rasprostranjenog i sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva.²⁸⁸⁸ U vrijeme kad su ubijene, žrtve tog ubijanja nisu aktivno učestvovala u neprijateljstvima i to je bilo jasno onima koji su u tome učestvovali.²⁸⁸⁹ Pretresno vijeće se uvjerilo da gorepomenuti slučajevi ubijanja predstavljaju ubistvo i kao zločin protiv čovječnosti i kao kršenje zakona ili običaja ratovanja.²⁸⁹⁰ O odgovornosti svakog od optuženih za te zločine biće riječi u odjeljku V ove Presude.

²⁸⁸³ V. gore, par. 584–589.

²⁸⁸⁴ V. gore, par. 789.

²⁸⁸⁵ V. gore, par. 570–577. Pretresno vijeće konstatuje da je ranjavanje pacijenata iz Milića bilo posljedica napada na Srebrenicu. Dokazni predmet 6DP01880, Zabilješka u vezi s prebacivanjem ranjenika iz bolnice u Milićima u bolnicu u Zvorniku, s potpisom Radomira Davidovića, 20. juli 1995. godine. U izvještaju pod naslovom "Sanitetsko obezbeđenje akcije Srebrenica '95" kaže se sljedeće: "Ukazana je neophodna hirurška pomoć u 18 ranjenika, neprijatelja, koji su po naredbi GŠ prevezeni u bolnicu u Zvornik.", *ibid.*, str. 2; dokazni predmet P03159a (povjerljivo); v. takođe dokazni predmet P00693, Osmo poglavlje: Analitička dopuna Iskaza o vojnim događanjima u Srebrenici (revizija). V. gore, par. 570–577.

²⁸⁸⁶ V. gore, par. 578–583.

²⁸⁸⁷ V. gore, par. 597–599. Konstatovano je da su ovo ubijanje izvršili pripadnici jedinice "Škorpioni".

²⁸⁸⁸ V. gore, par. 760–761.

²⁸⁸⁹ V. gore, par. 747.

²⁸⁹⁰ V. Optužnica, par. 46–47.

797. Kao što je gore rečeno, Pretresnom vijeću nije predočeno dovoljno dokaza da bi moglo van razumne sumnje zaključiti da su 14. jula 1995. godine dva bosanska Muslimana, koja su skinuta s kamiona u Bratuncu, ubijena u jednoj obližnjoj garaži.²⁸⁹¹

798. Pretresno vijeće se takođe nije uvjerilo da dokazi koji su izvedeni u vezi s ubijanjem u blizini Nove Kasabe odgovaraju incidentu opisanom u paragrafu 30.3.1. Optužnice.²⁸⁹² Shodno tome, ono se nije uvjerilo da je taj incident dokazan van razumne sumnje.

D. Istrebljivanje

1. Mjerodavno pravo

799. Krivično djelo istrebljivanja ima ista osnovna obilježja kao krivično djelo ubistva.²⁸⁹³

800. *Actus reus* istrebljivanja uključuje "svaku radnju, propust ili kombinaciju radnji činjenja i nečinjenja koje neposredno ili posredno doprinose lišavanju života velikog broja osoba",²⁸⁹⁴ ali se kao obilježje tog krivičnog djela ne traži "opsežna zamisao kolektivnog ubistva".²⁸⁹⁵ Iako se za istrebljivanje postavlja uslov da ubijanje mora biti masovno, čvrsto je uvriježeno da to ne znači da je zadat minimalni broj žrtava.²⁸⁹⁶ Ocjenu o tome da li je ispunjen uslov masovnosti treba donositi za svaki slučaj pojedinačno.²⁸⁹⁷

801. *Mens rea* koja se traži za istrebljivanje jeste "namjera optuženog da svojim radnjama ili propustima doprinese lišavanju života u velikim razmjerama ili podvrgavanju velikog broja ljudi odnosno sistematskom podvrgavanju određenog broja ljudi uslovima života koji će dovesti do njihove smrti".²⁸⁹⁸ Ne traži se namjera da se prilikom ubistva pređe određeni brojčani prag žrtava²⁸⁹⁹ i nije potrebno da optuženi ima "namjeru da uništi grupu ili dio grupe kojoj žrtve pripadaju".²⁹⁰⁰

²⁸⁹¹ V. gore, par. 458–459. Optužnica, par. 31.2.(b).

²⁸⁹² V. gore, par. 415–420. Optužnica, par. 30.3.1.

²⁸⁹³ Prvostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 716; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 571.

²⁸⁹⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Seromba*, par. 189, gdje se poziva na Prvostepenu presudu u predmetu *Brđanin*, par. 389; Prvostepenu presudu u predmetu *Vasiljević*, par. 229.

²⁸⁹⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 258. Upor. Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 225.

²⁸⁹⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 471; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 260, gdje se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Ntakirutimana i Ntakirutimana*, par. 516.

²⁸⁹⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 573; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 640.

²⁸⁹⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 259, gdje se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Ntakirutimana i Ntakirutimana*, par. 522.

²⁸⁹⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 260.

²⁹⁰⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 639; Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 227.

1. Konstatacije

802. Optuženi se u Optužnici terete za istrebljivanje, kao zločin protiv čovječnosti, počinjeno putem ubistva hiljada muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, iz srebreničke enklave.²⁹⁰¹

803. Pretresno vijeće je konstatovalo da su snage bosanskih Srba ubile hiljade vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, na području Srebrenice, Potočara, Bratunca i Zvornika.²⁹⁰² To ubijanje je izvršeno u okviru rasprostranjenog i sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva.²⁹⁰³ Ono je činilo dio zajedničkog cilja UZP-a ubistva ili bilo njegova prirodna i predvidljiva posljedica.

804. Sistematičnost ubijanja koje su izvršile snage bosanskih Srba jasno se vidi iz efikasnog obrasca po kom je ono vršeno. Odmah nakon vojnog zauzimanja srebreničke enklave, snage bosanskih Srba počele su zarobljavati vojno sposobne muškarce, bosanske Muslimane. Muškarci u Potočarima su odvojeni i držani u zatočeništvu.²⁹⁰⁴ Mnogi ljudi iz kolone su zarobljeni i držani u zatočeništvu duž puta Bratunac-Milići, gdje su neki od njih i ubijeni.²⁹⁰⁵ Na kraju je veliki broj ljudi iz obje grupe doveden u Bratunac, odakle je prevezen na mjesta zatočenja na području Zvornika.²⁹⁰⁶ S tih mjesta, ti ljudi su prevezeni na druge obližnje lokacije i tamo pogubljeni. Njihove grobnice su iskopane prije, u toku ili poslije pogubljenja.²⁹⁰⁷ U roku od nekoliko dana, snage bosanskih Srba pogubile su hiljade ljudi.²⁹⁰⁸

805. S obzirom na blisku vremensku i prostornu povezanost raznih slučajeva ubijanja, njihovu sličnost i organizovani i koordinirani način na koji su snage bosanskih Srba izvršile to ubijanje, Pretresno vijeće konstatuje da su ti slučajevi činili dio jedne jedinstvene operacije. Iz dokaza je jasno da su snage bosanskih Srba namjeravale da ubijanje vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice bude masovno.

806. Shodno tome, Pretresno vijeće se uvjerilo da je nad vojno sposobnim muškarcima, bosanskim Muslimanima, koji su odvojeni u Potočarima ili koji su se predali ili bili zarobljeni dok su se s kolonom muškaraca povlačili iz srebreničke enklave počinjeno krivično djelo istrebljivanja.

²⁹⁰¹ Optužnica, str. 45.

²⁹⁰² V. gore, poglavlje III, odjeljci E–J.

²⁹⁰³ V. gore, par. 760–761.

²⁹⁰⁴ V. gore, poglavlje III, odjeljak E.

²⁹⁰⁵ V. gore, poglavlje III, odjeljak F, 1–4.

²⁹⁰⁶ V. gore, poglavlje III, odjeljci F–G.

²⁹⁰⁷ V. gore, poglavlje III, odjeljak G.

²⁹⁰⁸ V. gore, poglavlje III, odjeljci G–J.

E. Genocid

1. Mjerodavno pravo

807. Krivično djelo genocida kažnjivo je po članu 4 Statuta, koji preuzima definiciju genocida i spisak kažnjivih djela iz članova II i III Konvencije o genocidu.²⁹⁰⁹ Opšte je prihvaćeno da ti članovi Konvencije o genocidu čine dio međunarodnog običajnog prava.²⁹¹⁰ Prema tome, u vrijeme kad su počinjena djela navedena u Optužnici, genocid je, po međunarodnom običajnom pravu, bio krivično djelo koje podliježe kazni.²⁹¹¹

808. Kao i Konvencija o genocidu, član 4(2) Statuta predviđa da se sljedeća djela u osnovi smatraju genocidom kad su počinjena s namjerom da se u cijelosti ili djelimično uništi neka nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa kao takva:

- (a) ubijanje pripadnika grupe;
- (b) nanošenje teške tjelesne ili duševne povrede pripadnicima grupe;
- (c) smišljeno nametanje pripadnicima grupe životnih uslova koji su sračunati da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja;
- (d) uvođenje mjera kojima je cilj sprečavanje rađanja unutar grupe;
- (e) prisilno premještanje djece grupe u drugu grupu.²⁹¹²

Pored dokaza o namjeri da se počini djelo u osnovi, za genocid se traži i dokaz o posebnoj namjeri potpunog ili djelimičnog uništenja ciljane grupe.²⁹¹³

(a) Ciljana grupa

809. I uslov *actus reus* i uslov *mens rea* iz člana 4 odnose se na uzimanje na metu zaštićene grupe. Genocid je "izvorno zamišljen kao uništenje rase, plemena, nacije ili neke druge grupe

²⁹⁰⁹ Uporedi član 4(2)–(3) Statuta s Konvencijom o genocidu, članovi II, III. V. također Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 45.

²⁹¹⁰ Presuda MSP-a o Bosni, par. 142, 161 (gdje se prenose ranija mišljenja Međunarodnog suda pravde, u kojima je prihvaćeno da su "principe koji su temelj Konvencije [o genocidu] civilizovane nacije priznale kao obavezujuće za sve države, čak i bez konvencionalnog prihvatanja tih obaveza" i "da su norme koje zabranjuju genocid nesumnjivo imperativne norme međunarodnog prava (*jus cogens*)") (gdje se citira dokument *Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*, Savjetodavno mišljenje MSP-a, str. 23, i poziva na presudu MSP-a u predmetu *Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application 2002)*, par. 64).

²⁹¹¹ V. Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 541 (gdje se daje pregled stanja o oblasti međunarodnog običajnog prava u vrijeme ubijanja u Srebrenici 1995. godine); Konvencija o genocidu, članovi I, III-V; Presuda MSP-a o Bosni, par. 142, 161. V. također Rezolucija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija br. 96(I), usvojena 11. decembra 1946. godine; *United States v. Altstoetter et al.* (1947.), Vojni sud Sjedinjenih Država III, Opinion and Judgment, u: *Trials of War Criminals Before the Nuremberg Military Tribunals Under Control Council Law No. 10*, tom III (U.S. Government Printing Office, 1951.).

²⁹¹² Član 4(2)(a)–(e) Statuta.

²⁹¹³ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 20. V. također Presuda MSP-a o Bosni, par. 186.

određenog pozitivnog identiteta, a ne kao uništenje raznih ljudi koji nemaju neki određeni identitet".²⁹¹⁴ U definiciju grupe iz Konvencije o genocidu, koja se odražava u članu 4, ugrađeno je shvatanje da je genocid uništavanje posebnih ljudskih grupa s konkretnim identitetom, kao što su "osob[e] zajedničkog nacionalnog porijekla" ili "bilo koja vjerska zajednica okupljena oko jedinstvenog duhovnog ideala".²⁹¹⁵ Grupu određuju "konkretno pozitivne karakteristike – nacionalne, etničke, rasne ili vjerske – a ne neposjedovanje tih karakteristika".²⁹¹⁶ U tu definiciju se, stoga, ne uklapa grupa koja je definisana negativno, na primjer, svi "nesrbi" s datog područja.²⁹¹⁷

(b) Djela u osnovi

(i) Član 4(2)(a): ubijanje pripadnika grupe

810. Obilježja ubijanja, koja su ekvivalentna obilježjima ubistva, detaljno su opisana u poglavlju IV, odjeljak C(a).²⁹¹⁸

(ii) Član 4(2)(b): nanošenje teške tjelesne ili duševne povrede pripadnicima grupe

811. Član 4(2)(b) se odnosi na namjerno djelo ili propust kojima se pripadnicima ciljane grupe nanosi "teška tjelesna ili duševna povreda". Za djela iz člana 4(2)(b) – isto kao i za ona iz člana 4(2)(a) – traži se dokaz o posljedici.²⁹¹⁹ Povreda mora biti "teža od privremene ojađenosti, nelagode ili poniženja" i prouzrokovati "dugotrajno i teško oštećenje sposobnosti osobe da vodi normalan i konstruktivan život".²⁹²⁰ Uslov težine ne podrazumijeva da povreda mora biti "trajna" i neizlječiva.²⁹²¹ Kao što je zaključeno u Drugostepenoj presudi u predmetu *Seromba*, "[d]a bi tjelesna ili duševna povreda nanosena pripadnicima grupe mogla da posluži kao osnova za izricanje osuđujuće presude za genocid, ona mora biti toliko teška da prijeti potpunim ili djelimičnim uništenjem te grupe".²⁹²² Ocjena o tome šta se može smatrati teškom povredom zavisi od

²⁹¹⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 21.

²⁹¹⁵ V. Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 22, 24 (gdje se analizira istorija sastavljanja Konvencije o genocidu i citira tumačenje zaštitnih odredbi iz Konvencije o genocidu koje je dato u Studiji Ekonomskog i socijalnog savjeta UN-a o genocidu iz 1978. godine, par. 59, 78).

²⁹¹⁶ Presuda MSP-a o Bosni, par. 193. Takođe Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 21.

²⁹¹⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 19–20, 28.

²⁹¹⁸ V. gore, par. 787–789. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 859(i); Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 642; Prvostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 63. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Seromba*, par. 317; Prvostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 319; Prvostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 155.

²⁹¹⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 688; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 514.

²⁹²⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 513; v. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 645.

²⁹²¹ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 513; v. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 516; Prvostepena presuda u predmetu *Muvunyi*, par. 487; Prvostepena presuda u predmetu *Ntagerura i drugi*, par. 664; Prvostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*, par. 634; Prvostepena presuda u predmetu *Bagilishema*, par. 59; Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 108; Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 502.

²⁹²² Drugostepena presuda u predmetu *Seromba*, par. 46. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 862.

okolnosti.²⁹²³ Za uslov *mens rea* za ovo krivično djelo u osnovi traži se da je povreda nanesena namjerno.²⁹²⁴

812. Neki od primjera djela kojima se nanose teške tjelesne ili duševne povrede su "mučenj[e], nečovječn[o] ili ponižavajuć[e] postupanj[e], seksualn[o] nasilj[e] uključujući silovanje, ispitivanj[e] praćen[o] premlaćivanjem, prijetnj[e] smrću, te povrede kojima je narušeno zdravlje, uzrokovana nakaznost ili teška ozljeda pripadnika ciljane nacionalne, etničke, rasne ili vjerske grupe".²⁹²⁵

813. Žalbeno vijeće je zaključilo da prisilno premještanje "samo po sebi ne čini genocidno djelo".²⁹²⁶ Međutim, u nekim slučajevima prisilno premještanje može biti djelo u osnovi kojim se nanosi teška tjelesna ili duševna povreda, posebno ako su okolnosti pod kojima se vrši operacija prisilnog premještanja takve da mogu dovesti do smrti cjelokupnog stanovništva koje se raseljava ili jednog njegovog dijela.²⁹²⁷

(iii) Član 4(2)(c): smišljeno nametanje pripadnicima grupe životnih uslova koji su sračunati da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja

814. Član 4(2)(c) obuhvata metode uništavanja kojima se "pripadnici grupe ne ubijaju direktno, ali čiji je krajnji cilj njihovo fizičko uništenje".²⁹²⁸ Metodi uništavanja obuhvaćeni članom 4(2)(c) su oni kojima je cilj fizičko ili biološko uništenje grupe.²⁹²⁹ Za razliku od djela u osnovi iz člana 4(2)(a) i (b), za koja se traži dokaz o posljedici, za djela iz ovog člana nije nužno dokazati da je nastupila posljedica.²⁹³⁰

²⁹²³ Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 646; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 513.

²⁹²⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 645; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 690; Prvostepena presuda u predmetu *Muvunyi*, par. 487; Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 112.

²⁹²⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 690. V. takođe Presuda MSP-a o Bosni, par. 319 (gdje je konstatovano da je sistematskim "masovnim zlostavljanjem, [uključujući] premlaćivanje, silovanje i mučenje, putem kojeg su u toku sukoba [u Bosni], a posebno u zatočeničkim logorima, žrtvama nanesene teške tjelesne i duševne povrede" ostvarno objektivno obilježje iz člana II(b) Konvencije o genocidu, čiji tekst je ponovljen u članu 4(2)(b) Statuta).

²⁹²⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 33; v. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 123. Međunarodni sud pravde je zaključio da se ni namjera stvaranja etnički homogenih područja ni operacije preduzete radi provođenja takve politike ne "mogu kao takvi smatrati genocidom: namjera koja je svojstvena genocidu je namjera da se 'u cijelosti ili djelimično uništi' određena grupa, a deportacija i raseljavanje pripadnika grupe, čak i kad se vrše uz primjenu sile, nisu nužno ekvivalentni uništavanju te grupe". Presuda MSP-a o Bosni, par. 190 (naglasak u originalu).

²⁹²⁷ Nacrt Konvencije o genocidu, U.N. Doc. E/447; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 650, 654. V. takođe Presuda Okružnog suda u Jerusalimu u predmetu *Eichmann*, par. 186.

²⁹²⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 505; v. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 691; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 517–518; Prvostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 157; Prvostepena presuda u predmetu *Rutaganda*, par. 52.

²⁹²⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 580. Takođe Presuda MSP-a o Bosni, par. 344 (Dajući tumačenje člana II(c) Konvencije o genocidu, na kojem počiva član 4(2)(c) Statuta, Međunarodni sud pravde je zaključio da se "uništavanje historijske, kulturne i vjerske baštine ne može smatrati smišljenim nametanjem životnih uslova koji su sračunati da dovedu do fizičkog uništenja grupe".).

²⁹³⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 691; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 517. Takva razlika je napravljena još u Presudi Okružnog suda u Jerusalimu u predmetu *Eichmann*, gdje je optužba za nametanje Jevrejima životnih

815. Neki od primjera metoda uništavanja koji se često pominju u prvostepenim presudama su uskraćivanje ljekarske pomoći i "stvaranje uslova koji postepeno mogu dovesti do smrti, kao što su odsustvo odgovarajućih uslova stanovanja, odjeće i higijene, ili prekomjerni rad, odnosno fizičko iznurivanje".²⁹³¹ Kao mogući način nametanja životnih uslova koji su sračunati da dovedu do uništenja pominjano je i "sistematsko istjerivanje iz domova".²⁹³²

816. U nedostatku neposrednih dokaza o tome da li su "životni uslovi" koji su nametnuti pripadnicima ciljane grupe bili sračunati da dovedu do njenog fizičkog uništenja, pretresna vijeća su se "usredsredil[a] na pitanje da li je objektivno postojala vjerovatnoća da bi takvi uslovi doveli do djelimičnog fizičkog uništenja grupe" i ocjenjivala faktore kao što su karakter nametnutih uslova, dužina perioda tokom kojeg su im pripadnici grupe bili podvrgnuti i karakteristike ciljane grupe, na primjer, njena ranjivost.²⁹³³

817. Uslov *mens rea* za osnovno djelo "smišljenog nametanja pripadnicima grupe životnih uslova koji su sračunati da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja" eksplicitno je definisan pridjevom "smišljeno".²⁹³⁴

(iv) Član 4(2)(d): uvođenje mjera kojima je cilj sprečavanje rađanja unutar grupe

818. Pretresna vijeća su zauzela stav da mjere kojima je cilj sprečavanje rađanja uključuju djela kao što su prisilno odvajanje muškaraca i žena.²⁹³⁵ Pored toga, mjere kojima je cilj sprečavanje rađanja unutar grupe pritom mogu biti fizičke, ali i psihološke.²⁹³⁶

819. Da bi se moglo smatrati da je datim djelom počinjen genocid, dokazi moraju pokazati da je ono izvršeno s namjerom sprečavanja rađanja unutar grupe i krajnjom namjerom potpunog ili djelimičnog uništenja grupe kao takve.²⁹³⁷

uslova koji su bili sračunati da dovedu do njihovog fizičkog istrebljenja ograničena na progon Jevreja koji su preživjeli holokaust gdje je zaključeno da ona ne treba da obuhvata Jevreje koji nisu spašeni "jer bi ispalo da su, u njihovom slučaju, postojale dvije zasebne akcije: prvo, podvrgavanje životnim uslovima koji su bili sračunati da dovedu do njihovog fizičkog uništenja i, kasnije, samo fizičko uništavanje". Presuda Okružnog suda u Jerusalimu u predmetu *Eichmann*, par. 196. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 905).

²⁹³¹ V., npr., Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 691, 906; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 517; Prvostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 157; Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 115–116.

²⁹³² V., npr., Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 691; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 517; Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 506.

²⁹³³ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 906; Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 115, 548; Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 505. Pretresno vijeće u predmetu *Krajišnik* je zaključilo da "[ž]ivotni uslovi, koji su možda po svim standardima neodgovarajući, mogu, uprkos tome, biti dovoljni za opstanak te grupe". Prvostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 863.

²⁹³⁴ V. Presuda MSP-a o Bosni, par. 186 ("Subjektivna obilježja su eksplicitno definisana u stavovima (c) i (d) člana II, izrazima 'smišljeno' i 'kojima je cilj' [. . .]. Kako navodi KMP [Komisija za međunarodno pravo], ta djela su po samoj svojoj prirodi svjesna, namjerna ili voljna.").

²⁹³⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Rutaganda*, par. 53; Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 507.

²⁹³⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Rutaganda*, par. 53; Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 508.

(c) Genocidna namjera

820. Krivično djelo genocida jedinstveno je po uslovu postojanja genocidne namjere – "namjere da se u cijelosti ili djelimično uništi neka nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa kao takva".²⁹³⁸ Ocjena o postojanju genocidne namjere donosi se na osnovu "svi[h] dokaz[a], uzeti[h] zajedno".²⁹³⁹

(i) Namjera da se uništi ciljana grupa kao takva

821. Izrazom "kao takva" ističe se da se za genocid traži nešto više od diskriminatorne namjere; mora postojati namjera potpunog ili djelimičnog uništenja zaštićene grupe²⁹⁴⁰ "kao izdvojenog i zasebnog entiteta".²⁹⁴¹ Krajnja žrtva krivičnog djela genocida je grupa.²⁹⁴²

822. U međunarodnom običajnom pravu, izraz "uništiti" označava fizičko ili biološko uništavanje i ne obuhvata pokušaje da se zatru kulturni ili sociološki elementi.²⁹⁴³ Međutim, fizičko i biološko uništavanje često prate napadi na kulturnu i vjersku baštinu, kao i simbole ciljane grupe, i oni se "s punim pravom mogu smatrati dokazom namjere da se grupa fizički uništi".²⁹⁴⁴

823. "Namjeru, zbog same njene prirode, obično nije moguće dokazati neposredno" jer "[j]edino sam optuženi ima informacije iz prve ruke o stanju svoje svijesti, a malo je vjerovatno da će on posvjedočiti da je posjedovao genocidnu namjeru".²⁹⁴⁵ U nedostatku neposrednih dokaza, zaključak o namjeri uništenja može se izvesti iz niza činjenica i okolnosti, kao što su opšti kontekst, činjenje drugih kažnjivih djela koja su sistematski usmjeravana protiv iste grupe, razmjere počinjenih zlodjela, sistematsko uzimanje žrtava na metu na osnovu pripadnosti određenoj grupi ili višekratno činjenje destruktivnih i diskriminatornih djela.²⁹⁴⁶ Pored toga, dokaz o stanju svijesti u odnosu na

²⁹³⁷ Upor. Presuda MSP-a o Bosni, par. 355–356, 361. Odgovarajući na tvrdnje podnosioca tužbe, između ostalog, tvrdnju da je "prisilno odvajanje muškaraca i žena, Muslimana, u Bosni i Hercegovini, koje je sistematski vršeno u raznim opštinama koje su pale u ruke srpskih snaga ... najvjerojatnije izazvalo pad stope nataliteta grupe, budući da između njih mjesecima nije bilo fizičkog kontakta" i da su "silovanje i seksualno nasilje nad ženama prouzrokovali fizičku traumu koja je izazvala oštećenje reproduktivne funkcije žrtava, a u nekim slučajevima i neplodnost", Međunarodni sud pravde je konstatovao da nisu predočeni nikakvi dokazi na osnovu kojih bi "mogao da zaključi da su snage bosanskih Srba počinile djela koja se mogu okvalifikovati kao uvođenje mjera kojima je cilj sprečavanje rađanja unutar zaštićene grupe, u smislu člana II(d) Konvencije". *Ibid.*

²⁹³⁸ V., npr., Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 134.

²⁹³⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 55. Analizu vezanu za genocidnu namjeru ne treba segmentirati tako da se pitanje postojanja posebne namjere uništenja razmatra za svako od genocidnih djela navedenih u članu 4(1)(a), (b) i (c) posebno. *Ibid.*

²⁹⁴⁰ V., npr., Drugostepena presuda u predmetu *Niyitegeka*, par. 53; Presuda MSP-a o Bosni, par. 187.

²⁹⁴¹ V., npr., Prvostepena presuda u predmetu *Brdanin*, par. 698; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 665.

²⁹⁴² V., npr., Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 656, 665; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 521, gdje se poziva na Presudu po prijedlozima za donošenje oslobađajuće presude u predmetu *Sikirica i drugi*, par. 89; Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 485, 521. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 108.

²⁹⁴³ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 25 i fusnota 39. V. takođe Presuda MSP-a o Bosni, par. 344.

²⁹⁴⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 580. V. takođe Presuda MSP-a o Bosni, par. 344.

²⁹⁴⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Gacumbitsi*, par. 40. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 159; Drugostepena presuda u predmetu *Rutaganda*, par. 525.

²⁹⁴⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 47. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 123 (gdje se navodi da se zaključak o genocidnoj namjeri može izvesti iz "dokaza o drugim kažnjivim djelima koja su sistematski usmjeravana protiv iste grupe" i da su, stoga, "operacija prisilnog premještanja, razdvajanje, i zlostavljanje i ubistva u Bratuncu relevantni za ocjenu o tome da li su glavni počinioци imali genocidnu namjeru"); Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par.

činjenje osnovnih djela može poslužiti kao pokazatelj iz kojeg se može izvesti daljnji zaključak da je optuženi posjedovao posebnu namjeru uništenja.²⁹⁴⁷

824. Prisilno premještanje samo po sebi nije dovoljna osnova za izvođenje zaključka o namjeri uništenja.²⁹⁴⁸ Namjera da se neka grupa raseli s datog područja razlikuje se od namjere da se ona uništi i stoga prisilno premještanje može poslužiti kao pokazatelj namjere raseljenja, a ne uništenja.²⁹⁴⁹ Međutim, prisilno premještanje je ipak relevantan faktor za ocjenu o postojanju genocidne namjere.²⁹⁵⁰ Isto tako, situaciono uslovljeno ubijanje predstavlja vrlo ograničenu osnovu za izvođenje zaključka o genocidnoj namjeri.²⁹⁵¹

825. Postojanje ličnih motiva ne smije se izjednačiti s namjerom, ali ono ne isključuje mogućnost zaključka o postojanju genocidne namjere.²⁹⁵² Razlog iz kojeg je optuženi želio uništiti grupu koja je žrtva "nema uticaja na krivicu".²⁹⁵³

826. **Nikolić** tvrdi da je državna politika obilježje koje se traži za krivično djelo genocida.²⁹⁵⁴ **Nikolić** tu svoju tvrdnju zasniva na članku profesora Williama A. Schabasa koji je priložen kao dodatak njegovom Završnom podnesku.²⁹⁵⁵ Odbacujući tezu da je u teoriji moguće da genocid počinio pojedinac "bez podrške sveukupne državne politike" (teorija "izolovanog počinioca genocida"), profesor Schabas dovodi u pitanje praksu MKSJ-a, u kojoj je zaključeno da se "iz pripremnog rada za Konvenciju iz 1948. vidi [...] da predumišljaj [...] nije zadržan kao pravni element zločina genocida" i da "[i]z tog izostavljanja proizlazi da autori Konvencije nisu smatrali da

33, 35 (gdje se potvrđuje da druga kažnjiva djela koja su sistematski usmjeravana protiv iste grupe, uključujući prisilno premještanje, predstavljaju relevantan faktor i zaključuje da razmjere ubijanja na području Srebrenice, "kao i svijest Glavnog štaba VRS-a o pogubnim posljedicama koje će ono imati po zajednicu bosanskih Muslimana iz Srebrenice, te druge aktivnosti Glavnog štaba preduzete da se obezbijedi fizičko nestajanje te zajednice", dopuštaju da se izvede zaključak da je ubijanje muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice počinjeno s genocidnom namjerom); Drugostepena presuda u predmetu *Muhimana*, par. 31; Drugostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 262.

²⁹⁴⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 20.

²⁹⁴⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 123.

²⁹⁴⁹ V. Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 133 (gdje je zaključeno da Krstić nije imao genocidnu namjeru jer je njegova namjera bila ograničena na prisilno raseljavanje, dok su drugi "imali [...] istu namjeru da se obavi prisilno premještanje, ali oni su to premještanje vidjeli samo kao korak u postizanju svog genocidnog cilja"); Presuda Okružnog suda u Jerusalimu u predmetu *Eichmann*, par. 186 ("Kad je riječ o protjerivanju Jevreja, u čijem je organizovanju optuženi učestvovao [...]: Konstatovali smo da ga je optuženi organizovao ne vodeći ni najmanje računa o zdravlju i životima deportovanih Jevreja. Tako je i za smrt velikog broja Jevreja dokazano da je nastupila kao posljedica protjerivanja iz okruga Nisko, Stettin i Warthe. Nema nikakve sumnje da se tu radilo o okrutnosti koja je graničila sa smišljenom brutalnošću i s velikom pažnjom smo razmotrili pitanje da li je optuženi mogao da predvidi ubilačke posljedice tih deportacija i da li ih je želio. Međutim, na kraju se i dalje sa sumnjom pitamo da li je postojala ta posebna namjera istrebljivanja, koja se traži za dokazivanje zločina protiv jevrejskog naroda, te ćemo ta nehumana djela tretirati kao zločine protiv čovječnosti.").

²⁹⁵⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 123. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 33.

²⁹⁵¹ Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 123.

²⁹⁵² Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 49. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Niyitegeka*, par. 52–53; Drugostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 161. V. generalno Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 268–269 (gdje se navodi da je u krivičnom pravu motiv irelevantan).

²⁹⁵³ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 45.

²⁹⁵⁴ Nikolićev završni podnesak, par. 77.

²⁹⁵⁵ Nikolićev završni podnesak, Dodatak E, "State Policy as an Element of the Crime of Genocide", profesor William A. Schabas, 30. april 2008. godine (dalje u tekstu: Schabasov članak), str. 10–17.

je postojanje neke organizacije ili sistema u službi ostvarivanja genocidnog cilja pravni element tog zločina".²⁹⁵⁶ Profesor Schabas tvrdi da je takvo tumačenje Konvencije pogrešno, budući da se autori Konvencije nikada nisu direktno bavili pitanjem da li je državna politika obilježje krivičnog djela genocida, i to zato što su smatrali da se to podrazumijeva.²⁹⁵⁷

827. Nadalje, prema riječima profesora Schabasa, formulacija iz Obilježja krivičnih djela iz Statuta MKS-a (dalje u tekstu: Obilježja krivičnih djela MKS-a) – kojom se za genocid postavlja uslov da se "ponašanje odvijalo u kontekstu očiglednog obrasca sličnog ponašanja usmjerenog protiv te grupe ili je to bilo ponašanje koje je samo po sebi moglo prouzrokovati takvo uništenje" – implicitno govori u prilog uslovu postojanja državne politike, čime se odbacuje teorija izolovanog počinioca genocida.²⁹⁵⁸ Profesor Schabas takođe tvrdi da uvrštavanje dodatnog uslova "očiglednog obrasca" u tekst Obilježja krivičnih djela MKS-a "predstavlja jak dokaz da je to implicitni dio međunarodnog običajnog prava".²⁹⁵⁹

828. Pretresno vijeće napominje da, u prilog svojoj tvrdnji da se državna politika traži kao obilježje krivičnog djela genocida, **Nikolić** iznosi argumente koji su već razmotreni u praksi MKSJ-a i MKSR-a. U toj praksi je jasno pokazano da plan ili politika nisu statutarna obilježja krivičnog djela genocida.²⁹⁶⁰ Pretresno vijeće podsjeća na zaključak Žalbenog vijeća u predmetu Krstić da

²⁹⁵⁶ Schabasov članak, str. 11, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Jelisić*, par. 100. V. takođe Nikolićev završni podnesak, par. 77, 80–84. **Nikolić** nadalje tvrdi da Žalbeno vijeće, koje je potvrdilo taj zaključak Pretresnog vijeća, "nije dalo nikakvu dublju analizu niti uvid u to pitanje". Nikolićev završni podnesak, par. 83; Schabasov članak, str. 13, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Jelisić*, par. 48. **Nikolić** takođe tvrdi da jedina odluka Žalbenog vijeća MKSR-a na koju se Žalbeno vijeće pozvalo kada je potvrdilo predmetni zaključak u predmetu *Jelisić* predstavlja pokazatelj "važnosti državne politike u pravnoj istrazi o genocidu, a ne izvor u prilog tvrdnji da ona nije 'obilježje'". Nikolićev završni podnesak, par. 83, gdje se upućuje na Schabasov članak, str. 14–15.

²⁹⁵⁷ Schabasov članak, str. 12–13; Nikolićev završni podnesak, par. 80–82. Profesor Schabas upućuje na raspravu vođenu u Šestom odboru Generalne skupštine u vezi s pitanjem da li u definiciji genocida treba pominjati predumišljaj; na kraju je dogovoreno da se taj koncept izostavi. On pominje stav Belgije (koja je rekla da u definiciji ne treba pominjati predumišljaj jer je pojam namjere dovoljan) i Haitija (koji je rekao da se predumišljaj podrazumijeva jer će činjenje genocida uvijek obuhvatati i pripreme radnje). Profesor Schabas tvrdi da "[k]onačni tekst Konvencije predstavlja kompromis kojim se nastojao postići konsenzus između država s donekle različitim videnjima svrhe Konvencije". *Ibid.*, str. 13.

²⁹⁵⁸ Schabasov članak, str. 15–16, gdje se upućuje na Obilježja krivičnih djela iz Rimskog statuta Međunarodnog krivičnog suda, koja su stupila na snagu 9. septembra 2002. godine, UN Doc. ICC-ASP/1/3 (dio II-B), član 6 (a), Obilježje 3 (dalje u tekstu: Obilježja krivičnih djela MKS-a); v. takođe Nikolićev završni podnesak, par. 84. Profesor Schabas tvrdi da je intencija ta da "očigledan obrazac sličnog ponašanja" bude "kontekstualna okolnost" za koju, prema članu 30 Statuta MKS-a, optuženi mora da zna. Schabasov članak, str. 15–16. U prilog svojoj teoriji, profesor Schabas se poziva i na Izvještaj o Darfuru iz 2005. godine i Presudu MSP-a o Bosni iz 2007. godine, navodeći da se u njima "analizira da li je postojala državna politika, a ne traga se za izolovanim pojedincem s genocidnom namjerom". *Ibid.*, str. 24–29, gdje se upućuje na Izvještaj Međunarodne komisije za istragu o kršenjima međunarodnog humanitarnog prava i prava o ljudskim pravima u Darfuru, 25. januar 2005. godine, UN Doc. S/2005/60; Presuda MSP-a o Bosni; v. takođe Nikolićev završni podnesak, par. 88–90.

²⁹⁵⁹ Schabasov članak, str. 17. Profesor Schabas je iznio kritiku u vezi sa zaključkom Žalbenog vijeća u predmetu *Krstić* da definicija genocida koja je usvojena u Obilježjima krivičnih djela "nije bila odraz običajnog prava kakvo je postojalo u trenutku kad je Krstić počinio zločine". *Ibid.*, str. 16, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Krstić*, par. 224. Profesor Schabas tvrdi da se međunarodno običajno pravo brka s doslovnim tumačenjem člana 2 Konvencije o genocidu. On takođe navodi činjenicu da su se članovi Odbora za pripremu Konvencije o genocidu složili da tekst Obilježja krivičnih djela MKS-a treba uzeti kao korisnu smjernicu za tumačenje Konvencije, te kao pokazatelj suštine međunarodnog običajnog prava. *Ibid.* Međutim, profesor Schabas priznaje da ni Konvencija o genocidu ni Obilježja krivičnih djela MKS-a ne potkrepljuju tezu da je državna politika obilježje krivičnog djela. *Ibid.*

²⁹⁶⁰ V. Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 223; Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 48. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 138.

"[k]rivično djelo genocida, kako je definirano u Statutu i u običajnom međunarodnom pravu, ne zahtijeva dokazivanje da je počinitelj genocida učestvovao u rasprostranjenom i sistematskom napadu usmjerenom protiv civilnog stanovništva".²⁹⁶¹ Nadalje, Pretresno vijeće odbacuje kao spekulativno mišljenje profesora Schabasa da se autori Konvencije nisu bavili pitanjem uslova postojanja državne politike zato što se to podrazumijeva.

829. Pretresno vijeće napominje da se u članu 6 Statuta MKS-a, u kojem se daje definicija genocida, ne postavlja uslov "očiglednog obrasca" koji je uveden u tekstu Obilježja krivičnih djela MKS-a.²⁹⁶² Pretresno vijeće prihvata da su uslovom sadržanim u tekstu iz Obilježja krivičnih djela MKS-a da djela genocida moraju biti počinjena u kontekstu očiglednog obrasca sličnog ponašanja implicitno isključena nasumična i izolovana genocidna djela.²⁹⁶³ Međutim, Pretresno vijeće napominje da je Žalbno vijeće u predmetu *Krstić* zaključilo da "[o]slanjanje [...] na tu definiciju genocida iz [obilježja] krivičnih djela MKS-a nije primjereno".²⁹⁶⁴ Žalbno vijeće je nadalje pojasnilo da Obilježja krivičnih djela MKS-a "nisu obavezujuća pravila, nego samo pomoćno sredstvo tumačenja" Statuta.²⁹⁶⁵ Naposljetku, u praksi je jasno utvrđeno da uslov da zabranjeno ponašanje mora biti dio rasprostranjenog ili sistematskog napada "nije zadan u međunarodnom običajnom pravu".²⁹⁶⁶

830. U svjetlu gorenavedenog, Pretresno vijeće konstatuje da postojanje plana ili politike nije pravno obilježje krivičnog djela genocida i, u skladu s tim, odbacuje **Nikolićevu** tvrdnju.²⁹⁶⁷ Međutim, Pretresno vijeće smatra da postojanje plana ili politike može biti važan faktor za izvođenje zaključka o genocidnoj namjeri. Ako su djela i ponašanje optuženog izvršeni u skladu s postojećim planom ili politikom vršenja genocida, oni postaju dokaz koji je relevantan za znanje optuženog o tom planu; takvo znanje predstavlja daljnji dokaz u prilog zaključku o postojanju namjere.

(ii) Znatnost dijela ciljane grupe

²⁹⁶¹ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 223.

²⁹⁶² Statut MKS-a, član 6 ("Za svrhe ovog Statuta, 'genocid' predstavlja bilo koje od sljedećih djela, počinjeno s namjerom da se u cijelosti ili djelimično uništi neka nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa kao takva."). V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 224, fusnota 366.

²⁹⁶³ Obilježja krivičnih djela MKS-a, član 6.

²⁹⁶⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 224.

²⁹⁶⁵ *Ibid.*, par. 224, fusnota 366.

²⁹⁶⁶ *Ibid.*, par. 224.

²⁹⁶⁷ V. Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 225; Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 48. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 138.

831. Ako je grupa "djelimično" uzeta na metu, taj ciljani segment mora predstavljati znatan dio grupe, budući da "mora biti dovoljno značajan da utječe na grupu u cjelini".²⁹⁶⁸

832. Brojčana veličina ciljanog dijela grupe, iskazana u apsolutnim iznosima i u odnosu na ukupnu veličinu grupe, "nužna je i važna polazna tačka" pri donošenju ocjene o tome da li je ciljani dio dovoljno znatan, ali to "nije nužno i kraj ispitivanja".²⁹⁶⁹ Drugi faktori – koji "nisu svi faktori, niti [...] faktori [koji] predstavljaju definitivno rješenje" – uključuju važnost ciljanog dijela u okviru grupe, pitanje da li ciljani dio grupe "na ovaj ili onaj način predstavlja čitavu grupu ili [...] je ključan za njen opstanak" i područje djelovanja i kontrole počinitelaca, kao i granice njihovog mogućeg dosega.²⁹⁷⁰ Primenjivost pojedinih faktora i njihov eventualni značaj varira u zavisnosti od okolnosti predmeta.²⁹⁷¹

833. Ciljana grupa može obuhvatati i vojna lica: "zahtijevana namjera kod genocida nije ograničena na situacije kada počinitelj nastoji da uništi samo civile".²⁹⁷² Osuđujuća presuda za genocid može se, na primjer, izreći "u slučaju kada je počinitelj ubio zatočeno vojno osoblje koje pripada zaštićenoj grupi zbog činjenice da pripadaju toj grupi", ukoliko su ispunjeni uslov namjere i uslov znatnosti.²⁹⁷³

2. Optužbe

834. U Optužnici se navodi da su **Pandurević, Beara, Popović, Nikolić i Borovčanin**

s namjerom da unište dio muslimanskog naroda u Bosni kao nacionalnu, etničku ili vjersku grupu:

a. lišili [...] života pripadnike te grupe pogubljenjem po kratkom postupku, što je uključivalo kako planirana tako i situaciono uslovljena pogubljenja po kratkom postupku, kako je opisano u ovoj Optužnici; i

b. nanijeli [...] teške tjelesne i duševne povrede stanovnicima Srebrenice i Žepe kako muškog tako i ženskog pola, između ostalog, odvajanjem vojno sposobnih muškaraca od njihovih porodica i prisilnim iseljavanjem stanovništva iz njihovih domova na područja izvan RS.²⁹⁷⁴

835. U Optužnici se dalje navodi:

²⁹⁶⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 8. Takođe Presuda MSP-a o Bosni, par. 198 ("Kao prvo, namjera mora biti takva da se uništi barem znatan dio određene grupe. To je zahtjev koji proizlazi iz same prirode genocida: budući da je cilj i svrha Konvencije uopšte sprečavanje namjernog uništenja grupa, ciljani dio mora biti dovoljno značajan da utiče na grupu u cjelini.").

²⁹⁶⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 12.

²⁹⁷⁰ *Ibid.*, par. 12; v. takođe par. 13–14.

²⁹⁷¹ *Ibid.*, par. 14.

²⁹⁷² *Ibid.*, par. 226.

²⁹⁷³ *Ibid.*, par. 226.

²⁹⁷⁴ Optužnica, par. 26.

Prisilno premještanje žena i djece iz Srebrenice i Žepe opisano u ovoj Optužnici stvorilo je uslove za koje su optuženi znali da će doprinijeti zatiranju cjelokupnog muslimanskog stanovništva istočne Bosne, između ostalog, tako što je tom stanovništvu onemogućen normalan život i reprodukcija.²⁹⁷⁵

836. Prema tome, u Optužnici se navodi da je genocid počinjen putem ubijanja i nanošenja teške tjelesne ili duševne povrede, kao i putem djela pobrojanih u članu 4(2)(c) i članu 4(2)(d) Statuta. Pretresno vijeće napominje da su činjenični navodi na kojima se temelje optužbe iz paragrafa 33 Optužnice ograničeni na prisilno premještanje žena i djece iz Srebrenice i Žepe.

3. Konstatacije

837. U roku od nekoliko dana, snage bosanskih Srba su sistematski pogubile nekoliko hiljada muškaraca, bosanskih Muslimana, od kojih je 5.336 identifikovano.²⁹⁷⁶ Za stanovništvo Srebrenice i Žepe, ta pogubljenja su predstavljala kulminaciju terorisanja kojem su bili izloženi tokom dužeg vremena. Kad je rat zahvatio njihove gradove i sela, muslimansko stanovništvo istočne Bosne povuklo se u enklave, u nadi da će tamo pronaći zaštitu; s padom enklava, ostalo je prepušteno na milost i nemilost snagama bosanskih Srba.

838. Tužilaštvo navodi da je donesena odluka da se muslimansko stanovništvo istočne Bosne uništi, i da je ona provedena najprije odvajanjem i prisilnim premještanjem, a na kraju i ubijanjem pripadnika te grupe.²⁹⁷⁷ Iako je Pretresno vijeće, da bi utvrdilo da li je počinjen genocid, razmotrilo sve relevantne dokaze zajedno, ono će u okviru analize koja slijedi ponoviti samo najvažnije od njih.

(a) Grupa

839. Kao što je rečeno u Optužnici i dodatno razjašnjeno u završnoj riječi tužilaštva, tužilaštvo navodi da su ciljana grupa "Muslimani iz istočne Bosne", kao "dio" muslimanskog naroda u Bosni.²⁹⁷⁸

840. Pretresno vijeće napominje da je Ustavom Jugoslavije iz 1963. godine bosanskim Muslimanima priznat status "naroda"²⁹⁷⁹ i da su i druga vijeća smatrala da bosanski Muslimani čine

²⁹⁷⁵ Optužnica, par. 33.

²⁹⁷⁶ V. gore, par. 664.

²⁹⁷⁷ Optužnica, par. 26, 27, 33, 34; Pretpretresni podnesak tužilaštva, par. 20; Završni podnesak tužilaštva, par. 461, 500.

²⁹⁷⁸ Optužnica, par. 26, 33; Završna riječ tužilaštva, T. 34276 (4. septembar 2009. godine) (gdje se objašnjava da "grupu čine Muslimani iz istočne Bosne, koji su definisani kao Muslimani iz Srebrenice i Žepe, čemu treba pridodati Goražde, ali radi se prvenstveno o Srebrenici i Žepi, mada je i Goražde dio istočne Bosne i kampanja etničkog čišćenja je bila usmjerena i protiv njegovog stanovništva").

²⁹⁷⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 559.

zaštićenu grupu u smislu člana 4 Statuta.²⁹⁸⁰ Pretresno vijeće se slaže s tom analizom i prihvata njene zaključke.

(b) Djela u osnovi

(i) Ubijanje pripadnika grupe

841. Pretresno vijeće je konstatovalo da su, u periodu od 12. jula do kraja jula 1995. godine, snage bosanskih Srba ubile nekoliko hiljada bosanskih Muslimana koji su otprije živjeli u Srebrenici ili u njoj potražili utočište.²⁹⁸¹ Prema tome, navod o ubijanju pripadnika zaštićene grupe dokazan je van razumne sumnje.

(ii) Nanošenje teške tjelesne ili duševne povrede pripadnicima grupe

842. Tužilaštvo navodi da su Muslimanima iz istočne Bosne nanesene teške tjelesne i duševne povrede, između ostalog, odvajanjem vojno sposobnih muškaraca od njihovih porodica i prisilnim iseljavanjem stanovništva iz njihovih domova na područja izvan RS-a.²⁹⁸²

843. Pretresno vijeće podsjeća da prisilno premještanje samo po sebi ne predstavlja djelo u osnovi genocida.²⁹⁸³ Ono napominje da su, prema navodima tužilaštva, prisilno uklanjanje stanovništva i operacija ubijanja izvršeni putem dva zasebna UZP-a i da se ne tvrdi da su u svakom od tih UZP-a učestvovali svi optuženi. Pretresno vijeće smatra da ga razlozi pravičnosti obavezuju da svoje konstatacije o genocidu, generalno gledano, ograniči tako da poštuje te razlike, a ipak ostane dosljedno praksi Međunarodnog suda. Iz tog razloga, Pretresno vijeće će se ograničiti na analizu teških tjelesnih i duševnih povreda koje su nanesene operacijom ubijanja.²⁹⁸⁴

844. Pretresno vijeće konstatuje da su Muslimanima iz istočne Bosne operacijom ubijanja nanesene teške tjelesne i duševne povrede. Muškarci u Potočarima morali su najprije pretrpjeti bolan proces odvajanja, a potom strepnju zbog činjenice da nisu znali šta će biti s njihovim porodicama. Kad su im, po zatočenju, oduzete lične stvari – uključujući lične karte i pasoše²⁹⁸⁵ – neizvjesnost koju su osjećali pri pomisli na to šta ih na kraju čeka prerasla je u strah i užas. Ti ljudi su držani u zatočeništvu u nepodnošljivim uslovima: objekti su bili pretrpani, hrane nije bilo, vode

²⁹⁸⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 667; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 560. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 15.

²⁹⁸¹ Pretresno vijeće je konstatovalo da je u pogubljenjima koja su izvršena nakon pada Srebrenice ubijeno najmanje 5.336 identifikovanih osoba, a lako je moguće da broj ubijenih dostiže 7.826. V. gore, par. 664, 793–796.

²⁹⁸² Optužnica, par. 26–27; Završni podnesak tužilaštva, par. 1106, 1128.

²⁹⁸³ V. gore, par. 813.

²⁹⁸⁴ Da bude jasnije, Pretresno vijeće neće uzeti u obzir prisilno premještanje iz Srebrenice, odnosno Žepe.

²⁹⁸⁵ V. gore, par. 331.

malo ili nimalo, a sanitarni uslovi su bili očajni.²⁹⁸⁶ U mnogim slučajevima, izvrgavani su uvredama i fizički zlostavljani.²⁹⁸⁷ Slični rudimentarni i okrutni uslovi čekali su i muškarce koji su zarobljeni iz kolone.²⁹⁸⁸ Svakom od tih ljudi posljednji tračak nade da će preživjeti ugasio se u stravičnim trenucima kad su dovedeni na mjesta pogubljenja, koja su u mnogim slučajevima već bila puna leševa, i tu shvatili kakva im je sudbina.²⁹⁸⁹ Pretresno vijeće konstatuje da su operacijom zatočavanja i ubijanja muškarcima nad kojima je izvršen ovaj ubilački poduhvat nanesene teške tjelesne i duševne povrede.

845. Pretresno vijeće takođe konstatuje da su ljudima koji su preživjeli operaciju ubijanja nanesene teške tjelesne i duševne povrede. Oni malobrojni koji su preživjeli često su bili fizički ozlijeđeni, a svi ti ljudi pretrpjeli su krajnji užas i stravu susreta oči u oči s nasilnom smrću. Nekoliko ljudi je zbog datih okolnosti bilo prisiljeno da se pretvara da je mrtvo i sakriva pod leševima i između leševa onih koji su ubijeni oko njih.²⁹⁹⁰ Oni su potom pretrpjeli strahote pokušavajući da pobjegnu.²⁹⁹¹ Pretresno vijeće nema nikakve sumnje da su ti preživjeli pretrpjeli veliku fizičku patnju i duševnu bol, koji su bili direktna posljedica provođenja plana ubijanja.

846. Pretresno vijeće nadalje konstatuje da su preživjelim članovima porodica ubijenih i njihovim bližnjima operacijom ubijanja i pogubljenjima nanesene teške duševne povrede. Ti preživjeli su i sami morali izdržati proces odvajanja u Potočarima, što je samo pojačalo strepnje stanovnika, bosanskih Muslimana.²⁹⁹² Ženama, djeci i starcima – koji su bili otrgnuti od svojih domova i svega što im je bilo poznato – potom su odveli braću, očeve, muževe i sinove. Oni nisu znali kakva ih sudbina čeka i strahovali su za sudbinu svojih bližnjih.

847. Dokazi nadalje pokazuju da su ubistva ostavila duboke posljedice na ženama, djeci i starcima. Izbjeglice koje su stigle u Tuzlu otprilike 12. ili 13. jula bile su izbezumljene od jada zbog sudbine muškaraca,²⁹⁹³ mnogi i dalje žive u stanju stalne neizvjesnosti. Pretresnom vijeću su predloženi dokazi preživjelih koji još uvijek nisu uspjeli da se trajno oporave. Pored osjećaja tuge i gubitka, preživjelima je strašnu psihičku traumu ostavila činjenica da ne znaju pouzdano šta se dogodilo s muškarcima. Mnoge preživjele progoni osjećaj krivice i ponašaju se autodestruktivno;

²⁹⁸⁶ V. gore, par. 329–330, 400–403.

²⁹⁸⁷ V. gore, par. 326–328.

²⁹⁸⁸ V. gore, par. 385, 389, 393, 398, 473, 478, 496, 529.

²⁹⁸⁹ V. gore, par. 484, 500, 519, 538.

²⁹⁹⁰ V. gore, par. 485, 500, 539.

²⁹⁹¹ V. gore, par. 408, 435.

²⁹⁹² V. gore, par. 316–324.

²⁹⁹³ Edward Joseph, T. 14151–14152 (22. avgust 2007. godine).

nekima bi bilo draže da su umrli s muškarcima.²⁹⁹⁴ Pretresno vijeće se uvjerilo da su tim preživjelima operacijom ubijanja nanesele duboke fizičke i psihičke povrede.

(iii) Smišljeno nametanje pripadnicima grupe životnih uslova koji su sračunati da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja i uvođenje mjera kojima je cilj sprečavanje rađanja unutar grupe

848. Budući da se tvrdnje tužilaštva u vezi s činjenjem djela u osnovi iz člana 4(2)(c) i 4(2)(d) Statuta u znatnoj mjeri preklapaju, Pretresno vijeće će ih razmotriti zajedno.

849. Pretresno vijeće podsjeća da su navodi tužilaštva u vezi s članom 4(2)(c) i 4(2)(d) Statuta eksplicitno ograničeni na prisilno premještanje žena i djece iz Srebrenice i Žepe.²⁹⁹⁵ Shodno tome, prilikom razmatranja da li su ta konkretna djela u osnovi dokazana, Pretresno vijeće je ograničeno na analizu okolnosti nastalih samo prisilnim premještanjem, a ne zajedničkim učinkom ubijanja i prisilnog premještanja; zaključak Pretresnog vijeća mora se posmatrati u tom kontekstu.

850. Tužilaštvo tvrdi da je prisilno premještanje žena i djece stvorilo uslove koji su doprinijeli uništenju Muslimana iz istočne Bosne, između ostalog, tako što je tom stanovništvu onemogućen normalan život i reprodukcija.²⁹⁹⁶

851. Tužilaštvo precizira da su zajednice bosanskih Muslimana u Srebrenici i Žepi bile tradicionalne patrijarhalne zajednice u kojima su muškarci imali vodeću ulogu kako u javnom tako i u privatnom životu. Muškarci su, u principu, imali višu naobrazbu od žena i bili hranitelji, zaštitnici i donosioci odluka u svojim porodicama.²⁹⁹⁷ Uklanjanje muških članova zajednice, uz istovremeno istjerivanje žena, djece i staraca iz njihovih domova, dovelo je, stoga, do "potpunog uništenja predratne porodične strukture i strukture zajednice srebreničkih Muslimana".²⁹⁹⁸ U prilog tim navodima, tužilaštvo se poziva na svjedočenja preživjelih koji se još uvijek bore s posljedicama prisilnog premještanja: neki od njih imaju nedefinisani bračni status, poteškoće s brigom za svoju preživjelu djecu, žive u krajnjoj bijedi i nezaposleni su.²⁹⁹⁹

²⁹⁹⁴ V. Hafiza Salihović, dokazni predmet P03232, Izjava na osnovu pravila 92bis (17. juni 2000. godine); svjedok DD, dokazni predmet P02226, Zapečaćeni transkript na osnovu pravila 92bis (26. juli 2000. godine); Hanifa Hafizović, dokazni predmet P03230, Izjava na osnovu pravila 92bis (16. juni 2000. godine); Rahima Maklič, dokazni predmet P03229, Izjava na osnovu pravila 92bis (17. juni 2000. godine).

²⁹⁹⁵ V. gore, par. 836; Optužnica, par. 33.

²⁹⁹⁶ Optužnica, par. 33; Završni podnesak tužilaštva, par. 1105, 1128.

²⁹⁹⁷ Završni podnesak tužilaštva, par. 1116.

²⁹⁹⁸ *Ibid.*, par. 1117.

²⁹⁹⁹ Završni podnesak tužilaštva, par. 1118–1124.

852. Tužilaštvo tvrdi da je, uslijed toga, u zajednici "izgleda došlo do pada" nataliteta.³⁰⁰⁰ Pored toga, preživjeli često ne mogu ili ne žele da se vrate u svoje nekadašnje domove zato što im je, kad su prisilno premješteni, uništena imovina ili zato što ne mogu da se suoče sa traumom povratka na mjesto gdje su nestali njihovi bližnji.³⁰⁰¹

853. Prema navodima tužilaštva, **Pandurević, Beara, Popović, Nikolić i Borovčanin** su bili svjesni toga kakva je socijalna struktura Muslimana iz istočne Bosne i bilo im je jasno da u porodicama bosanskih Muslimana muškarci imaju ključnu ulogu, zbog čega su morali znati da će njihovo postupanje imati za posljedicu uništenje grupe.³⁰⁰²

854. Izgleda da tužilaštvo u suštini tvrdi da uništenje socijalne strukture zajednice i nemogućnost ljudi koji su prisilno premješteni da ponovo vode normalan život predstavljaju životne uslove koji su smišljeno nametnuti s ciljem da dovedu do fizičkog uništenja grupe. Međutim, Pretresno vijeće se nije uvjerilo da su to oni uslovi koje je trebalo zabraniti članom 4(2)(c) Statuta.³⁰⁰³ Pored toga, Pretresno vijeće ima u vidu da predmetni navod tužilaštva ne uključuje posljedice koje je po socijalnu strukturu bosanskih Muslimana imalo ubijanje i stoga se nije uvjerilo da su uslovi nastali samo prisilnim premještanjem bili smišljeno nametnuti s ciljem da dovedu do fizičkog uništenja grupe; zapravo, Pretresno vijeće smatra da objektivno nije vjerovatno da bi takvi uslovi doveli do uništenja grupe.³⁰⁰⁴ Isto tako, Pretresno vijeće se nije uvjerilo da je dokazano da je prisilno premještanje samo za sebe bilo mjera koja je imala za cilj sprečavanje rađanja unutar grupe.

855. U svjetlu izložene diskusije Pretresno vijeće konstatuje da predloženi dokazi nisu dovoljni za zaključak da su prisilnim premještanjem stvoreni životni uslovi sračunati da dovedu do uništenja muslimanskog stanovništva istočne Bosne ili da tom stanovništvu onemogućuje normalan život i reprodukciju.

(c) Genocidna namjera

856. Pretresno vijeće je konstatovalo da su pripadnici snaga bosanskih Srba ubili nekoliko hiljada muškaraca, bosanskih Muslimana.³⁰⁰⁵ Razmjere i karakter operacije ubijanja, izbor žrtava, sistematski i organizovan način na koji je ona izvršena i očigledna namjera da se likvidira svaki bosanski Musliman koji je zarobljen ili se predao dokazuju van razumne sumnje da su pripadnici

³⁰⁰⁰ *Ibid.*, par. 1120.

³⁰⁰¹ Završni podnesak tužilaštva, par. 1123–1125.

³⁰⁰² *Ibid.*, par. 1127.

³⁰⁰³ V. gore, par. 815.

³⁰⁰⁴ V. Prvostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 863 (gdje se kaže da "[ž]ivotni uslovi, koji su možda po svim standardima neodgovarajući, mogu, uprkos tome, biti dovoljni za opstanak te grupe").

³⁰⁰⁵ V. gore, par. 664.

snaga bosanskih Srba, uključujući članove Glavnog štaba i pripadnike organa bezbjednosti VRS-a, posjedovali namjeru da unište Muslimane iz istočne Bosne kao grupu.

857. Dokazi pokazuju da su se, od trenutka kad je izrađen plan da se vojno sposobni muškarci okupljeni u Potočarima pobiju, obim i razmjere operacije ubijanja postepeno povećavali.³⁰⁰⁶ Krug žrtava koje su uzete na metu tom operacijom se od ljudi koji su odvojeni u Potočarima proširio i na one koji su se predali ili su zarobljeni tokom potjere koju su snage bosanskih Srba preduzele dok su oni pokušavali da pobjegnu na teritoriju pod kontrolom bosanskih Muslimana.³⁰⁰⁷ Jasno se vidi da su se planovi i namjere pripadnika snaga bosanskih Srba, uključujući članove Glavnog štaba i pripadnike organa bezbjednosti VRS-a, proširili kad su pod njihovu kontrolu došle hiljade muškaraca, bosanskih Muslimana, i kad su se događaji počeli odvijati.

858. Pretresno vijeće podsjeća da su prije pogubljenja muškarci držani u zatočeništvu na više lokacija u okolini Potočara, Bratunca i Zvornika i da su, isto tako, ubijani na više različitih mjesta.³⁰⁰⁸ Vrlo često muškarci su s mjesta na kom su bili zatočeni premješteni na neka druga mjesta kako bi tamo bili pogubljeni, što ukazuje na to da ubijanje nipošto nije bilo spontano. Pogubljenja je vršio veliki broj različitih ljudi iz sastava raznih jedinica snaga bosanskih Srba.³⁰⁰⁹ Da je organizacija bila podređena tome da se obuhvati najveći mogući broj žrtava vidi se i iz uslova u kojima su žrtve držane u zatočeništvu, gdje se, u principu, nije vodilo računa čak ni o tome da im se obezbijedi minimum za preživljavanje, kao što su hrana i voda.³⁰¹⁰

859. Ubijanje je izvršeno u zapanjujućem broju pogotovo 13. jula, što ukazuje na koordinaciju a ne slučajnost. Samo 13. jula ubijanje zarobljenika, bosanskih Muslimana, vršeno je na rijeci Jadar, u dolini Cerske, u skladištu u Kravici, na livadi u Sandićima i u školi u selu Luke.³⁰¹¹ Ubijanje se nastavilo tokom više dana, što pokazuje da je postojala mračna riješenost da se obezbijedi da zarobljenici u Orahovcu, na brani kod Petkovaca, u školi u Ročeviću, u školi u Kuli, u Kozluku, na Vojnoj ekonomiji Branjevo, u Domu kulture u Pilici, u Baljkovici (kod Nezuka), iz bolnice u Milićima, u Snagovu i u Trnovu budu pobijeni do posljednjeg.³⁰¹²

³⁰⁰⁶ V. gore, poglavlje V, odjeljak B.1.(d).

³⁰⁰⁷ V. gore, par. 380–382. V. takođe gore poglavlje V, odjeljak B.1.(d).

³⁰⁰⁸ V. gore, poglavlje III, odjeljak E.6(b) i 7; poglavlje III, odjeljak F.4, 5, 6; poglavlje III, odjeljak G.3; poglavlje III, odjeljak H.3,5. V. dolje, poglavlje V, odjeljak B.1.(d).

³⁰⁰⁹ V. gore, poglavlje III, odjeljak E.7; poglavlje III, odjeljak F.6; poglavlje III, odjeljak G.3; poglavlje III, odjeljak H.3,5. V. dolje, poglavlje V, odjeljak B.1.(d).

³⁰¹⁰ V. gore, par. 330, 385, 389, 393, 398, 473, 478, 496, 529. V. dolje, par. 1053.

³⁰¹¹ V. gore, par. 353, 409, 414, 423, 445.

³⁰¹² V. gore, par. 492, 503, 524, 531, 550, 577, 583, 589, 599. Sudija Kwon se, uz dužno poštovanje, ne slaže s konstatacijom da ubijanje u Trnovu spada u okvir UZP-a ubistva. V. dolje, Suprotno mišljenje sudije Kwona, par. 36–39.

860. Pretresno vijeće konstatuje da dokazi pokazuju da ubijanje muškaraca, bosanskih Muslimana, nije bilo rezultat panike koja je izbila uslijed zarobljavanja hiljada muškaraca ni odgovor na bilo kakvu vojnu prijetnju koju su oni predstavljali; naprotiv, na metu su uzeti muškarci koji su se već predali. Jasno je da su oni uzeti na metu zbog toga što su bili pripadnici grupe bosanskih Muslimana. Nadalje, nije uloženi čak ni najmanji napor da se napravi razlika između civila i vojnika, a Pretresno vijeće napominje da je među ubijenima bio i određeni broj djece, starijih i nemoćnih.³⁰¹³ U danima nakon pada Srebrenice vršen je pretres terena kako bi se obezbijedilo da Glavnom štabu i organima bezbjednosti VRS-a ne promakne nijedan muškarac, bosanski Musliman.³⁰¹⁴

861. Pretresno vijeće konstatuje da je operacija ubijanja – od odvajanja preko zatočenja do pogubljenja i pokopavanja – bila pažljivo orkestrirana strategija uništavanja usmjerena protiv muslimanskog stanovništva istočne Bosne. Kao što je već konstatovano, putem tog ubilačkog poduhvata počinjena su osnovna djela ubijanja i nanošenja teških tjelesnih i duševnih povreda. Pretresno vijeće se van svake razumne sumnje uvjerilo da su ta djela izvršena s genocidnom namjerom.

862. Dalju potvrdu za svoj zaključak Pretresno vijeće nalazi u "drugim kažnjivim djelima koja su sistematski usmjeravana protiv iste grupe"³⁰¹⁵ u istom periodu, konkretno, u operaciji prisilnog premještanja i okolnostima kojima je zbog njenog provođenja bilo izloženo stanovništvo u Potočarima. Mahnita nastojanja da se, dok su muški članovi zajednice bili izdvojeni za ubijanje, ostatak stanovništva prisilno ukloni predstavljaju dalji dokaz da je namjera bila da se to stanovništvo uništi.

863. Shodno tome, Pretresno vijeće se uvjerilo da su pripadnici snaga bosanskih Srba, uključujući članove Glavnog štaba VRS-a i pripadnike organa bezbjednosti VRS-a, kao što su **Popović** i **Beara**, počinili genocid nad Muslimanima iz istočne Bosne, kao dijelom bosanskih Muslimana.³⁰¹⁶

(i) Znatnost grupe

³⁰¹³ V. gore, par. 320, 401, 405, 408, 413, 478, 490, 523, 543. V. dolje, par. 1053.

³⁰¹⁴ V. gore, par. 380–382, 562–564.

³⁰¹⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 123.

³⁰¹⁶ V. dolje, par. 1181, 1318.

864. Pošto je konstatovalo da su pripadnici snaga bosanskih Srba, uključujući članove Glavnog štaba i pripadnike organa bezbjednosti VRS-a, posjedovali namjeru da unište dio zaštićene grupe, Pretresno vijeće mora razmotriti da li taj ciljani dio predstavlja znatan segment zaštićene grupe.³⁰¹⁷

865. Pretresno vijeće konstatuje da Muslimani iz istočne Bosne predstavljaju znatan segment čitave grupe, bosanskih Muslimana. Kao što je konstatovalo Žalbena vijeće, iako je muslimansko stanovništvo Srebrenice, prije njenog pada u ruke VRS-a, predstavljalo mali postotak ukupnog muslimanskog stanovništva BiH u to vrijeme, značaj zajednice ne određuje samo njena veličina.³⁰¹⁸ Srebrenička enklava je bila od ogromnog strateškog značaja za rukovodstvo bosanskih Srba, i to iz sljedećih razloga: (1) bez Srebrenice bi etnički srpska država koju su oni željeli stvoriti ostala podijeljena i odvojena od Srbije; (2) budući da se većina muslimanskih stanovnika te regije u relevantno vrijeme sklonila u srebreničku enklavu, eliminacija enklave bi omogućila da se postigne cilj eliminacije muslimanskog prisustva u čitavoj regiji; i (3) eliminacija enklave, uprkos garancijama bezbjednosti od strane međunarodne zajednice, pokazala bi bosanskim Muslimanima koliko su nezaštićeni i njena sudbina poslužila bi "kao jasan pokazatelj" onog što čeka sve bosanske Muslimane.³⁰¹⁹ Pretresno vijeće se slaže s tom analizom i prihvata njen zaključak.

866. Pretresno vijeće takođe konstatuje da ubijanje svih muških članova nekog stanovništva predstavlja dovoljnu osnovu za izvođenje zaključka o postojanju namjere biološkog uništenja čitave grupe. Pretresno vijeće napominje da su ubijeni i neki dječaci, stariji i nemoćni ljudi i da među muškarcima nije pravljen nikakva razlika između civila i vojnika.³⁰²⁰ Prema tome, obim ubijanja je bio širi od prostog ubijanja muškaraca koji su predstavljali vojnu prijetnju. Nadalje, razmjere ubijanja su se nesumnjivo štetno odrazile na fizički opstanak Muslimana iz istočne Bosne. Vijeće konstatuje van razumne sumnje da je pripadnicima snaga bosanskih Srba, uključujući članove Glavnog štaba i pripadnike organa bezbjednosti VRS-a, moralo biti jasno da će ubijanje imati poguban uticaj na zajednicu, i da su oni to i namjeravali.³⁰²¹

³⁰¹⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 8.

³⁰¹⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 15.

³⁰¹⁹ *Ibid.*, par. 15–16.

³⁰²⁰ V. gore, par. 320, 401, 405, 408, 413, 478, 490, 523, 543.

³⁰²¹ V. Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 27: "Ubijanje vojno sposobnih muškaraca predstavljalo je bez sumnje fizičko uništenje i, s obzirom na razmjere ubijanja, zaključak Pretresnog vijeća da je njihovo istrebljenje bilo motivirano genocidnom namjerom je legitiman."

F. Udruživanje radi vršenja genocida

1. Mjerodavno pravo

867. Krivično djelo udruživanja radi vršenja genocida kažnjivo je po članu 4(3)(b) Statuta. Iako se ovaj Međunarodni sud nikada nije bavio krivičnim djelom udruživanja radi vršenja genocida, vijeća MKSR-a su se njime bavila u nekoliko navrata.³⁰²²

868. MKSR je definisao udruživanje radi vršenja genocida kao "dogovor između dviju ili više osoba da izvrše krivično djelo genocida".³⁰²³ Čin sklapanja dogovora da se izvrši genocid predstavlja *actus reus* krivičnog djela udruživanja radi vršenja genocida.³⁰²⁴ Učesnici udruživanja moraju posjedovati istu *mens rea* koja se traži za genocid, to jest posebnu namjeru da se u cijelosti ili djelimično uništi neka nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa kao takva.³⁰²⁵ Budući da je u pitanju nedovršeno krivično djelo, kažnjiv je sam dogovor – krivično djelo je ostvareno u trenutku sklapanja dogovora – bez obzira na to da li je on zaista doveo do vršenja genocida.³⁰²⁶ Pretresno vijeće se slaže s definicijom krivičnog djela udruživanja radi vršenja genocida koju je dao MKSR.

869. Što se tiče dokaza, "za dokazivanje optužbe za udruživanje nije nužno postojanje formalnog ili izričitog dogovora".³⁰²⁷ *Actus reus* se može dokazivati zaključivanjem na osnovu posrednih dokaza, pod uslovom da je postojanje udruživanja radi vršenja genocida jedini razuman zaključak do kojeg se može doći na osnovu tih dokaza.³⁰²⁸ Konkretno, zaključak o postojanju dogovora može

³⁰²² V. Drugostepena presuda u predmetu *Seromba*, par. 207–225; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 893–912; Drugostepena presuda u predmetu *Ntagerura i drugi*, par. 90–93; Prvostepena presuda u predmetu *Bagosora i drugi*, par. 2084–2113; Prvostepena presuda u predmetu *Zigiranyirazo*, par. 388–395; Prvostepena presuda u predmetu *Seromba*, par. 344–351; Prvostepena presuda u predmetu *Ntagerura i drugi*, par. 49–52, 70; Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 785–798; Prvostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 1040–1055; Prvostepena presuda u predmetu *Niyitegeka*, par. 422–429; Prvostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana i Ntakirutimana*, par. 797–801, 838–841; Prvostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 184–198, 937–941; Prvostepena presuda u predmetu *Kambanda*, par. 40.

³⁰²³ Drugostepena presuda u predmetu *Seromba*, par. 218, 221; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 894; Drugostepena presuda u predmetu *Ntagerura i drugi*, par. 92; Prvostepena presuda u predmetu *Bagosora*, par. 2087; Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 787; Prvostepena presuda u predmetu *Niyitegeka*, par. 423; Prvostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana i Ntakirutimana*, par. 798; Prvostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 191.

³⁰²⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Seromba*, par. 218, 221; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 894; Prvostepena presuda u predmetu *Bagosora i drugi*, par. 2087; Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 788.

³⁰²⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 894, 896; Prvostepena presuda u predmetu *Bagosora*, par. 2087; Prvostepena presuda u predmetu *Niyitegeka*, par. 423; Prvostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 192.

³⁰²⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Niyitegeka*, par. 423; Prvostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 193. Pretresno vijeće skreće pažnju na sljedeću konstataciju Žalbenog vijeća MKSJ-a: "Udruženi zločinački poduhvat i 'udruživanje' su dva različita vida odgovornosti. Dok se za udruživanje traži dokaz da se više pojedinaca dogovorilo da izvrše izvesno krivično delo ili skup krivičnih dela, za udruženi zločinački poduhvat potrebno je [...] dokazati i da su strane u tom dogovoru preduzele neku radnju za sprovođenje tog dogovora u delo." Odluka po žalbi u vezi s nadležnošću u predmetu *Ojdanić*, par. 23.

³⁰²⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 1045. Potvrđeno u Drugostepenoj presudi u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 898.

³⁰²⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Seromba*, par. 221; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 896. Za standard dokazivanja koji se primjenjuje u vezi s posrednim dokazima, v. Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 219; Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 41; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 120, 131; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 458; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 896; Drugostepena presuda u predmetu *Ntagerura i drugi*, par. 306, 399.

se izvesti na osnovu usaglašenog ili koordiniranog djelovanja grupe pojedinaca.³⁰²⁹ Međutim, dokazi moraju van razumne sumnje pokazati da je sklopljen zajednički dogovor za djelovanje, a ne samo da je postojalo slično ponašanje³⁰³⁰ ili da su vođeni pregovori.³⁰³¹

870. **Nikolić** u svom Završnom podnesku tvrdi da udruživanje radi vršenja genocida nije trajno krivično djelo.³⁰³² Prema shvatanju Pretresnog vijeća, srž njegovog argumenta je da u slučaju da, nakon što je sklopljen dogovor, bude izvršen genocid, iz učešća u genocidu proizlazi krivična odgovornost za genocid, a ne za udruživanje radi vršenja genocida.³⁰³³ Konkretno, **Nikolić** tvrdi da se, ako je, kao što se navodi u Optužnici, udruživanje radi vršenja genocida dogovoreno 11. jula uveče ili 12. jula ujutro, on nije mogao naknadno priključiti tom dogovoru.³⁰³⁴ Tužilaštvo na to odgovara da činjenica da krivična odgovornost postoji od trenutka kad se sklopi dogovor da se izvrši genocid ne znači da udruživanje tada prestaje i da krivičnu odgovornost zapravo snose i osobe koje se dogovoru da se izvrši genocid priključe u kasnijoj fazi udruživanja.³⁰³⁵

871. U praksi MKSJ-a i MKSR-a bilo je malo riječi o ovom pitanju. Pretresno vijeće u predmetu *Nahimana* iznijelo je mišljenje da je udruživanje "po svom karakteru trajno i kulminira činjenjem djela koja su cilj udruživanja".³⁰³⁶ U žalbenom postupku, Žalbeno vijeće je odbilo da preispita tu konstataciju,³⁰³⁷ mada jeste odbacilo uporednu konstataciju Pretresnog vijeća da je direktno i javno podsticanje na vršenje genocida trajno krivično djelo.³⁰³⁸ Žalbeno vijeće je napomenulo da su pojmovi "nedovršeno" i "trajno" međusobno nezavisni³⁰³⁹ i zaključilo da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je konstatovalo da podsticanje traje sve dok se ne ostvare djela koja su njegov cilj. Umjesto toga, Žalbeno vijeće je zauzelo stav da je to krivično djelo "ostvareno čim je predmetna izjava izgovorena ili objavljena, iako posljedice podsticanja mogu i dalje da traju".³⁰⁴⁰

³⁰²⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 1045. Potvrđeno u Drugostepenoj presudi u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 897.

³⁰³⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 898.

³⁰³¹ Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 787.

³⁰³² Nikolićev završni podnesak, par. 322–325.

³⁰³³ V. Nikolićev završni podnesak, par. 158–162, 165–167, 325, 1598–1601; Nikolićeva završna riječ, T. 34549 (9. septembar 2009. godine), 34830–34832 (14. septembar 2009. godine).

³⁰³⁴ Nikolićev završni podnesak, par. 163, 1602–1603; Nikolićeva završna riječ, T. 34538 (9. septembar 2009. godine), 34831 (14. septembar 2009. godine).

³⁰³⁵ Završna riječ tužilaštva, T. 34172–34173 (3. septembar 2009. godine).

³⁰³⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Nahimana*, par. 1044.

³⁰³⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana*, par. 318.

³⁰³⁸ *Ibid.*, par. 723, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Nahimana*, par. 1017.

³⁰³⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana*, par. 720–721. Žalbeno vijeće je objasnilo da se "kod nedovršenog krivičnog djela kažnjava činjenje određenih radnji koje mogu predstavljati korak u činjenju nekog drugog krivičnog djela, čak i ako to krivično djelo nije zaista i počinjeno". Trajno krivično djelo "podrazumijeva kažnjivo djelovanje koje traje". Žalbeno vijeće se pozvalo na *Black's Law Dictionary*, gdje se kaže da je trajno krivično djelo "1. Krivično djelo koje traje i nakon što je prvobitno protivpravno djelo ostvareno; krivično djelo koje sadrži elemente koji traju [...] 2. Krivično djelo ... koje traje tokom dužeg perioda". Brian A. Garner (ur.), *Black's Law Dictionary*, 8. izdanje (Saint Paul, Minnesota: Thompson West Publishing Company, 2004.), str. 399.

³⁰⁴⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana*, par. 723.

872. **Nikolić** tvrdi da taj stav Žalbenog vijeća MKSR-a govori u prilog zaključku da udruživanje koje, kao i direktno i javno podsticanje na vršenje genocida, spada u kategoriju nedovršenih krivičnih djela nije trajno krivično djelo.³⁰⁴¹ Međutim, Pretresno vijeće napominje da se ta tvrdnja izgleda kosi s pristupom koji se primjenjuje u anglosaksonskom pravu. U Sjedinjenim Državama, udruživanje se smatra trajnim krivičnim djelom.³⁰⁴² Pojedinci se mogu priključiti udruživanju čak i nakon što je prvobitni dogovor sklopljen i smatrati se krivično odgovornim za to udruživanje bez obzira na to što nisu njegovi izvorni učesnici.³⁰⁴³ Priključivanjem novih učesnika ne mijenja se status izvornih učesnika udruživanja niti se stvara novo udruživanje.³⁰⁴⁴ Isti pristup se primjenjuje u Ujedinjenom Kraljevstvu³⁰⁴⁵ i u Kanadi.³⁰⁴⁶

873. Pretresno vijeće napominje da koncepcija kažnjivog udruživanja koja je ugrađena u Konvenciju o genocidu potiče iz anglosaksonske pravne tradicije³⁰⁴⁷ i da je član 4(3) Statuta preuzet direktno iz Konvencije o genocidu. Prema tome, postoji valjan razlog da se slijedi tumačenje krivičnog djela udruživanja koje je uvriježeno u anglosaksonskom pravu.

874. Pretresno vijeće smatra da je pristup koji se primjenjuje u anglosaksonskom pravu uvjerljiv. Kategorija nedovršenih krivičnih djela uvedena je prvenstveno radi toga da se činjenje planiranog krivičnog djela spriječi tako što će se počinioci nedovršenog djela uhapsiti i kazniti prije nego što

³⁰⁴¹ Nikolićeva završna riječ, T. 34830–34832 (14. septembar 2009. godine).

³⁰⁴² V. *United States v. Kissel*, 218 U.S. 601, 607 (1910.) ("Istina je da je definicija krivičnog djela zadovoljena postojanjem protivpravnog dogovora, ali ona time nije iscrpljena. Naravno, isto tako je istina da puko trajanje posljedice krivičnog djela ne produžava trajanje tog krivičnog djela. [...] Ali, ako plan predviđa nastupanje trajne posljedice koja ne može trajati bez trajne saradnje učesnika udruživanja koji će je održavati, i ako takva trajna saradnja postoji, onda je protivno zdravom razumu i normalnom načinu izražavanja da se takva trajna saradnja nazove kinematografskim nizom zasebnih udruživanja, a ne samo jednim udruživanjem."). (Holmes, J.) (reference izostavljene). V. također, npr., *United States v. Noble*, 754 F.2d 1324, 1329 (7th Cir. 1985.) ("strane mogu biti proglašene krivim čak i ako se, u razna vremena, priključe glavnim učesnicima udruživanja, odnosno s njima prekinu odnos"); *United States v. Knight*, 416 F.2d 1181, 1184 (9th Cir. 1969.) (isto).

³⁰⁴³ V., npr., *United States v. Santos*, 541 F.3d 63, 73 (2nd Cir. 2008.) ("okrivljeni se nije morao priključiti udruživanju na samom početku da bi snosio odgovornost za protivpravne radnje tog udruživanja počinjene kako prije tako i nakon što je on postao njegov učesnik"); *United States v. Knight*, 416 F.2d 1181, 1184 (9th Cir. 1969.) ("Neko se može priključiti udruživanju koje je već stvoreno i postoji i snositi odgovornost za sve što se prethodno dešavalo u tom udruživanju.").

³⁰⁴⁴ V., npr., *Marino v. United States*, 91 F.2d 691, 696 (9th Cir. 1937.) ("Ako je stvoreno udruživanje, priključivanjem novih učesnika ne nastaje novo udruživanje niti se mijenja status ostalih učesnika i takav novi učesnik je jednako kriv kao da je izvorni učesnik udruživanja."); v. također, npr., *United States v. Bryant*, 364 F.2d 598, 603 (4th Cir. 1966.) (isto).

³⁰⁴⁵ V. *DPP v. Doot*, [1973.] A.C. 807 ("Ako između dviju ili više osoba postoji dogovor da počine neko protivpravno djelo, stekla su se sva obilježja krivičnog djela i ono je, u tom smislu, ostvareno. Međutim, udruživanje ne prestaje činom sklapanja dogovora. Ono traje sve dok u njemu učestvuju dvije ili više strana koje posjeduju namjeru da izvrše plan. [...] Činjenica da se osobi koja se naknadno priključila udruživanju može izreći osuđujuća presuda za udruživanje pokazuje da je ono, mada je u izvjesnom smislu ostvareno prvobitnim činom udruživanja, ipak trajno krivično djelo."). V. također David Ormerod, ur., *Smith and Hogan: Criminal Law*, 12. izdanje, Oxford University Press, str. 403.

³⁰⁴⁶ V. *Papalia v. R.*, [1979.] 2 S.C.R. 256, str. 276-277 ("Udruživanje je nedovršeno ili preliminarno krivično djelo. [...] Kod optužbe za udruživanje, suština krivičnog djela je u samom dogovoru. [...] *Actus reus* je čin sklapanja dogovora. [...] Dogovor koji su sklopili učesnici udruživanja može predviđati činjenje više radnji ili krivičnih djela. Broj osoba koje mogu znati za dogovor nije ograničen. Planu koji traje mogu se priključiti nove osobe, dok druge mogu da odustanu. Sve dok postoji trajni opšti, dominantni plan, metod djelovanja, učesnici ili žrtve mogu se mijenjati a da udruživanje ne prestane. Ono što je važno ispitati nije da li su djela počinjena u skladu s dogovorom, nego da li je zaista postojao zajednički dogovor s kojim se ta djela mogu dovesti u vezu i za koji su svi navodni prekršitelji znali."). Citirano s odobravanjem u *United States of America v. Dynar*, [1997.] 2 S.C.R. 462, par. 87.

³⁰⁴⁷ V. UN Doc E/AC. 25/SR.16. V. također Prvostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 187.

počine krivično djelo koje su planirali.³⁰⁴⁸ Stoga je kažnjavanje učesnika udruživanja zbog dogovora koji su sklopili prije činjenja krivičnog djela opravdano; međutim, to ne znači da krivično djelo udruživanja tada prestaje.³⁰⁴⁹

875. Pretresno vijeće takođe smatra da analiza direktnog i javnog podsticanja na vršenje genocida koju je Žalbeno vijeće MKSR-a izložilo u predmetu *Nahimana* ne dovodi u pitanje ovaj zaključak. Žalbeno vijeće MKSR-a je izričito navelo da se pojam nedovršenih krivičnih djela razlikuje od pojma trajnih krivičnih djela i iz njegovog obrazloženja ne slijedi zaključak da nijedno nedovršeno krivično djelo ne može ujedno biti i trajno.

876. Shodno tome, Pretresno vijeće zaključuje da je udruživanje trajno krivično djelo i da je, stoga, priključivanje pojedinaca udruživanju moguće i nakon sklapanja prvobitnog dogovora.

2. Optužbe

877. U tački 2 Optužnice se navodi da su se **Popović, Beara, Nikolić, Borovčanin i Pandurević** udružili radi vršenja genocida. Tužilaštvo precizira da su ti optuženi sklopili dogovor s nekoliko osoba, uključujući Mladića, Živanovića i Krstića, da pobiju vojno sposobne muškarce, Muslimane, iz Srebrenice i da preostalo muslimansko stanovništvo Srebrenice i Žepe uklone iz RS-a kako bi se ti Muslimani uništili.³⁰⁵⁰ Teza tužilaštva je da su trajanje i činjenice u osnovi optužbi za udruživanje isti kao i slučaju UZP-a ubistva muškaraca iz Srebrenice.³⁰⁵¹

3. Preliminarno pitanje

878. **Nikolić** tvrdi da je tužilaštvo iznijelo optužbu za konkretan dogovor da se izvrši genocid koji su navedeni učesnici udruživanja sklopili na konkretnom mjestu i u konkretno vrijeme;³⁰⁵² to jest, dogovor koji su između 11. jula uveče i 12. jula ujutro u Bratuncu sklopile osobe među kojima su bili jedan ili više optuženih.³⁰⁵³ Prema **Nikolićevoj** tvrdnji, dokazi moraju pokazati da je sklopljen taj konkretan dogovor.³⁰⁵⁴ **Nikolić** tvrdi da, budući da, prema navodima tužilaštva,

³⁰⁴⁸ V. *Liangsiriprasert v. United States Government*, [1991.] 1 A.C. 225, per Lord Griffiths, gdje se s odobravanjem poziva na *Board of Trade v. Owen*, [1957.] A.C. 602, 626.

³⁰⁴⁹ V. Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, Djelimično suprotno mišljenje sudije Shahabuddeena, 28. novembar 2007. godine, par. 32; *Ngeze i Nahimana protiv tužioca*, predmet br. ICTR 97-27-AR72, Odluka po interlokutornim žalbama, Izdvojeno mišljenje sudije Shahabuddeena, 5. septembar 2000. godine.

³⁰⁵⁰ Optužnica, par. 34.

³⁰⁵¹ T. 34172 (3. septembar 2009. godine).

³⁰⁵² Nikolićev završni podnesak, par. 1607.

³⁰⁵³ *Ibid.*, par. 1608–1612.

³⁰⁵⁴ *Ibid.*, par. 1612.

njegovo učešće u operaciji ubijanja nije počelo do 13. jula uveče,³⁰⁵⁵ tužilaštvo nije ispravno iznijelo navod o njegovom učešću u udruživanju.³⁰⁵⁶

879. Prema shvatanju Pretresnog vijeća, **Nikolić** tvrdi da datum sklapanja dogovora predstavlja pravno relevantnu činjenicu u vezi s optužbom za udruživanje radi vršenja genocida. **Nikolić**, u suštini, tvrdi da, pošto je tužilaštvo navelo da je njegovo učešće u udruživanju počelo nakon datuma kada je, prema navodima, sklopljen dogovor, ono nije dokazalo da on snosi krivičnu odgovornost za udruživanje.

880. Pretresno vijeće, kao prvo, napominje da se u Optužnici navodi da je udruživanje započelo "12. jula 1995. ili otprilike tog datuma"³⁰⁵⁷ i stoga smatra da razlika između 12. i 13. jula nije toliko bitna da bi išla na štetu **Nikoliću** ili drugim optuženima. Budući da je tužilaštvo u Optužnici navelo konkretna djela na osnovu kojih se **Nikolić** tereti krivičnom odgovornošću za udruživanje radi vršenja genocida,³⁰⁵⁸ Pretresno vijeće smatra da je **Nikolić** u dovoljnoj mjeri obaviješten o navodima po kojima ga tužilaštvo tereti u vezi s tačkom 2 Optužnice. Pored toga, s obzirom na konstataciju da je udruživanje radi vršenja genocida trajno krivično djelo, **Nikolićev** argument da se nije mogao naknadno priključiti udruživanju je neodrživ. O **Nikolićevoj** individualnoj krivičnoj odgovornosti za udruživanje radi vršenja genocida biće više riječi dolje u tekstu.³⁰⁵⁹

4. Konstatacije

881. Pretresno vijeće je konstatovalo da je masovna operacija ubijanja muškaraca, bosanskih Muslimana, u Potočarima započela 12. jula i da se 13. jula proširila tako što je obuhvatila i ljude zarobljene iz kolone.³⁰⁶⁰ Pretresno vijeće je takođe konstatovalo da je kasnije pogubljenje tih bosanskih Muslimana izvršeno s genocidnom namjerom.³⁰⁶¹

882. Ključna činjenica na kojoj je Pretresno vijeće zasnovalo svoj zaključak da je operacija ubijanja izvršena s genocidnom namjerom jeste da je plan proveden uz znatnu koordinaciju. S tim u vezi, Pretresno vijeće podsjeća da ti ljudi nisu naprosto ubijeni po zarobljavanju, već se radilo o jednom ogromnom procesu. Ljudi iz Potočara odvojeni su od ostatka stanovništva, zatočeni na tom području, prebačeni autobusima u Bratunac i tu su ponovo zatočeni na raznim lokacijama. Ubrzo su

³⁰⁵⁵ Nikolićev završni podnesak, par. 1632. V. takođe Optužnica, par. 42(a)(i).

³⁰⁵⁶ V. *ibid.*, par. 1614–1627.

³⁰⁵⁷ Optužnica, par. 36.

³⁰⁵⁸ Optužnica, par. 42.

³⁰⁵⁹ V. dolje, par. 1416.

³⁰⁶⁰ V. dolje, par. 1052, 1072.

³⁰⁶¹ V. gore, par. 863.

im se pridružili ljudi iz kolone. Iako su mnogi pogubljeni na području Bratunca, jedan veliki broj je odveden u Zvornik kako bi tamo bio ubijen.³⁰⁶²

883. Dokazi pokazuju da je iza toga stajala velika sinhronizacija. Odvajanje, prevoz, zatočenje i ubijanje bili su tako velikih razmjera da su iziskivali angažovanje velikog broja ljudi iz raznih jedinica snaga bosanskih Srba, kao i znatne resurse, poput vozila, goriva, municije i mehanizacije za pokopavanje tijela.

884. Pored toga, razne osobe su na različitim lokacijama često izvodile određene dijelove operacije na upadljivo sličan način. Na primjer, velika većina muškaraca po zatočenju nije smjela zadržati lične stvari, koje su često bacane na istu hrpu.³⁰⁶³ Nadalje, kao što će biti riječi dolje, pogubljenja na području Zvornika vršena su, u principu, po istom obrascu: kamioni bi dovezli zarobljenike s mjesta zatočenja na mjesto pogubljenja, koje se obično nalazilo na nekoj obližnjoj izolovanoj lokaciji; za pogubljenje bi bile angažovane geografski najbliže jedinice Zvorničke brigade, zajedno s drugim pripadnicima snaga bosanskih Srba; na mjestu zatočenja su se tokom čitave operacije dopremali gorivo i municija.³⁰⁶⁴ Jedini razuman zaključak koji se može izvući na osnovu tih dokaza jeste da je koordinaciju operacije ubijanja vršilo rukovodstvo snaga bosanskih Srba, uključujući članove Glavnog štaba i pripadnike organa bezbjednosti VRS-a.³⁰⁶⁵

885. U prilog tom zaključku govore i dokazi o aktivnostima pripadnika snaga bosanskih Srba u ključnim trenucima. Pretresno vijeće podsjeća da je 13. jula uveče Mladić izdao naređenje koje upućuje na to da su se pripadnici snaga bosanskih Srba nadali da će od spoljnog svijeta sakriti sve informacije o zarobljenicima.³⁰⁶⁶ U večernjim satima 13. jula vođeni su razgovori o tome gdje bi zarobljenike trebalo odvesti, gdje bi trebalo izvršiti pogubljenja, pa čak i gdje bi trebalo pokopati one koji su već mrtvi.³⁰⁶⁷ Ti razgovori ukazuju ne samo na visok stepen koordinacije radi postizanja zajedničkog cilja, nego i na to da je taj cilj morao biti unaprijed dogovoren.

886. Ukratko, Pretresno vijeće konstatuje da je, s obzirom na organizovani i sistematski način na koji je – tokom više dana – vršeno pogubljenje i na kriterij po kom su žrtve uzimane na metu, morao postojati zajednički dogovor da se Muslimani iz istočne Bosne unište. Ponašanje pripadnika snaga bosanskih Srba nije bilo samo slično, ono je bilo usklađeno i koordinirano. Njihov cilj i ponašanje ne bi mogli biti tako slični da nije bilo prethodnog dogovora. Iz tog razloga, Pretresno

³⁰⁶² V. gore, poglavlje III, odjeljak F.6; poglavlje III, odjeljak G.2,3.

³⁰⁶³ V. gore, par. 331, 385, 389, 390, 392, 395, 401, 402, 427. V. dolje, par. 1056.

³⁰⁶⁴ V. dolje, par. 1064, 1066.

³⁰⁶⁵ V. dolje, par. 1065, 1072.

³⁰⁶⁶ V. dolje, par. 1057–1058.

³⁰⁶⁷ V. dolje, par. 1060.

vijeće konstatuje da je jedini razuman zaključak koji se na osnovu dokaza može izvući taj da su pripadnici snaga bosanskih Srba, uključujući članove Glavnog štaba i pripadnike organa bezbjednosti VRS-a, najkasnije 13. jula 1995. godine, sklopili dogovor i na taj način se udružili radi vršenja genocida.

G. Prisilno premještanje kao nehumano djelo i deportacija

887. U Optužnici se sva sedmorica optuženih terete za prisilno premještanje kao nehumano djelo, zločin protiv čovječnosti po članu 5(i) – koje im se stavlja na teret i kao djelo u osnovi progona, zločina protiv čovječnosti po članu 5(h) – kao i za deportaciju, zločin protiv čovječnosti po članu 5(d).³⁰⁶⁸

1. Mjerodavno pravo

(a) Prisilno premještanje kao nehumano djelo po članu 5(i)

888. Kategorija "drugih nehumanih djela" iz člana 5(i) funkcioniše kao rezidualna kategorija koja obuhvata teška krivična djela, pošto ona nisu iscrpno nabrojana u članu 5.³⁰⁶⁹ Da bi se neko djelo ili propust mogli podvesti pod kategoriju "drugih nehumanih djela" iz člana 5(i), moraju biti ispunjeni sljedeći uslovi: (a) mora postojati djelo ili propust čija je težina slična težini drugih krivičnih djela nabrojanih u članu 5; (b) to djelo ili propust mora imati za posljedicu tešku duševnu ili fizičku patnju ili ozljedu ili predstavljati teški napad na ljudsko dostojanstvo; i (c) optuženi ili izvršilac mora djelo ili propust izvršiti s namjerom da nanese tešku fizičku ili duševnu patnju ili da izvrši teški napad na ljudsko dostojanstvo žrtve/žrtava ili znajući da će njegovo djelo ili propust vjerovatno imati za posljedicu takvu patnju ili teški napad na ljudsko dostojanstvo.³⁰⁷⁰

889. U praksi Međunarodnog suda, prisilno premještanje je definisano kao prisilno raseljavanje osoba koje se može odvijati unutar državnih granica.³⁰⁷¹ Žalbeno vijeće je zaključilo da "djela prisilnog premještanja mogu biti dovoljne težine da predstavljaju druga nehumana djela".³⁰⁷² Stoga je nužno da se za svaki slučaj pojedinačno ocijeni da li su konkretne okolnosti prisilnog premještanja dovoljno teške da predstavljaju "druga nehumana djela" po članu 5(i).³⁰⁷³

³⁰⁶⁸ Optužnica, tačka 7, nehumana djela (prisilno premještanje), i tačka 8, deportacija.

³⁰⁶⁹ V., npr., Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 315–316.

³⁰⁷⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 165; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 117.

³⁰⁷¹ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 317.

³⁰⁷² Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 331; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 317. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 629; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 523.

³⁰⁷³ Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 331; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 317; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 117.

(b) Obilježja prisilnog premještanja i deportacije(i) Actus reus

890. Obilježja krivičnih djela prisilnog premještanja i deportacije su suštinski slična. Vrijednosti koje štiti zabrana ugrađena u definiciju ta dva krivična djela obuhvataju pravo žrtava da ostanu u svom domu i zajednici i pravo da ne budu lišene imovine prisilnim raseljavanjem na neko drugo mjesto.³⁰⁷⁴

891. Prisilno premještanje i deportacija se definišu kao (i) prisilno raseljavanje osoba protjerivanjem ili drugim oblicima prisile (ii) s područja na kojem zakonito borave (iii) bez osnova dopuštenih međunarodnim pravom.³⁰⁷⁵

892. Međutim, kad je riječ o obilježju *actus reus* ta dva krivična djela, postoji jedna bitna razlika. Žalbena vijeće je utvrdilo da je, za razliku od prisilnog premještanja koje može biti izvršeno unutar državnih granica, za krivično djelo deportacije nužno da osobe budu raseljene preko *de jure* granice između dviju država ili, u određenim okolnostima, *de facto* granice.³⁰⁷⁶ Prema tome, Žalbena vijeće je jasno definisalo prisilno premještanje i deportaciju kao dva zasebna krivična djela, s tim da deportacija ima i dodatno obilježje. Međutim, do sada još nije bilo govora o tome šta ta razlika zapravo znači u smislu obilježja *actus reus*, osim činjenice da kod deportacije krajnje odredište premještene osobe mora biti preko granice.

893. Pretresno vijeće smatra da i sam pojam *actus reus* podrazumijeva da je kod deportacije nužno ne samo da žrtve budu preseljene preko granice, nego i da njihovo odredište određuje upravo djelo optuženog. Prema tome, bez obzira na to u kom se obliku vrši prisilno raseljavanje, dakle, fizičkom silom, prisilom ili stvaranjem uslova prisile, o čemu će biti riječi dolje, činjenica da su osobe raseljene preko granice mora biti posljedica sile, to jest djela optuženog. Drugim riječima, za krivično djelo deportacije nije dovoljno dokazati da je optuženi upotrijebio silu i da je krajnje odredište žrtava bilo preko granice. Tužilaštvo takođe mora da dokaže da su ta dva obilježja povezana. U protivnom bi ovo konstitutivno obilježje krivičnog djela, umjesto za djela optuženog, ostalo vezano za slučajnost ili, u mnogim slučajevima, izbor koji je napravila žrtva. To ne može biti u skladu s koncepcijom obilježja *actus reus* krivičnog djela.

³⁰⁷⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 277.

³⁰⁷⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 304; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 278, 317; Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović i drugi*, par. 164.

³⁰⁷⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 278, 289–300, 317; Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 304. V. takođe, npr., Drugostepena presuda u predmetu *Naletilić i Martinović*, par. 152 (gdje je prihvaćena konstatacija iz Drugostepene presude u predmetu *Stakić*).

894. Pretresno vijeće smatra da u prilog ovoj analizi govori i sama riječ kojom se opisuje kažnjivo djelo optuženog – deportovati – koja u svom uobičajenom značenju nesumnjivo podrazumijeva radnju iseljavanja preko granice.

895. Prema tome, za krivično djelo deportacije se kao dodatno obilježje traži da osobe od strane optuženog budu prisilno raseljene preko *de jure* ili *de facto* granice.

a. Prisilni karakter raseljavanja

896. I za prisilno premještanje i za deportaciju postavlja se uslov da je raseljavanje osoba izvršeno protjerivanjem ili drugim oblicima prisile.³⁰⁷⁷ Prisilni karakter datom raseljavanju daje činjenica da premještene osobe nisu imale stvarnog izbora u vezi sa svojim raseljavanjem.³⁰⁷⁸ Iako osobe koje se raseljavaju mogu dati pristanak ili čak zatražiti da budu preseljene, taj pristanak mora biti dat dobrovoljno i kao rezultat slobodne volje pojedinca, što se ocjenjuje u svjetlu datih okolnosti.³⁰⁷⁹ Izraz "prisilno" nije ograničen na fizičku silu, nego može obuhvatati i prijetnju silom ili prisilu, kao što je strah od nasilja, prinude, zatočenja, psihološkog pritiska ili zloupotrebe vlasti, kao i iskorištavanje okolnosti prisile.³⁰⁸⁰ Djela prisile uključuju "granatiranje civilnih objekata, paljenje imovine civila, te drug[e] zločin[e] koji se vrše ili kojima se prijeti, 'kako bi se stanovništvo zastrašilo i natjeralo da pobjegne sa tog područja [...]'".³⁰⁸¹

897. Pored toga, u praksi Međunarodnog suda je pokazano da sporazum koji su zaključili vojni komandanti ili drugi predstavnici sukobljenih strana ne može sam po sebi dati nekom raseljavanju legitimitet.³⁰⁸² Takav sporazum sam po sebi "nimalo ne utječe na okolnosti u kojima bi premještanje bilo zakonito. Vojni zapovjednici ili politički vođe ne mogu dati pristanak u ime pojedinca."³⁰⁸³ Uz to, činjenica da humanitarne organizacije, kao što su UNPROFOR, MKCK i nevladine organizacije, pružaju pomoć u provođenju raseljavanja ne može sama po sebi inače protivpravno premještanje učiniti legitimnim.³⁰⁸⁴

³⁰⁷⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 279; Drugostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 233. Iako je Žalbena vijeće tu govorilo o krivičnom djelu deportacije, Pretresno vijeće napominje da se prisilni karakter raseljavanja postavlja kao uslov i za krivično djelo prisilnog premještanja. V., npr., Prvostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 724.

³⁰⁷⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 279; Drugostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 229, 233.

³⁰⁷⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 279.

³⁰⁸⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 319; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 281; Drugostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 229, 233.

³⁰⁸¹ Prvostepena presuda u predmetu *Simić i drugi*, par. 126, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Krstić*, par. 147. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović i drugi*, par. 165.

³⁰⁸² Prvostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 127.

³⁰⁸³ Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 523. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Simić i drugi*, par. 127.

³⁰⁸⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 286; Drugostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 180 (u kontekstu prisilnog premještanja kao djela u osnovi progona).

898. Da li je premještena osoba zaista imala stvarnog izbora, treba utvrditi u kontekstu konkretnog predmeta koji se razmatra.³⁰⁸⁵

b. Zakonit boravak

899. Kao što je već navedeno, kao obilježje predmetnog krivičnog djela traži se da žrtve "zakonito borave" na području s kog se vrši prisilno uklanjanje.³⁰⁸⁶ S tim u vezi, **Beara** tvrdi da prisilno premještanje iziskuje da civilno stanovništvo bude raseljeno s područja na kojem "ima zakonito prebivalište".³⁰⁸⁷ **Beara** tvrdi da se "može vidjeti da je u praksi prihvaćeno obrazloženje na osnovu kojeg je u Ženevskim konvencijama i Dopunskim protokolima izrečena zabrana prisilnog raseljavanja, a to je želja da se spriječi premještanje civila iz njihovih domova i zajednica, u kojima su mnogi od njih, i njihove porodice, živjeli decenijama".³⁰⁸⁸ Tužilaštvo tvrdi da se u vezi s tim obilježjem postavlja samo blaži uslov zakonitog boravka, a ne stroži uslov "prebivališta".³⁰⁸⁹

900. Pretresno vijeće je mišljenja da riječima "zakonito borave" treba dati njihovo uobičajeno značenje i da ih ne treba izjednačavati s pravnim konceptom zakonitog prebivališta.³⁰⁹⁰ Jasna namjera zabrane prisilnog premještanja i deportacije jeste da se spriječi istjerivanje civila iz njihovih domova i preduprijedi masovno uništenje zajednica. S tim u vezi, nebitno je da li je neki pojedinac živio na nekom mjestu dovoljno dugo da ispunjava uslove za dobijanje dozvole stalnog boravka, odnosno da li je status osobe s takvom dozvolom ostvario prema zakonu o useljavanju. Naime, ono što je bitno jeste da se zaštita pruži onima koji, iz bilo kog razloga, "žive" u zajednici, bilo stalno bilo privremeno. Zaštitom su se nesumnjivo namjeravala obuhvatiti, na primjer, interno raseljena lica koja su se negdje privremeno nastanila nakon što su istjerana iz svoje matične zajednice. Po mišljenju Pretresnog vijeća, postavljanjem uslova zakonitog boravka namjeravali su se isključiti samo oni slučajevi gdje pojedinci nezakonito ili protivpravno stanuju u kućama ili drugim objektima, a ne tražiti da se dokaže "prebivalište" kao pravna kategorija.

c. Osnove po kojima je u međunarodnom pravu prisilno raseljavanje dopušteno

³⁰⁸⁵ V., npr., Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 282.

³⁰⁸⁶ V. gore, par. 891.

³⁰⁸⁷ Bearin završni podnesak, par. 839 (u vezi s prisilnim premještanjem), 871 (u vezi s deportacijom).

³⁰⁸⁸ *Ibid.*, par. 839–843, gdje se upućuje, između ostalog, na Prvostepenu presudu u predmetu *Simić i drugi*, par. 130, Prvostepenu presudu u predmetu *Krstić*, par. 523, i Komentar uz Dopunski protokol II, član 17, par. 4847.

³⁰⁸⁹ Završni podnesak tužilaštva, par. 2900, fusnota 6088.

³⁰⁹⁰ S tim u vezi, v. Bearin završni podnesak, par. 839–847.

901. U međunarodnom pravu je prihvaćeno da postoje određene osnove po kojima su prisilno raseljavanje/evakuacija dopušteni.³⁰⁹¹ Član 19 Ženevske konvencije III predviđa da se ratni zarobljenici moraju evakuisati iz borbene zone u zatočeničke objekte, za šta moraju biti ispunjeni određeni uslovi.³⁰⁹² Član 49(2) Ženevske konvencije IV³⁰⁹³ i član 17(1) Dopunskog protokola II³⁰⁹⁴ dopuštaju prisilno raseljavanje stanovništva u ograničenim okolnostima, konkretno, u slučaju da to zahtijevaju "razlozi bezbjednosti tog stanovništva ili imperativni vojni razlozi". Prema tome, evakuacija je izuzetna mjera koja je dopuštena, na primjer, kada je neko područje ugroženo zbog borbenih dejstava ili bi moglo biti izloženo žestokom bombardovanju, odnosno kada prisustvo ljudi na tom području ometa borbena dejstva.³⁰⁹⁵ Mjere evakuacije koje se preduzimaju iz imperativnih vojnih razloga nedopušteno je koristiti kao izgovor za uklanjanje stanovništva i ostvarivanje kontrole nad željenom teritorijom.³⁰⁹⁶ Član 49(2) Ženevske konvencije IV propisuje da evakuisane osobe moraju biti vraćene u svoje domove čim prestanu neprijateljstva na datom području.³⁰⁹⁷

³⁰⁹¹ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 284. V. član 19 Ženevske konvencije III i član 49 Ženevske konvencije IV. U članu 17 Dopunskog protokola II za tu vrstu preseljavanja pojedinaca koristiti se izraz "premještanje".

³⁰⁹² U članu 19 Ženevske konvencije III se kaže sljedeće:

Ratni zarobljenici po svome zarobljavanju imaju biti, u najkraćem mogućem roku, evakuisani u logore dovoljno udaljene od borbene zone kako bi bili van opasnosti. Mogu se, privremeno, zadržati u opasnoj zoni samo oni ratni zarobljenici koji bi, uslijed rana ili bolesti, bili izloženi većoj opasnosti pri evakuisanju nego ako bi ostali tamo gdje su. Dok očekuju svoje evakuisanje iz borbene zone, ratni zarobljenici se ne smiju bespotrebno izlagati opasnosti.

³⁰⁹³ Član 49 Ženevske konvencije IV u stavovima (2) i (3) predviđa sljedeće:

[...] okupirajuća sila može da pristupi potpunoj ili djelimičnoj evakuaciji određene okupirane oblasti ako to zahtijevaju bezbjednost stanovništva ili imperativni vojni razlozi. Takve evakuacije mogu sobom da povuku preseljenje zaštićenih lica samo u unutrašnjost okupirane teritorije, izuzev u slučaju materijalne nemogućnosti. Stanovništvo koje je na taj način evakuisano ima biti vraćeno u svoje domove čim neprijateljstva na tome području prestanu.

Pristupajući tim preseljenjima ili tim evakuacijama, okupirajuća sila je dužna postarati se, u najvećoj mogućoj mjeri, da štice lica budu pristojno smještena, da se preseljenja izvrše pod zadovoljavajućim uslovima u pogledu zdravlja, higijene, bezbjednosti i ishrane, kao i da članovi jedne iste porodice ne budu odvajani jedni od drugih.

Pored toga, član 85 Dopunskog protokola I zabranjuje "premještanje dijelova sopstvenog civilnog stanovništva od strane okupacione sile na teritoriju koju ona okupira, ili deportovanje ili prebacivanje cjelokupnog stanovništva ili dijelova stanovništva sa okupirane teritorije unutar ili izvan te teritorije, kršenjem člana 49. IV konvencije".

³⁰⁹⁴ Član 17 Dopunskog protokola II predviđa sljedeće:

Ne može biti naredeno premještanje civilnog stanovništva iz razloga u vezi sa sukobom ukoliko to ne zahtijevaju razlozi bezbjednosti tog stanovništva ili imperativni vojni razlozi. Ukoliko premještanje mora da se izvrši, preduzeće se sve moguće mjere kako bi civilno stanovništvo moglo biti prihvaćeno pod zadovoljavajućim uslovima smještaja, higijene i zaštite zdravlja, bezbjednosti i ishrane.

Prema Komentaru, zabrana predviđena ovim članom odnosi se na prisilno raseljavanje "iz razloga u vezi sa sukobom". S tim u vezi, u Komentaru uz Dopunski protokol II, str. 1473, kaže se da se "[z]apravo, može pokazati da je raseljavanje neophodno u određenim slučajevima izbijanja epidemija ili elementarnih nepogoda, kao što su poplave ili potresi". Komentar uz Dopunski protokol II, str. 1473.

³⁰⁹⁵ Komentar uz Ženevsku konvenciju IV, str. 280 (u vezi sa članom 49), u kojem se takođe navodi da je evakuacija dopuštena samo kada je imperativna iz prioritarnih vojnih razloga; ona gubi legitimitet ako nije imperativna. *Ibid.*

³⁰⁹⁶ Komentar uz Dopunski protokol II, str. 1473 (u vezi sa članom 17) ("Datu situaciju treba proučiti s najvećom mogućom pažnjom pošto su pridjevom 'imperativni' slučajevi u kojima se može narediti raseljavanje svedeni na minimum. Naravno, imperativni vojni razlozi ne mogu se pravdati političkim motivima. Na primjer, bilo bi zabranjeno preseliti stanovništvo radi uspostavljanja efektivnije kontrole nad odmetničkom etničkom grupom."). V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 597.

³⁰⁹⁷ Ženevska konvencija IV, član 49(2); Komentar uz Ženevsku konvenciju IV, str. 280–281 (u vezi sa članom 49). Evakuacija ne smije uključivati iseljavanje osoba na mjesta van okupirane teritorije, osim u slučaju da je fizički nemoguće učiniti drugačije. Komentar uz Ženevsku konvenciju IV, str. 280 (u vezi sa članom 49).

902. I Ženevskom konvencijom IV i Dopunskim protokolom II predviđene su određene humanitarne zaštitne mjere koje je, u slučaju da se pristupi evakuaciji, dužna preduzeti strana koja je vrši, na primjer, obezbijediti da civilno stanovništvo, u mjeri u kojoj je to moguće i izvedivo, bude na primjeren način zbrinuto u pogledu smještaja, higijene, zaštite zdravlja, sigurnosti i ishrane.³⁰⁹⁸

903. Kao što se navodi u komentaru uz član 17 Dopunskog protokola II, raseljavanje je opravdano ako se vrši iz humanitarnih razloga, kao što su epidemije ili elementarne nepogode.³⁰⁹⁹ Međutim, raseljavanje iz takvih razloga nije opravdano ako je humanitarna kriza koja ga je prouzrokovala rezultat upravo protivpravnog djelovanja fizičkog izvršioca ili samog optuženog.³¹⁰⁰

(ii) Mens rea

904. S obzirom na to da prisilno premještanje i deportacija imaju različit *actus reus*, i *mens rea* ta dva krivična djela se razlikuje. U slučaju prisilnog premještanja, pošto krajnje odredište nije sastavni dio obilježja krivičnog djela, *mens rea* postoji ako se dokaže namjera da se neka osoba prisilno raseli.³¹⁰¹ U slučaju deportacije, pošto je raseljavanje preko granice konstitutivno obilježje krivičnog djela, *mens rea* mora obuhvatati i tu komponentu. Prema tome, tužilaštvo mora da dokaže da je optuženi posjedovao namjeru da žrtve raseli preko *de jure* ili *de facto* granice.³¹⁰²

905. Naposljetku, ni za jedno od tih krivičnih djela nije nužno da optuženi posjeduje namjeru da pojedince raseli trajno.³¹⁰³

(c) Žrtve prisilnog premještanja, odnosno deportacije

906. **Nikolić** i **Gvero** iznose pravnu argumentaciju u vezi sa statusom žrtava prisilnog premještanja, odnosno deportacije. U vezi s prisilnim premještanjem muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice, **Nikolić** iznosi tvrdnju da, pravno gledano, krivično djelo prisilnog

³⁰⁹⁸ V. takođe Komentar uz Ženevsku konvenciju IV, str. 280 (u vezi sa članom 49). Dok član 49(3) Ženevske konvencije IV propisuje da je strana koja vrši evakuaciju dužna da obezbijedi da se, u mjeri u kojoj je to izvedivo, članovi iste porodice ne razdvajaju, član 17 Dopunskog protokola II ne sadrži takvu odredbu. S tim u vezi, u komentaru uz član 49(2) Ženevske konvencije IV, str. 281, kaže se sljedeće: "Ova odredba je, naravno, primjenjiva kako na evakuacije unutar date teritorije tako i na one slučajeve gdje je zbog datih okolnosti nužno da se zaštićene osobe evakušu na neko mjesto izvan okupirane teritorije." V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 599 (gdje je Pretresno vijeće zaključilo da je taj opšti princip primjenjiv i na nemeđunarodne oružane sukobe).

³⁰⁹⁹ Komentar uz Dopunski protokol II, str. 1473. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 287; Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 308, fusnota 739; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 600.

³¹⁰⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 287; Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 308, fusnota 739.

³¹⁰¹ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 317. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović i drugi*, tom 1, par. 164.

³¹⁰² Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 278, 300. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović i drugi*, tom 1, par. 164.

³¹⁰³ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 278, 307, 317; Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 206.

premještanja ne može biti počinjeno nad zatočenicima u nemeđunarodnom oružanom sukobu.³¹⁰⁴ Napominjući da se položaj zatočenika u nemeđunarodnom oružanom sukobu može uporediti s položajem ratnih zarobljenika u međunarodnom oružanom sukobu,³¹⁰⁵ **Nikolić** tvrdi da, dok član 49 Ženevske konvencije IV zabranjuje prisilno premještanje i deportaciju "zaštićenih lica", član 46 Ženevske konvencije III predviđa mogućnost premještanja ratnih zarobljenika s jedne lokacije na drugu.³¹⁰⁶ On napominje da su u članu 147 Ženevske konvencije IV "nezakonita progonstva i preseljenja" svrstana u kategoriju teških povreda, ali da su u Ženevskoj konvenciji III, koja se odnosi na zaštitu ratnih zarobljenika, oni izostavljeni iz spiska teških povreda.³¹⁰⁷ Prema **Nikolićevoj** tvrdnji, iz člana 5 Dopunskog protokola II, u kom je izložen minimum garancija za "lica koja su lišena slobode iz razloga u vezi s oružanim sukobom, bilo da su internirana ili pritvorena", proizlazi da pravo koje je relevantno za nemeđunarodne oružane sukobe ne daje ocjenu o legitimnosti takvog zatočenja.³¹⁰⁸ Na osnovu te argumentacije, **Nikolić** tvrdi da se, kao što je slučaj i s ratnim zarobljenicima u međunarodnom oružanom sukobu, zatočnici koji su opravdano zatočeni iz razloga u vezi s nemeđunarodnim oružanim sukobom ne mogu smatrati žrtvama prisilnog premještanja kada se premještaju iz jednog zatočeničkog objekta u drugi.³¹⁰⁹ Prema **Nikolićevoj** tvrdnji, žrtve prisilnog premještanja mogu biti samo civili.³¹¹⁰

907. Što se tiče vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Žepe, **Nikolić** tvrdi da se oni ne mogu smatrati žrtvama krivičnog djela deportacije ako su bili "pripadnici ABiH ili su neposredno učestvovali u neprijateljstvima".³¹¹¹ **Nikolić** isti argument iznosi i u vezi s ljudima iz kolone.³¹¹²

908. Povlačeći sličnu paralelu između člana 49 Ženevske konvencije IV i Ženevske konvencije III, **Gvero** tvrdi da se zabrana prisilnog raseljavanja za svrhe člana 49 odnosi samo na "civile", a ne na borce ili osobe koje neposredno učestvuju u neprijateljstvima.³¹¹³ **Gvero** takođe tvrdi da član 85 Dopunskog protokola I i član 17 Dopunskog protokola II isto tako zabranjuju samo prisilno

³¹⁰⁴ Nikolićev završni podnesak, par. 216–231.

³¹⁰⁵ *Ibid.*, par. 218.

³¹⁰⁶ *Ibid.*, par. 219.

³¹⁰⁷ *Ibid.*, par. 220.

³¹⁰⁸ Nikolićev završni podnesak, par. 221.

³¹⁰⁹ *Ibid.*, par. 222.

³¹¹⁰ *Ibid.*, par. 222.

³¹¹¹ *Ibid.*, par. 241–24 (gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Mrkšić i drugi*, par. 458, gdje je Pretresno vijeće konstatovalo da "deportacija po članu 5(d) ne može biti počinjena protiv ratnih zarobljenika").

³¹¹² Nikolićev završni podnesak, par. 231.

³¹¹³ Gverin završni podnesak, par. 106.

raseljavanje civilnog stanovništva.³¹¹⁴ Prema njegovoj tvrdnji, zabrana prisilnog raseljavanja je i u praksi Međunarodnog suda definisana kao zabrana koja se odnosi na civile.³¹¹⁵

909. **Gvero** dalje tvrdi da civilni status žrtava, odnosno njihovo pravo na zaštitu kakvu uživaju civili predstavlja konstitutivno obilježje krivičnog djela deportacije i da se to obilježje može smatrati ostvarenim samo ako se pokaže da je izvršilac bio svjestan činjenice da su žrtve civili i da su u vrijeme činjenja zločina uživale zaštitu.³¹¹⁶ Pozivajući se na zaključke Žalbenog vijeća u predmetima *Blaškić* i *Kordić* i *Čerkez*, **Gvero** tvrdi da su iz definicije civila koju primjenjuje ovaj Međunarodni sud isključeni borci, što je u skladu s definicijom koja je prihvaćena u međunarodnom humanitarnom pravu.³¹¹⁷

910. Po mišljenju Pretresnog vijeća, **Nikolićeva** i **Gverina** argumentacija, koja je usredsređena na "status" žrtava, nije primjerena.³¹¹⁸ Činjenica da Ženevske konvencije i Dopunski protokoli pokazuju da se krivično djelo deportacije – i, po analogiji, krivično djelo prisilnog premještanja – odnose na civilno stanovništvo, prihvaćena je već mjestom koje je za ta krivična djela predviđeno u Statutu. Prisilno premještanje kao nehumano djelo i deportacija inkorporirani su kao zločini protiv čovječnosti, koji po definiciji moraju biti usmjereni protiv civilnog stanovništva. Kao što je nedavno pojasnilo Žalbena vijeće, da li je neki zločin za koji se optuženi tereti činio dio napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva, te se stoga može okvalifikovati kao zločin protiv čovječnosti, utvrđuje se na osnovu ocjene o tome da li su ispunjeni opšti uslovi za primjenu člana 5.³¹¹⁹ Ako je dokazano da je predmetni napad postojao i ako je on bio u dovoljnoj mjeri povezan sa zločinom za koji se optuženi tereti, ne postavlja se dodatni uslov da se mora dokazati da su konkretne žrtve bile civili. Iako je ovaj zaključak ranije donesen u kontekstu navoda o ubistvu,³¹²⁰ nema razloga da se krivična djela prisilnog premještanja ili deportacije tretiraju drugačije. Stoga, suprotno argumentaciji koju su iznijeli **Nikolić** i **Gvero**, civilni status žrtava ne predstavlja obilježje krivičnog djela koje tužilaštvo mora da dokaže van razumne sumnje.

911. Međutim, taj zaključak ne znači da status žrtava nije relevantan za donošenje opšte ocjene o tome da li je dokazano da se dato prisilno premještanje ili deportacija mogu okvalifikovati kao zločin protiv čovječnosti. Kao što je Žalbena vijeće navelo u vezi s drugim krivičnim djelima, status

³¹¹⁴ *Ibid.*

³¹¹⁵ *Ibid.* (gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Stakić*, par. 618, i Prvostepenu presudu u predmetu *Mrkšić i drugi*, par. 458).

³¹¹⁶ *Ibid.*, par. 107. V. takođe *ibid.*, par. 108.

³¹¹⁷ *Ibid.*, par. 110–111 (gdje se upućuje, između ostalog, na Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 110, 104, i Drugostepenu presudu u predmetu *Kordić* i *Čerkez*, par. 51, 458, 461).

³¹¹⁸ *Ali v. dolje*, Suprotno mišljenje sudije Kwona, fusnota 6416.

³¹¹⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 42–43.

³¹²⁰ V. Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić* i *Šljivančanin*, par. 35–44; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, 272–314.

žrtava može biti relevantan za utvrđenje da li su ispunjeni opšti uslovi za primjenu člana 5.³¹²¹ On takođe može biti važan faktor koji treba uzeti u obzir da bi se ocijenilo da li navodi na činjeničnom planu zadovoljavaju definiciju krivičnog djela.

912. Kad je riječ o prisilnom premještanju i deportaciji, dokazi o "statusu žrtava" su, zbog karaktera tih krivičnih djela, možda još relevantniji nego kod drugih krivičnih djela. Naime, budući da djela zatočenja i prisilnog iseljavanja u nekim okolnostima mogu biti sasvim legitimna, status žrtava može biti vrlo relevantan za razlikovanje zakonitih djela od nezakonitih. To važi i za neke od činjeničnih situacija koje su naveli **Nikolić i Gvero**. Opisane radnje ne mogu se okvalifikovati kao krivično djelo prisilnog premještanja ili deportacije zbog toga što nije dokazano da su ostvarena obilježja krivičnog djela, a ne zato što su žrtve imale status "boraca".

913. Shodno tome, po mišljenju Pretresnog vijeća, ni za prisilno premještanje ni za deportaciju kao zločine protiv čovječnosti, pravno gledano, ne postoji uslov da žrtve tih krivičnih djela moraju da budu civili. Međutim, da bi se utvrdilo da li su ispunjeni opšti uslovi i da li je dokazano da su ostvarena obilježja krivičnih djela za koja se optuženi terete potrebno je za svaki slučaj pojedinačno ocijeniti sve činjenice, uključujući dokaze o statusu žrtava.

2. Konstatacije

(a) Srebrenica

914. Tužilaštvo navodi da je prisilno premještanje u Srebrenici počinjeno putem (a) prisilnog odvoženja žena, djece i staraca, bosanskih Muslimana, iz Potočara autobusima na teritoriju pod kontrolom ABiH, (b) prisilnog bjekstva kolone muškaraca, bosanskih Muslimana, koji su pokušavali da se domognu teritorije pod kontrolom ABiH,³¹²² i (c) prisilnog odvoženja muškaraca, bosanskih Muslimana, koji su odvojeni u Potočarima ili koji su zarobljeni ili su se predali iz kolone, autobusima u Zvornik, gdje su na kraju pogubljeni.³¹²³

(i) Prisilno odvoženje žena, djece i staraca, bosanskih Muslimana, autobusima iz Potočara

915. Kao što je već opisano, plan da se stanovnici, bosanski Muslimani, prisilno rasele već je postojao i VRS je preduzeo mjere da se on provede prije samog čina odvoženja žena, djece i staraca, bosanskih Muslimana, autobusima iz Potočara.³¹²⁴ Okolnosti od 12. i 13. jula predstavljale su kulminaciju tog plana. To se jasno vidi iz onog što je Mladić rekao u jednom razgovoru koji je

³¹²¹ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 35–44.

³¹²² Optužnica, par. 56; Pretpretresni podnesak tužilaštva, par. 145. Ali v. dalje, Suprotno mišljenje sudije Kwona, par. 2–14.

³¹²³ Optužnica, par. 48(e).

presretnut 12. jula: "[...] evakuirat ćemo sve – i ko hoće [da ide] i ko neće".³¹²⁵ Ta njegova izjava se kosi sa riječima koje je izgovorio na sastanku u hotelu "Fontana" i onima koje je uputio bosanskim Muslimanima okupljenim u Potočarima 12. jula, sugerišući da je bosanskim Muslimanima još uvijek otvorena mogućnost ostanka.³¹²⁶

916. Kakva je zaista bila namjera snaga bosanskih Srba vidi se i iz njihovih postupaka poslije pada Srebrenice. Kada su u kasnim poslijepodnevima 11. jula Mladić i drugi pripadnici VRS-a ušli u grad Srebrenicu, pripadnici 10. diverzantskog odreda pozivali su malobrojne bosanske Muslimane koji su još bili tamo da izađu iz svojih kuća.³¹²⁷ Otprilike 200 civila, bosanskih Muslimana, istjerano je iz svojih domova i upućeno prema fudbalskom igralištu na drugom kraju grada Srebrenice.³¹²⁸ Nekoliko dana kasnije, 13. jula, dok su se posljednji žene, djeca i starci, bosanski Muslimani, ukrcavali u vozila u Potočarima, vojnoj policiji je naređeno da ode u Srebrenicu i provjeri da li tamo još ima bosanskih Muslimana.³¹²⁹ Jasno je da je namjera snaga bosanskih Srba bila da obezbijede da u Srebrenici ne ostane nijedan bosanski Musliman.³¹³⁰

917. Okolnosti koje su prethodile odvoženju autobusima žena, djece i staraca, bosanskih Muslimana, predstavljaju dodatni pokazatelj prisilnog karaktera njihovog odlaska. Zbog vojnog napada na enklavu, stanovništvo Srebrenice je pobjeglo iz svojih domova i na kraju se, u potrazi za sigurnošću, okupilo u Potočarima. Situaciju u kojoj se ono našlo i atmosferu koja je tamo vladala karakterisali su panika, strah i očajanje.³¹³¹ U neposrednoj blizini baze Nizozemskog bataljona, gdje su se bosanski Muslimani okupili, 11. jula su tokom čitavog dana padale granate i pucalo se.³¹³² Ionako teška humanitarna situacija, poprimila je između 11. i 13. jula katastrofalne razmjere.³¹³³ Na okolnim brdima su se vidjele kuće i stogovi sijena u plamenu.³¹³⁴ Stvarni slučajevi zlostavljanja – fizičkog i psihičkog – izmiješani s prijetnjama, izrugivanjem i neprestanim pričama o nasrtajima, silovanju i ubistvima doveli su stanovništvo u situaciju nepodnošljivog užasa.³¹³⁵ Osjećaj bespomoćnosti i ranjivosti dosegao je vrhunac kad su bosanski Muslimani okupljeni u Potočarima na svoje oči vidjeli kako je onеспособljen Nizozemski bataljon, jedinica UN-a čiji je zadatak bio da

³¹²⁴ V. gore, par. 762–775, 1085–1087.

³¹²⁵ Dokazni predmet P01113a, Presretnuti razgovor, 12. juli 1995. godine, 12:50 sati.

³¹²⁶ V. gore, par. 290, 318.

³¹²⁷ V. gore, par. 261.

³¹²⁸ V. gore, par. 261. V. takođe Nura Efendić, dokazni predmet P03238, Izjava na osnovu pravila 92bis (21. juni 2000. godine), str. 2 (gdje je izjavila da su u julu 1995. godine pripadnici snaga bosanskih Srba ušli u njeno selo i naredili seljanima da odu u bazu Nizozemskog bataljona u Potočarima, što su oni morali učiniti).

³¹²⁹ V. gore, par. 324.

³¹³⁰ V. gore, par. 1085–1087.

³¹³¹ V. gore, par. 312–315.

³¹³² V. gore, par. 266, 272.

³¹³³ V. gore, par. 309–311.

³¹³⁴ V. gore, par. 303.

³¹³⁵ V. gore, par. 303.

ih zaštititi.³¹³⁶ Shodno tome, Pretresno vijeće konstatuje da su uslovi i atmosfera u Potočarima bili takvi da su prisilili žene, djecu i starce, bosanske Muslimane, da odu.

918. Kad se, po dolasku vozila, pristupilo samom činu iseljavanja žena, djece i staraca, bosanskih Muslimana, uslovi prisile su se nastavili. Pored toga što je za ukrcavanje ljudi u prepune autobuse, u nekim slučajevima stvarno korištena sila, čitav proces ukrcavanja se odvijao u prisustvu i pod nadzorom snaga bosanskih Srba, koji su tim ljudima ulijevali strah.³¹³⁷ Atmosferu su još opresivnijom činili korištenje njemačkih ovčara i drugi akti zastrašivanja.³¹³⁸ Dok su se ukrcavali u autobuse, žene, djeca i starci iz Srebrenice su istovremeno prolazili proces prisilnog i bolnog odvajanja od muških članova svojih porodica.³¹³⁹ Proces odvoženja autobusima 12. i 13. jula, kao završni čin, predstavljao je potvrdu da civilnom stanovništvu Srebrenice nije preostalo ništa drugo nego da ode.³¹⁴⁰

919. Iznesena je tvrdnja da su stanovnici, bosanski Muslimani, zapravo željeli da napuste enklavu i da to pobija navode o prisilnom premještanju.³¹⁴¹ Pretresnom vijeću su predočeni dokazi da je, zbog uslova života, dio stanovništva u raznim trenucima želio da napusti Srebrenicu.³¹⁴² Vlasti BiH su se tome protivile i postoje primjeri mjera koje su primijenjivane da se to spriječi.³¹⁴³ Međutim, za razliku od vlasti BiH, koje su sve do nekoliko dana pred pad Srebrenice odbijale da dopuste stanovništvu da napusti enklavu, srebreničke opštinske vlasti već su bile razmatrale mogućnost evakuacije, kao "posljednji nepopularan korak na spašavanju stanovništva".³¹⁴⁴

920. Želja pojedinih bosanskih Muslimana da napuste enklavu u mjesecima koji su prethodili padu Srebrenice ne pobija prisilni karakter konačnog uklanjanja cjelokupnog stanovništva. Do masovnog egzodusa 11. i 13. jula nije došlo zbog dobrovoljnog zahtjeva stanovništva, kojem su snage bosanskih Srba onda udovoljile. On je bio posljedica smišljenog plana koji je proveden tokom nekoliko mjeseci, a kulminirao je vojnim napadom i stvaranjem katastrofalnih uslova koji su prisilili cjelokupno stanovništvo da napusti svoje domove.³¹⁴⁵ Stoga dokazi da su neki ljudi željeli

³¹³⁶ V. gore, par. 306–308.

³¹³⁷ V. gore, par. 316–324.

³¹³⁸ V. gore, par. 317.

³¹³⁹ V. gore, par. 319–324.

³¹⁴⁰ V. gore, par. 1085–1087.

³¹⁴¹ V. Nikolićev završni podnesak, par. 136, 228; Borovčaninov završni podnesak, par. 113.

³¹⁴² Dokazni predmeti 1D00495, 5D00509, Izvještaj o sastanku s Kenom Biserom koji je Komanda 2. korpusa ABiH u Tuzli podnijela Rasimu Deliću, s potpisom Seada Delića, 9. decembar 1994. godine, str. 2–3; dokazni predmet 5D00244, Naređenje 28. divizije ABiH izdato 285. žepskoj brigadi, Ramiz Bećirović, 27. maj 1995. godine.

³¹⁴³ V. dokazni predmet 5D00244, Naređenje 28. divizije ABiH izdato 285. žepskoj brigadi, Ramiz Bećirović, 27. maj 1995. godine.

³¹⁴⁴ Dokazni predmet 4DP00009, Obavijest sa sjednice Predsjedništva opštine Srebrenica održane u julu 1995. godine, s potpisom predsjednika Predsjedništva Osmana Suljića, 9. juli 1995. godine; dokazni predmet 1D00035, Dopis Akašija (Štab Zaštitnih snaga UN-a, Zagreb) Ananu u vezi sa situacijom u Srebrenici, 12. juli 1995. godine, str. 2.

³¹⁴⁵ V. gore, par. 762–775, 1085–1087.

da odu, po mišljenju Pretresnog vijeća, ne izazivaju nikakvu sumnju u pogledu prisilnog karaktera premještanja stanovnika bosanskih Muslimana.

921. Isto tako, Karremansovi komentari na sastanku u hotelu "Fontana" da bosanski Muslimani žele da napuste enklavu ne izazivaju nikakvu sumnju u pogledu prisilnog karaktera njihovog kasnijeg uklanjanja.³¹⁴⁶ U vrijeme kad je on to rekao, plan prisilnog uklanjanja bio je maltene ostvaren. Stanovništvo Srebrenice je već masovno pobjeglo u Potočare i već su bili stvoreni uslovi koji su ih na kraju prisilili na odlazak. Karremans je naprosto pretočio u riječi zaključak do kojeg su došli bosanski Muslimani da im, u datim okolnostima, ne preostaje ništa drugo nego da odu. Pored toga, kao što je već pomenuto, ono što dato premještanje čini dobrovoljnim ili nedobrovoljnim je pristanak svakog pojedinca, a ne grupe kao cjeline ili službenih vlasti koje odlučuju u ime grupe.³¹⁴⁷

922. Civilne i vojne vlasti bosanskih Srba nastojale su da prisilnom premještanju žena, djece i staraca, bosanskih Muslimana, daju privid legitimnosti. Primjer jednog takvog pokušaja je i izjava od 17. jula 1995. godine, koju su potpisali Mandžić, Deronjić i Franken, prema kojoj je svaki bosanski Musliman mogao izabrati da li će ostati u Srebrenici ili otići, ali da su oni izabrali da budu evakuisani u Kladanj.³¹⁴⁸ Nakon analize tog dokumenta u svjetlu svih gorepomenutih okolnosti, Pretresno vijeće se uvjerilo da on nije odražavao stvarno stanje stvari i da ne dovodi u sumnju prisilni karakter uklanjanja stanovništva.

923. Što se tiče uslova zakonitog boravka, Pretresno vijeće se, kao što je već rečeno, uvjerilo da je stanovništvo Srebrenice zakonito boravilo na tom području i podsjeća da je Srebrenica sredinom 1995. godine imala otprilike 42.000 stanovnika, od čega su 85 posto činila interno raseljena lica.³¹⁴⁹ Pretresno vijeće konstatuje da je stanovništvo Srebrenice zakonito boravilo na tom području.

924. Pretresno vijeće takođe konstatuje da je u vrijeme kad je izvršeno prisilno raseljavanje žestoka vojna akcija bila okončana, što pobija svaku sugestiju da je ono izvršeno zbog bezbjednosti samih civila ili iz imperativnih vojnih razloga. To raseljavanje je bilo prouzrokovano sukobom i nije bilo nužno iz razloga kao što su epidemije ili elementarne nepogode. Pored toga, humanitarna katastrofa je bila rezultat protivpravnog djelovanja samih bosanskih Srba u mjesecima koji su prethodili napadu na Srebrenicu i tokom tog napada.³¹⁵⁰ Prema tome, uslovi koje su stvorili sami bosanski Srbi ne mogu poslužiti kao opravdanje za raseljavanje. Naposljetku, nije ispunjen uslov

³¹⁴⁶ V. gore, par. 275.

³¹⁴⁷ V. gore, par. 897; Prvostepena presuda u predmetu *Simić i drugi*, par. 128.

³¹⁴⁸ V. gore, par. 292.

³¹⁴⁹ V. gore, par. 899–900.

³¹⁵⁰ V. gore, par. 762–775.

privremenosti, kojim se traži da evakuisane osobe budu vraćene u svoje domove čim prestanu neprijateljstva.³¹⁵¹

925. Iz gorenavedenih razloga i iz razloga koji su već izloženi u okviru diskusije u vezi sa članom 5, Pretresno vijeće konstatuje da se organizovano odvoženje žena, djece i staraca, bosanskih Muslimana, iz Potočara može okvalifikovati kao prisilno premještanje.³¹⁵²

(ii) Muškarci, bosanski Muslimani, iz kolone koja je bježala na teritoriju pod kontrolom ABiH

926. Faktori koji su doprinijeli prisilnom raseljavanju bosanskih Muslimana i činili dio plana da se oni prisilno rasele već su postojali kad je, uveče 11. jula, kolona krenula iz srebreničke enklave.³¹⁵³ Neselektivni vojni napad na Srebrenicu, koji je nagnao dio stanovništva da pobjegne u Potočare, prisilio je i muškarce da odu u okolna sela. Muškarci koji su se okupili oko sela Šušnjari i Jagličići i koji su na kraju 11. jula uveče kroz šumu krenuli na teritoriju pod kontrolom ABiH, bili su istjerani iz svojih domova, baš kao i žene, djeca i starci.³¹⁵⁴ Međutim, ta kolona, sastavljena pretežno od vojno sposobnih muškaraca, razlikovala se utoliko što je bila mješovita: dijelom vojna, a dijelom civilna.³¹⁵⁵ Kao što je ranije rečeno, pravno gledano, ne postoji uslov da se pokaže da su žrtve prisilnog premještanja civili.³¹⁵⁶ Međutim, Pretresno vijeće smatra da su, u pogledu konstitutivnih obilježja prisilnog premještanja, za svaku od tih dviju komponenata kolone relevantni drugačiji činjenični faktori.³¹⁵⁷

927. Prema svjedočenjima raznih svjedoka, bosanskih Muslimana, koje je Pretresno vijeće razmotrilo, muškarci iz kolone zbog straha za svoje živote nisu imali drugog izbora nego da napuste enklavu.³¹⁵⁸ Pretresno vijeće smatra da je zbog užasnih događaja koji su uslijedili i strašne sudbine

³¹⁵¹ V. Mevlida Bektić, dokazni predmet P03245, Izjava na osnovu pravila 92bis (16. juni 2000. godine), str. 5 (gdje je izjavila da bi se oni, kad bi to bilo moguće, vratili u njeno selo); Hana Mehmedović, dokazni predmet P03244, Izjava na osnovu pravila 92bis (17. juni 2000. godine), str. 7 (gdje je izjavila da bi ona voljela da se vrati u svoje selo); Salih Mehmedović, dokazni predmet P03241, Izjava na osnovu pravila 92bis (15. juni 2000. godine), str. 3, 5 (gdje je izjavio da bi on volio da se vrati u svoje selo). V. takođe Senija Suljić, dokazni predmet P03242, Izjava na osnovu pravila 92bis (17. juni 2000. godine), str. 2–3 (gdje je izjavila da se ona "nikad više ne mo[že] vratiti u Srebrenicu"); Amer Malagić, dokazni predmet P03240, Izjava na osnovu pravila 92bis (15. juni 2000. godine), str. 4–5 (gdje je izjavio da on ne planira da se vrati u Bratunac).

³¹⁵² V. gore, par. 762–776.

³¹⁵³ V. gore, par. 762–775, 1085–1087.

³¹⁵⁴ V. gore, par. 267–271, 780–783.

³¹⁵⁵ V. gore, par. 270; v. takođe Samila Salčinović, dokazni predmet P03233, Izjava na osnovu pravila 92bis (18. juni 2000. godine), str. 2–3 (gdje je izjavila da joj je njen muž, koji je bio vojnik ABiH, rekao da mu je, prije nego što je Srebrenica pala, naredeno da ode).

³¹⁵⁶ V. gore, par. 906–913.

³¹⁵⁷ Ali v. dolje, Suprotno mišljenje sudije Kwona, par. 2–14.

³¹⁵⁸ V. Mevlida Bektić, dokazni predmet P03245, Izjava na osnovu pravila 92bis (16. juni 2000. godine), str. 2; Hana Mehmedović, dokazni predmet P03244, Izjava na osnovu pravila 92bis (17. juni 2000. godine), str. 1–3; Salih Mehmedović, dokazni predmet P03241, Izjava na osnovu pravila 92bis (15. juni 2000. godine), str. 1; Hanifa Hafizović, dokazni predmet P03230, Izjava na osnovu pravila 92bis (16. juni 2000. godine), str. 2 (gdje je izjavila da su se njen zet i njegov brat plašili da će biti ubijeni ako odu u bazu Nizozemskog bataljona u Potočarima i da su svi muškarci koji su otišli u Potočare zaista i ubijeni); svjedok PW-119, dokazni predmet P02272, Transkript na osnovu pravila 92ter, KT. 3239 (23. maj 2000. godine) (gdje je izjavio da je otišao u

muškaraca koji su ostali, predali se ili bili zarobljeni sjećanje nekih od saslušanih svjedoka, bosanskih Muslimana, o razlozima iz kojih su u noći 11. jula napustili Srebrenicu iskrivljeno, što je i razumljivo. Iz ove perspektive je jasno da je bježanje muškaraca bilo pitanje života i smrti. Međutim, pitanje koje se postavlja u vezi s pravnim obilježjem prisilnog premještanja jeste da li su oni tada bježali po svom izboru ili su na to bili prisiljeni. S obzirom na ukupne predočene dokaze, Pretresno vijeće smatra da je vojna komponenta kolone, za razliku od civilne, imala i druge opcije osim bježanja. Oni su mogli da izaberu da ostanu i bore se, da se predaju ili da se povuku. Budući da su tragični događaji u Srebrenici bili bez presedana u sukobu, odluka pripadnika ABiH i drugih aktivnih učesnika u neprijateljstvima bila je, vojno gledano, strateška odluka. Iako je njihova odluka da odu možda bila motivisana rizicima koje bi donijela borba i teškim uslovima koji bi čekali ratne zarobljenike, ona je ipak bila stvar izbora i ne može se podvesti pod prisilno premještanje.

928. Međutim, Pretresno vijeće, većinom glasova, uz suprotno mišljenje sudije Kwona, konstatuje³¹⁵⁹ da je situacija potpuno drugačija kad je u pitanju velika civilna komponenta kolone. Zabrana deportacije i prisilnog premještanja uvedena je upravo zato da se spriječi prisiljavanje civila na odlazak iz svojih domova. U kontekstu oružanog sukoba, civili – muškarci ili žene – ne smiju biti stavljeni pred izbor da li će se boriti, predati ili pobjeći. Za civila je to isto što i potpuno odsustvo izbora. Shodno tome, dok su muškarci, vojnici, iz kolone to veće napustili enklavu dobrovoljno, to se ne može reći i za civile koji su bili s njima.

929. Kao što je već rečeno, ti civili, uglavnom muškarci, pobjegli su iz svojih domova pod istim uslovima straha i panike koji su nagnali i ostalo stanovništvo da ode iz Srebrenice. Prema tome, njih je na odlazak iz njihovih domova prisilila vojna dejstva VRS-a protiv enklave. Međutim, za razliku od žena, djece i staraca, taj segment stanovništva nije otišao u Potočare, već u okolna sela, s namjerom da tamo pričekaju dok ne vidi kako će se situacija razvijati.³¹⁶⁰ Iz tog razloga, oni nisu bili izloženi katastrofalnim uslovima koje su iskusili oni koji su potražili utočište u Potočarima i koji su doprinijeli atmosferi prisile koja je dovela do prisilnog premještanja žena, djece i staraca. Uprkos tome, ti muškarci, civili, bili su istjerani iz svojih domova i nisu mogli da se vrate u Srebrenicu jer nisu imali nikog da ih brani. Uveče 11. jula, nakon što su Mladić i drugi pobjedonosno prošetali

šumu zbog toga što je, nakon što su bosanski Srbi zauzeli grad Srebrenicu, situacija bila haotična i bezizlazna i da su oni, budući da nisu imali zaštitu Nizozemskog bataljona, u Potočarima mogli da očekuju samo smrt); v. takođe Samila Salčinović, dokazni predmet P03233, Izjava na osnovu pravila 92bis (18. juni 2000. godine), str. 1–2 (gdje je izjavila da su se muški članovi njene porodice plašili da odu u Potočare); svjedok PW-127, T. 3509, 3537 (2. novembar 2006. godine) (gdje je izjavio da je bilo jasno da je bosanskim Srbima bio cilj "da nas sve pobiju". Svjedok PW-127 je to zaključio "[zbog svega] od početka rata šta nam se sve dešavalo i ono[g] sv[eg] grantiranj[a] u Srebrenici". On je takođe izjavio: "[Z]ato što smo mi bili Muslimani, išli su da nas sve pobiju." Iz tog razloga, on je otišao s kolonom.); svjedok PW-111, T. 6972 (6. februar 2007. godine) (gdje je izjavio da je situacija u Srebrenici bila haotična, da su artiljerski napadi i granatiranje bili žestoki, zbog čega su oni morali da odu i on je otišao sa kolonom).

³¹⁵⁹ V. dolje, Suprotno mišljenje sudije Kwona, par. 2–14.

³¹⁶⁰ V. gore, par. 267–271.

gradom Srebrenicom i nakon što su snage VRS-a potom istjerale sve preostale stanovnike, svakom je bilo jasno da su enklava i grad pali pod kontrolu bosanskih Srba i da bosanskim Muslimanima neće biti dopušteno da se vrate tamo u svoje domove.³¹⁶¹ U tim okolnostima, u kontekstu nesumnjivog i nepovratnog pada Srebrenice u ruke bosanskih Srba, kao i odlaska 28. divizije ABiH, koja je tim civilima bila posljednja zaštita, njima nije preostalo ništa drugo nego da napuste svoje domove. Pretresno vijeće se stoga, većinom glasova, uz suprotno mišljenje sudije Kwona,³¹⁶² uvjerilo da odluka civila iz kolone da odu nije bila rezultat stvarnog izbora. Naprotiv, oni su na to da napuste svoje domove i pobjegnu bili prisiljeni radnjama snaga bosanskih Srba, u okolnostima koje se mogu okvalifikovati kao prisilno premještanje.³¹⁶³

930. Shodno tome, Pretresno vijeće, većinom glasova, uz suprotno mišljenje sudije Kwona,³¹⁶⁴ konstatuje da je nad civilnom komponentom kolone koja je 11. jula uveče pobjegla iz Srebrenice počinjeno krivično djelo prisilnog premještanja.

931. Pretresno vijeće se poziva na svoju raniju diskusiju o uslovu zakonitog boravka i pitanju da li prisilno premještanje civila iz kolone predstavlja evakuaciju dopustivu po međunarodnom pravu. Ti zaključci su primjenjivi i u ovom slučaju.

(iii) Prisilno odvoženje autobusima u Bratunac i na područje Zvornika muškaraca, bosanskih Muslimana, koji su odvojeni i zatočeni u Potočarima, odnosno onih koji su se predali ili su bili zarobljeni iz kolone

932. Muškarci, bosanski Muslimani, koji su 12. i 13. jula odvojeni od svojih porodica u Potočarima i oni koji su se 13. jula predali ili su zarobljeni duž puta Bratunac–Konjević Polje prevezeni su u razne privremene zatočeničke centre u gradu Bratuncu.³¹⁶⁵ Kasnije su premješteni na druga mjesta zatočenja na području Zvornika, gdje su na kraju ubijeni.³¹⁶⁶

933. Kao što će biti više riječi dolje, Pretresno vijeće konstatuje da su muškarci, bosanski Muslimani, bili zatočeni i potom premješteni s jednog mjesta zatočenja na drugo u sklopu plana ubijanja. Plan da se muškarci, bosanski Muslimani, pobiju smišljen je već 12. jula ujutro.³¹⁶⁷ Prema tome, u trenutku kad je VRS premještao te muškarce u Bratunac a zatim na područje Zvornika, on

³¹⁶¹ V. gore, par. 260–261.

³¹⁶² V. dolje, Suprotno mišljenje sudije Kwona, par. 2–14.

³¹⁶³ V. gore, poglavlje III, odjeljci C–D.

³¹⁶⁴ V. dolje, Suprotno mišljenje sudije Kwona, par. 2–14.

³¹⁶⁵ V. gore, par. 338, 340. Prije nego što su prevezeni u Bratunac, muškarci, bosanski Muslimani, koji su se predali ili su zarobljeni duž puta Bratunac–Konjević Polje bili su prvo zatočeni na raznim mjestima, uključujući livadu u Sandićima, Konjević Polje i fudbalsko igralište u Novoj Kasabi. V. gore, par. 384–389, 392–395.

³¹⁶⁶ V. gore, par. 468, 472–473.

³¹⁶⁷ V. dolje, par. 1051.

je to radio u sklopu provođenja plana ubijanja. Pretresno vijeće konstatuje da je namjera VRS-a u tom trenutku bila da muškarce, bosanske Muslimane, pobije, a ne da ih prisilno premjesti.

934. Budući da ne postoji tražena *mens rea*, Pretresno vijeće ne može konstatovati da je prevoženjem u Bratunac a zatim na područje Zvornika nad muškarcima, bosanskim Muslimanima, koji su zatočeni u Potočarima i onima koji su se predali ili su bili zarobljeni duž puta Bratunac–Konjević Polje počinjeno prisilno premještanje.

935. Naposljetku, Pretresno vijeće prima na znanje **Nikolićev** argument da nije ispunjen činjenični uslov koji je tužilaštvo iznijelo u navodima Optužnice, shodno kojem su ti muškarci, bosanski Muslimani, i oni iz kolone, morali biti raseljeni na područja izvan kontrole RS-a.³¹⁶⁸ Pošto nije konstatovano da je nad zatočenim muškarcima počinjeno prisilno premještanje, Pretresno vijeće smatra da ne treba da razmatra ovaj argument. Kad je riječ o muškarcima, civilima iz kolone, činjenica da tužilaštvo nije van razumne sumnje dokazalo svoj navod o iseljavanju izvan RS-a – pošto se to ne traži kao obilježje prisilnog premještanja – ne utiče na to da li je dokazano da je počinjeno to krivično djelo.

(iv) Zaključak

936. Pretresno vijeće konstatuje da su u vezi sa ženama, djecom i starcima, bosanskim Muslimanima, koji su odvezeni iz Potočara ostvarena obilježja predmetnog krivičnog djela i da je nad njima počinjeno krivično djelo prisilnog premještanja. Pretresno vijeće nadalje, većinom glasova, uz suprotno mišljenje sudije Kwona,³¹⁶⁹ konstatuje da su u vezi s civilima iz kolone takođe ostvarena obilježja predmetnog krivičnog djela i da je nad njima isto tako počinjeno krivično djelo prisilnog premještanja.

937. Pored toga, Pretresno vijeće konstatuje da je težina prisilnog premještanja žena, djece i staraca, bosanskih Muslimana, kao i, po mišljenju većine, uz suprotno mišljenje sudije Kwona,³¹⁷⁰ prisilnog premještanja civila iz kolone slična težini drugih djela nabrojanih u članu 5, budući da je ono uključivalo masovno premještanje pod prinudom i u krajnjem strahu. U slučaju žena, djece i staraca, masovno premještanje je takođe bilo sistematsko. Ono se odvijalo u kontekstu

³¹⁶⁸ Nikolićev završni podnesak, par. 224, 231, 1023, 1025; Nikolićeva završna riječ, T. 34514 (9. septembar 2009. godine). V. takođe Argumentacija tužilaštva na osnovu pravila 98bis, T. 21432 (18. februar 2008. godine). Nikolić takođe tvrdi da se zatočenicima u nemeđunarodnom oružanom sukobu koji su opravdano zatočeni iz razloga u vezi s oružanim sukobom ne mogu smatrati žrtvama prisilnog premještanja kada se premještaju iz jednog zatočeničkog objekta u drugi, kao što je slučaj i s ratnim zarobljenicima u međunarodnom oružanom sukobu. Prema Nikolićevoj tvrdnji, žrtve prisilnog premještanja mogu biti samo civili. Nikolićev završni podnesak, par. 216–231; Nikolićeva završna riječ, T. 34508–34510 (9. septembar 2009. godine). V. takođe Borovčaninov završni podnesak, par. 110, 509–518. Pretresno vijeće upućuje na svoju diskusiju o utemeljenosti ovog argumenta izloženu gore u tekstu. V. gore, par. 910–913.

³¹⁶⁹ V. dolje, Suprotno mišljenje sudije Kwona, par. 2–14.

neselektivnog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva, u atmosferi velike nesigurnosti i bez ikakvih garancija kada će se i gdje ti ljudi ponovo vidjeti sa svojim porodicama, čime su im nanesene teške duševne povrede. Za žene, djecu i starce ono se pritom odvijalo u kontekstu bolnog odvajanja od muških članova njihovih porodica. Pretresno vijeće konstatuje da su ta djela prisilnog premještanja dovoljno teška da predstavljaju "druga nehumana djela" iz člana 5(i) Statuta.

(b) Žepa

938. Tužilaštvo navodi da je u Žepi počinjeno krivično djelo prisilnog premještanja putem prisilnog odvoženja bosanskih Muslimana autobusima na teritoriju pod kontrolom ABiH i prisilnog iseljavanja vojno sposobnih muškaraca preko Drine u Srbiju, kao i da je počinjeno krivično djelo deportacije putem prisilnog iseljavanja muškaraca, bosanskih Muslimana, preko Drine u Srbiju.³¹⁷¹ Tužilaštvo tereti sve optužene za krivično djelo prisilnog premještanja kao nehumano djelo po tački 7 i za krivično djelo deportacije po tački 8.³¹⁷²

(i) Situacija koja je prethodila vojnom napadu u julu 1995. godine

939. Mada u prvoj polovini 1995. godine humanitarna situacija u Žepi nije bila tako očajna kao u Srebrenici, VRS je sve češće odbijao ili otežavao dostavu humanitarne pomoći u Žepu i spriječavao prevoz goriva.³¹⁷³ Otprilike mjesec dana prije pada Žepe, došlo je do pada dostave humanitarne pomoći.³¹⁷⁴ Uslovi života su uslijed toga do jula 1995. godine postali vrlo teški. VRS je, uporedo s tim, počev od juna 1995. godine intenzivirao sporadično granatiranje enklave, što je dovelo do civilnih žrtava i razaranja u nekim selima u enklavi.³¹⁷⁵

(ii) Prisilno odvoženje civila, bosanskih Muslimana, autobusima

940. Nakon što je izvršio prisilno uklanjanje bosanskih Muslimana iz Srebrenice, VRS je počeo postepeno napredovati prema Žepi. Plan prisilnog uklanjanja stanovnika, bosanskih Muslimana, iz dviju enklava dosegao je kulminaciju prisilnim iseljavanjem bosanskih Muslimana iz Žepe.

941. Prije nego što je vojska stigla do enklave, VRS je inicirao razgovore u vezi s uklanjanjem stanovništva Žepe. Radi razgovora o odvoženju bosanskih Muslimana iz Žepe održana su tri kruga "pregovora". Pretresno vijeće je mišljenja da je tokom pregovora sve vrijeme vladala atmosfera

³¹⁷⁰ V. dolje, Suprotno mišljenje sudije Kwona, par. 2–14.

³¹⁷¹ Optužnica, par. 48(e), 71, 84.

³¹⁷² *Ibid.*, par. 71, 84.

³¹⁷³ V. gore, par. 237–241, 665.

³¹⁷⁴ V. gore, par. 234, 241, 767.

³¹⁷⁵ V. gore, par. 666, 671.

prisile.³¹⁷⁶ U svakoj od tih prilika, za iznuđivanje ustupaka od civilnog stanovništva Žepe korištena je vojna sila. Prvom krugu pregovora, održanom 13. jula 1995. godine, prethodio je pad Srebrenice. Ti razgovori su započeti uporedo s nadiranjem VRS-a prema Žepi. Kakav je ton tamo prevladavao najbolje se vidi iz ultimatumu koji je tada postavljen: "kompletn[a] evakuacij[a] cijelog stanovništva ili [...] vojno rješenje".³¹⁷⁷

942. Kada, nakon prvog kruga pregovora, predstavnici bosanskih Muslimana iz Žepe nisu prihvatili prijedlog VRS-a da se stanovništvo ukloni, VRS je pješadijskim napadima i granatiranjem izvršio neselektivni napad na tu enklavu pod zaštitom UN-a,³¹⁷⁸ suprotno Krstićevom naređenju da dejstva ne smiju biti usmjerena protiv civila, bosanskih Muslimana, i UNPROFOR-a.³¹⁷⁹ Napadnuti su kontrolni punktovi Ukrajinske čete i nad najmanje jednim od njih je potpuno preuzeta kontrola.³¹⁸⁰ Uprkos organizovanom otporu koji je pružila ABiH, do 19. jula je svima bilo jasno da se svakog časa može očekivati da žepska enklava padne uslijed vojnog napada VRS-a. U takvim okolnostima, Mladić je 19. jula pozvao na obustavu neprijateljstva kako bi se otvorio drugi krug "pregovora".³¹⁸¹ Predstavnici bosanskih Muslimana u toj fazi više nisu imali drugog izbora nego da pristanu na Mladićev zahtjev da se stanovništvo iseli iz Žepe.³¹⁸² Takvo stanje stvari samo je potvrđeno kada je, nakon neuspjeha drugog kruga razgovora, VRS intenzivirao napad na Žepu, usmjeravajući dejstva na linije odbrane, zgrade i kuće, kao i na Ukrajinsku četu.³¹⁸³

943. U tom presudnom trenutku, Žepom su počele kružiti vijesti o sudbini bosanskih Muslimana iz Srebrenice.³¹⁸⁴ Priče o zvjerstvima, koje je neizvjesnost činila još strašnijima, povećale su strepnje ionako prestrašenog stanovništva. Uporedo s tim, u enklavi je preko razglasa emitovana poruka da bosanski Muslimani nemaju nikakve šanse jer je to područje pod Mladićevom kontrolom.³¹⁸⁵

944. U takvom kontekstu je održan posljednji krug "pregovora", koji je doveo do potpisivanja Sporazuma od 24. jula 1995. godine. Sagledavši ukupne okolnosti, Pretresno vijeće se van razumne sumnje uvjerilo da stanovništvo Žepe u tom trenutku nije imalo drugog izbora nego da napusti enklavu. Ljudi koji su se okupili da ih odvezu nisu tamo došli po svom izboru, već zbog okolnosti

³¹⁷⁶ V. gore, par. 675–679, 689–690, 702–704.

³¹⁷⁷ V. gore, par. 679.

³¹⁷⁸ V. gore, par. 680.

³¹⁷⁹ Dokazni predmet P00114, Naređenje Komande Drinskog korpusa u vezi sa Žepom, s Krstićevim potpisom, 13. juli 1995. godine, str. 4.

³¹⁸⁰ V. gore, par. 683.

³¹⁸¹ V. gore, par. 683–687.

³¹⁸² V. gore, par. 690.

³¹⁸³ V. gore, par. 696.

³¹⁸⁴ Pretresno vijeće se uvjerilo da su vijesti o događajima u Srebrenici – prisilnom premještanju i ubijanju – stigle do Žepe. V. gore, par. 690.

³¹⁸⁵ V. gore, par. 695.

prisile. Kao što je jedna svjedokinja opisala, izbor pred koji su oni stavljeni bio je "napustiti Žepu pod vrlo, vrlo okrutnim, ponižavajućim uslovima [...] [ili] ostati i da nas biraju ubiti, patiti".³¹⁸⁶ Čak i dok je premještanje trajalo, gradom bi se s vremena na vrijeme provezlo jedno vozilo VRS-a s istaknutom "srpskom" zastavom, dajući prestrašenom stanovništvu do znanja koliko je njegov položaj nesiguran.³¹⁸⁷ Stoga, sam čin premještanja, ma kako da je neproblematično protekao,³¹⁸⁸ ne može pobiti činjenicu da je VRS izvršio nemilosrdni pritisak koji je doveo do prisilnog iseljavanja stanovništva Žepe.

945. Postoje dokazi da se premještanje odvijalo u prisustvu predstavnika UNPROFOR-a i MKCK-a. Međutim, ta činjenica ne čini taj prevoz ljudi legitimnim.³¹⁸⁹ Isto tako, Pretresno vijeće se uvjerilo da Sporazum od 24. jula 1995. godine, koji je potpisan u prisustvu komandira Ukrajinske čete, nimalo ne mijenja prisilni karakter premještanja. Sporazum koji postignu sukobljene strane, čak i uz posredovanje međunarodnih organizacija, ne može, sam po sebi, dato prisilno raseljavanje učiniti legitimnim.³¹⁹⁰ Pored toga, činjenica da su "predstavnici" stanovništva u tim konkretnim okolnostima na njega pristali ne može se okarakterisati kao dobrovoljni čin i taj sporazum nipošto nije odražavao stvarno stanje stvari. Pretresno vijeće konstatuje da on nije bio ništa drugo nego pokušaj VRS-a da inače protivpravnom prisilnom premještanju dâ privid legitimiteta.

946. Postoje i dokazi da su, u prvoj polovini 1995. godine, neki bosanski Muslimani iz Žepe željeli da napuste enklavu, ali da su i političke i vojne vlasti bosanskih Muslimana preduzele mjere da spriječe takvo iseljavanje.³¹⁹¹ **Beara i Gvero** tvrde da to pokazuje da je evakuacija stanovništva koja je na kraju izvršena u julu 1995. godine bila stvar izbora stanovništva, a ne prisilno premještanje.³¹⁹²

947. Pretresno vijeće smatra da je činjenica da je dio stanovništva želio da napusti Žepu tek jedan od faktora koje treba uzeti u obzir prilikom donošenja ocjene o tome da li su okolnosti iz jula 1995. godine, uzete zajedno, predstavljale prisilno premještanje. Po mišljenju Pretresnog vijeća, uslovi koji su stvoreni u julu 1995. godine, prije svega vojnim dejstvima, potiskuju u sporedni plan eventualna ranija razmišljanja dijela civilnog stanovništva o napuštanju enklave. Ti dokazi nisu dovoljni da izazovu sumnju u nedobrovoljni karakter premještanja.

³¹⁸⁶ V. gore, par. 714.

³¹⁸⁷ V. gore, par. 716.

³¹⁸⁸ V. gore, par. 713, 716.

³¹⁸⁹ V. gore, par. 712, 716–718.

³¹⁹⁰ V. gore, par. 897.

³¹⁹¹ V. gore, par. 667.

³¹⁹² Bearin završni podnesak, par. 834–838; Gverin završni podnesak, par. 94.

948. Što se tiče uslova zakonitog boravka, Pretresno vijeće podsjeća da je Žepa 1995. godine imala između 6.500 i 8.000 stanovnika, od čega su 65 posto ili dvije trećine činila interno raseljena lica.³¹⁹³ Budući da nema nikakvih dokaza o nezakonitom boravku, Pretresno vijeće se uvjerilo da su bosanski Muslimani zakonito boravili u Žepi.

949. Pored toga, VRS prevoz civila, bosanskih Muslimana, nije izvršio ni zbog bezbjednosti tog stanovništva ni iz imperativnih vojnih razloga. Nakon potpisivanja Sporazuma od 24. jula 1995. godine, žepska enklava je pala i veće borbe su prestale.³¹⁹⁴ Prema tome, nakon pada Žepe nije postojala nikakva vojna prijetnja. Uz to, odvoženje civila, bosanskih Muslimana, iz Žepe nije bilo opravdano humanitarnim razlozima. Humanitarna kriza u Žepi zapravo je bila izazvana postupcima VRS-a, koji su nesumnjivo bili sračunati na to da se bosanski Muslimani istjeraju iz enklave, u skladu s planom izloženim u Direktivi br. 7.³¹⁹⁵ Iako iz nekih dokaza slijedi da su kuće po okolnim brdima možda palili i bosanski Muslimani, to ne pobija činjenicu da je VRS učestvovao u pljačkanju i paljenju kuća u Žepi.³¹⁹⁶ Takvo ponašanje pokazuje da VRS nije imao namjeru da premještene civile, bosanske Muslimane, po okončanju neprijateljstava, vrati tamo gdje su živjeli.

950. Okolnosti pružaju obilje dokaza iz kojih se može izvesti zaključak o postojanju tražene *mens rea* za prisilno uklanjanje stanovništva Žepe. Pregovori između predstavnika bosanskih Muslimana i VRS-a održani su na inicijativu VRS-a, koji je od samog početka dao do znanja da želi da razgovara o uklanjanju bosanskih Muslimana. Razgovori su vođeni u atmosferi zastrašivanja i pod prijetnjom vojne akcije. Svaki put kada pregovorima ne bi bio postignut željeni rezultat, VRS je odgovarao eskalacijom napada na enklavu, u kojima su uzimani na metu civili i kuće.³¹⁹⁷ Mladić se Smithu za pomoć u obezbjeđivanju vozila za prevoz obratio čak i prije nego što je postignut sporazum.³¹⁹⁸ Mada je Sporazumom od 24. jula 1995. godine bilo predviđeno da će civili, bosanski Muslimani, "uživa[ti] slobodu izbora mjesta za život i boravak", u skladu s odredbama međunarodnog humanitarnog prava, o toj mogućnosti se nikada nije raspravljalo.³¹⁹⁹ Pored toga, VRS je svima objavio svoju namjeru kada je putem razglasa emitovao poruke kojima je podsticao stanovništvo da napusti enklavu.³²⁰⁰ Pretresno vijeće se van svake razumne sumnje uvjerilo da je namjera VRS-a bila da stanovništvo, bosanske Muslimane, ukloni iz enklave.

³¹⁹³ V. gore, par. 667, 670.

³¹⁹⁴ V. gore, par. 708.

³¹⁹⁵ V. gore, par. 199.

³¹⁹⁶ V. gore, par. 723.

³¹⁹⁷ V. gore, par. 675–701.

³¹⁹⁸ V. gore, par. 693.

³¹⁹⁹ V. gore, par. 703–704.

³²⁰⁰ V. gore, par. 695.

951. Shodno tome, Pretresno vijeće, iz gorenavedenih razloga, konstatuje da sistematsko odvoženje civila, bosanskih Muslimana, iz enklave Žepa predstavlja krivično djelo prisilnog premještanja.

(iii) Prisilno iseljavanje vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana

a. Preliminarno pitanje: žrtve prisilnog premještanja i deportacije iz navoda Optužnice

952. Pretresno vijeće će se najprije osvrnuti na jedno preliminarno pitanje vezano za vojno sposobne muškarce, bosanske Muslimane, iz enklave i optužbe iz Optužnice.³²⁰¹

953. Jasno je da Optužnica u paragrafu 84 tereti optužene za krivično djelo deportacije u vezi s vojno sposobnim muškarcima, bosanskim Muslimanima, koji su pobjegli u Srbiju i tim navodom su se bavili svi optuženi.³²⁰² Međutim, po mišljenju većine Pretresnog vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Kwona,³²⁰³ takođe je jasno da tužilaštvo za iste činjenične okolnosti alternativno navodi da predstavljaju prisilno premještanje kao nehumano djelo. Taj činjenični navod iznesen je u paragrafu 71 Optužnice, koji glasi kako slijedi:

Transport žena i djece iz Žepe počeo je 25. jula 1995. Otprilike istog dana, stotine većinom vojno sposobnih muškaraca Muslimana krenule su da bježe preko Drine u Srbiju, gdje je Međunarodni komitet Crvenog krsta (MKCK) evidentirao mnoge od njih, da bi na kraju bili pušteni na slobodu. Ti Muslimani su bježali u Srbiju iz straha da će im pripadnici VRS-a nauditi ili da će ih ubiti ako se predaju.³²⁰⁴

Prema tome, po mišljenju većine Pretresnog vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Kwona, u Optužnici se navodi da su vojno sposobni muškarci koji su, preplivavši Drinu, otišli u Srbiju bili žrtve krivičnog djela prisilnog premještanja, po tački 7, i krivičnog djela deportacije, po tački 8.

954. Pretresno vijeće će sada razmotriti činjenice u vezi s tim dvjema tačkama koje se tiču vojno sposobnih muškaraca koji su pobjegli preko Drine u Srbiju.

b. Prisilno premještanje, odnosno deportacija vojno sposobnih muškaraca

³²⁰¹ Iako **Nikolić** nije eksplicitno tvrdio da je to slučaj, u njegovim argumentima je pokrenuto pitanje da li se bježanje vojno sposobnih muškaraca preko Drine u Srbiju optuženima stavlja na teret i kao deportacija i kao prisilno premještanje. **Nikolićev** završni podnesak, par. 233–237.

³²⁰² U vezi s drugim vojno sposobnim muškarcima iz Žepe, koji su pobjegli na teritoriju unutar granica BiH, tužilaštvo nije iznijelo optužbu ni za prisilno premještanje ni za deportaciju.

³²⁰³ V. dolje, Suprotno mišljenje sudije Kwona, par. 2–6, 15–20.

³²⁰⁴ Optužnica, par. 71.

955. Kao što je ranije opisano,³²⁰⁵ za obilježja prisilnog premještanja, odnosno deportacije nije potrebno utvrditi kakav je bio status vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana.³²⁰⁶ Međutim, u određenim slučajevima, njihov status može na činjeničnom planu uticati na pitanje da li je njihovo iseljavanje bilo prisilno. Vojno sposobni muškarci iz Žepe, uključujući vojnike, krenuli su da bježe iz enklave kad je započelo prisilno odvoženje civila, bosanskih Muslimana, autobusima.³²⁰⁷ Tim muškarcima su u Žepi bili nametnuti isti životni uslovi kao i ostalom dijelu stanovništva i bili su izloženi istim vojnim dejstvima protiv enklave. Za razliku od Srebrenice, vojnici ABiH su u ovom slučaju odlučili da ostanu u šumama oko grada Žepe i da se vojno odupru napadu VRS-a.³²⁰⁸ Međutim, kad je postalo jasno da je enklava pala pod kontrolu bosanskih Srba, muškarci iz Žepe – civili i vojnici – našli su se u sličnoj situaciji kao oni iz Srebrenice. U slučaju muškaraca, civila, iz Žepe, zbog kategoričkog odbijanja VRS-a tokom pregovora da dopusti da oni budu premješteni s ostalim stanovništvom bilo je još jasnije da im neće biti dopušteno da ostanu u Žepi. Kao i muškarci, civili, iz Srebrenice, oni nisu imali drugog izbora nego da pobjegnu.

956. Što se tiče vojnika i osoba koje su učestvovala u neprijateljstvima, okolnosti su bile bitno drugačije od onih u kojima su se našli ljudi takvog statusa u Srebrenici. Pretresno vijeće se uvjerilo da su do 24. jula 1995. godine ti muškarci morali biti i te kako svjesni izvještaja o masovnom ubijanju koje je izvršeno poslije pada Srebrenice.³²⁰⁹ Za njihovu odluku da bježe ne može se reći da je, vojno gledano, bila strateška odluka. Oni su naprosto bježali iz enklave iz straha za svoje živote.³²¹⁰ Činjenica da je većina izabrala da bježi u Srbiju gdje ih je čekala predaja i ratno zarobljeništvo govori o razmjerama njihovog očajja.³²¹¹ Iako je VRS tvrdio da će oni koji polože oružje biti razmijenjeni za ratne zarobljenike iz redova VRS-a koje je držala ABiH,³²¹² očigledno je da vojno sposobni muškarci nisu vjerovali tim riječima.³²¹³ Pretresno vijeće se uvjerilo da su vojno sposobni muškarci – civili i vojnici – pobjegli iz enklave zato što je to bio jedini stvarni izbor koji su imali. To je bila jedina opcija koju su imali da bi preživjeli.

957. Naposljetku, što se tiče uslova zakonitog boravka vojno sposobnih muškaraca u Žepi, Pretresno vijeće prima na znanje **Miletićevu** tvrdnju da boravak vojno sposobnih muškaraca, "pripadnika muslimanskih oružanih snaga", u enklavi koja je trebalo da bude demilitarizovana nije

³²⁰⁵ V. gore, par. 906–913.

³²⁰⁶ Ali v. dolje Suprotno mišljenje sudije Kwona, par. 2–6, 15–20.

³²⁰⁷ V. gore, par. 732–738.

³²⁰⁸ V. gore, par. 724, 727, 729–730, 733.

³²⁰⁹ V. gore, par. 680, 690, 706.

³²¹⁰ V. gore, par. 690, 706.

³²¹¹ V. gore, par. 731–738.

³²¹² V. gore, par. 679–680, 689–690, 694, 697, 699–704, 725, 728–731.

³²¹³ V. gore, par. 690, 706.

bio zakonit.³²¹⁴ Pretresno vijeće je mišljenja da vojnicima kao takvima nije bilo zabranjeno da žive u enklavi. Naime, zabranjeno je bilo naoružanje i stoga nije tačno da je boravak vojnika sam po sebi bio nezakonit. U julu 1995. godine, 1.200-2.000 stanovnika činili su vojno sposobni muškarci.³²¹⁵ Pretresno vijeće nema nikakve sumnje u to da su oni tamo boravili zakonito.

958. Pretresno vijeće stoga, većinom glasova, uz suprotno mišljenje sudije Kwona,³²¹⁶ konstatuje da iseljavanje vojno sposobnih muškaraca iz enklave Žepa preko Drine predstavlja prisilno premještanje.

959. Kao što je već napomenuto, da bi se dokazalo krivično djelo deportacije, nije dovoljno da se pokaže da je optuženi upotrijebio silu i da je krajnje odredište žrtava bilo preko granice.³²¹⁷ Tužilaštvo takođe mora da dokaže da su ta dva elementa povezana. U ovom slučaju, iako su vojno sposobni muškarci na kraju završili u Srbiji, dokazi ne govore u prilog tome da su djela optuženih razlog koji ih je naveo na to da pređu granicu.³²¹⁸ Zapravo, dokazi pokazuju da je, pored tih ljudi koji su, preplivavši Drinu, otišli u Srbiju, bilo i onih koji su pobjegli na razna područja unutar državnih granica, kao što su Kladanj, Goražde, Tuzla i Sarajevo.³²¹⁹ S obzirom na te okolnosti, iako su muškarci bili prisiljeni da odu iz Žepe, oni koji su otišli u Srbiju bježali su preko granice po svom izboru. Iz tog razloga, ne može se reći da su oni bili deportovani.

960. Pored toga, ne postoje dokazi koji pokazuju da je VRS imao namjeru da muškarce deportuje preko granice. Zapravo, postoje dokazi o suprotnom, utoliko što su pripadnici VRS-a kasnije nastojali da obezbijede da se muškarci koji su prešli u Srbiju vrate.³²²⁰ To govori protiv postojanja bilo kakve namjere da se oni deportuju.

961. Shodno tome, Pretresno vijeće konstatuje da prisilno iseljavanje vojno sposobnih muškaraca iz enklave Žepa ne predstavlja krivično djelo deportacije.

(iv) Zaključak

962. Iz gorenavedenih razloga, Pretresno vijeće konstatuje da je u vezi s prisilnim odvoženjem civila, bosanskih Muslimana, autobusima dokazano da su ostvarena obilježja krivičnog djela prisilnog premještanja iz tačke 7. Pored toga, ono takođe, većinom glasova, uz suprotno mišljenje

³²¹⁴ Miletićev završni podnesak, par. 607, 609.

³²¹⁵ V. gore, par. 670.

³²¹⁶ V. dolje, Suprotno mišljenje sudije Kwona, par. 2-6, 15-20.

³²¹⁷ V. gore, par. 892-895.

³²¹⁸ V. gore, par. 731-738.

³²¹⁹ V. gore, par. 732-733, 736-737.

³²²⁰ V. gore, par. 735.

sudije Kwona,³²²¹ konstatuje da je krivično djelo prisilnog premještanja dokazano i u vezi s vojno sposobnim muškarcima koji su pobjegli iz enklave Žepa preko Drine. Uz to, krivično djelo prisilnog premještanja izvršeno u Žepi bilo je dovoljno teško da predstavlja nehumano djelo iz člana 5(i). Njime su civilima, bosanskim Muslimana, nanesene teške duševne patnje jer su bili prisiljeni da protiv svoje volje napuste svoje domove. Naposljetku, Pretresno vijeće konstatuje da u vezi s vojno sposobnim muškarcima koji su, preplivavši Drinu, otišli u Srbiju nije dokazano da su ostvarena obilježja krivičnog djela deportacije iz tačke 8.

H. Progon na političkoj, rasnoj i vjerskoj osnovi

963. Optuženi se u Optužnici terete za progon na političkoj, rasnoj i vjerskoj osnovi, kao zločin protiv čovječnosti, počinjen putem ubistva, okrutnog i nečovječnog postupanja, terorisanja civilnog stanovništva, uništavanja lične imovine, te prisilnog premještanja i deportacije, što predstavlja kršenje člana 5 Statuta.³²²²

1. Mjerodavno pravo

(a) Obilježja krivičnog djela progona

964. U praksi Međunarodnog suda, krivično djelo progona je definisano kao djelo ili propust

(1) koji su de facto diskriminacija i kojima se uskraćuje ili krši neko temeljno pravo definisano međunarodnim običajnim ili ugovornim pravom;³²²³ i

(2) koji su izvršeni s mišljeno, sa namjerom diskriminacije po jednoj od navedenih osnova, tačnije, na osnovu rasne, vjerske ili političke pripadnosti.³²²⁴

(i) Djela ili propusti u osnovi

965. Krivično djelo progona može biti počinjeno samo jednim ili nizom namjernih djela ili propusta.³²²⁵ Ne postoji iscrpan spisak djela ili propusta koji mogu predstavljati progon³²²⁶ i ocjenu

³²²¹ V. dolje, Suprotno mišljenje sudije Kwona, par. 2–6, 15–20.

³²²² Optužnica, str. 26.

³²²³ Za tumačenje uslova "de facto diskriminacije" koje je dalo Žalbeno vijeće, v. Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 185.

³²²⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 327 (gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 101; Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 131; Drugostepenu presudu u predmetu *Vasiljević*, par. 113; Drugostepenu presudu u predmetu *Krnojelac*, par. 185); Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 985.

³²²⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 135 (gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 113).

³²²⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Lukić i Lukić*, par. 993; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 994; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 735; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 192; Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 219; Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 567; Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 694. Prema riječima sudije Shahabuddeena, "[č]lan 5 Statuta odnosi se na zločine protiv čovječnosti koji su izvršeni činjenjem određenih djela u osnovi. Shodno stavu (h) te odredbe, relevantno djelo u osnovi je 'progon', dok su radnja ili radnje na kojima se zasniva to djelo samo ono po čemu se vidi da je posrijedi progon". Izdvojeno mišljenje sudije Shahabuddeena, Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 6.

o tome da li se djela u osnovi mogu okvalifikovati kao progon treba donositi za svaki slučaj pojedinačno.³²²⁷ Međutim, iako se progon smatra "krovnim" krivičnim djelom,³²²⁸ tužilaštvo je dužno da u optužnici navede konkretna djela ili propuste koji se stavljaju na teret kao progon.³²²⁹

966. Djela ili propusti koji mogu predstavljati progon uključuju krivična djela nabrojana u članu 5 ili drugim članovima Statuta,³²³⁰ kao i namjerna³²³¹ djela i propuste koji nisu navedeni u Statutu.³²³² Djela ili propusti kojima je počinjen progon ne moraju se nužno smatrati krivičnim djelom po međunarodnom pravu.³²³³ Nije svako uskraćivanje nekog ljudskog prava dovoljno teško da bi se moglo okvalifikovati kao zločin protiv čovječnosti.³²³⁴ Dok se za krivična djela nabrojana u članu 5 Statuta smatra da su po definiciji dovoljno teška da mogu predstavljati progon, krivična djela navedena u drugim članovima Statuta, odnosno djela ili propusti koji nisu navedeni u Statutu moraju ispuniti dodatni uslov. Ta djela ili propusti, posmatrani bilo zasebno bilo zajedno s drugim djelima, treba da budu jednako teški kao krivična djela navedena u članu 5.³²³⁵ Taj uslov jednake težine ispuniće samo grubo ili flagrantno kršenje nekog temeljnog prava,³²³⁶ što se utvrđuje na osnovu "konkretnih činjenica predmeta".³²³⁷

967. Djela progona često mogu činiti dio diskriminatorne politike ili barem diskriminatorne prakse koja slijedi određeni obrazac.³²³⁸ Međutim, za dokazivanje progona nije nužno pokazati da je postojala diskriminatorna politika.³²³⁹ Djelo ili propust smatra se diskriminatornim ako je žrtva

³²²⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 246 (gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Krnojelac*, par. 433; Prvostepenu presudu u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 626). V. Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 295. V. takođe diskutuju u par. 966 o djelima ili propustima koji mogu predstavljati progon.

³²²⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 98.

³²²⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 139; Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 98, 113–114.

³²³⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 219.

³²³¹ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 328.

³²³² Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 296; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 321; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 135, 138; Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 199.

³²³³ Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 296; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 323, 325; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 985.

³²³⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović i drugi*, tom 1, par. 178; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 580 (gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 618); Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 995. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 985 (gdje se kaže da "svaki akt diskriminacije ne predstavlja krivično djelo progona").

³²³⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 296; Drugostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 177; Drugostepena presuda u predmetu *Naletilić i Martinović*, par. 574; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 321, 323, 325; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 135, 139, 154–155, 160; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 102–103, 672; Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 199, 221; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 985–988.

³²³⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 995; Prvostepena presuda u predmetu *Simić i drugi*, par. 48; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić i Martinović*, par. 635; Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 434; Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 184–185; Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 620–621, 627. V. Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 103; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 139.

³²³⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 295.

³²³⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 615.

³²³⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 582; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 996; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 739; Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 435 (gdje se poziva na Prvostepenu presudu u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 625).

odabrana zbog svoje pripadnosti grupi koju izvršilac definiše na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi.³²⁴⁰

(ii) Posebna namjera

968. Za progon se traži posebna namjera vršenja diskriminacije na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi.³²⁴¹ Taj uslov postojanja diskriminatorne namjere čini krivično djelo progona različitim od ostalih krivičnih djela navedenih u članu 5,³²⁴² jer se za njega traži da je optuženi djelovao s namjerom da naudi nekom ljudskom biću zbog toga što ono pripada određenoj zajednici ili grupi.³²⁴³

969. Diskriminatorna namjera mora postojati u odnosu na svako konkretno djelo ili propust na kojima se temelji optužba za progon.³²⁴⁴ Okolnosti koje se mogu uzeti u obzir obuhvataju sistematski karakter zločina počinjenih nad ciljanom grupom i opšti stav optuženog koji je vidljiv iz njegovog ponašanja.³²⁴⁵ Pored toga, zaključak o postojanju diskriminatorne namjere izvođen je i iz svjesnog učešća optuženog u sistemu ili poduhvatu kojim se vrši diskriminacija na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi.³²⁴⁶

(b) Konkretna djela na kojima se temelji optužba za progon

970. Optuženi se u Optužnici terete za progon počinjen putem raznih djela u osnovi.³²⁴⁷ Neka od tih djela u osnovi stavljaju im se na teret i kao zasebna krivična djela (ubistvo, prisilno premještanje i deportacija), o čijim obilježjima se raspravljalo zasebno. Međutim, i dalje je potrebno da se utvrdi da li ta djela zadovoljavaju kriterije koji se traže za krivično djelo progona. O obilježjima onih djela u osnovi koja još nisu analizirana kao zasebne optužbe (djela okrutnog i nečovječnog postupanja, terorisanja civila i uništavanja lične imovine) biće više riječi u nastavku, prije nego što se pređe na analizu vezanu za pitanje da li ona zadovoljavaju i kriterije koji se traže za krivično djelo progona.

³²⁴⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 583; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić i Martinović*, par. 636. Iako formulacija iz člana 5(h) glasi "progoni na političkoj, rasnoj i vjerskoj osnovi", te tri osnove su alternativne i dokaz o jednoj od njih čini dovoljnu osnovu za zaključak da je počinjen progon. Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 135 (gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 113).

³²⁴¹ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 327–328.

³²⁴² Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 305. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 184.

³²⁴³ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 165. Grupa može biti definisana pozitivno ili negativno. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 347, 366; Drugostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 186.

³²⁴⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 584; Prvostepena presuda u predmetu *Simić i drugi*, par. 51; Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 249. V. Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 164; Drugostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 184.

³²⁴⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 366, 460. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Krnjelac i drugi*, par. 186.

³²⁴⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Simić i drugi*, par. 51; Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 201, 413(e). Žalbeno vijeće je potvrdilo zaključak Pretresnog vijeća u predmetu *Kvočka i drugi*, ali ga je ograničilo na "konteks[t] [t]og predmeta". Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 347, 367.

³²⁴⁷ Optužnica, par. 48.

(i) Ubistvo

971. U paragrafu 48(a) Optužnice, optuženi se terete za progon počinjen "ubistvom hiljada civila bosanskih Muslimana, uključujući muškarce, žene, djecu i stare osobe, kako je opisano u paragrafima 30 i 31 Optužnice, uz izuzetak **Radivoja Miletića** i **Milana Gvere**, na koje se odnosi isključivo paragraf 31 (Situaciono uslovljeno ubijanje)".

972. Ubistvo je navedeno kao zločin protiv čovječnosti članom 5(a) i, kao takvo, može predstavljati progon.³²⁴⁸ O definiciji ubistva govori se zasebno.

(ii) Okrutno i nečovječno postupanje

973. U paragrafu 48(b) Optužnice, optuženi se terete za progon počinjen "okrutnim i nečovječnim postupanjem prema civilima, bosanskim Muslimanima, uključujući ubistva i teška premlaćivanja u Potočarima i u objektima za zatočavanje u Bratuncu i Zvorniku".

974. Okrutno i nehumano postupanje je definisano kao djelo ili propust kojim je prouzrokovana teška duševna ili tjelesna patnja ili ozljeda, odnosno koji predstavlja težak napad na ljudsko dostojanstvo.³²⁴⁹ Djelo ili propust moraju biti počinjeni s namjerom da se prouzrokuje teška duševna ili tjelesna patnja ili ozljeda, odnosno težak napad na ljudsko dostojanstvo ili sa znanjem da će vjerovatno imati za posljedicu takvu tešku duševnu ili tjelesnu patnju ili ozljedu, odnosno težak napad na ljudsko dostojanstvo.³²⁵⁰

975. Žalbeno vijeće je zaključilo da je pravo osobe na život i pravo da ne bude podvrgnuta okrutnom, nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju priznato u međunarodnom običajnom pravu i ugrađeno u međunarodne instrumente vezane za ljudska prava.³²⁵¹ Pored toga, u praksi Međunarodnog suda je utvrđeno da su djela nanošenja teške tjelesne i duševne povrede

³²⁴⁸ V. gore, par. 787–789, 966. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 585.

³²⁴⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 39, 524, 546; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 595 (gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Čelebići*, par. 424, 426). Težina patnje ili ozljede mora se ocjenjivati za svaki slučaj pojedinačno, uzimajući u obzir faktore kao što su težina ponašanja za koje se optuženi tereti, karakter predmetnog djela ili propusta, kontekst u kom su se to ponašanje odvijalo, njegovo trajanje i/ili ponavljanje, fizičke i psihičke posljedice koje je ono imalo po žrtvu, a u nekim slučajevima i lične prilike žrtve, uključujući starost, pol i zdravstveno stanje. U predmetima koji su vođeni pred Međunarodnim sudom, vijeća su smatrala da se kao okrutno ili nečovječno postupanje mogu okarakterisati, između ostalih djela, određeni slučajevi premlaćivanja i nehumani uslovi života u zatočeničkom centru. Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 581, 584–585; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 572–573; Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 108–112; Prvostepena presuda u predmetu *Mrkšić i drugi*, par. 525, 537–539; Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 146–165; Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 554–558.

³²⁵⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Mrkšić i drugi*, par. 516 (gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Limaj i drugi*, par. 231; Prvostepenu presudu u predmetu *Strugar*, par. 261).

³²⁵¹ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 106 (gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 143, kao i članove 6 i 7 Međunarodnog pakta, te članove 2 i 3 Evropske konvencije). V. takođe članovi 3 i 5 Univerzalne deklaracije; članovi 4 i 5 Afričke povelje o ljudskim pravima i pravima naroda; članovi 4 i 5 Američke konvencije o ljudskim pravima; članovi 5 i 8 Arapske povelje o ljudskim pravima.

dovoljno teška u odnosu na druga krivična djela nabrojana u članu 5 Statuta i da, stoga, mogu predstavljati progon.³²⁵²

(iii) Terorisanje civila

976. U paragrafu 48(c) Optužnice, optuženi se terete za progon počinjen "terorisanjem civila, bosanskih Muslimana, u Srebrenici i Potočarima".

977. Zaštita civila od terorisanja ugrađena je u član 51(2) Dopunskog protokola I i član 13(2) Dopunskog protokola II.³²⁵³

978. Pitanjem zaštite civila od terorisanja bavilo se i Žalbeno vijeće u predmetu *Galić*, koje je zaključilo da "ak[ti] nasilja ili prijetnj[e] nasiljem čiji je glavni cilj terorisanje civilnog stanovništva" – koji su predmet pomenute zabrane ugrađene u član 51(2) Dopunskog protokola I i član 13(2) Dopunskog protokola II – predstavljaju krivično djelo kažnjivo po članu 3 Statuta.³²⁵⁴

979. "Terorisanje civila" je definisano kao krivično djelo akata nasilja ili prijetnji nasiljem koji su usmjereni protiv civilnog stanovništva ili civilnih osoba koje ne učestvuju neposredno u neprijateljstvima s namjerom širenja terora među civilnim stanovništvom.³²⁵⁵ Takvi akti nasilja i prijetnje nasiljem mogu obuhvatati napade ili prijetnje napadima na civilno stanovništvo.³²⁵⁶ Žalbeno vijeće je njihov karakter opisalo kao "situaciju 'velike traume i psihičke povrede' uzrokovane napadima kojima je 'cilj /.../ bio da stanovništvo drže u neprekidnom strahu'",³²⁵⁷ ali "stvarno terorisanje civilnog stanovništva nije obilježje bića predmetnog krivičnog djela".³²⁵⁸

³²⁵² Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 106–107; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 143.

³²⁵³ Tim članovima se predviđa sljedeće: "Civilno stanovništvo kao takvo, kao i pojedini civili, neće biti predmet napada. Zabranjeni su akti ili pretnje nasiljem, kojima je glavni cilj da šire teror među civilnim stanovništvom." U Komentar uz Dopunske protokole razjašnjava se da se, iako "nema nikakve sumnje da akti nasilja vezani za ratno stanje gotovo uvijek izazivaju određeni stepen straha među stanovništvom [...], namjera ove odredbe je da se zabrane akti nasilja kojima je glavni cilj da šire teror među civilnim stanovništvom, bez postizanja bitne vojne prednosti". Komentar uz Dopunske protokole, par. 1940, 4774.

³²⁵⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 69, 85, 98.

³²⁵⁵ V. Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 102–104; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 133. V. takođe Komentar uz Dopunske protokole, par. 1938, 4761.

³²⁵⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Milošević*, par. 32–33; Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 102. Žalbeno vijeće u predmetu *Galić* je pojasnilo da takvi akti ili prijetnje nisu "ogranič[eni] na direktne napade na civile ili prijetnje takvim napadima, nego mogu da uključuju i neselektivne i nesrazmjerne napade ili prijetnje takvim napadima. Karakter akata nasilja ili prijetnji nasiljem protiv civilnog stanovništva može da varira, [...] prvenstvena karakteristika [...] jeste to da su dotični akti nasilja ili prijetnje nasiljem izvršeni sa specijalnom namjerom terorisanja civilnog stanovništva". Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 102 (gdje se upućuje na član 49(1) Dopunskog protokola I i *travaux préparatoires* za Dopunske protokole).

³²⁵⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 102. Žalbeno vijeće je zaključilo da se "[t]eror [...] može definisati kao 'ekstreman strah'". Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 103, fusnota 320 (gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Galić*, par. 137).

³²⁵⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Milošević*, par. 35; Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 103–104 (gdje se upućuje na *travaux préparatoires* za Dopunske protokole).

980. Terorisanje civilnog stanovništva ne mora da bude jedini cilj takvih akata ili prijetnji, ali mora da bude njihov osnovni cilj,³²⁵⁹ što se može dokazati posredno, na osnovu okolnosti akata ili prijetnji, između ostalog, njihovog karaktera, načina, vremena i trajanja.³²⁶⁰ Međutim, to nije konačni spisak faktora koji se obavezno moraju uzeti u obzir, nego naznaka nekih od faktora koji se mogu uzeti u obzir u zavisnosti od okolnosti predmeta.³²⁶¹

981. U praksi Međunarodnog suda je konstatovano da zaštita civila predstavlja načelo međunarodnog običajnog prava.³²⁶² Prihvaćeno je da su napadi usmjereni protiv civila, kao i neselektivni napadi na gradove, naselja i sela dovoljno teški u odnosu na krivična djela nabrojana u članu 5 Statuta i da, stoga, mogu predstavljati progon.³²⁶³ Pretresno vijeće napominje da, pored toga što su akti nasilja ili prijetnje nasiljem predmet zabrane ugrađene u Dopunske protokole, izlaganje teroru predstavlja kršenje temeljnog prava na bezbjednost ličnosti, koje je definisano raznim međunarodnim i regionalnim pravnim instrumentima.³²⁶⁴ Shodno tome, terorisanje civila je dovoljno teško da može predstavljati progon.³²⁶⁵

(iv) Uništavanje lične imovine

982. U paragrafu 48(d) Optužnice, optuženi se terete za progon počinjen "uništavanjem lične imovine i stvari u vlasništvu bosanskih Muslimana".³²⁶⁶

983. Pravo na posjedovanje imovine je zaštićeno raznim međunarodnim i regionalnim pravnim instrumentima.³²⁶⁷ Uživanje tog prava, koje nije apsolutno, može podlijegati određenim ograničenjima.³²⁶⁸

³²⁵⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Milošević*, par. 37; Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 104; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 591.

³²⁶⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Milošević*, par. 37; Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 104.

³²⁶¹ Drugostepena presuda u predmetu *Milošević*, par. 37 (naglasak u originalu).

³²⁶² Od postojećih običajnih pravila, Žalbeno vijeće je pomenulo zabranu napada na civile (član 51(2) Dopunskog protokola I i član 13(2) Dopunskog protokola II), zaštitu civila od neselektivnih napada (član 51(3), (4) i (5) Dopunskog protokola I) i zabranu napadanja ili bombardovanja nebranjanih gradova, sela, stambenih ili drugih objekata (član 25 Četvrte haške konvencije iz 1907. godine). Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 157–158.

³²⁶³ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 159.

³²⁶⁴ Član 3 Univerzalne deklaracije; član 9 Međunarodnog pakta; član 6 Afričke povelje o ljudskim pravima i pravima naroda; član 7 Američke konvencije o ljudskim pravima; član 5 Evropske konvencije; član 14 Arapske povelje o ljudskim pravima.

³²⁶⁵ Pretresno vijeće u predmetu *Blagojević i Jokić* je, između ostalih djela, i za terorisanje civilnog stanovništva konstatovalo da predstavlja flagrantno uskraćivanje temeljnih prava koje je imalo teške posljedice po žrtve i da se, stoga, može smatrati progonom. Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 620. Pretresno vijeće u predmetu *Krstić* je konstatovalo da je progon počinjen, između ostalog, putem djela u osnovi - terorisanja civila. Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 537–538. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 159.

³²⁶⁶ Preciznije, tužilaštvo tereti optužene za uništavanje "ličn[e] imovin[e] i stvari zatočenih bosanskih Muslimana, uključujući lične isprave i dragocjenosti". U Optužnici se ne iznosi optužba za uništavanje stambenih objekata, par. 64. V. takođe Pretresni podnesak tužilaštva, par. 200; Završni podnesak tužilaštva, par. 2907.

³²⁶⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 145 (gdje se upućuje na član 17(2) Univerzalne deklaracije; član 14 Afričke povelje o ljudskim pravima i pravima naroda; član 21 Američke konvencije o ljudskim pravima; član 1 Protokola uz Evropsku konvenciju kojim se uvode određena prava i slobode koja nisu uključena u Odjeljak I Konvencije). V. takođe član 31 Arapske povelje o ljudskim pravima.

984. Međunarodnim običajnim pravom i ugovornim pravom zabranjeni su razni oblici uništavanja imovine. Zabrana uništavanja imovine nije apsolutna. Član 23(g) Haškog pravilnika iz 1907. godine zabranjuje uništavanje imovine neprijatelja, osim u slučaju da takvo uništavanje "imperativno nalažu potrebe rata". Doseg te zabrane ograničen je na uništavanje koje nije opravdano vojnom nuždom.³²⁶⁹

985. Razni oblici uništavanja imovine inkriminirani su i Statutom. Doseg tih krivičnih djela takođe je ograničen na uništavanje koje nije opravdano vojnom nuždom.³²⁷⁰

986. Shodno tome, Pretresno vijeće konstatuje da djela u osnovi "uništavanja lične imovine i stvari" putem kojih je počinjen progon obuhvataju samo ono uništavanje koje nije opravdano vojnom nuždom.

987. Žalbeno vijeće je prihvatilo da uništavanje imovine, zavisno od svog karaktera i razmjera, može predstavljati progon.³²⁷¹ Da bi se dato uništavanje moglo okvalifikovati kao djelo u osnovi progona, ono mora biti namjerno i imati teške posljedice po žrtvu.³²⁷² Pritom se moraju uzeti u obzir faktori kao što su karakter i razmjere uništavanja, uključujući i vrstu imovine.³²⁷³

(v) Prisilno premještanje i deportacija

988. Optuženi se u Optužnici terete za prisilno premještanje i deportaciju kao djela u osnovi progona.

³²⁶⁸ Član 29 Univerzalne deklaracije; član 14 Afričke povelje o ljudskim pravima i pravima naroda; član 21 Američke konvencije o ljudskim pravima; član 1 Protokola uz Evropsku konvenciju; član 31 Aropske povelje o ljudskim pravima.

³²⁶⁹ Član 53 Ženevske konvencije IV predviđa sljedeće: "Okupirajućoj sili je zabranjeno da uništava pokretna i nepokretna dobra koja pojedinačno ili zajednički pripadaju privatnim licima, državi ili javnim tijelima, društvenim organizacijama ili zadrugama, izuzev u slučajevima u kojima bi ta uništenja bila apsolutno neophodna radi izvođenja vojnih dejstava." V. takođe član 50 Ženevske konvencije I, član 51 Ženevske konvencije II i član 147 Ženevske konvencije IV (gdje je "uništavanje i prisvajanje imovine koje nije opravdano vojnim potrebama i koje se vrši u velikom obimu na nedopušten i samovoljan način" svrstano u kategoriju teških povreda); članovi 52, 54(5), 67(4) Dopunskog protokola I; član 4(2) i član 11(2) Haške konvencije o zaštiti kulturnih dobara; član 6 Haškog protokola II o zaštiti kulturnih dobara. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 98.

³²⁷⁰ Član 2(d) Statuta zabranjuje "uništavanje i oduzimanje imovine širokih razmjera koje nije opravdano vojnom nuždom i izvedeno je protivpravno i bezobzirno". Član 3(b) Statuta zabranjuje "bezobzirno razaranje gradova, naselja ili sela, ili pustošenje koje nije opravdano vojnom nuždom". Prema shvatanju pretresnih vijeća, zabrana uništavanja vjerskih, dobrotvornih i obrazovnih ustanova, ustanova namijenjenih umjetnosti i nauci, istorijskih spomenika i umjetničkih i naučnih djela, koja je ugrađena u član 3(d) Statuta, ograničena je na imovinu koja se ne koristi u vojne svrhe. Prvostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 96; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 300–301, 310 (gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 185; Prvostepenu presudu u predmetu *Naletilić i Martinović*, par. 605); Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 596, 598. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 326; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 74, 76; Prvostepena presuda u predmetu *Orić*, par. 581; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 292, 295; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 588, 592; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić i Martinović*, par. 578–579; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 346, 362; Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 185.

³²⁷¹ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 108; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 149.

³²⁷² V. Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 146.

³²⁷³ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 108; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 146 (gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 631).

989. Prisilno premještanje kao nehumano djelo i deportacija su zločini protiv čovječnosti po članovima 5(i) i (d) i, kao takvi, mogu predstavljati progon.³²⁷⁴

2. Konstatacije

(a) Djela u osnovi

(i) Ubistvo³²⁷⁵

990. Vijeće podsjeća na svoju konstatciju da su u periodu od 12. jula do kraja jula 1995. godine na području Potočara, Bratunca, Zvornika i Trnova ubijene hiljade vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana.³²⁷⁶ Pretresno vijeće konstatuje da je među ubijenima bio i određeni broj žena, djece i staraca.³²⁷⁷ Ubistvo je nabrojano u članu 5 Statuta i po definiciji se smatra dovoljno teškim da može predstavljati progon.

991. Što se tiče posebne namjere, Pretresno vijeće je uzelo u obzir masovne razmjere operacije ubijanja koja je bila usmjerena protiv samo jedne etničke grupe, bosanskih Muslimana, sistematski način na koji je ona izvršena, kao i ponašanje i opšti stav izvršilaca koji su učestvovali u ubijanju.³²⁷⁸ S obzirom na sve te okolnosti, Pretresno vijeće konstatuje da je to ubijanje bosanskih

³²⁷⁴ V. gore, par. 888–889, 966. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 317; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 153; Drugostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 221–222.

³²⁷⁵ U paragrafu 48(a) Optužnice, optuženi se terete za progon počinjen "ubistvom hiljada civila bosanskih Muslimana, uključujući muškarce, žene, djecu i stare osobe, kako je opisano u paragrafima 30 i 31 Optužnice, uz izuzetak **Radivoja Miletića** i **Milana Gvere**, na koje se odnosi isključivo paragraf 31 (Situaciono uslovljeno ubijanje)".

³²⁷⁶ V. gore, par. 793–796.

³²⁷⁷ Helge Brunborg, T. 6800 (1. februar 2007. godine); dokazni predmet P02424, Grafikon - "starosna distribucija nestalih i mrtvih osoba u vezi sa Srebrenicom (apsolutni brojevi) (Od osoba sa Spiska nestalih i preminulih iz 2007. godine, 68 su žene, od čega dvije mlade od 16 godina, a 29 starije od 60 godina. Od muškaraca, 78 je mlade od 16 godina, a 668 starije od 60 godina.); dokazni predmet P03159, Izvještaj E. Tabeau i A. Hetland naslovljen "Nestali iz Srebrenice: Izvještaj za 2007. godinu o napretku u identifikaciji na osnovu DNK koju je proveo MKNL", 11. januar 2008. godine, s dodacima I i II, str. 8 (Od osoba sa Spiska nestalih i preminulih iz 2007. godine koje je MKNL identifikovao na osnovu analize DNK, 30 osoba (samo muškarci) mlade je od 16 godina, a 360 (među kojima i jedna žena) starije od 60 godina.). Postoje i drugi dokazi da je među žrtvama ubijanja bilo žena, djece i starijih ljudi. Među leševima koje je Jevto Bogdanović vidio u Domu kulture u Pilici bila su i dva leša koja su pripadala osobama ženskog pola. Jevto Bogdanović, T. 11330–11331 (10. maj 2007. godine). Ahmo Hasić je u svom svjedočenju rekao da se starost muškaraca s kojima je bio zatočen u Pilici kretala u rasponu od 15 do 80 godina. Ahmo Hasić, T. 1194 (6. septembar 2006. godine). Na mjestu pogubljenja u Kozluku, iz vatrenog oružja je ubijen jedan dječak star otprilike 13 godina, unatoč tome što je "[m]olio [...] da ga ostav[e] živa". Veljko Ivanović, T. 18190 (djelimično zatvorena sjednica) (26. novembar 2007. godine).

³²⁷⁸ Bosanski Muslimani su često nazivani imenima koja na pogrđan način označavaju njihovu nacionalnu pripadnost i, prije nego što su ubijeni, prisiljavani su da izvikuju prosrpske parole ili da pjevaju srpske pjesme. V., npr., svjedok PW-116, dokazni predmet P02205, Transkript na osnovu pravila 92bis, KT. 2965 (14. april 2000. godine) (gdje je izjavio da je muškarcima, bosanskim Muslimanima, dok su ulazili u školu u Petkovicima, bilo naređeno da izvikuju prosrpske parole); svjedok PW-111, T. 7006 (7. februar 2007. godine) (gdje je izjavio da su ranjenici koji su bili pozvani da izađu iz skladišta u Kravici bili prisiljeni da pjevaju srpske nacionalističke pjesme i potom ubijeni); svjedok PW-156, T. 7096–7097 (djelimično zatvorena sjednica) (8. februar 2007. godine) (gdje je izjavio da su bosanskim Muslimanima, prije nego što su ubijeni u skladištu u Kravici, psovali "tursku majku" i "islamsko pleme"); svjedok PW-113, dokazni predmet P02280, Transkript na osnovu pravila 92ter, BT. 1386 (gdje je izjavio da su bosanskim Muslimanima, kad su zarobljeni u šumi, psovali "mater [...] balijsku"), BT. 1388 (gdje je izjavio da je bosanskim Muslimanima bilo naređeno da podignu tri prsta u srpski znak pozdrava), BT. 1396–1397 (gdje je izjavio da su bosanski Muslimani bili prisiljeni da legnu potrbuške, s rukama na potiljku, i viču "živio kralj, živjela Srbija"), BT. 1405 (gdje je izjavio da su bosanski Muslimani bili prisiljeni da ponavljaju da je Srebrenica srpska) (21. juli 2003. godine), BT. 1419 (22. juli 2003. godine) (gdje je izjavio da je jednom bosanskom Muslimanu bilo naređeno da govori "Alahu ekber"); svjedok PW-113, T. 3368 (31. oktobar 2006. godine) (gdje je izjavio da su bosanski Muslimani bili prisiljeni da izvikuju srpske

Muslimana, uključujući "situaciono uslovljeno" ubijanje, izvršeno s namjerom vršenja diskriminacije na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi.

(ii) Okrutno i nečovječno postupanje³²⁷⁹

992. Situaciju u kojoj se našlo 20.000-30.000 ljudi koji su se okupili u Potočarima kako bi tamo pronašli sigurnost i atmosferu koja je tamo vladala karakterisali su, kao što je gore opisano, panika, strah i očaj.³²⁸⁰

993. Dokazi takođe pokazuju da su muškarci, bosanski Muslimani, u "bijeloj kući" u Potočarima, vozilima u Bratuncu i drugim zatočeničkim objektima u Bratuncu i Zvorniku bili zatočeni u nepodnošljivim uslovima. Zarobljenici su držani u pretrpanim vozilima i zatočeničkim centrima, gdje su dobijali malo hrane, vode i ljekarske pomoći, ako su ih uopšte i dobijali.³²⁸¹ Neki od zarobljenika bili su toliko žedni da su pili sopstvenu mokraću.³²⁸² Klozeta je bilo jako malo i zarobljenici su ponekad bili primorani da vrše nuždu tamo gdje su se nalazili.³²⁸³ Zarobljenici su takođe bili izloženi fizičkom i verbalnom zlostavljanju, uključujući teška premlaćivanja,³²⁸⁴ i često su se mogli čuti krici, jauci i rafalna paljba.³²⁸⁵ Neki od ljudi koji su bili odvedeni sa mjesta zatočenja vraćani su u užasnom stanju kako bi ih pokazali drugim zarobljenicima, a neki se nikada nisu ni vratili.³²⁸⁶

994. Pretresno vijeće konstatuje da su, kao što je gore opisano, bosanski Muslimani zatočeni u Potočarima i na drugim mjestima bili izloženi užasnim i nečovječnim uslovima, kao i fizičkim nasrtajima. Te okolnosti, uzete zajedno, predstavljale su težak napad na njihovo ljudsko dostojanstvo i putem njih su im nanesene teške duševne i fizičke patnje i ozljede. Pored toga, civilno stanovništvo koje se okupilo u Potočarima moralo je da pretrpi prisilan i bolan proces odvajanja, a potom i zastrašujuću neizvjesnost u vezi sa sudbinom muškaraca koje su tamo ostavili. Pretresno vijeće se uvjerilo da su muškarcima, ženama i djeci iz Srebrenice tim okolnostima nanesene teške duševne povrede. Kad je riječ o onim malobrojnim muškarcima koji su na kraju

parole); svjedok PW-118, dokazni predmet P02210, Transkript na osnovu pravila 92ter, KT. 1297 (24. mart 2000. godine) (gdje je svjedok PW-118 izjavio da su ga vojnici, bosanski Srbi, ispsovali prije nego što su počeli da pucaju po njemu). Jedan od vojnika, bosanskih Srba, poslije pogubljenja je rekao: "Napravili smo genocid kao '41 što je bio u Jasenovcu". Ahmo Hasić, T. 1204 (6. septembar 2006. godine).

³²⁷⁹ U paragrafu 48(b) Optužnice, optuženi se terete za progon počinjen "okrutnim i nečovječnim postupanjem prema civilima, bosanskim Muslimanima, uključujući ubistva i teška premlaćivanja u Potočarima i u objektima za zatočavanje u Bratuncu i Zvorniku". Pretresno vijeće se neće dalje baviti ubistvom kao oblikom okrutnog i nečovječnog postupanja jer je ubistvo kao djelo u osnovi progona već razmotreno gore. V. gore, par. 990–991.

³²⁸⁰ V. gore, par. 917–918.

³²⁸¹ V. gore, par. 329–330, 385, 393, 398, 400–403, 427, 436, 478, 495–496, 518, 529, 538.

³²⁸² V. gore, par. 398. V. takođe gore fusnota 1799.

³²⁸³ V. gore, par. 330, 404, 478, 496, 529.

³²⁸⁴ V. gore, par. 326, 351, 353, 388, 390, 402, 404–405, 408, 446–449, 452–454, 460, 495–497, 529.

³²⁸⁵ V. gore, par. 404–405, 446, 453, 460–461, 480, 497, 529.

³²⁸⁶ V. gore, par. 404, 446, 452, 460–461, 480, 497, 529.

preživjeli pogubljenja, nema nikakve sumnje da su njima jezivim okolnostima kroz koje su prošli kad su svojim očima gledali masovno pogubljenje svih ljudi oko sebe i igrom slučaja izbjegli istu sudbinu nanesene teške duševne povrede. Vijeće konstatuje da je to okrutno i nečovječno postupanje jednako teško kao krivična djela navedena u članu 5 i da se može smatrati flagrantnim uskraćivanjem temeljnih prava koje je imalo teške posljedice po žrtve. Shodno tome, Pretresno vijeće zaključuje da ono predstavlja djelo u osnovi progona.

995. Što se tiče posebne namjere, Pretresno vijeće podsjeća da je bosanskim Muslimanima u Potočarima priječeno i da su psovani, i to često zbog njihove nacionalne pripadnosti.³²⁸⁷ Te žrtve su bile podvrgnute okrutnom i nečovječnom postupanju samo zato što su bile bosanski Muslimani. S obzirom na okolnosti podvrgavanja okrutnom i nečovječnom postupanju, Pretresno vijeće zaključuje da nema nikakve sumnje da je ono izvršeno s namjerom vršenja diskriminacije nad bosanskim Muslimanima na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi.

(iii) Terorisanje civila³²⁸⁸

996. Pretresno vijeće je konstatovalo da je u mjesecima koji su prethodili padu Srebrenice bilo slučajeva granatiranja i snajperskog djelovanja usmjerenog protiv civilnog stanovništva Srebrenice.³²⁸⁹ Vijeće podsjeća na svoju konstataciju da je 10. jula 1995. godine situacija u gradu Srebrenici bila napeta uz žestoko granatiranje.³²⁹⁰ Granate su pale, između ostalog, u neposrednu okolinu bolnice u koju se sklonilo 2.000 civila, pri čemu je šest civila poginulo.³²⁹¹ Dana 11. jula 1995. godine, iako su pripadnici 28. divizije ABiH tada već bili napustili grad, granatirana je baza čete Bravo Nizozemskog bataljona u gradu Srebrenici, u kojoj su hiljade očajnih ljudi potražile zaštitu.³²⁹² Nekoliko ljudi je ranjeno.³²⁹³ Stanovništvo je bilo izloženo artiljerijskoj i puščnoj paljbi dok je iz Srebrenice išlo putem ka Potočarima.³²⁹⁴ Bilo je ranjenih, duž puta su ležala mrtva tijela, a civili su bili prestravljeni.

997. Pored toga, Pretresno vijeće podsjeća da su snage bosanskih Srba, kao što je gore opisano, u Potočarima stvorile atmosferu straha i opresije.³²⁹⁵ Pored toga, mračna i prijeteća atmosfera u kojoj

³²⁸⁷ V., npr., Johannes Rutten, dokazni predmet P02178, Transkript na osnovu pravila 92ter, KT. 2117–2118 (5. april 2000. godine); Johannes Rutten, T. 4877 (30. novembar 2006. godine) (gdje je izjavio da je u Potočarima bilo slučajeva izrugivanja i prijetnji); svjedok PW-126, T. 3601 (6. novembar 2006. godine) (gdje je izjavio da su snage bosanskih Srba psovale bosanske Muslimane, govoreći im da "nikad u Srebrenicu više doći neć[e]" ili "vaša je Turska, najbolje bi vam bilo da idete u Tursku").

³²⁸⁸ U paragrafu 48(c) Optužnice, optuženi se terete za progon počinjen "terorisanjem civila bosanskih Muslimana u Srebrenici i Potočarima".

³²⁸⁹ V. gore, par. 207, 210, 249–251.

³²⁹⁰ V. gore, par. 255.

³²⁹¹ *Ibid.*

³²⁹² V. gore, par. 257.

³²⁹³ *Ibid.*

³²⁹⁴ V. gore, par. 265. Ali V. gore, Izdvojeno mišljenje sudije Kwona, fusnota 849.

³²⁹⁵ V. gore, par. 917–918.

su protekli sastanci u hotelu "Fontana" – od kojih su dva održana u prisustvu civilnih predstavnika – doprinijela je sveprisutnom užasu situacije.³²⁹⁶ Možda najbolji dokaz o postojanju smišljene namjere zastrašivanja predstavljaju riječi samog Mladića koji je bosanskim Muslimanima poručio da mogu "opstati ili nestati".³²⁹⁷

998. Shodno tome, Pretresno vijeće definitivno konstatuje da su te radnje protiv civila u Srebrenici i Potočarima preuzete na neselektivan način i da su prouzrokovale veliku traumu i psihičku povredu. Pošto je razmotrilo njihov karakter, način, vrijeme i trajanje, Pretresno vijeće se uvjerilo da je njihov glavni cilj bio širenje terora među civilnim stanovništvom. Pretresno vijeće takođe konstatuje da je goreopisano terorisanje civila jednako teško kao krivična djela navedena u članu 5 i da se može smatrati grubim uskraćivanjem temeljnih prava, između ostalog, prava na bezbjednost. Shodno tome, ono konstatuje da to terorisanje predstavlja djelo u osnovi progona.

999. Što se tiče posebne namjere, Pretresno vijeće podsjeća na neselektivni karakter napada na civile, bosanske Muslimane, u Srebrenici i okolnosti vezane za terorisanje civila u Potočarima, kao što je opisano gore u konstatacijama o okrutnom i nečovječnom postupanju.³²⁹⁸ Pretresno vijeće zaključuje da sve te okolnosti jasno pokazuju da su akti terorisanja izvršeni s namjerom vršenja diskriminacije nad bosanskim Muslimanima na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi.

(iv) Uništavanje lične imovine³²⁹⁹

1000. Dokazano je da su muškarci, bosanski Muslimani, koji su odvedeni u "bijelu kuću" bili prisiljeni da svoje lične stvari, uključujući lične karte i pasoše, ostave ispred zgrade i da su sve te stvari kasnije spaljene.³³⁰⁰ Pretresno vijeće nadalje podsjeća na dokaze o hrpi spaljene lične imovine na fudbalskom igralištu kod Nove Kasabe, gdje su bile zatočene stotine bosanskih Muslimana.³³⁰¹ Pretresno vijeće konstatuje da uništavanje tih ličnih stvari nije bilo opravdano vojnom nuždom.

1001. Međutim, Pretresno vijeće smatra da karakter i razmjere tog uništavanja, zajedno s okolnostima u kojima je ono izvršeno, ne idu u prilog konstataciji da je paljenje tih ličnih stvari imalo dovoljno teške posljedice po žrtve da bi doseglo prag težine kakvu imaju djela navedena u članu 5 Statuta.

³²⁹⁶ V. gore, par. 277–279, 289–290.

³²⁹⁷ V. gore, par. 290.

³²⁹⁸ V. gore, par. 992–994, 996.

³²⁹⁹ U paragrafu 48(d) Optužnice, optuženi se terete za progon počinjen "uništavanjem lične imovine i stvari u vlasništvu bosanskih Muslimana".

³³⁰⁰ V. gore, par. 331.

³³⁰¹ V. gore, par. 395. Pretresno vijeće napominje da su mu predočeni i drugi dokazi da su zatočeni bosanski Muslimani bili prisiljeni da ostave svoje lične stvari. V. gore, par. 385, 390, 402, 478. Međutim, ne postoje dokazi da su te lične stvari uništene.

(v) Prisilno premještanje i deportacija³³⁰²

1002. Pretresno vijeće podsjeća na svoju konstataciju da su, iako nije dokazano da je počinjena deportacija, prevoz žena, djece i staraca iz Srebrenice, prisilni odlazak muškaraca, civila, iz Srebrenice u koloni,³³⁰³ prevoz žena, djece i staraca iz Žepe i bježanje muškaraca iz Žepe preko Drine³³⁰⁴ predstavljali prisilno premještanje, zločin protiv čovječnosti kažnjiv po članu 5(i) Statuta.³³⁰⁵

1003. Što se tiče posebne namjere, Pretresno vijeće podsjeća na izdavanje Direktive br. 7, iz koje se jasno vidi da su snage bosanskih Srba posjedovale diskriminatornu namjeru da prisilno uklone bosanske Muslimane iz Srebrenice i Žepe. Pored toga, s obzirom na sve okolnosti vezane za raseljavanje bosanskih Muslimana, Pretresno vijeće se uvjerilo da je prisilno premještanje izvršeno s namjerom vršenja diskriminacije nad bosanskim Muslimanima na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi.

(b) Zaključak

1004. Kao što je već rečeno, djela ubistva, okrutnog i nečovječnog postupanja, terorisanja civila i prisilnog premještanja počinjena su nad bosanskim Muslimanima s diskriminatornom namjerom. Pored toga, tokom činjenja tih djela u osnovi progona njihovi učesnici su svoju diskriminatornu namjeru u brojnim prilikama i verbalizirali. Pretresno vijeće podsjeća da je saslušalo iskaze o govorima ili komentarima koji ukazuju na postojanje namjere vršenja diskriminacije, kao što je sljedeća izjava koju je Mladić dao u Srebrenici: "[P]oklanjamo srpskom narodu ovaj grad i, napokon, došao je trenutak da se [...] Turcima osvetimo na ovom prostoru".³³⁰⁶ Pretresno vijeće stoga konstatuje da sve te okolnosti zajedno daju sliku o postojanju opšte zamisli vršenja diskriminacije. Shodno tome, Pretresno vijeće zaključuje da se osnovna djela ubistva, okrutnog i nečovječnog postupanja, terorisanja civila i prisilnog premještanja mogu okarakterisati kao progon, kako je on definisan u članu 5 Statuta. Ta djela u osnovi progona počinjena su u kontekstu rasprostranjenog i sistematskog napada i, shodno tome, predstavljaju zločine protiv čovječnosti.

³³⁰² U paragrafu 48(e) Optužnice, optuženi se terete za progon počinjen prisilnim premještanjem bosanskih Muslimana iz Srebrenice i Žepe i deportacijom muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Žepe. Ali v. dolje Suprotno mišljenje sudije Kwona, par. 2–20.

³³⁰³ Ali v. dolje Suprotno mišljenje sudije Kwona, par. 2–14.

³³⁰⁴ Ali v. dolje Suprotno mišljenje sudije Kwona, par. 2–6, 15–20.

³³⁰⁵ V. gore, poglavlje IV, odjeljak G.2.

³³⁰⁶ Dokazni predmet P02048, Transkript video-snimka prikazanog na suđenju u vezi sa Srebrenicom, str. 11. V. takođe Leendert van Duijn, T. 2292–2293 (27. septembar 2006. godine) (gdje je izjavio da je Mladić rekao da će "za deset godina srpska vojska biti u Nizozemskoj i štititi [Nizozemce] od Muslimana i drugih rasa"); svjedok PW-118, dokazni predmet P02210, Transkript na osnovu pravila 92ter, KT. 1285 (24. mart 2000. godine) (gdje je izjavio da je jedan zarobljenik u školi u selu Luke čuo vojnike kako pričaju o Kravici i o tome da su "rasturili [...] balije"); Momir Nikolić, dokazni predmet C00001, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003. godine, str. 2; Momir Nikolić, T. 32918 (21. april 2009. godine) (gdje je izjavio da je **Popović** rekao da "sve balije treba pobiti"); dokazni predmet P00059, Depeša s potpisom Dragomira Vasića, 12. juli 1995. godine; dokazni predmet P01395c, Presretnuti razgovor, 2. avgust 1995. godine, 13:00 sati.